K. BŪGA

RINKTINIAI RAŠTAI

I
TOMAS

VALSTYBINĖ
POLITINĖS IR MOKSLINĖS LITERATŪROS LEIDYKLA
VILNIUS * 1958

K. BŪGA

RINKTINIAI RAŠTAI

TRYS TOMAI

VALSTYBINĖ
POLITINĖS IR MOKSLINĖS LITERATŪROS LEIDYKLA
VILNIUS * 1958

Sudarė Z. ZINKEVIČIUS
Redagavo V. MAŽIULIS

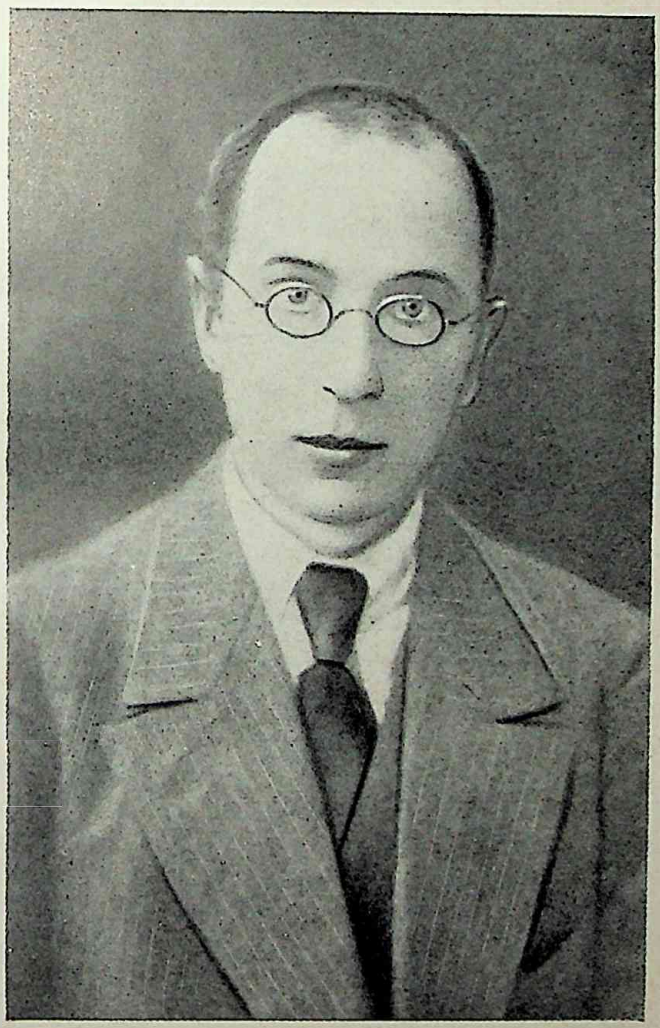

Kaz. Bīga

PRATARMĖ

Šiame rinkinyje spausdinami beveik visi prof. K. Būgos raštai kalbos mokslo klausimais, kurie šiandieną tebeturi vienokią ar kitokią mokslinę vertę. Žymią rinkinio dalį sudaro darbai, skelbiami pirmą kartą.

Į rinkinį neįeina kai kurie ankstyvieji Būgos veikalai, parašyti aiškioje K. Jauniaus lyginamojo kalbos mokslo įtakoje ir vėliau paties Būgos kritikuoti. Tuo būdu už šio rinkinio ribų lieka „Aistiški studijai" (Peterburgas 1908), straipsniai apie Vidėvuto (Vaidevuto) vėliavos antrašą (Vilniaus žinios 1905 Nr. 55 ir Lietuvių tauta IV 1926 44—50), Kęstučio priesaiką (Draugija I 1907 156—160), krivūlę (Draugija I 1907 272—274), straipsnis „Litewski język" (Wielka Encyklopedya Powszechna Ilustrowana XLIV 1910 624—633) ir žymi dalis „Draugijoje" spausdintų „Kalbos dalykų" (straipsniai „Velionis ir nabašninkas", „Iždas", „Rokundas", „-ybė ar -ystė?", „Prietelis", „Lažybos ar laižybos?", „I- ir u-kamienių žodžių daugiskaitos vardinis linksnis", ištraukos iš straipsnių „Teip ar taip?", „Siela ir vėlė").

Į rinkinį taip pat neįeina jau gerokai pasenę ir dabar mažai aktualūs straipsneliai kalbos klausimais, spausdinti „Varpe" (1902), „Tėvynės sarge" (1900—1903) ir „Dirvoje-žinyne" (1903), taip pat tarminiai pavyzdžiai „Viltyje" (1908—1910) ir viena kita ankstyvoji recenzija „Draugijoje" (1907). Pasitenkinta šių Būgos darbų apibūdinimu įvadiniame rinkinio straipsnyje.

Už šio rinkinio ribų lieka taip pat ir visi tie Būgos straipsniai, paskelbti ano meto periodikoje („Lietuvos ūkininke", „Vie-

nybėje lietuvninkų", „Naujienose", „Tėvynės sarge", „Varpe", „Dirvoje-žinyne", „Vilniaus žiniose", „Viltyje"), kuriuose neliečiami kalbos mokslo klausimai, taip pat grožinės literatūros vertimai bei sekimai.

Iš rankraštinės medžiagos spausdinami visi tie darbai, kuriuos pats Būga spėjo apdoroti ir daugiau ar mažiau paruošti spaudai, taip pat skelbiamas pluoštas kalbos klausimais rašytų laiškų. Neapdorotos medžiagos rinkiniai (kartotekos, išrašai iš įvairių šaltinių, šnekamosios kalbos pavyzdžiai ir t. t.), žinoma, į šį rinkinį negalėjo būti įtraukti.

Būgos veikalai pateikiami, apskritai, chronologine tvarka. Straipsnių serija, turinti bendrą pavadinimą ir spausdinta periodikoje kelių metų laikotarpiu, pateikiama visa vienoje vietoje pagal pirmojo straipsnio datą.

Rinkinį sudaro trys tomai. Šlame, pirmajame, tome spausdinami ankstyvieji Būgos darbai, parašyti maždaug nuo 1907 iki 1917 metų. Žymią šio tomo dalį sudaro straipsniai, parašyti dar ne visai subrendusio mokslininko. Į antrąjį tomą sudėti 1918—1922, o į tretįjį — 1923—1924 metų darbai.

K. Būgos raštuose vartojama labai daug sutrumpinimų. Ypač jų gausu paskutiniuosiuose veikaluose, kur trumpinami ne tik įvairūs gramatikos terminai (pvz., *comp.* = comparativus, aukštesnysis laipsnis, *frq.* = verbum frequentativum, dažninis veiksmažodis), kalbų ir tarmių pavadinimai (pvz., *sva.* = senovės vokiečių aukštaičių kalba, *v. a.* = vakariečių aukštaičių tarmė), bet taip pat vietovardžiai (pvz., *Akm* = Akmenė, *Al* = Alytus), įvairūs rašytiniai kalbos šaltiniai, t. y. knygų, laikraščių, žurnalų, rankraščių pavadinimai (pvz., *BR* = Jono Biliūno raštai. Tilžė 1913, *A* = Auszra, *BrP* = Bretkūno Postilė), o „Lietuvių kalbos žodyne" — netgi įvairūs tautosakos žanrai (pvz., *d.* = daina, *ptr.* = patarlė, *rd.* = rauda) ir šiaip žodžiai ar pasakymai (pvz., *l. ž.* = liaudies žodis, *r. k.* = rašomoji kalba, *t. p.* = tas pat). Vien tik jo „Lietuvių kalbos žodyne" sutrumpinimų yra net devyni šimtai aštuoniasdešimt keturi! Jie, ypač paskutiniuose darbuose, sudaro gana žymią teksto dalį, todėl neretai sunku skaityti tekstą, neturint prieš akis sutrumpinimų paaiškinimo.

Būgos sutrumpinimų sistema nėra visuose raštuose vieninga. Mat, ji nebuvo vienu laiku visa sukurta, o yra ilgos raidos rezultatas. Būga ją laipsniškai tobulino, ne tik didindamas sutrumpinimų skaičių, bet taip pat ir juos prastindamas. Ypač didelį po-

slinkį šioje srityje jis padarė 1923 metų rugpiūčio mėnesio pabaigoje, kada, ryšium su žodyno ruošimu spaudai, buvo iš pagrindų peržiūrėti visi sutrumpinimai ir didžioji jų dalis gerokai pakeista. Skaitytojui daugiausia keblumų sudaro šaltinių sutrumpinimo įvairavimas, nes jis gali sukelti įvairių rimtų nesusipratimų; pavyzdžiui, sutrumpinimu *B* raštuose, parašytuose iki 1923 m. rugpiūčio pabaigos, žymimas A. Bylenšteino veikalas „Die lettische Sprache", o vėlyvesniuose — Brodovskio žodynas; sutrumpinimu *M* vienuose veikaluose (pvz., „Kalboje ir senovėje") žymimas Ch. G. Milkės žodynas, kituose (pvz., „Lietuvių kalbos žodyne") — M. Miežinio žodynas, dar kituose (žr. Tautą ir žodį I 6) — P. L. Maštakovo knyga „Список рек Днепровского бассейна. С. Петербург 1913". Panašūs nevienareikšmiai sutrumpinimai yra *Bd, DS, E, Jd, KS, P, Sz* ir dar kiti.

Spausdinant Būgos raštus vienoje vietoje, nebuvo galima palikti tokio įvairavimo. Buvo sudaryta viena sutrumpinimų sistema visam rinkiniui. Sutrumpinimų nevienareikšmiškumas dažniausiai buvo panaikintas suteikiant jiems tas reikšmes, kurias jie turi „Lietuvių kalbos žodyne" — paskutiniajame Būgos darbe. Taip pat „Lietuvių kalbos žodyno" sutrumpinimai pasirinkti ir visais tais labai dažnais atvejais, kada tam pačiam reikalui ankstyvesniuose darbuose buvo vartojami kitokie sutrumpinimai. Išimtis daryta tik retais atvejais, kuomet dabartinėje lingvistinėje lietuvių literatūroje yra plačiau vartojami ne Būgos žodyno, bet kitų jo veikalų sutrumpinimai. Tuo būdu įsivesti, pvz., *LF, KN, SzD, TŽ*. Be to, prie dabar įprastinės vartosenos priderinti Daukšos, Bretkūno ir dar vieno kito autoriaus veikalų pavadinimų sutrumpinimai. Taip pat panaikinti į viens kitą panašūs sutrumpinimai, galį klaidinti skaitytoją, pvz., **M** ir *M* arba **K**, K ir *K*. Vykdant visas šias reformas, teko vieną kitą sutrumpinimą naujai nukalti. Tokie kaltiniai sutrumpinimai yra šie: *AktDn, AktLieM, Asb, ASg, DO, DSS, KlG, KlL, KlC, KlGb, Bg*[11]. Įsivedamas dabar visuotinai vartojamas sutrumpinimas *ide*.

Ankstyvesniuose savo veikaluose, kol dar nebuvo sukūręs sudėtingos sutrumpinimų sistemos, Būga, cituodamas kokį šaltinį, užrašydavo visą jo pavadinimą, tik kartais daugiau ar mažiau trumpindamas atskirus to pavadinimo žodžius, kartais vieną kitą jų ir visai išleisdamas. Ilgainiui tokiuose užrašymuose trumpinimo elementų vis daugėjo. Paprastai nebūdavo trumpinama tik autoriaus pavardė,

nors kartais ir ji sveika neišlikdavo. Kadangi tekstą su tokiais užrašymais lengviau skaityti negu su standartiniais sutrumpinimais, kurių be šifro negalima suprasti, taip pat norint išsaugoti maksimaliai nepakeistą Būgos tekstą, šiame rinkinyje tokie užrašymai nepakeisti standartiniais sutrumpinimais. Tokius sutrumpinimus lygia greta su standartiniais Būga vartodavo ir vėlesniuose darbuose, taip pat neretai rašydavo pilnus vietų pavadinimus šalia standartinių jų sutrumpinimų. Visais šiais atvejais stengtasi išlaikyti sveiką Būgos tekstą ir neįsivesti standartinių sutrumpinimų ten, kur jų originale nebuvo. Minėti užrašymai trumpinimo atžvilgiu nepaprastai įvairuoja. Jų visiškai suvienodinti nepajėgta. Pasitenkinta tik dažniausiai pasitaikančių variantų apvienodinimu ir pilnu autoriaus pavardės rašymu vietoje kartais vartojamos sutrumpintosios. Kadangi tokie užrašymai negali suklaidinti skaitytojo, tai jie į sutrumpinimų sąrašą paprastai neįtraukiami. Įtraukti tik tie iš jų, kurie yra labai priartėję prie standartinių ir gali kelti skaitytojui neaiškumo. Pats sutrumpinimų sąrašas pateikiamas priede prie pirmojo tomo, nors šiame tome spausdinamuose Būgos darbuose dar labai nedaug standartinių sutrumpinimų tevartojama.

Būga pradėjo rašyti tais laikais, kada lietuvių rašyba dar nebuvo nusistovėjusi. Susižavėjęs Jauniaus mokslu, jis kurį laiką vartojo ir jo sudėtingąją rašybą, kuria rašė ne tik laiškus, medžiagos rinkinius, straipsnius, bet — šiek tiek ją suprastinęs — ir savo pirmąjį stambų veikalą — „Aistiškus studijus". Su šia rašyba skaitytojas gali susipažinti iš prie pirmojo tomo pridedamų teksto nuotraukų (žr. p. 24, 28, 30, 32, 34). Šia rašyba parašytų darbų rinkinyje nespausdinama. Lygia greta su Jauniaus rašyba Būga jau tada vartojo ir įprastinę to meto lietuvių spaudos rašybą, kuri, tiesa, dar nepasižymėjo nei vienodumu, nei stabilumu. Šios rašybos nevienodumą didino dar ir pats Būga, įpleikdamas į ją tam tikrų Jauniaus rašybos elementų, kuriuos vartojo gana nenuosekliai: vienuose straipsniuose jų sporadiškai prikaišiota daugiau, kituose — mažiau (nors ilgainiui tai vis mažėjo). Be to, rašybą dar painiojo laikraščių ir žurnalų redaktoriai, kurie neretai stengėsi Būgos straipsnių rašybą priartinti prie savo vartojamosios, žinoma, patys toli gražu nebūdami nuoseklūs, o taip pat — gausios korektūros klaidos, kuriomis ano meto mūsų spauda knibždėte knibždėjo.

Visas šis rašybos „mišinys" gerokai sunkina ankstyvųjų Būgos raštų skaitymą. Norint palengvinti skaitytojui susiorientuoti ir taip

sudėtingame Būgos tekste, šiame rinkinyje teko suvienodinti dažniausiai pasitaikančius rašybos dvejopumus, paliekant neliestas būdingąsias Būgos rašybos ypatybes. Padaryti šie pakeitimai:

1. Suvienodintas dvibalsių *ie, uo* rašymas. Maždaug iki 1908 m. Būga šalia *ie* dažnai dar rašė *iė*, kartais net *î*, šalia *uo*—kartais *û*. Šiame rinkinyje visur įvesta *ie, uo*.

2. Suvienodintas joto rašymas po priebalsių. Iki 1913 metų Būga, rašydamas jotą po priebalsių, nepasižymėjo nuoseklumu. Pirmuosiuose raštuose, Jauniaus rašybos įtakoje, jis sporadiškai kaišiojo jotą vietoje „minkštinamojo" *i* po įvairių priebalsių, vėliau ėmė jį rašyti tik po lūpinių *p, b, m, v* (po dviejų pastarųjų nenuosekliai). Nuo 1913 metų Būga jotą paliko tik ten, kur jis tebėra ištariamas ne tik literatūrinėje kalboje, bet ir, atrodo, visose mūsų tarmėse, būtent, žodžio pradžioje po *p, b* (pvz., *pjauti, bjaurus*), visur kitur rašė raidę *i*. Tokia rašyba Būga rašė iki mirties. Ji įvesta ir visame šiame rinkinyje.

3. Iš dalies suvienodintas raidžių *f, ch, h* rašymas. Būga ne kartą yra siūlęs vietoje svetimų garsų *f, ch* tarti (ir rašyti) *p, k*, o garsą (ir raidę) *h* visai išleisti. Tačiau praktikoje pats dažnai šio siūlymo neprisilaikydavo. Vis dėlto šių raidžių, o ypač *h*, vengimas pastebimas ir paskutiniuosiuose darbuose. Šiame rinkinyje *f, ch* įvedamos vietoje Būgos *p, k* tik tais atvejais, jeigu tame pačiame darbe tą patį žodį Būga rašo dvejopai, t. y. su *f, ch* ir su *p, k*. Taip pat elgiamasi ir su *h* rašymu.

4. Suvienodintas *i*- ir *u*-kamienių žodžių daugiskaitos vardininko galūnės rašymas. Jauniaus įtakoje Būga iki 1909 metų pabaigos rašė *akįs, sūnųs*. Vėliau tokį rašymą pats pasmerkė ir niekuomet taip neberašė. Šiame rinkinyje visur rašoma *akys, sūnūs*.

5. Suvienodintas vietininkų ir moteriškosios giminės vienaskaitos įnagininko rašymas. Ankstyvuosiuose Būgos darbuose šių linksnių galūnės dėl Jauniaus rašybos įtakos kartais (retai) turi nosines raides *ę* ir *ą*, pvz., *raštę, dabartinėję, Kvėdarnoję, su ranką*. Šiame rinkinyje visur įvesta *-e, -a*.

6. Vietoje ankstyvuosiuose raštuose tesutinkamų parašymų *latinų, paimtas, lik, ačių, įra, mųsų, jųsų, męs, jai, jaigu, etumologija, rųšis, kunįgas, įpatus* šiame rinkinyje visur rašoma, kaip ir pats Būga vėliau rašė, *latynų* (šalia varianto *lotynų*), *paimtas, lig, ačiū, yra, mūsų, jūsų, mes, jei, jeigu, etimologija* (variantas *etymologija* paliekamas nepakeistas), *rūšis, kunigas, ypatus*.

7. Suvienodintos pavardžių *Daukša, Daukantas, Basanavičius, Miežinis* lytys. Pačiuose pirmuosiuose darbuose Būga rašė: *Daugšo* (kartais *Daugšos*) Postilė, *Daugkantas, Basanavyčius, Mėžinis*, tačiau greit perėjo prie dabar vartojamų lyčių. Šiame rinkinyje visur įvestos dabartinės lytys.

8. Neabejotini redaktorių taisymai pakeičiami Būgos vartojamais atitikmenimis, pvz., vietoje Basanavičiaus *historijos*, atsiradusios „Lietuvių tautoje" spausdintuose straipsniuose, rašoma *istorija*.

9. Ištaisomos aiškios korektūros klaidos.

10. Kiek apvienodinama skyryba.

Rusų kalba parašytuose tekstuose senoji rašyba pakeičiama dabartine.

Žodžių rašymas drauge ir skyrium nekeičiamas.

Lietuvoje spausdinti Būgos veikalai pasižymi dideliu šriftų margumu. Nagrinėjamieji žodžiai iš konteksto išskiriami labai įvairiai: dažniausiai išretinami ar paimami į kabutes, kartais spausdinami pusjuodžiu ar net juodu šriftu, retkarčiais kursyvu ar petitu. Tačiau labai dažnai jie iš viso kontekste neišskiriami ir spausdinami paprastu šriftu. Kartais skirtingu šriftu išskiriamos tik nagrinėjamo žodžio dalys ar kelios raidės. Dažnai to paties žodžio vienos dalys išskiriamos vienaip, kitos — kitaip. Tos pačios priemonės, ypač retinimas, kursyvas ir pusjuodis ar juodas šriftas, vartojami ir svarbesniems teiginiams ar taisyklėms pabrėžti. Šriftų vartojimas paprastai įvairuoja ne tik atskiruose veikaluose, bet dažnai ir tame pačiame, ypač jei jis spausdintas dar prieš pirmąjį pasaulinį karą. Toks šriftų „mišinys" atsirado dėl dviejų priežasčių. Visų pirma, anais laikais ne visos Lietuvos spaustuvės turėjo pakankamą atskirų šriftų kiekį. Trūkstant kurio šrifto, būdavo verčiamasi kitu. Išlikę Būgos laiškai žurnalų redaktoriams rodo, kad jis paprastai pageidaudavo nagrinėjamus žodžius spausdinti kursyvu. Iš tų laiškų taip pat galima spręsti, jog kai kuriose spaustuvėse anais laikais jo kaip tik trūkdavę. Be to, Būga labai mėgo savo rankraščiuose pabraukinėti atskirus žodžius ar raides kartais vienu, o kartais net keliais brūkšniais. Netgi jo laiškai mirgėte mirga tokiais braukymais. Spausdindamas savo žinomąjį veikalą apie lietuvių asmenvardžius, 1911 m. kovo 9 d. Būga rašė Basanavičiui: „Varduspavardes spausdindami, nelabai Tamstos rūpinkitės mano braukymais. Tekste labai daug visai nereikalingų pabraukimų. Vardų ir šiaip-jau žodžių pavyzdžiuose man svarbiausia priegaidė, todėl pra-

šyčiau visur, kur tik man(o) pažymėta, vartoti priegaidėtąsias raides". Matyt, spaustuvininkai šia pastaba pasinaudojo, nes minėtajame veikale nagrinėjami asmenvardžiai ir šiaip žodžiai kontekste beveik niekur neišskiriami. Neįspėti redaktoriai ir spaustuvininkai, paisydami pabraukimų, labai primargindavo tekstą.

Šiame rinkinyje šriftų vartojimas visur suvienodintas. Nagrinėjami žodžiai spausdinami kursyvu. Vienur kitur, esant reikalui labiau išskirti, atskiros raidės ar ir visas žodis pateikiamas pusjuodžiu kursyvu. Svarbesni teiginiai ar taisyklės spausdinamos retintu šriftu. Pusjuodis šriftas vartojamas labai retai, tik ypatingais atvejais.

Ypač daug dėmesio Būga skyrė tiksliam nagrinėjamų žodžių kirčiavimui. Deja, anais laikais dėl techninių kliūčių priegaidžių žymėjimo galimybės Lietuvos spaustuvėse buvo labai ribotos. Labai dažnai Būgai tekdavo po žodžio skliaustuose parašyti, kuris žodžio skiemuo kirčiuojamas ir kokią turi priegaidę. Šiame leidinyje vietoje kirčio ar priegaidės aprašymo pateikiamas taisyklingai sukirčiuotas žodis. Iki 1909 metų pabaigos Būga, sekdamas Jauniumi, priegaides žymėjo kitaip, negu dabar žymima. Tvirtapradę priegaidę rodė ˆ ženklas, tvirtagalę ir trumpinę — ′. Skaitytojui nemaža keblumų sudaro tai, jog tie patys ženklai vartojami dar ir kitam reikalui, būtent, ˆ ženklu žymimas balsių ilgumas, o ′ ženklu — kirčio vieta. Šiame rinkinyje Jauniaus priegaidžių žymėjimo sistema visur pakeista dabartine. Balsių ilgumas visur žymimas brūkšneliu (pvz., *ā*, *ē*). Visais abejotinais atvejais išnašose nurodomi Būgos parašymai.

Nagrinėjamų žodžių rašybos stengtasi nekeisti, tik sudėti tie diakritiniai ženklai, kuriuos Būga dėl techninių kliūčių aprašė po žodžio skliaustuose, pvz., balsių ilgumo, trumpumo ir kiti pažymėjimai. Latvių kalbos pavyzdžiuose (išskyrus citatas iš senųjų kalbos paminklų) raidės *ī*, *ū*, *ļ* (žyminti minkštąjį *l*!) pakeistos *ie*, *uo*, *l′*.

Būgos raštai kalbinėje literatūroje yra labai gausiai cituojami. Skaitytojo patogumui šiame rinkinyje paraštėse sužymima pirmųjų leidimų paginacija (skaitmenys skliaustuose rodo atspaudo ar antro leidimo puslapius).

Būga suklydęs nesigėdydavo prisipažinti. Jeigu įsitikindavo, kad kuriuo nors klausimu klydo, jis pirma proga kituose darbuose tą klaidą būtinai atitaisydavo. Jo raštuose tokių atitaisymų yra daug. Skaitytojo patogumui šiame rinkinyje stengtasi prie vėliau kore-

guotų teiginių išnašoje pateikti trumpą ištrauką iš vėlyvesnių raštų, rankraščių ar laiškų, kur kalbamuoju klausimu autorius išreiškia jau kitokią nuomonę ar tik patikslina senąją. Šios ir kitos redakcinės išnašos duodamos laužtiniuose skliaustuose.

Šio tomo priede, be sutrumpinimų sąrašo, dar pateikiami du žodynėliai: 1) retesnių ir nebevartojamų terminų (daugiausia Būgos paimtų iš Jauniaus) ir 2) nelietuviškai užrašytų vietovardžių. Šie žodynėliai padės skaitytojui lengviau susiorientuoti ankstyvųjų Būgos raštų tekste. Kitų tomų prieduose numatoma pateikti bibliografinius Būgos raštų duomenis bei suregistruoti Būgos darbų spaudoje pasirodžiusias recenzijas, o viso rinkinio gale pridėti išsamias tematines ir žodžių rodykles.

1957 m. balandžio 5 d.

Z. Zinkevičius

KAZIMIERAS BŪGA

1. Gyvenimas

Žymus lietuvių mokslininkas — kalbininkas Kazimieras Būga gimė 1879 m. lapkričio mėn. 6 d. (pagal senąjį kalendorių — spalio mėn. 25 d.) Pažiegės vienkiemyje, Dusetų rajone.

Jo tėvas — taip pat Kazimieras — buvo anuomet labiau apsišvietęs už kitus apylinkės valstiečius: mokėjo skaityti lietuviškai, lenkiškai ir rusiškai. Mirė 1921 m. liepos mėn. 3 d., sulaukęs 73 metų amžiaus. Motina — Grasilija Mekuškaitė-Būgienė — buvo kilusi iš Jūžintų apylinkės. Ji mirė 1935 m. gruodžio mėn 14 d., sulaukusi 76 metų amžiaus. Būgų šeima buvo gana gausi — keturi sūnūs ir keturios dukterys. Tėvams — vidutiniams valstiečiams — ano meto sąlygomis buvo nelengva aprūpinti savo vaikus ir „išleisti juos į žmones".

Mažasis Kazimieras elementorių skaityti išmoko iš tėvo. Vėliau dvi žiemas mokėsi pas „daraktorius": skaitė maldų knygas ir „Šiaulėniškį senelį". 1890—1891 m. žiemą Būga mokėsi Dusetų valsčiaus mokykloje, o nuo 1891 m. rudens iki 1892 m. pavasario — Zarasų apskrities mokykloje. Menkai pasiturintiems tėvams sūnų mokyti Zarasuose buvo nepatogu — toli važinėti, sunku su maistu, nebuvo kam vaiko globoti. Todėl 1892 m. liepos mėnesio pabaigoje tėvas nuvežė sūnų į Peterburgą (dab. Leningradą) pas savo pusbrolį, dirbusį šiame mieste vežiku. *Išlaikyti Būgiuką pusbrolis sutiko su sąlyga*, kad jo šeima vasarą galėtų atvykti į Pažiegę vasaroti. Taip Būgams atkrito bent dalis išlaidų, reikalingų sūnui mokyti. Tačiau kapitalistinės santvarkos sąlygomis neturtingam žmogui pasiekti mokslą vis tiek brangiai kaštuoja. Pats Būga apie savo persikėlimą į Peterburgą *taip rašo autobiografijoje*: „Tokiais žygiais nesibaisi prastuolėlis nemokytas sodietis, mano tėvas, be to — nepasituris, nes jį džiu-

gina viena mintis — išvysti savo sūnelį kunigu, kuris ne tiktai tėvus senatvėje priglaus, bet ir visus namus sušelps. Tėvas nešykšti sūnaus mokslui paskutinio skatiko. Mokslo metams Petrapilyje man išlaidų susidarydavo gyvais pinigais 150 rublių, kuriuos sukrapštyti būdavo tėvui gana sunku, nes iš ūkio tuomet tiekõs pelno negaudavo. Dažnai tekdavo tėvui net ir skolintis mano mokslui"[1].

Nuo rudens Būga pradėjo lankyti triklasę Sestržencevičiaus vardo apskrities mokyklą (Трехклассное Уездное училище имени Сестрженцевича), kurią baigė 1895 metų pavasarį. Kadangi į kunigų seminariją baigusio tris klases nepriimdavo, tai Būgai reikėjo išeiti visas keturias klases. Tuo tikslu jis įstojo į keturklasę šv. Kotrynos mokyklą, kurią su pagyrimu baigė 1897 m. pavasarį ir tų pačių metų rudenį įstojo į Peterburgo kunigų seminariją.

K. Būga Peterburgo šv. Kotrynos mokyklos mokinys

Seminarijoje viešpatavo šovinistinė lenkiška dvasia. Nors daugumą klierikų čia sudarė lietuviai, tačiau mažiausias lietuvybės pasireiškimas būdavo seminarijos vadovybės griežčiausiai persekiojamas. Ypač priešiškai lietuvių klierikų atžvilgiu buvo nusistatęs seminarijos rektorius Vitoldas Erdmanas, kilęs iš sulenkėjusių lietuvių bajorėlių Gelvonų apylinkėje. Jo akyse lietuvių nacionalinio išsivadavimo sąjūdis — tai „bedievių masonų žabangos lietuvių katalikybei griauti". Rektoriaus pavyzdžiu sekė ir kiti profesoriai. Nuolatinio visa kas lietuviška niekinimo ir įvairių užgauliojimų Būga negalėjo pakęsti; be to, jo visai netraukė teologiniai dalykai ir visokia scholastika, todėl po metų Būga iš seminarijos išstojo.

---

[1] K. Būga Lietuvių kalbos žodynas, I sąs., Kaunas, 1924, p. III.

Išstodamas iš seminarijos, Būga užsitraukė tėvų ir visos giminės rūstybę. Jis nedrįso namuose net pasirodyti, tik laišku paprašė tėvo išrūpinti jam iš valsčiaus valdybos tam tikrą pažymėjimą. Tėvas buvo taip užsirūstinęs, kad iš pradžių nė girdėti nenorėjo apie prašomo pažymėjimo siuntimą, tačiau, kitų prikalbėtas, tokį pažymėjimą vis dėlto išsiuntė. Tėvo pyktis tvėrė gana ilgai ir atsileido tik tada, kai sūnui pradėjo sektis, kai šis rengėsi baigti gimnaziją.

Metęs seminariją ir netekęs tėvų paramos, nuo 1898 metų spalio mėnesio pirmųjų dienų Būga pradėjo savarankišką gyvenimą. Į namus grįžti jis nebegalėjo, juo labiau — svajoti apie paramą, nes tėvas jau ir taip buvo įsiskolinęs (vien tik 1897 m., kada Kazimieras stojo į seminariją, pasiskolino 300 rublių). Peterburge gyvenę giminės taip pat žiūrėjo į jį nepalankiai. Stoti į gimnaziją ar kitą kokią mokyklą Būga neturėjo lėšų, o gauti kokią nors tarnybą Peterburge buvo nelengva. Tad nieko kito jam neliko daryti, kaip priimti vieno seminarijos draugo pasiūlymą vykti į Mosarį (dab. Baltarusijos TSR, Polocko sritis) pas ten dirbusį lietuvį kunigą Bernotą mokyti dviejų jo broliavaikių.

Mosaryje Būga praleido 1898—1899 m. žiemą, mokydamas tuodu Bernoto broliavaikius. Kadangi vaikai sėkmingai išlaikė egzaminus į tą pačią šv. Kotrynos mokyklą, kurioje anksčiau mokėsi ir pats Būga, tai Bernotas pavedė jam ir toliau juos globoti. Taigi 1899 m. rudenį Būga vėl grįžo į Peterburgą, kur nusisamdė du kambarius ir juose įsikūrė su savo globotiniais. Taip jis kuriam laikui buvo aprūpintas bent butu.

Tų pačių metų lapkričio ar gruodžio mėnesį, buvusių mokyklos draugų padedamas, už kyšį (pašto ženklų rinkinį, kuriame buvo daugiau kaip tūkstantis retų ženklų) Būga gavo tarnybą meteorologijos observatorijoje (Главная Николаевская Физическая Обсерватория), kurioje išdirbo beveik ketverius metus. Darbas čia buvo varginantis, atlyginimas menkas. Norėdamas papildomai užsidirbti pinigų, Būga buvo priverstas imtis darbo ir į namus, nes vakarinis darbas būdavo atskirai apmokamas.

Peterburge tuo metu gyveno nemaža lietuvių. Jie čia jau nuo 1880 m. buvo pradėję burtis į įvairias draugijas. Viena iš tokių draugijų buvo „Labdaringoji Petrapilio Lietuvių bei Žemaičių Draugija“, trumpai vadinama „Labdarių Draugija“. Į ją buvo įstojęs ir Būga. Draugija rengdavo Peterburge lietuviškus vakarus su vaidinimais, dainomis ir šokiais. Tai buvo grynai buržuazinė draugija; ilgainiui jos valdyboje įsigalėjo turtingi reakcionieriai, kurie buvo

priešiškai nusistatę darbo žmonių atžvilgiu: į draugijos rengiamus vakarus pradėta netgi nebeįsileisti tarnaičių ir šiaip žemesnio luomo žmonių. Tokia tai buvo buržuazinių nacionalistų skelbiama „tautos vienybė"! Ir draugijos nario mokestis buvo per didelis darbo žmonėms. Žymi draugijos narių dalis buvo tuo nepatenkinta ir reikalavo kurti naują, demokratiškesnę draugiją, kuri būtų prieinama ir neturtingesniems žmonėms. Taip buvo gautas valdžios leidimas ir įkurta „Petrapilio Lietuvių Savitarpinės Pagalbos Draugija", trumpai vadinama „Savitarpiečiais". Būga įsijungė į naujosios draugijos darbą.

Prie draugijos buvo suorganizuotas scenos mėgėjų būrelis, kuriame aktyviai dalyvavo ir Būga. Tiesa, artistu jis netapo. Jis, kaip „scenos darbuotojas", reiškėsi kuo kitu. Pirmiausia, Būga būdavo nuolatinis sufleris vaidinimų metu. Be to, jis, turėjęs labai aiškią, gražią rašyseną, perrašinėdavo vaidinamus veikalus. Taip pat, nesant pakankamai lietuviškų pjesių, Būgai tekdavo būti ir „dramaturgu". Jis neretai versdavo pjeses į lietuvių kalbą, perdirbinėdavo jas. Tarp kitko, jis perrašinėjo ir A. Fromo-Gužučio „Poną ir mužikus". Perrašinėdamas Būga tekstą gerokai taisė, keitė — vietoj kunigo įvedė mokytoją.

Būga taip pat atlikdavo ir tam tikrą „režisieriaus" funkciją. Mat, į Peterburgą buvo suvažiavę žmonės iš visų Lietuvos kampų. Kiekvienas vaidintojas kalbėdavo savo tarme. Būga turėdavo suvienodinti aktorių kalbą scenoje. Amžininkų liudijimu, šio darbo jis imdavęsis su ypatingu malonumu.

Anksti Būga pradėjo bendradarbiauti ir spaudoje. Pirmieji jo rašiniai išspausdinti reakciniuose ano meto laikraščiuose. 1900 m. „Tėvynės sarge" (Nr. 9, p. 16—18) buvo išspausdintas Būgos straipsnis „Genys margas, o lietuviszka raszyba dar margesnė", pasirašytas K. Sėlio slapyvardžiu. Tai pirmasis jo darbas kalbos klausimais. Šiame straipsnyje Būga ragina lietuvius inteligentus susirūpinti rašybos suvienodinimu. „Paėmęs į rankas by kokią lietuviszką knygelę, — rašo straipsnio autorius, — lengvai pamatai daugybę jeibių, kurių lengva būtų iszsisaugoti. Ycz nemalonų įspudį ant kiekvieno skaitytojo, ar jis būtų lietuvis, ar svetimtautis, užsimanęs lietuviszkai pasiskaityti, daro nevienodumas raszybos, kurs iszrodo lyg kad nemokėtume raszyti". Straipsnyje nagrinėjami kai kurie rašybos klausimai, pavyzdžiui, pritariama *š*, *č* raidžių įvedimui (vietoj vartojamų *sz*, *cz*), *i* raidės rašymui dvibalsio antrajame sande (rašyti *ai*, *ei*, *ui* vietoje *aj*, *ej*, *uj*), ginamas dvibalsių *ie*, *uo* rašymas dviem raidėmis,

pasisakoma prieš klerikalo A. Jakšto pasiūlymą šiuos dvibalsius žymėti viena raide.

Įvairiais slapyvardžiais (pvz., *Braškutis, Braškutis bei Trinkutis, Dar-krutą, V. Dausietis, Dievogala, D-la, Dusėtiškis* (?), *Jis, J. K. ir K. B., K. S., K. Masionis, Rag., Ragutis, K. Sėlis, K. Sielis, J. St...is, Studentas K. B-a, S. Ubašlaitė, K. Ulys, Vytinis, Žiegas*) pasirašytas korespondencijas ir straipsnelius Būga ėmė rašinėti pirmiausia į „Tėvynės sargą" ir „Varpą" (nuo 1901 m.), o paskui į „Naujienas", „Dirvą-žinyną", „Vienybę lietuvninkų", „Vilniaus žinias", „Lietuvos ūkininką" ir kt.

Straipsnelių tematika buvo labai įvairi. Daugiausia tai korespondencijos iš Peterburgo (vėliau iš Dusetų ir kitų šiaurės rytų Lietuvos vietų) lietuvių visuomeninio gyvenimo, draugijų veiklos, vakarų organizavimo ir panašiais klausimais. Šalia korespondencijų Būga rašydavo taip pat įvairius straipsnelius, kuriuose dažniausiai liesdavo praktinius kasdieninio gyvenimo klausimus. Tokie yra, pavyzdžiui, straipsneliai „Apie vaikų kirmėles" („Tėvynės sargas", 1901 m., Nr. 4/5 B, p. 71—73), „Kaip sunaudoti smiltynus" (ten pat, 1902 m., Nr. 7/8 B, p. 22—25), „Degtinės ir alaus gėrimas" (ten pat, 1902 m., Nr. 1 B, p. 12—27) ir kiti. Žymi straipsnelių dalis buvo skirta kalbos klausimams. Tai — „Lietuviškos kilmės žodžiai finų kalboje" („Tėvynės sargas", 1903 m., Nr. 1 B, p. 9—11), J. Šykopo gramatikos lenkiškojo vertimo („Varpas", 1902 m., Nr. 5, p. 116—117), E. Volterio („Dirva-žinynas", 1903 m., Nr. 8, p. 152—155) ir A. Pogodino (ten pat, Nr. 6, p. 91—96) raštų recenzijos ir kt. Iš šių straipsnelių matome, kad Būga tuo metu jau buvo nemažai apsiskaitęs ir gerai orientavosi kalbos dalykuose.

Būgos straipsniuose ypatingas dėmesys skiriamas liaudies švietimo klausimams. Jis troško, kad visi lietuviai mokėtų skaityti ir rašyti, entuziastiškai ragino šviestis.

Gyvendamas ir dirbdamas Peterburge, Būga suėjo į artimesnį kontaktą su žymesniais Peterburgo lietuvių ir nelietuvių inteligentijos atstovais. Ypač didelės reikšmės jam turėjo pažintis su prof. E. Volteriu.

Eduardas Volteris, gimęs 1856 m. Rygoje, studijavęs Leipcige ir Dorpate (dab. Tartu), nuo 1888 m. gyveno Peterburge, kur dirbo Mokslų Akademijos bibliotekoje ir privatdocento teisėmis skaitė Peterburgo universitete paskaitas baltų filologijos klausimais. Carinės valdžios jam buvo pavesta cenzūruoti lietuviškus leidinius, dėl to jis gaudavo visus lietuviškus raštus. E. Volteris palaikė artimus

santykius su Peterburgo lietuviais inteligentais, paremdavo neturtingus lietuvius studentus. E. Volteriui teko suvaidinti nemažą vaidmenį ir Būgos gyvenime. Būga susipažino su E. Volteriu 1900 m. ar 1901 metų pradžioje. E. Volteris buvo pirmasis, įvertinęs Būgos gabumus ir rūpinęsis, kad tie gabumai veltui nežūtų.

1901 m. lapkričio mėnesį, po kelerių metų nebuvimo (nuo 1898 m.), Būga parvažiavo tėviškėn, nes turėjo stoti į naujokų ėmimo komisiją. Tuomet, susitaikęs su tėvais, jis ilgesnį laiką pasisvečiavo namuose ir surinko Dusetų ir Jūžintų apylinkėse apie 150 dainų, 10—12 pasakų, kelias dešimtis mįslių ir retesnių žodžių. Dalis jų (8 dainos ir 5 pasakos) buvo įdėtos į E. Volterio leidžiamą „Lietuviškąją chrestomatiją" (II, p. 355—376) kartu su Būgos parašytu Dusetų tarmės aprašymu[1]. Nuo to laiko jis beveik kiekvieną vasarą parvažiuodavo į tėviškę ir kiekvieną kartą vis papildydavo savo rinkinius. Į šį darbą savo tėviškėje Būga įtraukė taip pat artimuosius bei draugus, kurie rinko ir siuntė jam kalbinę medžiagą.

Kada Būga pradėjo domėtis kalbos klausimais, niekas iš jo draugų neprisimena. Visi teigia, kad jo galva visuomet buvusi „prikimšta" kalbos dalykų, kad kalbos pamėgimas atsiradęs jam savaime, niekieno nežadinamas, kad jis gimęs kalbininku. Kalbėdamas Būga mėgdavo įterpti į kalbą liaudies priežodžius, patarles, mįsles. Jis niekur ir niekuomet nepraleisdavo progos pasiklausyti įvairių tarmių ir tuo praturtinti savo kalbą retesniais žodžiais, posakiais. Nors Būga iš pat jaunystės buvo gana lėtas, tylus, nekalbus, ko nors paklaustas, greit neatsakydavo, bet, kaip prisimena ne vienas iš jį pažinusių, ėmus kam nors kalbėti apie savo tarmę ar kuriuo kitu kalbos klausimu, nekalbusis Būga bematant tapdavęs šnekus: užsidegdavęs, aiškindavęs, neduodavęs kitiems kalbėti.

Suprasdamas surinktos medžiagos mokslinę vertę, Būga stengėsi įdomesnius dalykus paskelbti spaudoje. Antai, minėtoje E. Volterio chrestomatijoje, be nurodytųjų, dar buvo įdėta ir daugiau tekstų iš Būgos rinkinių, taip pat ir tokių, prie kurių Būga vienokiu ar kitokiu būdu yra prisidėjęs (žr. II, p. p. 313—315, 338—344, 485, 490). Prof. J. Balčikonio teigimu, didesnę darbo dalį, E. Volteriui leidžiant „Lietuviškąją chrestomatiją", yra atlikęs K. Būga, nes E Volteris per silpnai mokėjęs lietuvių kalbą[2]. Būgos surinktos medžiagos randame J. Basanavičiaus paskelbtuose lietuvių tautosakos rinkiniuose (pvz., „Iš

---

[1] Viena iš chrestomatijoje įdėtų dainų užrašyta dar 1897. VII. 26.

[2] Žr. Literatūra ir kalba, I t., Vilnius, 1956, p. 77.

gyvenimo vėlių bei velnių", Chicago, 1903, p. 368—369) ir ano meto periodikoje (pvz., „Dirvoje-žinyne", 1903, Nr. 6, p. 65—67).

Tuo metu Būga ne tik rinko medžiagą, bet ir mokėsi. Grįžęs 1899 m. rudenį iš Mosario į Peterburgą, jis tuoj tapo beveik kasdieniniu Peterburgo viešosios bibliotekos skaitytoju. Čia Būga suartėjo su bibliotekos valdininku Silvestru Baltramaičiu, per kurį kartais gaudavo jo atsakymu parsinešti ir namo vieną kitą knygą. Bibliotekoje Būga susipažino su visais lietuvių dainų ir pasakų rinkiniais, žodynais, gramatikomis, kai kuriais Daukanto, Valančiaus, Ivinskio raštais. „Iš Kuršaičio žodyno ir gramatikos ir Baranausko «Ostlitauische Texte» patiriu, — rašo jis autobiografijoje, — kad lietuvių kalbos skiriama dvejopa priegaidė. Observatorijoje, nutraukdamas po kokį pusvalandį ar valandą nuo tarnybos darbo, 1900—1901 metais išmokstu priegaidės žymėti. Tasai mokslas nėra buvęs man lengvas, nes tuomet nebuvo kam mane pamokyti. Vienatijas priegaidės mokytojas man tebuvo Kuršaičio žodynas. Gyvu žodžiu nebuvo kam mane pamokyti, nes tuomet dar Jauniaus nepažinau".

Būgai pasidarė aišku, kad lietuvių kalbos reiškinių kaip reikiant jis nepajėgs suprasti, jeigu nesusipažins su giminingomis kalbomis. Todėl atliekamu nuo tarnybos laiku Būga ėmėsi pats savarankiškai mokytis latvių kalbos, jos gerokai pramoko ir, parsisiųsdindamas iš Rygos žurnalą „Austrums", atsidėjęs skaitydavo. Domėjosi jau tada Būga ir senosiomis klasikinėmis indoeuropiečių kalbomis ir jas studijavo. To meto Būgos pažįstami savo prisiminimuose rašo, jog jo mažytis kambarėlis buvęs užverstas knygomis, žurnalais, rankraščiais ir kitokiais kalbinės medžiagos rinkiniais.

* * *

Būgai kaip kalbininkui augti didžiulę reikšmę turėjo jo susidraugavimas su žymiuoju lietuvių kalbos žinovu, profesoriumi Kazimieru Jauniumi.

Autobiografijoje Būga rašo, kad pirmą kartą K. Jaunių pamatęs bene 1901 metais viename Peterburgo lietuvių draugijos vakare, tačiau arčiau su juo susipažinęs tiktai po kelių mėnesių, 1902 metų pavasarį.

Kazimieras Jaunius, gimęs 1849 metais Kvėdarnos apylinkėse, mokęsis Kauno kunigų seminarijoje ir Peterburgo dvasinėje akademijoje, vėliau dirbęs Kaune ir Kazanėje, nuo 1899 metų profesoriavo Peterburgo dvasinėje akademijoje, kur dėstė klasikines ir hebra-

jų kalbas. Išmokęs daug, ypač senųjų, kalbų, K. Jaunius ėmėsi intensyviai tyrinėti lietuvių kalbą, jos tarmes, senuosius jos paminklus ir tapo geriausiu tais laikais lietuvių kalbos ir jos istorijos žinovu, į kurį lietuvių kalbos klausimais kreipdavosi žymūs Rusijos ir užsienio kalbininkai. Paskendęs iki ausų kalbos moksle, K. Jaunius dienas ir naktis prasėdėdavo, spręsdamas įvairias lingvistines problemas, tačiau savo darbo rezultatų dėl valios susilpnėjimo ir kitų charakterio ypatybių neskelbė. Kasdieniniame gyvenime K. Jaunius buvo nemažas keistuolis, prie kurio pritilpti buvo labai sunku.

K. Jaunius

„Pritilpti prie Jauniaus, — rašo Būga autobiografijoje, — buvo nelengva. Iš prādžių mane nevisuomet įsileisdavo. Bet kai arčiaus jis mane pažino, įeiti pas jį buvo nebesunku. Nuo 1902 metų rudens tapau dažnas Jauniaus svečias ir nenustojau juo buvęs net iki jo mirimo dienai (1908 m. vasario 25 d.)".

Pastebėjęs Būgos artumą K. Jauniui, E. Volteris sugalvojo labai naudingą dalyką: jis pasiūlė akademikams F. Fortunatovui ir A. Šachmatovui paskirti Būgą Mokslų Akademijos lėšomis apmokamu K. Jauniaus asmeniniu sekretoriumi ir pavesti jam išgauti iš K. Jauniaus spaudai jo raštus, ypač raštus lietuvių kalbos gramatikos ir dialektologijos klausimais. Abu akademikai šiam sumanymui pritarė. 1903 m. sausio mėn. 16 d. laiške J. Tumui-Vaižgantui Būga jau rašė: „Akademikai Šachmatov'as ir Fortunatov'as pripažino už reikalingą prof. Kaz. Jauniui paskirti sekretorių, kursai pagal jo žodžius galėtų rašinėti straipsnius iš litvanologijos. Pokol kur kas bus sekretoriumi paskyrė mane. Visųpirmiausia pradėta rašyti apie Panevėžio apskritiēs lietuvių tarmės. Tą darbą pabaigus, prof. Jaunius

rengiasi rašyti kritiką Mierzyńskio knygos «Romove», kurioje Mierz. ant lietuvių daug prikalbėjo nebūtų daigtų"[1].

Būga, matyt, su visu savo jaunatvišku entuziazmu ėmėsi atlikti akademikų jam pavestą uždavinį, ne tik užrašinėdamas K. Jauniaus mintis, bet taip pat ir stengdamasis padėti K. Jauniui surinkti jo darbams reikalingą medžiagą. Tame pačiame laiške jis prašo J. Tumą-Vaižgantą rinkti ir siųsti jam (t. y. Būgai) vardus su *Ruom-*, *Rom-*, *Ram-*, *Ruov-*, *Alk-*, *Elk-*, *Auk,-* *Tal-*, *Patal-*, *Gard-*, senų namų planus ir trobesio dalių pavadinimus, pabrėždamas, jog visa tai reikalinga prof. K. Jauniui. Tačiau Būga greit įsitikino, kad akademikui pavesto uždavinio dėl K. Jauniaus abejingumo savo darbų spausdinimui kaip reikiant atlikti negalės, ir jau tų pačių metų birželio mėn. 7 d. rašė J. Tumui-Vaižgantui: „Mano sekretorjavimo tikslas — antru atveju išleisti «Описание говоров литовского языка в Поневежском уезде» — nepasiektas, nėsa kun. Jaunjus to darbo negalėjo peržjūrėti, būdamas užimtas kitais dalykais... Nors tasai darbas padaryti nepasiskė, bet visgi laikas, kurį sugaišau pas prof. Jaunjų nenuėjo veltui. Nů Jaunjaus per tą laiką sumedjojau nemažai labai svarbjų žinjų, kurjas menu, galėsju sunaudoti bendram mūsų labui"[2]. Nepasiskė Būgai atlikti akademikų pavesto uždavinio ir kitų tarmių atžvilgiu. Jis tegalėjo paruošti spaudai tik K. Jauniaus gramatiką, tačiau ir tos, kaip tvirtina Būga savo autobiografijoje, nuo 1903 metų iki savo mirties (1908 m. vasario mėn. 25 d.), t. y. per penkerius metus, K. Jaunius tesuspėjo peržiūrėti tik pirmuosius 48 puslapius.

Nors ir menką naudą turėjo Mokslų Akademija iš Būgos sekretoriavimo, bet užtat pats Būga labai daug pelnė. Lankydamas K. Jaunių, jis žymiai praturtino savo rinkinius nauja medžiaga. K. Jaunius visų pirma buvo didelis lietuvių kalbos tarmių žinovas. Būga godžiai sėmė iš jo žinias apie mūsų tarmes, rinko retus tarmių žodžius, žodžių lytis, posakius ir visą tą medžiagą, faktas prie fakto, kaupė į vieną vietą, susidarydamas didžiulius aruodus, iš kurių ėmė duomenis savo studijoms per visą gyvenimą. Iš K. Jauniaus ypač daug Būga gavo žemaičių tarmių medžiagos. Visi Būgos raštai mirgėte

---

[1] Būgos laiškai J. Tumui-Vaižgantui saugomi Vilniaus universiteto rankraštyne (toliau bus trumpinama VVUR); signatūros E 155 ir D 360. Cituojamų šių laiškų ištraukų metrika toliau n b bus nurodoma.

[2] Šis laiškas parašytas K. Jauniaus rašyba. Dėl techninių sunkumų čia jis cituojamas transliteruotas dabartiniais rašmenimis, paliekant tik vieną kitą būdingesnę K. Jauniaus rašybos ypatybę (*j* rašymas, *tj*, *dj* vietoje *č*, *dž* ir kt.). Taip bus elgiamasi ir su kitais K. Jauniaus rašyba parašytais laiškais.

mirga kalbiniais duomenimis su metrika „Kvėdarna“ (= Jauniaus tėviškė).

Pavartę išlikusius to meto Būgos laiškus ir rankraščius, matome, kad K. Jaunių pradėjusio lankyti Būgos kalbiniai interesai buvo labai platūs. Jis ne tik sėmėsi iš K. Jauniaus žodyno medžiagos, bet ir kaupė duomenis lietuvių kalbos gramatikai, žodžių darybai, akcentologijai, rinko faktus iš senosios lietuvių mitologijos, netgi etnografijos. Tačiau, priešingai K. Jauniui, kuris buvo tikras mokslo egoistas ir savo darbų spaudoje neskelbė, Būga jau tada svajojo apie surinktos medžiagos skelbimą. Štai 1903 m. birželio mėn. 7 d. laiške J. Tumui-Vaižgantui jis rašė: „Sufiksus aš irgi renku. Tamę darbę geistina būtų pagalba. Mano tikslas — surinkti visos mūsų kalbos, ant kiek tas galima, sufiksus į vietą ir privedus juos tvarkon, paleisti į pasaulę...“.

Taip ilgainiui Būga tapo K. Jauniaus mokiniu. K. Jaunius džiaugėsi pagaliau sutikęs žmogų, kuris susižavėjęs klausėsi jo ilgų aiškinimų ne tik apie lietuvių kalbą, jos tarmes, bet ir apie kitas baltų kalbas, jų *išsiskyrimą* iš *indoeuropiečių* prokalbės *ir tolesnę raidą*, paslaptingus tos raidos dėsningumus. Kad ir daug kas tuose lyginamosios kalbotyros aiškinimuose iš pradžių Būgai turėjo likti nesuprantama, bet jo nušvitęs veidas ir žibančios akys sakyte sakė K. Jauniui, jog šis jo asmenyje pagaliau susirado ištikimiausią mokinį ir gimininga sielą. Todėl jis Būgai buvo visiškai atviras, dėstė nieko neslėpdamas visą savo mokslą apie baltų kalbas, supažindino su savo radiniais, dar nė vienam mokslo vyrui nežinomais. O tasai K. Jauniaus mokslas, kaip sakosi Būga autobiografijoje, pasirodęs jam labai įdomus ir slaptingas, išaiškinąs net tamsiausiąsias kalbos raidos ir kilmės slaptis.

K. Jauniaus įtaka Būgai buvo milžiniška. Būga ne tik saujomis sėmėsi iš jo gausias žinias, bet ir pats K. Jaunius jam ilgam laikui tapo nepajudinamu autoritetu. Nors tuo laiku lyginamasis indoeuropiečių kalbų mokslas klestėte klestėjo, tačiau didieji jo atstovai J. Šmitas, A. Leskynas, A. Becenbergeris, K. Brugmanas, F. de Sosiūras ir kiti Būgai neegzistavo, nes jų skelbiamos mintys nesutapo su K. Jauniaus mintimis.

Būdamas savamokslis kalbininkas (baigęs ne lingvistikos, bet teologijos studijas), K. Jaunius klaidžiojo lyginamosios kalbotyros šunkeliais. To klaidžiojimo pagrindą sudarė stengimasis semantiškai gimininga, bet skirtingas savo vokalizmu, kartais ir konsonantizmu, žodžio lytis išvesti iš vienos pamatinės lyties, paaiškinant jas tam tikrais savo paties sugalvotais garsų raidos dėsniais. Net ir tuos

kalbos reiškinius, kurie, be abejojimo, yra kalbinės analogijos ar panašių procesų produktas; K. Jaunius dažnai stengdavosi išaiškinti fonetikos dėsniais. Jam visur vaidenosi garsų raidos dėsniai, kurių buvo „atradęs" didelę daugybę ir kurių nemažą dalį vėliau paskelbė Būga savo „Aistiškuose studijuose".

Būga, godžiai gerdamas K. Jauniaus teikiamas žinias, kartu pasisavino ir jo klaidingą metodologiją bei iš jos kilusius, niekuomet neveikusius, paties K. Jauniaus sugalvotus garsų raidos dėsnius, kuriais vėliau, netgi pradėjęs lankyti universitetą, ilgą laiką šventai tikėjo. Tik K. Jauniui mirus, nuo 1908 metų Būga pradėjo pamažu atsikratyti šiuo K. Jauniaus mokslu, galutinai iš jo teišsivaduodamas tik 1911 metais.

K. Jauniaus įtaka Būgai neapsiribojo vien teorijos sritimi. Jis ėmė sekti juo taip pat visur praktikoje. Suėjęs su K. Jauniumi į artimesnį kontaktą, Būga tuoj pradėjo vartoti jo rašybą, kuri pasižymėjo dideliu sudėtingumu ir dėl to praktikos reikalui netiko, nors joje gerai atsispindėjo žodžių istorija ir dialektologija. Sekdamas K. Jauniumi, Būga ėmė rašyti jotą vietoje „minkštinamojo" *i* (pvz., *gerju* „geriu", *keljame* „keliame"), *ąn, ęn, įn, ųn* vietoje *an, en, in, un*, palikdamas pastaruosius tik antrinės kilmės dvibalsiams žymėti (pvz., *dąngus*, bet *man*), *ą, ę* ėmė rašyti net ir tais atvejais, kur, tautosilabiniam *n* išnykus, turime trumpą balsį (pvz., vn. įn. *rąnką*, vn. viet. *rąnkoję*), raides *ṅ, ṁ* pažymėti tokiems *n, m*, kurie ištariami ne visose tarmėse (pvz., *kąṅ* „ką", *tęṅvas* „tęvas", *įṅdėti* „įdėti", *visųṁ* „visų", *jųṁsų* „jūsų"), *uu, ū, i, s̄, z̄, tj, dj* vietoje *ū, uo, ie, š, ž, č, dž* (pvz., *Buuga* „Būga", *s̄ū*, „šuo", *s̄i* „šie", *greitjausja* „greičiausia", *didjausja* „didžiausia"), lietuviškuose žodžiuose ant *o* dėti taškelį (pvz., *stȯras, stȯgas*) ir tuo jį atskirti nuo trumpojo *o* svetimžodžiuose, *ą*-kamieno vn. var. galūnėje rašyti *-ys* vietoje *-is* (pvz., *medys* „medis"), bet *-ąs, -ąs i-* ir *u*-kamienų dg. var. galūnėse vietoje *-ys, -ūs* (pvz., *akįs* „akys", *gražųs* „gražūs") ir kt. Be to, Būga tekstą visuomet kirčiavo, žymėdamas pagal K. Jaunių ˆ ženklu tvirtapradę (dvibalsiuose rašė ant antrojo dėmens: *reīškja* „reiškia"), o ' ženklu tvirtagalę ir trumpinę priegaides (pvz., *veíkalas, varḋas, šìs*)[1]. Šią rašybą Būga vartojo ne tik rašydamas laiškus, bet ir straipsnius, medžiagos rinkinius. Dėl jos sudėtingumo daugelis spaustuvių, žinoma, negalėjo tokių tekstų atspausdinti, ir Būga buvo priverstas

[1] Dėl tokio priegaidės ženklų vartojimo žr. K. Būgos pasisakymą „Kalbos dalykuose", išspausdintą „Viltyje" 1910 m. Nr. 8.

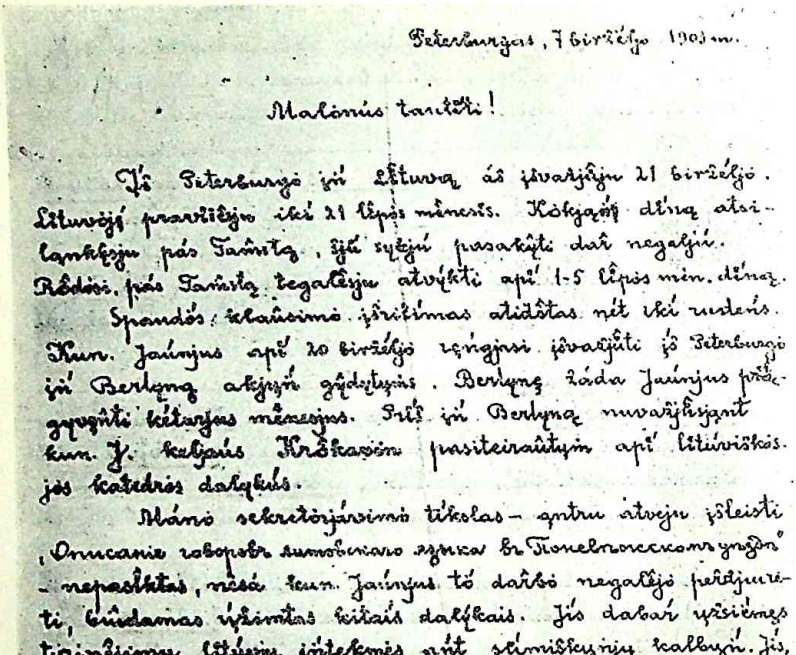

Petersburgas, 7 birželio 1905 m.

Malonus tarėti!

Jį Petersburgo jau Lietuvą aš įvažiąjau 21 birželio. Lietuvoj praviešiau iki 21 lipos mėnes. Kokyąnį dėną atsilankėjau pas Tamstą, jį sykį pasakyti dar negalėjau. Rodos, pas Tamstą tegalėjau atvykti apie 1-5 lipos min. dėną.

Spandos klausimo įsirėtimas atidėtas net iki rudens. Kun. Jaunius apie 20 birželio ketinąjosi įvažiuti į Petersburgo jau Berlyną akyjų gydytynis. Berlyną žada Jaunius pražgyvėti keturjas mėnesjus. Tik jau Berlyną nuvažiksjant kun. J. keliąus Krokavon pasiteiraūtyn apie lituviškos jos katedros dalykus.

Mano sekretorjaviman tikslas – antru atveju įsleisti „Omucanie roboprb sumoviano ezyka br Tonelbnoccuoms ynydn" – nepasiktas, nesa kun. Jaunius to darbo negalėjo pertjurėti, būdamas užimtas kitais dalykais. Jis dabar užsiėmęs tyrinėjimu lituvių įnteknės ant sėmiškesnijų kalbų. Jis, kaip Jąs dinas sakėsi, užsiėmęs vinu dalykų, negaljąns visai nu to dalyko atsitraukti. Mena k. Jaunius, kad šisai negaliėjimas atsitraukti nu numyltėjo dalyko, ar tik nebūsjąnti ligą. Tąjį ligą jisai jautjąns nu Kaunjans laikųjį. — „Omucanie roboprb..." Jaunjus žada pasijimti jį keljąnį ir tąjį darbą kelyją užbaigti. Nols tasai darbas padarytj nepasiseki, bet visgi laikas, kurjį sugaišai

K. Būgos laiškas J. Tumui-Vaižgantui, parašytas K. Jauniaus rašyba

vartoti įprastinę rašybą, palikdamas tik kai kuriuos K. Jauniaus rašybos elementus. Savo pirmąjį didesnį veikalą „Aistiškus studijus" Būga taip pat išleido šia rašyba, tik šiek tiek ją modifikavęs ir nežymiai priartinęs prie literatūrinės rašybos[1]. Atsižadėdamas K. Jauniaus mokslo, vėliau Būga pamažu liovėsi vartojęs ir šią rašybą. Tos rašybos atskiri elementai dar ilgą laiką išliko jo raštuose net iki 1911 metų.

[1] Nepakeista K. Jauniaus rašyba Būga išspausdino K. Jauniaus gramatiką.

* * *

Sekretoriavimas pas K. Jaunių ir vėliau nuolatinis bendravimas su juo, žinoma, negalėjo Būgai atstoti sistemingų kalbos mokslo studijų universitete. Peterburgo lietuviai inteligentai, iš E. Volterio, K. Jauniaus ir kitų patyrę, kad Būgos sirgte sergama kalbos dalykais, ėmė rūpintis sudaryti sąlygas šiam gabiam, bet neturtingam jaunuoliui baigti aukštąjį mokslą. Buvo sutarta kas mėnesį Būgai surinkti maždaug tiek stipendijos, kiek jis gaudavo aigos iš observatorijos. Tokiu būdu Būga 1903 m. rugsėjo mėn. 20 d. galėjo mesti tarnybą observatorijoje ir atsidėti tik mokymuisi.

Kadangi, neturėdamas brandos atestato, į universitetą Būga įstoti negalėjo, o į gimnaziją tokio amžiaus vyrų nebepriimdavo (Būga tuomet jau baigė 24-sius metus), tai nieko kito jam neliko, kaip pačiam mokytis ir laikyti eksternu egzaminus brandos atestatui gauti.

Būga mokytis ėmėsi labai karštai. Jau 1903 m. spalio mėn. 16 d. J. Tumui-Vaižgantui rašė: „Mokinuosi. Darbo pasjutusjai daug: nėra kadą net pas artimjausjuosjus savo bičjuoljus laiškas parašyti. Pakol kas užsiimu sekančjais mokymos dalykais: rusiškąją literatūrą, visuotinę istoriją, kalbomis — vokiškąją, graik. ir lotyniškąją, algebrą ir geometriją; kiti mokslo dalykai atidėti kitam laikui. Visusunkjausjai man eina su matematiką".

Mokytis nebuvo lengva. Mat, gimnazijoje mokomų disciplinų tarpe kalbotyros nebuvo, o kiti mokslai Būgai nedaug terūpėjo. Jam sunku buvo prisiversti juos kalti. Ypač nesisekė matematika, su kuria turėjo labai daug vargo. Be to, mokymąsi visą laiką Būgai trukdė kalbos mokslo studijos. Jis ir toliau, žinoma, nesiliovė rinkęs kalbos faktų, aiškinęsis jam rūpimų klausimų.

Mokydamasis Būga tebesilankė pas K. Jaunių. Iš to laiko jo laiškų matome, kad juo toliau, juo giliau ėmė jis įsitraukti į K. Jauniaus atliekamus tyrinėjimus ir kartu su juo dirbti tiriamąjį darbą. 1904 m. sausio mėn. 18 d. Būga džiaugdamasis pranešė J. Tumui-Vaižgantui, jog K. Jauniui pasisekę iššifruoti „Vidūro vėluvos" užrašą. „Prie užrašo išskaitymo prisidėjau ir aš, — rašė Būga. — Man pasisekė perskaityti paskutinjuosjus užrašo ženklus". Nors tame pačiame laiške jis pažymėjo, kad „Atsakymo ant Tamstos dviejų laiškų (30 XII 03 m. ir 2—4 I 04 m.) reikės palūkėti bent dvi-tris savaiti, nėsa užsiėmęs mokimuos neištsitenku kaip reikjant su laiku", tačiau netrukus J. Tumas-Vaižgantas gavo ne tik kelis laiškus kalbos klausimais, bet ir devynių didelio formato puslapių

studiją „Prūsiškasis «Vidėvūto vėluvos» antrašas“[1] (galc pažymėta 1904. II. 28 data), o lapkričio mėn. 3 d. — pranešimą, jog „Į Labdariškosjos Draugijos kalendorjų aš pagaminau šjuos tris straipsnjus: 1. Kunigo *Criwe's* vardo kilmė; 2. Kas tai būtų *krivūlė*? ir 3. Kęstutjo priesiekos žodjų įšaiškinimas“.

Norėdamas sutaupyti daugiau laiko mokymuisi, Būga kurį laiką susiaurino bet kurią kitą savo veiklą, tačiau jeigu iškildavo koks kalbinis reikalas, jis ir neprašomas pasiūlydavo savo paslaugas. 1904 m. lapkričio mėn. 16 d. laiške J. Jablonskiui Būga atsisako bendradarbiauti „Vilniaus žiniose“, nes „Pasiėmus bendradarbjauti dienaraštyję reiktų atsižadėti pradėtojo mokslo. Atsižadėti negalju: viena — kad pasiryžau, būt (arba būtų) kas būdama, įsilaužti universitatin ir mokyties kalbotyrą, antra — kad mokjuosi ne savo skatiku“[2]. Tačiau tą patį laišką baigia šiais žodžiais: „Girdėjau, Tamstą pasiėmus Juškos žodyno antrąjį tomą redaguoti. Tamstai norint galėtšja ir aš šiek-tiek prisidėti prie „Juškos žodyno“ (ir kito ko) žodžjų tikrinimo, kas būtų nekano-kaip sunku atlikti, turint keljatą, nors ir paviršutinjų, žinelją iš keljų šnektų (D u s e t ų apykaimijos arba parapijos — mano prigimtoji šnekta, Panemunėljo, Salako, Ušpaljų; Tveretšjaus, Kaltanėnų — Šventšjonjų apskritis, Oniškjo, Butrimonjų — Trakų apskr.) ir dažnai (par savaitę 2—3 kartus) matantis su prof. Jaunju, iš kurjo galėtš nevieną, Tamstai reikalingą, daiktą išgauti“.

Išlikę to meto Būgos laiškai, ypač rašyti J. Tumui-Vaižgantui, J. Jablonskiui ir J. Basanavičiui (pastarajam į Bulgariją, kur šis tada gyveno), rodo, kad mokymasis nedaug tekliudė Būgai toliau gilintis į pamėgtuosius kalbotyros klausimus.

Brandos atestato egzaminus Būga laikė 1905 metų balandžio 25 — gegužės 30 dienomis V gimnazijoje. Reikėjo išlaikyti 13 egzaminų. Kaip ir galima buvo tikėtis, Būgai egzaminai nesisekė. Labiausiai buvo bijoma matematikos. Nuvargintas nepasisekimų ir netekęs vilties, Būga buvo bemetąs egzaminus, tik, draugų prikalbėtas, šiaip taip juos tęsė toliau. Pedagogai vis dėlto pasirodė esą sukalbami. Paaiškinus, kad iš Būgos galįs išeiti žymus kalbininkas, jie sutiko jį pralcisti. Nesipriešino ir šiaip labai griežtas matematikos mokytojas Tolkačevas: jis padidino atsakomojo egzamino pažymį, kad galėtų ištaisyti buvusius prastus rašomųjų pažymius.

Šiaip ar taip, 1905 metų pavasarį Būga įsigijo brandos atestatą. Dabar jam jau buvo atviros durys į aukštąją mokyklą.

[1] VVUR E 155.
[2] VVUR E 363.

* * *

1905 metų rudenį Būga įstojo į Peterburgo universiteto filologijos skyrių (славяно-русское отделение).

Jis ėjo į universitetą kupinas pasiryžimo pagaliau atsidėti vien tik kalbotyros studijoms. Kadangi šioje srityje Būga nebebuvo naujokas, tai galima buvo laukti, jog studijos ilgai neužtruks. Tačiau iš tikrųjų universitetą Būga baigė tik 1912 metų pavasarį. Taip ilgai studijos užtruko todėl, kad normaliam egzaminų laikymui gerokai trukdė tariamųjų mokslo darbų rašymas ir spausdinimas. Pirmuosius dvejus metus Būga beveik ištisai veltui sugaišo rašydamas „Aistiškus studijus"— stambų veikalą, kuriuo norėjo paskelbti pasauliui K. Jauniaus mokslą. Be to, Būga sunkiai prisiversdavo laikyti egzaminus, kurie neturėjo tiesioginio ryšio su kalbotyra.

K. Būga Peterburgo universiteto studentas

Universitete Būga rado didelį kalbininką, kurį ir anksčiau asmeniškai pažino, profesorių J. Boduena de Kurtenė (Baudouin de Courtenay). Be to, Būgos studijavimo laikais Peterburgo universitete dėstė žymūs lingvistai akademikai A. Šachmatovas ir A. Sobolevskis. Tačiau Būgai tuo metu vienintelis autoritetas tebuvo K. Jaunius.

„Matydamas Jaunių nebepajėgsiant žavimųjų kalbos slapčių paskelbti spaudoje del valios susilpnėjimo ir nebegalėsiant jį pasaulio kalbiniñkų tariamųjų klaidų atitaisyti, — rašo Būga autobiografijoje, — rýžausi pats surašyti visą Jauniaus mokslą, kurį man buvo jis atviromis išdėstęs apie lietuvių, latvių ir prūsų kalbas ir visų tų trijų kalbų motyną-kalbą, vadinamąją áisčių prokalbę". Dar tik ką pradėjęs lankytis pas K. Jaunių, 1902 metų balandžio mėnesį, Būga ėmė užsirašinėti savo pasikalbėjimus su juo į tam tikrą knygą.

Aisťjų prokalbė ir jos suskydimas in prūsų, latvjų ir lítuvjų kalbas.

§ 6. Lýgintinis kalbų mokslas išrodė, jog indų-iranjų arba arjų, armėnų, graikų, albanų, italų, keltų, germanų, slavjų ir aisťjų tautos įra kilę iš vínos bendros kalbų motynos, kuri mokslo vyrų priimta vadinti indoeuropíťjų prokalbę.

Prí aisťjų tautos priklausė prūsai, kalbiškai išmirusíji 1653 ir 1690 metų tarpę, latvjai ir lítuvjai. Aisťjų giminės kalbų tyrinėjimas parodo, kad prūsai, latvjai ir lítuvjai, aisťjų prótautei atskilus nú indoeuropíťjų protautės, žinomą laiką buvo vína tauta ir vartojo víną, visíms bendrą, kalbą, kurją mes vadiname aisťjų prokalbę.

Prírašas. Prí aisťjų giminės, anot mokslavyrjų, taippat priklausė jau senaï išmirę jotvingaï (= rus. Ятвяги iš prarus. *Ятвѧги) ir galiṅdai (= rus. Голядь iš prarus. *Голѧдь = Ptolem. Γαλίνδαι). Nú šitų tautų, apleidus vardą, neliko nikokjų žinjų apí jų kalbą. Iš kunigaikšťjų, vadų ir gyvenamųjų vitų vardų sanprotaujama, kad jotvingai kalbiškai visųartimjausi buvo prūsams.

Aisťjų prokalbė.

§ 7. Aisťjų prokalbė įra vína indo-europiškosjos prokalbės dukterų, kuri kaipo tikrasis vaikas užlaikė labai daug ir savo motynos privalumų ir ypatybjų. Kaip ir motynos kalba, aisťjų prokalbė senjausjamę savo gyvatos laikatrūkyję dar neturėjo švargžďjų (sibilans), gimusjų iš i.-eur. k̂ ir ĝ. Aisťjų prokalbėję, kaip ir bendrojoję visų indoeuropíťjų prokalbėję, k̂ ir ĝ tebebuvo ištarjami kaip minkšti k ir g, žr. § 89—91. Senjausjojoję aisťjų

Iki įstodamas į universitetą, jau turėjo prirašęs tokių užrašų keturias dideles knygas, kurių kiekviena turi daugiau kaip po penkis šimtus puslapių. Studijuodamas universitete, iki K. Jauniaus mirties Būga prirašė dar dvi knygas[1]. Šios šešios knygos, turinčios iš viso 3043 puslapius, nebuvo išspausdintos ir šiuo metu saugomos Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne[2].

Pradėjęs lankyti universitetą, Būga pirmiausia ir ėmėsi sistematiniti šiose šešiose užrašų knygose surašytus dalykus, rašyti darnų veikalą, kuriame ryžosi išdėstyti pagrindines K. Jauniaus mokslo mintis ir atitaisyti tariamąsias pasaulio kalbininkų klaidas. „Nustebkite, Lietuva ir kaimynų šalys! — ironiškai rašė vėliau Būga autobiografijoje. — Pasaulio kalbininkus imasi pamokyti pirmojo kurso studentėlis — Kazys Būgiokas!".

Intensyviai dirbdamas visus pirmuosius mokslo metus, 1906 m. gegužės mėnesį Būga baigė rašyti pradėtojo veikalo — „Aistiškų studijų" — pirmąją dalį ir nunešė į spaustuvę, tačiau greitai turėjo rankraštį atsiimti — mat, Būga nesurado knygai leidėjo, o pats neturėjo lėšų.

Reikia pasakyti, kad pradėjusio studijuoti universitete Būgos materialinės sąlygos buvo gana prastos. Tai matome kad ir iš šios J. Tumui-Vaižgantui rašyto laiško (1905.XI.9) ištraukos: „Pažadėtoji stipendija labai man praverstų, nes 1) lektsijų neturju, 2) skolos padarjau 81 rublį (31 rub. p. E. Volter'jui ir 50 r. vienam draugui) ir 3) neturju ž i e m a i [pas mus žiema jau prasidėjo; vasarinjais drabužjais išeiti jau š a l t a] drabužjų". Išlikę įvairiems asmenims rašyti laiškai rodo, kad ne tik pirmaisiais studijų metais, bet ir vėliau visą laiką studijuodamas Būga vos galėjo sudurti galą su galu.

Vasaros atostogų metu tėviškėje galutinai sutvarkęs „Aistiškų studijų" pirmąją dalį, Būga, matyt, J. Tumo-Vaižganto patartas, kreipėsi į šv. Kazimiero draugiją, kuri sutiko būti šios knygos leidėju. „Aistiški studijai" antrą kartą buvo nunešti į Mokslų Akademijos spaustuvę, kur dėl įvairių priežasčių pragulėjo neliečiami iki 1907 metų kovo ar balandžio mėnesio. Visą tą laiką Būga intensyviai rašė antrąją veikalo dalį; ji buvo rašoma ir pradėjus spausdinti pirmąją dalį. Be sudėtingo korektūrų taisymo darbo („Aistiški studijai" buvo spausdinami kiek modifikuota K. Jauniaus rašyba su devyniomis galybėmis diakritinių ženklelių), Būga turėjo pakankamai ir kitų rūpesčių: teko derėtis su leidėjais dėl lankų skaičiaus.

---

[1] Paskutinio pasikalbėjimo su K. Jauniumi data 1908. II. 16 (pagal sen. kalendorių), tai yra 9 dienos prieš K. Jauniaus mirtį.

[2] D 126—131.

Kazimiero Būgos

Aistiški Studijai

Tyrinėjimai lygintinjo prūsų, latvjų ir lietuvjų kalbômoksljo srityjų.

II-oji dalis.

Peterburgas.
1906—1907 m.

„Aistiškų studijų" II dalies rankraščio titulinis lapas

Pagaliau po ilgų vargų ir įtempto darbo 1908 m. gegužės mėnesį, praėjus vos trims mėnesiams nuo K. Jauniaus mirties, pirmoji „Aistiškų studijų" dalis (XVI + 216 p. knyga) išvydo dienos šviesą.

Antroji „Aistiškų studijų" dalis, kurią Būga parašė 1906—1907 mokslo metais, liko nespausdinta ir šiuo metu tebėra saugoma Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne[1]. Vietoje antrosios dalies po pusantrų metų, t.y. 1909 m. lapkričio mėnesį, Būga savo lėšomis išleido ir nemokamai išsiuntinėjo žymesniems kalbininkams rusų kalba hektografuotą „Aistiškų studijų" autokritiką, kurioje paneigė beveik visus svarbesniuosius K. Jauniaus mokslo teiginius. „Со времени выхода в свет моих «Aistiški studijai» уже прошло 19 месяцев, — rašė Būga autokritikoje. — Эти 19 месяцев были для меня временем строгой самокритики, путем которой я пришел к убеждению, что учение об айстийских языках покойного литваниста проф. кс. Казимира Явниса (по литовски: K. Jaūnius), — учение, проповедником которого был я в Aistiški studijai, — всецело ошибочно". Paneigęs 36 svarbiausius K. Jauniaus garsų raidos dėsnius, teisingai nurodęs klaidų priežastį, Būga išdėstė taip pat teigiamąsias veikalo ypatybes ir autokritiką baigė šiais žodžiais: „Вторая часть «Айстийских этюдов» (Aistiški studijai) напечатана не будет, потому что в то учение, которое там исповедуется, более я не верю. Вторая часть этюдов вместе с первою может послужить лишь материалом для совершенно других выводов".

Reikia pasakyti, kad Būga pats, niekieno nenurodomas, iš žymiųjų kalbininkų darbų geriau susipažinęs su moderniąja kalbotyra, priėjo išvadą, kad jo mokytojo klysta ir, kaip savamokslio, nueita lyginamosios kalbotyros šunkeliais. Lemiamą reikšmę čia turėjo žymiojo latvių kalbininko J. Endzelyno „Aistiškų studijų" kritika (Finnisch-ugrische Forschungen, IX, 28—32).

Visa „Aistiškų studijų" istorija rodo, kad Būgai už viską svarbiau buvo mokslo tiesa. Būga nė vienos minutės nesusvyravo prisipažindamas prieš visą pasaulį, jog jis klydęs. Jeigu viešai pareikšti apie savo klaidas reikia didelės moralinės drąsos, tai dar daugiau jos reikia toms klaidoms atitaisyti. Būga ne tik prisipažino klydęs, bet ir pasirūpino, kad savo klaidomis nesuklaidintų kitų. Negalėdamas atitaisyti klaidų knygoje, kuri jau paplito po pasaulį, ir neturėdamas lėšų išleisti kitos, atitaisančios padarytąsias klaidas, jis, kaip jau buvo minėta, savomis lėšomis (kurių niekuomet pakankamai

[1] D 185.

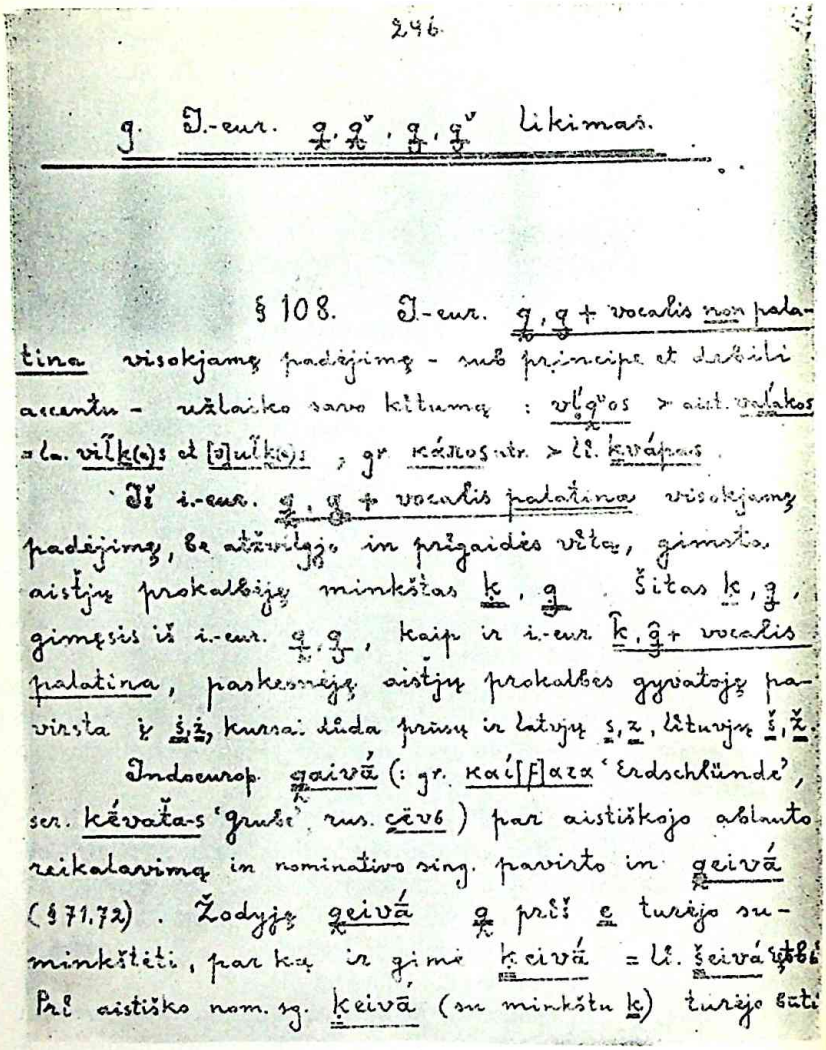

246.

g. I.-eur. q, q̥ᵛ, g, g̥ᵛ likimas.

§ 108. I.-eur. q, g + vocalis non palatina visokjamę padėjimę - sub principe et debili accentu - užlaiko savo kitumą : vl̥q̥ᵛos > aist. valakos = la. vil̃k(a)s et [v]ul̃k(a)s , gr. κάπος utr. > li. kvápas.

Iš i.-eur. q, g + vocalis palatina visokjamę padėjimę, be atžvilgjo in prigaidės vitą, gimsta aistjų prokalbėję minkštas ḳ, g. Šitas ḳ, g, gimęsis iš i.-eur. q, g, kaip ir i.-eur. k̂, ĝ + vocalis palatina, paskesnėję aistjų prokalbės gyvatoję pavirsta į ṣ, ẓ, kursai dūda prūsų ir latvjų s, z, lituvjų š, ž.

Indoeurop. qaivā́ (: gr. καί[ϝ]ατα 'Erdschlünde', ser. kḗvata-s 'grube', rus. cëvь) par aistiškojo ablauto reikalavimą in nominativo sing. pavirto in qeivā́ (§ 71, 72). Žodyję qeivā́ q prīš e turėjo suminkštėti, par ką ir gimė ḳeivā́ = li. šeivá ętbi. Prī aistiško nom. sg. ḳeivā́ (su minkštu ḳ) turėjo būti

„Aistiškų studijų" II dalies rankraščio puslapis

nėra turėjęs!) multiplikavo hektografu bent trumpą jos autokritiką ir ją nemokamai išsiuntinėjo svarbesniesiems baltų kalbų tyrinėtojams. Reikia pasakyti, kad šis taurus Būgos kaip mokslininko charakterio bruožas pasireikšdavo per visą jo gyvenimą. Ir vėliau, pastebėjęs savo veikaluose kokią nors klaidą, Būga pirma pasitaikiusia proga ją atitaisydavo. Tokių atitaisymų jo raštuose nemaža, ir jie Būgai kaip mokslininkui gėdos anaiptol nedaro.

Parašęs „Aistiškų studijų“ autokritiką, Būga, žinoma, dar galutinai nenusikratė K. Jauniaus mokslu. Nors jo darbuose, pasirodžiusiuose po 1909 metų, K. Jauniaus garsų raidos dėsniais nebeoperuojama, tačiau to mokslo metodologijos taip giliai būta įsigėrusios į Būgos sąmonę, jog įvairūs jos recidyvai dar ilgą laiką visokiais būdais pasireikšdavo. Netgi 1911 m. sausio mėn. 14 d. laiške J. Endzelynui Būga dar rašė: „Labai ačiū už mano stráipsnio apie dat. kritiką. Man jinai bus labai naudinga. Aš dar lig šiolei negalutinai atsikračiau nuo Jauniaus jéibių: visur matyti fonėtiškas atmainas, kur ir neabejotinas būtų síelos (ψυχῆς) veikimo pãdaras“[1]. Vis dėlto nuo 1911 metų pradžios Būgą jau reikia laikyti savarankišku kalbininku, visiškai išsivadavusiu iš K. Jauniaus mokslo varžtų.

Be „Aistiškų studijų“, studentavimo pradžioje Būga paruošė spaudai dar vieną stambų K. Jauniaus darbą — jo lietuvių kalbos gramatiką. Ją rengdamas, jis pasinaudojo 1897 m. Dorpate (Tartu) hektografuotu gramatikos leidimu. Nuo hektografuotojo leidimo gramatika daugiausia skyrėsi savo rašyba: Būga tekstą perrašė K. Jauniaus rašmenimis. Spausdinama ji buvo gana ilgai: pradėta spausdinti 1908 m., baigta tik 1911 m. Gramatiką leido Rusijos Mokslų Akademija.

Būgai už gramatikos sudarymą ir redagavimą Mokslų Akademija mokėjo tam tikrą honorarą. Tačiau jis buvo išmokamas tik už atspausdintus lankus, todėl studijavimo pradžioje Būga tuo honoraru negalėjo pasinaudoti ir jam teko ieškotis įvairių pragyvenimo šaltinių.

Vėliau Mokslų Akademija pavedė Būgai išversti K. Jauniaus gramatiką į rusų kalbą. Rusiškame vertime Būga įdėjo taip pat savo pastabų bei kai kurių K. Jauniaus teiginių patikslinimų, kurie gerokai pakėlė šios reikšmingos gramatikos vertę. Vertimą Būga baigė 1910 metų rudenį, tačiau spausdinimas labai užsitęsė, ir knyga išėjo tik 1916 m.

Studijuodamas universitete, Būga dar intensyviau ėmė rinkti lietuvių kalbos turtą, pirmiausia iš šnekamosios liaudies kalbos, ir itin plačiai organizavo šį darbą. To meto jo laiškai pilni entuziastingų raginimų rinkti tautosaką ir kitą kalbos medžiagą.

Norėdamas organizuočiau tyrinėti gyvąją liaudies kalbą, Būga 1910 m. „Viltyje“ (Nr. Nr. 12 ir 14) išspausdino 62 klausimus kal-

[1] Laiškas yra Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštyne (toliau bus trumpinama LKLIR), signatūra KB-30.

Prỹgaidės kilnòjimas.

Lìtúviskų esąbêvardjų ląksnjávimas pasąnkỹs, dėltó kad žódjų prỹgaidė, taŕsi gąvásys sidábras, vìnòję vìtòję nenustìnga ir nepastôvi, bét tó patìs žödjò ląksnjávimę sòkinėja nů vìnòs sąnjamòs ąnt kitòs, kaìp ąntaì: žmònà, žmònòs, bét tòlésnjai jaŕ nė *žmònaì *žmònąì, kaìp jnvardôvìtjų ląksnjávimę: anaì, katraì, anąì, katrąì, alę prỹgaidę nů gálò atstùmus: žmònai, žmònų; taìp pát ir daugìskaitlyję: žmònòs, žmònas, ir žmònųì, žmònòms, žmònómìs, žmònòsę.

Nôrint pažìnti prỹgaidės takùs esąbêvardjų ląksnjávimę, reìkja įnsistebêti įì jųì skųrjùs ir páskųrjus. Taŕ tìkslui įrá gerú dú vìnáskaitljò ląksnjú: dûtinys ir apskųnstinys, kurjûdu daiktávardjų ląksnjávimę niekadòs negaùna prỹgaidės ąnt paskutinjòsjòs sąnjamòs, ir daugìskaitljò gimtìnys, padaìginys ir vìtôlįnksnys, kurì kaŕtais gaùna prỹgaidę ąnt paskutinjòsjòs sąnjamòs, kaŕtais negaùna.

Pagaì minavôtųnjų vìnáskaitlinjų ląksnjų visùs esąbêvardjus įsskìrstòme įì dú skųrjú: pìrmòjò skųrjaus žödjai túri tvirtaprádę prỹgaidę, kaìp ąntaì: vųrui, vųrą, kôtui, kôtą, keìmui, keìmą, pìvai, pìvą, žmônai, žmônų, viìnai, viìnų; ąntròjò skųrjaus žödjai túri tvirtagálę prỹgaidę, kaìp ąntaì: pönui, pönų, rátui, rátą, paŕšui, paŕšą, meŕgai, meŕgą, rąnkai, rąnkų, šákai, šákų.

Pagaì minavôtųnjų daugìskaitlinjų ląksnjų, sú kurjaìs sútarja vìnamę ląksnjávimę, vìnì ląksnjai vìnáskaitljò, kitamę kitì, pirmásys skųrjus túri dú páskųrju: 1) tì ląksnjai negaùna prỹgaidės ąnt paskutinjòsjòs sąnjamòs, kaìp ąntaì: vųrų, tìltų, 2) túri prỹgaidę ąnt galùmjų: kòtųì, žmònųì, kòtams, žmònòms. — Taìp pát ir ąntramę skųrjmję įrá dú páskųrju: 3) bė prỹgaidės ąnt paskutinjòsjòs sąnjamòs, kaìp ąntaì: pönų, rąnkų, pönams, rąnkòms, 4) sú prỹgaidę ąnt paskutinjòsjòs sąnjamòs, kaìp ąntaì: dìvųì, vaikųì, dìvams, vaikams.

Tòdėì kìkvìnamę ląksnjávimę reìkja atskìrti kèturis prỹ-

K. Būgos redaguotos K. Jauniaus gramatikos teksto puslapis

bos dalykų mėgėjams bei rinkėjams, prašydamas suteikti žinių apie atskirus jam mažai žinomus ar abejotinus kalbos duomenis.

Tačiau pasitenkinti vien tik kitų surenkama ir savo paties užrašoma iš įvairiatarmių Peterburgo lietuvių medžiaga dabar Būga jau nebegalėjo. Jam rūpėjo pačiam aplankyti svarbiausias mūsų tarmes, jas tirti vietoje, pagyventi tarmės aplinkoje. Tuo tikslu vasaros atostogų metu jis keliaudavo po Lietuvą.

Labiausiai Būgą traukė rytiniai ir pietiniai Lietuvos pakraščiai. Jau 1906 metų vasarą jis keliavo po Gardino gubernijos lietuvių gyvenamas vietas. Tuomet aplankė ir tolimiausią lietuvišką „salą" — Zietelos apylinkes. Vėliau Būga ne kartą yra lankęsis įvairiose Vilniaus krašto vietose.

Tolimiausias pietų Lietuvos tarmes Būga gavo progos pažinti 1909 metais, kada jis kartu su J. Jablonskiu, J. Balčikoniu ir J. Šlapeliu gyveno Seinuose (dab. Lenkijos Liaudies Demokratinėje Respublikoje) ir svarstė lietuvių kalbos gramatikos parašymo klausimus. Nors čia per du mėnesius tebuvo atliktas tik paruošiamasis darbas, t.y. susitarta dėl pagrindinių principų, aptarta rašyba, suvienodinta terminologija ir kitkas, tačiau Būga daug pelnė, ta proga susipažindamas su Seinų apylinkių dzūkų tarme.

Bene ilgiausiai Lietuvoje Būgai teko pabūti 1911—1912 metais. Ruošdamasis valstybiniams egzaminams, jis ne kartą tais metais buvo nuvykęs į Lietuvą, kur, susiradęs nuošalesnę vietelę, galėdavo ne tik mokytis, bet ir tyrinėti liaudies kalbą: 1911 metų rugpiūčio mėnesį Būga aplankė Dysną (prie Tverečiaus), spalio mėnesį — Ciskodą (lietuvių gyvenama vietovė netoli Rezeknės, Latvijoje), o lapkričio pabaigoje jau gyveno Mosėdyje, kur išbuvo net iki 1912 metų vasario mėnesio vidurio, tik kelioms dienoms išvykdamas į Vilnių. Be to, tais metais Būga dar kurį laiką praleido Marcinkonyse, yra jo laiškų, rašytų iš Dusetų, Suv. Naumiesčio, Kauno ir kitų vietų.

Būgos laiškai mirgėte mirga frazėmis, rodančiomis jo didžiulį susižavėjimą liaudies kalba, jos tarmėmis. Pavyzdžiui, laiškuose iš Mosėdžio jis rašė, jog žmonių kalbos klausąs „abi ausi ištempęs" ir negalįs atsiklausyti, jog mosėdiškių esanti „labai akyva priegaidė ir keisti kirčiai", kurių jis, rytietis, iš pradžių negalėjęs kaip reikiant net suvokti, ir pan.

Daug savo surinktos lietuvių kalbos medžiagos jis jau tuomet siuntinėjo kitiems baltų kalbų tyrinėtojams. Antai, žymusis latvių kalbininkas J. Endzelynas savo veikalo „Славяно-балтийские этюды"

(Charkovas 1911) prakalboje dėkojo „молодому другу stud. phil. К. К. Буге, снабдившему меня обильным материалом по литовскому языку“ (p. V).

Būgai rūpėjo praturtinti ir lietuvių literatūrinę kalbą. Tuo tikslu 1908 – 1910 metais „Vilties“ laikraščio „Kalbos dalykų“ skyreliuose jis paskelbė daugiau kaip tūkstantį gražių liaudies kalbos pavyzdžių, kaip antai: būdingesnių posakių, šiaip sakinių, patarlių, priežodžių, užrašytų savo paties ar kitų atsiųstų iš Dusetų, Kvėdarnos, Švėkšnos, Deltuvos, Joniškėlio, Kupiškio, Skuodo, Anykščių, Zietelos, Šeduvos, Panevėžio, Subačiaus, Onuškio ir kitų vietų[1].

Studentaudamas Būga yra paskelbęs nemaža svarbių kalbinių straipsnių tiek lietuvių, tiek rusų spaudoje. Dalį šių straipsnių Būga parašė tebebūdamas K. Jauniaus įtakoje, todėl negalėjo išvengti klaidų. Lietuvių kalba parašyti straipsniai buvo spausdinami daugiausia „Draugijoje“ ir „Lietuvių tautoje“. Sakysim, „Draugijoje“ 1907 m. buvo išspausdinta „1354 metų Kęstučio priesieka“ ir „Krivūlė“. Be to, tais pačiais metais čia buvo pradėta spausdinti straipsnių serija, pavadinta bendru „Kalbos dalykų“ vardu. Šią seriją sudarė 32 straipsniai, kuriuose nagrinėjami praktiniai to meto literatūrinės kalbos ir rašybos klausimai. Be „Kalbos dalykų“, Būga „Draugijoje“ dar išspausdino keletą recenzijų, kuriose supažindino skaitytojus su užsienyje pasirodžiusiais veikalais kalbos mokslo klausimais ir pareiškė savo nuomonę dėl kai kurių tuose veikaluose nagrinėjamų dalykų, ypač liečiančių baltų kalbas.

„Lietuvių tautos“ pirmojo tomo pirmojoje knygoje (1907 m.) Būga išspausdino nedidelį straipsnelį „Pavardžių priesaga -eikia- ir -eiko-“. To paties tomo antrojoje (1908 m.) ir trečiojoje (1909 m.) knygose jis išspausdino aštuonis straipsnius lietuvių, latvių ir prūsų mitologijos klausimais. 1911 m. „Lietuvių tautos“ antrojo tomo pirmojoje knygoje Būga paskelbė vieną iš didžiausių studentavimo laikais parašytų darbų — studiją „Apie lietuvių asmens vardus“, kuri tais pačiais metais buvo išleista ir atskira knyga.

Be „Draugijos“ ir „Lietuvių tautos“, Būga kalbos klausimais šį bei tą yra rašęs ir kituose to meto lietuvių periodiniuose leidiniuose — „Vadove“, „Viltyje“, taip pat prisidėjęs prie kitų žmonių parašytų mokslo darbų paruošimo spaudai bei kultūrinio palikimo

[1] *Žr. Viltis, 1908 m.*, Nr. Nr. 75, 77 – 80, 82, 83, 87, 90, 100, 101, 104, 106, 107, 114, 116, 117, 122, 125, 131, 149; 1909 m., Nr. Nr. 5, 7, 53, 141, 144; 1910 m., Nr. Nr. 8, 9, 11, 43, 46—50.

publikavimo. Antai, jis padėjo profesoriui J. Boduenui de Kurtenė paskelbti A. Baranausko kalbinius laiškus[1], J. Basanavičiui paruošti spaudai „Lietuvių tautos“ pirmąją knygą[2], raudų rinkinį[3], Strazdo raštus[4].

Būgos darbai buvo spausdinami ir žymiausiuose to meto rusų lingvistiniuose žurnaluose: „Русский филологический вестник“ ir „Известия отделения русского языка и словесности императорской академии наук“.

Studentavimo metais Būgos parašyti darbai rodo jį jau tuomet buvus visiškai subrendusį mokslo darbininką. Nepaisant to, Būgos materialinė padėtis vis tebebuvo nekokia. Tai matyti ir iš jo laiškų. Štai ištrauka iš laiško broliui, rašyto 1911 m. kovo mėn. 17 d.: „Mano reikalai nelabai kokie. Šiemet su pinigais labai trumpa. Atliekamo skatiko niekados neesti kišenėj“[5]. Arba iš 1911 m. vasario mėn. 12 d. laiško J. Basanavičiui: „«Lietuvių Tautos» paskutinėsios knygos aš negavau. Spėju, kad M. Dr. valdyba, laikydamosi įstatymų raidės, bus man neatsiųntusi. Šiuo kartu aš esu gyvas elgeta: skatiko prie dūšiai neturiu, ir todėliai negaliu Draugijai užsimokėti. Bet valdyba, man rodos, ir taip turėtų atsiųsti, nės aš del jos organo esmi šį tą dirbęs, negaudamas jokio honoraro. Ta «Tautos» knygelytė būtų kaip ir honoraras užu straipsnius kitose «Tautos» knygose buvusius“[6].

Kaip jau buvo minėta, užsiėmęs lietuvių kalbos tyrinėjimais ir mokslo darbų rašymu, Būga nesiskubino baigti studijų universitete, nors jam buvo aišku, kad jį, kaip gabų kalbininką, baigusį vadovy-

---

[1] Lietuvių tauta, I kn., III dalis, p. 408—433. Žr. 1909. V. 6 laišką J. Basanavičiui (LKLIR JB-770).

[2] Žr. K. Būgos pastabas prie J. Spudulio ir J. Basanavičiaus straipsnių.

[3] Žr. 1909. V. 6 Būgos laišką J. Basanavičiui (LKLIR JB-770).

[4] Dėl šio darbo 1911 m. vasario mėn. 12 d. Būga rašė J. Basanavičiui: „Strazdo dainų korektūrą vedžiau, bet viskas kaip reikiant išvesti šiuo žygiu nepasisekė, dar vienas antras mažmožis liko nepastebėtas, ar del vietos stokos išleistas. Prašyčiau, spaustuvei pataisius, dar kartą atsiųsti man. Man Strazdo kalbos restauravimas visai nepatinka. Aš būčiau spauzdinęs, laikydamos senųjų rankraščių, palikdamas net jų rašybą. Mano restauruotoji Strazdo tarmė vargiai galės būti p a t i e s Strazdo kalba. Be to, par tiek laiko (100 metų) galėjo daug kas kitaip kalboje virsti. Dar sykį pakartoju, kad atsiųstų spaustuvė šitos korektūros taisymą man peržiūrėti“ (LKLIR JB-770).

[5] LKLIR KB-7.

[6] LKLIR JB-770.

bė paliks prie universiteto ruoštis profesūrai. Tik 1911 metų rudenį Būga prisivertė baigti laikyti kursinius egzaminus. Kai kurie iš jų jam anaiptol nebuvo lengvi. Mat, pabaigai jis buvo pasilikęs daugiausia tuos egzaminus, kurie mažiausiai turėjo bendra su jo pamėgtąja sritimi — kalbotyra. Ypač daug vargti jam teko su psichologija. Pasakojama, kad čia net neapsieita be prof. J. Bodueno de Kurtenė tarpininkavimo. Kaip ten bebūtų, tačiau šio egzamino išlaikymas Būgai atrodė labai didelis laimėjimas. „Po šitų kvotimų (kalbama apie psichologijos egzaminą. — *Z.Z.*) pasidarė kelis sykius lengviau: tartum akmuo nukrito nuo pečių, — rašė jis 1911 m. rugsėjo mėn. 9 d. J. Stankūnaitei. — Dabar galėčia pasiimti iš universiteto выпускное свидетельство. Bet su tuo dar lukterėsiu lig 20 IX (3 spalių): tą dieną žadu laikyti kvotimus iš sanskrito ir lyginamosios gramatikos. Šiuodu dalyku išlaikyti man labai lengva, net rengties nereikia. Šiuodu dalyku priklauso prie valstybinių egzaminų, bet leidžiama yra ir pirmiau laikyti. Naudodamos šiuo leidimu, aš ir noriu dabar laikyti ... Paskutinėsias tris dienas prieš psichologijos kvotimus dirbdavau net po keturiolika valandų. Dabar galėsiu atsipūsti“[1].

Materialinės sąlygos privertė Būgą valstybiniams egzaminams ruoštis Lietuvoje. „Lig pavasariui turėsiu gyventi Lietuvoje ir rengties egzaminumpi, — rašė jis 1911 m. rugsėjo mėn. 23 d. F. Sragiui. — Peterburge mano kišene šią žiemą negalima bus gyventi, nors tatai mokslo žvilgsniu kur kas sveikiau, nekaip kaime“[2]. Draugų ir pažįstamų padedamas, Būga susirado bent kelias tokias „ramias vieteles“, kur galėtų „žiemą misti ir netrukdomas mokytis bei tarmes tyrinėti“. Dirbo labai rimtai, nes ir egzaminų buvo daug. 1912 m. gegužės mėn. 11 d. laiške, rašytame J. Endzelynui, skaitome: „10. V. vakare laikiau Filosofijos įžangos egzaminą. Pasisekė gerai. Turiu išlaikytus jau trylika egzaminų (visi „вy.“). Liko dar laikyti keturi: 1) Naujoji filosofija (16. V.), 2) Senovės graikų ir romėnų literatūra, 3) rusų literatūra ir 4) rusų valstybės istorija. Man gana baisūs Naujosios filosofijos ir rusų literatūros egzaminai“[3].

---

[1] Laiškas yra Respublikinės Bibliotekos Kaune rankraštyne (toliau bus trumpinama RBKR), signatūra KB-II-139.

[2] Būgos laiškai F. Sragiui saugomi Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne, signatūra E 181, E 182. Toliau juos cituojant, šaltinis nebebus nurodomas.

[3] LKLIR KB-22.

Pagaliau gegužės pabaigoje Būga baigė laikyti egzaminus ir gavo pirmojo laipsnio diplomą. Jis buvo paliktas prie universiteto ruoštis profesūrai.

Universitetas baigtas. Būgai prieš akis atsivėrė akademinis gyvenimas.

* * *

1912 metų vasarą, kaip paprastai, Būga praleido Lietuvoje: pabuvojo kurį laiką pas tėvus Pažiegėje, dalyvavo Lietuvių Mokslo Draugijos suvažiavime Vilniuje, liepos mėnesį praleido tyrinėdamas Vilniaus krašto dzūkų tarmę Marcinkonyse.

Rugpiūčio mėnesį, t. y. kiek anksčiau negu paprastai, Būga grįžo į Peterburgą. Paliktas prie prof. J. Bodueno de Kurtenė vadovaujamos lyginamosios kalbotyros katedros, Būga turėjo pradėti ruoštis profesūrai. Fakulteto vadovybė nutarė jį siųsti dvejiem metams tobulintis į užsienį. Buvo atlikti reikalingi formalumai, ir liko tik laukti Švietimo ministerijos patvirtinimo.

Tuo metu Rusijos Mokslų Akademija pasiūlė Būgai suredaguoti Akademijos lėšomis leidžiamo A. Juškos (rusiškai ir lenkiškai pasirašinėjusio Juškevičium) žodyno *K-L* raides, kurias anksčiau buvo pasiėmęs redaguoti prof. G. Uljanovas, bet, nebaigęs darbo, mirė. Kadangi Būga jau seniai žavėjosi žodyno darbu, tai pasiūlymą mielai priėmė.

Pradėjęs žodyną redaguoti, Būga susidūrė su nemažais sunkumais. Mat, A. Juškos žodyne buvo daug retų žodžių, kurių jis nebuvo girdėjęs. 1913 m. sausio mėn. 13 d. laiške F. Sragiui Būga skundėsi, jog „kas trečias Juškevičiaus žodis mano negirdėtas". Nežinomų žodžių aiškinimas labai lėtino redagavimo darbą. Dar daugiau vargo sudarė tai, jog žodžiai buvo labai netiksliai užrašyti, kai kurie garsai sistemingai painiojami. „Juškevičius nemokėjo gerai skirti *e* nuo *ė* ir *ie*, žem. *ĕ* (t. y. *ę* — *Z.Z.*) nuo *ĕ*, žem. *ŏ* (t. y. *ǫ* — *Z.Z.*) nuo *ŏ*, *u* nuo *ū* ir *uo* etc., — rašė Būga 1912 m. lapkričio mėn. 14 d. J. Endzelynui. — Iš Juškevičiaus rašybos sunku žinoti, kaip iš tikrųjų tasai ar kitas žodis reikia ištarti"[1]. Nedaug Būga galėjo remtis ir G. Uljanovo redagavimu. Tai matome iš tik ką cituoto laiško, kuriame toliau rašoma: „Pirmas raidės *K*- lankas sudėtas pagal Uljanovo redakciją. Redakcija — baisi: taip tegalima buvo rašyti pirm kelių šimtų metų, bet ne dabar, kada ir lietuvių kalba labiau ištirta". Būgai noroms nenoroms teko tikrinti kiekvieną A. Juškos žodyno žodį.

[1] LKLIR KB-23.

O tai buvo milžiniškas darbas. „Tenka dirbti ne tik dienas, bet ir kiauras naktis“, — skundėsi jis 1912 m. spalio mėn. 31 d. laiške J. Stankūnaitei[1].

Norėdamas lengviau patikrinti A. Juškos žodžius, Būga pirmiausia gavo sutvarkyti savo paties turimąją žodyno medžiagą. Jos, pasirodo, tuomet jau turėjo prisilasinėjęs iš įvairiausių šaltinių didelius kiekius. 1912 m. lapkričio mėn. 28 d. jis rašė J. Tumui-Vaižgantui, jog „žodynas nemažas kemėras, bus ben 2 ar $2^1/_2$ pūdo. Ne tiek Juškevičiaus žodyno daug, kiek mano materijolų“. Šie Būgos per metų metus prirankioti „materijolai“ dabar jam labai pravertė, nustatant tikras A. Juškos žodžių lytis, aiškinant jų reikšmes ir t. t.

Norėdamas padidinti žodyno mokslinę vertę, Būga pasiryžo kiekvieną žodį sukirčiuoti, pažymėdamas taip pat ir kirčiuotojo skiemens priegaidę. Remiantis vien tik rašytiniais šaltiniais, patikrinti visus A. Juškos žodžius, jų taisyklingą užrašymą, reikšmių paaiškinimus ir t. t., taip pat juos sukirčiuoti, nebuvo įmanoma. Reikėjo tikrinti žodžius jų užrašymo vietoje. Būga energingai ėmėsi ieškoti tokių tikrintojų, sugebančių talkininkauti žodyno darbe, ypač gyvenančių tose vietose, kuriose A. Juška rinko žodynui medžiagą. Jam pavyko per trumpą laiką suburti bendradarbių kolektyvą. Ypač daug Būgai padėjo F. Sragys. Savo autobiografijoje, be F. Sragio, Būga mini dar šiuos A. Juškos žodyno redagavimo talkininkus: A. Vireliūną, J. Murką, J. Jablonskį, St. Naginską, J. Šveistį, J. Elisoną, Jazdauską ir kt.

Tačiau ir su talkininkų pagalba ne viską galima buvo išaiškinti. Atsirado gyvas reikalas pačiam vykti į Lietuvą ir vietoje tikrinti žodžius. Nesulaukdamas ministerijos patvirtinimo vykti į užsienį, Būga 1912 m. gruodžio mėnesio pabaigoje išsirūpino iš Akademijos komandiruotę ir išvyko pirmiausia į Laižuvą, kur tuo metu gyveno J. Tumas-Vaižgantas, paskui pabuvojo dar ir kitose vietose. Iš jo laiškų matome, jog tos kelionės žodynui buvo labai vaisingos.

Padirbėjęs Lietuvoje beveik du mėnesius, 1913 m. vasario viduryje Būga grįžo į Peterburgą. „Išvažiuoju liūdnų minčių lydymas, — rašė pakeliui iš Rygos J. Stankūnaitei. — Vakar gavau iš Volterio laiškelį, kur rašo, kad man esąs iš ministerio atsakymas nei šioks nei toks. Vadinasi, važiuoti į užsienius ir stipendijos negausiu“[2]. Pasirodo, Būgai, kaip nerusui, caro valdžia atsisakė skirti stipendiją tobulintis užsienyje. Teko susitaikyti su likimu ir pradėti ruoštis magistro

[1] LKLIR KB-9.
[2] LKLIR KB-12.

egzaminams Peterburge. „Reiks gyventi ir vargti Peterburge, — guodėsi Būga vasario mėn. 22 d. laiške J. Tumui-Vaižgantui. — Kitur gyventi negalėsiu, nes reikia mokslui kningų. Reiks kakintis tais trupiniais, kuriuos Akadėmija moka už Juškevičiaus žodyną".

Negavus stipendijos, užmokestis už A. Juškos žodyno redagavimą ilgą laiką tapo Būgai svarbiausiu pragyvenimo šaltiniu. Norint šiaip taip iš jo pramisti, teko paspartinti redagavimo darbą. „Su žodynu ne be reikalo turiu skubėti, — rašė Būga 1913 m. balandžio mėn. 23 d. F. Sragiui. — Visas mano pelnas ką gaunu iš žodyno. Mokslų Akadėmija 1 lankui žodyno moka 40 rublių. Tokio užmokesnio maža pragyventi spauzdinant šituo greitumu kaip kad dabar". Tačiau greit paaiškėjo, kad spartus žodyno leidimas priklausė ne vien nuo Būgos darbštumo. Mat, kiekvieną jau gatavą korektūros lanką turėdavo pasirašyti akademikas F. Fortunatovas. Iš daugelio Būgos laiškų ir jo autobiografijos matome, kad parašą iš F. Fortunatovo išgauti būdavo nepigu. Apsikrovęs įvairiais kitais darbais, akademikas F. Fortunatovas paruoštus spaudai lankus pralaikydavo pas save net po septynias ir daugiau savaičių, tuo labai užvilkindamas žodyno spausdinimą. Be to, Akademijos spaustuvė, kuri spausdino žodyną, nebuvo iš greitųjų. Iki 1915 metų spalio mėn. 28 dienos, t. y. per dvejus metus, tebuvo surinkti tik 222 puslapiai. „Kad II tomo neteko man pabaigti, — rašė vėliau Būga autobiografijoje, — tai čia akademiko Fortunatovo kalčia, be kurio parašo negalima buvo spausti net ir gatavų korektūros lankų". Šis tomas (nepilnas) buvo baigtas spausdinti tik Tarybų valdžios laikais (1922 m.).

Būgai nerimą kėlė ne tik lėtas A. Juškos žodyno spausdinimas. Nemaža jį vargino ir mintis, jog žodynas išeina ne toks, kokio jisai norėtų. Pradėdamas redaguoti, Būga tikėjosi iš A. Juškos žodyno padaryti tobulą mokslinį lietuvių kalbos žodyną. Tačiau dėl surinktos žodynui medžiagos vienapusiškumo — A. Juška rinko ne iš visų lietuvių kalbos tarmių, — taip pat dėl žodyno leidėjų stengimosi išleisti kiek galima autentiškesnį, kuo mažiau pakeistą, paties A. Juškos sudarytą, žodyną, Būga greit įsitikino, jog šios svajonės neįvyks. Nors jisai iš visų A. Juškos žodyno redaktorių mažiausiai paisė leidėjų reikalavimų ir jo redaguota žodyno dalis labiausiai nutolusi nuo paties Juškos sudaryto žodyno prototipo, ypač gausiai papildyta senųjų lietuvių kalbos paminklų medžiaga, tačiau tai Būgos nepatenkino, ir jis ilgainiui vis mažiau ėmė skirti žodynui laiko, daugiau atsidėdamas kitiems darbams. Jau 1912 m. gruodžio mėn. 31 d. Būga iš Laižuvos rašė J. Endzelynui: „Tam žodynui norėjau atidėti

daugiau laiko, bet dabar matau, kad neverta: iš jo nebus doro žodyno, bet tik materijolai"[1].

Be A. Juškos žodyno redagavimo, tuo pačiu laiku Būgai teko tikrinti ir K. Jauniaus gramatikos rusiško vertimo korektūras. Ši gramatika taip pat buvo labai lėtai spausdinama. To lėtumo priežastis buvo ta pati, kaip ir A. Juškos žodyno. „Spaudą trukdo sėniai akademikai, — skundėsi Būga F. Sragiui 1913 m. gegužės mėn. 24 d. — Aš vienas būčia senai pabaigęs".

* * *

Nuo 1912 metų pabaigos šalia žodyno Būga vis daugiau laiko ėmė skirti savų mokslo darbų rašymui. Kadangi daugelio rašomų darbų pirmuosius apmatus jis buvo sudaręs gerokai anksčiau, dar studentaudamas, tai 1913-ji metai pasižymėjo ypatingu produktyvumu.

1913 m. kovo mėnesį Būga baigė rašyti ir išsiuntė žurnalui „Русский филологический вестник" didelį straipsnį „Славяно-балтийские этимологии".

Tų pačių metų gegužės mėnesį Būga pabaigė pirmąjį savo darbą iš toponimikos — tos srities, kurią vėliau labai pamėgo ir kurios studijoms gyvenimo pabaigoje skyrė itin daug laiko. Tai — didokas straipsnis, paskelbtas vokiečių kalba Krokuvos lingvistiniame žurnale „Rocznik Slawistyczny" (VI tome), pavadintas „Kann man Keltenspuren auf baltischem Gebiet nachweisen?"[2].

Vietų vardais Būga jau seniai domėjosi ir juos rankiojo. Yra išlikę jo laiškų, rašytų dar prieš 1905 metus, t. y. prieš įstojant į universitetą, kuriuose Būga ragino pažįstamus asmenis rinkti ir jam siųsti savo gimtinės apylinkių vietovardžius. Vėlesniuose laiškuose Būga gyrėsi jau turįs nemažą krūvą vietovardžių prisirankiojęs. Ypač jis vertino negyvenamųjų vietų, visų pirma, vandenų (upių, ežerų, balų...), vardus. Iš 1912 m. rugsėjo mėn. 27 d. laiško J. Basanavičiui[3] patiriame, jog tuo metu vien tik Lietuvos, Latvijos ir Prūsų žemės vandenų vardų jis jau turėjo prisirankiojęs daugiau kaip tris tūkstančius.

Rankiodamas vietų vardus, Būga pirmiausia stengėsi nustatyti tikrąsias, neiškraipytas jų lytis. O tai padaryti anuo metu nebuvo lengva, nes spaudoje, žemėlapiuose, dokumentuose ir šiaip visur viešai buvo vartojamos sulenkintos, surusintos arba suvokietintos lie-

---

[1] LKLIR KB-23.

[2] „Ar galima atrasti keltų pėdsakų baltų gyvenamose srityse?".

[3] LKLIR JB-770.

tuviškų vietų vardų lytys. Pavyzdžiui, miestelių vardai *Kvėdarna* (*Kvėdaina*), *Vištytis*, *Garliava*, *Valkininkai*, *Kartena* oficialiai buvo vadinami *Хвейданы*, *Виштинец*, *Годлево*, *Олькеники*, *Корцяны* ir pan.

1913 metais Būga paskelbė dar tris straipsnius, kurie jau buvo skirti plačiajai visuomenei, nors juose yra labai reikšmingų ir mokslui atskirų pastabų. Pirmasis iš jų — tai „Kalbų mokslas bei mūsų senovė" (išspausdintas „Draugijoje" ir, be to, išleistas atskira knygele), kuriame Būga supažindino plačiuosius skaitytojų sluoksnius su lyginamojo kalbų mokslo laimėjimais tyrinėjant baltų (Būga vartojo aisčių terminą) senovę. Antrajame straipsnyje, pavadintame „Apie senovės prūsų ir lietuvių tikrinius vardus" (paskelbtas „Draugijoje"), Būga apibūdino J. Gerulio disertaciją „De Prussicis Sambiensium locorum nominibus" ir papildė ją savo paties sukaupta baltų kalbų vardyno medžiaga. Trečiajame, pavadintame „Kalėdų vardo kilmė" (paskelbtas „Vilties" nemokamame priede), nagrinėjami senovės lietuvių santykiai su kaimynais, daugiausia slavais.

Šalia mokslo darbų Būgai tuo metu nemaža rūpėjo ir lietuvių kalbos praktikos reikalai, ypač labai įvairuojančios rašybos suvienodinimas. 1913 metais „Draugijoje" jis paskelbė straipsnį „Dėl mūsų rašybos", kuriame išdėstė pagrindinius savo rašybos principus.

Aktualiems literatūrinės kalbos klausimams nušviesti Būga projektavo pradėti naują straipsnių seriją, panašią į „Kalbos dalykus", tačiau skubus reikalas intensyviau ruoštis magistro egzaminams privertė jį atidėti vėlesniam, patogesniam laikui šį, kaip ir kitus tuo laiku pradėtus, darbus. „Magisteriu būdamas galėsiu norints duonos gauti, — rašė Būga 1913 m. gegužės mėn. 31 d. F. Sragiui. — Apie pyragus nėra ko ir svajoti. Kalbininko, ypač mūsų krašte, nėra šviesi ateitis. Daug kely erškėčių. Lig profesūrą gausiu, gali tekti gerokai palūkėti... Krokuvoje profesūra gauti yra labai lengva. Bet aš Krokuva baidausi. Malonėčia likti Rusijoje drauge su savais žmonėmis. Lenkai man svetimi".

Intensyviai ruoštis magistro egzaminams Būga tegalėjo pradėti tik nuo 1913 metų vasaros. Kaip ir prieš universiteto baigimo egzaminus, jis vėl stengėsi susirasti Lietuvoje tylų kampelį, kur jo niekas netrukdytų. Iš pradžių kurį laiką Būga praleido Vilniuje. Čia jis ne tik ruošėsi egzaminams, bet ir dirbo Lietuvių Mokslo Draugijos archyve, rinkdamas iš rankraštinių žodynų medžiagą redaguojamam A. Juškos žodynui bei rašomiems savo straipsniams. „Įsidirbau, —

rašė tuomet J. Stankūnaitei. — Darbas eina smagiai... Tik negera, kad šiemet man visai neteks pailsėti. Liepos ir Rugpiūčio mėnesį turėsiu dirbti kasdien mažių mažiausiai po dešimtį valandų"[1]. Pasibaigus Lietuvių Mokslo Draugijos suvažiavimui, dar kurį laiką padirbėjęs Vilniuje, Būga išvyko į Lauckiemį, o iš ten — į Pažiegę. Į Peterburgą grįžo tik rugsėjo mėnesį. Spalio mėnesį jis jau laikė magistro egzaminus iš sanskrito ir lyginamosios kalbotyros. Likusius du egzaminus — graikų ir lotynų kalbų — atidėjo pavasariui.

1913-jų metų pabaigoje Būga žengė naują žingsnį savo gyvenime: lapkričio 16 d. Kaune jis susituokė su Juze Stankūnaite[2], kilimo nuo Suvalkų Naumiesčio. Reikia pasakyti, kad vedybos tolimesniam Būgos gyvenimui turėjo žymią teigiamą įtaką. Apsukresnė ir daugiau praktiniuose reikaluose patyrusi žmona vėliau jam labai daug padėjo žengti nelengvu gyvenimo keliu.

1914-ji metai Būgai prasidėjo nelaimingai. Prieš pat Naujuosius Metus jis susirgo ir išgulėjo iki kovo mėnesio pradžios. Liga prasidėjo nuo peršalimo, vėliau komplikavosi. Teko atsigulti į ligoninę. Sirgo Būga labai sunkiai.

Pasveikusio Būgos laukė džiugi naujiena. Fakulteto vadovybės nuolat klabinama, Švietimo ministerija pagaliau nusileido ir sutiko skirti Būgai bent nuo antrųjų magistrantūros metų stipendiją, komandiruodama jį dvejiem metams tobulintis į užsienį. Nutarta pirmiausia važiuoti į Karaliaučių (dab. Kaliningradą) pas garsųjį baltų kalbų tyrinėtoją prof. A. Becenbergerį. Entuziazmo pagautas, Būga kartu su žmona išvyko į Karaliaučių balandžio pradžioje, dar ne visiškai išgijęs po ligos.

Prof. A. Becenbergeriui Būga padarė labai didelį įspūdį. Prof. J. Gerulio teigimu, A. Becenbergeris apie jį išsitaręs: „Wenn ich doch das Wissen Būgas hätte"[3]. Jį apstulbinusi Būgos lingvistinė erudicija, jo baltistikos žinių gausumas. Tačiau profesoriui nepatikęs pernelyg karštas Būgos darbo stilius.

Karaliaučiuje Būga tuoj ėmėsi darbo. Prof. A. Becenbergerio rūpesčiu jam tapo prieinamos visos bibliotekos ir archyvai, kuriuose tik buvo saugoma medžiaga lietuvių kalbos ir tautos praeičiai pažinti. Būgą labiausiai traukė XVI—XVIII amžių lietuvių kalbos paminklai, iš kurių jis darėsi plačius išrašus.

---

[1] LKLIR KB-16.

[2] Būga vadina tarmiškai *Stankūniūte.*

[3] „Jeigu aš žinočiau tiek, kiek Būga žino" (žr. Indogermanisches Jahrbuch, X, 435).

Būdamas Karaliaučiuje, Būga labai norėjo aplankyti Prūsijos lietuvių kaimus ir susipažinti su jų tarmėmis. Laiškuose jis rašė ketinąs pabuvoti Tilžės apylinkėse. Ar tai padaryti jam pavyko, nėra žinių. Apskritai, Karaliaučiuje jis ypač daug dirbo. Be darbo bibliotekose ir archyvuose, Būga turėjo aibes ir visokių kitokių darbų. Čia būdamas, jis sudarinėjo baigiamam spausdinti K. Jauniaus gramatikos rusiškam vertimui rodykles, rašė ir baigė rašyti anksčiau pradėtus straipsnius.

Čia jis sutvarkė ir paruošė spaudai 19 smulkesnių straipsnių, pavadindamas juos bendru „Kalbos mažmožių" vardu. Šiais straipsniais jis pradėjo naują, jau seniai projektuotą, aktualių straipsnių seriją, kuri turėjo būti tam tikra „Kalbos dalykų" tąsa. Iš vieno laiško „Draugijos" redaktoriui[1] matome, kad iš pradžių projektuojamąją naują seriją, kaip ir „Kalbos dalykus", Būga buvo manęs spausdinti „Draugijoje". Tačiau, tur būt, šio žurnalo redaktoriui A. Jakštui-Dambrauskui nepatikę, kad Būga pasisakė prieš kai kurias jo paties kalbines pažiūras, ir Būgai teko naują seriją pradėti spausdinti „Vaire".

Karaliaučiuje būdamas, Būga parašė dar įdomų straipsnį apie žodį *daūsos*, pavadintą „Senovės lietuvių «rojaus» vardas", kuris buvo išspausdintas „Vilties" nemokamame mokslo ir literatūros priede.

Vaisingą darbavimąsi Karaliaučiuje nutraukė prasidėjęs pirmasis pasaulinis karas. Lyg nujausdamas greitą karo pradžią, padirbėjęs tik apie keturis mėnesius, Būga grįžo į Lietuvą 3—4 dienas prieš sienos uždarymą.

Karas Būgai atnešė labai daug nelaimių. Jo užsienio studijos nuėjo niekais. Tik grįžęs į Peterburgą, jis rūpinosi gauti leidimą vykti į Švediją padirbėti profesoriams E. Lidenui, H. Petersonui ir kitiems vadovaujant, tačiau leidimo negavo. Jam buvo nutraukta stipendija. Būga liko be skatiko ir darbo. Žmonos tėviškė ties Suv. Naumiesčiu sudegė; ten nemaža žuvo ir Būgos daiktų, svarbiausia, daug knygų, kurių netekimą jis ypač skaudžiai pergyveno. Uždarius sieną, Būga nebegalėjo gauti reikalingos magistro egzaminams ruoštis literatūros. Tai labai užvilkino egzaminus. Iš 1914 m. gruodžio mėn. 14 d. laiško J. Endzelynui[2] matome, kad Būga buvo pasiryžęs žūt būt egzaminus baigti iki 1915 metų balandžio mėnesio vidurio. Tačiau pašlijusi materialinė padėtis bei kasdieninė kova dėl duonos kąsnio nuvilkino juos net iki 1916 metų pavasario.

---

[1] Laiško data neišskaitoma (VVUR D 338).

[2] LKLIR KB-25.

Kokia bloga buvo Būgos padėtis netekus stipendijos, rodo tas faktas, jog, grįžęs su žmona 1914 metų rudenį į Peterburgą, jis nepajėgė net buto nusisamdyti, o apsigyveno pas pažįstamą lietuvį, kuris prie stoties turėjo tarnybą ir mažytį, vieno kambario ir virtuvės, butą. Čia skursdami, 1914 metų spalio mėn. 7 d. Būgai susilaukė dukrelės Gražinos. Šeima iki 1916 metų vidurio šiaip taip mito iš Būgienės atsineštosios dalies.

Apie to laikotarpio Būgos gyvenimą smulkesnių žinių nepavyko surankioti.

Karo metais Būga nėra paskelbęs didesnių darbų. Teko nutraukti ir „Vaire" pradėtą „Kalbos mažmožių" seriją. Vienintelis spausdintas darbelis — tai nedidelis straipsnis „Vaire" (1915 m.) „Rašybos klausimu", kuriame Būga ragina spaudos darbuotojus mesti kivirčus ir nesutarimus rašybos klausimais.

K. Būga Permėje

1916 metų pavasarį Būga pagaliau baigė laikyti magistro egzaminus ir gavo teisę būti Peterburgo universiteto privatdocentu. Tačiau paskaitų skaityti čia jam neteko. Mat, tuo metu kilo sumanymas dalį Peterburgo universiteto perkelti į Permę (prie Uralo). Būgai buvo pasiūlyta užimti lyginamosios kalbotyros katedrą. Jis sutiko ir nuo 1916 metų liepos mėn. 1 d. buvo paskirtas naujojo Permės universiteto privatdocentu, o nuo 1918 metų pavasario pakeltas ekstraordinariniu profesoriumi.

Permės universitete pirmaisiais mokslo metais Būga skaitė lyginamąją indoeuropiečių kalbų gramatiką, antraisiais ir trečiaisiais, be šios disciplinos, dar sanskritą, kalbotyros įvadą ir lenkų kalbą.

Akademinis darbas Būgai sekėsi labai gerai. Kaip profesorius, Būga buvo studentų gerbiamas ir mylimas. Studentus žavėjo ne tiktai didžiulė Būgos mokslinė erudicija bei žinių gausumas, bet ir jo paprastumas, draugiškumas. Visi buvę jo studentai tiek iš Permės,

tiek vėliau iš Tomsko ir Kauno universitetų, jį prisimena kaip didelį demokratą, kiekvienam prieinamą, labai kultūringą profesorių, kuriam buvusi svetima tuščia ambicija, išdidumas ar garbėtroška. Paskaitas Būga skaitydavęs gražia taisyklinga kalba, užsimiršęs imdavęs tankinti žodžius ir teikdavęs tik faktus ir pavyzdžius, prieidamas net ligi ekstazės. Nepasirengusiam jo klausyti iš pradžių būdavę nuobodu ir net nesmagu. Beveik į kiekvieną paskaitą jis atsinešdavęs prikimštą portfelį visokių naujų knygų, žurnalų, liečiančių filologijos klausimus. Juos rodydavęs ir aiškindavęs studentams.

Amžininkų atminimu, gyvenime Būga taip pat buvęs labai puikus, sugyvenamas žmogus; profesūros tarpe turėjęs didelį autoritetą. Savo atsiminimuose apie Būgą LTSR MA akademikas prof. Vl. Lašas sako, kad „tai buvo visų gerbiamas žmogus, malonus draugas ir gilus mokslininkas“[1].

Iš jo bendradarbių Permės universitete minėtini: žymus ukrainiečių kalbininkas, dabartinis Ukrainos Mokslų Akademijos akademikas prof. L. Bulachovskis, akademikas S. Obnorskis, profesorius S. Kulbakinas ir kt.

Ruošimasis paskaitoms ir jų skaitymas Būgai atimdavo palyginti nedaug laiko. Visą laisvą laiką jis intensyviai studijuodavo mokslo veikalus ir kaupdavo lietuvių kalbą bei jos istoriją liečiančią medžiagą. Reikia spėti, kad nemaža dalis jo milžiniškų medžiagos rinkinių bei išrašų iš įvairių rašytinių šaltinių, kurių didžioji dalis dabartiniu metu saugoma Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne, yra kilusi iš Permės laikų. Būga čia surinko medžiagą taip pat ne vienam savo vėlesniam veikalui.

Permėje ypač praturtėjo ir nepaprastai išaugo dar nuo 1902 metų sudarinėjama jo žodyno kartoteka. Jau tada ji svėrė bent kelis pūdus. Čia ji buvo turtinama žodžiais daugiausia iš rašytinių šaltinių. Gyvoji liaudies kalba Būgai tuomet buvo neprieinama, nes, kaizerinei Vokietijai okupavus Lietuvą, bet kokie ryšiai su pastarąja buvo nutrūkę. Voroneže susibūrusi didelė lietuvių — karo pabėgėlių — kolonija, žinoma, negalėjo užkišti šios spragos, ir Būgai teko pasitenkinti daugiausia medžiagos žodynui rankiojimu iš raštų. Atrodo, Permėje jis sudarė ir etimologinio lietuvių kalbos žodyno kartoteką, kuri dabartiniu metu yra saugoma Lietuvių kalbos ir literatūros institute Vilniuje.

Apie Būgos mokslinį darbą 1916—1919 metais Permėje žinių yra labai nedaug. Spausdintų darbų nepavyko surasti. Vilniaus universi-

[1] Literatūra ir kalba, I t., Vilnius, 1956, p. 83.

teto bibliotekos rankraštyne yra saugomi keli nebaigti darbai, kuriuos, atrodo, jisai bus parašęs Permėje (visi šie darbai be datų). Didžiausias iš jų — „Pastabos ir pataisos prie Preobraženskio rusų kalbos etimologijos žodyno“[1], pažymėtas bibliotekos rankraštyno signatūra D 467. Tai didžiulis, 508 puslapių, rankraštis, parašytas rusų kalba. Jame kalbama tik apie tuos A. Preobraženskio žodyno žodžius, kurie prasideda *N-Ž* (pagal lotynų alfabetą) raidėmis. Taigi šis rankraštis tėra tik antroji darbo dalis. Pirmosios dalies, kurioje būtų kalbama apie *A-M* žodžius, nepavyko surasti. Yra tiktai mažytis (19 puslapių) rankraštėlis „Išrašai iš Preobraženskio «Этимологический словарь» su papildomais literatūros nurodymais“[2] (signatūra D 535), apimąs 173 žodyno išrašus su trumpomis, dar kaip reikiant nesutvarkytomis Būgos pastabomis, liečiančiomis tiek *A-M*, tiek ir *N-Ž* raidėmis prasidedančius žodžius.

Minėtini dar du, greičiausiai Permės laikotarpiui skirtini, mažesni Būgos rankraščiai, būtent: „Фонетика конца слова в литовских говорах“ (D 489) ir „Исчезновение элементов языка, лишенных морфологического значения“ (D 486). Pirmajame rankraštyje istoriškai nagrinėjamas žemaičių tarmės žodžio galo vokalizmas, antrojo tėra tik pradžia[3]. Permėje greičiausiai Būga parašė taip pat straipsnį „Baltica в «Праславянской грамматике» Г. А. Ильинского“, kuris po Būgos mirties (1930 m.) buvo paskelbtas „Archivum Philologicum“ I tome.

Būga palaikė artimus santykius su karo pabėgėlių lietuvių kolonija Voroneže: čia pabuvodavo kiekvieną vasarą, dėstė kursuose lietuvių kalbos mokytojams.

* * *

Po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos Permėje įsigalėjo baltagvardiečiai. Raudonosios Armijos spaudžiamas, Kolčiakas 1919 metų vasarą prievarta evakuavo iš Permės įstaigas ir universitetą į Tomską. Būga Permėje turėjo įsitaisęs turtingą lingvistinės literatūros biblioteką. Prievarta Kolčiako valdžios evakuojamas, jis buvo priverstas palikti Permėje didžiąją jos dalį, žmonos prisimi-

[1] Antraštė įrašyta ne Būgos ranka vėliau bibliotekos įklijuotame titulniame lape (lietuviškai!). Greičiausiai ją davė ne Būga.

[2] Antraštė taip pat ne Būgos ranka įrašyta vėliau įklijuotame titulniame lape.

[3] „Tautos ir žodžio“ III tome (p. 568 — 569) abu šie rankraščiai vadinami pavyzdinėmis 1916 m. paskaitomis.

nimu, „dvi skrynias knygų po 10 pūdų“[1]. Su savimi Būga išsivežė tik retesnes knygas, svarbesnius rankraščius ir visą žodyno kartoteką, kurios nickur nepalikdavo ir kurią visur su savimi vežiojosi.

Tomske Būga kartu su kitais profesoriais Kolčiako valdžios buvo laikinai „apgyvendintas“ universiteto koridoriuose. Čia, žinoma, jis negalėjo dirbti jokio mokslinio darbo, nes dėl spūsties buvo neįmanoma net knygų ir rankraščių iš užkaltų dėžių išsiimti. Laimei, Būgą susirado vienas Tomsko lietuvis ir parsivedė kartu su visa šeima pas save.

Kokias disciplinas Būga skaitė Tomsko universitete, tikrai nežinoma. Tomsko srities valstybinio archyvo duomenimis, jam buvo pavesta skaityti lyginamosios gramatikos ir sanskrito kursus.

Yra žinių, kad, būdamas Tomske, Būga rengėsi tyrinėti baltų kalbų skolinius ugrų-finų kalbose. Tam reikalui jis net buvo pradėjęs mokytis suomių kalbos.

Tomske Būgai teko išbūti mažiau negu vienerius metus. Sutriuškinus Kolčiaką ir įžengus į Tomską Raudonajai Armijai, Būgai buvo leista grįžti į Lietuvą. Dar anksčiau, 1919 m. pradžioje, Lietuvoje susikūrusi Tarybų valdžia buvo susirūpinusi Būgos parvykimu[2]. Tačiau kelionė užtruko ilgai. Lietuvą Būgų šeima pasiekė tik 1920 metų rugpiūčio pabaigoje. Negalėdamas išsivežti su savimi, Būga atsivežtosios iš Permės savo bibliotekos dalį paliko Tomsko universitetui. Pasiėmė tik žodyno kartoteką — keturis pūdus kortelių! — ir vieną kitą retesnę knygą, svarbesniuosius rankraščius.

* * *

Parvažiavęs į Lietuvą, Būga kurį laiką ilsėjosi tėviškėje ir gyveno tarp kaimo žmonių, kurių kalbą ir juos pačius jis taip mylėjo. Taip po ilgos pertraukos jis vėl atnaujino tiesioginius santykius su gyvąja liaudies kalba. Tačiau neilgai teko Būgai viešėti kaime. To meto Švietimo ministerija jį, kaip žinomą kalbininką specialistą, tuoj iškvietė į Kauną dirbti prie Knygų Leidimo Komisijos ir pavedė jam organizuoti „Lietuvių kalbos žodyno“ leidimą.

Apsigyvenęs Kaune, šeimą palikęs provincijoje, iš pradžių Būga tik vargą vargo. Maža to, kad jam pradėti dirbti žodyno darbą normaliai trukdė sunkios materialinės sąlygos, jis buvo dar apkraunamas pa-

---

[1] K. Vairas Būgos mylimieji. — Literatūros naujienos, 1934, Nr. 15.
[2] Žr. Literatūra ir kalba, I t., Vilnius, 1956, p. 97.

šaliniais darbais. Valdžia jį paskyrė į Komisiją Lietuvos — Latvijos sienai nustatyti. 1921 m. sausio mėnesį Būga atsidūrė Rygoje.

Grįžęs iš Latvijos, Būga rado kambario draugą A. Vireliūną išvykusi trims mėnesiams į Švediją. Tada jis rūpinosi parsivežti į Kauną savo šeimą.

Štai kaip Būgos gyvenimo ir darbo sąlygas, atsikrausčius šeimai į Kauną, aprašo rašytojas K. Vairas-Račkauskas: „Gyventi ir dirbti teko viename mažame kambarėlyje: čia buvo profesoriaus Būgos kabinetas, ponios Būgienės virtuvė, jų abiejų miegamasis ir valgomasis kambarys, jų mergytės žaislų ir poilsio rūmas. Kaune dar gimė ir sūnelis, 1921 metais. Vireliūnas susirado sau kitą butą. Būgai liko vieni. Paskui jiems vyriausybė davė butą Jablonskio gatvėje. Dabar tame bute gyvena namų sargas ir sako, kad butas netikęs sargui gyventi: baisus oras dvokia silkėmis, žemas, žemėje, langeliai paluby, be šviesos... Jablonskio gatvėje Būgai apsigyveno 1923 metais. Mūsų pagarbos didžiam kalbininkui dėliai, reikia padėti muziejun tą Jablonskio gatvėje butą, tegul ateities gentkartės sužino, kaip mokėjome pagerbti savo tautos darbininkus ir kokias davėme apystovas jų darbui!“[1].

Kad čia K. Vairas-Račkauskas nė kiek neperdeda, matome iš vieno buvusio Būgos studento atsiminimų: „Namelio koridorius ankštas, tamsus, kopūstų statinaite užverstas — tik takelis prašliaužti. Profesoriaus kabinetas ir giedrią dieną tamsus, nes kambarių langai stovi stačiai į šiaurę ir nešvarią gatvelę, kurios antrojoje pusėje stūkso namai, o pačioje gatvėje prekiautojų erzelis. Prekyvietė netoli. Gatvelėje smulkios krautuvėlės. Todėl čia pešasi, barasi, įvairiomis kalbomis ginčyjasi, rėkia, derasi. Kokio gi didesnio trukdymo begali būti darbo žmogui?! Lango niekados nepradarysi: dulkės, rėksmas, gatvės chuliganizmas. Šit kokioje atmosferoje teko dirbti mokslininkui. Su elektra būta taip pat daug ceremonijų. Imta rengti lietuvių kalbos žodynas. Daugiausia profesoriui tekdavo dirbti prie elektros šviesos. O tas elektros srovės galingumas menkas. Trukdymas. Visuomenė trokšta susilaukti žodyno. Būga aiškina „Lietuvos“ dienrašty sąlygas, kuriose jam tenka dirbti. Daro intervenciją ir kiti Būgos draugai atitinkamoms valdžios įstaigoms. Ir galop tik, nors profesorius geresnio buto nesusilaukė, tai bent po ilgų procedūrų šviesesnės elektros gavo. Šit kaip tas didis mūsų žmogus Kaune gyveno!“[2].

---

[1] K. Vairas Būgos mylimieji. — Literatūros naujienos, 1934, Nr.15.

[2] Naujoji Romuva, 1934, p. 932.

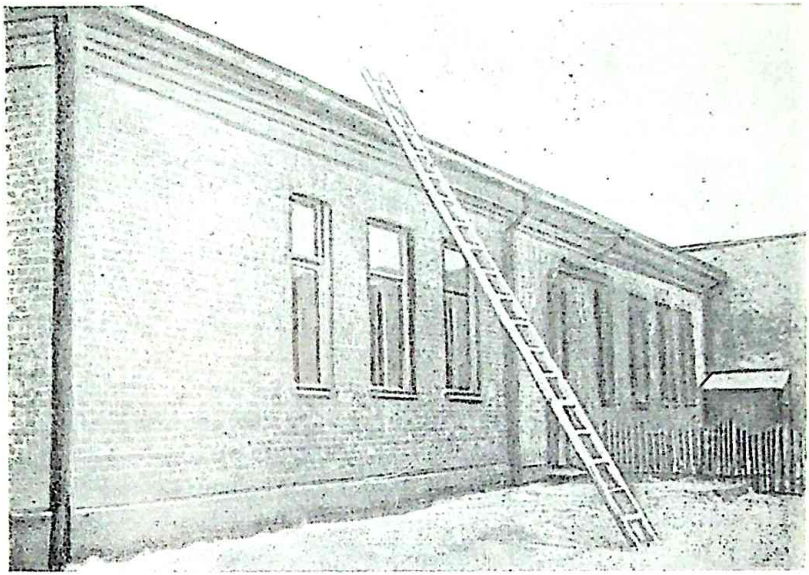

Namas Kaune, kuriame gyveno prof. K. Būga

* * *

Žodyno sudarymo darbas iš pradžių labai sunkiai stūmėsi į priekį. Svarbiausia, tuo metu Lietuvoje nebuvo žmonių, tinkamai pasiruošusių šiam darbui. Būgai padėti Švietimo ministerija davė keturias raštininkes, tačiau iš jų naudos buvo nedaug. Jos, kaip jis pats žodyno įvade sakėsi, „savo gyvenime ne tiktai nedirbusios panašaus darbo, bet ir žodyno kaip gyvos dar nemačiusios". „Pasijutau laimingesnis, — rašė Būga ten pat, — ben dviem iš keturių tuojau nusikratęs — mažiau, mat, liko pykõs ir nervų gadinimo. Bet ir likusiomis raštininkėmis nekiek džiaugiaus, nes jos tetiko vienam tik nurašomajam darbui. 1922—3 metais buvau gavęs vadinamąjį padėjėją, kurį dukart teko mainyti. Padėjėjai, tiesa, nemãža yra man padėję žodyno darbo dirbti, bet aš iš jų buvau taręs susilauksiąs daugiau. Nuo 1923 m. rugsėjo mėnesio belikau vienas, jei neskaitysime kun. Pelikso Sragio, dirbančio žodynui Plungėje".

Greitai paaiškėjo, kad per metų metus Būgos surinktoji medžiaga — apie 150 tūkstančių lapelių — apima tik dalį lietuvių kalbos turto ir jos žodynui nepakaks. Teko paskubomis imtis papildomo medžiagos rinkimo.

Būga pradėjo intensyviai ieškoti talkininkų. Prisiminė savo senuosius bendradarbius, padėjusius anuomet redaguoti Juškos žodyną. Prasidėjo jų ieškojimas ir susirašinėjimas. Suprasdamas, jog be platesnių visuomenės sluoksnių paramos surinkti viso lietuvių kalbos turto neįmanoma, Būga ėmė rašyti straipsnius į laikraščius, ragindamas visus prisidėti prie šio svarbaus lietuvių kultūrai ir mokslui darbo. Jis prašė siųsti žodyno redakcijai retesnius žodžius, dainas, pasakas, patarles, mįsles, burtus, vietų vardus ir visokią kitokią kalbos medžiagą. „Visuomenė, žodyno redakciją remdama medžiagos siuntimu, — rašė jis „Lietuvos" dienraštyje 1921 m. Nr. 91, — ne tiek gera padarys redakcijai, kiek sau, nes ji tuo būdu pagerins ir pagamins visų mūsų laukiamąjį žodyną".

Būgos kreipimasis į visuomenę neliko be atbalsio. Pirmiausia atsiliepė jaunimas. Iš įvairių Lietuvos kampų ėmė plaukti į Kauną laiškai, kuriuose buvo siūlomasi Būgai talkininkauti. „Norėdamas nors mažuma prisidėti prie be galo sunkaus žodyno darbo, — rašė Marijampolės gimnazijos VIII klasės mokinys A. Venclova (dabar rašytojas ir LTSR MA narys-korespondentas), — siunčiu šiuo tarpu Jūsų reikalui kelias dešimtis (46) žodžių, pasižadėdamas ir toliau kada-ne-kada Jums siuntinėti savo apylinkės žodžių, dainų, priežodžių, mįslių. Aš esu labai sudomintas ne tik pačiu „Lietuvių kalbos žodynu", bet ir, apskritai, įvairiais kalbos mokslo dalykais. Man būtų labai malonu, jeigu Jūs, gerbiamasis profesoriau, apsiimtumėte su manim susirašinėti man rūpimais kalbos klausimais"[1].

Tačiau iš jaunųjų rinkėjų žodynui naudos pradžioje buvo nedaug. Jaunimas nemokėjo ne tik tinkamai tarmiškai užrašyti reikalingų žodžių, bet ir iš viso nesiorientavo, ką ir kaip reikia rinkti. Būgai teko per spaudą ir individualiai laiškais mokyti jaunuosius žodžių rinkėjus ir tuo būdu rengti būsimuosius žodyno kadrus. Išlikę laiškai rodo, su kokia meile, kantrumu ir pasiaukojimu jis dirbo šį darbą. Čia Būgai padėjo ir vienas kitas vidurinės mokyklos mokytojas, ypač panevėžiškiai mokytojai M. Grigonis ir J. Elisonas, kurių mokomi ir raginami Panevėžio gimnazistai ne kartą Būgai suteikė daug džiaugsmo, atsiųsdami glėbį geros medžiagos.

Vis dėlto masinio žodžių rinkimo suorganizuoti Būgai nepavyko. Gerų talkininkų jis turėjo palyginti nedaug: žodyno įvade tenurodoma tik 10 rinkėjų bei rinkėjų kolektyvų. Didžiąją darbo dalį teko nudirbti pačiam Būgai. Jis su neužgesinamu įkarščiu ir didžiausia

[1] RBKR KB-II-128.

aistra pasinėrė į ši darbą: dirbo, plušo ir dienomis ir naktimis, nesigailėdamas savęs, nepaisydamas savo sveikatos, atsisakydamas nuo poilsio ir įvairių malonumų, kaip teatro, kino ir pan. „Ar išeis pasivaikščioti, ar kartais varu išsivarydavau į teatrą, tik apie savo korteles, apie darbą ir galvoja, — pasakoja Būgos žmona. — Būdavo teatre, įpusėjus vaidinimui, pašnabžda man: «Ir ko čia, motin, atėjau? Tiek laiko sugaišti! Kiek būčiau darbo nudirbęs...». Jis tik darbu ir tegyveno. Darbo liga jį pribaigė... Būdavo paprašau išeiti pasivaikščioti su Gražina, dukrele. Išeis ir vėl skubinai grįžęs už rašomojo stalelio... Prie kortelių"[1]. Jam vienam teko nešti šio milžino žodyno sudarymo naštą. Ir Būga ją nešė kantriai, nesiskųsdamas.

Pasakojama, jog kartą vienas asmuo davęs prof. K. Būgai pasiskaityti naujai pasirodžiusią lietuvišką knygą. „Nepatiko, — pasakęs šis, grąžindamas knygą, — nė vieno man nežinomo žodžio joje neradau". Šis pavyzdys rodo, kaip giliai tuomet į Būgos sąmonę buvo įaugęs žodynas.

Intensyvaus darbo rezultatai buvo milžiniški: po trejų metų, t.y. 1923 m. pabaigoje, jo parsivežtoji iš Rusijos žodyno medžiaga, svėrusi apie 4 pūdus, išaugo į 17 pūdų, kuriuose turėjo būti per 600 tūkstančių kortelių. Šioje kortelių jūroje pats vienas Būga turėjo paskęsti.

Be žodyno, Būga tuo pačiu laiku turėjo dar daug kitų darbų nudirbti.

Jam, kaip vienam iš nedaugelio mokslo viršūnes pasiekusių lietuvių, teko rūpintis Lietuvos universiteto kūrimu, dalyvauti tuo reikalu įvairiose komisijose, o tai, be abejo, atėmė daug brangaus laiko. Būgai teko padirbėti sudarant universiteto statutą, telkiant karo išblaškytus lietuvius mokslininkus-profesorius, važinėti universiteto ir žodyno reikalais į Karaliaučių, Leipcigą ir kitus Vokietijos miestus, taip pat atlikti daug kitokių darbų, susijusių su aukštosios mokyklos Lietuvoje įkūrimu.

Ir visą tą darbą Būga dirbo su entuziazmu. Nebaisūs Būgai atrodė visi sunkumai, kuriuos teko nugalėti, kol pagaliau buvo įkurta pirmoji lietuviška aukštojo mokslo įstaiga.

Įkūrus universitetą, Būgai vėl atsirado begalės naujų darbų. Beveik visas lingvistines disciplinas iš pradžių teko dėstyti jam vienam, nes daugiau kvalifikuotų kalbos mokslo specialistų Lietuvoje nebuvo. Jis yra skaitęs lietuvių kalbos fonetikos, morfologijos, akcen-

[1] Literatūros naujienos, 1934, Nr. 15, p. 1.

tologijos, dialektologijos kursus, lyginamąją indoeuropiečių kalbų gramatiką, baltų kalbų lyginamąją gramatiką (lyginamosios gramatikos elementus), kalbotyros įvadą, latvių kalbą (Aukštuosiuose kursuose), prūsų bei išmirusiųjų baltų kalbas ir tarmių tyrinėjimo techniką — taigi iš viso net 10 disciplinų.

Dėstyti universitete buvo labai sunku dėl mokslinės literatūros trūkumo. Visiškai nebuvo lituanistinių disciplinų vadovėlių, ir Būga ėmėsi skubiai ruošti pačius reikalinguosius. Iš jo klausytojų atsiminimų ir išlikusių juodraštinių vadovėlių apmatų bei surinktos padrikos medžiagos vadovėliams matome, kad Būga ruošė septynis universitetinius vadovėlius: lietuvių kalbos fonetikos, morfologijos, akcentologijos, dialektologijos, lietuvių kalbos istorijos, baltų kalbų lyginamosios gramatikos ir kalbotyros įvado.

Būgai teko nemaža padirbėti ir fakulteto mokslo darbų publikavimo srityje. Jis buvo vienas iš fakulteto organo „Tautos ir žodžio" sumanytojų ir steigėjų. Du pirmieji „Tautos ir žodžio" tomai buvo iš tikrųjų Būgos sudaryti ir redaguoti. Jis svajojo net apie specialaus mokslinio baltistikos žurnalo steigimą. Šiuo klausimu 1921—1922 metais Būga susirašinėjo su J. Endzelynu, M. Fasmeriu ir kitais mokslininkais, tačiau dėl begalės kitų darbų tą dalyką atidėjo vėlesniam laikui. „Su Baltikos (Aistikos) žurnalu dar gausime palaukti iki mudu išleisim po žodyną", — rašė Būga J. Endzelynui 1922 m. sausio mėn. 3 d.[1].

Be universiteto, Būgai nemaža laiko atėmė darbas Terminologijos komisijoje, kuri ilgą laiką net posėdžius rengdavo prie jo surinkto žodyno kartotekos dėžių.

Grįždamas į Lietuvą, Būga, kaip jau buvo minėta, neteko visos savo bibliotekos. Kadangi be reikalingiausių knygų nebuvo įmanomas joks mokslinis darbas, tai Būga visomis išgalėmis stengėsi įsigyti būtiniausią lingvistinę literatūrą. Tam reikalui jis atnaujino santykius su užsienio kalbininkais ir lingvistinių knygų leidyklomis, iš kurių pirkdamas arba keisdamas mainais į lietuviškąsias knygas, komplektavo vėl iš naujo savo lingvistinį knygynėlį. Per kelerius metus jam pavyko sukaupti didoką biblioteką, turinčią per pusę tūkstančio rinktinės lingvistinės literatūros. Visam tam, suprantatama, taip pat reikėjo paaukoti nemaža brangaus laiko.

Būgos korespondencija su užsienio kalbininkais tuo metu buvo labai plati. Tai rodo nemaža krūva išlikusių laiškų, rašytų Būgai lietuvių, latvių, rusų, lenkų, vokiečių, anglų ir kitomis kalbomis.

[1] RBKR KB-I-1.

Būga susirašinėjo su žymiausiais baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų specialistais: latviais J. Endzelynu (pradėjo susirašinėti dar studentaudamas), J. Plakiu, P. Šmitu, rusais G. Iljinskiu, S. Kulbakinu, A. Pogodinu, N. Durnovu ir kt., ukrainiečiu L. Bulachovskiu, vokiečiais A. Becenbergeriu, H. Hirtu, M. Fasmeriu, F. Špechtu, E. Bernekeriu, E. Frenkeliu, V. Štraitbergu, E. Hermanu, V. Šulcu, E. Zitigu (E. Sittig) ir kt., lenku J. Boduenu de Kurtenė, bulgaru S. Mladenovu, čeku O. Hujeriu, suomiais J. Kalima, J. Mikola, švedais H. Petersonu, T. Torbiörnsonu, E. Lidenu, danais H. Pedersenu, L. Hjelmslevu, amerikiečiu H. H. Benderiu ir kt.

Laiškuose užsieniečiai kalbininkai kreipdavosi į Būgą įvairiais baltų kalbotyros klausimais. Ypač dažnai jie teiraudavosi apie vieno ar kito žodžio arba žodžio lyties autentiškumą ar kurio nors kalbos šaltinio patikimumą. Mat, mokslinėje lingvistinėje literatūroje buvo (ir dabar tebėra!) privisę aibės iškraipytų ir iš tikrųjų lietuvių kalboje nesamų žodžių ir jų lyčių, kurios klaidino (ir tebeklaidina!) tyrinėtojus. „Меня очень смущают Ваши замечания по повсду литовских слов в моих Alban. Studien, — rašė Būgai 1921 m. spalio mėn. 25 d. žymusis vokiečių slavistas prof. M.Fasmeris. — Я был довольно уверен в надежности их, т. к. они в таком же виде привлекаются и другими... Впредь буду всегда обращаться к Вам в сомнительных случаях“[1]. Laiškuose dažnai būdavo klausiama Būgos nuomonės vienu ar kitu baltų kalbotyros klausimu, prašoma atsiųsti pasirodžiusius spaudoje Būgos veikalus, dėstomos įvairios teorijos ar hipotezės, siūloma Būgai spausdinti užsienio lingvistinėje periodikoje savo mokslo darbus, recenzuoti naujausią mokslinę literatūrą baltistikos klausimais ir t.t. Dėl laiko stokos Būga ne visais pasiūlymais galėdavo pasinaudoti. Jis, pavyzdžiui, nesutiko priimti V. Štraitbergo pasiūlymo būti baltistikos skyriaus redaktoriumi „Indogermanisches Jahrbuch“ žurnale, motyvuodamas savo atsisakymą tuo, jog neturįs laiko. Būga savo laiškuose teiraudavosi apie kalbos mokslo naujienas užsienyje, atsakinėdavo į užsienio kalbininkų keliamus klausimus, informuodavo apie lingvistinį gyvenimą Lietuvoje, dėstydavo savo teorijas ir siųsdavo gana gausius medžiagos rinkinius rūpimais klausimais. Ypač dažnai Būgos laiškuose buvo liečiamos toponimikos studijos, dėstomos įvairios potamologijos hipotezės ir t.t.

Būga ne tik susirašinėjo, bet ir realiai padėjo ne vienam užsienio kalbininkui. 1920—1924 metais nepasirodė joks žymesnis baltisti-

[1] VVUR D 805.

kos veikalas, prie kurio paruošimo vienu ar kitu būdu nebūtų Būga prisidėjęs. Daugelio veikalų jam netgi buvo siuntinėjamos korektūros. Ypač daug Būga padėjo R. Trautmanui, leidusiam tuomet savo „Baltų-slavų žodyną", ir J. Geruliui, spausdinusiam prūsų vietovardžių studiją. Šiems abiem kalbininkams, kaip pats J. Gerulis prisipažįsta[1], „Būga hat wesentliches beigesteuert"[2]. Nemažą paramą Būga yra suteikęs F. Špechtui ir E. Zitigui. Jo surinkta medžiaga daug pasinaudojo Kaune viešėdamos tokios lingvistinio pasaulio garsenybės, kaip prancūzas A. Mejė (A. Meillet), šveicaras M. Nydermanas ir kt. Būga ir jo skaitomos Kauno universitete paskaitos traukė į Lietuvą žymius Europos kalbininkus.

Kad ir kaip neturėdamas laiko, Būga negalėdavo iškęsti neperskaitęs rankraščių ar korektūrų tų veikalų, kuriuose būdavo liečiami jam labiausiai rūpimi dalykai. Atsidėkodami už paramą, užsieniečiai kalbininkai dedikuodavo Būgai savo veikalus. Pavyzdžiui, R. Trautmanas savo „Baltų-slavų žodyną" paskyrė Būgai šiais žodžiais: „K. Būga, dem ausgezeichneten Kenner seiner litauischen Muttersprache"[3]. Respublikinės Bibliotekos Kaune rankraštyne saugoma didoka krūva Būgai atsiųstų iš užsienio veikalų su autorių autografais bei įrašais, kuriuose dažnai išreiškiamas ir autorių dėkingumas Būgai.

Užsieniečiai kalbininkai negalėjo atsistebėti Būgos kūrybine energija. „Zazdroszczę Panu energji twórczej i możności pracowania na korzyść nietylko własnego społeczeństwa, ale także całego świata", — rašė jam 1923 m. rugsėjo mėn. 12 d. prof. J. Boduenas de Kurtenė iš Varšuvos[4].

Savo ryšiais su žymiaisiais užsienio kalbininkais Būga populiarino lietuvių kalbą plačiose lingvistų sferose, darė jiems žymios įtakos.

Be korespondencijų su užsienio kalbininkais, nemaža laiko Būgai tekdavo sugaišti su įvairiais lietuviais inteligentais, kurie kreipdavosi į jį visokiais kalbos klausimais.

Kaune Būga parašė daug svarbių mokslo darbų.

Grįžęs į Lietuvą, jis tuoj ėmė toliau rašyti dar 1914 metais „Vaire" pradėtus spausdinti „Kalbos mažmožius", kuriuos dabar spaus-

---

[1] Indogermanisches Jahrbuch, X, 440.

[2] „Būga labai daug davė".

[3] „K. Būgai, įžymiajam savo gimtosios lietuvių kalbos žinovui".

[4] „Pavydžiu Jums kūrybinės energijos ir galimumo dirbti ne tik savos visuomenės, bet ir viso pasaulio labui". — VVUR D 768.

dino Švietimo ministerijos organe „Švietimo darbe". Jau pirmaisiais, t.y. 1920 metais, jis paskelbė šešiolika šios serijos straipsnių, vėliau, iki 1922 m. pabaigos, išspausdino dar trisdešimt šešis.

Be „Kalbos mažmožių", „Švietimo darbe" Būga dar išspausdino šešiolika recenzijų, kuriose supažindino skaitytojus su lingvistinio pasaulio naujovėmis, kritiškai įvertino naujai pasirodžiusius mokslo veikalus. Didžiausios ir reikšmingiausios yra H. Hirto „Indogermanische Grammatik", F. Špechto „Litauische Mundarten" ir A. Leskyno „Litauisches Lesebuch" recenzijos, kuriose Būga kruopščiai atitaisė esamus baltų kalbų faktų iškraipymus bei netikslumus, taip pat papildė medžiagą savo paties turimais duomenimis, dažnai mokslininkams dar nežinomais. Tuo būdu jo recenzijos virto iš esmės savarankiškais straipsniais. Kiek reikšmingos šios Būgos recenzijos, rodo ir tas faktas, jog A. Leskyno „Litauisches Lesebuch" netgi nepatartina skaityti, neturint prieš akis Būgos parašytos šio veikalo recenzijos.

1922 metais visi „Švietimo darbe" paskelbti Būgos straipsniai — „Kalbos mažmožiai" ir recenzijos — buvo išleisti atskira knyga, pavadinta „Kalba ir senove" (I dalis). Kadangi spaudai buvo panaudotos „Švietimo darbo" matricos, tai nepilniems puslapiams užpildyti Būga įdėjo dar dvidešimt devynis mažyčius straipsnelius, kuriuose nagrinėjo leksikos, morfologijos ir senosios baltų mitologijos klausimus (atitaisė savo straipsnių „Lietuvių tautoje" klaidas). Knygos gale pridėjo dar didoką „Priedėlį etimologijos žodynui", kuriame davė 184 žodžių (daugiausia lietuviškų, vieno kito latviško ir prūsiško) etimologijas.

Prof. J. Endzelynas ragino Būgą pateikti „Kalbą ir senovę" Latvijos universitetui kaip daktaro disertaciją, tačiau šiam labiau rūpėjo mokslo darbai negu laipsnis: į J. Endzelyno raginimą Būga atsakė, jog ruošiąs „Kalbos ir senovės" antrąją dalį, kurioje paliesiąs dar daug kitų problemų[1].

1920 metų pabaigoje Būga parašė studiją „Priesagos *-ūnas* ir dvibalsio *uo* kilmė" (išspausdinta 1921 metais žurnale „Lietuvos mokykla" ir atskira knygele), kurioje įrodė, jog priesaga *-ūnas* yra sena lietuviška priesaga, o ne skolinta iš slavų, kaip manė A. Leskynas ir, sekdami juo, kiti kalbininkai. J. Jablonskis taip pat iki tol vengė žodžių su šia priesaga.

Dar profesoriaudamas Permėje, 1916—1918 metais Būga buvo sukaupęs daug svarbios medžiagos baltų kalbų metatonijai (priegai-

[1] Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1934, Nr. 12, p. 603.

džių kaitai) tyrinėti. Grįžęs į Lietuvą, jis tą medžiagą aptvarkė, susistemino. Susipažinę su ja, profesoriai J. Endzelynas ir R. Trautmanas prikalbėjo Būgą tą medžiagą skelbti viename iš didžiųjų lingvistinių žurnalų. 1923—1924 metais vokiečių lingvistinio žurnalo „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung" (KZ) 51-jame ir 52-jame tomuose Būga išspausdino didoką, per 90 puslapių, darbą „Die Metatonie im Litauischen und Lettischen"[1], kuriuo padarė surinktąją medžiagą prieinamą baltų ir slavų kalbų akcentologijos tyrinėtojams.

Antrasis vokiečių lingvistinėje periodikoje paskelbtas Būgos darbas — tai studija „Die litauisch-weissrussischen Beziehungen und ihr Alter"[2].

Ypač daug dėmesio 1920—1924 metais Būga skyrė toponimikos studijoms. Gerokai papildęs savo ankstesniuosius vietovardžių rinkinius ir ištobulinęs vietos vardų tyrimo metodologiją, jis toliau labai išrutuliojo bei detalizavo tas mintis, kurias dar 1913 metais buvo paskelbęs straipsniuose „Kann man Keltenspuren auf baltischem Gebiet nachweisen?" ir „Kalbų mokslas bei mūsų senovė". Šios mintys išdėstytos straipsniuose: „Upių vardų studijos ir aisčių bei slavėnų senovė" (paskelbta „Tautoje ir žodyje", I, 1923), „Lietuvių įsikūrimas šių dienų Lietuvoje" (ten pat, II, 1924) ir „Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje" („Lietuvos" laikraštyje 1924 m., Nr. 35, 36 ir atskira knygele 1924 m., taip pat vokiškai leidinyje „Streitberg-Festgabe", Leipcige, 1924).

Be didesnių darbų, Būga, grįžęs į Lietuvą, parašė ir paskelbė „Tautoje ir žodyje" dar daug mažesnės apimties straipsnių ir straipsnelių įvairiais klausimais (I tome: „Dvina", „Lydų kalba", „Jotvingių žemės upių vardų galūnė *da*"; II tome: „Sirinčia ir Страра", „Laukesa", „Утроя ir Втроя", „Spera, Kena, Gauja ir Neris", „Palanga", „Jeznas", „Dūkštas", „Sožies paupio lietuviai" ir didesnis straipsnis „Šis tas iš lietuvių ir indoeuropiečių senovės"), taip pat daugiau kaip 50 baltų lingvistiką liečiančių užsienio kalbininkų veikalų ir lingvistinių žurnalų recenzijų. Šiose recenzijose, kaip ir „Švietimo darbe" spausdintosiose (vėliau patekusiose į „Kalbą ir senovę"), Būga paskelbė daug naujos reikšmingos kalbos medžiagos, papildė ir patikslino autorių mintis, taisė pastebėtus netikslumus. Kai kurios iš jų traktuotinos kaip savarankiškos studijos: pavyzdžiui, „Latvijas vietu vàrdi" leidinio recenzija turi net 69 puslapius! „Tau-

[1] „Metatonija lietuvių ir latvių kalbose".

[2] „Lietuvių-baltarusių santykiai ir jų senumas".

toje ir žodyje" Būga taip pat skelbė tautosakos medžiagą ir ištraukas iš rankraščių ar senų leidinių, kuriose yra reikšmingų kalbininkams duomenų.

* * *

Vis dėlto pats svarbusis Būgos darbas, į kurį jis, grįžęs į Lietuvą, įdėjo visą savo sielą ir visas jėgas, buvo jo sudaromas „Lietuvių kalbos žodynas".

Kaip jau minėta, iš pradžių Būga visomis išgalėmis stengėsi didinti žodyno kartoteką, sukaupti joje kuo daugiau kalbos turto. Tačiau drauge jis bijojo, jog pats vienas, neturėdamas kvalifikuotų padėjėjų, nedaug tegalės padaryti. „Tobulo ir pilno žodyno, kuriam nebūtų gėdos duoti vardas «Thesaurus linguae Lituanicae», šiandien išleisti mes dar nepajėgsime, — rašė Būga 1921 m. balandžio mėn. 23 d. «Lietuvos» dienraštyje. — Tam neužtenka vieno žmogaus darbo ir vieno žmogaus amžiaus. Tezaurai rengiami kelių dešimtų ir ne vienos kartos žmonių. Pradžiai mums užteks to, kad žodyno redakcija patieks tokį žodyną, kurian bus sutraukti žodžiai iš visų spauzdintų žodynų, iš žodžių rinkinių, išmėtytų po įvairias knygas ir laikraščius, ir iš neišspausdintų žodynų (rankraščių), kaip antai A. Juškevičiaus, D. Poškos, Bradausko ir kitų, kurių galime rasti Mokslo Draugijos archyve Vilniuje ir Karaliaučiaus archyvuose bei knygynuose. Žodynui turi būti sunaudota taipaja visa medžiaga, kurios duoda mūsų spausdintoji tautosaka (pasakos, dainos, mįslės, patarlės, burtai...). Žodynan turi patekti ir visi tie žodžių rinkiniai, kurių tikisi redakcija susilauksianti iš visų Lietuvos kampų".

Iš pradžių Būga buvo sumanęs išleisti tokį žodyną, kuris patenkintų bent būtiniausius plačiosios visuomenės ir mokslo poreikius, būtent, „Rašýbos ir tarýbos žodýną". Iš jo būtų matyti, kaip kurį žodį rašyti ir tarti.

Šalia šio žodyno Būga rengė ir didelį, mokslinį, žodyną. Ilgainiui jis vis daugiau laiko ėmė skirti didžiajam žodynui, užvilkindamas mažojo sudarymą. Mat, neaptvarkęs visos surinktos medžiagos, taigi, nedirbdamas didžiajam žodynui, jis negalėjo kaip reikiant paruošti mažojo — tos savotiškos didžiojo žodyno santraukos. Be to, Būgai kaip mokslininkui, suprantama, ir turėjo daugiau rūpėti didžiulis mokslinis žodynas, kurį tuomet Lietuvoje tik jis vienas tegalėjo sukurti. Taigi visai natūraliai, toliau dirbant, į pirmąjį planą pradėjo iškilti didysis žodynas.

Svarbiausią dėmesį nukreipęs į didžiojo žodyno parengimą, Būga visą laiką rūpinosi tolimesniu medžiagos kaupimu. Tačiau greit buvo susidurta su rimtais finansiniais sunkumais. Valdžia skyrė nepakankamai lėšų, ir nebuvo įmanoma organizuoti plataus žodžių nurašymo į korteles iš turimų žodynų, senųjų kalbos paminklų, įvairių rinkinių. Vilniaus universiteto, taip pat Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bibliotekų rankraštynuose yra saugomi Būgos laiškai, iš kurių matome, jog jis lėšų klausimu darė daug žygių, kreipėsi net į įvairias Amerikos lietuvių organizacijas ir fondus, tačiau iš esmės padidinti žodyno darbininkų skaičiaus Būgai taip ir nepavyko.

Antras didelis sunkumas, trukdęs medžiagos kaupimo darbą, buvo reikiamų žodynų ir kitų šaltinių trūkumas. Kaune nebuvo reikalingos literatūros. Būga organizavo senų leidinių ieškojimą ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų. Laiškuose, rašytuose įvairiems asmenims, dažnai randame prašomų knygų sąrašus. Tačiau medžioti knygas sunkiai sekėsi. „Lietuvių kalbos žodyno" įvade (p. VII) Būga nurodo nesuvartotuosius veikalus, tarp kurių randame ir Lalio žodyną, ir Basanavičiaus „Lietuviškas pasakas įvairias". Būga negalėjo gauti netgi Jurkšaičio „Litauische Märchen und Erzählungen", Leskyno ir Brugmano „Litauische Volkslieder und Märchen", Ivinskio kalendorių, „Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft", Valančiaus „Živatų šventųjų" ir „Žemaičių vyskupystės", Šleicherio „Lituanicos" ir dar kitų knygų, kurių šiandieną mokslinėse bibliotekose turime ne po vieną egzempliorių.

Visas jėgas paskyręs medžiagos kaupimui, Būga neturėjo laiko tvarkyti surinktos medžiagos, jos klasifikuoti, sudaryti vieningą žodyno kartoteką. Po jo mirties liko net 7 nesutvarkytos kartotekos, kurių svarbiausioji, didžiojo žodyno kartoteka, turinti per 400 000 kortelių, atrodė taip: paraidžiui pagal visas raides tebuvo sudėlioti tik *A*, *D* ir iš dalies *B*, *C*, *Č* raidėmis prasidedantieji žodžiai, paskiemeniui nebaigti skirstyti *E*, *I*, *Į*, *Ū* raidžių žodžiai; visomis kitomis raidėmis prasidedantieji žodžiai dar nė nepradėti tvarkyti, o per 10 000 kortelių net pagal pirmąją raidę nesuskirstyta[1].

Tuo tarpu valdžia ragino nedelsiant pradėti spausdinti žodyną. Būga bandė aiškinti, kad, nesukaupus bent didžiosios lietuvių kalbos turto dalies į kartotekas ir nesutvarkius pačių kartotekų, jokiu būdu nesą įmanoma pradėti žodyno spausdinimo. Tačiau aiškinimasis buvo veltui. Įvairūs profanai kėlė triukšmą ir reikalavo, kad pagaliau

[1] Tauta ir žodis, III, 1925, p. 564 – 566.

Būga būtų priverstas pradėti leisti žodyną. Už tai, esą, jam alga mokama. *Skaudančia širdimi Būga turėjo pradėti rašyti žodyno tekstą:* rašyti žodyną, nesudėliojęs alfabeto tvarka kortelių!

Žodyno tekstas buvo pradėtas rašyti 1923 m. gegužės mėn. 13 dieną. Būga rašė į paprastus (mokyklinius) sąsiuvinius. Kiekvieno sąsiuvinio pradžioje pažymėjo, kurią dieną ir valandą tas sąsiuvinis pradėtas. Iš tų pažymėjimų matome, kaip intensyviai buvo dirbama. Yra sąsiuvinių (Nr. Nr. 2, 3, 5, 19), pradėtų rašyti 12-tą valandą nakties ir dar vėliau; yra ir tokių, kuriuos pradėjo rašyti 8-tą valandą ryto (Nr. Nr. 31, 41).

Iki birželio 17 dienos buvo prirašyti 29 sąsiuviniai rankraščio, taigi beveik po vieną sąsiuvinį per dieną, nors tuo pačiu laiku Būga yra dirbęs nemaža ir kitų darbų. Birželio antrojoje pusėje dėl sušlubavusios sveikatos jis turėjo laikinai nutraukti tolimesnį žodyno rašymą. Dar birželio 15 d. Būga rašė F. Sragiui į Plungę: „Tuojau po birželio 23 dienai noriu atvažiuoti ben dviem savaitėm Plungėn pasilsėtų ir pramoktų žemaičių tarmės... Ben dviem savaitėm iš Kauno turiu išvažiuoti būtinai, nes to reikalauja sveikata, kurios reikia žodyno darbui. Įtemptas darbas taip mane nuvargino, kad dabar (antra jau savaitė) net nebegaluoju viduriais. Tai rodo, kad jau nusilpta nervų ir kad reikiama jau duoti jiems atsidvėsti. Taigi reikia kuriam laikui atsitraukti nuo rašomojo stalo. Pasirenku aš Plungę del to, kad čia tikiuosi daugiau laimėti kaip kur kitur (iš Tamstos!). *Šios vasaros mano atóstogų tikslas — susipažinti su žemaičių priegaidėmis ir jų sistema.* Iš Plungės, kaipo iš žemaičių centro, lengva bus susipažinti ir su apylinkės šnektomis (žemaičių). Ta pažintis bus naudinga ne tiktai žodynui, bet ir lietuvių kalbos tarmėmoksliui". Nuo birželio 28 dienos Švietimo ministerija davė Būgai vieno mėnesio atostogas.

Vėl ėmęsis rašyti žodyną rugpiūčio 12 dieną, iki rugpiūčio 25 Būga prirašė dar 14 rankraščio sąsiuvinių. Vėliau rašymo tempai sulėtėjo, nes apie daugelį žodžių trūko žinių. Teko susirašinėti su žodyno korespondentais, aiškintis. Norėdamas paspartinti papildomą žinių rinkimą, Būga ėmė skelbti laikraščiuose abejotinų ar neaiškių žodžių sąrašus, prašydamas skaitytojus pranešti, kaip tie žodžiai kirčiuojami, ką reiškia ir pan., taip pat atsiųsti šiems žodžiams pailiustruoti sakinių iš gyvosios kalbos. Rugsėjo 3 dieną sudarytame sąraše (paskelbtame „Lietuvoje" Nr. 198) yra apie 300 tokių žodžių. Dėl šio gaišto, taip pat dėl tuo metu spausdinamų kitų mokslo dar-

bų korektūrų skaitymo, iki spalio 7 dienos tebuvo prirašyti tik 4 rankraščio sąsiuviniai. Tą dieną buvo baigtas rašyti tekstas, įeinantis į pirmąjį spausdintą žodyno sąsiuvinį (paskutinysis žodis — *ančtraukas*). Pradėjęs šią žodyno dalį spausdinti, Būga rašė rankraštį toliau, tačiau dabar darbas ėjo dar lėčiau dėl nesibaigiančių kitų darbų. Antai, visą lapkričio mėnesį ir didžiąją dalį gruodžio Būga sugaišo rašydamas žodyno įvadą bei į jį dedamas studijas, taip pat smulkius straipsnius apie vietovardžius „Tautos ir žodžio" II tomui; sausio mėnesį jis rašė „Aisčių praeitį vietų vardų šviesoje". Kadangi Būgai reikėjo atlikti visus šiuos darbus, o drauge dar ir skaityti spausdinamos žodyno dalies korektūras[1], tai per mėnesį jis tepajėgė parašyti tik po vieną kitą rankraščio sąsiuvinį, o sausio pabaigoje turėjo visai nustoti rašęs toliau. Paskutinio, t.y. 54-jo, sąsiuvinio, pradėto sausio 31 dieną (10^{10} valandą), teprirašytas tik vienas puslapis (paskutinis žodis — *anštikti*).

1924 m. sausio mėnesį pasirodė pirmasis spausdintas Būgos žodyno sąsiuvinis, kurį sudarė didžiulis įvadas, užimąs net 64 didelio formato puslapius, ir 80 puslapių paties žodyno tekstas.

Vasario — gegužės mėnesiai prabėgo Būgai rašant studiją „Lietuvių tauta ir kalba bei jos artimieji giminaičiai". Norėdamas paspartinti žodynui labiausiai reikalingų kalbos faktų rinkimą, taip pat pradėti sistemingą tarmių tyrinėjimo ir lietuvių kalbos atlaso sudarymo darbą[2], Būga birželio 23 — 25 dienomis „Lietuvos" dienraštyje paskelbė tris anketas ir jų paaiškinimą. Pirmoji anketa („Klausimų lapas Nr. 1"), skiriama tarmių fonetikos medžiagai rinkti, turėjo 106 numeruotus klausimus. Abi likusios anketos („Klausimų lapas Nr. 2" ir „Klausimų lapas Nr. 3") buvo skiriamos leksikos medžiagai rinkti; vienoje jų buvo 111 nenumeruotų klausimų, sugrupuotų į 11 numeruotų skyrių, kitoje — 58 numeruoti klausimai (du pirmieji sudėti iš 11 smulkesnių klausimėlių). Visose anketose klausimai spausdinami kairėje lapo pusėje; dešinė pusė palikta atsakymams įrašyti. Šios anketos buvo taip pat išleistos ir atskirais

---

[1] Būga žodyno korektūras skaitė net po aštuonis kartus. Rankraščio palyginimas su spausdintuoju tekstu rodo, kad į korektūras buvo dedama daug naujos medžiagos.

[2] Pastarasis dalykas jau seniai Būgai rūpėjo. Antai, dar 1912 metais jis buvo apsiėmęs Lietuvių Mokslo Draugijos pavedimu sudaryti visoms lietuvių tarmėms tyrinėti vieningą programą (žr. straipsnį „Trečias kalbininkų posėdis", išspausdintą „Viltyje", 1912, Nr. 7).

atspaudais[1]. Po vasaros atostogų Būga planavo į žodyno darbą plačiau įtraukti studentus.

Iš tikrųjų, gavęs atostogas, Būga išvažiavo į Aukštadvarį lietuvių kalbos tarmių tyrinėti. Šįkart jam rūpėjo patikslinti dzūkų tarmės ribą tame krašte. Be to, Aukštadvaryje tuo metu vyko mokytojų kursai, ir Būga tikėjosi iš suvažiavusių mokytojų sužvejoti ne vieną žodį savajam žodynui. Berinkdamas medžiagą, jis persišaldė ir susirgo, iš pradžių, atrodo, gripu (reikia pasakyti, kad Būga visuomet buvo lepios sveikatos). Neilgai trukus temperatūra pakilo iki 40°, labai skaudėjo galvą. Liga greit metėsi į smegenis. Kurį laiką Būga buvo gydomas Aukštadvaryje naminėmis priemonėmis[2]. Parvežus į Kauną, Būgos sveikata nepagerėjo. Bene aštuonias dienas Būgai prabuvus Kaune ir netekus žado, jis buvo išvežtas į Karaliaučių ir paguldytas universiteto Psichiatrinėje ir nervų klinikoje. Gydytojai pripažino smegenų gripą (Gehirngrippe). Iš pradžių Karaliaučiuje Būga jautėsi labai prastai. Liepos mėnesį jo rašytų namiškiams laiškų beveik neįmanoma išskaityti. Rugpiūčio mėnesį sveikata pradėjo šiek tiek gerėti. Labai lėtai Būga ėmė atgauti žadą, palaipsniui jam mažėjo galvos skausmai. Rugpiūčio 15 d. jis parašė žmonai atviruką beveik be klaidų.

Žmona dėl lėšų stokos negalėjo būti su juo. Ji tik retkarčiais atvažiuodavo į Karaliaučių.

Taip praėjo rugpiūtis ir rugsėjis. Spalio pradžioje Būgos sveikata žymiai pagerėjo. Jis jau galėjo neblogai susikalbėti, laiškai darėsi vis sklandesni. „Nuo X 2 kalba pradėjo eiti geryn net ir vokiškai, — rašė jis žmonai spalio mėn. 13 d. — Supranta mane ir sesutės ir daktarai“[3]

Sirgdamas Būga visą laiką rūpinosi vien žodyno kortelėmis. Pamatęs žmoną, pirmiausia imdavo klausinėti apie korteles, o ne apie vaikus ar šeimą. Laiškuose taip pat jas nuolat minėjo, vis baiminosi, kad dėžės su kortelėmis nežūtų. „Šitos dėžės pridera ne Būgai, bet Lietuvos turtui“, — rašė jis spalio mėn. 7 d. žmonai. Ši turėjo nuolat tikinti, kad žodyno kartotekai joks pavojus negresiąs, kad kortelės gerai prižiūrimos.

---

[1] Respublikinės Bibliotekos Kaune rankraštyne jų yra išlikę bent po 50 egzempliorių. Lietuvos TSR Mokslų Akademijos rankraštyne yra kelios anketos su įvairių asmenų užpildytais atsakymais (KB-12).

[2] Galvos skaudėjimui, esą, sumažinti dėję pūslę su ledais. Vėliau Būga žmonai sakęsis: „Kažkas man trenkė per galvą, kai uždėjo ledus!.. Baisiai trenkė...“ (žr. K. Vairo straipsnį „Literatūros naujienose“, 1934, Nr. 15).

[3] LKLIR KB-13.

Karaliaunius 1924 X 7

Brangioji!

X 2 laišką supratau.
Kur mano žodyno kortelės?
Ir ligoje rūpėjo žodyno dėžės
Stud. A. Salys pasispengia per
A. Vireliūną ir A. Varną
„Lietuvos žodyno" dėžes. Ligos
pradžioje Vireliūno
dėžėje buvo B- ir Varno
C-, G ir D-. Ir šiandien
rūpi visą ligą.
Šitos dėžės pridera ne
Būgai bet Lietuvos
turtui
Rašyti sunku. Galva
del laiško šiltyn eina
Labų dienų! Sveikinu.
A Salius. K. Būga

K. Būgos laiškas žmonai

Iš spalio mėn. 14 dienos J. Gerulio laiško J. Būgienei matome, kad tuo laiku Būga jau buvo tiek pagerėjęs, jog „su vienu klaipėdiškiu ligonimi tarmę tyrinėti pradėjo ir su prūsų mozūru lenkiškai kalbėti", jog profesoriai „didei jojo prašo nei daug rašyti, nei kalbėti, nei tarmes tyrinėti"[1]. Imta rūpintis greitu jo grįžimu į Kauną. Spalio 20 dieną Būga žmonai rašė, jog ir daktarai jau patarią grįžti į Lietuvą. Tą dieną jis parašė net tris atvirukus (žmonai ir abiem vaikams), pranešdamas, jog iš Karaliaučiaus numatąs išvažiuoti spalio 26-tą ar 27-tą dienomis.

Tuo tarpu Kaune Humanitarinių mokslų fakulteto skelbimų lentoje visą laiką kabėjo raštelis, jog prof. K. Būga dėl ligos paskaitų šį semestrą neskaitąs. Be Būgos faktiškai neveikė ir visas kalbotyros skyrius.

Lapkričio mėnesį Būgos sveikatos būklė žymiai pablogėjo. Vėl padidėjo galvos skausmai, sutriko kalba ir raštas. Lapkričio 25 dieną Būgą staigiai suėmė paralyžius, jis liovėsi kalbėjęs, o naktį iš gruodžio 1 dienos į 2 mirė.

Iš Karaliaučiaus į Kauną greituoju traukiniu Būgos kūną parvežė jo senasis globėjas prof. E. Volteris kartu su Būgos žmona gruodžio 5 dieną. Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultetas, kurio profesoriumi buvo velionis Būga, nutraukė paskaitas fakultete visai savaitei. Iš žymiausių užsienio baltų kalbų tyrinėtojų ir lingvistų buvo gautos užuojautos telegramos bei laiškai. Gruodžio 6 dieną Būga buvo iškilmingai palaidotas Kauno kapinėse netoli savo mokytojo K. Jauniaus.

* * *

Ankstyva Būgos mirtis buvo labai sunkus smūgis lietuvių kalbos mokslui. Nusiminęs J. Jablonskis rašė: „K. Būga buvo vienintelis mūsų kalbotyros specialistas. Tam mokslui visiškai atsidėjęs, Būga tyrė visos lietuvių giminės (visų aisčių) kalbą. Tirdamas tą kalbos mokslą plačiai ir giliai, Būga rūpinosi suvartoti jam visa, ką gali duoti gyvoji mūsų kalba, jos istorija, šaltiniai ir lyginamasis indoeuropiečių kalbos mokslas su didžiausiais savo specialistais. Su K. Būga mūsų kalbos mokslas nustoja pagrindinio savo šulo, didžiojo savo tyrėjo. To šulo, drauge su mūsų kalbos mokslu, nustoja ir visas lyginamasis indoeuropiečių kalbos mokslas, daug ką semiąs iš mūsų kalbos. To didžiojo savo šulo nustoja ir mūsų Universiteto

[1] LKLIR KB-33.

Humanitarų Fakultetas, mūsų kalbos mokytojai, kalbos mokslo jaunuomenė, visa Lietuva... Kaip čia ką pradėsim tame moksle nebeturėdami K. Būgos — man, seniui, sunku ir suprasti: be Būgos gilesnis ir tvirtesnis tas mokslas lyg nebegalimas... Liūdna, skaudu!"[1]. Ypač skaudu tai, jog Būga mirė, teturėdamas vos 45 metus amžiaus, taigi, būdamas pačiame jėgų žydėjime. Ir iš tikrųjų, argi begali būti didesnė tragedija mokslininko gyvenime: mirti tada, kai esi beparodąs pasauliui didžiausią savo darbo vaisių!

Dar skaudžiau buvo tai, jog Būga mirdamas nepaliko savo darbo tęsėjų. Dirbdamas universitete, per nepilnus trejus metus jis nespėjo ir negalėjo suspėti paruošti sau įpėdinių. Mokslo pasaulyje retai atsitinka, kad vieno žmogaus mirtis atneštų tautai tokį nebepataisomą nuostolį, kokį atnešė Būgos mirtis. Kiekvienas kitas palieka po savęs mokinių ar bendradarbių, kurie ilgainiui užpildo jo vietą. Būga buvo vienišas. Jam mirus, turėjo ilgesniam laikui sunykti lietuvių kalbos studijos Lietuvoje. Ir jos neišvengiamai sunyko.

Kad Būga anksti mirė, visų pirma kalti tie ano meto Lietuvos valdovai, kurie nesudarė jam žmoniškų darbo sąlygų. Kaip šiurpi pasaka šiandieną skamba lietuvių literatūros klasiko V. Krėvės-Mickevičiaus žodžiai, parašyti 1925 metais „Bare":

„Gyveno Lietuvoje didelis mokslininkas Kazys Būga. Visuose pasaulio kraštuose buvo žinomas ir gerbiamas jo vardas. Bet Lietuvoje apie jį beveik niekas nežinojo, išskyrus mažą jo draugų būrelį.

Nežinojo, nes žinoti nenorėjo, kol Kazys buvo gyvas.

Kam buvo indomus tasai keistas žmogus, kurs pargrįžo Lietuvon be skatiko, bet su pundais „makulatūros"?..

Kaip tasai keistas profesorius gyveno, kaip dirbo ir ką veikė, niekam Lietuvoje nerūpėjo.

Kad buto neturėjo, kad su visais savo pundais ir su šeimyna dviejuose mažučiuose kambariukuose buvo susikimšęs? Tai niekis. Geri butai ir patogumai ne jam, ne profesoriams, bet spekuliantams, kyšininkams ir kitiems gudriems visuomenės žmonėms...

Netiesą kalbu. Buvo žmonių, kurie domavosi, ką veikia profesorius Kazys Būga. Juo domavosi mūsų tėvynės tėvai.

— Ką ten daro tasai jūsų garsusis Kazys Būga? Pasiėmė paruošti lietuvių kalbos žodyną, antri jau metai algą gauna, o žodyno vis nėra ir nėra. Kodėl nespausdina, kam veltui pinigus ima?

Ir ėmė raginti Kazį Būgą galingi tėvynės tėvai:

---

[1] Švietimo darbas, 1924, p. 1042.

— Spausdink greičiau žodyną! Parodyk, kad neveltui algą gauni.

— Žmonės, ką jūs kalbate? Juk pasiėmiau milžinišką darbą. Dešimties metų reikalauna tik vienas prie jo prisiruošimas, prirengiamas darbas.

— Kas mums darbo, kiek tau reikia ruoštis. Turi parodyti nors pradžią to darbo, kurį pasiėmei. Tepamatysim, kad dirbi.

Ir ėmė Kazys Būga ruošti „pradžią". Ruošė dienomis ir naktimis, ruošė ir graužėsi, sielvartaudamas, kad netobūlą, neparuoštą atitinkamai darbą turi paskelbti pasauliui.

Darbavosi dienomis ir naktimis bute, kuriame net lango atidaryti negalėjo nei dieną, nei naktį...

Sunkiai dirbo, patrūko ir mirė...

Ir tik tuomet atsivėrė žmonių akys, tik tuomet suprato, kas buvo tasai keistas Kazys Būga.

Ir tie patys, kur su panieka, iš aukšto žiūrėjo in keistą profesorių, nutarė pagerbti didvyrį...

Ir iškėlė jam gražias laidotuves, kurių metu dargi sužinojo, kad nėra kas atstoja Kazį Būgą...

Pagerbė, palaidojo ir nusiramino, kad šventai atliko savo pareigas..."[1]

K. Būgos gyvenimas ir mirtis yra rūstus kaltinamasis aktas buržuazinei Lietuvos visuomenei ir jos valdovams. Kilęs iš liaudies, būdamas nepaprastai gabus ir talentingas, Būga tik per didžiausią vargą ir nepriteklius tegalėjo prasimušti į mokslą. Šiandien sunku tiesiog įsivaizduoti, kiek daug tokių gabių žmonių iš viso jokio mokslo pasiekti negalėjo ir turėjo žūti niekam nežinomi. Skurdo Būga carinėje Rusijoje, ne geriau jam sekėsi ir buržuazijos valdomoje „nepriklausomoje" Lietuvoje. Jos vadai ir vadukai, mėgę daug plepėti apie „tautinę kultūrą" ir jos „klestėjimą", iš tikrųjų daugiau rūpinosi savo rūmais, dvarų centrais, o tautinė kultūra jiems buvo reikalinga tik tiek, kiek ji padėjo mulkinti liaudį ir pasiekti asmeniškos materialinės gerovės. O Būga? „Būgai būdinga didžiulis pasišventimas mokslo darbui, to darbo vykdymas ne savanaudiškais sumetimais, o visos tautos labui"[2]. Vadinasi, Būga buvo griežta priešingybė buržuaziniams „tautos kultūros" biznieriams, kuriems kaip tik savanaudiški reikalai buvo arčiausia savo kailio.

„Įžymus mokslininkas, didelis lietuvių kalbos žinovas Būga neturėjo tinkamų sąlygų savo moksliniam darbui buržuazinės san-

[1] Baras, 1925, Nr. 1, p. 11—13.

[2] K. Korsakas Du įžymieji lietuvių kalbininkai. — Literatūra ir kalba, I t., Vilnius, 1956, p. 13.

tvarkos metu, nebuvo reikiamai vertinamas buržuazinės Lietuvos valdančiųjų sluoksnių. Savo didįjį mokslinį darbą prie „Lietuvių kalbos žodyno" Būgai teko atlikti nepaprastai įtemptai, beveik vienišam, buržuazinės vyriausybės be atodairos raginamam skubėti, nepakenčiamai blogomis buitinėmis aplinkybėmis, — ir tai prieš laiką pakirto jo jėgas.

...Būgos likimas — tai tragiškas pasišventėlio mokslininko likimas savanaudiškoje buržuazinėje visuomenėje", — rašo K. Korsakas[1].

Kaip neatpažįstamai pasikeitė sąlygos mokslo darbui, atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią! Mokslas, mokslo reikalai yra Komunistų partijos ir tarybinės vyriausybės nuolatinio dėmesio centre. Mokslininkai Tarybų šalyje yra apgaubti visuotinio rūpesčio ir pagarbos. Tarybų Lietuvoje nė vieno mokslininko negali ištikti toks tragiškas likimas, koks ištiko jau subrendusį ir plačiai žinomą mokslininką Būgą. LTSR Mokslų Akademija, daug mokslinio tyrimo institutų sudaro visas sąlygas sėkmingai dirbti mokslinį darbą. Neliko užmiršti ir Būgos pradėti bei sumanyti darbai. Juos dirba arba rengiasi dirbti toliau LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institutas ir kelios aukštųjų mokyklų lietuvių kalbos katedros. Išaugo jauni lituanistų kadrai, kurie energingai vykdo didžiojo kalbininko planus ir svajones. Ir pats Būga bei jo darbas tinkamo įvertinimo susilaukė tik Tarybų Lietuvoje. Ne tik tęsiami kitomis sąlygomis jo pradėti bei sumanyti darbai, bet ir jis pats didžiai gerbiamas ir vertinamas. Labai plačiai ir iškilmingai buvo paminėta K. Būgos 75 metų nuo gimimo ir 30 metų nuo mirties sukaktis. Būgos nuopelnai buvo plačiai iškelti ir nušviesti spaudoje, susirinkimuose, minėjimuose. Jo vardu pavadinta Dusetų vidurinė mokykla, kurios Būgos laikais ten visai ir nebuvo. Sukaktuvių proga buvo išleista brošiūra apie Būgą (J. Būtėnas ir J. Kruopas Kalbininkas Kazimieras Būga, Vilnius, 1955), jam skirta nemaža dalis Lietuvių kalbos ir literatūros instituto leidinio „Literatūra ir kalba" pirmojo tomo. Pagaliau tik tarybinės santvarkos sąlygomis pasidarė galima išleisti Būgos raštus. Būgos raštai, didžiai įdomūs ir reikalingi ne tiktai specialistams kalbininkams, bet ir mokytojams, studentams ir, apskritai, visai visuomenei, yra išblaškyti įvairiuose leidiniuose, kuriuos labai dažnai sunku gauti. Per visą buržuazijos valdymo laikotarpį niekas nepasirūpino jų leidimu — mat, tai sunkus ir nepelningas darbas! Tik

[1] K. Korsakas Du įžymieji lietuvių kalbininkai. — Literatūra ir kalba, I t., Vilnius, 1956, p. 13.

Tarybų Lietuvoje, kur mokslas, kultūra, liaudies interesai statomi į pirmąją vietą, galima įvykdyti šį didžiulį darbą. Būgos pradėtų ir sumanytų darbų vykdymas ir jo raštų išleidimas — tai geriausias paminklas didžiajam kalbininkui pagerbti.

* * *

2. Mokslo darbai

K. Būga buvo pirmasis specialiai pasiruošęs lietuvis kalbininkas, moksliškai tyrinėjęs ne tik lietuvių kalbą, bet ir visą baltų kalbų grupę.

Sunkus ir vingiuotas buvo Būgos kelias į mokslo aukštybes. Nuo pat jaunų dienų jis pateko į buržuazinę, daugiausia klerikalinę, aplinką, kurioje jam ilgą laiką teko gyventi ir veikti. Tai, aišku, negalėjo nedaryti neigiamos įtakos ir jo pasaulėžiūros formavimuisi. Savo pirmuosius raštus Būga spausdino daugiausia klerikalinėje ir nacionalistinėje spaudoje („Tėvynės sarge", „Dirvoje-žinyne", „Draugijoje", „Viltyje" ir kt.). Jis tikėjo, kad sunkų Lietuvos darbo žmonių gyvenimą galima pagerinti keliant švietimą, kultūrą, materialinę gerovę. Nepajėgdamas suvokti, kur glūdi to sunkaus gyvenimo šaknys, Būga negalėjo suprasti, kad visi šie dalykai darbo žmogui yra neprieinami, kol egzistuoja išnaudotojiška santvarka. Jis naiviai tikėjo, kad mokslas turi ir gali būti apolitiškas, laikėsi požiūrio „mokslas mokslui". Gyvenimas parodė, kad taip nėra, o kai kuriuos Būgos teiginius vėliau panaudojo fašistiškai nusiteikę vokiečių profesoriai hitlerinės propagandos reikalams. „Būgai, kaip kalbininkui, teko nueiti sudėtingą kelią, dirbti nepalankiomis aplinkybėmis, kai lietuvių mokslinė kalbotyra dar tik formavosi, teko būti veikiamam įvairių buržuazinio mokslo teorijų bei koncepcijų, todėl jis savo darbe neišvengė ir kai kurių trūkumų, akivaizdžių klaidų. Jo visuomeninių politinių pažiūrų ribotumas vietomis atsiliepė ir jo mokslo darbams. Užtat Būgai buvo būdingas principiškumas ir savikritiškumas", — rašo LTSR MA akademikas prof. K. Korsakas[1].

Atsvarą neigiamam buržuazinės-klerikalinės aplinkos poveikiui iš dalies sudarė pažangiosios rusų mokslo tradicijos, kuriose buvo išauklėtas Būga. Dar nebaigusį gimnazijos, jį paėmė globoti akademikai F. Fortunatovas, A. Šachmatovas, prof. J. Boduenas de Kurtenė. Visiems šiems didiesiems mokslininkams buvo svetimas carinis šovinizmas, kitų tautų ir jų kalbų niekinimas. Jie atsidėję tyrė

[1] Literatūra ir kalba, I t., Vilnius, 1956, p. 11.

lietuvių kalbą, gynė jos teises. Nenuostabu todėl, kad Būga taip pat nepažino šovinizmo, kitų tautų ir jų kalbų neapykantos.

Kaip jau buvo minėta, savarankišku mokslininku, visiškai išsivadavusiu iš K. Jauniaus įtakos, Būgą galima laikyti tik nuo 1911 metų pradžios. Tačiau negalima sakyti, kad visas ankstesnis Būgos gyvenimas būtų buvęs nenaudingas mokslui. Kai kurie tuo metu paskelbti jo darbai dar ir šiandien turi tam tikrą vertę. O svarbiausia yra tai, kad Būga šiuo laikotarpiu sukaupė labai daug kalbinės medžiagos. Jau nuo jaunų dienų Būga trokšte troško pažinti lietuvių kalbą visą: ne tik rašomąją, bet ir šnekamąją su visomis jos tarmėmis. Labai anksti jis pradėjo rinkti ir registruoti kalbos duomenis. Rinko retesnius žodžius, posakius, mįsles, patarles, dainas ir kitą kalbos turtą. Visa tai sudarė tvirtą pagrindą būsimiesiems moksliniams lietuvių kalbos tyrinėjimams. Dar ir šiandien lingvistai negali atsistebėti Būgos raštų faktinės medžiagos turtingumu. Konkretūs kalbos faktai ir jų aiškinimas — tai sritis, kurioje buvo pasinėręs Būga. Tokie dalykai, kaip kalbos filosofija, bendroji kalbotyra, stilistika, sintaksė, galima sakyti, beveik nedomino Būgos. Savo žodyno įvade jis tiesiog sako: „Skiriamųjų ženklų dėlioti aš nemoku, todėl skaitytojas lai ir nemano mokytis jų iš žodyno“[1].

Pagrindinės kalbos mokslo sritys, kuriose Būga yra daugiausia dirbęs ir nuveikęs, yra leksikologija ir leksikografija. Žodžiais domėjosi ir juos rinko jis visą savo gyvenimą. Savo autobiografijoje Būga rašo, kad, pradėdamas vaikščioti pas K. Jaunių, jis jau turėjęs gerą pluoštą medžiagos žodynui. Tą medžiagą nuo 1902 metų pradėjęs rašyti nebe į sąsiuvinius, bet į korteles. Pirmiausia į korteles nurašęs S. Daukanto „Lietuvos istoriją“ ir „Givatus“. „Tuo laiku man buvo galva pramušta Daukanto raštais, kurie visudaugiausia yra man davę retų ir negirdėtų žodžių“, — sakosi pats Būga[2]. Taip pat jis kartografavęs visą iš K. Jauniaus gaunamą medžiagą. Taip gimė didžiulė Būgos žodyno kartoteka, kuri sudarė pagrindą dabar Lietuvos TSR Mokslų Akademijos leidžiamam didžiajam „Lietuvių kalbos žodynui“. Vadinasi, 1902 metus reikia laikyti ne tik Būgos žodyno, bet ir didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ kartotekos gimimo metais.

Galutinai atsidėti žodyno darbui Būgą paskatino latvių kalbininkas J. Endzelynas. Apie tai pats Būga rašo autobiografijoje: „Kad aš nuo 1909 m. rudens labiau esu atsidėjęs žodynui, tai tam bus kalta

[1] K. Būga Lietuvių kalbos žodynas, I sąs., Kaunas, 1924, p. VII.
[2] K. Būga Lietuvių kalbos žodynas, I sąs., Kaunas, 1924, p. IV-V.

mano «Aistiškų studijų» nelaimė drauge su prof. Jono Endzelyno del tos nelaimės laišku prof. E. Volteriui, kuriame Endzelynas, pagyręs mano žinių gausumą ir darbštumą, pataria per Volterį mesti man Jauniaus sapnus ir sunaudoti savo žinias žodynui. Endzelyno žodžiai giliai man įsmigo širdin ir dar šiandie tebesmygso"[1].

Prieš pradėdamas rašyti didįjį „Lietuvių kalbos žodyną", Būga turėjo progos padirbėti ir prie kitokių žodyninių darbų. Dar studentaudamas, 1912 m., jis išleido „Литовско-русский словарчик к первым 20-ти литовским сказкам в издании «Lietuvių pasakos»". Žodynėlis buvo skirtas prof. J. Bodueno de Kurtenė skaitomam lietuvių kalbos kursui.

Kitas žodyninis darbas buvo A. Juškos žodyno redagavimas. Jis atnešė nemažai naudos ir „Lietuvių kalbos žodynui". Pats Būga savo žodyno įvade rašo: „Juškevičiaus žodyną beredaguodamas ir bespausdindamas daug laimėjau žodynui iš savo talkininkų, kuriems buvo siuntinėjami korektūros lapai, o kartais net ir rankraščio sąsiuviniai"[2].

Būgos surinktą „Lietuvių kalbos žodynui" medžiagos kiekį charakterizuoja šie skaičiai[3]. Į Kauną iš Rusijos buvo pargabenta 4 pūdai lapelių. Pradėdamas rašyti žodyną, Būga sakosi turįs apie 14—17 pūdų, iš kurių 10—13 pūdų surinkta jau Kaune. Į pirmąjį žodyno sąsiuvinį (80 puslapių) suėję puspenkto kilogramo kortelių.

Patį „Lietuvių kalbos žodyną" Būga tepradėjo rašyti tik atvažiavęs į Kauną. Jo išėjo du sąsiuviniai (I — 1924 m., II — 1925 m., po Būgos mirties). Paties žodyno yra 82 puslapiai (I sąsiuvinyje 80 puslapių ir II — 2 puslapiai). Pavartę pirmuosius puslapius, įsitikiname, kad žodyno sandara nepaprastai turtinga. Būga į žodyną dėjo įvairių įvairiausius žodžius: ne tiktai literatūrinės kalbos, bet ir tarminius, ne tik gyvojoje kalboje esančius, bet ir senuosiuose kalbos paminkluose tesutinkamus, ne tik lietuviškos kilmės, bet ir svetimybes, ne tik bendrinius žodžius, bet ir tikrinius vardus.

Būga savo žodyne aiškino žodžių reikšmes, iliustruodamas jas gyvosios kalbos ar raštų sakiniais, taip pat pateikė kai kurių žodžių istoriją, etimologiją, kartais nurodė net geografinį vieno ar kito žodžio paplitimą bei suregistravo jį liečiančią literatūrą. Taigi Būgos žodynas nėra vien tik aiškinamasis, bet kartu ir istorinis-etimologinis.

---

[1] K. Būga Lietuvių kalbos žodynas, I sąs., Kaunas, 1924, p. V.

[2] Ten pat.

[3] Žr. K. Būga Lietuvių kalbos žodynas, I sąs., Kaunas, 1924, p. VI.

Atidžiau pavarčius žodyną, tuoj krinta į akis jame esantieji ekskursai gramatikos klausimais. Pavyzdžiui, p. 9 Būga nukrypo į žodžio pradžios *a*- ir *e*- sumišimo aiškinimą, p. 41, 43 — į *e* (prieš „*n* + balsis") virtimo balsiu *i* tarmėse aiškinimą, p. 39 kalba apie priesagą *-las*, *-la* ir kt. Tokiems nukrypimams, žinoma, žodyne ne vieta, tačiau Būga, norėdamas tą ar kitą leksikos reiškinį paaiškinti, dažnai būdavo priverstas čia pat nukrypti į gramatiką, nes istorinė lietuvių kalbos gramatika, kuria Būga būtų galėjęs remtis, dar nebuvo parašyta.

Žodžius Būga aiškino ne viena kuria kalba, bet daugeliu. Žodyno įvade jis pasiteisino, jog taip elgęsis todėl, kad neturėjęs laiko aiškinimus išversti į vieną kalbą, taigi aiškinęs ta kalba, kurią radęs šaltinyje. Tai suprantama, nes iš tikrųjų vienam žmogui išversti daugelio kalbų įvairius sąvokų niuansus nėra lengva, pagaliau tam tektų daug laiko skirti. Taip ir liko žodyne žodžiai aiškinami ir lietuviškai, ir lenkiškai, ir rusiškai, ir vokiškai, ir latviškai, ir lotyniškai, ir graikiškai, ir dar viena kita kalba. Tai, žinoma, yra žodyno minusas. Ir vargu ar galima būtų čia viską vien tik skubotumu ir laiko stoka pateisinti. Reikia pasakyti, kad savo raštuose Būga buvo įpratęs vartoti iš karto daug kalbų, ypač aiškindamas žodžių reikšmes. Palyginkite, pavyzdžiui, jo „Kalbą ir senovę" — ar tai ne tikra kalbų mozaika, kaip vaizdingai apie ją yra išsitaręs prof. M. Nydermanas[1].

Pasirodžiusį pirmąjį žodyno sąsiuvinį mokslo pasaulis labai aukštai įvertino[2], tačiau mokslininkai smerkė Būgą už tai, kad jis per anksti pradėjęs žodyno spausdinimą. Lietuvoje daugumas Būgos žodynu buvo aiškiai nepatenkinti; buvo net tokių, kurie juo viešai piktinosi. Juk vietoje plačiosios visuomenės ir ypač mokytojų labai laukiamo praktinio aiškinamojo žodyno Būga pradėjo leisti didžiulį mokslinį, kurio daugelis net paskaityti nemokėjo! Suprasti, jog praktinio žodyno reikėtų laukti iš J. Jablonskio ar kitų kalbos praktikų, bet ne iš mokslininko, tuomet Lietuvos visuomenė nepajėgė, ir Būga atsidūrė tarp dviejų kritikų: kalbos mokslo ir Lietuvos visuomenės. Pra-

---

[1] Zeitschrift für slavische Philologie, II, 544.

[2] Žr. recenzijas: Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, LIII, 156 – 160 (J. Endzelin); Filologu biedrības raksti, IV, p. 102 – 104 (J. Endzelīns); Latvju grāmata, 1924, Nr. 2, p. 164 – 165 (J. Endzelīns); Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1925, Nr. 7, p. 91 – 96 (J. Endzelīns); Slavia, *III*, *178* (*O. Hujer*); *Bulletin de la Société Linguistique de Paris*, XXV, 2, 171 ir kt. (A. Meillet); Zeitschrift für slavische Philologie, II, 543 – 549 (M. Niedermann); Tauta ir žodis, II, 1924, p. 450 – 454 (A. Senn) ir kt.

sidėjęs nuolatinis abiejų pusių nepasitenkinimas ardė sunkaus darbo nuvargintus Būgos nervus, nuodijo jo gyvenimą. „Aš ir kiti baltologai esame įsitikinę, — rašė vėliau vienas kalbininkas, — kad šitas nepasisekimas su žodynu Būgą be laiko užmušė. Mat, jis buvo prievartos padėtyje: lietuvių visuomenės reikalavimai ir mokslo buvo visai priešingi. Jis norėjo kompromisą rasti ir tuomi pats žuvo, nes nerado pritarimo nei šioje nei anoje pusėje"[1].

Ypač daug triukšmo sukėlė nelemtieji svetimžodžiai. Mat, tuo laiku Lietuvoje buvo atkakliai kovojama prieš barbarizmus. Ne vienam atrodė, kad Būga savo žodynu ardąs pradėtą lietuvių kalbos „atlietuvinimo" darbą. „Manasis žodynas kai-kuriems mūsų tėvynainiams (patrijotams) labai nepatinka savo skoliniais, — rašė pats Būga žodyno autorecenzijoje. — Nevienas jų skundžiasi, kam aš įdėjęs žodynan *abrozdą, adyną, akuliorius, akvatą, ambijimą* ir kitas kalbos bjaurybes, kuriomis šiandie mūsų rašomoji kalba šlykštisi. Ką dabar užsieniai pamanysią apie lietuvių kalbą, kai jie patirsią, kad lietuvių seniau vartota ar dar ir šiandie kai-kur tebevartojama, pav., kad ir žodžiai *abalga, abarai, abazėlis, ablaùkas, abrõzyti*... Kad ne tas nevidonas Būga, būtų buvę ramu, ir užsieniai būtų nesužinoję nieko tokio, kas tųjų patrijotėlių nuomone daro Lietuvai „sarmãtą"! Taigi, tegu valdžia Būgą sudraudžia ir paveda žodyno darbą tikrajam tėvynainiui, kuris neterš lietuvių kalbos žodyno *abrozais, adỹnomis* ir kitomis „špėtnybėmis" ir tuo nežemins lietuvio vardo!"[2].

Tačiau iš tikrųjų Būga buvo neteisingai užsipultas. Suprantama, kad moksliniam žodynui visi lietuvių kalbos žodžiai yra lygūs: ir lietuviškos kilmės, ir svetimybės. Skoliniai ir svetimybės yra brangi, daug pasakanti medžiaga ne tik kalbos istorijos, bet ir tautos kultūros istorijos tyrinėtojui. O dėl minėtos puristų baimės, tai Būga toje pačioje autorecenzijoje parodo jos nepagrįstumą: „Kiekvienõs kalbos žodynas turėtų būti «zerkolu», kuriame būtų matyti visos tautõs veidas. «Zerkolas» niekuo nekaltas, kad žiūrėtojas išvysta save ne tokį, koks jis norėtų būti. Žiūrėtojui nėra ko kaltinti «zerkolo», nes «zerkolas» teparodo tiktai tai, kas yra paties žiūrėtojo veide. Kiekvienas žodynas, kuris nori eiti bet-kurios tautõs «zerkolu» arba, kaip dabar vadiname prasimanytu žodžiu, veidrodžiu, turi stengtis sutraukti krūvon visą kalbos turtą, kurį šiandie kalba tebevartoja arba yra kuomet-norint vartojusi. Čia neturėtų būti skiřto tarp

[1] Humanitarinių mokslų fakulteto raštai, I, Kaunas, 1925, p. 291.
[2] Tauta ir žodis, II, 1924, p. 464.

savo ir svetimo žodžio. Ir svetimieji ir savieji žodžiai žodynui yra lygiai brangūs". Vis dėlto, „bekraudamas" į žodyną svetimybes, Būga šiek tiek persistengė. Be reikalo jis įdėjo ir vieną kitą tokią svetimybę, kurią tegalima nugirsti tik pačiuose rytiniuose Lietuvos pakraščiuose, kur žmonės kalba dviem kalbom ir neretai įmaišo lenkų ar baltarusių kalbos žodį. Tokio žodžio, žinoma, negalima laikyti lietuvių kalbos turtu.

Kaip jau minėta, Būgos žodynas dar ir tuo ypatingas, kad jame sudėti ne tik bendriniai žodžiai, bet ir tikriniai, t. y. vietovardžiai su asmenvardžiais. Mat, Būga norėjo sukaupti kuo daugiau lietuvių kalbos turto. Dėl tikrinių vardų reiktų pasakyti, kad iš esmės jie žodyne yra visiškai vietoje, nes, šiaip ar taip, jie yra mūsų kalbos turtas, ir lietuvių kalbos tyrinėtojui būtų labai paranku juos visus surinktus vienoje vietoje turėti. Žinoma, tai galima būtų padaryti išleidžiant atskirą tikrinių vardų žodyną.

Reikia paminėti dar vieną Būgos žodyno sandaro „nepaprastybę", būtent: į jį taip pat sudėti lingvistinėje literatūroje paplitę, bet iš tikrųjų lietuvių kalboje nesantieji ir niekuomet nebuvę žodžiai, atsiradę dėl neteisingo skaitymo, korektūros klaidų ar kitų panašių priežasčių. Tokius nesamus žodžius Būga pažymėjo tam tikru ženkleliu (kryželiu). Būga žadėjo apvalyti mokslinę literatūrą nuo klaidingų, nesamų žodžių ar jų lyčių. Šią Būgos žodyno ypatybę labai brangino nelietuviai kalbininkai, nes ji leido išvengti mokslininkams neteisingų išvadų, kurias jie galėjo padaryti ir iš tikrųjų neretai darė, remdamiesi nesamais „žodžiais". Reikia pastebėti, kad tam reikalui medžiagą Būga buvo pradėjęs rinkti dar studijuodamas universitete ir jau tuomet įvairiomis progomis ją dalimis skelbęs. Nesamieji žodžiai ir jų lytys labai pykino Būgą, ir jis ruošėsi parašyti tuo reikalu specialų straipsnį. Dėdamas į žodyną šiuos „žodžius", jis, matyt, atsisakė nuo žadėto straipsnio rašymo. Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne saugomas Būgos rankraštis (signatūra D 500), kuriame yra suregistruota per 900 tokių „žodžių"[1].

[1] Rankraštyno kataloge ir paskelbtame Būgos palikimo sąraše (Tauta ir žodis, III, 1925, p. 567, žr. Nr. 30) šis rankraštis klaidingai vadinamas etimologijų rodyklėmis. Jame alfabetiškai surašyti klaidingi žodžiai su atskiromis pabrauktomis raidėmis, nurodant jų šaltinius. Atitaisymų nėra. Pridėtose popieriaus skiautelėse yra projektuojamo straipsnio planas-schema, iš kurios matome, jog straipsnis turėjęs būti parašytas rusų kalba (tur būt, dar Permėje ar Tomske), jame norėta suklasifikuoti iškraipymo atvejus ir atitaisyti klaidingas autorių išvadas, padarytas remiantis nesamais žodžiais ar jų lytimis. Tame pačiame rankraštyne yra dar rankraštis D 528,

Apibendrinant visa tai, kas buvo pasakyta apie Būgos žodyną, reikia padaryti šias išvadas.

Būga rašė mokslinį žodyną, didžiulį, apimantį visą lietuvių kalbos turtą. Tai milžiniškas užmojis, gerokai viršijęs Būgos jėgas; tai darbas ne vieno žmogaus, bet gausaus gerai kvalifikuotų specialistų kolektyvo, remiamo šimtų ar net tūkstančių bendradarbių, ir ne kelerių metų, bet kelių dešimtmečių darbas. Taigi Būgos jėgos neatitiko užsibrėžto uždavinio.

Žodynas buvo pradėtas spausdinti per anksti, ne tik nesurinkus visos reikiamos medžiagos, nesuorganizavus plataus bendradarbių būrio, nesunaudojus pirmaeilės reikšmės šaltinių, bet ir surinktos medžiagos žmoniškai nesutvarkius. Mokslo iškeltas Būgai uždavinys — išleisti mokslinį lietuvių kalbos žodyną — suėjo į konfliktą su reikalavimu nedelsiant pradėti spausdinti. „Žodyną pradedu leisti net žodžių lakštelių nesusitvarkęs, nesusidėliojęs jų net skiemenimis, — skundėsi Būga pirmojo sąsiuvinio autorecenzijoje. — Drauge su rašymu spaudai tenka atlikti žodžių dėliojimo ir tvarkymo darbas. Nėvienas kitas žodýnininkas tokiai esant žodyno padėčiai nebūtų pradėjęs spausdinti. Mane privertė pradėti leisti žodyną be priruošiamojo darbo, kurio būtų užtekę 10—15 metų, tuojau mūsų valdžia ir lietuvių kalbos mókslo reikalas. Buvo jau nebepatogu laikyti nesunaudotos ir kitiems neprieinamos 17 pūdų žodyno medžiagos. Be to, gyvieji šios dienos reikalai vertė mane pradėti žodyno medžiagą skélbti, kad galėtų pasinaudoti įvairių gyvenimo ir mokslo šakų terminologijai“[1].

Būgos žodynas — skubõs darbo vaisius. Skubotumas ir skelbiamos medžiagos neapdorojimas matomas kiekviename žodyno puslapyje. Kad ir pats Būga puikiai tai jautė, rodo minėtoji autorecenzija: „«Lietuvių kalbos žodyne» tegu niekas neieško tobulumo, nuosakumo. Visa tai dirbdamas skubomis vargu kas bepasieks. Del skubõs darbo netenka net žodyno rankraščio sąsiuviniams pagulėti, nes tuojau parašęs turiu nešti spaustuvėn. «Lietuvių kalbos žodynas» laikytinas yra juodraščiu, kurio geresnėms Lietuvos gyvenimo sąlygomis nedrįsčiau paskelbti pirma dar gerai neperdirbęs ir neišlyginęs. Ta-

---

kurio 52-jame ir tolimesniuose puslapiuose yra: „Nėsamieji vietų vardai, kuriuos duoda «Carte de la Lituanie éditée par les soins du Bureau d'Informations Lituanien Lausanne 2me édit. corrig. et augm. Kummerley & Frey. Berne»“. Tai — apie 150 vietovardžių, kuriuose pabrauktos atskiros klaidingos raidės ar žodžio dalys, sąrašas.

[1] Tauta ir žodis, II, 1924, p. 465.

riuosi, kad mūsų pālikuonys už tą juodraštį manęs nekeīnos, nes ir juodraštis duos nemaža medžiagos"[1].

Ką reiktų toliau daryti su nebaigtu Būgos žodynu — šis klausimas ypač jaudino Lietuvos visuomenę. Spaudoje prasidėjo gyva diskusija. Buvo tokių, kurie reikalavo baigti leisti žodyną tokį, kokį jį Būga pradėjo[2], nors kiekvienam buvo aišku, jog tai padaryti neįmanoma. Būga paliko paruoštą spaudai tik antrąjį sąsiuvinį, o kito žmogaus, kuris sugebėtų pagal tą patį planą toliau tęsti Būgos darbą, Lietuvoje nebuvo. Be to, triukšmą kėlė įvairūs kalbos mokslo profanai, siekdami, kad būtų sustabdytas tolimesnis Būgos žodyno leidimas, nes, jų nuomone, niekur pasaulyje tokie žodynai nesą sudarinėjami (!). Jie reikalavo išleisti antrąjį sąsiuvinį vien tik tam, kad liktų ateities kartoms pavyzdys, kaip nereikią žodynų sudarinėti (!)[3].

Po Būgos mirties, leisdama antrąjį žodyno sąsiuvinį, Knygų Leidimo Komisija, nežinia kodėl, teįdėjo tik du žodyno puslapius, tuo tarpu Būga mirdamas paliko tris puslapius stereotipuoto teksto ir šešis rankraščio sąsiuvinius (šeštojo tik vienas puslapis). Taigi antrasis spausdintas žodyno sąsiuvinis baigėsi žodžiu *angà* (šio žodžio straipsnis nebaigtas, leidėjai nutraukė viduryje sakinio!), nors paskutinis žodis Būgos rankraštyje buvo *anštìkti*.

Žodyno rengimas, buržuazijai valdant, ilgam laikui nutrūko. Buvo susitaikyta su mintimi, kad dėl Būgos mirties Lietuva greit nebesulauks didžiojo žodyno. Tiesa, liko žodyno kartotekos, kurias kiti galėjo sunaudoti tolimesniam darbui. Bet kur viską aiškinanti Būgos dvasia, be kurios kartotekos tebuvo negyva medžiaga?

Tik praėjus šešeriems metams po Būgos mirties, buvo sudaryta nauja žodyno redakcija, vadovaujama prof. J. Balčikonio. Didžiausias šios redakcijos atliktas darbas — tai žymus Būgos surinktosios medžiagos papildymas. Ji, dirbdama geresnėmis sąlygomis ir turėdama daug daugiau talkininkų, žodyno kartoteką per dešimtį metų papildė dar milijonu kortelių. Tačiau medžiagos rinkimas buvo organizuotas gana vienapusiškai — žodžiai tebuvo renkami tik iš kaimo žmonių kalbos ir senųjų raštų, kurie iš esmės yra religinio turinio. Todėl nuošalyje pasiliko beveik visa naujesnioji lietuvių lite-

---

[1] Tauta ir žodis, II, 1924, p. 465.

[2] Žr. J. Tumas-Vaižgantas Kas gi dabar daryti su Būgos žodynu? — Lietuvis, 1924. XII. 19, Nr. 6.

[3] Žr. A. Jakštas-Dambrauskas Dėl K. Būgos žodyno. — Rytas, 1924. XII. 30, Nr. 293.

ratūra. Pirmuose dviejuose tomuose, parengtuose ir išleistuose šitos redakcijos, buvo pakeistas beveik visas Būgos žodyno planas: ji atsisakė nuo žodžių istorijos ir etimologijos, tikrinių vardų, žodžių reikšmės aiškinimo kitomis kalbomis, įvedė lizdų sistemą. Be to, šiuose tomuose pasireiškė ir puristinės tendencijos; didelė dalis frazeologijos atspindi religinius prietarus, iš grožinės ir kitokios literatūros duota labai mažai frazeologijos pavyzdžių. Tarybinė Lietuvos visuomenė su tokiu žodyno redagavimu negalėjo sutikti, ir jis buvo smarkiai kritikuojamas[1]. Todėl, remiantis tarybinės leksikografijos teorija ir gausia praktika bei aktyviai dalyvaujant tarybiniams kalbininkams, 1953 m. buvo parengta nauja žodyno redagavimo instrukcija, pagal kurią toliau redaguojamas didysis „Lietuvių kalbos žodynas". Žodyną pagal naująją instrukciją rengia ir redaguoja visas būrys LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto darbuotojų: Z. Jonikaitė, S. Kėzytė, J. Kruopas, A. Kučinskaitė, K. Ulvydas, B. Vosylytė ir kt.

Žodynui sėkmingai leisti reikiamos sąlygos buvo sudarytos tik atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią. Tarybų valdžios metais žodyno kartoteka išaugo iki 3 milijonų kortelių. Jau išėjo iš spaudos 4 žodyno tomai, sparčiais tempais rengiami ir kiti. Taigi pagaliau bus užbaigtas šis didžiulis Būgos pradėtas darbas, turintis milžinišką reikšmę ne tik tolimesniems lietuvių kalbos tyrinėjimams, bet ir visai lyginamajai kalbotyrai.

Būgos neišsenkanti energija, jo planai nesibaigė didžiuoju žodynu. Pirmojo žodyno sąsiuvinio viršelyje skaitome: „Be leidžiamojo žodyno rengiu dar ir kitą, kelis kartus mažesnį, kuriame tebus palikti vien tiktai tie žodžiai, kurie tėra vartojami arba vartotini rašomojoje kalboje. Prie rãšomosios kalbõs žodyno tariuosi tegalėsiąs pritilpti vos tik po trejų metų". Ir šis žodynas tegalėjo pasirodyti praėjus 30 metų po Būgos mirties, tik Tarybų Lietuvoje (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, Vilnius, 1954).

1922 m. gruodžio mėn. 7 d. Būga rašė J. Endzelynui: „Ar etimologijos žodyno (latvių kalbos) Tamsta nemanai leisti? Aš turiu nemaža medžiagos surinkęs etimologijos žodynui, kuris bus išleistas tiktai atlikus paprastojo žodyno darbą"[2]. Ir jeigu Būga taip rašė, tai rašė ne veltui: Lietuvių kalbos ir literatūros institute iki šių dienų sau-

---

[1] Žr. LTSR Mokslų Akademijos žinynas, IV-V, p. 298—305.
[2] RBKR KB-I-1.

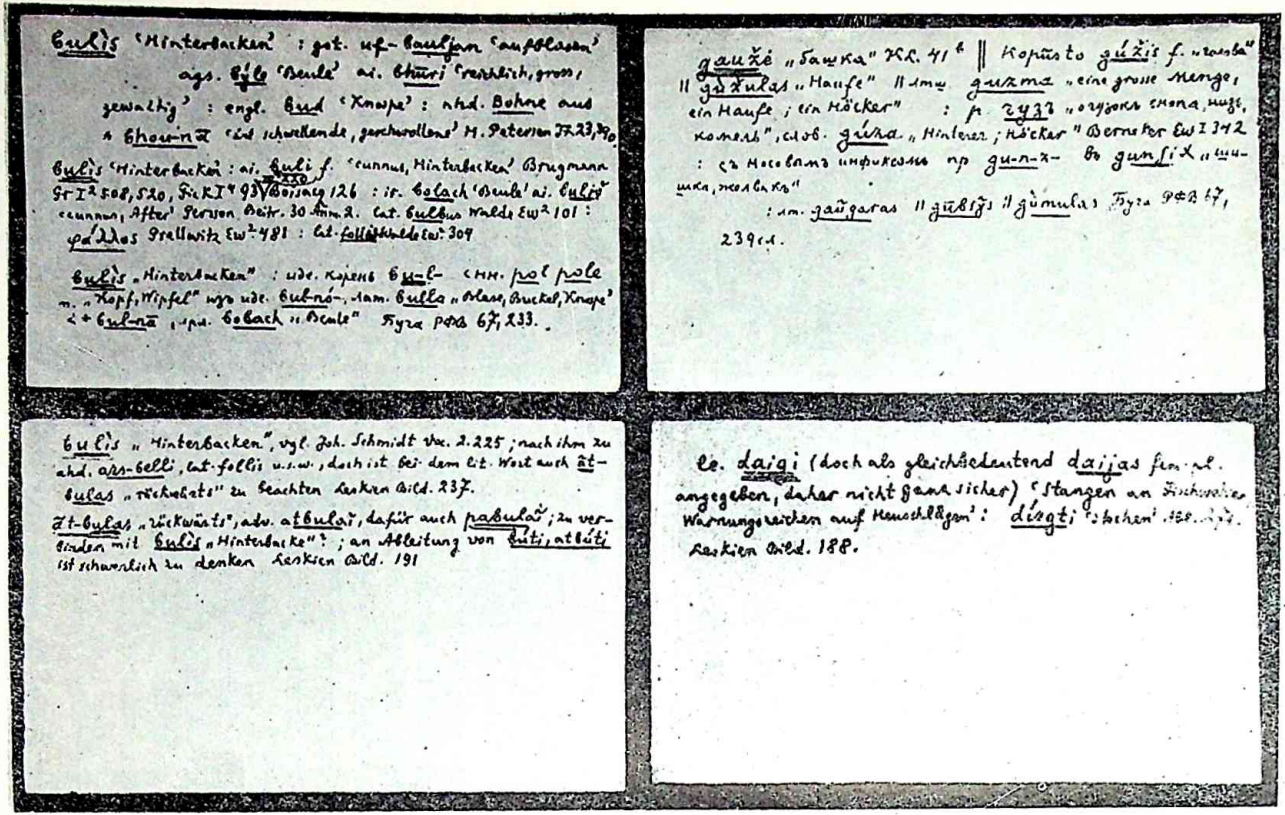

K. Būgos sudarytos etimologinio lietuvių kalbos žodyno kartotekos lapeliai

goma jo sudaryta etimologinio žodyno kartoteka, kurioje yra apie 19 tūkstančių kortelių.

Būga rinko medžiagą ir projektavo išleisti dar kelis mokslinius žodynus. Jam mirus, buvo rastos šių žodynų kartotekos: slaviškos kilmės žodžių žodyno — per 12 tūkstančių kortelių, senosios raštų kalbos žodyno — apie 66 tūkstančius kortelių, tikrinių vardų žodyno — apie 47 tūkstančius kortelių.

Per visą buržuazijos valdymo laikotarpį Lietuvoje nebuvo išleistas nė vienas lietuvių kalbos žodynas, vadinasi, Būgos pradėtas arba planuotas leksikografinis darbas buvo visai nutrūkęs. Tik Tarybų Lietuvoje jis vėl sėkmingai dirbamas toliau. Be didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno" ir „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno", šiandien jau galima pradėti leisti ir medžiagą „Istoriniam lietuvių kalbos žodynui" — turime jau beveik parengtus spaudai M. Mažvydo, M. Petkevičiaus, K. Donelaičio raštų žodynus, rengiami J. Bretkūno ir kt. rašytojų raštų žodynai.

* * *

Žodyninė lietuvių kalbos sudėtis buvo viena iš kalbos mokslo sričių, kuria Būga labai domėjosi ir kurioje jis daug nuveikė. Dar nebaigęs vidurinės mokyklos, Būga jau domėjosi leksikos dalykais. Tai rodo jo straipsnis „Lietuviškos kilmės žodžiai finų kalboje". Vėliau, jau rengdamasis egzaminams brandos atestatui gauti, Būga rašė straipsnius *krivės, krivulės* ir kai kuriems kitiems žodžiams išaiškinti. Taip anksti pradėjęs tyrinėti žodyninę lietuvių kalbos sudėtį, Būga to darbo nemetė visą savo gyvenimą: šiais klausimais jis yra parašęs keliasdešimt didesnių ir mažesnių straipsnių. Juose Būga gynė daugelį lietuviškiausių žodžių, kuriuos įvairūs kalbos susintojai-puristai be jokio pagrindo buvo pasišovę išvyti iš lietuvių kalbos. Būga, spręsdamas apie kurio nors žodžio lietuviškumą ar svetimumą, rėmėsi ne išviršiniu įvairių kalbų žodžių panašumu, kaip paprastai elgiasi diletantai, bet garsų atitikimo dėsniais: „Kuris žodis yra savas, kuris — svetimas, parodo žodžio garsai"[1], — sako Būga. Šituo keliu eidamas, Būga, pavyzdžiui, nurodė, kad *kėdė* gali būti skolinys iš suomių kalbos, o *krėslas* — savas, lietuviškas žodis. Jis apgynė ir tokius žodžius, kaip *vilna, marios, prašyti, prāgumas, tverti* ir kt.

Būga gerai suprato, kad kiekvienoje kalboje yra ir skolinių. „Kalbos ir senovės" pratarmėje jis sako: „Kalbininkai, tyrinėdami lygi-

[1] K. Būga Kalba ir senovė, I d., Kaunas, 1922, p. IV.

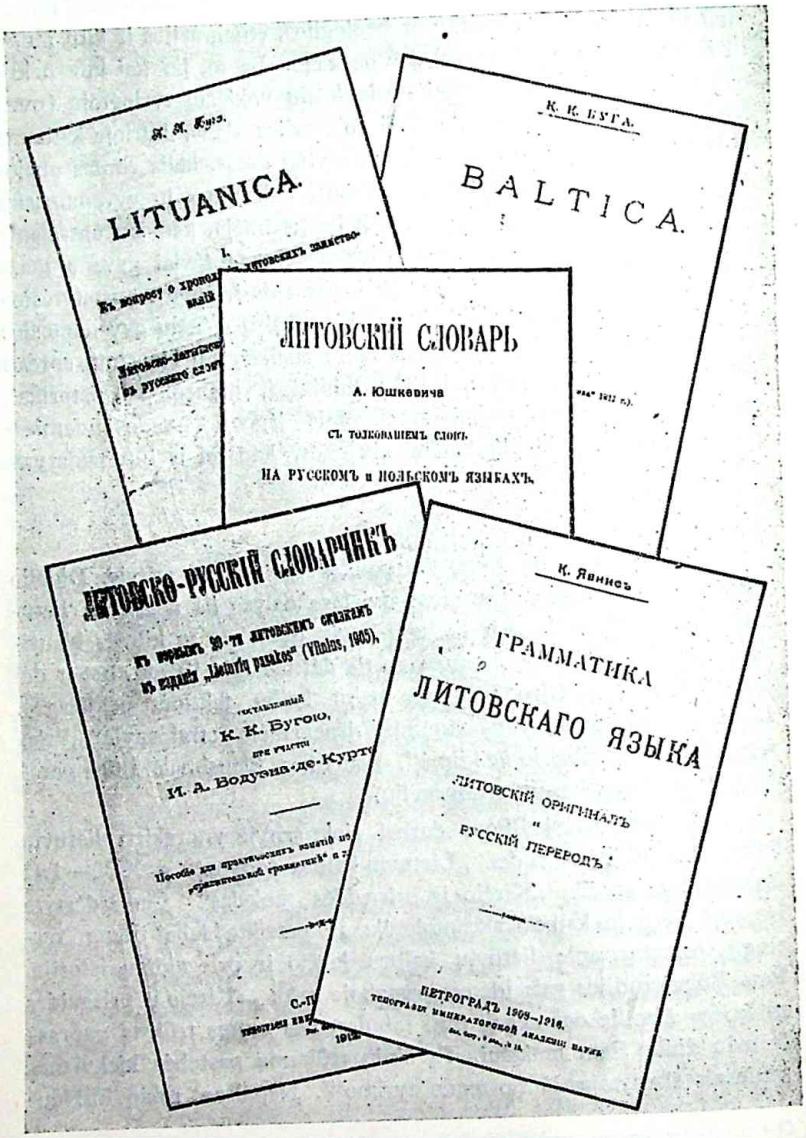

K. Būgos darbai rusų kalba

namuoju metodu indoeuropiečių giminės kalbas, rado, kad nėsama pasaulyje tokios kalbos, kurios žodyne nebūtų svetimos kilmės žodžių. Ir mūsų kalbos žodyne sukrauti ne vieni tik savieji žodžiai: jame esama didoko nuošimčio ir svetimos kilmės žodžių, atėjusių iš kaimynų kalbos[1]". Lietuvių kalbos skolinių tyrinėjimui Būga irgi paskyrė ne vieną darbą. Jis tyrinėjo slavų, germanų ir kitų kalbų skolinius lietuvių kalboje ir lietuvių kalbos skolinius ugrų-finų ir baltarusių kalbose.

Ypač Būgą žavėjo etimologijos sritis. Būgos laiškai, rašyti pažįstamiems ir draugams tuo metu, kai jis dar buvo K. Jauniaus mokinys, mirgėte mirga dažnai labai fantastiškomis mokytojo etimologijomis. Tačiau jomis Būga, laikydamas K. Jaunių didžiausiu autoritetu, tuomet šventai tikėjo. Bet ir išsivadavus iš K. Jauniaus įtakos, etimologija pasiliko viena iš mėgstamiausių Būgos sričių. Būga buvo pirmasis lietuvių kalbininkas, kuris, naudodamasis lyginamuoju istoriniu metodu, davė šimtus teisingų etimologijų. Dalis šių etimologijų paskelbta specialiai tam reikalui skirtuose rašiniuose, bet nemaža jų yra ir kituose straipsniuose, kuriuose nagrinėjami leksikos klausimai. Apskritai, reikia pasakyti, kad Būga labai dažnai viename straipsnyje paliečia tiek įvairių klausimų, jog sunku jo straipsnius suskirstyti pagal turinį kokiomis nors grupėmis. Pavyzdžiui, straipsnyje „Baltica", 1911 m. išspausdintame žurnale „Русский филологический вестник", taip pat išleistame ir atskiru atspaudu, yra trys visai savarankiškos dalys: 1. „О происхождении литовского *z*" (fonetika), 2. „О литовско-латышском дифтонге *ui*" (fonetika) ir 3. „Балтийские (айстийские) этимологии". Trečiojoje dalyje pateikiamos 36 lietuviškų ir prūsiškų žodžių etimologijos. Vien tik etimologijoms skirtas kitas straipsnis „Славяно-балтийские этимологии", išspausdintas irgi minėtajame žurnale 1912 m. Čia nagrinėjamos 63 slavų ir baltų kalbų žodyno bendrybės. Reikia konstatuoti, kad tuose darbuose pateikiamos etimologijos jau iš esmės skiriasi nuo „Aistiškų studijų" etimologijų. Nors viena kita etimologija ir kelia abejonių, bet, apskritai, didžioji jų dalis yra gana vykusios.

Žurnale „Известия отделения русского языка и словесности императорской академии наук" 1912 metais Būga išspausdino didoką darbą, vardu „Lituanica" (jis išleistas ir atskiru atspaudu 1912 m.). Šį darbą sudaro trys straipsniai: 1. „К вопросу о хро-

[1] K. Būga Kalba ir senovė, I d., Kaunas, 1922, p. IV.

нологии литовских заимствований с русского", 2. „Литовско-латышские *uo* и *ie* в заимствованных с русского словах на месте ожидаемых *ū* и *ī*" ir 3. „Этимологии".

Pirmasis straipsnis — palyginti nedidelė, bet labai turininga studija apie slaviškus žodžius lietuvių kalboje. Šiai studijai pagrindą, reikia manyti, sudarė Būgos universitete pasiimtas rašyti darbas „О словах, заимствованных литовцами от славян", už kurį autorius gavo aukso medalį. Iš 1905 m. lapkričio mėn. 9 d. laiško A. Jakštui-Dambrauskui[1] sužinome, kad šią temą Būgai pasiūlęs E. Volteris, tik ką pradėjus studijuoti universitete, ir iš pradžių ji buvusi formuluojama „Слова, заимствованные из славянских в айстийские (= др.-прусский, литовский и латышский) языки". Vėliau tema buvo susiaurinta. Didžioji darbo dalis atlikta 1907 metų vasaros atostogoms prasidėjus, kada Būga specialiai liko Peterburge iki liepos mėnesio vidurio. Aukso medalį jis gavo 1908 metų vasario mėn. 8 d. per universiteto sukaktuves.

Išspausdintoje studijoje pirmą kartą lituanistikos istorijoje buvo chronologizuojami rusų kalbos skoliniai lietuvių kalboje. Remdamasis rusų kalbos garsų raida, Būga nustatė, jog seniausiąjį kalbamųjų skolinių sluoksnį sudaro žodžiai, atėję iš senosios rusų kalbos maždaug nuo IX amžiaus antrosios pusės iki XII amžiaus pradžios, t.y. dar prieš rusų kalbos nosinių balsių (plg. *lénkas, unguras, pundùs*), redukuotų balsių *ъ, ь* (plg. *kùbilas, kùmetis, bulvõnas, krìkštyti, pipìras, Póvilas, kazilaĩ, bìrkavas, šilkas, cìrkva* ir kt.) išnykimą ir vadinamosios „полногласие" atsiradimą (plg. *skavardà, čeřpė*). Studijoje parodoma, jog senųjų skolinių atsiradimo laikais rusų kalbos *a, y, u* dar tebebuvo ilgi balsiai, o *ѣ* buvo tariamas kaip dvibalsis. Tyrinėdamas su krikščionybe susijusius terminus, Būga priėjo išvadą, jog žodžiai *utárninkas* (*utárnykas*), *seredà, četveřgas, pẽtnyčia, kalẽdos, kūčios, velýkos, verbà, krìkštai, bloviẽščios, desėtynà, gavėnià, gavėti, kūmas, svẽtastis* „sacramentum", *Ulijonà* į lietuvių kalbą pateko ne iš lenkų, bet iš rusų kalbos. Vadinasi, su šiais terminais lietuviai turėjo būti pažįstami dar prieš krikštą, t.y. prieš 1386 metus, priešingu atveju vietoje rusiškų turėtų būti lenkiški terminai. Studijoje nagrinėjama dar daugelis kitų klausimų, susijusių su rusų kalbos žodžių skolinimu.

Studiją „К вопросу о хронологии литовских заимствований с русского" reikia vertinti kaip labai svarbų mokslo veikalą, kuriuo

[1] VVUR E 155.

buvo padėtas rimtas pagrindas slavų kalbų skolinių lietuvių kalboje tyrinėjimams.

Straipsnis „Литовско-латышские *uo* и *ie* в заимствованных с русского словах на месте ожидаемых *ū* и *ī*“ yra tam tikras tik ką aptartos studijos papildymas.

Trečiajame „Lituanicos“ straipsnyje — „Этимологии“ — pateikiamos 49 lietuviškų, latviškų, prūsiškų ir slavų kalbų žodžių etimologijos. Be to, šiame straipsnyje Būga ištaisė kelias dešimtis lingvistinėje literatūroje paplitusių iškraipytų, t.y. iš tikrųjų nesamų, lietuvių kalbos žodžių.

Žurnale „Русский филологический вестник“ Būga išspausdino ir kitą straipsnį „Славяно-балтийские этимологии“, kuriame pateikiamos 262 bendrųjų slavų-baltų žodžių etimologijos. Tuo laiku kalbininkai kaip tik gyvai diskutavo baltų ir slavų kalbinės giminystės klausimą. Šio straipsnio medžiaga padėjo tą klausimą spręsti. Kalbininkams, susidomėjusiems minėtąja problema, iki tol buvo daugiau prieinama tik slavų kalbų medžiaga. Būga šiais etimologiniais straipsniais — tiek pirmuoju, tiek antruoju — supažindino specialistus su atitinkamais baltų kalbų duomenimis. Minimi juose lietuvių kalbos faktai buvo daugiausia surankioti iš šnekamosios liaudies kalbos, taigi iki tol tyrinėtojams visiškai neprieinami. Šiuose straipsniuose Būga duoda daug pataisymų ir papildymų E. Bernekerio etimologiniam slavų kalbų žodynui.

Reikšmingas leksikologijai yra ir rankraštyje išlikęs Būgos darbas „Pastabos ir pataisos prie Preobraženskio rusų kalbos etimologijos žodyno“. Šiame darbe atitaisoma daug A. Preobraženskio žodyno klaidų bei įvairių netikslumų, atsiradusių dažniausiai dėl neteisingo baltų kalbų, pirmiausia lietuvių kalbos, faktų supratimo ir jų traktavimo, o taip pat aibės iškraipytų, iš tikrųjų nesamų lietuviškų žodžių ar jų lyčių. Darbe sukaupta daug vertingos lietuvių kalbos žodyno medžiagos. Jame ir šiandien sau ras nemažai reikšmingų duomenų ne tik slavistas, bet ir lituanistas, ypač leksikologas ar kalbos istorikas.

Straipsnyje „Die litauisch-weissrussischen Beziehungen und ihr Alter“ toliau rutuliojamos dar 1912 metais Būgos paskelbtos „Lituanicoje“ mintys apie seniausius lietuvių kalbos slavizmus. Studijoje patikslinti atskiri skolinių sluoksniai, jų chronologizavimo argumentacija sustiprinta gausiais naujais duomenimis. Darbas ir šiandieną tebeturi žymią reikšmę ne tik lituanistams, bet ir slavistams.

Neįmanoma atskirai aptarti ir juo labiau išnagrinėti smulkesnių Būgos darbų leksikologijos klausimais. Tai turėtų būti specialios studijos dalykas. Reikia sutikti su J. Būtėno ir J. Kruopo mintimi, kad „Savo lietuvių kalbos leksikos tyrinėjimais jis padėjo pagrindą lietuvių leksikologijai, suteikė daug medžiagos įvairioms leksikologijos problemoms spręsti ir etimologiniam bei istoriniam lietuvių kalbos žodynui sudaryti“[1].

* * *

Tyrinėdamas lietuvių kalbos žodyninę sudėtį, Būga nepaliko nuošalyje ir tikrinių vardų — asmenvardžių, vietovardžių ir kt. Jis surinko didžiulę — apie 47 tūkstančių — tikrinių vardų kartoteką ir paskelbė keletą šios srities tyrinėjimų.

Būgos studija „Apie lietuvių asmens vardus“ lituanistikos istorijoje buvo pirmasis stambus darbas apie lietuvių senuosius asmenvardžius. Iki Būgos mūsų senųjų asmens vardų, galima sakyti, beveik niekas netyrinėjo. M. Venslovas, remdamasis bendriniais dvikamieniais žodžiais, buvo pradėjęs skelbti[2], jog lietuvių dvikamieniai asmenvardžiai senovėje galėję baigtis tik galūne *-is* (*-ys*), t.y. jog tikrosios lietuvių kunigaikščių vardų lytys yra buvusios ne *Vytautas*, *Mindaugas*, bet *Vytautis*, *Mindaugis* ir pan. Tą patį dar anksčiau buvo skelbęs J. Spudulis[3]. Būga šį ir kai kuriuos kitus klaidingus M. Venslovo teiginius kritikavo savo „Kalbos dalykuose“ („Draugijoje“). M. Venslovui su kritika nesutikus, Būga giliai įsitraukė į lietuvių asmenvardžių studijas. Jis iš pagrindų ištyrė senųjų metraščių, inventorių ir kitų dokumentų lietuviškus asmenvardžius, lygino juos su dabartinėmis pavardėmis ir vietų vardais. Šiuo klausimu 1910 m. vasarą Lietuvių Mokslo Draugijos suvažiavime Vilniuje, J. Basanavičiaus prašomas, jis skaitė išsamų pranešimą, kuris ir sudarė būsimosios studijos pagrindą.

Studijoje Būga visų pirma griežtai atmetė minėtą J. Spudulio ir M. Venslovo teiginį, kaip prieštaraujantį senuosiuose dokumentuose paliudytoms asmenvardžių lytims ir bendrinių dvikamienių žodžių darybai. Remdamasis savo paties išaiškintais lietuvių kalbos garsų transkribavimo senuosiuose rusų metraščiuose dėsniais, jis

---

[1] J. Būtėnas ir J. Kruopas Kalbininkas Kazimieras Būga, Vilnius, 1955, p. 15.

[2] Draugija, XI, 1909, Nr. Nr. 33, 34.

[3] Žinyčia, 1900, Nr. 2.

nustatė tikrąsias lietuvių kunigaikščių vardų lytis. Iki tol raštuose mūsų kunigaikščių vardų lytys nepaprastai įvairavo. Istorikai ir rašytojai kiekvienas savaip atstatinėdavo į lietuvių kalbą kunigaikščių vardų lytis, randamas rusų, vokiečių ir lotynų kalbomis parašytuose metraščiuose ir kituose šaltiniuose. Niekas tikrai nežinojo, kaip reikėtų lietuvių kunigaikščius lietuviškai vadinti. Kad šiandieną žinome, jog lietuviškai reikia tarti *Mìndaugas, Vaišvilkas, Treniota, Traidẽnis, Vytẽnis, Jogáila, Lengvẽnis, Výtautas, Švitrigáila* ir t.t., už tai turime būti dėkingi Būgai. Jis ne tik nustatė tikrąsias vardų lytis, bet ir susiejo jas su gimininingais Lietuvos vietovardžiais ir pavardėmis, tuo būdu įrodydamas neabejotiną tų vardų lietuviškumą.

Šiame veikale taip pat nagrinėjami įvairūs kiti asmenvardžių darybos klausimai. Išaiškinama, kad tokios lytys, kaip *Vitoldas, Butoldas, Gastoldas, Gintoldas* ir t.t. yra ne kas kita, kaip lyčių *Vytautas, Butautas, Gastautas, Gintautas* baltarusiškieji hipernormalizmai, atsiradę todėl, jog metraštininkai neskiemeninį *u* klaidingai transkribuodavo *l* raide. Plačiai nagrinėjami tokie paraleliniai vardai, kaip *Mažeikis — Mažeika, Daugailai — Daugailiai,* vietovardžiai su formantu *-gala,* jungiamieji dvikamienių asmenvardžių balsiai ir kiti asmenvardžių ir vietovardžių darybos dalykai.

Veikalu „Apie lietuvių asmens vardus" Būga padėjo tvirtus pagrindus lietuvių asmenvardžių tyrinėjimui ir nurodė kelius, kuriais ateityje tie tyrinėjimai turi būti vykdomi. Šis veikalas iki šių dienų tebėra ne tik didžiausias, bet ir pagrindinis darbas apie senuosius lietuvių asmenvardžius.

Be šios pagrindinės studijos, Būga asmenvardžių klausimais parašė ir keletą smulkesnių straipsnelių, kurių dauguma išspausdinta „Kalboje ir senovėje".

Savo vietovardžių rinkiniais Būga gavo progos pasinaudoti 1911 metais, kada žurnale „Archiv für slavische Philologie" (XXXIII, 51—99) pasirodė žymiojo rusų kalbininko akademiko A. Šachmatovo straipsnis „Zu den ältesten slavisch-keltischen Beziehungen"[1]. Šiame straipsnyje A. Šachmatovas paskelbė hipotezę, jog Lietuvoje ir Baltarusijoje senovėje gyventa keltų. Būgai garsiojo mokslininko tvirtinimas pasirodė neįtikimas, ir jisai ėmėsi atsidėjęs studijuoti Lietuvos ir Baltarusijos vietovardžius. Gerai juos ištyręs, Būga įsitikino, jog A. Šachmatovo klystama, nes tokio tvirtinimo neparemia nė vienas Lietuvos ir Baltarusijos vietovardis. Pasirodo,

[1] „Dėl seniausių slavų-keltų santykių".

žymia dalimi A. Šachmatovą suklaidino oficialiosios, t.y. iškraipytos, vietovardžių lytys, priminusios keltiškuosius vietovardžius.

Straipsnyje „Kann man Keltenspuren auf baltischem Gebiet nachweisen?“ Būga visų pirma pabrėžė, kad, tautų prosenovę tiriant, pirmiausia reikia remtis originalia medžiaga, būtent, vietų vardais, užrašytais iš pačios tautos lūpų, o ne imtais iš svetimų šaltinių. Toliau straipsnyje jis išnagrinėjo per 60 Lietuvos ir Baltarusijos vietovardžių, daugiausia upių ir ežerų vardų, kuriuos A. Šachmatovas buvo paskelbęs keltiškais, ir iš jų analizės padarė išvadą, jog Lietuvoje ir Baltarusijoje keltų niekuomet nėra gyventa. Šiam straipsniui pasirodžius, A. Šachmatovas nuo savosios hipotezės atsisakė. Straipsnio pabaigoje Būga pirmą kartą savo raštuose iškėlė mintį, jau anksčiau pareikštą rusų ir baltarusių mokslininkų A. Kočiubinskio, A. Pogodino, E. Karskio, jog dabartinėje Baltarusijos teritorijoje, prieš užimant ją slavams, gyventa baltų. Šiam tvirtinimui paremti Būga pateikė per 20 šio krašto upių ir žemės vardų, kurie pasikartoja Lietuvoje, Latvijoje arba Prūsuose, bet kuriems paralelių slavų žemėse jis nerado.

Kai kuriais baltiškais vietovardžiais Būga operuoja ir darbe „Kalbų mokslas bei mūsų senovė“. Prie šio klausimo Būga grįžo į savo gyvenimo pabaigą, būtent, 1920—1924 metais. Šiuo laikotarpiu jis paskelbė keletą nemažų studijų („Upių vardų studijos ir aisčių bei slavėnų senovė“, „Lietuvių įsikūrimas šių dienų Lietuvoje“, „Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje“), kuriose, remdamasis daugiausia upių ir ežerų vardų kalbine analize, sudarė baltų genčių įsikūrimo dabartinėse sodybose teoriją. Apie baltų gentis, tų genčių kalbas, jų gyvenamąsias vietas ir t.t. Būga kalba ir žodyno įvade (p. LIII—CXLIX) paskelbtoje plačioje studijoje „Lietuvių tauta ir kalba bei jos artimieji giminaičiai“.

Tam tikrą Būgos teiginių dalį šiandieną mokslas patvirtina. Pavyzdžiui, reikia laikyti pagrįsta jo mintį, kad priešistoriniais laikais baltų gyvenama teritorija tęsėsi kiek toliau į rytus ir pietus už dabartinių etnografinių jos ribų. Tokią išvadą padaro ir tarybiniai mokslininkai[1].

---

[1] Žr. П. Третьяков Восточнославянские племена, 1953, стр. 86; Х. Моора К истории сложения балтийских племен. — Тезисы докладов на сессии Отделения исторических наук и на пленуме Института истории материальной культуры, посвященных итогам археологических и этнографических исследований 1956 года, Москва, 1957, стр. 42—45; Б. Серебренников

Tačiau apskritai reikia pasakyti, kad Būga, kurdamas baltų migracijos teoriją ir nagrinėdamas baltų etnogenezės klausimus, rėmėsi vien tik kalbine medžiaga, o archeologijos, etnografijos ir kitų mokslų duomenimis pasinaudoti dar negalėjo. Be to, jis kai kur nekritiškai priėmė nacionalistiškai nusiteikusių vokiečių tyrinėtojų (pvz., Mortensen ir kt.) pažiūras. Toji jo teorijos dalis, kurioje kalbama apie baltų atsikėlimo į dabartines sodybas datas, kelia rimtas abejones. Palyginti vėlyvą baltų atsikėlimą į dabartines jų gyvenamąsias vietas neigia šių dienų archeologai; jie įrodinėja, kad jau antrajame tūkstantmetyje prieš mūsų erą baltų genčių protėviai gyvenę maždaug tarp Vislos ir Dauguvos. Abejonių kelia ir Būgos nustatytosios sėlių, kuršių, jotvingių ir kitų atskirų baltų genčių gyvenamosios vietos. Remiantis vien tik kalbos faktų analize, šių klausimų spręsti negalima. Tai gali padaryti tik kalbininkai, archeologai, istorikai, etnografai ir antropologai sutelktomis jėgomis, vadovaudamiesi marksistine metodologija. Nėra abejonės, kad tai ir bus padaryta.

* * *

Reikšmingų darbų Būga yra palikęs fonetikos srityje. Didelio „Balticos" straipsnio pirmosiose dviejose dalyse jis nagrinėja lietuvių kalbos priebalsio *z* ir lietuvių-latvių dvibalsio *ui* kilmės klausimus. Abi šios dalys reikšmingos ne tik dėl teorinių išvadų, bet ir dėl jose pateikiamos labai turtingos baltų kalbų faktinės medžiagos. Dvibalsio *uo* kilmę Būga smulkiai išnagrinėjo straipsnyje „Priesagos *-ūnas* ir dvibalsio *uo* kilmė". Fonetikos klausimais Būga parašė ir keletą smulkesnių straipsnelių.

Tačiau svarbiausi Būgos darbai šioje srityje yra skirti lietuvių kalbos kirčiui ir priegaidei. „Lietuvių kalbos žodyno" p. XIX — LII išspausdinta studija „Kirčio ir priegaidės mokslas". Čia išdėstyta istorinė lietuvių kalbos akcentologija ir pateikta labai daug vertingų pastabų apie lietuvių kalbos kirčio ir priegaidžių istoriją. Pats Būga studijos gale įdėtoje pastaboje rašo: „«Kirčio ir priegaidės mokslas» šiandie dar negali būti tobulas, nes mums trūksta paprasčiausių žinių šiam mokslui. Tą žinių trūkumą pastebės kiekvienas atidėsnis skaitytojas iš šio mano tyrimo"[1]. Nepaisant tokio kuklaus

---

О некоторых следах исчезнувшего индоевропейского языка в центре европейской части СССР, близкого к балтийским языкам. — Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Darbai, serija A, 1, 1957, p. 69 — 71.

[1] K. Būga Lietuvių kalbos žodynas, I sąs., Kaunas, 1924, p. LII.

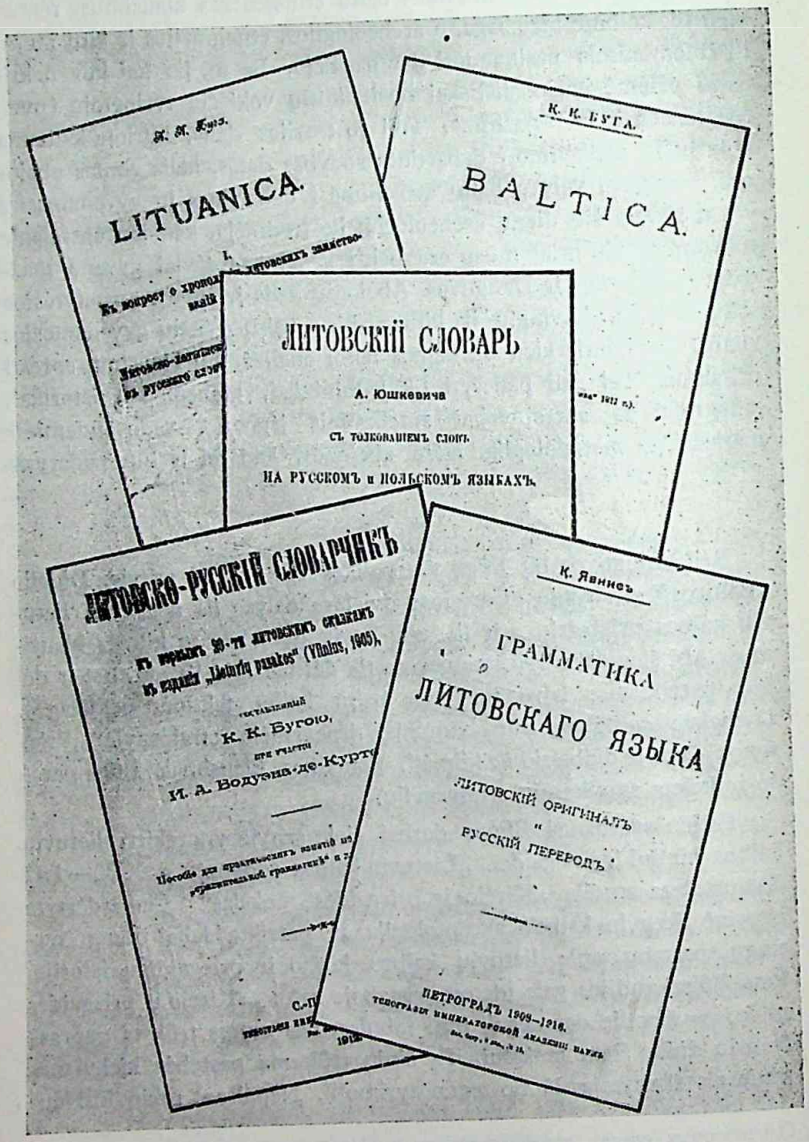

K. Būgos darbai rusų kalba

paties Būgos savo darbo įvertinimo, jo studija yra didžiulis indėlis į lietuvių kalbos akcentologijos mokslą. Vėlesnieji šios srities tyrinėjimai parodė, kad Būgos mintys apie senovinį lietuvių kalbos kirčiavimą, apskritai, yra teisingos.

Ne mažiau reikšmingas yra ir Būgos straipsnis „Die Metatonie im Litauischen und Lettischen". Straipsnio įžangoje Būga rašo, jog galėtų skelbiamą medžiagą dar gerokai papildyti, tačiau dėl laiko stokos turįs atsisakyti tiek nuo to, tiek ir nuo pakankamo kiekio slaviškų paralelių pateikimo. Vis dėlto ir toks, koks yra, šis darbas labai naudingas. Padarydamas kalbininkams prieinamą didelę gausybę patikimos, gerai patikrintos medžiagos, straipsnis suvaidino žymų vaidmenį toliau tyrinėjant baltų akcentologiją.

Vertingas Būgos darbas iš morfologijos srities yra studija apie priesagą *-ūnas*. Būgai įrodžius jos lietuviškumą, buvo apginti nuo kalbos „grynintojų" persekiojimo tokie žodžiai, kaip *atėjūnas*, *bastūnas*, *bėgūnas*, *didžiūnas*, *pagyrūnas* ir daugelis kitų. Specialiai morfologijos klausimais Būga yra parašęs apie 20 smulkesnių straipsnelių. Kai kurie iš jų yra pasilikę rankraščiuose, didelė dalis išspausdinta „Kalboje ir senovėje".

Tarp kitko, reikia pažymėti, kad morfologijos klausimais daug rašoma beveik kiekviename Būgos darbe.

Nors atskirų dialektologinių tyrinėjimų Būga ir neišspausdino, tačiau lietuvių kalbos tarmėmis jis domėjosi nuo pat jaunystės ir yra sukaupęs labai daug dialektologinės medžiagos. Atskiruose leidiniuose yra paskelbta keletas tarmiškai Būgos užrašytų tekstų. Šiaip dialektologine medžiaga Būga gausiai operuoja visuose savo darbuose. Jis pirmasis pradėjo skaityti ir lietuvių dialektologijos kursą Kauno universitete.

Darbas prie žodyno ir ankstyva mirtis neleido Būgai susisteminti ir apibendrinti nepaprastai gausios jo surinktos kalbinės medžiagos. Daugeliu savo specialių darbų Būga davė puikų metodologinį lietuvių kalbos gramatinės sandaros raidos tyrinėjimo pavyzdį. Jis buvo numatęs parašyti mokslinę istorinę lietuvių kalbos gramatiką. Tai matome iš 1922 m. gruodžio mėn. 7 d. laiško J. Endzelynui, kuriame Būga, džiaugdamasis pasirodžiusia moksline latvių kalbos gramatika[1], rašo: „Dabar priėjo eilė parašyti ir lietuvių kalbos gramatiką, už kurios manau aš stvertis, kai būsiu išleidęs lietuvių kalbos žodyną, kuriam jau daug padaryta". Ir tai jis rašė ne

[1] Už šią gramatiką jos autoriui J. Endzelynui 1958 m. paskirta Lenino premija.

veltui: Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne saugoma keliasdešimt jo sudarytų medžiagos rinkinių lietuvių kalbos fonetikai, kirčiavimui, morfologijai, žodžių darybai ir sintaksei tyrinėti. Tai — išrašai iš senųjų kalbos paminklų, gramatikų, senų rankraščių, tarmių duomenys, tekstai, schemos ir t.t. Vienuose šių rinkinių medžiaga labai tvarkingai sugrupuota, surašyta į nedideles popieriaus skiauteles, kurios sistemingai suklijuotos į tam tikrus lapus, kituose ji gana palaida, dar nesusisteminta. Vartydami tūkstančius lapelių su išrašais, šiandieną mes galime tik įsivaizduoti tą milžinišką lietuvių kalbos gramatikos rūmą, kurį Būga žadėjo pastatyti.

Nespėjęs parašyti sistemingos lietuvių kalbos istorinės gramatikos, Būga vis dėlto paliko „Kalbą ir senovę". Šios knygos reikšmė lietuvių kalbos mokslui buvo ir tebėra milžiniška: tai savotiška lituanistikos enciklopedija.

Būgos pradėti darbai fonetikos, morfologijos, dialektologijos srityse šiandien sėkmingai dirbami toliau Tarybų Lietuvoje. Būdinga, kad per visą buržuazijos valdymo laikotarpį šiose srityse buvo padaryta labai maža arba beveik nieko. Būgai mirus, buržuazinis Lietuvos universitetas neįstengė paruošti net ir bent kiek žymesnio skaičiaus kvalifikuotų kalbotyros specialistų kadrų. Atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, šį darbą teko pradėti beveik iš naujo.

* * *

Būga buvo pasaulinio masto mokslininkas. Jo mokslo darbai turi didžiulę reikšmę ne tik lituanistikai, ne tik baltistikai, bet ir lyginamajai indoeuropiečių kalbotyrai. Tiesa, jis kai kur klydo, ypač ten, kur lietė problemas, vien kalbos mokslo duomenimis neišsprendžiamas. Tačiau visai neteisėtai Lietuvoje kartais daugiau akcentuojamos jo nekalbinės teorijos, o užmirštami grynai kalbiniai darbai.

Sakysim, labai dažnai visai be reikalo užmirštami Būgos nuopelnai literatūrinei lietuvių kalbai, ypač jos leksikai. Šiandien aiškiai per mažai remiamasi labai teisingomis Būgos pažiūromis į literatūrinę kalbą ir jos vystymąsi. Susidariusi nuomonė, kad Būgai terūpėjusi grynai mokslinė kalbos tyrinėjimo pusė, kad jis visiškai nesirūpinęs (ir netgi pats kaip reikiant jos nemokėjęs!) literatūrine kalba, yra didžiai neteisinga. Prie jos pasklidimo bus tikriausiai prisidėję įvairūs kalbos susintojai, kurie, patys gerokai gavę iš Būgos pylos ir naudodamiesi tuo, kad jo raštai literatūrinės kalbos klausimais buvo gana sunkiai prieinami, pasistengė didįjį kalbininką nutylėti.

Šios žalingos pažiūros pašalinimas ir Būgos vietos lietuvių literatūrinės kalbos ugdyme nustatymas yra vienas iš svarbesnių tarybinės lituanistikos uždavinių.

Jau buvo minėta, kad, dar dirbdamas observatorijoje, Būga taisydavo Peterburgo lietuvių mėgėjų scenoje statomų veikalėlių kalbą, mokė vaidintojus literatūrinės tarties. Pirmasis jo spausdintas darbelis kalbos klausimais liečia kaip tik rašybą („Genys margas, o lietuviszka raszyba dar margesnė"). Rašybos suvienodinimu Būga rūpinosi ne mažiau už J. Jablonskį.

Dar 1909 metų vasarą Seinuose suvažiavę lietuvių kalbininkai buvo nutarę pavesti Būgai parašyti rašybos vadovėlį. Šio darbo Būga ėmėsi energingai. Tai matome iš jo susirašinėjimo su J. Jablonskiu 1910 metais ir vėliau. Ilguose laiškuose buvo aptariami ne tik gramatikos terminai, reikalingi J. Jablonskiui, įsipareigojusiam parašyti lietuvių kalbos sintaksę, bet ir rašybos klausimai, liečią Būgos sudaromą rašybos vadovėlį. Pavarčius to meto Būgos ir J. Jablonskio korespondenciją, nesunku įsitikinti, kad abu kalbininkai rašybos klausimais buvo vienas kitam labai nuolaidūs; netgi tais klausimais, dėl kurių ir šiandieną tebesiginčijama, anuomet tarp jų ginčų beveik neiškildavo. Jeigu tada nesusilaukėme vieningos rašybos, tai čia ne Būgos ar J. Jablonskio kaltė, nes ne nuo jų vienų priklausė rašybos suvienodinimas. Tais dalykais „sirgo" platūs inteligentų sluoksniai, — mat, rašyba priklauso prie tokių kalbinės veiklos sferų, kurioje gali aktyviai reikštis visi. Ir iš tikrųjų visi reiškėsi. Kadangi joks pasiūlytas projektas negalėjo visų spaudos darbuotojų patenkinti, o tokios valstybinės įstaigos, kuri juridiškai aprobuotų vieną ar kitą projektą ir padarytų jį visiems privalomą, anuo metu nebuvo, tai kiekvienas projektas turėjo likti tik projektu, kurio praktiškai laikėsi tik tie, kam jisai patiko.

Iki 1912—1913 metų paties Būgos rašyba gerokai įvairavo. Joje vis dar pasitaikydavo K. Jauniaus rašybos liekanų. Paaštrėjus ginčams rašybos klausimais, Būga iš pagrindų ištyrė visus ginčijamus rašybos atvejus ir, gerai išstudijavęs visą lietuvių kalbos rašybos raidą nuo pat pirmųjų lietuviškų knygų pasirodymo, apie 1912—1913 metus susidarė nuoseklią savo rašybos sistemą. Dėl mokslo darbo negalėdamas pakankamai laiko skirti pažadėtojo rašybos vadovėlio rašymui, 1913 metais Būga pagrindinius savo rašybos principus išdėstė „Draugijoje" išspausdintame straipsnyje „Dėl mūsų rašy-

bos", kurį žurnalo redakcija išleido ir atskira knygele, pavadinusi ją „Rašybos mažmožių" vardu[1].

Šiame darbe išdėstyta Būgos rašyba tik vienu kitu mažmožiu tesiskiria nuo dabar mūsų vartojamosios. Svarbiausieji tokie atvejai yra rašymas *bjaurus*, *pjauti* (su *j*!), *mezdamas*, *vezdamas* (su *z*!), *kįla*, *pųva* (su *į*, *ų*!), *augštas* (su *g*!). Toji Būgos rašyba dėl savo nuoseklumo (*bjaurus*, *pjauti* turi iš senovės paveldėtą jotą, ištariamą literatūrinėje kalboje ir tarmėse; lyčių *mezdamas*, *vezdamas* *z* nėra kilęs iš *s*; *kįla*, *pųva* turi *į*, *ų* iš *in*, *un*, kaip ir galininkai *akį*, *sūnų*; *augštas* yra tos pat šaknies žodis, kaip ir *auginti*) buvo priimta visų žymiausių baltų kalbų tyrinėtojų.

Net ir karo metu straipsnyje „Rašybos klausimu" Būga ragino siekti rašybos vienybės, nes „dabar ne metas rašybos dalykais suosties, kada mums tenka savo gyvybė nuo karo pavojaus ganyti". „Kad ir nemaža rašybos reikalu buvo rašalo sudergta visokių tariamųjų «filologų», — rašė toliau tame straipsnyje Būga, — bet lig šiolei rašybos mainymo būtinumas dėl to nepasidarė nė kiek neatidėtinesnis... Šį-tą taisytina randu ir aš, bet ne griautina visa iš pamatų. Taisytini keli mažmožiai, bet visi rašybos gróblai (grẽbčiai) lieka neliesti. Gróblai (skelietas) liks tie patys ir šimtų šimtus metų, kolei lietuvių kalba tvers". Trokšdamas greitesnės rašybos vienybės, Būga šiame straipsnyje sutiko net su kai kuriais rašybos nenuoseklumais, būtent, sutiko rašyti *kyla*, *pūva*, motyvuodamas savo elgesį tuo, jog iš aukštaičių tarmės čia nesą aiškių *į*, *ų*. Taip pat neprieštaravo *mesdamas*, *vesdamas* rašymui (nors čia tariame *z*, kuris nėra kilęs iš *s*!)[2].

Straipsnių serijoje „Kalbos dalykai" (1907—1910) Būga svarstė, kurios lytys geriau tiktų literatūrinei kalbai: *taip* ar *teip*, *pagalba* ar *pagelba*, *pašalpa* ar *pašelpa*, *dvasia* ar *dvasė*, *giria* ar *girė*, *pavojus* ar *paojus*, *gyvolis* ar *gyvuolis*, *senolis* ar *senuolis*, *dosnus* ar *duosnus* ir t. t.; kaip reikėtų rašyti: *šiaip* ar *šeip*, *keletas* ar *keliatas*, *atidė* ar *atyda*, *mūsų*

---

[1] Straipsnį (ir knygelę) „Draugijos" redakcija (A. Jakštas-Dambrauskas) išleido su ilgiausiais nemokšiškais savo prierašais išnašose, dėl kurių 1913 m. gegužės mėnesį (diena neišskaitoma) Būga rašė J. Tumui-Vaižgantui: „Druskiaus (= A. Dambrausko. — *Z.Z.*) prierašai manęs nė kiek neerzina. Tik tas nemalonu, kad prieš nenugriaujamus faktus kariauja pasityčiojimais. Tai tik liguisto žmogaus darbas".

[2] *Mesdamas*, *vesdamas* Būga rašė ir paskutiniame savo darbe — „Lietuvių kalbos žodyne"; dėl to jis buvo žymiųjų baltų kalbų tyrinėtojų kritikuojamas (pavyzdžiui, žr. J. Endzelyno recenziją žurnale „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung", LIII, 1925, p. 157).

(*jūsų*) ar *mųsų* (*įųsų*), *mes* ar *męs*, *vienok* ar *vienog*, *tiesiog* ar *tiesiok*, *akys* ar *akįs*, *sūnūs* ar *sūnųs*, *elgeta* ar *elgėta*, *deja* ar *dėja*, *ypatus* (*ypatingas*, *ypač*) ar *įpatus* (*įpatingas*, *įpač*) ir t. t.; kokiomis reikšmėmis literatūrinėje kalboje reikėtų vartoti žodžius *prekė*, *kaina*, *siela*, *vėlė*, *tiesa*, *teisė*, *teisybė*, *valstybė*, *valstija*, *nuduotuvės*, *vestuvės*; kokią mandagumo formą vartoti kreipiantis (*sveikata*, *jo mylesta* ir kt.); kaip tarti ir rašyti tarptautinius žodžius ir t. t.

Būdingiausias visų praktiniais kalbos klausimais parašytų Būgos straipsnių (ne tik šių, bet ir vėlesniųjų) bruožas — tai labai stiprus juose dėstomų teiginių argumentavimas. Priešingai daugeliui ano meto (ir vėlesnių!) kalbininkų, Būga niekur nesielgdavo diktatoriškai, neprimetinėjo kitiems savo nuomonės, bet stengdavosi skaitytoją įtikinti svariais argumentais. Svarstydamas kurio žodžio ar posakio vartotinumą, Būga pirmiausia stengėsi išaiškinti, ar tas žodis arba posakis yra savas, lietuviškas, ar svetimas, skolintas; ar jis yra tikras kalbos duomuo, ar kalbos gerai nemokančių žmonių iškraipymo padaras. Spręsdamas šiuos klausimus, Būga remdavosi ne „kalbos nuojauta", bet patikimų šaltinių — senųjų raštų, geresnių rašytojų veikalų, tautosakos ir šnekamosios liaudies kalbos — duomenimis, taip pat, reikalui esant, ir gimininingų kalbų faktais. Tokios autentiškos kalbos medžiagos Būgos praktinio pobūdžio kalbiniuose straipsneliuose pateikiama labai daug; ji tiksliai užrašyta, aprūpinta detalia šaltinio metrika, vadinasi, gali būti panaudojama ir mokslo reikalui.

Remdamasis klaidingais K. Jauniaus garsų raidos dėsniais, Būga „Kalbos dalykuose" negalėjo išvengti ir klaidingų išvadų. Jis, pavyzdžiui, čia teigė, kad priesaga *-ystė* esanti slaviškos kilmės, kad žodžiai *nabašninkas* ir *prietelius* — tikri lietuviški, o ne skoliniai, kad *i*- ir *u*-kamienių žodžių daugiskaitos vardininkų galūnėse ilgieji *y* ir *ū* esą kilę iš *in* ir *un*, todėl taisyklingai turėtų būti rašoma *akįs*, *sūnųs*, o ne *akys*, *sūnūs*, kad žodis *iždas* esąs iškraipymo bei neteisingo senųjų raštų skaitymo produktas, tikroji to žodžio lytis esanti *izdas* (pagal Jaunių iš *ins-das*). Dėl tų pačių klaidingų garsų raidos dėsnių „Kalbos dalykuose" atsirado fantastiškų, „kiaurai klaidingų", kaip pats Būga vėliau vadino, etimologijų. Vis dėlto minėtų klaidų yra palyginti nedaug, be to, jas pats Būga atitaisė pabaigoje (1910 m.) pridėtuose „Pataisymuose ir papildymuose". Teikdamas literatūrinei kalbai lytis *taip*, *pagalba*, *pašalpa*, *dvasia*, *giria*, *pavojus*, *elgeta*, *deja*, *dosnus* ir daugelį kitų vietoje tais laikais spaudoje smarkiai paplitusių antrinės kilmės lyčių (*teip*, *pagelba*, *pašelpa*, *dvasė*, *girė*, *paojus*) arba iškraipytų ir iš tikrųjų kalboje nesančių (*elgėta*, *dėja*, *duosnus*...),

o taip pat nustatydamas taisyklingą atskirų žodžių rašybą, pavyzdžiui, *šiandieną, šiaip, keletas, mūsų, jūsų, mes, vienok, tiesiog, ypatingas, ypač* ir kt. (vietoje įsigalėjusių *šendieną, šeip, keliatas, mųsų, jųsų, męs, vienog, tiesiok*...), Būga „Kalbos dalykais" prisidėjo prie mūsų raštų kalbos tobulinimo, prie tvirtesnių literatūrinės kalbos ir jos rašybos normų nusistovėjimo. Dėl netaisyklingų, t. y. kalboje nesamų ar negalimų žodžių bei jų formų atitaisymo, taip pat dėl labai turtingos faktinės kalbos medžiagos „Kalbos dalykai" turi mokslinę vertę, kuri iš dalies tebėra išlikusi iki šių dienų.

1910 m. dalis „Kalbos dalykų" (vienuolika paskutinių straipsnių) buvo išleista atskira knygele[1], pavadinta tuo pačiu „Kalbos dalykų" vardu, tik su lotynišku prierašu „Quaestiones grammaticae".

1910 metais užbaigęs praktiniams kalbos klausimams skirtą straipsnių seriją „Kalbos dalykai", Būga ilgainiui sukaupė daug naujos medžiagos aktualiais to meto literatūrinės kalbos ugdymo klausimais. Mat, lietuvių spaudoje buvo pradėję rastis įvairių nesveikų tendencijų, žalojančių normalų literatūrinės kalbos plėtojimąsi. Antai, A. Jakštas-Dambrauskas kovojo prieš neveikiamosios rūšies dalyvių vartojimą tokiuose posakiuose, kaip *rašomoji* arba *šnekamoji kalba, mokslo keikiamas straipsnis* ir pan. Tuo klausimu J. Jablonskis rašė Būgai 1913 m. kovo mėn. 9 d.: „Ar negalėtum Sveikas bent trumpu straipsneliu atsakyti į Druskiaus kalbos straipsnius? Turiu galvoje ypačiai „Draugijos" N 74, kur jis kalba apie *rašytinę kalbą* ir kitus tolygius dalykus. Mano atsakymas būtų jam tiktai autokrato suvalkiečio anarchisto žodelis. Jam turėtų atsakyti Kauno gubernijos, Lietuvos „dauguomenės" rimtas filologas"[2]. Būga jau anksčiau buvo pradėjęs rinkti neveikiamosios rūšies dalyvių vartojimo duomenis. Tarp išlikusių jo rankraščių yra daug medžiagos, tiesiog ištisi rinkiniai, rodantieji šių dalyvių vartojimą senuosiuose kalbos paminkluose ir šnekamojoje kalboje. 1913 metų kovo mėn. 15 d. jis rašė F. Sragiui: „Dambrauskas, matyti, yra liguostas žmogus. Prikibo prie Rygiškių Jono kaip pikis. Kad dar būtų už ką! Druskiaus *rašytinė kalba* yra nevykęs terminas".

Devyniolikoje „Kalbos mažmožių" straipsnių, išspausdintų 1914 m. „Vaire", Būga pasirodė jau žymiai labiau subrendęs ir pajėgesnis spręsti praktinius kalbos klausimus, negu buvo rašydamas 1907—1910 metais „Kalbos dalykus". Čia jis, tarp kitko, atitaisė ir kai ku-

---

[1] 250 egzempliorių tiražu, panaudojant tas pačias matricas; knygelės viršelyje neteisingai pažymėta 1909 m. data.

[2] VVUR D 804.

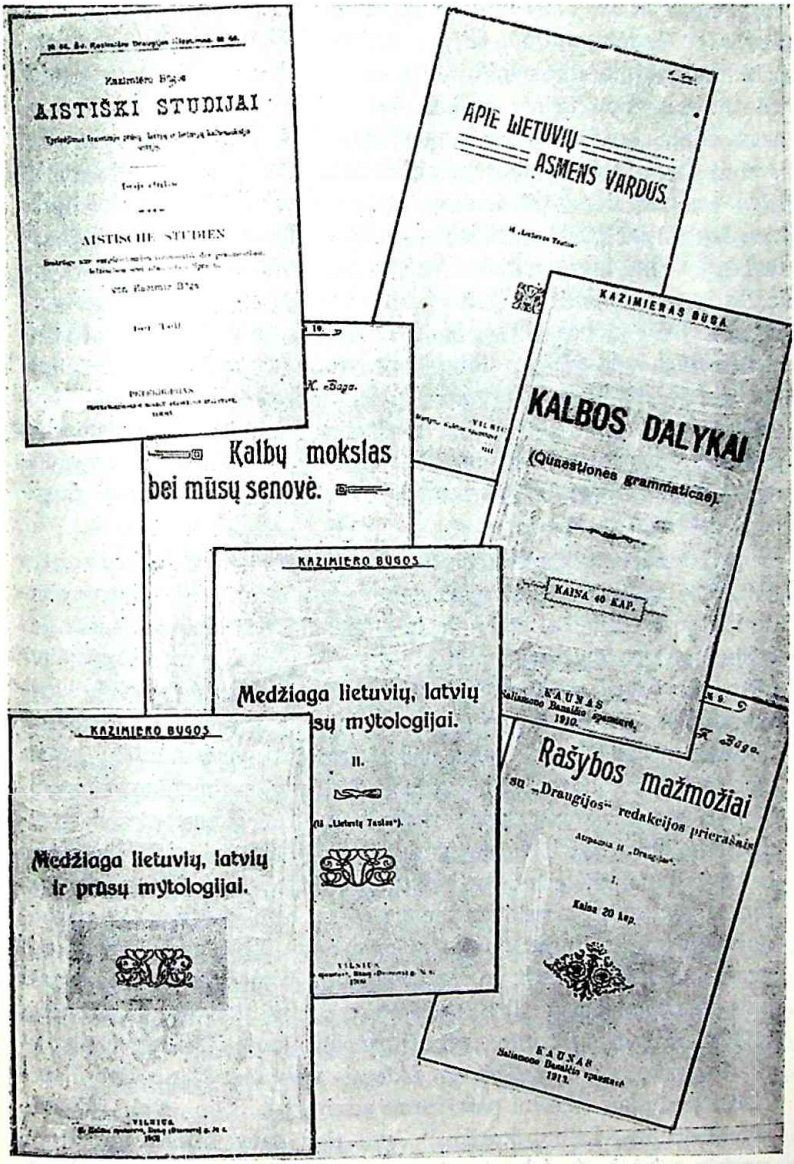

Pirmieji K. Būgos darbai

rias „Kalbos dalykų“ klaidas, pavyzdžiui, aiškiai įrodė, jog žodis *nabašninkas* (*nabaštikas*) yra slavizmas, o ne savas žodis, kaip, sekdamas K. Jauniumi, buvo teigęs „Kalbos dalykuose“. Operuodamas patikimų šaltinių duomenimis, šiuose straipsniuose Būga pasmerkė kai kuriuos literatūrinės kalbos skurdinimo bei kraipymo faktus, pavyzdžiui, akivaizdžiai įrodė, jog tokie A. Jakšto-Dambrausko gujami iš literatūrinės kalbos posakiai, kaip *rašomoji kalba* arba *nieku būdu*, esą tikri lietuviški, iš senų senovės paveldėti ir vartotini posakiai, jog J. Jablonskio peikiamas žodis *ligotas* esąs taisyklingas lietuviškas žodis, kurio nereikią vengti, jog to meto laikraščių vartojamos lytys *vėluva* ir *vėlionis* esančios iškraipytos, kurių vietoje vartotinos tikros kalbos lytys *vėliava* ir *velionis*, ir t. t. Šiuose straipsniuose Būga lietė taip pat linksnių vartojimo (*tikėti kuo*, *kliauties kuo*, *abejoti kuo*, *rūpinties kuo*; *dienoje*, *metuose kartą*) ir priesagų reikšmių (*-yba* ir *-ystė* santykio) klausimus, pateikė iš senųjų kalbos paminklų parinkęs gražių lietuviškų posakių ir žodžių, paremdamas jų vartotinumą literatūrinėje kalboje tarmių pavyzdžiais (pvz., *dangaus žengimas*, *šaukimas* ir kt.)

„Kalbos mažmožių“ seriją Būga tęsė ir po karo („Švietimo darbe“). Čia spausdinami straipsniai buvo labai įvairūs tiek savo apimtimi, tiek ir tematika. Šalia plačių straipsnių, kuriuos galėtume pavadinti atskiromis išbaigtomis studijomis, čia buvo ir mažyčių, teužimančių vos tik vieną puslapį ar dar mažiau. Šalia gilių teorinių klausimų čia neretai buvo aptariami praktiniai kalbos dalykai. Apskritai, „Kalbos mažmožiuose“ Būga palietė, tur būt, visas lietuvių kalbos mokslo ir praktikos sferas: nagrinėjo įvairiausius fonetikos, akcentologijos, morfologijos ir ypač leksikologijos klausimus, plačiai analizavo skolinius, tikrinius žodžius, pateikė žinių apie jau išnykusias baltų kalbas, rekomendavo literatūrinei kalbai dar labiau nepaplitusius gražesnius posakius, konstrukcijas, atskirus žodžius, normino vartojamų lyčių nevienodumą, kovojo prieš įvairius kalbos iškraipymus, nesveikas purizmo tendencijas, kalbėjo rašybos ir daugeliu kitų klausimų. Šios serijos straipsnius skirstyti į mokslo ir praktikos reikalui skirtus iš tikrųjų netgi neįmanoma. Juose visuose kalbos teorija ir praktika yra susiliejusios į darnią vienumą. Net tokiame specialiai praktikos reikalui parašytame straipsnyje, kaip „Del Vaižganto «Pragiedrulių» kalbos kritikos“, yra tiek daug kalbos tyrinėtojui svarbių teiginių ir faktinių duomenų, jog šis straipsnis iš tikrųjų vienodai svarbus ir mokslininkui, ir eiliniam skaitytojui, ir šiaipjau kalbos mėgėjui.

„Kalbos mažmožiais“ Būga labai praturtino lietuvių kalbos mokslą. Šiuose straipsniuose buvo iš esmės sprendžiami pagrindiniai lituanistikos, neretai ir baltistikos, klausimai, kritikuojamos įsigalėjusios klaidingos mokslininkų pažiūros atskirais klausimais. Antai, puikioje studijoje „Visųsenieji lietuvių santykiai su germanais“, skirtoje prof. A. Becenbergerio 70-ties metų amžiaus sukakčiai pažymėti, Būga kruopščiai ištyrė senuosius baltų kalbų skolinius, paimtus iš germanų, ir sukritikavo žymaus vokiečių kalbininko H. Hirto pažiūras tuo klausimu. Ši palyginti nedidelė, bet labai turininga studija iki dabartinių laikų tebėra fundamentalus darbas apie baltų kalbų germanizmus. Lituanistikos ir, apskritai, baltistikos mokslui labai vertingos taip pat Būgos studijos „Zarasai ir jų įkūrėjai sėliai“, „Krėslas ir kėdė“, „Pečius ir krosnis“, „Vokia, miksai ir kuršas“, „Marios ir jūrės“ ir daugelis kitų. Pasižymėdami nepaprastu pateikiamų kalbos faktų turtingumu, metodo griežtumu, dėstymo glaustumu, nesugriaunama argumentacija, šie ir kiti straipsniai rodo autorių jau visais atžvilgiais subrendusį, didelės erudicijos mokslininką.

„Kalbos mažmožiai“ turėjo didelę reikšmę taip pat ir lietuvių literatūrinės kalbos raidai. Mat, jau iš ankstesnių laikų Lietuvoje įsivyravęs kalbos gryninimo ir kovos prieš svetimybes sąjūdis apie 1920 metus pradėjo išsigimti.

Būga atsidėjęs kantriai aiškino savo straipsniuose jau seniai mokslui žinomas tiesas, jog panašiai skambantieji žodžiai nebūtinai turį būti paskolinti, jog jie galį būti ir iš senovės paveldėti; jog atskirti, kuris žodis yra savas ir kuris svetimas, negalima, vadovaujantis vien „kalbos jausmu“ ir žodžio skambėjimo panašumu, jog tai padaryti galįs tik kalbos mokslo specialistas, gerai išstudijavęs garsų raidos dėsnius. Moksliškai įrodydamas gujamųjų žodžių lietuviškumą, Būga parodė, kokią didelę žalą lietuvių kalbai daro jos pseudogryninotojai. Antai, straipsnyje „Vilna ir gauras“ jis rašė: „*Vilnos* pasirodę esančios kilimo slaviškos «Senovės apsakymėlių» vertėjai. Ji tariamąją svetimybę *vilnas* visur pakeitė *gauraīs*. Taip padariusi vertėja sunkiai nusidėjo lietuvių kalbai. Pirma, be reikalo iš raštų išvarė žilosios senovės žodį. Antra, pakeitusi *vilnas gauraīs*, lietuvių turtą pamažino. Toksai kalbos turto mažinimas gali mus privesti iki nususimo, nusigyvenimo“.

„Dėl tos rašomosios kalbos tėvų baimės pavartoti raštuose ben vieną, dieve lenk, slaviškos kilmės žodį daug nukenčia nelaimingoji mūsų kalba, — rašė Būga straipsnyje «Marios ir jūrės». — Ta svetimybių baimė susina ir nuogina mūsų kalbą“. Ir jis pliekė kaip

įmanydamas tokias diletantų pastangas: „Susimildami, kalbos tariamųjų svetimybių varytojai, — rašė straipsnyje «Vilna ir gauras», — palikite mus po senovei sėdėti *krėsluose* ir austis sau drabužį iš *vilnų*! Dar mes nėsame tiek nusigyvenę ir taip subarbarėję, kad mus džiugintų peršamoji *kėdė* su *gauraīs*!".

Puristai persekiojo ne tik tariamąsias slavybes. Jie atrado lietuvių kalboje ir tariamųjų latvybių. „Pagrįžęs pernai rudenį iš Tarybų Rusijos Lietuvon, — rašė Būga straipsnyje «Labs ryts, labs vakarėlis», — radau mūsų senelių prosenelių sveikinamąjį žodį *labas* (*rytas, vakaras*), *laba* (*diena, naktis*) pakeistą žodžiu *geras*. Iš pat pradžių buvo man keista paprastojo *labo* vietoje girdėti *geras*, bet paskui, kai patyriau darant tai mūsų pūristų (kalbos valytojų) įsakymu, pasidarė pikta del mūsų neišminties ir gražiosios senelių kalbos darkymo. *Geras rytas* su *vakaru* taip man įgrįso, kad pasveikintas dažnai net nebeatsisveikindavau, bet imdavau barti sveikintoją už kalbos šventenybių maitojimą (profanatio). Barami sveikintojai teisinosi man, taip darą kalbos valytojų įsakyti. Valytojai jiems sakę, kad *lābas* esąs latviškas žodis, nes, girdi, ir latviai saką: *labrît* «guten Morgen», *labvakar* «guten Abend», *labdien* «guten Tag», *labnakt* «gute Nacht»!"

Vietoj gujamų tariamųjų „svetimybių" neretai buvo siūloma vartoti pačių puristų nukaltus žodžius — naujadarus. Tai dar labiau pykino Būgą.

Būgai buvo būdingi bet kokio diletantizmo nepakentimas ir kova su kalbos dalykų profanacija. Šiais dviem dalykais kaip tik ir remiasi purizmas. Įvairūs diletantai ir profanai, giliau nesusipažinę su kalbos mokslu, su atskirų kalbų raida, buvo pasišovę „gryninti" lietuvių kalbą, valyti ją nuo visokių „svetimybių". Visa bėda ta, kad šie kalbos „apaštalai" nepajėgė ir negalėjo pajėgti atskirti svetimybių nuo panašių, bet iš tikrųjų savų, tikrų lietuviškų žodžių ar posakių. Tokiu būdu visą kovos ugnį jie nukreipdavo prieš nieku nedėtus tokius lietuviškus žodžius, kaip: *atspėti, boba, kūdikis, labas, liaudis, marios, pirmenybė, riba, sarmata, skriauda, tik ką, užgaida, užmušti, užtekti, vilna* ir daugelį kitų. Grįžęs į Lietuvą, Būga tuoj pastebėjo, kad lietuvių literatūrinė kalba pasuko labai slidžiais keliais, ir paskelbė griežtą ir nepermaldaujamą kovą prieš tokių žodžių gujimą. Ryškus šios kovos pavyzdys yra Būgos atsakymas J.Tumo-Vaižganto „Pragiedrulių" kalbos kritikui. Jeigu kritikui tariamoms J.Tumo-Vaižganto „klaidoms" surašyti užteko 14 puslapių, tai Būgai joms atitaisyti prireikė net 38. „Liaukimės pagaliaus taisę negadin-

tąją žmonių kalbą! — barė jis J. Tumo-Vaižganto «Pragiedrulių» kritiką. — Bevengdami tariamųjų svetimybių tik kalbą nuplėšiame, padarome ją nebegyvą. Darytiniai žodžiai, tariamųjų svetimybių atstovai, šnekamojoje kalboje dar neįleidę šaknų, kalbos nedaro gyvos, sklandžios".

Būgai savo autoritetu pavyko sudrausti puristus ir išvyti iš raštų kalbos jų prasimanytas *manifestuotes*, *okupuotes*, peršamas tarmines lytis *poperį*, *popežį*, *autorį* ir kt.

Atkakliai polemizuodamas, tramdydamas nemokšas kalbininkus, arba, jo paties terminu tariant, kalbos „susintojus", Būga apgynė daug gražių lietuviškų žodžių, lyčių, posakių ir mūsų literatūrinės kalbos raidą pakreipė sveikesne, natūralesne linkme. Čia jo nuopelnai yra dideli, juo labiau prisiminus, jog diletantus tramdė jis vienas. J. Jablonskis, nebūdamas lyginamosios kalbotyros specialistas, jam negalėjo čia padėti. Be to, šiais klausimais ne visuomet juodu ir sutardavo. „Gaila, kad man kariauti niekas nepadeda, — skundėsi Būga 1921 m. gruodžio mėn. 6 d. F. Sragiui. — Niekas nė žodelio neatsiliepia del mano iškeltų įvairių kalbos dalykėlių «Švietimo darbe». Bijau, kad mano darbai nenueitų vėjais". Dėl šios priežasties vienas kitas puristų uitas lietuviškas žodelis, pavyzdžiui, *sarmata*, *krėslas*, ir dabar dar literatūrinėje kalboje nėra populiarūs.

Būga „Kalbos mažmožiais" įrodė, kad kalbos taisymo gali imtis tik gerai kalbą išstudijavę ir puikiai teoriškai išsilavinę specialistai. Jis parodė, kad kalbininkui vien kalbos jausmo toli gražu neužtenka, reikia dar ir kalbos mokslo.

* * *

Gausus ir įvairus tiek spausdintas, tiek rankraštinis Būgos palikimas. Daugelyje leidinių išblaškyti jo straipsniai, ne vienoje vietoje saugomi jo rankraščiai ir laiškai. Čia leidžiamas Būgos „Rinktinių raštų" tritomis turi tikslą padaryti prieinamus plačiajai visuomenei svarbiausiuosius kalbininko darbus. Artimiausias uždavinys yra parengti išsamią monografiją, skirtą Būgos gyvenimui nušviesti bei jo moksliniam palikimui plačiai ir kritiškai išnagrinėti. Šis įvadinis straipsnis tokios monografijos, žinoma, atstoti negali. Kalbinis Būgos palikimas pradėtas nagrinėti tik Tarybų Lietuvoje, tačiau nereikia abejoti, kad tas nagrinėjimas taps kaskart vis gilesnis ir visapu-

siškesnis. „Tarybinė visuomenė didžiai vertina Būgos nuveiktus darbus, jo kalbotyrinį palikimą, gerbia jo kaip mokslininko šviesų atminimą. Didieji Būgos sumanymai susilaukia įvykdymo Tarybų Lietuvoje“[1].

Z. Zinkevičius ir *J. Kabelka*

[1] K. Korsakas Du įžymieji lietuvių kalbininkai. — Literatūra ir kalba, I t., Vilnius, 1956, p. 13—14.

I. KALBOS DALYKAI[1]

[Draugija I 1907 387—389, 392—395; II 1907 60—63, 169—171, 176—177; III 1907 190—193, 432—434; IV 1908 75—77; VII 1909 157—163, 250—254; VIII 1909 43—49, 207—213; X 1910 57—59. Dalis išleista atskiru leidiniu: Kalbos dalykai. Quaestiones grammaticae. Kaunas 1909 (1910)].

I 387 Šitą vardą nešios mano straipsnelių aila, straipsnelių, kuriuose bus gvildenami įvairiausi kalbos klausimai. Labiausia bus paliečiami tie klausimai, kurie jau tapo pakelti mūsų raštijoje.

Nors aš ir neesmi „peritissimus" kalbos dalykuose, — aš tepradedu moksliškai tuo dalyku užsiiminėti, gavęs smarkų akstiną nuo savo (rodos, galiu taip pavadinti) mokytojo prof. kun. Kazimiero Jauniaus, — vienok pradrįstu išeiti nors su medžio arklu į lietuviškos kalbotyros dirvą ir, pagal išgalių, mėgįsiu pradirbti kur geresnį sklypą.

Pirmiausia išnagrinėsme p. Druskiaus laišką, tilpusį „Draugijos" Nr. 1, vardu:

1. Teip ar taip?

Mes su p. Druskiu ilgai galėsme nežinoti netikt kaip reikia parašyti žodis *taip* (ar *teip*?), bet ir daugybės kitų paprasčiausių žodžių, jei neturėsme ypatingo kalbómasčio (kalbos kritėrijo arba principijo). Lietuvių kalbos šnektose yra sakoma vienur *teip*, kitur *taip*. Kaip čia mums pasielgti? Juk į raštiją, rodos, nepride-

[1] [Čia spausdinama tik dalis „Kalbos dalykų". Nededami straipsniai: „Velionis ir nabašninkas", „Iždas", „Rokundas", „-ybė ar -ystė?", „Prietelis", „Lažybos ar laižybos?", „I- ir u-kamienių žodžių daugiskaitos vardinis linksnis". Straipsnių „Teip ar taip?", „Siela ir vėlė" spausdinamos tik ištraukos. Straipsnių numeracija pakeista. — *Z. Z.*].

rėtų įvedinėti dvi vienaprasmi žodylyti (Wortform). Kaip tokiame ir tam panašiame atvėjyje pasielgti, geriausia parodis kalbó-mastis. Jei mūsų kalboje atsirado dvi arba bent kelios vienõs žodžio
388 lyties (formae) išvaizdos, į rašliavos kalbą tegali būti išvesta taisykliškoji (ne naujãdaras — Neubildung!) žodylytė, arba, kaip sako a. a. vyskupas Baronas, „Formae pleniores et primigeniae praeferendae sunt decurtatis et hysterogenis".

Šitos Barono taisyklės, prof. Jauniaus priimtõs (ir kitiems priimtinos), laikantis, turime rašyti *taip*, o ne *teip*. *Teip* yra naujadaras, padarytas pagal pavyzdžio iš *šiaip* (ištariamo *šeip*, nėsa *a* par *j* įtekmę virsta ing *e*). Lygiai toksai pat naujadaras yra *seniaĩ* (adverbium), perdirbtas iš taisykliško *senaĩ* (iš *senas*, kaip iš *geras*, *sausas* padaryta *geraĩ*, *sausaĩ*), kurį dar tebevartoja kurios-ne-kurios augštaičių rytiečių patarmės šnektos, k. a. Dusetos, Ušpaliai, Kamajai ir kt. *Seniai* perdirbtas pagal *naujai*. Kitą kartą visi lietuviai sakydavo: mano troba *senai* statyta — m. t. *naujai* (ištariamas *naujei*) statyta. Priešbūtiškas *senai* atsistojimas su *naujai* pagimdė naujadarą *seniai*.

Kad vieno žodžio „vocalismus" daro įtekmę į kito žodžio vokalismą, tokio žodžio, kurio prasmė yra giminaitiška arba priešbūtiška, mes turime pavyzdžius nevien lietuvių, bet ir kitų tautų kalbose. Taip, pavyzdžiui paimkime, italų kalboje *grave* „sunkiai" par priešbūtiško žodžio *leve* „lengvai" įtekmę pavirto į *greve*.

Prisilaikant augščiaus paduotojo raštijinės rašybos principijo, turime rašyti *taip* ir *senai*, nežiūrint į tai, kad labai daug tarmių dabar besako *teip* ir *seniai*.

Dabar peržiūrėsme p. Druskiaus žodžių sąrašą su dvejopu rašymu: vieni rašo *e*, kiti (*j*)*a*.

Šeip ar *šiaip*? Mūsų rašybos pamatas — žodykilmė (etymologia), todėliai ir rašome: *arkliai*, *šlapiai* adv. prie *laukai*, *sausai* adv. Kaip iš kamieno *ka-*, *ta-*, *visa-*, *kita-* ir t. t. padaryta *kaip*, *taip*, *visaip*, *kitaip*, taip ir iš kamieno *šia-* (= *šja-*, žodykilmiškai rašant) taisykliškai tegalima padaryti *šiaip*. Žodį *šiaip* lietuviai ištaria *šeip*, delto kad *j* + *a* taisykliškai turi pavirsti į *j* + *e* (labiausiai nepriegaidėtoje sąjamoje), žr. Berneker Die Preussische
389 Sprache pag. 164. Nors mes ištariame *vėjei* „vėjai" etc. (nom. pl.), bet rašome *vėjai*, taip lygiai turime pasielgti su *šeip*, t. y. rašyti *šiaip*, kaip to reikalauja žodžių kilmė.

[...]

392 *Šendien'* ar *šiandien?* Apie *šendien'* rašymą su *e* reikia pasakyti tai pat, kas buvo pasakyta apie *šiaip*, t. y. reikia rašyti *šiandien'[ai*, apocopata forma: *šian* acc. + *dieną* acc. > *šian-dieną* (= Širvydo *sziundienu*) + particula emphatica *-ai* > *šiandienai* (plg. *linką*: *linką* + *ai* > *linkai* ir apocopatus *link'*), kaip tebesako žemaičiai aplink Kvėdarną ir Rietavą], delto kad *šian-* acc. sing. fem. padarė savo lytį iš kamieno *šio-* (plg. gen. sing. *šios* prie nom. *šì*, lygiai kaip gen. sing. *viešnios* prie nom. *viešnì*), plg. acc. sing. *ponią*, *viešnią*, *pačią*, *marčią* prie nom. *poni*, *viešni*, *pati* ir *marti*.

[...]

Pagelba, *pašelpa* ar *pagalba*, *pašalpa?* Reikia rašyti *pagalba* ir *pašalpa* su *a*, nėsa tikt tiedvi lyti tėra taisykliški. *Pagelba* ir *pašelpa* turi *e*, taisykliškojo *a* vietoje įvestą iš *gelbėti* ir *šelpti*. Visi išveiksmažodiniai esybėvardžiai, išvestieji iš veiksmažodžio šaknies (su *e*) prie priesagos *-a-* arba *-o-* (= indoeuropiškai priesagai *-o-* ir *-ā-*) pagalbos, visados turi *-a-* (= ide. *-o-*) laipsnį, k. a. *bengti* > *pabangà*, *mesti* > *ap-mataĩ*, *nerti* > *nãras*, *nešti* > *at-našas*, *tėpti* > *į-tapas*, *sėkti* > *pėd-sakos*, gr. φέρω „trage" > φορά „nešimas", φέβομαι „fliehe" > φόβος „Flucht", τεκεῖν „gebären" > τόκος „Nachkommenschaft".

393 *Smegenos* ar *smagenos?* Ar šiaip ar kitaip parašytas žodis nėra senobiškas — aistiškas. *Smagen-es* vel *smãgen-ys* (Tilžė, Kvėdarna), kaip parodo latvių *smadzenes*, tepaeina iš lietuvylatviškos prokalbės. Aisčių prokalbėje *smagenims* pavadinti, kaip rodo senāprūsių *musgen-o* „smagenys" (: *u* gimė iš *a* del lūpinio tarsnio *m* įtekmės), buvo vartojamas žodis **(s)mazgen-* (kamienas)[1] = sanskritiškam *majján-* „Mark" (*j* = *dž*). **Smazgen-* par *smagùs* „sunkus" (: *smègti*) įtekmę lietuvių ir latvių kalboje tapo perdirbtas į *smagen-*, iš kurio gimė lie. *smagen-ys*: *smagenos*, la. *smadzenes*: *smaganas*. Kaip senobiškame žodyje *(s)mazgan-* (plg. sl. *mozgъ*) tebuvo taisykliškas *a* taip lygiai ir perdirbtame iš jo tegali būti taisykliškas *a*, t. y. reikia rašyti *smãgenys* v. *smãgenos* (del galūnių plg. *moterys* ir Tilžėje *moteros*). *Smegenos* savo *a* perdirbo ing *e*, turi būti, par *smengù*, *smègti* „savo sunkumu traukiu žemyn" įtekmę.

Reikia rašyti *leisti*, o ne *laisti*. *Laisti* tėra tose šnektose, kuriose *le* virsta ing *la* (su kietu *l*). Bet ir šitos šnektos parodo, kad žodyje *laisti a* yra gimęs iš *e*: Kupiškyje sako *laist'* (= *léisti*) gretymais su *loistyt'* (= *láistyti*).

[1] Plg. *skėsti*: *kėsti*, gr. στέγος: τέγος etc.

Ir taip visos lietuvių kalbos tarmės, net ir tos, kurios *le* (su minkštu *l*) perdirbo į *la* (su kietu *l*), šaukte šaukia, kad žodyje *leisti* *e* yra senobiškas ir žodykilmininis.

[...]

Keletas ar *keliatas*? Lygintinis kalbomokslis rodo, kad reikia rašyti *kēleta-s* su *e*, plg. skr. *pañčatva-m* neutr. = *penketas*. Sanskri-
394 tiškas *pañčatvam* rodo, kad balsė, stovėjusi pirm *t*, neturėjo *j* ir kad ta balsė buvo minkšta, tai yra *e*. Lietuvių *penket(v)a-s* raidė į raidę atsako skr. *pañčatvam*. Lietuviai neteko *v* po *t* nepriegaidėtame padėjime (Jaunius), plg. *tvyloti* su *tylėti*, *sakaĩ* iš **svakaĩ* (= la. *sveki*)[1].

[...]

395 Gyvoje kalboje yra ir *dvāsė* ir *dvasià*, kaip *gìrė* ir *girià*, *lapìjė* (Tilžė) ir *lapijà*. *Girià* ir *lapijà* (: gr. σποδιά „Aschenhaufen" iš σποδός „Asche") yra senesnės išvaizdos, negu *gìrė*, *lapìjė*. Apie *dvasią* to tikrai negalima pasakyti. Jeigu *dvasià* taip padaryta yra kaip slavių *dušà* (= lie. **dausia*), tai senesnė išvaizda būtų *dvasià*. Be to, *dvasia* yra plačiaus vartojama negu *dvasė*. Geriaus bus rašyti *dvasia*.

[...]

2. Prekė ir kaina

(Iš laiško į kun. J. Tumą 1905 m. 2—16 Vasario mėn. d.)

II 60 „Vilniaus Žinios" prasmei „товар" išreikšti vartoja žodį *prekė*. Tuo žodžiu lig šiolai buvo išreiškiama prasmė „цена". Žodį *цена* „Vilniaus Žinios" pakeitė žodžiu *kaina*. Prieš „Vilniaus Žinių" vartojamuosius žodžius *prekė* ir *kaina* pakilo „Lietuvių laikraštis" (Nr. 8). „L. laikraštis" išrodinėjo, kad viena *prekė* teturinti „цены" prasmę, o *kaina* nėsą dar žinios ką galinti reikšti. Toki „L. l." nuomonė — klaidinga.

1599 metų Daukšos Postilėje randame žodį *prake* (pag. 381, 382, 383, 33) rusiško „товар" prasmėje. Simonas Daukantas savo „Būde" (pag. 214) rašo: *prekė* arba *taworas*. Motiejus Valančius

---

[1] [Aistiškų studijų autokritikoje (p. 9) 1909 m. Būga rašo: „Закон *tylėti* (< *tvyloti* „silēre") в айстийском праязыке не действовал. Исчезновение *v* после согласного происходило во всех айстийских языках самостоятельно. Условия выпадения *v* нам точно не известны. Ср. *šēšuras* < **svešuras*, *sekly-čià* < русск. *свѣтлица*, *liēkarstos* < *лѣкарство* и др.". — *Z. Z.*].

savo rašte „Tamosziaus isz Kempis apej sekima Jezaus Kristaus Kningas Kietures. Wilniuje 1852“ pag. 105 turi žodį *prekis* prasmėje irgi „товар“. Širvydas savo žodyno penktamjame spaudime (pag. 371) turi — *prekie* towar, merx. Iš šitos, nors ir trumpos, rašytojų apžvalgos galime matyti, kad žodis *prēkė* tinka „tavoro“ prasmei išreikšti. Latvių žodis *prece* „die Waare“ irgi rodo, jog ir lietuvių kalboje žodžiui *prekė* „tavoro“ prasmė nesvetima.

„Cienos“ prasmei išreikšti, be jokios abejonės, yra žodis *kainà* (Alsėdžiai, acc. sing. turi tvirtagalę priegaidę)[1]. Žodis *kaina* randamas šiuose raštuose: Погодин Сборник статей по археологии и этнографии СПБ 1902 pag. 157; Dirva-Žinynas. Sausis 1903
61 pag. 92; K. Brugmann Kurze vergl. Grammatik der indogermanischen Sprachen. Strassburg 1904 pag. 82. Kaipo *kainė* (plg. *liepė* Tverečiūje : *liepa*) „cena“ tasai žodis buvo žinomas jau Dijonizui Poškai („Vilniaus Žinios“ 1905 m. Nr. 18). *Kainà* — labai senobiškas žodis, giminė su slavių *cěna* „Preis“, avestišku *kaēna-* „Strafe“, graikišku ποινή „Entgelt“, kaip jau tą sulygino Brugmann'as l. c.

Prēkė „товар“ iš atžvilgio į žodykilmę yra giminė su žodžiais: *prekija-s* „купец“ (1579 m. Vilento „Enkiridion'as“ pag. 160, 186; priegaidę turi sąjama *ki*), *pa-prakai* „взятки, подкуп“, *prekiduti* (plg. Širvydo „Sakymų Punktų“ pag. 22) „торговать“, *pirkti* „kaufen“. Visi šitie žodžiai tolesniai giminiuojasi su graikų πρᾱξις „Handel“ (O. Schrader Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde. Strassburg 1901 pag. 329), πράσσω „handele“ iš *πρ̥αϰjω.

Iš to, kas augščiaus pasakyta, aišku, jog *kainà* turi „cienos“ prasmę, *prēkė* — „tavoro“, o *prekijas* (ne **prekėjas*! toksai žodis negalimas) — „kupčiaus“ prasmę.

3. Siela ir vėlė

Dabartinėje mūsų raštākalbėje slaviškos *dūšios* (= душá, lietuviškai būtų **dausjà*) vietoje vartojami net du žodžiu: *vėlė* ir *siela*. Iš tų dviejų žodžių latynų „anima“ prasmei išreikšti, man rodos, raštijoje tereiktų vartoti *siela*. Senų senobėje, reikia sanprotauti, ir *vėlē* (: acc. sing. *vēlę*) reiškė „anima, animus“ (= graikų ἄνεμος „vėjas“, žr. Dirva-Žinynas 1903 m. Sausis pag. 94 ir J. Basanavi-

[1] [Literatūrinėje kalboje kirčiuojama *kaina*. — *Z. Z.*].

čius Iš gyvenimo vėlių bei velnių. Chicago 1903 pag. XVI), bet šiandieną ji teturi „mirusio žmogaus dvasios“ prasmę (Dusetų, Viekšnių apkaimijose, Juškos dainų III kn. pag. 144, Basanavičius l. c. X, 20 eilutėje). Mirusio žmogaus dvasią *vėlė* tereiškia ir latvių kalboje : la. *vel'i* „Geister der Verstorbenen“ (= lie. *velys* „Verstorbener“ Вольтер Лит. Кат. Даукши 121), *velenieši* „die abgeschiedenen Geister“. Kalbos darbādaikčiai rodo, kad žodžio *vėlė*
62 negalime vartoti vokiečių „Seele“ prasmėje, bet „Seele des Verstorbenen“.

„Seele“ prasmei išreikšti reikia vartoti kitas žodis, būtent *siela*. — Senesniuose raštuose ir kai kuriose šnektose *siela* turi visokias prasmes: a) „conscientia, sąžinė“ 1595 m. Daukšos Katekizmas $22_{2,5,18}$, 31_{21}, 42_{2}; 1599 m. Postilė (originalas) 15, 25, 32, 105, 197, 307, *siélas* acc. pl. 143_{9}; Daukanto Lietuvos istorija II pag. 101, 479 ir jo Korn. Nepos 76; b) „vita, gyvata“ 1599 m. pag. 198 *siéla* arba *giwâta*; c) „luctus, cordolium, lenk. troska“ Naujas Testamentas. Berlyne 1866 Apocal. $18_{7,8}$; Kossarzewski Lituanica pag. 52; Sālako apkaimijoje; d) „debilitas, impotentia“ Mielcke's žodynas.

Salakiškių *siēlai* (čia ištaria *ie* su tvirtagale priegaide), nom. sing. *sielà*, gen. sing. *sielõs* „cordolium, luctus“ prasmėje kitose tarmėse atsako *síelvarta* (Veliuona), *sielvartà* (Tilžė), *siēlavartas* (Dusetos), *silvartas* (Valančius Tamoszius isz Kempis... pag. 30). Iš *sielos* „cordolium“ padarytas išvardinis veiksmažodis (verbum denominativum) *síeloties* (Ižg aur' *siéloiemes*, o ižg cze linksminames Daukšos Postilė pag. 550_{6}), *sielóties* (Dusetos) „cordolium habere“.

Augščiaus patilpusieji pavyzdžiai rodo mums, kad lietuvių žodis *siela*, lygiai kaip ir latynų *animus*, turi daug prasmių. Visos tos prasmės lengvai išvedamos iš pirmesnės ir senesnės prasmės „animus“. Norėdami nuo slaviškos *dūšios* nusikratyti, man rodos, turime pilniausią teisę atgaivinti senobinę *sielą* ir įvesti ją į raštākalbę *dūšios* vietoje. *Vėlė* sau vietą turi rasti „gedimosiose“ maldose ir pamaldoje.

Nevienas, plačiaus nepasižinęsis su kalbotyros mokslu, gali sanprotauti, kad *siela* nekiek geresnė už *dūšią*, nėsa — paskolinta iš vokiečių *Seele*. Lygintinis indāeuropiečių kalbų kalbomokslis mums gana aiškiai sako, kad lietuvių *siela* neskolinta iš vokiečių *Seele*, bet jai giminaitiška lytis. *Siela* turi giminaičius ir senāprūsių kalboje: *no-seilis* „Geist“, *seilisku* „Andacht“, *seilins* acc. pl. „Sin-

63 ne". Kaip sakėme, *siela* giminiuojasi su vokiečių *Seele* = senobės vokiečių augštaičių (= ahd.) *sêla* iš **sêwla* Fr. Kluge Etymologisches wörterbuch der deutschen Sprache 1905 pag. 360. Toliaus *siela* (iš **seivl-* Joos. J. Mikkola Bezzenbergers Beiträge zur Kunde der Indogermanischen Sprachen XXI 221) kartu su ahd. *sêla* giminiuojasi su gotų *saiwala* „animus". [...]

4. Pavojus

169 Rusių „опасность", vokiečių „die Gefahr" prasmei išreikšti mūsų raštijoje vartojamas žodis *paojus*. Šitokios žodžio išvaizdos nėra. Nesančio **paojaus* vietoje reikia vartoti *pavojus* (su *v*!). *Pavojaus* žodis turi etimologišką *v* tarp balsių *a* ir *o*, ką parodo tarmėmokslis, žodžio istorija ir kilmė. Tilžėje sakoma *pavõjus* arba *pavojùmas* „die Gefahr", *pavojingas* „gefahrvoll", Kvėdarnoje, Rietave — *pavojù* adv. „gefährlich". Senobės raštai irgi patvirtina santarõs *v* taisykliškumą: tankei *pawoiumůsu* wandens buwau 1579 m. Vilento Enchir. ir Ev., *pawoiumo* 1599 m. Daukšos Postilė pag. 187, *pawoiaus* arba smurto l. c. pag. 587. Žodykilmė (etymologia) irgi rodo, kad *pavõjus* turi taisykliškа ir senobišką *v*: latynų *pavere* „sich ängstigen, vor Furcht zittern", *pavor* „Angst, Beben".

Tie rašytojai, kurie *pavojaus* (su *v*!) vietoje rašo *paojus* (be *v*!), gali ginčyties apie žodylytės taisykliškumą, Daukanto rašymu pasiremdami: jisai terašo *paojus*. Šitame atvėjyje Daukantas negali būti liudytojas apie **paojaus* teisingumą, delto kad jis neturi ištikimybės tose žodžių lytyse, kur buvo *vo*: jo tarmėje *vo* pavirto ing *uo*. Daukantas, kaip ir Mosėdiškiai žemaičiai, augštaičių *vorą*, *voverį* ištaria kaipo *uors*, *uoverie*. Dėliai šios priežasties Daukantas ir rašo: *paõiumi* ilgesnej giwenti Giwatas Didiujû Karwaidû senovês suraszę łotiniszkay Kornelius Nepos, Petropīlie 1846 pag. 14_8,
170 tôlīn *paaoiumą* nù prietelû l. c. 227_2, sakidam's io ludima tamī dakti didè *oriù* (= *voriù*, *vorùs* „важный") businti l. c. 53_{18}, *laõną* l. c. 69_{14}, 220_7 (= *levoną*), *apožęs* l. c. 220_{15} (= *ap-vožęs*), sunkį ir *paoiu* (= *pavojų*, *pavojùs* adj.) sawo neprietelû užmusz l. c. 220_{10}.

Kaip matome, visa-kàs rodo, kad reikia rašyti *pavõjus*, *pavojùmas*, *pavojingas*.

5. Atidė

Mūsų raštijoje *atìdės* žodis, kursai vienų yra rašomas kaipo *atyda* (žr. Dirva-Žinynas Nr. 8 pag. 66, 70), kitų vėl kaip *atida* (l. c. 76, 78, 86), įgavo jam nepriklausančią reikšmę, būtent „внимание", „uwaga". *Atìdė* žinoma reseiniškiams[1] žemaičiams (Kvėdarna, Veivirženai, Rietāvas), kur tasai žodis turi rusių „отлагательство" (Jauniaus Понев. говоры II pag. 24) ir „прилежание" prasmę : su *atidė* arba iš *atìdės* ką daryti (= daryti su mažais pertrūkiais, gerai ir stropiai darbą atliekant). *Atìdės* žodis, kaipo gimęsis iš priešdėlio *ati-* (cf. *ati-tinkù, ati-dirbu*) ir šaknies *dė-* (: *dė-ti*, gr. τι-θη-μι „setze") turi būti rašomas su trumpu *i*. Juškos žodyno (I 121) *atydžia* „odłożenie czasu na co, oddanie się" reikia pataisyti į *atidžià*, gen. sing. *atìdžios* (ilgumas pas Jušką gimė par jo nemokėjimą atskirti rytiečių augštaičių v i d u r i n i o ilgio balsių nuo i l g ų j ų), pastačius tokią pat priegaidę kaip ir žodyje *apidžià*, gen. *apìdžios* „apynótas, chmielnik" (Dusetos). Kad *atìdė* (ir *atidžià*) turi žodykilminį sąryšį su *dė-ti* „legen", gali liudyti ir šis išsireiškimas: *atsi-dėjus* dirbti (Dusetos, Tverečius, Vilkaviškis) = „tikt tą vieną darbą dirbti, vien jam atidėjus paskirtą laiką". Iš *atidės* turime padarytą būdvardį *atidùs* „assiduus, прилежный, старательный" ir prieveiksmį *atidžiaĩ* : pakłusnioses ir wejkloses (sc. bitės) pawestą sau darbą *atidej* (= *atidžiaĩ* adv.) nuwejk ir lig nenubenguses jo butinaj niekados neilsaj Daukanto Būdas pag. 160 (plg. [senobės lietuviai] ėlgimijs gôda, o ryžimijs *atīdę* rodę l. c. 35; *ī* rodo, kad *i* buvo t r u m p a s).

Rusių *внимание* prasme nelygi *atidei*: tai prasmei išreikšti rei-
171 kia kito žodžio. Reseiniškiai žemaičiai (Kvėdarna, Rietavas) „обратить внимание" prasmei išreikšti vartoja veiksmažodį *pabóti*, praes. *pabóju*, perf. *pabójau* (: aš to *nepabojau*). Kitur (Rytų Lietuvoje) *paboti* vietoje sako *atkreipti akis* (: *atkreipti atidę* pasakymo, rodos, nėra). Žinomuose išsireiškimuose „внимание" prasmę gali reikšti taipogi ir prof. Jauniaus vartojamasis žodis *proto įtampà* (gen. *įtampõs*, acc. *įtampą*). Kad šaknis *temp-* panašią prasmę turėjo, rodo nors ir šioks Valančiaus pasakymas: moteriszkie su *itępimu* klause pamoksla (Žiwataj Szwętuju, Shenandoah 1901 pag. 15_{16}), par kelis metus su *įtępimu* mokidamos, gan moksłusi paszoka l. c. 58_{23}.

---

[1] [t. y. raseiniškiams. — *Z. Z.*].

6. Pora

176 Latynų *par*, vokiečių *das Paar*, rusių *napa* prasmei išreikšti lig
177 šiolai lietuvių raštijoje yra vartojamas žodis *pora*, į lietuvių kalbą skolinimo keliu patekęsis nuo slavių. Prof. kun. K. Jaunius rusių *napa* prasmei išreikšti vartoja žodį *dvéitas*, tepalikdamas *dvějeto* žodį išreikšti *napa лошадей* prasmei.

Be Jauniaus *dvéito*, „poros" prasmei išreikšti galime vartoti Juškos (Žodynas I pag. 482) žodį *grùtė* „пара; para". *Grutė* kilmėmoksliškai giminiuojasi su lie. *gretà*, *gretymais* „nebeneinander": šaknis *ger-* „zusammenfassen", gr. ἀγείρω „sammle", ἄγυρις „Versammlung", senobės augšt. vok. (ahd.) *chortar* „Schar, Herde", žr. Dr. A. Walde Lateinisches Etymologisches Wörterbuch s. v. *grex*.

Peterburgas, 1907 m. 4 III.

7. Tiesa, teisė ir teisybė

III 190 Šių žodžių yra sekanti prasmė:

Tiesà — „die Wahrheit = правда, истина",

téisė — „das Recht = право" ir

teisybė — „die Gerechtigkeit = справедливость".

Į raštijos kalbą *téisė* teįvesta pirm trejų metų; lig šiam laikui *téisės* priedermes pildė *tiesà*, kurios vienas-kitas mūsų rašytojas nemokėdavo atskirti nuo *teisybės*.

Tiesõs negalime vartoti *teisybės* vietoje, arba *teisybės tiesos* vietoje netiktai delto, kad tasai vartojimas daro kalbos painumą, bet ir delto, kad didumas lietuviškų tarmių tebedaro atskyrį tarp abiejų žodžių. Taip, pavyzdžiui paimkime, žemaitis (Kvėdarna, Rietavas), tilžiškis ir rytietis (plg. Širvydo Sak. Punk. 1629 m. ed. Garbe pag. 11) augštaitis tegali pasakyti: ar tai *tiesa*? „правда-ли это?", bet sūduose (= teismuose) nebėra *teisybės* „в судах больше нет справедливости".

Prieš įvesiant ing lietuvių kalbą svetimo žodžio *sūdas* „суд", žodis *tiesà* dar turėjo antrąją prasmę: „sūdo". Kanstantinas Širvydas savo 1629 m. „Sakymų Punktuose" (Garbe's spaudimas, Göttingen'e 1885), kalbėdamas apie panašumus ir atskyrius tarp dievo ir žmonių sūdo, „sūdo" prasmei išreikšti vartoja du žodžiu: vieną lietuvišką — *tiesà* (p. 6—18), o antrą slavišką — *sūdas*. Iš Širvydo paminėtųjų „Sakymų" mes gauname matyti, kad „žmonių" kalboje kasdieninėje gyvatoje *sūdas* dar nebuvo įgijęs „piliečio" tei-

191 sių, sūdas, dievo sūdo baisybės tebuvo girdimos bažnyčiose, kad sūdo terminologija dar buvo daug užlaikiusi senobiško, lietuviško: Tery žmoniu, kad *bilineia* (= dabartiniam *provójasi*) ir *waydu* koki turi, iey patis ne *sudera* (= dabartiniam *ne-pasigādija*), wienas untru *tieson* (= dab. *sūdan*) pawadina pag. 6, ... atayt wiešpats ... *daritu tiesos. Tiesa* ... turi wietu, kurioy *darosi. Tieson* ... susirinka *tiesadariey* ... reykia turet *rayšitoiu* pag. 7 (: *raišytojas* „обвинитель").

Širvydo tarmėje iš atžvilgio į sūdą turime du pasauliu: kūno ir dvasios; tų pasaulių teismo terminologija dvejopa: kuniškojo pasaulio teismas turi lietuviškus terminus, dvasiškojo — slaviškus:

tiesà : : *sūdas* (*Tieson* žmonių susirinka *tiesadariey* ...
: : Tay bus ir unt Diewo *sudo*, kuriami ... *sudžia* 7),
tiesą daryti : : *sūdyti*,
tiesa-darys : : *sūdžia*.

Iš Širvydo „Sakymų" galime išvesti, jog prieš įvedant į lietuvių kalbą *sūdą*, *sūdyti*, *sūdžią*, lietuviai turėjo nuosavią teisminę terminologiją. *Tiesà* „sūdo" prasmę jau turėjo nuo senų senobės, ką rodo latvių *tiesa* „teismas", *tiesāt* „teisti, судить".

Dabartinėje raštų kalboje *sūdo*, *sūdyti* ir *sūdžios* vietoje tapo įvesti *teĩsmas*, *teĩs-ti* ir *teisėjas*. Šie žodžiai, nors ir naujadarai, bet kaipo labai pagaulūs įgavo pilnas „piliečių" teises. *Teismas* geresnis už *tiesą* tuo, kad jis yra vienaprasmis.

Tiesa, *teisybė*, *teismas* sau vardą gavo nuo „tiesumo": *tiesùs* „gerade", *tiẽsti* „gerade machen, richten, strecken", *iš-tisa* „lang ausgestreckt", *taisyti* „bessern, bereiten". Vokiečių *Recht* „teisė" (: got. *raíhts* „ὀ(χαιος"), slavių *pravo* „teisė", *pravьda* „teisybė" irgi išvesti iš „tiesumo" prasmės: lot. *rectus* „gerade", sl. *pravъ* „gerade". Kas yra „tiesus", „ištiestas", tas yra ir „teisùs" arba „teisingas", o kas — „kumpas" arba „sulenktas", tasai yra „neteisus" arba „blogas". Kad nuo „kumpumo", „sulinkimo" paeina visoki „netiesà", „žalà", gali mums geriausia parodyti nors šie
192 „netiesõs", „skriaudos" ir pan. vardai: 1) *žalà* „Schade" : sl. *zъlo* „das Böse" iš šaknies *žvel-* „būti kreivas, lenkti : linkti" > *pažvỵlęs* „palinkęs", *į-žulnùs* „ukośny", skr. *hvárate* „er gerät auf Abwege", 2) *króp-ti*, la. *krâp-t* „betrügen" : *kreĩp-ti* „wenden", *kryp-ti* „sich unwillkürlich wenden, drehen", *kraipyti* frq.; del balsių laipsniavimo (*o* : *ei*, *y*, *ai*) plg. : *pa-lodá* „pasileidimas" Širvydas: *léisti*, *lydėti*, *pa-láidas*, 3) *skriaudà* „krzywda", *skriáudžiu* „krzywdzę" (Luokės apkaimijoje): *kreĩvas* „schief"; del balsių laipsnia-

vimo ([j]au/u:eiv/iv) plg. senobės nord. *saumr* „Saum, Nah.“, *siū-ta-s* : skr. *sēvana-m* „siuvimas“, *sīv-*, *atsi-g(j)áuti*:*gyvas*, *pjáu-ti*:*peī(v)lis*, 4) la. *laun(a)-s* „böse, übel“: žem. *liaunì* pirštai „lankūs“, 5) pr. *warg(a)-s* „schlecht, böse“: skr. *vrjiná-s* „krumm“ (=*vargingas* „voller Noth und Elend“ Kvėdarnoje; skr. *j*=*dž*), gr. (F)ῥέμβω „umherdrehen“, 6) sl. *krivъda* „skriauda“ : *krivъ* „krumm“, *kreĭvas*, 7) sl. *lukavъ* „böse“ : *leñkti*, sl. *ląkъ* „Bogen“.

Augščiaus matėme, kad pirm įsibrovus ing lietuvių kalbą *sūdui* ir *sūdyti*, lietuviai turėjo savo žodį „sūdo“ prasmei išreikšti, būtent—*tiesą*, ir kad žodis *tiesà* turėjo „sūdo“ prasmę jau iš tolimos senobės, kada dar lietuviai ir latviai kalbiškai tebebuvo viena tauta (plg. la. *tiesa* „суд“, *tiesāt* „судить“). Mūsų kalbos paminklai rodo, jog greta su *tiesa* „Gericht“ seniaus buvo ir antras žodis — *lygus*, kursai, kaip rodo senāprūsių kalba (pr. *līga-n*, *lijga-n* acc. „Gericht“, *līgint*, *liginton* „richten“), eina iš visųseniausiųjų laikų, net iš bendrosios aisčių prokalbės, t. y. dar tų laikų, kada prūsai, latviai ir lietuviai viena ir ta pačia kalba tebekalbėjo. Žodį *lygus* prasmėje „Landgericht“ randame Mielcke's, Nesselmann'o ir Kuršaičio žodynuose, o prasmėje „Gericht“—1591 m. Bretkūno Postilėje (II 241 : *ligaus* gen. sing., plg. Leskien'o Bildung der Nomina im Litauischen pag. 90). Bretkūno Šventarāščio vertime (Joan. 5, 27 : *liginti*, žr. Bezzenberger'io Beiträge zur Geschichte der Litauischen Sprache pag. 298) randame ir veiksmažodį *lyginti* „das Gericht halten“ (=pr. *līgin-t* „richten“).

193 Žinodami, jog *tiesà* „die Wahrheit, das Gericht“ (lot. *rectus* „gerade“) gauna sau vardą nuo „tiesumo“ (: „die Geradheit“), neapsiriksime tvirtindami, kad *lygu-s* (=pr. *līg[v]a-*) „Gericht“ ir *lygin-ti* (=pr. *līgin-t[vai]*) „richten“ gavo vardą nuo *lygùmo* „Gleichheit, Ebenheit“ arba nuo *lyginimo*.

Žodį *sūdas* „Gericht“ lietuviai gavo iš balta-rusių kalbos (: *sud*). Tos pat kilmės žodis, kaip ir slavių *sądъ*, lietuvių kalboje turėtų skambėti, jei būtų neskolintas, kaipo **sandas* (=la. *suods*, *-a*, *suodība* „das Strafgericht, die Strafe“) arba **sundas* (=pr. *sunde*, acc. *sunda-n*, *sundin* „Strafe“). Tarp latviško *suoda-* (iš *sanda-*, plg. *lankas* > la. *luoks*, *langas* > la. *luogs*) ir prūsiško *sunda-* „Strafe“ yra toksai santykis, kokį randame tarp pr. *angurys* (> somų *ankerias* „Aal“) ir lie. *ungurys*, arba tarp aug. *dązgėti* (Tilžė) ir žem. *dųzgėti* „Gepolter machen“ (Kvėdarna, kur ištaria *dunzgieti*). Aistiškos žodylytės *sunda-* : *sanda-* „Gericht : Strafe“ gimė iš vienos ide. pirmālytės (Grundform) **sandhó-*, kuri visųseniausia reiškė

„tiesumo v. teisumo darymą: tiesą". *Sa-n-dhó- padarytas iš šaknies *sadh-* „rectus" su „nosburninės įsagõs" pagalba (cum nasali infixo): skr. *sādhú-s* „gerade". Tarp šaknies *sadh-* (be „nosburninės" įsagos) ir šaknies *sa-n-dh* (su „nosburnine" įsaga) yra toksai santykis, kokį turime tarp šaknies *vereg*ᵛ „sukti" (: *vargas*) ir *v(e)re-n-g*ᵛ (: angla-saks. *wrencan* „drehen", gr. ῥέμβω „umherdrehen", lie. *[v]rangyties*), arba tarp šaknies *qēp-* „kumpti, lenkti" (: skr. *cāpa-s* „Bogen") ir *qa-m-p-* (: gr. καμπή „Biegung", lie. *ka-m-pas* „Ecke, Wickel").

Peterburgas, 1907 Birželio mėn. 18 d.

8. Kalbos dalykai

432 Į p. Druskiaus „Atvirą laišką į mūsų filologus" („Draugija" Nr. 8 392) trumpai galima duoti sekąs atsakymas:

1) Svetimuosiuose žodžiuose, įvestuose arba įėjusiuose į lietuvių kalbą, dvikybių (geminatae) santarų nereikia rašyti, nėsa jos yra svetimos lietuvių kalbai. Todėl reikia rašyti *masà* (= lot. *massa*), *rãsė* „Rasse" (atskirtinas nuo lietuviško žodžio *rasà* „ros". *NB.* iš vokiečių kalbos imant žodžius, vokiška galūnė *-e* lietuvių kalboje ducda *-ė*), *grùpė* (= lie. *gurguolė*), *korespondeñtas*.

2) a) Geriausia svetimtautiškus žodžius įvedant į raštų kalbą imti iš pirmykščio šaltinio: gr. κλίμα, -ατος, ἀξίωμα, -ατος, θεώρημα, -ατος, σύστημα, δρᾶμα, -ατος lietuvių kalboje gali duoti arba *klìmà*, gen. *klìmos*, *aksìjoma*, *-os*, *teórėma*, *-os*, *systėma* (: Jauniškai *sùstėma* = lie. *sąstata*), *dramà*, gen. *drãmos* arba (jei paimsime ne nom. sing., bet kamieną: κλίματ-ος) *klìmatas*, *aksijómatas*, *teorėmatas*, *systėmatas*, *drãmatas*.

Man rodos, kad pagaulesnė lytis bus trumpoji, išvestoji iš nom.: δρᾶμα > lie. *dramà*.

b) Įvezdami į raštų kalbą svetimtautiškus kultūriškus žodžius, turime užlaikyti pirmykščio šaltinio balsių kokybę ir kiekybę, žinoma, tiek, kiek mums leidžia lietuvių kalbos dvasia. Balsių kokybę (qualitatem) mes visur užlaikome, k. a.: *correctūra* > *korektūra*, *populāris* > *populāriškas*, *logica* > *lõgika*, ἱστορία, lot. *istoria* > *istõrija* (žem.), ὠκεανός > *okẽanas* (priegaidė latyniška), δημοκρατία > dėmokratijà.

433 Svetimžodžiuose balsių kiekybė (quantitas) lietuvių kalboje negali būti visur užlaikoma: lietuviai neturi trumpo *o* ir ilgo *a*, šitų balsių vieton lietuviai deda savo ilgą *o* ir trumpą *a*, k. a.: *mãteria* > lie. *mãtėrija*, ἱστορία > *istõrija* (ilgas *o*).

3) Kiek aš numanau, pirmasis pradėjo rašyti *mųsų* p. Jablonskis. Geriausia rašyti *mūsų*, *jūsų*, delto kad čia nosburnis tarsnis išnyko visose augštaičių tarmėse ir didumoje žemaičių. *Mūsų*, *jūsų* kilo iš senesnių išvaizdų *mumsų*[1] (taip sako Švėkšnos apkaimijoje) ir *jumsų* (taip sako Švėkšnos ir Kvėdarnos apk.). Žodylytė *mumsų* dviejų *m* kitoniškinimo keliu (per dissimilationem) taisykliškai pavirto ing *mū́(m)sų* > *mūsų*, plg. *mė(m)sà*[1] „mięso" (= gotiškai *mimz*), *mė(m)s*[1] Ds > *mẽs* „мы, nos". Pagal *mūsų* intekmės ir *jumsų* analogiškai neteko *m*, par ką gimė *jūsų*.

Žemaičių reseiniečių tarmėse „pakeičiančio" kitoniškinimo keliu (путем заменительного расподобления — dissimilatio) žodylytės *mumsų* (*jumsų*) pavirto ing *munsų* (ir *junsų* — naujadaras iš *munsų*), plg. *mensà* (Kaltinėnai, Vainutas) < **mėmsà* > *mė(m)sà*, *mens* (Kalnuojai) < **mėms* > *mės*, *mẽs*.

Taip dalykams stovint, nenusideda ir tasai, kuris rašo *mųsų*, *jųsų* (ir *męs*[2]).

4) Reikia rašyti:

a) *vienók*, ne *vienóg*, delto kad pridūrus „patvirtinimo" dalelę *-ai* (*tas* : *tas-ai*, *aš* : *aš-ai*, *del* arba *dėli-g* pas Daukšą : *dėli-ai*, *gerésni* neutr. „geriaus" pas Daukšą : žem. *geresni-ai*), yra sakoma *vienók-i-ai*, ne *vienógiai*. *Vienók*, kaip rodo Daukšos (1595 m. Kat. ed. E. Volteri pag. 9_{28}) *wienoki-g'*, gimė iš senesnės pirmalytės *vienóki*, plg. *eĩk* = *eĩki*.

b) *tiesió-g* : *tiesió-gi-ai*. Ši žodylytė yra kilusi iš prieveiksmio **tiesió* „tiesiai" ir pasturdėlio *-g'*, *-gi* (: *kaipó-gi* = *kaĩpai-gi*). *Tiẽsiai* : **tiesió* = *tìkrai* „ей богу" (Tverečiaus apkaim.) : *tikró* „ей богу" (ten pat).

c) *valstybė* : *valstijà*. *Valstijà*, man rodos, greičiausia reikš „штаты, valsčių sąjungą". *Valstybė*, kaip ir latvių žodis *valstība*, gali reikšti „го-
434 государство", „das Reich, der Staat", nors ir šiam žodžiui nepriešinga būtų prasmė ir „штаты", plg. *ponybė* = *ponijà*, *vyrybė* = *vyrijà*.

„Государство", „państwo" geriausia vadinti *viẽšpatijà*, nėsa *viẽšpats* — „государь", „valdonas".

d) *knìngà*, nėsa taip ištaria žemaičiai. *Knygà* nevartotina dėliai to, kad ji svetimos kilmės, būtent, rusiškos.

---

[1] [Lyčių *mūsų*, *jūsų*, *mėsa*, *mes* (*mės*) dabar kalbininkai nebekildina iš *mumsų*, *jumsų*, *mėmsa*, *mėms*. — *Z. Z.*].

[2] Geriaus rašyti *mes* (arba *mės* pas rytiečius ir latvius).

e) *tyrinėti*, ne **tirinėti*. Visos tarmės, kurios netrumpina balsių padėjime pirm priegaidės, čia turi ilgąjį *y*.

f) *žydėti*, ne **židėti*, delto kad ir tos tarmės, kurios nepriegaidėtas balses trumpina, sako *žydi*, *žydime*, *žyditę*, ne **židi*...

9. Aukkuras ar aukara?[1]

IV 75 Lig šiolai raštų kalboje vartojamąjį žodį *aukuras* „altorius" „Lietuvio" (1907 m. Nr. 5 pag. 76) redakcija užsigeidė perdirbti ing *auk-arą*, sanprotaudama, jog šisai žodis yra kilęs iš *auka* „apiera" ir *ara* „altorius". Šisai „Lietuvio" redakcijos aiškinimas yra visai nenuvykęs, nėsa jam prieštarauja kalbos faktai. Mums tėra paliudytas žodis *aukuras*, bet ne **aukara* : *aukóras* Daukanto Būdas 105_{13} (: *ó* Daukanto rašyboje reiškia trumpą atvirą *u*, k. a.: *kónegajksztis* 105_4, žynej arba *kónegaj* 111_5), *aukurus* arba altorius l. c. 114_{26}, *aukùras* Daukanto žodrodys s. v. *altare* (: *ù* šiame Daukanto rašte išreiškia trumpą atvirą *u*, k. a.: *jùk* l. c. sub verbo *at*, *netrùkùs* s. v. *brevi*, *gùwùs* s. v. *callidus*, *pùtù* s. v. *clango*, *žibùrys* s. v. *lux*). **Aukara* negali turėti žodžio **ara* „altorius", dėlto kad to žodžio nėra lietuvių kalboje, o jei būtų, tai jis skambėtų kaipo **osa* (žr. žemiaus). Reikia žinoti, kad latynų žodis *āra* „altorius" (su ilgu *a*) yra gimęs pagal latynų kalbos įstatymų iš **āsā* : *s* padėjime tarp dviejų balsių pavirsta ing *z*, iš kurio ilgainiui atsiranda *r*, žr. Brugmann'o Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen I² 716 § 874, k. a.: *auris* „Ohr" = *ausìs*, *aer-is* gen.
76 sing. prie *aes* „varis" = gotiškai *aiz*, skr. *ájas-* „Erz". Kad *āra* gimė iš **āsā*, parodo oskiškas žodis *aasas* nom. pl. „arae", žr. Walde Lateinisches Etymologisches Wörterbuch (Heidelberg 1906 pag. 40). — Kaip augš'ėsni pasakėme, latynų žodis *āra* lietuviškai skambėtų kaipo **osa*, nėsa lietuvių kalboje iš ilgojo indoeurop. *ā* gimsta *o*, k. a.: lot. *frāter* > *broter-ėlis*, lot. *lāma* „Lache, Morast, Sumpf" > *lomà*, lot. *stā-re* > *stó-ti*.

Iš pasakytojo apie žodį *āra* aišku, kad **auk-ara* negali būti sąryšyje su minėtuoju latynišku žodžiu. „Lietuvio" **auk-aros* vietoje reikia vartoti Daukantiškis žodis *aūkuras*. Žodį *aūkuras* reikėtų, etymologiškos rašybos prisilaikant, rašyti su d v i e m *k*, t. y. *aūk-kuras*. *Aūk-kuras* yra sutrumpintas iš **auka-kurá-*, nom. pl. *auk(a)-kuraī*. *Aūk-kuras* yra padarytas analogiškai su *ugniā-kuras* „ovar, der Feuerherd = pėlenas" (Kvėdarna) : *aūkkuras* — „aukų kūrinimo (= „deginimo") vieta".

[1] [Dėl *aukkuras* arba *aukuras* plg. Būga Lituanica, žr. šio tomo p. 355—357. —*V.M.*].

10. Patarmė

Rusiškam žodžiui *совет* arba lenkiškam *rada* išreikšti rašomoje kalboje yra vartojamas žodis *patarmė*. *Patarmė*, mano nuomone, šiai prasmei išreikšti — neatsakoma. Jei žodis *tarmė* reiškia „наречие", tai *patarmė* negali turėti kitos reikšmės, kaip tikt „поднаречие". *Tarmė* ir *patarmė*, kaipo „наречие" ir „поднаречие", kalbomokslyje jau gavo pilietybės teises. Kalbomokslyje rasme šiems panašius pasakymus: „Lietuvių *kalbà* suskydo ing dvi *tarmì*: augštaičių ir žemaičių. Augštaičių *tarmėje* reikia atskirti tris *patarmės*: vakariečių ir rytiečių. Žemaičių *tarmė*, kaip ir augštaičių, suskilo irgi ing tris *patarmes*: šiaurės vakariečių, pietų rytiečių ir pietų vakariečių. Kaip augštaičių, taip ir žemaičių *pãtarmės* savo keliu suskilo ing daugybę šnektų...". Iš to matome, kalbomokslyje yra atskirtini šie terminai:

kalbà — язык,
tarmė — наречие,
patarmė — поднаречие,
šnektà — говор.

77 Jei *patarmė* reiškia „поднаречие", tai kaip tada pavadinti „совет"? „Совет" reikia praminti žodžiu *patartìs, -iẽs, pãtartį*. Šisai žodis, pagal kun. Jauniaus, vartojamas žemaičių krašte. Be *patartiẽs*, prasmei „совет" išreikšti taipogi gali būti vartojamas žodis *patarìmas*.

11. Elgeta „mendicus". Algys „angelus"

VII 157 (23) § 1. Slaviško *ubago* vietoje paskutiniuoju laiku mūsų rašytojai pradėjo vartoti žodį *elgėta*, plg. „Dirva-Žinynas" Nr. 7 Balandis 1903 p. 115_{14}, 146_{25}, „Viltis" 1908 m. Nr. 1 (36) p. 4 stulpelis 4_{46}. *Elgėta*, reikia spėti, pateko į raštiją ne iš gyvos kalbos, bet iš žodynų; bent taip šis žodis yra rašomas Nesselmann'o (p.18), Kuršaičio (p. 106) ir Miežinio (p. 60) žodynuose.

Kuršaitis *elgėtos* žmonių kalboje negirdėjo. Tokiam sanpročiui padaryti duoda teisę skliaustų [ ] ženklas: į skliaustus Kuršaitis deda visus tuos žodžius, kurių jis nebuvo girdėjęs savo ausimis. Šiame atsitikime Kuršaičio (lygiai kaip ir Miežinio) šaltiniu buvo Nesselmann'o žodynas. Nesselmann'as savo *elgėtą* (jisai rašo *elgêta*, kur *ê* lygus yra *ė*), regimai, išpešė iš raštų, greičiausiai iš 1701 m. „Naujojo Testamento", kuriame Luk. 16_{20} randame parašyta *elgėta*

(ubagas), žr. Bezzenberger Beiträge zur Geschichte der Litauischen Sprache. Göttingen 1877 p. 11_7.

§ 2. Senobės raštai aiškiai rodo, kad *elgėta* reikia rašyti su trumpuoju *e* po *g*, t. y. *elgeta*. Iš Daukšos Postilės rašymo būdo galime padaryti neabejotiną išvedimą, jog žodyje *elgeta* balsė *e* buvo ištariama trumpai. Daukšos šnektoje *e* buvo atāviras, ištarimėje labai artimas „minkštam" *a*. Atvirajam *e* išreikšti Daukša gana dažnai vartoja dvi ypatiški raidi : e^a ir $ę$[1].

158 Toje Postilės dalyje, kurią jau išleido E. Volteris, randame žodį *elgeta* parašytą su e^a ir *ę* sekančiose vietose : *ėlge^{a}tai* 10_2 dat. sing., *ėlge^{a}tos* 19_{33} nom. pl., *ėlge^{a}tos* 19_{36} gen. sing., *ėlge^{a}tos* 28_{10} nom. pl.: *ėlgętos* 19_{35} nom. pl., *ėlgętą* 137_{10} acc. sing. Del pilnumo privesiu dar tréitą pavyzdžių iš antru atveju dābar (= dár) neatspauz-
(24, dintos Postilės dalies: *ėlgętot'* 308_{17} „ubagais eiti", *elgiatas* ir łąszus siunczia ing' namus 492_{24}, *ėlgiatų*, ligonių ir łąszu 492_{31}.

Visųdažniausiai Daukša *ėlge^{a}tos* arba *ėlgętos* vietoje rašo *ėlgeta* su paprastuoju *e*. Štai pavyzdžiai iš Volterio išleistosios Postilės dalies : *ėlgeta* 24_{33} instr. sing., *ėlgetos* 25_{31}, $48_{25,31}$ nom. pl., *ėlgetos* 106_{21} gen. sing., *elgetomus* 48_8, *ėlgetomus* 49_8, 169_{32}, *ėlgetomus* 152_{10} dat. pl., *elgetu* 48_{11}, *ėlgetų* 49_{10}, *ėlgetų* 58_{13}, *ėlgetų* 137_{18} gen. pl., *ėlgetomis* 143_{18} instr. pl., *ėlg'etdi* 153_1 dat. sing.

§ 3. Elgeta buvo žinomas ir Širvydui, kaip galima tat matyti iš jo 1629 m. „Punkty kazań od Adwentu áż do Postu, Litewskim ięzykiem, z wytłumáczeniem na Polskie" (Litauische und Lettische Drucke des 16. und 17. Jahrhunderts. IV Heft. Göttingen 1885): Sakay | kad turtingas essi ir nieko ne priwałay | a nežinay | iog tu essi warguolis ir pawargis | *elgieta* | grinas | akłas ir nuogas 51_1.

§ 4. *Elgetą* pažino Kossarzewski's. Jo „Litvanikos" (p. $43a_{22}$) paskaidoje, pramintoje „Wyrazy wyjęte z rękopiśmiennego słownika litewskiego na polski Kazimierza Krzystofa Daukszy nauczyciela parafialnej szkoly w Birżach" (lakštai 41—59), mus interesuojantį žodį randame užrašytą šitaip : *ealgeata* „žebrak". Kazimiero Daukšos *ea* reiškia tą pat, ką ir Mykalojaus Daukšos e^a, t. y. atavirą *e*, ištarmėje maža kuo tesiskiriantį nuo „minkšto" *a*.

Šit keletas pavyzdžių, iš kurių galime matyti, kad Kazimiero Daukšos rašyboje *ea* atstoja balsę, mūsų rašyboje išreiškiamą raide

---

[1] Nosiniam *ę* (: *kęsti*, *męsti*) išreikšti Daukša turi skirtiną *e* nuo *ę* lygiareikšmio e^a : nosinis *ę* turi vertikalinį brūkšnelį par raidės apačią.

ei p. 43b: *gealta* „żółta włóczka“, *gearklugas* „gębacz, pieniacz“, *gealažonis* „żołzy“ = *gĕležuonys* (Dusetos), 52a: *šearmeanis* „stypa,
159 obiad pogrzebowy“, *seasuo* „siostra“, *seańuga* „starzyzna“ („acūtus“ padėtas augšt santaros arba ant jos išreiškia santaros „minkštumą“; *tieśogus* „prosty“ 56a, *žlūbas* „zapłakany“, *žlauga* „deszcz pada bez przerwy“ 58d), 58d: *žeabras* „trochę łysy“...

§ 5. Kad žodyje *elgeta* po *g* reikia rašyti trumpasis *e*, rodo abuõdu Daukšu: vienas šešiolikio, antras devyniolikio amžiaus.

(25) Žodynų *elgėta* su ilguoju *ė* neabejotinai paeina iš 1701 m. „Naujojo Testamento“: Luk. 16_{20} *elgėta* (ubagas). 1701 metų *elgėtos ė* yra lygus *e*, kaip kad leidžia mums sanprotauti sekantys pavyzdžiai: tame *išmanimė* p. XXXVII, *abėlno* Ap. 10_{14}, *mėile* Jon. 2_{17}, *kėkszės* I. Kor. 6_{15} gen. sing.

§ 6. Žinodami, kaip reikia rašyti žodis *elgeta*, dābar visa ko nežinome: mums lieka susekti, kaip šis žodis reikia tarti, t. y. kur ir kokia priegaidė statyti?

Į tuodu paklausimù[1] atāsaką duoda Mykalojus Daukša (1599 m. Postilė). Mano (priepuoliškai surinkti) pavyzdžiai rodo, kad *elgetos* priegaidė stovėjo ant pirmosios sąjamõs, t. y. *el-*. Prie 25 pavyzdžių (17 Volt. + 8 orig.) su priegaide ant pirmosios sąjamos, randame su priegaide ant paskutinėsios tiktai 1 pavyzdį (: *elgetosiá* 492_{10} orig.), o su dviem priegaidėm 4 pvz. (Volt. išl. 49_{10}, 153_1 ir orig. 271_{14}, 492_{31}), visai be priegaidės — 3 pvz. (Volt. išl. *elgetomus* 48_8, *elgetu* 48_{11}, orig. *elgiatas* 492_{24}).

§ 7. Daukšos rašyboje „acūtus“ tarnauja tvirtagālei (geschleift) priegaidei išreikšti, o „circumflexus“ — tvirtaprãdei (gestossen), žr. Jauniaus Интонации гласных звуков литовского языка. Ковна 1900 2_1[2].

---

[1] *Paklausimas* Dusetiškiuose reiškia tą pat, ką ir rusų *вопрос*, vokiečių *die Frage*. Plg. Dusetiškių *susėdimą* „zasiedanie, posėdis“: buvau *susėdimė*, einu *susėdiman*. — Ar *pāklausas* turi kur-norints „*paklausimo*“, „*klausymo*“ (taip sako aplink Tilžę) reikšmę, man tuo tarpu nežinoma. Iš Daukanto „Būdo“ (p. 65_{10}) galima manyti, jog *pāklausas* reiškė maž-daug tą pat, ką ir rusų *расспрашивание*, *расспрос* (Даль III[2] 1564): mergvaikiû *paklausais* tarp jû ne ąnsikłausi.

[2] [1911. IV. 9 laiške Kleopui Jurgelioniui (žr. Literatūros naujienos 1935 Nr. 1) Būga rašo: „Jaunius tikėjo, kad šitaip priegaidėjęs yra Daukša. Bet aš, įsigilinęs į Daukšos postilę, radau, kad jo - yra ne priegaidės (интонация), bet kirčio (ударения) rodytojas, visai nepriklausąs nuo priegaidės. Pavyzdžiai: Daukša rašo - te, kur buvo priegaidė tvirtagalė (steigend): *būdas* 231_{10} (cituoju pagal Volterio laidą), *kriżeus* $231_{12, 14}$, *qnt'*

Elgeta mano pavyzdžiuose iš Daukšos turi „acūtum“ šešiolikoje atsitikimų (Volt. išl. 9 + orig. 7), o „circumflexum“ — trylikoje
160 atsitikimų (Volt. išl. 10 + orig. 3)[1]. Taigi, balsų didumu galime išvesti, jog Postilės rankóraštyje *elgeta* turėjo „acūtum“ ant *el-*, t. y. šisai žodis buvo ištariamas su t v i r t a g a l ė priegaide : *el̄ge^{a}ta.*

(26) § 8. Išvestinis iš *el̄getos* veiksmažodis pas Daukšą turi dvi lyti: *elgęto-t'* 308_{17} (orig.) ir *élgetauti* : nų *élgetaip* szlako wąndenes *élgtauie* 271_{40} (orig.).

Širvydas (Dictionarium 1713 m.) irgi vartojo veiksmažodį *elgetauti* : *elgietauiu* „żebrzę, mendico“ 447b.

§ 9. *Elgetos* priegaidės vietą taip-pat patvirtina Daukšos žodis *vârgeta* „mendicus, pauper“: Postilė Volterio išleidime: *wârge^{a}tos* 29_{29} nom. pl., *wârgetomus* 190_{17} dat. pl., originale : *wargiatos* 497_{10}.

§ 10. *Elgeta* ir *várgeta* turi sau draugą *šìketą* „tridšą, šikālių“, žinomą Panemunėlio, Salų, Kamajų apylinkėje. *Šiketa* Ramygalos ir Vadoklių (Lėnas) parapijose yra ištariamas kaipo *šìkata.*

Visi šitie trys žodžiai turi pirminį sufiksą *-eto-* (: *el̄g-eto-mis* instr. pl.) ir yra jie išvesti iš veiksmažodžių *el̄g-tie-si, varg-ti, šìk-ti.*

§ 11. Augustas Leskien'as savo rašte „Die Bildung der Nomina im Litauischen“ p. 571 *el̄getą* išveda iš veiksmažodžio *el̄gtiesi*[2], vartojamo reikšmėje „ubagauti“ : *elgdamasis* (ubagaudamas) Luk. 18_{35} „Naujas Testamentas. Berlyne 1866“.

Elgtiesi „betteln, betteln gehen; ubagauti, ubagais e i t i“, man rodosi, yra tas pats žodis kaip ir *el̄gtiesi* „sich betragen; поступать,

---

dûsžios 231_{15}, *nêszdamas* 231_{15}, *skâitome* 231_{17}, *awête* 231_{34}, *pêikia* 233_{11} ir begalės kitokių. Tvirtagalę (steigend) gali rodyti ir acutus ′ : *gáno* 237_{2}, *rąkos* 237_{11}, *galwós* 237_{20}, *rásztas* $239_{1,2}$, *wákaras* 239_{3}, *kráuias* $241_{32,37}$ ir kt.

Tvirtapradę (sinkend) priegaidę vienodai rodo ir ′ ir ^ : *žmónės* 243_{2}, *szlówe* 243_{7} (tvirt pradė priegaidė žinoma iš žem.), *sópulus* 243_{14}, *súnų* 243_{30}, *mótęru* 246_{9} :: *môtęrimus* 245_{6}, *gêdetiś* 247_{28}, *môki* 247_{35}, *brôlei* 248_{7} ir d. k. p.

Tokie pavyzdžiai, kaip antai *móteres — môteres* (nom. pl.) arba *bûdas — búdas*, rodo, kad D a u k š a p r i e g a i d ž i ų n e s k y r ė: jo acutus arba circumflexus tereiškia kirtį (ударение)“. — *Z. Z.*].

[1] Iš 33 pavyzdžių 3 visai neturi priegaidės ir 1 ant paskutinėsios sąjamōs (*elgetosiá* 492_{10} orig.). Tokiu būdu, priegaidę ant pirmosios sąjamos randame 29 atsitikimuose.

[2] E. Lidén'as (Armenische Studien. Göteborg 1906 p. 99) *elgetą* sugiminina su armėnų *alkalk* „arm, armselig, elend, dürftig“ ir graikų ἄλγος „Kummer, Schmerz“.

вести себя". Veiksmažodžio *elgtiesi* pirmutinė reikšmė buvo „vèsti save = вести себя arba nèšti save = sich be-tragen".

§ 12. *Elgtiesi* yra grįštamasis (reflexivum) veikslas (genus verbi,
161 στάθεσις) iš veikiamojo (activi) **elgti* „vesti, nešti". Prie pereiginio (transitivum) veiksmažodžio **elgti* „vesti, nešti", be abejo, yra buvęs taip-pat ir nepereiginis (intransitivum) **elgti* reikšmėje „eiti, keliauti".

Tarp pereiginio **elgti* „eiti" (= priežastiniam [causativo] iš *elg-*
(27) „eiti : vesti = daryti, kad kas eitų") ir nepereiginio **elgti* „eiti" yra toksai santykis, kokį kad randame tarp *dègti* „cremare" ir *dègti* „ardere" arba tarp *pa-nėšėti* „truputį, nedaug nešti" ir *pa-nėšėti* „по-ходить (на кого)".

§ 13. **Elgti* „vesti : eiti", be *elgetos* ir *elgtiesi*, dar turi sekančius giminaičius : *elgetis* fem. „żebractwo, żebranie; mendicitas, mendicatio" (Širvydo 1713 m. Dictionarium p. 447)[1], *elgìmos* „поведение, das Betragen" iš **elgìmas* + *si* (Jauniaus Россненские говоры 31) indeclinab.

Daukanto šnektoje *elgìmos* buvo linksniuojamas: jo „Giwatosi Didiujû Karwaidû..." randame daug kartų pavartotą instr. sing.: maloniù *elgimous* 62_{10}, sawo *elgimous* 156_{10}, tokiù sawo *elgimous* 188_{17}; „Būde" (Petropilie 1845) randame bent keliose vietose loc. sing.: kalbo ir *elgīmijs* 35_4, sawo *elgīmijs* 163_{10}.

Daukanto lytims *elgimous* ir *elgīmijs* atsakytų augštaičių tarmėje: *elgimuo-s(i)*[2] ir *elgimę-s(i)*[3]. Šiame atsitikime Daukanto *ou* atsako augštaičių *uo*, o Daukanto *ij* („Būde") — augštaičių *ę* : wissi *lousajs* gywensem(s), *douklęs* niekam ned*ous*em 162_4, *prikīszij* 42_{10} = kvėdarniškių *prikìšęn* „prikišę", *pagrobij* 196_{13} „pagrobę", *ikabī-*
162 *nijs* 189_{11} = kvėd. *įkabìnęns* „į-si-kabinęs", tarp *sawij(s* : su praleistu *s*) *sókījtę* 201_{19} „tarp savęs sukietė"...

---

[1] *Elgetis*, *-ies* turi sufiksą *-eti-*, plg. *šer-eti-s* fem. „Ort, wo man das Vieh füttert = šeriamoji vieta" (Mielcke 1800 m. liet.-vok. žod.), gr. λάγεσις „Loos, Schicksal", εὕρεσις „das Finden" Brugmann Grundriss II² 437.

[2] Plg. 1595 m. Daukšos Kat. (Volterio išleid.) : su nuže^a^minimu ir *tikėiimù-si* 16_{10}, *tikėiimuo-si* 16_{33} glosė prie *dukséiimu*.

[3] Juozapas Zubaty's Daukanto *elgīmijs* visai klaidingai nori skaityti kaipo *elgimie-s*, žr. Indogermanische Forschungen VI 217. Plg. žem. *senamì* „ἐν ἔνῳ" iš *senamę*: *senamęn-jė* „ἐν τῷ ἔνῳ", žr. Jauniaus Россненские говоры 35.

* * *

§ 14. Be paminėtųjų giminaičių, *elgeta* dar turi vieną labai
(28) augštos kilmės giminę, būtent *algį*. *Algys* (paminkle parašyta *Algis*), anot Jono Lasiciaus (De Diis Samogitarum 47 [88], et Mannhardti), buvęs „angelus summorum deorum".

Algys „angelus" senų senobėje neabejotinai reiškė tą pat, ką ir graikų ἄγγελος „Bote", t. y. „pasiuntinį", „ėjėją".

§ 15. *Algys* yra veikėjo vardas (nomen agentis) iš šaknies *elg-* „vesti : eiti : siųsti (= «daryti, kad kas eitų»)", turi jis tokį pat šaknies laipsnį kaip ir žodis *narys* „Gelenk = *nėrėjas; dviejų kaulų su vienas antru sujungėjas" iš šaknies *ner-* „rišti, jungti" : *nėr-ti*. Tokie nomina agentis vienaskaitos vardólinksnyje paprastai turi priegaidėtą galūnę, pavyzdžiui tesie : *ryšỹs, gylỹs* „Stachel", *drugỹs* „Fieber = krėtėjas" (cf. rus. *дрожать*, lenk. *drgać*), *vėdỹs* „Bräutigam", *žynỹs* „Zauberer".

§ 16. O. Schrader'is (Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde 673) mūsų *algį* giminina su *algà* (žr. žemiaus § 19) „Lohn", duodamas jam „Lohnmann'o" reikšmę, o W. Prellwitz'as (Etymologisches Wb. der griech. Spr. 2. Aufl. p. 3) — su graikų žodžiu ἄγγελος, sanprotaudamas, jog šis žodis kilo disimilacijos keliu iš **alg-elo-s* (: ἀλέγω „besorge"). Bet man rodosi, kad nei Schrader'io, nei Prellwitz'o etymologijos nėra geros.

* * *

§ 17. Šaknis *elg-* „vesti : eiti : siųsti" yra išvestinė iš trumpėjesnės šaknies *el-* arba *ele-*[1]: gr. ἐλαύνω, ἐλάσαι „treiben", ἔλυται. ἔρχεται Hes., ἐλ-θ-ειν „kommen", lie. *ál-dau, ál-dy-ti* „greitai ginti, pędzić" (telšiškiai žemaičiai. Pas Jušką žod. I 11 : *al-din-ti* „wypędzać").

163 § 18. Tarp šaknies *el-g-* ir *el-* yra toksai santykis, kokį kad randame tarp *jaũ-g-ti* (Kvėdarna) ir *jaũ-ti* „mieszać" (wszystko), przyrządzać (jadło dla świń)".

Keliolika šaknų, praplatintų sufiksu *-g-*, paduoda Persson'as
(29) savo rašte „Studien zur Lehre von der Wurzelerweiterung und Wurzelvariation. Upsala 1891" p. 14—19.

---

[1] Apie viena- ir dvi-sąjames šaknis ir jų su vienas antra santykį galima šis tas rasti mano Aistiškuose Studijuose I p. 205.

* * *

§ 19. *Algà* „Lohn" yra raidė į raidę tas pats žodis, kaip ir graikų ἀλφή „Erwerb" : senobės indų *arghá-s* „Preis, Wert", *árhati* „er ist wert, verdient", gr. ἀλφεῖν „einbringen, verdienen", žr. Prellwitz Etym. Wb. d. griech. Spr.[2] 29, Brugmann Griech. Grammatik[3] 86, Kurze vergleichende Gramm. 117.

§ 20. *Alga*, nors iš tikrųjų ir nėra giminė su *elgtiesi*, bet vienok žmonių nuomonėje tarp *algõs* ir *elgìmos* yra neabejotinas ryšys. Žmonių numanymu, *algà* yra tai užmokesnis už gerą *elgìmos*. Šios dėliai priežasties kai-kuriose šnektose *algà* tapo perdirbta į *elgą*, žr. Leskien Bildung d. Nomina 213. Su *elgà* man teko sueiti į pažintį Daukanto Lietuvos istorijoje I 475 (II 239 : *elgauti* „służyć") ir Giwatosi Didiujû Karwaidû : didelę *elgą* žadieję 216_{10}, pirmą *elgą* tinay nupelnę 17 metû turiedamas 223_{6}.

* * *

§ 21. Žemaičių veiksmažodis *algóju*, *algójau*, *algóti* „vociferari, clamitare" (Kvėdarna, Rietavas) ir Daukšos (1599 m. Postilė orig.) *álgu* „apello" 467_{51}, *álga* 127, 192, 211, 295 3 praes., *âlgame* 136, *âlgate* 136, *algôio* 136, *algôtas* 56_{12}, 128 del reikšmės turi būti atskirtas ir nuo *elgìmos* ir nuo *algõs*.

12. Dejà

250(30) Mūsų rašytojai žodį *dejà* „die Wehklage", labai gerai žinomą iš Nesselmann'o (p. 135) ir Kuršaičio (p. 82) žodynų, klaidingai perdirbo ing *dėja*, su ilguoju *ė*, plg. „Draugiją" IV 352_{21}, V 72_{39}, 73_{21}, VI 369_{34}, 394_{35}. Šita paklaida, regimai, atsirado par Miežinio kalčią, žr. jo žodyno p. 48, kur turime : *dėja*! vaj! niestety, biada! rope, увы!

Už trumpąjį *e* žodyje *deja*, apleidus Nesselmann'ą ir Kuršaitį, duoda savo balsą ir Juška, žr. jo žod. I 307 : *déjis* „жалоба, ропот, пеняние; żal, narzekanie" : Man bugštu (bugu) tų *dejų* klausyties, t. y. dejavimų.

Be to, balsės *e* trumpumą *dejoje* rodo jos giminaitis veiksmažodis *dejúoti* „wehklagen, winseln".

Daukša (1599 m. Postilė, Volterio išleidimas) su savo *ę* (= e^{a}, žr. augščiau 11 § 2) rodo, kad reikia rašyti *dejà* su trumpuoju *e* : Bet' ach *dęjá* (acūt'o vietoje padėtas taškelis) iog ertés daugêsń tokių, kurie tos malônes... wartôie ąnt' sawòs prapultiés 130_{26},

bet' *dęié* žmôgui 141_{27}, *dęiá* wissokei teisîbei žmonių 157_{36}, *dęia* taw, kursái kitą niékini 177_{8}. Su *e* šį žodį aš randu savo išrašuose dvieiose vietose : Bet ach *Deia* ąnt' weikalų mûsų 140_{7}, *deiag* ir mûmus bus, ieig' têipaicu ne stębsimę (: pirmasis *ę* = *em*, jis turi ypatišką raidę) priesz sawą wálą 207_{9}.

Labai abejotina, kad *dejúoti* būtų kilęs iš **deivuoti*[1] „dievo
251 vardą minėti" (plg. žem. *at-si-deivúoti* „pożegnać się"), kaip kad kitą kartą sanprotavo prof. Jaunius.

Dejà, *dejúoti* yra giminaičiai *dievui*, lot. *deus*, sen. indų *dēvás*,
(31) sen. prūsų *deivas* „Gott", lot. *Diēs-piter* „Juppiter". Tolesniai *dejà* ir *dievas* giminiuojasi su : *šin-dėi* (Žaiginys), *šiñ-dei* (Dusetos)[2] „ho-diē", lot. *diēs*, lie. *die-nà* = pr. *dei-nā* „Tag", plg. Walde Lateinisches etymolog. Wb. 174—176. Prūsų *dei-nā* „diena" rodo, kad „šviesumo" ir „dievo" šaknis senų senobėje buvo *dei-*. Iš šitos šaknies *dei-* lietuviai kitą kartą yra turėję padarytą dievybės vardą: **dēj-a-s* „deus".

Dejà! „vae! rope! увы!" yra labai senobiškas „vocativus emphaticus", lygus su prūsų *deiwa* „dieve!", *tāwa* „tėve!" ir sen. latvių *Jēkuba* „Jokūbai" (Bielenstein Lett. Spr. II 9). Apie šį vocativą žr. Jauniaus „Praelectio... Petropoli 1900", plg. Draugijos t. I p. 159 : *pānā-ni* „Domine noster!".

Paskesniai *dejà* „vae", suprasta kaipo nominativus, tapo l i n k s n i u o j a m u žodžiu.

**Dēj-a-s* „dievo" reikšmėje, be *dejōs*, užsiliko dar veiksmažodyje *dejúoti* „wehklagen = **deją* (= dievą) minėti".

13. Gyvolis. Senolis

Gývolį ir *senõlį* „senį" daug kas be mažiausio reikalo verčia į *gyvuolį* („Draugija" IV 15_{27}, 94_{11}) ir *senuolį* („Viltis" 1908 Nr. 133 p. 1. stulp. 2_{6}).

Gyvulio vietoje kitur vartojamas yra *gyvolis* (Aist. stud. I p. 56_{9}). Jei šisai žodis turėtų *uo*, tad žemaičiai ištartų kaip *ū*

---

[1] Praeitojo laiko 3 asmenį *dejāvo* Jaunius išvezdavo kitoniškinimo keliu (per dissimilationem duorum *v*) iš **deivāvo*, plg. *at-si-dei-vāvo* „prisakė sudieu". Šitas kitoniškinimo pavyzdis nelabai įtikėtinas. Plg. *pa-šarvāvo*, *gyvāvo*, kur *v* neišnyko.

[2] [„Pastabose ir papildymuose prie K. Būgos Kalbos dalykų" (Draugija X 1910 250) yra toks Būgos prierašas: „Dusetiškiai sako ne tik *šin-dei*, bet ir *šin-dėi* (su ilgu *é*). Abidvi ištarmi yra žinomi ir Salų, Kamajų, Panemunėlio parap..." — *Z. Z.*].

(k. a. Kvėdarnoje) arba *ou* (k. a. Rietave), bet tuo tarpu visi že-
(32) maičiai ištaria *gyvuolis* — su *uo* iš *o*, plg. *lúoti* = *lóti*, *suotus* = *sotus*... Valančiauskas (Pałąngos Juze. Wilniuje 1863) rašo *giwolis* (p. 44_{30}, 52_{3}) su *o*, o ne *uo* (plg. *duonas* kiepalukas 21_{6}, *uodiga* 33_{16}), taip-pat ir Daukantas (Būdas p. 13_{11}) : *gywolis*, o ne
252 **gywoulis*, plg. *soulaj* „suolai" 21_{27}, par *oulektį* 21_{5}, ąnt... tos *doubies* 21_{10}, *noumonęs* 99_{7}...

Mūsų *gyvolis* (: *gyvas*), žiūrint į sufiksą, yra lygiai taip padarytas, kaip ir latynų con-*vivālis* (: *vivus*).

Žemaičių tarmėje, k. a. Kvėdarnoje, Rietave, *senōlis* yra ištariamas kaipo *senuōlis* (cf. *suodà* „kaimas" prie *sūdis* : *soudis* „súodys"). „Pałąngos Juzėje" visur *senōlis* rašoma su *o* (nėkarto su *uo*!) : Motinas motina *senoli* wadinama 12_{13}, mūsų *senolei* pagonis 30_{30}, musu *senolu senolej* 61_{22}[1].

Sufiksą *o-lja-* (: nom. sing. *-olis*), apleidus *gývolį* ir *senōlį*, da randame žemaičių žodyje *dugnōlis* „слепая кишка" (Kvėdarna, Rietavas), plg. Juškos žod. I 358 : *dugnōlius* „kiszka końcowa".

14. Nuduotùvės

Iškilmę ir puotą, kurias kelia tėvai, n u d u o d a m i[2] savo dukterį už vyro, Daukša savo 1599 metų Postilėje vadina *nuduotùvė-*
(33) *mis*. *Nuduotuvės* pas Daukšą, rodosi, terandame tiktai dviejose vietose (p. 281_{31} ir 304_{50}), kurias jų svarbumo dėliai čia išrašau:

Tû nusidêst' łabái mûsų Catholíkai | kurié ir daiktûse tikéiimop' užgúlincziump' | dręsa draugę turét' su Hęretíkais budami ių krikształinose | prieg' *nudûtuwių* | ir laídoiimų numírelų ių | ir su wardú įspetáis užkeiktinęis draugáuię | kas yra ręgimái priesz Wieszpatiés įsâkimą 281_{29-33} (orig. išleid.); nei ąnt' ių krikštînų | nei ąnt' iu passawinimų *nudûtúwių* ir ąnt' pałáidoiimu ne wáikszcziokime 304_{50-51}.

Sūnui tėvai, v e z d a m i žmoną, taiso *vestuvės*. Kaip matome, lietuviai skolintiniems žodžiams *svodbai* ir *veseliai* pakeisti turi saviškius, būtent *nuduotuves* ir *vestuves*[3].

---

[1] [Pastaba „Pataisymuose ir papildymuose" (1910. II. 2): „Žodyje *senolis* rašo *o* ir Juška, žr. žodyno I p. 129, 170." — *Z. Z.*].

[2] Veiksmažodį *nudúoti* reikšmėje „n u l e i s t i" gana tankiai randame dainose, plg. Juškos „Liet. svotb. dainų" Nr. 960,3 : Ji (= močiutė) mane žádi už seno *nuduoti*.

[3] [K. Būgos prierašas „Pataisymuose ir papildymuose" (1910. II. 20) : „Daukša savo Postilėje *nuduotuves* vadina dar ir kitu vardu, būtent, *nuduo-*

Išraiškos : *jo(s) mylista, jūsų mylista, tamstos mylista* lietuvių kalbai yra svetimos. Visos šitos išraiškos paeina iš lenkų kalbos: *Jego miłość, Jei miłość, Wasza miłość*, plg. A. Brückner Die slawischen Fremdwörter im Litauischen p. 108.

Jo mylistos etc. vietoje kitą kartą buvo sakoma *Jo sveikatà*. Šita reikšme *sveikātą* vartojo Daukšà (1599 m. Postilė Volterio išleid.) ir Daŭkantas (1845 m. „Būdas“).

Šit citatės : pas Daukšą : Bei idánt tůs dáiktus kuriůs iúmus priminiau *iúsų sweikátos* geręus galétų atmint : trumpái tatái ką pasakiau ąntrú kartu sakau 49_3, wissús dáiktus *iúsų sweikâtomus* pîrmieus trumpái paródissime 193_1; pas Daukantą : Rekalaudamis kô nu kô-
(34) norint, ar pagoudos sau ijszkodamis wissados nu tû žôdiû pradieię kalbieti galwą sawą lęngdamis „*Tamistos swekatos* atejom pasiterauti...“ 64_{30}.

Panašų į *sweikatą* „pagarbos“ žodį randame pas Homėrą. Μένος — „stiprumas, stiprybė; galės, jėgos“ vartojamas yra taipogi ir daukšiškės bei daukantiškės *sveikātos* reikšmėje, plg. Odys. XIII 49 .

Καὶ τότε κήρυκα προσέφη μένος Ἀλκινόοιο „ir tada prabìlo gerdó-pi Alkinoo s v e i k a t à“.

Maž-daug tokia pat reikšme, kaip ir *sveikatà*, yra vartojamas ir būdvardis *sveikas*, labiausiai rytiečių augštaičių šnektose. Sakoma yra : „Ką dabar *sveikas* bedarysi?“, „paklausk jo *sveiko*, gal ir žino“, „aš prieš jį *sveiką* — tai dulkė“, „reikia jam *sveikám* pasakyt?“.

* * *

Svetima tik išraiška *Jo mylista*, bet ne patsai žodis *mylista*. *Mýlista* drauge su žemaičių *mylesta* (priegaidė tokia pat. Kvėdarna, Rietavas, Palangos Juze p. 55_{10}, 56_{29}, 81_{30}, 110_{19}) „Gnade, Huld“, priešais Brückner'io (Die slavischen Fremdwörter im Litauischen p. 108) nuomonei, yra lietuviškas, neskolintinis žodis. *Mylistos* il-
254 gąjį *y* randame sekančiuose giminaitiškuose žodžiuose : *mylėti* „lie-

---

tinėmis: Wienókig' kad' tawę prâszo ąnt' krikształnų arba ant' nudûtinių... ne môki jiemus iżg' to iżkalbêtiś 247_{35} (Volterio išleidimas).

Salako parapijoje женитьба yra vadinama *vedybomis*: jam rūpi *vedybos*. *Vestuvės* gero kalvio kaltas žodis, jei tik kaltas; plg. latvių dainą: Pupas, pupas, zirńi, zirńi. Nû patē ēstuvē, Tā meitińa dzeltānīte Nû patē *vestuvē* Nr. 14047,3 (Barona un Wissendorffa Latvju dainas)“. — *Z. Z.*].

ben", žem. *mylas* (Kvėdarna, Rietavas, Pałąngos Juze p. 15_1, 85_{19}) = pr. *mīla-* = la. *mīl'(ja)š* „lieb", *mylúoti* „umarmen".

Tarp *mylo* ir *míelo* yra toksai pat santykis, kaip ir tarp *lytùs* (Veliuona, Rietavas, Tilžė), la. aug. *lītus* (Эйдзелин Латышские предлоги I p. 192) ir *lietùs* (Dusetos, Kaunas), la. žem. *lietus* „der Regen", tarp *sỹkas* (Dusetos) ir *siẽkas* (Joniškis) „saikas", tarp *mýgti* (Dusetos) ir la. *miegt* „stark drücken"...

Iš slavių *milostь* negalėjo gimti nei *mylista*, nei *mylesta*, dėlto kad, viena, iš slaviško *o* lietuvių kalboje tekęla *a*, bet niekados nei *i*, nei *e*, antra, slaviškos minkštos žodžio galo santarõs vietoje lietuviai stato savo *-ius*, jei skolinamasis žodis yra vyriškosios gy-
35) mės, arba *-is*, jei — moteriškosios gymės, plg. *viečnastis* iš lenk. *wieczność*, *zlāstis* fem. (Dusetos) iš lenk. *złość*, *kùpčius* iš *kupiec*.

Tokį pat sufiksinės balsės laipsnį, kurį turime žodyje *mylesta*, randame ir latvių kalboje : *mīles-tība* „Liebe".

Mylistoje turime tokį pat *i*, kaip ir žodžiuose : žem. *uodigà* (Pałąngos Juze $33_{16, 19, 23}$, 36_5, $37_{23, 31}$, $51_{24, 26}$) = *uodegà*, *kupita* l. c. 38_{31} = *kupeta* „Haufen", *(s)ketirà* „der Widderist der Pferde" (Kuršaičio žod. 180) = *sketerà* (plg. Aist. stud. § 37^{18}), la. *kadiģis* = *kadeģis*, *kadedzis* „kadagys" (Kr. Barons un H. Wissendorffs Latwju dainas Nr. 3707).

Peterburgas, 1909 m. Sausio mėn. 12 (25) d.

16. Dosnùs „hojny". Dótilas „datek"

(35) Raštų kalboje žodį *dosnus* paprastai randame rašomą kaipo *duosnus*, plg. „Vadovo" II 230_{30} : *duosnumas*. Senobės rašytojai (Daukša, Vilentas) ir lyginamasis kalbomokslis rodo, kad žodis *dosnus* reikia rašyti su *o* (ne *uo*!).

Šitai citatės iš senobės rašytojų : Vilento 1579 m. Enchiridijon'as ir Epistolos bei Evangelijos (Litauische und lettische Drukke. III Heft. Göttingen 1882) : isch tawa *dosnos* geribes imam 21_7, *dosningai* 115_{21} adv.; Daukšos 1595 m. Katekizmas E. Volterio išleidime : *dôsnai* 57_7 adv. „hojnie", *dôsnumo* 58_6 „hojności"; Daukšos 1599 m. Postilė E. Volterio išleidime: *dôsnęi* 170_3 adv., *dôsneus* 193_{13}; Daukšos 1599 m. Postilė originalas : *dosnéi* 292_{11} adv., *dósneus* 525_{23}, *dosniam'* 290_9 dat. sing., *dósnumi* 177_{29} = *dôsnumi* 298_{21} instr. sing., *dósnias* môkestis 286_{17} acc. pl., *dôsnes* mô-
36) kestis atâdawe 290_5, *dósnios* ir płáczios rąkos 290_3 nom. pl., *dós-*

numis 286_{23} instr. pl. :: *dósnumas* 178_{35}, 295_{43}, *dósnumo* $183_{40, 45}$, 184_{18}, 267_{23}, 268_{31}, 288_{21}, *dósnumą* 274_{40}, 297_{33}, *dósnumą* 275_{32}.

Savo išrašuose iš Daukšos aš terandu dvi vieti, kuriose *dosnus* parašytas kaipo *duosnus*[1] : *duosna* ir didžiaturę rąką 1595 m. Kat. p. 52_3 ir buwo *dûsnús* 1599 m. Postilė Volterio išl. p. 46_{13}. Šituose atsitikimuose, regimai, turime *uo* įvestą iš veiksmažodžio *duo-ti*.

Žodis *dosnus* turi gretyminę išvaizdą *doslùs*, plg. Juškos žod. I
44 336 ir 419 s. v. *gausùs*, Širvydo 1713 m. Dictionarium p. 72 s. v. *hojnie* : *doslingay*.

Gretyminės lytys *dosnùs* ir *doslùs* rodo, jog kitą kartą yra buvusi šaknis *dos-*. Tą *dos-* randame sekančiuose žodžiuose: žem. *par-dōs-a-s* „продажа"[2], *par-dos-ìniai* rugiai „veniales", Daukšos *par-dōs-tė* „продажа", *atā-dos-i-s* masc. „возмездие" : ąnt' *pardóstes* Post. Volterio išl. 208_4, *atâdosis* l. c. 48_{24} = *atâdosiś* 197_{12}, *attâdosio* Post. orig. 308_{19} = *atâdosio* l. c. 165_{44} gen. sing.

Lietuvių šaknis *dos-* yra kilusi iš indocuropiškos *dās-*, kuri su senobišku *ā* užliko latvių kalboje: *dās-n(a)-s* „freigebig", *iz-dās-tīt* „leichtsinnig (Geld) verschleudern", plg. Bezzenberger Beiträge zur Kunde der indogerm. Sprachen XXIII 301. Lietuvių šaknis *dos-*, tiesą pasakius, yra ne šaknis, bet atskiras žodis, kitą kartą buvęs nėkatrosios gymės (neutrius generis). Kaipo atskiras žodis *dos-* užliko senobės baktrų (avestos) kalboje: *dāh-* neutr. „Gabe" (*h* iš *s*) : sen. indų *su-dās-* „reichlich gebend", *dās-vant-* „gabenreich", žr. Brugmann Grundriss II², 1 537.

(37) Santaragalūniai *s*-kamieniai žodžiai del mums neaiškių priežastų kaitaliojas su *t*-kamieniais, pavyzdžiui tesie: *mēnes-* greta su *mēnōt-* (= gotų *mēnōþ-s* „mėnuo"), lot. *flōs* greta su ide. *bhlōt-* (iš kur sen. vok. aug. [ahd.] *bluot* „Blüte") Brugmann Grundriss II², 1 427, 536.

Šaknis-žodelis *dos-* turi gretyminę lytį *dot-*. Tą *dot-* randame sekančiuose žodžiuose : pas Jušką (žodyno I tome) : *dót-a-s* „dar,

---

[1] *Duosnùs* sako anapoliškiai žemaičiai (netoli Žąsūgalos Telšių apskr.), jie ištaria *dou nus*, su *ou* kaip ir žodyje *dous* „duos". Telšiškis Valančiauskas [= Valančius. — *Z. Z.*] ištaria *dosnùs*, žr. jo „Tamosziaus isz Kempis. Apej sekima Jezaus Kristaus kningas kietures. Wilniuje 1852" p. 248_{28} : loska ira *dosni*.

[2] Žr. Daukanto „Prasmą lotinû kalbôs. Petrapilie 1837" p. 46_2: Veneo essù *pardosou* (dat. sing.). Kvėdarniškiai žemaičiai *pardōso* vietoje sako *pardà*, *-ōs*, acc. *pařdą*, bet *pardosiniai* rugiai. [„Pataisymuose ir papildymuose" yra šis Būgos prierašas: „*Pardōsas* — pažįstamas ir Juškai, žr. žod. I 131, 226, 313, Liet. dainų Nr. 311,27". — *Z. Z.*].

podarunek" 336, *dótalas* „datek" 336, *anč-dótalas* „naddatek" 16; pas Daukšą (Postilėje) ir Širvydą (1713 m. žodyne) : *dót-ilas* „da-
45 tek" = *dôtilas* tobuláuses Post. Volterio išl. p. 176_{31}, *dótilų*... mokét' ne nor' Post. orig. p. 315_{4}, *dotylas* Dictionarium p. 39 s. v. *datek*.

Vietoje seniau raštų kalboje vartotos **už-duoties* Salantų parapijos žemaičiai sako *už-dotìs* „zadanie" (kun. J. Sragys).

* * *

Ar joniškiečių (Šiaulių apskr.) *dóklas* ir vadokliškių (Ukmergės apskr.) *dóklė* „tarañkis = arkliams šienui paduoti pintinė" yra tos pačios šaknies kaip ir *dosnùs* ir *dótilas*, tuo tarpu nieko tikra negalima pasakyti.

17. Ypatus, ypačiai

Nevienas mūsų rašytojas žodį *ypatus* su visa jo gimine rašo kaipo *įpatus*, plg. *įpačej* Juškos Svotb. rėda 11,9, *įpatus* Juškos žod. I 531, *įpatingas* „Draugija" VII 42_{14}, 131_{21}, *įpač* l. c. 61_{22}. Uodegėtą *į* gana dažnai rašo ir Daukša[1] savo Postilėje (orig.) : *įpaczei* 205_{32}, 247_{17}, 281_{31}, 284_{32}, 291_{48}, 298_{22} adv., *įpaczìás* padaras 386_{6}, *įpaczius* 303_{46} acc. pl., po ių *įpatine* 212_{40}.

Nosinio *į* rašymas žodyje *ypatus* turi pamatą klaidingoje žody-
38) kilmėje, randančioje toje lytyje priešdėlį *į*[2]. Ieškoti šime žodyje priešdėlio *į* (: *in-g*) neleidžia latviška žodžio lytis *īpaš(a)-s* „sonderlich, eigentümlich, abgesondert, eigen angehörig", plg. Leskien Bildung der Nomina im Litauischen 263. Latvių kalboje lietuvių priešdėliui *į* atsako *ie* : *ie-dzelt* „į-gelti", *ie-kuri* „į-kurai", *ie-kłas* „į-sčios" (Эндзелин Латышские предлоги I 91). Jei lietuvių *ypatus* būtų kilęs iš **į-patus*, tada latviškai būtų sakoma ne *īpaš*, bet **ie-paš*.

Kad žodis *ypatus* turi *y* ne iš *į*, rodo netiktai latvių *īpaš*,
46 bet ir lietuvių rytiečių (Jūžintų parapija) *ýpatas*, vartojamas reikšmėje „keistas, negirdėtas, navatnas" : *ýpati* žodžiai; mań tas žodis — *ýpatas*.

Kas yra par žodis *ýpatas* (Jūžintai) — *ypačias* (Daukša) — *ypatùs*? Kalbininkai sako, kad čia mes turime sudėtinį žodį iš

---

[1] Daukša rašo ir be n o s i n i o ženklo : paminėjimas *ipaczias* 268_{16}, trìs *ypaczios* persônos 253_{31}. *ipaczes* mókslas 177_{36}, *ipaczes* búklumas ir dailė Szatôno 165_{19}, *ipaczei* 144_{12}.

[2] Priešdėlį *į* randa ir Jaunius, žr. mano Aist. stud. I p. 109.

įvardinio (pronominalis) kamieno *y-* ir žodžio *pat-* Brugmann Grundriss II², 2 p. 7, Kurze vergl. Gramm. 361. Įvardę *y-* turime sekančiose žodylytėse : av. *ī* „enkl. Part. der Hervorhebung", *īt* „ds." = lie. *y-d-ant* „auf dass" (**y-d* nom.-acc. sing. neutr., cf. lot. *id*, *istud*), gr. οὗτοσ-ί, νυν-ί „nūn-ai", sen. ind. *ī-dṛç-* „so aussehend, so geartet". Morfėmą *pat-* randame sekančiuose lietuvių žodžiuose: *pat(i)-s* „ipse; maritus; dominus", *vieš-pat-s* „δεσ-πότης", *tiek(a) pàt'(i)* neutr. „vis tiek daug". Visi šitie žodžiai giminiuojasi su gr. πόσις „Ehemann", sen. ind. *páti-* „Herr", lot. *potis* „vermögend", gr. πότνια = sen. ind. *pátnī* = sen. lie. *(vieš-)patnì* „Herrin" (Mitteil. d. lit. litterar. Gesellsch. Heft 26 p. 164).

Korkyriškių ir megariškių graikų ἐμ-πασις reikšmėje ἔγκτησις (= „teisė svetimoje šalyje įgyti žemei"), priešais Jauniaus nuomonei (Aist. stud. I 109, 110), nieko bendro neturi su lietuvių žodžiu *y-patùs* ir su tam tyčia pramanyta šaknimi *pvā-* „acquirere", plg. Joh. Schmidt Die Pluralbildungen der indogerm. Neutra 413—415, Brugmann Grundriss I² 312.

Prieveiksmis *y-pačiai* „seorsum", žiūrint į jo kilimą, turi visišką analogiją su s. sl. *o-собѣ*, *o-собь* „seorsum, κατ' ἰδίαν" : kaip lietuvių *y-*, taip ir slavių *o-*, yra rodytinė įvardė (pronomen demon-
(39) strativum) : av. *a-t* „da, dann, darauf; aber; denn; und" (Bartholomae Altiranisches Wb. 67) iš ide. **o-d* nom.-acc. sing. neutr. = sen. lie. *ad-añt* „auf dass".

18. Dubuõ „bliūdo" vietoje

Prof. kun. Kazimieras Jaunius Klugės žodyne (Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Strassburg 1884 p. 345 s. v. *Topf*) paliko mums labai žinotiną prierašą apie b l i ū d o lietuvišką
47 vardą : lie. *dubů*, acc. *dùbenį* „Schüssel" (nunc obsoletum). Su šituo žodžiu, kaip pasakojo man patsai Jaunius, jisai pasižinęs iš senio Ruigio, Jaunių kaimyno, Lembo sodoje, Kvėdarnos parapijoje. Senis Ruigys, bepasakodamas apie savo jaunumės dienas, nekartą su panieka atsiliepdavęs apie šiuos laikus, apie tai, kaip dabar viskas kitaip virtę : atsimainę netiktai žmonės, bet ir žmonių kalba. Ką seniau žmonės vadinę *dubenimi* ir *šule*, dabar iškreipę į *bliūdą* ir *bačką*. Ruigys dar primenąs tuos laikus, kada, būdamas dar vaikas, dirbęs-si *kilpinius* ir drožęs-si *vylas*. Tomis *vylomis* iš kilpinių bežaizdami, vaikai šaudę *laumėžirgius* (= dusetiškių *sketes*).

Dubuõ vardą gavo nuo savo ypatybės — d u b ù m o[1] : *dubùs* bliūdas „gilus bliūdas“ Juškos žod. I 357. *Dubùs* „gilus“, tarp ko kita, yra giminė su žodžiais : *dumbù, dubaũ, dùb-ti* „durch Einsinken tief oder hohl werden“, (kelio) *duburiaĩ* „doły“ (Baisógala), *daubà* „die Schlucht, Bergschlucht; enges, tiefes Tal“, *duobė* „jama“, *dúob-ti* „żłobić, drążyć jamę“ : got. *diup(a)-s* „tief“ iš ide. **dheubo-*, norv. *dump* m. „Vertiefung in der Erde“, ang. *dump* „tiefes mit Wasser gefülltes Loch“ iš ide. *dhu-m-bo-* = lie. *du-m--b-urys* „tiefes mit Wasser gefülltes Loch“ Fick Vergleichendes Wb. d. indogerm. Sprachen III[4] (1909 m.) 209.

(40) Iš šaknies *dhub-* „dubti, eiti gilyn“ turi pasidarę d u b i ų j ų indų vardus nevieni lietuviai, bet ir germanai ir keltai. Vokiečių p u o d o vardas *Topf* (iš germ. *duppa-* iš ide. *dhub-nó-*, žr. Fick l. c. 209) beveik nieku nesiskiria nuo lietuvių b l i ū d o vardo *dubeñ-s* : *Topf* iš ide. pirmālytės **dhub-n-ó-* : *dubeñ-* iš **dhub-én-*, plg. gr. ἐλλός „junger Hirsch“ iš **el-n-ó-* greta su *el-én-* (iš kur s. sl. *jelén-e* gen. sing.), lie. *jau-n-a-s* greta su s. ind. *yúvan-* „Jüngling,
48 jung“, lot. *iuven- (iuven-em, iuven-um)* „Jüngling“ iš ide. *júv-en-* Brugmann Grundriss II[2], 2 264, 297.

Indoeuropiška šaknis *dhub-* turėjo gretyminę išvaizdą *dhōb-*, iš kurios paeina lietuvių *dúob-ti* „żłobić, drążyć jamę“ ir latvių *duob-um(a)-s* „išduoba, drevė“. Šaknies *dhōb-* silpnasis laipsnis turi išveizdėti kaipo *dhab-*, plg. lot. *da-tus* prie gr. δί-δω-μι, lie. *dúoti*. Šaknies išvaizdą *dhab-* randame keltiškame š u l ė s[2] „Fass“

---

[1] Plg. latvių dainą : Bērni, bērni, aunat kājas, Taisat līkas kar'uotītes : Māte, putru izvārijse, ielej liepas *duobumā* = Vaikai, vaikai, aukitės kojas, taisykitės kumpus šaukštus : Motyna, tyrę išvirusi, supylė liepos *išdubon* = medžio d u b e n i n „Latvju dainas“ Barona un Wissendorffa Nr. 2944.

[2] *Šùlė*, diminut. *šulikė* „das Fass, beczka“. Iš šio žodžio, regimai, paimtas yra finų kubilo vardas *hulikka* Aist. stud. I 29_{15}. *Šùlė* sau vardą gavo nuo *šulų*, iš kurių ji yra daroma : *šulaĩ* „Fassdaube, klepki = deski, z których robią beczki, cebry, faski i inne naczynia“. — Jauniaus sanprotis apie tai, kad gotų *sauls*, s. vok. aug. (adh.) *sûl* (iš kur dabartinis vok. *Säule*) „stulpas“ Aist. stud. I 14, 15, yra paskolinti iš senobės prūsų kalbos, yra klaidingas, plg. Fick Vergl. Wb. d. idg. Spr. III[4] 446 : germ. *sūli* f. „Säule“ iš ide. pirmalytės *ksūli-* : gr. ξύλον „gefälltes Holz, Bauholz; Knittel“. Zupitzos nuomone (Bezzenbergers Beiträge zur Kunde der indogerm. Sprachen XXV 93), lietuvių *šùlas* yra giminė su gr. ξύλον (ξ iš ide. *ks* su „minkštu“ *k*, plg. gr. ἄξων, lot. *axis* = lie. *ašis*) ir germ. *sūli-* f. S. indų *çūla-s* „Spiess, spitzer Pfahl, auf den Verbrecher gespiesst werden“ yra atskirtinas nuo *šùlo* = ξύλον.

(: dubùs indas) pavadinime *dabākā : irišk. *dabach* f. „Fass“ Fick Vergleich. Wb. d. indogerm. Spr. II[4] (1894 m.) p. 140.

* * *

Lietuvių *bliūdas*, kaip ir latvių *bl'uoda*, yra svetimo kilimo žodis: jis paskolintas iš rusų kalbos *блюдо*. Slaviai savo *блюдо* pasiskolino iš germanų, plg. s. vok. aug. (ahd.) *beot*, *piot* „Tisch;
(41) Schüssel“ E. Berneker Slavisches etymolog. Wörterbuch p. 64. Jei *bliūdas* būtų savas žodis, tada jisai būtų ištariamas kaipo **bjaudas*.

19. Žydras „himmelblau“

Kvėdarniškiai ir rietaviškiai žemaičiai rusų būdvardžiui *голубой* „blękitny modry, himmelblau“ išversti turi žodį *žýdras*, ištariamą su tvirtapradžiu (gestossen) *y*. Rietaviškiai, kurie augštaičių dvibal-
49 sės *ie* vietoje taria *ėi* (*ė* vidurinis tarsnis tarp trumpo *e* ir *i*), šitą žodį ištaria su *y*. Tasai faktas rodo, kad žemaičių *žydras* nekilo iš **žiedro*. Prūsų Lietuvoje ištaria irgi *žydras* A. Bezzenberger Litauische Forschungen p. 202, L. Geitler Litauische Studien p. 122.

L. Geitler'is (l. c.) *žydro* vietoje priveda *žiedrą* iš Ivinskio „Genovaitės“. Ivinskio **žiedras*, lygiai kaip ir „Draugijos“ (t. VII p. 4_{11}) **žiedri* (akis), yra hypernormalizmas iš žemaitiškos žodylytės *žydras*. Ivinskio šnektoje dvibalsės *ie* vietoje tariama yra *y*. Tam privesiu keletą pavyzdžių iš 1858 m. Kalendoriaus (Metai XI) : *susirites* iszbiega $41a_{10}$ „susi-rietęs“, *iwiniu* łazdelu $44b_{38}$ „ievinių“, nuog *liliszas* arba digula $47b_{26}$ „lielišos“. Ivinskis, normalizuodamas savo šnektą raštuose, nekartą paklydo. Toki paklaida yra ir **žiedras*. **Žiedras* atsirado pagal santykio *dyna* : *diena*, *pyns* : *pienas*, *dyva* = *dievą*; *dyna* : *diena* = *žydrs* : *x*, *x* = **žiedras*[1].

Tokių hypernormalizmų kaip **žiedras* pas Ivinskį randame begalę. Minėtajame 1858 m. Kalendoriūje aš pasižymėjau sekančius hypernormalizmus : augałuotos *lieties* $10b_{38}$ „lyties“, *žiamien* (= *žemyn*) nuolejdes $39a_{27}$, *auksztien* $39a_{31}$, $44b_{45}$ „augštyn“, *śzejmienikszti* žadinu pri darba $39a_{10}$ „šeimynykštį“, *śzniepsztia* $40b_{10}$

[1] [„Pataisymuose ir papildymuose“ yra toks Būgos prierašas: „Kad *žydras* turi *y*, o ne *ie*, tarp kitą dar rodo ir Valančiausko šnekta, plg. *židras* dąngus Dawat'ku kninga 1864 m. p. 169_{10}, atsirada gražus *židras* oras Istorije szwęta senoje istatima. Ketwirta karta iszspausta. Wilniuj 1860 p. 6_8“. — *Z. Z.*].

„šnypštė“, nuog *kajmienun* $43a_{13}$ „kaimynų“; plg. dar : pasirodi
(42) isz wandens *wirszuones* kitun kalnu 5_{14} „viršūnės“, maudun ir *žanskuolu* $39b_{14}$ „žąskūlių“ (Rietave : *žąns-kūlī*) greta su nesunormalizuotomis lytimis: rudus *ustus* $44a_{40}$ „uostus“, ant... *skrusta* $44b_{20}$ „skruosto“, ant szalies *dubies* $43a_{31}$ „duobės“.

Peterburgas, Balandžio mėn. 15 (28) d. 1909 m.

20. Вороута. Ariógala. Veredava

7 (42) 1907 metuose Dr. V. Kętrzyńskis laikraštyje „Kwartalnik historyczny“ parašė straipsnį „Najdawniejsza stolica litewska“. Šitame straipsnyje Kętrzyńskis stengiasi parodyti, kad Mindaugo sosto pilis buvusi Betygalos apylinkėje. — Mindaugo pilį mini Ипатьевская летопись (С.-Петербург 1908. „Полное собрание русских летописей. Том II“ p. 818) toie vietoje, kur yra aprašomi 1253 metų atsitikimai. Apie tą pilį, *Вороута* vadinamą, skaitome sekančius žodžius : Миндъвгъ[1] же собрался бѣ. и оумысливъ же собѣ. не битися с ними полкомъ. нъ вниде во град. именемь *Вороута*. Kętrzyńskis tariasi tą „*Vorutą*“ suradęs vienasėdžio varde *Utariai*.

Praslinkus metams, prie Mindaugo pilies klausymo rišimo nemaža prisidėjo žinomasis mokslininkas Liudvikas Krzyvickis. Jis šių metų „Przegląd'e historyczn'ame“ (Styczeń — Luty. Zeszyt 1. Tom VIII p. 20—48) straipsnyje „W poszukiwaniu grodu Mendoga“ priėjo prie išvedimo, kaip ir Kętrzyńskis, kad šitos pilies reikia ieškoti Betygalos apylinkėje. Išvedimuose Krzyvickis tuo tesi-
8 (43) skiria nuo Kętrzyńskio, kad „*Vorutą*“ randa ne *Uturiuose*, bet *Veredave*. Tolesniai, Krzyvickis sanprotauja, kad *Вороута* = *Вередово*

[1] = *Min-dauga-s*, ne **Min-daugis* : kietą galūnę rodo rusų -ъ. *Min(i)-daugo* pavardė yra sudėtinė iš dviejų kamienų, kuriuos randame sekančiuose varduose : *Min-giñčiai* — k. Pakapės par., *Min-gėliai* = k. Pakapės par., *Min-gėliónіai* — k. Ramygalos par., *Min-ėikiai* — k. Kuršėnų par., *Mina-kalnis* — kalnas Panevėžio par. : sen. lie. *Gėdi-mina-s* = dab. *Ged-minas* Veiviržėnų par. :: *Daugai* — miest. Vilniaus gub., *Daūg-iškiai* — k. Skapiškio par., *Daug-ýliai* — vienasėdis Užpalių par., *Daugvilà* — pavardė Rokiškio par.: *Rim-daugiai* — k. Rastauskinės par. [Dėl vietovardžio *Daugyliai* „Pataisymuose ir papildymuose“ yra šis Būgos prierašas: „Vietos varde *Daugyliai y* gali būti lygus etimologiniam trumpam *i*, kursai ušpalėnų šnektoje, gavęs kirtį, virsta p u s i l g i u. *Daugiliai* (su trumpu *i*) būtų dvikamienis vardas: *Dau-gil-iai* : *Dau-gila-s* — pavardė (Simon Doukont Privilegia p. 202. Rankos raštas Seinų seminarijos knigyne) :: *Drùn-gilas* — p-dė Kvėdarnos par. (: pr. *Drun-eike*), *Nór-gilas* — p-dė Kvėdarnos par. (: *Nor-ėikis* Linkmenų par., *Nór-mantas*, *-butas* : *Daū-nora* Plutiškių par.).“ — *Z.Z.*].

galį būti bendros kilmės su *Ariógalos* miesto vardu: visos šitos vietovės galėjusios sau vardus gauti nuo menamosios **Varų* giminės, kurios valdžiai kitą kartą priklausiusios tos vietovės[1].

Aš, kaipo kalbininkas, čionai tekalbėsiu vien apie „Vorutos" ir kitus su šia pilimi surištus vardus, visai neliezdamas klausymo, ar teisėtas yra Kętrzyńskio ir Krzyvickio sanprotis apie tai, kad Mindaugo pilies būta Betygalos apylinkėje. Paskutiniajan klausyman atsakymą turi duoti istorininkai[2].

* * *

Utur-ių, kaip teisingai pastebėjo Krzyvickis, negalima yra identifikuoti su „*Voruta*". *Uturių* varde šaknis yra *Ut-* ir sufiksas *-ur-* (: *dub-ur-ys*, *kaub-ur-ė*, *kep-ùr-ė*, *ment-ùr-is*), „*Vo-*

---

[1] [„Pataisymuose ir papildymuose" yra toks Būgos prierašas: „*Varų* giminė yra neabejotina. *Varo* pavardė buvo labai gerai pažįstama Simanui Daukantui, žr. jo „Privilegia": *Waras* p. 11b (p. 12b Daukantas paaiškina, kad ši pavardė reiškianti „vehemens"), Stanko *War-owicz* p. 122b. Iš *Varo* pavardės gavo sau vardą *Varų* kaimas (: nom. pl. *Varai* Rusnies par. Šilokarčiamos aps.). Traupio parapijos kaimas, vardu *Varil-ėnai*, regimai, tapo pramintas nuo *Var-ilos*, kuri pavardė būtų diminut. prie *Varo*.

Var-utos pilies vardas gali turėti ryšį su *Varo* pavarde, plg. *Vainùto* miesto vardą, kursai neabejotinai yra pramintas nuo *Vaĩniaus* (Dusetų par.) arba *Vainos*.

Var-utà : *Vãras* : *Var-ilà* = *Vain-ùtas* : *Vaina* (*Vainius*) : *Vain-ilà*." — *Z. Z.*].

[2] [„Pataisymuose ir papildymuose" yra toks Būgos prierašas: „Kada rašiau apie *Varutos* pilį, dar neturėjau jokios nuomonės, kurioje Lietuvos vietoje reikėtų ieškoti šios Mindaugo pilies. Dabar man aišku, kad *Varutos* reikia ieškoti rytų Lietuvoje, tarp Medėnų (Sudeikių par.), Kalvių (6 v. nuo Tauragnų), Malaišių (4 v. nuo Linkmenų į šiaurės vakarus), Latavõs (9 v. nuo Anykščių), Taurãgnų, Ušpãlių ir Ūtenõs [t. y. Utenõs. — *Z.Z.*]. Mindaugo „curia", dokumentuose vadinamoji *Lettawia*, *Lettowia*, yra tai Anykščių parapijos *Latavà*. Antroji pilis, vardu *Varuta*, reikia spėti, yra buvusi kur nepartoli nuo Latavõs. Aš spėju, kad *Varuta* yra buvusi ant *Vario* upės krantų, 2—4 varstai į šiaurę nuo Anykščių miesto, kame yra *Pa-varių* vienasėdžiai. Kun. J. Tumas vietų vardų sąraše (Dirva-Žinynas. Gegužis 1904 m. p. 20) mūs upės vardą užrašė kaipo *Vârys*. Anykštėnų tarmėje *Vãris* turėtų skambėti kaipo *Vorys*, plg. *rotai*, *golas* . . .

Mano spėjimui, kad *Varutos* reikia ieškoti ant *Vãrio* krantų, patvirtinti reikalingi yra vietinių žmonių tyrinėjimai. Reiktų ištirti visi P a v a r i o piliakalniai. Be to, geistina turėti Latavos ir Vario apylinkės visų vietų, gyvenamų ir negyvenamų, sąrašas v i e t i n e t a r m e. Iš vardų daug kas gali paaiškėti". — *Z. Z.*].

rutos" gi—šaknis *var-* (žr. žemiau) ir sufiksas *-uta*. Aiškinti „*Vorutos*" vardą metatezimi iš *Utur-iaĩ* tegali nekalbininkas. *Ut-ur-ių* arba, kaip yra girdėjęs p. Šaulys ištariant, *Ut-ar-ių* vardas, be abejo, yra giminė su Gargždų parapijos kaimo vardu *Ut-r-iaĩ*. Lytys *Ut-ur-iaĩ* ir *Ut-ar-iaĩ* taip santykiuoja tarp viena antros, kaip ir *kamb-ur-ys* (Dusetos) ir *kamb-ar-ys*, *kauk-ur-ė* (Viduklė) ir *kauk-ar-à* (Tilžė) „kalno viršūnė". Santykis tarp lyčių *Ut-ur-iaĩ* (*Ut-ar-iaĩ*) ir *Ut-r-iaĩ* nieku nesiskiria nuo santykio, randamo tarp sekančių žodylyčių: *kaub-ur-ỹs* ir *kaũb-r-ė* (Kvėdarna) „collis rotundus", *ment-ùr-ė*, la. *miet-ur-(a)s* „Quirl" ir la. *ment-r-a* „kleine Holzschaufel zum Umrühren" (Aist. stud. I p. 53_{10}), la. *pud-ur-(a)s* ir *pud-r-a* „Haufe", *žãg-ar-as* „ein dürrer Ast" ir *žag-r-ė* „ein Pflug"[1].

09 (44) Ką šaknis *ut-* reiškia, sunku ką tikra pasakyti. Nėra žinios, ar *Ūt-enõ-s*[2] vardas kilęs yra iš tos-pat šaknies kaip ir *Ut-ur-iaĩ*, ar iš kitos.

Krzyvickis, atmetęs *Uturių* su „*Voruta*" suidentifikavimą kaipo negalimą, pasiūlė naują suidentifikavimą, būtent: 1253 metų „*Voruta*" yra tas-pat žodis kaip ir šių dienų *Vered-ava*[3]. Be to, Krzyvickio nuomone, *Ariogala* esanti giminė su „*Voruta*".

„*Vorutos*" negalime identifikuoti su *Vered-ava*, nes to daryti neleidžia nelemtieji tarsnydėsniai (Lautgesetze). „*Voru-ta*" nėra lygi *Vered-avai*, nes *o* ne = *e*, *u* ne = *e*, *t* ne = *d*. *Arió(-gala)* nieku būdu negali būti giminė su „*Vor-uta*".

Krzyvickiui, kaipo nekalbininkui, buvo labai lengva sugiminiti *Arió-gala* su „*Vorut-a*" = *Vered-ava*, radus, kad *v* „jest przydechem" (p. 45). Bet lingvistas, kurs apie *v* „przydech'ą" nėra nieko girdėjęs, tokios klaidos nepadarys.

---

[1] Reikšmės pereigą nuo „šakos" prie „arklo" gali rodyti dar sekantys pavyzdžiai: anglosaks. *staca* masc. „Pfahl, Pfoste" (Fick Vergl. Wb. d. indogerm. Spr. III[4] 479) = lie. *stag-ùtė* „Pflug" (Priekulė), *šakà*, sen. ind. *çākhā*, n. pers. *šāx* „Zweig" = got. *hōha* masc. „Pflug" (Brugmann Kurze vergl. Gramm. 164), gr. γόμφος „Pflock" = *žámbis* „Pflug", *žãbaras*, *žãbas* „ein dürrer Ast", sen. isl. *kafl* „längliches rundes Holzstück" iš germ. **kabala(n)* : *žúobris* „Pflug".

[2] Plg. vietovių vardus : *Ašm-enà*, *Kaŕt-ena* „Korciany".

[3] Tikroji šio vardo lytis man nežinoma. Ar neteiktųsi kas pranešti, kaip *Weredowo* vadina vietiniai lietuviai? [„Pataisymuose ir papildymuose" yra tokia Būgos pastaba: „*Veredavos* vardas žinomas buvo jau XIV amžiuje: das landechen zu *Wredaw* iš **Weredaw* Scr. rer. Pruss. II 688". — *Z. Z.*].

Arió-galos vardas niekados neturėjo *v*. Tiesa, XVI amžiaus dokumentuose (Спрогис Географ. словарь древней Жомойтской земли XVI ст. Вильна 1888 р. 208), rusiškai rašytuose, *Ariogalos* (rus. *Орягола*) vietoje turime parašyta *Ворягола*; čia *v* turime ačiū baltarusių kalbos ypatybei, pagal kurios žodžio pradžioje *o-* virsta į *vo-*, plg. *vostry* iš *ostry* ir kt.

Kryžiuočių dokumentuose ir kronikose *Ariógalos* vardas yra rašomas kaipo *Ergale, Erogel*[1], *Eragelen*[2]. Lietuvos kronikose[3], rusiškai rašytose, *Ariogala* užrašyta yra kaipo *Аирягола* 256_{31}, *Аиракгола* 309_{41}. *Аирякгола* yra ruso rašytojo padaras iš senalietu-
210 (45) viškos lyties *Arjāgala* (*j* yra consonans). *Arjāgalos* vardas rusui buvo labai sunkus ištarti dėliai santaros *j* po *r*; ištarimą palengvino e p e n t e z i s, t. y. lyties *arjā-* perdirbimas į *air'ā-*[4] (*r'* lygus yra minkštam *r*).

Ariógala, kaip rodo XIII ir XIV amžiaus žodylytės *Erogel, Eragelen*, gimė iš senalietuviškos žodžio lyties *Erjā-galā* : *a-* čia kilo iš senesnio *e-* par s p i r i t ū s l e n i s įtekmę, plg. mano Aist. stud. I § 51.

Ariógala = *Eriógala* yra dvikamienis žodis : *erio-* ir *-gala*. Antrąjį kamieną — *-gala* randame sekančiuose vietovardžiuose: *Dievó-gala, Žąsū-gala, Medvė-galis* arba *Medvai-galis* — kalnai, pr. *Tauro-gal* „Ochsenberg" — kalnas, *Vandžió-gala, Baisó-gala, Ramý-gala, Betý-gala* — miesteliai, pr. *Parte-gal* — campus et castrum in Varmia Dusb. III 23, 26. Pirmąjį kamieną — *er(jo)*, gal, turime sekančiuose varduose: *Erla* — Bartuvos upės įtakas Mosėdžio par., *Ersla* — koplyčia Mosėdžio par., pr. *Erino* — pilis 1258 m. Ką reiškia *er-* ir *-gala*, sunku sužinoti.

* * *

Вороута neabejotinai lietuviškai buvo ištariama kaipo *Varutà* : senobės rusų *o* iš lie. *a*, plg. keletą vardų iš kronikos „Ипатьевская летопись" : *Голядь* 151, 339 = Γαλίνδαι[5], pr. *Galindia*, *Дов-*

---

[1] Scr. rer. Pruss. I 158.

[2] l. c. II 97.

[3] Полное собрание русских летописей. Том XVII. С.-Пб. 1907.

[4] Plačiai epentezis buvo žinoma graikų kalboje: φαίνω iš *φανjω Brugmann Kurze vergl. Grammatik d. idg. Spr. 225.

[5] Aist. stud. I p. 10.

211 (46) *монтъ* $860_{3,7,15}$ = *Daumantas*[1], *Товтивилъ* 861 = *Taũtivilas*[2], *Троидении* 871 = *Traidẽnis*[3]. Galūnė *-uta*, regimai, turi trumpą *u*, plg. miestelio vardą *Vain-ùtas* Raseinių apskr., *vaik-ùtas* „vaikelis" ir *merg-utà* „mergelė" diminut. Zytelos parapijoje Slãnimo apskr.

Žodis *Вороута* galima būtų skaityti ir kaipo *Varū́ta*. Bet, rodosi, sufiksas *-ūta* nėra vartojamas gyvenamųjų vietų vardams daryti. Man tėra žinomas vienai vienas ežeras su šitokiuo sufiksu, būtent *Svaitū́tas* Dusetų parapijoje, plg. dar *keliū́ta* „kelelis" diminut. Dusetų par. iš *kel'-ūta* su minkštu *l*, įvestu iš nesusmulkintinio žodžio *kẽlias*.

Var-utà, kaip ir *merg-utà*, yra susmulkintinė lytis iš žodžio *var*. Ką reiškė *var-*[4], sunku žinoti. Jei mūsų *var-* buvo *varà* „vis, firmitas"[5], tai tada *Varutà* reiškė maž-daug ką ir „arx", „castelum", „крепость", „twierdza".

---

[1] Iš pralie. **Davi-manta-s* : kelt. *dovi-s* „stark, gut", gr. δαFι- žodyje δαΐ-φρων (Fick Vergl. Wb. d. idg. Spr. II⁴ 150) + germ. *manϑian* „sich erfreuen" (Fick l. c. III⁴ 310)? : *Dau-nõriai* (: *Váiš-noras* : *Nór-vaišas* : sen. lie. *Nóri-mantas*) — k. Linkuvos par., *Dau-bãriai* (: *Vis-baras*, *Bara-vaĩniai* — k. Vyžuonų par. = *Bar-vaĩniai* — k. Radviliškio par.), *Daũ-gailiai* — filija Dusetų par., *Dav-aĩniai* — k. Užpalių par., *Dau-jõčiai* — k. Svėdasų par. :: *Mant(i)-vila-s* : *Vil(i)-manta-s*.

[2] *Taut-giniai* — k. Joniškio par. Šiaulių apskr., *Taut-gaĩliai* — k. Šakynos par.: *Bùt(i)-vila-s* — pavardė Joniškio par., *Daug-vilà*, *-vilos* — p-dė Rokiškio par.:: pr. *Wil-taute*, *Vil-ùtis* — p-dė Dusetų, Užpalių par.

[3] Ne **Traidėnas*! Kad galūnė buvo ne *-as*, bet *-is*, rodo netik tokie parašymai kaip *Troidenii*, bet ir *Troidenь*, kaip kad randame parašyta „Lietuvių Kronikoje" — Полное собр. русских летописей. Том XVII стр. 309_{43}, 253_{27}, 254_{1}, $237_{4,12}$, cf. dat. sing. *Troideniu* 137_{11}.

Tokį-pat sufiksą, kaip *Traid-ẽnis*, randame sekančiose man žinomose pavardėse : *Baltẽnis* Ukmergės par., *Drūktẽnis* Kvėdarnos par.: *Drūktẽn-iškė* — vietovė Pašilės par., *Naujẽnis* Žižmarių par., *Tūskẽnis* Vyžuonų par., *Šakẽnis* Linkuvos par., plg. pr. *Stenenis* etc. Bezzenberger Die Bildung der altpreussischen Personennamen. Königsberg 1876 p. 26.

Traid-ẽnis turi tą pat šaknį kaip ir : *Traidžiaĩ* — kaimas Papilės par., *Traidžiū́nai* — k. Užpalių par.

[4] *Var-* gali reikšti : a) v a r į „aes", b) s t i p r u m ą : *varà* „vis, firmitas", c) r a u d o n u m ą : pr. *warmyn* „rot" Aist. stud. I p. 173, d) v a r y m ą : *varaũ*, e) k a r t į, t v o r ą : *vãras* „kartis tvorai tverti" Ds, f) k a l b ą : gr. εἴρω „sage" iš **verjō*, lie. *var-da-s*, g) a u g š t u m ą : arm. *veru* „hoch", gr. ὄρος „Berg" : ? *Ver-ingà* — piliakalnis Žvingių par., i) p l a t u m ą : av. *vouruš* „weit" iš **varus*, j) v i r i m ą, š i l i m ą : *vir-ti*, *varùs*, *versmẽ* ir kt.

[5] La. *vara*, *vare* „die Macht, die Gewalt", pr. *warrin* acc. sing. „Gewalt" : fin. *vara* „das Vermögen, Kraft" (paskolintas nuo aisčių?).

212 (47) Su *Varuta* gali būti giminės sekantys vardai : *Varaĩ* — k. Rusnies par. Šilokarčiamos apskr., „*Wariūn* Kapaj, w połowie drogi od Lentyni do Poszyla, przy samej drodze, po lewej stronie, blisko brzegu rzeki Rągîs" (Kossarzewski Litvanica p. 144a), *Varėnà* „Ораны" — miest. Vilniaus gub., *Varaĩkiai* — k. Vabalninko ir Ūtenos par.: *Vareika* — pavardė Kupiškio par., *Nevarėnai* — k. Gadonavo par., *Varaniaĩ*, acc. *Vãranius* — Lembo sodõs dalis Kvėdarnos par., sen. lie. *Wariske* — ežeras netoli Klaipėdos[1], la. *Vār-va* — vietovė[2], *Vār-me* — vietovė Kuršo gub.: *Vār-m-inieki*[3], pr. *War-m-ia*, lie. *Vár-na-ka* — upė Skarùlių par., *Var-n-úostas* — ežeras Sālako par. (?).

* * *

Vered-avos drauge su *Varuta* negalime išvesti iš vienos bendros žodylytės. *Vered-ava*, kaip mus verčia spėti Skapiškio parapijos kaimo vardas *Vered-iškai*[4], yra išvestinis vardas iš pavardės **Veredo* ar **Veredžio*. Mūsų *Vered-* gali būti giminė su *Verd-*, randamu Prūsų Lietuvos (Šilokarčiamos apskr.) miestelio varde *Verd-ainis*[5].

Žodylytės *Vered-* ir *verd-* taip santykiuoja tarp viena antros, kaip *geležìs* ir *gelžìs*.

Ver(e)d- gali būti giminė su mūsų žodžiu *vařdas* „nomen", latvių *vàrds*, prūsų *wirds*, vokiečių *Wort*, latynų *verbum* „žodis", žr. Walde Latein. etymolog. Wb. 659. Tokiuo būdu **Veredas* v. **Veredis* galėtų reikšti „rėksnį".

Prie šitos-pat šaknies, regimai, reikia priskirti ir sekantys var-
(48) dai: *Ne-vardùlis* „Niewiardowski" — pavardė (žinoma Jauniui), *Ne-*
213 *-vardėnai* — k. Varnių par., *Várduvos* upė Žeimālės, Kalvarijos par. —

---

[1] Script. rer. Pruss. II 672, 673.

[2] Bielenstein Die Grenzen des lett. Volksstammes ... p. 202.

[3] Latvju dainas. Kr. Barona u. H. Wissendorffa izdotas Nr. 12684, 4.

[4] [„Pataisymuose ir papildymuose" yra tokia Būgos pastaba: „Kaimo vardas *Vereditkiai* paimtas yra iš Vaišganto sąrašo, žr. Dirva-Žinynas Gegužės 1904 m. p. 27. Dr. Jurgis Šlapelis sanprotauja, kad *Vereditkiai* yra spaudos klaida vietoje *Vėderiškiai*." — *Z. Z.*].

[5] Basanavičius Iš gyvenimo vėlių bei velnių p. 61_{13}. — 1897 m. aš pažinau Peterburge vieną žmogų, kilimo iš Kauno gub., pavarde *Verdyn* = lie. ? *Verd-ina-s*.

„kriokianti (?)“, *Várdukšniai* — k. Baisogalos par., pr. *Tule-wirde*[1] — pavardė, *Ant-vardė* — upė : *Pa-ant-vardys* — k. Jurbarko par., la. *Vardupe* — vietovė Kurše.

Pažiegės vienasėdis, Dusetų par. 1909 m. birželio 1 (14) d.

21. Kalbos dalykai

X 57 „Draugijos“ Nr. 35 kun. K. Žebrys, rašydamas straipsnelį apie Mindaugo (ne **Míndaugio!*) sostapilę, parašė daug tiesõs. Prie tokių pat išvadų, kaip ir kun. Žebrys, šią vasarą priėjome su p. Volteriu ir mes. Tuo klausimu p. Volteris su manimi užsiėmė viešėdamas Birželio mėnesyj mano gimtinėje — Pažiegėje. Žebrio straipsnyje yra ir klaidų, apie kurias aš jam rašiau laiškelyje.

D-ras Venslovas, bekalbėdamas „Draugijoje“ apie kunigaikščių pavardes, padarė daug klaidų. Didžiausi jo viso tyrinėjimo yra ta klaida, kad lietuvių kalboje **sudėtiniai** žodžiai tegalį turėti galūnę *-is* (: *-ys*) ir *-ė*, bet niekados nė *-as* ir *-a*. Bet tai yra klaidingas manymas, kuriam prieštarauja lietuvių kalbos faktai. Štai keletas pavyzdžių, liudijančių prieš Venslovo taisyklę: *nam-sargas* (Kvėdarna), *kùla-raišas* (Dùsetos) arba *kùla-raišà* (Svėdasai) „kuliui rišti raištis“, *juod-bruvas, -à* (Veliuona), *óbul-mušas* arklys (Kvėdarna), *šaš-baudà* (Kvėdarna) „žydų jarmulka — šašams bausti“, *kump-nosà* ir *gug-nosà* (Kvėdarna) „žmogùs kreivà nósimi“, *nakti-balda, nakti-kóvas* (Salakas) „лунатик = nakviša (Kvėdarna)“, *akì-sopstas* (Dùsetos) „tokia akių liga“, *neklau(s)-žada, tìt-nagas* (prie *pūlia-nagis*), *grauža-vìrba* (Dùsetos) „maža žuvelytė, kuri gráužus vìrbina = gùirė“...

Klaidingos taisyklės laikydamos, Venslovas turėjo prieiti prie išvedimo, kad tokios žmonių pavardės, kaip *But-gìnas, But-rìmas* arba *Bùt-rimas, Váiš-noras, Vìs-baras, Arš-vilà, -ìlos, Sìr-vydas* ir k.

---

[1] Pirmąjį pavardės kamieną turime sekančiuose prūsų varduose: *Tule-draws* (: *Saus-drāvas* — upė Kantaūčių par., pr. *Monte-drawe, Na-draw* — nom. viri), *Tule-gaude* (: *Mili-gaude*), *Tule-gede* (: *Gede-gaude, Mili-gedo*), *Tule-gerde* (: *Canti-gerde, Gerd-vilaī* — k. Truskavos par.), *Tule-kinste* (: *Kynste*), *Tule-tarp* (: *Tarpe*), *Tul-tungis* (: *Tunge-buth, San-tunge, Tunge*) A. Bezzenberger Die Bildung d. altpreuss. Personennamen p. 47. *Tule-* = *tuli-* „multus, magnus“? : lie. *Tul-mina-s* (: *Gēd-mina-s, Jóg-minas*, sen. lie. *Gayle-min* = dab. *Gá(i)l-minas* : *Min-gáila*) — pavardė Įsės par. Pakalnės aps. = pr. *Tolemynne* : *Tul-minaī* — k. Šakynos par., *Tul-miniai* — k. Linkuvos par., *Tul-kinčiai* — k. Kuršėnų par.: *Kintai* — miest. Šilokarčiamos apskr., *Dau-kint-iškė* — k. Kražių par.

p. yra perdirbtos ačiū svetimai įtekmei. Perdirbimas buvo negalimas: šitomis pavardėmis žmonės ūkininkai yra visų vadinami, o
58 ne vien valsčiaus ar kitokios kokios raštinės. Prieš Venslovo galūnę *-is* liudija irgi senobės rusų šaltiniai. Vietoje lietuvių *-is* rusai deda savo *-u* (*Троидени*), *-ий* (*Кестоутий* ir *Кестоути*) arba *-ь* (*Логвень* prie *Лоугвени*), rusų gi *-ъ* visados stovi vietoje *-as*: *Миндовгъ*, *Довмонтъ*, *Ольгердъ* ir *Олгирдъ* = *Mìn-daugas*, *Daū-mantas*, *Al̄-girdas* (rusų *ер* = lie. *ir*). Lietuvių galūnė *-a* senesniuosiuose rusų dokumentuose duoda *-a*, vėlesnėsiuose gi paprastai *-o*: *Тренята* (Ипатьевская летопись) = *Treniòta*, *Швитригайло* = *Švitri-gáila*.

Ягоило, *Ягайло* : *Jagel* Venslovas pigiu būdu išveda iš vienos pirmalytės **Jogalis*. Taip daryti mes negalime. Šitaip elgdamies, mes spjauname ir ant šaltinių ir ant gyvos kalbos liudijimų. Čia mes turime dvi nesumaišytini lytį: *Jo-gáila* ir *Jo-gèlà*, gen. sing. *Jo-gèlos*. Dusetų parapijos bažnyčios duktė (filija) *Довгели* lietuviškai vadinasi *Daugailiais*: šitame atsitikime, man rodos, ir Venslovas nebegalėtų rasti svetimos įtekmės; tada sakytų **Daugèliai*, bet taip niekas netaria. Bet Vilniaus gubernijos miestelį *Довгелишки* vietiniai žmonės vadina *Daugèliškiù*. Abu miesteliu gavo sau vardą nuo *Dau-gáilos* ir *Dau-gèlos* pavardžių. Vietoje *Nor-gèlà* : *Norgáila* kvėdarniškiai ir rietaviškiai žemaičiai tesako *Nór-gilas*. Tokiu būdu išeina, kad vokiečių kronikose randamasis *Ja-gil* reikia skaityti kaipo *Jó-gilas*.

Venslovo pavardžių kamienas *-galis* (: *Jogalis*), kaip matome, yra jo prasimanymas. Vokiečių kronikų *Jagal* yra žemaitiškai tariamas *Jogáila* = žem. *Jogála*, plg. žem. *Sun-gála*, *Rim-gála* (Kvėdarna).

Ariò-galos, *Bety-galos galas*, regimai, yra visai kitos kilmės.

Tiek pat klysta Venslovas, rašydamas apie „jungiamąsias" balses, randamas pirmojo ir antrojo kamienų tarpe. *Товти-вилъ*, *Роди-вилъ*, *Кори-бутъ* ir kt. turi *-i-* ne įspraustą, bet senobinį.

Юндилъ, *Вондило*, priešais Venslovui, reikia tarti ne kaipo **Jundelis*, **Vaidelis*, bet kaipo *Jund-ilas*, *Vaid-ilas*, kaip kad ištaria Kvėdarnos ir Rietavo parapijose, be to, plg. dar.: *Viršilas* Kvėdarna, Rietavas : *Viršilà* aplink Vadoklius.

* * *

59 Skaitydamas laikraščius, randu neretai parašyta: *Aukmergė*. *Aukmergė*, man rodosi, tėra laikraštininkų p r a m o n ė. Plg. Būgos Aist. stud. § 71[67] p. 178.

Taipogi kai-kurie laikraščiai rašo *miestas Kaunas, upė Šventoji, Nemunas.* Taip rašyti—negalima. Kaimo žmonės, kurių dar kalbos nesudarkė laikraščiai, tepasakys *Kauno miestas, Šventosios, Nemuno upė* arba tiesiog *Kaunas, Šventoji, Nemunas.* Žmonės tesako: *„Vilties“ laikraštis,* o ne kaip kitaip.

Lietuvių kalboje nėra nelinksniuojamų vardų. Bet laikraščiai bebezdžionaudami inveda tokius vardus, kaip antai *Mirbo, Ivanov, Gegečkori, Baku.* Lietuviai tokių ponų kaip *Mirbo, Ivanov* baisiai nekenčia ir nesupranta: jų kalboje *Петербург, Киев* vadinasi ne *Peterburg, Kiev,* bet *Peterburgas, Kievas* arba *Kieva. Mirbo* tegali būti gen. sing., lygiai kaip pas mus (Dusetos) *Baku* yra gen. pl.: *Bakų* miestas; toliau linksniuoja: važiuoju pro *Bakùs, Bakaĩ.*

II. PAVARDŽIŲ PRIESAGA -EIKIA- IR -EIKO-

[Lietuvių tauta I, 1 1907 82—84]

82 D-ras Jonas Sp(udul)-is savo rašte „Apie lietuviškąsias pavardes“ („Žinyčios“ Nr. 2 Tilžėje 1900 pag. 21) tvirtina, kad pavardžių priesaga *-eikia-*, *-eiko-* (=nom. sing. *-eikis*, *-eika*) rusiškos („gudiškos“) kilmės: gimusi iš „gudiškos“ galūnės *-ejko*. Prieš Sp-io mokslą apie priesagos *-eikia-*, *-eiko-* slaviškumą pakilo A. Kurietis („Dirva-Žinynas“ Liepos m. 1903 m. pag. 62—64), kursai, išeidamas iš priesagos senoviškumo (jau yra 1260 m. dokumente), negalėjo pripažinti skolinimo nuo slavų, nėsa tais laikais dar nebuvę labai artaus su jais susidūrimo.

A. Kuriečio nuomonė apie pavardžių priesagos *-eikia-* : *-eiko-* lietuviškumą — tikra. Šios priesagos lietuviškumą patvirtina netikt pavardžių senumas (XIII amžiuje jau užrašytos), bet ir priesagos vartojimas paprastiems žodžiams padaryti. Tokie žodžiai kaip *atbul-eikis* (Kvėdarnoje) „žmogus, kuris viską atbulai daro“, *neval-eikia* (Miežinio žodynas pag. 148) „nė-vala (Kvėdarna), niechluj, brudas“, *živ-eikà* „žuvelė“ (Gardino gub. Slanimo aps. Zytelos [=Zdzięcioł] apkaimijoje, čia sako *živė* „žuvis“), *lap-eikà* „lapėlaižis, budžių (=Pilz) veislė“ dimin. (Zytela, nedimin. *lapė*) šaukte šaukia, kad ir pavardėse priesaga turi būti l i e t u v i š k o s k i l m ė s. Mūsų priesagos lietuviškumą dar patvirtina ir tasai darbadaiktis, kad su priesaga *-eikia-* : *-eiko-* randama vardus dar l a t v i ų ir s e n ã p r ū s i ų kalbose. Iš latvių kalbos man tuo tarpu šie vardai težinomi: *Penn-ekie* — nom. propr. viri (Bielenstein Die Grenzen 455), *Tad-aiki* — nom. propr. loci (priesaga *-aikia-* : *-eikia-* = *ailà* Kvėdarnoje „Reihe“ : la. *eila* „eilė“ = la. *saime* : lie. *šeimà* „familia“ = lie. *daiktas* : pr. *deicktas*) l. c. 220, 228, 280,

Zaraiki—nom. propr. loci (Ulmanno žodynas 363), *Valt-eīku* pils (Ulmann'as 364).

83 Dr. W. Pierson'o rašte „Altpreussischer Namencodex" (Zeitschrift für preuss. Gesch. und Landeskunde 10. Jahrg. 1873) randame sekančius senāprūsių vardus, turinčius priesagą *-eikia-* : *-eiko-* : *Argan-eyko* locus, *Bar-eyke* vir, *Draym-ayken* locus, *Drun-eike* vir, *Mat-eyco* vir (plg. pr. *Mat-inke*—Name eines Ackerstückes Nesselmann Thes. 101, žem. *Matālės*—Lembo kaimo pievų vardas Kvėdarnos apkaimijoje), *Par-eiken* locus, *Pol-eyke* locus, *Scud-eyke* vir, *Sten-eyko* vir, *Surt-eike* vir, *Tuct-eyke* vir.

Visi augščiaus privestieji darbādaikčiai kuoaiškiausiai rodo, kad pavardžių priesaga *-eikia-*, *-eiko-* yra netikt lietuviškos, bet ir aistiškos kilmės, t. y. ji bendra visoms trims aistų kilties kalboms: prūsų, latvių ir lietuvių.

Čionai paduodu man žinomų vardų sanrašą, kursai, nors ir labai nepilnas, man rodos, suteiks tyrinėtojams daug šviesos apie pavardžių kilmę, pavardžių, padarytų su mano aprašomąja priesaga. Šit tie vardai: *Ast-eīkiai* — k[aimas] Židikų a[pkaimijoje], *Bar-eikà* Panemunėlio a. (=*Boreiko* 1401 m. Kurietis l. c. 63=pr. *Bareyke*), *Brazdeikiai* — k. Lieplaukio a., *Budreikà* Ežerėnų a., *Buteīkiai* — k. Rokiškio a., *Dauneīkiai* — k. Svėdasų a., *Debeīkiai* — miestelis, *Deveikis* (Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft IV 461) > *Deveīkiai*—k. Baisogalos a., *Deveīk-iškiai*—k. Krekenavos a., *Dirmeīkiai*—k. Tryškių a., *Dirsteikà*—upė Endriejavo a., *Drąseika*—Ūtenos[1] a. > *Drąseīkiai*—k. Biržų a., *Drašeīkiai*—k. Joniškio a., *Duseikis* Reseinių[1] apskrities, *Gaveīkis*—ežeras netoli nuo Ignalinos (ir *Gavys* ež.), *Gineīkiai*—k. Pandėlio ir Remygalos[1] a., *Girsteik-iškiai*—k. Pandėlio a., *Jauneīkiai*—k. Joniškio a., *Jomeīkis* Dusetų a., *Juodeikiai*—k. Plungės ir Pikelių a., *Juodeīk-iškė*—k. Tenenių a., *Kirdeikis* Dusetų a., *Kiauleīkis* Daukanto Būde pag. 69, *Klauseīkiai*—k. Ylakių a., *Kušleīkiai*—k. Šakynos, Kelmės ir Krekenavo a., *Kuveikis* Dusetų a., Svėdasų a., *Lapeikis* Dusetų a., *Leleikà* Dusetų a., *Limeikiai*—k. Raguvos a., *Mandeikiai*—k. Šakynos a., *Maneikai*—k. Kelmės a., *Mateikiai* — k. Kelmės a., *Mažeīkis* : *Mažéika* [=*Karéiva* nom. propr. viri : *kareivis* „miles"] Kvėdarnos a. > *Mažéikiškės*—k. Užpalių a., *Mažeikiškis*—k. Rokiškio a., *Medeikos*—k. Veiviržėnų a., *Medeikiai*—k. Biržų a., *Meldeikis* Jūžin-

[1] [t. y. Utenos, Raseinių, Ramygalos. — *Z. Z.*].

tų a., *Mieleikiai*—k. Vyžuonų a., *Mileikiai*—k. Telšių a. > *Mileikiškis*—k. Svėdasų a., *Mileikiškiai*—k. Traškūnų[1] a., *Mineikiai* Kuršėnų a., *Mišeikiai*—k. Šiaulių ir Pašvitinio a., *Mosteikiai*—k. Tytavėnų[1] a., *Musteikiai*—k. Užpalių a., *Nam-eikščiai*—k. Utenos a., *Narteikiai*—k. Joniškėlio ir Pandėlio a., *Noreikiai*—k. Krekenavos a., *Pikteikiai*—k. Gargždų a., *Pūleikis* Kvėdarnos a., *Pū-*
84 *teikis* Dusetų a., *Radeikiai*—k. Pandėlio a. = *Redeikiai*—k. Ūtenos[1] a., *Rameikiai*—k. (ištaria ir *Re-*) Užpalių a. = *Remeikiai*—k. Vabalninko a., *Ripeikiai*—k. Biržų a., *Rūsteikà*, *Sadeikiai*—k. Anykščių a., *Saveikiai*—k. Gruzdžių a., *Sereikà* > *Sereik-miškis* Pašvitinio a., *Skabeikiai*—k. Papilės a., *Skineikiai*—k. Dusetų a., *Sodeikiai*—k. Šiluvos a., *Stebeikiai*—k. Vadoklių ir Pumpėnų a., *Strepeikiai*—k. Obelių a., *Sudeikis* Raudondvario a., *Šateikiai* Plątelių a., *Šileikiai*—k. Rokiškio ir Vyžuonų a., *Terpeikiai*—k. Subačiaus a., *Titeikiai*—k. Raguvos a., *Toleikis* Reseinių apskrities, *Ubeikà* Dusetų a., *Vaineikis* Joniškio, Kamajų a. > *Vaineikiai*—k. Joniškio a., *Valdeikiai*—k. Joniškėlio a., *Vareikiai*—k. Vabalninko ir Utenos a., *Vedreikė*—upė Grinkiškio a., *Vereikiai*—k. Subačiaus a., *Vėšeikiai*—k. Užpalių a., *Videikiai*—k. Plungės, Kantaučių ir Rietavo a., *Vijeikiai*—Ūtenos[1] a. dvaras, *Vileikiai*—k. Baisogalos, Kurtuvėnų ir Dusetų a., *Vindeikiai*—k. Šačių a., *Višeikiai*—k. Pašvitinio a., *Žadeikiai*—k. Pasvalio, Sedõs, Pandėlio ir Endriejavo apkaimijose.

Peterburge, kovo 3 d. 1907 m.

[1] [t. y. Troškūnų, Tytuvėnų, Utenos. — *Z. Z.*].

III. MEDŽIAGA LIETUVIŲ, LATVIŲ IR PRŪSŲ MYTOLOGIJAI

[Lietuvių tauta I, 2 1908 208—229; I, 3 1909 337—351, 403—407 ir atskiras leidinys: I sąs. 1908, II sąs. 1909]

1. Dievaitis „idolum"

208 Kad aisčių kilmės taūtos yra turėjusios dirbtinius dievaičius, liudija sekantys kronikų išsireiškimai:

1) „Prosilit... Sicco... sacerdos *idolorum*" 999 m. Vita s. Adalberti, Mierzyńskio Mythologiae Lituanicae Monumenta (=MLM) I 40,

2) „*idolum* Gurcho..." C-Stein, žr. MLM I 79,

3) „*ydolo* quod... consueverunt confingere" 1249 m. Privilegium MLM I 89,

4) „aras *idolorum* destruit, lucos succidit... ignem disiecit et extinguit" Długosz Hist. Poloniae IV (=XIII) 159; id. ib. 161: „in ararum et *simulacrorum* suorum contritione".

209 Aisčių tautoms dirbtiniai „dievaičiai"[1] buvo pažįstami, ką parodo nevien istorijos šaltiniai, bet ir kalba.

Lietuvių ir latvių kalbose sąvokai (Begriff) „idolum" išreikšti randame sekančius žodžius:

1⁰. ***alká*** Juškos žod. I 12 (634) „кукла, кумир": *alkas* Miežinio žod. 3 „идол": la. *elk(a)-s* „Götze"=skr. *arčā* „ein zur Verehrung bestimmtes Bild, Götterstatue".

---

[1] Senų senobėje *diev(a)-dirbys* buvo „žmogus, kursai mokėdavo dirbti dievaičius arba dievus". Dabar dievadirbiai dirba nebe „dievus", bet kryžius ir „dieva-munkas".

2⁰. ***balvonas*** Kuršaičio žod. 38, Dusetos[1], 1653 m. Kniga Nobaznistes[2], Bretkūnas[3] „der Götze, ein Götzenbild“ : *bulvonas* Juškos žod. I 250, Rokiškis „posąg“ : la. *bulvān(a)-s* „ausgestopfter Lockvogel, um Wild herbeizuziehn“. Paskutinieji dvi žodyłyti paskolinti iš senarusių žodžio *бълванъ* „idolum“ tame laike, kada rusų kalboje *ъ* dar tebebuvo ištariamas kaipo trumpasis *u*. Rusų kalbos paminklai parodo, kad *ъ* pradėjo virsti ing *o* jau XII amžyje (plg. Соболевский Лекции по истории русского языка. Издание IV pag. 57, 58); tos dėlei priežasties žodis *bulvõnas* turėjo
(4) įeiti į lietuvių kalbą pirm dvyliktojo amžiaus.—*Balvonas* yra jaunesnis pasiskolinimas iš rusų *болванъ*.

3⁰ a) ***deīvė*** „Götze“ 1578 m.[4], Bretkūnas[5] : *deivys* Kuršaičio žod. 82, *deīvis* Juškos žod. I 309 „der Abgott“.

b) ***deīv-ìlas*** „Götze“ Margarita Theologica 1600 m. pag. 375, žr. Bezzenberger Beiträge zur Gesch. d. lit. Spr. 280. Šisai žodis turi tokią pat priesagą (suffixum), kaip ir pavardės: *Butv-ilas, Gint-ilas, Drung-ilas* etc., plg. *vag-ìlis* dimin. prie *vagìs*.

c) ***dievaìnis*** „simulacrum“ Giedraičio Nauj. Įstat. Apost. 17_{23}. Del priesagos plg. žodį *gent-áinis* „Vetter, Cousine“.

---

[1] Dusetose sako: šventųjų *balvõnai* „stovylos“.

[2] Žodis Diewa... daro... isz *bałwonu* alba *stulpu* garbintoia tikru Diewa garbintoiu p. 46, Nenusistebek ney wel pagiask, kuo metu ant wietos tikra žodžia Diewa moksła pramones Zmoniu arba priewilus, ant wietos tikra Diewa tarnawimą *stulpu*, męadziu arba *bałwoniu* (sic!) garbę regi užsedusia ir prasipłatinuśią p. 242, žr. Bezzenbergers Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen (*NB.* žemiaus šį raštą cituojame kaipo BB) I 44.

[3] Micha. 5, 12, glosa „Goetzen Deiwes, Bilder *Balwonas*“ BB I 44.

[4] Mes priegtam ischtirem iog daug Kurschu ir Lietuwniku musu scha walschcziaus Ragaines ir Tilszes didi *Deiwiu* alba *stabu* garbinaghima dara alba laika... cf. Вольтер Литовская Хрестоматия I 98 (plg. Neue preuss. Provinz-Blaetter 1852 Bd. I p. 243).

[5] Sugrįsza nůg Stulpų (*Deiwių*) Gilgale Judices 3, 19, apsikekschawa su stulpais (*Deiwemis*) I Chron. 6, 25, *Deiwes* (Stulpai) Sachar. 10, 2, *Deiwes* ir Stulpus Nahum 1, 14, cf. BB I 44.

Senobės lietuviai *deivės* žodžiu taipogi vadino didelį akmenį, kurs tarnaudavo aukkuro vietoje. Apie akmenis, *deivėmis* vadinamus, skaitome rašte „Annuae Litterae Societatis Jesu anni 1600. Antverpiae 1618 pag. 550“ sekančius žodžius: Alibi lapides non parvi [plg. Rostowski 118: Perkunas... quercus annosae, szermukszniis... alibi Akmo, saxum grandius... a rusticulis adhuc... colebantur; cf. gr. ἱεραὶ πέτραι] in horreis, in terra defossi, superficie plana sursum versus, non terra sed

d) *dievaĩtis* Kuršaičio žod. 87, Miež. žod. 51, Juškos žod. I 317 = *dievaĩtis* Dusetos, Anykščiai „deus non christianus; simulacrum dei". Šisai žodis žinomas visoje Lietuvoje.

e) la. *dieveklis* „Götze", iš kur, reikia spėti, yra paskolintas lie. *dieveklis* „t. p." Miežinio žod. 51.

f) *pû-dievis* „Abgott, Götze" Nesselmanno žod. 140, Kuršaičio žod. 284. Šis vardas gimė, turi būti, jau įvedus krikščionių tikėjimą į Lietuvą, t. y. kada atsirado reikalas atskirti „tikrąjį"
210 dievą nuo „netikrųjų". *Padievis* padarytas yra pagal paveikslo *pa-tėvis*.

4⁰. *rymis* „posąg, statua" Miežinio žod. 207. Šį žodį teko man girdėti nuo Bernotų, kilusių iš Vinkšnėnų kaimos Šiaulių parapijos. — *Rymis* yra kilęs iš pirmalytės **ryd-mja-* ir pirmučiausia reiškia „išdrožtą stabą, изваяние" : indoeurop. šaknis *vryd-* „durti, drožti; rašyti" : sena-saks. *wrītan* „zerreissen, verwunden, schreiben", anglosaks. *wrītan*, sena-island. *rīta* „schreiben", lie. *raĩdė*

---

stramine contecti asservantur, quos *Deyves* appellant, atque ut custodes frumentorum et pecorum religiose colunt (E. Wolter Mitteil. d. Litauisch. litt. Gesellschaft IV 393 sq.). — Šitie „lapides non parvi... quos *Deyves* appellant" buvo naminės „arae" (žr. žemiaus) taip šventos, kad „nemo accedere proprius audeat".

Akmenys pavadinti „*aukkuraĩs*" sekančiuose žodžiuose: „Saxa pro diis culta: quae illi lingua patria *atmeschenes viete*... (= la. *atmešanas vieta* „adiiciendi locus"), in quae ciborum analecta pro libamine coniectabant: quibus caesorum animantium cruorem aspergebant quaeque contingere ipsis fas esset victimariis; sex, inquam, eiusmodi arae circum oppida, imprimis Rositenum, Duneburgum, Russonum eversae coetusque sacrificantium dissipati" (Rostowski 271, žr. A. Brückner Archiv für slav. Philologie IX 35).

Toksai aŭkkuras, reikia spėti, buvo *Pùntuko* akmuo. Apie *Pùntuką* pas Kossarzewskį (Lituanica 111b) randame sekančias žinias: „*Puntuk's* tak nazwany nadzwyczajny blok granitu, leżący o pół mili od Onikszt na południe nad rzeką Świętą wpośród lasów. Podanie niesie, że tam kiedyś ofiary były składane, pewno, przez pogan, a jakiś wieśniak imieniem *Pętyks* kradł je pokryjomo; kiedy to później wykryło się, zabili jego na tym kamieniu i ofiary przestali składać i nazwali odtąd, może od bicia, *Puntukiem*. — X. Bernardyn Legiejko opowiadał, że z jednej strony tego bloku może wejść nań i na płaszczyznie na wierzchu będącej może wygodnie 40 osób siedzieć z krzesłami, z drugiej zaś strony, stanąwszy na ziemi z parasolem w ręku, zaledwie wierzchołku dosiąść można. — Marszałek... (*NB.* spuogais pažiūrėtas tarpas paliktas vardui ir pavardei įrašyti *K. B.*) chciał go prześwidrować i prochem rozsadzić, ale we śnie był przestrzeżony, iż jeśli chce dłużej żyć na świecie niechaj zaniecha — i zaniechał".

„littera"; lot. *rī(d)ma* „Riss, Spalte" Brugmann Gr. II² 248 + priesaga *-mja-* : *san-der-mis* „Vertrag", *glė-mis* „schleimiger Bodensatz" (cf. *gleĩ-vės*), la. *duo(b)-mis* „Höhlung im Baume = išdubà", la. *pūs-mis* „atdūsis".

5⁰. *stūbas* „Götze" 1578 m.[1], Bretkūnas[2], 1599 m. Daukšos Postilė[3], Valančiaus Žemaičių Vyskupystė 1897 m. pag. 14, Dau-

---

[1] ... daug... Lietuwniku... Deiwiu alba *stabu* garbinaghima dara; mes narim kiekwienam uszsakiti, idant... kiekwiens nog meldima balwanu alba *stabu* atstatu Э. Вольтер Литовская Хрестоматия I 98.

[2] Nesa gana ira, ĩog preaijusį (praschakusį) cziesą Giwenimo giwenome (praleidom) pagal Pagonų narą, waikschczodomi ne czistastija, girtawimosų, apsirijmosų (apsirijme) apsigerime ir biaureis *Stabų* meldimassų I Petr. 4, 3, cf. BB I 45. Atsispirimas est *Stabų* meldimas ir abrosų sluszba I Sam. 15, 23, cf. BB I 165.

[3] *Stabus* gárbint p. 89, *stab*-meldžêmus dat. pl. 89, Bęt' zôkone żydiszkamę niêkad' ne gêrdawo iżg' dáiktų afierawótų, wienat' tiektái êsdawo, i gądżeus gerimas bû tikrâie żimé *stabų* pôsseiimo p. 138₇, Top' ir senamôlime zokone, nórint' aniémus żmonêmus słapte Trâices szwęntós teip' szwiesei ir yszkei ne búwo paraszîta, del' dídżio ių pażwilúmo posêiimop' *stabų*, idánt tûlų diewų wieton' wiéno ne gârbintų p. 253, pamęte *stabų* posseiimą p. 508₁₀.

Pas senobês lietuvius buvo ypatingas veiksmažodis *pósėti* reikšmėje „(stabus) g a r b i n t i". Plg. dar: tawú Diewú ne *pôssamę* (= „nie chwalimy") ir stúlpui áuksinam, kurį tú pastatéi ne klôniosimes l. c. 81.

Žodį *pósėti*, praes. *pâsu*, praet. *pósėjau* žino taipogi ir A l. B u r b a (Filiotea. Vilniuje 1879 pag. 264). Šiam žodžiui Burba duoda reikšmę „magauti : didžiai guodoti".

Ne pro šalį bus čia priminus, kad rašte „Die litauischen Wegeberichte" randamas vietovardis (nomen proprium loci) *Stabunkalnė* negali reikšti, kaip to nori A. Mierzyński's MLM II 105, „góra z kamieni; góra świętych kamieni" del to, kad lietuvių kalboje *stabas* neturi „akmens" reikšmės; *Stabunkalnė* tegali reikšti kalną, kurio viršūje stovi *stabai* „idola".

Pas Kossarzewskį (Lituanica p. 141a): „Na polach chaty Pakapis P. Pacewicza w okolicy Kosztownalach par. Ławkowskiej na 3 wiorsty na S. od Ławkowa po drodze z tego ostatniego do wsi Druktejn, jest wyniosłe, górujące nad całą okolicą pole, gdzie obficie wykopują szkielety ludzkie zgniłe i niedogniłe w głębokości od 2—2½ łokcia w zimie (sic!) z ozdobami bronzowemi, rynsztunkiem i bronią (piki). Wyniosłości i kurhanów nie widać. W sąsiedstwie jest góra *Kartuwiu kalns*, na samem polu jest ogromny b l o k g r a n i t u w kształcie s ł u p a postawiony na sążeń wysoki i nazywa się *Stâba kûl's*, a pole *Stabakulê*. Jest podanie, że to człowiek przemieniony w kamień i niby dawniej znać na nim było ramiona i kapelusz, teraz już przez czas rozwalony... W niewielkiej odległości w Iwoniszkach d w a są takie g r a n i t o w e p o m n i k i, o których mówią, że to są dwaj strzelcy, co zanieważali dzień święty. Czwarty podobny w sąsiedst-

kanto Giwatas didiûiu Karwaidu 11, 57, Būdas 18, Liet. istorija
(5) I 377, II 177, Miežinio žod. 227 = la. *stab(a)-s* „der Pfosten, Pfahl, die Säule, der Pfeiler" = sena-saks. *stapol* „Säule" IF XXII 137 : ide. šaknis *stheb(h)-*, *sthep(h)-* „immobile fieri > admirari : stare" : *nu-stėpo* „admiratus est" (Salakas) = gr. τέ-θηπα „staune", *stebėties* „admirari", *stābo ligà* „Schlagfluss", *stabo naktìs* (Ylakiai) „страшная ночь", germ. *staba-* „Stock, Stütze".

6⁰. ***stătuias*** „božek, bałwan" Juškos žod. I 12 s. v. *alkà*, Kossarzewski Lituanica 38b „figura" : *statulá* „t. p." Kossarzewski Lituanica 39b (iš Jumskio žodyno išrašų) : *statyti* „stellen", lot. *statuo* „stelle", sen. vok. aug. *stadal* „das Stehn".

7⁰. ***stovylá*** „statua, idolum" Kvėdarna, Rietavas, Ylakiai, Valančiaus Žem. vysk. 1897 pag. 14, Daukanto Būdas 33, Giwatas 102, Miežinio žod. 229 : *stovėti* „stehen" + priesaga *-ylo-*, *-yla-*: *pa-tek-ylai* „kurie *pàteka* (= išeina) patiktų" (Tverečius), *met-ylės* „piołun = žolė *kirtėja* (< kartus)" Kvėdarnoje (plg. lot. *metere* „mähen, ernten"), gr. στρόβ-ιλος „Kreisel".

8⁰. ***stuomuõ*** „statua" Daukanto Liet. istorija I 377, II 431: *stóti* „stare". *Stuo-muõ*, *-men-s* „statūra : statua" yra žodis dalyvis (participium) su „perfektišku" balsės laipsniu, plg. gr. τεθωγ-μέν-ο-ς prie doriško θάγω (= att. θήγω) „schärfe".

21] 9⁰. ***stulpas*** „Götze" Bretkūnas, žr. Bezzenberger Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen I 44, 45[1] = *stulpas* „die

---

wie słup granitowy, nazwany Bernardyns, był blisko Podewicia, ale w 1855 r. użyty został na podwaliny odryny p. Swirtuna w Szawdowie". — Minėtasis *stāba kûl's* yra *stābo kūlis*, t. y. akmuo, iš kurio (senobėje) buvo padarytas stabas.

[1] Sugrįsza nůg *Stulpų* (Deiwių) Gilgale Judices 3, 19, Ebrosą ir *Stulpą* t. p. 17, 3, 4, apsikekschawa su *Stulpais* (Deiwemis) I Chron. 6, 25, per sawa *Stulpus* Hosea 12, 15 : Deiwes (*Stulpai*) Sachar. 10, 2, o *Stulpu* Piemenei t. p. 11, 17. — Pas Bretkūną žodis *stulpas* yra vienaprāsmis su *ēbrozas* (= *ābrozas*) „Bild", kaip tą galime matyti iš sekančių vietų: *Stulpai* — marginalglosė prie *Ebrosai* ir *Stulpus* — marginalglosė prie *Ebrosus* (wissus iu *Ebrosus* ischpustisiu) Micha. 1, 7, Deiwes ir *Stulpus* Nahum 1, 14, Ką tada gelbes *Ebrosas*, su tarplinijine glosa *Stulpa* (fem.) Habak 3, 18.

L. c. Bezzenberger'is sako: „Iš augščiaus paduotųjų vietų, man rodos, galima sanprotauti, kad senobės laikuose lietuviai yra garbinę stiebų arba staktų rūšės daiktus, kuriuos jie vadindavę *stulpaīs*. Žodžių *stulpas* ir *ābroz(d)as* vienaprasmybė (Synonymitaet) tolesniai leidžia mums spėti, jog ant stulpo buvo dedamas žinomos dievybės váizdas (das Bild); tikroji žodžio *stulpas* reikšmė cituotose vietose turi būti „vaizdā-stulpis"

Säule; der Pfeiler" : la. *stulb(a)-s* „ein Pfosten", lie. *stulbas* išsireiškime „akys pašoko į *stulbą*" (Kvėdarna, plg. rus. *остолбенѣть*) = senobės rusų *столбъ*, lenk. *słup* : la. *stulb-t* „blind, betäubt werden" : la. *stilb(a)-s, stilba* „der Vorderarm, das Schienbein, der Röhrknochen", *sti(l)bū-kaulis* Dusetose, *sta(l)by-kaulis* Kvėdarnoje „das Schienbein" (: *l* išnyko kitoniškimo keliu — per dissimilationem duorum *l*). — Del prasmės pereigos nuo *stulbas* „столб" prie la. *stilb(a)-s* (: del vokalizmo plg. *turgus* : la. *tirgus* = la. *ulks* : *vilkas* = *tulpinti* : *tilpinti* = pr. *gul-senin* „Schmerz" : *gilti* etc.) sulygink la. *dalba* „Stange, Stiel" greta su *dilba* „Schienbein" ir *delb(a)s* „Oberarm", gr. κερκίς „Stab, Pflock" ir „Röhrknochen, Wade" E. Lidén Studien zur altindischen und vergleichenden Sprachgeschichte. Upsala 1897 pag. 93.

(6) Žodis *stulpas, stulbas,* priešais Brückner'io (Die slavischen Fremdwörter im Litauischen. Weimar 1877 pag. 139) ir Mierzyńskio (Ромове. Археологическое исследование Москва 1899 pag. 80) nuomonei, nėra skolintas iš slaviškių kalbų, bet su jomis giminaitis. *Stulbas* su visais savo giminaičiais išvestas iš ide. šaknies *sthele-bh(e)* „statyti : stovėti" : *ap-si-stal-búoti* „установиться" Kupiškyje. *Sthelebh(e)* yra praplatinta šaknis iš *sthele* : skr. *sthála-* „stelle", *sthála-ti* „steht", pr. *stalīt* „stehen", lie. *stãlas* „Tisch", gr. στόλος „Stiel", senobės vok. aug. *stollo* „Stütze, Pfosten", cf. Per Persson Studien zur Lehre von der Wurzelerweiterung und Wurzelvariation. Upsala 1891 pag. 63, 179, Prellwitz Et. Wb. d. griech. Spr.[2] 431.

10⁰. la. *tēl(a)-s* „Bild, Schatten, Bildsäule, Götze, Gerippe" — žodis nežinomos kilmės. J. Zubaty's BB XVII 326 jį lygina su sl. *тѣло* „Körper".

Mės, turėdami daugiaus nekai dešimtį žodžių išreikšti sąvokai „idolum", negalime sakyti drauge su A. Mierzyńskiu („Romowe" rozprawa archeol. 37, „Ромове" 29, cf. MLM I 91, 41), jog „posągów bożków na Litwie być nie mogło".

(Bildsaeule). Jei *balvõnas* reiškia „Goetzenbild", tai galima prilmti, kad, apleidus *stulpùs*, dar buvo kitoki dievų paveikslų išreiškimai. Kad (senobės) prūsai, kuriuos mės priskiriame prie lietuvių giminės, turėjo savo dievų váizdus, liudija istorijos šaltiniai; Vejó-pačio, lietuvių dievo, stovylą aprašė mums Praetorius (Deliciae Prussicae ed. Pierson. Berlin 1871 S. 27)".

212 Žodžiai *alkà* v. *alkas*, la. *elk(a)-s* ir skr. *arčā* „idolum“ aiškiausia rodo, kad dievaičių „stovylos“ buvo pažįstamos netikt bendrojoje lietuvių, latvių ir prūsų prokalbėje, bet ir visų indoeuropiečių prokalbėje.

* * *

Čia paduodu ištraukas iš kun. Ambrožiejaus Kossarzewskio raštų „Litvanica czyli Wiadomości o Litwie“ (rankóraštis : 265 lakštai. Kauno katal. seminarijos kningyne „Scr. 29 Nr. 160“) — ištraukas, kuriose suteikiamos žinios apie rastas Lietuvoje dievų stovylėles.

A) pag. 12: „Z Ugian mamy wyoraną jakąś ludzką postać, odlaną z gipsu niezgrabnie — musiała być tam świątynia pogańska i dwòr wielko-książęcy ze zwierzyńcem, którego imię do dziś dnia pozostało“. Šie žodžiai paeina iš „List p. Ignacego Buszyńskiego, byłego marszałka powiatu Rossieńskiego, do księdza Ambrożego Kossarzewskiego 8 arca 1863 r. Wornie“.

B) pag. 136: „1854 r. 11 paźd. Na górze *Diwitis*, gdzie pogańscy Litwini jakiemuś Bogu ofiary palili, rzeczywiście znalazłem na wierzchołku góry... symmetryczną wklęsłość, najniższą część jej rozkopawszy przekonałem się że to istotnie zgliszcze, bo znalazłem na pół sążnia popiołów, zmięszanych z węglami i piaskiem... jest rzeczka pod gòrą Szwentupis i powiadają, że na lodzie widzieli w jeziorku tegoż imienia balwana zatopionego“.

(7) C) pag. 221: „Przypominamy tutaj: *Perkunkalnis*, górę Perkunasową o półtrzeciej wiorsty na SO od Użwent, gdzie znaleziono statuę na pół łokcia wysoką z metalu (bronzu) koloru złocistego“. — Šie žodžiai paimti iš Kossarzewskio laiško į „X. Marcyan Giedrojć, prałat wizytator klasztorów. 16 stycznia 1860 r. Wornie“.

Peterburgas, 1908 m. Vasario mėn. 5 d.

2. Suaixstix

215 (10) Vienas ištikimiausių šaltinių senobės prūsų mytologijai tyrinėti yra 1530 metų „Agenda Ecclesiastica“. „Agendą“ sustatė pirmieji protestantų vyskupai Georgius a Polentz'as ir Erhard'as von Queis'as (miręs 1529 m.), kuriam mirus, buvo jo įpėdinis Paulus Speratus. Agendos pratarmėje, kurios apačioje pasirašę vyskupai Polentz'as ir Speratus, įdėtas yra dešimties Žambijos[1] prūsų dievų sąrašas. Šio sąrašo prūsiški dievų vardai aiškinami yra atsako-

[1] *Sambia* pas Dusburgą = pr. *Zambija* : lie. *žambas* „kampas“ Dusetose. [Vėliau Būga vietoje *Žambijos* vartojo *Sėmbos* vardą, kildindamas jį iš nebevartojamo žodžio *sembas* „saviškis, Sippenangehöriger, socius“, žr. jo Lietuvių kalbos žodyną II sąs. 1925 m. p. LXVIII. — *Z. Z.*].

momis Romos dievybėmis. Štai Agendoje randamų prūsų dievų vardai : 1) *Occopirmus*[1] = Saturnus, 2) *Suaixstix* = Sol, 3) *Ausschauts* = Aesculapius, 4) *Autrympus*[2] = Neptūnus, 5) *Potrympus*[3] = Castor, 6) *Gardoayts* (kopijoje per apsirikimą stovi *B* laukiamojo *G* vietoje, plg. J. Maletiaus : *Gardoaetes* „deus nautarum“)[4] = Pollux, 7) *Piluuytus*[5] = Ceres, 8) *Parcuns*[6] = Juppiter, 9) *Peccols*[7] = Furiae ir 10) *Pottols*[8] = Pluto.

Kokiais keliais šie dievai pakliuvo ing „Agendos“ pratarmę? A. Mierzyńskis (Romowe 76) sanprotauja, jog dievų sąrašas susidarė iš dvasiškių pranešimų apie parapijų stovį. Augščiaus minėtieji vyskupai nuo jiems priklausančių kunigų buvo pareikalavę žinių apie bažnyčios padėjimą parapijose. Šie vyskupai, naujai įvestos ir dar nesusitvarkiusios bažnyčios reikalų verčiami, liepia iš tų žinių apie parapijų stovį sustatyti raportą, kuriame svarbią
216 vietą užima pranešimai iš Žambijos[9] apie giliai įsišaknėjusią stabmeldiją, apsireiškiančią dievų varduose, apeigose ir aukojimuose.

Ši agenda pražuvo rankoraštyje; daug kartų ji buvo perrašinėjama, ar tai iš originalo, ar tai iš kopijos. XVII amžiūje Boltz'as iš agendos originalo padarė išrašą, kursai yra užlaikomas „Karaliaučiaus (Tvankštės) Slaptamjame Archive“ (žr. Mierzyńskio Romowę 77).

A. Mierzyńskis (Romowe 77; Ромове, археологич. исследование. Москва 1899 p. 62) sanprotauja, kad iš kunigų pranešimų apie parapijų padėjimą sustatytasis raportas, įdėtasis į „Agendos“ pratarmę, vėlesniai susilaukė naujos, platėlesnės redakcijonės, kuri nuo pirmosios skyrėsi : 1) keturių naujų dievybių
(11) pridėjimu : *Pergubrius* (var. *Pergrubius*, *Pergrubrius*), *Putscaetus* (var. *Puschkayts*), *Barstuccae*, *Markopele* (var. *Markopetae*); 2) Romos

---

[1] Šio dievo kilmė išaiškinta mano Aistiškuose studijuose, žr. § 69[33].

[2] Šio dievo kilmę galima rasti mano Aistiškuose studijuose, žr. § 69[31].

[3] *Patrimpo* etymologija randama mano Aistiškuose studijuose, žr. § 69[30].

[4] Žr. Aist. stud. § 5 p. 8.

[5] Žr. Aist. stud. § 69[29].

[6] l. c. § 69[33].

[7] l. c. § 69 p. 159, 160.

[8] l. c. pag. 158**.

[9] Est adhuc in Bruthenis nostris *Sambiensibus* Sudorum quidam manipulus... hirco... faciens ac... vana prisci erroris nomina tremens (Praef. Agen.).

dievų vardų pakeitimu jų darbavimos srities aprašymu, k. a. Neptūnus = deus maris; ir 3) dievų ailõs permainymu.

Antrąja iš dvasiškių pranešimų sustatyto raporto redakcijone naudojosi abudu Maleckiu arba Maletiu savo raštuose : Jonas Maletius „Libellus De sacrificiis et idololatria veterum Borussorum" 1551 m. ir Jeronimas Maletius „Warhafftige beschreibung der Sudawen auff Samlandt sambt jren Bockheylingen und Ceremonien" 1560 m.

Po šių trumpų ir nepilnų žinių apie „Agendos" pradžią galime pereiti prie mūsų straipsnio tikslo įvykinimo. Tikslas — *Suaixstix'o* kilmė išaiškinti.

Suaixstix'o dievo vardas Jeronimo Maletiaus (Jonas M. jo nemini) rašte turi sekančias išvaizdas : a) *Schwaytestiks* „der gott des lichtes" — pagadintas iš *Schwayxstiks* (*te* iš *x*), b) *Schwaytztix*[1] — pagadintas iš *Schwaykztix* (*t* iš *k*), c) *Schweygstiks*[2]. Göttingen'iškis Jeronimo Maletiaus rankoraštis mūsų dievo vardą užlaikė šioje išvaizdoje : *Swayxtyx* (žr. Bezzenbergers Beiträge zur Kunde der idg. Sprachen II 137).

Agenda ir Maletius rodo, kad „Sol" arba „der Gott des Lichtes" turi būti prūsiškai rašomas kaipo *Suaixstix* arba *Swayxtyx*[3].

Visi mokslo vyrai, jieškojusys *Suaixstix'o* kilmės, šiame dievo varde razdavo lietuvių žodį *žvaizdė* arba *žvaigždė* „stella". *Suaixs-*
217 *tix'o* aiškintojai, sugimininę jį su *žvaigžde*, turėjo pasitraukti nuo šaltiniuose duodamosios reikšmės — „Sol", „der Gott des Lichtes". A. Mierzyńskis šį „šviesos" dievą vadina **Žvaigždiku* v. **Žvaigždukū*[4], suteikdamas jam reikšmę — „bóstwo gwiazd" (MLM I 147)[5]. *Suaixstix* pas Daukantą (Būdas p. 82_9) pavirto

---

[1] (Vurskaitys) bittet den mechtigen Got *Schwaytztix*, das er sein licht zu rechter und bequemer zeit lasse scheinen über das getreyde, gras und viehe Mierzyński MLM I 146.

[2] A. Mierzyński „Die samländische Gottheit *Auszautis*" p. 50; straipsnis randamas rašte „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia für die Vereinsjahre 1896—1900. 21 Heft. Königsberg 1900".

[3] *Schwayxstiks* turi *sch* tikrojo *s* vietoje ačiū vokiškai ištarmei.

[4] Pas O. Schrader'į (Reallexikon 672) *Žvaigždukas* — „Herr Der Gestirne". Plg. Praetoriaus p. 33 : *Szweiksduks* kan bedeuten Stern-Regierer.

[5] Mierzyński Romowe 79 : *Suaixstix*... jest raczej bóstwem gwiazd. „Die samländische Gottheit Auszautis" p. 45 : *Suaigstix* kann unmöglich Sol bedeuten, wie die Agenda es giebt; dafür setzt HM die Bedeutung Gott des Lichtes, und JM erwähnt ihn gar nicht. *Zvaigz-*

ing *Žvaizdiegstį : „Žvajsdijkstis (: vietoje *ij* klaidingai išspauzdinta *y*) nu žodiums *źwajsdie* ir *dijkti* (= diegti), iog žwajsdės ąnt dąngaus *dajgsti* ir toumi i pasaulę žiburį lejdo". — Visi šitie aiškinimai, atsitoliną nuo paliudytosios dievo vardo reikšmės, yra netikę.

(12) *Suaixstix'o* etymologai daro didžią ir nedovanotiną metodologišką paklaidą, prūsiškam vardui jieškodami išaiškinimo visųpirmiausia ne savo, bet lietuvių kalboje. Reikia visada minėti, kad prūsai, nors ir giminaičiai būdami lietuviams, turėjo savo ypatingą kalbą, daug kuo skiriančiąsi nuo lietuvių kalbos[1]. Žodyno srityje yra daug nesutikimų tarp prūsų ir lietuvių kalbos, k. a.: pr. *panu* = lie. *ugnis*, pr. *pintis* = lie. *kelias*, pr. *linda-* = lie. *dauba*, pr. *krais(ə)-s* = lie. *šienas*, pr. *klentē* = lie. *karvė*, pr. *kirsna-* = lie. *juodas*, pr. *gudē* = lie. *krūmas*, pr. *drāᵒgə-s* = lie. *lendrė*, pr. *alnē* = lie. *žvėris*, pr. *vanga-* = lie. *galas* ir kt.

Žvaigždė reikšmėje „stella" prūsams — svetimas žodis. „Žvaigždei" išreikšti prūsai turėjo kitą žodį, skirtiną nuo lietuviško ir latviško pavadinimo, būtent *lauksnāᵒ-*, kursai žodis yra giminaitis su avestišku *raoxšna-* „Gestirne"[2].

Žodylytės *Suaixstix* „Sol" arba *Swayxtyx* „der Gott des Lichtes" reikia skaityti kaipo *Zvaigstik(a)s*. *Zvaigst-ikə-s* yra susmulkintinis (diminutivum) žodis prie pr. *zvaigstas* „šviesa", plg. *gen-ix* Voc. 742 „Specht" < *genys*, *kul-iks* Voc. 487 „Beutel" < *kulis*, *malnijk-iks* Enchir. 82 „Kindlein" < *malnijks* Enchir. 82, 95 „Kind".

Iš prūsiško žodžio *zvaigstə-s* „šviesa" mūsų paminkluose tepaliudytas vienai vienas linksnis, būtent acc. sing. *swāigstan* Enchir. 9. Tolesniai, iš šio žodžio turime dar išvestinius (denominativa) veiksmažodžius : *po-swāigst-inai* Enchir. 97 „er erleuchte", *er-schwāigst-inai* Enchir. 18 „er erleuchtet" ir *er-schwāi(g)st-iuns* Enchir. 18 part. „erleuchtet"[3].

218 Visi šie prūsų žodžiai yra giminės su graikų žodžiais Φοῖβος „Phaebus" ir φοῖβος „klar, rein, leuchtend, hell"[4] : φοῖβον ὕδωρ,

---

diks kann nur Gott der Sterne sein, wie es sich aus lit. *žvaigždė*, Stern, ergiebt.

[1] Plg. Aist. stud. §§ 8—10.

[2] Plg. lot. *lūna* = praenest. *losna* „Mond" iš **loucsnā*, žr. Fr. Stolz Lateinische Grammatik[3] 35, 56, 89, Walde Latein. etymolog. Wb. 353.

[3] *Er-schwāigst-inai* turi *sch* (= *ž*) iš *s* (= *z*) per santarōs *r* įtekmę, plg. *kirscha* „über", lie. *Skirs(-nemunis)*, žr. Aist. stud. § 67[24].

[4] Bezzenbergers Beiträge zur Kunde d. idg. Spr. XIX 231 sq.

ἡλίου φοίβῃ φλόξ (Aeschyl. Prom. 22)[1]. Būdvardis φοῖβος iš pat pradžių yra buvęs *es*-kamienis žodis, iš atžvilgio į lytį (formam) lygus latynų būdvardžiui *vetus* „senas", išvestam iš esybėvardžio *vetes-* „metai" neutr. : gr. Fέτος „Jahr", lg. Brugmann Grundriss der vgl. Grammatik der idg. Sprachen II[2] 517. Kaip *vetus* yra išvestas iš senesnio esybėvardžio *vetes-*, taip lygiai ir φοῖβος „šviesus"—iš senesnio esybėvardžio *φοῖβος (neutr.), reiškusio „šviesą, Licht". *Φοῖβος „šviesa" yra kilęs iš indoeuropiško kamieno *ghvoig^v^es-*[2] : ide. *ghv* graikų kalboje virsta ing φ[3], ide. *g^v^* virsta ingi graikišką β[4].

(13) Per tai, kad *es*-kamienių ir *o*-kamienių žodžių vienaskaitlyje vardinis linksnis buvo vienodas, nėra nieko stebėtino, jog Φοῖβος „Phaebus" ir φοῖβος „lūcidus" perėjo į *o*-kamienį linksniavimą, plg. σκότεσ- : τὸ σκότος > ὁ σκότο-ς[5].

Indoeuropiškas nom. sing. *ghvoígvos* neutr. aisčių prokalbėje, indoeuropiškam *o* pavirtus ing *a*[6], išveizdėjo kaipo *žvaīgas*. Žodylytė *žvaīgas* nieku nesiskyrė aisčių prokalbėje nuo *a*-kam. žodžių, tokių kaip *vilkas* (=gr. λύκο-ς), per ką ji iš *es*-kam. linksniavimo perėjo į *a*-kam. linksniavimą, t. y. prie taisykliško kamieno *žvaīges-* atsirado naujadaras *žvaīga-*, plg. lie. *veida-* „veidas" tikrojo *véides-* (=gr. Fειδες- „Gestalt" Brugmann Grundriss II[2] 518, 524) vietoje. Kamienas *žvaīga-* „lux" užliko latviškame žodyje *zvaiga-la*[7] „корова с белым пятном вроде звезды на лбу = žvaigždėta".

Aisčių prokalbėje kamienas *žvaīges-* „šviesa" daugiskaitlio vietolinksnyje (loc. pl.) turėjo įgauti naują išvaizdą, būtent, *žvaīgest-*ı

---

[1] [Du žodžiai — φοῖβον ὕδωρ yra parašyti nenurodant šaltinio. Antrosios trijų žodžių frazės pastarieji du žodžiai Aischilo originale yra ne vardininko, o naudininko linksnyje, t. y. (visa frazė) ἡλίου φοίβῃ φλογί (Aeschyl. Prom. 22). — *V. M.*].

[2] Šiame žodyje *gh* yra taip vadinamas „palatalis", iš kurio lietuvių kalboje kilsta *ž*. Plg. Brugmann Grundriss I[2] 542.

[3] Brugmann Griechische Grammatik[3] 43.

[4] Brugmann Gr. Gr.[3] 112, 113.

[5] Plg. J. Schmidt Die Pluralbildungen der indogermanischen Neutra p. 336.

[6] Aisčių prokalbės seniausiuose laikuose buvo dar atskirtas trumpasis *o* nuo trumpojo *a* Aist. stud. § 7, § 45[1], § 40, pag. 89*.

[7] Iš atžvilgio į (possess.) priesagą galima sulyginti : gr. σιγη-λό-ς „still" < σιγή „das Schweigen", lie. *arži-las*, *arži-la-s* „ἐνόρχης" < ὄρχι-ς „Hode".

loc. pl. *žvaiges-t-su* iš *žvaiges-su* : į dviejų *s* tarpą įsibrauna *t*[1]. Iš loc. pl. *žvaiges-t-su*, kaipo kamienas, tapo atitrauktas *žvaigest-*, plg. *genest-ys* „Viehtrift" (Tilžė) = *genes-ys* (Alsėdžiai, Tryškiai)[2], *ėdest-is* m. = *ėdes-ys*, gr. Hom. ϑέμιστ-ος = jon. ϑέμι(σ)-ος gen. sing., ϑεμισ-κρέων < ϑέμις „d. waltende Recht".

Silpnasis laipsnis iš *žvaigest-* yra *žvaigst-*, plg. *skan-ės-ai* = *skan-ėst-ai* „Leckerbissen" < *ėds-*, *ėdst-* prie tvirtųjų laipsnių
219 *ėdes-ys* = *ėdest-is*, *ap-varst-is* m. (Kvėdarna) „virvelė vyžoms rišti" = *ãp-varas* l. c. < neutr. **vares-*.

Iš silpnãlaipsnio *žvaĩgst-* kilo senobės prūsų *zvaigst-a* (plg. *skan-ėst-a-*, la. *sirds-ėst-a-* pl. tantum „Herzenskümmerniss, Gewissensbisse, nagender Kummer") : nom. sing. *zvaigstəs* „lux".

Su prūsų žodžiais *zvaigstəs* „Licht", *Zvaigst-ikəs* „der Gott des Lichtes" tolesniai yra giminės lie. *žvaizdė*, *žvaigždė*, la. *zvaigzne* ir sl. *звѣзда* „stella". *Žvaigždė* ir *звѣзда* kilo iš indoeuropiškos pirmãlytės (Grundform) *ghvoig*[v]*(e)zd-ā*. Prof. K. Jauniaus nuomone *ghvoig*[v]*zd-* yra ta pati lytis, kaip ir *ghvoig*[v]*st-* = *ghvoig*[v]*es*, su *-zd-* iš *-st-*, apibendrintu iš linksnių, prasidedančių b a l s i n g o m i s santaromis (: **ghvoig*[v]*zd-bhis* instr. pl.)[3]. Latvių *zvaigzne* „stella", tur'
(14) būti, yra diminut. prie išnykusios **zvaigzdes* : *zvaigz(d)-ne* iš **zvaigzd-(i)ne*[4], plg. lie. *klev-ìnis* „явор" ir *strip-ìnis* „missile" (Kvėdarna).

Iš to, ką mės augščiaus pasakėme, turime teisę sanprotauti, kad senaprūsių „šviesos dievas" *Zvaigst-ìkəs*, jeigu ir nėra tolygus graikų dievui Φοῖβος, tai, be abejonės, yra su juo bendros kilmės: ir pirmasis ir antrasis yra išvesti iš indoeuropiško žodžio *ghvoig*[v]*os* „šviesa" neutr.

Peterburgas, 1908 m. Balandžio mėn. 7 d.

3. Panicke

Hieronymus Maletius savo rašte „Von den Sudavitern, die jetzt Sudauen heissen, auf Samland und ihrem Bockheiligen und Ceremonien" (Erleutertes Preussen V 714) sako: —„so nemen sie

[1] Aist. stud. § 71 p. 184[2].

[2] = *genet-ys* „varykla" (Kvėdarna, Jušk. žod. I 703). Plg. *rūt-is* (Juškos žod. I 703, 620) = *rūs-is* l. c. 545, 703 „sklepas" iš santaragalūnio kamieno *rūs-*. — Kaip atsirado *-t-* *s*-kamieniuose žodžiuose, trumpai paaiškinta mano Aist. stud. p. 185.

[3] Plg. Aist. stud. § 71[24].

[4] Plg.: *šulnys* < *šulinys*, *valnys* (Dusetos) < *valinys*, *kal(i)niai* (Dusetos Tverečius) < *kailiniai*.

ihre freunde, und führen die braut zum feuer, da spricht sie dann: *Oho! moy myle Schwante Panicke*[1], das ist, o mein liebes heyliges feuerlein". Žodį *panicke* Pierson'as (Matthäus Prätorius' Deliciae Prussicae. Berlin 1871 pag. 34* ir Altpreuss. Monats-
220 schrift VII 7) lygina su pr. *panno* „Feuer", žodžiu, randamu Ilvingo (Elbing) žodynėlyje; Mannhardt'as (Zeitschrift für Ethnologie 1875 p. 290) prie šiųdviejų žodžių dar prideda pr. *panu-staclan* „Feuerstahl = ugnies staktà" ir visus šiuos žodžius, kaipo giminaičius, sulygina su graikų πανός „Fackel" ir gotų *fōn*, gen. *funins* „Feuer".

Matthäus Prätorius iš žodžio *panicke* „Feuerlein" padarė *ponyke* (Deliciae Prussicae editio Pierson'i 34) ir davė šiam savo padarui reikšmę „Herrin (Frau)". Taip pasielgti su *panicke* Prätorių privertė p r ū s ų k a l b o s n e m o k ė j i m a s. Jei Prätorius būtų prūsiškai mokėjęs arba bent žinojęs, koksai yra santykis tarp prūsų ir lietuvių kalbos, tai jisai nebūtų rašęs: „*Antars* soll *antras* heissen. *ains* eigentlich *wienas*; es sei aus dem Deutschem gemischt. *Lānkinan deinan* „Feiertag", weil man da sich besuche oder das Gotteshaus besuche (jis mãno apie lie. *lankyti*), *noseilis* von *nosis*
(15) „Nase", *seile* „Fleiss", also „die Arbeit der Nasen", *spiritus nasi*!!, *maldaisimans* „Jünger" von *malda* „Gebet", „die man lehret beten", *pyst* „tragen", eigentlich „aufm Leibe tragen", „wird aber jetzo in gar obscoenem Significat gebraucht" (: *pisti* „coire cum femina")", žr. Berneker Die preussische Sprache 89[1], 90. Prätorius l. c. 123 nemoka atskirti prūsų nuo lietuvių kalbos: sakinys *waryk arklius* (*banda*) *laukan* etc. esąs prūsiškas !!

Panicke, Prätoriaus perdirbtoii į *ponyke* (= *ponìkė*, dimin. prie *ponì*) „Herrin (Frau)", pateko į mokslo raštus kaipo „die Göttin des Herdfeuers (= bóstwo ogniska domowego" Mierzyński MLM II 29) k. a. : H. Usener Götternamen (Bonn 1896) 98, O. Schrader Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde (Strassburg 1901) 240, 674, H. Hirt Die Indogermanen (Strassburg 1907) II 736.

---

[1] Prūsiškas tekstas turi keletą variantų. A. Bezzenberger'is (Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen II 137) paduoda sekančius teksto variantus: *O ho hu Mey mile swenthe paniko* H. Maletius (Göttingen'iškis rankoraštis) = *O hue, o hue, o hue, moy mily Swenty Ponlke* Hartknoch Selectae dissertationes Jena 1679 pag. 185 = *O muies miles schwante Panick* Lucas David Preuss. Chron. I 134. — Kitudu variantu paduoda Mierzyński's (Romowe 50[5]).

Sakinį *Oho! moy myle svente Panicke!*[1] Mierzyńskis (Romowe 50) klaidingai skaito lenkišku „mazowieckiego narzecza". Šis sakinys, pagal Mierzyńskio, turįs skambėti: *Ocho! moja miła, święta panniczko!!*

Mierzyńskio aiškinimas yra tuo negeras, kad jo paduodamas tariamasis „lenkiškas" tekstas nesutinka su vokišku Maletiaus vertimu ir atsitolina nuo mums paliudytos savo išvaizdos. Žodį *panicke*, kuriame M-is randa lenkišką *panniczko*, Maletius išverčia žodžiu „Feuerlein", bet ne „Fräulein". Norėdamas šį tekstą išaiškinti iš lenkų kalbos, M-is turi mums paliudytame tekste daryti atmainas, visai neteisėtas, k. a. žodį *moy* perdirbti ing *moya*, žodžiuose *myle swente* galinį *e* pardirbti ing *a*.

Mės, kartu su Pierson'u, Mannhardt'u, Bezzenberger'iu ir prof. kun. K. Jauniumi, šį tekstą skaitome prūsišku.

221 Šisai tekstas moksliškoje transkripcijoje turi taip išrodyti: *åγå'! måi myle sventé paniké* „O! mein liebes heiliges Feuerlein".

Dabar paduosime atskirų teksto žodžių paaiškinimą:

1⁰. *Oho* = *åγå'!*, kursai žodis pilnai atsako lietuviškam *aγà!*, vartojamam Kvėdarnos, Rietavo parapijose (Jaunius). Šisai prūsų ir lietuvių žodelis turi „spyrantį" *g*, ištariamą balsingai, maždaug kaip ir naujagraikių γ. Žodyje *aγà!* spyrantis γ griežtai skiriasi nuo baltarusiško *h* : *hod* „metai". — Balsė *o* žodyje *oho* yra vidutinis tarsnis tarp trumpo *o* ir *a* (: *å*). Šisai *o* (= *å*) kilo iš senobinio *a* per γ įtekmę. Gerklose kilstanti tarsniai, k. a. *g*, *k*, prūsų kalboje daro įtekmę į *a* ir perdirba jį į *o* (= *å*), k. a. : *gåləs* „der Tod"
(16) (originale parašyta *golis*. *NB*. *i* = lenk. *y*, kurs yra susilpnintas *a*. Moksliškoje transkripcijoje šisai *i* išreiškiamas augštyn apverstu *e* [= ə]) = lie. *galas*, *gårmė* „Hitze" = skr. *gharmá-* „t. p.", *enkåpt[ə]s* „begraben" (: lie. *kãpas* „Grab"), *åkån(e)-s* „Granne" = got. *ahana*.

2⁰. **moy** = *måi* (tvirtagalė priegaidė) „mano" gen. sing. (= locativus sing.) = gr. μοι, skr. *mē* „mano" : μητέρι μοι „mano motynai", ὦ γύναι μοι „o mano žmona", skr. *mē gíras* „mano dainos": pa-*mi*-gailies vargstančio (Kninga Nobažnystės) „pasigailėk manęs", *-mi-* gen. sing. iš **mie* < **mai* (plg. mano Aistiškų studijų § 38 sq.).

Žodyje *moy* tarsnis *o* (= *å*) yra kilęs iš senesnio silpnapriegaidžio *a* per lūpinės santaros įtekmę (žr. mano Aistiškų studijų

[1] Taip turėjo išrodyti pirmutinis, nepagadintas, tekstas.

§ 10, 3⁰), plg. *pirmois* = la. *pirmais* „pirmasis", *quoi* „quae" nom. sing. fem. iš *kvai* (su tvirtagale priegaide).

3⁰. **myle** = *myle* voc. sing. prie pr. *mijla-* „lieb, teuer" : la. *mīlia-* „lieb und wert". Suomiškas žodis *miilo* „lieb", tur būti, paskolintas iš aistiškų kalbų. — Būdvardžių šauktinis linksnis vienaskaitlyje prūsų kalboje nieku nesiskiria nuo daiktavardžių šauktinio : ir pirmasis ir antrasis turi galūnę *-e*, plg. *deiwe*! „dievė!". Lietuvių kalboje būdvardžiai pasekė įvardóvietėmis (pronomen) ir per tai prarado senobinį voc. sing. su galūne *-e*; voc. vietą paėmė nom. sing., plg. *mielas* drauge! Būdvardinis šauktinis su *-e* lietuvių kalboje man težinomas vienas, būtent vilke *pilke*, kursai teužsiliko vienoje dainoje (žr. E. Volterio Liet. Chrest. II 365_{10}).

4⁰. **swente** = *sventé* voc. sing. prie pr. *sventa-* „šventas" : pr. *Swente-garb(en)* „heiliger Berg", *Swento-mest* „Šventâmiestis = Heiligenbeil" : pr. *svinta-* „heilig" (žodis vartojamas visuose tri-
222 juose katekizmuose ir vietų varduose) : lie. *šventas*, sl. *svętъ*, av. *spənta-* „heilig" : la. *svinēt* „feiern", av. *spānah-* neutr. „Heiligkeit, Frömmigkeit", *spānanha-* „heilig".

5⁰. **panicke** = *panikė* voc. sing. prie pr. *pan-í-kə-s* „ugnelė", kuri žodylytė (Wortform) yra dimin. prie pr. *pánu* „Feuer"[1] neutr. : got. *fōn*, gen. sing. *funins* „Feuer" neutr. : gr. πᾱνός m. „Fackel" iš *παFεν-ό-ς, skr. *pāva-* „glänzend" sudurtiniame žodyje *hiranya-pāva* „von Gold glänzend". Žodis *pan-íkə-s* turi susmulkintinių žodžių priesagą (suffixum) *-ika-*, randamą tarp kitų ir sekančiuose žodžiuose: pr. *gen-ík(ə)-s* „Specht" < *genys*, *gunz-ík(ə)-s* „Beule" < *gužė*, *kul-ík(ə)-s* „Beutel" < *kulis* : lie. *kankal-íkai* „Glockenblumen", *vain-íkas* „Kranz" = sl. *věn-bcb*, *žirnikas*, *tilvìkas* : la. *mās-ice* „Mannesschwester" < *moša*. — Žodis *pánu* iš
(17) aistiškų kalbų skolinimo keliu pateko ing suomių kalbą : *panu* „Feuer, Flamme", žr. V. Thomsen Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog. Kopenhagen 1890 pag. 206.

---

[1] Originale (Ilvingo žod. Nr. 33) parašyta *panno*. Šiame žodyje galinis *-o* išreiškia trumpą atvirą *u*, kurs yra paliudytas pirmojoje sudėtinio žodžio *panu-staclan* dalyje. *Panú-staklan* „Feuerstütze = Feuerstahl" : pr. *staklē* „Stütze Pfeiler", su kuriuo žodžiu plg. av. *staxra-* „stark, fest", lie. *stak-tà* „columella" (Kvėdarna, Rietavas), umbr. *stakaz* „statutus". — Prūsiški paminklai trumpą atvirą *u* labai tankiai išreiškia raide *o* (Berneker Die preuss. Spr. 122), k. a. *t meddo* „Honig" = *médu* neutr., skr. *mádhu*, gr. μέθυ.

* * *

„Šventoji ugnis“[1] pas senobės prūsus, kaip matėme, vadinosi *sventəs panikəs*. Prūsų *panikəs*, kaip ir lietuvių *ugnìs*, be jokios abejonės, buvo pagarboje laikoma dievybė — namų *pēleno*[2] „globėja“. Aisčiai „Ugnies“ dievybę, kaip liudija istorijos šaltiniai, laikė didelėje pagarboje. Dr. Herbert'as Krüger'is (Mitteil. d. Litau. litt. Gesellsch. V 358) paduoda ištraukas iš „Acta Patriarchatus Constantinopolitani“, kuriose lietuviai dar XIV amžiūje tebenešioja „ugnies garbintojų“ vardą (: πυρσολάτραι) : κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ σταυροῦ, τῶν λατρευόντων καὶ πιστευόντων εἰς τὸ πῦρ.

„Šventoji ugnis“, kaip liudija Dusburgas, Jeronimas Pragiškis, Długosz'as, Guaninas, neužgesamai degė Ruomuvoje, Vilniūje, Nevėžies ir Nemuno santeklyje ir kitose svarbesnėsiose vietose (: in celebrioribus locis Długosz), žr. Mierzyńskio MLM II 31, Romowe 52.

Aisčiams buvo žinomi dvi ugnies rūši: amžinoji[3] ir
223 laikinoji. Laikinoji ugnis būdavo sukuriama periodiškai[4] ir neperiodiškai. Neperiodiškoji ugnis galima buvo sukurti kiekvienu laiku atmaldavimo ir padėkos aukoms sudeginti. Paskutinėji ugnies rūšė, kuri būdavo sukuriama atsitikime, paliečiančiame visuomenę, gali būti pavadinta viešąja (publica). Atmaldaujamosios aukōs, kurią 1520 m. atliko prūsas Waltin'as Suplitt'as, aprašą skaitytojas ras pas Mierzyńskį Romowe 48.

Be tų ugnių, kurias mės pavadinome viešomsiomis, buvo dar kitos — privatiškos ugnys. Iš šios ugnių rūšės pirmoji vieta priklausė pēleno ugniai. Kiekvieno šeimininko ar šeimininkės buvo pareiga rūpestingai ir atidžiai saugoti peleno ugnis, kad

---

[1] Plg. Daukanto Būdą 36_{16}: „wissódidiausió buo dziaugsmó pri szwentos ugnęs pasiszildyti“, cf. l. c. 109, 110. Pas Brodowskį skaitome: „Vulcanus Jagaubis, Ugnis szwénta. Feuer — Gott“, žr. Schleicher Lituanica 11.

[2] Žemaičių krašte (Kvėdarna, Rietavas) *pēlenu* (= pr. *pelanno* „Herd“) vadinamas yra rus. *очаг*, lenk. *ognisko*.

[3] Pas Dusburgą *iugis ignis*, pas C. Steiną *perpetuus ignis* (MLM I 79).

[4] Periodiškai sukuriama būdavo ugnis šventojo Jono naktį: „Prohibemus etiam, ne celebretur Sabbatum, quod vulgariter Heilfeuer dicitur, prout suggestione diaboli, et adinventione rusticorum, a quibusdam consuevit celebrari“ Romowe 47.

(18) jinai neužgestų. Ugnies užgesimas pelene pranašauja didžią nelaimę. Vienoje latvių dainoje randame sekančius žodžius:

Užgeso mani ugnelė:
Numirė man' motynėlė,
Ugnies gavau pas kaimyną,
Bet motynėlės negavau (Sprogis 214).

Kad būtų ugnis lengviaus užlaikyti lig rytojaus dienai, šeimininkė liuobi sužerti žarijas peleno duobelėje[1] ir apkaupti pelenais. Seniaus žemaitė šeimininkė vakare, žarijas apkaupdama, melzdavusi šiais žodžiais: Šventa *gabija!* gyvenk su mumis linksma[2].

Peterburgas, 1908 m. Kovo mėn. 7 d.

4. Rickoyot'as ir priesaga -ota- (resp. -uota-) vietų ir žmonių varduose

Antanas Mierzyński's savo rašte „Romowe. Rozprawa archeologiczna. Odbitka z Rocznika Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego. Tom XXVII. Poznań 1900" pag. 11[3] klaidingai tvirtina,
224 kad prūsiška galūnė *-ot*, atsakantyji lietuviškai galūnei *-uotas*, tėsanti vartojama tikt asmenų vardams daryti. Mierzyński's, išeidamas iš tokio savo tvirtinimo, turėjo nuosakiai prieiti prie klaidingo išvedimo, jog *Rickoyot*, *Rickoyto* ir t. p. „są wymysłem Grunaua... *rickayot* nie może znaczyć „herrensitz", „mieszkanie pana".

Priesaga *-ota-* resp. *-uota-* aisčių giminės kalbose vartojama nevien asmenų vardams daryti, bet lygiai ir geografiškųjų vietų vardams. Toje pat lakšto puseje, kurioje *Rickayot'ą* skaito Grunau'o „wymysłem", Mierzyński's priveda ežero vardą *Biota*, kurio žodžio esanti „formacya nie znana". Šisai ežero vardas dabar skamba kaipo *Bijuõtė* (Kurtuvėnų parap.). Šiame ežero varde turime priesagą *-uotė*, žinomą man dar sekančiuose geograf. varduose: *Kęs-uõtė* — Lembo sodõs pieva (Kvėdarnos parapijoje),
(19) *Al-uõtė* — Svėdasų parapijoje upė, *Luš-uõtė* — Naujamiesčio par.

---

[1] Peleno *duobelė* „foculus" = pr. *goro* „Loch auf dem Herde" = lie. *žertùvė* Dusetose, *židinė* Rokiškyje.

[2] *Gabijos* išaiškinimas tilps „Lietuvių Tautoje" kiek vėlėliaus. — Šiuo prašau žinovų suteikti man žinių apie *gabiją*, *gabėtą* ar *gabietą*, kur šie žodžiai dar žinomi ir kokioje reikšmėje vartojami. Ar negirdėti dar Lietuvoje žodžio *gabjauja* arba *gabjaujis?*

upė, *Kaln-uõtės*—Traškūnų par. kaimas : la. *Emb-uote* ir *Mež-uot--ne*—miesteliai Kuršo gubernijoje.—Savo rašte „Mytologiae Lituanicae Monumenta" II 94 Mierzyński's, be minėtosios *Bijuotės*, dar randa antrą vietos vardą su priesaga *-ote* (=*-uotė* arba *-otė*?), būtent *Asswyiote* (—šventosios girios vardas).

Mierzyński's, turėdamas du senalietuvišku vietų vardu su galūne *-ota*, *-ote* (*Biota* : *Asswyiote*), daro visai nemoksliškai, atmezdamas *Rickayot'ą*, kaipo Grunau'o „pramonę", ir tvirtindamas, kad šis vardas negalįs reikšti „Herrensitz".

Rickoyot'o arba *Rykaioth'o* (M. Praetorius, žr. Mierzyński Romowe 66)[1] miestas nėra „wymysłem Grunaua". Kitą *Rikayot'ą*, kaipo Žambijos (Samland) pilį, žino Schuetz'as Pr. Chron. 27 (1590 m.). *Rickayot'as*, priešais Mierzyńskio nuomonei, be abejonės, reiškia „ponų sėdybą" arba, Grunau'o žodžiais sakant, „Herrensitz" arba „eine stelle der geistlichkeit" (Mierzyński Romowe 12[5])[2].

Ryckayot'as „kungu (la.) arba kunigų sėdyba=rikynas" yra padarytas iš kamieno *rikaj-* „Herr" ir kolektyviškos priesagos *-o-ta-* (=la. *-āta-*, ide. *-āto-*), kurią randame sekančiuose žodžiuose: *apyn-ó-ta-s* „хмельник, apynynas" ir *apušr-ótas* „осиновый лес" (šiuodu žodžiu žinomu Kvėdarnos, Rietavo parapijose), *apuš-otas* „epušynas", *alksn-otas* „alksnynas" (Juškos žodynas I 96).

225 *Rikaj-* „ponas" yra silpnālaipsnis iš tvirtojo kamieno *rikēj-*, kursai 1561 metų „Enchiridion'o" tarmėje pavirto ing *rikīj-* : šioje tarmėje kiekvienas ilgas *ē* virsta ing *ī*, kurį mūsų paminklas rašo kaipo *ī* (: *i* su ilgumo ženklu), *ij* ir *y*, kaip antai : *īdis* „Speise"= lie. *ėdis*, *pomijrisnans* „Gedanken", plg. Berneker Die preussische Sprache 136 sq. Tvirtoji kamieno išvaizda *rikēj-* teužliko žodyje *rikij-iskai* „herrlich" (Berneker l. c. 71_4)=*rikīj-iskai* iš bendra--prūsiško *rikēj-iskai*. Tarp silpnojo kamieno *rikaj-* ir tvirtojo *rikēj-* yra toksai santykis, kokį randame tarp gr. ποιμαν-(ποιμαίνω „pasco")

---

[1] Žodyje *Ryckoyot* pirmasis *o* (sąjamoje *-cko-*) yra trumpas *o*, gimęsis iš bendra-prūsiško trumpo nepriegaidėto *a* plg. pr. *ackon(a)s* „akuotas" iš senesnio (: kamieno) *akanā-* (=got. *ahana* fem. „Spreu"), iš kur paskolintas suomių žodis *akana* „Spreu" : gr. ἄκανος „Dorn".

[2] *Kunigas* „der Geistliche" : la. *kungs* „Herr". Grunau'o „Geistlichkeit" reiškia „kunigiją". — Prūsų kalboje *rikīs* (: pirmasis *i* trumpas!) turi „pono" reikšmę. *Rickoyot'as*, kaipo „eine stelle der geistlichkeit", rodo, kad *rikīs* yra turėjęs ir „kunigo" reikšmę.

ir ποιμήν „piemuo", Κλυται-μνήστρη ir Κλυτώ[ι], Πυθα[j]-εύς ir Πυθώ[ι].

Man tuo tarpu žinomi sekantys geografiški vardai su priesaga *-ota-*:

(20) I. Lietuviški vardai: 1) Priegaidę turi pirmoji sąjama: a) ***Pušal-otas*** — miest. Kauno gub.: collectivum „pušynas" iš dimin. *pušālė*; b) tvirtapradė (gestossen) priegaidė: ***Baidotai*** — k(aimas) Salantų par(apijoje), ***Paišiotai*** — k. Alsėdžių par., ***Šaukotas*** — bažnytkiemis Šiluvos par.

2) Priegaidę turi antroji nuo galo sąjama: a) tvirtapradė priegaidė: ***Liepal-otai*** — keli kaimai Suv. gub.: „liepynas" collectivum iš dimin. *liepālė*; ***Šilavotas*** — k. Suv. gub.; ***Aleks-otas*** — Suv. gub. netoli Kauno: *Alks-ėniškiai* — k. Ežerėnų aps., pr. *Alex-wangen*; ***Geniotas*** — k. Kvėdarnos par.; ***Vaidotas*** — upė Žeimālės apylinkėje: „krioklys", plg. *vaidas*; b) tvirtagalė (geschleift) priegaidė: ***Daujočiai*** — k. Kelmės, Svėdasų ir Gelgaudiškio par.; ***Vainočiai*** (žemaitiškai: *Vainuotē*) — k. Tryškių par.; ***Bernotai*** — k. Kurtuvėnų par.; ***Apušotas*** — k. Ramygalos par. ir „lauko dalies" vardas Kaniūkų kaimo lauke Ušpalių par.: „apušynas"; ***Skaptotai*** — k. Papilio par.; ***Draugočiai*** — k. Skarulių apylinkėje; ***Gyniočiai*** (žem. *Gyniuotē*) — k. Pikelių par.; ***Saločiai*** — miestas Panevėžio aps., kaimas Beržininkų par.; ***Megotas*** — upė Krakių par.

3) Priegaidę turi žodžio galas: ***Bijotaī*** — k. Suvalkų gub. Kalvarijos apskrityje; Kirsnos gminoje yra kaimas ***Vajdeīoty***, kurio lietuviška lytis man nežinoma.

II. Latviški vardai: sen. la. ***Babāte***, dabart. ***Babīte*** — ežerų ir pelkių vardas Bielenstein Grenzen 127, 144 „trzęsawisko" (< trzęść) = žem. *jaudra* (< judėti) iš ide. šaknies *bhāj-* „beben, fürchten"; ***Ack'er-āte*** „Aizkraukles miestas" (*A* = ilgam *a*): miestas pramintas nuo upės, vardu *Ack'ere* Bielenstein Grenzen 44; ***Trikāta*** v. *Trikāte*, kaip rodo sen. la. *Tricatua* (= *Trikātva*) Bielenstein Grenzen 92, nepriguli prie mūsų skyriaus vietovardžių.

III. Prūsiški vardai: D-ro W. Pierson'o rašte „Altpreussischer Namencodex" (Zeitschrift für preuss. Gesch. und Landes-
226 kunde. 10. Jahrg. 1873) randame sekančius vietų vardus su priesaga *-ota-*: ***Byoten*** — Dorf b. Tapiau i. Saml. 1360 m. = lie. *Bijotaī*; ***Jagoten***, jetzt *Jegothen* — Dorf. b. Heilsberg sec. 15: pr. *Jag-oris* — aqua Nesselmann Thesaurus linguae prussicae 58: lie.

Jogys, Jog-šas — nom. propr. virorum; ***Kanothen*** — Gut b. Gerdauen 1461 m. : lie. *Kanis* — p-dė (= pavardė) Ušpalių par.; ***Lamoten*** — Gut im Gutstädschen 1451 m. : la. *Lamini* — k. Kuršo gub.; ***Lamėstas*** — ežeras Labanoro par.; ***Leydote*** — Wald i. Samland 1333 : la. *Liede-upe* Bielenstein Grenzen 98; ***Lanxioto*** dompno — Ort i. Elbingschen 1384 m. : pr. *dumpne* „Tal, Sumpf"; ***Megothen*** — Dorf Wosian i. Samland 1299 m. : lie. *Megotas* — upė; ***Ramboten*** — Gut b. Rössel 1389 m. : la. *Rumbas* muiža Kurše, lie. *Rùmbonys* — miest. ties Alytu Suv. gub.;
(21) ***Rejothen*** — Gut i. Kr. Heiligenbeil : *rejà* „Darre"; ***Sapotin*** — Gut b. Pr. Holland sec. 15, j. Dorf *Seepothen* : la. *žāpuri* „ein Staket für's Trocknen der Erbsen"; ***Scharnothen*** — Dorf i. Pomesaniem 1293 m., *Scharnot* 1285 < *Skarn-ota-s* : *karnà*, plg. rus. *скорá* : *корá*; ***Skayboth*** (alias *Schayboth*) — Dorf b. Allenstein sec. 15 : *skieb-ti* „riekti, pjauti"; ***Waistote-pile*** — Burg am Guber 1326 m. < *Waystote* — Samländer 1299 m. : *vaistas* „Arzenei". — Nesselmann'o „Thesaure" randame sekančius vietų vardus su *-ota-* : ***Krak-ot-in*** — silva : lie. *Krākės* — k. Mosėdžio par., pr. *Cracow* lacus, *Krak-mìlžis* — kalnas Ušpalių par.; ***Ramothen*** — locus : pr. *Ramio* fluvius, la. *Ramas* muiža Vidužemėje, lie. *Ramūnas* — p-dė Juškos dainos Nr. 430,6; ***Sambroth*** — locus : *žambris*?; ***Wiserat, Wischerod*** — silva et fluvius im westlichen Samland < *Viser-ot-as*? : pr. *wissene* „ledum palustre", skr. *viš̌á-m* „Gift".

Priesaga *-ota-* taipogi randama ir žmonių varduose (pavardėse):

I. Lietuviškos pavardės : ***Drig-otas, Dáujotas*** netoli Šiaulėnų; ***Mašiótas*** Suvalkų gub.; sena-lie. ***Koriathus*** — filius Gedemini = *Karijótas* : *karias* „exercitus"; ***Woydath*** — filius Keystuti Długosz XII (III) lib. X pag. 406 = *Vaidótas*; Woyszwil (= *Vaišvìlas* — p-dė Kvėdarnos par.) sive ***Dougotus*** — filius Keystuti l. c. = *Daugotas*.

II. Latviškos pavardės: Pas Bielenstein'ą Grenzen 289 sq. randame sekančias sena-latviškas (= kuršių) pavardes su priesaga *-otja-* : ***Aloyates*** de Ugale = *Aluoj-ā-t-i-s* : la. *Aluoje* „Allendorf"; ***Vetzates*** de Vetzete = *Vets-ā-t-i-s* : *vet(a)sa-* „senas", lot. *vetus*; ***Meinates*** de Anscen = *Mein-ātis* : sena-lot. *meinom* „Wunsch, Vorhaben, Absicht", iriškai *mian* „Wunsch, Gelüste", plg. Walde Lateinisches Etymologisches Wörterbuch 375; ***Stellegaten*** de Zebbedangen = *Steleg-ātis* (: *-ele-* = lie. la. *-el-*,

-il-, *-ul-*, žr. mano Aistiškų studijų §§ 53—55, 60) : *Stulgys*—
227 p-dė Kvėdarnos par. : *stulgus* „länglich rund", *stelgties* „prahlen", *stalgus* „trotzig, stolz, frech".

III. Prūsiškos pavardės : Pierson'o augščiaus cituotame rašte randame šias pavardes: ***Angot*** — Nadrauer 1384 m. : pr. *Angetete*—castrum Dusb. III c. 75; ***Anyote***—Galinder 1364 m., *Anyoth* — Samländer 1360; ***Astiote*** — Ermländer 1305 m. : pr. *asti-* „Handlung", umbriškai *ahti-* „actio" (Lindsay-Nohl Die lat. Sprache 390); ***Baydoths*** — Ermländer 1358 m.: lie. *Baidotai* — k. : ide. šaknis *bheidh-* „warten", senobės vok. aug. *beitôn* „exspectare"; ***Byot*** — Pogesane 1312 m.: lie. *Bijotaĩ* — k.; ***Blyoth*** — Ermländer 1351 m.: šaknis *bhlej-* „tekėti", gr. δια-πέφλοιζεν· δια-κέχυται Hesych., φλι-δή „Ueberfluss", Φλι-αντ- „Sohn des Dionysos" Persson Studien zur Lehre von der Wurzelerweiterung und
(22) Wurzelvariation. Upsala 1891 pag. 35, 110; ***Bliwot*** — Natanger 1284 m.; ***Dabote*** — Barte 1366 m.; ***Dywote*** — Samländer 1299 m. : pr. *Diwan*—nom. viri, *Diwite*—campus; ***Garbote*** — Samländer 1299 m. : *Garbow* — locus, *garb(a)-s* „Berg"; ***Genote***—Ermländer 1289, *Ganothe* : *genā*, *ganā* „pati"; ***Geristot*** — Samländer 1360 m., jei šis vardas nepagadintas iš **Geristaut* = *Gerštautas* Telšių apylinkėje; ***Glansoths*** — Galinder 1364 m.: **glansā* „paguoda", pr. *glands* „Trost" (plg. *brąsà* = *brandà* „grūdo pilnumas, gausa") > *Glans-ó-ta-s* „paguodos pilnas"; ***Gneysoth***— Samländer 1360 m.; ***Kaliot***—Samländer 1360; ***Karyothen***— erml. Familie 1359, *Cariote* — einer dieses Geschlechts 1361 m., *Kariote* — Sudauer 1335 m., *Koriothe* — Samländer : pr. *Karis* — nom. propr. viri, pr. *karija-* „Heer" = lie. *Koriathus*—filius Gedimini (Długosz XII lib. X pag. 404) < *Karijótas* : lie. *Kori-buth* ir *Kori-gal*—filii Olgerdi Długosz l. c. 405; ***Curnothin***—Ermländer 1329 m.; ***Laykoth***—Samländer 1360 m.: la. *Laiciene* „Oppekaln" Vidžemėje; ***Lamothe***—Ermländer 1363 m. : pr. *Lam-garbe*—locus 1535 m.; ***Lexote*** — vir : *Aleksótas* — miest.; ***Licote***—Ermländer 1349 : pr. *likuts* „klein", *Licutin*— lacus : *Logote* — Samländer 1296 m.; ***Mantot*** — vir : *mantà* „turtas" : pr. *Mante-garbs*— mons; ***Meynote***— Samländer 1299 m. = sena-la. *Mein-ātis* (žr. augščiaus); ***Mindota***— vir 1326; ***Mirkothe*** — vir.; ***Missote***—Samländer 1299 m.: pr. *Missino*—vir Dusb. III 262; ***Narioth*** — Samländer 1360 m.: pr. *Narayte* — lacus, *Narien*—lacus; ***Naudiota***—Samländer 1307 m.: lie. *Naudžiūnas*; ***Ne-aus-ot*** — Nadrauer 1436 : *ausuotas*; ***Nemotę*** — Samländer

1296 m.: pr. *Nehmen*—Vorwerk i. Kr. Mohrungen; ***Panote*** — Ermländer, Samländer 1299 m. = *Ponate*—Samländer 1278 m.: pr. *panu* „Feuer", iš kur paskolintas suomiškas žodis *panu* „Feuer, Flamme"; ***Peiskote***—Samländer 1297; ***Preymot***—Ermländer sec. 15; ***Ramotis*** — Ermländer 1357 m.: skr. *ramā* „Glück, Reichtum"; ***Sangoth***—Samländer 1360 : pr. *Sanga-witen* campus, *sanga-* „Ameise", korn. *sengan* „Ameise" O. Schrader Reallexicon 39; ***Schayboth***—Ermländer 1487 m. = *Skaibot(as)* arba
228 *Skaibut(as)*?; ***Slanoto***—Pogesane 1263 m.: lie. *Slãnimas*—miestas Gardino gub.; ***Spayrote***—Ermländer 1297 m. = *Spagerot* 1326 m. < *Spayᵉrot* : *g* = *y*, *e* : „svarabhaktiška" balsė, plg. *Bagidote*—Ermländer 1359 m. < *Bayᵢdote* = *Baydoths* : *i* — „svarabhaktis"; ***Stigots*** — Ermländer 1282 m.: pr. *Stigeinen* campus, lie. *Stìgrė*—upė Kvėdarnos par.: *Stinegota* — schalauischer Häuptling 1326 m.; ***Stambote***— Samländer 1309 m.: la. *Stamberes* — k. Kurše; ***Theysote*** — Samländer 1296 m.: *Taysoth*— Ermländer 1317 : pr. *teisi* „Ehre"; ***Tungote***—Ermländer 1343 : *Tunge*— vir; ***Waidote*** — Samländer 1261 m. = lie. *Vaidótas* — Kęstučio sūnus; *Waynothe* — Samländer 1360 m. = *Vainótas* (: žem. *Vainuotė*—k.) arba *Vainùtas* (: miestelis Žemaičiuose); ***Woystote***— Samländer 1299; ***Walgioth***—Ermländer 1360 m.; ***Warpote***— Schalauer 1400 m.: *Warpodà*—vir prutenus, *Warpune*—nom viri;
(23) ***Welote***—nom. viri = **Vélótas* arba *Vélùtis* (: p-dė Ušpalių, Dusetų par.) : *Vĕluva* „die Stadt Wehlau".

* * *

Ne visuose augščiaus patalpintuose vietų ir žmonių varduose priesaga *-ota-* (: *-otė-*, *-otja-*) yra vienõs ir tos pat kilmės.

Tokiuose žodžiuose, kaip *Apušo-ta-s* (plg. *apyn-o-tas*, *apušro-tas*), *Rikaj-o-tas*, *Liepalo-tai*, priesaga *-ota-* turi surinktinę (collectivum) prasmę. Surinktinė priesaga *-ota-*, tikrai sakant, yra nevientisa, bet dvikybė priesaga, suaugusi iš kamienagalio *-o-* (*apušo-*, *liepalo-* fem.) ir surinktinės priesagos *-ta-*, plg. lot. *arbus-tum* (Brugmann Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen Bd. II² 649), lie. *alksnytė* „alksnynas" iš kamieno *alksny-*. Iš pat pradžių *-o-ta-* gimė žodžiuose, kurių kamienagalyje buvo *-o-*, plg. *šaka* : *šakó-ta-s* etc. *Vaid-ó-tas* (upė Žeimalės par.) turi priesagą *-o-ta-* vietoje laukiamos *-uota* : *vaidas*, plg. *lapas* : *lapuotas*.

Žodžiuose *Karijo-ta-s*, pr. *Kali(j)o-th(as)* ir kt. priesaga *-o-ta-* gali turėti sumažintinę (deminutivum) prasmę : *Karys* „miles", *Kalys* „faber ferrarius" : *-o-* prie priesagos *-ta-* atitrauktas iš fem.: *peliō-tė* dimin. prie *pelio-(ti* „peles gaudyti") „pelė" : *skurl-ō-tal* (Kupiškis) dimin. prie *skurlis* „skarmalas" (žr. mano Aistiškų studijų § 71 pag. 170_1).

Latviškoje pavardėje *Aluojā-tis* (: *Aluoje* iš **Aluojā*) ir miesto varde *Ackerā-te* (nuo upės vardo: *Ackere* iš **ācke̦rā*) Bielenstein Grenzen 44 turime priesagą *-tja-*, *-tē* (= ide. *-t* : lot. *Ravennās*, *-āt-is* „ravennietis" : *Ravenna*), kuri tarnauja kilmei išreikšti.

* * *

229 *Rikaj-o-ta-s*[1] yra antrasis Ruomuvos (= pr. *Rōmowe*) miesto vardas. Tikriaus sakant, *Rikajotas* yra Ruomuvos epitetas. Ruomuva prūsams buvo tikėjimiško kulto centras, kuriame gyveno prūsų „papa" (Dusburgas), arba „der obriste êwarte" (Nikolaus von Jeroschin 1355 m.), vardu *Krivė* arba *Krivaitė*.

Ruomuvos ir *Krivės* etymologijas galima rasti mano Aistiškuose studijuose (Peterburgas 1908) § 71 pag. 181.

Peterburgas, 1908 m. Vasario mėn. 25 d.

5. Romowe

[,3 337 II 3) Vietovė, kurią Dusburg'as[2] vadina „locus quidam dictus *Romow*", o Mikalojus von Jeroschin'as[3] — „dî stat... *Rômowe*", senobės prūsams buvo tikybinio kulto centras, kuriame gyveno krivis, vadinamasis jų „papa" (Dusburg'as), arba „der obriste êwarte" (M. von Jeroschin'as).

Apie Romowę Dusburgo kronika (1326 m.) suteikia mums sekančias žinias:

> Fuit autem in medio nacionis hujus perverse, scilicet in Nadrowia, locus quidam dictus Romow, trahens nomen suum a Roma, in quo habitabat quidam, dictus Criwe, quem colebant pro papa (Chronica terre Prussie III c. 5)[4].

---

[1] [Būga rašo *Rikaj-ō-ta-s*. — *Z. Z.*].
[2] Scriptores rerum Prussicarum I p. 53.
[3] l. c. I p. 348 versus 4020.
[4] l. c. I p. 53.

M. von Jeroschin'as (1355 m.) tas pačias žinias išreiškia šiais žodžiais:

Nû was undir dirre
heidinschaft sô irre
wol inmittin gesat
eine vornême stat
in dem lande Nadrowe.
Dî stat dî hîz Rômowe
und was nâch Rôme genant,
want dâ was wonende irkant
der obrîste êwarte
nâch heidenischir arte.
Criwe was genant sîn name.
Dî heidin pflâgin allintsame
vor einin pâbst in haldin.
(Kronike von Pruzinlant v. 4015—4027)[1].

Iš Dusburgo ir jo kronikos vertėjo M. v. Jeroschin'o gauname žinoti, kad Romowės miestas buvo N a d r a v ė s[2] srityje.

Du šimtu metų praleidus, XVI amžio pradžioje (1526 m.), susilaukiame naujų žinių apie Romowę. Simanas Grunau'as rašo savo kronikoje, jog Prūsų šalyje, Rickayoto[3], arba Romowės, mieste augęs milžiniškas ąžuolas; žiemą vasarą jisai žaliavęs. Ąžuolo kamienas buvęs padalitas į tris lygias dalis, kurių kiekvienoje buvęs
(4) iškirstas langas—uoksas. Šituose languose—uoksuose stovėję dievų trejybės stabai: Perkūno, Patrimpo[4] ir Patulo[5]. Prieš Perkūno, kaip sako jisai vienoje vietoje (p. 78 Perlbach), ar prieš visų trijų dievų stabus, kaip sako kitoje vietoje (p. 89), be perstogės kūrenusis šventoji ugnis. Tolumo vieno ar trijų žingsnių nuo ąžuolo, augštumo septynių uolektų nuo žemės, buvę pakabintos marškos (tu-
338 chir). Už marškų užūtiesalo įeiti buvę užginta paprastiesiems žmonėms: tegalėję čia įeiti tik „krivaitis" ir vyresnieji vaidilai[6]. Pano-

[1] Scriptores rerum Prussicarum I p. 348.

[2] *Nadrowia*—sulotyninta lytis iš prūsiško vardo *Nadrowē* = *Nadravė*. Šiame žodyje balsė *o* kilo iš senesnio *a* padėjime prieš l ū p i n ę santarą. Žr. Lietuvių Tautos kn. I d. 2 p. 221, 240[13].

[3] Lietuvių Tauta I, 2 p. 223—229.

[4] Etymologija mano Aist. stud. I 157—158.

[5] l. c. 159.

[6] [Prie šio žodžio Lietuvių tautos redaktorius (=J. Basanavičius) pridėjo išnašą, kurioje siūlė vietoje Būgos įvedamo *vaidilos* vartoti *vaidelį*. Dėl šios išnašos Būga 1909 m. balandžio 24 d. laiške J. Basanavičiui rašė: «„Spuck, Spuckgeist" mūsų krašte (Jūžintų, Kamajų, Panemunėlio parapijose) vadina *vaidalu*, aplink Kupiškį gi *vaidulu*, Biržų parap. (Panevėžio

rėjus išvysti dievų stabus šiaip jau žmogui, vaidilai praskleizdavę marškas. Aplink Romowės ąžuolą palapinėse arba trobelėse gyvenę vaidilai.

Šiame straipsnelyje aš nemanau leisties į visų grunaviškės Romowės išgalių kritiką, — tam vieta bus kitur. Šiuo tarpu man terūpi *Romowės* etymologija.

Antanas Mierzyńskis[1] *Romowės* vardą išveda iš šaknies *rom-*, reiškiančios „быть спокойным, успокаивать, смягчать". Tokiu būdu **Rom-ovė*[2] reiškianti „место спокойствия или успокоения, умилостивления, напр., богов; отсюда — место богослужения, священное место".

Romovė negali būti „место богослужения, священным" delto, kad šaknis *rom-* neturi reikšmės „dievus maldyti, dievams tarnauti" arba „šventam būti". Mierzyńskis, tiesa, rado, kad latvių žodis *rāms* turįs ir d i e v o b a i m i n g u m o reikšmę[3]. *Rāms* į „dievobaimingą" (набожный) pavirto par klaidingą Mierzyńskio išvertimą vokiško žodžio „fromm". Ulmann'o[4] žodyne būdvardis *rāms* paaiškintas yra vokiškai šiais žodžiais : „kirre, zahm, still, fromm (n u r
(5) n i c h t r e l i g i ö s fromm)". Brasche[5] savo žodyne s. v. *fromm* įdėjo pavyzdį *rāms* zirgs „ein frommes Pferd"[6].

Mierzyńskis žodyje *Romowe* visai be pagrindo ieško priesagos *-ovė*[7]. Žodis *Rômowe* (taip jį rašo v. Jeroschin'as) turi priesagą *-owe*, nelygią su lietuvių *-ovė* (: *sen-ovė*). *Rôm-owės* galūnė *-owe*

---

apskr.) irgi *vaidalu*, žr. Bezzenberger Litauische Forschungen 194. Šia reikšmė *vaidilo* aš neesmi girdėjęs, taip vadina J. Šlapelis Svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynėlis. Tilžė 1907 p. 105. Aš *vaidilo* „Waidler" nemetau reikalo perdirbinėti į *vaidelą*. Be to, reikia žinoti, kad *vaidilas* yra prūsų žodis, ne lietuvių». — *Z. Z.*].

[1] Ромове Археологическое исследование. Москва 1899 p. 11.

[2] Su priesaga *-ovė*: *rank-ovė*, *darž-ovė* Schleicher Gramm. d. lit. Spr. 110.

[3] Ромове 11: *rahms* — спокойный, прирученный, переносное значение — набожный.

[4] Lettisch-deutsches Wörterbuch. Riga 1872 p. 218.

[5] Deutsch-lettisches Wörterbuch. Riga u. Leipzig 1880 p. 306.

[6] *Rāms zirgs* vargu gali pavirsti į „н а б о ж н а я л о ш а д ь".

[7] Šią priesagą turime žodžiuose: *bendr-ôvė* „Genossenschaft", *sen-ôvė* „Alter", *ger-ôvė*, *viet-ôvė* „Ortschaft", *darž-ôvė*, *rank-ôvė*, *girn-ôvė* „paukštis į tilviką panašus, bet didumo kaip juodasis gandras, už gervę mažesnis, trumpesniu kaklu; laikos prie vandens; rudenį ir pavasarį tematomas" (Veliucna), *Ring-ôvė* „vietos vardas netoli Vilkijos", *Viešt-ôvė* „upė Kulių parapijoje". Visuose žodžiuose priesaga *-ovė* turi tvirtapradę priegaidę ant *o*. — *Alovė* — miestelis Олава Viln. gub. — turi priegaidę ant *a*.

339 turi trumpą *o*, kaip tat matyti iš Jeroschino rašybos. Trumpasis *o* galūnėje *-owe* kilo iš trumpo *a* per lūpinės santaros įtekmę[1], plg. *Nadrawe* — nom. viri, *Balaw* greta su *Balow* — nom. fluvii, *Banaw* = *Banow* — nom. fluv., *Gedawe* — nom. viri, *Girdaw* — castrum, *Lapsalaw* — villa, *Lunave* — villa[2].

Dabar mes žinome, kad žodyje *Romowe* pirmasis *o* yra ilgas (Jeroschin'as rašo *ô*), antrasis gi — trumpas: belieka sužinoti, ar galinis *-e* yra tikras: Dusburgas rašo be *e*, t. y. *Romow*. Tokie vietų vardai[3] kaip: *Quedenowe* (*Quidinowe*)[4], *Blodowe* (orig. *Blodewe* 1258 m. = *Bludow* 1305), *Geydowe*, *Sabenowe*, *Lebegowe* (1326 m., *Labigow* 1261), *Bonowe*, *Linchowe* (orig. *Linthowe*, dabar *Linkau*[5]), *Sunegowe* (1258 m., *Sunike* 1302, *Sonnekaym* 1436), *Velowe* (1258, *Wilow* 1326) „Vėluvos miestas — Wehlau", *Rudowe*, Kaime-*Labegowe* dab. „Labguvos miestas" (1258 m. parašytas kaipo vienas žodis)[6], *Waldowe* „Dorf Waldau bei Königsberg", *Dragedowe* rodo, kad žodžio *Rômowe* galinis *-e* yra tikras.

Rômowės etymologija, kurią padavė A. Mierzyńskis, — netikusi. Geriau ir pritinkamiau *Rômowę* išaiškino K. Jaunius[7]. Pagal Jaunių, žodyje *Rômowe* pirmasis *o* yra lygus indeuropiškam ilgam *ō* (= gr. ω), kuriam lietuvių ir latvių kalboje atsako *ů* (*uo*).

Prūsų *Rōmåvē*[8] (= lie. **Ruomuva*) yra giminė su latvių žodžiu *ruome*, reiškiančiu „Kamin (in einer Rihjen-Tenne)". *Ruome* yra

---

[1] Aist. stud. I p. 17 § 10, 3°.

[2] Visi šitie vardai paimti iš Nesselmann'o Thesaurus linguae Prussicae s. v.

[3] Plg. Мержинский Ромове 11.

[4] Plg. žem. *Kvėdainos* arba *Kvėdarnos* miestelio vardą.

[5] Plg. *Linkuva* — miest. Panev. apskr.

[6] *Lab(i)guvà* „dvaro vardas Kvėdarnos parapijoje", kurs žodis iš atžvilgio į etymologiją yra lygus gr. Εὔβοια „gerus galvijus turinti (sala)".

[7] Aist. stud. I p. 181. [Žemiau dėstomą *Romovės* etimologiją Būga vėliau, atsikratęs Jauniaus mokslo įtakos, paneigė ir pats laikėsi Mierzyńskio aiškinimo. Jau 1909. XII. 11 laiške Basanavičiui Būga rašė: „*Romowę* aš, priešais Jauniui, kaip ir Mierzyńskis, išvedu iš *ramumo* šaknies, palygink la. *ramav-īte* BW 4379, 1 = *ramav-ena* BW 4379, 3 „успоксение", tokiu būdu *Romuva* (pr. *Rā°mâve*) reiškė „место успоксения". Vėliau šiuo klausimu Būga dar rašė 1921. IX. 14 laiške R. Bertuleitui (žr. šio laiško juodraštį Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne D 1081) ir 1922 m. „Kalboje ir senovėje" (žr. str. „Romuva"). — Z. Z.].

[8] *â* išreiškia vidutinį tarsnį tarp *a* ir *o*. Vietoje *â* paminkluose tankiausiai randame parašyta *o*.

kilusi iš ide. šaknies *rēm-* „ardere, cremare“[1], iš kurios turime išvestus sekančius žodžius: lie. *rėmuo* „der Sod, das Gefühl des Brennens im Magen = изжо-га (жгу „cremo“), senobės indų
(6) *rāmá-s* „juosvas, juodas, t. y. sudegęs“, viduramžio vok. aug. (mhd.) *râm* „suodys“[2]. Tokiu būdu *Rōmåwē* turėtų reikšti „vietą, kur kūrenama yra šventoji ugnis“, plg. Dusburgo (III cap. 5) pasakymą: Fovebat (sc. Criwe) eciam, prout in lege veteri, jugem ignem.

Žodis *Rōmåwē* (= lie. *Ruomuva*) padarytas yra iš esybėvardžio
340 *rōma-* (lie. **ruoma-*), reiškusio „kūrenamąją vietą“ (la. *ruome*), su pagalba antrinės (possess.) priesagos *-va-* : *rōma-va-* (= *ruoma-va-*) „turįs kūrenamąją vietą“, plg. senobės indų: *kēça-vá-s* „langhaarig“ iš *kēça-s* „Haar“, *rāsnā-vás* „mit Gurt versehen“ iš *rāsnā* „Gurt“, *rājī-vá-s* „gestreift“ iš *rājī* „streifen“ (*j* = *dž*)[3].

Šaknį *ruom-* (pr. *rōm-*), kurią turime latvių žodyje *ruome* ir prūsų vietovės varde *Rōmåvē*, randame ir kai kuriuose tikruosiuose varduose (in nominibus propriis), k. a. : *Rom-s-dorf* „ties Schippenbeil'iu = la. *Ruomes*-kalna-muiža „Romeskaln“ (Vidžemėje)[4], *Romlau* — Gut i. Kr. Pr. Eilau“, *Romicke* 1263 m.[5], *Romecko* 1263 m.[6], *Romeyke* 1385 m.[7] — visi trys prūsai žambiečiai (sambitae); *Romaynis* 1333 m. — „Dorf. i. Samland, jetzt *Romehnen*“[8], *Romitten* 1596 m. „See im Insterburgschen“, *Rumyten*[9] — „d. Fluss Rominte[10] i. Nadrauen“ 1384[11], *Rumian* 1303 m. = *Roman* 1338 m. — „See bei Gilgenburg“[12].

Vilnius, 1908 m. liepos mėn. 14 (27) d.

---

[1] Tarp *ruomes* ir šaknies *rēm-* yra toksai santykis, kokį randame tarp sekančių žodžių: la. *pluos-ît* ir *plēs-t* „plėšti“, *ruo-žas* ir *rėžti*, *sluog-as* ir *slėg-ti*, *uod-as* ir *ėd-u*, la. maizes *pa-duom(a)s* „Vorrat von Brot“ (= gr. θω-μός „krūva“) ir *dė-ti*.

[2] Plg. Fick Vergleich. Wrtb. d. idg. Spr. I[4] 118, Uhlenbeck Kurzgefasstes etymolog. Wrtb. d. altindischen Sprache 248.

[3] Brugmann Grundriss d. vergl. Gramm. d. idg. Spr. II[2], 1 p. 204, 205.

[4] Ulmann Lettisch-deutsches Wrtb. 357.

[5] Scr. rer. Pruss. I 257.

[6] l. c. I 265.

[7] l. c. II 688.

[8] Plg. lie. *Romene* „villa sacra“ Dusb. III c. 259, Scr. rer. Pruss. I 159: „... versus *Austechiam* (iš *Austetiam Augštait-ija*)... in qua villam, dictam *Romene*, que secundum ritus eorum sacra fuit, combussit“.

[9] *ū* iš *uo* per įtekmę lūpinio tarsnio *m*, plg. *didūmenė* = *diduomenė*, *ūmas* „несушенный“ = gr. ὠμός Явнис Поневежские говоры литов. яз. II 25, 26.

[10] Nesselmann'as ir Kuršaitis rašo *Romintà* su *o* vietoje *ū* (*uo*), gal būti, kad klaidingai.

[11] Scr. rer. Pruss. II 690.

[12] Visi šitie prūsiški vardai paimti iš Pierson'o „Altpreussischer Namencodex“ (Zeitschrift für Preussische Geschichte und Landeskunde. Jahrgang X).

6. Criwe

Pirmasis *Criwės* vardą aikštėn iškėlė Dusburgas. Jisai savo rašte „Cronica Terre Prussie", pabaigtame rašyti 1326 metuose, paliko mums apie Criwę sekančias žinias:

„Fuit autem in medio nacionis hujus perverse, scilicet in Nadrowia, locus quidam, dictus *Romow*, trahens nomen suum a Roma,
(7) in quo habitabat quidam, dictus *Criwe*, quem colebant pro papa, quia sicut dominus papa regit universalem ecclesiam fidelium, ita ad istius nutum seu mandatum non solum gentes predicte, sed et Lethowini et alie naciones Lyvonie terre regebantur. Tante fuit autoritatis, quod non solum ipse, vel aliquis de sanguine suo, verum eciam nuncius cum baculo suo vel alio signo noto, transiens terminos infidelium predictorum a regibus et nobilibus et communi populo in magna reverencia heberetur. Fovebat eciam, prout in lege veteri, jugem ignem.

341 Prutheni resurrectionem carnis credebant, non tantem, ut debebant. Credebant enim, si nobilis vel ignobilis, dives vel pauper, potens vel impotens esset in hac vita, ita post resurrectionem in vita futura. Unde contingebat, quod cum nobilibus mortuis arma, equi, servi et ancille, vestes, canes venatici et aves rapaces et alia, que spectant ad miliciam, urerentur. Cum ignobilibus comburebatur id, quod ad officium suum spectabat. Credebant, quod res exuste cum eis resurgerent et servirent, sicut prius. Circa istos mortuos talis fuit illusio dyaboli, quod cum parentes defuncti ad dictum *Criwe* papam venirent, querentes, utrum tali die vel nocte vidisset aliquem domum suam transire, ille *Criwe* et dispositionem mortui in vestibus, armis, equis et familia sine hesitatione aliqua ostendebat, et ad majorem certitudinem ait, quod in superliminari domus sue talem fixuram cum lancea vel instrumento alio dereliquit.

Post victoriam diis suis victimam offerunt, et omnium eorum, que racione victorie consequuti sunt, terciam partem dicto *Criwe* presentarunt, qui combussit talia. Nunc autem Lethowini et alii illarum parcium infideles dictam victimam in aliquo loco sacro secundum eorum ritum comburrunt, sed antequam equi comburrentur, cursu fatigantur in tantum, quod vix possunt stare supra pedes suos" (Cronica Terre Prussie III cap. 5, žr. Scriptores rerum Prussicarum I 53—54).

Iš šitos ištraukos iš Dusburgo kronikos mes atsižinome, jog: 1⁰. Nadravijos srityje, Ruomuvos mieste[1], kitą kartą gyvenusi žmogysta, *Criwe* vardu, 2⁰. kuri buvusi prūsų, latvių ir lietuvių „papa", 3⁰. tasai Criwė kūrenęs amžiną ugnį, 4⁰. buvęs dvasiaregys ir 5⁰. karui pasibaigus, gaudavęs trečią grobio ir paplėšų dalį, kurią turėdavęs sudeginti kaipo auką dievams.

[1] Būgos Aist. stud. I p. 181.

Apie Criwės vardą ir jo priedermes, nors ir daug kas rašė, tečiaus, dar niekas iki šiolei neįstengė pasakyti „paskutiniojo žodžio".

Lehrberg'o[1] nuomone, „papos", *Criwe* vardu, visai nebuvę : *Criwės* vardas, esą, kilęs nesusipratimo keliu iš tautos vardo *krievi* „rusai, maskoliai". — A. Brückner'is[2] irgi, kaip ir Lehrberg'as, tvirtina „papos" Criwės nebuvus, tesiskirdamas nuo antrojo tikt tuo, kad žodį *Criwė* išveda ne iš latviško *krievo*, bet iš lazdos vardo *krivūlė*[3].

(8) Antanas Mierzyńskis, visų gerasis aisčių giminės tikėjimo žinovas, taip toli negavimo keliu neeina, kaip kad Lehrberg'as ir Brückneris, jisai pripažįsta, kad Criwė neabejotinai buvęs kunigas (ne krievas ir ne krivūlė!) ir gyvenęs Ruomuvoje. Patsai vardas *Criwė*, jo nuomone, esąs ne „nomen appellativum" (luomo vardas), bet „nomen proprium" (asmeńs vardas)[4]. Taip sanprotaudamas, M-is prieina prie išvados, jog *Criwė* buvo paskutiniojo Ruomuvos kunigo, ugnies kūrentojo, tikrasis vardas,
342 toks kaip ir *Petras*, *Jonas*, *Simonas* ir kt. Criwės politikinė[5] ir hierarchinė[6] valdžia (potestas) nebuvusi taip plati, kaip kad Dusburgas aprašo : Criwės valdžiai tepriklaususi viena Nadravijos sritis, gal būti, nevisa, o tiktai Ruomuvos apylinkė[7]. Ansai garsusis Criwės „baculum" buvusi krivūlė[8].

Su visomis, apleidus vieną, Mierzyńskio išvadomis apie Criwę galime pilnai sutikti. Sunku sutikti su M-iu, kad *Criwė* būtų „tikrasis asmeńs vardas" — nomen proprium. Savo sanprotį apie tai, kad *Criwė* yra „nomen proprium personae", M-is pamatuoja ant žodelio *dictus*, su kuriuo *Criwė* paprastai yra jungiamas Dusburgo kronikos tekste. M-io nuomone, žodelis *dictus* Dusburgo kalboje reiškiąs tą pat, ką ir *nomine*, *cognomine*[9]. M-is radęs, jog Dusburgas žodelį *dictus* paprastai suglaudžiąs su „nomen proprium", ir tiktai vieną kartą su „nomen appellativum" sekan-

---

[1] Mierzyński MLM II 54.

[2] Starożytna Litwa. Warszawa 1904 p. 19, 58.

[3] „Krywe... to nazwa nawet nie człowieka, jakiegoś panującego arcykapłana, lecz laski, krzywuli" l. c. 19.

[4] MLM II 35—37, Pomobe 5.

[5] MLM II 25—28.

[6] l. c. 28—32.

[7] l. c. 32, 40—43.

[8] l. c. 42.

[9] l. c. 35.

čiame sakinyje : „Fundaverunt hospitale in tentorio suo, facto de velo cujusdam navis, *dicte cocka* theutonice"[1].

Sakinys „quidam *dictus Criwe* (quem colebant pro papa)", Jauniaus nabaštiko nuomone, nieku nesiskiria nuo „cujusdam navis, *dict(a)e cocka*" : kaip *cocka*, taip lygiai ir *Criwe* yra nomen appellativum.

„Quidam, dictus *Criwe*, quem colebant pro papa" buvo kunigų luomo vardas, kaip ir vardai : *Sicco*, *Tulissones*, *Ligascho nes*, *Waidelotte*, *Wurskaite*. Criwės valdžia buvo didesnė, nekaip kitų kunigų, kitaip Dusburgas nebūtų jo pavadinęs papa.

Mikalojus von Jeroschin'as[2] Ruomuvos popiežių Criwę vadina labai augštu ir garbingu vardu—„der obriste êwarte", t. y. „augščiausiuoju kunigu (arba teisėju)" : *êwart* „Richter, Priester"[3].

Po Dusburgui (1326 m.) ir Mik. von Jeroschinui (1335 m.) par du šimtu metų nieko negirdėti apie Criwę. 1526 metuose vėl pradeda garsėti augščiausiojo prūsų kunigo „Criwės" vardas : tais metais tapo pabaigta rašyti Simano Grunau'o „Cronika und beschreibung allerlüstlichenn, nützlichsten und waren historien des
(9) namkundigenn landes zu Prewssen...". Grunau'o kronikoje mums pažymėtinos yra sekančios vietos apie Criwę:

„Diese eiche und die wonung des *crywen* adir *kyrwaidens* mit allen seinen waidolotten, das woren priester, sie nantten Rickoyto" (p. 62)[4].

„Von diesem Lithpho sein tage nie mochte sein göthe zu Rickoyott beschauen, darumb er in seinem lande einen *crywen* sunderlich irwelten und auch seine götte wirdigethe, idoch dy nemlichsten
343 oppher sie gleichwol durch iren *crywen* ken Ryckoyoto schickten, und umb dis willen so quam is auff, die in Lithphonia nantten ihren herren *crywe* und den zu Rickoyoto sie nantten *kirwaito* und sie im gleichwol allen gebür thetten wiewol sie eine sunderliche stelle hetten, in welcher sie ihre götte wirdigten, ag das sie do nit ihre bilde hetten, welchs is machte in ein vorwingerungk" (p. 71).

„Die Bruteni nanten ihren obirsten herren, der sie regirte im nahmen irer götte *kirwaido* das ist gottis muntt, die Masuren, die denne zu ihren götthen gezogen wurden, in nanten *criwe*, und so kompt is, wie offt ein wort fur das ander wirdt gesatzt, is hott aber nix auff sich, wen es bedeut ein person. Und wardt so

---

[1] MLM II 36.

[2] Script. rer. Prussicarum I 348.

[3] Aist. stud. I 181.

[4] Dr. M. Perlbach Simon Grunau's Preussische Chronik. Bd. I Leipzig 1876.

vorhalten, domit einer zu dem andern sprach, hostu auch unseren *kirwaiden* gesehen, sprach er nein, so sagte der in fragte, und ich in hab gesehen, darumb bin ich heiliger, wen du" (p. 96).

„Er (= Criwe) hette bey im im dinste seiner götte menner und frauen beide geschlechtt wittwen, und werlich gar zuchtiglichen sie lebeten, und was denne dem *kirwaiden* gut dauchte, er is den *waidtlotten* ansagte, und sie es weitter brochten" (p. 97).

„*kyrwait*, das ist ir b o b s t" (p. 3_{20}).

Žodį *kirwait(e)* Grunau'as rašo šitaip : *kirwayt* 3_{34}, 87_{24}, *kyrwait* 65_{13}, *kirwait* 85_{20}, 87_{26}, 88_{9}, 96_{1}, 101_{34}, 102_{16}, $105_{25, 29}$, *kirwaitt* 73_{21}, der *kirwaitte* 97_{7}, den *kyrwaiten* 11_{17}, der unseligen *kirwaytenn* 26_{26}, *kirwaito* 71_{20}, 78_{11}, *kirwaitto* 78_{27}, *kyrwaito* 79_{12}, *kirwaide* 87_{21}, *kirwaido* 69_{10}, 88_{29}, 96_{31}, *kirweydo* 96_{37}.

Tie prūsai, kurių padavimus ir būdą aprašo Grunau'as, savo „obirster Herr" (p. 96) vadinę *kirwait(e)*, ne *criwe*. *Criwę* Grunau'as pažįsta tiktai iš Dusburgo kronikos, kas matoma iš *Criwės* vardo rašybos (: ir Grunau'as ir Dusburgas rašo su *C*, t. y. *criwe*) ir iš jo pasakymo, kad „kirwait'į" *criwe* tevadinę mozūrai (Perlbach 96) ar lietuviai (l. c. 71_{10}). Grunau'as mozūrais vadina Nadravijos[1] prūsus, kurie jo laikuose, regimai, buvo jau sumozūrėję.

Iš pasakymo „*Crywe* adir *kyrwaide*" (Perlbach 62_{25}), apleidus jungiamąjį žodelį *adir*, kilo Grunau'ui težinomas tariamasis dvilypis vardas *Criwe kirwaito* (Perlbach 63_{12}), arba *criwo cyrwaito* (l. c. 63_{21}).

Kriwe kirwaito arba, kaip Hartknoch'as kad rašo, *kriwe kriweito*[2]
(10) nėra nei sudėtinis, nei suglaustinis[3] žodis; todėl šisai kunigo vardas negali būti skaitomas nei kaipo *krivė krivaičių*[4], nei kaipo *kryvių kryvaitis*[5].

Prūsų „papa" (Dusburgas), „der obriste êwarte" (v. Jeroschin'as) arba „obirster Herr" (Grunau'as) buvo vadinamas *Criwės* arba *kirwaičio* vardu, bet ne *kriwe kirwaito*. Grunaviškis *criwe kirwaito* turi būti skaitomas kaipo *criwe adir kirwaito* arba *criwe* (*kirwaito*).

Dusburgo kronika yra i š t i k i m a s istorijos šaltinis (MLM
344 II 3). Šaltinio ištikimybė duoda mums teisę skaityti istoriniu fak-

---

[1] Aist. stud. I 181.

[2] MLM II 38.

[3] Apie žodžių s u d ė j i m ą (Univerbierung) ir s u g l a u d i m ą (Worteinung) žr. K. Brugmann'o Grundriss II², 1 p. 35 sq.

[4] 1899 m. „Tėvynė" p. 10—12.

[5] Basanavičiaus Etnolog. smulkmenos 30.

tu patį *Criwę*, jo „popiežystę“ ir kitas žinias apie jį ir jo veikimo sritį. Visai kas kita yra su Grunau'u: jį mokslo vyrai (Toeppen'as, Mierzyńskis...) apišaukė melagių melagiumi, kuriuo visai negalima esą tikėti. Toeppen'as ir Mierzyńskis Grunau'ą lelioja labiausiai užu „Christiano Kroniką“, iš kurios Grunau'as, jei mes tikėsime jo žodžiais, sėmęs žinias apie seniausią prūsų istorijos gadynę. Grunau'as rašo, jog Christianas savo kronikoje pasinaudojęs Plocko kanauninko Jaroslavo kronika, kuri buvusi surašyta rusiškomis (!) raidėmis I amžyje po Kr.. Christianas negalėjo naudoties Jaroslavo raštu, dėlto kad I amžyje dar nebuvo paties Plocko, o tuo labiaus kanauninko Jaroslavo. Iš to istorikai daro išvadą, jog Christiano kronikos nebuvę: ji esanti Grunau'o vaidintuvės padaras.

Netikėtina, kad Grunau'as būtų išsvajojęs nėsančią Christiano kroniką: tam padaryti permaža turėjo mokslo. XVI amžyje kaszikas buvo paleidęs į žmones vadinamąją Christiano, tikriau sakant Pseudo-Christiano, kroniką. Iš tos kronikos sėmė žinias ne vienas Grunau'as; kiek vėlėliau ja naudojosi ir Bretkūnas[1].

„Pseudo-Christiano kronika“, kad ir ne Christiano, pirmojo prūsų vyskupo, rašyta, nėra pilnai atmestina, nes joje tarp melo ir pramonių galime rasti vieną antrą teisingą žinią apie senobės prūsų būdą ir tikybą. Beto, nevisos Grunau'o žinios apie prūsų būdą ir tikybą yra paimtos iš nelemtosios Pseudo-Christiano kronikos: daug žinių paeina iš žmonių padavimų. Regimai ant padavimo paremtos žinios apie kirvaitį ir Rikajotą.

Vienuolis Grunau'as buvo kilimo iš Tolkiemyčio. Jisai mokėjo šiek-tiek prūsiškai: „ich kundt ein wenigk Preusch“ (p. 91_8)[2]. Savo kelionėse Gr-as nekartą turėjo progą pažinti prūsus ir dar tębegyvuojančius jų padavimus apie senobę. Kartą visai netikėtai jisai pakliuvo prūsų sueigon, kur rado vaidilą (*Waidel*, *Waidelotte*), bemokinantį žmones. Po pamokslui vaidilas klaūsęs žmonių išpa-
(11) žinties, ir pagalios buvęs aukojamas ožys. Šioje sueigoje Grunau'as būtų prikišęs galvą, jei būtų nė žodžio prūsiškai nemokėjęs. Lig tik Gr-as įkėlė koją į vaidilavimo butą, tuojaus prūsai šokę su peiliais ant jo ir būtų nugalabiję, jei tik jis būtų neprašnekęs prūsiš-

---

[1] Praetorius Deliciae 40.

[2] G-as paliko mums gerą Tolkiemyčio apylinkės tarminį prūsų kalbos žodynėlį, susidedantį iš 100 žodžių Perlbach I 92—93.

kai. Prašnekimas prūsiškai išgelbėjo Gr-ą nuo neišvengtinos mirties. Prūsai, prisiekdenę vargšą Gr-ą Perkūno vardu, įgrasė, kad jis apie šį vaidilavimą nepraneštų vyskupui: tai buvę vyskupiškiai žmonės.

345 Grunau'as sako, kad Lietuvoje (in Lithphonia 71_{19}) arba Mozūruose (Nadravijoje) gyvenęs Crywe, o Rickoyoto mieste kirwaito (l. c.). Šitie žodžiai verste verčia padaryti išvedimą, kad Crywe gyveno ne Rickoyote, bet kitur (t. y. Ruomuvoje) ir kad Rickoyotas yra kirvaičio sostinė. Iš čia išeina, buvus du kunigu ir dvi sostini: vienas kunigas Kriwe Ruomuvoje, antras Kirvaitis Rikajote. Dviejų kunigų ir sostinių atsiradimas pasidarys mums suprantamas sutikus, kad Grunau'as šiame atvėjyje savo kronikoje sulipdė į vieną dvi žini: Dusburgo ir žmonių padavimo. Visose kitose kronikos vietose Grunau'as, regimai, tepripažįsta vieną kunigą ir vieną sostinę, identifikuodamas krivę su kirvaičiu, Ruomuvą su Rikajotu. Ta identifikacija yra pilnai teisėta.

Krivė ir *Ruomuva* buvo vardai, vartojami vienoje prūsų šalyje, būtent Nadravijoje. *Kirvaitis* ir *Rikajotas* buvo tie patys vardai kaip ir *Krivė* bei *Ruomuva*, tiktai vartojami kitoje prūsų šalyje, būtent Tolkiemytyje ir jo apylinkėje.

Ruomuva ir *Rikajotas* yra du (skirtinu) vardu vienai ir tai pačiai vietai pavadinti. Šiuodu vardu randasi tokiame santykyje, kaip ir lietuvių miesto vardai *Medininkai* ir *Varniai*[1]: ir vienas ir antras vardas yra to paties miesto vardas: vieną vartojo vienõs apylinkės gyventojai, antrą — antrõs. Taip-pat su *krive* ir *kirvaičiu* yra (dimin. iš **kirvė*). Santykis tarp *krivės* ir **kirvės* yra lygiai toksai, kokį randame lietuvių miestelio varde *Drisvėtà* (rus. Дрысвяты) ir *Dirsvėtà*[2].

Dusburgo, M. von Jeroschin'o ir Grunau'o liudijimai įtikina mus, jog krivė arba kirvaitis nėra rašytojų pramonė, jog jis buvo prūsų vyresniuoju kunigu.

Apie krivę, regimai, kalba ir Laurentius Blumenau'as (1420—1484)[3], nors jo vardu nevadina, vartodamas bendrą vardą *augur* ir *(h)aruspex*.

Adamus Bremensis (Lib. IV cap. 16, 1085 m.), rašydamas žemiaus sekančius žodžius, reikia spėti, mintyje turi krivę: „...Di-

[1] Aist. stud. I 48.
[2] Miestelis Ežerėnų apskrityje. Taip vadina Dysnoje Tverečiaus parapijoje.
[3] MLM II 154.

(12) vinis, auguribus, atque nigromanticis omnes domus plenae sunt (qui etiam vestitu monachico induti sunt). A toto orbe ibi responsa petuntur, maxime ab Hispanis et Graecis"[1].

Krivės vardas išaiškinti daug kam rūpėjo. Kaip reikiant išaiškinimo darbas atlikti iki šiolei dar niekam nenusisekė. Aiškių aiškiausia, kad *krivės*, o tuo labiaus *kirv-aičio*, negalima yra vadinti *kūrėju*[2]. *Krivė* negali būti ir **kryviu*, kaip kad vadina vienas antras mokslininkas[3], delto kad šiame žodyje balsė *i* buvo
346 trumpa, ką rodo eilinė Jeroschino kronika[4]. Vėl, tarp *krivės* ir žodžių *kreivas* „curvus"[5] ir *krivūlė* „baculum; congregatio"[6], sakant A. Mierzyńskio žodžiais, nėra „żadnego logicznego związku"[7].

Prideramai *krivės* vardą išaiškino O. Schrader'is[8] ir K. Jauniaus nabaštikas[9], suartindami jį su lietuvišku veiksmažodžiu *kerėti* „zaubern" ir duodami jam reikšmę: „der Zauberer" — pirmasis arba „der götterdiensttuende" (священнодействующий) — antrasis.

Krivė ir *kirvaitis*, be minėtojo *kerėti* „zaubern", turi dar sekančius giminaičius : *keras* „Zauber" (Slavikų par.) = skr. *káras* "Tat"[10], *į-kur-ta-s* „creatus" = skr. *kṛtá-s*, av. *kereta-* „gemacht" + skr. *kárana-m* „Handlung, insbes. eine religiöse", *kárman-* „heiliges Werk, Opferhandlung, Ritus", *kartár* „der diensttuende Priester", gr. τέρας „Wunderzeichen"[11]. Visi šitie aistiški, indiški ir graikiški žodžiai išvesti iš dvisąjāmės indoeuropiškos šaknies *q^vere*[12], kurios pirmiausia ir seniausia reikšmė yra buvusi „facere, creare".

Šaknis *q^vere* „δέζειν, facere" nuo neatmenamų laikų įgijo augštesnę reikšmę „den Göttern dienen", „opfern", lygiai kaip ir grai-

---

[1] Mitteil. d. litauisch. litter. Gesellschaft V 257.

[2] Daukantas Budas Senowęs Lëtuviû. Petropilie 1845 p. 96, 120 — 129. Zanavykas Lietuvos istorija.

[3] Basanavičius Iš gyvenimo vėlių bei velnių XXVII, XLII.

[4] Scr. rer. Pruss. I 348, 349.

[5] Walde Lateinisches etymolog. Wb. 163.

[6] „Draugija" 1907 m. I 272 — 274, Aist. stud. I 103

[7] MLM II 34.

[8] Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde. Strassburg 1901 p. 643.

[9] Aist. stud. I 180 — 182.

[10] = *pa-daras* „Anykščių šilelio" 85 eilė : Nuo ligų ir *padarų* gydžia visą svietą.

[11] H. Hirt Bezzenberger's Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen XXIV 255, 261.

[12] Brugmann Kurze vergleich. Grammatik d. ing. Spr. 450, Fick Vergleich. Wb. d. idg. Spr. II[4] 60.

kų ῥέζειν „wirken“ ir lotynų *facere* „tun, machen“ : ἱερὰ ῥέζειν, *sacra facere* „aukoti“, *sacri-ficus* „kunigas“. Iš giminaitiškos su ῥέζειν (iš **vreg-jō* : av. *verez-yēiti* „er tut, wirkt“, vok. *wirke*[1]) šaknies ἐργ- (iš *verg-* : ἐργάζομαι „arbeite“) ir ὀργ- (ὄργανον „Werkzeug“) turime žodžius iš dievų kulto: ὄργια „(geheimer) Gottesdienst“ ir ὀργεών arba ὀργίων „Priester“[2].

Iš visa to išeina, kad prūsų *krivė* arba *kirvaitis* etymologiškai reiškia tą pat, ką ir graikų ὀργίων arba lotynų *sacrificus*[3].

(13) Žodylytės *krivė* ir *kirv-aitis* taip santykiuoja viena tarp antros, kaip ir latvių *driva* su lietuvių *dirva*[4], *pa-prikai* „Bestechung“ ir *pa-pirkti* „bestechen“[5], *prim-galis* ir *pirm-galis*[6], *prikáitė* (Dusetos) ir *pirkáitė* (Tverečius) „viralinė“, latvių *sprigstis* ir *spirgstis* „glühende Kohlen unter der Asche“[7] ir kt.

Žodylytė *criwe* perdirbta yra pagal vokiečių papročio iš *Criwis*. Galūnę *-is*, neabejotinai perdirbtą ing *-e*, turime sekančiose prūsų pavardėse: *Lyc-oyte* (1350 m., Bartietis), *Warg-oyte* (1360 m.,
347 Žambijiškis)[8], plg. pr. *arw-aytis* „Füllen, junges Pferd“ diminut. prie skr. *árvan-* „der Renner, das Ross“, lie. *bern-aitis*, *Lauk-aitis*, *Dubur-áitis* (kaimas ir ežeras Antãzavės par. Ežerėnų aps.)...

Prūsų ὀργίον'ies vardas *Criwis* reikia skaityti kaipo *krivīs*, su priegaide ant pirmosios sąjamõs ir su ilgu galiniu *ī*. Žodyje *krívīs* turime sufiksą *-vij-* (vardiniame ir apskųstinyje vienaskaitos linksnyje) ir *-vja-* (visuose kituose linksniuose), randamą sekan-

[1] Prellwitz Etymologisches Wb. d. griechischen Spr.[2] 396.

[2] Prellwitz l. c. 153.

[3] [Dėl *krivės* etimologijos Būga „Kalboje ir senovėje“ (p. 59) rašo: „Romuvos kunigo vardui neabejotinos etimologijos šiandie nebeturiu. Jauniškai (LT I 346, Aist. stud. I 181) aiškinti *krivės* vardo neleidžia lyginamoji gramatika.

A. Šleicherio „Litauisches Lesebuch und Glossar“ (Prag 1857 p. 10[3]) rodo, kad ir lietuvių pažinta kaži koks *kriváitis*: „Kur tu jį nuleisi? Mamuž, mamuž, garbužėle, pas patį *krivaitį*“. Kitame dainos varijante pasakyta: „pas patį *karalių*“.

Prūsų *krivė* ir lietuvių dainos *kriváitis* „valdovas“, jei pastarasis nėra tik falsifikatas, būtų gretintini su žodžiu *krivis*, *krivė* „kreivas žmogus“, plg. *šlivis* „šleivas žmogus“ K“. — *Z. Z.*].

[4] Aist. stud. I § 70[6].

[5] l. c. § 70[9].

[6] l. c. § 70[12].

[7] l. c. § 70[15].

[8] Plg. Bezzenberger Die Bildung der altpreussischen Personennamen. Kgsb. 1876 p. 24. [Vietoje termino *Žambija* vėliau Būga vartojo *Sémba*, žr. jo Lietuvių kalbos žodyną II sąs. 1925 m. p. LXVIII. — *Z. Z.*].

čiuose žodžiuose[1]: *kal-vis* = la. *kal-vis*[2] „Schmied", *kir-vis* = la. *cir-vis* „Axt" : rus. *серп* "Sichel", *серпак* „Säge" (: *qer* „kirsti")[3], *at-ei-vis* „Ankömmling", *kel-ei-vis* „Wanderer" (*kelias* + *eiti*), la. *bur-vis* „Zauberer" (*bur-ti*), la. *nar-vis* „Klemmholz = *nėrėjas" (*ner-ti*).

Prie žodylytės *kri-vis*[4], kaip rodo diminutyvas *kirv-aitis*, buvo antra gretyminė išvaizda, būtent *kir-vis*[5]. Abidvi ši lyti išsirutulo iš pirmesnės vienos, indoeuropiškos *q*ᵛ*ar-vis* „ὀργίων".

Iš visa to, ką augščiau pasakėme, galima padaryti sekančios trys išvados:

1⁰. Senobės prūsai turėjo vyriausiąjį kunigą (Oberpriester). Tą kunigą vieni (nadraviškiai prūsai) vadino *kriviu*, antri (tolkiemytiškiai prūsai) — *kirvaičiu*.

2⁰. Vyriausiųjų kunigų luominis vardas *krivis* (*kirvis*) etymologiškai yra lygia-reikšmis su graikų ὀργίων, senobės indų *kar-tár-* („der diensttuende Priester" : *kar-* „tun, machen") ir lotynų *sacri-ficus*.

3⁰. Krivio sostinė buvo *Ruomuvos* (šituo vardu vadino nadraviškiai prūsai) arba *Rikajoto* (taip vadino tolkiemytiškiai prūsai) mieste.

(14) Iki šiolei buvo manoma, kad *krivį* ir jo valdžią vieni prūsai tepažinę. 1904 metuose A. Prochaska[6] paleido žmonėsna straipsnį „Czy istniał Krywe na Litwie?", kuriame apskelbė naują dokumentą. Šitame dokumente, turinčiame paeiti iš Algerdo rāštinės, randame du-kart paminėtą krivio vardą.

---

[1] Kuršaitis Grammatik der Littauischen Sprache § 317, Leskien Bildung der Nomina im Litauischen p. 348.

[2] Latwju dainas Kr. Barona un Wissendorffa izdotas Nr. Nr. 9518, 9527, 9528, kur turime gen. sing. *kalva* „kalvio" (su minkštu *l*), Nr. 11292 *kalvis* reiškia „girnakalį" (žmogų).

[3] Berneker Slavisches etymologisches Wb. 172.

[4] Taip išrodytų *krivis* sulietuvintas.

[5] Sunku pasakyti, prie kokių sąlygų iš indeuropiško *ar* (arba iš „*r* sonans", kaip kiti kai vadina) aisčių kalbose atsirazdavo kartais *ir*, kartais *ri*. Dvejopą klotį turi *ar* taipogi ir graikų ir germanų kalbos, plg. gr. βαρτός = βρατός „dirtas", sen. saks. *formo* = got. *fruma* „pirmasis". — Mano aiškinimas, kaipo paremtas ant klaidingo Jauniaus sanpročio, šio fakto neišaiškina (Aist. stud. I p. 195).

[6] Kwartalnik Historyczny. Lwów. Rocznik XVIII. Zeszyt 3 i 4 str. 481 486.

Prochaskos rastasis dokumentas yra ne originalas, bet išrašas, padarytas T. Narbutui XIX amžio pradžioje. Dabar jisai
348 esąs padėtas Ossolińskių bibliotekoje: „Biblioteka Zakładu narodowego imienia Ossolińskich" Rękopis Nr. 3116 str. 1.

Dokumente skaitome sekančius žodžius:

„Sam Olkherd welikij kniaź Litowskij, Ruskij, dedycz Krewskij, Witebskij, Połockij i innych. Oznajmujem sim naszim listom, chto na neho posmotrit', abo cztuczi jeho wsłyszyt', każdomu z osoba i wsim wobec. Khdy w państwie naszom litowskom, ziemiane naszi hospodarskie trudnost' majut' w rosprawe meži siebie w sporach; nestatkach wszeljakich, sumežnych kriwdach i pokrywdženirch, dla nemienija abo odlehłosti *Krewow*, terpiat' abo terpiti dajut' druhim obidy, nastija, napasti, proto my hospodar ustawujem, iżby ottol chorużii naszii w chorużstwach swoich w Welikom kniażstwie Litowskom, takowyi spornosti, to samo jako *Krewowie* s tojuž mocoju sudili i sudy swoi w dieło uwodili, krom odzywu, a odzyw po wzhie reczy i obyczaju dawnomu idet' do nas hospodarja. Na twerdost zachowanie i kriepkoje ispołnienie seho naszoho listu dannoho nakazu, peczat' naszuju majestatnuju k'onomu listu priwesiti weleli jesmo. Pisan u Wilni indikta dwanaddesiat, miesiaca henwar 5 deń, perwyj po Perunowom dni[1]. A pri tom byli: kniaź Kestutej a syn jeho Wojszwił a kniaź Korjat, a kniaź Nichno a kniaź Wirszul Lizdejki a Dywiło, Lenusz Krjak, Hrodwił i innyje ljudi wysoki. A pisał djak Klim Nowhorodec".

(Toliau prirašyta): „Skorihował Iwan Czyż pisar u Wilni pod lieto božego naroženia 1451 marta 8 w poniedielnik". (Latyniškai prirašyta):

„Transsumptum. Correxit cum actis Johannes Tschisch notarius castrensis Vilnae Anno Christi nativitatis MCCCCLI mensis martii 8 feria secunda".

Iš šito rašto gauname žinoti, kad Lietuvoje Algerdo laikuose būta krevių (*Krewow*), kurie žmones „sudili i sudy swoi w dieło uwodili". Lietuvoje būta ne vieno krevio, bet ir ne daugelio, kas matyt' iš to, kad žmonės turį nemaža vargo del jų „nemienija". Vieno krevio nuo antro gyventa pertoli.

Šios žinios apie Lietuvos krivius būtų labai svarbios, jei jos būtų tikros.

Vilnius, 1908 m. liepos mėn. 11(24) d.

---

[1] Anot p. Algerdo Vilčinskio, kursai pirmas suradęs šitą dokumentą tarp Norbuto rankraščių Ossolińskių bibliotekoje, dokumentas viršūje turįs prierašą: „Ustawa Sądowa W. X. Lit. Olgerda D. Wilno 1359 r. stycznia 4" [*Basanavičiaus prierašas*].

7. Zincz

349(15) Apie lietuvių stabmeldžių kunigus mes žiname nepalyginamai mažiau, negu apie mūsų giminaičių, prūsų, kunigus. Lietuvių kunigų net ir vardai mums nežinomi. Kas kita yra su prūsų kunigų vardais : mes juos visus žinome, k. a.: *criwe*, *sicco*, *tulissones* ir *ligaschones* (nom. pl.), *waidelotte*, *wurskaito*, *burty*[1].

Mūsų kaimynų kronikos, retkarčiais rašydamos apie lietuvių tikybą, paprastai apie kunigus kalba bendrais pasakymais, vardais jų nevadindami. Šime atsitikime teturime vieną išimtinę, būtent Długosz'o kronikoje „Historiae Polonicae libri XII". Długosz'as, rašydamas apie lietuvių krikštą, tarp ko kita primena ir Vilniaus kunigo vardą. Nebus pro-šali čionai išrašius šitą vietą iš Długosz'o kronikos:

> Cum autem Lithuaniam perventum esset, conventum pro die Cinerum apud Wilnam agit. Quo cum fratres regii, Skirgallo Troczensis, Withawdus Grodnensis, Wlodimirus Kyovensis, Korybuth Nowogrodensis Duces et militum populariumque frequens numerus regio iussu convenisset, pluribus diebus a Wladislao Poloniae Rege, adiuvantibus illum catholicis Ducibus, qui convenerant, apud milites et populares laboratum est, ut falsis Diis, quos hactenus vano gentilium errore decepti colebant, abiectis, unum verum Deum, eiusque christianam religionem venerari, credere et colere consentirent. Reluctantibus barbaris et se suaque Numina (erant autem haec praecipua: Ignis, quem credebant perpetuum, qui per sacerdotes subiectis lignis nocte atque interdiu adolebatur; Silvae, quas putabant sacrosanctas; et Aspides, serpentesque, in quibus Deos habitare et latere credebant) impium et temerarium contra maiorum instituta desere et pessundare asserentibus, Wladislaus Rex ignem, qui perpetuus ab illis putabatur, in Vilnensi civitate, quae caput et metropolis gentis erat, servatum, et a sacerdote qui eorum lingua *Zincz*[2] appelabatur, et qui supplicantibus et de futuro rerum eventu Numen consulentibus falsa edebat (quasi haec a Numine accepisset) responsa, custoditum et sedula lignorum adiectione nutritum, barbaris inspectantibus, extingui, et templum et aram, in quibus hostiarum fiebat immolatio, disrumpi, silvas insuper, quae sacrosanctae putabantur, succidi et lucos earum confringi, aspides insuper et serpentes, quae et qui in singulis domibus velut penates

---

[1] Aist. stud. I p. 158[8].

[2] Var. *Znicz*, *Zyncz*, *Zinze* l. c. pag. 475. Plg. Мержинский Ромове 49. [Długošo kronikos tekste (1876 m. leidimas, iš kurio cituoja Būga) yra *Znicz* (o ne *Zincz*), o šio žodžio išnašoje parašyta *Zincz*; be to, Būgos išnašos nurodytoje vietoje (l. c. pag. 475) variantų *Znicz*, *Zyncz*, *Zinze* nėra. — *V. M.*].

Dii reperiabantur, interfici et enecari, barbarus fletibus tantummodo et lamentis falsorum suorum Deorum et Numinum ruinam et cladem et exterminium, cum mussitare contra Regis imperium non audeient, prosequentibus, disposuit. — (Historiae Polonicae tomus III lib. X p. 466 ed. Alexandri Przezdziecki).

Iš Dlugosz'o gauname žinoti, jog kunigas *Zinč'ius* prižiūrėdavo šventąją ugnį, neužgesamai degančią Vilniaus bažnyčioje (templum), ir beto užsimdavo būrimu ir žynavimu.

350(16) Vieno Vilniaus *zincz'*iaus mes žinome ir tikrąjį vardą (nomen proprium). Šitą *zincz'*ių „lietuvių kronika" (Литовские летописи) vadina *Lizdeika*. Lizdeika, kaip sako kronika[1], buvo kunigaikščio Gedimino „вєрожбитомъ наивышъшым, а потомъ попомъ поганскимъ", „worożbitom y najwyższym popom pahańskim".

Kopistų sugadintą kunigo vardą *zincz* kai-kurie lietuvių tikybos tardytojai skaitė esant sutrumpintu iš lyties **žinčius*. Bet, nežiūrint į tai, kad žodylytė **žinčius* (iš *žintius*) ir yra taisykliškai padaryta pagal paveikslo *im-čius*, *sùk-čius*[2], *žibinčius* „žibintas" (Jūžintai : *žibinu*), *karšin-čius* „(paprastai) jaunesnysis sūnus, kurio priederme yra iškaršinti savo seni tėvai" (Kvėdarna, Rietavas), — ji kalboje nėra vartojama. **Žinčiaus* vietoje žmonių kalboje yra labai žinomas ir vartojamas žodis *žynys*, reiškiąs išmanantį, žinanti žmogų (vir sagax), žiniuonį.

Dlugosz'inio *žincz'*io vietoje neabejotinai reikia skaityti *ziniz* (iš *zinis*[3] = lie. *žynys*) : *c* yra kopisto klaida vietoje *i*.

Tokiu būdu išeina, kad Dlugosz'o „(sacerdos)... qui supplicantibus ac de futuro rerum eventu Numen consulentibus falsa edebat... responsa"[4] vadinosi *žynių*.

---

[1] Полное собрание русских летописей. Том XVII стр. 261_{23}, 314_{8}, 375_{5}, 440_{22}, 494_{1}.

[2] Schleicher Gram. p. 117.

[3] Plg. Мержинский Ромове 50. [Vėliau 1922 m. „Kalboje ir senovėje" p. 15) Būga rašė: „XIV amžiaus Vilniaus šventovės kunigo *zincz* vardą (Lict. tauta I 349) šiandie aš skaitau *žiñčius*. Del vardo sudėties plg. žodžius *tùkčius*, *ìmčius*, *bùkčius* „Stammler" M I 35, *draikčius* „válketa" (kas draikiojasi), *karšiñčius* „tėvų karšintojas, Erbe", *išmiñčius* „išmintingas žmogus", *žibiñčius* „lichtarz" D², J 305. *Zincz'*ius galima būtų skaityti ir kaipo *ziniz* „žynys", bet tam nepritaria nė vienas šaltinio rankraštis.

Iš *žiñčiaus* vardo vestini yra latvių (kuršių) kalbos žodžiai: *zintēt* „zaubern, wahrsagen" Vald, *apzintēt* „apburt" Bra 55 s. v. *anthun*. *zintemeks* „Zauberer" BW". — Z. Z.].

[4] Historiae Polonicae lib. X p. 456, l. c. p. 473: „(sacerdos)... qui... sacrificantibus et petentibus ambigua dabat responsa".

Žynys yra veikėjo vardas (nomen agentis) iš šaknies *žin-* „wissen", randamos žodžiuose : *pažìnti* „kennen", *žinó-ti* „wissen", la. *pa-zinu* „ich kannte", *zinā-t* „wissen", pr. *pů-zina* „er bekennt" (Ench. 32) : *žén-kla-s* „das Zeichen", av. *zan-* „kennen", *zan-tay-* fem. „kennen-lernen, Kenntniss"[1], arm. *caneay* „ich kannte"[2], skr. *jānā-ti* „er erkennt, kennt" (*j* = *dž*), sl. *зна-ти* „noscere", gr. γι-γνώ-σκω „ich erkenne", got. *kun-nan* „kennen, wissen"[3].

Tokių „nomina agentis" kaip *žynys*[4] turime nemãža. Paminėtini čionai yra sekantys nomina agentis su priesaga *-y-*, *-ja-* : *ryš-y-s* „*Bindendes" — *rìš-ti*, *knys-y-s* „Schweinerüssel" — *knìs-ti*, *gyl-y-s* „oestrus, lenk. gzik" — *gìlti* „kłóć żądłem", *spyr-y-s* „kartis kam paspirti" (Dusetos) — spìrti, la. škīl-is „Messer zum Spalten" — *skìlti*, *vėd-ys* „Bräutigam, eigl. Führer" — *vedù*, *vyzd-y-s* „Pupille, eigtl. Seher" — *veizdė-ti*, *gaidys* „петух" — *giedu*, *Alg-y-s* „angelus summorum deorum" iš šaknies *elg-* „eiti"[5].

Žynys, kaip matome, etymologiškai reiškia tą pat, ką ir prūsų *vaidilas*, t. y. žinovą, „sapientem", rus. знáхарь.

351(17 Kronikininkas Guagnini's (1578 m.) iš kunigo vardo *ziniz* (= *žynys*), kopisto sugadinto į *znicz*[6], padaré ugnies vardą. Apie išsapnuotąją ugnį Guagnini's taip rašo : „Imprimisque ignem (quem sua lingua *Znicz*, ut rem sacram appellabant) cultu divino prosequebantur"[7].

---

[1] Chr. Bartholomae Altiranisches Wörterbuch p. 1659, 1660.

[2] Brugmann Grundriss I² p. 548.

[3] Fick Vergl. Wb. d. idg. Sprachen III⁴ (1909 m.) p. 35.

[4] Schrader Reallexikon 975, Leskien Bildung der Nomina im Litauischen 296.

[5] K. Būga „Draugijos" t. VII p. 162.

[6] Jan Karłowicz O języku litewskim (Rozprawy i Sprawozdania z posiedzeń wydziału filolog. Akad. umiejętności. Tom II. W Krakowie 1875 p. 327: „Potrzeba z pewnej ofiary moralnej, aby pozbyć się przekonania, że *Znicz*, ów „wieczny ogień w zamku Świętoroga", tak często przez poetów opiewany, był rzeczywiście nazwą ognia ofiarnego; z najnowszych badań okazuje się, że wyraz ten jest owocem nieporozumienia, że Długosz zapisał, iż „Kapłan zwany *Zincz* (ale nie *Znicz*) utrzymywał ogień wieczny", a późniejsi wzięli (pag. 328) nazwę kapłana za nazwę ognia i powtarzali to kilkaset lat... aż dopiero dziś spostrzegliśmy się, żeśmy w błędzie. Potrzeba także zapomnieć, żeśmy słyszeli o *Piziu*, *Kaunisie*, *Anafielasie* itp., bo to są utwory wyobraźni naszych szanownych rodaków, ale zgoła nie litewskie wyrazy".

[7] Мержинский Ромове 48.

Daukantas[1] ir Akelaitis[2] iš *žynio*, sugadinto į *znicz*, ir iš kunigo, paversto ugnimi, padarė bažnyčią „templum", skaitydami tą žodį kaipo **žinyčia*.

Iš *žynio* (a sacerdote qui eorum lingua *Zincz* appellabatur) mes neturime teisės daryti nei ugnies (ignem quem sua lingua *Znicz* appellabant), nei tuo labiau bažnyčios.

Kaip lietuviai, būdami stabmeldžiais, vadino savo bažnyčias, šiuo tarpu mes negalime žinoti, bet tiek neabejotinai žinome, kad bažnyčios **žinyčia* jie niekados nevadino. **Žinyčia* yra naujas ir nelietuviškas padaras.

Vilnius, 6(19). IV. 1909

8. Waidelotte

403(18) Simano Grunau'o kronikoje (1526 m.) randame sekančias žinias apie senobės prūsų kunigus, vadinamus *waidelott*'ais:

1. Vonn ampte der dorffwaidler und waidelinnenn

Wiewol bey den kirwaiden zu Rickoyot viel *waidler* woren und *waidlin*, die alle arbeit genug'k hetten in dem opphirn den gotthirn dos feuer zu halten und wie den ihre dinste woren, so woren auch sust im lande vil *waidler* und auch *waidlinne*, die den so ein fromes leben furten in keuscheit, den ein *waidler* muste bei pen des feuers nicht ein weib anruren, so auch die *waidlinne*, sie musten gantz demuttigk und musten viel bethen. Mit welchin sie es vordinten von iren göttin, und im schlaffe sie mit in redten, und lerneten dos folgck gebenedeien, und in worheit die itzige *waidler*, der sie wes, is auch mussen thun, die menner von dem *waidler*, die frauen von der *waidlinnen*. Diese segenen die krancken menschin, das vich, diese heissen sehen, abehauen getreide und gras und was denne so zu thun ist, diesse auch itzundt, domit sie in unvordechtigk sein, den kindern das gebet lehren und dornebin warsagen, wer was vorloren hott, und ir teuffeley mit dem gebet auszrichten, und leut alzo : ... Es ist io ein gebet, man es hott viel zusatze noch ihrem irnys (Preussische Chronik, edit. Dr. M. Perlbach I 94)[3].

---

[1] Būdas, Petrapilie 1845 p. 103, 104 sq.

[2] Lelewel, Polska. Dzieje i Rzeczy jej t. V p. 482.

[3] Šitą teksto dalį paduoda taip-pat ir Nesselmann'as savo rašte „Die Sprache der alten Preussen. Berlin 1845" p. XV.

2. Er (=kirwaitte) hette bey im im dinste seiner götte menner und frauen beide geschlecht wittwen, und werlich gar zuchtiglichen sie lebeten, und was denne dem kirwaiden gut dauchte, er ist den *waidtlotten* ansagte, und sie es weitter brochten (l. c. 97).

3. Was iss sey, und man spricht, die Preussen waidlen

Is wardt von anbeginne von dem irsten konige und kirwaiden irkant vor das beste, und die *waidtlotten* weren geteilet durch das gantz landt, und diese ein gemein volck underweisen soltten und sie in etlich zeit vorsamelen und in do sagin den willen der götthe. Wie (pag. 91) aber alle dinge do zugangen ist, hab ich nicht gefunden, sunder wie itzund der undeutschen Preussen *waidlen* zugehet, ich is also gesehen habe, aber umwaenes dorzu qwam, dan sie halten is gantz stille. Ich qwam in ein haus eines dorffes und fandt in der stuben viel mennir und frauen, welche in Preuschir sprache predigte ein alter pauer ir *waidlott*. Sie entpfingen mich ein iglicher mit seinem messer mich zu todten, so gebrach es ag am *waidlotten*, und er sprach ein wort. Den gobin gottis ich is dancke, und ich kundt ein wenigk Preusch, mit welchin ich bat umb mein leben, ich wolt thun, was sie wolten. Und sie hörten von mir ire sprache, sie wurden irfreuet und schrigen alle *sta nossen rickie, nossen rickie*, und muste ein eit schweren im namen Perkuno des gottis, und ich is nit wult dem bischof sogen, der ir herre war, und ich schwur und hilffe mit *waidelen*. Dem *weidler* so ein stul und geses gemacht hetten so hoch, domit er gar nohende an der stuben decke reichte mit seinem haupte, und so in predigte. Zum irsten er in do sagte von irem herkommen und was sie etwan gethon hetten. Dornoch er in vorzelte die 10 gebot gottis, und werlich und ich sie bis auff den tagk ny so schon hette gehörtt. Noch dem sy ein bogk nomen und in gebenedeiten und ein langes gebet ubir im thettin. Dornoch sy gingen zu ein iglicher in sonderheit und im beichten musten ire missethat, das ist, dos er gethon hette widder die lernungk des *waidlotten*. Noch diesem allis man den bogk helt und der *waydlott* im das heuptt abeheut, das blut sie fangen und is irem krancken vich geben, sy in schinden und in stucken hauen, und die frauen haben einen gluenden backofen. Das fleisch vom bocke sie auff eichen blette legin und is so brotten. Under diesem brodten ein iglicher sich vor den *waidlotten* kniet, und der *waidelotte* zeuhet in bey den horen und gibt im eine gutte hubsche, und ist ein absolucio. Noch allen so steigt abe der *waidlott*, und sie alle zugleiche im ins haer fallen und zien, domit er mechtigk schreie, von welchim geschrei sie is halten, und jo grösser is gewest ist, jo me in gott sunde vergeben hat. Noch diesem man die frauen vornimpt und sie auch lernett, wie sie im thun sal. Dornoch sie heben an zu trincken und

(19)

404

essen und dis sie nennen *kirwaiten*[1], und mus io niemandt nuchter sondern gantz trunken heimgehen. —(l. c. 90, 91)[2].

Prūsų kunigo „Waidelott'o" vardas Grunau'o kronikoje yra rašomas gana nevienodai: masc. *Waidelotte* (Perlbach 91_{27}), *Waydelotte* 71_{10}, 87_{26}—*Waydlotte* 95_{20}, *Waidlott* $91_{6,29}$, *Waydlott* 91_{23} : fem. *Waidelinne* 94_1—*Waidlinne* $94_{5,7}$. Žodylytėse *Waidolott(e)* 62_{26}, 71_{12} (masc.) ir *Waydolottinne* 74_{34} (fem.) sąjamōs *do* vietoje reikia skaityti *de* : čia *o* turime laukiamo *e* vietoje par kopisto pasirikimą[3].

Žodis *Waidelott(e)* turėjo gretyminę išvaizdą *Waidel(e)*, kuri suvokietinta skambėjo kaipo *Waidl-er* (Perlbach $94_{1,2,5}$) arba *Weydel-er*[4] (masc.) ir *Waidel-in* arba *Waidl-in* 94 (fem.). Už trumpesnę mūs kunigo vardo išvaizdą *Waidel(e)* duoda balsą Grunau'o vartojami vokiški provincijalizmai *Waideley* 79_{28} „vaidilavimas" ir *waidelen* 91_{13} arba *Waidlen* 91_2 „vaidilauti".

(20) Žodylytėse *Waidelotte*, *Waydelott-inne* 74_{31} (origin. *do* vietoje *de*), *Waidel-innenn* 94_1 (gen. pl. fem.) balsės *e* ir *o* reikia skaityti
405 kaipo trumpi atviri *i* ir *u*[5], plg. 1530 m. „Agendos" dievystės vardą *Pecols* „Furiae"[6], kuriame turime *e* iš *i*, *o* iš *u* : pr. *pickūls* (Enchir. 25) = lie. *pikulas* „Teufel"[7]; Grunau'as prūsiškame žodynėlyje[8] vietoje *duchti* „duktė", *curpe* „kurpė" rašo *dochti*, *corpe*.

---

[1] Prūsų žodis *kirvait-en* „Benennung eines Opferschmauses, der nach vollzogener religiöser Ceremonie gehalten wurde" (Nesselmann Thesaurus linguae Prussicae 72) yra atskirtinas nuo vyriausiojo kunigo vardo *kirvaite* = *crive*. *Kirvaitē* reikšmėje „Opferschmaus" yra giminė su senobės indų žodžiu *čarvana-m* „Spaise, Nahrung" ir graikų κόρυτος, μάζης ψωμός (Hesychius). Tolimesniai *kirvaitēs* giminaičiai surašyti mano Aist. stud. I p. 167, 168, prie kurių dar, rodos, galima būtų pripleikti du oskų (senobės italikų tarmė) žodžiu: *caria* „Brot", *karanter* „vescuntur, pascuntur".

[2] Plg. Nesselmann Die Sprache der alten Preussen p. IX—XI.

[3] Tokį pat kopisto pasirikimą randame ir prūsų pirmojo (pagal pasakų) viešpaties varde *Widowuto* (S. Grunau, ed. Perlbach I p. 65_{11}, 66_5) laukiamo *Widewuto* 67_{23}, 68_{15} vietoje.

[4] Mierzyński MLM II 128.

[5] Berneker Die preussische Sprache. Strassburg 1896 p. 118, 122, 247, 249.

[6] Aist. stud. I p. 159, 160.

[7] Plg. Aist. stud. I p. 91[3].

[8] Perlbach I 93.

Waidelo-tte, skaitomas kaipo *Waidilutt-e*, yra susmulkintinė (diminutivum) lytis iš *Waidel(-er)* = *Waidil(-er)*. *Waidilutt-e*, *Waidil-er* prūsiškai buvo ištariami kaipo *vaidil-ùtīs*[1], *vaīdilas*.

Prūsų *vaīdilas* etimologiškai yra, reikia spėti, tas-pat žodis kaip ir lietuviška pavardė *Váidilas*[2] : *Woydillo* „pincerna Olgerdi"[3] = *Воидило*[4].

Vaidilas padarytas yra iš išnykusio esybėvardžio *vaida-* (= sen. indų *vēda-* „Kentniss, Verstand"), reiškusio tą pat, ką ir „žinia", „žinojimas", su pagalba turėtojinės (possessivum) priesagos (sufixum) *-i-la-*, randamos žodyje *erž-i-la-s* „Hengst"[5] : av. *ərəziš*, gr. ὄρχις „Hode". *Vaida-* „Kentniss" yra kilusi iš indoeuropiškos šaknies *void-*, reiškiančios „žinoti, mokėti" : gr. *οἶδα*, sen. indų *vēda*, sl. *вѣдѣ* „ich weiss", pr. *waidimai* „wir wissen" (Enchir. 33). Tokiu būdu *vaīdilas* kilmėmoksliškai (etymologice) turi reikšti nei daugiau nei mažiau, ką ir s a p i e n s (i. e. sapientiā praeditus) = viduramž. vok. W i s t e[6] (i. d. w e i s e „sapiens") = ž y n y s arba (kaip kad sako dusetiškiai) ž i n i u o n ì s[7] = senobės galų d r u i d a[8].

Greta su žodžio lytimis *vaīdilas*, *vaidilùtis* (masc.) ir *vaidilùtē* (fem.) buvo dar antra, trumpesnė išvaizda su iškritusiu *i* po santarai *d* : *vaidlùtis* (= *Waydlott*) ir *vaidlùtē*. Santykis tarp žodylyčių *vaidilùtis* ir *vaidlutis* yra lygiai toksai pat, kaip ir tarp *lopišys* ir *lopšys*[9], *avilys* ir *aulys*, *šulinys* ir *šulnys*, *griežinys* ir *griežnys* ir kt.

---

[1] Plg. *gal-ùtis* dimin. prie žodžio *galas*. Susmulkintinę galūnę *-utis* turi sekantys prūsiški vardai: *Ger-uthe*, *Gedute*, *Grassute* „Gražutis", *Kirsuthe*, *Wargute*, *Waykutte* = lie. *Vaikutis* (Dusetų par.) Bezzenberger Die Bildung der altpreussischen Personennamen p. 24.

[2] Girdėta Rietavo parapijoje.

[3] Długosz t. XII lib. X 405.

[4] Супрасльский список западно-русской летописи. Полное собрание русск. летописей т. XVII (1907 m.) p. 73_7.

[5] Brugmann Grundr. II², 1 p. 368.

[6] Taip D. von Alnpeke (1253 m.), regimai, vadina v a i d i l ą = ž y n į Mierzyński MLM I 121.

[7] *Žiniuonis* — „vir sagax et superstitiosus" masc., *žiniuonė* fem.

[8] Iriškai *drúi* iš kelt. **dru-vid-s* „der hochweise" O. Schrader Reallexicon 639.

[9] Plg. Aist. stud. §§ 27, 28.

Iš *vaidilo* vardo prūsai turėjo pasidarę veiksmažodį *vaid(i)lītvei* „vaidilauti", iš kurio užliko mums dabartinio laiko 1 pl. *waidleimai* „wir waidlen"[1] (1561 m. Encheiridion'e).

(21. 406 Nesselmannas prūsų kalbos žodyne Thesaurus linguae Prussicae p. 196 su *vaidilučiu* sugiminina ir žodį *waidewut*'is, kursai, pagal jo, buvęs „der Name des ältesten Oberpr.esters". Bet reikia žinoti, viena, kad *Waidewut*'is yra ne tikra žodžio išvaizda, tikroji — buvo *Widewut*'is, kaip tą rodo ankstybesniai istorijos šaltiniai: Erazmas Stella[2] (1510 m.), Simanas Grunau'as (1526 m.)[3] ir Lukas David'as (1576 m.)[4], antra, kad *Widewut*'is buvo ne „ältester Oberpriester", bet „fabelhafter und erster König der Preussen".

Widewut'is, be reikalo perdirbtas į *Waidewut*'į, iš Nesselmann'o žodyno pakliuvo ir į kalbininkų raštus, plg. O. Schrader Reallexicon 639, Uhlenbeck Paul's, Braune's Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur XIX 523, K. Brugmann Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen II[2] (1906 m.), 1 p. 427.

Mums čia šiuo tarpu rūpi ne tai, ar pasaka apie Widewut'į yra tikra, ar ne, bet šio pasakų viešpaties vardas. Pati pasaka, labai gali būti, kad ir nėra žmonių padavimas. Bet ir kiekviena istorikų pramonė bent savo pamate paprastai turi tikrus, žmonėse girdimus, vardus. Tam prirodyti, pavyzdžio dėliai, privesiu lietuvių istorijoje labai gerai pažįstamą pasaką apie Palemoną[5]. Ši pasaka yra XV amžiaus pabaigos ir XVI pradžios Lietuvos istorikų pramonė, pradžią gavusi vietos varde *Palemùnės kálnas* (ties Seredžiumi ant Nemuno). *Palemùnės* kalnas, kitaip dar

---

[1] Nesselmann Thesaurus linguae Prussicae 196: „*waideln, waidlen*, das bei S. Grunau oft vorkommt, s. Sprache der alt. Pr. S. IX flgg., hiess, die gottesdienstlichen gebräuche verrichten durch die dazu bestimmten Priester, die daher *waidelotten* hiessen; um diesen mit manchen abergläubischen Gebräuchen verbundenen gottesdienst den neubekehrten Preussen eindringlich zu verbieten, hat der Uebersetzer den Begriff in die Erklärung des 2. Gebotes auffgenommen".

[2] Scr. rer. Pruss. IV 293.

[3] Perlbach I 67_{23}, 68_{15}.

[4] I 16.

[5] Полное собрание русских летописей XVII p. 240. 241.

vadinamas *Panemùnės* kalnu, sau vardą gavo nuo *Nemuno* upės. Istorikų *Palemon*'as yra **Palemúonės*[1] kalno eponymas.

Prūsų *Widewutį* arba *Widwutį*[2] kalbininkai lygina su gotišku žodžiu *weitwōd-* „Zeuge" ir gr. εἰδώς „wissend" (iš **veidvōt-s*)[3]. Tarp šių žodžių pilnos lygybės nerandame: su žodylyte **veid-vōt-* nesutinka išvaizda *Widewut-is*.

Widewutīs, mano nuomone, yra susmulkintinė (dimin.) išvaizda iš lyties *vid-ev-īs*[4] „wissend, sciens", plg. pr. *mūkin-ev-īs*[4] „mokintojas"[5], sen. lie. *Kal-ev-elis*[4], umlauto keliu pavirtęs ingi *Kel-ev-elis*[4] „Volkanus" = 1261 m. kronikoje *Телавелисъ*[6], igaunių (estų) *kal-ev* „faber ferrarius"[7] iš pralie. **kal-ev-ys*[4] „kalvis"

(22) Santykis tarp žodylyčių *Vid-ev-ùtis* ir *Vid-v-ùtis* yra toksai, koki kad randame tarp **kal-ev-is*[4] (iš kur igaunių *kalev*) ir *kál-v-is*.

407 Kitokią *Videvùčio* etimologiją padavė prof. K. Jauniaus nabaštikas, žr. 1905 m. Kovo 1 (14) d. „Vilniaus Žinių" Nr. 55 p. 4*. Pagal šios, mano nuomone, netikusios etimologijos *Videvučio* vardas reiškęs maž-daug tą pat, ka ir lotynų vardas *Pius*. Žodį *Videvùtis* Jaunius skaitė kaipo **Vidëvūtas*[8], razdamas jame priešdėlį *vi-* „sehr, valde"[9],

---

[1] Šių dienų *Palemūnės* arba *Panemùnės* (abu vardu žinomu yra serediškiams) kalnas senovėje galėjo vadinties ir **Palemuonės* arba **Panemuonės* kalnu, plg. upės vardą: *Nemuonas* „Nemunas", kaip kad ištaria Vištyčio parapijos gyventojai, Juška žod. I 472 s. v. *grinsti*; Juškos Svotb. dainų Nr. 104,7: Vaikščioja bernelis *Panemuonėmis*.

[2] Scr. rer. Pruss. IV p. 293.

[3] Brugmann Grundriss II², 1 p. 427.

[4] [Būga rašo: *vid-ev-ys*, *mūkin-ev-ys*, *Kal-ev-ēlis*, *Kel-ev-ēlis*, **kal-ev-ys*, **kal-ēv-is*. — *Z. Z.*].

[5] Aist. stud. I p. 104.

[6] Mierzyński MLM I 129, 138. *T* iš minkšto *K*, plg. rus. *тистъ* iš *кистъ*.

[7] Ahlqvist Die Kulturwörter d. westfinn. Spr. 58.

[8] **Vidëvūtas*, pagal Jauniaus, lietuviškai būtų ištariamas kaipo **Vidievūotas*.

[9] Plg. skr. *vi-dūra-s* „sehr weit" ir kt. Whitney Indische Grammatik § 1289 b.

sudurtą su pr. būdvardžiu *deiwut(a)-s*(Enchir. 29) „selig, *padéivintas*“[1].

Žodylytėse *Widewuto* (Grunau'as) arba *Vidvutus* (E. Stella) ieškoti būdvardžio *deiwuts* yra negalimas daiktas, viena, delto kad dvibalsė *ei* prūsų kalboje negali pavirsti ing vienabalsę (monophthongum) *ë*[2], antra, delto kad toksai *ë* negalėjęs būtų iškristi. Jauniškė *Videviučio* etimologija visa remiasi ant klaidingo jo paties įstatymo, pagal kurio prūsų kalboje iš dvibalsių *ai* ir *ei* žinomuose padėjimuose galinti atsirasti vienabalsė *ë*[3].

Peterburgas, 25/III (7. IV). 1909 m.

---

[1] Apie padeivinimą Jaunius paliko sekantį prierašą, padarytą ant p. 33 Mierzyńskio rašto „Р.мове (Москва 1899)“: „Hurter, Theol. dogm., T. III, § 844: In consumatione seculi resurgent mortui... § 856: Iustorum corpora immutabantur gloriaque inaequale pro meritorum diversitate refulgebunt, in primis vero dotibus impassibilitatis, subtilitatis, agilitatis et charitatis ornabuntur, pag. 621[6]: dotes *corporis gloriosi*. — Daugšas in Postilla 1599 a. *corpus gloriosum* appellat *pa-deivintas* kūnas, sed. *deivinu* non est „gloriosum reddo“; contra idem valet, quod lat. „deifico“ repetendumque est a temporibus praechristianis, ubi in usu erat etiam apud Lituanos illud Adami Brem.: „colunt et deos ex hominibus factos“.

[2] Šis tarsnis, regimai, turėjęs būti lygus ilgam atviram *e*, žr. Aist. stud. I p. 84 § 40.

[3] Šitą klaidingą įstatymą aš įtraukiau į savo Aist. studijus I p. 74 sq. §§ 38, 40.

IV. K. JAUNIAUS MOKSLO DARBAS NUO 1902 m. IKI MIRČIAI

[Viltis 1908 m. Nr. 29]

Su prof. kunigo Kazimero Jauniaus nabaštiku teko man arčiau pasižinti 1902 metų pavasarį, tuojau po velykų. Pono Eduardo Volterio klabinamoji Mokslų Akademija buvo sumaniusi visus Jauniaus raštus apie lietuvių kalbą,—raštus, tilpusius kalendoriuose „Памятная книжка Ковенской губернии", išleisti antru atvėju Akademijos lėšomis. Antruoju atvėju leidžiamuose raštuose Jaunius norėjo padaryti nemaža pataisymų ir papildymų. Šio darbo atlikimas buvo negalimas be padėjėjo. Per E. Volterio rekomendaciją akademikas Šachmatovas paskyrė mane Jauniaus padėjėju arba „sekretoriumi". Mano sekretoriavimo pas Jaunių tikslas nebuvo pasiektas, nes kun. Jaunius mano perrašyto darbo nespėjo peržiūrėti, negalėdamas atsitraukti nuo savo kitų darbų. Tuomet mūsų nabaštikas tyrinėjo lietuvių kalbos įtekmę į suomių giminės kalbas. Prof. Jaunius savo negalėjimą atsitraukti nuo tyrinėjamo dalyko prie kito vadino savo silpnybe, liga, kurią jis jaučiąs nuo Kazaniaus laikų.

Nors minėtasis darbas ir nepasisekė padaryti, bet, nežiūrint į tai, laikas, kurį sugaišau su mūsų kalbotyriu, nenuėjo veltui. Aš iš sekretorių pašokau į mokinius. Kaipo mokinys, žinoma, turėjau labai artimą pažintį su savo mokytoju. A. a. kun. Jaunius buvo toksai mokytojas, kurs nuo savo mokinio neslėpė neivienos mokslo tiesos. Jaunius išpasakojo man visą savo mokslą apie kalbas ir supažindino su savo radiniais, dar neivienam mokslo vyrui nežinomais.

Visi Jauniaus išpasakojimai ir mokslo radiniai mano surašyti į atskirus šešis tomus (lanko $^1/_4$ dalis), pavadintus : „D-ras Kazimeras Jaunius. Kalbos dalykai. Surašė Kazimeras Būga". Šiuose tomuose tilpo užrašai : I t. nuo 1902 m. balandžio mėn. iki 1903 m. birželio mėn. 2 d. (543 puslapiai), II t. nuo 1903 m. birželio mėn. 3 d. iki 1904 m. kovo mėn. 25 d. (506 psl.), III t. nuo 1904 m. kovo mėn. iki lapkričio 24 d. (550 psl.), IV t. nuo 1904 m. lapkričio mėn. 25 d. iki 1905 m. spalių mėn. 9 d. (548 psl.), V t. nuo 1905 m. spalių mėn. 16 d. iki 1906 m. lapkričio 29 d. (544 psl.) ir VI t. nuo 1906 m. gruodžio mėn. 1 d. iki 1908 m. vasario mėn. 16 d. (352 psl.). Pirmajame užrašų tome nėra neikokio sistematiškumo : jame viskas be jokios tvarkos suversta. Čia yra nemaža medžiagos lietuviškam žodynui, vietų ir pavardžių sąrašai ir jų kilmės išaiškinimai. Kituose užrašų tomuose maž-daug yra išlaikytas sistematiškumas. Juose telpa gana platūs tarsnimokslio (phonologia) srityje tyrinėjimai, kurie paliečia lietuvių, latvių ir prūsų kalbas. Šiuose užrašuose nemaža vietos užima taip pat lytimokslis (morphologia). Visų mažiausia kalbama apie žodžių sutaikinimą (syntaxis). Užrašai suteikia šiek-tiek medžiagos tyrinėti aistiškų (= lietuvių, latvių ir prūsų giminės) tautų kultūrai ir mitologijai.

Šitais užrašais, kuriuose telpa Jauniaus mokslas, pasinaudojau savo rašte „Aistiški studijai. Medžiaga lygintinei prūsų, latvių ir lietuvių kalbos gramatikai", kurio pirmoji dalis išeis į žmones šiemet apie velykas.

Kada aš 1902 m. pavasarį pasižinau su būsiančiuoju savo mokytoju, jis dar sirginėjo akimis. 1902 m. vasarą Jaunius tegalėjo dirbti prie uždengto lango. Akims apsaugoti nuo netikėtos šviesos ant kaktos dėvėjo lezgį. 1903 m. birželio mėnesio pabaigoje Jaunius išvažiavo akių gydytųs į Berlyną, iškur pilnai sugijęs parvažiavo spalių mėnesį.

1903 m. sausio mėn. 31 d. prof. Jaunius gavo iš Krokuvos universiteto pakvietimą apsiimti būti ekstraordinariniu lietuvių kalbos profesoriumi. Universitetas Jauniui žadėjo algos mokėti 2600 guldenų. Tame universiteto pakvietime buvo rašyta, kad klausimas apie lietuvių kalbos mokslakrėslį (katedrą) yra rišamas apšvietimo ministerijoje, ir jei lig rudeniui būsiąs išrištas, tai kun. Jaunius turėsiąs spalių mėn. (1903 m.) važiuoti į Krokuvą. Iš-pat pradžių Jaunius buvo besirengiąs važiuoti, bet ilgainiui pradėjo Krokuvos

baidyties, iki pagalios visai užmetė universiteto pakvietimą, nedavęs raštu neikokio atsakymo.

1902—1903 m. prof. Jaunius daugiausia buvo užimtas lietuvių kalbos įtekme į suomių giminės kalbas ir Mierzyńskio rašto „Ромове (Археологическое исследование. Москва 1899)“ kritika.—Kalbiškus santykius tarp lietuvių ir suomių pirmasis moksliškai ištyrė ir juos aprašė Thomsen'as[1]. Jauniaus tyrinėjimai apie suomių ir lietuvių santykius duoda nemaža naujų faktų, papildančių ir pataisančių Thomseno išvedžiojimus. Thomsen'as suomių giminės[2] kalbose teranda vien lietuvių kalbos liekanas, tuotarpu kad Jaunius randa įtekmę daug senesnę, negu lietuvių, kuri, anot Thomseno, paeinanti iš pirmųjų amžių prieš Kristaus gimimą, maž-daug iš Makedonų Aleksandro laikų, kaip kad sakė akademiko Kuniko nabaštikas. Senesnėji įtekmė į suomių giminės tautas, pagal Jauniaus mokslą[3], paeina iš tų laikų, kada lietuviai, latviai ir prūsai dar tebebuvo viena tauta ir tebevartojo vienodą kalbą.

A. Mierzyńskio raštas „Ромове“ apima archajologiškus tyrinėjimus apie Ruomuvą[4] — tikėjimo kulto centrą, kuriame gyveno prūsų „popežius“ Krivė, apie šventąjį ąžuolą, kurio kamiene stovėjo „dievų trejybės“[5] stabai, apie „bažnyčias“ bei trobesius, stabus ir t. t. Jaunius, ištyręs visą medžiagą, tilpusią šiame Mierzyńskio rašte, ir prie to dar pridėjęs savo gausias žinias, priėjo prie išvedimų, griežtai priešingų Mierzyńskio padarytiesiems. Jaunius, kurs iš pradžių žadėjo „Romowę“ sutrupinti į šipulius, neparašė šio rašto kritikos, nors ir buvo pasižadėjęs parašyti į „Известия отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук“. Jauniaus prierašais, tilpusiais Mierzyńskio rašte „Ромове“, išdalies pasinaudojo kun. Juozas Tumas savo straipsnyje „O dawniejszych zabudowaniach litewskich“[6].

Jaunius, priešais Mierzyńskio nuomonei, išrodo, kad „dievų trejybė“ Ruomuvoje nėra Simano Grunau'o pramonė, kad Grunau'as nevisame-kame meluoja, kad Grunau'o padavimai apie Ruomuvą

---

[1] Savo rašte „Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog. København 1890“.

[2] Suomių giminės taūtos : Suomiai (finnai), lyviai, igauniai arba éstai, lapiai arba sabmiai, mokša- ir erzia-mordva.

[3] Žr. mano Aistiškų studijų § 16.

[4] Žr. mano Aistiškų studijų § 71, p. 181**.

[5] Patulas, Perkūnas ir Patrimpas.

[6] Žr. Kalendarz Nadbałtycki na rok 1905 p. 94—111.

nėra jo prasimanymas. Pagal Jauniaus, Grunau'o žinios apie Ruomuvą remiasi ant prūsų padavimų, kuriuos jis surašė iš prūsų. Grunau'as prūsus gana gerai pažino, ką gali rodyti jo prūsiškas žodynėlis (100 žodžių), į kurį tilpo žodžiai iš Tolkiemyčio apylinkės.

1904 m. sausio mėn. pradžioje, apie trijų karalių šventę, prof. Jauniui pasisekė perskaityti[1] ir išaiškinti vadinamasis „Vidievūto" vėluvos antrašas, kurį mums paliko Grunau'as savo kronikoje. Jei šisai vėluvos antrašas būtų nefalsifikatas[2] ir skaitymas tikras, tai jis be abejojimo turėtų labai didelę mokslo svarbą. Galutinas antrašo skaitymas buvo paduotas „Vilniaus Žiniose"[3]. Šis antrašas dar ligšiolai nesusilaukė kritiško išleidimo.

1904—1906 m. prof. Jaunius darbavosi lietuvių, latvių ir prūsų mitologijos, (iš dalies) archajologijos ir kalbos srityse. Minėtaisiais metais mūsų nabaštikas kritiškai perveizdėjo Brücknerio raštą „Starożytna Litwa" ir Mierzyńskio „Mythologiae Lituanicae Monumenta" (2 tomu). Mierzyńskio rašto Jaunius turėjo mano egzempliorį, kuriame jis padarė labai brangius prierašus, ligšiolai dar nesuvartotus, pas mane tebegulinčius.

Daug laiko ir darbo padėjo prof. Jaunius savo tyrinėjimams, palytintiems lietuvių, latvių ir prūsų kalbų priegaides ir jų santykį tarp savęs. Priegaidžių tyrinėjimai suteikia labai daug naujų ir žinotinų faktų nevien lietuvių, latvių ir prūsų kalbomoksliams, bet ir visų kitų indoeuropiškųjų kalbų gramatikoms.

1906 ir 1907 m. Jaunius visų-daugiausia buvo užsiėmęs semitų kalbomis ir jų santykiu su mūsiškėmis, tai yra indoeuropiečių kalbomis. Šių metų ir prieš dešimtį metų padarytieji tyrinėjimai šioje pakraipoje kun. Jaunių privedė prie gilaus įsitikinimo, kad semitų kalbos yra giminaitės su indoeuropiškomis, t. y. kad buvo tokie laikai, kuriuose ir semitai ir indoeuropiečiai buvo viena ir ta pati tauta ir vartojo vienodą kalbą. Giminybė tarp semitų ir indoeuropiečių kalbų, pagal Jauniaus, yra neabejojama, šią giminybę jis galįs išrodyti su matematikos griežtybe. Jauniaus studijai apie semitiškų ir indoeuropiškų kalbų giminybę prie didžiausio noro dėlei ankstybos ir nesitikėtos mirties paliko nepabaigti ir į spaudą neprirengti. Aš, nors ir nebūdamas semitologas, laikiau savo priederme susirašyti į savo užrašų sąsiuvinius ir semitiškus Jauniaus

---

[1] Prie skaitymo prisidėjau ir aš.

[2] Dabar man rodos, jog šisai antrašas yra falsifikatas.

[3] 1905 m. kovo mėn. 1 d. Nr. 55.

tyrinėjimus tuo tikslu, kad paskiau galima bus suvartoti, įdavus į žinovo rankas. Semitiškų studijų pas mane susirinko gana storas sąsiuvinys (170 psl.).

1907 m. vasarą prof. Jaunius praleido Nikolajevkoje[1], kur mūsų kalbotyrį aplankė d-ras J. Basanavičius. Nikolajevkoje šią vasarą visų-daugiausia Jaunius pasidarbavo berišdamas klausimą, iš ko kilo dvibalsė *ie* (cf. *liepa, giedras...*) lietuvių ir latvių kalbose. Jauniaus mokslas apie dvibalsės *ie* kilmę jau mano suvartotas „Aistiškuose studijuose".

Jaunius mirė, betyrinėdamas vieną latvių kalbõs ypatybę santaikoje — „debityvą". Šiuo klausimu užsiimti nabaštiką paragino latvių kalbotyrio K. Mülenbacho straipsnis „О дебитиве"[2], kuriame paliko svarbius prierašus, išaiškinančius latvių „debityvą" ir lietuvių bei latvių „relatyvą".

Jauniaus prierašai, padaryti jo skaitytose knygose, taip aiškiai ir plačiai surašyti, kad žinovui labai lengva jie suvartoti.

[1] 30 varste nuo Peterburgo, ant dešinio Nevos kranto.

[2] *Известия отделения русского языка и словесности* Императ. Академии Наук 1907 г. Тома X-го книжка 3-я p. 313 – 333.

V. KALBOS DALYKAI

[Vadovas II 1909 296]

Jaukas[1] = przynęta. Žemaičiuose (Kvėdarnos, Varnių, Kulių par.) šis žodis neturi vienãskaitos, t. y. jis yra „plurale tantum".

Metašimtis = stólecie. Man rodos, reiktų sakyti *šimtametis* : *šimto metų* tarpas (ne *metų šimto* tarpas); *šimtas metų* — *šimtamẽtė* pušis.

Strypas = dzida : ne duriamasis pagalys, bet metamasis (Wurfknüttel), plg. žemaičių patarlę : šunų nepraėjęs, *strypų* neišmėtliokis.

Vyla = strzała yra skolintinis žodis : plattdeutsch *fil* „Pfeil" (iš lot. *pilum*).

Gedulys = żałoba (kaip *sopulys*). Sãlako, Dūkšto, Tverẽčiaus, Lenkmenų parapijose sako : *gẽdulos, gedulų* plurale tantum : jam dabar *gẽdulos* : numirėlį *gedi, gedėjo, gedėti*.

Omenies (pamięci) vietoje kvėdarniškiai ir rietaviškiai sako *ómynė*. Žemaičių *ómynė* reiškia netikt „pamięć", bet ir „rozum" (intellectus). Žemaičiai (Kvėdarna, Rietavas) sako : Žmogus *tur ómynę*, galvijis *õmę* (instinctum). *Omė,-ės*, acc. *õmę* = instinctus.

Siusmo (szał) vietoje dusetiškiai vartoja *siustą* : *siustas,-o*.

Pavalgus žmogus — edax (activ.); ***pavalgi*** duona = panis, qui lubenter editur (pass.) — minkšta, balta duona (Kvėdarnos par.).

Žemaičių patarlė : *Pósėdis póbėgį daro*, jei nelaiku sėdėsi, reikės bėgti = jei ko savo laiku nepadarysi, reikės skubiai daryti (Kvėdarnos par.).

---

[1] Pastabos prie „Vadovo" žodynėlio (Nr. Nr. 1 ir 2).

VI. KADŪKAS, AZNYČIA IR KELETAS KITŲ SVETIMOS KILMĖS ŽODŽIŲ

[Viltis 1910 Nr. 46, 47, 48]

Nr. 46 **1.** Bobų ponaitis „Vilties" 28 (363) numere prašo žinovų paaiškinti jam, kas galėtų būti *Vilio* vaikas ir *kadūkas* (ne *kadukas*, kaip kad rašo minėtasis ponaitis). Apie *Vilį* sunku kas tikra pasakyti. Be nėra *Vilis* kitų lietuvių *Vilius*, vokiečių *Wilhelm*?

Kadūkas žinomas yra netik apie Kavarską, bet ir kiek tolėliau, k. a. apie Dusetas, Jūžintus. Šitas žodis kitą kartą yra reiškęs tą pat, ką ir *nuomaruõ* arba *núomaro* liga. Kanstanto Širvydo 1713 metų žodynėlyje (Dictionarium trium linguarum p. 80) mūsų žodelis taip įrašytas : *Kaduk.* Morbus comitialis, morbus caducus, epilepsia. *Nuomaruo, kadukas.*

Kadūkas lietuvių kalbon ligõs ir velnio (palygink : *kadūkas jį žino*!) reikšmėse pakliuvo iš lenkų : *kaduk* „choroba S. Walentego, padaczka, epilepsya" ir *idź do kaduka*! *Tam do kaduka*!; palygink dar baltarusių pasakymus : *kaduk jaho vaźmi, na kaduka tabie treba heta, s kadukóm pryviołsia k nam.*

Vietoje *kad tave kadūkas*! Panemunėlio parapijos žmonės sako *kad tave liekna*! Ką *liekna* reiškia, žmonės jau nebežino.

Keiksme *kad tave kadūkas*! žodis *kadūkas* iš pat pradžių buvo suprantamas kaipo *núomaro* arba *nuomaruoniẽs* liga, bet ilgainiui, iš kartos karton pereidamas, jis nebeteko savo p i r m o s i o s reikšmės. Dabar jau *kadūkas* — nežinoma būtybė, į kurios nagus inkliūti niekas nenori.

Panemunėliečių *liekna* kadai kit-kart galėjo reikšti r a i s t ą, b a l ą (: *lieknas*—kupiškėnų); palygink sakinį *kad tave balà*!

Žodžiai, kitą kartą buvę raiškūs ir perregimi, „stereotipiniuose" pasakymuose (patarlėse, mįslėse, keiksmuose, linkėjimuose, palyginimuose...) par ilga pavirsta miglotos reikšmės žodeliais. Tokių žodelių turime nors ir šiuose sakiniuose: 1) rėkia kaip *skardõjus* (Panemunėlis); 2) lekia kaip *skraĩstas* (Dusetos. Sakoma į greitai einantį žmogų); 3) po ligai eina kaip *vorūšis* (Linkmenes. Sakoma į labai silpną žmogų, palengvo einantį); 4) ridikas, vyras kaip *kẽmuras* (Linkmenes. Sakoma į drūtą, tvirtą, storą); 5) išsitepęs kaip *čiùmuras*; eik tu *čiumurė*! (Linkmenes); 6) eina kaip *žverblas* (Linkmenes); 7) vaikas rėkia kaip *žẽbas*; eik tu *žebė*! (Linkmenes); 8) nedrūtas kaip *šiõšė* (Linkmenes); 9) nedrūtas kaip *kevẽša* (Linkmenes); 10) vaiko tik *ãvėdas* „visiškai sunykęs, tik ženklas" (Linkmenes); 11) Ar ne *indėvės* tave pjauna? (Kvėdarna); 12) rugiai auga kaip *pliaušketai* „šiaudas drūtas, stiprus" (Tverečius).

Panašiuose augščiau privestiesiems sakiniams lig mūsų dienų galėjo užsilikti ne vienas gana senas žodis. Tokie sakiniai geistina būtų rinkti ir laikraščiuose skelbti.

2. Šiaulėniškių valstietis „Vilties" 34 (369) numere paduoda keletą žinių apie salyklo džiovinamą prietaisą, vardu *aznyčia*. Tik labai gaila, kad š. v. neteikėsi pažymėti, kur dar šisai žodis tebėra, jei nevartojamas, tai ben žinomas.

Su senobės *znicz'*ium ir su XIX šimtamečio pradžios rašytojų prasimanytąja *žinyčia* salyklo džiovinamoji *aznyčia* neturi nieko bendra. Kas buvo *znicz'*ius ir kaip reikia šis žodis skaityti, malonus skaitytojas ras mano straipsnyje „Lietuvių tautoje" kn. 1 dalis 3 p. 349—351.

Juškevičiui (žr. jo žodyno I d. p. 180) žodis *aznyčia* buvo pažįstamas iš Pušaloto apylinkės. Šitą mūsų žodį taip-pat žinojo ir Kastantas Širvydas; plg. jo 1713 m. žod. p. 237: *Ozdownia, ozdnica*. Fumarium frumentarium. *Aznićia*.

Aznyčia ne lietuvių žodis: jis paskolintas iš lenkų kalbos, būtent, iš žodžio *ozdnica*, plg. dar: *ozdownia, ozd* „suszarnia słodu, słodownia". Lenkiški salyklinės vardai išvesti yra iš šaknies *ozd-* „džiovinti", randamos čekų ir slovincų veiksmažodyje *ozditi* (plg. graikų ἄζω „džiūstu, džiovinu" iš senesnio **azd-ō*).

Lietuvišką salyklinės vardą turime žemaičių žodyje *kurtinỹs*, žr. mano „Aistiškų studijų" I p. 148 § 68[1].

Nr. 47 **3.** Tenenuliūsta Bobų ponaitis bei Šiaulėniškių valstietis, gavę žinotį, kad jų nuolankoje laikomieji *kadūkas* ir *aznyčia* yra ne

savi, bet skolintiniai žodžiai. Kalbininkai lygiai turi tyrinėti kaip savõs, taip ir svetimõs kilmės žodžius. Mes, rinkdami medžiagą pilnam lietuvių kalbos žodynui, neprivalome skirti svetimos kilmės žodelio nuo saviškio: visi lygiai brangūs.

Svetimas žodis atskirti nuo saviškio nėra lengvas daiktas; kodeliai nėra ko stebisi, kad kartais mūsų rašytojai vieną antrą svetimõs kilmės žodį paskaito saviškiu.

Savosios, prigimtosios kalbõs tyrinėtojui reikia būti labai objektingam žmogui, kad kartais, betyrinėdamas klausymą apie žodžių nuosavumą ar skolinimą, nepasiduotų piktai suprastam patrijotiškumui: čia tyrinėtojui teturi rūpėti vienat tiesa. Tikrasis kalbų tyrinėtojas, prof. Jono Boduėno de Kurtenės žodžiais betariant, „nie powinien mieć języka ojczystego" (Szkice językoznawcze. Tom I 289).

Patrijotizmas mokslinguose tyrinėjimuose yra piktas (= blogas) patarytojas. Kur jis įsibrauna, ten drąsiai gali ieškoti įvairių bei įvairesnių moksliškų nesąmonių. Moksliška nesąmonė pìga padaryti ne tik paprastam diletantui, bet ir didžiam mokslo vyrui.

Prof. kun. Kazimiero Jauniaus nabaštikas neabejotinas slaviškas paskolas, tokias, kaip antai: *rubežius* (Aistiški studijai § 33[1]), *brikas* l. c. § 28[50], *stiklas* l. c. § 30[11], *nevadas* l. c. § 32, II[13], *uzbonas* l. c. § 47[11], *akrūtas* l. c. § 69[8], *kurapka* l. c. § 67[26], *abrakas* l. c. § 67[26], *nabaštikas* (Draugijos II 64—68), *sijonas* ir *kiklikas* („Dirva—Žinynas" Nr. 8, Liepos 1903, p. 156, 157) skaito grynų gryniausiais lietuviškais žodžiais.

Jei taip atsitinka su Jauniumi, tai ko benorėti nuo kitų, vadinamųjų „dii minores". Nežinovai, tariamieji „dii minores", kur-kas dosnesni. Jie lietuvių kalbą apdovanoja visokiomis svetimybėmis, manydami reikalą turį su nuosavybėmis.

Savo laiku aš irgi esmi buvęs apydosnis. Lietuvių kalbõs iždan aš indėjau sekančius svetimõs kilmės žodžius: *lugė* „czółno" (Aistiški studijai p. 9), *katas* l. c. 9, *kuodelis* l. c. 25, *bile* l. c. 56, *vogonas* l. c. § 30[14], *varsa* l. c. § 37[27], *vica* l. c. § 42[14], *plyta* l. c. 150, *sėbras* l. c. § 32, I[23], *tarba* l. c. § 37[24], *triba* l. c. § 69[31], *bragas* l. c. § 66[1], *drigantas* l. c. § 66[2], *kudlos* l. c. 106*, *trieliuoti* l. c. 9, *bizas* l. c. § 69[23].

D-ras Pietaris (Savasis) nepašykštėjo lietuvių apdovanoti *kunigu* („Žinyčios" Nr. 4—5. Tilžė 1902 p. 11—12), *mislimi*, *dūmojimu*, *kutu*, pramanytu *sueimu* (tėra *seimas* iš lenkų žodžio

sejm) ir *kišeniumi* („Dirva—Žinynas" Nr. 7. Balandis 1903 m. p. 143, 144).

D-ras Jonas Basanavičius lietuvių kalbą praturtina tarp kitų dar sekančiais slaviškos kilmės žodžiais: *čystas* (Lietuviszkai-trakiszkos studijos I 28), *bartis* l. c. 75, *vynas* l. c. 77 (cf. *vyn-medis* „Lietuvių tautoje" I 1), *dūšia* l. c. 115—123, *alyvos* medis (Lietuvių tauta I 1), *levas* l. c. 1—7, *meška* l. c. 72.

P-no A. Paparonies (Draugijos III 65—67) dosnumu lietuvių kalbos iždan tampa įneštos dar sekančios svetimybės : *uzbonas, bonė, rinka, sūdas* „сосуд".

Mums būtų malonu visų šių žodelių apginti lietuviška kilmė, bet to padaryti nestengsime nė geriausiais norais: tam priešais stovi nelemtieji garsų dėsniai ir žodžių istorija.

Nr. 48 Jauniaus, mano, Pietario, Basanavičiaus ir Paparonies etimologijos, kuriomis visi mes kaip vienas stengėmės prirodyti svetimo žodžio lietuvišką kilmę, turi bent mokslingumo šešėlį, kitaip sakant, jos yra moksliškos. Bet kiek turime etimologijų, kurias mums brukte bruka žmonės, neturį mažų mažiausio filologiško prasilavinimo! Tokie, aš pasakyčiau, „namų darbo" etimologai išaiškina ką tinkami lengvu, jiems vieniems tesuprantamu, būdu. Vieni visa-ką imasi išaiškinti balsiu *u*, antri vėl — „(kariškais) šauksmais"! Tokie namų darbo etimologai, Boduėno (Szkice językoznawcze I 15) žodžiais betarint, sudaro „szereg ludzi z nieokiełznaną fantazją, ludzi, śniących na jawie, powodujących się przypadkowemi podobieństwami brzmień, ludzi, wywodzących np. *giepidów* od *kpów*, a *Turyngów* od *durni*".

Aš, juokų deliai, paduosiu čia kelias Daukanto etimologijas, išimtas iš jo „Būdo" (1845 m.). *Kīlīmas* (= „didelis, pailguotinas, vilnonas raištis". Žodis paskolintas iš lenkų kalbos : *kilim* „kobierz, dywan" iš turk. *kilim*) nu źôdio *kélautī* 40_{13}. — Žodį *svodbà* Daukantas perdirba į *sówodba* (*ó* = *u*) beje : *sówedimą*, nu źôdio *westi* 52_{3}. — *Pasoga* nu źôdio *sektī* 52_{21}. — *Pyragajs* tebwadīn, nu to, iog īsz *ragû* gerdamis *purû* (= žieminių kviečių) dounó óźkąndos 61_{23}. — Wadīno *kaliedomis* nu źodio *kaltī*; kajpogi mīnawonè præiusiû metû *kalą* gaspadoriós i trobos sījną wīnį arba ragą 141_{19}. — *Lījpoie* (= „Libau") nu źodio *liptī*, iog lengwaj īsz juros galieję i krasztą īszlīptī. *Klajpieda* nu źodiums *klystī* ir *pieda*, jog *klajdioiós* juro galīeję sawą *pièdą* padieti 11_{11-14}.

Daukanto etimologijos nėra dar taip baisios, reikia žinoti,— yra kur-kas baisesnių. Aš čia paduodu ištrauką iš rašto, vardu „Nowe Atheny czyli księga pełna różnych sciencyi przez Xiędza Benedykta Chmielowskiego 1743 r.“. Ši ištrauka žinotina yra visiems „namų darbo“ etimologams. Šit ji : p. 50. Nomenklátura álbo Notatio Nominis explikuie, iákie słowo co sonat, álbo zkąd ma originem. Co obserwuiący może pieknie mowę swoię odornare, y nią dziwnie Auditora lub czytelnika delectare animum. Ták *DEUS* niby się mowi à *dando* : *Niedziela*, niby Nie dźiełay nic w dźień Bogu poswięcony : *Matká*, niby Ma, tka Dźiećiom : *Macocha*, niby Ma co, [p. 51] to chowa dła siebie, álbo swoich : *Zołnierz*, niby zołd bierz, iàkoż po łáćinie zowie się Stipendiarius Miles... *Honor* formuie się z dwoch słow, to iest ze słowká Hebrayskiego *Hon*, to iest Bogáctwo, y ze słowká Francuskiego *or*, to iest złoto. Indeque venit Honor, mowi Ovenus Poéta... *Labirynthus*, niby *Labor* intus, bo ciężko się było wywikłáć z niego.

* * *

Išrodinėjimais, kad tokie žodžiai, kaip antai: *nabaštikas*, *meška*, *uzbonas* ir kt. (žr. sąrašą, augščiau padėtąjį), yra nelietuviški, „Vilties“ skiltyse aš nežadu užsiiminėti: viena, ne tam yra skiriamas mūsų laikraštis, o antra, šiaip-jau skaitytojui filologijos prirodymai dažniausiai yra mažai teprieinami, o todel ir savo tikslo nepasiekiantys.

VII. APIE LIETUVIŲ ASMENS VARDUS

[Lietuvių tauta II, 1 1911 1—50 ir atskiras leidinys Vilniuje 1911]

Literatūra. Versmės

Akt — Акты издаваемые Виленскою Археологическою Комиссиею Том XXV.

AktDn — Акты Литовско-русского государства, изданные М. Довнар-Запольским. Выпуск I (1300—1529). Москва 1899.

AktLieM — Акты Литовской метрики. Том первый. Выпуск первый. 1413—1498 г. г. Собраны заслуж. профессором Императорского Варшавского Университета Ф. И. Леонтовичем. Варшава 1896. — Том перый, выпуск второй 1499—1507 г. г. Варшава 1897.

ASb — Археографический Сборник документов, относящихся к истории северозападной Руси.

ASg — Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie.

Basanavičius J. Dr. Keli lietuvių vardai ir jų etymologijos. — Lietuvių Tauta I 76—82.

Basanavičius J. Dr. Ar sena lietuvių kalboje „manta"? — Lietuvių Tauta I 234—237. — Šiame straipsnyje randame keliolika asmens vardų, turinčių viename kamienų šaknį *mant*.

Basanavičius J. Dr. Ar sena yr' musun „tauta"? — Lietuviszkai-trakiszkos studijos. Shenandoah Pa 1898 p. 93—99. — Čia B-ius duoda keletą asmens vardų su kamienu *taut*.

Bezzenberger Adalbert. Die Bildung der altpreussischen Personennamen. Königsberg i. Pr. 1876 iš Altpreussische Monatsschrift XIII 385—435.

BrŽ — Богдан Барвінский. Жигимонт Кейстутович Великий князь Литовско-русский (1432—1440). Історична монографія. Жовква 1905.

Bs¹, Bs² — Lietuviškos pasakos. Surinko D-ras Basanavičius. Shenandoah Pa t. I 1898, t. II 1902.

Bs³, Bs⁴, Bs⁵, Bs⁶ — Lietuviškos pasakos yvairios. Surinko Dr. J. Basanavičius. Chicago 1903—1905. Keturi tomai.

Būga K. Pavardžių priesaga *-eikia-* ir *-eiko-*. — Lietuvių Tauta I 82—84.

Būga K. Priesaga *ota-* (resp. *-uota-*) vietų ir žmonių varduose. — Lietuvių Tauta I 223—228.

Būga K. [Keletą mažmožių apie dvikamienius asmens vardus randame „Kalbos dalykuose" (Kaunas 1910); žr. p. 42, 45, 46, 48, 54].

Cod. Vit. — Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376—1430 collectus opera Antonii Prochaska. Cracoviae 1882 (Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. Tomus VI).

Długosz — Joannis Długossii seu Longini Canonici Cracoviensis Historiae Polonicae libri duodecim... cura et impensis Alexandri Przezdziecki.

DPr — S. Daukanto rankraštis „Privilegia" — Jura, immunitates et privilegia Samogetarum in unum collecta. In folio 384 lakštai.

Ds — Dusetos, Ežerėnų apskrities, Kauno gub.

Geitl — Dr. Leopold Geitler Litauische Studien. Prag 1875.

Hol — Яков Ф. Головацкий. Памятники дипломатического и судебно-делового языка русского в древнем галицко-володимирском княжестве и в смежных русских областях в XIV и XV столетиях. Львов 1867.

IL — Ипатьевская летопись. (Полное собрание русских летописей. Том II). Издание второе. СПБ 1908.

In — Инвентари имений XVI-го столетия (Акты изд. Вилен. Археогр. Ком. Том XIV).

J — Литовский Словарь А. Юшкевича. Том I. СПБ 1904.

K — Kurschat Litauisch-deutsches Wörterbuch. Halle a. S. 1883.

Kurietis A. Kuo vardu buvo didieji Lietuvos kunigaikščiai. — Dirva-Žinynas 1903 m. Nr. 7 p. 91—98.

2(4) **Kurietis A.** Apie lietuviškas pavardes. — Dirva-Žinynas 1903 m. Nr. 8 p. 62—65.

Кузнецов Ю. М. Древние двуосновные имена у Литовцев, их состав и происхождение. — Живая старина 1896. Вып. I стр. 32—50.

Kv — Kvėdarna, Raseinių apskrities, Kauno gub. — Visos žinios iš Kvėdarnos paeina nuo prof. kun. Kaz. Jauniaus.

Лаппо И. И. Великое княжество литовское за время от заключения Люблинской унии до смерти Стефана Батория (1569—1586). Том первый. СПБ 1901.

Leskien August. Litauische Personennamen. — Indogermanische Forschungen, herausgeg. von K. Brugmann und W. Streitberg. Strassburg 1910 Bd. XXVI S. 325—352.

Lewy Die altpreussischen Personennamen. Breslau 1904.

LF — Bezzenberger Litauische Forschungen. Göttingen 1882.

Любавский Литовско-русский сейм.

Miež — Kun. M. Miežinio liet.-latv.-lenk.-rusiškas žodynas.

N — Wörterbuch der Littauischen Sprache von G. H. F. Nesselmann. Königsberg 1850.

Napiersky — Русско-Ливонские акты собранные К. Е. Напьерским. СПБ 1868.

Nesselmann Thesaurus linguae Prussicae. Berlin 1873. — Čia randame daugybę senobės prūsų vardų.

Опись документов Вилен. центр. Архива древних актовых книг.

Pierson W. Altpreussischer Namencodex. — Zeitschrift für Preussische Geschichte und Landeskunde, Jahrgang X (1873) S. 483 ff., 618 ff., 685 ff. (= PN).

П. с. р(ус.) л(ет.) = Полное собрание русских летописей.

Preuss. Urk. — Preussisches Urkundenbuch. Politische Abteilung. Band I. Erste Hälfte... von Archivrath Philippi... und Dr. Wölky. Königsberg i. Pr. 1882. Bd. I Zweite Hälfte... von August Seraphim. Königsberg i. Pr. 1909 (= PU).

Ревиз. = *Ревизия пущ и переходов зверных в бывшем великом* княжестве Литовском... составленная... Воловичем в 1559 году... Вильна 1867 (= RP).

S — И. Я. Спрогис. Географический словарь древней Жомойтской земли XVI столетия. Вильна 1888.

Scr. rer. Pr(uss). — Scriptores rerum Prussicarum (= Sc).

SPSn — А. Соболевский и С. Пташицкий Снимки грамот XIV в. Издание Археологического Института. СПБ 1908.

Sp(ūdul)-is Jonas D-ras. Apie lietuviškasis pavardes. — Žinyčia Nr. 2 p. 18—29 (Tilžėje 1900).

SzD — Dictionarium trium linguarum, In usum studiosae Juventutis, auctore R. P. Constantino Szyrwid è societate Jesu, cum Superiorum permissu editum. Quinta editio recognita et aucta. Vilnae. M. DCC. XIII.

Vaišgantas Sąrašas geografiškųjų Lietuvos vardų. — Dirva-Žinynas 1904 m. Nr. 10 p. 35—61, Nr. 11 p. 3—29 (= Vš)

Venslovas M. D-ras. Apie Lietuvos Kunigaikščių vardus. — *1909* m. „Draugijos" Nr. Nr. *33, 34, plg.* dar Nr. *40 p. 325—328.*

Вольтер Э. А. Новые материалы для изучения литовского именослова. — Жур. Мн. Нр. Пр. 1890 часть CCLXIX № 6 стр. 376—383.

Šian sąrašan teintraukiu tas versmes, kuriomis naudojausi žemiau dedamame *straipsnyje. Didumą* vietų vardų ėmiau iš Vaišganto sąrašo.

Būčia labai dėkingas skaitytojams, jei jie teiktųsi vietų ir asmenų vardų pažymėjimuosna įsibrovusias klaidas man pranešti.

* * *

Dabartinės mūsų pavardės, pavyzdžiui, tokios, kaip antai: *Daūkšas* (Kvėdarnos par.), *Dáujotas* (Žviñgių par.), *Gedmìnas* (Kvėdarnos, Šāčių par.), *Daūgilas* (Kvėdarnos par.), *Dárgis* l. c., *Gedvilas* l. c. ir pan., dar šešiolikiame šimtmetyje tebebuvo asmens
3(5) vardais, kas aiškiai matoma yra iš 1528 metų bajorų sąrašo (Описъ шляхты земли Жомойтской и ихъ людей). Pavyzdžiui iš

minėtojo sąrašo, Daukanto („Privilegia") perrašyto „lenkiškomis" raidėmis, duodu sekančius vardus:

Bilus Monkont-owicz 148b
Budrus Radwił-ojtis 148b
Budrus Wilat-owicz 148a
Butrym Olechnowicz 118a
Dargis Minkont-ajtis 148a
Dowgiał Mongajł-owicz 118a
Dowgiał Możejk-owicz 123a
Dowgiał Możrym-owicz 119b
Dowgil Możut-ewicz 148a
Dowgis Towtk-owicz 118a
Dowgutis Petraszewicz 148a
Dowiat Petrowicz 145a
Dowksz Piktujżewicz 123a
Downar Pikt-ewicz 119a
Dowgil Stankiewicz 122b
Gajl Jatwiłajtis 118b
Gajlus Kiboiowicz 118a
Gajwil Nejkowicz 145b
Galmin Petrowicz 146a
Gedgont Kotkewicz 119a
Gedmin Dowginajtis 124a
Gedmin Kontrimowicz 147b
Gedwil Rimejkowicz 146a
Gejdwil Gailewicz 124a
Genelis Hrikorewicz 124b
Jahmin Budrewicz 147a
Kanczalga Petraszewicz 146b
Kontrim Miniałkowicz 148a
Lipnius Talewicz 148a
Lowdius Budrajtis 149a
Manwil Kunajtis 149a
Miž Dowgelis 120a
Montowt Dowginowicz 118b
Narbut Žakowicz 118a
Narhal Sudmontowicz 147a
Narwil Gedwilowicz 123b
Narwojsz Kotkowicz 118a
Narwojsz Dargužewicz 122b
Radwil Genejtowicz 123b
Rymgajlo 117b
Rimko Gitowtowicz 147b
Rimszis Lewoitis 121a
Rimwid Wibrewicz 118a
Rupejka Wiszutajtis 149b
Stirpejko Milejkajtis 123a
Talusz Dowkmontowicz 119a
Towień Wiażewicz 120b
Wisgir Andruszkowicz 122a
Witort Kapszajtis 148a
Žwirblis Mejžaktis 147a.

Šalymais su *Bylius*, *Budrius*, *Butrimas*... randame ir krikščioniškus vardus. Iš to paties sąrašo pavyzdžiui tesie kad ir sekantys vardai:

Hric Jaswid-owicz 149a
Jakim Dorgilotis 150a
Jakub Dirgintowicz 149a
Jan Nekepelis 149a
Jan Towtwilowicz 145a
Jurgis Butkajtis 121a
Jurgis Bujwidajtis 121a
Juri Dolkwinowicz 148a
Martin Kirbutajtis 147a
Mic Dowgajłowicz 146b
Mikutis Monkajtis 148a
Paszko Dowgilowicz 118b
Pawel Rimdejkowicz 145b
Pawel Dowmontowicz 146b
Petr Wiswilowicz 147b
Petr Talat-owicz 145a

Petras Beluszajtis 124a
Pronis Jakubowicz 118a
Romutis Jurewicz 149a
Stanis Dowgawtis 121a
Stanisław Skirwojnowicz 150a
Staniul Wiłajtis 148a.

Vardų sujungimuose, panašiuose į *Dargis Minkont-ajtis, Gedmin Dowgin-ajtis, Rupejka Wiszut-ajtis, Gejdwil Gajl-ewicz, Montowt Dowgin-owicz*..., pirmieji vardai yra asmėnvardžiai (личные имена), o antrieji — tėvãvardžiai (отчества). Iš tėvavardžių, tokių kaip *Minkont-ajtis, Dowgin-ajtis, Wiszut-ajtis, Gajl-ewicz, Dowgin-owicz*... (paskutiniuoju du vardu rusiškais sufiksais), ilgainiui išsirutulo ne viena dabartinė lietuvių pavardė.

Mūsų lietuviškosios kilmės pavardės (ne skolintinės!) yra dviejų rūšių: 1) viena-kamienės, nesudėtinės, ir 2) dvi-kamienės, sudėtinės. Kaip vienakamienės, taip lygiai ir dvikamienės pavardės, vienos yra savo kilme (etimologija) kiekvienam šiaip-jau žmogeliui aiškios, o kitos — neaiškios.

Prie aiškiųjų galime skirti kad ir šias pavardes: 1) vienakamienes: *Vilkas* D(u)s(ełos), *Liñgė* Ds „kania", *Šiaulys* Ramygalos par., *Lãpinas, Gerýbė* Kv(ėdarna), *Mýlimas* Kv, *Laukỹs* Prienai, *Balčiūnas* Ds, *Stimbirỹs* Ds, *Barzda* Ds, *Kuõlas* Jūžintai, *Skylė* Jū-
4(6) žintai ir kt.; 2) dvikamienes: *Balt-akỹs* Ds, *Viena-žindỹs* Ds, *Augštì-kalnis* Pampėnų par., *Balta-rãgis* Joniškėlio par., *Ỹl-akis* Mósėdžio par., *Pùp-lesis* Kv ir kt.

Neaiškios kilmės pavardžių yra begalės; iš jų pavyzdžiui tesie kad ir sekančios: 1) vienakamienės: *Býkšas* Kv, *Váira* Ds, Kupiškio par., *Véikšra* Ds, *Máila* Panemunė, *Kleibùs* Kv, *Baukỹs* Ds, *Bislỹs* Ds, *Klýpa* Ds, *Paknìs* Ds, *Braknìs* Ds, 2) dvikamienės: *Sur-gaĩlis* Ušpalių par., *Sir-vỹdis* Jūžintų par., *Aš-vỹdis* Ds, *Sei-bùtis* nuo Ragelių, *Jó-kantas* Kupiškio par., *Gós-tautas* Ukmergės par., *Aš-mantas* Kv, *By-vaĩnis* nuo Linkmenų...

Dvikamienių asmens vardų galūnės

D-ras Jonas Spūdulis jau 1883—4 metuose pastebėjo, kad tokios pavardės, kaip antai: *Butrym, Kontrym, Montrym, Narbut, Nargiello, Butowt, Kontowt, Surmont, Dyrmont, Montwil, Montowt* ir pan., yra sudėtinės, kitaip sakant, dvikamienės. Spūdulis, remdamos sekančiais sudėtinių žodžių pavyzdžiais: *šonkaulis, rytmetis, vortinklis, viršugalvis*, prieina prie tos nuomonės, kad ir sudėtinės pavardės turį baigtiesi galūne *-is*, žr. „Žinyčios" Nr. 2 p. 19.

Paskutiniuoju laiku apie pavardes rašė antras daktaras, M. Venslovas, „Draugijos" Nr. Nr. 33, 34. Pastarasis pavardžių-vardų ty-

rinėtojas, paskaitęs „Draugijos“ Nr. 33 p. 60 paprastųjų sudėtinių daiktavardžių dvidešimti penkis pavyzdžius, sako, jog iš jų esą „matoma, kad sudurtinis daiktavardis vyriškos gimties baigiasi ant *-is* (*-ys*), moteriškos ant *-ė*“. M. Venslovas, besanprotaudamas, kad sudėtiniai žodžiai baigiasi galūne *-is* (*-ys*) masc., *-ė* fem., priėjo prie tvirtinimo, kad tokios pavardės, kaip antai: *Nórvydas, Gedvìlas* arba *Gedvilà, Gìntautas, Rimgáila* ir kt. į jas panašios esančios svetimos, nelietuviškos, lygiai kaip ir *Benediktas, Armonas, Stanislovas. Nórvydas, Gedvilà*... esą sulietuvinti *Нарвидъ, Гедвилло*...

Laiške, rašytame „Draugijos“ redaktoriui („Draugijos“ Nr. 37 p. 57), aš padaviau keletą faktų, kurie, mano nuomone, liudija prieš tai, kad dvikamieniai (sudėtiniai) žodžiai visados turėtų galūnę *-is* (*-ys*), *-ė*. Trylika tokių pavyzdžių, kaip *naṁ-sargas* (=žem. *nuṁ-sargas*), *kump-nosà*..., man rodos, galėjo pateisinti tokias pavardes, kaip antai: *But-gìnas* Kantaučių par., *Bùt-rimas* Ds, *Arš-vilà* Ds, *Vìs-baras* Jūžintų par., *Dau-gėlas* Veiviržėnų par., *Dir-gėla* Kretingos par. ir kt. Bet d-rui Venslovui ir tie trylika pavyzdžių, kaip matyti iš „Draugijos“ Nr. 40 p. 325—328, nėra perkalbingi. Jis dar ir dabar tebetiki, kad *Maṁt-vydas, Vý-tartas* ir kt. yra paskolinti iš *Монтвидъ, Витортъ* vien del galūnės *-as*, kurios vietoje, jo nuomone, grynai lietuviškame varde testovėtų *-is*.

Senobės kunigaikščių vardų ir dabartinių pavardžių tyrinėjimas tolei neturės tvirto po kojomis pagrindo, kolei mes gerai neištirsime šiaip-jau (appellativa) sudėtinių, dvikamienių, žodžių.

Lietuvių kalbos sudėtinius dvikamienius žodžius kitą kartą tyrinėjo prof. d-ras Aleksandras Aleksandrov'as. Savo tyrinėjimus Aleksandrov'as surašė atskiron knygon, praminton „Litauische Studien. I Nominalzusammensetzungen. Dorpat 1888“ in 8⁰, IX+124 p. Minėtojoje knygoje Aleksandrov'as, nedaug teturėdamas sudėtinių dvikamienių žodžių galūnėmis *-as, -a* vardininke, skyrium apie juos nieko nekalba. Dvikamienių pavardžių tyrinėtojams yra labai pravartu pilnesnis sąrašas tų sudėtinių žodžių, kurių vienaskaitos vardininkas baigiasi galūnėmis *-as, -a*. Pilno šitos rūšies žodžių sąrašo dabar dar negalime turėti. Žemiau testengiau duoti tiktai sąrašėlį minėtosios rūšies žodžių — ta viltimi, kad kiti lietuvių kalbos mėgėjai papildys jį ir kai-kuriuos mažmožius pataisys.

abi-rankai „oburącz“ Mież 1.

agli-šaka „eglės šaka“ Bs[1] 75_{12}.

5(7) ***áiti-varas*** Ds : *áitvaras* K, Kv, SzD sub verbo *latawiec*, *Aithwars* 1547 m. Kat. p. 5_{29} : *áičvaras* Baisógala, Geitl 55, 76 : *éitvaras* Suv. Naumiestis, Ilguvà, *Eithuaros* et Caucos Deos profitentur suos Catechismusa prasty szadei 1547 m. p. 3_8, welnas ira *etwaras* 1573 m. Postilė (Mitteil. d. lit. liter. Gesellsch. V 150) : *éičvaras* Pašvitinys. Plg. Būgos Aistiški stud. I 84 : *Aitwaros* est incubus, qui post sepes habitat. id enim verbum ipsum significat. Johan. Lasicii Poloni De Diis Samagitarum... (Magazin, herausgeg. von der Lettisch-liter. Gesellschaft. Bd. XIV, 1 S. 93). Cf. Archiv. für slav. Philologie, Bd. XVIII 68.

akét-vilka „Eggenschleife“ Juškos svotb. rėda 75.

5. ***akét-virbalai*** — *ekėtvirbale(i)* LF 95. Kvėdarniškiai žemaičiai taria ekėtvirbàlė (dviemi kirčiami).

akì-brokštas „wstyd“ J 6, 237b, 420b : *aki-brūkšta* Mież 2. Balsių (*o* : *ū*) kaitaliojimos žvilgsniu galime palyginti žodžius: *brokštùvas* „sviesto mušamasis indas — muštõkė“ K — *brūkštùvas* „t. p.“ Vainùtas, *gõrinti* „iść ze zwieszoną głową“ J 457 — *gūrinti* „t. p.“ Ds.

akì-cukras „váistai akims“ Ds, Jūžintaĩ.

akì-mirka „mgnienie oka, chwila“ J 7, Bs[1] 71, 107.

akì-mirkslas „mgnienie oka“, *akìmirkslu* ką padaryti Panemunėlis.

10. ***akì-mirksmu*** instr. sing. adv. „w oka mgnieniu“ J 7.

akì-plėša „okodzior“ J 7, 501b.

akì-plotas „глазомер, угад“ J 7. Plg. sakinį: eik *akių plótu* Ds = eik nósies tiesumù Alsėdžiai.

akì-sopas „akių sopėjimo liga“ J 16b sub verbo *ančkrytis*.

akì-sopstas „t. p.“ Ds. Sako dusetiškiai ir : *akių sõpstas*.

15. ***akì-vaizdas*** „widok“ J 8, Kv. *Akì-veizda* Mież 2, kaip rodo šakninio balsio laipsnis, yra naujādaras, kaip ir *pa-gélba* vietoje *pagálba*.

akì-varas „atvira, pilna vandens, liūno akis“ Ds. *Akivarúotas* liūnas „pilnas akių“ Ds. Vietoje *akivaras* dusetiškiai sako ir *atã-varas*.

akì-žada „mówiący w brew, w oczy“ J 8 : *žãdas* „kalba“ — ligónis be *žado*, ligonis jau ažkándo *žadą* Ds.

alda-drìkas „hulaka“ J 10 : *aldà*[1] „hulatyka“ J 10, *áldu*, *aldėti* „бушевать, шуметь, кричать“ Kv + *iš-drikùmas* „pasileidimas“ Daukšos Post. Volterio laida p. 215_{31}, 358_{19}, *dráikioties* „kekšiauti“ Linkmenes, *drìkti* „szaleć“ J 348. *Áldra* „procella“ Kv, Rietãvas ir *áldras* „zbyteczna swawola“ J 11 del *l* reikia skirti nuo lyties su *u*, būtent, *áudra*. *Aldra(s)* bus giminė su *áldu*, *aldėti*.

antrã-vada „antroji pati“ J 24.

20. ***ard-kilà, -õs, ařdkilą*** „crassa pertica, parieti affixa; duae sunt eiusmodi perticae e regione, in rejà, parietibus affixae, quibus mobiles *ardaĩ* superimpositi sustendantur“ Kv = *arda-kilà* Sãlos : *arda-kilė̃* Ds: *ařdkilas* J 106 : *arkilai* N 9 su iškritusiu *d*.

arklã-ganas „arklo rankena“ J 107 : *árklas* + *genù*.

augšti-vapas „grubijanin“ Kossarzewski Lituanica 41a : *vapù*, *vapėti* „schwatzen, plappern, viel Bedeutungsloses reden“ K, J 231b, Volterio Liet. chrest. 154_{32} — norv. *vava* „Unsinn reden“, ang.-saks. *vaeflian* „t. p.“ Fick Vgl. Wb. III[4] 392.

augšt-kaũpais instr. pl. adv. „через верх, через меру“ J 177 : *augščiaũ kaũpo*.

augšt-šũkais instr. pl. adv. „augštyn pasišokėdamas“ Kv : *šũk-snis* Kv = *šũksnỹs*, *šũksnio* Kařtena „прыжок = šúolis (Ds, Ramýgala)“.

6(8) 25. ***ausì-karas*** „kolczyk, zausznica“ Ds (tiktai senieji žmonės), SzD 171a = *aũskaras* J 178, Miež 23, N 16, Daukanto Būdas $218_{11,13}$, 224_{20}, Kv : *aũskara* K, N 16 : la. *aus-kari* „das Ohrgehänge“.

aus-linda „toks vabalėlis“ 1862 m. kalendorius p. $44b_2$.

avì-dvakas „kvailas kaip avis“ Ds, Lìnkmenes, Kupiškis : *dvãkas* „nedidelio proto, kvailas“ Ds.

avì-kamša „подснежник“ J 179, Juškos Svotb. dainos 397,1: Nesselmann'o (Wb. 12) *avikamsis* reikia pataisyti į *avikamšis*.

avì-kirpos (sc. žirklės) „avims kirpti“ Slavìkai.

30. ***bad-mãras*** „umieranie z głodu“ J 182.

bal-striekas J 188 „tokia žolė“ : *báltas* + *striekas* — ? stógą *strìegti* „dengti“ Vilkaviškis.

balt-šakna „Weisswurz, Convallaria polygonatum“ N 320 : *baltas* + *šaknìs*.

---

[1] Ožkabaliuose (žr. Bs[8] 258_{14}) yra jaunmažodis *alda*, kurio reikšmė man neaiški.

bamba-rėžla „pilvotas neūžauguõ“ J 190, tai yra „kurio bamba parėžusi“ : *parėžtù, parėžáu, parėžti* „rigidum fieri“, paršelis *parėžo* Kv (tokią reikšmę duoda Jaunius) : Uż pęnktaie rindaj stowintes eiłas nebgalieję prigautī ragotiniems neprietelaus, bet ąn petejs pirmuiû łaikę, kurios auksztin *pariežintas* rodies murù essantes, kursay nu auksztо krintąntiû wiliczіû ginioię Daukanto „Giwątas Didiujû Karwaidû... Petropilie 1846“ p. 148.

bìt-krėslas „pulsatilla pratensis, Teufelsbart“ LF 75 : *bitìs* + *krėsti*.

35. ***blaũzd-lauža*** „goleniołom“ J 217, K, Kv, N 340.

bób-karkla J 226 „toks augmuo“.

bob-lauža Lazdynų Pelėda „Viltis“ 1911 Nr. 31.

bõbšta-gara „sena, pikta, nepakenčiama boba“ Baisógala : *bobštė* „повивальная бабка“ J 226 + **gara* — *iš-gara* „wytchle stworzenie, zdechlina“ J 575 : „Gudas iš mėškos, mešką iš pėklos. Kai ťas gudas *nu-garės* (= galą gaus), meška kitą išperės“ Dusetos[1].

broš-nãgas „eine gespaltene Klaue vom Rinde od. vom Schafe“ Katýčiai (K 59), J 440a : *bruš-nãgas* „kość racicy“ J 241. Santykis tarp *broš-* ir *bruš-* neaiškus. Plg. *skar-nãgas* ir *pos-nãgas*.

40. ***buk-nosà***, gen. sing. ***-nõsos*** „tęponos“ J 248.

bùr-pila(s) „bùrėms pilti kaušas“. Kálvaitis Prūsijos lietuvių dainose (p. 35) rašo, regimai, klaidingai : „į *jurpilą* pasemčiau“ vietoje „į *burpilą* p.“. Plg. *bùr-pilė* Götting. gelehrt. Anz. 1885 S. 921.

bùts-anga „die Haustüröffnung“ Schleicher Lesebuch 220 : *but-anga* N 6.

čirkš-myža „sikawka“ J 271.

čiùp-kula J 277.

45. ***darbý-laikas*** „darbýmetis“ J 93a.

daug-nóra „ein Geizhals, Habsüchtiger“ K, N 423, J 301 = *daug-norà*, gen. sing. *-nõros* Kv.

daug-tūra ar ***daug-tura*** (?) „majętny, bogaty“ J 301.

devyn-kalba „das Blaukehlchen, sylvia Suecica“ Tauragė (N 140). Plg. *maž-kalbà*.

devyn-šárvas „Studentennelke“ N 140; J 319 „девясил?“.

---

[1] [Straipsnyje „Gudas“ (žr. šio rinkinio III tomą) Būga rašo: „Dusetiškiai gudais vadina nuskurdusius Avilių bei Zarasų parapijos gyventojus lenkelius „šlėkteles“, kurie mėgia girtis savo bajorista. Nors kitas lenkelis kalba neprasčiau lietuviškai už tikrąjį lietuvį, bet jo Dusetiškiai kitaip nevadina kaip tik gudo vardu“. — *Z. Z.*].

50. *did-nosà, -nõsos* „wielkonosy“ Kv, J 321.

dvì-bradas „dviesu breñdamas tinklas“ Ds : *dvi-brìdė* „t. p.“ Kv.

dvi-kỹbais instr. pl. adv. Kv, J 378, *dvikỹbais* vaĩlės šokúo(ja) pavasarį.

dvỹ-lika, vienúo-lika, trỹ-lika etc. Plg. *wienas liekas* „vienuolikis“, *antras liekas* „dvylikis“, *treczias liekas* „trylìkis“ etc., žr. Bezzenberger'io Beitr. zur Geschichte d. Lit. Spr. 184.

dvi-sėdà instr. sing. adv. „dwusiadkiem“ K, J 380 : *dvisẽdais* jóti J 380 = *dvìsėdais* joti Alsėdžiai, *dwisiedajs* jôdino Daukanto Būdas 192_7.

55. *gab-jáuja* „podkurek, jedzenie w czasie suszenia zboża“ Miež 62 : *gab-jáujis* „uczta po zakończeniu młóćby“ J 308a, 399 : *gab-* „dengti (: globti)“, silpnasis laipsnis prie šaknies *gob-*, turimos žodyje *góbti* „gaũbti, dengti“ Kv, J 454, „ogarniać, osłaniać“ Akielewicz Głosownia 146, iop' *góptis* turêio Daukšos Postilė 109_{16}, tûli ių ne môka *gôptiś* Diewóp' 110_6, *ap-gobti* „ap-dengti“ Daukanto Liet. ist. I l. Kaip greta su *võgti, dvõkti* „smirdėti“ turime 1 sing. praesentis *vagiù, dvakiù* (Kvėdarnoje sako *dvakù* kaip ir *verkù* „verkiù“, *merkù* „merkiù“ etc.), taip lygiai greta su *gõbti* (tokia priegaidė pas Daukšą) esame turėję *gabiù* (cf. *skõbti* „rėkšti“ : *skabiù*), plg. Daukšos Postilės : áwįs pažįsta bâlsą piemenės sawo, ir iop' *gábias* 329_{16} (Volterio laida) „glaudžias į jį, tulą się do niego“, manęsp' *gabias* 514_{39} (orig.) „glaudžias į mane“.

7(9)

Gab-jáuja, kaip rodo žodžio kilmė (= „jaujos gobėja“ = „chronicielka, opiekunka osieci“), iš pat pradžių yra buvusi ne „apeigos“ (valgio), bet dievybės vardu. *Gabjáuja* (: *-jis*) kaipo dievybė pažįstama sekantiems šaltiniams : 1) T. Schulz'ui, Katenavos (ties Įsruties miestu) klebonui (1663—1673 m.) : *Gabjaujis,-jo* Deus horreorum Grammat. Lituan. p. 24, 2) M. Praetoriui (1635—1707) : *Gabjaugia* — der Gott der Scheunen (: Das Fest *Gabjaugis*), žr. Dr. W. Pierson Matthäus Prätorius' Deliciae Prussicae S. 64, 65, 3) J. Brodowskiui (1713—1744 Trempuose), turi būti, iš Praetoriaus : Divitiarum *Gabjauja* Schleicher Lituanica 11. Tarp 1850—1860 m. *Gabjaujos* vardas teko girdėti A. Kossarzewskiui (žr. Lituanica p. 161) Lydavėnų parapijoje keiksme : kad tawi pagautu *Gabjāujas* (linija ant *au* reiškia kirtį).

Brodowskio „Vulcanus *Jagaubis*, Ugnis szwénta. Feuer-Gott“ (Schleicher Lituanica 11), turi būti, yra taisytinas į *Jaugabis* (plg. A. Mierzyński Romowe 51). *Jáu-gabis* būtų tas pats žodis kaip ir

Gab-jáuja, tiktai atbulai sudėtas. *Jáu-gabis* : *Gab-jáuja* = *bob-kalys* : *kali-bóba* = **kùl-čiupis* : *čiùp-kula*.

Šaknį *gab-* „dengti, gobti, saugoti" randame dar sekančiuose tikybiniuose varduose: 1) *Polengabia* diua est, cui foci lucentis administratio creditur. Lasicius. = *Pelen-gabė* (tarmiškai *-gabė* su atviru sutrumpėjusiu *e*) : žem. *pẽlenas*, aug. *pelẽnė* „очаг", 2) *Matergabiae* deae offertur a foemina ea placenta, quae prima e mactra sumta digitoque notata, in furno coquitur. hanc post, non alius quam paterfamilias, vel eius coniux comedit. Lasicius = aug. rytiečių *Māter-gabä* (Lasiciaus *-ia* = *-ä*, t. y. atviram *-e*, sutrumpėjusiam iš *-ė*, plg. ryt. *smárwea* 1653 m. Volterio Liet. chrest. 71_{23} = *smáŕvae* iš *smarvė*) = *Moter-gabė* „moterų globėja", 3) Cum autem nimia aestatis breuitas, fruges demessas, plane siccari non sinat, fit hoc sub tectis ad ignem. Tum vero precandus est illis hisce verbis *gabie* deus : *gabie deuaite pokielki garunuleiski kirbixtu*. Flammam inquit eleua, at ne demittas scintillas. Lasicius = *Gabijae Dievaite* (voc. fem.)! *pakelki garū* (acc. sing. rytietiškai : *garą*), *neleiski kibirkštū* (cf. *mokestū* prie nom. sing. *mokestìs* Ds) : šventa *gabijà*, būk rami ant vietos : šv. *gòbija* Живая старина 1907 m. p. 254, 255 (P. Kriaučiūnas), *gabijà* „ogień jako źródło ciepła" Akielewicz Głosownia 122. Žr. A. Mierzyński Romowe str. 49—51, 4) *gabėtà* „moc, potęga ognista" : šventa *gabėta*! gyvenk linksmai su mumis Akielewicz Głosownia 122.

Su *gab-jáuja* ir t. t., regimai, yra giminė ir veiksmažodis *gėbėlėti*, *gėbeloti* „pielęgnować" (Kossarzewski Lituanica 43b).

gaid-gysta „gaidžių giedojimo metas" Ožkabaliai (Bs[1] 53).

galvó-kartas Daukšos Postilė (Volterio laida) 138_{31}, 154_{31}, 171_{25}, 177_{17}, 193_{31}, 215_{6}, 221_{15}, 235_{33}, 262_{13}...

gál(v)-žuda „zbójca" J 408.

gar-linda „przedech" J 414 : *garlendà* J 701.

60. ***gár-vilkas*** „przedech" Kartena, Daukanto Būdas 26_{3} : *gárvilka* Alsėdžiai.

gelt-nosà, -nõsos „geltona nosimi žmogus" J 424.

gemb-nosà „kurio nosis kaip gembė" J 426.

ger-norà, -nõros „gero noro žmogus" J 428.

gýva-karas „silpnas, vos gyvas žmogus" Ds, Linkmenes.

65. ***gyv-ėda, gyv-ėdra*** „ludojad" J 439.

gyv-sakai „das weiche Harz am Tannenbaum; der aus dem Tannenholz ausschwitzende Kien" LF 113.

8(10) ***glỹt-laiža*** „smarkacz" J 447.

gos-tautà,-taũtos J 457, *góstauta* Linkmenes — žolyno vardas, kilęsis iš *Gós-taũto(s)* pavardės.

grą̃žt-spìros „Bohrspaene" Leskien Bildung der Nomina im Litauischen S. 204.

70. ***grauža-vìrba*** „maža žuvelytė, mėgstanti gráužą" Ds ; *gráužas* „žvirzdas" + *vìrbinu.*

gryna-šalaĩ „mróz bez śniegu" Ds, Linkmenes, plg. J 472: *grynšalà* N 271.

gryžó-ratas „wielka niedźwiedzica" Kv, J 472 : *gryža-ratai* Mież 75, tur būti, reikia skaityti kaipo du žodžiu — *gryža ratai* : *grỹžuio rãtai* Ds.

grúod-šalas „mróz bez śniegu" J 472b, 484.

gug-nosà, -nõsos „kurio nosis su guga" Kv.

75. ***gvalt-pléša*** „gwałtem wymagający" J 501.

ilg-nosà,-nosos „długonosy" J 522.

jau-kuraĩ, jáukurus „jaujos kuriava" Kv, J 373, 679, Geitl 88.

jaut-vada „jaučiui vesti virvelė" Ožkabaliai (Bs[6] 102) : (naujadaras) *jaut-veda* Suv. Naumiesčio par. (Bs[2] 63) : *jauč-veda* Daukšių par. (Bs[2] 81).

kali-boba „vienos motriškos ketvirtasis vyras" N 175, 331 : *bob-kalys* „t. p.".

80. ***kamìn-šluosta*** „трубочист" Sintautai, Suv. Naumiestis : *kamina-krėtỹs* Ds.

kard-nešas „das Degengehenk" N 420.

kaĩ-gautas, pl. ***kargautaĩ*** „Capucine, Cresson d'Inde" (nasturcija) Linkmenes : ?

karĩã-vadas „kario vadas" Bretkūnas (Bezzenberger Beitr. z. Gesch. 292).

karkla-vìjos „stipites dulcamarae" Kv : *kařklas* + **vija* „stipes" — skr. *vayā* „Zweig" = kelt. *vejā* „t. p." Fick Vgl. Wb. II[4] 271.

85. ***kark-lubà*** „šoninė lenta mėšlo vežamuose ratuose" Kv, Vainùtas = *kárkluba* K, N 180, J 364a : *kárklės,-ių* „решотка яслей" Ds ir „vartai" (= senobėje pintiniai arba kaip kardìs) Kartena, Pałąngos Juze 97_{11}, J 125b, 170a, 435b + *lubà* = prūsų *lubbo* „lenta" — germ. *luf-ta* „Dach (eig. von Rinde)" Fick Vgl. Wb. III[4] 377, senobės aug. vok. *louba* f. „Gallerie ums obere Stockwerk eines Hauses" iš germ. *laubā* : rus. *луб* „Bast" iš ide. **loubhos.*

kãs-pìnas „Haarband“ K, Kv, J 532b : *kasã-pinė* „t. p.“ Linkmenes.

katìl-būbnas „die Pauke“ K 173.

kél-vartai „Heck am Wege, im Zaun“ N 54, K.

ker-plėša „keras“ K, N 195, J 580b : nosis kai *kerplėšà* Ds.

90. ***kinì-varpas*** „trynėlė“ Ds = „Holzwurm“ Pūziniškis, netoli nuo Smilgių (Panevėžio apskrity) = *kinì-varpa* J 571a, 713a = *kiñvarpas* Šiaulių apskr. Joniškis : *kinì-* „kirmìs“ — gr. κίς „Holzwurm, Kornwurm“ + *veřpti* „gręžti“, *varpýti* „grąžyti“.

kirm-grauža „Holzwurm“ Leskien Bildung 230 = *kìrmgraužas* J 483b, 361b, Leskien l. c. 195 „Wurmmehl“ : *kiřm-graužo* pl. „Wurmmehl, Wurmstich“ Kv, Miež 113, Daukanto Būdas 67_{30} : *kiřm-griauža* „trynėlė“ Ylakiai be pirmojo *r* (dissimilatio!).

kirm-varpa „Wurmstich, Wurmfrass im Holze“ N 54, 201, Miež 113 = *kiř-varpa* Veliuona „t. p.“ : *kìrvarpas* „Holzwurm“ Kuršaičio vok.-liet. žod.

klau(s)-žada „Gehorsam“ Bezzenberger Beitr. z. Gesch. 295: dearánćioy pákaroy ir *kláužadoj*... sziałpos... łaukiea 1653 m. Volterio Liet. chrest. 69_{11} : *klausaũ* + *žãdas*.

kraũ-surba J 317a : *kraũjas* + *suřbti*.

95. ***kūl-vartas*** „eine Taube, die im Fluge umschlaegt“ K, N 208 : *kūl-varta* „kurs mainė tikėjimą = kūliu virto iš vieno į kitą tikėjimą“ : *kūl-vertaĩs* adv. Kv = *kūl-verstaĩs* J 235a.

kump-nosà, -nõsos „kumpa nosimi žmogus“ Kv.

9(11) ***kùra-laiša*** „kūliui siėti raištis“ Ds, Svėdasai, Ušpaliai, metatezies keliu iš *kula-raiša*, plg. *kẽre-laikštys* Ds iš **kẽl'e-raištys, lãt-runkys* (Kamajaĩ) iš *rãt-lunkys* „rato lankas“.

kùrm-rausa „der Maulwurfshaufen“ Kv.

lãp-pisas „gemeines Schimpfwort, der mit der Füchsin hurt“ N 294.

100. ***lauk-nešà*** „la. druv-nesis“ K = *laukniša* Kv (*i* iš *e*, plg. kvėdarniškių *ūdigà* „uodega“, *vyvisà* „vievesà“, *lylišà* „lielešà“, *vẽdiga* „vedega“).

Laukó-sargas 1547 m. Kat. 3_6, 5_{17} „laukų sergėtojas“. Plg. žem. *nuõ-sargas*.

? ***lavon-galvà*** „der Todtenkopf“ N 350.

led-spira „kielių ypatinga veislė“ Valančiauskas.

led-takas „Eiszapfen“ N 94 : (naujãdaras) *led-tẽkas* „t. p.“ Kv.

105. ***lẽd-žyga(s)***[1] „Hufeisen“ N 354 = *ledžygà* K, cf. Kálvaičio dain. 9 Nr. 16 : *lẽdas* + *žyg-* „eiti“ ~ *žygis*.

lẽd-žingos „łyżwy“ Alsėdžiai, cf. N 354 : *žengti*.

lìk-našas „Laterne“ LF 136 : (naujadaras) *lìk-nešas* LF 136 = *likì-neša(s)* N 365 : *likìs* (iš vok. *Licht*).

lùš-karas „der Liessring“ LF 138, Kv : *lušìs* Būgos Aist. stud I 96.

maìt-veda „Taugenichts“ N 389.

110. ***mež-kalbà*** „kurs maža kalba“ K.

mečerka „lanius excubitor“ iš *med-šarka* N 390.

musó-miras N 411 : *mùsia-mirė* „мухо-мор“ Ds.

nakti-balda : *bildėti*, plg. lotynų *monti-vagus*.

nakti-gultas „nakvynė“ Bretkūnas (Bezzenberger Beitr. z. Gesch. 302), Ds, Garliava.

115. ***nakti-kóvas*** „der Nachtrabe“ N 206, 414 ir „lunaticus“ Sālakas : *nakti-kóva* „der Nachtrabe“ N : *naktikowas* „nocny kruk“ SzD 116a, 194b, „ślepowron“ l. c. 341b : *naktì-kovas* Dusetų Pažiegė ~ *naktì-kolas* Dusetų Bileišiai „tokia nakties paūkštė“ (žmonės jau nebepasako kokia) : grūdas(i) par naktį kaip *naktìkovas*; vazójas naktim(i) kaip *naktìkolas*. *Naktì-kóvas* ~ *naktì-kolas* yra tai νυκτι-κόραξ : *kóvas* „гáлка, гáля“. Greta su *kóvu* yra buvę šalýmais sekančios lỹtys · 1) **kólas* : prūsų *col-warnis* „corvus frugilegus“, prūsų *kote* „Dohle“, regimai, yra pataisytina į *kole*, 2) *kógas*, pl. *kogai* „гáлка“ Ds, 3) la. *kãkis* „Dohle“ : skr. *kāka-* „Krähe“, 4) *kúosa* „kawka“ Ds, SzD 87, 5) la. *kuõvãrna* „галка“ iš *kuõv(a)-v°* : lie. **kuovas* : lenkų *kawka* „corvus monedula“, deminut. iš **kawa* gali turėti *a* ir iš ide. *ā* (: lie. *kóvas*) ir iš ide. *ō* (: la. *kuõ(va)-vãrna*); rusų *каворон* (А. Л. Погодин Следы корней-основ в славянских языках стр. 147) lygiomis téisėmis gali būti kilęs ir iš **kāvo-vornos* ir iš **kōvo-vornos*.

nakti-valka „włóczęga nocny“ J.

naktó-vidu instr. sing. adv. Daukanto „Giwatas Didiujû Karwaidû“ 209_{22}, jo „Lementorius“ 44_{13}, jo „Pasakojimai“ (Вольтер О5 этногр. поездке 135_{8}), *nakto-widas* „vidūnaktis“ Daukanto Būdas 182_{22} : *naktìs* + *vidùs*.

nak(ti)-vaša „Brunelle, Wiesenblume“ Geitl 97, Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft Bd. II S. 136 : (naujadaras) *nak-vešà*, iš kur žemaičių *nak-višà* „lunaticus“ Kv

[1] Ar žodis (tikrasis) *ledžvygà* (Schleicher Lesebuch 207) yra sudėtinis, ar ne — sunku kas tikra pasakyti.

(cf. žem. *lauk-nišà* iš *lauk-nešà*) : *Nakvišà* (Laũmė) apsėdo vaiką ir jis nemiẽgti naktimis J 62b :: šaknis *veš-* „augti (derėti)" ~ *veš-lùs* „derlùs" Kv, J 279a, 314b, *ãt-vašà* „atã-žala Ds" Kv, J 560a, *at-vašė* „t. p." Daukanto Būdas 13_{32} = la. *at-vasa* „Wurzelschoessling, Sproessling".

nami-sõstas „siedziba" Lìnkmenes. Del *-i-* palygink *šonì-kaulis, blauzdì-kaulis* (abu žodžiu Vadõklių par.) ~ *šonã-kaulis, blauzdã-kaulis* (abu žodžiu Dusetų par.).

10(12) **120.** ***nau-vedà*** „Neuvermählt" K naujadaras vietoje **nau-vadà*.

ne-kláu(s)-žada „nieposłuszny" Bìržai, Kv, Slavìkai, K, Schleicher Lesebuch 163 : esmé dábar (= dár) tokéis *neklaužadomis* Daukšos Postilė orig. 264_{15}, Atsirąda cia pradzia grieko... per *neklaužadą* (= nieposłuszeństwo) Adoma ir Evos... atliekdamas *klaužadu* (= posłuszeństwo) Chil. bibl. Genesis I (įžangoje) : *žadas* „mowa, sermo" SzD 77.

niek-tauzà, -taũzos „kurs niekus taũzija" J 217b.

nós-srava „tokia žolė, kuri kraują apstãbo" Lìnkmenes : *srauja-nósis* masc. „t. p." Ds : žem. *srãva-žolė*.

numó-galas „numo (namo) galas" Kuliaĩ.

125. ***num̃-sargas*** „namų sergėtojas = šventą dieną, visiems namiegams bažnyčion išvažiavus, namie pasilikęsis žmogus" Kv, Rietãvas. Yra sakoma ir *lum̃-sargas*.

nuod-mauda „óмer, Schierling" N 389 : *nuodaĩ* „das Gift" + *maudà* „die Binse = méldas Ds".

pa-jót-žarga „labai siaũstas vaikas, шалун" Kv, J 663b, 685a : *jót(i)-žarga* (: *jóju* + *žergiù*) turi tokį *-ti-*, kaip ir skr. *dā-ti-vāras* „duodąs dovanas", gr. βω-τι-άνειρα „peninti vyrus", žr. Brugmann Kurze vgl. Gramm. d. indogerm. Spr. 299, ir, gali būti, lie. *šluo-t(i)-gìrnė* K, „gìrn-šluostė Kv = miotełka do żarn".

pa-sal-kandà (šuvà) „kurs pasalomis kanda" J 574a = *pasalũkas* Kv = *pasalũnas* Ds.

paskuĩ-lakos „pastùrlakos" Ds, J 590a.

130. ***pastùr-lakai*** N 279, 348, J 112a, 116b = *pastùr-lakos* K, J 171a, 590a.

pãt-malos „malũnas" : patmałų râtas Daukšos Postilė orig. 255_{28} (Volterio laida 339_5) = la. *patmalu* gen. pl. Latwju dainas Nr. 22484 var.

pečia-lánda „Zaunkoenig" Ds, Anykščių šilelis 163 : *peč-lìnda* „t. p." Kv, N 281 : *pẽčius* + *lendù*.

pẽd-sakas „след“ K, Kv.

pel-ẽda : *pelẽdra* LF 153.

135. *pelẽd-neša* „Feldmaus“ N 282 = „pelẽdos nešamoji pelė“.

pelẽ-gautai „мышеловка“ Dusetų Pažiegė : *gau-ta-* yra nomen agentis iš šaknies *gau-* „gaudyti“, plg. *žibiñ-ta-s* „светéц“ ~ *žibinu*.

pelẽ-kautai „Falle“ Dusetų Vozgẽliai, Ušpãliai, Širvydo Punktay Sakimu 122_{13}, cf. J 271b, 418a : *kau-ta-* nomen agentis iš *káunu*, *kóviau*, *káuti* „mušti“.

pelẽ-krutai „Falle“ Kupiškis : *kru-ta-* nomen agentis iš šaknies *kru-* ~ *krū-* „kristi, fallen“ : prūsų *krūt* „fallen“, *kruwis* „Fall“.

pelen-rūsà „Aschenbrödel, замарашка“ K : *pelenaĩ* + *rausiù*.

140. *pẽt-nešos* „szelki = pečiais nešamos“ Kv, K, N 287; del prasmės plg. skr. *girā-vṛdh-* „durch das Lied gedeihend“, gr. αἱματο-φόρυκτος „blutbesudelt“.

pìkta-dėjas „zło-dziej“ Ds : *pikta-dėja* Daukšos Postilė ~ *piktadėia* 217_{11} (Volterio laida) = kitas *piktadėia* 324_{9} (orig.), kitas *piktadėie* mil' náktį 324_{9} (Volterio laida), vż sawûsius *piktadėies* mėłdes 351_{11} (Volterio laida) :: *pa-deio* aba padare Širvydo PS 155_{24}.

pìkt-šašas „ein bösartiger Schorf oder Grind“ N 514?

pìkt-žodžia „ein Flucher, ein Schimpfer“ N 537.

pìl-sūdas „большой город; столица“ Viekšnių par. (tokia reikšme šį žodį pažįstu iš d-ro D. Bukanto ir kun. Balvočiaus) : *Kãp-sūdė*—káima Plūngės parapijos.

145. *pìrm-lakai* N 293, 348, J 24a, Leskien Bildung 171 = *pìrma-lakos* J 590a : *prìm-lakos* Veliuona (*prìm-galis* l. c.).

pirm-ragas „der Vordersteven“ N 426 : plg. *pa-ragas*, *pér-raga* l. c.

pirm-skrajai „pirm-lakai“ Daukanto Būdas 138_{11} : *skrejù*, *skriẽti* „lėkti“ Kv.

pĩrm-šokos „der Vorsprung beim Branntweinbrennen“ K, N 521.

pìrm-takai J 14a : *pĩrm-takos* „Erstlinge“ Kuršaičio vok.-liet. žod. sub verbo *Ausbruch*.

11(13) **150.** ***plìk-šalas*** „Kahlfrost“ Daukanto Būdas 5a, 8, J 476, 484 = *plìk-šala* K, Miež 7, 129, 186 : *pliñk-šalas* J 472b, plg. la. *kaîl-sala* ~ *kaîls* „plikas“.

prad-mókslas Kv.

pusiáu-mìrka „mit halbgeschlossenen Augen“ Juškos Liet. dain. 343,2.

pusiáu-naktu „в полночь“ Garliavà.

pusiáu-skarda málti K, Kv.

155. ***pusìau-svyra*** „das Züglein an der Wage“ N 508 : *pusiáusvyra* adv. „halb hangend“ K.

pusiáu-žniuga instr. sing. adv. J 232a : Lingalvojus, į kabokli indėtus, *pusiáužniuga* kert(a) brauktuvai vienu krauklu : *žniùg-ti* „gniubti, dribti“ J 446a, 453b.

put-nagas „kwarc“ Kossarzewski Lituanica 86 (balsio *u* kiekybė nežinoma) : *púlia-nagis* „baltas, titnagų veislės, akmenėlis“ Ds ~ *tìt-nagas* ~ prūsų *nagis* „Feuerstein“.

? ***put-veìzda*** „eine Wahrsagerin“ N 300 : *pùtos* + *veizdėti*.

ras-kilà „rosiczka, drossera rotundifolia“ Kv = *ras-kilas* Miež 202 „rozchodnik“ su visai netikėtu priedu „*росомаха, gulo borealis* (Peterburgiečiai Miežinio žodyno korektoriai iš žolės — *rozchodnik* padarė žvėrį — *rosomak*!) : *rasa-kilỹs* Ds ~ an *rasakiliū* šindėi rasos buvo.

160. ***rata-dáila*** „kołodziej, račius“ Biržai, „račiaus varstõtas“ Vadõkliai : turi dušiu patogiu vnt wisokiu mokslu, žinios, ir kiekwienas *dayles* Širvydo Punktay Sakimu 1629 m. 41_4, žmoniu iszmonia rado ir pramane wisokias *dayles* aba remesłus l. c. 41_6, tatái Szatônas... padâre... Nes' tatái io îpaczes búkłumas ir *dailé* Szatôno, tûs kuriûs túri sawói' waldžioi' pirm' apiakint' ir szirdiés iiémus pridût' Daukšos Postilė (Volterio laida) 218 : Daukanto (Būdas 1845 m.) *dajlīde* 71_{29}, *dajlīdej* 90_{25}, *dajlīdés* 228_{19} acc. pl., *dajlīdes*, *dajlīdawo* $70_{19, 27}$, *dajlīdautī* 228_8 su savo *ī* rodo, kad senobės raštuose randamasis žodis *dailide* arba *daylide* (*daylides* nom. pl. Daukšos Post. Volt. laida 84_{23}, tų *dailidžių* l. c. 336_{36}, už *dailīdes* l. c. orig. 598_{25}, *daylidy* acc. sing. Širvydo PS 35_{13}, *daylides* gen. sing. l. c. 35_{15}) reikia skaityti kaipo *dailìdė* (žr. J 585b) su trumpu *i*, o ne **dailydė* (Nesselmann Wb. 130). *Dailìdė* „плотник“ pažįstamas Linkmeniškiuose (Švenčionių apskr.) kaipo pavardė.

rìt-mušas „Schlägel zum Schlagen des ritinis“ Alsėdžiai, Daukanto Būdas 46_{21}, Pałąngos Juze 22_7 = *rìtmuša* Kv.

sáu-gira „samochwał“ J 434b.

saulė-grąžas „słonecznik“ J 473a = *saulė-grąža* LF 167, Mież 213, Kv, *saulė-graiža* Slavìkai ~ *sáula-grūžys* nom. sing. masc. Lìnkmenes (*ū* iš *ą*): *sáulia-žolynis* Ds. Plg. gr. ἡλιο-τρόπος „Sonnenwende; eine Pflanze, welche Blätter und Blumen nach dem Sonnenlauf richtet“.

saulė-kaita „Sonnenhitze“ J 155b, Mież 213, Leskien Bildung 223.

165. ***saulė-laida*** „saulės leidimos“ Mież 213.

sau-norà, -nõros Kv.

saũs-gėla „sausas kaulų gėlimas = ramãtas“ Kv, Mież 213.

sáu-skira dìrbti „skyriumõs dirbti“, cf. J $160a_3$.

siela-vartas „cordolium, troska, utrapienie“ Ds, SzD 372b, 387b, PS 47_{26} = *sielvartas* J 55a, 205b, Mież 216 ~ *sielvarta* K, Volterio Liet. chr. 68_{22} (: *nesi-sielawarto-kite* l. c. 61_{10}) = telš. žem. *silvarta*, cf. Valančiauskio „Tamosziaus isz Kempis apej Sekima Jezaus Kristaus...“ p. 30_{17}, 57_9 : *siela* Būgos Aist. stud. I 82 + *-var-ta-s* nomen agentis iš *veriù* „duriù“ (man širdį *vėria*; diegliaĩ šonuose *vársto* : *vėr-ulỹs*, *vėr-ulio* „dieglys“ Kv) :: Tesi mums.... dwasia tawo... kłaydey ramćiu, *sielose* patiechá ir tobulu átwesiu 1653 m. Volterio Liet. chrest. 83_{20}, Tremk szalin szietoną idant sekłos żodżia tawo szwenta isz szirdies musu neiszimru, ney ios muspi per bingusias rupestis ir *sielás* swieta troszkintu l. c. 83_{24},
12(14) *siéla* nom. sing. Daukšos Post. Volterio laida 164_{18}, *siélos* gen. sing. l. c. 164_{20}, su gerá *siéla* l. c. 181_{13}, sawąses... *siélas* l. c. 191_{27} ~ te ne *sielôiis* szirdis iûsų l. c. 317_{30}, *sielôtiś* l. c. 168_{25}, *sielótiś* ir apmaudůt l. c. orig. 332_{47}. Daukšos *síela* priegaidės žvilgsniu visai sutinka su serbų *sila* = rusų *сила*.

170. ? ***skán-liža*** „łasun“ J 412b : *skanùs* + *liežiù*.

skar̃-malas „skurlis“ K, Mież 218 : *skarà* „skurlis“ Kv arba „(головной) платок“ Ds ~ *skąrù*, *skárti* + **mala-s* „kraštas“ : *lýg-malas,-a* „lygus su kraštais“ Suv. Naumiestis ~ pieva *lygmala* J 248b, Tas velnias nešė nešė... pripylė *lygmala* tą skrybėlę Ožkabaliai (Bs[6] 49) : la. *mala* „kraštas“.

skar-nãgai „stirnos, ožkos užpakalinių kojų du nagu“ Kv. Plg. *broš-nãgas*, *pos-nãgas*.

skied-ranta „tašymo lenta“ Kv : *skiedrà* + *renčiù* : *skíet-randa* LF 170.

smùrg-laiža „smarkacz“ J 447a.

175. ***sper-lẽkas*** „ein hangendes Flick, Lappen“ K (cf. N 493).

stal-drimba „stãla-tiesė“ N 497 : prūsų *drimbis* „Schleier“.

stor-lūpà, -lūpos „storomis lūpomis žmogus“ Kv : *karvja-lūpis* Svėdasai.

stubìn-landa LF 59. Plg. *pečia-lánda.*

svet-norà, -nõros Kv.

180. ***sviest-mušas*** „muštõkė“ N 508.

šak-tarpas N 511.

šalì-braukas „karkluba“ Lìnkmenes.

šaš-baudà „jarmułka“ Kv.

šãš-danga „jarmułka“ Juškos Liet. dainos 866,5, Kartena : *šašaĩ* + *dengiù.*

185. ***šìki-bìzda*** „tričas, šìketa“ Kupiškis.

šìrd-gilas „Herzeleid“ Kv, Alsėdžiai: *šird-gėla* Miež 246.

šìrd-perša „Herzeleid“ K, N 286,519.

šùn-draika „Baerlapp, Lycopodium anotinum“ LF 185: *šun-dríekos* „pataisaĩ Ds, *pataisūnai* (Kaunas)“ Kv, Rietavas, Alsėdžiai, J 339a, 347b, 632b: seilė *driẽkias* „tįsta“.

šùn-joda „eine Erzhuze“ N 523, K: *šunų ìšjoda.*

190. ***tyčió-tìka*** „tyčiomis paliktasis vaikas lauke (kad jį laumės apdovanotų)“ Bs[1] 105, Bs[2] 200, 201: *tyčió-pirdis* Bs[2] 195, Schleicher Lsb. 149: *titiiimus* acc. pl. Daukšos Post. Volt. laida 193_{31} „tyčias, týčiojimuos“ ~ la. *tītîtiês* „sich eigensinnig zeigen“.

tìti-lingas „titnagas“ Lìnkmenes = *ĉíći-lingas* (*ć* — minkštas *c* iš minkšto *t*. Plg. *ĉìkras* „tikras“) Tverečius ~ sveikas kaip *tìtilingas* Lnkm : *tìti-* „ugnis“ = skr. *títhi-š* „lunarer Tag“ ~ skr. *tithás* „Feuer“, gr. τιτώ „Tag“, lot. *titio, -ōnis* „Feuerbrand, brennendes Scheit“ Walde Latein. etymol. Wb. 628 + *-linga-s* (gali būti kilęs ir iš **lengas*) „akmuo“, kurio giminaičiai nežinomi.

tìt-nagas „der Feuerstein“ K, Kv = ryt. (Dusetos) **tìti-nagas* = dzūkų **ĉìći-nagas*, iškritus „jungiamajam“ balsiui, **ĉìćnagas*, iš kur tolesniai turėjo kilti *ĉìsnagas*, kaip kad taria Merkinės parapijoje (plg. Trakiečių dzūkų dainos. Shenandoah Pa 1899 p. 5): *tìti* — „Feuer“ + *nagas* „Stein“ (plg. žodį *put-nagas*). Juškevičiaus (žr. žodyno I 551) *tìt-nangas*, jei nėra klaida vietoje *tìt-nagas*, antruoju savo kamienu galėtų būti giminė su sen. isl. *naggr*, gen. sing. *naggs* m. „kleine scharfe Stein- oder Klippenspitze“ Fick Vgl. Wb. III[3] 159.

týt-veikas „grosse Menge“ K, Schleicher Lsb. 170 : žem. *týt toks* „talis, ut «hoc», et simul manūs gestu ostenditur staturae altitudo“ Kv (Jauniaus žodžiais betarint) = prūsų *tīt* „so“ iš

*tī-te. Kiti žemaičiai, pvz., telšiškiai, vietoje *týt toks* sako *ìt toks*
13(15) (ir *it tóks*). Šisai *ìt*, kilęsis iš **ìti* (plg. *ìti-n gẽras* „dość dobry“ Baisógala, Vabalniñkas), regimai, nėra skirtinas nuo senobės indų žodelyčio *íti* „so“ Brugmann Kurze vergl. Gramm. 455, 614. *-veika-s* „multitudo“ = *viẽkas* „vis, robur“ (*ie* iš *ei*, plg. J. Endzelyno straipsnį „О происхождении литовско-латышского *ё*“ Известия отд. русск. яз. и слов. И. А. Н. 1907 г. т. XII кн. 1 стр. 40—66). Del reikšmės pereigos nuo „сила“ į „множество“ palygink lenkų *siła ludzi* „daug žmonių“. *Viẽkas* „die Kraft“ ir *-veikas* „die Menge“ yra giminės su la. *vèiktiês* „gedeihen, gelingen, guten Ausgang, Fortgang haben, von Statten gehn“, sen. isl. *veigr* „Kraft“, lot. *vinco* Walde Latein. etymolog. Wb. 673.

trì-bradas „tinklas, kuriuo breñda žuvį trisù“ Ds : Mūsų ežere daug *atã-brado*, t. y. „toli nuo krašto lig panúovoliui (= tai vietai, kur vandeny prasideda kriaušius, t. y. staigiai leidžias gilyn)“ Ds.

195. ***trì-lapas*** „tokia arklio bėgsena : kada jisai pirmõjom kójom bėga riščiõs, ė paskutinėm šúolio“ Ds, mūsų bėriõkas bėga *trìlapo* : *lapenù* „skreju, lekiu, bėgu“ Ds = žem. *lapinù* „darau, kad kas atsidurtų ant aũgšto (mėdy, ant stogo etc.)“ Kv.

trì-mìrka „valandėlė“ J 4a ir „der oft die Augen zumacht“ N 394.

trì-pìrda sakinyje „aš jį į *tripirdą* suvarysiu“.

trì-šuka „ein Dreizack“ N 510.

ugniã-kuras „очаг“ Ds ~ *ugnã-kur(a)s* Kv, J 257a.

200. ***varlą̃-muša*** Raséiniai : *varlė* + *mušù*.

? ***var-malai*** „spurgos = la. škipsnas, kuški“ Miež 275 : *var-* „?“ + *malas* „kraštas“. Plg. *skar-malas*.

varna-lėšas „lappa“ Ds, Lìnkmenes ~ *warnalesza* „łopian“ SzD 135b : *varnó-lėža* „t. p.“ Kv:: *várna* + *-lėša(s)* arba *-lėža* „lapas“ ~ la. *vār(na)-lapa* „łopuch“ (žr. Miežinio žodyną p. 275b, 4). *Varle-rėšas* J 454b, regimai, yra kilęs iš **varle-lėšas* kitoniškinimo keliu : *varlė* „der Frosch“ + **lėšas*.

vą̃š-karas „Kesselhaken zum Aufhaengen des Kochtopfes“ Joniškis, Mitteilungen d. Lit. liter. Gesellsch. II 129, Miež 276 : *vą̃šas* „дужка“ K : žem. *ą̃šas*, pl. *ą̃šai* = prūsų *ansis* „Haken, der den über dem Feuer hängenden Kessel haelt“ = gr. ὄγκος „Widerhaken“ Būgos Aist. stud. I 108. Rytiečių (Vadokliai) *ūšas* „дужка“ gali būti lygiomis téisėmis kilęs ir iš *vąšas* ir iš *ąšas*. Vadokliškių *lūšas* „дужка“ rodo buvus trečią lytį *lą̃šas*, giminę su

būdvardžiu *lą̃šas,-a* „luošas“ : gera yra taw ieit *łaszam* Daukšos Post. orig. 516_7, êlgetų, *łąszą* (*-ą* vietoje *-ų*) akłų ir ráiszų l. c. 278_4, *łąszi* nom. pl. l. c. 278_{15}, *łąszūsius* ir ráiszus l. c. 274_{21}, êlgetomus, *łąsziémus* l. c. 318_{34}, per sawą teysibę kuri esti *łąsza* 1653 m. Volterio Liet. chrest. 72_{24} ~ *Luszibes* tułas vnt kuno ir paiautimu Širvydo PS 1629 m. p. 47_{31}. *Vąšas, ąšas, ląšas* „дужка“, rodo kitą kartą buvus šaknìs *ven-š-* (: *vìn-g-is*), *en-š-* ir *len-š-* „lenkti“ (: *lén-kė, lìn-g-ė*).

vẽ-lūkas „die Wimpel an der Spitze des Schiffsmastes“ K yra paskolintas iš latvių kalbos: *vēluoks* „флаг“ Latwju dainas Nr. 14278 var. iš *vē(ja)-lùok(a)-s* „vėjo (rodomasis) lankas“ : la. *vēluog(a)-s* „флаг“ l. c. iš **vē(ja)-langas* ~ lie. *vė-langė* „chorągiewka na dachu“ Švėkšna : *lingúoti*.

205. ***vé-pūta*** LF 197 : *vėpūtė* „флюгер“ Kv.

vétra-lauža Linkmenes.

vieš-pilas Daukanto Būdas 114_{28} ~ Tórieię dar tajpat óż szwentus aukurus arba ałtorius ant kałnais, kórius wadīno auko kałnajs arba ałko-kałnajs īr *wījszpilajs* : *viẽšas* + *pìlis*.

vid-mil(a)-s „ein dickes Tuch, das sich die Litauer selbst verfertigen“ Geitl 120 : *vid-* „?“ + *mìlas*.

vilk-takas „Wehrwolf“ nuo Šiaulių (Bs[1] 191), iš kur **vilta-kas* ir paskiau, metatezies keliu, *vilkãtas* Ds, SzD 399 „wilkolek“,
16) LF 67 = la. *vilkata* Latwju dainas Nr. 19392,2, *vilkate* l. c. 19424, *vilkatis* l. c. 19392 var. : la *vilkacis*, gen. sing. *-ča* l. c. 19392 var. = *vilkakis* Ds, K iš *vilkas* + *akis* ? : *vilka-takỹs* „Wehrwolf = kurs vilkù tẽka“ Sãlakas.

210. ***vilk-trasa*** „vilk-takas“ Alsėdžiai, Daukanto Būdas 99_5 ir Liet. istorija II 170_{31}, J 418b : *vilk-trisa* LF 67, Geitl 121, Mież 282 : *vilkas* + *tresiù, trẽsti* „bėgti“ telš. žem., „siaũsti = шалить“ Ds ~ *triestì* arba biegtì Daukanto Būdas 150_4, stajgu *triese* „bėgo“ Pałąngos Juze 103_{31}, *àt-trėsė*, t. y. atbėgo J 558b, vaikai *trẽsia* „siaučia“ Ds, vaikaĩ ! *netrẽskit* ! Ds : *pa-trìso* „pasiuto“ Kv, *tris-nó-ti* „žingsneliu eiti“ J 261a.

žal-tvikslas „der Irrlicht“ Iwinskio 1861 m. Kalend. (Geitl 122 [balsio *i* kiekybė napažymėta] = *žal-tviska* ~ *žal-tvikša* „t. p.“ nuo Šiaulių (Bs[1] 129) : *žãlias* + *tvìska*. Plg. *bal(t)-tvykšlė* : *žal-tvykšlė* „Irrlicht“ Mielcke.

žą̃s-lasa Kv „tokia žolė“ : *žąsìs* + *lesù*.

žém-dagas J 190b.

žém-grindas „par balą nugrįstas kelias = grindinys“ Kv.

215. ***žém-vilka*** J 664b : *žemė-vilka* „tokia geležinė prietaisa, nuo kalno ragėms, ratams nuleisti“ Kv.

žem-žiūrà,-žiūros „ein Gluper, der die Augen niedersenkt und von unten aufsieht“ K, N 551.

žiem-gultas „das Winterlager, Winterquartier“ N 542. Plg. *nakti-gultas* „nocleg“.

žióg-spiros „Saegespaene“ K, N 494 : *žiog-* iš vok. *Saege* + *spirà*.

žmog-ėdra.

220. ***žmõg-žudà*** J 24b, 318a, 408b, Juškos Liet. dain. 460,9.

žuv-éda „die Moewe“ Ds : *žuv-ėdra* K, Kv : *žuv-ėdžia* Ds : *žuv-ėčia* Tverečius.

Sudėtinių dvikamienių būdvardžių galūne *-as* vienaskaitos vardininke nemanau surašyti visų man žinomų, pavyzdžiui gana bus ir sekančių: 1) *lýg-nešas* „aequaliter iens, de arbore, cuius truncus in summa et ima parte fere aequalis est“ Kv : skr. *dū-váça-s* „unzugänglich“, 2) *bálť-margas, šėm-margas, žál-margas* „baltai etc. margas“ : plg. gr. ὠχρό-ξαντος „blass-gelb“, 3) *pùs-viros* dùrys Kv, 4) eina *nósi-rakas* „nosimi žemę rakdamas“ Ds, Linkmenes, 5) *bas-nìrtas* „basas“ Kv, J 195, 6) *óbul-mušas* arklys „tartumi obuoliais muštas“ Kv, 7) *júod-bėras* Kv, Veliuona, 8) *dvì-šakas, trìšakas, dvì-gubas, dvì-linkas, dvi-nýtas* Ds, *trinýtas* Ds.

Kad vietoje *júod-bruvas, júod-bėras, dvi-nýtas* etc. šnektose randame *juod-bruvỹs, júod-bėris, dvi-nỹtis* etc., tai čia nėkiek nekaltas žodžių d v i k a m i e n ù m a s : pastarosios lytys yra daiktavardžiai, tokie, kaip ir *sẽnis, žalys*... greta prie būdvardžių *sẽnas, žãlas*...

Tokie nomina agentis, kaip *pečia-lánda, glỹt-laiža, kraũ-surba, pel-ėda, ne-pa-kantà*... yra gilios senobės liekanos, plg. lot. *agri-cola, pari-cida, homi-cida, sangui-sūga, mūs-cipula*, s. vok. aug. (ahd.) *wâr-queto* „veridicus“, sl. *voje-voda*, la. *slep-kava* „Moerder“.

Tokie žodžiai, kaip *arklã-ganas* „arklo rankena“, *dvì-bradas, kinì-varpas, šìrd-gilas*... nieku nesiskiria nuo rusų *вемро-гон*, lotynų *monti-vagus*, graikų ὑδρο-φόρος „der Wasserträger“.

15(17) Tokių sudėtinių žodžių, kurie būtų panašiai padaryti į *čiup-kulą* (*čiupinėti* + *kulìs*) arba *kali-bobą* (*kalti* + *boba*), lietuvių kalboje visai nedaug tėra : be šių dviejų, čionai reikia skirti dar trys, būtent : 1) *ne-kláus-žada* (*neklausyti* + *žadas*), 2) *griáu-medis* „niezgra-

bijasz" J 463 (*griauti* + *medis*), 3) *mẽt-akis* „глазомер" Kv (*metu* + *akis*). Paprastai lietuvių kalboje, kaip ir kitose, veiksmažodinis (verbalis) kamienas stovi antrojoje vietoje, plg. *pel-ĕda, krauja-leidỹs, svet-norà* ir kt. Sudėtiniai žodžiai pirmąja veiksmažodine dalimi yra senobės laikų liekana; jų senumą rodo kad ir sekantys giminaičių kalbų pavyzdžiai: gr. ἀρχέ-κακος „auctor malorum", τλη-παθής „Leid, Unglück erduldend", Τλη-πόλεμος „*kar(ia)-kantà", φερέ-οικος „das Haus mit sich tragend, führend" (von den Scythen gesagt. Herod. IV 46), av. *niδā-snaiθiš-* „die Waffen niederlegend", lenkų *wali-góra*, rusų сорви-голова...

Ragainėnų *ryš-galvis* „der Brautschleier" K (= *galvó-ryšis* „chustka na głowę" J 408) ir ušpalėnų *aũta-kojis* „онуча = aũtas kójai" yra labai savotiški padarai.

* * *

Tokios pavardės, kaip antai: *Aš-mantas* Kv, *At-mìnas* Kv, *But-gìnas* Kantaučių par., *Bùt-rimas* Ds, *Bùt-vìlas* ir *But-vilà, Dár-butas, Dau-nóras* ir *Daũ-nóra, Daug-vilà, Gẽd-gaudas, Gir-kantas, Jó-skaudas, Jó-vaiša, Jog-vilà, Gìn-tauta, Vìs-kanta*... nieku nesiskiria nuo tokių paprastųjų sudėtinių žodžių, kaip *arklã-ganas, ausì-karas, čiùp-kula, nós-srava*...

Der-vydà (Plaũčiškėse Labanóro par.), *Dár-butas* (Kantaũčių par.)... taip santykiuoja su *Dro-vỹdis* (Kupiškio par.), *Sei-bùtis* (Rageliuose)..., kaip ir *daug-norà* su *dauga-nõris* (Sãlos) arba *vilk-takas* su *vilka-takỹs*...

Vis-kanta „*Wsze-cierp", *Vis-bara* „Wsze-bor", *Mož-vyda* „*Mało-wid", *Taũt-gina*... yra lygiai taip padaryti, kaip ir *ne-pa-kantà* „егоза, непоседа", *príeš-gina.*

Taut-gina, But-gina, Vaiš-nóra, etimologiškai imant, reiškia asmenis, kurie „tautą gina", „butą (= namus) gina", „vaišių nori = nori (pa)vaišinamas". Šitose pavardėse veiksmažodinis kamienas stovi antrojoje vietoje, kitaip sakant, jos yra sudarytos kaip ir *bob-kalys, var-kalys* „der Kupferschmied" arba, kaipo pavardė, ir *Var-kalà* (Gìrininksose Suv. g.), *žmog-žuda, arklã-ganas* ir kt.

Bet veiksmažodinis sudėtinio žodžio kamienas gali stovėti ir pirmojoje vietoje, plg. *čiùp-kula, kláus-žada, griáu-medis.* Tokiu būdu greta su *Taut-gina(s), Vaiš-nora(s), But-gina(s)* kalboje atsiranda ir *Gìn-tauta(s), Nór-vaiša(s), Gìn-buta(s)* ~ *Gimbuta(s).*

Šnekamojoje kalboje dvikamienės pavardės šiandieną pažįstamos yra dvejopomis galūnėmis: 1) vienur *-as* arba *-a*, 2) kitur — *-is.*

Pavyzdžiui tesie: 1) *-as* arba *-a* : *Bý-tautas* Žvingių, Laukuvos par., *Bu-gáila* Kulių par., *Daū-gėla* Jiēstrakio kaime Plutiškių par., *Daū-nora* Saugìnės kaime Plutiškių par. = *Dau-nóras* Prienų par., *Daug-vilà* Rokiškio par., *Kera-mìnas* Ušpalių par., *Jóg-minas* Kamajų par., *Dìr-gēlas* Veiviržėnų par., *Vaīš-nora* Pilviškių, Griškabūdžio par. = *Vaiš-nóras* Seinų par., *Pùt-rimas* Ušpalių par., *Jó-vaiša* Salų, Vadoklių par. = *Jó-vaišas* Raudėnų par., *Beī-noras* nuo Mosėdžio, *Tár-vydas* Kv ir kt., 2) *-is* : *Aš-vỹdis* Ds, *Gal-vỹdis* Ds, *Ter-vỹdis* Jūžintų par., *Šed-vỹdis* Mosėdžio par., *Sur-gaīlis* Ušpalių par., *Vy-gēlis* Ušpalių, Kamajų par., *Dau-kiñtis* Mosėdžio par., *By-vaīnis* nuo Linkmenų, *Num-gaūdis* Mosėdžio par. ir kt.

Dvikamienių pavardžių galūnių nevienodumù nėra ko stebėties, nes tą patį galūnių nevienodumą turime ir šiaip-jau sudėtiniuose dvikamieniuose daiktavardžiuose. *Tár-vydas* : *Ter-vỹdis*, *Dau-gēla(s)* : *Dau-gēlis* ir kitos toms lygios pavardės dviem galūnėm nieku neprasikiša pro šiaip-jau sudėtinius vardus, lygius sekantiems : *daug-norà* : *dauga-nõris*, *led-tėkas* : *lēd-takis* K...

Šiaip-jau sudėtiniai dvikamieniai žodžiai pirštu prikišamai rodo, kad dvikamienės pavardės lygiomis teisėmis gali turėti galūnėmis viena-
16(18) skaitos vardininke ir *-as* arba *-a* ir *-is*. Kas drauge su daktarais J. Spūduliu ir M. Venslovu visoms dvikamienėms pavardėms nori užmesti galūnę *-is*, tasai elgiasi visai nemoksliškai, užmerkdamas akis kalbos faktams.

Tomis pat galūnėmis, kurias šiandieną kad turime, randame mūsų dvikamienes pavardes ir šešiolikiame amžiūje. Minėtojo amžiaus dokumentai, pavyzdžiui, inventoriai, rašytieji Lietuvoje ir lietuvio raštininko, gana dažnai asmeninių vardų galūnes palieka lietuviškas, nepakeizdami jų nei rusiškomis nei lenkiškomis. Nebus pro šalį čia davus pavyzdžiui keliolika vardų nenukąstomis galūnėmis. Vardus imu iš „Инвентари имений XVI столетия" (Акты издаваемые Виленскою Археографическою Коммиссиею. Том XIV. Вильна 1887):

Urban *Daguintis* 458, klaida vieton *Dau-gintis*. Stanisław *Dawgantys* 102

Dawgintas Mąwilaytis: *Micius Dawgintaytis Manwilaycia* 489

Mikolaius Drungielus 144 = *Drungėlius*, *Petrykus Eytawtys* 116, *Bieniuszys Eitautys* 117

Mikołay *Petroszaytis Giedkątis* 488

Giedminas Waybutaytis 490
Кгедвиласъ Микшасъ 305
Andrzej, woyt, *Ankszt-akis* 168
Якубасъ Ат-садасъ 270
Стасъ Кар-шудисъ 600
Стась Крав-лайдисъ 604
Balcz *Jakientys* 387
Jurgis Mindawgis 111
Jan *Minolgis* 381
Петрикъ Нармунтысъ 306, *Петръ, Якубъ Нарманнтисъ* 525
Narwilos Jakubaytys 383
Стась Матеевичъ Нарвойшисъ 240
Кгедутисъ Сукгоилисъ 548
Jan *Stat-awsis* 250
Januszys Tawr-okis 385
Grygielis Tub-awsis 168
Войтехъ Жимитисъ 301 = *Žiem-mitys*
Mateius Kumpi-nasis 126 = *Kump(ə)-nósis.*

Nemažiau randame „Inventoriuose" lietuviškų vardų, perdirbtų pagal rusų kalbos taisyklių. Lietuviškosias galūnes *-as, -a, -is* mūsų inventoriuose atstoja gana dažnai rusų galūnės *-ъ, -o, -ь (-и)*. Pavyzdžiai:

-as = rusų **-ъ**: *Мордасъ Жибортъ* 226 = *Mardõsas* Salakas, *Кондратъ Монтъ*, мѣщанинъ ковенскій 646, *Наръ* Петрикайти 16 = *Noras*, *Нарвилъ* 245, 307, 310, Пашко *Вана-кгиръ* 218, *Визкгирдъ* 257, 349, *Янъ Виръбилъ* 211, *Кгинвилъ* Янкайтисъ 13, *Масюкъ Кгенюкъ* 224;

-a = rusų **-o** : *Жоврило* 241, *Вирбило* 211, *Нарейко* 212, 273, *Добейко* Войшвилайтисъ 244. — Randame keletą vardų ir su užlaikyta galūne *-a* : *Кгедейка* Андреюнасъ 527, Матей *Бабила* 270, Янъ *Дульба* 242, Степукъ *Кгелда* 218;

-is = rusų **-ь, -и** : *Евнюль* 12, *Молдуть* 226, Мачулисъ Кгрицайтисъ, у него сыновъ два Миколай и *Сейбуть* 604 = *Seibùtis*, *Юркгель* Сурминайтисъ 243, Войтехъ *Моркгиль* 310; Юшко *Ейтминайти* 12, *Юндути* Жирникисъ 14, *Кгойли* Демьяновичъ 209, Кгрикгъ *Покгронди* 215.

Prie asmens vardo beveik visados randame pridėtą tėvo vardą (отчество), praplatintą sufiksais *-aitis, -onis* (lie.) arba *-овичъ, -евичъ* = *-owicz, -iewicz* (rus., lenk.).

Sufiksas *-овичъ* yra dedamas prie vardų, baigiančiųsi kietu priebalsiu (ant *-ъ*) = lie. *-as* (: *-us*), tuo tarpu kad *-евичъ* paprastai tėra priduriamas prie vardų su minkštu galiniu priebalsiu. Pavyzdžiai paimti yra iš tų pačių „Inventorių":

-овичъ : Paweł *Dawgint-owicz* 279 iš *Dau-ginta(s)*, Juchno *Dziawg-owicz* 279, Павлюкъ *Дзовкг-овичъ* 212 iš *Džiaugas*, Jurgis *Jag-*

min-owicz 290 iš *Jog-minas*, Лаврукъ *Ясил-овичъ* 213 iš *Jos-ila(s)*, Павлюкъ *Контмин-овичъ* 213 iš *Kant-mìnas*, Нарель *Моньтвил-*
17(19) *-овичъ* 215 iš *Mant-vila(s)*, Marcin *Nareyk-owicz* 279 iš *Noreika*, Moknis *Nar-owicz* 279 iš *Noras*, Romieyko *Somil-owicz* 279 iš *Sam-ila(s)*;

-евичъ : Миклашъ *Довкут-евичъ* 214 iš *Daukùtis* = *Довкуть* DPr 220b, Jakub *Joc-ewicz* 279 iš *Jocys* Kv (iš vardo *Jacek*), Петрукъ *Кестут-евичъ* 213 iš *Kęstùtis*, Павлюкъ *Нарел-евичъ* 215 iš *Norelis*, Тумукъ *Римъд-евичъ* 225 iš *Rimdžius* = žem. *Rimdius* DPr 197a, Матукъ *Стулькг-евичъ* 213 iš *Stulgys* Kv.

Tos pavardės, kurios vienaskaitos vardininke baigiasi galūne *-is* (*-ys*), *-ius*, tėva-vardyje, išvestame su sufikso *-onis* pagalba, užlaiko prieš *-onis* minkštą balsį. Kietas balsis prieš galūnę *-onis* esti tik tada, kada asmens vardas, iš kurio daromas tėvavardis (отчество), baigėsi galūne *-as*, *-a*, *-us*.

-ionis, gen. sing. *-ionies* : Яникъ *Довкгучонисъ* 529 = *Daugučionìs* iš *Daugutis*, Янъ *Юргіонисъ* 530 iš *Jurgis*, Янисъ *Мендучонисъ* 528 iš *Mendutis*, Januk *Mikuczionis* 321 iš *Mikutis*, Якубъ *Наручонисъ* 529 iš *Norutis*.

-onis : Станиславъ *Бабилонисъ* 527 iš *Bobila(s)*, Шимасъ *Бутвилонисъ* 530 iš *But-vila(s)*, Микесъ *Кгитовтонисъ* 528 iš *Гитовтъ* (cf. DPr 147b), Kasper *Jananis* 282 = *Jononìs* iš *Jonas*, Mikolaj *Jawgilanis* 287 iš *Jau-gilas* Kv, Janis *Jawidanis* 288 iš *Jo-vyda(s)*, Юсасъ *Юдейконисъ* 528 iš *Juodeika*, Narut *Maseykanis* 282 iš *Maseika*, Юхно *Нарбут-онисъ* 530 iš *Nor-butas*, Bolesius *Rymanis* iš *Rymas* (Macieionis) 287 = *Rìmas*, Możelis *Terwidanis* 286, Stanisław *Terwidanis* 289 iš *Ter-vyda(s)*, Kaszelis *Waisztautonis* 329 iš *Vaiš-tauta(s)*.

„Inventorių" žiūrėjimas, nors ir apgrabinis, intikina mumis, kad šešiolikiame amžiūje dvikamienės pavardės (vardai) nieku nesiskyrė nuo šiandienių. Kaip dabar, taip lygiai ir tada galima buvo rasti ne tiktai tokias pavardes, kaip antai: *Daugintis*, *Normantis*, *Gedkantis*, *Eitautis*..., bet ir: *Daugintas*, *Normantas*, *Gedkantas*, *Eitautas*...

* * *

Seniausieji lietuvių asmeniniai vardai randami yra XIII—XV šimtmečių šaltiniuose. Geriausieji vardų šaltiniai — tai rusų kalba rašytosios Lietuvos kunigaikščių gromatos ir viena-kita kronika. Rusai, tiek Lietuvos kunigaikščių kanceliarijos raštininkai (dijokai),

tiek rusų šalies kronikų rašytojai, lietuvių vardus — asmenų ir vietų — užrašinėjo gana gerai, kur-kas geriau ne vokiečių kronistai. XIII, XIV, XV ir, dalimi, XVI šimtmečio rusų raštininkai, tardami arba rašydami lietuvišką žodį, lietuviškus garsus, svetimus jų ausiai, pakeizdavo tam tikrais, artimiausiais lietuviškiems, savais garsais. Ta garsų pakaita (substitutio) nebuvo daroma aklai, bet pagal tam tikrų taisyklių.

Rusams nebuvo jokio keblumo su lietuviškų žodžių priebalsiais (consonantes), delto kad priebalsiai ir rusų kalboje buvo beveik tie patys kaip ir lietuvių; bet visai kas kita su balsiais (vocales) : rusų „vocalismus" daug kuo skyrėsi nuo lietuvių.

Balsių pakaita (substitutio) nėra vienalėomiška visame žodyje : žodžio galas šiuo-tuo skiriasi nuo negalo (vidurio ir pradžios).

Kokiais rusiškais balsiais yra pakeičiami lietuviškų vardų lietuviški balsiai XIII — XV šimtmečio dokumentuose?

Žodžio pradžios ir vidurio taisyklės

1) Lietuvių balsį *a* rusai pakeičia savuoju *o*. Jų *a* čia netiko, delto kad jisai tuo laiku dar tebebuvo ilgas. Pavyzdžiai: *Троки*, около *Трок-овъ*, *Сомилишки*, *Воикгува* SPSn Nr. 14 1387 m. = = *Trakai*, *Samiliškis*, *Vaiguva;* *Жемоить* IL 817_{24}, $_{26}$, 818_{9}, 820_{3} = **žemaitjai* = *žemaičiai;* *Родивилъ* 1432 m. gromata (Карский Белоруссы II 80), 1452 m. gr. ASg I Nr. 50, 1463 m. gr. ASg III Nr. 15 = *Rad(i)vilas*.

18(20) 2) Lietuvių trumpąjį *e* rusai pakeičia savuoju *e*. Pvz.: *Немун-екъ* SPSn Nr. 14 1387 m. = *Nemun-áitis* — miest. Viln. gub. (*-екъ* yra vertimas lie. *-aitis*, dimin.); *Ерьдивилъ* IL 735_{27} 1215 m. = *Erd(i)-vilas* (plg. *Erd-yszkiu* sodze Pałąngos Juze 104_{7}); *Лонъкгевени* IL 793_{23} 1247 m. = ryt. aug. *Langvenis* iš *Lengvenis* (iš tokios šnektos, kur vietoje *lenta* sako *lanta*).

3) Lietuvių balsius *i* ir *y* rusai pakeičia savuoju *u*, kursai tuo laiku buvo ilgas (trumpo *i* jie neturėjo). Šešiolikiame amžiūje, priebalsiui *r* tapus kietam, rusai vietoje *ri* pradeda rašyti *ры*. Pavyzdžiai : a) trumpasis *i* : *Сомилишки*, *Стрявиники* SPSn Nr. 14 1387 m. = *Samiliškis*, *Strėvinykai* (nuo *Strėvos* upės vardo); *Корибут* SPSn Nr. 5, Nr. 6 1388 m. = *Kari-butas;* b) ilgasis *y* : *Солчники* SPSn Nr. 14 = sen. liet. *Salč(i)nykai*, dabar *Šalčnykai;* *Кгирдивид* SPSn Nr. 6 1388 m., *Кгирдивидъ* ASg I

Nr. 9 = *Girdi-vydas; Бикши* IL 736_5 1215 m. = *Bykšỹs* (Ušpalių par.: *Bỹkšas* Kvėdarnos par.).

4) Lietuvių balsius *u* ir *ū* atstoja rusų *у* (*оу*). Pavyzdžiai: a) *Кулвы* gen. sing., *Немун-екъ*, село *Румшишки*, до *Хурмоголы* SPSn Nr. 14 1387 m. = *Kulva, Nemun-aitis, Rumšiškis, Kùrmagala;* оуби *Рукля* IL 860_{21} iš nom. sing. *Рукли* = *Ruklys* (*Ruklial* — k. Utenos par.); *Бороуть* IL 799_{24} 1248 m. = *Barutis;* b) *Лобун-ова, Лѣпуны* SPSn Nr. 14 = *Labūn-ava, Liepūnai.*

5) Vietoje dabartinio rašomosios kalbos *o* rusai lietuviškuose varduose deda savąjį *a*. Rytiečių lietuvių dalis (Ežerėnų, Ukmergės, Švenčionių apskrities) dar ir dabar rašomosios kalbos balsį *o* taria kaipo ilgą *a* arba tokį *a*, kurs labai panašus į *o* (*å*). Labai galimas daiktas, kad XIII—XV šimtmečiuose visi rytiečiai dar tebetarė *o* kaipo ilgą *a*.

Pavyzdžiai: город *Радыня, Бирштанъ*, по *Ваку*, на *Ваце*, до *Ваки* iš nom. sing. *Вака* SPSn Nr. 14 = *Rodynė, Birštonas, Voka; Кгастовтъ* ASg I Nr. 134 1445 m., l. c. Nr. 50 1452 m., пану Кгастовту Hol Nr. 53 1450 m. = *Gostautas; Іатовтъ* ASg III Nr. 17 1468 m. = *Jotautas; Корыата* SPSn Nr. 46 1350 m. = *Kar-jotas.*

6) Lietuvių *ė*, kursai senobėje, kaip vietomis ir dabar, buvo tariamas kaipo ilgas atviras *e*, rusai verčia į savo *я*. Jų *ѣ* negalėjo atstoti mūsiškio *ė*, delto kad jis mūsų kaimynų rusų tarmėje yra buvęs dvibalsis, t. y. *ie*, plg. *svietas* iš *свѣтъ*.

Pavyzdžiai: *Пяди*, по *Невяжи, Стрявиники* SPSn Nr. 14 = *Pėdžiai* (12—15 v. nuo Kėdainių, plg. czu *Pedyn* czwischin Labunen und Seymen Scr. rer. Prussic. II 695, de Pervan pergit in Labunow intendens in *Pedyn* et in Arwist l. c. II 588), *Nevėžis, Strėvinykai.*

Po *ш* vietoje *я*, pagal rusų rašybos papročių, randame *a*: *Шатеевъ* (triskart) gen. pl. iš nom. *Шатеи* SPSn Nr. 14 = *Šėtìjai* (10 v. nuo Kauno). *Шатеи* yra rusų tarmės padaras iš *Шатии*, plg. *Raśeja* „Россия".

7) Lietuvių dvibalsį *jau* : *iau* atstoja rusų *ey* arba *eoy* : князь *Еоунутии* SPSn Nr. 46 1350 m. = *Jaunutis; Реубоу* acc. sing. IL 818_{21} 1253 m. iš nom. sing. *Реуба* = *Riaubà.*

8) Lietuvių dvibalsį *ie* rusai pakeičia savo balsiais *ѣ* ir *e*. Pvz., *Лѣпуны, Лепиник-овъ* (dukart) gen. pl. SPSn Nr. 14 1387 m. = *Liepūnai, Liepinykai; Лѣсии* IL 869_{15} 1270 m. = *Líesis* (Dusetos, Ramygala).

Lietuvių *ie*, kaip rodo *Лит(ъ)ва* (= *Lietuva*), gali atstoti rusų kalboje ir *u*.

9) Lietuvių dvibalsį *uo* pakeičia rusai kartais balsiu *o*, kartais *y*. Pavyzdžiai su *o*·nesiekia toliau kaip į šešiolikio amžiaus pradžią : y *Вижонахъ* 1526 m. ASg III Nr. 305, в *Шашолех* 1507 m. l. c. III Nr. 78 = *Výžuonos*, *Šašuoliai*. Dabar vietoje *Вижоны* tesako *Вижуны*, plg. *Юдьки* 1215 m. IL 736_5 = *Juodkys*.

10) Lietuvių dvibalsius *ai* ir *ar* gali atstoti rusų arba *ou* ir *op*, arba *au* ir *ap*.

Pavyzdžiai: a) rus. *ou* ir *op* : *Воишвилтъ*, *Воикгува* SPSn Nr. 14, *Жемоить* IL $817_{24\ 26}$, 818_9, 820_3 : *Попорти* SPSn Nr. 14.

19(21) b) rus. *au* ir *ap* : *Скирикгаило* (triskart) SPSn Nr. 14, *Викгаило*, на *Викгаила* SPSn Nr. 18, *Швитрикгаило* SPSn Nr. 20, *Минигаило* 1388 m. Hol Nr. 23, панъ *Вазкгаило* 1450 m. Hol Nr. 53, панъ ѡлександро Монгирд-овичъ намѣстникъ *Кгеренаин-скии* 1491 m. ASg I Nr. 98 : *Арвист-ова* SPSn Nr. 14, *Любартъ* (dukart) 1350 m. SPSn Nr. 46.

Tasai dvibalsių pakaitos nevienodumas aiškintinas yra kirčio (ударение) vieta ir priegaidės (интонация) kokybe. Bekirčiai ir kirčiuotieji tvirtagãliai (geschleift, steigend) *ai* ir *ar* duoda rusų *ou* ir *op* : a) *Воикгува*, *Попорти* = *Vaiguvà*, *Paparčiaĩ* su bekirčiais *ai* ir *ar*; b) *Воишвилтъ*, *Жемоить* = *Vaĩš-viltas*, *Žemaĩčiai* su tvirtagaliu *ai*.

Dabartinės pavardės : *Skir-gáila* (Jūrbarkas[1]), *Rim-gáila* (Kvėdarna), *Sun-gáila* Kv, *Skįs-gáila* (Žviñgiai), *Bu-gáila* (Kuliai), *Dim-gáila* (Židikai) rodo, kad *-кгаило* turėjo tvirtapradę (gestossen, sinkend) priegaidę. *Кгеренаин-* = *Geranáinys* nom. pl. (*-ra-* iš *-re-*, nes čia žmonės taria *drabù* vietoje *drebù*).

Iš lietuvių kalbos gramatikos gerai žinome, kad tvirtapradė priegaidė prailgina pirmąją dvibalsio dalį, kitaip sakant, iš *ái* pasidaro *āi*.

XIII—XV-me amžiūje rytiečių augštaičių (ben Vilniškių) tarmėje balsis *ā*, turimasis tvirtapradžiame dvibalsyje *āi*, regimai, nieku nesiskyrė nuo kito *ā*, kuriam vakariečių šnektose atsako *o* (ryt. *brālīs* = vak. *brólis*), antraip sakant, šių dienų *Vosgáila* (plg. vienasėdžio vardą *Vósgailiai* Dusetų par.) anais laikais buvo rytiečių tariamas kaipo *Vāzgāila* = *Вазкгайло* 1450 m.

---

[1] [t. y. Jurbarkas. — *Z. Z.*].

Любартъ 1350 m. ir *Арвист-* 1387 m. yra skaitytini kaipo *Liubārtas* (plg. *Kybártas* Veiviržėnų par.) ir *Ārvīstas* (*ī*—ilgam *i*). Pagirio parapijoje (Ukmergės apskr.) yra upelė, vardu *Arvỹstas* (su tvirtagaliu *y*; taip ben ištaria kun. A. Dambrauskas, „Draugijos" redaktorius, kilimo iš Pagirio par.). Keturiolikio šimtmečio *Arvystas*, regimai, yra turėjęs kirtį ne te pat, kur kad turi šiandien, plg. žem. upės vardą *Lokystà*, gen. sing. *Lokystõs*, acc. sing. *Lokỹstą* ir *Lókystą*.

Žodžio galo taisyklės

Kiek teko pasižinti su dokumentais, XIII—XV šimtmečiuose lietuvių varduose galūnių *-as*, *-us* (*-ius*), *-is* arba *-ys* rusai nerašo kaipo *-асъ*, *-усъ*, (*-юсъ*), *-исъ*, kaip kad randame rašant XVI—XVII am. dokumentuose, Lietuvoje statytuose, plg. *Кгедвиласъ Микшасъ* (Акты издаваемые Виленскою Археографическою коммиссиею. Том XIV p. 305), Стась Матеевичъ *Нарвсйшисъ* l. c. 240, *Мацкусъ* a Миколай Станайте l. c. 603, *Бальчусъ* a *Бельдзюсъ* l. c. 605.

XIII—XV-io amžių rusai lietuvių galūnes surusina, laikydamasi sekančių taisyklių:

1) Lietuvių galūnę *-as* (po kietųjų priebalsių) rusai atmeta; norėdami parodyti, kad galinis priebalsis yra kietas, dažniausiai deda *-ъ*. Pavyzdžiai:

Корибут 1388 m. SPSn Nr. Nr. 5, 6, за *Корибута* 1393 m. l. c. Nr. 7, *Кгирдивид* 1388 m. SPSn Nr. 6, *Воишвилтъ* 1387 m. l. c. Nr. 14, *Биршманъ* 1387 m. l. c. Nr. 14 = *Birštonas*—miest., *Витовтъ* 1398 m. l. c. Nr. 18, *Любартъ* 1350 m. l. c. Nr. 46, панъ *Монъкирдъ* 1450 m. Hol Nr. 53, панъ *Моншвидъ* 1438 m. Hol Nr. Nr. 45, 46, *Битовтъ Довъкивидъ* 1450 m. Hol Nr. 53, *Выкынтъ* 1215 m. IL 735_{27}, *Юндилъ* 1256 m. IL 835_{1}, *Ерьдивилъ* 1215 m. IL 735_{27}.

2) Lietuvių galūnės *-is* arba *-ys* vietoje rusai deda savosias *-ии*, *-и* ir *-ь* Pavyzdžiai:

a) *-ии* : *Еоунутии*, *Кистютии* 1350 m. SPSn Nr. 46, *Лыгвении* 1389 m. Hol Nr. 10 arba *Лыгвеніи* l. c. Nr. 12 iš *Лынгвении* (be pirmojo *н* disimilacijos keliu) = ryt. *Łingvenis* (iš tokios šnektos, kur vietoje *lenta* sako *linta*), *Лъсии*, *Свелкении*, *Сирьпутіи* 1270 m. IL 869_{15}, *Китении*, *Вишлии* 1215 m. IL 736_{1}, *Троидении* IL 871_{16}.

20(22) b) *-и* : *Лыгвени* 1389 m. SPSn Nr. 47 = *Лонъкгвени* 1247 m. IL 798_{23}, *Троидени* IL 878_{20}, *Бикши* 1215 m. IL 736_{6}, *Юдки* IL 736_{5} : *Румишишки*, *Сомилишки* 1387 m. SPSn Nr. 14 = *Rumšiškis*, *Samiliškis*.

c) *-ь* : *Бороуть* 1248 m. IL 799_{24}, *Гердень*, gen. sing. *Герденя* 1264 m. Napiersky 13, с *Витен-емь* 1286—94 m. Napiersky 20 iš nom. sing. *Витень*.

3) Lietuvių galūnę *-a* rusai pakeičia savo galūnėmis *-a* arba *-o*. Pavyzdžiai:

a) *-a* : *Тренята* 1263 m. IL 860_{11}, $861_{3,\ 6,10}$ iš *Treniota* = *Trinota* filius regis Lethowinorum Scr. rer. Pruss. I 125 (*in* iš *en* liaudies etimologijos keliu, plg. *trinù*, *trìnti*) = Myndowe und *Traniât* Reimchron. versus 6783 = *Тронята* Полн. собр. рус. лет. XVII $248_{6,12}$, $249_{13,35}$, $302_{35,40}$, $303_{21,40}$ iš *Traniota* su *ra* iš *re* (plg. Vilniaus rytiečių *tracias* = *trečias*, *drabu* = *drebu*); *Реубоу* acc. sing. 1253 m. IL 818_{21} iš nom. sing. *Реуба*; *Пуня*, *Воикгува*, *Лобунова* 1387 m. SPSn Nr. 14 = *Punià*, *Vaiguvà*, *Labūnava*.

b) *-о* : *Скирикгаило* 1387 m. SPSn Nr. 14, *Пестило* 1273 m. IL 870_{6}, пан *Воидило* 1437 m. ASg I Nr. 35.

Lietuvių galūnė *-a* taisyklingai tegali duoti rusų galūnę *-a*; *-o* yra perdirbtas iš *-a* pagal analogijos savo vardų, tokių, kaip antai: *Радило*, *Путило*, *Добрило*, *Гостило* ir kt., žr. Живая старина III (1893) 451.

* * *

Rusų *Бороуть*, *Лѣсиц*, *Троидени*, *Кистютии*, *Гердень*, *Бикши* ir kiti minkštomis galūnėmis vardai liepte liepia tokius vardus, kaip *Товтивилъ* Ип. лет. 861_{2}, *Миндовгъ* l. c. 819_{26}, 838_{18}, 855_{17}, *Скомондъ* 1248 m. l. c. $799_{23,25}$ (—*Scumandus*—Sudawita Dusburg III 164 : prūsas *Po-manda*, *Mandio* : *Mand-eīkiai*—k. Šakynos par.) skaityti su k i e t a g a l ū n e, t. y. su *-as*.

Vietoje *Миндовгъ* (*Миндъвгъ*) randame rašant ir *Миндаго*. Pastaroji žodžio lytis savo galūne *-o*, priešais Venslovo nuomonei, nėra lygi su *Ягаило*, *Кореико*, delto kad paskutiniuoju du žodžiu turi *-o* senobini, kilusį iš lie. galūnės *-a* (: *Jogáila*, *Karéika*), tuo tarpu kad *Миндаго* yra kopisto k l a i d a.

Sofijos kronikos *Кестюта* yra kopisto padaras, nusižiūrėjus į rusiškus vardus ant *-юта*, plg. *Малюта*, *Милюта* Vondrák Vergleichende slavische Grammatik I 451.

Nikono kronikos *Домантѣи* savo galūne *-ѣи* visai nėra lygus su *-еи* varde *Кестутеи*. *Домантѣи* yra perdirbtas iš *Довмонтъ*, *Довмантъ* : galūnę *-ѣи* jis gavo iš *Тимовѣи*, kuriuo vardu Daumantas tapo pramintas krikšte.

* * *

Kad dvikamieniai asmenų vardai (šiandienės pavardės) gali turėti galūnėmis ne tik *-is*, bet ir *-as* arba *-a*, rodo:

1) pačių rusų rusiškai rašytieji dokumentai, labiausiai paeiną iš XIII, XIV ir XV šimtmečių,

2) lietuvių, bet rašytieji rusiškai arba lenkiškai, „Inventoriai" (XVI šimtm.),

3) vadinamieji „tėvavardžiai" (отчества), padarytieji su rusiškais sufiksais *-овичъ*, *-евичъ* (XIII—XVI šimtm.),

4) kitą kartą buvęsis „tėvavardžiu" lie. sufiksas *-onis* (su kietu arba minkštu pirm jo stovinčiu priebalsiu), dabartinis pavardžių daromasis sufiksas, daugiausiai Rytų Lietuvoje.

Be to, daugiau ne du šimtu tokių sudėtinių žodžių, kaip antai: *aki-brokštas*, *tyčió-lika* „tyčiomis lauke paliktasis vaikas (kad jį laumės apdarytų ir apdovanotų)", *agli-šaka*, *ilg-nosà*, *aus-linda*, *kamin-šluosta*, *maž-kalba*, *nakti-kovas*, *pelė-kautai*, *siela-vartas*, *žem-žiūra*, *žmog-žuda* ir kt. irgi patvirtina, kad dvikamienės pavardės, be galūnės *-is*, gali dar turėti ir *-as* arba *-a*.

Daugėlas arba *Daugėla*, *Vaiš-noras* arba *Vaiš-nora* nieku nesiskiria kad ir nuo sekančių vietovardžių : *Vis-dievaĩ*—k. Obelių par.
21(23) (Ežerėnų apskr.), *Vis-maldaĩ* — k. Varnių par., *Pili-grindà* — ežero dalis ir kaimas Kaltanėnų par. (Švenčionių apskr.), *Augšt-elkaĩ* — dvaras Šiaulių par. (taip ben ištaria S. Baltramaitis), *Ilga-bradaĩ*— vienasėdis Veprių par., k. Anykščių par., *Lapa-krità* — vienasėdis Nemunėlio Radviliškio par., *Gyva-karaĩ* — k. Kupiškio par., *Daug-ėdaĩ* — k. Rietavo par.

Lietuvos kunigaikščių vardai

Kunigaikščių vardų klausimas neturėtų būti svetimas ir visuomenei. Vienas-antras kunigaikščio vardas kartkartėmis atsieina vartoti ne vienoje liaudies knygelėje ir laikraštyje. Suprantamas daiktas, kad raštuose vartojamieji Lietuvos kunigaikščių vardai turėtų turėti gryną lietuvišką lytį. Senobės vardo, užrašyto ruso, jo kalbos dvasia, lietuviškoji lytis nebus sunku susekti, jei mes

kaip reikiant pažįsime tas taisykles, kurių pasigaudami XIII—XV šimtmečio rusai rusino (taikino prie jiems paprastosios fonetikos) lietuviškus vardus. Šios taisyklės maž-daug mums pažįstamos (žr. augščiau p. 227—231).

Žemiau duodu kelis (visų negalima duoti dėliai vietos stokos) kunigaikščių vardus tokiose lytyse, kurios neabejojamai išeina iš senesniųjų, daugiausiai originalinių, dokumentų. Išvestosios iš dokumentų vardų lytys tebus priverstinos tik pačių kunigaikščių ir jų aplinkinių, iš kurių rusai rašė tuos vardus, tarmei : kitose tarmėse jiems galės atsakyti truputį kitokios vardų lytys.

Миньдовгъ IL 858_8

Šitas vardas, kiek žinau, nėra randamas senesniame šaltinyje kaip XV šimtmečio pradžia, nes Ипатьевский список летописи (П. с. рус. лет. II издание второе p. VI) yra parašytas apie 1425 metus. *Миньдовгъ* drauge su *Миндовгъ* IL 819_{26}, 838_{18}, 855_{17} atsako lietuviškam originalui ***Mindaugas***.

Kitose šnektose vietoje *Mindaugas* buvo sakoma ir *Mindaũgis*, kaip tatai matome iš Jurgis *Mindawgis* iš Pryšmančių sodos Kretingos par. 1566 m. In 111 (plg. Pawlikus, Mikielis *Mindawg-aitys* l. c. 110).

Мини-гаило, *Mine-gayl* greta su *Myn-gail*, *Mini-mund* greta su *Min-mont-ajtis* DPr 148b, *Min-munt*, *Mynne-gawde* greta su *Min-gaudas* rodo, kad greta su *Min-daugas* galėjo būti lytis su neiškritusiu kamiengaliu *-i-*, t. y. *Minidaugas*.

Kamieną **Min-** turime šiuose nesudėtiniuose varduose: 1) ***Mìna-kalnis***—kalnas Panevėžio par., 2) ***Min-aičiai*** Kurtuv. par. = при селѣ *Минайтевъ* 1583 In 268, 3) ***Min-eikis*** nuo Skuodo, Андрей *Минейкисъ* 1583 In 271, *Min-eika* DPr 85a : *Mineikiai* Kuršėnų par., *Минейк-айти*—c. Бержан. вол. Спрогис 189, 4) ***Min-eīš-kiemis***—k. Linkmenų par., 5) Mikutis ***Min-iut-aytis*** 1594 In 488.

Kamienas *Min-* pirmojoje dalyje sudėtinių vardų : 1) ***Min-álga*** Juškos Vel. dain. Nr. 785a, Jan *Min-olgis* 1591 In 381 iš *Min-alǐgis* : *Mini-alg-*, iš kur *Minialg-* DPr 117a, 147b, *Мин-ельг-ишки* S 189 : *Kanczialga* DPr 146b iš *Kantj* + *alga* iš *Kanti* + *alga* ; pr. *Won-alge* arba *Wan-alge* Preuss. Urk. II 538, 539, 2) Янъ Мин-бут-ойтисъ nuo Kuršėnų 1581 In 245, 3) Jurgis ***Min-dawgis*** 1566 In 111, 4) ***Min-ergiai***—dv. Kelmės par. : *-erg*

gali būti ir sufiksas, 5) Мини-гайло 1388 Hol 23, *Minigaylo* Gedigoldi 1401 Cod. Vit. 73, *Minigal* Castellanus Vilnensis 1413 Długosz IV 157, *Mynegayl* 1398 Cod. Vit. 54, *Mynnegail* Gawdrutten zoen von Wydockeln (= Viduklė) 1406 l. c. 123, *Mynnegails* hoff Scr. rer. Pr. II 696, mit *Mynnegeilen* 1400 Napiersky 97 = *Min-gaila* Dirva-Žinynas Nr. 7 p. 93, *Min-gailius* Daukanto Būdas 234_{17}, *Mingojla* dvaras DPr 182a, *Myngail* 1404 Cod. Vit. 103, 104, *Mingailone* instr. sing. 1408 AktDn I Nr. 3, *Mingal*
22(24) 1401 Cod. Vit. 79, 6) ***Min-gêla*** nuo Kretingos, Jacobus *Myngyel* 1413 Długosz IV 157 : *Mingêliai* Kurtuv., Obelių par. = *Мингели* Бержан. вол. S 189 : *Min-gêlis*, iš kur *Mingêl-ioniai* Kreken. par., 7) ***Mynne-gawde*** Wangsten bruder von Widockeln 1406 Cod. Vit. 128, nadr. *Minnegaude* 1436 m., Кгед-ковтъ *Мин-гауд-айтисъ* cf. DPr 149a : *Мин-гавд-ышки* S 190, 8) ***Min-gin-*** DPr 199b, 9) Paweł Staszaytis ***Min-gint-aytis*** 1594 In 487 : *Min-ginčiai* Kurtuv. par., 10) ***Min-iotas*** Žvingių par., 11) Dargis ***Min-kont-ajtis*** DPr 148a, 12) ***Mini-mund*** 1413 Długosz IV 157 = *Minmont* DPr 78b, *Minmunt* 223b : *Минмант-ойте* S 189, 13) ziemlia ***Min-tor-owa*** DPr 82a iš *Min-ta-ras*, 14) пан Мен-торт 1478 ASg III Nr. 23, regimai, iš *Min-tartas*, 15) ***Min-tautas*** Jonavos par., Daukanto Būdas 148, 227, 16) Мин-ва(й)н-нишки Бержан. вол. S 189, 17) Мин-виды — им. в Грустен. вол. S 189 : *Wid-min* DPr 192a.

Kamieną **-daug** antrojoje dalyje turi sekantys vardai : 1) ***Jo-daũgiai*** Dusetų par. : *Jadowg-* DPr 118a, *Jadowk* dojlida 211a, 2) ***Min-dawgis*** 1566 In 111, 3) ***Rin-daugai*** — dv. Pabiržės par. iš senesnės lyties *Rim-daugai*, 4) Си-довги — k. Pakruojo val.: *Si-woyn-* DPr 194b, 5) Сур-довги — dv. ir k. Raguvos val.

Prūsas *Gir-daw* Scr. rer. Pr. I 109, neturėdamas žodžio gale priebalsio *g*, negali būti giminė su *Min-daugu*.

Šaknis *Daug-* nesudėtiniuose varduose : 1) ***Daũgai*** — miest. Vilniaus g. = in unserm nowe howe *Dawgi* 1414 Napiersky 158, in unszirm nowe howe czu *Dawgi* 1415 Cod. Vit. 307, до *Довъкг-овъ* 1552 Любавский Лит.-рус. сейм, прилож. Nr. 27, 2) la. ***Daugi*** — vietovė Nauja-rygio apylinkėje Rīgas biedr. r. kr. IV 108, lietuviškai būtų *Daugiai*, 3) Довгяны — село в им. Жольвях Ужвент. вол. S 99 = *Daug-ėnai*, 4) ***Daug-iškiai*** Skapiškio par., 5) ***Daug-iota(s)***, *Dowgiat* DPr 202b, 6) ***Daug-otas***, *Dowgot* DPr 83a : *Šauk-otas* — miest. Šiaulių apskr. : *Drìg-otas* Jon. par. (pavardė), 7) la. ***Daug-ul'a*** muiža Vidžemėje : *Deg-ùlis* Utenos

par., *Tar-ùlis* Dusetų par., 8) ***Daug-ùtis***, *Dowgutis* DPr 81b, 148a : *Vil-ùtis* Dusetų par., 9) ***Daug-učì-onìs*** = Яникъ *Довкгучонисъ*, Упит. пов. 1595 In 529 : *Maži-onìs* Jūžintų par. iš *Mažys*, *Vait-onìs* Dusetų par. iš *Vaitas*, 10) ***Daug-ša*** = *Dawxha* 1401 Cod. Vit. 73, *Dawxa* 1413 Długosz IV 157, *Dawchs*... in dem lande czu Caltheneen 1390 Cod. Vit. 23 : *Daug-ša-s* Kvėdarnos par. : *Daug-šys* Kvėdarnos par. = hir *Dogssis* 1448—65 Napiersky 202, панъ *Довкши* 1440—44 AktDn I Nr. 11, *Довшис* Пуговичъ 1516 Viln. g. ASg III Nr. 171, plg. *Puk-szas*, *Kelp-szas* DPr 80a : *Rìm-ša* Svėdasų par. : *Rìm-szis* DPr 83a, *Rep-šys* Ušpalių par., *Pup-šys* Rietavo par.

Daug- pirmojoje dalyje sudėtinių vardų : 1) ***Daug-ėdai*** Rietavo par. : *žmog-ėda*, *pel-ėda*, *žuv-ėda*, 2) ***Daug-mantas*** „*Wiele-mąt", *Daug-manten*— vietovė Prūsų Lietuvoje IF XXVI 333, Talusz *Dowkmont-owicz* DPr 119a, 3) ***Daug-maudžiai*** Šakynos par. : prūsai *Per-maude*, *Maudelo*, *Maudite*, 4) Довъки-видъ 1450 Hol Nr. 53, *Довк-видъ* 1577 Липпо 710, jei *k* yra vietoje *кг* = *g*; *к* gali būti ir *k* : *Daũkas* Kamajų par., *Dauk-nys* netoli Panevėžio, *Dauk-učiai* Radvil. par., 5) ***Daug-vilà*** Rokiškio par.: *Довгвилъ* Опись VI 179, *Dowgwil* DPr 122b, *Довгвил-ишки* S 98 : Урбанъ *Довкгвил-айтисъ* nuo Platelių 1585 In 303, 6) ***Dolk-win-*** DPr 148a = *Daug-vinas*, jei *k* stovi vietoje *кг*.

Воишелкъ IL $858_{17,19}$, $859_{2,13}$...

Šio kunigaikščio vardas nėra tikras. Jis dar yra rašomas ir *Воише-волкъ* IL 863_6, *Воише-волк-ови* 863_8. Paskutinioji vardo lytis sutinka su Lietuvos kronikos (П. с. р. лет. XVII том) *Воиш-вилк-* $250_{29,37}$ = *Voysz-vilk-* (greta ir *Воиш-вилак-* $304_{31,32}$).

Воише-волкъ : *Воиш-вилк* rodytų, kad mūsų kunigaikščio dėvėta vardas ***Vaiša-vilkas: Vaiš-vilkas.***

Воише- skaitytinas yra *Воишо-*. Nors kronikininkas ir rašė čia *e*, bet tarė *o*, plg. XIV—XV šimt. *нашого*, *вашому* Соболевский Лекции по ист. рус. яз. М. 1907 p. 60. *Воишо-* = lie. *Vaiša-*.

23(25) Pavyzdžiai su pirmuoju vardo kamienu **Vaiš-** : 1) ***Waze-buth*** von Rossieyn 1409 Cod. Vit. 186 = žem. *Vā(i)ši-butas*, jei, žinoma, ne iš *Vosi-butas* : *Vos-butai* Butkiškio par., 2) herre ***Waszagal*** 1448—65 Napiersky 202 = žem. *Vā(i)ša-gā(i)la*, jei ne iš *Vos-gaila*, 3) ***Vaiš-nóras*** Seinų, Tauragnų par., *Vaiš-nora*

Pilviškių, Griškabūdžio par. = *Woysznar* Wilkol-ewycz 1413 Długosz IV 157, Янелисъ *Войшнор-айтисъ* 1583 In 270, 4) ***Vaiš-taras*** Pałąngos Juze 98, 99, 103, 104 : *Vaištarai* Lieplaukės par., *Вайштар-ишки* S 34, 5) Kaszelis ***Waisz-taut-onis*** Lydos apskr. 1585 In 329 : *Taūt-vaišas* Jon. par., 6) ***Woyschi-wid*** cum filio Radiwilo 1401 Cod. Vit. 73, *Wayswid-en-dorff* Suv. g. Scr. rer. Pr. II 685 : *Vaišvydžiai* Pakruojo par., 7) ***Vaiš-vilas*** Kvėdarnos par., *Vaišvilà* Kupiškio par., *Woyswil* iš Kelmės 1591 In 380 : *Vaišvilaĩ* Pajevonio val. : *Wayswile* — upė Scr. rer. Pr. II 669, 8) Воиш-вилтъ 1387 SPSn Nr. 14 : *Vaišvilčiai* Naujamiesčio par., 9) ***Wojsz-wir*** Minejk-owicz — obelėnas DPr 187a : *Vir-minai* Telšių par. : *Vir-žintai* Endriej. par. : prūsas *Wiri-gaude.*

Kamienas *-vaiš* antrojoje dalyje sudėtinių vardų : 1) ***God-wojszy***—k. Kaltinėnų val. : *God-wojn-* DPr 149a : *Gad-eikis* arti Mosėdžio, 2) ***Jo-vaišas*** Raudėnų par., *Jó-vaiša* Salų, Vadoklių par. : *Jovaišai* Ramygalos par., *Jovaišiai* Pašvitinio par., *Jovaiš-iškė* Plungės par., 3) Мед-войшъ AktLieM XXXII 49—56 : *Med-gin* DPr 197b : *Med-ūnas* Juškos Vel. dain. Nr. 430,21 : *Med-eišiai* Rimšės par. : *Med-eĩkos* Veiviržėnų par. (plg. la. *Dirv-eikas*—vietovė netoli Nauja-rygio Rīgas biedr. r. kr. IV 109), 4) ***Nór-vaišas*** Kvėdarnos par., *Narwojsz* DPr 149b, 201b, 381a = prūsas *Nar-wais* Scr. rer. Pr. II 686, *Narvaĩšis* Jūžintų par. (su *ar* iš *ãr* prieš priebalsį) : *Norvaišaĩ* Suv. Naumiesčio par., *Norvaišiai* Kuršėnų par., 5) На-войш-ишки S 197, 6) ***Prie-vaišai***—k. Ragainės apskr. Basanavičiaus Liet. pas. II 135 : *Prie-vėlys* arba *Príe-vėlis* Ušpalių par., 7) ***Taut-vaišas*** Jon. par., 8) ***Towo(j)sz-ajtis*** DPr 148a iš *Ta-vaišas* iš **Tava-vaišas* : *Tau-jotas, Towiat-* DPr 121a, 9) ***Tol(i)-vaišus*** = *Tołwayszas* Giedminaytis 1562 m. Akt 45a, Gastold cum filio *Tali-wusch* 1401 Cod. Vit. 73, панъ Миколай *Таль-вошъ* 1565—6 Любавский прил. Nr. 79, *Talwojsz-* DPr 124a, Кгайлюсъ *Тальвойш-ойтисъ* nuo Kuršėnų 1581 In 245 : *Tól-mantas* : *Tól-iotas.*

Šaknis *Vaiš-* nesudėtiniuose varduose : 1) ***Vaiša***, *Wojsza* DPr 80a, 2) Jan ***Wojsz-ojtis*** DPr 145b, 3) prūsas pomezan. Dywan ***Ways-il*** 1378 m., lietuviškai būtų *Vaiš-ila(s).*

Kamieną **-vilk-** aš terandu tik dviejuose varduose : 1) ***Ẽrž-vilkas***—miest. Raseinių apskrities : gr. Αὐτό-λυκος, 2) ***Berž-vilko*** kalnas netoli Lūksto ež. Kossarzewski Lituanica 154a : *Бержи-монтъ*—dv. netoli Rozalino.

Naugardo kronikos *Воишелгъ* (ir kartą *Вышелгъ* IL 847_{21}) be nerodo, kad *Vaiš(a)-vilkas* ne visoje Lietuvoje buvo vadinamas vienu vardu. *Воишелгъ* galėtų būti ***Vaiš-algas***. *Воишелгъ* rusai skaitė kaipo *Воишолгъ*, plg. *шелкъ* = *шолкъ*, *нашего* = *нашого*.

Vaiš-alga-s būtų giminė su *Min-alga* Juškos dain. Nr. 785a, *Wis-alg* DPr 82a = prūsas *Wiss-alge*, *Kanth-alge* Scr. rer. Pr. II 113.

Воишелкъ irgi neatmestina lytis, jos *-елкъ* galėtų būti lie. *-elka-s*, plg. tėvavardį *Elk-ewicz* DPr 280a.

Тренята 1263 IL 860_{11}, $861_{3,6,10}$

Vardą *Тренята* negalime iš nieko kita gauti kaip tik iš lie. ***Treniota***. P. Venslovo **Trinetis* būtų rusų rašomas **Тринетиш* arba **Тринеть*.

Vardas *Treniota* tose rytiečių augštaičių šnektose, kuriose balsis *e* po *r* virsta į *a* (pvz., Salake : *raras*, *drabu* iš *retas*, *drebu*), buvo tariamas *Traniāta*. Iš paskutinėsios lyties gavo pradžią *Тронята* П. с. р. лет. XVII $248_{6,12}$, $249_{13,35}$, $302_{35,40}$, $303_{21,40}$ ir *Traniât* Livländische Reimchronik versus 6783 (*â* reiškia ilgą *a*). Dusburgo III 160 (Scr. rer. Pr. I 125) *Trinota*, kaip rodo *in* laukiamojo *en* vietoje, yra girdėtas nuo žemaičių, perdirbusių pagal veiksmažodį *trinù*, *trinti*.

24(26) Šakniai **tren-** lig šiolei dar nepasisekė man rasti giminaičių tarp vardų. Sufiksu šitam varde turi būti skaitomas *-ota*. Priebalsio *n* m i n k š t u m a s įvestas yra iš **Trenys* (= pr. varm. *Trene* 1348 m. ir bart. 1364 = poguz. *Triene* 1298 Scr. rer. Pr. I 258 : *i* po *r* reiškia priebalsio minkštumą).

Sufiksą **-ota** (greta su *-otas* nom. sing.) turime sekančiuose varduose : 1) ***Kùn-ota*** Beržininkų par. = pr. *Kunot* Preuss. Urk. II 188, 189 : *Кунасъ* П. с. р. лет. XVII 241_{33}, $297_{24,28}$: *Kuneyko* nuo Rietavo 1784 m. Akt. 527, 2) ***Bùl-ota*** iš Putriškių nuo Marijampolės : **Bula(s)* : *Bulys* = *Bulis* In 295 (Viln. gub.), iš kur eina *Боул-евичи* 1215 IL 736_2, 3) ***Gỹni-ota-s*** Kvėdarnos par. : *Gynys* (: *ginù* = *ryšys* : *rišù*), 4) ***Váid-otas*** Josvainių par. = *Wayd-ot*, filius Kynstud Scr. rer. Pr. II 537, *Вайд-от-айтисъ* In 605, 5) ***Baid-otai***—k. Salantų par. : prūsas *Bayd-oths* 1358 m., 6) ***Vain-očiai***—k. Tryškių par. iš pavardės *Vain-ota(s)* = prūsas *Wayn-othe* 1360 m. : *Война*, bet *Wojniat* DPr 339a = *Vaini-otas* (*ni* reiškia minkštą *n*) iš *Vainius* Dusetų par.,

7) ***Bij-otai***—k. Suv. gub.: prūsas *Byot* 1312 m., 8) prūsas ***Naudi-ota*** 1307, lietuviškai būtų *Naudžiota* : kun. *Naudžiūnas*, 9) ***Surgotas*** Raguvos par. 1910 m. „Vilties" Nr. 103, 10) ***A. Lasot-aitė*** iš Vaiguvos Kruonių par. 1911 m. „Vilties" Nr. 8, 11) ***Paniota*** iš Gintautiškių Kruonių par. 1911 m. „Vilties" Nr. 8, 12) ***Palkotas*** iš Gasčiūnų l. c. Nr. 5, 13) ***Baniota*** Kruonių par. l. c. Nr. 6, 14) Krzystoph ***Rowgata*** iš Kėleżerių Obelių par. 1567 Akt 105 = tarmiškai *Raugāta*, 15) Antoni ***Szepotas*** nuo Rietavo 1784 m. Akt 521 arba ***Szlepotas*** l. c. 527 (viena šių lyčių, regimai, yra netikra), 16) Илкг-ат-евичи nom. pl. In 478 iš *Ilg-otis*.

Sekančiuose varduose, regimai, turime ne galūnę *-iota(s)*, bet savaranki k a m i e n ą : 1) ***Bir(i)-jočiai*** netoli Radviliškio, *Бир-ят-ишки*, нивка штчизная Vilniaus apskr. 1516 ASg III Nr. 173 : *Bir-mantas*, 2) ***Dáu-jotas*** Žvingių par., *Дов-яты* — им. Шав. вол. S 100, 3) Ейдз-яты—село имения Грустей S 109 : *Ейды*—село в им. Жагорах l. c. 109 : *Ейд-ык-айте*—село в Ясвойн. вол. l. c. 109, *Eid-ikiai*—k. Paežerių val. : *Ejdi-gint* 1446 m. DPr 79a : *Эйд-мин-ишки*—k. Obelių val., 4) ***Gaudž-iotas***, *Говд-ят-ишки* в им. Подубисе Крож. вол. S 77, 5) Гир-ят-айце—село в им. Шавлянах S 76 = *Gir-iot-aičiai*, 6) Кир-ятъ AktLieM XXXII 392 iš *Kir-iotas* . *Kir-but* DPr 213b : *Kir-kont-* 146a, 7) за Коръ-іата 1350 SPSn Nr. 46, Юръии *Корь-іат-овичъ* l. c., Юріи *Коріат-овичъ* 1375 Hol Nr. 5 iš *Kari-jotas* : *Kar-jotas* : prūsų varmiečių giminė *Karyothen* 1359 m., *Cariothe* 1361 m. ir sūdavas (jotvingas) *Kariote* 1335 (Pierson Altpr. Namencodex), 8) ***Min-iotas*** Žvingių par. = *Miniat-* DPr 205a, 9) ***Sir-iotas***, *Siriat* DPr 81a, 83b : *Сир-ят-ойни* S 290, 10) ***Skir-jotas*** = *Скир-ъятъ* Опись докум. Вил. ц. арх. VI 150, *Skirjočiai* netoli Radviliškio, 11) Сакъ Скуръ-іат-овичъ 1450 Hol Nr. 53 iš *Skir-jotas* : *Skuriotas* 1910 m. „Vilties" Nr. 7 p. 4 st. 4 : *Skur-vydai* Alsėdžių par., 12) ***Tar-iotas***, *Toriat-owicz* DPr 198a : *Vaiš-taras*, 13) ***Tau-jotas***, *Towiat-* DPr 121a, 14) ***Tól-iotas***, *Talat-* DPr 145a, Sack *Taliad* Gudigort 1432 Napiersky 191, *Талятн* — им. в Коршов. вол. над р. Ринговою и возле р. Віоли S 306, 15) ***Vil-iotas***, *Wilat-* DPr 148a, *Vil-iočiai* Šakynos par.

Kamienas *Jot-* pirmojoje vardo dalyje : 1) Jurgis ***Jot-aitis*** Tytav. par. 1581 In 252, 2) ***Jotheke*** ... czu Erogeln 1390 Cod. Vit. 23 (DPr 51a) = žemaitiškai tariamas *Jot-eikis*, 3) Gajl ***Jat-***

-wil-ajtis DPr 118b = tėvavardis iš *Jót-vilas* : *Vil-jotas*, iš kur *Viliotas*.

Sufiksą *-etis* (arba *-etas*), kurio d-ras Venslovas be reikalo ieškojo varde *Тренята*, galime rasti sekančiose pavardėse : 1) ***Bav-ētis*** Telšių par., 2) ***Baršk-ētis*** Kvėdarnos par., 3) ***Ben-ētis*** Mósėdžio apylinkėje, 4) ***Marg-etis*** Telšių par., 5) ***Virkētis*** Alsėdžių par., *Wirket* DPr 203a : visi penki vardai turi kirtį ant *-et-*, 6) ***Šlep-etys*** Dusetų par., 7) ***Šem-età*** Kupiškio par., *Šēmeta* Mosėdžio par. : *Шеметъ* 1565 Любавский Лит.-р. сейм, прилож. Nr. 53, 1595 In 526, Ганна *Шемет-овна* 1538 ASg IV Nr. 129 iš *Šem-etas*, 8) Gedwił ***Seb-et-owicz*** DPr 232a : *Sebas*
25(27) 1907 m. „Vilties" Nr. 33 p. 4, *Sebentiškis* Biržų par., 9) ***Dirs-et-*** DPr 198a : *Dirsė* Vadoklių par., *Dirsun-en* Scr. rer. Pr. II 570, 10) ***Dirk-etos***—k. Lieplaukės par. : prūsas *Dirke* Preuss. Urkundenbuch II 449, 11) ***Ged-etes***—jotvingo Skomando sūnus Preuss. Urk. II 297, 298 : prūsas *Ged-un* l. c. I 163, II 142, 449 : *Ged* Aw-rym-owicz DPr 198b, *Gēd-iškiai* Rokiškio par., *Ged-eikiai* Als, Skaudvilės val.

P. Venslovo *Дерм-етъ*, kaip rodo Daukanto Privilegijų (DPr) *Dirm-eitis* 11b, turi *-et-* iš *-ēt-* (žemaitiškai), lygaus aug. *-eit-*, plg. *Dirm-eikiai* Tryškių par. : *Gin-ēitis* Mosėdžio, Tauragnų par. (cf. *Eit-minas* DPr 11b, 85b) : *Laukin-ēitis* nuo Mosėdžio.

Бирет 1595 Акты Вил. к. XXXII 181 kilęs yra iš lie. pirmalytės *Bir-ietas*, plg. *Bir-ietà*, *-iętos* Ukmergės par., *Biriečiai* Kupiškio par.

Gobiato DPr 381b lietuviškai tariamas yra *Gabėtà* (Kvėdarnos par.) : *eiti po Gabētos* reiškia „mirti", nes ties jo dvaru yra k a p i n ė s.

Троидении 1270 IL 871_{16}

Троидени IL 871, 878 arba *Троидень* П. с. р. лет. XVII $237_{4,12}$, 253_{27} (dat. sing. *Троиденю* 237_{11}, 253_{34}, gen. sing. *Троиденя* 254_{33}) rodo šitą vardą lietuviškai skambėjus **Traidėnis.**

Šaknį *Traid-* kolei-kas aš tesuradau tik dviejuose varduose : *Traidžiai*—k. Kretingos, Papilės par. ir *Traidžiūnai*—k. ant Šventosios Ušpalių par.

Sufikso *-enis* pavyzdžiai bus surašyti prie vardo *Витень*.

Витень П. с. р. лет. XVII 205_3 (gen. sing. *Витеня* $256_{32,36}$, $309_{35,39}$, dat. sing. *Витеню* 371_{30}) drauge su 1286—94 metų gromatos *с Витенемь* Napiersky 20 (cf. *Vithene* nom. sing. 1323 m. l. c. 31) rodo, kad šį vardą lietuviai tarė ***Vyt-ẽnis***. Vokiečiai mūsų kunigaikščio vardą rašo šitaip : Pucuwerus (var. Lutuwerus) rex Lethowie... filium suum *Vithenum* Scr. rer. Pr. I 155, *Vithenus* l. c. 156, *Wytan* l. c. II 454, 455.

Šakni **Vyt-** turime sekančiuose varduose : 1) ***Vyčiai***—k. Tytav. par., 2) ***Vyciūnai*** (su tarminiu *c* iš *č*)—k. Širvintų par. Viln. gub., 3) ***Vyčius***—upelis Panemunės par. Marijampolės apskr. : *Vytvytė*—upelis, Sartos intakas, tarp Gramzdės ir Skuodo, cf. Bielenstein Grenzen 230, 240, 4) ***Vytó-gula*** netoli Upyno, Girdiškės par., 5) pr. ***Wittehnen***—dvaras netoli Rudau'o Zambijoje.

Sufiksą **-enis** turime sekančiuose varduose : 1) ***Baltẽnis*** Ukmergės par. : *Balčas* 3 v. nuo Panevėžio iš *Balt-šas*, *Balčiūnas* Dusetų par., 2) ***Bartenis***, *Bortenis* DPr 82a : dat. pl. Проусомъ и *Бортомъ* 1252 IL 813_5 iš nom. sing. *Bartas*, 3) ***Berẽnis*** nuo Mosėdžio, *Bereniai*—k. Plungės par. : *Ber-eika* Kamajų par. : *Ber-eišiai*—k. Pagirio par., 4) prūsas zamb. ***Bilenne*** 1394 m. Scr. rer. Pr. II 679 : *Bylà* Dusetų par. : pr. *Bylow* v. ***Bylauwe***—sodà ties Frauenburg'u 1310 m., 5) Кгрикгалюсъ Биренисъ 1585 In 308 : *Bir-ùtės* kalnas ties Palanga, *Biručiai* Naujamiesčio par., 6) ***Birženis*** Telšiai, *Biržai*, loc. pl. *Biržyse*—miest. iš senesnės lyties *Biržys* vietoje *Biržes*, gen. *Biržų* (plg. *šùnys* vietoje *šùnes*, gen. *šunų*) : *Birž-iška*, 7) Бутен-евичъ 1559 Birštono val. Ревизия пущ 209 iš *But-enis* : *Bùt-ikiai*—k. Sedos par., prūsas *But-il*, 8) ***Dargenis***, *Dorgenis* u Krožech DPr 83b: *Dárgis* Kvėdarnos par., *Dárgiai*—k. Rokiškio par. : *Dárg-vainiai*—pašto stotis, važiuojant nuo Telšių ant Varnių link, 9) ***Dewenis*** DPr 80b : *Dev-ẽikis* Jebutonyse Kreken. par., *Deveikiai* Baisogalos, Kavarsko par., *Deveikiškiai* Krakių, Kreken. par. . *Devainiai* Platelių par. Kossarzewski Lituanica 215a iš *Deva-vain-* arba *Devi-vain-* skiemeninio kitoniškinimo keliu, 10) ***Draudẽniai***—k. Žygaičių par. : *Draud-vilas* nuo Panevėžio, Čekiškės, 11) ***Drawenis*** u Krožech DPr 83b : *Saũs-drav(a)-s*, *Saus-dravà* (: *Saũs-dargis*)
26(28) Жив. старина VI 1896 p. 47, *Saus-drāvas* — upė ir *Saus-drav-ėnai*—k. Kantaučių par. : prūsai *Monte-drawe*, *Tolle-draws* arba

Tule-drawe, 12) ***Drūktenis*** Kvėdarnos par. : žem. *drūktas* „drūtas“, 13) Maciey ***Eglenis*** 1592 In 460 : *eglė*, 14) ***Gardenis*** Telšiai : *gardus*, 15) nadr. ***Gedenne*** 1384 m. Scr. rer. Pr. II 682, 16) ***Girdẽnis*** Ylakių par. : *Girdžiai* — bažnytkaimis Jūrbarko par. : *Gird-vainis* Kvėdarnos par. = Maciey *Girdwan* nuo Rietavo 1784 m. Akt 529, 17) ***Gitenis*** Salako par., *Gitenìškės* Salako par. : *Git-ėnai* Raguvos par., 18) ***Glodenis*** Raudėnų par. : *glodùs*, 19) pr. zamb. ***Gudenne*** 1400 m. Scr. rer. Pr. II 711, 20) ***Kaltẽnis*** nuo Mósėdžio apyl., 21) ***Kantenis*** Telšiai : *Kant-eikiai* — k. Akmenės val. Kossarzewski Lituanica 161b : *Kant-ūnai* Raseinių par. iš *Kanta(s)* = prūsas poguzanietis *Kanthe* 1329 m. : prūsas zambiškis *Kant-enne* 1360 m. : *Kančiūnas* Dusetų par. iš *Kančius* (Kantaučių par.) : jotvingas (sūdavas) *Kanti-girde* Preuss. Urkundenbuch II 302 : *Kant-rimas* Als, Jon, Kantaučių par., 22) ***Kesteni*** DPr 82a = *Kęst-enis* : *Kęst-iškė* Pašilės par., *Kęst-aičiai* Alsėdžių par., 23) Китении 1215 IL 736_1 : ?, 24) ***Kūkenis*** tarp Kupiškio ir Skapiškio, 25) ***Malden*** Scr. rer. Pr. II 595, *Maldenne*, scalovita l. c. II 664, *Molden* DPr 192a, *Maldėniai* — k. Jon., Tryškių, Kavarsko par. : *Mald-ūniai* Zytelos par. : *Mald-učiai* Debeikių par. : prūsas zamb. ir varm. *Mald-ite* (cf. *Žąs-ytis* Rietavo par., *Pa-med-ytis* Kvėdarnos par.), 26) ***Miltẽnis*** nuo Mosėdžio, 27) ***Mirtenis*** nuo Rietavo 1563 m. Akt 389, 28) ***Naujenis*** Žižmarių par. : *Nauj-ikai* Žarėnų par. : *Nauj-ōkas*, 29) ***Rotenis*** — upelis Žvingių par. : *Rot-in-ėnai* Ž. Kalvarijos par., 30) ***Sėlẽnis*** Salantų par. : *Sėlė* — k. Tauragnų par. = la. *Sēles* muiža Vidžemėje, 31) scalovita ***Scurdenne*** 1395 Scr. rer. Pr. II 675 : sūdavas *Scurdo* 1326 m. l. c. I 146, 32) prūsai ***Sten-enis***, ***Bil-enne*** etc. žr. A. Bezzenberger Die Bildung der altpreussischen Personennamen. Königsberg i. Pr. 1876 p. 26, 33) Piotr ***Stringienis*** 1585 In 288 : ? la. *string-t* „stramm werden; verdorren, vertrocknen“ : *Stringele* — ežeras Galindų žemėje XIV šimtm. „dabar Strengelner“ (Pierson Altpreuss. Namencodex), 34) ***Swirteni*** DPr 80a : *Swirt-il* castrensis de Oukaym Scr. rer. Pr. I 171, 35) ***Šakenis*** Giedraičių par. : *Šaka* — upė Raseinių par. = la. *Saka* „der linke Nebenarm der Düna bei Holmhof, unterhalb Jakobstadt“ Bielenstein Grenzen 282, *Šakaitė* — upė Linkuvos par. : *Šakinė* — k. Pernaravos par. : *Šakarvà* — upė tarp Lūšių ir Žeimenų ežero Švenčionių apskr. ties Palūše, 36) ***Tilen*** iš „Galtheneen“ 1390 DPr 51a (Cod. Vit. 23 skaito *Telen*) : *Til-iñdis* Jūžintų, Ušpalių par., *Tilindžiai* Betygalos par. : *Til-iūn-iškės* Salako par. :

Til-mantas nuo Mosėdžio : czu *Til-gaut-en* das veld. Scr. rer. Pr. II 675 (cf. *Sùr-gautas* Taujėnų par.), 37) ***Tylẽnis*** nuo Mosėdžio, 38) ***Tūskenis*** Salų ar Kamajų par. : *Tūska* Salų par., 39) ***Wayden*** Scr. rer. Pr. II 548, scalovita *Waidenne* 1395 l. c. II 674 : *Vaidžiai* Kelmės par. : pr. zamb. *Waidote* 1261 m. : *Su-vaid-iškiai* Pandėlio par., 40) der ***Woytenis*** 1418 Cod. Vit. 411 : *Vait-il-iai* Gargždų par. : *Váit-im-ėnai* Šilutės par. : *Vait-ut-iškiai* Anykščių par. : *Вайт-нор-ишки*—dv. Pajūrio val., 41) Кгрикгасъ Векгенисъ 1597 In 605 : pr. *Veg-itten*—k. ties Braunsbergu : *Vegerė*—upė Papilės par. = la. *Vedzere*—upė Kurmenėje, Tauro kalnuose Rīgas biedr. r. kr. IV 110. Visuose šituose varduose sufiksas *-enis* turi kirtį ant *e*.

Якгаило П. с. р. лет. XVII 155_{19}, 166_{24}, 193_{6}, 377_{35}

Šis vardas yra skambėjęs Vilniaus ir dalies Kauno gub. rytiečių šnektose ***Jāgaila***. Vakariečiai augštaičiai ir žemaičiai yra tarę ***Jogaila***.

Jo-gaila—sudėtinis vardas iš dviejų kamienų : *Jo-* ir *-gaila*.

Kamieną **Jo-** randame sekančiuose varduose : 1) ***Jó-butas***, iš kur tėvavardis *Jobut-onis*, išlikęsis kaimo varde *Jebutóniai* Krekenavos par. = *Ябутони* S 347 (*Je-* iš *Jo-* be kirčio), *Ябутовичи* l. c., 2) ***Jó-daugas*** = *Ja-dowg* DPr 118a, *Jadowk* dojlida DPr 211a, *Jodaũgiai* Dusetų par., 3) ***Jo-gáila*** = *Як(г)ойло* a Янъ
27(29) Кгинт-ейк-овича 1559 Рев. пущ 211, Woynus, Goy(u)lus et *Jagallo* Gedroitorum 1433 m. BrŽ 125, *Jagojlo* w Kownie DPr 81b, *Jagojl-* DPr 124a, 4) ***Jó-gaudas*** (Lembo sodoje Kvėdarnos par.) = prūsas *Jagaude* von Girmow, *Jogawde* Scr. rer. Pruss. II 697, *Jogaudai*—k. Tilžės apskr., *Jegaudžiai*—k. Paberžės par. (*Je-* iš bekirčio *Jo-*), 5) ***Jo-gélas*** : *Jo-gėla* : *Jogẽlis* = *Jagiel* Gedirodsky 1433 ir 1434 m. BrŽ 125, 158, *Jakgel* DPr 196b, *Jagel* l. c. 198a, Стасюсъ *Якгел-ойтисъ*, село Урковяны, Куршан. вол. 1581 m. In 244, 6) ***Jó-gilas*** : *Ягил-ишки*—грунты в Крож. вол. Спрогис Словарь др. Жом. з. 348, 7) ***Jó-ginas*** : *Jogin-iškiai*—k. Suv. Naumiesčio apskr. = *Ягиншики* S 348, 8) ***Jó-gintas*** : *Ягинт-ишкя* Viduklės val. S 348, 9) ***Jó-girdas***, iš kur *Ягирд-овичъ* Опись докум. Вил. ц. арх. вып. V (žr. rodyklės), 10) ***Jó-kantas*** (Kupiškio par.) : *Jokančiai*—k. Dusetų par., 11) ***Jokentis*** = Balcz *Jakientys* 1591 m. In 387, 12) ***Jó-mantas*** (Kvėdarnos, Žvingių par.) = *Ямонтъ* Мостеевичъ, Перелайчанинъ 1496 m. AktDn I Nr. 41, *Jamundt* 1398 m. Cod. Vit.

54, Semeon *Jamunti* 1401 Cod. Vit. 73, князь *Ямантъ* Тулуйк-овичъ П. с. р. лет. XVII 48_{21} (выноска 49), *Ямонтъ* l. c. 232_{50}, 13) ***Jó-milas*** Mosėdžio apylinkėje : *Milvydas* Pernaravos par., 14) ***Jó-naudas*** : Pertyk *Janowd-owicz* DPr 209a, czu *Jonawdo* dem lande Scr. rer. Pr. II 675, 15) ***Jó-rudas*** iš Putokšlių sodos Žygaičių par., plg. *Ruda-minà*—miest., 16) ***Jo-sùdis*** nuo Tauragnų apylinkės, plg. *Sùd-mantas* Endriejavo par., 17) ***Jó-skaudas*** Mosėdžio par., plg. prūsų pavardes *Skaude-girde, Skaude-gede,* 18) ***Jó-tautas*** nuo Čekiškės = *Іатовтъ* 1468 ASg III Nr. 17, *Ятовты*—им. Вильк. вол. S 353, 19) ***Jó-vaišas*** Raudėnų par. : *Jó-vaiša* Salų, Vadoklių par., *Явойши* S 348, 20) ***Jó-vydas*** = *Jawid* DPr 218a, Janis *Jawidanis* iš Kėležerių Obelių par. 1585 In 288 iš *Jovyd-onis, Jovydžiai* Obelių par., 21) ***Jó-viltas*** = *Jawilt* 1409 Cod. Vit. 175, 22) ***Jo-virdas*** = *Jawirde* Laschuken son von Widockeln 1406 Cod. Vit. 128, (124) : *На-вирд-ишка* S 197 : prūsas zamb. *Tule-wirde* 1436 m.

Kamieno *Jo-* būta pažįstamo ir slavams, plg. sen. rus. *Я-володъ* Жив. старина III 458 = lie. **Jó-valdas* : s. lie. *Visi-valdas* arba *Visa-valdas* „Всеволодъ = Παγ-κράτης" = castrum *Wissewalde* Scr. rer. Pr. II 633, 645, V 736 : prūsas zamb., varm. *Na-walde.*

Kamienas **-gail** antrojoje dalyje sudėtinių vardų : 1) Бар-гайл-айте—село Тондяг. вол. S 17, *Borgail-owa* žona DPr 82b : *Bar-wid* DPr 228b : *Bar-wojn-* DPr 148a : *Ляв-боры*—k. Krakių val. : *Vìs-baras* Jūžintų par. : *Bar-eišis* Tauragnų par. : *Bar-eikis* Molėtų par., 2) ***By-gáila,*** *Бигайл-ишки* Josvainių val. S 22, *Bigailiai* Subačiaus par. (*Bi-* iš *By-* be kirčio) : *Bý-tautas* Žvingių, Laukuvos par. : *By-vaīnis* Linkmenų par. : *Bij-eikiai*—vs. Anykščių, Aluntos val., Basanavičiaus Vėlės 23, 3) ***Bu-gáila*** Kulių par., *Bugail-iškis* nuo Skapiškio, *Бугайл-ишки* Корклян. вол. S 29 = *Bugailiškiai* Svėdasų par. : *Bù-kantas* Viekšnių par. : *Bu-vainiai* Grūzdžių val. : *Bu-ginai* Salantų par., 4) ***Czu-gajł-owicz*** DPr 194b : ? ? *Čiu-liepa* Kamajų par., 5) Дар-гайл-ишкя Росен. вол. S 90, scalowita *Dar-gals* 1385 m. Scr. rer. Pr. II 691 : *Dár-butas* Kantaučių par. : jotvingų vietovė *Дора* 1256 IL 834_{20}, Новое *Доры*—сеножать над р. Кеною Вилен. у. 1592 In 449, *Дора*—селение гмины Щебро-Ольшанка Августов. у. = Dara, 6) ***Daū-gail-iai***—bažnytk. Ežerėnų apskr., *Dowgojl* Możyt-ewicz DPr 206b, *Dawgal* vexillifer Wylnensis 1433 BrŽ 126, (155) = *Dorgal* vexillifer (Barvinskis skaito *Dovgal*) 1432 BrŽ 151, 7) ***Dim-gailai*** Sedos par., Stankus *Dymgalaytys* 1591 In 382 :

mg lietuvių kalbos dėsniais turi virsti į *ng* (J. Endzelin'as Изв. отд. р. я. и слов. И. А. Н. 1910 т. XV кн. 2 стр. 203) ir todel vietoje *Dimgáila* (su *m* iš gretyminės lyties *Dimi-gaila*) turėjo atsirasti *Dingáila* — Юрий *Динкгайл-овичъ* — бояр. Немонойтский 1495 Любавский 437 : *Dimà*, gen. sing. *Dìmos* nuo Mosėdžio, *Dim-ejk-owicz* DPr 118a : *Dim-aičiai* Telšių par., 8) Andrzey ***Drun-ga(y)l-us*** 1566 In 144 : *Drun-eike* scalowita Scr. rer. Pr. II 679, 9) ***Džiugailiai*** Apýtalaukio, Ramygalos par., z Mi-
28(30) kielem *Dziugailem* 1566 In 105, *Дзюгойл-ишкя* — им. в Тельш. вол. над р. Товсулою S 94 : *Džiugaĩ* Eržvilko par., 10) ***Ey-gayl*** DPr 194b, *Ейгайл-айте* — село в Ясвон. вол. Спрогис 109, *Eyga(i)l-iszkie* In 484, *Eigailiai* Kurtuv. par. : prūsas *Ei-kint* 1395 Scr. rer. Pr. II 676 : *Ey-munt* l. c. 701, 11) ***Gon-goji*** DPr 230b : prūsas varm. *Naper-ganno* 1282 m. (*Naper-* iš *Napr(a)-* : poguzan. *Napra-gando* 1349 : poguzan. *Al-gande*), 12) ***Ged-goĵło*** Muntwid-owicz DPr 199b, *Гед-гайл-айте* S 68, 13) ***Gy-gayle*** Preuss. Urk. II 488, 14) Янъ Кгуди-кга(й)л-овичъ 1599 In 625 : *Gudi-dirgis* iš Laborių Linkuvos par. : *Гуды-мин-ишки* S, 15) ***Jogáila*** : Jagalo! voc., *Jagaloni* dat. sing. 1385 Cod. Vit. 6, 7, 16) Ю-гайл-ишки — им. в Твер. вол. S 342, 17) Юд-гайле — село Видукл. вол. S 343, 18) Piktius ***Kon-gaĵ-owicz*** DPr 123a, *Кунгайл-ишки* Вешвян. вол. S 156 = *Конгойлишки* l. c. 142, Опись VI 65 : *Кун-геды* — фольв. Войткуш. вол., 19) Кер-гайли — дер. Круп. вол. : *Kera-mìnas* Ušpalių par., 20) пан Ян Кез-гайл-ович 1501 AktDn I Nr. 77, *Kinzgalo* 1413 Długosz IV 163, *Kezigal* Wostolt-owicz 1434 BrŽ 158, Michaeli *Kynsegall* vilnensi capitaneo 1466 Napiersky 208 = *Kęs-gáila*, 21) ***Clawsse-gail*** czu Rossieen 1390 Cod. Vit. 23, *Clawsigal* 1409 l. c. 185, *Clawsygal* von Rossieyn 1409 l. c. 186 = prūsas *Clawsigail* czu Gyrmow Scr. rer. Prus. II 696, Станиславъ Пукшта *Клаузкгейл-овичъ* 1597 In 536, *Kłowzgajł* DPr 77, *Кловс-гойл-ишки* Бержан. вол. S 137 : *Klaus-galvaĩ* Salantų par., cf. Pałąngos Juze 14_{28} : pr. zamb. *Claus-ite* 1360 m., *Klaus-eĩkiai* Ylakių par., 22) ***Le-gailiai*** Pabiržės par., *Le-gaudžiai* Šakynos par. : *La-gedžiai* — dv. Anykščių par. (*La-* iš *Le-*) : karczma zwana *Le-lauda* Kossarzewski Lituanica 184b, 23) Лен-кгайли — soda 1595 In 534 : *Lem-bart-ìškė* Kražių par., 24) ***Lowz-gojło*** DPr 84b : *Лявз-гины* Luokės val., 25) Лю-гайло П. с. р. лет. VII 166, *Люгейлисъ* — vs. Utenos val. : *Лю-бартъ* 1350 SPSn 46 (dukart), *Lubart* 1401 Cod. Vit. 72, *Liubartaĩ* Ramygalos par., 26) Іаковъ Мойше-га(й)л

1388 ASg I Nr. 9, 27) ***Mon-gajl*** DPr 189b, въ (=у) бояръ Троцкого повѣту въ (=у) *Монкгейл-овичовъ* Рев. пущ 38, 28) Монты-гайло AktLieM XXXII 418 = *Mondigal* Tenutarius Strewniczensis 1434 BrŽ 158, 29) Мини-гайло 1388 Hol Nr. 23, *Mini-gailo* 1401 Cod. Vit. 73, *Minigal* castellanus Vilnensis 1413 Długosz IV 157, *Mynnegail* Gawdrutten zoen von Wydockeln 1406 Cod. Vit. 123, *Mynnegails* hoff Scr. rer. Pr. II 696, *Myngail* 1404 Cod. Vit. 103, *Mingejlo* Purpewicz DPr 194b = *Min-gaila* Dirva-Žinynas Nr. 7 p. 93, 30) ***Minta-gaĩl-iškiai*** Pabiržės par. : kuršys *Minte* Bielenstein Grenzen 289 Nr. 21 : jotvingas *Минт-еля* 1273 IL 870_5 = *Mint-ẽlė*, plg. *Juod-ẽlė* Dusetų par., *Būb-ẽlė* Als. par., 31) Ном-кгайло Микутевичъ Румшиш. вол. Ревиз. пущ 195, gora *Nomgajla* (od Bowska 2 mili) DPr 184a, 195b : *Nam-ìkas* Ušpalių par. = *Nam-eĩkis* „domesticus", *Nomejk* Ginejsz-ewicz DPr 190a, *Nam-išiai* Naujamiesčio par. = *Nam-eĩšis*, *Nomejsz* Romejk-owicz DPr 187a, sen. la. *Nam-eise* Bielenstein Grenzen 159, 32) ***Ny-gail*** 1406 Cod. Vit. 130, *Nigail* 1408 l. c. 160, *Nỹ-kantas* Kupiškio par., 33) ***Na-gajk-*** DPr 332a, 34) ***Nor-gáila***, *Nargajl-* DPr 122b, 35) Нум-го(й)ли Видукл. вол. S 205 : *Num-gowd* DPr 332a : žem. *numaĩ* „namai", 36) ***Raz-gáila*** Жив. старина VI 43, 37) ***Rym-gajk-lo*** 1528 DPr 117b, 380b, *Римгайли* Тельш. вол. S 272, *Римкгайл-овщина* Бирштан. вол. Ревиз. пущ 211 : *Ringáila* Vársėdžio apyl. Kaltinėnų par. (*ng* iš *mg*!), *Ringaĩliai* Biržų par., Талкусъ *Ринкгайл-овичъ* Перелайчанинъ AktDn I Nr. 41 : czu *Rin-kant* Scr. rer. Pr. II 692 = *Ri(n)kantaĩ* (be pirmojo *n* kitoniškinimo keliu) netoli Vilniaus, 38) Довкгля (naujadaras vietoje Довкгеля) Сад-кгайл-овича gen. sing., у Довкгеля *Садкгайл-овича* Румшиш. вол. Ревиз. пущ 195, 39) Савз-кгайл-айтисъ 1585 nuo Platelių In 300, 307 : *Saus-dargas* ir *Saus-dravas* nuo Mosėdžio (kun. Sragys), 40) ***Sìmm-gail-endorf*** Scr. rer. Pr. II 682 : *Син-гайл-ишки* Rozalino par., 41) Скири-кгайло (dukart) 1386 ASg I Nr. 4, 1387 SPSn Nr. 14 (triskart) = *Skirgail* 1385 Cod. Vit. 7, *Schirgail* 1416 l. c. 1025,
29 (31) dux *Skirgalus* 1390 l. c. 23 = *Skir-gáila* nuo Jurbarko : *Skìr-mantas* Kvėdarnos par. : *Skir-wojn-* DPr 122a, 150a, 42) ***Skiz-gáila*** aplink Žvingius ir Tenenius, 43) Спус-гайл-ишки — сеножать в поле Явшойтях Медыг. вол. S 297 ?, 44) ***Stehojk-*** DPr 124b iš **Stegi-gáila* : *Ste(g)-gin-* DPr 148a : *Steg-ẽl-iškė* — balà Kvėdarnos par., 45) ***Stri-gail-iškiai*** — k. Daugėliškio vls. 1910 m. „Vilties" Nr. 103 iš *Strig(a)-gail-*, 46) ***Su-gajk-*** DPr 146b,

Hannus andirs *Sugail* houptman czu Cauwen 1410 Cod. Vit. 208, Кредугисъ *Сукгойлисъ* 1596 In 548 : *Su-dargus* Scr. rer. Pr. I 167, 174, 177 : *Su-gardaĩ* Salako par., *Su-kint* DPr 82a : *Su-vaĩniai* Kupiškio par., 47) ***Suni-gayl*** unser houptam czu Cauwen 1409 Cod. Vit. 172, *Sunigal* castellanus Troczensis 1413 Długosz IV 157 = *Sungail* 1404 Cod. Vit. 100, 103; 1405 l. c. 121; 1419 l. c. 457, *Sungeyl* 1398 Cod. Vit. 54, *Sungalo* 1416 l. c. 1022, herrn *Songal* 1407—1410 l. c. 973, *Songals* botschaft 1424 l. c. 683 (*o* reiškia atvirą žem. *u*), нива *Сункгойл-овая* Ошмен. пов. 1589 In 351, *Сун-гойли* S 303 = *Sun-gáila* Alsėdžių, Kuršėnų, Kvėdarnos par., *Sungaĩliai* Vabalninko, Vyžuonų par., *Sungáiliškė* Kražių par., *Sungáiliškiai* Pagramančio par. : *Sun-tautai* Krinčino par., 48) ***Sur-gail***... czu Widuckeln 1390 Cod. Vit. 23, DPr 51a = *Sur-gaĩlis* iš Trumpālių k. Ušpalių par. : *Sùr-gautas* Taujėnų par., 49) ***Swir-gal*** 1384 Cod. Vit. 4, *Swir-gal-endorf* Scr. rer. Pr. II 692, *Свирго(й)л-ишки*—им. Вилк. вол. S 287 : *Svir-butas* aplink Vìržuvėnus : *Swir-gont* DPr 81a, 50) ***Swu-gaylo*** 1401 Cod. Vit. 73 = ? *Swiri-gaylo*, 51) ***Taut-gailiai*** Šakynos par., sioło *Towtgayl-aycie*, Ponižowskiego woyt. 1563 m. Akt 96a, 52) То-гайли—ф. Вепр. вол. : prūsas *Ta-gil* Scr. rer. Pr. II 681, 53) prūsas zamb. ***Way-gail*** 1395 m. : *Woj-gin-* DPr 86a, 54) княз Миколай Веж-кгайло... бискупъ Жомойтский 1531 ASg III Nr. 406, *Вежкгайло* 1531 l. c. Nr. 419, *Вѣжкгайло* 1531 l. c. Nr. 416, *Вежкгайло* бискупъ Киевскій 1526 Любавский прилож. Nr. 8 = *Vieš-gaila* : *Vieš-tartas* Kvėdarnos par. : *Vieš-vilė*—miest. : *Vieš-eĩkiai*—malūnas Ušpalių par., 55) Ви-кгайло 1398 SPSn Nr. 18 = prūsas *Wy-gail* czu Wargen Scr. rer. Pr. II 697, Staniulis *Wigieylanis* Dusetų par. 1585 In 289 = *Vygail-onis* : *Vy-gėlis* Ušpalių par., 56) ***Widi-gajl*** DPr 80a : *Vỳdmantas* Radvil. par., 57) ***Ville-gayle*** Scr. rer. Pr. II 116, *Вилм-к(г)аилъ* 1215 IL 735_{26}, *Виль-гойло* Опись докум. Вил. ц. арх. V (Вильна 1907), Болкусъ *Виль-кго(й)л-овичъ*—бояр. перелайский 1528 AktDn I Nr. 185 : *Wil-towt* DPr 201a, 58) pr. zamb. ***Wys-gail*** 1394 m. Scr. rer. Pr. II 679, *Visgailaĩ* Rudaminos val., *Visgaĩliai* Tytav. par. : *Vìs-mantas* Pagramančio par. : pr. varm. *Wis-kant* 1361 m. : bart. *Wissa-geide* 1367 : varm. *Wisse-bar* 1394 Scr. rer. Pr. II 688 : zamb. *Wisse-b te* 1299 : zamb. *Wysse-darge* 1360 : zamb. *Wisse-gaude* 1299 m. ir varm. 1348 : zamb. *Wisse-gede* 1360 : zamb. *Wisse-gar* 1360 arba *Wisse-gor* 1404 (plg. *Gar-ute*, *Worege-gor*) : *Wisse-kynt* „Heyligewald“

zamb. 1357 : zamb. *Wisse-trint* 1360 (plg. *Trinta, Trintele*) : varm. *Wisse-wille* 1361 : la. *Viškinti*—vietovė Bielenstein Grenzen 383 iš lie. *Vis-kintai* : *Vìs-girdas* Kvėdarnos par., 59) ***Vós-gail-iai***—vs. Dusetų par., панъ *Вазкгайло* тивунъ Вилѣньский 1450 Hol Nr. 53, Mac *Wazgajl-owicz*, łotwin, Obėlių apylinkėje DPr 187a : *Vos-gėliai* Dusetų, Utenos par. : *Vos-butaĩ* Butkiškio par., 60) ***Žad-gáila***, *Žodgojl-* DPr 209a : *Žad-vainaĩ* Rietavo par., 61) ***Žongajlo*** DPr 86a ?

Gail- nesudėtiniuose varduose: 1) *Gojla* Tagol-ewicz DPr 201a, 2) *Gail-aičiai* Ylakių, Kelmės par., 3) *Gail-ėt-iškės* Kurš. par., 4) *Gojlis* Grož-ewicz DPr 205b, 5) *Gail-ionìs*, iš kur *Gailiónys* Linkuvos par., 6) *Gail-iškiai* Ylakių par., 7) prūsas zamb. *Gayl-icke* 1436 m., 8) *Gayl-ine*—scalovita 1384 Scr. rer. Pr. II 666, 9) *Gailiūnai* Grūzdžių par., 10) *Кгайлюсъ* Барсюкайтисъ 1592 In 414.

Kalbos dėsniai reikalauja, kad *Gail-*, stovėdamas prieš priebalsį, pavirstų į *Gal-*. Tokį *Gal-* turime pirmojoje dalyje sekančių sudėtinių vardų : 1) vok. ***Gail-boden*** Darkiemio apskr. IF XXVI 335 iš *Gaili-butas*, 2) ***Gayle-gedde*** Newelden zoen von
0(32) Wydockeln 1406 Cod. Vit. 123, 3) ***Gal-ginaĩ*** Gudelių val., *Golgen* Goslywoyn-owich 1432 Napiersky 191, *Голь-гин-ишки*—им. в Ошмен. пов. S 79 : *Gali-ginas* be *i* iš *Galginas* (plg. *kaliniaĩ* „kailiniai" Butrimonyse : *kalniaĩ* Ds) = *Goli-gyn* 1401 Cod. Vit. 73, *Goliginu* Ostikowiczu 1446 DPr 79a, Михайло *Кголикгин-овичъ* XV šimtm. gale (prieš 1502 m.) AktDn I Nr. 45, 4) ***Goly-gind*** 1401 Cod. Vit. 73 : ? *Gal-gintas*, 5) ***Goly-gunth*** 1413 Długosz IV 157 : ? *Gal-gantas*, 6) ***Gol-kont-*** DPr 124a, *Галь-кант-ишки* Крож. вол. S 66, *Galkantaĩ* Apytalaukio par., *Galkančiai* Telšių par., 7) ***Gal-mantas*** : Богданъ *Кголи-монтъ* 1546 ASb I Nr. 31 p. 85, Widmin *Golimont-owicz* DPr 203a, *Кголимонты* Ревиз. пущ 162, *Голь-монт-ишки* Корклян. вол. S 80, 8) ***Gaile-mynne*** 1409 Cod. Vit. 183, *Goylimin* Nadob-owicz 1432 BrŽ 151, *Geile-min* Nadaps sone 1409 Cod. Vit. 180 = prūsas zamb. *Gayle-mynne* 1360 m. : *Gale-minne* von Erogeln 1409 Cod. Vit. 185, 186, *Golimyn* capitaneus Samagittie 1434 BrŽ 158 (155) : *Gojli-min* DPr 77, *Galmin* DPr 206b, *Galmene*—pilis Preuss. Urk. II 359, 360, *Гальмина* (gen. sing., sc. dirva)—нива Вешвян. вол. S 66, *Galmìniai* Daūgailių apylinkėje, 9) ***Gál-vyda-s***, iš kur gen. sing. *Гальвида* пявнисъ в Войдатанском поле Крож. вол. S 65 = *pjaūnis* „aptverta lauko dalis, kurioje yra daugiau pievų ne dirvų" Kvėdarnos par. : *Gal-*

-vỹdis Dusetų par., *Galvỹdžiai* Svėdasų par., 10) ***Gal-vilas***, *Гольвил-ишки* — грунт в им. Угянах S 79, 11) Мацко Кгол-вирд-овичъ Румшиской вол. Ревиз. пущ 195 : prūsas zamb. *Tule-wirde* : *Ja-wirde* 1406 Cod. Vit. 128.

Ne visi lietuviai Jo-gáilą vadino vienu vardu. Buvo tokių, kurie vietoje *Jogáila* tarė arba *Jo-gėla(s)* ir *Jo-gėlis*, arba *Jó-gilas*.

Santykis, randamasis tarp žodylyčių *Jo-gėla(s)* ir *Jo-gilas*, šakninių balsių žvilgsniu nieku neprasikiša nuo to santykio, kurį turime tarp *šird-gėla* „zgryzota" Miežinio žod. 246 ir *šird-gilas* Kvėdarnos, Rietavo par. Žodžio kilmės žvilgsniu vardo *Jo-gėlos* : *Jó-gilo* antrasis kamienas *gėl* : *gil* nėra skirtinas nuo *gėl* : *gil*, turimo žodžiuose *šird-gėla* : *šird-gilas*. Abudu *gėl* ir *gil* yra giminės su veiksmažodžiais *gél-ti* ir *gìl-ti* : *gėlà* = s. vok. aug. (ahd.) *quâla* „kančia", sl. *жаль* „Leid".

Vardų kamienas *Gail-*, regimai, yra giminė su *gailėti*, *gaĩla* „жаль", *gailùs* „litościwy; godny politowania, warty ubolewania; gryzący, ostry, cierpki, gorzki" = sl. *зълъ* „heftig" = s. vok. aug. *geil* „ausgellassen, mutwillig, üppig" K. Brugmann Grundr. d. vergl. Gram. I² 448.

Jagel

Jogáilos vardas vietoje *gail* turi *gél* sekančiuose šaltiniuose : *Jagel* Scr. rer. Pr. II 604, 605..., 1416 m. Cod. Vit. 1025, 1026, *Jagiellone* instr. sing. 1384 Cod. Vit. 5. Turime keletą *Jo-gėlo(s)* bendravardžių : *Jagiel* Gedirodsky 1433 BrŽ 125, *Jagel* DPr 198a, *Jakgel* 196b, Стасюсъ *Якгел-ойтисъ*, с. Урковяны, Куршан. вол. 1581 In 244, Baczus *Jagiel-aytis* 1562 m. Akt 48b.

Kamienas -gėl antrojoje dalyje sudėtinio vardo : 1) ***Ar-geln*** son 1409 Cod. Vit. 185, 186 : *Ar-vyd-iškiai* Veiviržėnų par. : prūsas varm. *Ar-bute* 1357 m. : varm. *Ar-dange* 1290 m., 2) Бу-гел-ишки Ойраг. вол. S 29, 3) Pietrys ***Dar-gieĩ-aitys*** Kret. par. 1572 In 161, prūsas varm. *Dargelo* 1282 m., *Дарегеле* — урочище в им. Бержах Повонд. вол. S 90, 4) ***Dau-gėla*** Kret. par., *Daũgėla* Plutiškių par., Oželis *Dawgiel-aitys* Kret. par. 1566 In 114, *Dowgėlis* DPr 120a, Stań *Dowgel-ojtis* 238a, Rym *Dowgial-owicz* 190a, Михайло *Довкгял-овичъ* — челов. жижморский 1529 AktDn I Nr. 190, Миколай Миколаевичъ *Довкгял-овича*. Конец XV в. — нач. XVI в. AktDn I Nr. 19, Стась *Довъкгял-овичъ* Zytelos par. 1580 In 208 (*-я-* iš lie. *-ė-*) = prūsas *Daugel* Lewy Die altpreussischen Perso-

nennamen 46, *Daugėlaĩ* Veiv. par., *Daugėlãliai* Rietavo par., *Daugėl-iškiai* Kražių, Troškūnų par., *Daugėl-iškis* — miest. Švenčionių
1(33) apskr., 5) ***Dunghele*** Scr. rer. Pr. II 116 pataisytinas į *Dimghele* = *Dim(i)-gėla*, 6) ***Dir-gėlas*** Veiv. par., *Dir-gėla* Kret. par. : *Dir-gint-* DPr 149a : *Dir-mantas* Šiaulių par., 7) ***Do-gėla***, *Dogial-* DPr 124b = prūsas zamb. *Dogel* 1309 m. : *Do-vilai* — miest., 8) Petrykus ***Drungielis*** 1566 m. Kret. par. In 141—143, Mikolaius *Drun-gielus* l. c. 144 : *Druñ-gilas* Kvėdarnos par., Mosėdžio apyl., 9) ***Ej-giaĩ-*** DPr 194b, *Ейгели* Крож. вол. S 109, *Eigėl-iškės* Kuršėnų par., 10) ***Ged-gel*** Ruksz-ewicz DPr 202b, 11) ***Jaw-giel*** DPr 380b, *Jawgial-* 119b, *Jaugėlaĩ* Radvil. par., *Jaugėliškiai* Skarulių par., 12) ***Jo-gėla(s)*** arbà ***Jo-gėlis***, *Ягелишки*, *Ягелойте* — село Видукл. вол. S 348, 13) ***Kay-giel-aytis*** nuo Rietavo 1563 m. Akt 384, 412 : prūsas *Kay-butte*, 14) ***Klaws-giel-owicz*** 1595 In 537 : prūsas zamb. *Claussi-gail* 1385 m. Scr. rer. Pr. II 696, 15) ***Magiaĩ-owicz*** DPr 198a ?, 16) ***Mon-giaĩ-*** DPr 147b, *Мангел-ишки* Росен. вол. Спрогис 180, 17) ***Mynne-gelin*** dorf Scr. rer. Pr. II 700 = *Min-gėla* Sedõs par., *Mingėliai* Kurtuv., Obelių par., *Mingėl-iónys* Ramygalos par. iš *Mingėlis*, *Мингели* Бержен. вол. S 189, 18) ***Nor-gėlas*** Veiv. par., Урбанъ *Наркгелайтисъ* 1595 In 522, *Norgėlai* Joniškėlio, Ras., Veiv. par., 19) Maciey ***Prie-giel***, kriaunietis 1585 In 290 = *Prie-gėlis* : *Prie-vaišai* Ragainės apskr. Basanavičiaus Liet. pas. II 135 : *Prie-vėlys* Ušpalių par., 20) ***Sir-gele*** iš Mynxtrym'ų Preuss. Urk. II 363 iš *Sir-gėla(s)*, 21) ***Skir-gello*** 1394 Cod. Vit. 35 = *Skirgėla*, 22) ***Skys-gėla*** Живая старина VI 43 : *Skįsgaila* Žvingių ir Tenenių apyl., 23) Сур-гял-овичъ AktLieM XXXII 454 : *Sur-gailis* Ušpalių par., 24) Тун-кгел-ю dat. sing. AktDn I Nr. 15 p. 29 ryt. ir *Tan-gėlis* : *Tan-but-* DPr 146b, 25) ***Vy-gėlis*** Kamajų, Ušpalių par. = *Wygel* 1398 Cod. Vit. 54, *Vygėliai* Ušpalių, Radvil. par., 26) Petras ***Win-giel-aytis*** nuo Rietavo 1563 m. Akt 382 : *Vin-gilỹs* Dusetų par., 27) Воз-кгело AktLieM XIX 110, *Wozgial-* DPr 120a, *Войз-кее-лишки* — им. AktLieM XXXII 89 (*Войз-* iš *Voź* [*ź* = minkštam *z*] su epentezimi), *Vos-gėliai* Dusetų, Anykščių par.

Kamieną *Gėl-*, tiktai padėjime prieš priebalsį su sutrumpėjusiu *ė*, regimai, turime ir pirmojoje dalyje sudėtinių vardų : 1) *Gel-bed-* DPr 149b : *Kėr-bedis* nuo Šiaulių, 2) *Gel-gaudas* Bartin. val. Lietuvių Tauta I, 1 114, 118, *Gelgaud-iškis* — miestas (taip ben taria aplink Griškabūdį), 3) *Gėl-gudas* Kvėdarnos par.

Jó-gilo(s) pėdsaką turime dirvos varde *Ягил-ишки* в Крож. вол S 348 ir tėvavardyje (Janos) *Jagil-aytis* 1562 m. Akt 45b.

Kamienas **-gil** antrojoje dalyje sudėtinių vardų : 1) ***Dar-hil-*** DPr 146a, *Dorgil-ojtis* 150a = prūsas varm. *Dar-gils* 1344 m., *Даргил-ишки* Корклян. вол. S 90, 2) ***Dau-gil(a)-s*** Жив. стар. VI 43, *Dowgil-owicz* DPr 200b : *Dowgil* Możut-ewicz DPr 148a, *Dowgil Dowgil-ewicz* 228b, *Dowgil* 202b = *Dau-gìlio* dvaras Ušpalių par., 3) ***Druñ-gilas*** Kvėdarnos par., *Druñgil-iškė* — vieta, kur dabar Nórbutas gyvena Kvėdarnos par., *Drungil-iškė* Sedos par. : scalovita *Drun-eike* 1394 Scr. rer. Pr. II 679, 4) Ejtwil ***Ej-gil-owicz*** DPr 196b, 5) ***Jau-gilas*** Rietavo par., *Яв-гиль* Опись докум. Вил. ц. арх. V, *Явгила, Явгиля* — речка S 347 = *Jau-gìlė, Jaugìliai* Krakių par., *Явгильское* поле Опись VI 288 : *Яв-гинды* — село в Ясвон. вол. S 348 : *Яв-конт-ишки* l. c. 348, 6) Markuzys ***Kiez-gil-aitys*** 1572 Kret. par. In 167 iš *Kęs-gilas* : *Kęs-gáila*, 7) ***Nór-gilas*** Kvėdarnos par. : *Nor-gělas* Veiv. par., 8) Пацъ По-кгил-айти Титовяны 1555 In 14 : prūsas poguzan. *Po-wida* Scr. rer. Pr. I 136 : sūdavas *Po-wyle* 1317 : pr. *Po-wire*, 9) Bernat ***Sier-gil-aytys*** 1591 In 381, 10) Орляны (= Erlėnai) или Вин-гилы — k. Salantų val. : *Ged-win* DPr 205a : *Monthe-winne* Scr. rer. Pr. II 116, 11) Виз-гил-янце — k. Rimšės par.

Kamienas *Gil-* pirmojoje dalyje sudėtinių vardų : 1) ***Gil-vaīnis***, *Гильва(ŭ)н-ишки* — грунт над р. Акменою Коршов. вол.
32(34) S 73 : pas *Gil-andžių* mergas Basanavičiaus Vėlės 144, 2) ***Gil-vỹdis*** Kupiškio par., *Gilvỹdžiai* Viešintų par., 3) Гиль-вило опидемис — лес с сеножатью в селе Шунолавках Видукл. вол. S 73 = žem. *Gil-vìla* (gen. sing.) apìdemis : pole nazwane w boru Apidemes Kontowtyszkie 1594 netoli Lydavėnų In 481 : podle Apidemiow sioła Macziuncow 1585, Lydõs apskrity, In 320.

Aš nerandu jokio pagrindo kronikų vardą *Jagail* : *Jagal* : *Jagel* : *Jagil* kartu su d-ru M. Venslovu išvedinėti iš vienai-vienos pirmalytės (Grundform) *Jo-gal-is* „Draugijos" Nr. 34 p. 167. Kronikų *Jagal, Jogal* turi *-gal* iš žemaitiško *-gāl*, kilusio iš *-gail*, plg. *Rin-gāla, Sun-gāla, Skir-gāla* pas raseiniškius žemaičius : *vāks* „vaikas", *māšas* „maišas" Kv, Rt.

Jo-gáila : *Jo-gěla(s)* : *Jó-gilas* antruoju kamienu visai nesiskiria nuo *Nor-gáila* : *Nor-gěla(s)* : *Nór-gilas*. Neturėdami

Nor-galio (su *a* ne iš *ai*, bet iš senobinio trumpo *a*), negalime turėti ir *Jogalio. Šil-galis* Жив. стар. VI 47, *Už-galis* nuo Rietavo 1784 m. Akt 514, 520 ir Plungės parapijos *Vien-galis* neduoda mums téisės visus vardus su antruoju kamienu *-gail* : *-gēl* : *gil* perdirbti į *-gal*.

Šil-galio, *Už-galio* ir *Vien-galio* antrasis kamienas *-gal*, be abejo, yra mūsų *gãlas* „koniec" : „Šilo galo" gyventojas, „Už galo", „Vieno galo" žmogus (plg. jie abu *vieno galo* „abu tokiu").

-gal vietóvardžiuose

Latvių kalboje žodis *gals* (= lie. *galas*) reiškia ne tik „конец, das Ende", bet ir „окрестность, область, die Gegend". Latviai sako : *mūsu galā* „in unserer Gegend", *augš-gals* „die höher gelegene Gegend, das Oberland". Senobės *Лѣть-гола* (Lethos, qui proprie dicuntur *Lethi-galli* Heinr. X 3) yra tai *Latvju gals*, die lettische Mark (got., sen. aug. vok. *marka* „Grenze, Grenzgebiet, Mark" = lotynų *margo* „Rand", irių *mruig* „Mark, Landschaft"). Latvių *Birz-gale* (dv. ir bažnytk. Kurše), Bielenstein'o (Die Grenzen des lettischen Volksstammes 77) žodžiais betariant, reiškia „eine Gegend, in der viele Birken gewachsen sind".

-gal reikšmėje „конец, область" turime sekančiuose vietų varduose : 1) ***Arió-gala*** : писанъ ув *Орякголе* S 208 (ув = въ prieš balsę), до *Оракгольского* 1552 Любавский Лит.-рус. сейм, прилож. Nr. 27 (*ра* vietoje *ря* baltarusių kalbos yp tybė), bis czu *Aragall* 1418 Cod. Vit. 411 iš senesnės lyties *Eriógala* = *Erogeln* 1390 Cod. Vit. 24; 1406 l. c. 128; 1409 l. c. 170, *Eragolen* 1407 . c. 144, *Eragel* 1418 l. c. 409, *Heragala* 1418 l. c. 411, 2) Больса-гола — им. S 27, 3) ***Baisó-gala***, *Бойсакгола* 1561—65 Любавский 481, cf. S 26, 4) ***Betý-gala***, *Бетигола* S 22, *Бетыкгола* 1595 In 521, 5) Бловз-гола — сеножать в селе Шуноловках Видукл. вол. S 25, 6) Довкша-гола Бойсаг. вол. S 99, 7) ***Dievó-gala*** — kalnas ir kaimas Zapyškio par. = *Девагола* — урочище в Вилькийской пуще S 92 : „dievo (dievų) sritis", „dievui pašvęstoji", 8) ***Gelbo-gala*** Palangos Juze 78_{14}, 9) ***Gimbó-gala*** — k. 6 v. nuo Šeduvos = *Гимбагола* S 74, 10) ***Girdžió-gala*** = зъ *Кгирдзякголы* S 130 s. v. *Кельмы*, *Герджягола* — им. Бержан. вол. над р. Ромачею l. c. 72 : „Girdžio gãlas (= sritis)", 11) Лоты-гола — dvaras S 173 : *Латы-гала* „Latvju gals" П. с. р. лет. XVII 236_{10}, *Латыгалою* 90_{19}, 148_{36}, *Латыголою* 162_{23}, 198_{33}, 322_{16} = *Лотыгора* (*р* kitoniškinimo keliu

iš *л*) aštuonis kartus ir *Лотыгола* vieną kartą 1341 m. Pskovo kronikoje Bielenstein Grenzen 470 : *Лотыгольская* земля Грамота 1264 г. Соболевский Лекции по истории рус. яз., издание четвертое 143 iš la. *Lati-gala*, 12) ***Maišia-gala*** = *Мойшагола* S 193, *Мойшо-колъ-ский* 1528 ASg II Nr. 350, *Мойшокол-ский* 1528 l. c. Nr. 343, писан в *Мойшоком* l. c. I Nr. 350 (-мъ iš
33(35) *лѣ*), писанъ въ *Мейшаголи* 1545 ASb I Nr. 30 (*ей* atstoja rytiečių *āi* iš *ai*), *Мойшокголь-ский* 1541 Любавский 479 = *Mayse-gal* Scr. rer. Pr. II 693, *Meysegallen* l. c. 694, czu *Meisegaln* l. c. 695, *Meischen-gallen* l. c. 641 (vokiečio skaityta *Maišia-gala* dviem žodžiais !), 13) ***Medvė-galis*** (taip tardavo Jaunius) arba *Medvai-galis* = *Медвайгала* — гора в им. Повонденях, *Медвейгалесъ* кальну нива S 183 = žem. *Medwaa-galis* Kossarzewski Lituanica 125b; Kossarzewski Lituanica 18b rašo: „Najwyższy punkt na Żmujdzi jest góra, dawniej zamkowa, zwana *Medwájgalis* albo *Medwiegalis*, w parafii Kołtyniańskiej, przeszło siedemset sześćdziesiąt trzy stop angielskich wyniesiona nad powierzchnią morza Baltyckiego, o trzy sążni wyższe od wierzchołka sławnej góry Szatryi pod Łuknikami", 14) ***Ramý-gala*** = *Ромигола* S 276 : *Ram-ūnas*, *Ram-eīkis*, *ramùs*, 15) Таврa-гола — им. в Крож. вол. подле дворца Виткишок S 305 = *Tauro-gal* — kalnas Pr. Lietuvoje, kurį Hennenb. I 451 (1595 m.) verčia „Ochsenberg" : *Taurā-pilis* — k. Tauragnų par.: *Taur-ùpis* — upelis prie Valkininkui : la. *Taures kalns* Rīgas biedr. r. kr. IV 110 : *Taur-akiaĩ* Grūzdžių par. iš pavardės *Taur-akys* „βοῶπις" : *Taur-ósta* — upė Skarulių par. (del sufikso plg. *Avin-ósta* — vs. Salako par. : *avinas*) : *Taure* — upė Skalavijoje 1384 Scr. rer. Pr. II 685 : *Tauro* — giria galindų žemėje 1326 m., *Taurus-galwo* — kalnas ties Langwald'u Varmijoje 1280 m. „Tauro galva" : *Taurag̃ė* — miest. iš **Taura-ragė*, 16) ***Tandžió-gala*** = *Тондзягола* S 311, *Thanyagel* 1406 Cod. Vit. 123, 124, 128, *tandùs* „kurs moka pinigus taupyti" aplink Simną, 17) Войшнягола — фóльв. Крож. вол. S 60, 18) Войга-голы — село в им. Шавлян. S, 19) ***Vandžió-gala*** = *Вондзягола* — им. в Ковен. повете над р. Уркею S 61, czu *Wand-gal-er* Scr. rer. Pr. II 687, 20) ***Vytó-gala*** = *Витагола* — село Коршов. вол. S 56, 21) ***Žąsū-gala*** — kalnas tarp Viržuvėnų ir Luokės (taip tardavo K. Jaunius) = *Sausu-gale*, *Sansu-gele* 1253 m. Bielenstein Grenzen 243 : pr. *Sans-garben* — dv. Rastenburgo apskrityje (pr. *sansy* „žąsis", *garbis* „kalnas") : *Žąsà* — upė Joniškėlio par., *Žąs-upė* Kraupiškio par. Basanavičiaus Vėlės 185, 22) Жеми-гола 1595 In 523 S 114 = *Жимигола* — им.

в Видукл. вол. S 114, *Symygal* Cod. Vit. 973, ad campum *Semegallie*, qui ex opposito castri Pastovie situs est Scr. rer. Pr. I 189, Ante, flis... in das lant czü *Semegallen*... Wedukkeln... Wangen l. c. II 679 : lietuviškas šios vietos vardas man nepažįstamas.

Mayse-gail Scr. rer. Pr. II 694 = в *Мойша-кгойле* AktDn I Nr. 15 p. 46 su savo dvibalsėmis *ai* = *oй* suprastini yra kaipo naujadarai pagal paveikslo *Jagal* (su žem. *ā* iš *ai*) = *Jagail*.

Лыгвенiи

Šitą vardą randame šaltiniuose įvairių įvairiausiai rašomą, būtent: Семенъ; инымъ именемъ *Лыгвени* 1389 m. gromata SPSn Nr. 47, князь Семенъ инымъ именемъ *Лыгвенiи* 1389 m. gromata Hol Nr. 10, Nos Semon dux alias *Lingwenis* 1389 Cod. Vit. 17, *Langwenne* 1409 ir 1410 l. c. 184, 1058, herczog *Lingwen* 1407 l. c. 150, Symeon *Lengwyn* 1412 Napiersky 141. 1247 metuose turime Ipat. kronikoje (II изд. стр. 798_{23}) jo bendravardį *Лонъкгвени* X. II. (*Лонъкогвени* kopisto pagadinta lytis) = *Langwinus* Preuss. Urk. II 93, 94.

Лыгвени ruso lūpose disimiliuotas lietuvių rytiečių *Łingvẽnīs*, plg. *lintà* iš *lentà* (Širvydas). *Лонъкгвени* atsakė lietuvių rytiečių *Langvẽnīs*, plg. *lantà* iš *lentà* (Daukša). 1412 metų *Lengwyn* yra žemaičių *Lengvìnas*. Alnpekės *Lengewin* skaitytinas yra *Lengi-vìna-s*.

Leng-vẽnis : *Leng-vìna-s* yra dvikamienis, antraip sakant, sudėtinis vardas.

Kamienas **-ven** labai didelė retenybė; tuo tarpu aš jį terandu, be *Lengvenio*, tiktai dviejuose varduose: 1) ***Ei-vẽn-iai*** — k. Du-
34(36) setų par. : *Ei-mantaĩ* Gaurės par. : žem. *Ei-rim's* DPr 12a : *Ej-boros* iš Kaltinėnų DPr 83a = *Eĩ-baras* : *Eu-бут-овичи* — село AktLieM XXXII 426, 2) ***Skir-venis***, iš kur tėvavardis *Skirwen-ewicz* DPr 202b : *Skìr-mantas* Kvėdarnos par., 3) ***Leng-venius*** Kauno apskr. Basanavičiaus Liet. pas. yv. II 126, Wiencko *Lingwien-iewicz* iš Birštono 1578 m. Akt 111 : *Ven-iaĩ* Pavandenės par. : pr. *Wene* — laukas ties Glottau'u Varmijoje 1313 m. : prūsas zamb. *Wenn-ike* 1360 m.

Kamienas **-vin** antrojoje dalyje sudėtinio vardo : 1) ***Bui-vin(a)s*** Telšių par. : *Bui-vydas* iš Raseinių, 2) ***Gau-wina*** — natangas Scr. rer. Pr. I 160 : varm. *Napir-gawe* 1343 : varm. *Stan-gaw* 1349 m. (: varm. *Stann-ow* 1363 m.), 3) prūsas zamb. ***Gaude-***

-wins 1333 m. : *Gowd-rim* DPr 82a, 4) ***Ged-win*** DPr 205a : *Ged-rimas* Mosėdžio, Palangos par., 5) Jakub ***Gud-win-aytis*** nuo Rietavo 1563 Akt 427, 6) žem. telš. ***Kijs-winas*** DPr 12a iš *Kęs-vinas* (plg. Daukanto *kijsti* „kęsti") : *Kęs-tar-tas*, 7) ***Lengs-vinas*** Lembo sodoje Kvėdarnos par., Klaipėdoje, Basanavičiau-Vėlės 123 = *Lingvinas* ze wsi Mizgiry (Rietavo apyl.) 1784 m. Akt 521 (527 wieś Mataycie), 8) ***Liut-vinas*** Juškos Vel. dain. Nr. 430,50, 9) ***Monthe-winne*** Scr. rer. Pr. II 116 : *Mañt-vydas* Alsėdžių par., 10) ***Mul-vinas*** Skapiškio par., nors gali būti ir *Mulv-ina-s* = *m lv-inas* „mit Schlamm oder Morast bedeckt, beschmutzt" : *mulvė* „Morast, Schlamm", gr. μολύνω „besudele", 11) prūsas varm. ***Pel-wyn*** 1427 m. : prūsai zamb. *Pelle*, *Pell-ine*, *Pel-ucke*, 12) ***Pùt-vin(a)s*** Жив. стар. VI 47, 13) ***Sel-wyn*** 1398 Cod. Vit. 54 : *Sėl-ẽnis* nuo Salantų : *Sėlė* — k. Tauragnų par. = la. *Sēles* muiža Vidžemėje : prūsas zamb. *Sel-eino*, 14) Скирвинъ 1520 Любавский 409 : *Skir-gáila* nuo Jūrbarkio, 15) ***Sud-wina*** DPr 84a : *Sùd-mantas* Veiv. par. : *Sud-gint-* DPr 147a.

Kamienas *Vin-* pirmojoje dalyje sudėtinio vardo : 1) Вым-бар-ишке — нива в поле Компах Вильк. вол S 63, *Вимборы* окол. Бобтов. вол. : prūsas varm. *Win-iko* 1360 m., 2) Petras ***Win-giel-aytis*** nuo Rietavo 1563 m. Akt 382 iš *Vin-gėla(s)*, 3) Орляны (= Erlėnai) или Вин-гилы — k. Salantų val. : *Vin-gilỹs*, gen. sing. *Viñgilio* Dusetų par., 4) ***Vìn-iotas*** ? (kun. Sragys šį vardą rašo *Vyniauts*) Mósėdžio par. : Gail *Jat-wil-ajtis* DPr 118b iš *Jót-vilas* (= *Vìl-iotas*, *Wilat* DPr 148a) : *Jot-ùlė* inteka Nemunan ties Kriūkais (prieš Seredžių) Ilguvõs par. : la. *Jāt-ele* — Privatgut Bielenstein Grenzen 212 : *Jočionìs* Prienų par., 5) ***Win-mot*** iš Kaltlenų DPr 83a, *-mot* gale klaida vietoje *-mont* : *Monthe-winne* Scr. rer. Pr. II 116, 6) Вин-тор-ишки — дворец им. Великих Сольшников S 55 : *Vaiš-taraĩ* Lieplaukės par. : *Tár-vydas* Kvėdarnos par. : *Tar-aldžiai* — k. Salų par. : *Tar-aĩliai* — k. Tauragnų par.

Kamienas *Leng-* gali būti kilęs iš senesnės lyties *lengva-* arba *lengvi-* : **Lengva-vẽnis*, **Lengvi-vìnas*, plg. pavardę *Lengvys* Šiaulių apyl. (: *leñgvas* = *Gražys* Ds : *gražùs* = *Žilys* Ušpalių par. : *žìlas*).

Витовтъ

Seniausiose gromatose šisai vardas rusiškai yra rašomas taip : *Витовт* 3.VII.1396 ASg I Nr. 20; 20.V.1407 AktDn I Nr. 2, *Витовтъ* 1399 Napiersky 99, 1407 l. c. 129, 130, Александер

Витовтъ 10.X.1416 ASg I Nr. 24. Rusiškųjų gromatų rašyba rodo, kad antroji dalis vardo — *товтъ* lietuviškai yra skambėjusi *-tautas* : galūne yra buvęs *-as*, o ne *-is*. Vokiečių rašymas herczog *Wiethawd* 1409 Cod. Vit. 187 su *ie* rodo, kad pirmoji vardo dalelytė *Bu-* buvo tariama su ilgu *i*, t. y. kaipo *Vy-*. *Витовтъ* sudėtas su *Wiethawd* aiškių aiškiausiai rodo šį vardą lietuviškai skambėjus kaipo ***Výtautas***.

Ligi šiai dienai Vytauto vardas teišliko nedidelio upelyčio varde : *Výtaut(a)-s* Veivìržėnų parapijoje. Vytauto vardas dėvėta ir paskesniuose laikuose. XV šimtmetyje gyveno в Моишокголе (vietoje *u* parašyta *к*) vienas žmogėnas, vardu Богдан *Витовт-ович* AktDn I Nr. 15 p. 24.

35(37) *Витолтъ* П. с. р. лет. XVII 265_{35}, 266_{3}, magnus dux *Vytolth* 4.XI.1386 ASg I Nr. 6, hertogt *Vietholdt* 1427 Napiersky 187, *Wytolt*, *Witold* 1409 Cod. Vit. 180, Alexander alias *Witoldus* 28.XII.1429 AktDn I Nr. 6 yra suprastini kaipo baltarusių hypernormalismai. Anų laikų baltarusiai, kaip ir šiandien, vietoje senobinių *volk* „vilkas", *vólna* „vilnos" beištarė *voŭk*, *voŭna*. Kad ir tarė *voŭk*, *voŭna*, bet teberašė, laikydamies senobės, *волкъ*, *волна*. Lietuvos šviesuomenė turėjo mokėti baltarusiškai, nes ši rusų kalbos tarmė buvo patapusi Lietuvos valstybės kalba. Tiek šviesesnieji baltarusiai, tiek lietuviai vietoje *voŭk*, *voŭna* intekme rašte vartojamųjų kaipo norminių lyčių *волкъ*, *волна* ilgainiui buvo pradėję ir kasdienėje kalboje sakyti *volk*, *volna*. Bet žmonėms, nepažįstantiems kalbos istorijos, lengva buvo suklysti. Lietuvių vardas *Výtautas* baltarusiškai buvo tariamas *Vitoŭt*. Iš kur dabar žmogelis, kad ir kilimo lietuvis, bet lietuviškai nebemokąs, gali žinoti, kad *Vitoŭt* ne tokios rūšies žodis kaip *voŭk*, *voŭna*. O jei vietoje liaudies (vulgaris) lyčių *voŭk*, *voŭna* šviesuomenė, sekdama raštą, buvo pradėjusi tarti *volk*, *volna*, tai kodėl būtų negalėjusi rašyti, o paskui, ir tarti *Витолтъ*. Kad *Витолтъ* yra ne tik rašybos, bet ir kalbos faktas, galime numanyti kad ir iš žodžio *pelnas*, paskolinto iš lenk. *pewny* par laipsnį *pełny*.

Pirmąją vardo dalelytę **Vy-** turime sekančiuose varduose: 1) Ви-бары — дер. Лигум. вол. : *Vij-ẽikiai* — dv. Utenos par., *Vij-uõliai* Šiaulių par. iš pavardės *Vij-uõlis* (plg. *Gar-uõlis* Jūžintų par., *Augštuõlis* Dusetų par.), *Vy* + *consonans* : *Vij* + *vocalis* = *lý-ti* : *lì-jo* = *daly-ti* : *dalijù*, 2) Вик-гаило 1398 SPSn Nr. 18 = prūsas *Wy-gail* czu Wargen Scr. rer. Pr. II 697, 3) ***Vý-gantas*** = *Bu-*

гонт- П. с. р. лет. XVII 79_{32}, 200_{36}, *Викгунтъ* l. c. 412_{39}, *Wygunth* dux Kernouiensis 1388 Cod. Vit. 14, *Wigand* von gotis gnaden herczoge czu Tracken 1384 Cod. Vit. 3, dux *Wygandus* 1384 l. c. 5, *Výgant-iškiai* Telšių par. : žem. *Pý-gąnt(a)s* Жив. стар. VI 42 = pr. *Pygant* Preuss. Urk. II 237, 238 : *Skowst-gont* u Knetowie DPr 83b : *Swir-gont* DPr 81a : *Голи-гонтъ* Опись VI 77, 4) ***Vy-gělis*** Kamajų, Ušpalių par. = *Wygel* 1398 Cod. Vit. 54, *Vygĕliai* Radvil., Ušpalių par., 5) ***Wi-gint*** DPr 80b : *Dau-giñtis* Kret. par., 6) Вигирд-овичъ AktLieM XXXII 219 : *Vìs-girdas* Kvėdarnos par., 7) Вы-кинтъ 1215 IL 735_{27}, $816_{1,13}$, *Викинтъ* П. с. р. лет. XVII 244_{21} : *Dau-kinte* Scr. rer. Pr. II 573, *Daukiñt-iškė* Kražių par. : *Bė-kiñtis* Jūžintų par. (toje šnektoje *Bė-* gali būti ir iš *Bie-*), 8) ***Vý-liaudas*** Kupiškio par. = *Wilawde*... czu Erogeln 1390 Cod. Vit. 23, DPr 51a, *Вилевды* — село Ойрагол. вол. S 50 : *Лявд-гини* Видукл. вол. S 177; *Vý-liaudas* ir *Liáud-ginas* yra vienareikšmiai su *Vý-tautas* ir *Taũt-ginas* : *liáudis, -ies* = *tautà*, 9) ***Vy-tartaĩ*** Pasvalio par., *Виторты* — им. Тельш. вол. S 56, *Vytarčiai* Pašvitinio par., *Vytart-iškiai* Kreken. par., 10) ***Vý-taut(a)s*** — upelytis Veiv. par. = *Witawte* 1396 Napiersky 93, *Wytaut* 1414 l. c. 157, herczog *Withawd*, *Withawth* 1406 l. c. 129, dux Troczensis *Witawth*, Kinstudti filius 1384 l. c. 5, herczog *Wiethawd* 1409 l. c. 187, 11) ***Vy-vaĩnis***, iš kur Romanus *Wy-won-aytys* 1566 Kret. par. In 110 : *Byvaĩnis* Linkmenų par., 12) ***Vý-žintas*** Vyžuonų par.: *Žyntys* 1566 Kret. par. In 150 : *Viržintaĩ* Endriejavo par. (plg. *Vir-minai* Telšių par.).

Kamienas **-taut** antrojoje dalyje sudėtinių vardų : 1) Бартовцы — дер. Янишской вол. : *Bara-vaĩniai* Vyžuonų par. : *Bar-wid* DPr 228, 2) ***Bý-tautas*** Laukuvos, Žvingių par. = *Битовтъ* 1450 Hol Nr. 53, *Bytautis* Giedraičių par., *Битовти* — им. Коршов. вол. S 24 : *Byeyke* Preuss. Urk. II 489, iš kur *Bij-eĩkiai* — vs. Anykščių val. : *By-bart-inai* — k. Sintautų val., *By-vaĩnis* Linkmenų par., 3) ***Bŭ-tautas*** Telšių par. = *Butaut* rex Scr. rer. Pr. II 551_3, *Bwtold* 1401 Cod. Vit. 73, *Buthowdus* 1413 Długosz IV 157, Stanislaus *Buthowth-owycz* l. c. 157, *Butaũčiai* Jon. par., *Бутовт-оймe* — им. Тондягол. вол. S 33 : *Bù-kantas* Viekšnių par., 4) Bieniuszys ***Ei-tautys*** 1566 Kret. par. In 117 : *Ei-noras*, *Ejnor*
36(38) DPr 84a : *Ei-baras*, *Ejboros* DPr 83a, 5) ***Ga-taut(a)s*** Жив. стар. VI 38 : *Gataũtis* = *Gotowć* DPr 366a, *Gataũčiai* Jon., Linkuvos, Vabalninko par., *Gataũt-iškė* Varnių par., *Готовти* — им.

Новонд. вол. S 82 : *Ga-bartaĩ*—k. Suv. Naumiesčio apskrityje : *Go-tort* DPr 83b, 6) Гон-товт-овичи—поле в Лявде S s. v. *Гонт-ойти* iš *Gan(ti)-tautas* : *Vý-gantas*, plg. Жив. стар. VI 42 : *Gon-gojl* DPr 230b, 7) ***Ge(d)-tautas*** = *Gethowth* 1413 Długosz IV 157, *Getolt* DPr 84a, *Getaũčiai* Telšių, Platelių par., *Gẽtautiškė* Pašilės par., 8) ***Gej-towt*** DPr 190a : prūsas zamb. *Gey-kint* 1360 m. : *Gei-mìn-iai* Svėdasų par., 9) latvis ***Geis-taut*** Bielenstein Grenzen 383, *Кгейстовтъ* Якубовичъ—бояр перелайский 1528 AktDn I Nr. 185, *Гейстовтъ* AktLieM XXXII 377—380, *Gej-stowt* DPr 214b, *Гейстовт-ишки* Корклян. вол S 69 : *Geis-tar-iškiai*—k. Gižų val. : *Geis-t-* iš *Geisti-t-* : *Geisčiaĩ*—k. Kamajų par., 10) ***Ger-towt-*** DPr 123b : *Ger-kant* nadravas 1436 m. : *Ger-mìn-iai*—k. Palūšės par., 11) ***Ges-towt*** DPr 146a : ?, 12) ***Gìn-tauta*** Linkmenų par. = *Gyntold* 1401 Cod. Vit. 73, Tiddika *Gynthawten* son von Rosseyn 1406 l. c. 128, *Gintaũčiai* Telšių par., *Гинтовте* S 74, 13) Гир-товт-ишки—дворец в Видукл. вол. близь м-ка Ляль S 76 : *Gìr-kantas* Kvėdarnos par., 14) czu Crasien, do ***Gìrs-tawt*** wonet Scr. rer. Pr. II 671, *Gìrstautin*—k. l. c. 688 = *Girstawtendorf* l. c. 669 iš **Girsti-tautas* : *Girst-eĩkiai* Ramýgalos, Pandėlio par., 15) ***Gó-tauta(s)***, iš kur kaimo vardas *Gotaũčiai* Linkuvos pav.??, 16) ***Góstautas*** Ukmergės par. = *Gastold* cum filio Taliwusch 1401 Cod. Vit. 73, *Gastold* 1404 l. c. 103, *Gastolth* 1432 BrŽ 151, пан *К(г)астолтъ* виленьский воевода 1443 ASg I Nr. 39, *Кгастовтъ* 1445 l. c. I Nr. 134; 1452 l. c. Nr. 50, *Кгастовту* (dukart) 1450 Hol Nr. 53, пан Іан бакалар пана Мартина *Кгастов-овича* воеводы троцкого 1486 ASg I Nr. 88, *Gastowt* iš Kretingos 1572 In 163 : von *Gastowten* Scr. rer. Pr. II 708, *Гастовт-ово* Велен. вол. S 67, *Гостовте*—им. Велен. вол. l. c. 82 : pr. *Gastimus* Preuss. Urk. II 217 : *Gas-tart* von Labiow Scr. rer. Pr. II 687 : *Gosti-t-*, Мартынъ *Кгаст-евичъ* Šalčininkų par. 1555 In 9 iš *Gostys*, *Gost-óniai*—k. Joniškėlio par., 17) ***Grìn-towt*** DPr 214a, 18) ***Gùs-taut(a)-s*** Жив. стар. VI 38 iš *Gusti-t-* ? : prūsas *Gust-ir* (plg. prūs. zamb. *Gilb-irs* 1261 Scr. rer. Pr. I 257, zamb. *Munt-ir* 1289 Scr. rer. Pr. I 259, zamb. *Sud-ir* 1360 m.), la. *Gustu muiža* Vidžemėje, 19) ***Gu-taũčiai***—k. Dusetų par. iš **Gudi-tautas* : s. la. *Toute-gudde* 1333 m. Bielenstein Grenzen 291 Nr. 24, 20) ***Jó-tautas*** apie Panevėžį ir Čekiškį = *Іатовтъ* 1468 ASg III Nr. 17, 21) ***Jun-towt*** DPr. 227b : castrum *Jumi-geda* Scr. rer. Pr. I 155 : *Jùn-okas* Ušpalių, Salų par., 22) ***Kañ-tautas***

Kvėdarnos par. = *Kontowt* П. с. р. лет. XVII 538, *Kantaŭčiai* — miest. Telšių apskrities, regimai, iš **Kañti-tautas* : sūdavas *Kanti-girde* Preuss. Urkundenbuch II 302 : prūsas *Canth-yr* l. c. 279 : prūsas *Cant-yn* l. c. 299, 491, 23) ***Kas-tautas*** = *Kostowt* DPr 83a : *Kas-bar-áičiai* — k. Raseinių par., 24) ***Kỳ-tautas***, Евни *Китовт-айти* Титовяны 1555 In 16 : *Kỳ-bartas* Šilalės par. : *Kỳ-mantas* Kvėdarnos par., 25) ***Kĩn(ti)-tautas*** = *Kintowt-* DPr 121a, *Kintaŭčiai* Pikelių par. : *Kint-rimaĩ* Endriejavo par. : *Kinti-wil-* DPr 85a, 26) ***Kìrs-towt-*** DPr 124a, jei *K-* ne iš *K(g)-*, 27) ***Knys(ti)-tautas*** Kvėdarnos, Mosėdžio, Žvingių par. = *Knistowt* DPr 83b : *Knist-owicz* DPr 232a iš *Knysta(s)* : *Knist-ejko* u Rosenskoj wolosti DPr 83b, 28) herre Jwske ***Crottolth-owicz*** 1443 — 65 Napiersky 202, 29) Мой-товт-ишки Бержан. вол. S 193 : *Maivydai* — vs. Seirijų val., 30) ***Mañ-tautas*** Telšių par. = *Montowt* DPr 85b, 118b, 381b, *Montolt* Solecznicensis 1434 BrŽ 158, *Montolth* 1433 BrŽ 155, панъ Михайло *Монтовт-овичъ*, староста Луцкий 1488 AktDn I Nr. 14, ѡлександро *Монтовт-ович* 1536 ASg IV Nr. 34, 31) ***Mąs(ti)-tautas*** = *Monstold* 1413 Długosz IV 157 : *Mąst-vilas* Telšių par., 32) ***Mas-tautas*** = *Mostowt* DPr 382a, *Mostoft* Melgi(e)daytys iš „siolo Szwentupie" 1591 In 386, *Mastautaĩ* Krakių par. : *Mas-viliai* — k. Ragainės apskr. Basanavičiaus Vėlės 46 : *Mas-* gali būti ir iš *Masi-* (*Masiaĩ* Šakynos
37(39 par., *Mas-iùlis* Jūžintų par.) ir iš *Masti-* : Анъдрей *Мости-вил-овича* AktDn I Nr. 15 p. 51, 33) ***Ma(ti)-tautas*** = *Motowt* DPr 150a : prūsas pomezan. *Matto* Scr. rer. Pr. I 56 : *Mat-ãlės* — pievos pamiškėje Rietavo par. : s. lie. *Mat(u)wa* — vietovė Bielenstein Grenzen 246 : *Mat-il-ĕnai* — k. Unturkės par., 34) ***Mìn-tautas*** Jonavos par., Daukanto Būdas 148, 227, 35) ***Mỹž-tautas*** Kvėdarnos par., *Миштовт-овичи* Велен. вол. S 192 : *Myžáičiai* Žeimalės par., *Myžáiniai* Varnių par. (plg. *Krūp-ainiai*, *Šūk-ainiai*, *Kól-ainiai* Pavandenės par.), 36) ***Nór-tautas*** = *Nartowt* Bolnowicz DPr 204a : *Nór-butas* Kvėdarnos par., 37) Ну-товти S 205 = *Nutaŭčiai* — dv. Kuršėnų par., 38) При-тавту (gen. pl.) Давбасъ (nom. pl.) S 261 : *Prie-vaišai* — k. Ragainės apskrities, 39) ***Rim-tautas*** 1894 m. „Ūkininkas" Nr. 11 p. 83: *Рим-ейш-онисъ* In 528 iš *Rim-eĩšis*, 40) Mik. ***Ra-towt-owicz*** iš Birštono 1578 m. Akt 110, *Ра-товты* — окол. Вепров. вол., 41) ? ***Sau-tautas*** = *Sol-towt-* DPr 148a : *Sau-ginai* Papilio par., 42) ***Sin-tautaĩ*** — miest. Suv. gub., *Синтавт-ишкя* Росен. вол. S 290, 43) ***Sìr-tautas*** nuo Sartininkų = *Syrtowt* DPr 381b,

382a, *Сыртовты*— село возле им. Товрог S 304 : *Sir-vỹdis* Jūžintų, Ušpalių par., 44) ***Sun-tautai*** Krinčino par. : *Sun-gáila* Kvėdarnos par., 45) ***Viẽš-tautas***, *Выштавт-ишкя*—землица в поле Кулейнях Шовдов. вол. S 63 : *Viẽš-tartas* Kvėdarnos par., 46) ***Wil-towt*** DPr 201a = poguz. *Wiltaute* 1315 m. = *Taũt-vilas*, 47) **Винс-товты** Бержан. вол. S 55, 48) ***Vós-tautas***, Vezigal *Wostolt-owicz* 1434 BrŽ 158 : *Vos-butaĩ* Butkiškio par., 49) ***Žós-tautas*** Ramýgalos, Pérnaravos par. = *Жастовтъ* AktLieM XXXII 185, *Zastold* cum Przezhgindo fratre germano 1401 Cod. Vit. 73, *Zastold* 1404 l. c. 103, *Жастовти*—село в Вильк. вол. S 112 : *Žós-tartas*, 50) ***Žù-taut(a)s*** Жив. стар. VI 38 = Jakub *Žutaut* nuo Rietavo 1784 m. Akt 531, *Жутольты*—село в Кортян. войтовстве S 119 : *Жу-конте*—село в Берж. вол. S 119 : Symon *Žu-tort* nuo Rietavo 1784 m. Akt 526.

Швитрикгаило

Penkiolikio šimtmečio rusų gromatos šį vardą rašo : *Швитрикгаило* инако Болеславъ 31.IX.1424 SPSn Nr. 20, ASg I Nr. 29, *Швитрикгаило*, инако Болеславъ 1424 Hol Nr. 35, Болеславъ, инако *Швитрыкгаило* 1424 l. c. Nr. 37, *Швитрыгаило* Олькирд-овичъ 1430 Hol Nr. 44, *Швитрикгаило* 1438 Hol Nr. 45, *Швитрикаило* ѡлькиръдовичъ 1403 Hol Nr. 26. Tasai vardas turėjo lietuviškai skambėti ***Švitri-gáila***. *Швитрикгаилъ* 1438 Hol Nr. 46; 1442 Hol Nr. 49, *Швитрикгаил* 17.X.1437 ASg I Nr. 35 turėjo kilti iš lie. gretymìnės lyties *Švitrigailas*. *Швитрикгалъ* 1.VI.1445 ASg I Nr. 134, *Switrigal* 1418 Długosz IV 217, Boleslav andirs *Swidrigal* 1432 Napiersky 190, herczog *Swidrigal* 1429 Cod. Vit. 823, *Switirgal* 1408 l. c. 159 yra atspinduolis žemaitiškos ištarmės : *Švitrigāls* arba *Švitrigāla*.

Switrigel 1430 Cod. Vit. 921 yra lietuvių *Švitrigĕla(s)*.

Kamieną **Švitri-**, be *Švitrigailos*, randame dar viename vienasėdžio varde : *Швитры* Skaudvilės val. *Švitri-* yra giminė su senobės indų *çvit-rá-* „weiss“, *švitėti* (Jei būt nuo sunkių darbelių, būt žieduks *švitėjęs* Kálvaičio Prūsų Lietuvos dainos p. 9 Nr. 16), *švitúoti* (šalimis kilpaitės ir *par-švituoja* l. c. p. 250), *švìt-varis* „skaist-varis“, *švitrúoti* Kv ir *švytrúoti* Tilžė, Daukanto Būdas 146_{34}, Pęntinelej *szwitru szwatru* Pałąngos Juze 29_2, kardai *švytrėjo* Kálvaičio dain. p. 254 : *šviečiù, šveičiù, švaitaĩ* : prūsas zamb. *Switthe* 1436 = *Svit-* = lie. *Švit-*; *Švit-ìnis*—upė Pašvitinio par.

Mažeikis ir Mažeika

Žodylytei *Mažeīkis*, pažįstamai Jauniaus liudijimu Kvėdarnos ir Rietavo apylinkėje, beveik visoje[1] Lietuvoje atsako *Mažéika*.
38(40) „Miles", „воин" lietuviškai vadinasi *kar-eīv-is*, tuo tarpu kad pavardė „Miles" visados ištariama yra kaipo *Karéiva* (Kvėdarnos, Rietavo, Veiviržėnų par.), plg. dar *Šer-éiva*, *Kat-éiva* (Biržų par.).

Santykis, randamasis tarp žodžių *Mažeīkis* ir *Mažéika* nieku nesiskiria nuo to, kokį kad turime tarp *Jauneīkis* ir *jauneika* „jaunesnysis brolis" (Kun. Olechnavicziaus Pasakos pritikimaj weselos ir giesmes. Wilniui 1861 p. $61_{3,21}$, 116_{14}) arba tarp *atbuleīkis* „qui perverse rem agit" Kv (iš *atbulas*) ir *nevaléika* „nevala, niechluj" Prienai (iš *nevalùs*).

Kar-éiva, vėl, nieku nesiskiria nuo žodžių *at-éiva* „ateivis", svieto *pér-eiva* „perėjūnas" (*pér-eiga* Ožkabaliuose); gal čia priklauso ir *vert-éiva* „vertelga" Ds? (bet plg. *stipr-éiva* „силач" Ds, *mandr-éiva* „франт" Ds, *greit-éiva* „greituolis" Ds).

Daugailai : Daugailiai ir į juos panašūs vietovardžiai

Gyvenamųjų vietų vardai, einą iš dvikamienių pavardžių, kurie dažnių dažniausiai esti daugiskaitos, lietuvių kalbos šnektose turi dvejopą galūnę — *-ai* arba *-iai*. Pavyzdžiui imu sekančius vietovardžius : 1) *Buivydai* Kreken. par. : *Buivydžiai* Joniškio, Pandėlio par., 2) *Daubārai* Ramygalos par. : *Daubariai* Tirkšlių par., 3) *Daugailai* Troškūnų par. : *Daūgailiai* Duserų par., 4) *Eimantai* Gaurės par. : *Eimančiai* Tytav. par., 5) *Galkantai* Apytalaukio par. : *Galkančiai* Telšių par., 6) *Gedvainai* Jon. par. : *Gedvainiai* Kelmės par., 7) *Gedvydai* Veiviržėnų par. : *Gedvydžiai* Šakynos par., 8) *Girdvainai* Rietavo par. : *Girdvainiai* Raseinių par., 9) *Jogaudai* Tilžės apskrities : *Jegaudžiai* Pabiržės par. (*Je-* iš *Jo-*), 10) *Jomantai* Tenenių, Žarėnų par. : *Jomančiai* Rietavo par., 11) *Jovaišai* Ramygalos par. : *Jovaišiai* Pašvitinio par., 12) *Jaugėlai* Radviliškio par. (plg. *Daugėlai*, *Norgėlai* Veiviržėnų par.) : *Jaugìliai* Krakių par. (plg. *Daugìlis* — dvaras Ušpalių par.), 13) *Kybártai* — Suv. gub. miest., Kurtuvėnų par. kaimas : *Kybarčiai* Grūzdžių par., 14) *Milvydai* Kuršėnų par. : *Milvydžiai* Ylakių, Jon., Žeimalės par., 15) *Norvydai* Telšių par. : *Norvydžiai* Skuodo, Šidlavos par.,

[1] Man tuo tarpu pažįstamas iš Duserų, Kvėdarnos, Grūzdžių, Kavarsko, Linkmenų, Ušpalių, Biržų par...

16) *Stegvilai* Kvėdarnos par. : *Steigviliai* Pašvitinio par., 17) *Tarvydai* Žarėnų par. : *Tarvydžiai* Tryškių par., plg. *Tervỹdžiai* Ušpalių par., 18) *Tulminai* Šakynos par. : *Tulminiai* Linkuvos par., 19) *Vytartai* Pasvalio par. : *Vytarčiai* Pašvitinio par., 20) *Vosbutai* Butkiškio par. : *Vosbučiai* Kuršėnų par., 21) *Žãdvainai* Rietavo : *Žadvainiai* Kurtuvėnų, Joniškio par.

Tokiuos vardus, kaip antai: *Buivydai, Daubãrai*... d-ras Venslovas skaito naujosios gadynės padarais, t. y. iš tada, kada par rusų (lenkų) intekmę lietuviai pradėję vietoje **Buivydis, *Daubaris*... sakyti *Bùivydas, Daubaras*... (žr. „Draugijos" Nr. 40 p. 326). Augščiau mes matėme, kad nėra nė mažiausio reikalo laikyti dvikamienių pavardžių galūnę *-as* kilusia iš rusų *-ъ*.

Buivỹdžiai, Daubãriai..., *Vosgẽliai* (Dusetų par.), *Viešeĩkiai* (Dusetų par.), *Kantaũčiai* (miest. Telšių apskr.)... visai nerodo, kad šitie vietovardžiai tegalėję būtų kilti vien iš **Buivỹdis, *Daubãris, *Vosgẽlis, *Viešeikis, *Kantautis*. Visus į šituos panašius vardus galime neprasčiau išaiškinti ir iš *Bùivydas, Daũbaras, Vosgẽla, *Viešéika, Kañtautas*. Minėtieji vietovardžiai gali būti taip pat padaryti, kaip ir sekantys : *baisogãlis* iš *Baisogala, šedùvis* iš *Šeduva, Akmẽnė* (miestelis) iš *Akmenõs* upės vardo, *Malaĩšiai* (Svėdasų par. kaimas) iš *Malaišos* upės vardo, *Smilgiai* (Dusetų par. kaimas) iš pavardės *Smìlga, Gaigãliai* (Kupiškio par. kaimas) iš pavardės *Gaĩgalas, Piepãliai* (Baisogalos par. kaimas) iš pavardės *Pìepala, Daušỹniai* (Vyžuonių par. kaimas) iš ežero vardo *Daušýnas*.

Butautai (Pabiržės par.), *Butvilai* (Kražių par.), *Daugirdai* (Grink. par.), *Dausinai* (Endr. par.), *Dauskurdai* (Kražių par.), *Dautarai* (Pikelių par.), *Dautartai* (Šidlavos par.), *Dimgailai* (Sedos par.), *Eivydai* (Alsėdžių par.), *Jogminai* (Kurtuv. par.), *Kantrimai*
39(41) (Telšių par.), *Lybartaĩ* (Kvėdarnos par.), *Liubartaĩ* (Ramygalos par.), *Mantvilaĩ* (Jūrbarko par.), *Norgẽlaĩ* (Jon., Ras., Veivirž. par.), *Sauginaĩ* (Papilio par., Ežer. aps.), *Suntautai* (Krinčino par.), *Survilai* (Troškūnų par.), *Vaidginaĩ* (Papilio par.), *Vaištaraĩ* (Lieplaukio par.), *Vydmantai* (Varnių par.) yra paprastoji daugiskaita iš *Butauta(s)*... ; plg. ryt. aug. *Gira, Smetona*, daugiskaita *Girai, Smetonai*.

Jungiamasis balsis

Senobės lietuvių pavardės labai dažnai tarp pirmojo ir antrojo kamienų turi vadinamąjį „jungiamąjį" balsį, pvz: 1) панъ *Род-и-вилъ* ѡстиковичъ 1452 ASg I Nr. 50 = *Rod-y-wyl* 1413 m.

Długosz IV 157, 2) *Товт-и-вилъ* IL 861_2, 3) *Товт-ы-гины* — поле в Лявде S 310, 4) *Teut-i-gerd* Mischegoliensis 1437 BrŽ 158, 5) *Stejk-o-wil* DPr 118b, plg. *Stejk-o-wicz* DPr 280a, 6) *Монт-и-вилъ* П. с. рус. лет. XVII 230_{45}, 7) *Ед-и-вила* gen. sing. 1215 IL 736_4 = *Ed-wil* Otewicz DPr 201a, 8) пан *Рим-о-вид* 1459 m. ASg I Nr. 54, 9) *Ramomt* us deme lande czu Craczow 1390 m. Cod. Vit. 23 skaitytinas *Ram-o-uit* = *Ram-a-vyd-*, 10) Johannes *Rymowyd-owycz* 1413 Długosz IV 157, Juschko *Rym-o-widowicz* 1432 m. Napiersky 191, 11) *Mon-o-wid* 1404 m. Cod. Vit. 103 : *Mon-y-wid* 1401 m. l. c. 73, 12) *Швитр-и-кгаило* *ѡл-и-кгирдович* 1451 m. ASg I Nr. 47, 13) Dowoyn *Wys-i-gird-onis* 1401 m. Cod. Vit. 73, 14) *Вис-о-гирдъ* Акты изд. Вил. арх. ком. XXXII 352 : *Vìs-girdas* (Kvėdarnos par., plg. *Vìs-girtas* Kupiškio par.), 15) *Швинт-о-рогу* (dat. sing.)... в Ковне AktDn I Nr. 15 p. 33, 16) Ollochne *Sud-o-munt-owicz* 1466 Napiersky 205, 17) *Wyss-i-gynus*, baro 1416 m. Cod. Vit. 1022. Jungiamuosius balsius *-o-* ir *-i-*, randamus varduose, panašiuose į augščiau išrašytuosius, d-ras Venslovas („Draugijos" Nr. 34 p. 178, 179) skaito svetimais lietuvių kalbai pridurais, rusų (lenkų) rašytojų pridurtais, sekant tokiuos svetimus vardus, kaip antai: *Thucydides, Themistocles, Святославъ*... Šita Venslovo nuomonė yra klaidinga. Vadinamieji jungiamieji balsiai yra lietuvių kalbos faktas.

Jungiamieji balsiai (rus.) *-o-* ir *-u-* atsako lietuviškiems *-a-* ir *-i-*, kurie yra senobiniai kamienagaliai, pgl. *dieva-dirbys, akì-plotas, krauja-leidys, kẽlia-klupstas, alù-daris, žemė-vilka, galvó-kartas.*

Kamienagalis *-a-* dar lig šiolei išliko sekančiuose varduose: 1) ***Bara-vaĩniai*** — k. Vyžuonų par. = *Barvaĩniai* Radvil. par. : *Vis-bara-s* „Wszebor", 2) ***Kera-minas*** Ušpalių par. : *Kérbedžiai* — k. Kvėdarnos par., *Ker-eiša* Vilkav. apskr. (Basanavičiaus Vėlės 239), *Кер-гайли* — k. Kruopių val., 3) ***Labu-nóras*** — miestelis Švenčionių apskr. = (villa Eynare) ... *Labbe-nare* ... (castrum *Lenghemene* = *Linkmenes, -nų*) Scr. rer. Pr. II 103 : *Labeikiai* — k. Svėdasų par., *Lab-gaudžiai* — vs. Kartenos par., *Labardžiaĩ* — k. Rietavo par. (iš nom. propr. personae Stanis Gaylaytis *Labwardis* iš Labardžių 1562 m. Akt 28) iš **Lab-vardžiai* = *Лоб-вордзи* XVI amž., 4) ***Minta-gaĩl-iškiai*** — k. Pabiržės par. : *Minte* — kuršis XIII amž. (Bielenstein Grenzen 289 Nr. 21), *Minčia* — vs. Tauragnų par., jotvingų kunigaikštis *Минт-еля*

1273 m. IL 870_{25}, 5) ***Rama-výd-iškės*** — vs. Ušpalių par. : latvių *Ramas* muiža Vidžemėje, s. la. *Ram-eke* — kun. (Bielenstein Grenzen 81), *Ram-ūnas* Jušk. dainos Nr. 430,6, *Ram-ut-aičiai* — k. Šakynos par., *Rameikiai* — k. Pilkalnio apskr. : *Rom-ejko* DPr 211b : prūsas *Quey-rams* (cf. *Quey-buth*, *Quey-dange*, *Quei-lang*), 6) ***Rudamìnà*** — miest. Vilniaus ir Suv. g. = *Rud-minas* Vainuto par. : *Jó-rudas* Žvingių par., 7) ***Šatra-miniai*** — kopl. Mosėdžio par., 8) ***Visa-gìnà*** — vs. Smalvos par. : *Vìsmantas* Žvingių par., 9) Жадо-вейне — k. ir dv. Antalieptės valsčiaus = *Žadavaĩniai*.

Kamienagalis *-a-* iš pat pradžių buvo namininkas tiktai nominal-iuose kamienuose, pvz., *Vìsa-girdas*, *Laba-nóras*, plg. *rata-dáila* (cf. vardą *Kilpin-daylis* 1562 m. Akt 72b, 79a : *kilpinis* „лук"), *Lapa-krità*...

40(42) Veiksmažodis, būdamas pirmuoju sudėtinio žodžio kamienu, kitą kartą yra turėjęs kamienagaliu *-i-*, kaip tatai galime matyti iš žodžio *kali-boba* „bob-kalys". Šitos rūšies žodžiai kamienagalį *-i-* (tiktai ilgą *ī*) rodo ir slavų kalbose, plg. rusų *сорви-голова*, lenk. *wali-góra*, sen. rus. vardai : *Бори-славъ* 1152 (: *Вои-боръ* 1162), *Володи-славъ* 945, 1169 (: *Все-володъ*), *Держи-славъ* 1228, *Моли-богъ* 1222, 1240 (: *бого-молъ*), *Толи-гнѣвъ* 1281.

Юръии *Нари-монт-овичь* 1350 m. SPSn Nr. 46, Доброгость *Нари-бут-овичъ* AktDn I Nr. 15 p. 21 yra skaitytini kaipo *Nori-mantas* ir *Nori-butas*. *Nori-* yra veiksmažodinis kamienas, toksai kaip ir *kali-* žodyje *kali-boba*. *Nori-mantas* yra tai žmogus, kursai „nori mantýti" *(menčiù)*, plg. rus. *Мути-жиръ* 1160; *Nori-butas* — kursai „nori (turėti) buto".

Par intekmę tokių žodžių, kaip antai: *Gini-buta(s)* „*Брони-домъ" (plg. скопи-домъ), *Gini-tauta(s)* „*Бронилюдъ", *Nori-vaišas* „*Хоти-гость" senobėje lietuviai ėmė sakyti ir *Visi-girda(s)*, *Tauti-vilas*, *Tauti-gina(s)* ir kt. vietoje *Visa-girdas*, *Tauta-vila(s)*, *Tauta-gina(s)*.

Ginibuta(s)... *Visigirda(s)* arba *Visagirdas*, *Tauti-vila(s)* arba *Tauta-vilas*... ilgainiui sutrumpėjo į *Ginbutas* (iš kur — *Gimbutas*), *Visgirdas*, *Tautvilas*.

Kamienagaliai *-a-* ir *-i-*, reikia spėti, ne stačiai išnyko, bet per pereiginį laipsnį *-ъ-* ir *-ь-*, t. y. redukuotus („irracionalis" anot F. Fortunatovo) *-a-* ir *-i-*. Redukuotuosius kamienagalius *ъ (a)* ir *ь (i)* vokiečiai pažymi balsiu *e*, kaip tatai galime matyti kad ir iš sekančių pavyzdžių: 1) ***Alge-minne*** Scr. rer. Pr. II 99 :

князь Иванъ Олкги-монт-овичь 1401 m. Hol Nr. 25 : *ѡлкги-монтъ* П. с. р. лет. XVII 250_3 : *Min-álga* Jušk. Vel. dainos Nr. 785a, prūsas *Wiss-alge* 1373 m., 2) ***Gede-kant*** von Ragnit Scr. rer. Pr. II 673 = *Gedi-kant* — scalovita 1393 m. Scr. rer. Pr. II 693, 711 = *Ged-kants* Kraupiškio par. (Basanavičiaus Vėlės 95), iš Kulminų Ragainės apskr. (l. c. 145), 3) ***Mane-wyden*** 1398 m. Cod. Vit. 54, *Manewyde* 1404 m. l. c. 99, 101; 1405 m. l. c. 121 *Mannewide* 1422 m. l. c. 539 = *Мони-видъ* 1438 m. Hol Nr. Nr. 52, 54 : *Mon-ejko* DPr 194a, *Man-eikiai* — k. Kelmės par. : *Man-iùšis* Linkmenų, Tauragnų par. : *Mon-iutis* DPr 194a : *Mon-gajl* DPr 189b, 4) ***Manthe-mini*** 1373 m. Scr. rer. Pr. II 116 : *Monti-widus* — filius Gedimini Długosz XII lib. X p. 404, *Монти-вид-* П. с. р. лет. XVII 71_5, 262_{18}, 314_{39}, 5) ***Mynne-gail*** Gawdrutten zoen von Wydockeln 1406 m. Cod. Vit. 123, *Mynnegails* hoff Scr. rer. Pr. II 696, mit *Mynnegeilen* 1400 m. Napiersky 97 = *Мини-гаило* 1388 Hol Nr. 23, 6) ***Mynne-gawde*** Wangsten bruder von Widockeln 1406 m. Cod. Vit. 128, 7) czu ***Tawte-gynnen*** dorfe Scr. rer. Pr. II 694 = Wolothco *Tawti-gin-onis* 1401 m. Cod. Vit. 73, 8) ***Waze-buth*** won Rossieyn 1409 m. Cod. Vit. 186 = žem. *Vāši-butas* : *Vaiš-nóras* iš Kumšos, Tauragnų par. ir Seinų par., *Vaiš-nora* Pilviškių, Griškabūdžio par. : *Vaiš-vìlas* Kvėdarnos par. arba *Vaiš-vilà* Kupiškio par.

Kad vokiečių *e* atstoja ne vien redukuotąjį *i* (*ь*), bet ir *a* (*ъ*), galime matyti iš šių pavyzdžių : 1) villa ***Labbe-nare*** Scr. rer. Pr. II 103 = ryt. *Labanāras* = *Labanóras* — miestelis Švenčionių apskrity, 2) ***Wilke-merge*** 1384 m. Scr. rer. Pr. II 694, 695 = ryt. *Vilkamergė* Ds, 3) Castrum ***Meysche-gallen*** Scr. rer. Pr. II 633, *Maysegal* l. c. 693, *Meysegallen* l. c. 694, czu *Meisegaln* l. c. 695 = ryt. *Maišiagala* (*ši* reiškia „minkštą" *š*) = dabar *Maišia-gala* = в *Мошшо-колъ* 1528 m. ASg III Nr. 350 = castrum *Masgallen* Scr. rer. Pr. II 552 žemaitiškoje ištarmėje = *Mā(i)š-gala.*

Kamienagalis *-i-* išnykdamas paliko savo pėdsaką pirma jo stovinčio priebalsio minkštume, plg. *Минь-довгъ* IL 858_8, панъ Михайло *Кезь-кайло* канцлеръ 1450 m. Jlюбавский Литовско-русский сейм p. 330. Ilgiau nekaip kiti priebalsiai minkštumą išlaikė *l*; šit keli pavyzdžiai : 1) **Виль-монт-ишкя** S 54 : *Vil-mantas* iš Geršūnų Ragainės apskr., 2) **Виль-товт-ишкя** S 54, 3) **Толь-мант-ойти** — им. Тондягол. вол. S 311 : *Tol-iùšis* Kv, *Tol-eikis* Kv, 4) **Воль-монти** S 61 : *Val-mant-iškiai* ties Vilkija (*l* jau „kie-

41(43)

tas") : *Val-aĩnis* iš Bajorų Rokiškio par., iš Saudógalos Saločių par., 5) Голь-монт-ишки S 80 : *Gal-mančiai* — k. Akmenės valsčiaus, 6) Кгайлюсъ Таль-войш-ойгисъ Kuršėnų apyl. 1581 m. In 245, 7) Болкусъ Виль-кго(й)л-овичъ — perlojiškis bajoras 1528 m. AktDn I Nr. 185, 8) Галь-кант-ишки S 66, 9) Гиль--ва(й)н-ишки S 73 : *Gil-vydis* Kupiškio par.

Senobės *Manti-vilas* (= *Монти-вилъ* П. с. рус. лет. XVII 230_{15}) dzūkų šnektose turėjo pavirsti į *Mancivilas* ir, išnykus kamienagaliui *-i-*, į *Mancvilas*. Iš pastarosios žodylytės eina Merkinės parapijos kaimo vardas *Mancvilai*, plg. *graudimas* = dz. *graudzimas*, iš kur tolesniai kilo tverečinių *graũdzmas* (su „minkštu" *dz*).

Pavardes ***Geistautas*** (= *Гейстовтъ* AktLieM XXXII 377—380, *Gejstowt* DPr 214b, 1a. *Geistaut* [Bielenstein'o Grenzen 383 nuomone, paskola iš lie.]), ***Geistaras*** (: *Geistar-iškiai* — k. Gižų val.), ***Góstautas*** (Ukmergės par. : пану *Кгастовту* 1450 m. Hol Nr. 53), ***Kęstartas*** (*Kęstort* iš Sedos DPr 370a, 380b), ***Žóstautas*** (Ramygalos par. : *Жастовтъ* AktLieM XXXII 185) lenkai ištaria kaipo *Giejsztowt*, *Giejsztor*, *Gasztowt*, *Kęsztort*, *Żasztowt*. Šituose varduose lenkų *sz* vestinas yra iš senesnio *ś* (plg. *wiśnia* = *wisznia*), kilusio iš lietuvių „minkšto" *s*. *Gostautas* ir kt. turi *s* (kietą) iš senesnio *ś* (minkšto *s*), suminkštėjusio del kitą kartą po *s* buvusio balsio *i*.

Витолтъ. Кгеди-кгольдъ

Baltieji rusai vietoje senobinio *l* (kietojo), stovinčio s k i e m e n s g a l e, dabar taria *ŭ*, plg. *voŭk* = sen. *volk*, *toŭsty* = sen. *tolsty*, *daŭ* = sen. *dal*... Kada sonora *l* pradėjo virsti į *ŭ*, nieko tikra nepasako baltarusių kalbos istorikai. Karskis (Труды Вилен. отд. москов. предвар. комитета по устройству в Вильне IX археологического Съезда Вильна 1893, отд. III стр. 4) sako, kad pirmieji sonoros *l* virtimo į *ŭ* pėdsakai (sporadžiai) randami yra XV šimtmečiui baigiantis (1497 m. gromata ASb I 3; Четья 1489 г. 247). XV, XVI šimtmečių baltarusiai, nors kasdienėje kalboje ir tarė *voŭk*, *doŭh*, *toŭkat* ir t. t., bet rašė laikydamiesi rašybos tradicijos, *волкъ*, *долгъ*, *толкать*. Tų laikų baltarusių kalboje vienodai buvo tariami ir *voŭk* „волк", *viŭka* „вилка" ir *voŭtornik* „вторник = dial. овторник", *smoŭviŭsi* „смолвивши", todel nieko nebus keista, jei visus šiuos žodžius rasime v i e n o d a i rašomus, plg. *оу волъторъникъ* 59_{17} (cf. 46_{29}, 59_{7}), *смолвилиш* межи собою 71_{20} Суп-

расльский список западно-русских летописей, 1519 (П. с. рус. лет. XVII том).

Lietuvių vardus *Výtautas*, *Gedi-gaudas* XIV-me ir paskesniuose šimtmečiuose baltarusiai ištardavo kaipo *Vitoŭt*, *Gedigoŭd*. Nors jie ir tarė *voŭk*, *toŭpa*, bet rašė *волкъ*, *толпа*, skaitydami paskutinėsias lytis normalėmis. Taip dalykams stovint, ne vienam dijõkui (дьяк) pasirodė, kad vardų *Vitoŭt*, *Gedigoŭd* normalė, kitaip, tikroji, lytis ir yra *Витолтъ*, *Кгедикголдъ*.

Vietoje *ŭ* yra rašomas hypernormalismo keliu *l* tarp kitų dar sekančiuose varduose:

1) ***Bwtold*** 1401 Cod. Vit. 73 = *Buthowdus* 1413 Długosz IV 157, Stanislaus *Buthowth-owycz* 1413 l. c. 157 = *Butaut* rex Scr. rer. Pr. II 551_3 = *Butautas* Panevėžio, Čekiškės apyl.

2) Долкгирдъ П. с. р. лет. XVII 101_{27}, *Долъкгирдъ* l. c. 84_{19} = *Долъкгирдъ* l. c. 172_{30}, 280_{23}, 329_{40} : *Daugirdai*—k. Grinkiškio par.

3) ***Gastold*** 1401 Cod. Vit. 73; 1404 l. c. 103, *Gastolth* 1432 BrŽ 151, пан *Кастолтъ* виленьскии воевода 1443 ASg I Nr. 39, *Кгаштолтъ* 1536 l. c. IV Nr. 43 = von *Gastowten* Scr. rer. Pr. II 708, пану *Кгастовту* (dukart) 1450 Hol Nr. 53 = *Góstautas*.

42(44) 4) Georgius alias ***Giedigold*** 1434 BrŽ 134, Senkonis *Gedigoldi* 1433 BrŽ 155, Senko *Gedigoldowicz* 1434 BrŽ 158, панъ Семенъ *Кгедикгольд-овичь* 1450 m. gromata Любавский Л.-р. сейм 327, *Дедигольд-ишки* Спрогис 93 (*De-* iš *ge-*, plg. *анделъ* iš *ангелъ*) = *Giedgowd* DPr 381b = *Gedgaudas* Kulių par...

5) ***Getoŭt*** DPr 84a = *Gethowt* 1413 Długosz IV 157 : *Getaučiai* — k. Platelių, Telšių par.

6) ***Gyntold*** 1401 Cod. Vit. 73 = *Gin-tautas* „'Αρκεσι-λαος".

7) ***Montolt*** Solecznicensis 1434 BrŽ 158 = *Montowt* DPr 85b, 118b, 381b, ѡлександро *Монтовт-овичъ* 1536 ASg IV Nr. 34 : воевода Троцкый панъ *Мони-видъ* 1452 l. c. I Nr. 50 : *Man-wil* Kunajtis DPr 149a, Янъ *Мун-вил-ович* iš Кемели Vilniaus apskrities 1528 m. ASg III Nr. 343 (*un* iš *an* — Vilniaus rytiečių padaras).

8) ***Monstold*** 1413 Długosz IV 157 = *Mąstautas* : *Mąst-vilas* Mosėdžio par. = Станиславъ *Муст-вил-овичъ* 1545 nuo Maišiagalos ASb I Nr. 30 iš rytiečių augštaičių lyties *Mūst-vila(s)*, su *ū* iš *ą*.

9) ***Ongemundes*** hoff Scr. rer. Pr. II 707 pataisytinas į *Ouge-*, Iwan von Galschan *Ougemundes* son 1390 Cod. Vit. 20, 21, Iwanen *Awmunten* son 1398 l. c. 54 iš *Awg-*, Iwan *Awgmenten* son 1379 Любавский Л.-рус. сейм 43 = Yvanus *Olgimunti* 1401 Cod. Vit. 73, князь Иванъ *Олкгимонт-овичь* 1401 Hol Nr. 24, *ѡлькгимонтъ* П. с. р. лет. XVII 234_{38} : Von Setin (= Šėta) bis czu *Byalg-in-dorffe* II mile Scr. rer. Pr. II 694 iš pavardės *Bij-álga* (plg. *Bij-eikiai* Žagarės val.) : *Kanczialga* DPr 146b, Jurgi *Konschalk* 1432 Napiersky 191 iš *Kančiálga* iš *Kanti* + *alga* (*Kanthalge* Scr. rer. Pr. II 113 = *Kant-alga*, iš tokios šnektos, kur sako *jáut-akis* vietoje *jáučiakis*) : *Wis-alg* DPr 62a : *Minialg-owicz* 1528 DPr 117a iš *Miniálga* iš *Mini* (plg. *Minimund* 1413 Długosz IV 157, *Mini-gaylo* Gedigoldi 1401 Cod. Vit. 73) + *alga*, *Минельг-ишки* Спрогис 189 iš *Minialg-* : Jušk. Vel. dainos Nr. 785a, Jan *Min-olgis* nuo Kelmės 1591 m. In 381 iš *Min-algis*.

10. Рын-кголтъ П. с. р. лет. XVII 234_{50} = *Rìn-gaudas* : *Rin-gáila* Kaltinėnų par., *Rin-gaīliai* — k. Pabiržės par. : *Rin-daugaī* — dvaras Pabiržės par. : czu *Rin-kant* Scr. rer. Pr. II 692 = *Ri(n)-kantaī* — bažnytkaimis netoli Vilniaus (*n* išnyko disimilacijos keliu), *Rikantai* — k. Kelmės par. Visur čia turime *n*, kilusį iš senesnio *m*, plg. *Rim-eikiai* — k. Pakapės par. = la. *Rimeikiu* (*ki* = minkštam *k*) ciems Rīgas rak. krâjums IV 101 : *Rim-wid* DPr 118a, 379b.

11) magnus dux ***Vytolth*** 1386 ASg I Nr. 6, *Витолтъ* П. с. р. лет. XVII 265_{35}, 266_{3} = kunig *Withawt* 1390 DPr 51b, herczog *Wiethawd* 1409 Cod. Vit. 187 (*ie* = ilgam *y*) = *Výtaut(a)-s* (*y* tvirtapradis-gestossen) — upelis Veivìržėnų par.

12. ***Zastold*** 1401 Cod. Vit. 73, 1404 l. c. 103 = *Žóstautas* Ramygalos par.

13) Жутольты — k. Спрогис = *Жутовты* — k. Kuršėnų, Plungės valsčiaus : ? *Жуконцы* — dvarelis Žagarės valsčiaus.

Vaid-ila(s), Jund-ila(s)...

Tokiuos vardus, kaip antai: *jotvingas* (*ятвягъ*, lenk. *jaćwing*), *Юндилъ* 1256 IL 835_{1}, *Воидило* П. с. р. лет. XVII 73_{7}, 144_{8}, 317_{7} = пан *Войдило* 1437 ASg I Nr. 35, *Gintil* Scr. rer. Pr. II 667 = *Gintillo* DPr 382a, *Swirtil* castrensis de Oukaym Scr. rer. Pr. I 171 p. Venslovas „Draugijos" Nr. 34 p. 175 be jokio pãgrindo liepia skaityti kaipo *Jund-elis*, *Vaidelis*, *Gintelis*, *Svirtelis*.

Юндилъ ir t. t. turi *-ил-* arba *-il-* ne iš *-ел-* arba *-el-* : nei rusai nei vokiečiai vietoje lietuvių *e* (atvirojo) niekados nerašo и, *i*. Visuose augščiau paminėtuosiuose varduose turime sufiksą (diminut.) *-ilas* arba *-ila* (nom. sing.).

43(45) Sufiksą **-ila(s)** aš tuo tarpu terandu sekančiose dabarties pavardėse : 1) ***Juñd-ilas*** Kvėdarnos par. = *Jundil* Towtkowicz DPr 201b : pr. *Junde* Witing in Medenau Preuss. Urk. II 449, 2) ***Vaīd-ilas*** Rietavo par. = *Vaid-ìlas* Joniškėlio par.: *Vaidilà, -ìlos* Šimonių par. : *Vaidilai* — k. Grinkiškio, Žvingių par., 3) ***Gint-ila(s)*** = scolovita *Gintil* 1388 Scr. rer. Pr. II 667 ir pr. zamb. 1360 m. *Gintilaī*—k. Varnių par., kopl. Telšių par.: *Gintil-iškė*— miest. Telšių apskr., 4) ***Svirt-ilas*** Veiviržėnų apylinkėje, 5) ***Virš-ilas*** Kvėdarnos par. : *Virš-ilà* nuo Ukmergės, 6) ***Siūt-ilas*** Kvėdarnos par., 7) ***Baūd-ila*** Tverečiaus par. : pr. *Baudo, Baud-in.*

Iš dokumentų galime pavyzdžiui paimti kad ir šiuos vardus : 1) плебанъ Налибоцкии кнзь Мацко Войн-ил-ович 1467 ASg I Nr. 135 : *Vaīnius* Dusetų par., *Vain-eīkis* Jon. par. : *Wayni-gede* von Ragnit 1399 Scr. rer. Pr. II 673, 2) Budr ***Ged-it-owicz*** DPr 231a, 3) ***Kirk-ilo*** DPr 382a, 4) Dowgiał ***Szur-it-owicz*** DPr 233a, 5) ***God-it-*** l. c. 147a, 6) ***Trisz-yt-owicz*** DPr 203a, 7) ***Nart-it-owicz*** l. c. 198a, 8) ***Torp-it-owicz*** 193a, 9) ***Dowt-it-an-owicz*** 190b, 10) панъ Янъ *Юнд-илъ*, бояринъ Ейшишскій 1524 Любавский Л.-рус. сейм 441 : *Jund-utis* In 255, 11) ***Sud-it-*** DPr 146b, 12) ***Towt-it-*** 148a, 13) Wencko ***Jaun-it-owicz*** 119b, 14) ***Tersz-ylis*** 194b, del galinio *-is* plg. *vagìlis* (Dusetų par.), dimin. iš *vagìs*, 15) jotvingas Пест-ило 1273 IL 870_{26} : žem. *Pestē* pl. „Песци"—k. Salantų par. iš pavardės *Pestys*, 16) pr. ***Samb-il*** — Wieting im Gebiet von Rudau Preuss. Urk. II 430, 449, 485 : ? žambas, 17) pr. ***Samils*** — Besitzer im Felde Narasow l. c. II 542 : bart. *Sam-oke*, im Felde Dirgowite l. c. II 548 : *Sam-ùliai* — k. Anykščių par., 18) pr. ***Wapil*** — Besitzer im Felde Prisdamus l. c. II 275, 547, 19) scalovita ***Girdilo*** 1326 m. Scr. rer. Pr. I 148 : pr. poguz. *Gird-une* 1361 m.

Vietoje *Gintilas, Jundilas* ir *Vaidilas* šnektose yra sakoma ir *Giñtalas, Juñdalas* — apie Šates, Ylakius, Kantaučius, *Vaīdal(a)s* — apie Mosėdį (*Waidal-aytis* In 486) : *Giñtulas, Juñdulas* — apie Mosėdį, Darbėnus : *Vaīd-ulas* — Kupiškio par. (plg. *Jùgulas* Ušpalių par.). Plg. *Ruk-als* — Sohn des Sudauers Skumant Preuss.

Urk. II 297, 298, pr. zamb. *Dyk-al* 1360 m., pr. pomez. *Diwols* 1348 m. (su *o* iš *a* del lūpinio *v*), scalovita *Girdalle* 1287 m. Scr. rer. Pr. I 258, pr. *Warg-ale* (: *Warg-ullo*, germanus Nalubi filii Sclodonis de Quedenow Dusb. III 101).

Greta su *Jund-i-las*: *Jund-a-las*: *Jund-u-las* yra dar buvusi ir ketvirta lytis, būtent, *Jund-ē-lis* = панъ Юрей *Юндель* 1565 Любавский Лит.-рус. сейм, приложение Nr. 79, plg. dar : 1) ***Ragel*** iš „Caltheneen" 1390 Cod. Vit. 23 : *Rageliai* — bažnytk. Ežerėnų apskr., dimin. iš *Ragis* DPr 148b, 2) войть мѣста Виленского, панъ Шикел 1515 ASg III Nr. 152 : *Szykuć*, 3) Jan ***Stak-et-ajtis*** DPr 147b : *Stak-elė* Pampėnų par. : *Stakės* — k. Anykščių par., la. *Staki* — vietovė Barono ir Visendorfo Latvju dainas 12859 : *Stak-miniai* — k. Tryškių par., 4) Кгрикгасъ Шешк-елисъ Veliuonos val. 1597 In 604, 5) Янель Купр-ель 1597 In 603, 6) Wawryn ***Bubiele*** Kretingos par. 1572 In 173 = *Būbelė* Alsėdžių par. : *Būbiai* — pašto stotis netoli Šiaulių, 7) jotvingas Минт-еля 1273 IL 870_{25} iš *Mintelē* (*-я* iš ilgo atviro *-e*) : kuršis *Minte* Bielenstein Grenzen 289 Nr. 21.

Yra pavardžių, kuriose galūne tarnauja ne *-ila* (plg. *Virš-ilà*), bet *-yla*; pavyzdžiui tesie : *Tart-ylà*, gen. sing. *-ỹlos* Tauragnų par. (plg. *Tort-ajtis* DPr 123b : *Vy-tartas*), *Brauk-ylà*, *-ỹlos* Dusetų par., *Čiob-ylà*, *-ỹlos* Dusetų par. (plg. *Čiob-iškis*); cf. *Tirỹlius* nuo Mosėdžio (kun. P. Sragys) = *Tirỹlis* Ds.

VIII. ЛИТОВСКОЕ НАЗВАНИЕ „ВНУКА“ ANŪKAS И NEPUOTIS

[Русский филологический вестник LXV 1911 327—330]

327 В современных восточно-литовских говорах (напр., в Дусятах, Тверече, Интурках, Поневеже, Пушолатах) „внук“ называется *anūkas*, мн. *anūkai* (с долгим *ū* и восходящею интонациею). Те языковеды, знакомство которых с литовским языком основывается главным образом на Куршате, могут мне возразить, что известна также и форма с кратким *u*. Да! такая форма действительно имеется в литовско-немецкой части словаря Куршата. Но это еще не значит, что подобную форму знают и живые говоры литовского языка. Куршатовский **anùkas* существует лишь на бумаге. Слову *Anùkas* Куршат приписывает два значения: **1.** Annchen, **2.** Enkel, Elkenkind. Форма *Anùkas* в первом значении не может подлежать сомнению; ср. *Marukà* demin. к *Marià* „Мария“, *Onukà*, demin. к *Onà* „Анна“ в Бутриманском говоре Вилен. губ. Слово *anūkas* Куршату было известно только из словарей, в которых, по тогдашним орфографическим привычкам, долгота гласного *u* не обозначалась. Нессельманн (Wb. d. Lit. Spr. 7) со словом *anūkas* знакóм не из живых говоров, но из словарей Бродовского и Ширвида (Dictionarium trium linguarum. Vilnae 1713 p. 401 sub verbo *Wnuk*). Независимо от Ширвида и Бродовского знали слово *anūkas* из живого разговорного языка лексикографы Межинис (Лит.-лтш.-пл.-рус. словарь 4) и Юшкевич (Лит. словарь I 26) и поэт Барановский (Anykščių šilelis, стих 302: *anûkai*, стих 303: *pró-anūkiai*).

328 В говорах XVI века рядом с *anūkas* существовала параллельная форма *unūkas* (см. Bezzenberger BGLS 304), заимствование которой из б.-р. *ўнўк* вне всякого сомнения. Форму *anūkas* Brückner Lituslav. Studien I 68 считает также заимствованною, но только из другого источника — м.-р. *онук*. Гр. А Ильинский в РФВ LXV 228 сл. решительно высказывается против мнения Брюкнера, считая несуществующее в такой форме литовское слово **anukas* чистолитовским словом, родственным с м.-р. *онук*. Но с таким мнением известного слависта вряд ли согласится литванист. Можно было бы говорить об исконном родстве м.-р. *онук* лишь с лит. **anùkas* или **anaukas*, если бы действительно существовали подобные формы. *Anūkas* вследствие долготы гласного *ū* может быть лишь заимствованием из м.-р. *онук*. Русское (resp. польское) ударенное *у* в заимствованных словах заменяется литовским долгим *ū*, напр. : *balamūtas* < *баламут*, *blūdas* < *блуд* „błąd", *būbnas* < *бубен*, *cūdas* < пл. *cud*, *dūlia* < < *дуля*, *dūšià*, *dūšios* < *душа*, *grūšià*, *grūšios* < *груша*, *kūdas* < *худ*, *kūmas* < *кум*, *pradūkas* < *продух*, *šiūba*, *šiūbos* < *шуба*, *tijūnas* < *тиюн* и мн. др.

В слове *anūkas* не можем искать уменшительного суффикса *-ùkas* (примеры у Лескина Bildung d. Nom. im Litauischen 517 сл.). В литовском, правда, известен секундарный суффикс *-ūkas* и с долгим *u*, но без оттенка уменьшительности.

Суффикс *-ūkas* имеем, напр., в следующих отсуществительных образованиях: жем. *karčiūkas* „обладающий хорошею гривою (*kařčiai*)", *kojūkas* „деревянная нога (*kója*) калеки" (Векшни Шавельского у.), жем. *molūkas*, *-à* „такого цвета, как глина — *mólis*" (žąsýtis *molūkas*, žąsinas *molūkas* Хвейданы, Ретово Россиенского у.) = *molūgas*, *-à* в говоре Куршата, восточно-аукшт. *namūkas* „домосед" (ср. также у Ширвида Dictionarium 42 sub verbo *Domak*), жем. *pečiūkas* „широкоплечий, хорошего сложения в плечах (*pečiai*)", жем. *valiūkas* „большой шалун, своевольник (*valià*)".

329 Суффикс *-ūkas* мне известен еще в следующих отприлагательных образованиях: жем. *pasalūkas* (scil. šuõ) „собака, нападающая на человека без лая, втихомолку" = *pasalūnas* в Дусятах (*pasalùs*), *paščiūkai* „cienkusz" Kalvaitis Prūs. liet. dainos 178 (**pasčias*: *pāstaras* „последний"), *retūkas* „режа = самая редкая (*rẽtas*) рыболовная сеть" (Дусяты), если только не есть переделка русского слова *рѣдуха* Даль III³ 1763, жем. *slapūkas*

„скрытный, любящий скрыться“ (*slapùs*), жем. *stačiūkas* „говорящий без обиняков“ = *stačiõkas* Волковышки (*statùs*), жем. *žaliūkas* „коренастый“ (*žãlias*). Ср. скр. *jagar-ūka-* „wachsam“.

Старое индоевропейское название „внука“ и „внучки“ (ср. Walde EW 410) сохранилось в лит. *nepuotìs* и *neptẽ*. *Nepuotìs* „внук“ встречается в Катихизисе 1547 г. и в переводе библии Бреткунаса (между 1579—1590 гг.). Привожу цитаты: jei kuri naschle sunus, alba *nepoczius* tur, te makase pirm tikrus namus walditi Катихиз. 1547 г. (Litauische und Lettische Drucke I 18_{14}), у Бреткунаса — *nepotis* nom. sing., *nepûtis* nom. pl., *Nepûtims* dat. pl. (Bezzenberger BGLS 304). Форму *nepoczius* следует читать как *nepuočius*, так как в говоре Катихизиса 1547 года дифтонгу *uo* (= *û* по Куршату и Явнису) всегда соответствует монофтонг *o*, напр. : *Visosu daiktosu* 4_{33} из *visuosu daiktuosu*, *doty* 5_{19} из *duoti*. *milosius* bralius 18_{26} из *myluosius*. Общелитовская праформа **nepotìs* должна считаться невозможною в виду *nepûtis* Бреткунаса: в его говоре лит. гласному *o* соответствовало *â*, вместо которого он писал *a* или *o* (но не *û*!); ср. *apschro* „opšro“ gen. sing. (Bezzenberger BGLS 49, 87), *ada* „óda“ l. c. 49, *Natrinos* „notrynos“ l. c., *ankschczadams* „ankščiodamas“ l. c. 270 рядом с *skroblus* „skroblùs“ l. c. 85. *Stodas* „stódas“ l. c. 83. *Pono* „põno“ l. c. 77

Форму *neptẽ* „внучка“ знают Бреткунас, писатель XVI века (Bezzenberger BGLS 304: *Neptes* gen. sing.), и Довконт, писатель первой половины XIX века. Довконт в своём переводе на литовский язык Корнелия Непота (Giwatas Didiujû Karwaidû. Петербург 1846 стр. 247_{15}) даёт нам следующее выражение с интересующим нас словом *neptẽ*: Gimę Attikou *neptie* isz Agripos, kurę Augustus metus sukąnkąntę iszpirszo sawo sunou. Довконтская форма *neptie* своим *-ie* показывает, что это слово имело ударение на последнем слоге; при ударении на первом слоге имели бы **nepte*, ср. *pìle* l. c. 5_{11} „pìlė“, *saujele* 9_{16} „saujẽlė“, *narsibe* 72_9 „narsýbė“, io *doribe* yra *dìde* 182_1.

С.-Петербург

IX. BALTICA

[Русский филологический вестник LXV 1911 302—326. LXVI 1911 218—255 ir atskiras leidinys : Baltica. Варшава 1911]

1. О происхождении литовского z

XV 302(1) В чисто-литовских, и притом не звукоподражательных, словах звук *z* всегда восходит к пралитовскому консонантному дифтонгу *zd*; ср. диал. *lìzas* „гнездо", *veizěti* „смотреть", *blauzà* „голень", *lazà* „палка" из *lìzdas, veizděti, blauzdà, lazdà*. В некоторых говорах, напр., в части юго-восточных жемайтских, *zd* сократилось в *z* во всех тех формах, в которых *d* не имело морфологической ценности; ср. *lazà* „палка", *barzà* „борода", но *vēzdamas* „везя", *lēzdamas* „клюя" < *lìbdamas* „взбираясь", *sėdamas* „сея". Во всех же остальных говорах, как жемайтских, так и аукштайтских, *z* появляется на месте *zd* лишь спорадически; ср. *erzěti* „ворчать" при *veizděti* „смотреть" в Дусятах.

Некогда в литовских говорах действовал звуковой закон, по которому консонантный дифтонг *zd*, находящийся между гласными (vocalis + *zd* + vocalis), при одних условиях (вероятно, играло роль тут место ударения) оставался дифтонгом, при других же— сокращался в *z*. Только этим законом и возможно объяснить, почему *Jĕzus, ãbrozas* < *óбраз, rãzumas* < *рóзум* изменились в части говоров в *Jĕzdus, ãbrozdas, rãzdumas*. Сокращение *zd* в *z* в положении перед согласным, напр., *n*, вызвано трудностью произношения группы *zdn*; ср. *biznóti* при *bizd-inĕti*, *plaznóti* при *plazděti* (ср. *plasnóti* < **plast-nó-ti* : *plastěti*).

303(2) Лит. дифтонг *zd* двоякого происхождения: 1) из айстийского *z-d*, напр. : a) *lēzd-amas* при *lesù* „клюю", b) *mēzdamas* при

metù „бросаю“, *vẽzdamas* при *vedù* „веду“; 2) из айстийского *ž-d*, напр., *gruzdìnti* при *gráužiu*, *glámzdyti* при *glámžyti* (см. ниже).

Изменение *ž* в *z* в положении перед *d* не имеет места только в тех случаях, когда говорящими еще чувствуется этимологическое родство с такими формами, в которых *ž(š)* остается без всяких изменений; напр.: *vẽždamas* < *vežù*, *vèšti* „везти“; *kìždamas* < *kišù*, *kìšti* „совать“; *kemždaũ* 1 sing. praet. при *kemštù*, *kemšti* „коченеть“ (Хвейданы) < *ap-kemž-ęs* medis „znędzniałe drzewo“ (: *ap-kemš-ęs* — *ap-kemb-ęs* medis „т. с.“, ср. Юшкевич Лит. сл. I 46: piřštai *kemb* „коченеют пальцы“, ср. Юшкевич 1. с. 476); *grémždu*—*grémžiu* „скребу“, *glemžd-* „garnąć, zabierać“ Юшкевич 1. с. 445—*glemžti* „т. с.“ (—*glemb-ti* „т. с.“), *kuždėti* „шептать (на ухо)“ Мариамполь, Владиславов < *kuštėti* „т. с.“, Лынгмяны, βatônas už ausies *kûβta* Постилла Даукши изд. В. 174_{13}.

В литовском языке некогда действовал звуковой закон, по которому *s* в положении после *k(g)*, *p(b)* и *r* изменялось в *š*. Примеры:

I. š из s после k(g): 1) суффикс *-slā* (ср. *džiū-slà* „сухопарый“, *gý-sla* „жила“): *ruk-šlà* „морщина, складка“ Хвейданы, Ретово, Pałąngos Juze 106_{27}—*raukšlẽ* „т. с“ Дусяты; 2) суффикс *-slẽ* (ср. *pū[t]slẽ* „пузырь“, *mį-slẽ* „загадка“): *auk-šlė*, acc. sing. *aũkšlę* „уклейка“ Дусяты : русск. *ук-л-ёя*, *kverk-šlẽ* „kokosz“ Ширвид Dict. 96 : *kveřk-ti* „karkti“, *perẽk-šlė* vištà „наседка“ Дусяты : *perẽk-lė* „т. с.“ Куршат, *šiùk-šlės* „cop“ Дусяты — *šiùk-šnės*, *šiùk-šmės* „Kehricht“ — *šiūkai* „šãpai“ Владиславов; 3) *aukšlỹs*, *aũkšlio* „trąbka z kory na jagody“ Дусяты, Хвейданы, Ширвид Dict. 88: лат. *aulla* „Topf“ из **aukslā* Brugmann KGr. 203; 4) суффикс *-slo-*, *-slu-* (ср. *dė-slì* višta „ноская курица“ Лынгмяны, *go[d]-slùs* „libidinosus“, *dó-*
304(3) *-snas*—*do-snùs* „щедрый“): *deig-šlùs*, *-ì* „хорошо пускающий ростки (о зёрнах)“, *deĩgšlūs* grūdaĩ Дусяты, *dùk-šlas* „obszerny (o odzieniu)“ Юшкевич Лит. сл. I 106, 360—*daũg*, польск. *dużo*; 5) суффикс *-smo-* (ср. *graĩ[d]-smas* „гром“, *jaũ[t]smas* „чувство“) : *braũk-šmas* „ichanie“ Юшкевич Лит. сл. I 232—*braũkti* „ехать“ Дусяты, *brūkšmas* „Strich, Linie“ — *braũkti* „поводить рукою, трепать“, *trùk-šmas* „ein Zug, eine Masse Menschen, Tieren“ — *tráukti* „тянуть“; 6) суффикс *-snā* (ср. *džiū-snà* „сухопарый“, *var[t]-snà*, gen sing. *vařsnos* „Pfluggewende“) : *valkšnà*, gen. sing. *vaĩkšnos* „ein Fischzug“ Дусяты — *velkù* „тяну“; šikšnà, gen.

sing. *šìkšnos* „сыромять“ Дусяты, Скопишки из **sik-snā* „сырая (=сыромятная) кожа“ — др.-инд. *sič-* „giessen“, ц.-сл. *sьcati* „harnen“, гр. ἰκμάς „Flüssigkeit“; 7) *kluk-šnỹs* „łyk“ Юшкевич лит. сл. I 495 = *klùk-snis* „т. с.“ Хвейданы, с *s* благодаря морфологической ассимиляции с *kąsnis* — *kąsnỹs* Дусяты; 8) суффикс *-sno-* : *-snu-* (ср. *dó-snas* — *do-snùs* „щедрый“, *ė[d]snùs* „żarłoczny“ Твереч, *dė-snì* vištà „ноская курица“ Дусяты) : *valk-šnas* „тягучий, не хрупкий“, ср. Юшкевич Лит. сл. I 244 — *valkùs* „т. с.“, *vìlgšnas* „wilgotny“ Юшкевич l. c. I 344, 363, *vìlgšnus* „т. с.“ Хвейданы — *vìlgau* „мочу“; 9) *pirkšnys* nom. pl. „glühende Asche“ из *pirk-sni-* — ирл. *richis* „Kohle“ из *p|ketti-* Fick II[4] 56, или герм. *sprakan* „Funke“ Fick III[4] 515; 10) суффикс *-snis* masc. : *brūk-šnis* „Strich“ — *braũkti* „streichen“, *gùrg-šnis* „Schluck“ — *iš-gurgti* „выглохтать“ Юшкевич Лит. сл. I 581; 11) глагольный суффикс *-snā-* (ср. *kal-snó-ti* „поколачивать, понемногу колотить“, *ba(d)-snóti* „понемногу бодать“, *bil[d]-snó-ti* „постукивать“) : *verk-šnó-ti* „плакать понемногу“ Дусяты — *verkti* „плакать“, *plak-šnó-ti* „бить, колотить понемногу“ Юшкевич Лит. сл. I 40 — *plàkti* „бить“; 12) суффикс *-stā* (ср. *gyva-stà* „жизнь“ Дусяты — *gyva-tà* „т. с.“) : *bėg-štà*, gen. sing. *bėgštos* „bieg“, *lak-štà*, gen. sing. *lākštos* „насест“ Купишки — *lak-tà*, gen. sing. *lāktos* „т. с.“ Дусяты, Хвейданы; 13) суффикс *-sto-* (ср. лтш. *slai-sta* gabals
305(4) „fauler Schlinger“ — *šliēti*, лтш. *klai-sts* „Herumtreiber“ — *klajùs* < *klei-* „блуждать“, лит. *lam-stai* „eingewirkte Muster“ — *lìmti* „гнуться, ломиться“ Хвейданы) : *derk-štas* „brudas, plugawiec“ — *derkti*, *lunkštas* „wybaczenie“ Ширвид Dict. 408 из обще-лит. *lañk-štas* — *leñk-ti* „гнуть“, *lùkštas*, pl. *lùkštai* „шелуха, скорлупа“ Дусяты, Юшкевич Лит. сл. I 601 = *lùk-utas* „тряпка“ Хвейданы, *plāk-štas* „Prügel“ — *plàkti* „бить, драть“, *pùk-štas* „веха“ Ушполь — *pūk-smẽ* „т. с.“ Хвейданы (*s* вм. *š* по аналогии других слов, где *s* остается: *gie[d]smẽ* „песнь“), *šáukštas*, pl. *šáukštai* „ложка“ — гр. κυκάω „rühre ein, mische“, κύκηθρον „Rührkelle“, и.-е. *k̑uk-*; 14) суффикс *-sto-*, *-stu-* (masc.) имён прилагательных (ср. *smal-stùs* „łasy“ Дусяты — *smìl-ti*) : *áug-štas* „высокий“ — *áugti* „рости“, *mìnkštas* „мягкий“ — *mánkau* „мну“, *rūgštas* или *rūg-štùs* „кислый“ — *rūgti* „киснуть“, *bėgštùs* „rączy, prędki“ Юшкевич Лит. сл. I 200, *bug-štùs* „scheu, furchtsam“ Хвейданы — *bauginù* „пугаю“, *baigštùs* „пугливый“ Дусяты — лтш. *baig-lis* „das Schreckbild“, *rángščiai* „schleunig“ — *rángiuos* „спешу, стараюсь обогнать“; 15) *plēk-štė* „l. Steinbutte; 2. Erbsenschote“

Хвейданы, Ретово = лтш. *plekste* BW 19235, 19355 : *plẽk-snė* „flą-derka“ Поланген, Кретинген, Pałąngos Juze 5_{10} с *s* по аналогии других форм, где оно не изменяется в *š*, напр., *šū-snė* „куча“ (дров, камней) при *šū-tis* fem. „т. с.“; 16) суффикс *-sti-* : *ak-štìs* „ość“ Векшни, „вертел, рожен“ Юшкевич Лит. сл. I 10 — *ak-štìs* „рожен“ Довконт Būdas 23_{10}, 247_{33}, Хвейданы (*s* новообразование) — *akúotas*, pl. *akuotaĩ* „ость“ Дусяты, *lìkštis*, *-ies* „порок“; Šitas arklys turi kokią *lìkštį*, nemiñt jį parduoda; be *lìkšties* arklio neparduos Дусяты — *ligà* „болезнь“, *mãkštys* gen. *makštū* „ножны“, *mãkas* „мешочек (для денег)“ Янишки, *rakßtis* „truna, sarcophagus“ Ширвид Dict. 373 raßtas unt *rakßties* „nagrobek“ l. c. 163 = *rak-štìs* „гроб“ Гервяты — *rãko* akmuõ „der Grenzstein“ Nesselmann Wb. 427, лтш. *raks* „Ziel, Grenze“ — *ràkti* „копать“,
306(5) *rūgštìs*, *-iẽs*, *rūgštį* „кислота“ Дусяты; *válk-štis*, *-ies* „овсяный колос“, *válkštingos* ãvižos Лынгмяны : *válk-šna* „т. с.“ Дусяты, *válkšnotos* ãvižos — *val-k-* : *vál-t-is* „овсяный колос“ (= *žal-k-tis* masc. „уж“ Дусяты : *žal-t-ỹs* = лтш. *smil-k-tis* pl. : *smil-t-is* „песок“ — *smėlỹs*, *smẽlio* „песок“ Дусяты); 17) суффикс *-stis* masc. (ср. *sám-stis* „сак для ловли рыбы“ Твереч = *sám-tis* „т. с.“ Дусяты — *semù* „черпаю“, *pa-ram̃-stis*, об. pl. *param̃sčiai* „перила“ Дусяты : *ram̃-tis* „палка“ Засеть, Дятловской вол., Слонимского у. — *remjù* „подпираю“) : *baĩg-štis* „oganka od much“ Ширвид Dict. 219 = лтш. *baig-lis* „Schreckbild“, *daĩg-štis* „крыша“ Дусяты, Солоки, Лынгмяны — *daĩg-tis* „т. с.“ Южинты, Ракишки, *paũk-štis* „птица“ — нем. *Vogel*, *rūgštis* „picris“ Дусяты — *rūgtis* „т. с.“ Хвейданы, *šmaĩg-štis* „tyczka od chmielu“ Юшкевич Лит. сл. I 42, Довконт Būdas 137_{13}, 181_{19} из **smaĩg stis* — *smaĩg-tis* Юшкевич l. c. I 42, 552, Kossarzewski Lituanica 53 — *smaĩgas* „т. с.“, *tvánk-štis* „tibiale, aũklė“ Ковно — *tvánk-tis* „т. с.“ Юшкевич Лит. сл. I 78 — *tvánk-lio-ti* „obwijać łydkę“; 18) суффикс *-stā-* настоящего вр. (ср. *pìl-sto*, *káu-sto*...) : dangùs *blaĩk-što-s* „blaĩvos = проясняется“ — нем. *bleich*, *dark-štaĩ* „łaję, szpecę“ — *deĩk-ti*, *váik-štau* „хожу“ Дусяты — *vỹk-ti* „идти“; 19) суффикс *-stjo/e-* настоящего врем. : *šniurg-ščia* nósį „сморкается“ Дусяты из **sniurg-stja(t)* — *sniùrg-lis* „сопля“ Дусяты, *pūk-ščiù* „pucham, sapię śpiąc“ Ширвид Dict. 310, 332 — *pūgà* „мятель“; 20) суффикс *-stjo* (*gul-sčias* „лёжа“, nom. pl. *gul-stì*, *pėsčias* „пешком“ из **pėd-stja-s*) : *plók-ščias* „плоский“ — лтш. *plāk-ans* „flach, platt“; 21) *brėško* „смеркалось“ из **brėkskā(t)* : *brėk-ti* „смеркаться“ Юшкевич Лит. сл. I 234, с.-в.-н. *brehen* „glänzen“; 22) *inkštìras*,

pl. *inkštìrai* „угорь, вылупающийся из-под кожи на спине скотины“ Лынгмяны—*inkstìras* „т. с.“ Дусяты (сохранение *s* мне непонятно) : д.-в.-н. *angar*, пл. *węgry* „Finnen“; 23) *kùk-štara* „krama, garbek“ Юшкевич Лит. сл. I 130, 487, „barki“ Хвейданы—*kuk-*
307(6) *-ùriai* „спина“; 24) отглагольные междометия (по Явнису—inconiugabilis aoristus) на *-s* и *-s-t* (ср. хвейданские *mõ-s-t—móti*, *pjũ-s-t—pjáuti*, *šlỹ-s-t — šliẽti*, *šiũ-s-t — *šiáuti* = лтш. *šaũt*, лит. *šiáutuvas* „ткацкий челнок“ Хвейданы, Ретово; *skrý-s-t — skriẽti* „лететь“ Гавры, *kìl-s-t — kélti*) : *bàk-š* или *bàk-š-t* при *bàk-t*, *bàk-terėti* „bodnąć“, *brũkšt* peiiu par kaklą—*braũkti*, *plýkšt—plíekti* „бить, стегать“ Словики (ср. l. c. *stýpt — stiẽpties*), *šmàkš* Geitler Lit. Stud. 24, *šmàkšt* ir inẽjo Хвейданы, šuniùks *šmákšt* į tą skylę Бартники—*smègti* „падать, лететь“, *šmỹkšt* (Хвейданы) о скором беге—*smìgti* „влезать (во что)“, *šmũkšt* į maišą Хвейданы—*smùkti*.

II. *š* из *s* после *p(b)* : 1) суффикс *-slė* : *žnỹp-šlės — žnỹplės* „eine Nussknacken, eine Lichtscheere, eine Drahtzange“, 2) *krỹp-šl-inti* „iść“ Юшкевич Лит. сл. I 395 — *kreĩp-ti* „поворачивать, гнуть“; 3) суффикс *-šnā* : *dab-šnà* „франт“ Хвейданы — *dabóti* „смотреть, глядеть“, *dẽb-t!* „oculos coniecit“ Словики, nedėjau *dãbo* „не обратил внимания“ Свентоезёры, *rupšnà* „корельская берёза“ Юшкевич Лит. сл. I 235 — *ruplėtas* béržas „т. с.“ Скопишки; 4) суффикс *-sno- -snu-* : *dab-šnùs* „ozdobny, piękny“ Юшкевич Лит. сл. I 282, *lip-šnùs* „любезный“ Хвейданы, Pałąngos Juze 43_{21}, *lopšnà* „беременная“ Хвейданы—лит. *slõb-ti*, *slõp-ti* „слабеть“, *talp-šnùs* „вместительный“ Хвейданы — *tilp-ti*; 5) *grìb-šnis* „прихват“; 6) *lup-šnìs* и (новообразование) *lups-nìs* „Tannenrinde“; 7) *rap-šnó-ti* „есть“ Хвейданы — гр. ἐρέπτομαι „fresse“, *tap-šnóti* „бить помаленьку ладонью“ Хвейданы—*tap-nóti* „т. с.“ —*tapaũ*, *tapýti* „fingere aliquid ex luto, nive“; 8) *gra'b-štas* „сак для ловли рыбы“; 9) *škelp-štas* или *kelpštas* „особый вид маленьких рыб“ Дусяты, Понемунок из **skelp-stas*; 10) *darb-štùs* „pracowity“ Дусяты, *gob-štùs* „алчный“ Южинты — *gobùs* „жадный“, *grab-štùs* „chwytki“, *lip-štùs* „zuvorkommend“; 11) *vilp-št-ỹnė* : *wilksne* „proca, funda“ Ширвид Dict. 290, *wilkstine* Ширвид PS 146_3 — *svìlksnė*
308(7) Корцяны, *svìlksnis, -ies* fem. Довконт Būdas 46_{10}, 169_5 — *svilk-nė*, откуда *swilkn-inikay* Вольтер Лхр. 194_{35} : *svil-inýtė* „funda“ Купишки; 12) *krap-štaũ* „skrobię“ — *skrebėti*, др.-сев. *skrapa* „kratzen“; 13) *krãp-š-as*[1] „корзина“ Юшкевич Лит. сл. I 383 из и.-е.

[1] [Dėl žodžio *krapšas* „Kalboje ir senovėje“ yra tokia Būgos pastaba (p. 27—28): „Jei visa keturiolika krepšio reikšmės žodžių kilimo yra sve-

krob-s-os — герм. *hrep-iz* n. „Korb“ Fick III[4] 103; 14) отглагольные междометия на *-s-t* : *grìb-š, grìb-š-t* Дусяты, *grỹbšt* Хвейданы — *griẽbti* „хватать“, linksmai barškin — *kapšt* (трижды) Kálvaitis Pr. Liet. dainos 159 — *kapóti* „рубить“, *kèp-š, kẽpšt,* откуда *kẽpšterėti* „несильно ударить“ Дусяты, *kẽpšt, kẽpšterėti* „gelinde schlagen“ Хвейданы — *kapóti,* гр. κόπτω „schlage“; *ri-rẽp-š-t* Хвейданы — *rẽp-sóti* (*s* новообразование вм. *š*) „широко разложившись сидеть“ Хвейданы, *at-si-rẽb-l-inti* „rozsiąść się szeroko“ Юшкевич Лит. сл. I 153; rija varlę — *šnapšt* Kálvaitis l. c. 159 — *snãpas* „клюв“; *tàpšt, tàpšterėti* „gelinde schlagen“ — *tap-nóti* „т. с.“.

III. *š* из *s* после *r* : 1) *karšti* „lanam carminare“ : др.-инд. *kaṣati* „krätzt“ Wackernagel Ai. gr. I 238; 2) *kéršas* Дусяты = *keršas* „weiss und schwarz gefleckt“ Ремигола из **kuerso-* Brugmann Gr. II[2], 1 стр. 255, Berneker EW 170 : др.-инд. *kṛṣ-ṇá-* „schwarz“ = пр. *kirsnan* Voc. 460 „schwarz“ = лит. *kirkšna-* „черный“ (со вставочным *k*) в собственных именах рек — *Kirkšnó-upis* (в Контовтском приходе, Тельш. у.), *Kiřkšnis* (в Ретовском приходе, Россиен. у.). *Kirsnà, -ōs,* acc. sing. *Kiřsną* — приток реки *Šešùpė* (Шешупы), как показывает *s*, есть не литовское, но судавское (ятвяжское) имя; 3) *kìr-š-inti* „раздражать“ : *kìr-inti* „дразнить“; 4) *kirš-lỹs* „Äsche“ : герм. *harzu* „т. с.“ Fick III[4] 80 : *kéršas*; 5) *niř-šo* „сердился“ : *niř-to* „т. с.“ : *narsas* „гнев“ из **nart-sa-s*; 6) *pìršys* pl. „anterior pars pectoris equini“ Хвейданы, Юшкевич Лит. сл. I 259, сл. *pьrsi* pl. „Brust“ из и.-е. *pṛ-s-i-* : гр. πάρος „früher, vor“, др.-инд. *purás* „vorn, vor“ гр. πρέσ-βυς „der Alte, Gesandte“; 7) *šeřkšnas* „иней“ Дусяты, Ширвид Dict. 351 (со вставочным *k*) из **šer-s-na-s* = *серен*, пл. *śron* из и.-е. **k̑er-s-no-s* : др.-сев. *hjarn* n. „hartgefrorene Schnee-
309(8) masse“ Fick III[4] 78 : лит. *šar-mà* „Reif“ : *šeřkšnas, -à* „weissgrau“ Юшкевич Лит. сл. I 207, 293, Liet. dainos 437,9 — *šeřkštas, -à* „т. с.“ Юшкевич Лит. сл. I 205 из **šer-s-ta-s* : *širšnìja, širšnýti* „покрывается инеем“ Янишки из и.-е. *k̑ṛsn-*; 8) *širšuo* „sierszeń“ Ширвид Dict. 336, „osa“ l. c. 230, *širšuonas*

---

timi, tai sunku tikėtis, kad ir penkioliktasis *krepšys* [išnašoje: „*Krepšys* kitur yra tariamas: *krapšas, krapšė, krapšis ir krepšas, krepšė*“] būtų savas, lietuviškas žodis. Tuo tarpu *krepšio* kilmė tebeliekti man dar neaiški. Senoji *krepšio* etimologija, kurią aš teikiau anuomet „Aistiškuose studijuose“ (I 164) ir žurnale „Русский Филологический Вестник“ (LXV 308, LXVII 241), šiandie man atrodo gana abejotina“. — *Z. Z.*].

„шершень“ Хвейданы, Ретово, Ворни, Ольсяды : др.-в.-н. *hornaz* „Hornisse“ из **hurz-n-ata-* Brugmann Gr. II², 1 стр. 296, ср. Būga Aist. stud. I 152; 9) *viršùs, veršis, maršas* ср. Brugmann Gr. I² 786.

В литовском находим немало слов, в которых и.-е. *ks, ps, rs* остаются без изменения. Звук *s* не подвергся изменению в *š* во всех тех образованиях, в которых *s* было сильно морфологизовано вследствие связи с другими образованиями, в которых *s* по фонетическим условиям сохранялось. Морфологическое уподобление вызвало то, что вместо *š* имеем *s*, напр., в следующих формах: *drėgsmė̃* „влага“ Довконт Būdas 40_6, *šū́k-snis* „прыжок“ Хвейданы или *šūksnỹs, šū́ksnio* Корцяны (Kaŕtena), *ling-stìs* „жердь, на которую вешается колыбель“ Хвейданы — *lìngė* „т. с.“ Дусяты, *sruõb-snis* „haustus“ Хвейданы, Ретово, *surp-snó-ti* „sorbać“ Kalvaitis Pr. liet. dainos 129, *skẽp-snė* „kawałek (materyi)“ Векшни — *skẽpeta* „тряпка, платок“, *kap-staũ, kapstýti* „разбросать, разрыть“ *ap-vár-stis* „apìvaras“ Хвейданы — *ap-vár-tis* „т. с.“ l. c., rusvą alų *gir-snó-ti* „попивать“ Kalvaitis l. c. 222, *žar-staũ, -stýti*, „грести (жар, землю)“. Уподобление вызвано следующими и схожими с ними формами с законным *s* : *ei-smė̃* „ходьба, движение“, *drau[d]-smė̃* „запрет, острастка“; *kąsnis* „кусок“ из **kánd-snis*; *skriaũ[d]-snis* „обида“; *skìl-stis* „Klauenspalte“; *kal-snó-ti* „поколачивать, понемногу бить, колотить“; *šū́-snė* „куча“ при *šū́-tis* fem. „т. с.“; *káu-stau, -styti* „подковываю“; *pìl-stau, -yti* „наливаю“; *sám-stis* „сак для ловли рыбы“ и др. Сохранение *s* после *k, p* и *r* можно объяснять и иначе: формы с *s* возникли в языке после того, как перестал действовать закон изменения *s* в *š*, иначе говоря, формы с *s* сравнительно моложе форм с *š*.

310(9) Кроме слов с этимологическим *k(g)* перед „*s* + consonans“ в литовском имеется немало слов со „вставочным“ *k(g)*. Вставочный *k* не во всех словах одинаковой древности. В некоторых словах *k* был вставлен еще до изменения *s* в *š* после *k*, вызвавшего это изменение. Вставленный *k*, после того, как окончился процесс изменения *s* в *š*, не мог уже повлиять на изменение его в *š*. Старое *k*, вставленное еще до изменения *s* в *š*, имеем, напр., в слове: *šlẽkšnas* dañgštis „покатая, нестромкая крыша“ (Дусяты) из **sle-k-snas* = *slẽsnas* „плоский“ Довконт Būdas 24_9 — *slẽsnas*

„низкий (о местоположении)“, *slėsnà*[1] vietà Дусяты. *Plū-k-sna* „перо“, *ìn-k-stas* „Niere, Hode“ получили вставочный *k* после перехода *s* в *š*.

zd после *g (k)* и *b (p)* по вышеизложенному закону должно измениться в *žd*; *zd* после *r*, повидимому, не изменяется в *žd*. Примеры:

A. *žd* после *g(k)* : 1) *žvaigždẽ* „звезда“, но *žvaizdẽ* Хвейданы, Ретово; 2) *kregžd-ingà* „1. hirundo riparia, 2. oknówka“ Хвейданы; 3) *žìgždras* „дресва“ Юшкевич Лит. сл. I 619, но *žizdrà* „т. с.“ Янишки; 4) *gařgždas* „дресва“; 5) móteris jám *už-grãgždino* gérti ariẽlką „запретила“, ср. Юшкевич Лит. сл. I 429, *gragžd-ìnti* „грозить“ l. c. 458 : *graznà* „дисциплина, повиновение“ (Дусяты) из **grazdnà* : *gražóti* „угрожать“; 6) *ìš-glegžd-du* „rozchwiać się“ Юшкевич Лит. сл. I 578 : *iš-glèž-ti*; 7) *šiurgždùs* „шероховатый“ Куршат : *šiurkštùs* „т. с.“ Дусяты из айст. **širs-tùs*[2] (*šiur-* вм. *šir-*[2] путем ассимиляции к *-ùs*) = сл. **sьrstъ-kъ* > пл. *szorstki* : др.-сев. *herstr* „barsch, rauh, bitter“ Fick III[4] 80; 8) *kỹgžd-* „zergen, zum Zorn reizen“ Куршат; 9) *kliùgžda* : *kliùk-si* Куршат, *kliùk-inti* „болтать“; 10) *bergždinė* „яловица“ Хвейданы = *beržd̃inė*; 11) žìrniai *pa-beřgždę* „созревший горох, который можно уже косить“ Ушполь : žìrniai *beržd̃ì* „зрелые“ Салаты.

B. *žd* после *b (p)* : 1. *kibžděti* „wimmeln“; 2) *kribžděti* „wimmeln“; 3) *šnabždėti* „шелестеть, шерошить“; 4) *šnibžděti*
311(10) „шептать“ : *šnỹpšti* „шипеть“; 5) *krebžděti* „leise rascheln“ : pelẽ *skrẽba* 3 praes.; 6) *at-rebždúoti* „приползти (о жабе)“ Юшкевич Лит. сл. I 142 : *at-rėp-l-iòti* „т. с.“, ср. Walde 522. Почему говорят *kebzd-inėti* (Юшкевич Лит. сл. I 395 рядом с *kẽb-žlinti—kẽbr-inti* „идти“ : *at-kẽbžlina* kaĩp vélnias, ср. Юшкевич l. c. 125 : *at-kẽb-l-ina* Хвейданы) с *z*, мне остаётся неизвестным; не есть ли *zd* описка вм. *žd*?

Звукосочетание *zg*, как и *zd*, может быть двоякого происхождения: из *s+g* и *ž (š)+g*. *zg* из *žg*, повидимому, имеем в сев.-зап. жем. *vìzgė* „похожая на овёс трава“ < *avižà*, восточно-лит. *bryzgėlẽ* „дергач“ < *briež-lẽ* „т. с.“ (см. ниже).

[1] [Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos katedros „Balticos“ egzemplioriuje prie žodžių *slėsnas* ir *slėsnà* parašyti klaustukai, abiejų žodžių raidė *ė* pabraukta dviem brūkšneliais, o paraštėje parašyta : = *slėsnas*. — *V. M.*].

[2] [Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos katedros „Balticos“ egzemplioriuje pavyzdžių **širs-tùs*, *šir-* raidė *i* yra Būgos ranka pabraukta dviem brūkšneliais, o paraštėje parašytas klaustukas. — *V. M.*].

Ниже даётся список слов (далеко неполный) с *z*, *zd* и *zg* с указанием их происхождения, разумеется, только в тех случаях, когда это представлялось мне возможным.

balãz-yti „bluzgać“ : *blãzg-atas* „obelga“.

bálzginti „стучать“ Дусяты : *balsas* „голос“ : *bala-d-óti* „klopfen“ Ковно, Бартники : *bild-ëti* „poltern“.

bezd-inė „der After“ : *bezd-ëti* „pedere“ : др.-инд. *bhasád-* „der After, das Hinterteil“ (по Явнису).

bìrzdis „Heidekraut“ : ср. н.-н. *po(r)st* „Porsch“ из герм. *pursta-*.

bỹz-inti šùnį „дразнить“ Хвейданы causativum (ср. *lakinti — lakù*) из depassivum **byzdù* (ср. гр. ἔσ-θω) : passivum *bhīd*ᵊ*dhē* (ἀέρθη-ν : лит. *sver-dė-ti*): др.-сев. *bīta* „beissen“ (по Явнису).

bìznóti „бегать“ из **bizdnó-ti* (ср. *snig-nó-ti* „падать небольшому снегу“, *kil-nó-ti* „поднимать [часто]“, *ly-nó-ti* „покрапывать дождю“) : *bizd-inėti* „chodzić wystawiwszy tył“ : *bìzdas* „tył“, см. *bezdinė*.

blevyzà,-ỹzos „пустомеля“ — *iš-blevezóti* „wybuzować“ Юшкевич Лит. сл. I 563 : *blevỹzgo-ti* „молоть вздор“ Лынгмяны : ирл. *blosc* „Getöse“ из *blus-ko-s* Fick II⁴ 189 : *bliaũz-yti* „т. с“ из и.-е. *bhlev(e)* : *bliaukà* „болтун“ = лтш. *bl'auka* „der Schreihals“, *blaukšis* „ein Knall“ — лит. *bliaũ-n-yti* „говорить вздор“ —
112(11) срб.-хр. *blútiti* „unpassend sprechen“ Berneker EW 62 — срб.-хр. *bljùzgati* „dummes Zeug schwatzen“ l. c. 65 (ср. *blevỹzg-o-ti*) : гр. φλύος n. „Geschwätz“, φλύω „schwatze“ — лит. *bliáu-ti* „beczeć“.

blezd-ingà „dymówka“ Хвейданы, Pałąngos Juze 115.

blìzg-inti „prügeln, schlecht behandeln“ из *bliž-g-* : лтш. *blaizīt* „quetschen, schmettern, schlagen, prügeln“, лат. *flīgere* „schlagen, anschlagen“.

brazdaĩ „заболонь“ Дусяты.

brazdù, brazdėti „шелестеть“ : др.-в.-н. brastôn „krachen, prasseln“ Fick III⁴ 280 : braškėti „krachen, prasseln“ из **brag-skē-*, др.-сев. *brak* n. „knarrendes Geräusch“, *fragor* „Gekrach“.

brỹzas „kawał podłużny“ Дусяты, Pałąngos Juze 47_{22} : *brįzgù, brizgaũ, brìgz-ti* „растеребливаться (ткани)“, *bréizgi, bréizgėjo, bréizgėti* „т. с.“ Дусяты, *brìzg-alas* „лоскуток“ : лат. *friāre* „zerreiben, zerbröckeln“, кимр. *briw* „fragmentum, fractus“ Fick

II[4] 185; *bry-là* „gzyms u pieca“ — *āt-braila* „карниз, загнутый край (котла, шляпы)“.

brìz-inti peilį „тереть“ Дусяты, *brỹzinti* „т. с.“ Лынгмяны: *bráiž-yti* „szeleścić“.

bryz-ėlė̃, brỹzėlę „дергач“ Дусяты : *brizgėlė̃, brýzgėlę* „т. с.“ Лынгмяны : *briež-lė̃, briežlę* „т. с.“ Иоганишкели; *briážla* Юшкевича (Лит. сл. I 233) есть диал. форма *bŕažlā* из *briežlė̃* : лат. *frigulāre* „schreien (von der Dohle)“, *fringilla* „Fink, Sperling“.

brìzgù, brìzgėti „blöken, meckern, brummen“, *brizgiu* „bęczę, bombilo“ Ширвид Dict. 8 : *bryz-ėlė̃* см. выше.

brózdaunu, brózdauti „тереться, производить шум, но несильный“ Дусяты, Tos (= durys) kaip *subrozdėjo* per šakas, tie žmogžudžiai persigandę pabėgo Basanavičius Liet. pas. yv. IV 87, лтш. *brāzdē-t* „poltern, sausen, brausen“ : лтш. *brāzēt* „tosen“.

brózdau, brózdyti „smorgać“ : *brož-inties* „lgnąć“, Mergà *brožinas* prie manęs : ср. *brózdaunu*.

313(12) ***bruziù, brùz-ti*** „спешить, торопиться“ — *brūzdžiù, brūsti* „усердно занимаюсь, делаю что-н.“ Хвейданы, *bruzdėti* „торопиться“ : *brūdu, brūsti* „торопить“ : *bruz-g-ùs* „быстрый, живой“ Лынгмяны = *bruz-d-ùs* „т. с.“ Хвейданы из *bru-ž-* : *bruiž-ti* „гнать“.

brùzgas „хворостняк“ = норв. *brusk* „Gestrüpp“ Fick III[4] 282: норв. *brūse* masc. „Büschel“.

brū̃zgu, bruzgėti „ein Geräusch wie das des Raschelns von sich geben“ Хвейданы: *bruž-im(a)s* „Lärm“ Bezzenberger LF 103 (если не опечатка вм. *bruzims* = *bruzdims*) : с.-в.-н. *brūsen* „brausen“ : βρυνχόν· κιθάραν, Θρᾷκες Hes.

burzdùs „живой, подвижной, vikrùs“ = сл. *borzdъ* : *borzъ* „быстрый“ Г. А. Ильинский РФВ LXIII 322 сл. из. и.-е. **bhur-ĝ(h)-u-s* : *bùrzdu, -ėti* „spurdėti“.

drebėzna „ruina“ : русск. *дребезде́нь* „дребезг“ : лтш. *drabažas* „abgefallene Baumrinde“.

drìzgo = *drìsko* 3 praet. Юшкевич Лит. сл. I 347.

drumzlės „осадки“ Дусяты, *drumzlinas* vanduõ „мутная вода“ Дусяты, Солы : *drumzdė* 3 praet., *drumsti* „мутить“ : *drumž-lùs* „mętny“ Юшкевич Лит. сл. I 354 (если *ž* не опечатка или описка вм. *z*) : ? *drùž-nas* „mętny (oczy od snu, pijaństwa)“.

drùzgas „Krümchen“ = *druskà* „соль“, лтш. *druska* „Krümchen, Brocken, ein Weniges“ : *frus-tum* „ein Brocken, Stückchen,

Bissen" : лтш. *dru-p-t* „zerfallen, in Trümmer gehn, zerbröckeln", *draupīt* „zerbröckeln" : лит. *su-dru-n-u* „prochnieię, putresco" Ширвид Dict. 290.

dùnzgu, dunzgéti „tętnieć" Хвейданы, iszgirda kanakan ing dures *dunzginanti* Kalendorius (Ивинского) XI 39b : *dunskinu* „daužau" Довконт Žodrodys 9 s. v. *concutio, pa-dunskēno* merga duris Basanavičius Liet. pas. II 231 : *dunk-snó-ti* „pukać" (ср. жем. *kal-snó-ti* „kalinėti po kiek", *gie*[*d*]*-snóti*), *dùnk-terė-ti* „puknąć" : *dùndu, dundėti* „tętnić" Дусяты : др.-инд. *dhvana-ti*
314(13) „tönt", лтш. *dunēt* „dröhnen" : *dusk-énti* = *duzg-énti* „pukać" : *daŭ-ž-ti* „ударять, бить", *dūžis* „удар; щербина".

érzd-in-ti и ***érzinti*** „дразнить" : лтш. *ērd-inā-t* „reizen, necken", гр. ἐρέθω „reize" : лит. *aržóti* „кричать" Bezzenberger LF 97.

gaĩzdras „зарево (от пожара)" из **gʷhais + dhro* (суфф. *-dhro-* Brugmann Gr. II², 1 стр. 377 сл.): *gaĩs-tras* „т. с." Велёна, „пожар" Довконт Būdas 18_{25} : *gaĩs-ras* „т. с." Хвейданы: *gaĩs-a-s* „зарево" Мариамполь : лтш. *gais-ma* „свет". *Gaĩs-ras* : *gaĩs-tra-s* = др.-в.-н. *legar* „Lager" из **legh-ro-m* : гр. λέχ-τρο-ν Brugmann Gr. II², 1 стр. 340.

glúmzdau,-yti „мять", в Вилкомире произносится *glúmzdyti* Яблонский (у Юшкевича Лит. сл. I 707: ср. 449) : *glámžau, -yti* „мять" : *glamžúoti* „обнимать" : *glamonėti* „т. с.".

gleĩznóti „bazgrać" из **gleizd-nóti*, ср. *biz*[*d*]*-nóti* : *gléiz-oti* „peckać" Лынгмяны : *gleižùs* „glitùs, покрытый слизью, липкий", *gližùs* „слизистый" : р. *глёздать* „glitschen, schleifen" из *glьzd-ati* Berneker EW 310 : р. *глистà* „Wurm" — с.-в.-н. *klister* — лит. *glaĩ-sta-s* „замазка".

glẽzoti „мазать" Дусяты : *glẽž-inti* „шлёпать по грязи", *glẽž-nas* „слабый, вялый".

gliõzoti „мазать" Ольсяды, *gliozóti* „т. с." Вилкавишки, *gliozoju* Довконт Žodrodys 12 s. v. *deleo* : *gliaumaĩ* „слизь" Владиславов.

gnẽzoti „выбирать ложкою кушая в блюде самое лучшее, вкусное" Дусяты.

grabẽzdai „rupiecie" = *gramẽzdai* или *gremẽzdai* „т. с." — *gramõzdai* — „т. с." : *grabánk-štelėti* „грóхнуться; умереть" — *gramėti* „падать с грохотом". В семазиологическом отношении ср. *baldaĩ* „rupiecie" — *bildėti* „poltern"; *-zd-*, повидимому, из *-ž-d-*, ср. *grabažiúoti* „szukać po omacku".

315(14) ***grazna*** „краса, красота, украшение“ Юшкевич Лит. сл. I 465 из **graz-d-nà* : *gražùs* „красивый“.

grazna „дисциплина, grastìs“ Дусяты, *grazně* Вилкомир из **grazdnà* : *gražóti* „угрожать“, сл. *groziti* : лит. *gresiù* „запрещать, отвращать“.

grebėzdúoti „szukać po omacku“ : *grabėstúoti* „т. с.“ Дусяты : *grebes-ylà, -ỹlos* „niezgrabjasz“ (ср. *blerbes-úoti* „вздор нести, болтать“ Хвейданы) : лтш. *greb-t* „eingraben mit einem Grabstichel“.

grebezúoti „лепетать“ : *grebėstúoti* „т. с.“ : *grebės-*.

gremėžúoti „gawędzić“ : *gremėzdas* „niezgrabjasz“ : *gravezúoti* „gryzmolić, źle mówić“ — *gravėlda* „niezgrabjasz“, *grėva* „т. с.“.

grimsta, grimzdo, grimsti „тонуть“ : *nu-grimdo* „пошол ко дну“ Дусяты : сл. *gręznǫti* Berneker 350.

griauzdau, -ýti „наваливать, набирать всякой рухляди“.

griõzdas, pl. ***griõzdai*** „рухлядь“ Дусяты, *griõsti* „искать, перебирая рухлядь“ l. c., *iš̃griozdė* vìsą grỹčią, *až-griozdóti* „заставить (комнату) рухлядью“ l. c.

grùbzlas „кочка, бугорок“ Хвейданы (вм. *z* после *b* следовало бы ожидать *ž*) : *grùbas* „т. с.“, лтш. *grubulis* „Höcker“, *grùb-tas* „ком (на пашне)“ Лынгмяны, др.-сев. *kryppa* „Buckel“ : *gru-m-uñtas* „большой ком“ Юшкевич Лит. сл. I 714 — *grum̃-s-las, grum̃-s-tas, grum̃-tas* „ком (на пашне)“, лтш. *grumba* „морщина“.

grumzdis „kielb“ Хвейданы : нем. *Gründ-ling*.

grumzdė 3 praet. „угрожал“, iiemus karâlus *grûmzde* Постилла Даукши изд. B. 112_2 : *grūmóti* „угрожать“, *gruménti* „греметь“ : *gráu-džia* „гремит“.

gruzdù, gruzdėti „тлиться, гореть без пламени“ из **grud-dėti* : *graudùs* „ломкий“, *ap-griaūd-usi* mėsà „apkẽpusi, apdžiūvusi“ Юшкевич Лит. сл. I 35 : лтш. *grazdēt* „Eisen o. Stahl härten“ — лит. *grūdyti* „т. с.“.

gruzd-ìnti „выпасть, вытравливать“ Юшкевич Лит. сл. I 464 : *grùž-inti* „т. с.“ l. c. 483, *grùžas* „огрызок“.

316(15) ***gruznóti*** „помаленьку есть“ Kálvaitis Prūs. liet. dainos 96 из **gruzd-nó-ti* : *gráuž-ti* „грызть“.

juõzganas „черноватый“, ср. *balzganas* „беловатый“ = **bals-ganas* : *juõsvas, balsvas* : *bálsis* „weisser Borg“.

kaũzyti „клянчить“ ср. Юшкевич Лит. сл. I 587 : *kaũ-l-yti* Хвейданы : *kaũ-n-yti* „т. с.“ Бартники.

kemzras „кочка“ (у Юшкевича, в рукоп. словаре) из **kémz-dra-s* : *kémsas* „кочка“ Дусяты, где произносят *kìmsas* (при *pìmpė* = *pémpė*) — *kimzras* у Юшкевича Лит. сл. I 476 вм. *kémz(d)ras* : лит. *kẽm-u-ras* „куча, множество“ Таврогины, úogos áuga *kemuraĩs* : лтш. *ķems* „eine Dolde, Traube“ вм. **cems*, с *k* из **kams* = сл. *komъ*, лтш. *kam-uõls* „ком“, лит. *kam-uolỹs* „клубок“ : *kę́sas* „кочка“ Хвейданы, Ретово, Ольсяды, Иллоки из айст. *ken-sa-* — лтш. *ķen-ors* „eine Dolde, ein Strauss von Blüten“ Ulmann.

keperzúoti „бежать подпрыгивая, pašúokomis bėgti“ Хвейданы : *iš-kepersúoti* „выйти покачиваясь“ Юшкевич Лит. сл. I 588, *pa-kepérsi !* межд. Хвейданы.

kevérza „неповоротливый“ Дусяты, Юшкевич Лит. сл. I 361 (неверно I. с. 467), *keverzóti* „sich träge bewegen“ Дусяты.

kevérzas „четырёхугольный кусок (хлеба)“ Хвейданы = *kevérsas* „т. с.“ I. с.

kẽzlinu „тихо иду“ Дусяты из **kẽzd-l-inu* : *kẽšinu* „иду“ Лынгмяны — *kẽžinu* „т. с.“ Хвейданы : *kẽ-b-l-inu* „иду“ Хвейданы.

kẽzulas „Bündel“ Купишки, Солы : *kẽs-ulas* „пучок“ Дусяты, žiedų *kesulẽlis*: úogų, žirnių *kãs-ulos*, *-ių* „гроздья“ Лынгмяны : *kasà* „куча, гнездо“ Юшкевич Лит. сл. I 439 = *kasà* „die Haarflechte“ : др.-сев. *haddr* „langes Haupthaar des Weibes“ из герм. **hazdas* : лит. **kezdas*, откуда *kẽz*[*d*]-*u-las* : пр. kcxti Voc. 70 „Zopfhaar“ из айст. **kes-tī* f. : сл. *kos-mъ*.

17(16) ***krémzda*** 3 praes. „хрустит (в зубах)“ Юшкевич Лит. сл. I 482 : *kremžėti* „хрустеть“ I. с. 478.

kremzlẽ „Knorpel“ Дусяты, Лынгмяны, *krimzle* „chrzęsta, cartilago“ Ширвид Dict. 27 из **kremzd-lẽ* : пр. *gremsde* Voc. 87 „Nasenknorpel“ вм. *kremzdẽ* : *krems-lẽ* „Knorpel“ Хвейданы из **kremst-lẽ* : лтш. *skrimst-ala* „т. с.“.

kumpérza „sukumpėlis, сгорбившийся“ Хвейданы, ср. *kev-érza*.

kùzbezdis „Bovist“ Юшкевич Лит. сл. I 470 : *kùbezdalis* Дусяты.

kuzdù, kuzdėti „дрожать (от холода)“ Хвейданы, Ужвенты из **kut-dėti*: нем. *hudern* „vor Kälte zittern“ Fick III[4] 92 из

и.-е. *kut-* : лит. *kùd-ul-ti* „сильно трясти (за волосы)“ Хвейданы : *kliugĕti* „дрожать“ Юшкевич Лит. сл. I 343 с „мягким“ *k* из *kiaug-* = *keu-g-*.

kuzûoti „iść powoli“ Юшкевич Лит. сл. I 359, 395, Kossarzewski Lituanica 32a : *kužúoti* „т. с.“ Юшкевич 130 (если *ž* не описка вм. *z*) : aš pėsčia *ne-kvėžįsiu*, važiúota parvažiúosiu Юшкевич L. dainos 647,1 : *kvėš-inti* „eĩti“ Юшкевич l. c. 395.

laizdaũ, laizdýti „находиться в огне, гореть“, lieβuwius... ugnimi *laiſdanczius* Вилент 1579 г. W 92_9; *łaizdaú* βioi' liep*ſ*noi' Постилла Даукши 1599 г. изд. B 358_7, pêczią *łéizdąti* l. c. изд. ориг. 524_{34}, pêczeus *łéizdąnczio* 526_{29}, *łéizdo* úgnimi 534_3. *Laizdaĩ* из **lais-daũ* : *leĩsti* „жечь, зажигать“ — bažnićia... tùri vgni *ſ*awimp..., kurios ataio *ſ*unus Diewo *leyſt* arba *ſ*ukurt Ширвид PS 124_{33}, Sakies atais vgnies *leyſt* arba *ſ*ukurt l. c. 128_{19} : лтш. *liesma* „пламя“ из айст. **leis-mā* — лит. *liepsnà, -ōs, liẽpsną* „т. с.“ вместо **lies-nà*, с *p* под влиянием *lip-ti* „гореть“ — nûdžios... ęst... *pa-lipái* (с глоссою β*akalei* „in-kuraĩ“), kuréis vgnis... *ſ*ufikûre Постилла Даукши изд. B. 14_{16} — лтш. bērza skalu *ie-lipīju* „я зажог берёзовую лучину“
318(17) BW 26936, plānā skalu *lipīdama*, nuolūkuoju tautu dēlu BW 9335,6, ср. 10212. Лит. *liepsnà*, не **liepšnà*, только потому, что сравнительно недавно вставлено *p*, т. е. после того, как *ps* изменилось в *pš*.

nuo-laiznùs „powolny“ Лынгмяны из *-laiz-d-nù-s* : *nuo-laidùs* „покатый; уступчивый“. Ср. *nuo-šlė-d-nù-s* „покатый“ Хвейданы — *šlėjaĩ* 1 sing. praet. Дусяты.

lìzdas „гнездо“ : лтш. *lizg(a)-s* J. Endzelin BB XXIX 188 : пр. *liscis* Voc. 412 „Lager“, *Cauca-liskis* из *lis-ka* : пр. *lisityos* Voc. 545 „Notstall“ из айст. **lis-ītjā* (ср. *žalkt-ýčia* „дочь сказочного *žalktis* — ужа“ Дусяты, *Lıng-ýčia* „дочь *Liñgė*“ l. c.).

liuõznas „długi, cienki (o słabych)“ Лынгмяны (у Юшкевича Лит. сл. I 445 : *liõznas*. Не из *liuõznas* ли?) : *liáunas* „гибкий, слабый“ из **lĕu-no-*, откуда введено „мягкое“ *l* и в **luõznas* из **luozdnas* : *pa-loda* „pasileidìmas“ у Ширвида : *leid-* : *liuona* „удобство, роскошь?“ — aš jum davjau gana gerą *liuoną* Basanavičius Liet. pas. yv. IV 237.

nu-lùzgęs „оборванец“ Юшкевич Лит. сл. I 53, *luzgis* „ein Lump“ Geitler Lit. Stud. 95 : *lùskis* „оборванец“ Шавли — *lùskos* „Lumpen“ — лтш. *lauskas* „Schinn, Schelfer“, *luska* dēlu māte BW 23521 : р. *лузгá* — *лускá* „шелуха, кожура“ из

и.-е. *lousgā, -kā : лустá „т. с.“ Даль II³ 710 из *lous-tā : лит. lù-k-u-tas „lacinia“ Хвейданы — lùk-štas „скорлупа, шелуха“ Дусяты, Бартники, ríešutis lùkšti „лущит“ Солоки : лтш. lāupata „Stück von einem Ganzen“ из leu-p- : lau-p-aū, -ýti dúoną „отламывать (по кусочку)“ Дусяты = сл. lupiti.

makaũzė „башка“ Юшкевич Лит. сл. I 407 : makaūlė „т. с.“, ср. Pałąngos Juze 104_{35}, Довконт Būdas 188_{22}.

mẽzliava „складчина“ Хвейданы из pass. mēz-d-inu : mēsliava „т. с.“ Ольсяды, Довконт Būdas 172_1, 237_7 из *mest-liava. Ср. лтш. neš-ľava „Geschenk, Zaubermittel“, лит. pỹ-liava „сыпка“.

19(18)

mégzdau, -yti „дразнить“ Водакли с недавно вставленным g : лтш. mēd-īt „т. с.“ : pāmēčioti „Jmdm nachspotten“, жем. pā-mėt-lio-ties „т. с.“, pā-mėtoti „подражать“ Довконт Giwatas 70 : mēg-dau, -yti „die Zunge zeigen, spotten“ Дусяты.

mozúoti „махать“ из mās-d- : most-agúoti „махать; жестикулировать“ Хвейданы, Юшкевич Лит. сл. I 108 : mos-úoti „махать, размахивать“ Твереч, Бартники : mó-ti.

peĩzoti „vituperare“ Хвейданы, Ольсяды, iš-peĩzoti „zmarnować, wypeckać, oczernić“ Юшкевич Лит. сл. I 610, ĩsz-peizoiu „derideo“ Довконт Žodrodys $12b_5$, jû iprotius ĩr istatimus ĩszjoukę ĩr ĩsz-pejzoię Довконт Būdas 58_{16} : peĩ-k-ti „tadeln, mäkeln“ : гот. fijan „hassen“, faian „tadeln“.

pilvãzas „брюхан“ Хвейданы, pilvĩzas „т. с.“ Твереч.

pĩrznius „Furzer“ Солоки, Дусяты : pìrda „т. с.“ Хвейданы.

pláuzdinis „das ganze Bett“, прилагательное к *pláus-da „перо“ : с.-в.-н. vlies, vlius „Fliess“ из *pleu-s-o : лит. plùs-kos „Haarzotten“, ирл. luascach „zottig“ Bezzenberger BB XII 241 : лит. plùs-t-inti „drzeć, tarmosić“ Юшкевич Лит. сл. I 341, 370 : восточно-лит. plûksna „перо“ из *plûs-na, со сравнительно недавно вставленным k (старое ks даёт kš!) : жемайтск. и зап.-аукшт. plùnksna „перо“ из *plù-n-s-na (с инфиксом) : лтш. plaũkas „Flocken“ Bielenstein Lett. Spr. I 75 — лит. pláu-k-as „волос“ : plaĩ-š-os, -ų „мочала, minkštoji liepos karna“ Хвейданы, arpniû wĩrkszticmis ĩr plauszomis bej witĩmis siułoię ĩr rajszioję Довконт Būdas 16_{21}, apwižo sawo žirgus plauszomis l. c. 188_1 — plûšėti „мочалиться“ Хвейданы : лат. plū-ma „Flaumfeder, Flaum“.

pleĩzgės = pleĩskės „мужская (пыльниковая, бесплодная) конопля“, pleizgãnės (sc. kanãpės) „т. с.“ Куршат = pleiskãnės „т. с.“

20(19)

Дусяты, Лынгмяны : *pléiskanos* „der Schinn“ l. c. — *pleyſkanos* „otrębie w głowie“ Ширвид Dict. 235 : лтш. *plis-ka* „Lump“ Bielenstein Lett. Spr. I 126 < айст. *plei-s-*, *pli-s-* — сл. *plьxъ*, *plěšь* : *pléi-k-ata* „der Schinn auf dem Munde“, *pléikatota* burnà Хвейданы : *pléi-n-ė* „отрубистая чешуйка, сходящая с лица; образующаяся на тлеющих углях“, burnà eĩna *pléinėm(is)*, žarìjos dẽdas *pléinėm* — žarìjos pradėjo *pléinėti*, praes. 3 pers. *pléini* Дусяты = пр. *pleynis* Voc. 75 „Hirnhaut“, *plieynis* Voc. 38 „Staubasche“ : *plė-n-ìs* „плёнка“ Дусяты, *plėnėti* Юшкевич Лит. сл. I 614 : *plo-s-k-ãniai* (sc. kanãpjai) „мужская конопля“ Хвейданы : *ploſtakies* gielažines „kirys“ Ширвид Dict. 90, *ploſtakie* „blacha“ l. c. 14, *plos-t-ėkė* „лупа“ Юшкевич Лит. сл. I 225, 506 из и.-е. *pl-ā-s-* : *plaskāniai* „pleĩskės“ Юшкевич Лит. сл. I 597 — *plāskatos* „мочала“ (mėdis išėjęs į mažiáusias *plāskatas* около Шавель) из и.-е. *pl-a-s-* (: *plā-k-atomis* eĩna, ср. Юшкевич Лит. сл. I 614) — норв. *flas* n. „Kopfschinn“ Fick III[4] 252 : лтш. *plauskas*, *plaukstes* „der Schinn, Schelfer auf dem Kopfe“ — *pluzganas* „Schinn“ Brasche D.-lett. Wb. 622 из айст. *plus-g-*, ср. *pláuzdinis*.

plepérza „болтун“ Хвейданы : *plepėti* „болтать“. Ср. *kump-érza*, *kev-érza*.

plezd-ėnti „mit den Flügeln schlagen, flattern“, *plazdù*, *plazdėti* „schlagen (vom Pulse)“, *pa-splazdẽs* „pakrutẽs“ Юшкевич Лит. сл. I 427, *pleznóti* — *plaznóti* „flattern“ — *plėzúoti* „flattern“ Bezzenberger LF 156, *at-plėzúoti* = *at-plėdúoti* = *atplėtúoti* „przyjść“ Юшкевич Лит. сл. I 139 : *plāsta*, *plastėti* „бить (о пульсе)“, *plaſta* giſlos „bije puls“ Ширвид Dict. 14, teĩp privárginau árklį, kàd nėt *plastėt'* pradėjo „все жилы начали дрожать“ Дусяты — *at-plastėti* Юшкевич Лит. сл. I 139 — *plestenu* sparnays „quatio pen-
321(20) nas, plaudo pennis“ Ширвид Dict. 373 : sparnaĩs *plasnóti* „махать, бить крыльями“ Хвейданы из **plast-nó-ti* : герм. *fleð-r-ōn* „flattern“ Fick III[4] 251.

pũzdras, pl. **pũzdrai** „faules Holz“ Ремигола, Межинис 201 из и.-е. **pūs-dhro-* — *pūzras* „próchno“ Юшкевич Лит. сл. I 361 : *pūs-ras* „т. с.“ Смильги, Янишки : *pūznis* „т. с.“ Дусяты из **pūzd-nis* (неверно Brugmann Gr. II[2], 1 стр. 506) : *puvėsas*, pl. *-ėsai* „гниль; гнилое дерево“ Пильвишки : лат. *pūs*, *pūris* „Eiter“ — норв. диал. *føyr* „morsch“ из **fauza-*, др.-сев. *fauskr* „faules, morsches Holz“ из **faus-ka-* Fick III[4] 242: авест. *pavi-*

-ti-š- „Fäulniss“ Brugmann Gr. II², 1 стр. 435 — *pjau-laĩ* „гниль“ Хвейданы, Юшкевич Liet. dainos 1278, 1.

rìz-énti „scherzend mässig lachen“ из *ris-d-* : лат. *rīdēre* „lachen“ : *re-j(e)*, лтш. *riê-t* „лаять“ — лит. *rai-r-ëti* „громко говорить“ Дусяты, герм. *rai-r-ēn* „brüllen“ Fick III⁴ 341 : лтш. *rie-sts* „Brunstzeit“ из айст. **rei-s-ta-s* — лит. *raistas* „т. с.“, *rajstou* essąnt Довконт Būdas 168₃₁ : *re-v(e)* > лат. *ru-g-īre* „brüllen“, лит. *ru-jà* „die Brunst des Wildes“, лтш. *rū-te* „die Laufzeit der Hunde“, лтш. *rau-na* „die Brunst der Katzen“ = сельдь и язь ходят *руном* Даль III³ 1743 : *rā* из *(e)re* + *ā* > лтш. *rā-t* „бранить“.

sklezdù, sklezdéti „zittern, flattern, von den windbewegten Baumblättern“ Куршат, Patolei žaliuosim, patolei *sklezdėsim*, ik išleisi dūkrelę Kálvaitis Pr. liet. dainos 14. Мне кажется, что Куршат и Нессельманн неправильно объясняют глагол *sklezdėti*. Из сборника песен Калвайтиса, равно как и других, видно, что *sklezdėti* значит „распускаться“ (о листьях, цветах) : Dar nežaliavo žalios lankelės, *neklestėjo* lapeliai, nepražyd pumpurėliai Kalvaitis l. c. 265 „еще не зеленели зелёные луга, не распускались листья, не зацвели почки“, Praded žaliuoti žalios lankelės, *sklĕsti* žali lapeliai l. c. : žydi *klĕzda* lelijėlės Юшкевич Liet. dainos 596,1, megelkėlė *sù-klĕstė* l. c. 806,17, žydi *klĕzda* bijūnėlis Юшкевич Svotb. d. 1079,6.

122(21) ***skriaũznas*** „худой и тоненький“ Лынгмяны из **skriaūd-dnas* (ср. *į-sklėdnùs* „krzywy, ukośny“ Юшкевич Лит. сл. I 552): *skriaudžiù* „обижаю“.

skruzdìs, -iẽs, gen. pl. ***skruzdũ*** „die Ameise“ Хвейданы, Ретово — лтш. *skruzde* BW 1326, 1 : вост.-лит. *skrudĕ* „т. с.“, ср. Olechnawicziaus Pasakos Pritikimaj Weselos ir Giesmes. Wilniui 1861 стр. 21—34, *skrud-ėlĕ* „т. с.“ Дусяты, Лынгмяны.

spleznóti „махать крыльями“, sparnelius *pa-spleznoti* Kalvaitis l. c. 67, 68 : см. *plezd-énti*.

spùrzdu, spurzdéti „биться руками и ногами (крыльями), сопротивляясь внешнему усилию“ из **spurd-du* : *spùrdu, spurdĕti* „т. с.“ Дусяты, Ушполь, Лынгмяны : *spį̃ra* или *spùr-sta, spùro, spùrti* „отдираться, лупиться“ — лтш. *spurs* „Faser“ : *spur-g-úoti* „отрываться, отдираться“, ср. Юшкевич Лит. сл. I 162 — лтш. *spurgulis* „Faser“.

struzdéti „дрожать“ Юшкевич Лит. сл. I 343.

taũziju, taũzyti „болтать, молоть вздор“ Хвейданы, Ретово, Ольсяды, Юшкевич Лит. сл. I 186, Pałąngos Juze 105_7. Волончевский Tamosziaus isz Kempis... Kningas ketures 265_{20}, 294_1 : *tou-s-* > др.-в.-н. *dōsōn* „brausen (v. Winde), rauschen, lärmen“, др.-сев. *ϑausk* n. „Lärm, Getümmel“, *ϑjóstr* m. „Ungestüm“ : *tou-d-*>с.-в.-н. *dōz* „Schall, Geräusch“ Fick III[4] 187 : лит. *tū-t-úoti* „кричать (о пролетающих журавлях); петь“ Дусяты, Gérsma *tūtúosma*, ẽ põnam niẽko nedúosma l. c. „будем пить, веселиться, господам же ничего не дадим“.

termez-ó-ti „sudeln = schmieren“ : ? *termẽzliju, -yti* „говорить недостоверное; всякую чушь городить = *мазать“ Лынгмяны : *term-énti* „peckać“ : *tér-l-ioti* „brukać, peckać; łajać“ Хвейданы, Ретово : *teř-š-ti* „brudzić; oczerniać, obmawiać“.

trìznà, gen. sing. ***trìznos*** „горячий, скорый“ Дусяты из **trid-d-na* : *trìčas* „т. с.“ Хвейданы из **trìd-šas* (ср. *mìg-šas* „соня“, *vařg-šas* „бедняга“) : *trìedžiu*.

323(22) ***tūzgénti*** „anklopfen an die Tür“, Naktį vėjai prie durelių *pa-tūzgęs* Kálvaitis l. c. 237 : *tuskenu* „kołocę“ Ширвид Dict. 97, *tusku* „tłukę“ l. c. 370 : *tùskinti* „дёргать, тузить“ Дусяты, Jùrgis Agõtą tùskina. — Rāktas (загадка) l. c.: *tunſk-enket* 2 pl. imperat. 1559 г. Forma chr. 35_4 : др.-инд. *tun-j-áti* „schlägt“ : *tu-t-ěti* „бежать (слегка постукивая)“, ср. Юшкевич Лит. сл. I 654 : см. *taũzyti*: *tev(e)* — *tve* + *ā̃*, лит. *tvó-ti* „tüchtig prügeln“ — *tvă* (слабая ступень), *tvā-t-iju, -yti* „бить (палкою)“ Хвейданы — širdìs *tvā-k-si, tvak-sěti* „бить“ Дусяты, Tol jos skalbja, tol *tvak-snoja*, kol bernyčius privilioja Kálvaitis l. c. 5.

urzdù, urzdéti „ворчать о собаке“ Юшкевич Лит. сл. I 397, *uřzdinu* šùnį „дразню“ = с.-з. жем. *uřzinu* „т. с.“, loubieię szunį óżdarytī, idant *órzīnams* nu żawietīniko nepabajdytum kokios duszelęs Довконт Būdas 151_9 „uřz(d)inamas“ : *uřstė* šuvà „собака ворчала“, inf. *uřsti* Лынгмяны из **urd-d-* и **urd-t-*, *uřd-in-ti* „дразнить“, у Довконта Žodrodys 1 s. v. *accendo*, 23 s. v. *lacesso* — *ùrdinte*, лтш. *uřd-īt* „понукать“ : *ur-g-ėti* „ворчать“ Юшкевич Лит. сл. I 190 : *ūriju, -yti* „журить“ Янишки — *ūrėju, ūrėti* „gromić“ Kossarzewski Lituanica 57b — лтш. *aũre* „охотничий рог“ : гр. *αὐ-δ-ή* „Laut, Sprache“ — *ūdiju, ūdyti* „бранить“, *išūdijau* jį kaip paršėlį Ушполь, Дусяты : др.-инд. *u-nd-ti* „er ruft“ : лтш. *ū-p-is* „филин“ — р. *выпь* — лит. *ūpas* „эхо“ Лынгмяны.

uzdamù piřkti, pardúoti „оптом“ Хвейданы : заимств.?

vaikẽzas „парень“ ср. Bezzenberger LF 194, ***vaikẽzas*** „мальчишка“ Пильвишки : *vaĩkesčiai* „junge Kinder“ Куршат из *vaikes-t* : *vaikẽs-a-s* „парень“ Хвейданы, *vaikẽsas* priẽ *mergẽsos* atjója Юшкевич Лит. сл. I 123.

vampãziju, -yti „latrare cum parvis intermissionibus“ Хвейданы : *vámpt* „canis semel edidit vocem“ > *vámptelėti* l. c. Ср. *kalb-ãs-ij* „говорю“ Солы, Купишки.

24(23) ***veigzlùs*** „видный“ Солы, *veĩgzlios* litaros, *veigzli* vietà : **vei-pzlùs*[1] (ср. *tuk-lùs* „жирный“, *der-lùs* „bujny“ — *derėti* „być urodzajnym“) со вставочным *g* : *veizdėti*.

vẽpiza „разиня“ Твереч : *vẽp-elis* „т. с.“ Хвейданы : *vẽpla* „т. с.“ Дусяты.

vẽzdas, pl. ***vẽzdai*** „дубина“ Хвейданы, Ольсяды, Твереч, Юшкевич Лит. сл. I 439, 528, 534, Ширвид Dict. 90, *ſu wieſdais* 1579 W 163_2, su dum *wiezdam* Календарь Ивинского XI $41a_{45}$. *Vẽzdas*, ввиду лтш. *vẽza* BW 23185 „ein Stock“, восходит к пра-лит. **vẽž-da-s* (суфф. *-do-* : гр. λύγ-δο-ς „weisser Marmor“ — λευκός, ῥάβ-δος „Rute, Stab“ — ῥαπ-ὶς „Rute“). Айст. *vẽ-ž-*, вероятно, находится в родстве со следующими формами: лит. *vė-d-egà, -õs, vėdegą* „топоровидный инструмент для долбления корыт, ульев, лодок“ Дусяты = *vedegà* „т. с.“ Велёна, Бартники : др.-инд. *vádhar* n. „Mordwaffe“, авест. *vadarə* = *vádhas-, vadhasná-* „т. с.“ — *vadh-* „schlagen, töten“. Латышск. *vẽza* „палка“ И. М. Эндзелин сопоставляет с др.-инд. *váj-ra-* „Donnerkeil des Indra“ = авест. *vazra-* „Keule“.

vimzd-inti „идти“ Юшкевич Лит. сл. I 395 : *vimsčióti* „mit dem Kopfe nicken, von dem Pferden, indem sie den Kopf schnell heben und wieder fallen lassen“ из *vimst-* : норв. диал. *vama* „taumeln, unstet gehen“ Fick III[4] 392.

vizgà, gen. sing. ***vìzgos*** „мягкая трава, похожая на *saĩdriai* (Хвейданы = „carex vulpina“?), любимая пища тетерева“ Хвейданы = *viksvà*, gen. sing. *vìksvos* „т. с.“ Хвейданы, „острая, режущая трава = осока резун?“ Дусяты из **viskvà* (со сравнительно недавно вставленным *k*) < **visk-và* : *vìkšris* „осока“ из айст. *vik-s-r-*: фин. *vihvilä* „das Riedgras, die Segge (carex)“, повидимому, айстийского происхождения.

vizgù, vizgėti „находиться в движении, колебаться“ Хвейданы = *viskù, viskėti* „т. с.“ Янишки : гот. *vith-ōn* „schütteln“,

[1] [Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos katedros „Balticos“ egzemplioriuje Būgos ranka žodis **vei-pzlùs* pataisytas į **veizd-lùs*.—*V. M.*].

325(24) др.-инд. *vithurá-* „schwankend, taumelnd“ : *vei-b-* — лат. *vibrāre* „in zitternde Bewegung setzen, sich zitternd bewegen“, лит. *vỹb-ur-ti* „mit dem Schwanze wedeln“ : *vei-p-* — др.-сев. *veifa* „in schwingender, zitternder Bewegung sein“ : *vei-g-* — лит. *vig-rùs* „быстрый, живой, вёрткий“ Ремигола, *vìg-la-s* „т. с.“ Дусяты : айст. **veig-la-s* „т. с.“, откуда лтш. *vìegls* „leicht, wenig wiegend“ : *vei-k-* — лит. *veikùs* „schnell, flink“, *vaikaũ, -ýti* „гонять“. *Vizgù* : *viskù* = гр. μί[γ]-σγω „mische“ : лат. *misc-eō*.

žaizdà „рана“ из **žaid-dà* : *žeidžiù, žeĩsti* „ранить“.

žaĩzdras, illativus sing. *žaĩzdran* „горн (кузнечный)“ Южинты, Скопишки, *žaĩzdrė* „т. с.“ Янишки — *žiẽzdras*, illativus sing. *žiẽzdran* „т. с.“ Дусяты из **žeid-dra-s* : *žaidas* „печь“ Mitt. d. Lit. literar. Gesellsch. II 145, *žaidis* „Ofen“ у Бреткунаса Bezzenberger GLS 341 — *žid-inỹs* „очаг; заулок на шестке (= *priežd̀à, -ōs, priẽždą* Дусяты) для выгреба туда жара“ Бейсагола, Янишки = *židinỹs* „kominek do palenia ognia“ Жвинги (по Коссаржевскому Lituanica 33a), *žid-ìnė* „жароток = *žer-tùvė* (Дусяты: *žer̃ti* „выгребать жар“)“ : *žaĩstis* „miejsce gdzie żar zgarnywają, ognisko, np. w kuźni, w piecu“ Ворни (по Коссаржевскому Lituanica 159b) : *žiedžiù, žiẽsti* púodą „лепить, делать горшки“ Лынгмяны — *žiedžiu* „lipiu, lienu = formuię“ Ширвид Dict. 54, *žiedžius* „garncarz“ l. c. 58 : пр. *seydis* Voc. 198 „Wand“ из обще-пр. *zeĩdas* = сл. *zidъ* „τεῖχος“.

žiẽzdrai „дресва“ собств. имя озера с песчаными берегами и дном: *Žiẽzdras*, illativus sing. *Žiẽzdran* (при м-ке Linkmenes — Лынгмяны, Свенцянского у.) = и.-е. **ĝeĩs-dhros* : герм. *kisa* „grober Sand“ Fick III⁴ 44 : *žizdrà*, gen. sing. *žìzdros* „Sandkorn“ Янишки, пр. имена озёр *Sixdro, Sixdr-ine — Seghesdrien* из *Zeizdr-ina-* : пр. *sixdo* Voc. 26 „Sand“, собств. имя местности *Sixdo-lauken* = *Zigzdō-lauk(a)s* < **žis-dā*.

326(25) ***žvir̃zdai*** „Sand“ Хвейданы : хр. *zvrst* „eine Art weichen Steine“ Geitler Lit. Stud. 74 : лтш. *zvìrgzdi* BW 38; 10034; 15935 = *žvir̃gždai* „дресва“ со вставочным *g*. Лтш. *zvìedris* „грубый песок“, лит. *žvìzdras* „Sandkorn“ Довконт Būdas 115_{30}, (Pratarme) 2_{11} возникли путём контаминации из *žiẽzdras, žìzdras* и *žvir̃zdas*.

2. О литовско-латышском дифтонге ui

LXVI 218(25) В литовском и латышском языках имеется значительное число слов с дифтонгом *ui*. Одни из этих слов — несомненные заимствования из языков ближайших соседей, другие же — чисто-литовские

и латышские образования. Дифтонг *ui* в заимствованных словах восходит к двум источникам — немецкому диалектическому *ui* (ср. W. Prellwitz Die deutschen Bestandteile in den Lettischen Sprachen I 35) и славянскому (точнее — древне-русскому) *ы*. Древнерусское *ы* передается посредством лит. (resp. лтш.) *ui* в следующих заимствованиях: 1) ***buĩlis*** „karbieniec, Lycopus" = **быль*, ср. Federowski II 12, 13; 2) ***kuĩlà*** (по Куршату) или *kùila* (Свентоезёры Сейненского у.) = *кыла*; 3) ***muĩlas*** = *мыло*; 4) ***muĩtas***, лтш. *muĩta* = *мыто*; 5) ***smuĩkas*** „скрипка" = *смыкъ* „т. с." Срезневский Матер. III 447 : *smuĩkas* „род бороны, из еловых плах с сучьями" Лынгмяны (= Lìnkmenes, Linkmenų) Свенцянского у., kas *smuĩkas*, kas akĕčios (sakoma, kada kieno kaĩbos nesùdera) = *смыкъ* „т. с." Даль IV³ 304; 6) ***tuĩnas*** „кол" = *тынъ*.

Окончание dat. sing. *-ui*, напр., в лит. *vìlkui* „волку", по общепринятому учению, восходит через *-uoi* (*-ûi*) к индоевропей-
219(26) скому *-ōi*. Ср. Berneker Die Preuss. Spr. 189, Brugmann Gr. II², 2 S. 168. Это *ui* из и.-е. *-ōi* можно сравнить с *un* и *ul* из *uon* и *uol*, сохранившимися в формах *aštuñtas* „octavus" (= лтш. диал. *astutaš* из **astūtais* J. Endzelin BB XXVII 329) при *aštuonì* „octo", *pùlti* „cadere" при *púolu* „cado", ср. еще диал. лит. *vilkų̃n* „волков" из и.-е. **wl̥kᵘōm*.

Теоретически вполне допустимо, что из индо-европейского дифтонга *ōi* в литовском и латышском языках правильно развивается *ui* не только в исходе, но также и в середине (или начале) слова. Формам *pienúotas* „запачканный молоком", *spuogúotas* „прыщеватый", *miegúostas* „сонный" других говоров в Дусятах (Новоалександр. у.) и Ушполях (Вилкомирского у.) соответствуют *pienùitas*, *spuogùitas*, *miegùistas*. В последних словах казалось бы возможным возводить дифтонг *ui* к и.-е. *ōi*, но против такого допущения решительным образом говорит форма instr. pl. *vilkaĩs* = др.-инд. *vṛ̥kāiḥ* = гр. λύκοις из и.-е. **wl̥kᵘōis*.

В громадном числе случаев происхождение дифтонга *ui* остается нам неизвестным. В некоторых словах *ui* могло заменить собою старое *ū* или *u* под влиянием параллельных форм с *ī* или *i (j)*. Восточнолитовское *buĩtis*, *-ies* f. (с подобным ударением в говоре Даукши и дусятском) „быт, положение, житьё" возникло из *bū-tis* (ср. *būt-ỹbė* „das Wesen, die Existenz" у Куршата) под влиянием praesentis **bujù* „bụvù" (ср. лит. *gu-jù* „гоню" при лтш. инфинитиве *gū-t* „хватать, ловить"). Жем. *paukšt-ùitis*

„птичка“ (Иллоки Тельшевского у.) могло возникнуть путем контаминации формы *paukšt-ûtis* (Хвейданы — Kvĕdarna, Ретово — Rietãvas) с *paukštýtis*.

Ниже даю список литовских и латышских слов с дифтонгом *ui*, в большинстве случаев оставшимся мне непонятным по своему происхождению:

220(27) **bruikšk̃ēt** „трещать“ (лтш.).

bruišìs „cyprinus erythrophthalmus“ из *bruńš'is*, ср. *Pìlkainis* из *Pìlkalńis* „Pilkallen“ Словики, Владиславов.

brùižti „гнать прочь“ J 239, 559, 564, LF 102, *bruĩž-tas* „верёвка, дубина (всё чем гонят)“ J 564, *bruĩkštas* „т. с.“ J 239, 528, 564 : *iš-brūškinti* „выйти (незаметно для других мелким шагом)“ J 564.

builis „ein stumpfes Messer“ (лтш.).

bùipt! aukštỹn ìš vandeńs gálvą ìř rankàs iškìšo skę̃zdamas J 247.

buĩtis, -ies „житье-бытье“ Дусяты, *bûities* gen. sing. Постилла Даукши изд. Э. Вольтера 352_{15}, 354_{17} „existentia, substantia“ : *buiklas* „быт, житье“ J 247, *buišà* „т. с.“ : tęn *būklė* velnių Liet. pasakos yv. IV 66. *ui* вм. *ū* введено, повидимому, из praes. **bujù* „bǫvù“.

cuinyties „Jucken empfinden, und sich durch Ziehen der Kleider und Schulter dessen entledigen“ Geitl 80 — звукоподраж.?

čuibas nom. pl. „?“ BW 21100 (лтш.).

čiuinas „опрятный, чистый“ J 274, *czujnus*, gàszus, pujkus „piękny“ KosL 32a, *cziujnus* „chędogi“ Pałąngos Juze 98_{23}. *Čiuinus* семазиологически, вопреки Брюкнеру Lit.-slav. Stud. I 78, несоединим с польским *czujny* „wachsam“.

čiuižti „мочиться, mingere“ J 274 : *čiaž̃ž-ti* „mingere“ J 265 : *čiurēti* „течь, струиться“ J 278 — *čiur-lỹs*, *čiuřlio* „струя“ Купишки — *čiuřkšti* „журчать“, *čiurkšlỹs* „струя“ — *čiurmãsliju* „мокрою тряпкою долго вытираю“ Лынгмяны : лтш. *čurēt* „mit Geräusch fliessen“ — *čurga* „Regenbach“. Звукоподражание.

221(28) **gruĩliai** „парные яички (у самцов)“ J 477, plìkas, nùkirptas kaĩp *gruĩlius* J 713.

gruinỹs „Kahlkopf“ Mielcke : *grýnas, -à* „голый, нагой“ Твереч, Лынгмяны, *gryn-áila* „голиná, pieva, kurioje nęauga žolė“ Таврогины.

guìbt „ohnmächtig, matt werden“ : *ǵeiba, ǵeiba,* kāmēr *izǵeiba* „vārga, vārga, kāmēr nuobeidzās“ Austrums XIV, 2 стр. 73 = лит. *geĩbti* „падать от слабости, издыхать“ Янишки, лтш. *gaiba* „Törin; die in den Tag hinein redet“ : *gvaibti* „млеть, обмирать“ J 500.

guinióti „гонять, гоняться“ J 487 вм. *gunióti* с *i* из *gujù* „гоню“ : *guńoti* „płoszyć“, *guńojimas* „płoszenie“ KosL 44b — *gìn-yti* „гнать“ J 492 — пр. *gun-twei* „treiben“ : *gujù* и *guinù* вм. **gūnù, gùiti* вм. **gûti* „гнать“ Эндзелин ЖМНПр. 1910 июль стр. 198 : и.-е. корень *gʷe-u-* и *gʷe-we-* „двигаться“ — др.-инд. *jáva-tē* „eilt“, *purō-gavá-* „Führer“ из *-gʷɔwó-*, *ĕta-gva-* „schnell kommend, eilend“, гр. πρέσ-βυ-ς „der Alte, Gesandte“, лит. *žmo-gùs* “terri-gena“ : **gʷe-wā* > *gvó-ti* „идти“ Твереч при *gó-ti* „идти“ Купишки из и.-е. *gʷā-* [из *gʷe* + *ā* или *gʷe* + *ă*], греч. ἔβη : *gʷe-n(e)-* — сл. *жена* = **gʷenā* „пришлая“, лат. *venīre* „kommen“, лит. *genù* „гоню“ : *gʷe-m(e)* — гот. *qiman* „kommen“, лит. *gemù* „рождаюсь“ : *gʷe-j(e)* „двигаться = жить“ — гр. βέομαι „ich werde leben“ : *gʷĕ-b(h)* — лит. *gėb-elėti* „pielęgnować“ KosL 43b, *gab-enù* „несу, тащу“.

gainióti „гонять“ Хвейданы, Ретово = лтш. *gaiňāt* BW 20196,3 новообразование вм *ganióti* (Велёна). *Gainióti* из *giñti*, как *trainióti* J 478, J⁴ 110,1; 1015,2 из *trìnti* „тереть“.

gùirė „pisciculus minutissimus“ Хвейданы, Векшни, J 487 : *gùr-nė* „род рыбы“ J 496.

kluicens „Kranich“ (лтш.).

kluikis „zakalec (chleb), zakał“ Mież 115.

kluikis „ein besessenes, aber unfruchtbar gebliebenes Ei“.

kluĩkis „дубина“ Войнута : *klùkas* „Keule“ Хвейданы.

kluĩkis „глуповатый“ J 179, 449, *kluĩk-šis* „kváiša“ Mież
222(29) 115 = *klaĩk-šis* „дурачок“ Хвейданы, *klaikšas* „т.с.“ Векшни : *kluĩkti* „глупеть“ J 48, 449, 450, 591, *pa-klaĩkstù, -kaĩ, -kti* „сойти с ума“ Янишки : *kluikóti* „vagabundieren“ LF 126, *kluik-inėti* „блуждать, ходить как без ума“, *kluikinėj* kaip padūkęs Янишки = *klaikinėti* J 359 : лтш. alus mani *klaini* dara BW 29840.

kluinis (лтш.) = *kleinis* „кривоногий“ BW 11308 var. : *kluins* „schief abgetreten“ : *iš-kleiniòti* „выйти (на кривых ногах)“ J³ 264,8, 595,8 : *kléi-va* „кривоногий“ Лынгмяны, *kleĩvas, -à* „schiefbeinig“ Колтыняны Вил. губ. : *kleĩ-p-ti* „schief treten (Schuhe)“ — *klì-bas, -à* „хромой“ Дусяты : *klìšas* „schiefbeinig“ —

klei-š-iúoti „fortgesetzt mit einwärts gebogenen Füssen nach Möglichkeit eilig laufen“ : лтш. *klu-b-urs* „ein lahmer, unbeholfener Mensch“ — лит. *klu-m-bas* „auf einem Beinelahm“ — лтш. *klundur-kāja* „ein Schiefbeiniger“ : лтш. *kla-m-burkāja* „т.с.“ — *klemš-iúoti* „ungeschickt, plump gehen“.

kluite = *kluikis* „Kron-, Brach-schnepfe“ (лтш.).

knuisis „Mücke“ LF 127, Geitl 92, Довконт Liet. istorija I 14 = *kniuīsis* „комар“ Иллоки : лтш. *knaĩši* BW 29284, 4 — *knuši* „Staubfliegen, Staubmücken“ BW 29284, 4 var., *knaušuoties* „чесаться“ l. c. : *knuosīties* „т.с.“ BW 25013, 29284, *knuotēties* „т.с.“ BW 29284, 5 : *į-si-kniausiù*, *-kniaũsti* „закопаться, влезть“, paršėlis *įsì-kniausė* mìgin Ушполь : *knisù* „рою“.

kruiklis „ein Händelmacher“ (лтш.).

kruilis = *kreilis* „ein Linkhand, Linkischer“ (лтш.) : *krei-s(a)-s* „левый“ — *kreĩ-va-s* „кривой“ — *kreĩ-p-ti* „wenden, kehren“ — гр. κρί-κος „Kreis“.

kruities = *krūties* „sich mit der Brust andrücken“, *ui* из praes. *krujuos* : пр. *krū-t* „fallen“, лит. *pelė-krutai* „Mäuse-falle“ Купишки, лтш. *krau-lis* „Absturz“.

223(30) **kuibina** „Ledersohle“ (жем.) вм. *kuibena*, заимствованное слово с латышского, ср. *kuibenē-m* „nadzenēm“ BW 20600 : *kuiba* „ruońu pēdas āda, kuŕu senāk zvejnieki pastalām lietuoja“ BW 20396, 10 var. Лтш. *kuiba* — финского происхождения : *koipi* „das Bein“.

kuidēt „männlich Vermögen haben“ (лтш.).

kuiga „Wasserhuhn“ (лтш.).

kùika „кляча“ Янишки, *kuĩkė* „т.с.“ Ракишки : пр. *kaika-n* в *paustocaican* Voc. 654 „wildes Pferd“ : пр. *kay-we* Voc. 443 „Stute“ : *kĕvė* „кляча“ Твереч, Солоки, Бейсагола.

kùikis „1. дубина Войнута, 2. клюка нищего Mież 120, 3. крюк, 4. ходуля, szczudło Векшни“ : *kùkis* „крюк“ Akielewicz Głosownia 107, Мацково — taĩ patáikė, kaĩp *kukiù* tvorõn Мацково, *kukà* „clava“ Būga Aist. stud. I 66 : *kúoka* „дубина, здоровая палка“ Дусяты, Лынгмяны = лтш. *kuoku* acc. sing. „дубину = kūju“ BW 23377 var. = *kùoks* „дерево“.

kuils „Kronschnepfe“ (лтш.).

kuili „Knollen an Kohlpflanzen, die sie welk machen“ (лтш.).

kuilỹs, kuĩlio = лтш. *kuĩlis* „der Eber“ : *kũkis* „боров“, *kũkė* „свинья“ Akielewicz Głosownia 114, *kũkuť* voc. „поросёнок“ Ду-

сяты : *kiaũ-lė* „свинья“ из *keu-*, пр. *skew-re* Voc. 865 „Sau“ : лтш. *cũka* „свинья“ из **kū-kā* с „мягким“ *k* из *kiau-* < *keu-*.

kuĩnas, -ù „комолый“ Солоки, Лынгмяны, Твереч, *kuinà* kárvė „безрогая корова“ это kárvė kaĩp *kuĩnas* „кляча“. В перечисленных говорах слово *kuĩnas* в значении „кляча“ заменено словом *kẽvė*. *Kuĩnas*, pl. *kuĩnai* „кляча“ Дусяты, Хвейданы, Тильзит, Ширвид Dictionarium 363, Постилла Даукши 1599 г. изд. Э. Вольтера стр. 24_{31}, 271_{30} : *kuĩ-kė* „кляча“ Ракишки : *ku-m-ẽlė* „кобыла“ : *kù-žis*, *kužiùkas* „жеребёнок“ = лтш. *kuze*, kumeliń! BW 29813, *kužu*, kumeliń! BW 30142.

kuĩsis „комар“ Ретово, Кретинген, Помпяны — лтш. *kuis-lis* „Staubmücke“ J. Endzelin AslPh XXXII 290 — *kuis-ýties* „sich
224(31) reiben (wenn es juckt), sich schubben“ Geitl 93 : пр. *cussis* Voc. 783 „Mücke“ — др.-инд.: *kuṣá-ti*, *kuṣ-ṇā́-ti* „reisst, zerrt“ : лат. *culex* „Mücke, Schnake“, ирл. *cuil* „culex“ из *ku-li-* : лтш. *ku-t-ēt*, *ku-d-ēt* „kitzeln, jucken“, лит. *kùt-inti* „щекотать“ Дусяты, сл. *skъ-kъt-ati* „т.с.“ redupl. *sku-ku-t*.

kuĩs-nóti „бежать“ J 200.

kuĩšis „ein ganz junges Füllen“ Geitl 93 : *kuĩ-nas*, *kuĩ-kė* „кляча“.

kùĩš-ti „sachte nebenher laufen“ : ? *kušù*, *kušẽti* „moveor“, *kùšinu* „moveo“ Хвейданы.

kuĩtas „роща“ J 569, *kuĩtis* J 455, J³ 332,18; 553,1, *kuitẽlis* J³ 1172,18 = *skuĩtis* J 455: *kuĩstai* J 81, 641, жем. *skuĩstis*, по Явнису, значит „густой ельняк“, ср. Geitl 109 : *skujà, -ōs* „игла ели, сосны“ Дусяты.

kuĩtals „Doppelschnepfe“ (лтш.).

kuĩt-én-ties = *kut-énties* „sich mit dem Schnabel die Federn auflockern, zurechtzupfen“ — *kuičiúos*, *kuĩsties* „т.с. = *šiulšinties* Хвейданы, kasinėties, snapù purinėties“ Виштинец — Vištýtis : лтш. *kut-ulis* „Viehlaus“, *skut-ulis* „Schaflaus“ : см. выше s. v. *kuĩsis*.

kuĩt-ẽti „издыхать“ — ãtkala rankà dúosiu — iĩ tù *nukuitẽsi* J 124, т.е. „ap-kvaĩsi ir apkvaĩtęs **nu-kvaitẽsi* = gãlą gáusi“ : *kvaistù*, *kvaitaũ*, *kvaĩsti* „дуреть“ Велёна — *kvaištù*, *kvaišaũ*, *kvaĩšti* „т.с.“, *kváišė* bóba „глупая, дура баба“ Купишки — *kvaĩlas* „дурак“ : šiñdėi grỹčioi teĩp dùšna, kà nẽt *ap-kvošaũ* „ослаб, почти потерял сознание“ Дусяты. *Kuit-ẽti* можно сравнивать и с *kaĩp-ti* „exspirare“ Хвейданы — *kajpstantys*

nom. pl. part. praes. act. Довконт Būdas 176_{13} : *keĩp-ti* „т.с." Янишки — žỹdas *nu-keĩpo* „умер" : *at-si-kỹp-ti* „odchwycić się, ożyć" J 149.

lùiba „der Tölpel" J 69, *luĩbis* J 524, J³ 1512,10, Lumpis
225(32) alias *lujbis* Векшни, по KosL 32a, *ap-si-luĩbinu* „udawam głupca" J 69, *luĩbinti* „iść spuściwszy oczy nadół" J 326, *į-luĩbinti* „wkraść się" J 524 : лтш. *l'umbi* nom. pl. BW 432, 9, *l'umbas* nom. pl. BW 431,3 var., *l'umbi* voc. sing. BW 14438 var. „Tölpel" : *l'umpis* bija mans vīriņis BW 21890 : *lumbis* „неряха" J 69 = лтш. *lumbis* „ein dummer Klotz" Ulmann : *lem̃pis* „Tölpel" Bielenstein Lett. Spr. I 59, 147, BW 12806, 25581,1 = *l'empis*, *l'empers* и *lempuris* „Lümmel" Ulmann : *lẽberis* „niezgrabny" J 101 : жем. *liubẽr-iškas* dárbas „niezgrabna robota" Хвейданы.

ap-si-luĩmyti „apsi-gérti, upić się" J 69.

lùina „лентяй, болван" — eĩk tù, *lùina*! tokiẽ *lùinos* — niẽko nemóka dìrbti! tokià *lùina*! Дусяты : ирл. *lían* „sanft" из *lei-no* : жем. *leĩ-ta-s* „застенчивый, кроткий" Хвейданы : *lẽ-ta-s* или *lė-tùs*, *-ì* „patiens omnium rerum" Pałąngos Juze 49_1, 70_{35} — *lẽ-na-s* „вялый, застенчивый" Биржи, Купишки, лтш. *lę̃ns* „медленный": eĩk tù, *liaũsiau*! „lùina" Лынгмяны из *le-u-s-*.

luĩnas „комолый" J 248, 249, 449 : *launys* „ein Hammel, ein Bock ohne Hörner" Nesselmann Wb. 377 (= *liaunys*?) : *lù-ta-s* „curtus" — vištà *lùtė*, gaidỹs *lùtis* Хвейданы : др.-инд. *lu-nā́ti* „schneidet" — лит. *liáu-nuo-s* „т.с." Дусяты, Лынгмяны : лат. *lētum* „Tod, Vernichtung" из и.-е. *lē-* из **el + ē* : лит. *lat-ùkis* gaidỹs „коротконогий петух", *latùkė* vištà Дусяты, Ушполь из и.-е. *la-tó-* „curtus" : *lìmstu*, *limaũ*, *lìmti* „ломаться" Хвейданы — *lamìnti* „miętosić", Nugis ir tawi pati *su-lamisiu* Вольтер Лхр. 239_{29} — *lámžau*, *lámžyti* „гнести, мять (платье)" Дусяты из и.-е. *le-m(e)* : и.-е. *lā* из *el + ā* — лат. *lā-ma* „Lache, Morast, Stumpf" = лит. *lomà*, *-õs*, *lõmą* „nizina, dolina" Янишки, Хвейданы, Велиона, *łomá* „dół" Постилла Даукши изд. Вольтера 44_1, *łomás* acc. pl. 36_6, *lomė* „łąka mała między lasem" KosL 36b — *ló-bas* „долина" Солоки, Лынгмяны, Твереч, „луг в долине" Дусяты — лтш. *lā-nis* „ein
226(33) unwegsamer Wald, Bruch" : и.-е. *lō* — *lúo-ma* „сословие", напр., bajõrų *lúoma* Векшни, Довконт Būdas 103, Giwataj 234, 242, *lùmas* „stan" Пост. Даукши изд. B. $95_{1,6}$ = юго-вост. жем. *lū-mas* „dalis łauka" KosL 36b, *pa-lūma* „razem wzięte zagony lub błonie kilku z kolei gospodarzy, lub kilku wsi z kolei" KosL 114 с *ū* из *uo* — *lúo-ša-s* „хромой" Хвейданы, Ретово : *lą̃šas* „т. с."

в Постилле Даукши (цитирую по оригиналу), *łąβi* nom. pl. 278_{15}, *łąβiémus* dat. pl. 318_{31}, *łąβús* acc. pl. 343 из и.-е. *lo-n-ḱo-*.

lùĩšis „верхушка моркови, брюквы, лука и др.“ Лынгмяны, Солоки, Таврогины, paim̃k àž *luĩšio* iř išráusi.

-lùiti „лаять“ в выражениях *su-lujo* margi kurtai Kálvaitis Prūsijos Lietuvių dainos 48, *su-lujo* loti margi kurteliai l.c. 201, Vai dā neprijojau nė garsaus kaimelio, ir *su-lujo* margi kurtai, užgiedo gaideliai Basanavičius Ožkabalių dainos № CIII, szou... *só-luię* Довконт Būdas 151_6: *lūjúoti* „лаять?“ в выражении Ir iškukavo, ir *iš-lūjavo* mano jaunas dieneles Kálvaitis l.c. 153 : лит. *ló-ti*, лат. *lā-trāre* „bellen“. *Su-lùi-ti* вм. *-lů-ti* с *i* из praes. *sù-luju*.

luĩtas „kawał“ J 182, 484, 490, Довконт Būdas 217_2, 246_4, su didiù *łuitù* aukso Довконт Giwatas 132_{23}, *łujtas*, gãbałas, klumelis „kawał“ KosL 37b, *łujtas* v. *łustas* „bryła“ l.c. 48a : *luĩstas* „kawał, bryła“ Хвейданы, *lùstas*, pl. *lùstai* „кусок“ Мацково, Твереч, Дусяты, pripîłe dwîliką rekſcių *łúſtų* Пост. Даукши изд. B. 166_{10}, *łuſtas* „skiba roley, stria“ Ширвид Dict. 338 : др.-инд. *lōṣṭá-* m., n. „Erdkloss, Erdscholle“ : др.-инд. *lēṣṭu-* „т.с.“ : и.-е. корень *(e)le-w(e)* — *(e)le-y(e)*. См. выше под словом *luĩnas* „комолый“.

luitas „замазка“ Miež 131, *łujtas* = *łajtas* „klej“, *łajtuoti* „kleić“ KosL 37b : *laĩ-ta-s* „глиняная замазка для заклеивания щелей тока, печи“ Шавли, Радвилишки = *laĩtas* „(глиняный) ток, под (печной)“ Южинты : *laĩ-staũ*, *lai-stýti* „замазывать глиною
227(34) щели тока (klúonas), очага (pẽlenas)“ Хвейданы = frequentativum от глагола *lejù*, *liejaũ*, *liẽti* „1. мазать глиною щели, 2. отливать что-н., напр., колокол, свечи“ Хвейданы = *lie-nù* „lejù“ у Ширвида Dict. 54 s. v. *formuię* — *lienu* — лат. *li-nō* „beschmiere, bestreiche“ : др.-в.-н. *līm* „Leim, Kalk“ из и.-е. *lei-mo-* : пр. *layso* Voc. 27 „Letten“.

muičia „Kniff“.

muisterēt „den Herrn spielend andere unnütz in Bewegung setzen, hin und her schicken“ (лтш.) : *mūties* „hinderlich sein, unter den Füssen sein“.

mùistau-s, mùistyties „стоять неспокойно (о лошади), потряхивать головою“ Дусяты, *mùistau*, *mùistyti* „kiwać“ KosL 48b — frequentativum от глагола **mùi-ties* (см. ниже).

muità „падаль“ Дебейки : *maità* „т.с.“ : *meĩt-kaulis* „Aasknochen“ Хвейданы : *maũt-kaulis* „т.с.“ Годлево.

mui-ties „verkehren“ : *mujuos, mū-ties* „hinderlich sein, unter den Füssen sein“, *mūjā-ties* „sich mühsam durchhelfen“ : др.-инд. *mū-rá-* „drängend, eilend“ — лат. *movēre*, ср. Эндзелин ЖМНПр. 1910 июль 198 : лтш. *mu-d-īt* „antreiben, anpurren“, *mud-r(a)-s* „munter“ : корень *me-y(e)* — др.-инд. *máya-ti* „geht“, *mī-va-ti* „schiebt, drängt, bewegt“ — ц.-сл. ми-нѫ-ти „transire, praeterire“.

muitijuo-s, muityties „poprawić się“ KosL 48b, *pér-si--muitija* ligà „die Krankheit sauert aus“ Nesselmann Wb. 413.

muītija-s, muītyties „ныть“ J 440, 494, Kàd *muītijas* pilvas, nelinksmas gývolis. Pagędę, *su-si-muītiję* viduriaĩ gurguliúoja : *maĩ-džia, maũsti* „ныть, тосковать“, dañtį *maũdžia* „ноет зуб“, kárvė *maũdžia* veršio „die Kuh verlangt nach dem Kalbe“ — *ãp-maudas* „досада“.

muiži „Fegliss, Kehricht“ (лтш.).

228(35) ***pluinīt*** „zupfen, stossen, Rippenstösse geben“ (лтш.): *plíekiu, plíekti* „бить, колотить“ Дусяты, Хвейданы, Ретово : ãslą *plūkti* „делать пол из глины“, pẽčių *plūkia* „делает печку, выбивает из глины“ Дусяты — linùs *plūkti* „трепать лён“ Янишки.

pluita „die Kruste“ Mitteil. d. Lit. litter. Gesellsch. IV 181 : *plutà* „т.с.“.

pùika „цветок“ Свенцяны — Švenčiónys (по сообщению кс. Шопары), Ar kunigelis leisi eiti mano dukrelei *pùikų* barstyti par devintinį — *pujkas* nom. pl. „цветы“ Довконт Būdas 28_{27}, *puikàs* acc. pl. 133_{26} : лтш. *puĕe* „Blume“ : *pókszte* „ein Blumenstrauss (Memel)“ Nesselmann Wb. 294, aš *pokštelę* pasiėmjau — graudžiai ašaroja (Тильзит) Kálvaitis Pr. Liet. dainos 59 : лтш. *pu-škis* „ein Blumenstrauss“ : др.-инд. *púšpa-* n. „Blume“.

puikenà, -ōs, puīkenų „пешня“ Водакли : *peikenà,-ōs, peīkenų* „т.с“ Дусяты, Ушполь, Лынгмяны, KosL 49 — *peīkė* „т.с.“ Būga Aist. stud. I 83 : р. *пешня* из **пъшьня* < и.-е. *pei-s-* : *пьхати* < *pi-s-*, лит. *paisýti* „вторично молотить ячмень, очищая его от остей“ Дусяты, Лынгмяны : *paĩ-v-iju, -yti* „бить“ Комаи, Дусяты : *paĩ-l-iju, -yti* „т.с.“ Лынгмяны.

puikỹs „der Kaulbars“ Nesselmann Wb. 302 : *pūkỹs* „т.с.“ Тильзит, Miež 198, J 683 : *puokỹs, puõkio* „ёрш“ Ретово, Ольсяды, J 683, Довконт Būdas 26_{12} : *paugžlỹs, paĩgžlio* „т.с.“ Водакты из **paut-ž-lỹs* со „вставочным“ *g* : *pūgžlỹs, pūgžlio* „т. с.“ Водакты, Солоки, Лынгмяны из **pū-ž-lỹs* : *pù-ž-as*, pl. *pužaĩ*

„ёрш“ Дусяты, Южинты = *pužas* „gruby człowiek, lielu vēdaru“ Miež 201 : р. *пýзо* из и.-е. *pa*ˣ*u-ǵ(h)o* — р. *пы́жить* „надувать, взбивать пышно, пучить, напыщать“ = лит. *pū-ž-* : лит. *pu-j-óti* „blasen (vom Winde)“ Geitl 105, wiesułaj... smīltys neapregamusī tyrusī *póioię* „pujójo“ Довконт Būdas (Pratarme) 1_{15} : *pūškas* „прыщ“ Хвейданы — *papauška* „guz“ KosL 49b — *pu̧škù, puškaũ,*
229(36) *pùkšti* „незначительно пухнуть“ Хвейданы, ãkys nuõ ãšarų *pa-pùškusios* — *pūškúoti* „дышать; спать“ Хвейданы, Ретово : *pūksmė*, acc. sing. *pū̃ksmę* „веха“ Хвейданы, *pùkšras* „т.с.“ Дусяты : *pa-paučiai* „wypuchłości spodniej strony palców, gdzie pęcherz“ KosL 40 : лит. *pū-gà, -ōs, pū̃gą* „procella hiemalis“ Хвейданы, Ретово, tas paukstis... cipcio rustaj skélbdam's gaspadorion dīdius spejgus, pósnys īr *pugàs* ar darganàs Довконт Būdas 153_{30} — др.-сев. *fjúk* „Schneesturm“ — р. *пýга, пýжка* „гузка яйца, тупик“ : лит. *pū-nė*, acc. sing. *pū̃nę* „т.с.“, kiaušìnis sù dviẽm *pūnėm*, atgrę̃žk *pū̃nę*; kaĩp jį sugùrįsi : *pūnė* šóne Олькеники Трокского у. — лтш. *puns* „шишка“ BW 20920 — р. *пы́ня* „гордый, надутый“ Даль III³ 1437 : лтш. *puñte* „Knolle, Beule“ Bielenstein Lett. Spr. I 261 — svaiņa *puńǵis* = svaiņa *pūslis* BW 22973, 8 — *pun-d-uris* „ein dicker Wanst“ : р. *пы́р-ить* „вздымать шерсть, перья и оттопыривать“ — лит. *pa-pū̃r-ęs* „со взъерошенными волосами“ Дусяты = *papuõręs* „т.с.“ Лынгмяны из и.-е. *p(h)ō-r(e)* — лит. *púoselėju, -êti* „chuchać, pieścić“ Ушполь, Дусяты, Радвилишки : корень *(s)p(h)e-y(e)* — лат. *spīrāre* „blasen, wehen, hauchen, atmen“, норв. диал. *fisa* „blasen, pusten“ : *pe-s(e)* — др.-сев. *fǫnn* f. „Schneehaufe, Schneewehe = лит. pusnìs“ из герм. *faznō* Fick III⁴ 240 : *pe-n(e)* — ц.-сл. **пѧути сѧ** „inflari“ из *pon-k-*: *p(e)ne* + корневой „распространитель“ — др.-в.-н. *fne-h-an* „blasen“ — др.-сев. *fna-s-a* „hauchen, schnauben“ — гр. πνε-ῦ-μα „Wehen, Hauch; Leben“, др.-сев. *fna-s-a* „schnauben“.

puìnīt „zupfen, stossen, Rippenstösse geben“ (лтш.) : *paĩlyti* „бить“, см. выше под словом *puikenà* „пешня“ : *pumpyti* „tłuć = бить“ Miež 199.

pùiris „verfaulter Baumklotz“ Anykščių šilėlis стих. 202 : др.-инд. *pū-y-a-ti* „wird faul, stinkt“, жем. *pū-nù, pū́ti* „гнить“ : *pjaū-la-s* „verfaultes Holz“ Хвейданы или *pjáulas* „гнилое дере-
230(37) во“ Вилкавишки, Asz punus sutwierimas, asz pjaulas, drisiu tejp spierej priimti Istatitoii zokana ir giwibas dawiei? Волончевский Tamosziaus isz Kempis apej Sekima Jezaus Kristaus kningas kietures стр. 272.

puĩšos, -ų̃ „сажа“ Ушполь J 634 : *paĩšos* „т.с.“ : *piẽšos* „т.с.“ Хвейданы, Ретово, susitepe su *pijszomis* Pałągos Juze 103_4.

puižė „Kätzchen“ : *pūž-pūž!*

ruida „die Verwickelung, Handel“.

rùikis и ***rùikinis*** „юбка“ Хвейданы, Вевиржаны.

ruinas „пёстрый“ J^4 760,15 : *raĩnas* „т.с.“ : лтш. *irbe* „куропатка“ из и.-е. *ṛ-bh-* — др.-в.-н. *repahuon* „т.с.“ из и.-е. *re-bh-*, *re-w(e)* — лтш. *ru-b-enis* „Birkhuhn“, др.-сев. *rúpa* „Schneehuhn“ : *re-y(e)* — кельт. *rei-b-ākos* „gesprenkelt, gestreift“ Fick II^4 229, лит. *raĩbas* „graubunt“.

rùinis „тюлень“ LF 166 : лтш. *ruonis* „т.с.“ BW 30468. Отношение лит.-латышского слова к ирл. *rón* „Seehund“ для меня неясно. H. Pedersen Vgl. Gr. d. kelt. Spr. I 21.

rùišis „хромец“ Хвейданы, Ретово, *rùišti* „kulawieć“ KosL 36b, J 60 : *ráišas* „хромой“ Хвейданы, Ретово, *ráišti* „хромать“ l.c. : *ap-rýš-ti* „охрометь“ J 60, *rýšti* „kulawieć“ KosL 36b.

ru-rùis-t! межд. J 346, *rurùist* ir̃ atsìgulė „пал и лёг!“. Ср. *bi-bilst* ir̃ atidārė lángą „два раза стукнул ставнями и открыл окно“ Хвейданы.

skuistù, skuitaũ, skuĩsti „herumwüten, toben, irrsinnig sein“ Хвейданы, J 238, 344, 407, 552, *skuĩsti* nóri kaĩp ožiùks J^3 591,3 : лтш. *skàistuôs, skàituôs, skàistiês* „сердиться“.

skuĩstis „ein dichter Tannenwald“ Хвейданы : *kuĩtas* см. выше.

smuidrs „schlank, geschmeidig, guten Wuchses“ ср. BW 17355, 1; 22289 — *šmuidrs* BW 17355 : *smaudrs* „т.с.“ Ulmann —
231(38) — *šmaudrs* BW 24361, 3 var. : *smīdrs* BW 21325, 1 var., 21487 : *šmuodrs* BW 17355, 1 var.

stuigis „der Stoss am Wagen“ LF 178.

stuinùs „strebig, vikrùs“ Ruhig.

Suika żoles aloes „Aloes herbae succus“ Ширвид Dict. 2 есть опечатка вм. *Sunka*, ср. l. c. стр. 346 s. v. *Sok*: Succus, Sultis, *ſunka* = *sunkà, -ōs, suñką* „сок; жидкость“ Дусяты, *sunkótas* obuolỹs „сочное яблоко“, žuvų̃ *sunkà* „уха“ Дусяты.

suiniju, -yti „chędożyć“ J 274, 75?

šlùina, ap-si-šluiniju, -yti „одеться просто“ J 76.

šliuižis „ein zweirädiger Wagen“ Geitl 114, Pīrmīje rataj... bu[w]o ąnt dum tekīnióm *szlóiżió* wadīnamis Довконт Būdas 33_2 : *šliaužiù, šliaũžti* „ползти, скользить“ Дусяты — *šliùžės* „конь-

ки“ Хвейданы, *šliužaĩ* „т.с.“ Дусяты : *šliuõžti* „ползти, скользить“ Хвейданы, Ретово из *sliuo-ž-* : *sliuõ-g-ti* „ползти, лезть“ Янишки, J 552.

tuibis „Alantsbleier“ (лтш.).

tuĩk-ti „глупеть“ J 449, 450, *tuik-in-ties* „upić się“ J 361 : *tvãkas* „чад, угар“.

iš-tuĩnti[1] „высосать, выпить“ J 654 : *iš-tū-t-yti* „т.с.“ J 654 : *iš-tvìnyti* „выпить (скоро, много)“ J 655 : *tvãniju, -yti* „лить (без меры)“ Дусяты < *tvãnas*, pl. *tvãnai* „разлив реки, наводнение“ Дусяты.

tùip-t! „хвать! щолк!“ J 492, į kùprą *tùipt* gùnkterės : др.-инд. *tu-páti* „stösst“ — пл. *tupać* „nogami w ziemię uderzać“ = лит. **taup-* : лит. *táu-k-ši, taukšėjo, taukšėti* „стучать“ Оникшты : др.-инд. *tu-d-á-ti* „stösst“ : др.-инд. *tu-ñ-j-ati* „stösst, schlägt“.

uĩd-yti „fortgesetzt schelten“ : *ūdiju, ūdyti* „бранить“ Ушполь, Дусяты, *iš-ūdijau* jį kaĩp paršėlį : *ū-r-iju, ūryti* „журить“ Янишки — *ūrėju, ūrėti* „gromić“ KosL 57b : др.-инд. *u-nō-ti* „er ruft“ : гр. αὐ-ō-ή „Laut, Sprache“.

232(39) ***uic-ināt*** „dämmeln, vaĩką šokinti“ (лтш.) : *uc-inā-t* „т.с.“ — лит. *ūkáuti* „piastować“ Akielewicz Głosownia 112 — *aukúoti* „качать на руках, няньчить“.

uĩlī iet „zu nichte werden“ (лтш.).

ùiti „гнать, кричать на кого-н.“ с *i* из *ujù* Хвейданы, J 78, viĩką *ùiti* „криком отгонять (от стада) волка“ — *ap-si-ùi-d-inti* „zahukać się, otępieć“ J 78 — *ui-t-enà* „Faulenzer“, *ui-t-ùvas* „т.с.“ J 78, *uituvėlė* J[3] 774,25 : пра-лит. *ùja*, **ūti* = сл. *vъje, vyti* : лтш. *ū-pis* „филин“ = р. *выпь* : *ū-b-auna* jáučiai pō laũką : *we-y(e)* — др.-в.-н. *weinōn* „weinen“, лит. *vie-vu, vie-v-ėti*[2] „плакать, выть“ Хвейданы, Ретово (fracta reduplicatio; ср. лат. *vol-vo*).

vuimā-t „merken, spüren, wittern“ с диалект. *v* : лит. *aum-en-is* „память“, Jisai... bus geru *aumeniu* Вольтер Лхр. 246_{31} — сл. *умъ* : *om-en-is* f. „память“, pasigėrė be *omenies* Basanavičius Liet. pasakos yvairios IV 244, *óm-ynė* „intellectus“ Хвейданы, Ретово, *omė, ōmę* „instinctus“ Ретово.

zùiti, praes. ***zujù***, praet. ***zujaũ*** „бегаю“ Дусяты. Звукоподражание.

---

[1] [Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos katedros „Balticos“ egzemplioriuje Būgos ranka ištaisyta: *iš-tuĩnyti*. — *V. M.*].

[2] [Lietuvių kalbos ir literatūros instituto „Balticos“ egzemplioriuje (gautame iš J. Būtėno) Būgos ranka prieš žodžius *vie-vu, vie-v-ėti* pažymėti klaustukai, o paraštėje parašyta: = *vývu*. — *Z. Z.*].

* * *

Дифтонг *ui* находим не только в корнях, но и в суффиксах. Примеры: 1) лтш. ***tad-ui*** BW 17951, 1 var., 18408, 1 = *tadai* BW 17951, 1 : лит. *tęnuī* или *tęnuī-s* Вилковишки Сувалк. губ. = *tęnaī* „там" : *at-pentuy* 1598 г. Катих. 127 — *at-pént* „обратно, опять" Хвейданы; 2) ***kab-ùilos*** „створчатые ворота" Корцяны — Kařtena (: *kárklės* „keliami vařtai" Kařtena, Veiviržėnai, J[3] 1118,6) : *kab-ūlos* „т.с." Векшни, KosL 32b; 3) ***rub-uīlis*** „corpulentus" Хвейданы — „kiełbuk" Векшни; 4) ***mieg-ùistas*** „сонный", *lig-ùistas* „больной" Дусяты : *mieg-úostas* Лынгмяны : *mieg-ûstas* Тильзит; 5) ***lêt-uīšis*** „кроткий, застенчивый человек", *letúiššių* gen. pl. Пост. Даукши 377_{18}; 6) ***spuog-ùitas*** „пры-
233(40) щеватый", *pien-ùitas* „обмазанный молоком", *rat-ùita* bitė „пчела, возвращающаяся с поля с ношею на ногах" : *spuog-úotas*, *pien-úotas*, *rat-úota*; 7) ***paukšt-ùitis*** J 262, Иллоки : *paukšt-ûtis* Хвейданы, Ретово, dimin., *žyd-ùitis* J 440, Иллоки : *žyd-ûtis* Хвейданы, Ретово.

* * *

Несколько слов с дифтонгом *ui* находим также и в прусском языке. Древнейшему периоду прусского языка дифтонг *ui*, повидимому, был чужд. Все прусские слова с дифтонгом *ui* — заимствования из соседних языков. Пр. *wuysis* Voc. 704 „Wachthund" и *zuit* „genug" заимствованы из пл. *wyź* [*-el*], *syto*. Пр. *cuylis* Voc. 683 „Zuchteber", повидимому, заимствовано из лит. *kuilỹs* (: *kuilà* или *kùila* „къла" = *kuod-ỹs* „alauda cristata" : *kuõdas* или, как говорят в восточной Литве, *kúodas* „crista" = *šukỹs* „человек со щербою во рту" : *šùkė* „щерба"). Пр. форму *sutristio* Voc. 692 „сыворотка" некоторые языковеды (Berneker Die Preuss. Spr. 325, Trautmann Altpr. Sprachd. 146, 442) переделывают в *suiristio*, считая ее заимствованием с польского (ср. ц.-сл. сыриште). Но в такой переделке нет нам надобности, так как слово *sutristio* и без переделки объясняется вполне удовлетворительно балтийскими средствами. *Sutr-istio* есть nom. pl. neutr. к уменьш. *sutr-istjan*, образованному из *sutrā-* f. „нечистая, мутная жидкость", ср. лит. *sùtros*, gen. pl. *sùtrų* „навозная жижа" (Ковно) или „нечистая, мутная жидкость; осадки; грязь на человеческом теле" (Дусяты), лтш. *sutr-ainis* „Jauche" : лтш. *sū-l-ā-t* „siepen, Nässe absetzen, tröpfeln".

В слове *sutr-istio* имеем тот же самый уменьшительный суффикс, что и в *wos-istian* Voc. 677 „Zicklein", *pars-*[*is*]*-tian* Voc. 686 „Ferkel". Прусский суффикс *-istja-n* (neutr.) тождествен с литовским *-iščia-s*, имеющимся в волковышско-пильвишском (Vilkaviškis, Pilviškiai) *vaĩk-iščias*, уменьш. к *vaĩkas* „дитя", ср. *meřg-iščia*, уменьш. к *mergà* „девушка; служанка" (там же).

234(41) Пр. *waldwico* Voc. 406 „Ritter" Траутманн Altpr. Sprachd. 146, 456 вслед за Брюкнером считает заимствованием из пл. *włodyka*, произвольно допуская, что *wi* следует произносить как дифтонг *ui*. Форму *waldwico* можно произносить и как *valdv-īkō*, считая её уменьш. к **vald-vis* (: *valdaĩ* = лит. *kálvis* „кузнец" : *kalù* „кую" = лтш. *bur-vis* „колдун" : *buru* „колдую, ворожу"), ср. лит. уменьш. *karv-ýka* „коровушка", *brol-ýkas* „братец" (дер. Засеть Дятловской вол., Слонимского у.).

Пр. *swibe* Voc. 736 „der Fink", вопреки Траутману Altpr. Sprachd. 145, следует читать не **suibe*, но *zvibē*. Форма *zvibē* так относится к лтш. *žube* BW 7481, 1; 20335; 20336 (= лит. **žiubė*), как лит. *švirpulỹs* „дрожь" (Южинты = Jūžintaĩ Новоалекс. у.) — к *šiurpulỹs* „т.с." (Дусяты).

Пр. *luysis* Voc. 666 „Luchs", повидимому, есть описка вм. *lunsis*, ср. жем. (в Хвейданах, Ретове) *lúšis*, *-ies* „рысь": гр. λύγξ.

Дифтонг *ui* в пр. *muisieson* „grösser", по мнению Траутмана Altpreuss. Sprachd. 248, 380, восходит к и.-е. *ā-i-*.

3. Балтийские (айстийские) этимологии

1. Лит. *ãbr-inas* „arboreum vasculum" Тельши, Юшкевич Лит. сл. I 3, *abriniùkas* demin. Miežinis 1 : *ãbrė* „большое глубокое корыто" Яшишки Шавельск. у. = лтш. *abra* „der Backtrog". Сюда же, вероятно, относится и прусское название „яслей" (= жем. *už-gėldės*) *aboros* Voc. 228. Форма *aboros* может восходить к балт. *abarās* nom. pl. fem. Балт. *àbarā* „корыто" : балт. *abrā* = лит. *žãgaras* „хворостина" : *žãgrė* „соха".

2. Лит. *birdà*, *-ōs*, *biřdą* „жидкая грязь" Лынгмяны : пл. 235(42) *bardlić* „beschmutzen", др.-р. *бьрнис* „глина, грязь" Срезневский Матер. I 212 из **bьrd-nije* IF XXIII 379. Сюда же должно быть отнесено и прусское собств. имя озера *Bird-awe*.

3. По Куршату и Нессельману слово *būrỹs* значит „Regenschauer", по Явнису же lytaŭs *būrỹs* (Хвейданы, Ретово) — „1. parum pluviae, sole lucente, quae cadit, 2. pluvia intermit-

tens", *būriúoti* — „leniter, cum intervallis, pluere". В свадебных песнях Юшкевича lietaũs *būrėlis*, как видно из контекста, значит „небольшой (непричиняющий вреда растениям) дождик"; ср. Aš prašiau dievo par visas dienas, kad dievas duotų lietaus *būrelį* 802,11, Prašyk, mergele, lietaus *būrelio* — atžels žalios rūtelės 1095,16, Prašyk lietaus [напечат. ошибочно tulaús] *būrelio* 174,11.

Лит. lietaũs *būrỹs* неотделим от žmonių (paũkščių, avių etc.) *būrỹs* „множество, куча людей" (gen. sing. *būrio*), родственного с др.-инд. *bhūri* „viel, zahlreich". Lietaũs *būrỹs* „*куча дождя", считаемый Брюкнером L.-slav. Stud. I 75 и Бернекером Sl. et. Wb. 103 заимствованием из слав. языков, ничего общего не имеет со слав. словом *буря* „Sturm, Sturmwind" (= *bouryā „воющая, завывающая" : лтш. *baũruôt* „brüllen").

4. Жем. *dýžiu*, *dýžti* (Хвейданы, Ретово) или *dìežiu*, *dìežti* „virgis, loris caedo" (Векшни, Ольсяды) сохранили, повидимому, более древнее значение, чем лат. *fingere* „eine Masse gestalten, bilden, formen", гот. *deigan* „knetten, aus Ton formen". Корень *dheigh-* „caedere — fingere" в семазиологическом отношении ничем не отличается от корня *tep-* : сл. *tepą* „ferio, flagello", лит. *tàpšterėti* „Jmdm einen leichten Schlag tun, versetzen" — лит. *tapaũ*, *tapýti* „fingere aliquid ex luto, nive" (Хвейданы).

5. Р. Траутманн Altpreuss. Sprachd. 323 пр. *drogis* Voc. 285 „Rohr" считает тожественным с лит. словом *drugỹs* „лихорадка". Пр. *drogis* я читаю *drōgis* из балт. *drāgas* (Būga Aist. stud. I 27) и сопоставляю с фин. *ruoko* „Rohr, Schilf", вот. *rōko* „Schilf", эст. *rõg* „Schilf, Rohr, Binse".

236(43) **6.** Р. Траутманн Altpreuss. Sprachd. 336 пр. *geeyse* Voc. 718 „Reiher" считает опискою вм. *geerse* = лит. *gėršė*. Но *geeyse* может быть также опискою и из *geense*. Форму *geense* я сопоставляю с балтийскими: 1) *geń-žė*, откуда жем. *gę́žė* „ardea" Хвейданы, Ретово, 2) *geń-šė*, откуда жем. *gę́šė* „цапля" Ольсяды.

Описку *y* вм. *n* имеем и в другом слове; *Luysis* Voc. 666 „Luchs" вм. *lunsis* = ю.-вост. жем. *lū́šis*, *-ies* f. „рысь" (Хвейданы, Ретово, где произносится с „носовым" *u*). В *droanse* Voc. 749 „Crex pratensis" имеем описку в обратном направлении — *n* вм. *y* : пр. *drā°izē* — лит. *driež-lė* „т.с." Эйрагола.

7. Лит. *glus-nùs* „послушный" представляет слабую ступень к сл. *глухъ* „taub" (= *glouso-*), сохранившуюся, напр., в р. *о-глóх-нуть*, *о-глóх-лый* (= *glus-*). Основное значение корня *glus-* было „слышать, слушать". В семазиологическом отношении *глухъ*

можно сравнить с жем. *klùsas* „глуховатый“ (Хвейданы, Ретово) : *klausýti* „слушать“.

8. Лит. *godau* „ratiocinor“ сохранил нам Ширвид в своём Dictionarium'е стр. 317. В литовских говорах находим следующие формы, родственные с *godau*: 1) *godó-ti* „думать“ Трокский у., *god-ēlė* „дума“ : *su-s(i)godójau* sáu *godēlę*; 2) *at-si-gostù*, *-godaũ*, *-gõsti* „вспомнить, догадаться“ Дусяты, Ушполь; 3) *pa-gõdo-ti* „сочувствовать, жалеть“ : *nepagõdo* seĩgant „nepasìgailì“; tù mán *nepagodaĩ*, õ tù nežinaĩ kàp mán sópa; kàp jìs nedykavõs, kàd jám mótina *pagõdo* в Сейнах. Лит. *godaũ* Бернекер SEW 289 без достаточного основания считает заимствованным из. сл. *гадати*. Ср. еще лтш. *gādāt* „думать, заботиться“ И. Эндзелин ЖМНПр 1910 июль 202.

9. Срб. *grîč* „крутизна; бугор“ есть отприлагательное существительное из **griko-* „крутой = кривой“ = *greiko-*, родственного с лтш. *grèi-z(a)-s* „кривой“, пр. *grēiwa-kaulin* „Rippe“ из
237(44) *grei-va-* „кривой“. Весьма возможно, что сюда же относится и сл. *грьхъ* (иначе Berneker SEW 350 сл.) <**groi-so-* или **groik-so-* „кривизна“.

10. Восточно-лит. форма *jielakstis* f. „одиночная оглобля у сохи“ (Юшкевич Лит. сл. I 683) или „деревянная нога“ (Бейсагола = Baisógala) возникла из обще-лит. *ielekstis* (*la* из *le*). Вместо *ielekstis* в Велёне (= Veliuonà) говорят *ielekštis* f., с законным изменением *s* в *š* после *k*. Что в слове *ielekstis* *k* не вставочный согласный, ясно из параллельной формы *ielek-tìs* (не **ĕlektis*, как думает E. Lidén Arm. Stud. 96 сл.). Формы *ielek-stis* — *ielek-štis* так относятся друг к другу, как *ak-stìs* — *ak-štìs* „ость, рожон“, *ink-st-ìrai* Дусяты — *ink-št-ìrai* „węgry“ Лынгмяны (из **ink-stì-s* : **ink-štìs*). Формы с *k-s* возникли путём морфологического уподобления формам, в которых *s* не изменялось в *š*, напр.: *skìl-stis*.

Лтш. форма *ielukši* „die Femerstangen am Pflug“ (Bezzenberger Lett. Stud. 169) и лит. *ielik-štis* f. „одиночная оглобля у сохи“ (Юрборг) показывают, что в *ielek-štis* — *ielek-tìs* *-e-k-* относится не к корню. Во всех названных выше словах корнем служит *iel-*, *-e-k-* — *-i-k-* — *-u-k-* же суффиксальн. распространения. Слабая ступень корня (основы) *iel-* (из айст. *eil-*) была *il-*, которая сохранилась в лтш. *ĩlksis* pl. „оглобли“ (: es bērīti *ilksīs* jūdzu BW 11417, 1). В айстийском названии „оглобли“ (= палки, шеста) *eil-* звук *l*, повидимому, суффиксального происхож-

дения. Айст. *eil-* может находиться в родстве со следующими формами: 1) жем. *ái-l-is* m. „clava“ Būga Aist. stud. I 81, 85; 2) лит. *íe-n-a* „оглобля“ из айст. **einā*, ср. E. Lidén Ai. stud. 62; 3) лтш. *aĩ-r-is* „весло“ — др.-сев. *ār* „Ruder“; 4) гр. οἰαξ „Steuerruder“ из **oi-s-ā-k-* E. Lidén l.c. 63.

11. Пр. *kadegis* Voc. 608 „Wacholder“ ближе всего стоит не к лит. *kadagỹs* (Тильзит, Хвейданы) или *kadugỹs* (Велёна), но к лтш. диал. *kadedzis*, сохранившемуся в следующем стихе песни — Visi mazi *kadedz-ini* zelta ziedis nuoziedēja BW 3707, 1 var. (Nieder-Bartau).

238(45) **12.** Лит. *kařstas* „могила; гроб“. Нессельманн Wb. d. Lit. Spr. 181 из старых словарей приводит форму *karsz-tas* в значении „die Grube, das Grab“. Существование формы **karštas* другими памятниками не подтверждается. Н. Даукша в своей Постилле 1599 г. знает только форму с *s*, т. е. *kařstas*, pl. *kařstai*. Привожу несколько цитат: arti búwo *kárſtas* изд. Вольтера 239_{17}, ągoſp' *kârſto* l.c. 239_{18}, iʒêię iż *kárſtų* l.c. 238_{16}, gulêio paláidotas *karſté* 264_{15}, *karſté* padêtas 265_{35}, priêio /palitêio *kârſto/* iaunikáitį atgîde l.c. по оригин. 334_{11}, — numíruſi iʒneʒe...ir priêięs palitêios *grábo* 333_{16}, Jéſus palitêio *kârſtą* 336_{24}, gerklé ių yra *karſtų* instr. sing. 394_{31}.

Kařstas находится в родстве со следующими словами: 1) лтш. *škiřsts* „сундук; гроб“, откуда заимствовано фин. слово *kirstu* „Kasten“, 2) др.-инд. *kartá-* m. „Grube, Loch“ = пра-лит. **kařtas* „корыто“, откуда фин. *kartta* „der Trog“ : лит. *prā-kartas* „корыто“ Ширвид Dict. 106, „ясли“ Постилла Даукши изд. ориг. $614_{51,53}$, 3) с.-зап. жем. *karsa* „пещера“ у Довконта Prasma łotinu kalbôs СПб. 1837 г. стр. 32_9; Żodrodys СПб. 1838 г. стр. 37b s. v. *spelunca*—и.-е. **kort-s-ā*, 4) сл. *kor-yto*.

Kařstas возник из праформы **kart-tas*. *Kařstai* имеет такое же место ударения, как и другие слова, образованные посредством суффикса *-to-* (masc.) или *-tā-* (fem.), напр.: *lāstai* „Gänsenest“ (Погири, Вилкомир. у. *NB*. без следов носового!) — пр. *lasto* Voc. 209, 492 „Bett“ из **lat-tā̆* (: с.-в.-н. *lade* „Brett, Bohle“), *váistai* „лекарство“ (Купишки), *slāstai* „западня, мышеловка“ (Дусяты, Солоки), *raĩstai* „болотистые пространства, покрытые кустарником“ (Дусяты, Ушполь, Лынгмяны), illativus sing. *maĩsta-n* — nom. sing. *maĩstas* „корм, пища“ (Дусяты, Коман) — *mìtinu* „кормлю (скот зимою)“ l.c. (ср. illativus sing. *galaĩ*, *laukaĩ*, но *rātan*, *raĩstan* при nom. pl. *galaĩ*, *laukaĩ*—*rātai*, *raĩstai*) и др.

Р. *керста* или *корста* „гроб“ (Срезневский Материалы I 1206, 1411) заимствована с финского.

239(46) **13.** Лит. *laĩvas* „лодка, корабль“. Слово *laivas* по А. Шлейхеру (Lit. Lesebuch 285), Ф. Куршату (Lit.-deutsches Wb. 218) и И. Яблонскому (Юшкевич Лит. сл. I 536) имеет восходящую интонацию, в пользу которой говорит также и восточно-литовская форма *laĩvė* „чолн, сколоченный из досок“ (Дусяты, Купишки). Лтш. форма *laĩva* „лодка“ (по П. Шмидту) показывает, что в литовских говорах должна существовать также форма с нисходящею интонациею, т. е. *láiva* и *láivas*. Форма *láivas*, повидимому, известна на Куришгафе; ср. Bezzenberger Lit. Forschungen 132. Слово *laiva* известно не только литовцам и латышам, но также и западным финнам: фин., вот., крив. *laiva* „navis“, эст. *laew* „Schiff, grosses Boot“ Thomsen BFB 193. Является теперь вопрос, кто заимствовал название „лодки“: литво-латыши у финнов, или финны у литво-латышей? Неотделимость слова *laiva(s)* от лит. *lovỹs*, *lõvjo* (Хвейданы, Ретово, Тильзит) или *lovỹs*, *lóvjo* (Дусяты, Ушполь, Лынгмяны) „корыто“ говорит в пользу айстийского происхождения финского *laiva*. В восточно-литовских говорах *lovỹs* значит не только „корыто“, но и „чолн однодеревку“, „душегубку“. *Lovỹs*, как уже отметил W. Prellwitz EW. d. Griech. Spr.[2] 269, неотделим от гр. λζνός „Trog, Sarg“ из и.-е. **lā-nó-s*. В словах *lai-va-s* — *lo-v-ỹs v* суффиксального происхождения. Формы *lai-v-* — *lo-v-* (= и.-е. *lā-v-*) так относятся друг к другу, как и 1) *nái-v-au*, *-yti* „мучить до-смерти, погублять, истреблять“ Южинты, *naiva* „choróbsko, licho“ Kossarzewski Lituanica 49 : *nó-v-iju*, *-yti* „мучить до-смерти, погублять, истреблять“ Хвейданы, Векшни, Янишки, Постилла Даукши изд. В. 116_{33}, $117_{14,22}$, *novis*,*-ies* „притеснение, угнетение“ Довконт Liet. ist. I 200, II 226, Pasakojimai II 27, Giwatas 13 = лтш. *nāve* „смерть“ : варианты того же корня — *ne-k̂-* гр. νέκυς = авест. *nasu* „Leichnam“ — лат. *nex* „Tod“, *necāre* „töten“ : *en-k-* жем. *enkiúoti* „мучить до-смерти, погублять“ Хвейданы, Ретово — ирл. *ēc*, др.-брет. *ancou* „Tod“ из *n̥k-* : *ne-v(e)* гр. νε-νευ-κ-έναι · τεθνηκέναι Hess. — лит. *navì-kaulis* или *navì-kas*

240(47) „навья, мёртвая косточка“ Бейсагола, *naujõs* káulas „т.с.“ Хвейданы : *ne-y(e)*, лит. *nei-và* „высыхание, похудание от болезни“ Кули (Тельшевского у.), „вид болезни = nervičnà liga“ Дусяты — *neĩ-v-oti* „мучить, изнурять“ Скопишки, Салаты — Salõčiai (Поневежского у.), *iš-si-neĩvojo* žąsiokai „поиздыхали гусята“ Скопиш-

ки; 2) пр. *kaywe* Voc. 433 „Stute“ из айст. *kai-vē* (ср. пр. *pausto-caican* Voc. 654 „wildes Pferd“ из *kai-ka-n*) : восточно-лит. *kĕ-vė* „кляча“, жем. *kĕ-v-inas* „т.с.“; 3) лит. *glĩ-v-ės* „слизь“ — гр. γλοιός „klebrige Feuchtigkeit“ из **gloivós* : *glĕ-v-ės* „слизь“ — лтш. *glęvs* „schlaff, träge“; ср. *glėi-m-ės* : *glĕ-m-ės* „слизь“ Юшкевич Лит. сл. I 707.

С формами *laĩvas* — *lovỹs* — ληνός находятся в родстве также лит. *luõtas* „челн однодеревка, душегубка“ и герм. *lūϑra-* m. „корыто“ (Fick III[4] 371). Слово *luõtas*, pl. *luõtai* известно в Ковне, Пренах, Годлеве, Бартниках; ср. *luotas* Ширвид Dict. 7 s. v. *bat* „navis oraria“, *luotelis* l. c. 135 s. v. *lodź* „navicula“, *lūtas* Постилла Даукши 1599 г. изд. ориг. 79_{19}, 291_{2}, antramė *lūtė* l.c. 288_{2}, *lūtė* arba aldiòii (опечатка вм. *aldiiòi*) l.c. 377_{12}, pripilde abú *lūtú* l.c. 288_{3}, *lūtús* acc. pl. 288_{10}, prikabino *luotą* prie galo laivo Basanavičius Liet. pasakos yvairios IV 120, *lūtas* „челнок“ Юшкеви Лит. сл. I 536, cf. A. Leskien Bildung d. Nomina 197; Atsiir bernẽlis paĩ šiàs jūrias — mariàs sù margúoju *luoteliù* Юшкевич Liet. dainos 870,1.

Отношение гласных в *luõ-ta-s* и герм. *lū-ϑra-* таково как и в следующих формах: 1) *plúo-stas* „пором, плот“ Иллоки : *pláustas* „т.с.“ Хвейданы = гр. πλω-τό-ς „schwimmed, schiffbar“ : πλυ-τό-ς „gewaschen“; 2) *plúoštas*, pl. *plúoštai* „волокно“ Помпяны, Скопишки : *plaũšos*, *-į̃* „мочала“ Хвейданы; 3) *púos-elė-ti* „pieścić, chuchać“ Дусяты : сл. *pux-*, *pyx-*; 4) *spúogas*, pl. *spuogaĩ* „прыщ“ Дусяты, *spuõgas* Хвейданы : *spáugas* „т.с.“ Велёна, Ушполь; 5) *grúodas* „замёрзшая грязь“ : пл. *gruda* „т.с.“.

241(48) Корневые альтернанты *lā-* (—*lo-v-ỹs*, λη-ν-ός) : *lō-* (*luō-ta-s*) : *la*[x]*-i-* (—*laĩ-v-as*) : *lū-* (— герм. *lū-ϑra-*) возникли путём распространения из пра-индо-европейской базы *ele* „течь (—идти, бежать) : плыть : делать так, чтобы текло—лить“, известной во многих распространениях; напр.: 1) лит. *almuõ*, *almeñs* „сукровица, гной изо рта мёртвого тела“ Юшкевич Лит. сл. I 13 с диалектическим *a-* вм. *e-* — *ẽlmės*, *ẽlmių* „т.с.“ Куршат : *almaĩs* púola vaikaĩ praũsties priẽš pùsryčius „поспешно бросаются дети мыться перед завтраком“ Юшкевич Лит. сл. I 13: собственные имена рек—*Elmė* (Оникштского прих.)—пр. *Ylme* „Nebenfluss der Alle, jetzt auch Elm genannt“, *Ylmune*—*Elmone* : пр. *Alna* „der Fluss Alle“ : *Alóna* — река в Пернаровском прих. : *Alsà* — река в Юрборгском прих. : *Alantà* — река в Водактском прих.—*Alantas* в Кулевском прих. : *Alėja* — река в Россиенском

прих. : *Aluõtė* — река в Свядосцском прих. : *Alaušà* — река, *Ãlaušas* — озеро в Ушпольском прих. : пр. *Alpus* — озеро : *Almuonė* — река около Краупишек в Прусской Литве; 2) гр. ἐλ-θ-εῖν „идти" : лит. *áldau, -yti* „быстро гнать" Кретинген, Иллоки; 3) *ele-w(e)* — гр. ἕλυ-ται · ἕρχεται Hes. : λου-τρόν „Bad" : *leu-k-* — лит. prãkaitas *liaũkia* „пот сильно течет", inf. *liaũkti* Дусяты, *liaũkos* „волны" Янишки; 4) *(e)le-y(e)* — гр. λείβω „träufele, vergiesse ein wenig", лат. *liquēre* „flüssig sein" из *li-k*^{w} : лит. *lej-ù* „лью" : гр. λειμών, ирл. *lian* „Wiese".

Весьма возможно, что *lovỹs* — *laĩvas* — *luõtas* находятся в отдаленном родстве с лит. *aldijà, -õs, ãldiją* = прасл. **oldbja*, ср. гр. ἐλθεῖν (: лит. *áldau* „быстро гоню") P. Persson Stud. 237[1].

14. Пр. *landan* „Speise" находится в родстве с лит. *landuonìs, -iẽs*, acc. sg. *lañduonį*[1] „zanogcica, ногтоеда" (Хвейданы, Ретово, Иллоки, Векшни, Вевиржаны, Довконт Būdas 68_{11}, Календарь Ивинского VII 33a, XV $44b_{11}$, Юшкевич Lit. сл. I 394, 694). Слово *land-uonìs* семазиологически вполне тожественно с *ėduõ*, gen. sing. *ėduoniẽs* „ногтоеда" (Kossarzewski Lituanica 43a) или *ėd-uonìs* „т.с." (Юшкевич Лит. сл. I 634). В айст. корне *land-*
242 (49) „есть", как показывает ирл. *longaim* „esse" (Pedersen Vlg. Gr. I 107, 184), *-d-* есть корневой определитель.

15. Лит. *líeknas*, pl. *líeknai* имеет следующие значения: **1.** „вязкое безлесное (чистое) болото" (Купишки, Скопишки, Понемунок, Поневеж); **2.** „болото, поросшее мелким лесом" (Янишки, Юшкевич Liet. dainos 1018,10; в моих Aistiški studijai I 151 дана неверная интонация) и **3.** „роща" (Довконт Būdas 18_{16}, 29_{31} и у Вольтера Об этнографич. поездке 134_{11}). В слове *líeknas* „болото — роща" имеем такой же переход значения, как и в р. *ляда* „nasser Boden, Sumpf-fläche" — пр. *linda-* „долина" = др.-сев. *lundr* „Hain", Būga Aist. stud. I 151[13]. В Скопишках, Понемунке и др. м. рядом с *líeknas* существует параллельная форма *líekna*, употребляющаяся только в „стереотипических" выражениях, напр., kàd tavì *líekna* „kad tavi balà = чтоб тебя черти взяли!", ср. *liekna* (диалект. *lĕkna* Bezzenberger LF 135) „niedrige Wiese, Rieselwiese" у прусских литовцев.

Слово *líekna(s)* известно латышским говорам в следующих формах: *liẽkns* „Niederung" Bielenstein Lett. Spr. I 74, tavi

---

[1] *lánduonį* Mosėdis, Salantai [šį išnaša yra Būgos ranka įrašyta Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos katedros „Balticos" egzemplioriuje. — *V. M.*].

precenieki... *liekná* pūta stabulīti BW 14244 „raistè“, dzil'as *liekńas* BW 227, 1; 18319 var., ej uz *liekńu* BW 20375 var., вост.-лтш. pavasar iudiņš tak pa visōm *līkńeńōm* BW 12614, 1.

Лит.-лтш. *licknas* = айст. *léi-k-na-s* „мокрина“ находится в родстве с лат. *liquēre* „flüssig sein“, который в свою очередь есть распространенный посредством k^{w} корень *ley(e)* : лит. *lie-ti* = сл. **лити**, гр. λεί-βω „träufele, vergiesse ein wenig“, λιβάδιον „Au, feuchte Wiese“, ирл. *lian* „Wiese“ из *lei-no-s* Fick II[4] 242, гр. λει-μών „jeder feuchte u. deshalb grasreiche Ort, Aue, Wiese“ : пр. *Lyma, Lymaio* „lacus“, лит. *Liminas* — озеро Лынгмянского, Солокского прихода.

16. Если пр. *loase* Voc. 493 „Decke“ восходит к **lōd-s-ē*, то оно находится в родстве с лат. *lōdix* „gewebte Decke, Bett-
243(50) decke“; *-s-* из *-d-s-*, повидимому, имеем в пр. слове *glosano* Voc. 778 „Blintschleiche“ из айст. *glōsenā* с диалектическим изменением *se* в *sa*; cf. *assanis* Voc. 14 „Herbst“ = р. *ссень, sawayte* Voc. 16 „неделя“ и *possi-ssawaite* Voc. 20 „среда“ = лит. *pus-sevaitė*.

Glosano (из айст. *glōsenā*) так относится к лит. *gluodenà*, как лтш. *glāsît* „гладить“ к лит. *glódžiu, glósti* „гладить“, или пр. *grosis* Voc. 58 „Reif“ (из айст. *grōsas*) к лит. *grúodas* „замёрзшая грязь“ — сл. *gradъ* „Hagel“.

17. Славянское слово *lapa* „лапа“, родственное с германским *lōfan* „flache Hand“ (Fick III[4] 370), находит полное себе соответствие в лит. *lópa* „лапа (собаки, медведя)“ (Дусяты, Южинты). В названиях „лапообразных“ предметов корень *lVp-* (*V* = vocalis) на месте *V* имеет не только *ā*, но и *ē — e — o (a?)*. Приводим примеры: 1) *lēp-* : лтш. *lępa* „eine Pflote; Huflattig, Seerose, Laichkraut“ Ulmann = *lępa* „Huflattig“ Bielenstein Lett Spr. I 59, *lēpu* lapa „листья кубышечек“ из *lēpju* (П. Шмидт) = лит. *lępė* „Seerose“, *lępis* „calla pallustris“ Bezzenberger LF 135 сл.; 2) *lep-* : лит. *lèpeta* „Tatze“ из обще-лит. *lep-età — lepetúoti* „schwerfällig laufen“ LF 135, р. *лéпест, лéпет* „лоскуток; листок цветка“; 3) *lop-*, если сюда относится ирл. *lue* „Steuerruder“ из пракельт. **lop-et-* Fick III[4] 370; или *lap-* (слабая ступень к *lāp- — lēp-*) : *лопáта* „лопастный снаряд для копки, выгребу, навалки и пересыпки сыпучих тел“, *лóпасть* „широкий и плоский конец; ступня, лапа“, *лопта́* „плосковатая ведь, к одному концу пошире; пральный валёк“, *лопýх* „Lappa, Nymphaea“ — др.-в.-н. *lafa* „Flachhand“ — лит. *lāpas*, pl. *lāpai* „лист“.

Разновидность корня *lāp-*, кроме *лапы* (—лит. *lópa*, гот. *lōfa*), сохранилась еще в следующих формах: 1) *лáпость* „ножная ступня, человечья лапа; стопа; ступня морского зверя"; 2) *лáпоть, -птя* : *лáпа* = лит. *nãg-inė* „лапоть" : пр. *nage* Voc. 145 „Fuss"—сл. *nogá*; 3) *ласт*, pl. *лáсты* „лапа морского зверя" из
244(51) и.-е. *lāp-s-to-* : лтш. *lâpsta* „лопата"; 4) лит. *lop-età, -ōs, lópetą* „Spaten, Schaufel" Дусяты, Лынгмяны, Хвейданы, Мариамполь, Юшкевич Liet. dainos, 430,47, Pałąngos Juze 89_{18}, Kálvaitis Prūs. liet. dainos 129, Довконт Būdas 148_{32}; 5) пр. *lopto* Voc. 548 „Spaten" из айст. *lāp-tā*.

18. Лит. muténti „coire" (Твереч) : лат. *mūto, -ōnis* „penis", ирл. *moth* „das männliche Glied" из *muto-* Fick II[4] 219.

19. Восточно-лит. *muõlas* „слизь" (*muolù* aptráuktas), *muõli, muolė̃jo, muolė̃ti* „покрываться слизью" (Лынгмяны) находятся в родстве с лит. *mólis*, лтш. *māls* „глина". Корень *mā-* „течь, быть мокрым (слизистым)" имеем в следующих словах: 1) ирл. *móin* „Sumpf, Moor", кимр. *mawn* „Torf" — лат. *mānāre* „fliessen" Pedersen Vlg. Gr. I 49; 2) др.-в.-н. *muor* „Sumpf" — лит. *moraĩ* „плесень" Юшкевич Лит. сл. I 56; 3) слабая ступень *mă-* в *mă-d-*, лат. *madēre* „nass sein, von Nässe triefen", гр. μαδαρός „zerfliessend" = лит. *mãdaras* „жидкая грязь" Хвейданы : пр. *Modis* — lacus.

20. Пр. *nurtue* Voc. 479 „Hemd" : ирл. *anart* „Hemd" H. Pedersen Vlg. Gr. d. kelt. Spr. I 178 : ἔναρα „abgenommene Rüstung", ирл. *inar* „Leibrock".

21. Пр. *paddis* Voc. 312 „Kummet" того же самого происхождения, что и жем. *pã-dis* „pa-dėlỹs = ein der Henne untergelegtes Nestei" (Хвейданы) : *pa-* + *dė̃ti*. Фин. слово *patja* „pulvillus foeno refertus helciis et ephippiis equinis subiici solitus" заимствовано из др.-пр. (или пра-лит.?) основы *padja* (—nom. sing. *pàdis*).

22. Пр. *pleske* Voc. 253 „Siele" — западно-аукшт. *plėškė̃* „Siele" (Владиславов, Синтовты, Тильзит); ср. Trautmann Die altpr. Sprachdenkmäler 401. В жемайтских говорах *plėškė̃* произносится на прусский лад с *s* вм. *š*, т.е. *plė̃skė* (Хвейданы: *plieskes* Календарь Ивинского на 1852 год стр. 28а : *plieskès* Довконт Būdas 71_9). Жем. форма *plė̃skė* своим *s* показывает, что *š* аукштайтской формы *plėškė̃* не может быть и.-европейским *k̂*, предпо-
245(52) лагаемым Р. Траутманном. *š* в *plėškė̃* возникло из *s* в положении после *k* : *plė[k]-škė̃* из **plēk-skē* (гр. πλέκω „flechte"). *Plė̃skė*

имеет *s* по той причине, что *k* путем диссимиляции исчезло до появления закона об изменении *s* в *š* после *k*. Чередование *s*+Cons. и *š*+Cons. не представляет большой редкости; ср. *plestekė* „мотылёк“ (Календарь Ивинского XV 40) — *pleštekė* „т.с.“ (Тильзит, Довконт Būdas 46_{11}) из айст. **plek-st-ekē* : лтш. *plak-ans* „плоский“.

23. Лит.-лтш. слово *putrà* А. Брюкнер Litu-slavische Studien I 123, 181 сл. считает заимствованным с русского. В виду фин. *putro* — *puuro* „der Brei, die gekochte Grütze“, заимствованного из литовского, V. Thomsen Beröringer 211 полагает, что не литовское слово заимствовано с русского, но наоборот — м.-р. *pútŕa* „Art Brei“ и б.-р. *pútra* „Hafergrütze mit Milch“ с лит. *putrà*. Joos. J. Mikkola BB XXI 121, соглашаясь с мнением Томсена о нерусском происхождении м.-р. *pútŕa* и б.-р. *pútra*, считает возможным лит. слово *putrà* выводить с финского, допуская, вслед за H. Paasonen'ом, что фин. *putro* — *puuro* находится в родстве с мордовским *pətrá* „trübe, dick“.

Финское происхождение лит.-лтш. слова *putra*[1] более чем сомнительно. Слово *putrà* нельзя отделять от восточно-литовского (Грива = Gryvà, -õs, acc. Grỹvą на З. Двине, Гайды = Gaidė Новоалекс. у.) *pùt-el-is*[2] „avižinis, pienu inplaktas, patirštas valgis“ и лтш. *pūt-el-is* „eine Speise von Hafermehl“. Параллельная форма *pùt-era* (ср. лтш. rudzu *putar-iņa* BW 3244_{19} из *put-ara*) скорее всего говорит в пользу исконности слова *putrà*, чем его заимствования с фин. *putro* : *-tr-* в литовском не могло измениться в *-ter-*. Формы *pùt-era* — *put-rà* так относятся друг к другу, как и следующие: 1) *deš-era* — *deš-rà*, gen. sing. *dẽšros* „колбаса“ : лтш. *desa* „т.с.“ BW 19210, 19213; 2) *dedeš-eras* — *dedeš-ra* „Käsekraut“ : лтш. *dedes-iņa* BW 5843 из *dedesa* : лтш. *ded-r-e* „Leindotter“; 3) *steñb-er-is* — *stemb-r-ỹs* „Stengel“ : *stam̃bas* „твердый стебель“, Rugiaĩ eĩna *stambuõs* Дусяты; 4) *skied-arà*,

246(53)

[1] *Putrà*, gen. sing. *pùtros* „каша; все кашеобразное (грязь)“ — слово, известное почти во всех говорах. Привожу несколько цитат из Довконта: Douk Dijwe *putro* ..ąnkôlą, pijwo karklyną Elementorius 48 = douk dijwali saka, pijwo karkliną, *pótro* kąnkolą Būdas 41_{10}; lajszki ar skôba *pótra* Būdas 41_{6} „пресная или кислая каша“; Je i undenį só miltajs sówirintą ipylę pradarou ruksztą pijną, tou kartó wadīnos skoba *pótra* l.c. 41_{16}; wergaj jû *putrą* besriebę l.c. 233_{24}.

[2] [„Lietuvių kalbos žodyne“ (p. CXXXVIII) Būga patikslina šį žodį: „*pùtelis* (ne **pùt-* Bg[6] LXVI 245) „avižinis, pienu plaktas, patirštas valgis“ (Gryvà, Gaidė, Gáršvinė — Subačius)“. — *Z. Z.*].

-ōs, skíedarą „щепка“ Олькеники (=Valkiniñkas) — *skied-rà* : *skiedà, -ōs, skíedą* „щепка“ Дусяты. *Pùt-er-is* так относится к *pùt-el-is*, как *vĕp-ar-is* — к *vĕp-al-is* „ein Maulaffe“ или гр. лак. ἕλλα „Sitz“ из **sed-lā* — к ἕδ-ρα. В слове *pùt-e-lis* имеем такой же суффикс как и в *skùt-elis* „szczął, kszta“ (: žydo [scil. guõlio] nebeliko nĕ *skùtelių* Дусяты), *vĕp-elis* „Maulaffe“ (: *vĕp-la* Дусяты).

Pùtera — *putrà*, *pùtelis* — лтш. *pūtelis*, *pùteris* первоначально обозначали не „кашу“, но (жидкую) „грязь“, „ил“. Корень *pŭt* — „каша; грязь, ил“ возник из *pŭ-* (—*pĕw*[*e*]) путём распространения посредством детерминанта *-t-*. Корень *pŭ-* находим в следующих словах: **a)** *pu-t-* : 1) *put-r-ulis* „Buttermilch“ Ргнит, 2) *put-elis* „eine Blume, Bocksbart, Sumpfspierstaude, Spiraea ulmaria“, 3) др.-лит. **pùt-erā*, откуда заимствовано фин. *putero* „die Pfütze, der Pfuhl“; **b)** *(s)pu-r-* : 4) *pu-r-ienà*, gen. sing. *puriĕnos* „калу́жница, caltha palustris“ Дусяты : лтш. *pur-ins* „т.с.“ Вальдемар Русско-латыш. слов. 85, 5) *pur-nė* „caltha palustris“ Прекульн : лтш. *pũrn(a)s* „желтоголовник“, 6) *pur-lė* „caltha palustris“ Nesselmann Wb. 298 или *pũrlis* „т.с.“ Коадъюттен : *purlaiuofi* „burdam się“ Ширвид Dict. 21 из общелит. *purlójuo-si* „peckam się“ : *pũrlius* „замарашка“ (о детях), eĩk tù *pũrliau*! Дусяты, 7) лтш. *pur-d-ul'i* „der Nasenschleim“, 8) *pur-p-žolė* „purienà, caltha palustris“ Kossarzewski Lituanica
247 54) 90 : лтш. *purpas* „Ausfluss aus der Nase“, 9) *pur-va-s* „грязь“, 10) лат. *spur-c-us* „нечистый, срамный“; **c)** *(s)pu-n-* : 11) лтш. *spuna* „caltha palustris“ G. Brasche Deutsch-lettisches Wb. 199; **d)** *pū-k-* : 12) др.-в.-н. *fūht* „feucht“ из и.-е. **pū-k-to-*.

Лит. *pùtera* „Brei“ — фин. *putero* „Pfütze, Pfuhl“ в семазиологическом отношении ничем не отличаются от лит. *týras* или *tỹrė* „каша“ — *týrai* или *týruliai* „обширные болотные пространства“ (Векшни Шавельск. у.), гр. πόλ-τ-ος „Brei“ — лтш. *palte* „die Pfütze“ BW 9166, 13765 (: *pel-c-e* BW 9651, 17200 = лит. *pélkė* „der Bruch“ : *pãlios*, gen. *pãlių* „обширные болотистые пространства“ Pilviškiai, Daukšiai Сувалк. губ., ср. „Lietuvių tauta“ 1, 2 стр. 177 сл. = лтш. *pal'as* „die sumpfigen Ufer eines Sees“ Bielenstein Die Grenzen 115 сл.: лат. *palūs* „Sumpf, Pfütze“).

24. Лит. слова *rãkas* „das Ziel, die bestimmte Frist; daher, das Lebensziel, das zu erwartende Ende, die erwartete Zeit der Niederkunft, die Zeit, da die Küchlein aus den Eiern auskom-

men sollen; auch räumlich, das Ziel, die Grenze; der Rahmen, der etwas einfast" (Nesselmann Wb. 427) и *birnurakis* „Dienstzeit der Knechte" (Geitler Lit. Stud. 79) А. Брюкнер Litu-slavische Stud. I 124 считает заимствованиями с белорусского или польск. *rok* „год". Заимствование слова *rãkas* из славянских языков мне представляется более чем сомнительным. Те значения, которые имеет *rãkas* в литовских говорах, не могли развиться из сравнительно позднего заимствования. *Rãkas* в значении „terminus = Grenzstein" известен не только латышам (: *raks*), но и германцам (: др.-швед. *rã* „Grenzmal" из герм. *rahõ* Būga Aist. stud. I 107). Лит. *rãkas* „terminus" = сл. *rokъ*, повидимому, происходит от корня *rak-* „колоть, копать" : *rankù*, *rakaũ*, *ràkti* „kłuć" (Akielewicz Glos. lit. 111), *pra-si-ranku*, *-ràkti* „прокалываться, вылупляться из яйца", dantìs *rakinėti* „ковырять зубы", *rak-tùvas* „žąsies sparno kaulo virbalas kuodėliui prisègti" (Хвейданы), *rak-štùs* „колючий, острый" (Мереч, Дусяты), *rak-štìs* „заноза" (Янишки, Дусяты, Ушполь).

248(55) Привожу несколько примеров употребления слова *rãkas* в современных говорах: 1) *rãkas* „wylęgnienie się ptastwa" (Kossarzewski Lituanica 33b) — „время сидения (на яйцах)" Хвейданы: žąsies *rãkas* ilgẽsnis nekõ vìštos „гусь дольше сидит на яйцах, чем курица" Хвейданы; 2) *rãkas* „sykis, раз" : daũg *rãkų* àš táu sakiaũ „много раз я тебе говорил", *rãkais* (= netuopràdž) dúoda válgyt „редко даёт есть" Лынгмяны; 3) *rãkas* „известное, строго определённое время, срок" : Sùkakùs tam *rakuj* galieję kijk wens ìsztremtas apent grisztì i Atenas ir kajp pirmù giwentì Довконт Giwatas didiujû Karwaidû 26_{13}; perėjus tam *rakui* tiek temokės už žemę, kiek kituose krasztuose moka Довконт Lietuvos istorija II 20_{11}; vaikám *rãkais* reikia dúot válgyt „детям нужно давать есть в определённые сроки" Дусяты; 4) *bernū-rakis*, *mergū-rakis* (Купишки), значение которых мне неизвестно, ср. *birnurakis*, т.е. *bernūrakis* у Гейтлера Lit. Stud. 79.

Далее, в родстве с *rãkas* находится и восточно-литовское (у Ширвида, Виленский уезд, напр., Гервяты) название „гроба" *rak-štìs* f., формально тожественное с *rak-štìs* „заноза" = пра-лит. **rak-stìs*.

25. Пр. *sangis* Voc. 791 „муравей" : ирл. *sengan* „т.с." Fick II[4] 215, Schrader, Reallexicon 39.

26. В жемайтском наречии известен глагол *slaugaũ*, *slaugiaũ*, *slaugýti* со значением „facio gratis, ut quis liber ab opera ma-

neat“ (по Явнису). *Slaugaĩ* употребляют писатели первой половины XIX в., напр., Довконт, Волончевский, из которых привожу несколько примеров: Dukteris i dirwą neit, ne [= nē из neĩ] tiewû *slaugo*, bet pates sau dirb Вольтер Лхр. 194_{44} „дочери на поле(вые работы) не ходят, ни прислуживают родителям, но работают на себя“, Tas su Kristu ejdams draugi, kajp galedams aną *slaugie* Pałąngos Juze 80_{18} „тот, идя вместе с Христом, как мог, так служил ему“. Отглагольное существительное *pā-slauga* „actio fungendi opere pro aliquo“ (Хвейданы, Ретово)
49(56) звук в звук соответствует русскому слову *по-слу́га* „услуга, служба на кого-либо, угождение, одолжение“ Даль III³ 873. Мать, которая дождалась того, что ее дети могут заменить ее в некоторых работах, обыкновенно хвалится: Galiù dabaĩ pasilsẽti—susiláukiau nuõ vaikų̃ *pãslaugos*.

Слуга́ по-литовски звучал бы **slaugà*. Лит. *slūgà* — заимствование с польского, как показывает место ударения: gen. sing. *slūgos*; с русского было бы **slūgõs*.

27. В лингвистических сочинениях сплошь и рядом попадаются слова в неверной звуковой передаче. Все без исключения лингвисты еще доныне пишут, напр., **plĕkti* „бить, драть“, **stĕgti* „покрывать (крышею)“ вместо единственно известных *pliekti* (Хвейданы, Ретово, Дусяты, Лынгмяны), *stiegti* (Велёна, Владиславов, Вилкавишки).

Вместо **sūbóti* (ср. Berneker EW 413), как единогласно показывают все, известные нам, говоры, следует писать *siūbúoti* (по Куршату — *siūbū́ti*). Цитаты: 1) *ſiubûia* 3 praes. Постилла Даукши изд. Э. Вольтера 300_2, 2) Kieturi wiraj *siubuodamis* i wieną ir ąntrą pusę Druską swiere Pałąngos Juze 111_{29}, 3) *siūbuoj* aukso kilpelės Kálvaitis Prūsi;os Lietuvių dainos 229, 4) ir tu teipos *siūbuosi*; visa giria *siūbavo* Basanavičius Ožkabalių dainos II стр. 95, nendružėlė...*siūbuonėlė* l.c. II 88, 5) жем. *siūbū́ti* Хвейданы = *siūbouti* Ретово, Ольсяды.

Siū-b-úoti находится в родстве с лит. *siū-r-úoti* „качаться, колебаться“ Дусяты, Лынгмяны, Ошикшты, *siūrinti* „идти покачиваясь“ (Дусяты) — kàs tę *at-siūrina*?

Вполне возможно, что лит. корень *siū-* находится в отдалённом родстве со следующими словами (Berneker EW 407) : др.-р. *хвьяться* „sich bewegen“, вост.-фриз. *swāien* „sich schwingend bewegen“, др.-сев. *sveima* „drehen, bewegen“ : лит. *svaĩ-g-ti* „schwindelig werden“, *svái-t-ėti* „być obłąkanym“ Хвейданы,

svaj-ó-ti „мечтать“ < *s*[*e*]*wey(e)* : *sew(e)* — лит. *siaĩ-b-ti* „umherrasen, toben“ Куршат, „опустошать“ Довконт Būdas 64_{11}, 191_{1}, 208_{7} — vaikaĩ *siaĩ-ďia* „шалят“ Дусяты, Лынгмяны, *siuntù*, *siùsti* „toll werden“, *siùtas* „szał“ Дусяты.

250(57) **28.** Лит. *sváinis* „свояк“.— Куршат в своем словаре „свояка“ называет *svaĩnis*, а „свояченицу“ — *sváinė*. Оба эти слова весьма обычны в восточно-литовских говорах (напр., Дусяты, Южинты, Комаи, Ракишки...), где вм. *svaĩnis* говорят только *sváinis*. Форму *svaĩnis* Куршат помещает в скобках. Скобки служат указанием на то, что самому Куршату находящееся в них слово не было известно из живого разговорного языка. Слова, находящиеся в скобках, в громадном числе случаев имеют неверное обозначение ударения и интонации. Куршат пишет, напр., [*pûta*, [*pûšiùs*, [*wýtis* вместо *pûtà*, *-ōs* (acc. sing. *pûtą*), *pûšiùs* (3 praes. *pûšias*)[1], *wytìs*, *-iẽs* (acc. sing. *wỹtį*). Форма *svaĩnis* с восходящею интонациею в виду *pûta* вм. *pûtà* и др. должна считаться изобретением Куршата, а не фактом языка.

Sváinis, *sváinė* происходят из прилагательного **sváinas* „свой“ = и.-е. *svoi-no-* : др.-в.-н. *swein* „Knecht, Sohn“ Brugmann KGr. 326.

Форма *sváinis* „свояк“ так относится к **sváinas* „свой“, как *márgis* „бык, вол пёстрой масти, пестряк“ к *márgas* „пёстрый“ или *júodis* „животное черной масти“ к *júodas* „черный“.

29. Лит. *šerdìs*, *-iẽs*, acc. *šérdį* „сердцевина, medulla arboris“ (Дусяты) или *šérdis* f. „т.с.“ (Словики Сув. губ.) сохранило ту же ступень гласного, что и р. *серед-á*, *серед-úна*; ср. лтш. *sefde* „сердцевина“.

30. Пр. *teickut* „schaffen“ : жем. *tiekiù*, *tiẽkti* „приготовлять, parare“ : tĩjktĩ Довконт Būdas $235_{9,25}$, 237_{10}, bu[w]o *patĩjktas* walgis l.c. 150_{11}, kas cze *tijks* terloses dieł tawęs Pałąngos Juze 31_{30}, *patiky*... walgy Станевич (у Вольтера Лхр. 169_{18}) из обще-лит. *pã-tiekė* valgį; ср. *patáikintos* gen. sing. „patiektõs“ Постилла Даукши изд. ориг. 448, *pataikinai* „ты приготовил“ Катих. Даукши 1595 г. изд. В. 49_{9}.

31. Лит. dalgį *tinù*, *tìnti* „отбивать, клепать косу“, *tìntuvai*
251(58) „инструменты, нужные для отбивания косы“ (Ретово Россиенского у.) ближе всего стоит к ц.-сл. по-тынѫ, по-тати „caedere“.

1 [Lietuvių kalbos ir literatūros instituto „Balticos“ egzemplioriuje (gautame iš J. Būtėno) Būgos ranka dviem brūkšneliais pabraukti kirčiuotieji žodžiuose *pûšiùs* ir *pûšias*, o paraštėje parašytas klaustukas ir žodis *pûošiuos*.— *Z. Z.*].

32. Ц.-сл. **тлъкѫ, тлѣшти** „ein Stoss geben" вместе с соответствующими формами других славянских языков обыкновенно сопоставляют с лит. *ap-tilkęs, -usi* „zahm" Nesselmann Wb. 105. Лит. *ap-tilkęs* „zahm = ставший спокойным, успокоившийся" неотделимо от восточно-лит. *tilk-stu* „tìlstu = утихаю, умолкаю", ср. Geitler Lit. Stud. 116, жем. *ap-tilk-ti* „утихать, умолкать" Юшкевич Лит. сл. I 94, родственного с *ap-tìl-ti* „утихнуть, умолкнуть, перестать говорить". Пра-сл. корень *tel-k-* : *tl̥-k-* „толочь" семазиологически не тожествен с лит. *til-k-* „молчать".

Рядом с корнем *tel-k-* „толочь" существовала в и.-е. праязыке параллельная форма с *ĝh*, т. е. *tel-ĝh-* : др.-инд. perf. *ta-tarha* „zerschmettern, zermalmen", part. perf. pass. *tṛḍhá-*, нем. диал. *dalgen* „schlagen" Zupitza Gutt. 205, лтш. *talzu* = лит. *tálžau,-yti* „schlagen, prügeln" Хвейданы, só łasdó *ap-talžę* Довконт Būdas 139$_7$, *tálžau, -yti* „кидаю, бросаю (со стуком)" Янишки Шав. у., *télžiu, télžti* „бросить (со стуком)" l. c.

Рядом с *telk-* (: *tolk-* : *tl̥k-*) „толочь" должна была существовать параллельная форма *tlōk-*; ср. гр. βρω-τός „Speise" при βορά „Frass", ц.-сл. **жрѣти** „verschlingen", гр. βλώ-σκω „gehe, komme" при μολ-εῖν, τρῶ-σις „Verwundung" при τορ-εῖν „durchbohren". К и.-е. *tlōk-* „толочь, бить, колотить" восходят пр. *tlāku* „er drischt" и восточно-лит. *luõkiju, luõkyti* „eo piscandi genere ūti, ubi pueri, qui glaciem clavis fustibusque pertundant, adhibentur" Дусяты, Ушполь, Лынгмяны. Пр. *tlāku* „молотить" = лит. **luõko*; ср. пр. *lāiku* = *laĩko, per-bānda* = *bañdo*. Прусская форма *tlāku* „*luõko" так относится к литовской форме *luõkija*, как *vālo* к *vālija* „снимает с поля хлеба = laũką dorója" (Хвейданы, Ретово) или *žárdo* к *žárdija* „кладёт хлеба для просушки в žárdas" (Хвейданы, Ретово). По Траутманну Altpreuss. Sprachd. 196, 450
52(59) пр. *tlāku* заимствовано из пл. *tłoczyć* „treten, niedertreten, pressen". Форма *tlāku* заимствованием не объясняется: польское *o* не дает в прусском *ā*. Польскому *o* в заимствованных словах всегда отвечает прусское краткое *a*, ср. пр. *maddla* „Bitte, Gebet" = пл. *modła*, пр. *packaien* „Friede" = пл. *pokój*. Пр. *schkūdan* „Schade" из **škādan*, вопреки мнению Траутманна l.c. 196, заимствовано не из пл. *szkoda*, но из нем. *Schade*, как и лтш. *skāde* (также с долгим *ā*!).

33. Р. *туха* „снежная мятель" Жив. старина III 386 : лит. *taus-* „дуть" в выражении vėjas *ap-s(i)-taũsė* „ветер перестал

дуть, ветер утих“ (Дусяты, Лынгмяны) : пл. *cuch* „smród zgniły, zatęchnienie, ztęchlizna“ из и.-е. **teuso-s* : пл. *tęchnieć* „stawać się ztęchłym, oddawać ztęchliną“ из *tu-n-s-* (сл. *x* после *n* вм. *s* из **tus* > *tъx* : **tъ-n-x-* > *tǫx-*) : р. *тóхнуть, тхнуть* (о рыбе) „дóхнуть, умирать, снуть“ Даль IV³ 812, *тóхлая* рыба из и.-е. *tus-*. р. *тушúть* „душить“. Корень *teu-s-* „дуть; испускать последний дух = утихать = умирать; тушить (мясо, рыбу); издавать (противный) запах = гнить = разлагаться, тлеть; гаснуть“ в семазиологическом отношении тожествен с корнем *dhew(e)*, *dhwē*, *dhwā* : гр. θύελλα „Sturmwind“, др.-инд. *dhū-ka-* „Wind“ : лит. *dvõ-kas* „вонь от протухлого мяса или рыбы, cuch“ : лит. *dvėšti* „издыхать“ = *dūsúoti* = р. *дыхáть* : герм. *dau-da-* мёртвый : лит. *dvìsti* „гаснуть“ Дусяты : лит. *dùsinti* „тушить; душить“.

34. Лит. *vapù, vapėti* „болтать, молоть вздор“ (ср. *augštì-vapas* „grubjanin“ Kossarzewski Lituanica 41a), вопреки Гр. А. Ильинскому KZ XLIII 182, не имеет ничего общего с р. диал. *вопъть*, ср. норв. *vava*, англосакс. *væflian* „Unsinn reden“ Fick III⁴ 392.

35. Слово *žlùgtas* имеет в литовских говорах два значения: 1. бýченье белья, стирка белья; 2. кадь, в которой белье парят (Лынгмяны Свенцян. у.). В Дусятах, Тверече, Хвейданах, Иллоках и во мн. др. м. вместо *žlùgtas* говорят *žlùgtis*. В формах *žlùg-tas* : *žlùg-tis* имеем чисто-литовские образования от глагола
253(60) *žlungù, žlugaũ, žlùgti* „мокнуть, класть (бельё) в бук; стирать (бельё)“. Суффикс *-ta-*, *-ti-* (*-tja-*) вполне обычен при образовании отглагольных существительных, ср. *žibiñ-tas* „светéц“ Дусяты, Лынгмяны : *žibiñ-tis* „т.с.“ Ракишки — *žìbinu* „свечу (лучиною)“, *nakti-gulĩtas* „ночлег“ Дусяты, Лынгмяны, *žiema-gulĩtas* „leża żołnierska zimna“ Ширвид Dict. 132 — *gulėti* „лежать“, *siùstas* „бешенство, ярость“ Дусяты — *siùsti* „беситься“, *kỹš-tis* „чека“ Хвейданы или *až-kaĩš-tis* „т.с.“ Дусяты — *ažkìšti* „заткнуть“, *ramĩ-tis* „палка“ дер. Засеть Дятлов. вол. Слонимского у. — *remìties* „опираться“ и др.

С глаголом *žlùg-ti* находятся в родстве следующие литовские слова: 1) *žlùginti* „бучить бельё“ — *žlùktį žlugĩno* Довконт Būdas 21_{32} : *žlùgti* „мокнуть“ — *į-žlùgę* daržaĩ Юшкевич Лит. сл. I 675; 2) *žlūg-só-ti* „находиться в состоянии мокнущего“: (mėdžių sánkritos ùpėse) nu ąmžiû ąmžiû *žluksoię* it akmīnnys Довконт Būdas 13_7; 3) *žlūgėti* „течь“ : kitur pelenų šusnys niūksojo, kitur kraujų latakai *žlūgėjo* Довконт Liet. istor. II 49: „мокнуть, быть

пропитану“ — retas bebuvo pilėje vieną kartą žeistu: visi ne jau opose (в ранах), bet kraujûse *žlugėjo* l.c. 15; 4) *žlūgỹs* „человек, который погряз в чем-нибудь“ : Giwendams pas Trakionys, žmones girtuklus, goslibos *žlugius* ir paleistuwius ir tajs priwalumajs ius tenai praeięs. Nukakęs pas Persus, kurij už wissu didiausę lietą turieję tou intimpôs medioti, goslibo ir lapumusī(j) *žlugsotī*, jis ir ius tejp mokieję sektī ir pamietotī, iog ije patis stebiedinos Довконт Giwatas Didiujû Karwaidû 70; 5) *žlūgẽ*, acc. sing. *žliūgę* „мокрица“ Хвейданы, Ретово = *žliūgẽ*, *žliūgę* „т. с.“ Дусяты, Лынгмяны; 6) *žliaũgia*, *žliaũgė*, *žliaũgti* „1. сильно течь Дусяты, 2. мочить, 3. прожорливо есть (о скоте) мочоное сено, солому Янишки“; 7. *žliãuktys*, *-čiū* „дробина = пивная гуща“ Куршат : *žliaũktai* „т.с.“ = dievė brangiáusis! vaĩgstam kaĩp pelẽ põ *žliauktùs* (это слово в словаре Межиниса 290 толкуется неправильно „потолок“!).

254(61) Корень *žlŭg-*, *žliug-* (с „мягким“ *l* из *žliaug-* „течь, мокнуть“) возник путём присоединения корневого определителя *g* из *žlŭ-*, *žliau-* (= и.-е. *ĝhleu-*), сохранившегося в следующих словах: 1) лит. *žliuba* „похлёбка“ Межинис 290 : др.-сев. *gl̥oypa* „hinunterschlukken“ Zupitza Gutt. 21; 2) *žliumbù*, *žliubaũ*, *žliùbti* „płakać, lamentować“ Kossarzewski Lituanica 58d; 3) *žliaũkia*, *žliaũkė*, *žliaũkti* „сильно течь“ Дусяты — vánduo nuõ dañgčio (= stógo) *žliauktė žliaũkia* : „прожорливо есть (о скоте) мочоное сено, солому“ Ушполь — arklỹs *žliaũkia*.

Рядом с *žlùgtas* „кадь для бученья белья“ существует параллельная форма *žlaũktas* со значением „однодонная кадь квасная, с дырою во дне, затыкаемою длинной палкою“ (Лынгмяны, Тавроги́ны = *girìnė* Дусяты). Лтш. *slaukts* „ein Geschirr mit einer Oeffnung am Boden (zum Bierbrauen z. B.), повидимому, опечатка вм. **zlaukts* = лит. *žlaũktas*.

Белорусское *жлу́кто* „1. кадь для бученья белья; 2. много пьющий и обжора“ (Носович) и польское *żłukto* „naczynie drewniane, z otworem u boku lub u spodu, w którem się łużą v. żłukcą chusty lub płótno“ (M. Orgelbrand Słownik języka polskiego. Wilno 1861 стр. 2271) — заимствования с литовского.

36. Лит. *žvaĩnas*, *-à* „qui argentei coloris maculam habet in oculo“ (Хвейданы), повидимому, находится в родстве с гр. φαιν-οῖ „helläugig, hellblickend“. Нераспространённый корень φαι- = и.-е. *ĝhwai-* имеем в следующих греч. словах: φαί-δ-ιμος „glänzend“, φαιδ-ρός „leuchtend, heiter“ : φαι-κός · φαιδρός : φαιός

„dämmerig, grau". Обыкновенно с гр. φαιδρός сопоставляется лит. *giẽdras* „ясный, чистый", ср. Prellwitz[2] 479, Trautmann Altpr. Sprdk. 334. Лит. *giẽdras*, как восходящее к айст. праформе **geidras*, не может быть тем же словом, что и гр. φαιδρός.

ai в лит. *žvái-na-s*, гр. φαῖν-οψ, φαίδιμος и др. есть слабая ступень к *āi* (или *ēi* или *ōi*), ср. гр. φώψ · φάος Hes. — лат. *fax*
255(62) „Fackel", лит. *žvãkė* „свеча". И.-е. корень *ĝhwai-* — *ĝhwei-* (: *ĝhwoi*) находим в следующих айстийских словах: 1) лтш. *zvaĩ-g-ala* „Kuh mit weissem Sterne auf der Stirn"; 2) лтш. *zvei-r-as* acis „funkelnde Augen" BW 14392, 14479, 20979, *zveir-acis* „ein Pferd mit einem Glasauge = *žvai-n-ākis*". Разновидность корня *ĝhwē-* имеем в лтш. *zvȩ̄-r-as* acis „funkelnde Augen", *zvȩ̄-r-uot* „glimmen, glühen; glänzen".

X. СЛАВЯНО-БАЛТИЙСКИЕ ЭТИМОЛОГИИ

232 [Русский филологический вестник LXVII 1912 232—250]

1. Прасл. *blědъ* Berneker EW 60 : лит. *bleid-nas* „blady“ Kossarzewski Lituanica 41b.

2. Прасл. *bolto* „болото“ Berneker 70. Соответствующая балтийская форма **balta-n* сохранилась в др.-прусском названии „луга“ *Rytha-balt* в округе Alleinstein (теперь Gut *Ritte-balde*) 1373 г. Monumenta historiae Warmiensis II 483; ср. собств. имя замляндца *Rit-il* 1360 г.

3. Прасл. *brodъ* Berneker 86 : лит. *brãdas* „брод“ Kossarzewski Lituanica 41b, Интурки Виленского у., откуда собств. имя станции С.-Петерб. — Варш. жел. дороги *Pa-bradẽ* „Подбродзе“ = „местность, лежащая при броде“, лит. *atãbradas* „место в реке или озере, покуда можно брести“ Žiegė (собств. имя озера) daug *atãbrado* Дусяты, лит. *Brad-es-à* — приток реки Šventója „Святая“ близь м-ка Ушполь Вилкомирского у., *Brad-ẽsiai* — деревня при броде в Дусятском прих.

4. Р. *бýба* „гугля, гогуля, желвак, ушиб, опухоль, болячка“ Даль I³ 329, *бýберега* „толстый, неповоротливый человек“ l.c. 330 : лит. *bub-urai* „harter Ausschlag, Gänsehaut“ Geitler Lit. stud. 80 = *bub-arai* „Pickeln, Ausschlag“ Gött. gel. Anz. 1885 S. 936 : лтш. *bub-ulis* „Knoten in Garn“ BW 6999, 25314, uz *bubula* BW 25314 var. : лтш. uz *bumb-uľa* BW 25314,6 var., uz *bumbula* 25314,5 „т.с.“: лтш. *bumburs* „Ball, Kugel“, лит. *bumburỹs* „почка“ Вобольники Поневеж. у. : гр. βουβ-ών „Drüsen neben der Scham“. В перечисленных словах корнем служит *bew(e)* „пухнуть,
233 увеличивать“. Корень *bew(e)* находим еще в следующих словах: 1) лит. *bau-ž-ė* „башка“ Kossarzewski Lituanica 41b, *baũžas,-à*

„комолый“ Дусяты, Бейсагола : *bùž-ulas* „большой узел на конце кнута“ Хвейданы, *bužùn-galvis* „головастик“ Янишки, Радвилишки Шавельского у., 2) лтш. *baĩ-g-ur(a)s* „возвышение, бугор“ = р. *бугóр* Эндзелин ЖМНПр 1910 июль стр. 200, 203 : лтш. *bauga* „ein Klötzchen oben am Sack des Fischernetzes“ : лтш. *buga* „комолая корова“, *budzis* „шишка, желвак“, 3) лтш. skrien meitas *bu-k-uriem* BW 13914,1 „летят девушки толпою“, 4) *bu-d-* швед. диал. *put* „Geschwulst“, гр. βυζόν· μέγα Hes. < **budyo-* Walde EW 74, 5) *bu-t-* др.-англ. *pudoc* „Geschwulst, Warze“, 6) *bū-s-* норв. диал. *pūs* „Geschwulst“, 7) *bu-l-* с.-н.-н. *pol, pole* m. „Kopf, Wipfel“ из и.-е. **bul-nó-*, лат. *bulla* “Blase, Buckel, Knospe“ <**b̥ul-nā*, ирл. *bolach* „Beule“, лит. *bulìs* „Hinterbacke“, 8) гр. βου-νός „Hügel“.

5. Срб. *бȳба* „Ungeziefer“ : лит. *bū-ž-ỹs, būžio* „насекомое“ Бутриманцы Виленск. губернии. Ср. J. Endzelin KZ XLIV 64.

6. Прасл. *bura* „буря“ Berneker EW 103 : лит. *paburmjai* adv. „бурно, быстро, стремительно“. Довконт Giwatas Didiujû Karwaidû... Petropilie 1846 стр. 140_{11} пишет : wissi *paburmey* grudies ąnt io. Ср. Trautmann Gött. gel. Anz. 1911 S. 246.

7. Прасл. *bъdъla* Berneker EW 106 : лит. *budẽ* „kempìnė, трут, губка (на дереве)“ Твереч, „грибок, растущий в хлевах, на сырых стенках колодца и др. местах“ Pažíegė Дусятской вол., „особый вид грибов; raũsvas pūkúotas grỹbas“ Ушполь, *budìs, -iẽs* „móteriškas grỹbas, женский гриб — ūmėdė̃, palíepė (: výriškas grỹbas, мужской гриб — baravỹkas, lẽpšis, nonỹs)“ Vosgėliai Дусятской волости, Pririñko vienų *budžių*, nėvíeno lẽpšio neatãnešė, demin. *budẽlė* „яд (грибок)“ Твереч, Šùniui kàs ažùdevė *budẽlės*, kàd nùdvėsė : *budẽ* „осёлок, которым острится коса“ Виштынец (Vištýtis) Сув. губ. Pašìks táu šuõ *bùdę*! Мацково
234 Сув. губ., *budẽ* „Wetzstein“ Gött. gel. Anz. 1885 S. 921. Слово *budẽ* в значении „гриб“ находим во второй части следующих сложных слов: *kiaũlia-budė* „свинуха“ Дусяты, Солоки, Лынгмяны, Anykščių šilelis 37, *alìksnia-budė* „ольховик“ Дусяты (: *alìksnis* „ольха“), *kélma-budė* „kelmìnė (Дусяты), nemùnė ? (Оникшты), *пневик“ Солоки. *Budẽ, bъdъla* находятся в этимологическом родстве со всеми словами, отмеченными выше под словом р. *бýѣа*.

8. Прасл. *bъlvanъ* Berneker EW 41 : лит. *bulvõnas*, pl. *-õnai* „posąg“ (Юшкевич Лит. сл. I 250, Ракишки, Солы Новоалекс. у.) есть довольно древнее заимствование из русского (ср. мою

статью в Lietuvių Tauta I 209). Восточнолитовскую форму *bulvõnas* по неизвестным мне соображениям Р. Траутманн в Gött. gel. Anz. 1911 S. 245 считает заимствованной из польского (**bъlvan*). Польское происхождение слова *bulvõnas* мне представляется невероятным в виду сравнительно позднего влияния польского языка на литовский (конец XIV века).

9. Прасл. *bьbrъ* „бобр" Berneker 47. В прусских говорах рядом с *bebrus* Voc. 668 „бобр", повидимому, существовала параллельная форма **bibrus*, тожественная со сл. *bьbrъ*. О существовании пр. **bibrus* можно судить на основании двух вармийских собств. имен: *Bybir*, *Biber*, *Biver*, *Bibra* 1320—1330 гг. — ручей близь Braunsberg'a<*Bibrā* „Бобр", *Bybyrnich* 1305 г. (теперь *Bevernik*) — деревня близь Heilsberg'a<*Bibirnīks* из *Bibr-[i]-nīkas*.

Прасл. *bobrъ* = лит. *bãbras* „бобр" Дусяты, Юшкевич Лит. сл. 181 : *Babrungas* — приток реки Минии в Тельшевском у. = старо-лит. *Bebrungis* 1253 г. Bielenstein Die Grenzen des lettischen Volksstammes 238 (конечное *-is* передаёт старожемайтские *-ǝs* из *-as*).

10. Прасл. *černъ* „dens molaris" Berneker EW 147 : лтш. *cer-uôkslis* „Eckzahn" Bielenstein Lett. Spr. I 62 : скр. *čár-vati* „zerkaut, zermalmt" Būga Aist. stud. I 167.

235 **11.** Прасл. *černъ* „Griff eines Messers etc." Berneker EW 146 находится в таком отношении к лит. *kriaunà* „Heft des Messers"<и.-е. **kreunā*, как лат. *pulmo* к гр. πλεύμων „Lunge", или гр. δέρη „Hals" < **g^{w}erwā* к скр. *grīvā* „Hinterhals, Nacken" Būga Aist. stud. I 211. *Černъ* (: кимр. *carn* „Schwertgriff") образован при помощи форманта *-no-* из корня *ker-*. В балтийской форме *kreunā* имеем перед формантом *-nā-* тот же корень *ker-*, только осложнённый детерминантом *-eu-*.

Ср. еще лат. *cur-vus*, гр. κυρ-τός „krumm" : гр. κορ-ω-νός : лит. *kr-eī-vas*, прасл. *krivъ*.

12. Прасл. *či-kati* „schlagen" Berneker 166 : лит. *ci-k-sta* „Knüppel" : лит. *keī-nis* „rìt-muša (Хвейданы), mušinỹkas (Ушполь) = палка, которою бьют в игре ritìnį (= чурбашку?)" Янишки Шавельского у.

13. Прасл. *čьbanъ* Berneker EW 165 находится в родстве с лтш. (sviesta) *ciba* „ein kleines hölzernes Gefäss" BW 29348, восточно-латыш. (pīna) *cyba* BW 28725 (в Hey-Розене Верров-

ского у. говорят sviesta *kiba* BW 29348, 5 var. с непонятным *k* вм. *c*) Эндзелин Изв. отд. р. яз. и сл. И.А.Н. т XV, 2 стр. 219 Срб. *čàbar*, gen. sing. *čàbra* „Zuber" в виду лит. *kibìras* „ведро" не может считаться заимствованием из др.-в.-н. *zwibar* Berneker EW 165 : в литовском не могло получиться *k* ни из герм. *z*, ни из сл. *č*. Лит. диал. *ketveřgas* из *četveřgas* (< *четвéрг*) не может служить примером звуковой субституции, так как здесь имеем дело не с звуковою субституциею, но с переводом слова (ср. *ketvérgis*, *ketviřtas*). Лит. *kibìras* = прасл. *čьbьrъ*. Суффикс *-ìra-s* известен еще в следующих словах: *inkst-ìras* „прыщ, угрь" Южинты, Комаи, Юшкевич Лит. сл. I 530, *bimb-ìras* „хлыст" Куршат. Вероятно, сюда же относится и гр. κιβ-ωτός „Kiste, Lade". Ср. А. Соболевский РФВ LXIV 28.

14. Прасл. *čьlnъ* Berneker 166 : лит. *kel-na-s* „czółno rybacze, promik" : *kél-ta*, *kél-tas* „поро́м, плот" Būga Aist. stud. I 9, *kél-tuvas* Юшкевич Лит. сл. I 536a = лтш. *celtava* „eine kleine Fähre" : лит. *kélti* „перевозить, переправлять через воду".

236 **15.** Прасл. *čьmanъ* Berneker EW 167 : лит. *kim-inaĩ*, acc. pl. *kìminus* „мох" Хвейданы, Ретово, Клойпеда (Мемель) : лтш. *ceim-urs* „das isländische Moos".

16. Под словом *danь* Berneker EW 179 приводит несуществующую лит. форму **dûnis* „Gabe". В литовских говорах известна только форма *donìs*, заимствованная из б.-р. *дань*.

17. Прасл. *dĕliti* Berneker EW 195 : лит. *dailaũ*, *dailiaũ*, *dailýti* „делю" в дер. Засеть Дятловской (в XVI в. Здетел-ьской) вол. Слонимск. уезда. Lidén Arm. Stud. 91—93.

18. Прасл. *dǫga* Berneker EW 217 = лтш. *danga* „Ecke, Winkel" Bielenstein Lett. Spr. I 328, 144, BW 16787, 16876, 21130, 21631 : лтш. *dandzis* „Radfolge" Эндзелин ЖМНПр 1910 июль 201 : пр. *dongo* „Refe" Endzelin AslPh XXXII 295.

19. Прасл. *-dorvъ* в *sъ-dorvъ* Berneker EW 214 : лит. *sūdrus*, *-i* „жирный, толстый, плотный, здоровый = derlùs" Швекшна (Švėkšna) Россиен. у., *sūdrì* drobė̃ „apýstorė, kietà, kiltà = грубый, толстый (о полотне)", acc. sing. *sûdrią* dróbę Дусяты, Лынгмяны. Форма *sudrus* (с кратким *u*), с которою оперируют А. Л. Погодин (Следы корней-основ 255 сл.), Berneker EW 214, Trautmann Gött. gel. Anz. 1911 S. 249, известна только из словарей (Geitler Lit. Stud. 112, Miežinis 231, Lalis 301), не употребляющих буквы *ū*. Лит. *sūd-rùs* (в Салантах — *sûd-*

rus) не имеет ничего общего с созвучным скр *sudruš* „gutes Holz".

20. Прасл. *drěve* Berneker EW 221, Эндзелин Слав.-балт. этюды 98 сл., Trautmann Gött. gel. Anz. 1911 S. 249 : лит. *drẽvė* „дупло" Хвейданы, Ретово, Янишки = лит. *drevĕ* „т.с." Юшкевич Лит. сл. 346, 619a, *drẽvė* „борть" Волончевский у Э. Вольтера Лхр. 243_5, 237_{43}, Довконт Būdas 16_4, 73_{20} (место ударения засвидетельствовано Довконтскою формою род. ед. *drewęs* l.c. 181_{10} : окончание *-ęs*, т.е. *-ěs*, в говоре Довконта возникает из безударного *-ės*, ср. : *īsz*... *pusęs* 191_{17} „pùsės",
237 *medęs* 25_{15} „mẽdės, silvae", nu *saulęs* 182_{30} „sáulės"; gen. sing. *-ěs* в говоре Довконта даёт *-ies*, т.е. *-iěs* : *gĩminiěs* 160_{11}, niera tôs *dajnies* 186_{18} „dainẽs", *garbies* 203_{11} „garbẽs"), kopinĕti *drevès* „вынимать (собств. лазить) мёд из бортей" Юшкевич Liet. dainos 410,2 = *drevĕju*, *drevĕti* „т.с." Саланты, Geitler Lit. Stud. 81 > „грабить, опустошать", prowincijès wieszpatęis *drewie* 3 praes. Довконт Giwatas Didiujû Karwaidû 125_{12}, stebous... regiedams ius ne kąnkinamus kajp žiniczês *drewietoius* l.c. 156_{12}, *drevėdamas* ir grobdamas vis, ką sutiko Довконт Lietuvos istorija 5_{29} : *drevĕju*, *drevĕti* „дуплеть" Хвейданы, Янишки : лтш. *dravêt* „aushöhlen": лтш. *drave* v. *drava* „борть" BW 18360,2 var., *dreve* „т.с." : лит. *drovĕ*, *drõvę* „дупло" Скопишки Новоалекс. у. : лит. *drėvĕ* „дупло", inlindaũ *drėvẽn* Дусяты.

21. Прасл. *duda* Berneker EW 233 : лит. *daud-ýtė* „свирель, дудка" (Купишки Вилкомирского у., Биржи Поневежского у.) рядом с заимствованною из русского формою *dūdà*, *-ōs*, *dūdą*. *Daudýtė* — уменьш. форма к **daudà* = прасл. *dudá*. В ближайшем этимологическом родстве с дудою находится польское название „удода" *dud-ek* = прасл. *dud-ъkъ*. Корнем в лит. *daud-*, сл. *dud-* служит *dau-*, *dū-* = сл. *du-*, *dy-*; ср. лит. *dū̃-k-as* „удод" Дусяты, Ширвид Dictionarium 5 sub verbo *Bąk*, лтш. *dùkt* „гудеть, жужжать" : лтш. *dunêt* „dröhnen", скр. *dhuniš* „rauschend, brausend" Эндзелин Изв. отд. р. яз. и слов. И.А.Н. т. XIII, 4 стр. 211, Fick III[4] 208 : лит. *dùndu*, *dun-d-ĕti* „стучать телегою едучи; греметь" : скр. *dhvanati* „tönt".

22. Прасл. *durь* Berneker EW 239 : лит. *dur-snó-ti* „biedz powoli", *pa-dùr-m-u* „стремительно" : скр. *dhõrati* „trabt". Лит. *dur-* есть слабая ступень к и.-е. *dhou-r-* (гр. θοῦρος „anstürmend"), а не к *dhwer-* (неверно Būga Aist. stud. I 187). Сюда

же должно отнести и лит. *dau-k-inėti* „dvakinėti, dvokl'nėti, dūkinėti = ходить одурелым“ Радвилишки Шавельск. у.

23. Р. *ś-ва* „ei, sieh da!“ Berneker 259 : лит. *võ-s!* „т.с.“
238 Дусяты. Срб. *ȅ-vo* „da, da schau!“ Berneker 260 : лит. *và!* „вот!“, *vã-kur* „вот где!“ Дусяты : жем. *vè!* „вот!“ : *véi!* „т.с.“.

24. Прасл. *esetrъ* Berneker EW 265 : лит. *ašėtras* „jesiotr“ Kossarzewski Lituanica 37b, Ширвид Dictionarium 77. Лит. *erškėtas* (> диал. *arškėtas*) [Яблонский у Юшкевича Лит. сл. I 695] — продукт контаминации формы **ešėtras* (= сл. *esetrъ*) с *erškėtis* (Тильзит) — *eršketis* (откуда в Дусятском говоре *aršketys*) — *érsketis* (Хвейданы, Ретово) „тёрн, терновый куст“ : лтш. *ērškēži* pl. „Dornpflanze“ Endzelin KZ XLIV 61[1]. В слове *esetrъ* тот же самый корень, что и в лит. *ešerỹs, ešerio* „окунь“ Дусяты.

25. Прасл. *ěstěja* Berneker EW 275, Trautmann Gött. gel. Anz. 1911 S. 252 : лит. *iesmė* „количество дров, необходимое для того, чтобы раз истопить печь“ Шавли (Būga Aist. stud. I 85), Янишки из балт. **eis-mē* : авест. *aēsma-* „Brennholz“.

26. Р. *гáведь* Berneker EW 299 : лит. *govėdà* „Menge, grosse Zahl“ Nesselmann Wb. 260 или *góvėda* Мариамполь, Пильвишки, Яблонский у Юшкевича Лит. сл. I 457, *góveda* „būrỹs, minià“ Бейсагола, Kossarzewski Lituanica 32a, *góvada* Юшкевич Лит. сл. I 457 с диал. *a* из *e* : *góv-ena* „góveda“ Векшни по Kossarzewski Lituanica 32a : *góv-ija* „толпа, множество“ Лавково : *gau-jà* „zgraja, banda, gromada“.

27. Р. *глýда* „Klumpen, Kloss“ Berneker EW 307 : гр. γλου-τ-ός „Hinterbacken, Gesäss“. В семазиологическом отношении можно сравнить лтш. *pauga* „ein Polster“ — гр. πυγή „der Hintere“, лит. *paũtas* „яйцо = *шишка“ — скр. *putāu* „die beiden Hinterbacken“. Далее, к корню *gl(o)u* — „пухнуть“ восходят еще следующие слова : 1) р. *глыба* Berneker EW 310, 2) лит. *glù-m-eris* „кусок (хлеба)“ : *glùmas, gluṁ-ž-as* „комолый“, **gluṁ-bas* „без рогов“, откуда прусское название „оленьей самки“ *glumbe* Voc. 652 (: oppositum *ragingis* Voc. 651 „олень“, ср. польск. *rogal* „олень“ в языке охотников).

28. Прасл *gomola* Berneker EW 326 = лит. *gãmalas* „ком
239 (снега), ломоть, кусок (хлеба, мяса)“ : лит. *gãm-u-las* „т.с.“, *gãmulas, -à* „комолый“ в сев.-зап. части Сувалкской губ. : лит. *gomulỹs, gómolio* „ком, кусок“ Бутриманцы. Ср. Trautmann Gött. gel. Anz. 1911 S. 254.

29. Berneker EW 329 прасл. слово *gora* сопоставляет с лит. *nugarà* „Rücken“, считая литовское слово сложным (*nu* „*nuõ*“ + **garà* „гора“). Слово *nùgara* (с таким ударением в жемайтских и восточноаукштайтских говорах также в некоторых западно-аукшт. ср. Schleicher Lit. Lesebuch 99,206$_{11}$) не может быть сложною формою по той простой причине, что в таком случае жемайты говорили бы не **nùgara*, но *nū́gara* (с долгим *ū*); ср. жем. *nū́-mirėlis* „покойник, мертвец“ (с двумя ударениями) = аукшт. *nu-mìrėlis*, жем. *nū-nėšti* и т. д. = аукшт. *nu-nėšti*.

30. Прасл. *grom-ada* Berneker EW 345 : лит. *grãm-atas* „gromada“ Būga Aist. stud. I 175 : *gram-añtas* „bryła, gruzła“ Kossarzewski Lituanica 128.

31. Прасл. *grъmъ* „куст“ Berneker EW 358 : лит. *grùm-uta* „куст“ Юшкевич Лит. сл. I 711 s. v. *grãmatas*, *grùmutas* „грозд, кисть“ l.c. 480, *grùm-ulas* „кусок, ком, клуб“ : лат. *grūmus* „Erdhaufe, Hügel“, р. *грум*, срб. *grȕmēn*, gen. sing. *grȕmena* „Scholle“ Berneker EW 357 из **grou-m-* : жем. *graumen-ys* (nom. pl.) girių „puszcze wielkie“ Kossarzewski Lituanica 32b : лит. диал. *grum-uñtas* „большой ком земли“ Юшкевич l.c. 714 из *grum-añtas* : *gruñ-slas*, *gruñ-stas*, *gruñ-tas* „ком (на пашне)“ Būga Aist. stud. I 185 из и.-е. *gru-m-* : м.-р. *hrúda* „Klumpen, Scholle“ Berneker EW 357 : лит. *grùblas* „кочка, бугорок“, *grùb-tas*, мн. *grùbtai* „ком на (пашне)“ Лынгмяны : др.-исл. *kryppa* „горб“.

32. Р. *гуз* „огузок снопа, низ, комель“, слов. *gúza* „Hinterer; Höcker“ Berneker EW 342 : лит. *gaužė* „башка“ Kossarzewski Lituanic. 41b : лит. kopūsto *gū́žis* f. „голова“ : лит. *gùžulas* „Haufe“, лтш. *guzma* „eine grosse Menge, ein Haufe; ein Höcker“ : с носовым инфиксом пр. *gu-n-z-* в *gunsix* „шишка, желвак“. Корень *gew(e)* находим еще в следующих словах: 1) лит. *gaū-g-aras* „вершина горы“ : р. *гу́гля* Berneker EW 361, герм. *keukōn* f. „Knorren“ Fick III[4] 46 : с носовым инфиксом лит. *gu-n-g* в *gùnglė* „желвак, нарост“ Солоки Новоалександровского у., 2) лит. *gū-b-rỹs*, *gū́brio* „бугорок“ Дусяты, Таврогины : лтш. *gubenis* „Schneehaufe“, 3) лит. *gu-d-à* „Getreideschober“ : герм. *kūta* m. „Höcker“ Fick III[4] 46, 4) р. *гу́-л-я* Berneker EW 362, 5) срб. *gȕ-r-a* Berneker EW 363 : лит *gūr-inu* „иду нагнувшись“ Дусяты, 6) лит *gù-m-ulas* (неверно Berneker EW 326) или *gù-m-uras* „ком, свёрток, жемок“.

240

33. Прасл. *gъrbъ* Berneker EW 368 : лит. *gurbstù*, *gurbtì* „пышно рости“, *linaĩ su-gurbę* Хвейданы, *gurlùs* „полный, жир-

ный“ Хвейданы : *gur-v-ōlis* „ком (на пашне)“ Лынгмяны, Твереч. Во всех этих словах имеем и.-е. *gu-r-* (не *gr̥* !); ср. лит. (kálno) *gùras* „выступ (горы)“ Юшкевич Лит. сл. I 715 : р. *гýля* „шишка, волдырь, опухоль, нарост“ из и.-е. *gou-l-*.

Пр. *gar-b-a-* „гора“ происходит от параллельного корня *ger-*.

34. Прасл. *idǫ* Berneker EW 420, Trautmann Gött. gel. Anz. 1911 S. 257 : лит. *eidỹ* междом. „давай идти, пошли“ у Шлейхера Lit. Leseb. 227, где читаем—Teĩp ir dãre visì dá tą̃ pãčę diẽną, o añt rytójaus, aĩ tù nemateĩ, *eidỹ* visì ū́kininkai Vargùžių kiẽma sù skūrõms į̃ miẽstą. В формальном отношении *eidỹ* можно сравнить с *urỹ* : tìk *urỹ urỹ* iĩ apipúolo manì šùnes „с лаем выбежали собаки и напали на меня“ Дусяты (ср. *urėju, urėti* „gromić“ Kossarzewski Lituanica 57b, *ūriju, ūryti* „журить“ Янишки Шав. у.).

35. Прасл. *inъ* Berneker EW 432, *ed-ьnъ* l.c. 262 = лит. *ìnas, -à* „tikras, настоящий“—*Innasis* licziùs jo pasmerkimo Довконт Giwatas Didiujû Karwaidû... Petropīlie 1846 стр. 1_{13}, Lacedemonis tou nujautęs iemę su Parnabazù *innesney* bendrautęis l.c. 68_9, Parnabazus... traukę su kariaunù, kurę wienog *innai* Konons rikawo ir sauprastamei riedę l.c. 80_5, norint kieykwęiną
241 kałbą sùpraste, reek pirmù iôs żôdius *innaa* (= жем. *inā* из *inaĩ*, adv.) parmanite Довконт Prasma łotinû kałbos... Petropilie 1837 стр. 3_5, Nes je wens hic yra sakoms kounorint rodont, tada tas żodys hic rondas *innù* daktwardiù l.c. 43_1, Nes [= „bèt“] wīs tas, kou cze īszrasziau yra *ina* pasaka ne kajp butī dajktaj Довконт Budas Senowęs-Lėtuwiû... Petropīlie 1845 стр. 165_{19}, pasakisió *iną* tīkrybę (= сущую правду) nieko neskusdamas nè taupydamas l.c. 178_{13}, je [= jei „если“] *īnos* tījsos nepasakitio, tad Dījwe pawersk mąnį i szę joudą ąnglį l.c. 178_{15}, *inna* krikscioniszka moksła sekte Довконт у Э. А. Вольтера Лит. хрестом. 192_{15}. Слово *ìnas* было известно и в восточноаукштайтских говорах; ср. выражение Ширвида (Dictionarium 180) ne *ina*, netikribe „niepewność“.

Сл. *inъ*, лит. *ìnas* местоименного происхождения; ср. лит. *ì-ta-s* „*šitas*, вон этот“ Твереч, дер. Засеть Слонимского уезда = вост. лтш. *itas* „jener da“ Bielenstein Lett. Spr. II 95, BW 26, 5, т. I 797, 688, т. I 848, 783,2; I 854, 3838, 4105,2, 12762, 12296, 15176,2, 21225,9.

И.-е. *i-no-* : *oi-no-* „er, jener; ein“ = *i-to-* : *oi-to-* ср. Brugmann Gr. II², 2 стр. 332, 336.

36. Прасл. *komъ* = лтш. *kama* „eine Scholle“, *kam-uõls* „ком“, лит. *kam-uolỹs* „клубок“, *kamùlž-ymas* „ком, свёрток, жемок“ Лынгмяны : лит. *kẽm-u-ras* „грозд, куча, множество“ Таврогины, лтш. *cęmuors* „грозд“, лит. *kemẽras* „нечто громоздкое, неуклюжее, неповоротливое“ Дусяты, Солы, Ẽt, sãko, kõks tù *kemẽras*; *kemẽras* — jáučiai, nepakãjus — kumẽlė, gẽras dáiktas — dūdẽlė, лит. *kemelióti* „загромозжать, заставлять (рухлядью)“ Дусяты, Tù šakõm (instr. pl.) vìsą kẽlią *ažu-kemeliójai*, kàd nebemòna (NB *o*-долговатое, *mòna* = *mòžna* < р. *мóжно*) iř pravažiúoť : лит. *kemẽ juos*, *-ẽties* „ехать с трудом, с препятствиями“ Дусяты, Ĩẽd nelẽd tryjuõs *atsikemẽjom* „еле-еле втроём приехали (домой)“.

37. Прасл. *korbъ* = лит. *kařbas* „короб“ : лат. *corbis* Walde 142 : лит. *krẽb-ša-s*[1] „корзина, торба“ = герм. *krepiz-* n. „Korb“ Fick III[4] 103.

242 Лит. *guřbas* „Korb“ = герм. *kurba* m. „т.с.“ Fick III[4] 40 : с.-в.-н. *krebe* „Korb“, с.-н.-н. *kerfe* f. „Fischreuse“ : лтш. *gre-z-ele* „ein aus Pergeln geflochtener Korb = жем. *krẽžis*“.

38. Прасл. *kypěti* „fervēre“ = лит. *kūpa*, *kūpėjo*, *kūpėti* „выливаться через край из посуды от кипения“ Лынгмяны, Твереч, *rugiaĩ kūpa* „до того хорошая рожь, что даже от тяжести зерна гнётся (волнуется?)“ Твереч, лтш. *kùpêt* „дымиться“ : лит. *Kupà*, gen. sing. *Kùpos*[2] — речка под м-ком Купишками (Kùpiškis) Вилкомир. у. : пр. *kupsins* Voc. 46 „Nebel“ : гр. καπνός, лат. *vapor* Prellwitz[2] 208, Walde[1] 648 : пл. *kwapić się* „śpieszyć się zbytnie“.

39. Прасл. *lomiti* и др. : жем. *làmontą* acc. sing. „gãbalas, кусок“ Юшкевич Лит. сл. I 579, ро *ląmąntą* „по ломтю“ Юшкевич Svotbinė rėda 40 из обще-лит. *lam-añtas* : *lám-dau*, *-yti* „frangere ita ut partes non separentur“, Nugis ir tawi pati *su-lamisiu* Вольтер Лхр. 239$_{29}$ „su-lamìsiu“, *lìmstu*, *limaũ*, *lìmti* „ломаться“, šiaudas, lazda *palìmo*, léndrė *palìmo* „arundo fracta est, non ubique parem rigorem retinet“ Хвейданы. В суффиксальном отношении *lam-añtas* можно сравнить с жем. *ram-añtas* „raũtis, посох“ Kossarzewski Lituanica 36b, 37a (: *ram-eñtas* „посох“ Хвейданы) < *reñties* „опираться“.

40. Р. *лоск-ут* : лит. *lãsk-ana* „лохма“ Купишки. В формальном отношении ср. лит. *drãsk-ana* „рвань, рваная одежда“ Дусяты.

---

[1] [Dėl žodžio *krẽb-ša-s* žr. išnašą 277—278 p. — *Z. Z.*].

[2] [RFV LXXI 54 Būga patikslina kirtį: „*Kupà*, род. *Kupõs* (в РФВ LXVII 242 неверно **Kùpos*!)“. — *Z. Z.*].

41. Р. *лйб-ивой* „хилый, плохой силами, здоровьем“ Даль II³ 647 = лит. *líe-b-as* „хилый, тонкий“, *líebas* arklỹs Марнамполь из балт. **lei-ba-s* : р. *лйд-ина* „болезнь, хилость“ Даль II³ 648. : прасл. *lixъ* = лит. *líe-s-as* „худой, тощий“ : др.-ирл. *liach* „mieser, elend, unglücklich“ < **lei-k-o-* Fick II⁴ 241, пр. *lik-uts* „малый“ : лит. *leĩ-las* „dünn, schlank“ Ушполь : лит. *leĩ-n-as* „неупругий, некрепкий, слабый“ Волковышки.

42. Р. *люша* „замарашка, грязнуха“ Даль II³ 740 : лит.
243 *liaũsius* „lùina = ленивый, нерадивый“ Лынгмяны Свенцянского у. eĩk tù *liaũsiau* ! : лит. *liaušỹs* „т.с.“ Юшкевич Лит. свад. песни 247,10, 254,3,7?

43. Р. *марена́* „rubia, asperula, galium“, пл. *marzana* „rubia, galium“ : лит. *márnaka* „žolė geltonai žýdinti, limpì; áuga viřkščiomis, kaĩp iř pataisaĩ (= lycopodium, Bärlapp), dažniáusiai tarpù ropùčių ir kanãpių = lepczyca v. ostrzyca gallium Aparine?“ Лынгмяны, *marnakai* „galium“ Miežinis 134 = лтш. *marnakas* pl. „Kleberkraut, Labkraut, Galium Aparine“ : лтш. *maranas* „Labkraut“. Ср. V. Thomsen Beröringer 268.

44. Прасл. *mošьna* из **mok-s-inā* : лит. *mãkštys*, gen. pl. *makštų* „ножны“ из балт. *mak-s-t-* : лтш. *maks* „мошна“ : лит. *mĕk-er-is* m. „мошна для хранения денег и табаку“ Янишки Шавельского уезда. Лит. *mašnà* заимствована из р. *мошна́*.

45. Р. *пу́га* „гузка яйца, тупик“, *пу́жка* Даль III³ 1404 : лтш. *pauga* „ein Polster“, *paugas* „Kummet“ BW 21019, 21104, uzkāpu... pašā kalna *paug-urā* BW 27919,2 „взобрался на самую вершину горы“ : лтш. *pug-ulis* „eine blasige Erhöhung“, *pugulains* „abgerundet erhöhet, knopfförmig“.

46. Р. *пу́зо, пыж, -а́* „клуб, ком“ Даль III³ 1435 : лит. *pùžas*, мн. *pužaĩ* „ёрш“ Дусяты : *pūgžlỹs, pūgžlio* „т.с.“ Солоки : *paugžlỹs, paũgžlio* „т.с.“ Водакли Вилкомирского у. из пра-лит. **pauž-lỹ-s* (со вставочным g).

47. Р. *пы́ня* „гордый, надутый“ Даль III³ 1437 : лит. *pūnė* „пужка (яйца)“ Олькеники Трокского у. : лтш. *puns* „шишка“ BW 20920.

48. Р. *пы́рить* „топырыть, вздымать шерсть, перья“ Даль III³ 1437 : лит. *pūrstù, pūrau, pūrti* „топыриться“, *pa-pūręs* „со взъерошенными волосами“ : *pa-pùręs* Юшкевич Лит. сл. I 720 под словом *išpùrinti, purė* „kura z wielkim czubem“ Kossarzewski Lituanica 32b : лтш. pašā *paurē* „auf dem Gipfel (des Hügels)“.

Слова, помещенные под №№ 45—48, находятся друг с дру-
244 гом в этимологическом родстве. Корни *p(a)u-g-* : *p(a)u-ž-* : *p(a)u-n-* : *p(a)u-r-* возникли из первоначального *p(h)ew(e)* путем расширения его посредством детерминантов *g(h)*, *ǵ(h)*, *n*, *r*. Ниже приводим из айстийских (балтийских) языков примеры корня *p(h)ew(e)* с другими детерминантами: 1) лтш. *pu-b-ulis* „Knoten in Garn“ BW 6999, 7015, 20615, 25314; 2) лит. *pu-p-à*, gen. sing. *pùpos* „боб“ : лтш. *paupt* „пухнуть, вздуваться“ H. Petersen IF XXIII 390 ; 3) лтш. *pū-d-is* „куча“ : лтш. *pud-ra*, mazs *pud--uris* meitu BW 267 „ein Haufe“, *pudurī* loc. sing. BW 22418,2 var.; 4) лтш. *pū-m-e* „eine Beule“; 5) лтш. *pu-n-d-urs* „ein Haufe“ BW 267,1; 6) лтш. *pu-n-t-e* „шишка, желвак“; 7) лтш. *pu--m̃-p-a* „Buckel“ BW 18568, 20172, лит. *pump-urỹs* „почка“ Хвейданы = лтш. *pumpuris* : *pup-uris* „т.с.“ : лит. *pump-utỹs*, *pum̃pučio* „бугорки на нитке, верёвке“ и „малыш“ Дусяты; 8) лтш. *pù-l-is* „куча, стадо, толпа“ : ? лтш. *pul-k(a)-s* „множество, толпа, стадо“; 9) лтш. *pu-k-uls* „eine Troddel“ : р. *пóчка* „die Knospe“ из **пъč-ька*; 10) лит. *paũ-t-as*, мн. *paũtai* „das Ei ; die Hode“.

49. Прасл. *selo*, *selitva* : лит. *salà*, *-õs* „деревня, das Dorf“ Твереч, Гайды Новоалекс. у., Грива Земигальская напротив г. Двинска = восточно-латыш. *sola* „ein Dorf“ : лангобард. *sala* „Hof, Haus, Gebäude“ R. Meringer IF XVIII 242 : герм. *selman* m. „Lager“ Fick III[4] 437 : корень *sel-* „жить = двигаться“, лит. *selù*, *selėti* „иду втихомолку, никем незамечаемый“.

50. Прасл. *selpati*, ц.-сл. слѣпати „salire“ : лит. *iš-selp-inėti* „разойтись, разбрестись“ Юшкевич Лит. сл. I 623 : лит. *salpà* „заводь, залив“ Юшкевич l.c. 61a, Leskien Bildung d. Nom. 214, *salpas* „т.с.“ Видукли Россиен. у., Юшкевич l.c. 357b. Корень *selp-* „двигаться“ возник из *sel-* путём распространения. Лит. *selù* „furtim a tergo lente accēdo, vel accurro citissime“ : **sel-p-ù* = и.-е. **telō* „иду, несу“, гр. τελ-α-μών „Träger“ : балт. **tel-p-ō* „иду“ (àš negaliù priẽ jõ *pritilpti* „prieīti“, čià daũg *telpa*
245 „par-eīna = помещается“). Корень *sel-* „двигаться“ находим в следующих формах: 1) *āt-sala* „sinulus aquae stantis, incīsus in fluminis ripam“ Хвейданы, Ретово; 2) vanduõ lìg vařtų *at-sālo* „вода дошла до ворот“ Хвейданы; 3) šunìs *at-sáldau* „palam vehementer repello“. Ср. J. Rozwadowski Mater. i prace II 348 сл.

51. Др.-р. *смьрдъ* Срезневский Матер. III 448 = лит. *smirdas* alba latras Бреткунас Post. I 323 у Leskien'a Bildung d. Nomina

163 = лтш. *smirds* „Bauer, Untertan“ J. Endzelin KZ XLII 379. Ср. лит. *smiřdas* „ein schmutziger, liederlicher Mensch“ Nesselmann Wb. 489 : *smìrdu, smirdėti.*

52. Прасл. *surovъ, syrъ* „humidus, crudus“, *sěverъ* : восточно-лит. *šiaurùs* vėjas, „суровый, пронизывающий до костей, ветер, skaudùs vėjas“, *at-šiaurùs, -ì* „строгий, суровый“, *šiáurė* „север“, лат. *caurus* „Nordostwind“ : лит. *šiūrùs* vėjas „šiukštùs, skaudùs, šiaurùs“ Лынгмяны : лит. *šiukštùs* vėjas „острый, суровый“ Лынгмяны, *šiukštì* dúona „aštri“ l.c. из балт. **šu-k-s-tùs* с мягким *š* из **šiauk* < и.-е. *k̑ĕu-k-*. Лит. *šiurkštùs* „негладкий, шероховатый“ ведёт свое начало от *šiūrùs* вм. **šūrùs* = прасл. *syrъ* [мягкое *š* введено из параллельной формы *šiaurùs* < и.-е. **k̑ĕu-rùs*] : **šiūr-s-tùs* > **šiuršt̃ùs* > *šiurkštùs* (со вставочным *k*). Суффикс *-stu-* имеем, напр., в прилагат. *smal-stùs* „ласый, лакомый до чего-н.“ (ср. *smal-iūgas* „лакомка“).

53. Прасл. *ščepa, ščepiti* „щепить“ : лтш. *šk̃ēp-e-le* „щепка, осколок“ BW 22478 var.; 26292 var. : лит. *skẽp-snė* „отрывок, лоскуток (материи)“ Векшни, *skẽpetas* „тряпка, платок“ Юшкевич Лит. сл. I 340b, *skẽpatas* „тряпка“ Хвейданы.

54. Р. *за-тúн* „затишье, тихая вода под крутым берегом, на повороте реки“ Даль I³ 1616 : лит. *at-tienis* m. „затон реки, край русла реки с тихо текущею или стоячею водою“ Велёна, у Nesselmann'a Wb. 96 *tẽnẽ* „die Stelle in einem Flusse bes. am
246 Ufer, welche von der Strömung nicht bewegt wird“ из обще-лит. *tienė* : корень и.-е. *tei-n-* : *tei-s-*, откуда прасл. *tixъ, -tĕxa.*

55. Прасл. *tъlpa* „turba“ : лтш. *tulpa* kažuoks „ein grosser, dicker Pelz“ : лит. *tùlp-inti* „умещать“ Юшкевич Лит. сл. I 554a, 666b из и.-е. *tul-p-* (неверно Būga Aist. stud. I 171) : скр. *tulā* „Wage, Wagbalken“, *tulayati* и *tōlayati* „hebt auf, wägt“ из и.-е. *toul-*.

Лит. *tilpti* „умещаться“ есть слабая ступень к *telpù* = и.-е. **tel-p-ō* : гр. τελαμών „Träger, Tragriemen“.

56. Прасл. *vetъxъ*. Куршатовская форма *wėtuszas* „alt, bejahrt“ возникла вследствие неправильного чтения из *wétuszas* (так это слово пишет Nesselmann Wb. 73). Куршату вместо нессельманновской формы *wétuszas* следовало бы писать согласно своей орфографии *wėtuszas*. В пользу того, что *e* в слове *vetušas* было открытым, говорит даукшовское написание с *ę*:

wętuszá „старая“ Post. 52_{64} (=74_{11} по переизд. Э. Вольтера); ср. еще стр. 463, 464. Здесь считаю своим долгом исправить свою ошибку, вкравшуюся, благодаря моему сообщению, в „Славяно-балтийские этюды“ И. М. Эндзелина (стр. 52²). В ретовском говоре (Россиенского у.) прилагательное *vẽtuszas* „старый“ теперь более не употребляется; здесь известно только существительное *vetùšis* „старец (vetulus) церковный, dziad kościelny“.

Лит. *š*, сл. *х* в словах *vẽtušas*=*vetъxъ* восходят к и.-е. *k̂s*; ср. И. М. Эндзелин Слав.-балт. этюды 58 сл.

Лтш. *vecs* „старый“=лит. *vẽčas* „т.с.“ Юшкевич Лит. сл. I 175a, 416b, Довконт Būdas 44_2, 84_{25}, Giwatas Didiujû Karwaidû 45_{17}, *večìnis*, *-ė* l.c. 162_{11}, *večùmas* „старость“ l.c. 173_{23}, 248_{10}, *večūnas* „ветеран“ l.c. $173_{6,8,18,22}$. *Vẽčas* из балт. **vet-ša-s*.

57. Прасл. *vitati* „habitare“, *ob*[*v*]*itělь* „diversorium, refectio“: лит. *vietà*, gen. *viẽtos* „место, двор, усадьба“, Lemb̃o sodõ yra 19 *vietų* „дворов“ Хвейданы, лтш. *vìeta* „место, постель“ из
247 балт. **veitā* : корень *vei-t-* „жить, двигаться“ : *vei-k̂-* в лат. *vīcus*, гр. Fοῖκος, прасл. *vьsь* : балт. *veiš-* „течь“ в собств. именах рек, напр., *Vieš-intà*, *-õs*, *Viešintą* — приток р. Lėvuõ „Лавена“, *Vieš-muõ* в Криничинск. приходе Поневежск. у., *Vieš-età* в Тиркшл. пр. Тельш. у., *Víeš-t-ovė* в Кульск. пр. Тельш. у.

58. Ц.-сл. вихърь „turba“ Vondrák Vgl. Slav. Gr. I 352 : лит. *víesu-la-s* „ви́хорь“ Дусяты, Южинты, Лынгмяны, Ширвид Dictionarium 395, *víesula* „т.с.“ Бортники Сув. губ., лтш. *viẽsulis* или *veĩs-uõl(a)-s* „вихорь“. В суффиксальном отношении сл. *vix-ъ-rъ* и балт. *veis-u-la-s* ничем не отличаются от лит. *gùm-u-ras* и *gùm-u-las* „ком, жемок“, лтш. *kum-ur(a)-s* BW 30360 „Haufen“ и лат. *cum-ulus* (лит. *kumuliõties* „otulać się“ Юшкевич Лит. сл. I 491a).

В некоторых говорах вместо *víesulas* говорят *vẽsulas* „вихорь“ Хвейданы, Ретово, Юшкевич Лит. сл. I 174b, 249b, Дусяты (слыхал только в деревне Dìdžiadvaris). *Vẽsulas* своим *ė* (из и.-е. *ē*) напоминает нам прилагат. *vẽsus*, *-i* (Дусяты), лтш. *vẽss*, *vẽsa* „прохладный“; ср. лит. *vẽ-tra* = лтш. *vẽtra* „буря“, лит. *pa-vẽ-nis* m. „место в тени, за́стень“ Дусяты.

59. Прасл. *vъšь* „pediculus“ J. J. Mikkola IF XXVI 295 сл. сопоставил с лит. диалектическою формою *vẽvesa*, *vėvesà* „Viehlaus, Laus der Gänse, Hühner u. s. w.“. В говоре Куршата и Мильке общелитовский дифтонг *ie* (из балт. *ei*) совпал с моноф-

тонгом *ė* (из балт., и.-е. *ē*). Совпадением *ie* с *ė* вполне хорошо объясняются парные формы, сплошь и рядом встречаемые в словаре Куршата, напр.: *bėdà* и *biedà*, *dėdas* и *diėdas*, *gėdrùs* и *giėdras*, *grėžiu* и *griežiu*, *kėlė* и *kiclė*, *lėmuõ* и *liemuõ*, *mėsà* и *miesà*, *plėkiu* и *pliekiu*, *plėnas* и *pliėnas*, и т. п. Жемайтские формы *vīvėsà* (юго-вост.) и *vėīvėsa*, acc. sing. *vėivėsa* (сев.-зап.) показывают, что вместо *vėvesa*, *vėvesà* следует писать *vievesa*, *vievesà* (acc. sing. *vievesą*). В пользу дифтонга говорит также и фин. *väive*
248 „kleine Viehhaus" из **väives*. Лит. *vivasa* „Viehlaus" у Miežinis'a 284 представляет собою диалектическую форму, возникшую из общелитовской *vievesa;* ср. вобольникское *šinėlỹs* при *šiėnas* „сено" (у Э. Вольтера Лит. хрестом. 340_{17}) и посвольское *Pivasà* (собств. имя реки) из *Pyvesà* при *Pa-pivėšė* pl. (дер. на той же реке).

Балт. форма *vei-vesā* возникла путём удвоения из корня *ves-* „есть" : скр. *vas-* „essen", ирл. *feis* „essen", др.-в.-н. *wist* „Speise", гот. *fra-wisan* „verzehren" Walde 664. Сл. *vъšь* из и.-е. *us-i-* (ср. сл. *sъ[p]nъ* при и.-е. **swepnos*). Ту же ступень удвоения, что в балт. *vei-vesā* „едуга > вошь", имеем в следующих литовских словах: 1) *lie-leša* „кóлика, резь в кишках" > жем. *lielišà*, *-õs*, *lielišą* (*i* произносится как *ė*) Хвейданы, Ретово, Юшкевич Лит. сл. I 306b, 307a, 323b, Kossarzewski Lituanica 37, *liliszas* arba digulia gen. sing. Календарь на 1858 г. стр. $47b_{26}$, *lījlīszaj* dórąnt alksnio žalį łapą pri *lījlīszos* dieję Довконт Būdas 67_{27}, digulis (*Lilisza*) Календарь Ивинского на 1851 г. стр. $46a_{24}$; 2) *žiežulà*, *-õs*, *žiežulą* „краснопёрка (похожая на плотву)" Дусяты, Лынгмяны; 3) *vie-versỹs*, *vieversio* „жаворонок" Добейки Вилкомирского у., Поневеж, *vicvėrsis* „т.с." Лынгмяны (диал. произносится *väversīs*) : *vi-virsỹs* Хвейданы; 4) *žie-žirba* „искра" Кринчин, Юшкевич Лит. сл. I 506 : *ap-žirb-ti* „заискриться в глазах"; *žie-žirga* „искра" Miežinis 289, *žiežerga* Юшкевич 506a; 5) *žie-želka* „искра" Линково, Янишки Шав. у. : *ži-žilpos* pasiródė „illusio" Ольсяды, *žilžilpa* „искра (в глазах)" Хвейд., Довконт Būdas 119_{30}, Giwatas Didiujû Karwaidû 3_{20}, Lietuvos istorija II 89, Волончевский Tamosziaus isz Kempis 52_{23} : *ap-žilp-ti* „заискриться в глазах", akis yū *ap'elpusas* buwa idant iô nepaßintu Wilent 1579 г. Ench. 81_{26} ; 6) *Sie-sartis*, *Siesartį* — несколько речек, по-польски называемых *Cesarka* (Водакли, Словики) : *Sartà*, gen. sing. *Sartos* — речка близь м-ка *Sartininkai* Россиенского у., *Sartaĩ*, acc. pl. *Sartùs* — озеро при м-ках Дусяты (Dùsetos) и Кревно

(Kriaũnos), *Sartỹs*—речка на Курляндской границе в Тельш. у. : пр. *Seria, Sergia*—fluvius из балт. *Ser-ijā* : гр. Ἕρμος—река во
249 Фригии „Sarabad“ у Гомера < **Ser-mo-s* = скр. *sárma* m. „das Strömen“, галл. *Sarnus*—fluvius Fick II⁴ 291; 7) лтш. *Cie-cere*, приток реки Veñta „Виндавы“ (cf. BW 12096 var.) из балт. **Kei-kerē* : лит. *Kerēs-upis*—ручеёк в поле деревни Конюхи Ушпольской вол. Вилкомирского уезда, лтш. *Ceraukste*—имение к югу от города Бауска Курл. губ. (от имени речки? в суффиксальном отношении ср. лит. *Lab-aũkštas*—речка в Гаврском [Gaũrė] приходе Россиен. у.): швед. собств. имя озера *Runn* „urspr. See, Gewässer“ **hrunnō*, и.-е. **kr̥nwā* H. Petersson IF XXIV 150 сл., гр. κρουνός, κρήνη, κράνα, „Quelle“ из и.-е. **kronwós*, **krēnwā*, *kr̥nwā* l.c. 149 : корень *ker(e)* „течь, бежать“, лат. *coruscus* Walde 146; 8) *Vei-vìržas*—приток реки Минии в Россиенском у., *Veivìržėnai*—местечко : *Vi-viržė*—речка в Вост. Пруссии Basanavičius Iš gyvenimo vėlių bei velnių 374 №179 : *Virž-uonà*—речка в Эржвилкском приходе Россиен. у.; 9) *Vei-verìs*—собств. имя болота в Линковском приходе Поневежского у. : *Vei-veriaĩ*—м-ко Сувалкской губ. : *Vēr-eta*—речка в Иллокском прих. Тельшевского у., *Ver-intà*—приток реки Šventója в Вилкомирском у., *Ver-mēnė*—речка в Трусковском прих. Поневежского у., *Verỹs*—озеро под м-ком Слободка „Za-wierze = *Ažù-*verė*“ Новоалекс. у. : ирл. *feraim* „giesse“ Walde 691 : *Ver-k-nė*—приток Немана близ м-ка Бирштаны.

60. Прасл. *zidъ, zbdati* : лит. *žiedžiu* „formuię“ Ширвид Dictionarium 54, *žiėdžia* púodą „делает горшок“ Лынгмяны, *puoda-žiedỹs* „гончар“ l.c.

61. Прасл. *želza* „железа“ : лит. *gēležuonys* pl. „żołzy, железа“ Kossarzewski Lituanica 43b, Дусяты, *gēležuones* pl. Дусяты, Ушполь, *gēležūnes* Южинты, *geležūnes* Дусяты (слыхал от жителей местечка) вм. *gelžuon-* v. *gelžūn-* со вторым *e*, введенным из *geležìs* „железо“.

62. Р. *жи́чина* „вица, розга, прут, хворостина, хлыст“ Даль I³ 1356 из и.-е. *g(h)eik-* : лтш. *ǵeik-ste* „die Hopfenstange“ с
250 непонятным *ǵ* вм. ожидаемого *dz* : лит. *gaik-štė* „веха, тычина“ из **gaik-stė* : *pa-gaĩkštis* „kij do mieszania pieca“ Гиртоколь, Юшкевич Лит. сл. I 185a.

63. Р. *жолн, жо́лон* „большое корыто для корма скота, колода, комяга; жолоб“ Даль I³ 1358 из прасл. **žьl-nъ* : прасл. **želbъ* „жолоб“. Сюда же должно отнести и балтийские названия

"корыта" : лит. *gél-da* > собств. имена мест *Géld-ênai* „деревня в Плотельском приходе Тельшевского у.", *Geld-ẽlis* „местность в Пернаровском прих. Ковенского у." = зап.-курляндское (лтш.) **dzelda*, откуда собствен. имя имения *Dzelde* Bielenstein Die Grenzen des lettischen Volksstames S. 203 : пр. *galdo* Voc. 365 „корыто". Berneker EW 292, по моему мнению, без достаточного основания считает балтийские слова заимствованными из германского.

С.-Петербург. Апрель 1911 г.

XI. LITUANICA

[Известия отделения русского языка и словесности императорской академии наук XVII, 1 1912 1—49 ir atskirai: Lituanica. С.-Петербург 1912 1—49 p.]

1. К вопросу о хронологии литовских заимствований с русского

1 Само собою понятно, что не все слова, заимствованные литовцами с русского (из западного, белорусского наречия), одинаковой древности. Древность заимствованного слова определяется звуковым его составом. Датировка литовских заимствований (не всех!) стала возможною лишь с тех пор, как были пообстоятельнее изучены звуковые изменения русского языка в его историческом прошлом. В этой статье я делаю первую попытку дать, хотя бы и приблизительную, хронологию литовских заимствований с русского, основываясь, главным образом, на показаниях исторической грамматики русского языка.

1. В конце X в. в русском носовых гласных более не существовало, в чем можно убедиться из русских названий днепровских порогов Νεασήτ = *неясыть* (ц.-сл. неасыть), Ναπρεζή = *напрязи* (ц.-сл. напрѧзи), Βεροῦτζη = *вьручи* (ц.-сл. вьрѫшти). Ср. А. И. Соболевский Лекции[4] 20. Поэтому литовские слова *lénkas*, pl. *lénkai* „поляк“, *unguras*[1] „венгерец“ и *pundùs*, *-aũs*, acc. sing. *pùndų* (Хвейданы — *Kvėdarna*, Ретово — *Rietãvas*, Довконт Būdas 182$_6$) или *pùndas* (Куршат, Ширвид Dictionarium trium linguarum 1713 г. стр. 82 s. v. *kamień*) „пуд“ должны считаться заимствованными не позже как в начале X века.

---

[1] Засвидетельствован только loc. pl. *Ungurûſę* „в Венгрии“ Постилла Даукши 1599 г. стр. 444$_7$.

2 *Lénkas*, pl. *lénkai* = *лѧхъ*, *лѧси*.

Unguras = *ѫгър-инъ*, *ѫгър-е* (ср. *угор-скиї*).

Pundùs интересен не только сохранением старого *ѫ*, но и своим окончанием *-us*. *Pundùs* представляет собою переделку из **pundù* (ср. пр. *peku* „скот", *medu* „мёд" = лит. *pẽku* + *s* „скот" в Дятловской вол. Слонимского у., *medù* + *s* „мёд"), заимствованного из nom. sing. *пѫдъ*, с ударением на *ъ* (ср. gen. sing. *пудá*). *Pùndas* и *lénkas* не могут считаться прямыми продолжателями древне-русского имен. ед. *пѫдъ* и *лѧхъ*. Окончание *-as* вм. *-us* явилось под влиянием русских косвенных падежей, напр. *пѫд-á* = др.-лит. *pùnd-ā*, *пѫд-óмъ* = др.-лит. *pund-àmus*.

Unguras = *ѫгър-* сохранил нам не только *ѫ*, но и глухой *ъ*.

2. Данные памятников русского языка второй половины XII в. делают несомненным, что в это время *ъ* и *ь* уже перешли в *о* и *е* А. И. Соболевский Лекции[4] 58. Литовские заимствования из русского, в которых на месте *ъ* и *ь* имеем *u* и *i*, вошли в литовский язык до начала XII в.

Древне-русскому *ъ* соответствует краткое *u* в следующих литовских заимствованиях: 1) *kùbilas*[1] = *кѫбьлъ* Срезн. Матер. I 1387, 2) *kùmet-is* „Instmann, Gärtner, der zu seinem Lohn die Benutzung eines Gartens erhält" (Тильзит) или *kumet-ỹs* „т.с." (Хвейданы, Ретово) = *къметь*, пл. *kmieć*, м.-р. *kmet* „Bauer", 3) вост.-лит. *bulvõnas* = *бълвáнъ*, 4) *unguras* = *ѫгър-*.

Древне-русскому *ь* соответствует краткое *i* в следующих литовских заимствованиях: 1) сев.-зап. жемайтское *kristyti* „крестить" (Довконт Būdas 169_{29}, 170_{15}) или, со вставочным *k*, *kriksiyti* в кат. 1547 г. стр. $12_{30,31}$ = *крьстити;* 2) *pipiras*[2] „перец" =
3 *пьпьръ* 1193 г. Срезн. Мат. II 1760; 3) *kùbilas* = *кѫбьлъ*; 4) *Põvilas*[3] = *Павьлъ*; 5) *kazilaĩ* „лежачее бревно на стойках = козлы" = *козьлы*; 6) *bìrkavas* и (с заменою суффикса *-ava-* чрез более обычное *-uva-*) *bìrkuvas* (Хвейданы. Ретово) „берковец = 10 пу-

---

[1] Нельзя считать *kùbilas* заимствованным из немецкого в виду следующих, несомненно русских заимствований из области бондарного искусства: *viẽdras* = *вѣдро* Соболевский Лекции[4] 72, *ušẽtkas* = *ушатокъ*, *rẽčkà*, gen. sing. *rẽčkos* = *рѧшка*, *bačkà* = *бочка*, *utãrai* = *утбры*, *kõdis* = *кадь*, *diežha* Ширвид Dict. 51 s. v. *dzieża* = *дѣжка*.

[2] Не из нем. *Pfeffer* (откуда лтш. *pipars*) в виду места ударения. Ср. герман. заимствования *kùni(n)gas*, *pìni(n)gas*.

[3] [ZslPh I 42 Būga patikslina priegaidę: „*Põvilas* (nicht **Pōvilas*, wie ich irrtümlicherweise Изв XVII, 1 3 geschrieben habe)".—*Z. Z.*].

дов" = *бьрков-ьскъ*; 7) *šil̃kas*, об. pl. *šilkaĩ* „шолк" = *шьлкъ*; 8) *cìrkva* „церковь" в Хвейданах, Ретове (в остальных говорах *ceřkvė*) = *цьрк[ъ]ва*.

Kri(k)styti „крестить" почти во всех литовских говорах подверглось переделке в *krìkštyti* под влиянием *krìkštinu*, заимствованного из немецкого *kristne* (с *st* = диал. *št*). Лит. *apãštalas* имеет *št* вм. *st* (*apãstalas* = *апóстолъ*) под влиянием лит. заимствования из нем. **apuštulas* „Apostel". Что христианская терминология у литовцев вырабатывалась не под одним славянским влиянием, видно не только из *krìkštyti* и *apãštalas*, но и из *ilgės* „праздник всех святых", *põdė* „крестный отец", *Jùrgis* „Юрий", заимствованных из нем. *hilgen* „Allerheiligenfest", *Pathe*, *Jorge*.

Krìkštas „могильный крест; крещение" переделан из более древнего **kri(k)stas* (= вост.-лтш. *krists* = *крьстъ*) под влиянием *krìkštinu* = нем. диал. **krištne*. Восточно-латышскому *krists* в остальных латышских говорах соответствует форма *krusts*, дающая право предполагать, что в древне-русском при *крьстъ* диалектически существовала форма **кръстъ*. *Krùstas* в значении „креста", повидимому, был известен и литовцам; ср. *ap-krùst-ėti* „обвязать (верёвкою) крестообразно" Юшкевич Лит. сл. I 49.

**Krìstas* > *krìkštas* „крест", *Põvilas* „Павел" и *cìrkva* „церковь" проникли в Литву, вне всякого сомнения, только после крещения Руси (988 г.). *Pipìras*, *šil̃kas*, *pundùs* или *pùndas* „пуд" и *bìrkavas*, повидимому, древнее чем, напр., *cìrkva*. С перцем — *pipìras* и шолком — *šil̃kas* познакомились литовцы путем торговли от русских купцов, продававших им названный товар (= *tavõras*) пудами — *pundùs* или даже берковцами — *bìrkavas*.

Unguras „угрин" несравненно древнее, чем *bū̃binas* = *бубьнъ* „bęben", *pūtilas* „пýто" = *путьлó* (ср. пл. *pętać*). Последние два слова заимствованы после перехода „носовых" во „ртовые" гласные.

4 **3.** Полногласные формы встречаем уже в Остромировом Евангелии 1056—7 г.; ср. Исслед. по русск. яз. I 113. Финские слова *palttina* „полотно", *värtänä* „веретено" и латышские *kal̃ps* „слуга, батрак = холоп", *žeřbīns* „жребий" показывают, что некогда русские вм. *полотнó*, *веретенó*, *холóпъ*, *жеребъ* говорили **poltьnó*, **vertenó*, **xolpъ*, **žerbъ*.

В числе литовских заимствований с русского несравненно больше слов с полногласием, чем без оного. С отсутствием полногласия пока я нашел не более двух случаев. *Skavardà, -õs,* acc. sing. *skavárdą* „ла́тка“ (Солоки, Лынгмяны) и *čeřpė* „черепок“ должны считаться одинаково древними, как и *pundùs* „пуд“, *šilkas* „шолк“. *Skavardà* (ср. лтш. *skavārds* „ein Bratspiess“) = *сковорода́* и *čeřpė* = *че́репъ* проникли в Литву торговым путем. Из др.-русской формы **čerpъ* „черепок“ в литовском следовало бы ожидать **čeřpas*. Имеем же *čeřpė* с окончанием *-ė* вм. *-as* под влиянием чисто-литовского, однозначащего с **čeřpas*, слова *šùkė*.

В литовских словах *palvas* „половой“, *papártis* „папоротник“, *sarmatà* „срам“, *válkata* „бродяга“ и *valstis* „волость“[1] некоторые ученые видят древне-русские дополногласные формы **polvъ*, **paportь*, **sormota*, **volk-yta* и **volstь* но без достаточного основания.

Palvas „płowy“ вполне тожествен с с.-в.-н. *val*, gen. *valwes* „bleich, verwelkt“ из герм. **falva-z* Fick III[4] 239; ср. еще лит. *pál-ša-s* „fahl“ = лтш. *palss* „fahl, gelblich“ — гр. πολιός „grau“. *Papártis* не может быть заимствованием из **nápoрть*; в случае заимствования литовцы произносили бы **põpartis*, так как во всех древних заимствованиях русскому *а* соответствует литовское *о* (долгое); ср. напр.: *põmėtis* = *па́мять*, *Põvilas* = *Павьл*, *zokãnas* = *зако́н*, *noprõsnas* = *напра́сен* и мн. др.

Papártis Тильзит, Хвейданы = *papartỹs*, *pãparčio* Дусяты, Твереч = *papartỹs*, *papárčio* Дусяты и латышское *papařde* „папоротник“ представляют собою удвоение типа *ka-kar-ìnė* „глотка“ : *pa-par-t-* и *pa-par-d-*. Имя папоротника не в удвоенной форме имеем в: н.-в.-н. *Farn* из прагерм. **farna-z* Fick III[4] 234 = др.-инд. *parṇá* n. „Feder, Fittich, Blatt“, ирл. *raith* „Farnkraut“ из **prati-* H. Pedersen Vgl. Gr. d. kelt. Spr. I 91.

Sarmatà, -ãtos „стыд, срам“ не можем считать заимствованным в виду существования глагола *sarmó-ties* „стыдиться“, образованного от существительного **sarmà* „срам“; ср. деноминативные глаголы *dienó-ti*, *šakó-ti*, *vagó-ti* и др. при *dienà*, *šakà*, *vagà*. Само же **sarmà* есть субстантивированное прилагательное; ср. лит. *dorà* „добро, добродетель“ — *dóras, -à* „добрый, хороший, добродетельный“, *raudà* „красная краска“ — *raũdas* „красный“, гр. θέρμη

[1] Лит. *álvas* = лтш. *alvs*, *alva* „Zinn“ = пр. alwis Voc. 527 не может быть выводимо путем заимствования из *сл. олово*. Из русской формы *олово* произошла восточно-литовская *ãlavas* (Дусяты, Лынгмяны).

„Hitze“ — θερμός, -ή „warm“. Прилагательное *sarma-s „красный“ = и.-е. *sor-mós (для вокализма ср. лат. formus „warm“) образовано от и.-е. корня ser-(:sor-) „красный“, сохранившегося в следующих словах: лит. saĩ-ta-s „fuchsig“ = лтш. sàrts „красноватый“, лтш. saĩ-k-ans „красный“, лит. собственное имя речки Sárkānis (с двумя ударениями) в Хвейданском приходе, лат. sor-bus „Speerbaum“ из и.-е. *sor-bhos „красный“ (первоначально прилагательное; ср. лит. svar-bùs „тяжелый, важный“ при sveĩ-ti, gar-bùs „достойный похвалы, почтения“ при gìr-ti, лат. al-bus „weiss“ = гр. ἀλφούς· λευκούς Hes., лат. gal-bus „χλωρός“), лит. siĩ-b-ti „через созревание делаться красным (об ягодах)“, serbeñtai „смородина“.

Sarma-tà „стыд, срам“ так относится к прилагательному *sarma-s „красный“ (⫸ sarmóties „стыдиться“), как sveika-tà „здоровье“, nuoga-tà „голизна“, bjaura-tà „гадость“ и gyva-tà „жизнь“ (= гр. βιοτή) к sveĩkas, núogas, bjaũras (в Лынгмянах, Солоках) „bjaurùs“ и gývas.

Válk-ata „бродяга“ вместе со своею параллельною формою válk-eta — литовские образования; ср. šìkata : šìketa в моих Kalbos dalykai. Kaunas 1910 стр. 26.

Valstis, valsčius „волость“ = лтш. vàlst(i)s, повидимому, айстийского, а не славянского происхождения; ср. valdýti „править, владеть“, pa-véldu, -veldėti „получить в наследство“.

6 **4.** Литовское название „властителя“, „главы“ (дома) *valdýmieras*[1] может служить прекрасным примером того, как собственное имя властителя превращается в нарицательное. *Valdýmieras*, без сомнения, был не кто иной, как *Володимѣръ* Великий, ходивший походом на соплеменных литовцам ятвягов в 983 году (П.с.р. лет. II² 69) и покоривший их землю. Имя Володимера проникло к литовцам, вероятнее всего, при посредстве ятвягов.

Из формы *Володимѣръ* в литовском языке мы ожидали бы *Valadýmieras. Говорят литовцы valdýmieras под влиянием своих слов, родственных с именем *Володи-мѣръ*, *-миръ*, напр., valdýti „владеть, править“, valdõvas „правитель“, valdžìa „власть“.

Не подлежит сомнению, что имя Володимера — *valdýmieras* сделалось литовцам известным еще при его жизни (ум. 1015 г. П.с.р. лет. II² 115).

---

[1] Ср. жем. выражение: Numaĩ be *valdýmiero* griûn(a) „дом без главы гибнет“ Хвейданы, Ретово, Масяды.

5. Влияние русского языка восходит к тем временам, когда еще гласные *а, у, и* были долгими, а *ѣ* произносилось дифтонгически.

Русское долгое *а* в заимствованных словах в древне-литовских восточных говорах передавалось посредством *ā*. Древне-литовское *ā* в чистом своем виде до нашего времени сохранилось в твереческом говоре Свенцянского у. Виленской губ., где доныне еще говорят, напр., *tālimas* „дальний" = *tólimas*, *brālīs* „брат" = *brólis*. В других восточных говорах, напр., в Дусятах, Ушполях, Солоках, Гайдах, Лынгмянах старое *ā* сохранилось (как полудолгое *а*) в конце слова и в безударном положении, между тем как под ударением, не в конце слова, изменилось в *å*, напр. *tã výrā* = *tõ výro*, *lāpetà* „лопата", но acc. sing. *lå'petū*. В других восточно-литовских говорах *å* во всех положениях с течением времени перешло в *о* (долгое). Был-ли известен звук *å* в начале русского влияния на литовский язык и в других, не вос-
7 точных говорах, пока не может быть решен утвердительно. Звук *å*, или, может быть, даже более древний *ā*, был известен в нижне-литовском клайпедском (мемельском) говоре, где и теперь еще произносят, напр., *stāti* = *stóti*.

В литературном наречии диалектическим *ā* и *å* соответствует *о* (долгое).

Привожу несколько примеров заимствованных слов, в которых на месте русского *а* в литературном литовском наречии находим *о*: 1) *donìs* 1547 г. Кат. = *дань*, 2) *grõmata* = *грамота*, 3) *kodỹlas* = *кадило*, 4) *stórasta* 1579 г. у Вилента 49_{23} = *старости*, 5) *sopãgas* = *сапóгъ*, 6) *zokãnas* 1547 г. Кат. = *закóнъ*, 7) *potẽtas* = **намётъ*, 8) *svodbà* 1579 г. у Вилента 61_4 = *свадьба* и мн. др.

Вот несколько примеров, в которых русскому долгому *у* соответствует лит. *ū* (долгое): 1) *kūmas* = *кумъ*, 2) *šiūbà* = *шуба*, 3) *čiūdas* = *чудо*, 4) *bliūdas* = *блюдо*, 5) *kūdas* = *худъ*, 6) *kopūstai* = *капуста*, 7) *dūdà* = *дуда*, 8) *kūčios* = *кутья* и др.

Р. *и* = лит. *у* (долгому, узкому *i*), напр.: 1) *abydà* 1579 г. у Вилента 66_5 = *обида*, 2) *čỹstas* 1547 г. Кат. = *чистъ*, 3) *kodỹlas* 1579 г. у Вилента 58_3, 59_4 = *кадило*, 4) *velýkos* „пасха" = *велúкъ (день)*, 5) *dỹvinas* = *дивьнъ*, 6) *krikštỹnos* = *крьстины* и др.

6. На месте древне-русского *ѣ* имеем между прочим в следующих заимствованных словах литовский дифтонг *ie* (во многих говорах с „узким" *e*): 1) *biẽdnas* = *бѣденъ*, 2) *ciẽlas* и *čiẽ-*

ias = *цѣлъ*, 3) *diẽdas* = *дѣдъ*, 4) *griẽkas* 1547 г. Кат. = *грѣхъ*, 5) *iš-liẽčijimas* глосса к *iž-waistimo* 1595 г. Катих. 27_{22} от глагола *liẽčyti* = *лѣчити*, 6) *mierà* 1547 г. Кат. = *мѣра*, 7) *siẽras* = *сѣръ*, 8) *su-siẽdas* 1579 г. у Вилента 13_{10} = *сусѣдъ*. 9) *svietas* 1559 г. Forma Chr. 34_{15} = *свѣтъ*, 10) *viẽdras* 1579 г. у Вилента 61_{12} = *вѣдро*, 11) *vierà* 1547 г. Кат. 10_6 = *вѣра*; 12) *viẽžlyvas* 1595 г. Кат. 27_{10} = *вѣжливъ*.

Литовский дифтонг *ie*, восходящий к древне-русскому *ѣ*, в северо-западных (Тельшевский у.) и юго-восточных (Россиенский у.) жемайтских говорах строго отличается от другого, пралитовского, дифтонга *ie*. В северо-западных жем. говорах пралитовский дифтонг *ie* звучит как дифтонг *ẽi* (с „закрытым" кратким *e*), а в юго-восточных — как монофтонг *ī*. Напр. *píeva* „луг", *líepa* „липа", *siẽti* „вязать", *rieti* „складывать" (дрова), *kielė* „трясогузка" в только-что названных говорах произносятся: *pẽiva—píva*, *lẽipa—līpa*, *sẽitė—sītė*, *rẽitė—rītė*, *kẽilė—kīlė*, между тем как заимствованные *vierà*, *svietas*, *viẽdras* и др. произносятся на аукштайтский лад с дифтонгом *ie*.

8

Во всех аукштайтских говорах оба дифтонга вполне совпали в одном *ie*. У аукштайтов одинаково произносится *ie* и в исконно-литовском *sietas* „сито" и в заимствованном *svietas* „свет"

Встречаемое в аукштайтских говорах название „гипса" *miẽlas* (дер. Засети Дятловской вол. Слонимского у., Ширвид Dict.) можно было бы вместе с А. Брюкнером Lit.-slav. Stud. I 107 считать заимствованием из р. *мѣлъ*, но жемайтские формы *mẽils—mīls* „гипс" решительно говорят в пользу исконности этого слова у литовцев. Жемайтское *miẽst(a)s* „город" своим *ie* ясно показывает, что и аукштайтское название города — места *miẽstas* не есть исконно-литовское слово.

Biẽdnas, *viẽrnas* заимствованы в то время, когда западно-русские говоры еще сохраняли в *ѣ* дифтонгическое произношение, но уже не произносили глухих, т.е. когда, напр., вм. *вѣрьна*, *бѣдьна* nom. sing. f. уже говорили *вѣрна*, *бѣдна*. Мы не имеем никаких данных, при помощи которых могли бы решить, заимствованы ли *biẽdnas*, *viẽrnas* до прояснения глухих в закрытых слогах, или после их прояснения.

Академик А. И. Соболевский (Лекции[4] 70) полагает, что в западно-русских говорах сколько-нибудь заметное различие между *ѣ* и *е* утрачено в XII—XIII в.

На месте *ѣ* имеем литовское *ė* (в части восточных говоров = *ē* более или менее открытому), на сколько мне известно, только в двух заимствованиях: *nedėlia* или *nedėlià*, *-iõs*, acc. sing. *nedėlią* = *недѣля* и *gavėti* „поститься (в великом посту)" = *говѣти*. В обоих этих словах *ė* есть литовская замена более древнего *ie*.
9 В слово *nedėlia* введено *ė* из **dėti* „делать" (ср. *pa-deio* arba padare Ширвид Sak. Punktay 155_{24}, *pa-dėti* „помогать", *gera-dėj-a-s* „добро-дей"). *Gavėti* вместо **gavieti* по образцу других глаголов на *-ėti* : *tylėti*, *stovėti* и др.

Лит. *bėdà*, как показывает обще-литовское *ē*, не может быть славянским заимствованием. *Bėdà* = лтш. *będa* BB XXV 263 = *бѣда* находится в этимологическом родстве с лит. *bãdas* „голод", др.-инд. *bādha-tē* „drängt, bedrängt", *bādhas* „Drang".

7. *ѣ* в положении после „шипящих" *ш*, *ж* и *ч* в западно-русских говорах не было дифтонгом *ie*, но довольно открытым монофтонгом *ä*. Древне-русское *ä* в заимствованных словах литовцы передавали посредством своего *ė*, который в восточных говорах был открытым (ср., напр., мену *ē* > *ā* в купишском говоре : *tãvas* „отец" = *tėvas* с более или менее открытым *e* в говорах Новоалександровского уезда).

Литовское *ė* ни в каком случае не может быть выводимо из др.-русского *a* с предшествующим мягким согласным.

Древне-русскому *ä* соответствует литовское *ė* в следующих заимствованиях: 1) *čėsas* „время, пора" = *часъ*, 2) *čėrai* = *чары*, 3) *šėstoti* в Тверече = *шастать*, 4) *žėlėk dievė*! из *žėlėti* = *жалѣть*. Финское *sääli* (= *жаль*) также говорит в пользу древне-русского *ä*.

В древнерусских западных говорах кроме *ä* из *ѣ* (после *ч*, *ж*, *ш*) было известно *ä* другого происхождения, а именно: а) из пра-русского ѧ (*ę*) и б) из пра-русского *я* (*ią*).

Из большого числа примеров заимствованных литовцами слов, в которых русскому *я* (из ѧ) соответствует литовское *ė* (в говорах и узкое и широкое) назовем только некоторые: 1) *mėtà* = *мята* „mięta", 2) *prėslas* = *прясло* (ржи) Срезн. Матер. II 1719, 3) *plėmė* = *племя*. Следует заметить, что в литовских говорах встречаются заимствования, в которых русское *я* из ѧ передано посредством литовского *'o*. Это *'o* имеем, например, в северо-западн. жем. *pečiotis* (ср. Довконт Būdas 171_{31}) = *печать*, зап.-
10 -аукшт. *čiõbrai* (при восточно-аук шт. *čėbrai*) = *чаберъ* = *čębrъ*

Berneker Sl. et. Wb. 160. *Čiõbrai, pečiotis*, без сомнения, заимствованы позже, чем *čẽbrai, pečėtis*.

На месте русского *я* из пра-славянского *ją̃* находим литовское *ė*, например, в следующих словах: 1) *pra-jėvas* „чудесное явление, чудо“ = *проява*; 2) *kõšė* = *каша*, но *dūšià* = пл. *dusza, mišià* = др.-пл. *mśa* „msza“ (вместо *m* литовцы подставили *mi*, ср. еще др.-пл. *mńix* „mnich“ = *minỹkas*); 3) *ragãžė* = *рогóжа*; 4) *par-dõžė* (с введением литовского *par-* : *par-dúoti*) = *продажа*; 5) *kočėlas* Дусяты, Волончевский Pałąngos Juze 105_4, Довконт Būdas 231_{30} „скалка для катания белья“ = **качáло*, ср. *качáлка*, но *kočiõ-ti* „катать белье“ = *качáти*. Слова с *ė* из русского *я* = пра-славянскому *ją̃* следует считать более поздними заимствованиями, чем слова, в которых этому *я* соответствует лит. *jo* или *ė*.

Русское *я* из пра-сл. *ją̃* = лит. *jo, o*, например: 1) *jõvyties*[1] „шалить“ (со странным переходом значения!) = *явитися* : *katės, besi-jovydamos, vieną* (*kamašį*) *numetė* Басанович Liet. pasakos yvairios IV 231; 2) *jõvaras* = *яворъ*; 3) *jõrė* „Grünspan“ = *ярь*; 4) *bezdžiona* „małpa“ Ширвид Dict. 141, из **bezdjānā* вместо **abezjānā* = *обезъяна*, благодаря народному осмысленью : *bezdėti* „pēdere“; 5) *nedėlià* = *недѣля*; 6) *pėtnyčia* = *пятница*; 7) *kuojà* „сосна“ из *kuajà* = *kvajà* = *хвоя*.

8. В древнейшем слое слов, заимствованных литовцами из русского, русское *ы* передается посредством дифтонга *ui*. Примеры: 1) *buĩlis* „былье?“ = *быль*, ср. Federowski II 12, 13, 2) *kuila* Ширвид Dict. 90 = *кыла*, 3) *muĩlas* 1579 г. у Вилента 69_{10} = *мыло*, 4) *muĩtas* 1547 года Кат. 16_2 = *мыто*, 5) *smuĩkas* „скрипка“ = *смыкъ* Срезнев. Матер. III 447, 6) *tuĩnas* „кол“ Ширвид Dict. 96 = *тынъ*.

Со словом *kùila*, как показывает *ui*, литовцы познакомились еще тогда, когда русские вместо *кила* произносили *кыла*. Переход *кы* в *ки* для западно-русских говоров впервые отмечен в договорной грамоте Смоленска с Ригою 1229 г., где читается: *ризкии, латинескии* Соболевский Лекции[4] 130. Итак, можно думать.

11

[Prie šio straipsnio pridėtame skyriuje „Корректурные поправки и дополнения“ Būga rašo (Izv XVII, 1 50): „*Jõvytis* „шалить“ (Владиславов Сув. губ.) в виду значения нельзя считать заимствованием из р. *явиться*. *Jõvijuosi* „шалю“ находится в родстве с лит. *jáudausi, jáudžiausi, iáudytisi* „ludere = inter se percutere cursitareque, kùlties“ Vilkijà Ковенского у., Юшкевич Лит. сл. I 685_a“. — *Z. Z.*].

что *kùila* вошла в литовский язык до начала XIII века. *Kýla* в Дусятах = *кила*, *kýka* = *кика*, *magýlos* в Хвейданах „еврейское кладбище“ = *могилы*, *ỹdas* „насекомые“ collect. = *hid*, *kỹtras* = *хитрый* заимствованы после перехода *кы*, *гы*, *хы* в *ки*, *ги*, *хи*.

ui в *kùila*, *tuĩnas* и т.д. могло образоваться только из *ы* „заднего ряда“. С течением времени в западно-русских говорах, влиявших на литовский язык, *ы* постепенно изменилось в *ы* „среднего ряда“, приближаясь более или менее к ряду переднему.

ы среднего ряда в литовских заимствованиях передается посредством *i* (краткого). Примеры: 1) *mislìs* = *мысль*, 2) *vìkadas* „сортир“ = *выходъ*, 3) *vìškos* = *вышки*, 4) *bìstras* = *быстрый*.

9. Большею частью христианской терминологии литовцы обязаны русским. Русское происхождение не подлежит сомнению, например, в следующих христианских терминах: 1) *utárninkas* и *utárnykas* = *уторникъ* Соболевский Лекции[4] 120, 2) *seredà* = *середа*, 3) *četverĩgas* = *четвергъ*, 4) *pẽtnyčia* = *пятница*, 5) *kalẽdos* „Рождество“ = *коляда*, 6) *kūčios* „сочельник“ = *кутья*, 7) *velýkos* „пасха“ = *великъ* (*день*), 8) *verbà* „пальма“ = *верба*, *verbų nedėlià* = *вербная недѣля* (= воскресенье), 9) *krìkštai* (литовский перевод, ср. *krìkštas* = *крьстъ* „крещение“) „Крещение = Trzy króle“ у восточных литовцев, 10) *van(d)-krìkštis* „Крещение“ перевод слова *Водо-крещи*, 11) *bloviẽščios* „Благовещение“; 12) *desėtynà* 1579 г. у Вилента 109, = *десятина*, 13) *gavėnià* „великий пост“ = *говѣніе*, *gavėti* „поститься“ (в великом посту) = *говѣть*, 14) *kūmas*, *kūmà* = *кумъ*, *кумá*, 15) *svẽtastis* f. „sacramentum“ 1579 г. у Вилента 36_{11}, $37_{17, 20, 25}$, $38_{1,4}$ = *святость*, ср. Срезневского Матер. III 306, 16) *Ulijonà* = *Ульяна*. Все эти христианские термины, без сомнения, уже пользовались правами гражданства до 1386 г.; в противном же случае, на месте русских терминов мы имели бы польские.

Bloviẽščios „Благовещение“ из *blā*[*h*]*aviešč-* = западно-русскому
12 *blahovĕšč-*, с исчезнувшим гортанным фрикативным *h* между двумя гласными на литовской почве; ср. западно-русское *poh'íb'el'* = аукшт. *paĩbelis* (ругательное слово), *nahájka* = жем. *náika*.

Gavėnià „великий пост“ и *četverĩgas* „четверг“ невполне гармонируют с *bloviẽščios*: в первых двух случаях русское *г* дает литовское *g*, между тем как в последнем случае это, повидимому, то же самое *г* исчезает. Считать первые два слова заимство-

ванными в более древнее время, чем последнее, вряд ли возможно? Все три слова вошли в литовский язык одновременно, различие же передачи их литовскими звуками объясняется нетожественностью их *г*: в первых двух случаях *г* было мягконёбным (велярным) фрикативным *γ*, в последнем же *г* — гортанным фрикативным *h*. Слово *благовѣщение* с гортанным *h* не западно-русское: оно пришло вместе с христианством из южной России; в словах не южно-русского происхождения западно-русские говоры на месте мягконёбного (велярного) затворного *g* имели мягконёбный фрикативный *γ*. Привожу еще несколько случаев *γ* = литовскому *g*: 1) *aglù* „огу́лом, оптом“ : **óγlom*, волог. *óглом*; 2) *blõgas* „плохой, тощий“ = *blaγ-*; 3) *brogà* = *braγa*; 4) *glūpas* = *γlup-*; 5) *grìvina* (*ivi* из *iv̆*, так как в литовском невозможны ни **grivna*, ни **griuna*) = *γryv́na* (с отвердевшим *r*; из *ŕi* было бы литовское *ry* = *rī*); 6) *pagastas* у Довконта Būdas $171_{8,9}$ „волость?“ = *poγost*; 7) *plūgas* = *pluγ*; 8) *trivagà, -ãgos* = *tryvóγa*.

Adynà „час“, *alìšius* „голыш“ в Лынгмянах, *aršiaũ* „хуже“, *ỹdas* „насекомые“, *bẽravas* „берег“ из **bẽra-as* (у Ошмянских литовцев) заимствованы литовцами у белоруссов в то время, когда старое *γ* перешло в *h*, т. е. когда они уже произносили: *hãdĩna, hãlýš, hórše, h'id, b'erah*.

Četveřgas и *verbà* показывают, что более заметное влияние восточной церкви в Литве началось после перехода глухих в ясные, во всяком случае, не раньше конца XII века.

10. Католическая церковь у литовцев называется *bažnýčia*. *Bažnýčia* первоначально обозначала не христианскую церковь, но языческую божницу самих литовцев. Литовцы, под влия-
13 нием своих русских соседей, привыкшие называть свой храм, но языческий, божницею — *bažnýčia*, сохранили это имя и после принятия католичества при Ягайле, в виду того, что старый языческий храм почти ничем не отличался от нового, католического.

Что литовцы язычники некогда имели храмы, в том нельзя сомневаться. Само собою понятно, что литовские храмы не могут быть сравниваемы ни с греческими, ни с римскими. Литовские храмы могли быть только деревянные. Они, быть может, мало чем или даже ничем не отличались от теперешней *bažnyč'ы* в деревенской глуши.

Нам известны следующие свидетельства о языческих „божницах“ у литовцев:

a) у Виганда под 1384 г. (Script. r. Pruss. II 623—4) читаем: Eadem estate cum populo Wytaut transeunt in Wandeiagel (= Vandžiógala Ковен. у.) terram non avisatam, ubi Lithwani stant ante *domos* sacras videntque preequestres et putant eos de numero eorum : fugiunt tamen ad *edes sacras* quas circumdederunt cum vexillis:

b) у Гиеронима Пражского, Script. r. Pruss. IV 238: Sacerdotes templi materiam, ne deficeret, ministrabant;

c) у Иоанна Длугоша, Historiae Polonicae libri XII, ed. Przezdziecki, tomus III, pag. 466: Wladislaus Rex ignem, qui perpetuus ab illis putabatur, in Vilnensi civitate, quae caput et metropolis gentis erat, servatum, et a sacerdote qui eorum lingua *Zincz*[1] (вместо *Ziniz* = *žynỹs*) appellabatur, et qui supplicantibus et de futuro rerum eventu Numen consulentibus falsa edebat (quasi haec a Numine accepisset) responsa, custoditum et sedula lignorum adiectione nutritum, barbaris inspectantibus, extingui, et *templum* et *aram*, in quibus hostiarum fiebat immolatio, disrumpi, silvas insuper, quae sacrosanctae putabantur, succidi et lucos eorum confringi... disposuit;

d) Тот же самый Длугош (т. IV, стр. 159 и сл.) в описании крещения Жемойти в 1413 году сообщает, что король Владислав (Ягайло) приказал разбросать и потушить священный огонь, горевший на горе при р. Невяже (= *Nevėžis*) в *башне* (turris), а самое здание сжечь.

14 Из Длугоша мы узнаем, что некоторые „божницы“ были похожи на башни.

Слово *bažnýčia* отличается ударением от других заимствованных слов с суффиксом *-yčia*; например: *temnyčià*, *-ỹčios* = *темни́ца*, *sveklyčià*, *-ỹčios* (*kl* из *tl*!) = *svėtlica* (заимствовано после совпадения *ѣ* с *e*!), *telyčià*, *-ỹčios* = *теля́ца*. Разница в ударении может быть объяснена большею древностью слова *bažnýčia* сравнительно с *temnyčià* и др.

Выводы:

Древнейшее влияние русского языка на литовский началось:

α) до перехода носовых *ѫ* и *ѧ* в гласные чисто-ртовые (IX век, начало X века);

[1] [Dėl šio žodžio žr. 2 išnašą p. 185. — *V.M.*].

β) до появления полногласия (IX век, первая (?) четверть X века);

γ) до прояснения глухих (до начала XII века).

Древнейший период русского влияния на литовский язык тянется, приблизительно, от второй половины IX века до начала (первой четверти?) XII века.

2. Литовско-латышские uo и ie в заимствованных с русского словах на месте ожидаемых ū и ī

В латышских заимствованиях из древне-русского очень часто находим дифтонг *uo*, заменяющий, повидимому, русское (долгое) *у*, безразлично, восходит-ли оно к пра-русскому *у* или ѫ. Приводим примеры (ср. И. М. Эндзелин Живая старина IX стр. 305 и сл.):

А) латышское *uo* = русскому и пра-русскому *у* : 1) *blùõda* = *блюдо*; 2) *duõma* = *дума*; 3) *kažuõks* = *кожухъ*; 4) *kuods* = *худъ*; 5) *luõks* = *лукъ* „Lauch"; 6) *l'ùoti* „очень" = *лютъ*; 7) *uoma* = *умъ*; 8) *puõstaša* = *пустошь*; 9) *sùolît* = *сулить*; 10) *suõma* = *сума*; 11) *kuoma* BW 1283, 1291, 1299, 1325, 1378, 1423 = *кума*; 12) *kàpuõsti* = *капуста*.

В) латышское *uo* = русскому *у* из ѫ: 1) *rùobeža* = *рубежъ*; 2) *kuokalis* = *куколь*; 3) *kùodel'a* = *кудель*; 4) *muõka* = *мука*; 5) *puõds* = *пудъ*; 6) *pruods* = *прудъ*; 7) *skuõps* = *скупъ*; 8) *karuõgs* = *хоругы*; 9) *sùods* = *судъ*, *sùoģis* = *судій*.

На почве латышского языка *uo* не могло произойти из *ū*, так как оно в других заимствованиях с русского остается без всякого изменения; ср., напр.: *dūša* = *душа*, *kūma* = *кума*, *šūba* = *шуба*, *kūķi* (*ķ* из *t'*) = *кутья*, *ūsas* = *усы*, *pūds* = *пудъ*, *tūce* = *tùćä* (из цокающего говора) „туча" и мн. др.

uo нельзя считать латышскою заменою более древнего *ū*, оно может быть лишь рефлексом древне-русского дифтонга *uo* или *ů*. В пользу того, что в части кривских (латышское *krìevi*) говоров древне-русское *у* (из *у* и ѫ) было дифтонгом, говорят не только латышские, но и финские заимствования; ср. финское *luotanen*, кор. *luota* = *блюдо*, *kuomina* = *гумьно*, *kuoma* = *кумъ*, *kuomikko* = *кумикъ*; *kuoseli* = *кужель*, *luokka* „Kummetbogen" = *лукъ*, кор. *muokka* = *мука*, кор. *šuovatta*, олон. *suovattu* = *суббота*.

Русскому *у* в литовских заимствованиях с русского обыкновенно соответствует *ū*, *uo* (*ů*) же — в очень ограниченном числе

примеров. Пока я нашел только три примера: 1) *kudẽlis* „pensum lini“ (общелитовское слово = жем. *kūdẽlis* : *kọudẽlis*) = *кудель* (не *-ѣль*, иначе было бы лит. *-iẽlis*. См. Vondrák Vlg. Slav. Gr. I 482); 2) зап. аукшт. прусское *kuõčios*[1] „der heilige Abend vor dem Christfest“ = *кутьѧ* : северо-зап. жем. *kũtẽs* „сочельник“ из **kūtjās* (ср. *tòštẽs* nom. pl. f. = *tùščios* „пустые“) = восточн., западн. аукшт. *kũčios*; 3) ?*duõbai* „die Beize der Rotgerber“ (Куршат пишет *dõbai*[2]) = *дубъ* „Gerberlohe“ : *dũbos*, *dũbai* „т.с.“.

Северо-западное жемайтское слово *puokaĩ* „пух“ может быть и чисто-литовским словом; ср. *paũk-štis* „птица“ : гот. *fugls* „Vogel“ из и.-е. *puk-lo-*. Славянское *пухъ* может быть рефлексом и.-е. праформы *pa*ˣ*uk-s-o-* = лит. *pauk-š-* (*š* из *s* в положении после *k*). Такое чередование гласных как в *puõkas* : *pũkas*: *paũk-*
16 *-š-tis* известно и в других словах; ср. *puokỹs* (Ретово) : *pūkỹs* (Тильзит) или *pūgžlỹs* (Лынгмяны) : *paugžlỹs* „ёрш“ (Водакли) из **pauk-žd-lỹs*, где *-žd-* из *-zd-* после *g(k)*. *Puõkas* : *paũk-š-tė* со стороны вокализма можно сравнить еще со следующими формами: 1) *spuogas* Дусяты : *spáugas* Ушполи „прыщ“; 2) лтш. *buoze*, лит. *búožė* : лтш. *bauze* „Schlägel am Dreschflegel“, лит. *baužė* „башка“ Kossarzewski Lituanica 41b; 3) литовское *bluõzgas* : лтш. *blàuzga* „Schinn, Schelfer“; 4) *stúobas* Понемунок Новоалекс. у. — Panemunẽlis : лтш. *staub-ens* „ein Baumstumpf, ein Baum, der den obern Teil eingebüsst hat“; 5) *duobà* „дупло“ : *daubà* „овраг, долина“; 6) *gluodùs* „гладкий“ : *glaudùs* „przytulny“; 7) *šliuõžti* : *šliaũžti* „ползти, скользить“; 8) *plúostas* Дорбяны : *pláustas* Хвейданы „Fähre, Prahm“.

И в литовских и в латышских заимствованиях из древне-русского русское *u* обыкновенно передается посредством лит.-лат. *ī*. Дифтонг *ie* (*ẽ*) на месте русского *u* встречаем в следующих словах: 1) лтш. *krìevs*, gen. sing. *krìeva* „русский“ = **кривъ*, откуда *кривичъ* (ср. лтш. *latvis* и *latv-iẽtis* „латыш“); 2) лтш. *miẽrs*

---

[1] Куршат, Lit.-deutsches Wb. 195, пишет *kocẽios* с *o* вместо *ū*. В говоре Куршата совпали *o* и *ū(uo)* в одном звуке, чем и объясняется, почему он пишет рядом с *kūdas*, *kūdelis*, *kūsaitis* также и *kodas*, *kodelis*, *kosas*.

[2] [Skyriuje „Корректурные поправки и дополнения“ Būga rašo (Izv XVII, 1 50): „Куршатова форма *dõbai*, на основании которой я восстановил *duõbai*, взята не из живого языка, но из словаря Mielcke, у которого во II томе, стр. 78b читаем *dobbai*. В конце словаря, в списке опечаток, Mielcke просит форму *dobbai* исправить в *dubbai* (ср. у него же *dūbai* II 329a)“. — *Z.Z.*].

„Friede, Ruhe“ : лит. *mieras* „Friede“ в Катихизисе 1547 г. стр. 26_7.

В пользу дифтонгизации древне-русского *u* в части северо-западных говоров говорят не только литовско-латышские, но и финские заимствования с русского; ср. фин. *mielu* „lieb“ = *милъ*, кор. *viehkuri* „Wirbelwind“ = *вихърь* (сл. *вихъ-* = лит. *viesu-* из айст. *veisu-* в *víesulas* „Wirbelwind“, ср. лтш. *veĩs-uõ-ls* „вихорь“).

Литовско-латышские заимствования с русского, в которых русскому *y*, *u* соответствуют дифтонги *uo*, *ie*, древнее заимствований с *ū*, *ī*. Заимствования с *uo* и *ie* восходят еще ко временам существования глухих, как об этом можно судить на основании финских *kuomina* = *гумьно* и *viehkuri* = *вихърь*.

3. Этимологии

1. Литовское *alksnis* „ольха“

Литовские говоры свидетельствуют, что некогда рядом с **als-k-nis*, откуда *alksnis*, существовала параллельная форма **alìs-k-*
17 *-nis* с гласным *i* после *l*, как и в др.-в.-н. *elira*, сл. *ольх-а*, *ѥльх-а*. Из **alìs-k-nis* возникла восточно-литовская форма *alìksnis*[1], известная, например, в дусятском, южинтском, комайском и др. говорах Новоалекс. уезда.

Форма *alsknis*, известная из словаря Ширвида (стр. 225), повидимому, есть опечатка вместо *alksnis*: „*sk* + Consonans“ в литовском дает „*ks* + Consonans“; ср. р. *Москва* = лит. *Maksvà*.

Прусское *abskande* Voc. 602 „Erle“, по моему мнению, следует читать как *aliskande* : *b* у кописта получилось благодаря неправильному чтению из слога *li*.

В пр. слове *alisk-an-dē* имеем основу *alisk-an-*, распространенную суффиксом *-d-*; ср. сл. *желѫ-д-ь* из *gʷel-an-d-* при гр. βάλ-αν-ος. *Alisk-an-* : *alisk-n-* возникли из более простой праформы *alis-ko-*, с таким же суффиксом, как и в др.-в.-н. *ask* „Esche“ из и.-е. **os-ko-* (при кельт. **os-n-* „Esche“ Fick II[4] 51: лит. *úosis*, сл. *ясень*).

---

[1] [Skyriuje „Корректурные поправки и дополнения“ Būga rašo (Izv. XVII, 1 50): „Восточно-аукштайтская форма *aliksnis* „ольха“ возникла не из балт. **alisk-n-is* (ср. пр. *alisk-andē*), но из **alis-n-is*; в противном случае имели бы **alikšnis* : звукосочетание *-isk-* в литовском дает *-iš-* И. Энзелин Славяно-балтийские этюды 54 и сл. В слове *aliksnis* *k* вставочное“. — *Z.Z.*].

2. Прусское *angsteina* „рано“

Прусская форма *angsteina* неотделима от литовской *ankstéinai* или *ankstéinais* „de multo mane“ (Хвейданы Россиен. у.). В формах *angsteina* ~ *ankstéinai* имеем locativus singularis **ankstei* (к nom. sing. *aĩkstas* „рань“ : *iš aĩksto, prõ aĩkstį*), сложенный с постпозициею *-na* ~ *-nai*. Постпозицию *-na* ~ *-nai* находим в следующих словах: 1) *cziô-na-g* „здесь же“ Постилла Даукши (ориг.) 382_{37}: *cziô-nái-ġ* l. c. 384_{12}; 2) *isch-tena* „оттуда“ Forma chrikstima 1559 г. стр. 33_{22}, *tena* „там“ l. c. 40 из *tę-na* : *tęnay* Катих. 1598 г. (Вольтер Лхр. 54_{12}), *tęnái* Постилла Даукши $570_{1,5}$, 571_{10}, 577_{8}, $596_{30,\ 31,\ 36}$ = *tynaĩ* или *tỹnai* Дусяты, Солы, Купишки, Лынгмяны, из *tę-naĩ* : вост.-лит. *tì* „там“ (Дусяты, Лынгмяны, Твереч) из *tę̀* = айст. **tén*; ср. прусское *is-quen-dau* „von dannen“, *is-stwen-dau* „daraus“; 3) *jã* „jõ, его“ ~ *ja-nẽ* „его же“, *tõ* „tuõ“ ~ *tõ-nẽ* „тем же“, *tã* „tõ“ ~ *ta-nẽ* „того же“, *tũ̃* „tų̃“ ~ *tu-nẽ* „тех же“ дер. Прусели Вобольникской вол. Поневеж. уезда = общелит. *jo-naĩ*, *tuo-naĩ*, *to-naĩ*, *tų-naĩ*; 4) *dúotie-nai* „дать“,
18 *pìltie-nai* „лить“ рядом с *dúotie*, *pìltie* и *dúof*, *pìlf* Дусяты, Купишки; 5) *jý-nai* „она“ дер. Буйвидзи (= Buivỹdžiai) Понедельской вол. : *jì* „она“

Прусское *angstainai* 51_{10} „morgens“, вопреки мнению г. Траутманна Die altpr. Sprdkm. 250, имеет *-tai-* не из и.-е. *-tei-*, но из и.-е. *-toi-*, как это показывает литовская форма *ankstái-neis*[1] „рано“ Юшкевич Лит. сл. I 19. Партикула *-neis*, повидимому, произошла из общелитовской *-n'ais*, возникшей путем сложения из *-ni* и *ai-s*: ср. *anañ-dien-ai-s* Юшкевич Лит. сл. I 15 рядом с *anañ-dien-ai* (Дусяты) из *anañ-dien[q]*; *vẽliais-gi* „опять“ (Хвейданы) из *vẽli + ai-s + gi* ~ *vẽl(i)*; жем. *ràset-ās* Юшкевич Лит. сл. I 402b, 584 из *ràset-ai-s*; жем. *nórint-ās* l. c. 418a : *nórint-ēs* (Хвейданы, Ретово) из *nórint-eis* < *nórinti + ai-s* = *nórinti-ġ* Пост. Даукши ориг. 284_{31}; жем. *júogēs* „jóg“ Хвейданы из *jógi + ai-s*; жем. *ẽk tin-ā̃-s-tēs* или *tin-ā̃-tēs*! „уходи с богом! проваливай!“ Хвейданы из *eik te-naĩ-s-ti + ai-s* или *te-naĩ-ti-ais*; *kadaĩksčiai* „kiedyś“ Юшкевич I 17 b, *kadaĩksčiais* l.c. 258 из *kadaĩsti + ais* : Mus wissus *kadais-gi* mirsenczius tikrai ßinam Пост. Бреткуна 1591 г. (см. Э. Вольтер Лрх. 18_{42}): *kad-aĩ-s-ia* „когда уже; давно“ Твереч.

---

[1] [Lietuvių kalbos žodyne (nespausdintoje dalyje) prie žodžio *ankstéinai*, *ankstéinais* Būga patikslina: turi būti *ankstéinais*. — *Z.Z.*].

Партикулы *-na* : *-nai* : *-ni* так относятся друг к другу, как и *-ta* : *-tai* : *-ti*, сохранившиеся в формах *be-tá-g* Пост. Даукши, изд. Вольтера, 27_1, *betáǵ* 44_2 : *be-tái-g* 53_5 : *bę-ti* l.c., изд. ориг., 336_{20}; ср. *ne-ta* Вилент EE 1579 г. стр. 70_1 : *ne-tė* Кат. 1598 г. Лхр 54_{35} : *nie-tti* „nawet" Olechnawicziaus Pasakos... Wilniui 1861 стр. 92_{10}.

Рядом с *ankstái-ni-ais* и *ankstéi-nais* существует еще третья форма *ankstíe-nais* „рано" (Юшкевич Лит. сл. I 19); ср. жем. *ankstiẽ* „рано" : аукшт. *ankstì* „т.с." = гр. ἀσταχτεί : ἀσταχτί.

3. Литовское *aršùs* „celer, agilis"

Aršùs, acc. sing. *aršų* (Велёна — Veliuonà), повидимому, находится в родстве с гр. ἔρχομαι „komme", medium к **ersk̂hō*, др.-инд. *ṛccháti* „trifft, erreicht" Prellwitz EW² 159.

19 ### 4. Литовское *aržùs* „libidinosus, mulierosus"

Жем. *aržùs*, acc. sing. *aržų* вместе с равнозначащим восточнолитовским *arškùs* (Коман) находятся в родстве с гр. ὄρχις „Hode". В семазиологическом отношении *aržùs* ~ ὄρχις вполне аналогичны с с.-в.-н. *geil* ~ *geile* „Hode".

5. Литовское *ãt-kisas*

Жем. слово *ãt-kisas* „segetes, quae (rursus) in hypocausto (= pakurà, duoba) siccandae rite locantur" (Хвейданы, Ретово), как уже отметил Л. Гейтлер Lit. Stud. 78, произведено от глагола *už-kìs-ti* linùs „die Flachsstengel zum Trocknen auf die ardai legen" (Клайпеда — Memel). Литовское *ki-s-* „класть, складывать" К. Явнис сопоставляет с др.-инд. *činōti*, *čáyati* „schichtet, reiht"; ср. сл. *činъ* Berneker EW 156 и сл.[1].

6. Литовские *aukauti*, *auka*

Слова *aukauti* „жертвовать", *auka* „жертва" и *aukuras* „алтарь" сделались достоянием литовского литературного языка благодаря писателю С. Довконту (Daŭkantas). Привожу несколько цитат

---

[1] [Skyriuje „Корректурные поправки и дополнения" Būga pastebi (Izv XVII, 1 50): „*At-kisas* : *kisimą* džiovina duobose Довконт Lietuvos istorija I 7 ~ *kisimas* v. *klúonas* v. *klojimas* Viekšniai по Коссаржевскому Lituanica 32b". — *Z.Z.*].

из сочинений Довконта: Wadīno jį Aukopīrmas nu žôdiums auka īr pīrmas, kajpo tas, kórį rejk wīssópīrmó aukautī arba garbintī Būdas $81_{28,29}$; meldies ąnt auksztajs kałnajs, kórius *auko* kałnajs nu žôdio aukautī wadīno l.c. 103_{10}; Tórieię dar tajpat óż szwentus aukurus arba ałtorius ąnt kałnais, kórius wadīno *auko* kałnajs arba *alko-* kałnajs īr wījszpilajs īr dīdelius akmīnys, ąnt kórejs meldies īr Dījwams aukawo, arba jus wajszīno, kajp szenden īsz Gudiszkumo yra sakoma apieras jems dare l.c. 114; Pas ąngą buwęs aukóras, ąnt kóriu gywolus aukawusis īr ąmžīna ugnīs ožouła medejs kórstoma dījna īr naktī kurīnusis l.c. 105; Je auka atlījktama buo, karion ejtąnt, tad... 129_8; Iszejgīniesī aukosī... aukawo wīrszajtis 129_{29}; ...pri aukóro īr stabo ... meldies pakajtomis 130_4; Tujau atwedęs muni pas ałtoriû ąnkuriù ketieję aukauti ... lījpę ... sijktī, iog asz niekados su Rimionimis nebendrausious Giwatas didiujû Karwaidû 207_4; Buwo gili kriausza patio žiniczioie īszpousztа aukomis arba apieromis l.c. 2_{16}.

Глагол *aukauti* И. М. Эндзелин в Изв. отд. русск. яз. и сл. Имп. Ак. Наук т. XIII, кн. 4 (1908 г.) стр. 208 и сл. считает сложным словом, состоящим из префикса *au-* = сл. *y-* и простого глагола *káuti* „бить". С подобным толкованием слова трудно согласиться. Мне представляется более вероятным, что все три слова — *aukauti*, *auka* и *aukuras* — изобретение Довконта.

Кургановидные холмы, с рощами и без них, носят у литовцев название *alko kálnas* или *alkos kálnas*. Мне известны следующие холмы (или другие географические имена, прозвавшиеся от холмов) с именем *alkas* „священная роща": 1) *Alkas* в Чекишках Kossarzewski Lituanica 180b; 2) *Alkos kálnas* в поле дер. Побиржуле Ворненской вол. Тельш. уезда ~ *Alkãlės* — нивы l.c.; 3) *Alkos kaktà* — гора в Полуксце Ворненск. вол.; 4) *Alko kálnas*: a) на равнине *Álksnos* в 1 в. от Кальварии Тельш. уезда, b) вблизи горы Ruiškalnis и речки Gervainis Жоранской вол. Тельш. уезда, c) вблизи м. Повонденя Тельш. у.; 5) *Alkos kálnas*: a) с небольшою часовнею в поле дер. Erkšva Иллокской вол. Тельш. у., b) в двух верстах на NO от м. Вешвяны Тельш. у., c) между м-ками Кули и Плунгяны, d) в Крожской вол. Россиен. у.; 6) *Alkos sodà*: a) в Салантской волости Тельш. у., b) в Ольсядской вол.; 6) *Alko sodà* к северу от м. Ретова, близь р. Jūra; 8) *Alk-upỹs* — речка: a) в Опитолокском приходе (Apýtalaukis), b) в Попильском приходе Шавел. у.; 9) *Alk-upis*: a) деревня Хвейданского прихода Россиен. у., b) застенок Шатского прихо-

да Вилкомирского у.; 10) *Alkã-vietė* — холм с рощею вблизи дер. Vis-dievaĩ Абельского прихода Новоалександровского уезда.

В некоторых говорах, например, около Шкуд. *aĩka* или *aĩkas káln*s (диал.) произносится как *aũka* или *aũkas káln*s, со спорадическим изменением *l* в *u*; ср. вост.-лит. *aukūnė* вместо *alkūnė* „локоть". В говоре Довконта вместо *aĩka káln*s произносилось также и *aũka káln*s (ср. Būdas 114); ср. *Auka* kałnas arba pile, ąnt kuri senowej pagonis żemajtej degina aukas, taj ira apieras. Supiłta ira ties upalu Warlini wadinamu Волончевский, см. Э. Вольтер Об этнографической поездке 21_{15}.

21

Про *aĩko(s)* или *aũko(s) káln*as в народе рассказывают, что на них предки литовцев, будучи язычниками, приносили богам жертвы. Под влиянием рассказов о жертвоприношениях на холмах, называющихся *aũka káln*s, Довконт пришел к заключению, что имя *aũka káln*s вполне равнозначно с *apiẽras káln*s „гора жертвы", отсюда вывод — *auka* есть *apiera* „жертва".

Из восстановленного таким образом слова *auka*, принявшего в воображении Довконта значение „жертвы", впоследствии были состряпаны производные *aukáuti* „жертвовать" и *aũkuras* „жертвенник" (по образцу *ugniã-kuras* „очаг").

Слово *auka* в живом разговорном языке известно только в выражении *aukos káln*s (в северо-западном уголке Тельшевского у.), первоначально обозначавшем „холм, вершина которого покрыта священною рощею"; ср. *aĩkas* „роща" в Вевиржанском прих. (Veivirženai) Россиен. у.: *elkas* „šilas = бор" Varpas 1893 стр. 55[1].

7. Литовское *aumenis*, славянское *umъ*

Лит. слово *aumenis* в лынгмянском (Свенцянского у. Вил. губ.) восточно-аукштайтском говоре употребляется в значении „память", ср. выражения: *bus geru aumeniu* „будет обладать хорошею памятью" Вольтер Лхр. 246_{31}, *Jonas aumeniais du lapu išmoko* „Иван выучил наизусть (на-память) две страницы" (из рукописного сборничка характерных слов Лынгмянского [Linkmenes, -enų] говора кс. Гимжевского). Восточно-лит. *aum-en-is* неотделимо от славянского слова *umъ* „mens, animus" = и.-е. **aumo-s*.

---

[1] [Skyriuje „Корректурные поправки и дополнения" Būga pastebi (Izv XVII, 1 50): „Коссаржевский Lituanica 112_a пишет: „u Litwinów zamiast *aukos* kałns mówią *alkas* kałns (ofiarne góry litwinów liczne, o których tak częste wspomnienia)". — *Z. Z.*].

Рядом со слабою ступенью *aum-en- существовала сильная в виде и.-е. āmen- (из āum-en-). Сильная ступень āmen- сохранилась в следующих литовских формах: 1) omen-a „przytomność“: nustóti omenos „stracić przytomność“ в Лаздунах Вил. губ. (по сообщению кс. Шопары); 2) omen-is f. „память, чувства“ в Ошкаболях Сув. губ.: pasigėrė be omenies Basanavičiaus Lietuv. pasakos yvairios IV 244; 3) северо-зап. жем. omen-as ≷ vomins (ср. жем. lētina = lētena, kēpinas = kēpenos) „память“: buwo jau iszdilì isz
22 ōmino tuli žôdei tie[w]û kalbos Вольтер Лхр. 181_1, omīnī loc. sing. Довконт Būdas 152_{18}[1].

При om-en- известны еще формы om-īn- и om-: ю.-в. жем. ōmynė „intellectus“ (по Явнису) и „memoria, mens“ (nĕ ōmyniais man to nebuvo „даже в памяти, на уме, этого не имел“), omĕ, acc. sing. ōmę „инстинкт“ в Ретове.

8. Литовское deñgti „бежать“

Лит. dengiù, deñgti „cito currere“ (Виштинец — Vištýtis: arklys dẽngė, net žemė drebėjo) и danginúos, dangìnties „переселяться, перебираться“ (Хвейданы, Ретово), по Явнису, находятся в родстве с гр. ταχύς „schnell“ и пл. dążyć „wohin streben, trachten, eilen“ : и.-е. корень dheŋgh-.

9. Литовское dienì „forda, gravida“

Жем. dienì, acc. sing. diẽnią (kumẽlę) находится в родстве с лит. dielĕ, diẽlę „пиявка“ (Виштинец, Пильвишки). Die- возникло из и.-е. dhei-, сохранившегося в др.-инд. dhē-nu- „milchend“, dhāya-ti „saugt“ = и.-е. *dhéje-ti. Dhē- ~ dhēj- имеем, например, в лит. dėlĕ, dĕlę „пиявка“ (Дусяты, Хвейданы), лат. fēlāre „saugen“ Walde 215[2].

10. Литовское dubuõ „блюдо“

Dubuõ, gen. sing. dubeñs (см. Būga Kalbos dalykai 39 и сл.) находится в родстве с герм. duppa „kleines Gefäss, Topf“ (Fick

---

[1] [Skyriuje „Корректурные поправки и дополнения“ Būga rašo (Izv XVII, 1 50): „форма omenas „памяти“ (gen. sing. Волончевский Tamoszius isz Kempis... 126_{18}) показывает, что ударение находится не на окончании (я читаю ōmena)“. — Z. Z.].

[2] [Skyriuje „Корректурные поправки и дополнения“ Būga rašo (Izv XVII, 1 50): „Dienì ничего общего не имеет с др.-инд. dhēnu- „milchend“. Dienì и dien-inga производные от слова diendà „день“. — Z. Z.].

III[4] 209), возникшим из и.-е. праформы **dhub-n-ó-*. *Dhub-(e)n-* обозначает „глубокую“ посуду; ср. лит. *dubùs* (bliūdas) Юшкевич Лит. сл. I 357.

11. Литовское *duoba* „овин (сушильня)“

Duoba „pakurà“ (Векшни, Масяды, Довконт Būdas 25_{31}) в говоре Волончевского (Саланты Телыш. у.) имеет значение „жилого дома, жилья“; ср. krumas ira taj... musa (= meszku) *duoba* „кусты — наше жилище“ Вольтер Лхр. 239_3. У Коссаржевского
23 (Lituanica 42b) *duobas* толкуется польским словом „zrąb“. Исходным значением слова *duoba(s)*, повидимому, было „сруб“ (= ten-tinỹs : rẽsti „рубить“). *Duoba(s)* в значении „сруб“ есть возможность производить от лит. глагола *dõbiu*, *dóbti* „убивать, укокошивать“ (Хвейданы), *padõpì* Пост. Даукши изд. B. 145_{15}, *padôbe* Lc. 145_{25}.

12. Латышское *duga*

Латышское *duga* „ein zäher Schleim, der auf dem Wasser schwimmt“ BW 23893 var. ближе всего стоит к норв. диал. *dunken* „feucht, moderig“ Fick III[4] 201; ср. лтш. *dūk-sne* или *dùk-st(i)s* „топкое место“ (*k* может быть и из *g*): лтш. *dù-ńas* „ил“.

13. Литовское *dùpinas*

Dùpinas „шест с набалдашником, которым, болтая в воде, загоняют рыбу в сети“ (Дусяты) очевидно родствен с нем. *duven* „stossen, schlagen“ Fick III[4] 210: лтш. *dù-k-a* „Faustschlag, Rippenstoss; Faust“.

14. Литовское *dùres* „двери“

Восточно-литовская форма *dù-res* (gen. *dù-rų* Дусяты, Ушполь, Солоки, Лынгмяны, Тверечь, Сейны) полное себе соответствие имеет в др.-сев. *dyrr* f. pl. из *duriz* „Tor, Tür“ Fick III[4] 210 = и.-е. **dhur-es*.

15. Литовское *gãktos* „головяжки“

Gãktos, gen. *gãktų* (Дусяты, Лынгмяны) „передняя часть саней вместе с загнутыми полозьями“ находится в родстве со с.-н. *kōke* f. „Schlittenschnabel“ из герм. *kōkōn-* Fick III[4] 33.

16. Литовское *griebas* „гриб“ — гипернормализм

Форму *griebas* (*grëbas*) вм. *grỹbas* „гриб“ дает А. Шлейхер в Litauisches Lesebuch und Glossar стр. 81_3, 271. Шлейхер свой *grëbas* извлек из календаря Л. Ивинского — Kalendorius arba Metu Skajtlus ukiszkas ant metu nuog użgimima wieszpaties
24 1851... Metaj śziasti... Wilniuje 1850, в котором на стр. $44\,b_{9\text{-}10}$ читаем:

Du griebu
Par riebu.

Ивинский был родом жемайтис (нижне-литовец), говор которого принадлежал к юго-восточной группе, отличающейся тем, что в ней вместо *ie* и *uo* являются *ī* и *ū*. В говоре Ивинского в гласных *ī* и *ū* совпали пралитовские *ī*, *ū* и *ie*, *uo*. Что в говоре Ивинского на месте *ie*, *uo* было *ī*, *ū*, можно видеть из следующих примеров, взятых из его календарей: А) *ī* из *ie*: 1) *aśzwinis* VI 38b, *aszwinej* IV 33a = *ašvíenis* „лошадь“, 2) *bridis* XV 43b, XVII 33a = *bríedis* „олень“, 3) *diwas* „бог“ XVII 6a, dim. *diwelis* l.c. 9b, 4) *garsesnijej* IV 7 = *garsesniẽjai* nom. pl., 5) *ne gribk* XIV 25b = *griẽbk*, 6) *iszkojo* XII 17a = *ieškóti*, 7) *iwiniu lazdelu* gen. pl. XI 44b = *ievìnių*, 8) *digulis* (*Lilisza*) VI 46a, gen. sing. *liliszas* XI 47b = *líeleša*, 9) *milun* gen. pl. XV 32^2b = *mieliũ*, 10) *patis Atpirktoja* IV 26a = *patiẽs*, 11) *pirmisims* VI 44b = *pirmís*[*m*]*s-iems* dat. pl., 12) *isz plino* XII 53a = *pliẽno*, 13) *susi-rites iszbiega* XI 41a = *-riẽtęs*, 14) *żiwies* gen. sing. IV 32a, *żiwe* acc. sing. XI 38a, *żiwiun* gen. pl. XV 34a = *žievė*;

B) *ū* из *uo*: 1) *anżulelu* instr. sing. XII 54b = *ąžuolas*, 2) *aplinku* XI 10a = северо-зап. жем. *apliñkǫu* из *apliñkuo*, 3) *ant... dubies* XI 43a = *duobẽs*, 4) *gauruts* VI 38a = *gaurúotas*, 5) *guba* XV 44b, *gubos* gen. sing. VII 32b = *guobà* „ос. вид вяза“, 6) *gusties* XIV 18b, *gudiese* 3. praet. XV 32b, XVII 25b = *gúostie-si* „жаловаться“, 7) *ju... tu* VI 45a = *juõ... tuõ*, 8) *ku turu, tu duru* VII 37b = с.-зап. жем. *kǫ̃u tùru*, *tǫ̃u dùru*, 9) *luszas* XVII 29a = *lúošas*, 10) *mienu* VI 44a = *mẽnuo*, 11) *su sziaudun pluksztu* XV 35a = *plúokštas*, 12) *ant... skrusta* XI 44b = *skrúostas*, 13) *spugelejs* instr. pl. XV 33b = *spúogas* (прыщ) в Дусятах, *spuõgas* в Хвейданах, Ретове, 14) *liepsnun srugomis... iszroda* XV 49b = *srúoga*, 15) *padoraus stumens* XI 10b, XII 11a = *stuomuõ* „statūra“, 16) *sudzes*
25 XV 29^2b, *sudziu* gen. pl. XV 35a = *súodžios*, *súodžių* „сажа“, 17) *useliu* instr. sing. XII 54b = *úosis*, 18) *ing usles* XIV 23a,

uslie-mis XV 29a = *úoslês*, 19) *ustus* acc. pl. XI 44a = *uõstai* „усы", 20) *wandu* XI 4_1 = *vanduõ*.

В своих календарях, предназначенных для литовцев всех говоров, Ивинский, желая быть более понятным, старался передавать свою речь в нормальном правописании. Читая литовские книги, Ивинский заметил, что гласным его говора *ī* и *ū* в нормальном книжном языке часто соответствуют *ie* и *uo*. Так он видел, что вм. *dīna, gīdra, dīus, vīns, dūna, jūsta, jūts, nūdā(i)* его говора принято писать *diena, giedra, diewas, wienas, duona, juosta, juodas, nuodai*. Не будучи знакомым с литовской диалектологиею, Ивинский при нормализации довольно часто ошибался, т. е. вместо нормальных форм давал гипернормальные. Гипернормальных форм у нашего жемайтиса — гибель! Привожу несколько примеров.

α) Ивинский пишет *ie* там, где следовало бы писать *i* (долгое): 1) *auksztien* XI 39a, *riebien ejté* XV 36b = обще-лит. *augštỹn, riebỹn*, 2) *ankstiebas* VIII 12a = *ankstýbas*, 3) *kajmienas* XVII 25b (трижды) = *kaimýnas*, 4) *lazdienaj* XV 44b, *smiltienas* XV 29^2a, *smiltienaj* VII 27a, *smiltienun* VII 27b = *lazdýnas, smiltýnas*, 5) *liedzka* XV 44a, *degin Liedeku żandus* VI 46a = *lydekà*, 6) *liesé* XV 46a, *ant liesiu* VI 44a, b, 45a = *lýsė*, 7) *pradieja lieté* XVII 38b = *lýti*, 8) *lieties* gen. sing. XI 10b, XII 11a = юго-вост. жем. *lītĩs* из *lytiẽs* „формы", nom. sing. *lytìs*, acc. sing. *lỹtį*, 9) *śziaures rietunse* XIV 22a = *rýtūsę̃* вм. *rýtuosę̃* loc. pl. „на востоке", 10) *skierimajs* instr. pl. XVII 8a = *skýrimas*, 11) *śzejmienas* gen. sing. XVII 9b, *śzejmienikszti żadinu* XI 39a = *šeimýna, šeimýnykštis*, 12) *śzniepsztia* XI 40b = *šnỹpštė* 3 praet., 13) *żiedant* IV 30b, *pirm prażiedus* XV 29^2a, *żiediejima* gen. sing. IV 30a = *žydėti*, 14) *żiedra dangu* XV 50b, *żiedrasis* XV 30^2b, *żiedras akes* XV 42b, 43a = *žýdras* „himmelblau" K. Būga Kalbos dalykai стр. 41, 54, 15) *żwienajs* XV 44a = *žvýnas*.

β) Ив. пишет *uo* там, где следовало бы писать *u* (долгое): 1) *ałkuones* VI 46b = обще-лит. *alkūnė*, 2) *ant ko mieruota, o ant*
26 *ko siuota* VI 44a = *siūta*, 3) *tuokstantiemis* IV 8a, *tuokstanćziu* XVII 32a = *tūkstantė*, 4) *wiłkuoti* acc. sing. XI 41a = *vilkūtis* „волчонок", 5) *wirszuones* XI 5, XIV 20b = *viršūnė*, 6) *maudun ir żanskuolu* XI 39b = *žąs-kūlė* „Kolbenschilf" Ретово (где произносят *dǫuna* „dúona"), 7) *żiam-ćziuogaj* XV 50b = *žemčiūgai*.

Пословица *du griebu par riebu* „от двух грибов кушание — жирнее жирного" в говоре Ивинского произносилась как *du grī-*

bu — *par rĩbu*. Зная из книжного языка, что для *rĩbus* „жирный“ его диалекта нормальною (книжною) формою есть *riebus*, мог легко допустить, что и для *grĩps* „гриб“ того же диалекта следует считать нормальною формою *griebas*.

Итак, мнимое жем. *griebas* есть гипернормальная форма вместо *grỹbas*, — форма, ничем неотличающаяся, напр., от *licdeka* = *lydekà* „щука“, *kajmienas* = *kaimýnas* „сосед“ и др.

17. Литовское *kainà*, *kainė* „цена“

Существование лит. слов *kainė* (по Микуцкому) „Wert, Preis“ и *pus-kainiu* (из лит. журнала Auszra 1884 стр. 200) „um halben Preis“ в выражении „*pùskainiu* pařdavjau sãvo žìrgą“ в западно-европейской научной литературе впервые было отмечено, кажется, А. Лескином в его труде, озаглавленном: Die Bildung der Nomina im Litauischen, Leipzig 1891 стр. 375. А. Брюкнер в AslPh XXIX 110 обвинил литовских писателей, впервые ставших употреблять слово *kainė* в литературном наречии, в подлоге, не имея для такого обвинения никакого основания.

Слово *kainė* : *kaina* было известно составителям литовских словарей уже в первом пятидесятилетии XIX века. В рукописном словаре, озаглавленном „Słownik języka Litewskiego, Polskiego i Łacińskiego przez Dionizego Paszkiewicza, Żmuydzina“ (хранится в архиве Литовского Научного О-ва в Вильне), составленном до 1830 г., под словом *Cena* читаем: „Cena, y. f. Szacunek rzeczy. — Aestimatio, Pretium, Valor — Lit. Prekie, *Kayne* f.“. *Kaina* „cena“ около 1850 г. была известна Амвросию Коссаржевскому, ср. его „Lituanica czyli Wiadomości o Litwie“ стр. 178J (рукопись в „Bibliotheca Seminarii Samogitiensis Scr. 29 № 160“, в Ковне).

27 *Kainà*, *kainė* из современных говоров известны, повидимому, только жемайтским говорам. В Ольсядах (Alsėdžiai = жем. Alsėdė) Телышевского уезда, по сообщению И. О. Яблонского, говорят, напр.: 1) menka *kainà* iš anõ bėr, 2) tokios *kainõs* su-visu nenor(i)u, 3) už menką *kaⁿną* pařdevė. В Гаврах (Gaūrė), Россиенского уезда, можно слышать, напр., такое выражение: už pigią *kaⁿnę* pirkau.

Итак, существование лит. слов *kainà* и *kainė* (место ударения не известно) не может подлежать ни малейшему сомнению!

18. Лит. *káuti*

Глагол *káuti* „бить“ Куршат в своем словаре помещает в скобках, чем дает указание на то, что такое слово было чуждо его говору. Во многих других говорах *káuti* вполне обычное слово. Привожу цитаты: 1) Angelai iò *kowe-se* su Smaku 1579 г. W 152_{24}, Smaks *kowe-se* l.c. 152_{25}, 2) *kâutis* inf. Пост. Даукши ориг. 533_{20}, 3) weiey *kawo-si* Ширвид PS 113_{9}, *kauiasi* l.c. 150_{19}, iki krauiu notsispiret *kaudamiesi* l.c. 147_{28}, 4) Tebanaj jį *nu-kau-n* „убивают“ Довконт Giwa'as 49_{6}, kurius... kruwęno muszo *nu-kôwes* „которых он, говорят, убил в кровопролитном сражении“ Довконт, см. Вольтер Об этногр. поездке 123, giwentoius (juodu = Thorolf ir Figil) *kaudamu* „убивая жителей“ l.c. 126, *kausena* buvo didei smarki „битва“ Довконт Lietuvos istorija 10_{15}, velydami iki paskûjo *kautiesi* nekaip Lietuvių klausyti l.c. 10_{24}, 5) norėjo *nukáuti* „убить“ J³ 649,3, *nu-kãvo* visì vaikai pelėdą J³ 649,5, 6) *káucis* „биться, драться“ Олькеники, Недзинга из *káu-tis* = *skáucis* Нача Вил. губ.

В некоторых восточно-литовских говорах известен производный от *káuti* глагол *káustau, káustyti* „подковывать“ (Дусяты, Лынгмяны, Олькеники).

19. Лит. *kiáušas* „череп“

В восточно-литовских говорах (напр., Дусяты, Ушполь, Лынгмяны) рядом с *káušas* „ковш“ и *pa-káušis* „затылок“ существует параллельная форма *kiáušas* в значении „череп“. В формах *káu-*
28 *šas* ~ *kiáušas* имеем следы старинного чередования гласных, — чередования, хорошо известного из литовских говоров. Приводим несколько примеров: 1) *plaũtas*, pl. *plaĩtai* „дверка у ульевой колоды“ Дусяты: *pliaũtas* „т.с.“ Твереч: швед. *fluster* „Brettchen am Bienenkorb, das Flugloch des Bienenkorbs“ из **plut-tro-m* H. Petersson IF XXIV 256 и сл., 2) *šáu-tuvas* „тканкий челнок“, ср. Kálvaitis Prūsijos Lietuvių dainos 16: *šiáu-tuvas* „т. с.“ Хвейданы, Ретово, лтш. *šautuve* BW 1550, *šiaudyklėlė* Kálvaitis l.c. 168, 3) *táupti* lūpas „сжимать губы“ Хвейданы, Ретово: *čiáupti* „т.с.“ Тильзит, Владиславов = лтш. *laĩst* „пускать“: лит. *léisti* „т.с.“, 4) *káugė* „стог (сена)“ Янишки, Круки, Лаукосодзе: *kiaugė* „т.с.“ Юшкевич Лит. сл. I 93, 5) *žlaĩgtas* „ein Geschirr mit einer Öffnung am Boden zum Bierbrauen“ Гавроги́ны, Лынгмяны: *žliaĩgti* „сильно течь“.

Káušas = лтш. *kaûss* очень древнее слово, тожественное с др.-инд. *kóça-* „Behälter (Eimer, Kiste etc.)"; ср. гр. κυκ-ίον „κύλιξ".

С названными словами находятся в родстве следующие: 1) *kĕu-k̆-*: a) лтш. *ḱausis* „Kochlöffel", b) лит. *kiaŭšis, kiaušìnis* „яйцо = *имеющее скорлупу", c) лтш. *ḱaukste* „череп" из **kiaušt̃ē* (лтш. *ḱ* вм. *c* из *kaûss*), 2) *kĕu-k-* : *kiáuk-utas* „łuska" Kossarzewski Lituanica 45b, *kiáuk-las* „т.с." Товрогины, 3) *kau-k-* : *káukė* „маска" Солоки ~ sudžiùvęs kaĩp kalẽ.lų *káukė, kauk-ẽlė* „небольшое деревянное блюдо; ковш, которым вычерпывают воду из лодки" Дусяты, *káuk-olas* „череп" Шавли, *káukolė* „череп" Иллоки, 4) *kau-p-* : лтш. *kaupis* „Muschelschale", 5) *kau-s-* : др.-сев. *hauss* „Schädel", 6) *kĕu-l-* : лтш. *ḱaule* „ein plumper derber Holzlöffel" вм. **caule*, с *ḱ* из *kaûss*, 7) *keve-to-* и *kĕu-to-* = лит. *kẽvetas* „скорлупа" Водакли ~ *kiáutas* „т. с." Дусяты, Лынгмяны: *kẽv-a-la-s* „скорлупа (яичная, ореховая)".

Все перечисленные выше слова происходят из и.-е. корня *(s)kĕv(e)* ~ *(s)kau-* „покрывать". „Череп" или „скорлупа" семазиологически равнозначущи со словами „покрытие", „покрышка". Значение „ковш" развилось из значения „череп". „Кожа", „скора" значит то же самое, что и „покрытие". Корень *(s)kĕv(e)*
29 „покрывать" сохранился не только в перечисленных выше словах, но и во многих других; ср. др.-инд. *čhavi-* „Fell, Haut" из *skev-i-* ~ лит. *skvẽ-t-as* „отрывок, отрезок ткани": *skiáutė* „т.с." Хвейданы, Янишки, из *skeu-t-* : *skũtas*, pl. *skũtai* „лоскут" Дусяты, Купишки = гр. σκῦτος „Haut, Leder": пр. *keuto* Voc. 156, 497 „Haut" ~ лит. *kiáutas* „скорлупа, шелуха" Буга Aist. stud. I 203: лит. *pa-skiaunẽ* „скрытое место" Дусяты, известное только в загадке — Augštaĩ kãba, lẽdvai (<пл. *ledwie*) tùris, ãnas pàts *paskiaunẽj*. — Riešutỹs „Висит высоко, еле держится, он сам в paskiaunẽ. — Орех": лит. *kūtìs, -iẽs, kũtį* „хлев".

20. Литовское *kirmìs, kermuõ*

В лингвистических сочинениях нередко др.-инд. *kṛ́mi-š* m. „Wurm, Made" сопоставляется с лит. *kirmis, -io* m. „Wurm"; ср., напр., Brugmann Gr. II² 1 стр. 253 сл., Trautmann Altpreuss. Sprachdenkmäler 339. Такое сопоставление было бы вполне безупречным, если бы существование формы **kirmis* m. было доказано из живых говоров. Куршат этого слова не знает (оно у него стоит в скобках). Нессельманн Wb. 200, правда, приводит форму *kirmis, -mjo*, но из его замечания, что от этого

слова употребляется только pl. *kirmjei*, между тем как „im Singular dafür gewöhnlich“ стоит *kirminis, kirminas, kirmélę*, ясно, что форма *kirmis, -mjo* восстановлена самим Нессельманном.

Nom. pl. *kirmiai* есть такое же новообразование, как и диал. *vagiaĩ* (напр., Дусяты, Солоки) вм. *vãgys*. Но при *vagiaĩ* еще сохраняется старый nom. sing. *vagìs*. Старое склонение основ на *i* лучше всего сохранилось в существительных женского рода. В большинстве говоров *i*-основные существительные мужеского рода, если они обозначали мущин, во множественном числе перешли в *-ja-* склонение (ср. *vagiaĩ* при *vagìs* „вор“), все же другие слова остались *i*-основными, но зато изменили род. *Kirmìs* первоначально было словом мужеского рода. Nom. pl. *kiřmys*, после того как при *vagìs* вм. nom. pl. *vãgys* появилось новообразование *vagiaĩ*, было вытеснено формою *kirmiai*. В говоре Бреткунаса nom. pl. *kiřmys* с колеблющимся родом :
30 *piktos kirmìs* и *pikti kirmis* Bezzenberger Beitr. zur Geschichte der Litauischen Sprache 330 s. v. *schmiszinjs*; *wissokie kirmis*, kurie ant szemes replioy Genesis I 7,14 (Geitler Lit. Stud. 14) ~ ant *wissas kirmes* gen. sing. = *kirmiẽs* f. Genesis I 1,26 (Geitler Lit. Stud. 12). У Юшкевича *kiřmys* женского рода: (Septýnios pačios) parėdė šìrdį, *kaĩp kiřmys kókios* Liet. dainos 432,13; ср. Лит. сл. I 283 s. v. *dãgis*.

Форма *kirmìs* (*-iẽs*, pl. *kiřmys, -iũ*) f. „Wurm“ вполне обычна в жемайтских говорах (Būga Aist. stud. I 145, Вейвиржаны, Ольсяды). Название „червяка“, происходящее из корня *kʷer-*, известно в следующих формах : 1) *kirmìs* f. и (старое) m. = др.-инд. *kṛmiṣ*, пр. *girmis* Voc. 786 „Made“ вм. *kirmis*, 2) *kirmuõ* Юшкевич Лит. сл. I 283, 383, 418, 425, 591, 3) *kiřminas* Хвейданы = лтш. *cirmins* BW 12285,15 var. ~ *cirmens* 12285,4, 4) обще-лит. *kirmėlĕ*, 5) лтш. *ḱir-ḱis* „ein kleiner Holzwurm“, 6) лтш. *ḱir-pis* „der Holzwurm“, 7) сл. *čьr-vь* Berneker EW 172, 8) лтш. *cèrme* „глиста“ и *cerme* „Wurm“ Bielenstein Lett. Spr. I 61 (прерывистая интонация в говоре Биленштейна может соответствовать и обще-латышской нисходящей = лит. восходящей, geschleift), пра-лит. **kermìs*, откуда фин. *kärme*, корел. *keärmis* „serpens“ Thomsen BFB 188, 9) *ker-men-aĩ* „die in den Brutzellen eingeschlossenen Bienenlärven“ Купишки из nom. sing. *kermuõ* (ср. *akmenaĩ* ~ *akmuõ*) : *kiřmenys,-enį* „robactwo (и pszczół)“ Kossarzewski Lituanica 49b. *Kirmìžolė* „rdest wężownik, Polygonum bistorta“ l.c. 26a.

21. Литовское *kliepas* „bochen chleba“

В словаре Ширвида (изд. 1713 г.) на стр. 16 под словом *Bochen chlebá. Collyra, collyrida* находим форму *Klicpas duonas* (= вост.-лит. *dúonās* „duonos“) и на стр. 17 — *Kliepeijs* под словом *Bochenek chlebá, bulká. Pastillus, collyris. Kliepeijs*, как показывает *bochenek*, должно быть уменьшительною формою к *kliepas. Kliepeijs* — опечатка вместо *kliepelis* (*-ijs* вместо *-ıis* прежнего издания : *ı* из *l* с обломавшеюся верхушкою). Нессельманн (Wb. d. Lit. Spr. 217), согласно своему правописанию, *klicpas* и *kliepeijs* (опечатка вместо *kliepelis*) переделал на *klẽpas* и *klẽpẽjis*.
31 Слово *kliepas* внес в свой словарь и Куршат в написании *klẽpas*, совершенно негармонирующем с его правописанием. Куршату следовало бы писать *kliẽpas*.

Бернекер EW 389 несуществующее в таком виде литовское **klẽpas* считает заимствованным из б.-русского *chlẽb* (произн. *chlep*). Из б.-русского *chlep*, gen. sing. *chleba* мы ожидали бы в литовском **klẽbas*, но не *kliepas*. Славянские основы на звонкие согласные при заимствовании в литовский остаются тоже звонкими, ср. *grãb-as* = *гроб-*, *grỹb-as*, pl. *grỹb-ai* = пл. *grzyb-*, *skárb-as* = пл. *skarb-*, *zalab-as* = покающему *золоб-* „жолоб“ при *glũp-as* = *глуп-*, *krãp-as* = пл. *krop-*, *pãtap-as* = пл. *potop-*, *sklẽp-as* = пл. *sklep-*.

Литовское *kliepas* „bochen (chleba)“ есть айстийское слово, родственное с латышским *klàips* „коврига“ из и.-е. *kloi-po-*, гот. *hlaifs* „Brot“ из и.-е. *kloi-bho-*, лат. *lībum* „Kuchen, Fladen“ из и.-е. *sklei-b(h)o-* или *sklī-b(h)o* „*отрезок, *кусок“; ср. лит. *sklỹ-p-as* „кусок“ ~ *sklĩmpis* (žẽmės) „т.с.“ Векшни Шавельск. у. : *sklimbis* „ulonek, urwisko (góry)“ Kossarzewski Lituanica 52b, dúonos *sklimb-ẽlis* „ломоть, кусок хлеба“ Хвейданы, oulos *sklinbej* „ловконт Būdas (Pratarme) 3_{23} „куски скалы“.

Дифтонг *ie* (*ẽ*) в *kliepas* образовался из айстийского (= и.-е.) *ei* в положении под ударением. Ср. статью И. Эндзелина „О происхождении литовско-латышского *ẽ*“ в Изв. отд. русск. языка и слов. Имп. Акад. Наук т. XII, кн. 1 (1907 г.) стр. 40—66. В словах *kliepas* и лтш. *klàips* имеем обычное чередование *ie* (из и.-е. *ei*) с *ai* (из и.-е. *oi*). Приводим несколько примеров подобного чередования: 1) *stiebas* „столб“ Иллоки, Янишки, Довконт в Būdas 78, 196, 200, yrá *stiébu* ir pástapu tiésos Постилла Даукши 547_{11}, *stiébai*, arba filôrius l.c. 14 = *stiebas* „стебель“

Вобольники, Посволь, Хвейданы, Ретово : *stáibis* „гóлень“ Хвейданы, Ретово (paĩmsiu áilį „палку“ — dúosiu paĩ *stáibį*), ср. *stibú-kaulis* „Серцовая кость“ Дусяты; 2) *siẽtas, siẽtai* „прúвязь“ Вобольники, Хвейданы, Ретово, Довконт Būdas 238_{26} : *saĩtas*, pl. *saĩtai* „т.с.“ Помпяны, *pa-saĩtas*, pl. *pa-saĩtai* „перевесло́“ Дусяты: *sie-nù, siniaĩ, siẽ-ti* „связывать (снопы)“ Лынгмяны, Солоки, Твереч (*sinẽjas* „связыватель снопов“ l.c.), *sejù, siejaĩ, siẽti* „вязать“ Хвейданы, Ретово, в Дусятах говорили бы, если бы это слово существовало, *sejù, sẽjaĩ, siẽti*, ср. дусятские praeterita: *šlẽjaĩ* от *šliẽti, lẽjau* от *lieti, rẽjau* от *rieti*; 3) *skiedà, -õs*, acc. sing. *skiedą* „щепка“ Дусяты, Лынгмяны, Твереч, *skíegalis* „частичка“ Akielewicz Głosownia litewska 145 из *skíed-galis* (*dg* > *g* : *drúgalis* „комель“ < *drūd-galis* : *drū́tas* + *gãlas*) : латышское *skaĩda* „щепа“; 4) *díegas* „росток“ ~ *deig-šlùs* Būga Aist. stud. I 84 : *dáigas* „т.с.“; 5) лтш. *ìela* „улица“ ~ *eila*, лит. *eilà, -õs, eĩlą* „ряд“ Вейвиржаны, Юшкевич Лит. сл. I 694, Довконт Būdas $143_{1,13}$, Лхр 172_{22} : *ailà, -õs, aĩlą* „ряд“ Хвейданы, восточно-латышское *aila* „т.с.“ BW 24840,4 = норв. диалект. *eil* f. „längliche Furche, Rinne“ из герм. *ailō* „Reihe“ Fick III[4] 27, 6) латышское *ieza* „Spalte im Eise“ : *aĩza* „т.с.“ ~ *éiži, éižėjo, éižėti* „трескаться, лопать“ Дусяты (lẽdas *su-éižėjo*), *iežti* „шелушить“ Хвейданы, Ретово.

32

22. Прусское *klupstis* Voc. 140 „Knie“

Р. Траутманн Die altpreussische Sprachdenk. XIII и 360 даже и не подозревает, что прусское слово *klupstis* не стоит одиноко в айстийских языках: тожественная форма известна и в литовских говорах. *Klùp-stis* m. „Knie“ говорят, например, в Олькениках, Мерече и других местах Трокского уезда.

23. Латинское *cumulus* „Haufe, aufgetürmte Masse“

Cumulus обыкновенно сопоставляется с лит. *kū́gis* „Heuhaufe“, латышским *kàudze* „стог“ (ср. Walde 157) и возводится к и.-е. праформе **kugmolo-s*. Айстийские языки показывают, что *cumulus*, скорее всего, восходит к и.-е. **kumulos*. Ближе всего как в формальном, так и в семазиологическом отношениях *cumulus* стоит к латышскому *kum-u-r(a)-s* „куча, (рой)“, сохранившемуся в выражении — bites gāja *kumuriem* BW 30350 „пчелы (про)летали роями (кучами)“. В суффиксальном отношении *kum-u-lo-* и *kum-u-ro-* можно сравнить с лит. *gùm-u-la-s* и *gùm-u-ra-s* „ком,

33 сверток, жемок". Из литовского языка сюда можно привести следующее: *ap-si-kùmu-l-ioti* „ubrać się, obwijać się grubo", *ap-si-kumù-r-ž-ioti* „grubo obuć się", *ap-si-kum-úoti* „ubrać się grubo" (Юшкевич Лит. сл. I 68). Корень *kum-* возник путем распространения из *kev(e)*; ср. срб. *čũpa* „Büschel Haare", русское *чуб* „Schopf" ~ лит. *kaĩbrė* „бугор, холм" Хвейданы ~ лит. *kùžas* и *kùžulas* „сноп сгребков" Дусяты ~ лит. *kaũ-k-aras* „вершина горы".

24. Прусское *queke* Voc. 635 „Stakel"

Это слово г. Траутманн Die altpreuss. Sprdkm. 412 (ср. также мои Aist. stud. I 176) сопоставляет с латышским *čaka* „Knüttel mit Knorren oder Wurzelende als Griff". Семазиологически такое сопоставление вполне безупречно. *Quzke* я отделяю от фонетически темного латышского *čaka* и сопоставляю со следующими литовскими словами: 1) *kùkis* „kablỹs = крюк" Пуня, Езно ~ mĕšlą iž vežìmo *kùkiais* tráukia, meškerẽs *kuk-ùtas* „крючок" dim. l. c.; 2) *kukà* „clava" Būga Aist. stud. I 66; 3) словин. *kę̆ka* „кудри, голова": лит. *kukẽ* „ко́мель палки = lazdos galva" Дусяты: русское *ку́ка, кичиться* ~ лтш. *kùk-ums* „горб"; 4) *su-kùkę* miẽžiai „созревший ячмень, поникший (колосьями)" Вилкавишки Aist. stud. I 25; 5) nèšti añt *kuk-ùrių* Пильвишки, Кракополь, Олита = лтш. *kukuruos* nest „(ein Kind) auf dem Rücken tragen"; 6) *kùk-štera* „Rücken" Иллоки, Довконт Būdas 130_{23}, Liet. istorija II 227, 386, Pałąngos Juze 6; 7) *kaĩkas* „дуга, при помощи которой притягивают неводную жердь к проруби подо льдом" Дусяты, Лынгмяны, Серее (Сувалкской губ.) = срб. *kȋka* „Haken"; 8) *kaũkuras* „вершина (горы)" Иллоки ~ *kaukurẽ* „cacumen" Хвейданы. Разновидности корня *kvek-, kuk-* и *kauk-* хорошо объясняются из праиндоевропейского *kevek-*. Гр. κύκ-λο-ς „Kreis", повидимому, также относится сюда. Ср. Эндзелин Изв. отд. русск. языка и слов. XIII, 4 стр. 210. — Корельское *kukkuri* „верхняя часть плеч" — заимствование из айстийских языков.

25. Литовское *láikštis*

Láikštis, -ies „достаток, беспечность, досуг" (: ãnas *láikšty* gyvẽna „gyvena be vargo, be rūpesčių, nedaug tedirbdamas"
34 Лынгмяны) восходит к литовской праформе **láik-stis*; ср. *rūg-štìs* „кислота", *skìl-stis* „Klauenspalte", *rak-štìs* „заноза" (Дусяты) ~ *ràk-ti*. *Láik-* же имеем в лит. *laĩkas* „время; конец ~ смерть (gál

tù, sāko, *laĩko* ieškaĩ „ищешь смерти, кончины“, bè čẽso nebùs *laĩko* „прежде времени не будет смерти“, *laĩką* rãdo „умер“ Дусяты, Южинты), *núo-laikas, -à* „досужный (человек, пора)“ (Дусяты). По интонации *láikštis* вполне совпадает с латышским *laĩks* „время“ (по-литовски было бы **láikas*, pl. **láikai*).

26. Прусское *lunkis* Voc. 199 „Winkel“

P. Траутманн Die altpreussischen Sprachdenkm. 373 это слово сопоставляет с и.-е. корнем *lenk-* „гнуть“, повидимому, допуская, что айст. *un* восходит к и.-е. *ṇ*. Из и.-е. **lṇko-s* в прусском, как и в других айстийских языках, следовало бы ожидать не *lunkis*, но **linkis*, ср. лтш. *lìks* „кривой“. В большинстве случаев айстийское *un* есть и.-е. *u-n*. В прусском слове *lunkis* из **lunka-s* имеем корень *leu-k* ~ *lu-k-* „гнуть“ (с носовым инфиксом), сохранившийся в лтш. *luk-n(a)-s* „biegsam“ BW 22762 var., *nuo-lukuse* cepure BW 14508 (с „мягким“ *l'* из исчезнувшего *lauk-* из *leuk-*). Корень *luk-* „гнуть, искривлять“ очень распространен в водных названиях; ср. *Lùknas* — озеро в Вижунском приходе Вилкомирского уезда, *Luknà* — река в Кулевском (Kuliaĩ) приходе Тельш. уезда, *Lùknė* — река в Шидловском приходе Шавельского уезда, *Lukõius* — озеро в Лынгмянском приходе Свенцянского уезда, прусское *Luko* — река в Галиндии. Корень *luk-* с носовым инфиксом имеем в следующих айстийских словах: 1) лтш. *lùnc-inât* „wedeln“, refl. „wie eine Katze mit krummen Rücken sich schmiegen“ ~ Kas ap mani *luncijãs* BW 11341 var., kaķeniņš... asti vien *luncināja* BW 19300, cūka... ausis... *luncenāja* BW 22832 var.; 2) лит. *lùnk-ausis* „вислоухий“ Būga Aist. stud. I 112, лтш. *lùnk-ans* „гибкий“ BW 1711 var.

Корень *luk-* ~ *lu-n-k-* возник путем распространения из *le-v(e)-* ~ *lu-*, который известен нам не только с детерминантом *k*, но также и со многими другими; например: 1) лит. *liáu-na-s* „гибкий“ Хвейданы, Шавли = лтш. *lãns* „злой“; 2) лит. *liùmpa,*
35 *liumpėti* „колебаться, трястись“ Лынгмяны, Твереч, с „мягким“ *l* из *liaun-* или *liaum-*; 3) лит. *lùn-g-inti* „úodegą draũbinti“ Юшкевич Лит. сл. I 341, Янишки; 4) лтш. *lum-stīties* „schmeicheln, scherwenzeln“; 5) лтш. *lu-t-ausis* = *lu-k-ausis* „вислоухий“; 6) лит. *lù-g-nas* „geschmeidig, biegsam“ ~ гр. λυγίζω „biegen, winden, drehen“, др.-сев. *lykna* „die Knie beugen“; 7) др.-сев. *lū-t-a* „sich neigen, niederbeugen“ ~ лит. *liū-d-ėti* „скучать (поникнуть головою)“ с „мягким“ *l* из **liau-d-*.

27. Литовское *miẽtas* „кол“

Miẽtas, pl. *miẽtai* (Ретово, Хвейданы, Жогини — Žaiginỹs, Leskien Bild. 535 и сл.) = лтш. *mìets* „Zaunpfahl“ есть литовско-латышское образование от глагола *mìe-nu*, *mìe-t* „вбивать в землю тычину частокола“. *Miẽ-ta-s* восходит к и.-е. праформе **meĩ-to-s*; ср. *liẽp-tas*, pl. *liẽptai* „перекладина через речку или ров“ ~ *lìp-ti*; *piẽstas*, pl. *piẽstai* „пест“ (Дусяты, Лынгмяны: *piestà*, *-õs*, *piẽstą* „ступа“ l.c.) ~ *pìs-ti*, *paisýti*; *siẽtas*, pl. *siẽtai* „веревка, которою корова привязывается к стене в хлеву“ (Вобольники, Хвейданы, Ретово) ~ *siẽti* „вязать“; *sviestas*, illativus sing. *sviestan* „масло“ ~ *sviedžiu*, *sviesti* ratùs „мазать колеса“ (Шавли).

28. Славянское *мычати*

Ту же ступень, что в *мычать*, имеем, например, в восточнолитовском *mūkti*: kárvė *mūkia* „корова мычит“ Дусяты; ср. словин. *múkati* „мычать“. Далее, с корнем *mū-k-* родственны следующие айстийские слова: 1) латышское *maũ-t* „мычать“; 2) латышское *maũruõt* „brüllen (von Rindvieh)“ : литовское *mauróti* Янишки, *muróti* „т.с.“ Дусяты.

29. Литовское *ovyje* „на яву“

Литовское *ovyties* „sich im Gesicht sehen lassen“ Бернекер EW 34 вслед за А. Брюкнером считает заимствованием из славянских языков. Как показывает *o*, *ovyties* может быть только искони литовским словом. Ни польское *jawić*, ни русское *явить*
36 не могло на литовской почве потерять *j*; ср. *яворъ* > лит. *jõvaras*, *ярь* > *jõrė*, *явиться* > *jõvyties* (к начальству).

Ovijuo-s, *ovyties* есть деноминативный глагол (ср. *viẽliju*, *viẽlyti* „продевать в нос проволоку свинье“ ~ *vielà* Хвейданы, Ретово), произведенный от **ovis*, *-ies* „явь“ = др.-инд. *āviṣ* „offenbar, vor Augen“. От *ovis* f. сохранился лишь locativus singularis *ovyje*, известный нам из Постиллы Даукши 1599 г.: szwęntiei nękurie rôdżęs żmonémus né tiktái sapnę, beť ir *owiię* 273_{25}, karâlus ne *owiie*, beť sapné aną pawéikslą regéio 583_{2}[1].

Ovyties и *ovyje*, повидимому, находятся в родстве с дусятским словом *óvaidas* „страшный шалун, сорвиголова“ : dũksta

[1] [Skyriuje „Корректурные поправки и дополнения“ Būga pastebi (Izv XVII, 1 51): „*Ovyje*: *owijos'*, waidinos' „sehen sich lassen, erscheinen“ Mielcke Wb. II 435a“. — *Z. Z.*].

kaĩp *óvaidas*; eĩna kaĩp *óvaidas*; nenusituri kaĩp *óvaidas*. *Ovaidas*, повидимому, есть слово сложное, возникшее из **óvi-vaidas* „являющийся на яву“: *vaid-ìnties* „показываться (видениям)“; ср. *naktì-balda* „производящий шум по ночам = шляющийся по ночам“.

Латышские параллели к литовскому *ovyties* приводит И. М. Эндзелин в Изв. отд. русского языка и словесн. Имп. Акад. Наук XV, 2 стр. 216.

30. Литовское *pẽlūs* „полова“ женского рода

Pẽlūs некогда в восточно-литовских говорах было словом женского рода, в чем можно убедиться из следующего места Постиллы Даукши 1599 г. (цитирую по оригиналу): idąnì ne butúmbime kożęis, *tomís pęlumís* 86_{17}. В современных говорах, в которых еще сохранилось старое *u*-основное склонение во множественном числе, *pẽlūs* стало словом мужеского рода. В дусятском говоре старое образование множественного числа *u*-основных существительных сохранилось доныне лишь при условии неупотребительности их в единственном числе, иначе говоря, когда эти существительные были pluralia tantum. В Дусятах рядом с *sūnaĩ* (: *sūnùs* „сын“), *šeškaĩ* (: *šẽškus* „хорек“) еще и теперь можно слышать *piẽtūs* „обед“ (kū vìrẽ *pẽtúm*? „что варили на обед?“ = ką̃ vìrė *pietùm*?), *pẽlūs* „полова“ (*pelúm* dat., *pelūs* loc.).

37 ### 31. Славянское пишѫ „scribo“

Из литовского языка сюда относятся: жем. *piešiù*, *piẽšti* „carbone lineam facere“, *paišaũ*, *paišýti* „fuligine contaminare“, *piẽšos* ~ *paĩšos* : *pušos* „fuligo“. В языке песен, например, у Юшкевича (ср. Liet. dainos № 637,5 и Лит. сл. I 408a) *piẽšti* (gromatẽlę) имеет значение, тожественное с *rašýti* „писать“.

32. Русское *потка*, литовское *pùtė*

Слово *пóтка* „половой член у маленьких мальчиков“ Живая Старина III (1893) стр. 384 неотделимо от жем. *pùtė*[1] „cunnus“, др.-сев. *fuð* f. „т.с.“ Fick III[4] 242 : лит. *pa̧ũtas* „Ei; Hode“.

[1] [Pastabose ir papildymuose prie Preobraženskio rusų kalbos etimologinio žodyno (Vilniaus Universiteto bibliotekos rankraštis D 467) prie žodžio *pъta* (p. 349) Būga rašo: „лит. *pùtė* ... „membrum muliebre, cunnus“ (Kaũnas; не жем., как неверно у меня Изв XVII, 1 37)“. — *Z. Z.*].

33. Мало-русское *пýздро*, сербское *pȗzdro* „penis animalium“ *Пуздро* восходит к и.-е. праформе **pout + dhro-*, где *pout-* = лит. *paũtas* „Ei, Hode“. Суффикс *-dhro-*, *-dhrā-* (ср. Brugmann Gr. II², 1 стр. 377 и сл.) имеем, например, в: 1) сл. мѧздра = **mems + dhrā*; 2) лит. *gaĩz-dras* „зарево“ Subačius: *gaĩsas* „т.с.“ Мариамполь ~ *gaĩs-tras* „т.с.“ Велёна, „пожар“ Довконт Būdas 19₂₅ ~ *gaĩs-ras* „зарево, пожар“ ~ лтш. *gàis-ma* „свет“; 3) лит. *žaĩzdras* „горн кузнечный“ Южинты Mitteil. d. Litauisch. lit. Gesellsch. II 146₃, *žaĩzdrė* „т.с.“ Янишки, Шавел. у. ~ *žiẽzdras* „т.с.“ Дусяты : *žaidas* „печь“ Mitteil. d. Litauisch. lit. Gesellsch. II 14⁷

.4. Литовское *sólymas* „Salzlake“

Старое название соли, сохранившееся в латышском *sàls*, прусском *salli* (Грунау, у Гарткноха, см. Trautmann Die altpreuss. Sprdkm. 95¹¹), в литовском языке было вытеснено словом *druskà*, gen. sing. *drùskos*, первоначально обозначавшим только „крупинку, крошку (соли)“. Не подлежит сомнению, что некогда и литовцы соль называли **sālis* f. = **solis*. Слово **solis* сохранилось доныне лишь в производном *sólymas*[1] „рассол“ Буга Aist. stud. I 131, ср. *sūr-ýmas* „рассол“ Дусяты, *pūd-ýmas* „паровое поле“ Дусяты = *pūdymas* „т.с.“ Хвейданы, Ретово.

38 35. Литовское **spėnỹs* „Zitze“

Несуществующая в живом языке форма **spėnỹs*, в таком написании известная лишь из Куршата (у него она в скобках), уже попала в языковедную литературу (ср. Fick II⁴ 299, III 508; Pedersen Vergl. Gr. d. Kelt. Spr. I 75), откуда ее нелегко будет изгнать, как и многие другие, существующие только на бумаге, а не в живом языке, формы; ср. **šzšiùras* Pedersen Vergl. Gr. d. Kelt. Spr. I 75 вместо *šẽšuras* (Дусяты, Лынгмяны), **stẽgiu* l.c. 97 вместо *stíegiu* (Велёна, Вилковишки), **giñčias* l.c. 108 вместо *giñčas* (с „твердым“ *č*!), **staĩbiai* l.c. 116 вместо *stáibiai* „голени“ (Хвейданы, Ретово, Масяды, Вевиржаны), **lėkna* „niedriege Wiese“ l.c. 125 вместо *liekna* (по Шлейхеру было бы *lėkna*), ср. Буга Aist. stud. I 151¹³, лтш. *liẽkns* „Niederung“ Bielenstein Lett. Spr. I 74, *lieknā* loc. sing. BW 14244; **nuotrinė* l.c. 186, 189 вместо *notrynė* (ср. Kálvaitis Prūsijos Liet. dainos 149), ср. gen. pl. gailiųjų *noter-ėlių* (Basanavičius Ožkabalių dai-

[1] [Dėl žodžio *sólymas* Būga žurnale KZ LI 140 pastebi, jog jis „vielleicht entlehnt aus le. sàlij(u)ms“. — *Z. Z.*].

nos № 204_{30}), *notr-ėlė̃* или *notėrė̃* „Nessel“ Хвейданы, Ретово, *notrė̃* Дусяты; далее следуют примеры из Р. Траутманна Die altpreuss. Sprachdenkmäler: **skrėti* 111 вместо *skrėti* (= *skriėti*), praes. *skrejù* (Хвейданы, Ретово), **rėklas*, **rėti* 120 вместо *rieklės* (= *rėklės*) Буга Aist. stud. I 91, 214, *rieti*, praes. *rejù* (Хвейданы, Ретово), **atoretzi* 124 вместо *atúoriečiai* (Дусяты, ср. Ширвид Dict. 74 s. v. *jarka* : *atuoriećiey*), **kosėrė* 124 вместо *koserė̃*, acc. sing. *kóserę* (Вилкавишки, Пильвишки), **pūta* 129, 186 вместо *puotà*, *-ōs*, *puõtą* Явнис у К. Гуковского Поневежский уезд, Ковна 1898 стр. 129, **wýtis* 131 вместо *vytìs*, *-iẽs*, *vỹtį* (Хвейданы, Ретово, Вевиржаны, Кретинген, Вобольники, Поневеж, Дусяты), **slẽkas* 142, 214 вместо *slẽkas* (*sliekas*) Хвейданы, Ретово, Дусяты, Лынгмяны, **bėsas* 186 вместо *biesas* < р. *бѣсъ*, **prẽkalas* 213 вместо *priekalas* (Янишки; дер. Билейши Дусятской вол.) или *priekālas* (Дусяты), **žėdas* 216 вместо *žiedas*, **grodas* 343 вместо *grúodas* (Дусяты, Хвейданы, Ретово); **glodenà* Berneker EW 300 вместо *gluodenà*, ср. жем. *glūdėns* Хвейданы = *glõudėns* Ретово „anguis fragilis“, **klẽpas* Berneker EW 389 вместо *kliepas*, **sūbóti* l.c. 413 вм. *siūbúoti* (Хвейданы, Ретово, Шавли,
39 Бартники, Дусяты), **ìszczos* l.c. 434 вместо *įsčios* (Даукша, Бреткунас), **jáuti* l.c. 458 вм. *jaũti* (Радвилишки, Хвейданы); **ėlektis* Lidén Arm. Stud. 96, 97 вместо *ielektìs* Būga Aist. stud. I 100^{9}, **stėbas* Walde 613 вместо *stiebas* (Янишки, Шавли, Ольсяды), **svaĩnė* Brugmann Gr. I^{2} 269 вместо *sváinė* (Дусяты, Комаи, Лынгмяны; ср. *sváinis* Дусяты, Комаи, Ушполь), **būdėti* Brugmann Gr. I^{2} 156 вместо *bodėti* (ср. *bõdis*, *bodėjos*, *bodėties* Дусяты, Хвейданы, Лынгмяны), **gelonis* l.c. 469 вместо *geluonìs* (Лынгмяны) или *gėluõ*, gen. sing. *gėluoniẽs*, acc. sing. *gėluonį* (Дусяты), **rĩmtas*, **rĩmti* l.c. 415 вместо *rìmtas*, *rìmti*, **tri-rą̃žis*, **rą̃žas* Brugmann Kurz. Gr. 328 вместо *-rãžis*, *rãžas* (Дусяты), **gìria* l.c. 133 из диалект. формы *gìre*, с *-e* из *ė* ~ *gìrė* и *girià*, gen. sing. *gìrios*.

Слово *spenỹs* „сосец“ мне известно не менее чем из двадцати разных мест Ковенской, Виленской, Сувалкской и Гродненской (дер. Засеть Дятловской вол. Слóнимского уезда) губерний только с кратким *e*[1].

[1] [Skyriuje „Корректурные поправки и дополнения“ Būga rašo (Izv XVII, 1 51): „Слово *spenys* с кратким *e* засвидетельствовано и для Прусской Литвы: *spennys* „die Huck, das Zäpflein über der Zunge“ у Mielcke Wb. I 253b, *spenys* II 280b. Ср. кельт. *spenio-* „Zäpfchen, Zitze“ Fick II^{4} 299 (III^{4} 508)“. — *Z. Z.*].

36. Литовское *spĕrus*, славянское **спѣхъ** „festinatio“

Жем. *spĕrus* dárbas „opus, quod cito conficitur“ (Хвейданы, Довконт Būdas 128_{18}), *spėmĕ* „pośpiech“ (Kossarzewski Lituanica 59b), сл. **спѣхъ** показывают, что в и.-е. праязыке существовал корень *spē-* со значением „поспешности“, „торопливости“. Корень *spē-* находится в отдаленном родстве с гр. σπεύδω „тороплюсь, спешу“.

37. Литовское *staugti* „выть“

Stáugiu, stáugti „выть“ (Дусяты, Купишки, Лынгмяны) или *staugiù, staũgti* (Куршат) находится в родстве с лит. *staurėju, staurėti* „wyć niezgrabnie“ (Kossarzewski Lituanica 54).

38. Литовское *stùguras* „столб“

Stùguras (Хвейданы, Ретово) и *stùburas* (Дусяты, Лынгмяны) „столб, некогда стоявший вблизи печки (в курных хатах)“ родственны с герм. *stūkōn* f. „Baumstumpf“ Fick III[4] 494, лтш. *stuburis* „т.с.“ : гр. στύ-μο-ς· στὲλεχος, κορμός; σταυ-ρό-ς „Pfahl“[1].

40 39. Литовское *šūtis* „acervus“

Šū́tis, -ies f. „ein Haufen Steine, Holz und dergl.“ (Хвейданы, Ретово, Ширвид Dict. 354 s. v. *stos*) находится в родстве со следующими словами: 1) *šū́-snis, -ies* f. „т.с.“ Хвейданы, Ретово, Векшни; 2) *šiuʔiemetis* „chałastra“ Ширвид Dict. 24, *Siušiemetis* „motłoch“ l.c. 156 = *šiūšĕmetis* m. „hominum concursus, turba“ Хвейданы или *šiū́šemetis* m. „zgraja, шайка“ Дусяты ~ taĩ — nemãtęs *šiū́šemečio*! „šiuršto, piemenų̃ ~ snar̃glių būrẽlio“; „мягкость“ *š* из *šiáuš-* = айст. *šeu-š-* : лит. *šiáuš-ties* „пыжиться“; 3) др.-инд. *çávas-* „Kraft“, *çū-* „anschwellen“, гр. κῦμα „Welle“, κυαμος „Bohne“[2]

---

[1] Skyriuje „Корректурные поправки и дополнения“ Būga rašo (Izv XVII, 1 51): „*Stùguras* : лтш. *staubens* „Baumstumpf“, *bērza stauberē* BW 13158,3,4 var. loc., *stuburs* BW 7357 „т.с.“, лит. *stubér-galis* Солы, Дусяты = *stubùr-galis* „подкожное продолжение крестцовой кости“ Купишки: лтш. *stumburs* BW 25367 : лтш. *sturbuls* „stùburas“ Miežinis 229 : герм. *stuƀila* m. „Pfosten“ Fick III[4] 495 : лтш. *stul̃mi* „голенища“ ~ лит. *stul̃pas* = сл. *stъlpъ* ~ жем. *stul̃bas* Būga Aist. stud. I 171 = сл. *stъlbъ*, герм. *stulpan* Fick III[4] 489“. — *Z. Z.*].

[2] [Skyriuje „Корректурные поправки и дополнения“ Būga rašo (Izv XVII, 1 51): „*Šūtis* Юшкевич лит. сл. I 10, 398, 463 : *šū́stis, -ies* (medžių, mėšlų, akmenų) „куча“ Salantaĩ“. — *Z. Z.*].

40. Прусское *schuwikis* Voc. 496 „сапожник“

Польское *szewc*, м.-р. *śvec* „сапожник“ имеют себе соответствие не только в прусском *schuwikis* = *šuvikis*, но и в литовском *siuvìkis* (с тем же значением); ср. *siúwikei* „сапожники“ Постилла Даукши 1599 г. изд. В. 190_5, *siuwikiús* acc. pl. l.c. изд. ориг. 378_{21}.

41. Литовское *taũras*, славянское *туръ*

Туры водились в литовских пущах (gìrios) еще в исторические времена. В литовской летописи (П. с. р. лет. XVII 261) читаем:

„...поехал... кнѧз великии Кгидимин в ловы ѿ Троков за четыре мили. и наиде горꙋ краснꙋ над рекою Вилнею. на которои наиде зверѧ великог(о) тꙋра і оубьет его на тои горѣ гдѣ нн҃ѣ зовꙋт Тꙋрю гора...“

Слово *taũras* из старших писателей знали, повидимому, только Бреткунас (конец XVI в.) и Довконт (начало XIX в.). Цитаты: 1) Бреткунас, перевод Библии, V Mos. 14_5 глосса к слову *Stumbras* — „Püffel. Bubalį. *Tauras*“ BGLS 331; 2) Довконт: *tauras* в Lietuvos istorija I 322, „Bujwidas... mediokliese diena ir nakti grumies su szernajs, *taurajs* ir meszkomis“ Вольтер Об этнографической поездке 131_{25}. Шкуру тура Довконт называет *taurīna* Būdas 234_3 = аукшт. *taur-enà*.

41 В древности турьи рога служили питейною посудою многим племенам северной Европы; ср. O. Schrader Reallexikon 378. Эта посуда у литовцев, по имени тура, называется *taurẽ* и *taũragė*. После того, как туры перевелись в литовских лесах и вследствие этого слово *taũras* было забыто, имена *taurẽ* и *taũragė* были перенесены на всякую питейную посуду, будь она деревянная, жестяная или стеклянная.

Слово *taurẽ* известно в следующих значениях: α) „чаша, кубок“: 1) *taure* „poculum, phiala“ Ширвид Dict. 319; 2) gierę (sc. lietùviai) paprastaj undenį, mīdu, alų, berżīnę ar klewīnę sółą ir gīrą īsz *kauszû* īr *ragû* paauksytû wadīnamû *tauriemis* ir *tauragiemis*. Nu ko kajp sakiau iki szè dījnà kījkwījną géramą stotkelį medio, molo ar skardos senó iprotió *taurelī* tebwadin Довконт Būdas 1845 г. стр. 43 (ср. еще стр. 130, 133, 134, 139, 151); 3) Daugieł sek Jezusa lig łaużima duonas; bet maż kas lig gierima *tauries* kanczes arba munkas Волончевский Tamosziaus isz

Kempis apej Sekima Jezaus Kristaus Kningas Kietures... Wilniuje 1852 стр. 104, Papeniek mani Wieszpatie duonu werksma ir pagirdik *tauri* aszaru l.c. 56_4 (ср. еще 308_{12}); 4) Gersva *taurę* bėro pyvo Kálvaitis Prūsijos Lietuvių dainos стр. 36 (ср. 122);

β) „рюмка“: 1) *tauri* arba kiliczkó instr. sing. Довконт Būdas 243_{12}; 2) Kiek *taurelių*, tiek bučkelių „сколько рюмок, столько поцелуев“ Kalvaitis Pr. L. d. 20 (ср. еще стр. 173);

γ) „рожóк = снаряд для пускания крови“: 1) *taūrė* Хвейданы; 2) *taurė̃*, acc. sing. *taūrę* Дусяты, Лынгмяны: *taurė̃m* (instr. pl.) léistie „ставить банки“; 3) srienoms skaustąnt *taurės* pīrtie statī Довконт Būdas 67_{31}.

В Сейнах (Seinaī) Сувалкской губ. приходилось слышать выражение *grìkių taūrės*, кажется, в значении „гречишный колос“ (при váltys nom. pl. „колосья овсяные“, várpos „колосья ржаные. пшеничные. ячменные“).

Taūragė = *tau*[*ra*] + *ragė* (со слоговым расподоблением) в значении роговой „рюмки“, по Довконту, была еще известна в начале XIX века; ср.: 1) *taurage* Būdas 182_3 (написание конечного *-ge* с *-e* показывает, что на нем не было ударения); 2) deszīnoje rąnko *taurагę* mīdaus tóriedamos stowieię l.c. 139_{22}; 3) medù ir alù... gér isz *tauragiù*, kures kauszû węito diewie Вольтер Лхр. 193_{34}.

42

Слово *taūras* — обще-айстийское: оно было известно не только литовцам, но также пруссам и латышам; ср. прусское *tauris* Voc. 648 „Wisund“ = лтш. *tàurs* „бабочка“, уменьш. *tàur-iņš* „Schmetterling, eig. Büffelchen, wegen der langen Fühlhörner“ Bielenstein Die Grenzen des lettischen Volksstammes 171, 288 (: Das „tertium comparationis“ bei Schmetterling und Stier ist das Gehörntsein; die „Hörner“ des Schmetterlings sind seine Fühlfäden), *tàure* „Blaseinstrument, heute von Blech oder von Holz und Rinde, Hirtenhorn, ursprünglich gewiss ein Stierhorn“.

Что *taūras* в жизни айстийского племени имел громадное значение, видно не только из перечисленных выше нарицательных, но и из собственных имен, как личных, так и географических, весьма обычных в айстийских языках. Пока я могу назвать следующие собственные имена, производные от *taūras*: 1) *Taur-akỹs* „Βοῶπις“, откуда название деревни *Taurakiaī* в Груздском приходе Шавельского уезда; 2) *Taurагė̃*, acc. sing. *Taūragę* „местечко Тавроген = **Taura-ragė̃* „поселение при Турьем

*роге (= *Taũro rãgas*), образуемом изгибом реки Jūra": *rãgas* „часть суши, вдающаяся в озеро, реку = мыс, полуостровок" ~ *Ventės ragas* „die Windenburger Ecke" Kálvaitis Pr. L. d. 33, 34 ~ *Gudainia rags* „cypel ziemi, wsunięty do Birżula (озера) przy ujściu Gudainia (реки)" Kossarzewski Lituanica 174a ~ *Obelỹ rãgas* „полуостров (kulỹs), вдающийся в озеро Ūsiai" в Лынгмянском приходе ~ *Aĩka-ragis* „полуостров озера Ūsiai близ деревни Kùpriai, весь поросший лесом" l.c. (: *aĩkas* „лиственный, чисто содержимый, лес = роща" Вевиржаны — Veivìržėnai Россиенского уезда: gaius [kaip ghe wadina *alkus*] постилла 1573 г. Mitteil. d. Lit. litter. Gesellsch. V 150 : *alkúš* acc. pl. Катих. Даукши 1595 г. 24_{25}) ~ лтш. *K'eńgu-ragi* — собственное имя лугов, находящихся в луке реки Rakstu krājums... Rīgas latv. biedr.
43 IV 110 ~ на лѫце на Швинторогѣ. П. с. р. лет. XVII 261, ѡберет собѣ великии кнѧз Швинъторогъ мѣстцо на пѫщы велми хорошо подле реки Вельи гдѣ река Вилна ѹпадывает ѹ Велью l. c. 305 = вост.-лит. (старый говор г. Вильна) *Švintā-ragis* (*in* из *en*) „Святая лука": *Švent-ragiai*, имение и деревня над рекою Kražanta Крожской вол. Россиенского уезда; 3) *Taurag-ėnai* — д. Тришской вол. Шавельского уезда; 4) *Taurãgnai* — местечко Товрогины Новоалександр. уезда, так прозвавшееся от имени озера *Taũragnas* из **Taũrag-ina-s* (ср. *áuksnas* „złoty = 15 коп." Товрогины, Дусяты, Лынгмяны = *áuks-inas* других говоров), прилагательного к существительному *taũragė* „cornu ūrí"; озеро *Taũragnas* своею формою напоминает турьи рога; 5) *Taurã-pilis* — деревня и pilia-kalnis на берегу озера *Taũragnas*; 6) *Taure* — река 1384 г. Scr. r. Pruss. II 685; 7) лтш. *Taures kalns* Rakstu krājums... Rīgas latv. b. IV 110; 8) *Taur-inė* — заст. Роговской вол. Вилкомирского уезда; 9) др.-лтш. *Taurynen* (dat. sing.) — личное имя Bielenstein Die Grenzen 288; 10) прусское *Tauro* — собственное имя леса в Галиндии 1326 г. Monumenta historiae Warmiensis I 387 : *Pa-tauris* — campus l.c.; 11) *Tauro-gal* — гора в Прусской Литве, имя которой по Hennenberger'у (I 451) значило „der Ochsenburg" : *Tauró-gala*, ср. *Dievó-gala* — гора около Сапежишек Сувалкской губ.; 12) *Taũr-olis* — речка в Новоместском приходе Поневежского уезда; 13) *Taur-ósta* — река в Скорульском приходе Ковенского уезда; ср. *Avin-ósta* — заст Солокской вол. Новоалекс. уезда (: *ãvinas* „баран"); 14) лтш. *Taur-ùpe* BW 12859; 15) *Taur-ùpis* — речка близь местечка Олькеник

Трокского уезда; 15) прусское *Taurus-galwo*—гора подле Langwald'a в Вармии 1280 г. Monum. hist. Warmiensis I 103 = *Taura-s galvõ* „caput ūri"; *Taurus*, повидимому, опечатка или описка вместо *Tauras* (gen. sing.).

Интонация слова *tauras* была восходящая (geschleift), в чем нас убеждают не только литовские собственные имена, но и латышское нарицательное *tàurs* „бабочка" (по П. Шмидту). Латышскому *àu* с нисходящею интонациею в литовском языке должно соответствовать *aũ*; ср. И. Эндзелин ВВ XXV 263.

Слово *Taurã-pilis* „castrum ūri" своим местом ударения пока-
44 зывает, что множественное число от слова *taũras* некогда было: *tauraĩ, -ų̃, -áms, -aĩs, -uosè* : ср. вост.-лит. *vorã-tinklis* „паутина" ~ *voraĩ*, *Vilkã-miestis* местечко в Иллукстском уезде ~ *vilkaĩ* „волки", но *rãta-lankis* „óбод колеса" ~ *rãtai*, *bérža-grybis* „подберёзовик" ~ *béržai*; ср. еще *grėbliã-kotis* „грабловище" ~ *grėblỹs*, но *kir̃via-kotis* „топорище" ~ *kir̃vis*.

Довконт в своем Būdas (1845 г. стр. 61, 188, 189, 208, 218) тура называет *tauris*, именем, неправильно восстановленным из *taurẽ*. В сочинениях, написанных Довконтом спустя несколько лет после выхода в свет Būdas'a, тур называется *tauras*. Замена *tauris* формою *tauras* может быть объясняема тем, что Довконт после выхода в свет Būdas'a где-нибудь в народе сам натолкнулся на последнюю форму, или ему сообщили его товарищи и почитатели. Иначе трудно было бы понять, почему он, спустя несколько лет, отказался от формы *tauris*.

Итак, из всего сказанного в этой статье следует, что тура называли литовцы *taũras*, nom. pl. *tauraĩ*.

42. Литовское *stum̃bras* „зубр", славянское ꙁѫбрь

Зубры перевелись в литовских лесах сравнительно позже, чем туры. Литовский писатель начала XVII века, Константин Ширвид, знал только зубра, литовское название которого сохранил нам в своем Dictionarium trium linguarum. В пятом издании названного Dictionarium название зубра дается в двоякой форме: 1) *stumbras*, medinis iaućias : *stumbre*, medine karwe 8a; 2) *stumbris* 374b, gen. sing. *stumbrio* 8a. Нессельманн и Куршат знают только первую форму, т.е. *stum̃bras*.

Stum̃bras оставил следы своего существования, между прочим, в следующих названиях деревень: 1) *Stum̃briai* в Ретовском и Водактском приходах = *Stumbriaĩ* в Словикском приходе ~

Stumbrai—Dorfname Nesselmann Lit. Wb. 505; 2) *Stumbriškis* в Вобольникском приходе; 3) *Strumba-galvė* путем метатезы из *Stumbra-galvė* в Рудоминской гмине Сувалкской губ.; 4) *Stumbra-giriai* Kurschat L.-d. Wb. 409; 5) *Stumbra-kiemiai* Nesselmann Wb. 505.

45 Слово *stumbras* кроме литовцев известно еще и латышам: *stumbrs* „Auerochse" (Ульманн, Браше), deminut. *stumbr-īti* voc. sing. BW 30493 var.

В латышском более обычною формою названия зубра, повидимому, есть форма без *t*, т.е. *sumbrs* или *sūbrs* Bielenstein Lett. Spr. I 146 (в говоре Б-на с прерывистою интонациею, которая может восходить к пралатышской нисходящей, соответствующей литовской восходящей — geschleift), *sumbris* Хр. Вальдемар Русско-латышский словарь 111, diminut. *sūbr-īti* voc. sing. BW 30493.

В латышских формах *sumbrs* : *sūbrs* сохранилось древнее, литовско-латышское название зубра. Лит.-лтш. **sumbra-s* представляет собою слабую ступень к прусскому *wissambris* Voc. 649 „Auer" = *visambra-*. **Sumbras* из **v[i]sumbras*.

Visambra- : [*v*]*sumbra-* находятся в родстве с германским *visund-* m. „Wisent" (др.-сев. *visundr*, др.-в.-н. *wisunt*, *wisant* Fick III[4] 413), восходящим к индоевропейской праформе **visn̥t-*. Лит.-латыш. *sumbra-* восходит к и.-е. праформе **v(i)sn̥t-ro-*. Из **vsn̥tro-*, после выпадения *t*, образовавшееся **vsn̥ro-* еще в айстийском праязыке должно было превратиться в **vsm̥bro-*. **Vsm̥bro-* в конечном результате дало лит.-латышскую форму *sumbra-*.

Слово *stumbras*, по мнению К. Явниса, обязано своим *t* народной этимологии, по которой *stumbras* принял значение упрямого, упорного зверя. *Sumbras stémbia* „der Auerochse trotzt" с течением времени переходит в *stumbras stémbia*. *Stémbiu*, *stémbiau*, *stémbti* „trotzen" известно из Даукши и других писателей; ср. tauta... butû... priesz sawa neprietelus... *stembuse* Довконт (Вольтер Лхр. 201_{15}), Nebijaus tukstanćiu prieß manę *stembianćiu* 1653 г. Лхр. 76_{37}.

Славянская форма зѫбрь должна считаться заимствованною, вероятнее всего, из ятвяжского языка. Ятвяжское название зубра **sumbris* (ср. лтш. *sumbris*) в устах славян должно было звучать * сѫбрь . Замена *с* через *з* произошла не без влияния

слова ꙁѫбъ „зуб“ = лит. *žam̃bas* „край чего-нибудь, уголок“, *ꙁѫбрь „нечто зубообразное, острое“ = лит. *žam̃bris* „соха“, рус-
46 ское *зубри́на̀* „суковатый шест, какие кладутся на крышу, а поперёк их жерди или слеги, для пригнётки соломы“ Даль I³ 1735, *зубр-ить* „насекать зубцы“. Замена *s* чрез *z* могла произойти и на ятвяжской почве[1].

43. Русское *тута* = литовскому *tautà* „тоска, уныние“

Калужское *тута* „тоска, уныние, грусть, скука“, словинское *túta* „человек, ве но молчащий“ находятся в этимологическом родстве с литовским словом *tautà* „tęsknota“, известным по Коссаржевскому (Lituanica стр. 161a) в Пушолатах (Pùšalotas) Поневежского уезда. Рядом с tautà „tęsknota“ существует и глагол *taučiù, taučiaũ, taũsti* „tęsknić“ Kossarzewski l.c. 161a, Юшкевич Лит. сл. I 427 s. v. *gëras*.

Taũsti „тосковать“ в сложении с префиксом *nu-* получает значение „перестать тосковать“. Привожу несколько примеров употребления глагола *nu-taũsti* : avìs *nù-tautė* sàvo gėrẽl̦ „овца более не тоскует по своем ягнёнке, не дает сосать“, nega-

---

[1] [Skyriuje „Корректурные поправки и дополнения“ dėl žodžio *stum̃bras* Būga rašo (Izv XVII, 1 51—52): „Форму *stum̃bris* дает также и Кенигсбергская библия (Deuter. 14. Kossarzewski Litu. 35a). Слово *stumbra/is* известно в загадках: Dù durùkai, dù *stumbrùkai*, šẽšios ãkys, trỹs šikìnės. — Norãgai sù jáučiais ir̃ sù výru Schleicher Lsb. 62.

Литовско-латышское название зубра *stumbra-* ~ *sumbra-* не имеет ничего общего с герм. *visund-*. Форма *stumbra-* так относится к *sumbra*, как лит. *stirna*, лтш. *stir̃na* к сл. *sьrna*, старо-лтш. *sirna* или сл. *stěna* к лит. *siena* И. Эндзелин Слав.-балт. этюды 44.

В слове *s[t]umbra-* дифтонг *um*, как показывает лтш. *sūbra-*, восходит к айстийскому (балтийскому) *un*: в латышском языке подвергается вокализации только *n* (тавтосиллабическое) И. Эндзелин Изв. Отд. р. яз. и слов. Имп. Ак. Н. т. XV, 2 стр. 198 и сл. Латышская форма *sūbra-* показывает, что *s[t]umbra-* не может быть чисто-латышским (земиголо-лотигольским) словом. *S[t]umbra-* проникло в латышский язык, благодаря облатышению корси (лтш. *kùrsis* = лит. *kur̃šis*), из языка последней. Корсь, жившая в северо-западной части Курляндской губернии, говорила на особом айстийском языке, переходном от латышского к литовскому. Ср. статью И. М. Эндзелина в Finnisch-Ugrische Forschungen XII 59 и сл.

Литовско-латышский дифтонг *un* никогда не восходит к и.-е. *n̥*, но всегда или к *un* (ср. *jùngas* „иго“, *lùnkas* „лыко“), или к *ōn* (ср. *aštuñtas* „восьмой“, *tų̃* „τῶν“), или к *ₒn* (ср. Эндзелин Слав.-балт. этюды 18)“. — *Z. Z.*].

lieje jis dar butinay *nu-taustī* sawo numû ir norieję dar kalbieti bey raszitī grażī Letuwiû ir Žemaitiû kałbù „он еще не мог совершенно забыть своего дома (отвыкнуть от него, перестать тосковать по нем) и желал еще говорить и писать красивым языком литовцев и жемайтов“ Довконт Giwatas Didiujû Karwaidû... Petropīlie 1846 стр. VI_{13}, jis negalieję sawo tiewainês *nu-taustī* „он не мог перестать тосковать по своем отечестве (забыть его)“ l.c. 65_8, su wissù *nu-tautusis* sa[w]ô pirmuiû numû „говорят, что (выходцы из Швеции) совершенно отвыкли от прежней своей родины“ Довконт, см. Вольтер Об этногр. поездке 125_{21}.

В Лынгмянах (Свенцянского уезда) говорят: gėriùkas *až-taũto* „ягнёнок стал хиреть (вследствие того, что мать не дает ему сосать; чаще всего бывает, когда овца имеет близнят)“, *až-taũtęs* gėriùkas; ср. *ap-taũtęs* vaĩkas „nuskuřdęs“ ср. Юшкевич Лит. сл. I 92.

Далее, *тута* = *tautà* „tęsknota“ этимологически неотделима от слова *тоска* = *тъска*.

47 44. Литовское *tautà* „племя, нация“

Слово *tautà* известно языковедам (ср., например, Fick III[4] 185; Trautmann Die altpreuss. Sprdkm. 446) только в значении „Oberland, Deutschland“, т. е. в таком, какого не знают ни старые, ни новые литовские писатели, если не считать словарей Ruhig'a, Mielcke и Nesselmann'a.

Слово *tautà*, *-ōs*, acc. sing. *taũtą* встречаем у писателей только в значении „племя, нация“, „gens, natio“. Привожу цитаты: 1) из постиллы Даукши 1599 года, по изданию Э. Вольтера: *tautós* gen. sing. 171_{24} (дважды), *tâutos* nom. pl. 163_{16}, *tautų̃* gen. pl. 11_5, 20_7, 75_{19}, 81_{20}, *tautás* acc. pl. 124_{27}, $300_{6,9}$, 340_{13} (откуда видно, что *au* имело восходящую — geschleift — интонацию), *tautômus* dat. pl. 215_7; 2) из Довконта: *tauta* Būdas 203_{10}, 214_{25}, $220_{16,20}$, Žodrodys (словарчик, приложенный в Epitome Historiae Sacrae. Auctore C. F. Lhomond, in Universitate Parisiensi, Professore Emerito. Petropoli 1838, p. 63+42) стр. 18 под словом *gens* и стр. 26 под словом *natio*; 3) из описания литовских говоров И. Юшкевича, озаглавленного „Kałbos lėtuviszko lėžuvo... Peterburge 1861“, где на стр. 42 находим слово *tauta* „giminė“ в списке слов восточно-литовского наречия.

45. Литовское *liáudis* „populus"

Существование литовского слова *liáudis, -ies* f., родственного с латышским *làudis* „люди" славянским людъ „Volk", людие „Menschen", др.-в.-н. *liut* „Volk", пока еще никем не отмечено в лингвистической литературе.

Liáudis в значении „люд", „populus" довольно часто встречаем в постилле Даукши 1599 г. (цитирую по оригиналу), например: *laudis* nom. sing. 258, 268, *lâudies* gen. sing. 22, *lâudį* músu mil 77 „lud nasz kocha", anai *laudi* arba žmonémus 505_{28}. В дусятском говоре слово *liáudis* известно только старшему поколению со значением „необразованная толпа", „nieokrzesana rzesza": tokià *liáudis*, mat, ne išjuõks! „как не осмеять такой
48 (глупой, необразованной) толпе!". А. Коссаржевский в своей Lituanic'e (стр. 39) приводит из рукописного словаря Юмского слово *liaudis* в значении „chłop" (мужик).

В Олькеникском (Valkininkas) приходе Трокского уезда находим наше слово с другим суффиксом и значением, а именно *liaudžià* „все домашние, как свои, так и наёмные" : dzidelẽ ĩõ *liaudzià*; sù tokiù *liaudziu* (к сожалению не отмечено ударение!), taĩ, žinoma, dúonos graĩtai neteñka. Жем. *liaude* „familia" (Явшайце Ворненской вол. Тельшевского уезда), вероятно, образовалось из пралитовского **l'audjā* (ср. жем. *valdè* = *valdžià*): Tava visa *liaude* tokia „twoja cała familja taka"

46. Литовское *ūmėdė* „сыроежка"

Восточно-литовское (например, Дусяты, Солы — Sãlos) название сыроежки *ūmėdė*, acc. sing. *ūmėdę* есть слово сложное, в пралитовском произносившееся как **ūma-ēdē*, где *ūma-* семазиологически равно русскому *сыро-*, *-ēdē* — *-ежка*. Прилагательное *ūmas* „сырой" известно не только в сложении, но и в отдельном, самостоятельном употреблении. В Ретовском и Хвейданском приходах еще и теперь можно слышать, например, такое выражение: *ūmus* javùs kùlti „сырой, несушоный хлеб молотить".

Слово *ūmas* К. Явнис (Поневежские говоры литов. языка ч. II. Ковно 1899 стр. 26) считает возникшим из **úomas* (= гр. ὠμός „сырой") под влиянием губного. Со мнением К. Явниса я не могу согласиться в виду формы *umėdė* „сыроежка" с краткким *u*. Краткость *u* в *umėdė* не может быть результатом сокращения долгого *ū* в положении перед ударением, так как в тех

говорах, где произносят *umėdẽ* (Прены, Лынгмяны, Дусяты, Оникшты), не действует закон сокращения предшествующих ударению долгих гласных. *Um-ėdẽ* и *ūm-ėdẽ* не может быть фонетическим путем объяснено из литовской праформы **uoma-ėdẽ*. Лит. *uma-*: *ūma-* „crūdus, non siccātus“ может быть только индоевропейскими *umo-* : *ūmo-*, отношение которых к и.-е. *ōmo-* (гр. ὠμός, др.-инд. *āmá-*) таково, как и между: 1) лит. *šliužaĩ* „коньки“, *šliuž-inė-ti* „кататься на коньках“ ~ *šliūžė* „Rutschspur“ ~ *šliūžti*
49 „ползти, скользить“; 2) *sùk-ti* „крутить, вертеть“ ~ *pra-sūkas* „глубокая выбоина, врезанная колёсами“ Дусяты, kẽlio *są-sūka* „перекрёсток“ Хвейданы ~ *suõkti* „принуждать, заставлять, протяжно петь“, ср. Лит. слов. Юшкевича I 645, 658; 3) *sùpti* „качать“ ~ *sūpuoklės* Солы, *sūpauklės* Дусяты, *sūplaukės* „качели“ Олькеники ~ жем. *súopuoti* „качать“, ср. Довконт Būdas 48_{23}, Волончевский Palą̃ngos Juze 57_{10}.

47. Литовское *žalktỹs* „уж“

Вместо *žaltỹs*, *žálčio* „уж“ (Хвейданы, Ретово, Шавли, 1595 г. Кат. Даукши изд. В. 24_{24}) = лтш. *zaltis* (П. Шмидт) в части восточно-литовских говоров (Дусяты, Твереч) употребляется форма с *k*, т.е. *žalktỹs* m. Форма *żalkeius*, встречающаяся в восточнолитовском переводе катихизиса Ледесмы 1605 г. (изд. доктора J. Bystronia стр. 65_8), есть опечатка вместо *żalkcius* = *žálkčius*.

Žaltỹs не могло возникнуть из *žalktỹs*. Обе формы, как с *k*, так и без него, одинаково древни; ср. лтш. *smìl-tis* ~ *smilk-tis* pl. „песок“ (: лит. *smėlỹs*, *smėlio* „т.с.“ Дусяты). Слово *žalktỹs* имеет интересную параллельную форму *želektỹs*, *žėlekčio* (с „мягким“ *l*; следовало бы ожидать вместо *lė la*) „уж“, известную в Лынгмянах (Lìnkmenes, gen. Linkmenų) Свенцянского уезда.

49. Литовское *žiáunos* „челюсть“

Žiáunos (Дусяты, Солоки, Лынгмяны) находится в родстве с болгар. *жýна* ~ *жýка* „губа, уста“ (иначе А. Л. Погодин Следы 237) и с герм. *kaunō* „Kiefer, Kinnbacken, Wange“ Fick III[4] 45, ср. l.c. 561.

С.-Петербург. Декабрь, 1910 г.[1].

---

[1] [Skyriaus „Корректурные поправки и дополнения“ pabaigoje yra įrašas: „Дусяты (Dùsetos, -etų), Ков. губ. 11 марта 1912 г.“. — *Z. Z.*].

XII. DEL MŪSŲ RAŠYBOS (RAŠYBOS MAŽMOŽIAI)

[Draugija XIX 1913 350—374 ir atskiras leidinys Kaunas 1913]

350(3) Mūsų tautos gyvenime 1909 metai prasikišo pro ankstesniuosius metus tuo, kad turėjome pirmąjį kalbininkų susirinkimą. Tojo susirinkimo, žinoma, negalima lyginti su vakarų Europos kalbininkų susirinkimais. Lietuvių kalbininkams dar toli šaukia ligi vakarų Europos kalbininkų netik skaičiumi, bet ir mokslo gilumu. 1909 metų vasarą kalbos reikalu Seinuosna buvo suvažiavę penki vadinamieji „filologai", būtent: Balčikonis, Laukaitis, Rygiškių Jonas, Šlapelis ir ašenai. „Šaltinio" redakcija, kviezdama kalbininkus Seinuosna ir visu kuo aprūpindama susirinkimą, viena tenorėjo iš kalbininkų, kad jie parūpintų lietuvių kalbos gramatiką. Tųjų dviejų nepilnų mėnesių minėtajam darbui padaryti pasirodė esant māža. Visą tą laiką mes pravertėm su prirengiamuoju darbu. Darbo negalima buvo pradėti laiku, visiems bendrai neaptarius abejojamųjų rašybos, etimologijos ir sintaksės dalykų. Be to, prieš pasidalydami darbą, turėjome nusistatyti gramatikos terminus. Gramatikos darbas tame susirinkime buvo nuspręsta išdalyti tarp kal-
351(4) bininkų šitokiuo būdu: Būga tegu taiso rašybos vadovėlį, Rygiškių Jonas—sintaksę, o Šlapelis—etimologiją.

Nuo anos vasaros, kurią kalbininkai pasidalijo tarpu savęs gramatikos darbą, jau eina ketvirti metai. Ligi šiolei rodosi turėjęs būtų žmonėsna išeiti ir manasis r a š y b o s v a d o v ė l i s. Bet, deja, žadėtojo vadovėlio vis dar nematyti ir, vieni dievai težino, kuomet jam teks išvysti pasaulio šviesa! Gáilinties tuo, kad mūsų šviesumenė dar ir šiandie neturi mano darbo rašybos vadovėlio, nėra ko. Aš bent nesigáilinu! Per tuos ketveris metus daug kas, kas buvo rašyboje neaišku, paaiškėjo. Gyvenimo ir mokslo prity-

rimai, kurie teko ant savo sprando išnešti, irgi kai ką naūja įnešė vidaus gyveniman. Diena dieną moko! Prieš ketveris ar trejis metus mano rašytasis vadovėlis daug kuo būtų skyręsis nuo šiandie leidžiamojo, jei, žinoma, aš jį leisčia. Iš tokio vadovėlio maža naudõs tebūtų buvę: visi mano naujieji prasimanymai, iš pačių pamatų perdirbantys šių dienų rašybą, būtų likę daugumõs atmesti. Gedaujamosios vienybės rašybos dalykuose būtumėm nesusilaukę. Ir toliau būtų teberašę Vilnius vienaip, Kaunas kitaip, o Seinai dar kitaip. Bet ir dabar nelabai aš tetikiu, kad mano būsimasis vadovėlis turėtų vienijamąją galią. Kad jis visų Lietuvos miestų, turinčiųjų atskiras rašybas, ir nesuvienys, bet savo nuolaidumu ir sukalbamumu juos priartins. Jau vienu tuo būtų nebemãža padaryta. Kitam paskui manęs leidžiant naują rašybos vadovėlį, nebebūtų tokio didelio vargo rašyba suvienyti visi Lietuvos miestai.

Šie metai rašybos vadovėlio dar negalėsiu parūpinti. Mãža to, šiandie net ir spėtinai negalėčia pasakyti, kuomet laukiamasis vadovėlis bus paleistas žmonėsna. Esant kitais darbais apkrautam, ir
52(5) geriausiais norais, negalima yra rašyti ilgi mokslo tyrinėjimai. Geriausia aš suprantu ir tuo visai neabejoju, kad rašybos vadovėlis turėti šiandie būtų mums labai pravartu. Daug kas jau ir skundžiasi jo trūkumu. Kas gi tokiuo atveju belieka man daryti? Vadovėlio šiandie parašyti negaliu. Bet gi rašyba tvarkyti reiktų. Tvarkymo darbas neatidedamas.

Dabar su taikumi skaitytoju pasikalbėsime del kai kurių rašybos mažmožių. Kas mūsų rašyboje taisytina? Kas paliktina netaisyta? Pati rašyba kokiais principais turi vaduoties? Visuosna tuosna klausimuosna duoti atsakymas tegalima tik pasižinus su lietuvių rašto istorija.

Lietuviškasis raštas atsirado ne nuo vakar dienos. Jis nėra toks senumo, kaip mūsų kaimynų rusų, lenkų ir vokiečių. Mūsų raštas yra vienametis su latvių ir prūsų raštu. Pirmosios lietuviškai rašytos kningos tepasirodo vos tik XVI šimtmetyje.

Šitame mano rašinyje mums su skaitytoju teks skyrium kalbėti apie priebalsių (согласные) ir balsių (гласные) rašybą.

Priebalsių rašyba

§ 1. Lietuvių rašomosios kalbõs istorija rodo, kad pirmųjų mūsų rašytojų, priebalsius rašant, vaduotasi etimologiniu principu, t. y. žiūrėta jų į žodžio kilmę. Senovės rašytojai rašo:

úżgawennikai DPo $142_{8, 22}$, augsztas yra Diewas DPo 305_{23}, iż âugszto dągáus DPo 206_{21}, gálwą... augsztin kela DPo 145_{27}, aug-

sztai DPo 264_{21}, augsztibe DPo 321_{7}, paáugsztintas DPo 221_{24},
353(6) nėszdamas DPo 231_{15}, dźėugsmas DPo 249_{23}, 284_{22} = džiaugsmas PS I 138_{9}, dźėugtiś DPo $279_{18, 20}$, dźeugkimes DPo 245_{30}, 355_{18}, džiaugkites PS I 64_{28}, 133_{32}, Ev 98, džiaugkis PS II 232_{2}, bėgt' DPo 329_{14}, begk DPo 219_{7}, pabėgkite DPo 276_{35}, apsidingkite PS II 132_{5}, suligk' su brólu DP 292_{29}, sprogsta PS I 6_{13}, sumegztas PS I 23_{20}.

— Visi šitie pavyzdžiai paimti iš XVI ir XVII amžiaus rašytojų. Dar aiškiau etimologinis rašybos principas matyti iš XVIII ir XIX amžiaus rašytojų.

Padavimų keliu einant, nenorint sutraukyti ryšių su senoliais proseneliais, mums irgi reiktų rašant šaknies galo priebalsius laikyties vadinamosios etimologinės rašybos.

§ 2. Greta su lytimis *sem-u, min-u; ger-iu, tep-u, žieb-iu, vok-iu, deg-u, les-u, zįz-iu, peš-u* ir *vež-u*, etimologinės rašybos laikydamies, turime rašyti *semti, minti, gerti, tepti, žiebti, vokti, degti, lesti, zįzti, pešti* ir *vežti*, taipaja ir *semdamas, mindamas, gerdamas, tepdamas, žiebdamas, vokdamas, degdamas, lesdamas, zįzdamas, peždamas* ir *veždamas*. Mes, kad ir rašome *žiebti, degti, zįzti, vežti* ir *tepdamas, vokdamas, lesdamas* ir *peždamas*, bet ištariame *žiepti, dekti, zįsti, vešti* ir *tebdamas, vogdamas, lezdamas, peždamas*. Kitaip mes nė ištarti negalime: to, mat, reikalauja lietuvių kalbos garsų dėsniai. Tie dėsniai skelbia, jog vadinamasis „balsusis" (звонкий) priebalsis tegali stovėti greta tiktai su balsumi, o „kimusis" (глухой) tiktai su kimumi. Priebalsius *b, g, d, z, ž* kalbininkai vadina balsumis (звонкими), o šalimi jų stovinčius *p, k, t, s, š* — kimumis (глухими). Iš šitų pavyzdžių matyti, kad šaknies galo priebalsiai *p* || *b*, *k* || *g*, *s* || *z* ir *š* || *ž*, stovėdami prieš galūnės priebalsius *t* || *d*, lieka tos pačiōs veislės, kokios buvę, tai yra lūpiniai lieka lūpiniais, gomuriniai — gomuriniais, gomurio (bruzgamieji) dantiniai — gomurio dantiniais. Kiekviena šaknis, kurios gale yra viena paminėtųjų priebalsių, turi dvi išvaizdi: vienos galinis priebalsis balsus, o antros kimus — destis koks priebalsis (balsus
354(7) arba kimus) esti prie šaknies duriamajame formante. Plg. *žieb-* || *žiep-*, *deg-* || *dek-*, *zįz-* || *zįs-*, *vež-* || *veš-*, *tep-* || *teb-*, *vok-* || *vog-*, *les-* || *lez-*, *peš-* || *pež*. Iš tų dviejų gretiminių išvaizdų etimologinėje rašyboje yra pasirenkama toji išvaizda, kurią turime prieš balsius, t. y. rašoma *žiebti* || *žiebdamas* (plg. *žiebiu*) ir *tepti* || *tepdamas* (plg. *tepu*).

§ 3. Tokio pastovaus priebalsio kaip *m* ir *r* reta paieškoti. Tieka *m* tieka *r* nė kiek nekinta nuo paskui jų stovinčių priebalsių, ką galime pirštu prikišamai matyti iš šio pavyzdžio: *semu* || *semti* || *semsiu* || *semdamas*, *beriu* || *berti* || *bersiu* || *berdamas*.

§ 4. Mūsų senolių teikiamoji etimologinė rašyba netinka visai eiliai žodžių, kurių šaknies galas baigiasi dantiniais priebalsiais, t. y. *t* ir *d*. Lūpiniai (*p*, *b*), gomuriniai (*k*, *g*) ir gomurio bruzgamieji dantiniai (*s*, *z*, *š*, *ž*), stovėdami prieš įvairius priebalsius, nemaino savo prigimties: jie lieka tos pačios veislės, kokio yra buvę prieš balsius. Visai kas kita dedasi su *t* ir *d*. Greta su lytimis *metu*, *ritu* ir *vedu*, *sėdu* tėra sakoma tikai *mesti* || *mezdamas*, *risti* || *rizdamas* ir *vesti* || *vezdamas*, *sėsti* || *sėzdamas*. Sekant veiksmažodžių *tepu* || *tepti* || *tepdamas* ir *žiebiu* || *žiebti* || *žiebdamas* pavyzdžiu, reiktų rašyti ir *metu* || *metti* || *metdamas* ir *vedu* || *vedti* || *veddamas*. Bet šitaip rašyti negalima, nes tam prieštarauja ištarmė: *meti* (tiktai taip tegalima ištarti *metti*: plg. *atiesti* iš *at-tiesti*) nėra tai *mesti*. Būsimojo laiko lytys *mesiu*, *risiu* ir *vesiu*, *sėsiu* yra taip rašy-
55(8) tinos, kaip kad ir tariamos. Parašius *met-siu* (plg. *tepsiu*) ir *vedsiu* (plg. *žiebsiu*) reiktų taip ir tarti, t. y. *meciu*, (plg. *pac* iš *pats*, *patis*) ir *veciu* (plg. *pėcakas* iš *ped-sakas*). Bet kad taip niekas Lietuvoje netaria!

Tuos šaknies galo priebalsius (согласные), kuriuos priebalsių taikinimo dėsniai perdirbo nebepažintinai, turime taip rašyti kaip tariame, pvz.: *metu* || *mesti* || *mezdamas*, *vedu* || *vesti* || *vezdamas*. Kiti drauge su *mesti*, *vesti* pataria rašyti ir *mesdamas*, *vesdamas*. Pastarojo rašymo būdo aš bent nemokėčia pateisinti. Tuos žodžius, kuriems netinka etimologinis rašymo būdas, mes rašome taip kaip ir tariame. Tardami *mezdamas*, *vezdamas* negalime rašyti *mesdamas*, *vesdamas*, nes čia šaknis yra ne *mes-*, *ves-*, bet *met-*, *ved-*. Druskiaus teikiamosios lytys *mesdamas* ir *vesdamas* negali būti greta statomos su *lesdamas*, *tepdamas* ir kt., nes pastarųjų žodžių šaknys yra nė kiek neapkitusios, t. y. *les-*, *tep-*. Lyčių *mesdamas* || *mesti* ir *vesdamas* || *vesti* gynėjas māno, jog jos esančios visu kuo lygios su gretiminėmis lytimis *tepdamas* || *tepti*, *slabdamas* || *slabti*, *sekdamas* || *sekti*, *segdamas* || *segti*, *tiesdamas* || *tiesti*, *zirzdamas* || *zirzti*, *nešdamas* || *nešti*, *liežda*mas || *liežti*. Tojo lygumo čia nėra. Antrojo būrio gretiminėse lytyse rašoma šaknys vienodai delto, kad jų galiniai priebalsiai vienur ir antrur yra tos pačios veislės. Bet tųjų šaknių galiniai priebalsiai, kurie išvirto kitos veislės

priebalsiais, yra rašytini taip kaip ir tariami. Todel greta su *tepu* || *tepti* || *tepdamas*, *slambu* || *slabti* || *slabdamas*... mes tegalime rašyti tiktai *metu* || *mesti* || *mezdamas*, *vedu* || *vesti* || *vezdamas*.

356(9) § 5. Visus žodžius su *z*, kurio kilmė šiaip jau žmogeliui nesusekama, turime rašyti kaip tariame. Todel mes ir rašysime: *mezgu*, *lazda*, *vėzdas*, *kuzdėti*, *lizdas*, *brūzgulis*, *vizgėti* ir kt. Rašyti *lasda* su *s* girdimojo *z* vietoje nėra jokio pamato ir pagrindo. Turime ir tokių žodžių, kur *zd* bei *zg*, be abejo, yra kilę iš *žd* bei *žg* (žr. mano raštelį, vardu „Baltica". Варшава 1911). Todel čia ir nedera rašyti *s*.

§ 6. Lietuvių rašyboje turime nemaža keblumo su nosiniu tarsniu *n*. Tasai tarsnis, stovėdamas šaknies gale paskui balsio prieš *n*, *m*, *r*, *l*, *s*, *š*, *z*, *ž*, *v* ir *j*, šiandie retu kur bėra ištariamas. Tarsnis *n* tokiame padėjime beveik visose šnektose išnyko, paliginęs pirma savęs stovintį balsį. Pvz., *są-naris*, *sušląma* (3 praes. iš *sušlamti*), *kęra* (3 praes. iš *at-kerti*), *bąla* (3 praes. iš *balti*), *žąsis*, *vąšas*, *zįzia* (3 praes.), *rėžiuosi*, *tęvas*, *gįju*. Žilosios senovės dvibalsiai *an*, *en*, *in* ir *un*, žinoma, pirmų pirmiausia turėjo pavirsti nosiniais vienbalsiais *ą*, *ę*, *į*, *ų*, iš kurių ilgainiui kilo šių dienų grynieji, ne nosiniai, balsiai. Bet tie mūsų dvibalsiai ne visur suvienabalsėjo.

§ 7. Greta su *žąsimi*, *gęstu*, *lįsti* ir *skųsti* šnektose paprastai randame ir *pinsiu*, *senstu*. Lytis *pinsiu* ir *senstu* liaudies gramatikų rašytojai paprastai vadina išimtimis. Jie sako: nėsą tos taisyk-
357(10) lės, kuri neturėtų išimčių. Šiandie kalbų mokslas į vadinamąsias išimtis žiūri kiek kitaip. Kalbininkai stirvelėja, jog tosios išimtys nėsančios išimtys, bet kitų dėsnių padaras. Senų senovėje, kada lietuviai vietoje *žansis*, *genstu*, *linsti* ir *skunsti* pradėjo sakyti *žąsis*, *gęstu*, *lįsti* ir *skųsti*, buvo sakoma ir *pįsiu*, *sęstu*. Greta su *pįsiu*, *sęstu* buvo ir tokių lyčių, kur *n* turėjo likti sveikas. Buvo tariama *pina* || *pynė* || *pinti*, *paseno* || *pa-senti*. Sekant pavyzdžiais *semsiu* || *sema* || *sėmė* || *semti* ir *kimsiu* || *kimsta* || *kimo* || *kimti*, ir dėsnių keliu kilusieji *pįsiu*, *sęstu* turėjo gauti naują lytį, būtent *pinsiu*, *senstu*. Čia mes turime gražų pavyzdį, kaip žmonės, eidami analogijos keliu, lygina gramatikos lytis. Prūsų Lietuvos ir Suvalkų gubernijos lietuviai yra ėję kitu lyginimo keliu. Jie prie *gyvęsiu* ir *pįsiu* pritraukė ir *gyventi*, *pinti*, todel ir pradėjo sakyti *gyveti*, *pyti*. Šitam naujam padarui yra pradžią davę tokie veiksmažodžiai, kaip šis: *lįsiu* || *lįsti*,

kęsiu || *kęsti*. Kaip turėjo atsirasti mums rūpimuoju du naujadaru, galima matyti iš šio gretiminio lyčių sustatymo:

1. Semu || sėmiau || semti: *sem-siu*
= pinu || pyniau || pinti: x; x = *pin-siu*,
2. Lendu || lįsiu: *lįsti*
= pinu || pįsiu: x; x — *pyti*, nes pį-siu = pysiu.

§ 8. Katra gi lytis — *pįsiu* ar *pinsiu* — turi būti vartojama mūsų raštuose? Atsakymą tan klausiman duoda rašto istorija. 1644 metų Širvydo pamokslų kningose, vardu „Punktay Sakimu", randame rašant: *garbinsi* 1, *atmins* 56, *skubinsis* 58, *atminsi* 63, *užukietinsis* 74, *atsinauins* 123, *nuteysins* 224, *garbins* 224, *giwensime* 241, *wadinsis* 251. Tą patį randame ir 1690 metų „Ewangelie Polskie y Litewskie": *pasiwiskins* 2, *paszlowins* 80, *atmins* 86, *pažynsite iuos* 106, *suligins tawi* 109, *paniekins* 119, *pakłabens* 168, *pasodins* 169, *giwensite* 174, *pažinsite ii* 177; ir tiktai vienai vieną kartelį teaptinkame *nepapiktisis* 4. — Iš kitų senovės raštų pavyzdžių neduodu del vietos stokos. Daugiau turime senovės raštų, kurie
)(11) rašo *pasens* (plg. 1579 m. Vilento Ench. 51_{25} — *pasiens*), *pasipiktins* (l. c. *passipiktins* 161_{11}, 178_{29}) negu *pasęs*, *pasipiktįs*. Šiandie irgi kur kas plačiau Lietuvoje yra sakoma *gyvensiu* ir *pinsiu*, nekaip *gyvęsiu* ir *pįsiu*.

§ 9. Šių dienų lietuvių daugumos kalba ir senolių padavimai verste verčia mus rašyti *gyvensiu* ir *pinsiu* greta su *kąsti*, *gęstu*, *lįsti* ir *skųsti*.

§ 10. Ligi šiolei, kalbėdami apie priebalsių rašybą, teturėjome reikalą vien su šaknies galo priebalsiais vientisuose žodžiuose. Dar mums liekti šis tas pasakyti apie tą patį dalyką sutraukti-niuose arba sudėtiniuose žodžiuose. Sudėtinių žodžių rašyba tėra viena, t. y. etimologinė. Todel ir turi būti rašoma *at-tiesti*, *at-dūsis*, *dalg-kotis*, *žvak-galis*, *šėm-margas* ir kt. Sudėtiniuose žodžiuose gali stovėti greta du visai vienodu priebalsiu, plg. *at-tienis*, *iš-šaukti*.

§ 11. Vientisuosiuose žodžiuose dviejų vienodų priebalsių paprastai nerašome: plg. būsimojo laiko lytis *lesiu*, *veisiu* iš *lessiu*, *veissiu*. Drauge su *bėgk* (taip rašo ir Daukša!) ir *džiaugkis* daug kas dar teberašo *laukk* ir *sukkis*. Mano supratimu, geriau būtų rašyti *lauk* ir *sukis* su vienu *k*, kaip kad rašo visi senovės rašytojai. *Lauk* su vienu *k* būtų toksai pat padaras kaip ir *les* arba *veis* su vienu *s*.

§ 12. Lietuvių kalba turi du priešdėliu — *su-* ir *san-*. Antrasis nuo pirmojo tuo yra prasikišęs, kad jis niekados neesti at-

skiru žodeliu. *Su* gali būti tiek atskiru žodžiu, tiek sudedamąja kito žodžio dalelyte. Priešdėliui *san-*, esant kitų žodžių pirmąja dalelyte, tenka stovėti prieš įvairiausius priebalsius. Stovėdamas prieš *p* ir *b*, jis virsta į *sam-*, pvz.: *sam-pjova, sam-brėškis.* Prieš
359(12) *r, l, m, n, s, z, š, ž, j* ir *v* priešdėlis *san-* virsta į *są-*, pvz.: *są--rova, są-laida, są-monė, są-našos, są-sūka, są-z(?), są-šlavos, są-žinė, są-jūdis, są-vėlė. San-*, stovėdamas prieš *t, d* ir *k, g*, lieka kas buvęs, pvz.: *san-taka, san-dėlis, san-krova, san-grėbos.* Vienas ir tas pats senovės priešdėlis turi net tris išvaizdas: *san-, sam-* ir *są-*. Senovės priešdėlį *in-* irgi randame trise lytyse, būtent *in-, im-* ir *į-*. Priešdėlis *san-* tuo skiriasi nuo *in-*, kad yra visuose žodžiuose ir visose tarmėse išlaikęs visas tris lytis, tuo tarpu kad *in-* iš trijų lyčių paprastai tėra išlaikęs vieną kurią lytį. Visose tarmėse kiaurai per visą Lietuvą yra sakoma *sandėlis, sambėgis* ir *sąspara.* Bet tokiōs tarmės, kur būtų sakoma *indėti, imbėgti* ir *įsegti,* ligi šiolei dar niekam Lietuvoje nepasisekė rasti. Lietuvoje težinomi dvi tarmių rūši: 1) visur turi *į*, t. y. *y*, ir 2) visur *in-* (žinoma, *im-* tiktai prieš *p* ir *b*). Vienur Lietuvoje yra sakoma — *įdėti, įbėgti* ir *įsegti,* o kitur — *indėti* ir *insegti* (*imbėgti* turi *m* del lūpinio *b*).

§ 13. Senų senovėje ir *in-*, be abeja, yra turėjęs tris gretiminės lytis kaip ir *san-*. Tų priešdėlių likimo nevienodumas yra aiškintinas sąlygų nevienodumu. *San-* yra turėjęs draugą *su*, tuo tarpu kad *in* yra buvęs vienatūris. Bet to, *in* galėjo būti ne vien atskiru žodeliu, bet ir sudėtinio žodžio pirmąja dalimi. *San-* niekados nėra buvęs atskiru žodeliu. Kalbōs dėsniai ne visose žodžio vietose vienodi: kitoki jie žodžio pradžioje bei viduryje, vėl kitoki žodžio gale. Iš senovės lyčių *kan, tan, mergan, tėvan* šiandie mes turime *ką, tą, mergą, tėvą.* Senovės priešdėlis *in*, būdamas atskiru žodeliu, turėjo įgauti lytį *į*. Žodelis *in*, sudurtas su dalelyte *gi*, negalėjo pavirsti lytimi *į*, bet turėjo likti *in(gi)*, t. y. *ingi* ir sutrumpinus *ing* (plg. *prie-g, nuo-g*). Kitą kartą buvo sakoma: *indėti į ratus* ir *indėti ing(i) ratus.* Ilgainiui dalis lietuvių žodį *indėti*, įsižiūrėję į lytį *į ratus*, perdirbo į *įdėti.* Tas tik nuostabu, kad perdirbdami žodį *indėti*, paliko jie nekušinę *indo*: matyti, jų gal-
360(13) voje jau buvo nutrūkęs ryšys tarp *indo* ir *indėti.* Tuomet, kai *kan* visoje Lietuvoje jau buvo tariamas kaipo *ką*, priešdėlis *ing* tam tikrose vietose turėjo netekti *g* ir tokiuo būdu pavirsti į *in*. Naujasis *in* iš *ing* jau nebeprivalė virsti lytimi *į*, nes tuomet dvibalsių *an, en, in, un* virtimo n o s i n i a i s v i e n a b a l s i a i s *ą, ę, į, ų* dėsnis jau nustojo veikęs. Tik taip ir tegalime suprasti, kodel

dar ir šiandie tebeturime tokias lytis, kaip antai: *laukan, pirtin, dangun*[1]. *Ing* turėjo netekti galinio *g* prieš žodžius, kurių pradžioje yra *g* arba *k*. Iš *ing girią, ing kelią* turėjo atsirasti *in girią, in kelią*. Toje rytiečių tarmėje, kurioje iš *ing* atsirado *in*, vietoje *įvažiuoti in girią* pradėjo sakyti ir *invažiuoti*.

§ 14. Senovės raštuose žodžiai su *in-* nėra taip nuosakiai rašomi, kaip žodžiai su *san-*. Imame keletą pavyzdžių iš 1644 m. Širvydo „Sakymų Punktų“:

> *in*sidawe 10, *i*szoka iosnà 10, *i*simeta 11, *im*pult 17, 57, *i*weykia 17, 19, *in*žagtu 24, *ieyt* 30, buwo *im*puołys 48, *i*lindo 49, *i*meta 50, *i*sakie 54, *i*wiso 62, *i*remtu 65, *i*mete 70, *in*mete 70, *i*kusti, *i*kunda 71, *i*weykie 71, atmete *in*statimu 77, *i*sakimu 77, *in*state 82, *i*giia 83, *i*nešiet 86, kuno *in*teykos 106, *im*bers 107, szaknis... medun *in*detos 107, *i*git 128, *i*sako 156, *in*siszakniia 158, *in*sakis 181, *in*teykt 183, *in*kast 183, *in*kirstus 209, *in*tikieio 232, 233, *in*detu 234, *i*wede 241.

1690 metų „Ewangelie Polskie y Litewskie“ turi:

> *i*sakimas 9, *in*tikieiey 29, *in*eio 30, *in*desiu 73, 153, *ilinda* 89, *im*puoła 93, *i*wesk 95, *i*mestas 105, *i*liedamas 116, *i*kase 148, *i*teysiu 153, *i*eyt 210.

Iš Širvydo ir Evangelijų matyti, kad XVII amžiūje rytų Lietuvoje lyties *in* dar tebekariauta su *į*.

§ 15. Kitą kartą aš visiems teikiau rašyti *indėti* || *įsidėti*, *imbesti* || *įsibesti*. Dabar bent aš būčia atsargesnis. Senovės priešdėlis *in* šiandie mums reiktų rašyti v i e n a i p: visur *in* arba visur *į*. Man geriau patiktų rašyti visur *in*, kaip kad taria visa, kiek patyriau, Vilniaus gubernija, Kauno gubernijos Zarasų ir Ukmergės (Ušpaliai, Utena, Anykščiai) ãpskritys ir Gardino gubernijos Druskininkų ir Zytelos apylinkės. Priešdėlio *in* rašymas visur rytietiš-
51(14) kai būtų maloniai sutiktas visų mūsų atsilikėlių rytiečių. Rašydami visur *in*, mes išvengsime tokių baisenybių, kaip antai: *įeiti, įėjimas*, nes rašysime ir tarsime — *ineiti, inėjimas*.

§ 16. Visi be išimties lietuviai žodžius *spjauti, pjauti, bjaurus* ištaria su *j*. Vietoje girdimojo *j* rašyti *i* neturime nė mažiausio pamato. Kiekvienos kalbos rašyba turi su faktais taip elgtis, kaip patys jie reikalauja. Rašyti *spiauti, piauti, biaurus*, t. y. taip, kaip niekur niekas Lietuvoje netaria, yra ne mokslo, bet vadinamosios „Schulfuchserei'os“ darbas. *Biaurus, piauti* pirmasis pradėjo rašyti Kuršaitis. Žodžių *biaurus* ir *piauti* negalime statyti vienon draugėn

[1] Senovės raštai rodo, kad *laukan, pirtin, licpon, dangun* yra kilę iš *laukana* ir t. t.

su *kiaule*. Kadangi visi lietuviai žodžio pradžioje po *b* ir *p* ištaria *j*, tai ir reikia rašyti *j*. Rašydami žodžiuose *bjaurus*, *bjurti*, *pjauti*, *pjūtis*, *pjaulai*, *spjauti* po *b* ir *p* minkštinamąjį ženklą *i* vietoje girdimojo *j*, mes tiesiai spjauname akysna liaudies kalbai. Nėra kam mums kraipyti ir tampyti, kaip tam Macikui plaučiai, kalbõs faktai! Imkime juos tokiuos, kokie jie iš tikrųjų yra! Kalboje visa kas daryti vienu šablonu nepriderėtų.

§ 17. Su tuojuo jotu gyva bėda! Ir po lūpinių priebalsių joto ne visur turėta vienodas likimas. Šaknies pradžioje po *b* ir *p* jotas išliko sveikas ligi šiai dienai visoje Lietuvoje, tuo tarpu kad šaknies gale daugumà tarmių joto vietoje beturi „minkštumą". Po lūpinių *p*, *b*, *m* ir *v* šaknies gale jotą išlaikė geroka Prūsų Lietuvos plotas, Raseinių apskrities žemaičiai (Kvėdarna, Veiviržėnai) ir geroka rytiečių dalis (Panemunis, Dusetos, Ušpaliai, Salakas, Tverečius, Linkmenes ir kt.). Prūsų Lietuvoje, kaip ir Dusetose, yra sakoma:
362(15) *šlapjas*, *verpju*, *labjau*, *drebja*, *vemja*, *remja*, *ramjausias*, *avjau*, *plovjau*. Kvėdarnoje Jauniaus liudijimu saką: *šlapjaus*, *labjaus*, *kurmjų*, *avjų*. Šaknies gale po lūpinių ištaria jotą maža-daug apie tris šimtus tūkstančių lietuvių.

§ 18. Visi lietuviai žodį *pjauti* taria su jotu, tuo tarpu, kad žodyje *šlapjas* dauguma joto nebeturi, t. y. taria *šlapias*. *Pjauti* išlaikė jotą delto, kad neturėjo greta lyties be joto. *Šlapjas* tapo perdirbtas į *šlapias* analogijos keliu del gretiminių lyčių, neturėjusių joto, plg. *šlapi* (nom. pl. m.), *šlapiems* (dat. pl. m.), dvi *šlapi*, *šlapesnis*. Kituose žodžiuose joto vietoje beliko „minkštumas" tuo pačiu keliu, kaip ir žodyje *šlapias*.

Kadangi dauguma lietuvių šaknies gale po lūpinių nebeturi joto, tai jo nė rašyti nebereikėtų.

§ 19. Penktosios klasies[1] veiksmažodžių einamajam arba esamajam (praesens) laikui daryti yra vartojamas formantas *-st-*, pvz.: *alkstu* || *alkti*, *dygstu* || *dygti*, *alpstu* || *alpti*, *skobstu* || *skobti*, *senstu* || *senti*, *rimstu* || *rimti*, *šėlstu* || *šėlti*, *skarstu* || *skarti*. Bet tuose penktosios klasies veiksmažodžiuose, kurių šaknies gale randami yra tikrieji (sprogstamieji) dantiniai (*t* ir *d*) ir gomurio (bruzgamieji) dantiniai (*s*, *z* ir *š*, *ž*) priebalsiai, šiaip jau žmogeliui, nekalbininkui, einamojo laiko daromasis formantas *-st-* sunku bejžiūrėti. Iš gretiminių lyčių *virstu* || *virsti*, *klystu* || *klysti*, *lystu* || *lysti* ir *plyštu* || *plyšti* vargu be galima be gudrų kalbininko vingiojimų išvesti, kad pir-

[1] A. Schleicher Lituanica 60; Jauniaus Lietuvių kalbos gramatika 144 — 150; A. Bielenstein Die lettische Sprache I 371—379.

mosios gretiminės lytics galūnė *-stu* būtų ta pati, kaip ir gretiminėse lytyse *alk-stu* || *alk-ti*, *rim-stu* || *rim-ti*... Visi mes žmoneliai ir be kalbininkų gerai žinome, kad veiksmažodžiuose *virsti*, *klysti*, *lysti* ir *plyšti* formantas *-ti* yra bendrojo (infinitivi) sakymo galūnė. Toji galūnė yra visu kuo lygi su formantu *-ti*, turimuoju žodžiuose *alkti*, *rimti*... Žodžiai *alkstu* || *alkti*, *rimstu* || *rimti* formantų
53(16) žvilgsniu dalytini yra į *alk* + *stu* || *alk* + *ti*, *rim* + *stu* || *rim* + *ti*. *Virstu* || *virsti*, *plyštu* || *plyšti* negali būti kitaip formantais padalyti kaip tik šitaip: *virs* + *tu* || *virs* + *ti*, *plyš* + *tu*, *plyš* + *ti*. Retas kurs nekalbininkas tepastebės esant veiksmažodį *virstu*, *klystu* tos pačiõs rūšies kaip ir *alkstu*, *rimstu*. Daugumas tarsis turint čia tam tikrą veiksmažodžių krūvą, kuri einamajam laikui daryti pasigaunanti formantu *-tu*. Pastarajai nuomonei patvirtinimą nekalbininkų dauguma sakysis radusi ir lytyse *plyš-tu* || *plyšti* (šaknis *plyš-*), *lys-tu* || *lys-ti* (šaknis *lys-*) ir *lūž-tu* || *lūž-ti* (šaknis *lūž-*). Kalbininkas su jų nuomone nesutiks. Tojo sutikimo čia nė neprivalu, nes rašomąją kalbą daro ne kalbininkai. Visame pasaulyje, eik skersai ir išilgai, nerasi tokios rašomosios kalbõs, kuri būtų vienų kalbininkų padaras. Kalbininkai to daryti nė negalėjo, jie patys ne perseniai pradėjo rasties. Dabar turint kalbininkų, žinoma, galima yra taisant ir tobūlinant rašomąją kalbą naudoties ir jų patyrimais.

§ 20. Del žodžių *virstu*, *klystu*, *lystu* ir *plyštu* rašybos nėra jokių ginčų. Kita ką matome su žodžio *lūžtu* rašyba. Kuršaitis (gram. p. 316; plg. p. 117) ir juo sekdami Kriaušaitis (L. k. gram. 51) ir Jaunius (L. k. gram. 148) rašo *lūštu*, tuo tarpu, kad Antanas Juškevičius ir Šleikeris — *lužtu*. Širvydas savo „Sakymų Punktuose" (1644 m.) rašė — *palužta* 99. Mano nuomone, irgi reiktų rašyti *lūžtu*[1]. Taip rašydami mes eitumėm žodžių *lys-tu* ir *plyš-tu* pavyzdžiu.

Lūž-tu : *lūžti* (šaknis *lūž-*) = *lys-tu* : *lys-ti* (šaknis *lys-*) = *plyš-tu* : *plyš-ti* (šaknis *plyš-*).

Balsių rašyba

§ 21. Lyginamasis kalbų mokslas rodo visas indoeuropiečių
54(17) giminės kalbas kitą kartą griežtai skyrus trumpus balsius nuo ilgųjų. Balsiai buvę šie: *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, kurie galėję būti ir trumpi ir ilgi. Pavyzdžiui tesie šie graikų kalbõs žodžiai: 1) trumpais balsiais: ἄκρος „smailas", πέτεται „skrenda", τίς „kas", γόμφος „vagis, kuolelis", ζυγόν „jungas", 2) ilgais balsiais: dorių μάτηρ

[1] Latviai irgi rašo *lūztu*. Žr. Bielenstein Die lettische Sprache I 374.

(atų μήτηρ) „motyna“, μήν „mėnuo“, πτθι „gerk“, ζωστός „apjuostas“, νῦν „nūnai“. Lietuvių kalba tuo prasikišo pro žiląją senovę, kad ji šiandie nebeturi trumpojo *o*, nes jis tapo pakeistas visur balsiu *a*. Iš senovės ilgojo *a* šiandie lietuviai turi *o*, kurs visados esti ilgas. Mūsų žodžiai *brolis*, *motyna* turi *o* iš senesnio jo ilgo *a*, išlikusio latvių kalbo je ir kai kur Lietuvos rytuose, plg. latvių *brālis*, *māte*, lotynų *frāter*, *māter*. Iš ilgojo senovės *o* lietuviai drauge su latviais šiandie turi dvibalsį *uo*, pvz.: *duotas* = graikų δωτός.

§ 22. Lietuvių rašomoji kalba dar ir šiandie tebeturi šiuos porinius balsius: *e* || *ė*, *i* || *y*, *u* || *ū*. Pirmasis porõs balsis yra trumpas, o antrasis — ilgas. Senovės porų *a* || *ā* ir *o* || *ō* šių dienų rašomajai kalbai jau trūksta. Šiandie iš jų turime *a* || *o* ir *a* || *uo*. Rašomoji kalba skiria ir turi skirti trumpuosius balsius *e*, *i* ir *u* nuo ilgųjų *ė*, *y* ir *ū*. Tojo balsių porumo reikalauja visos aliai vienai lietuvių kalbõs šnektos ben po kirčiu. Eik skersai ir išilgai par visą Lietuvą, visur rasi atskirta *meta* nuo *mėto*, *pila* nuo *pylė* ir *duria* nuo *dūrė*. Yra tokių šnektų, kuriose ilgųjų balsių *ė*, *y* ir *ū*, netu-
365(18) rinčių ant savęs kirčio, šiandie negali beatskirti. Bet tokių šnektų yra, gal, triskart mažiau, negu šnektų, gražiausia tebeskiriančių ilguosius balsius nuo trumpųjų ne tiktai po kirčiu, bet ir be kirčio. Rašomoji kalba, visur kitur laikydama daugumos ypatybes, turi žymėti tam tikromis raidėmis ir tosios daugumos ilguosius balsius. Kuomet Lietuvoje beliks mažuma šnektų, tebeskiriančių ilguosius nuo trumpųjų balsius, tuomet, žinoma, ir rašomoji kalba turės sekti paskui daugumos. Mūsų ilgųjų balsių negalima statyti vienon eilion su rusų „jatiu“ (ѣ). Rusų kalbõs tokių šnektų, kur dar tebeskiria ѣ nuo *e*, beliko vienas du nuošimčių, tuo tarpu, kad lietuvių, tebeskiriančių ilguosius balsius nuo trumpųjų, yra nemažiau kaip 75 %. Po kirčiu tebeskiria ilguosius balsius nuo trumpųjų visi lietuviai, t. y. 100 %.

§ 23. Del ilgojo *ė* šiandie ginčų nebegirdėti. Visi sako reikiant jį rašyti. Ir ilgajam *ė* būtų striuka, kad jisai nuo trumpojo *e* vienu ilgumu tesiskirtų. Jo tik laimė, kad, be ilgumo, čia prisiplakė dar ankštumas, kurio neturi trumpasis *e*.

§ 24. Ilgąjį *ū* Kaunas jau išjojo iš savo raštų. Dabar prieina
366(19) eilia ilgajam *y*. To reikalauja nuosakumas. Jei rašte nebeskiri *lūpos* (*lūpa* „gęba“) nuo *lupa* („bije, zdziera“), *būdo* („charakter“) nuo pa-*budo* („ocknął się“), už-*rūko* nuo už-*ruko*, tai kam tada berašyti *pilu* || *pyliau*, *riša* || *ryšį*, *ritas* || *rytas*, *gira* || *gyra*, *viras* || *vyras*. Esant

labiau nuosakiam, reiktų iš mūsų abecėlės išjoti ir ilgasis *ė*. Rytų Lietuvoje (Dusetų, Salako, Tverečiaus ir kt. parapijose) tarp *e* ir *ė* nėra kokybės žvilgsniu jokio skirto: juodu abudu yra plačiu, nuo vienas antro tesiskiria kiekybe. Pirmasis *e* — be kirčio trumpas, po kirčiu vidutinis, antrasis *ė* — po kirčiu ilgas, be kirčio vidutinis. Kauniškai galvojant, ir žodžiai *metai* || *mėtai*, *geras* || *gėras* reiktų rašyti vienodai, nes šitų porų nariai (sąnariai) ilgumo žvilgsniu yra visu kuo vienodi su šiomis poromis: *sukas* || *pra-sūkas*, *rukas* || *rūkas*, *rudas* || *rūdas*, *truko* || *trūko*; *didis* || *dydis*, *tiko* || *tyko*, *kibo* || *kybo*, *brido* || *brydo*. Mano išmanymu, reiktų čia rašyti taip, kaip taria visa Lietuva. Netik reikia taip rašyti, bet ir tarti taip, kaip
7 (20) kad parašyta. Iš kur gali žmogus žinoti, kad kauniškai rašomoji mano pavardė (*Buga*) yra tartina *Būga*, o ne *Buga*, kaip kad parašyta? Jei kas mane šauktų *Buga*, vargu be galėčia suvaikyti mane tai šaukiant. *Buga* (su trumpuoju *u*) galėtų man pasirodyti *Bugenio* gimine. Tiek to!

§ 25. Ilgųjų *y* ir *ū* priešininkai, pakeizdami juos raidėmis *i* ir *u*, sakosi naūja nieko čia nepramaną, o tik pritaikiną tuos pačius dėsnius, kurie veikią raidžių *a* ir *e* rašyme. Jie tvirtina balsius *y* ir *ū* esant vienodo reiškimo su *a* ir *e*. Balsiai *y* ir *ū* po kirčiu (под ударением) esą lygūs kirčiuotiesiems *a* ir *e*. Tokiuo būdu išeitų, kad *būdas*, *grūdas* ir *rytas*, *lynas* ilgumo žvilgsniu yra vienodi su *badas*, *bradas* ir *retas*, *menas*, o *būdelis*, *grūdelis* ir *rytelis*, *lynelis* — su *baduoti*, *bradinys* ir *retai*, *menelis*. Bet kam teko, nors ir apgraibom, pažinti lietuvių kalbos dijalektologija, tas pasakys, jog čia yra nepalyginamos didybės. Rytiečių ir žemaičių šnektose balsis *a* ir *e* net ir po kirčiu nėra ilgas. Balsius *y* ir *ū* net ir be kirčio nemažiau kaip 75 % ištaria netrumpai. Žemaičių ir rytiečių šnektose tiktai trumpieji *i* ir *u* kiekybės žvilgsniu tėra vienodi su *a* ir *e*: visi šie balsiai po kirčiu yra vidutiniai, o be kirčio — trumpi. Tarp žodžių *mušu*, *ritu*, *musulas* ir *ritulas*, *malu*, *tepu*, *vakaras*, *velenas* kiekybės žvilgsniu nėra nė mažiausio skirtumo tiek Žemaičiuose, tiek Rytų Lietuvoje.

§ 26. Maža to. Ilgųjų balsių priešininkai labai nudžiugo, gavę savo rankosna Doričiaus raštą „Beiträge zur litauischen Dialektologie" (Tilsit 1912). Tenai jie aptiko, kad Doričiaus irgi neskiriama ilgųjų balsių nuo trumpųjų. Aptikę tuojau sušuko: žiūrėkite ir stebėkitės! ilgumo ir trumpumo esama subjektyvaus dalyko! Visi tie ilgumai tėsą kalbininkų abstrakcijos!

Be reikalo džiaugsmas! Pirmiau reikė patirti, ar visa tai tiesa, ką drąsiai skelbia Doričius? Reikia visada minėti, kad čia turime
368(21) reikalą su bulgaru, kurių kalba ilgų balsių neturi. O kas ko savo kalboje neturi, prie to sunku ir priprasti. Todel visai nenuostabu, kad Doričiui rodėsi, kartais jis girdis ilgą balsį tenai, kur iš tikrųjų buvo trumpas, kartais trumpą ilgojo vietoje. Aš, drauge su Endzelynu (jo recenzija bus „Lietuvių Tautoje") ir Fortunatovu, kurie Doričiaus raštą studijavo, būčia labai atsargus su jo tvirtinimais! Noroms nenoroms turi būti atsargus, razdamas jo rašte visokių nesąmonių. Bendrasis sakymas (infinitivus) *lesti* (74_{12} : padavė jiem *lestie* grūdų) Doričiui pavirto vienaskaitos kilmininku (gen. sing. § 310)! Marcinkonių šnektoje Doričius randa net nėkatrosios gymės daiktavardžių! Sakiniuose „Kacinys (=katinas) su šunuku nusitvėrė *žiedo*[1] (69_{11})" ir „tolai jus trotysu, pakol jūs man neatrasit *žiedo ćarodeisko* marose *nuskandyto*" (69_{23}), žodis *žiedo* (ir *čarodeisko, nuskandyto*) esąs acc. neutr. (§ 264), kilęsis per rusų kalbą! *Suvėdiau* (64_{25}, tarmiškai iš *su-ėdžiau* „ich frass") Doričius verčia žodžiu „ich sah", samprotaudamas tą lytį esant kilus iš *suvedėjau* (!!)! Su Doričium, kurs nemoka atskirti infinityvo nuo genityvo, o genityvo nuo akuzatyvo neutr., reikia būti labai atsargiam. Visi jo tvirtinimai yra tikrintini.

Taigi, ilgųjų balsių *y* ir *ū* nereikalingumo negali apginti ir Doričius.

§ 27. Būtų ne pro šalį žvilgterėjus į mūsų rašto istoriją. Ar pirmieji mūsų rašytojai skyrė ilguosius balsius nuo trumpųjų? Paprastai ilgieji balsiai nuo trumpųjų nebuvo skiriami tam tikro-
369(22) mis raidėmis, nes jų neturėjo lotyniškoji abecėlė. Bet ir pirmieji mūsų rašytojai jautė esant reikalą skirti tiedvi balsių rūši. Buvo bandyta ilgieji balsiai žymėti dvilypėmis raidėmis (Bezzenberger, Beiträge zur Geschichte der Litauischen Sprache 33), pvz.:

awea*ee*s „avelės", prasz*ee*te „prašėte" b*uu*ds, *uu*may.

Dvilypėmis raidėmis žymi ilguosius balsius tarp kitų ir Širvydas. Pavyzdžius imu iš 1644 m. „Sakymų Punktų":

unt t*uu*lu pagundu 6, gund*ii*t 11 (infin.), išd*uu* 37_3 gen. pl., b*uu*t 74, 140, i*uu* 75 gen. pl., k*uu* 80 acc. sing., i*uu*s 86 n. pl., darb*uu* 117, 245 gen. pl., *ii*r 168, 170, 182, 189, giar*uu* darb*uu* 175 gen. pl., sk*uu*šćiu... kłausit „skarg" 182, t*uu* 184 gen. pl., ak*ii*s 199 nom. pl., Karal*uu*s 202_{14} nom. pl., m*uu*sziu 219 gen. pl.

[1] Plg. nusitverti *lazdos, darbo*.

§ 28. Ilgąjį *y* (rašomas yra *ij* ir *y*) pirmasis pradeda nuosekliai vartoti Danielius Klein'as (Grammatica Lituanica... 1653[1]). Raidę *ū* kur-ne-kur jau Vilentas (1579 m.) vartojo, pvz.: *pūstą* (Epist. ir Evang. 47), *yūsu* 114, 121, *yūs* 72, 101, *būk* 20, *tobūlas* 90, *būti* 49, szmogischku *būdu* 94... 1734 metų biblijoje raidė *u* yra visai paprasta. Raidę *ė* ilgajam (ir drauge ankštajam) *e* reikšti vartoja Klein'as (1653 m.) ir 1701 m. Naujasis Testamentas.

§ 29. Balsių ilgumas senovėje buvo bandomas dar kitaip reikšti: prieš balsį dedant raidę *h*. Pavyzdžiui tesie: *hûkis* „ūkis" (Daukšos Post. orig. 335_{38}, 355_{9}, 357_{48}), *humas daikts* „ūmas" (Bezzenberger l. c. 76), *hada* „oda (= tarmiškai *āda*)" l. c. 76, *huszkit* „ūžkit" l. c. 77, *dhumu* l. c. 35 „dūmu".

70(23) § 30. Lietuviškojo rašto istorija rodo, kad ilgųjų balsių senovės rašytojams jau būta pažįstamų ir kad jų norėta tieji balsiai skirti nuo trumpųjų tam tikromis raidėmis. Balsių *ė*, *y* ir *ū*, šiandie bevartojamųjų Vilniūje ir Seinuose, esama ne dabarties kalbininkų pramonės, bet mūsų senolių palikimo.

Taigi, šnekamosios kalbos tarmės ir rašomosios kalbos istorija liepte mums liepia skirti trumpuosius balsius *e*, *i* ir *u* nuo ilgųjų *ė*, *y* ir *ū*.

§ 31. Apie vadinamųjų „nosinių" balsių (*ą*, *ę*, *į*, *ų*) rašybą šį tą esmi kalbėjęs priebalsių skyriūje. Nosiniai tekc paliesti ir balsių skyriūje. Su nosiniais *ą* ir *ę* — māža baldos. Kur rašyti *į* arba *ų*, kartais sunku ir kalbininkui suvaikyti, o apie šiaip jau žmones nėra ko ir kalbėti. Kitą kartą patys kalbininkai visiems kalte kalo reikiant rašyti *gįsla*, *skįstas*, *ąkįs* ir *sūnųs*, o šiandie vargu kur berasi kokį vieną, kurs lieptų taip rašyti. Jau iš šitos kalbininkų istorijos galima numanyti, kaip sunkaus ir painaus esama klausimo del nosinių *į* ir *ų* rašybos.

71(24) § 32. Vietoje *gįsla* ir *skįstas* reikia rašyti *gysla* ir *skystas* nežiūrint į tai, kad kai kurie žemaičiai šituose žodžiuose taria *į* (*in*). Raseiniškių žemaičių tarmėje dažnai randame tenai nosinį balsį, kame jo nėra buvę ir negalėjo būti. Žodžiai *gluosnis* ir *buožė* raseiniškiuose turėjo pavirsti į *glūsnis* ir *būži*. *Glūsnis* ir *būži* vietomis yra tariami kaipo *glųsnis*, *bųži*, t. y. su „nosiniais" *u*. Aplink Varnius vietoje *šū* (iš *šuo*), *paskū* (iš *paskuo* „paskui") ir *vyrū* (iš *vyruo* „vyrui" dat. sing.) esą sakoma *šų*, *paskų* ir *vyrų*

[1] 1701 m. Naujasis Testamentas ilgajam *y* vartoja dvi raidi, būtent *ij*, pvz.: *alijwos* Luk. 10, 34, *galijbe* Mat. 6, 13, *darijt* Mat. 5, 28.

(su nosiniais *u*). Senovės prūsų lytys *ioūs* „ihr, wy", *iouson* „was" rodo, kad žemaičių *jųs*, *jųsų* yra naujadaras iš *jūs* ir *jūsų*. Prūsų žodžiai *gislo* ir *skijstan* rodo žemaičių *gįslą* ir *skįstą* kilus iš pirmesnės lyties *gysla* ir *skystas*. Kad *skystas* niekad nėra turėjęs *n*, aišku dar ir iš to, kad jis yra dalyvis iš veiksmažodžio *skysti* || *skystu* || *skydau* (plg. *skaidau*, *skiedra*).

Taigi, žemaičiai visai nerodo, kame reikia rašyti *ū* arba *ų*. Jų nėra ko ir klausti!

§ 33. Tos pačios vertės kaip *jųs* yra ir žemaičių *trįs*. Ir čia turime nosinį, kur jam visai ne vieta. Reikia rašyti *jūs*, *trys*, o pagal to ir *sūnūs*, *akys* (plg. mano „Kalbos dalykų" Kaunas, 1910 p. 52 ir 53).

§ 34. Nosinis *į* šaknyse tenai tereikia rašyti, kame jis kaitaliojas su *ę* ir *ą* arba *en* ir *an*. Pavyzdžiai: *tįsti* || *tęsti* || *tąsyti*, *lįsti* || *lendu*, *drįsti* || *drėsu* || *drąsus*.

§ 35. Nosinis *ų* šaknyse tereikia rašyti tiktai tenai, kame jis kaitaliojas su dvibalsiu *un*. Pavyzdžiai: *skųsti* || *skundžiu*, *siųsti* || *siunčiu*.

§ 36. Ketvirtosios klasies veiksmažodžių einamojo laiko kamienas nuo kitų laikų kamienų tuo prasikišęs, kad jo vidurin randame įspraustą *n*. Pavyzdžiui tesie: *anku* || *akti*, *krintu* || *kristi*, *mingu* || 372(25) *migti*. Šisai *n* prieš lūpinius *p* ir *b* duoda *m*, pvz.: *limpu* || *lipti*, *drimbu* || *dribti*. Šaknin įspraustasis *n*, jei jam tenka atsistoti prieš *n*, *m*, *l*, *r*, *s*, *z*, *š*, *ž*, *v* ir *j*, turi išnykti, žinoma, prailgindamas pirma savęs stovintį balsį. Pavyzdžiai: *su-šląma* || *sušlamo*, *šąla* || *šalti*, *at-kęra* *atkerti*, *būva* || *būti*, *lįja* || *lyti*, *šįla* || *šilti*, *bįra* || *birti*, *spųra* || *spurti*. Veiksmažodžiai, kurių šaknies gale turime *s*, (*z*), *š* ir *ž*, eina tuo pačiu žygiu ketvirtąja ir penktąja klasimi, t. y. be šaknin spraudžiamojo *n* gauna dar priedurą *-(s)t-*, pvz.: *vįstu* || *visau*, *prųstu* || *prusau*, *mįštu* || *mišau*, *įžtu* || *ižau*, *tįžtu* || *tižau*, *su-ųžtu* || *su-užau*.

§ 37. *Lįja*, *gįja*, *pįja*; *būva*, *žųva*, *pųva*; *šįla*, *kįla*, *dįla*; *bįra*, *įra*, *kįra*; *spųra* rašytini yra su nosiniais *į* ir *ų* del tos pačios priežasties, del kurios yra rašomi *ą* ir *ę* veiksmažodžiuose: *bąla*, *šąla*, *sąla* (= Dusetose *būla*, *šūla*, *sūla*), *skąra*, *at-kęra*. *Lįja*... *bąla*... yra vienos rūšies su *anka*, *tinka*...

§ 38. Žemaičių žodžiai *lųšis*, *-ies* „ryš" ir *rųšis*, *-ies* „gatunek" yra rašytini su ilgaisiais *ū*, tai yra *lūšis* ir *rūšis*. Šaknyse tenai mes terašysime *ū* ir *ų*, kame jie kaitaliojas su *ę* || *ą* (*en* || *an*) ir *un*, vi-

sur kitur *y* ir *ū*. Šito dėsnio nepriklauso ketvirtosios (penktosios) klasies veiksmažodžiai, plg. *lįja, mįšta*.

§ 39. Dvibalsių *ie* ir *uo* rašyba nėra sunki. Ir čia paprastai nedaug klaidų tedaroma. Tik kuomet-ne-kuomet tenka rasti laikraščiuose parašyta *briežti* ir *riežti*, kur reiktų rašyti *brėžti* ir *rėžti*. Vietoje *duosnus*, kaip jau mano buvo parodyta „Kalbos dalykuose" (p. 35—37), tereiktų rašyti *dosnus*, lygiai kaip ir žodžiai par-*dosas*, ata-*dosis*, *dotilas* ir *dovana*.

3(26) § 40. Žodžių gale kartais esti sunku suvaikyti, kas reiktų rašyti — *ei* ar *ai* (*iai*). Tuosna klausimuosna duoda atsakymą tarmių mokslas. Reikia rašyti *kolei, tolei*, bet *dėliai* „del", *vėliai* „vėl". Tokios rašybos būtinai reikalauja rytiečių tarmė, nes jie sako: *kolai, tolai* (su „kietu" *l*) bet *dėlei, vėlei* (su „minkštu" *l*). Rytiečiai griežtai skiria žodį *dėlai* „pijawce" nuo *dėlei* „dla" (plg. sakinį — *dievo dėlei, dievo dėlei namo parėjau* „vos-ne-vos"), o žodį *senelai* „staruszce" nuo *senelei* „starcy". Tasai tarimo skirtas reiktų žymėti ir rašte.

Tarmių mokslas rodo irgi reikiant rašyti *arkliai, broliai*..., *arkliams, broliams*..., o ne *arklei, brolei*..., *arklems, brolems*...

* * *

Visų rašybos išgalių šitame savo straipsnyje negalėjau iškloti: mat, tam neturėjau nei laiko, nei tikros mėdžiagos. Tuo tarpu man terūpėjo įrėžti keletas bendrų ruožų, iš kurių galima būtų suvokti, kas šių dienų rašyboje taisytina ir kas netaisyta paliktina. Kas atsidėjęs skaitė visą mano straipsnį kiaurai, tasai galėjo paboti, kad manęs kuomažiausia norima rašyboje atmainų. Aš sutikčia net likti prie tosios rašybos, kuri prieš trejis ketveris metus buvo vartojama ne tiktai Vilniūje ir Seinuose, bet ir Kaune. Ra-
4(27) šyba turėtų būti vienoda visoje Lietuvoje. Rašyba — ne pirštinės: kas metai jos mainyti negalima! Prie rašybos mainymo esmi prikišęs savo nagus ir ašenai. Šiandie turiu gailėties tai daręs. Mea culpa!

Toji rašyba, kurią prieš trejis ketveris metus sutartinai vartojo visa Lietuva, nebuvo mestina kaipo brangus mūsų senolių palikimas. Tokios rašybos reiktų ir laikyties, žinoma, su kaikuriomis, ne visų pastebiamomis, pataisomis. Jei būtų senoji rašyba iš pačių pamatų nebuvusi mainoma, tai šiandie dar neturėtume Lietuvos suskilimo į dvi priešingi skeveldri, su centrais Vilniūje ir

Kaune. Man šisai suskilimas tuo skaudesnis, kad jaučiuosi pats esąs tuo kaltas.

Šį straipsnį leizdamas žmonėsna viena tetrokštu, kad jis nors pradžią padarytų Lietuvos vienybei rašybos dalykuose. Pasisekus tai padaryti, tarsiuos esąs atgailėjęs savo jaunybės nusidėjimus rašybai.

Peterburge, 1913 m. Kovo mėn. 17 (30) d.

XIII. KALBŲ MOKSLAS BEI MŪSŲ SENOVĖ

[Draugija XX 1913 80—98 ir atskiras leidinys Kaunas 1913]

Prakalba

80(3) Vargu rasti tokia susipratusi tauta, kuriai nerūpėtų pažinti savoji praeitis. Praeities negalima tyrinėti be tam tikrų šaltinių. Kuo kuri tauta toliau yra gyvenusi nuo kultūros centrų, tuo ji mažiau turi savo istorijai šaltinių. Labiausia jų stinga seniausiesiems laikams. Graikų ir romėnų moksło vyrai bus apie Lietuvą ne tik nieko nežinoję, bet ir jos vardo nė girdėti negirdėję. Romai sunku buvo apie Lietuvą ką tikra ir patirti, nes vieną nuo antros skyrė didžiausi girių bei laukų plotai ir žemės kultūros taūtos. Prūsų būta Romai bent girdėtų: mat, tuo laiku Romos diduomenė per išdykumą buvus pradėjusi gintãrais puoštis. Kad ne gintãras, vargu būtų Roma ką žinojusi ir apie prūsus. Pirmasis kiek žinių apie prūsus duoda Tacitas (98 m.). Prūsus jis vadina *aisčiais* (Aestiorum gentes)[1]. Ptolemajo (mirė 178 m.) žinių būta kiek platesnių nei Tacito: jam net vardais pažįstami yra dvi prūsų tautos gimini, būtent Γαλίνδαι καὶ Σουδινοί. Bet tos žinelės apie prūsus tokios yra trumpos, kad ne ką mes iš jų teišpešame. Tiek tiktai aišku, jog tų aisčių (galindų ir sudinų) gyventa netoli Vyslos ir būta jų kaimynais su slavėnais (venetais) ir suomiais (Fenni, Φίννοι).

Lietuvių bei latvių vardas pirmąjį kartą tepatenka istorijon vos tik XI amžiūje, t. y. pradėjus rastis rusų žemės kronikoms.

[1] *Aisčių* (o gal *aistų*?) vardas išliko gyvas Jūros kojos varde *Aismarės* „das frische Haff". Vardas *Aismarės* bus kilęs iš *Aist-marės*. „Das frische Haff" Vulfstan'as (apie 900 m.) vadina *Estmere*, t. y. „aisčių (= pietinių prūsų) marios".

81(4) *Pirmosios žinios apie prūsus, lietuvius bei latvius yra tokios* trumpytės ir neaiškios, kad vargu jomis be gali pasitenkinti mūsų šviesuomenė. Iš tųjų žinių visai negalima iškvosti atsakymo ne vienan klausiman. Be to, mums tarpais knieti kai kas patirti ir iš senesnių laikų, ne kaip rašytosios istorijos žinios. Tokių klausimų, kuriuosna iš istorijos norėtumėm gauti atsakymą, yra devynios galybės. Ar ne malonėtumėm kiekvienas mes sužinoti, kame kadai kitkart gyventa lietuvių, su kuriomis tautomis ir kokie jų turėta santykiai. Ko nedaro tie mokslo vyrai, kad tik radus koks atsakymas tuosna klausimuosna! Rausiasi nabagai po žemėmis, griozdžia po kapus, net ir tiems numirėliams neduoda ramumo! Bet numirėlių kaulai ir daiktai be parašų ne ką jiems teatsako. Lyginamasis kalbų mokslas, istorijos bei arkajologijos padedamas, nebe nuo vakar dienos jau bando atsakinėti net ir tuosna klausimuosna, kur ir vilties buvome nebetekę rasti kada kokį atsakymą.

Kalbininkų tyrinėjimai parodė, kad kalbōs esama geriausio šaltinio istorijai. Tik reikia juo mokėti naudotis. Ką lyginamasis kalbų mokslas gali duoti senovės gadynės pažinčiai, gali rodyti kad ir šie raštai:

1) O. Schrader Sprachvergleichung und Urgeschichte. Linguistisch-historische Beiträge zur Erforschung des indogermanischen Altertums. Dritte neubearbeitete Auflage. I Teil: Zur Geschichte und Methode der linguistisch-historischen Forschung. Jena 1906 in 8-o 235. II Teil, 1 Abschnitt: Die Metalle. 1906, 120. 2 Abschnitt: Die Urzeit. 1907, 123—559+XII.

2) O. Schrader Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde. Grundzüge einer Kultur- und Völkergeschichte Alteuropas. Strassburg 1901, XL+1048.

3) H. Hirt Die Indogermanen. Ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur. Strassburg 1905—1907 in 8-o X+771.

Rusų istorijoje nemāža buvo prisiginčyta del „variagų" kilmės. Patrijotai nieku būdu nenorėjo „variagų" pripažinti švėdais, nes tai priešinga buvo jų „unarui". Bet Kuniko, o dar labiau kalbininko Viliaus Thomsen'o raštai[1] ir patrijotams nulaužė ragus, nes
82(5) pirštu prikišami buvo parodyta, kad variagai (skand. *vāringar*) yra švėdai. Visi Riurikai, Sineusai, Truvarai, Askoldai, Dirai, Olegai ir kt. yra senovės švėdų vardai. Vardu *Русь* buvę senovėje

[1] Vilhelm Thomsen The relations between ancient Russia and Scandinavia and the origin of the Russian State. Oxford and London 1877, VI+150.

vadinami ne rusai, bet tie švėdai, kurie paėmę buvo savo valdžion Naugardo slavėnus, krivičius (latvių *krievi*), Kievo polianis ir kt. Vardas *Русь* esąs paimtas iš suomių kalbos, kur vardu *Ruotsi* vadinami yra švėdai (das Schweden, das schwedische Volk)[1].

Kitų tautų istorijai kalbų mokslas, be abejo, duoda nemaža šviesos. Lietuviams irgi būtų metas bent pradėti ieškoti tosios šviesos savo žilajai senovei. Man, kaipo kalbininkui, matyti, tuo darbu kada ir teks užsiimti. Bet ir dabar neiškenčiu, kaip tas vilkas nekaukęs, taip aš nepasikalbėjęs su taikumi skaitytoju apie vieną antrą mūsų senovės dalykėlį. Tuo tarpu, žinoma, dar negalėsiu duoti gatavo vaizdo, gana bus iš manęs ir kelių bendrų ruožų. Stráipsnių eilioje, kurią praminiau vardu „Kalbų mokslas bei mūsų senovė", norėčia paliesti šiuos klausimus: 1) kas lietuvių giminės? 2) kuo vardu jų būta ir kame gyventa? 3) kurios taūtos lietuvių turėta kaimynais? 4) ko išmokta lietuvių nuo kaimynų, o kaimynų nuo lietuvių? 5) ar nuo sena lietuvių gyvenama šių dienų Lietuvoje, o jei ne nuo sena, tai kuomet ir iš kur jų atsikraustyta? ir kt. Visuosna klausimuosna gal aš nė nespėsiu atsakyti del jų naujumo ir painumo. Tai visa reikalauja iš rašytojo daug atliekamo laiko, kurio man labiausia ir trūksta.

1. Lietuvių, latvių ir prūsų giminumas

Visi lietuviai, nežiūrint į tai, kad ir mėgsta jie iš vienas kito kalbos pasijuokti, vienas kitą išsipravardžiuoti leišio, gudo, guogo, kapso, dartininko, ciekso ir kitais vardais, jaučia save esant vienos tautos vaikais. Kiekvienas lietuvis, kuriam šiokiuo ar tokiuo reikalu tenka susidurti su toliau gyvenančiais savo tautos broliais, girdi juos kalbant maža-daug tokia pat kalba, kaip ir jo. Visus lietuvius, tiek augštaičius, tiek žemaičius, viena tauta daro kalba.

Kalbininkai, belygindami lietuvių kalbos žodyną su latvių ir prūsų kalbos žodynu, aptiko, jog lietuvių, latvių ir prūsų kalbos
13(6) kadai kitkart būta vienos ir tik ilgainiui jos suskilta. Kalbininkai tvirtina aną kalbą, lietuvių, latvių ir prūsų kalbos motyną, iš pradžių suskilus į dvi tarmi. Viena tujų tarmių buvusi prūsų kalbos motutė. Tuomet lietuviai ir latviai, atskilus prūsams, buvę

[1] Rusų balsis *u* čia yra kilęs iš *uo*. Plg. senovės rusų *Сумь* — suomių *Suomi*, rus. *Луда* „невысоко выступающий из моря подводный камень" — karjalių *luodo* (suomių *luoto*) Mikkola Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen I 56.

viena tauta. Tosios tautos kalba, kad ir buvusi viena, bet nebuvusi vienaluomė: buvę jau žymu dvi artimi tarmi. Iš tųjų tarmių ilgainiui išaugusi dvi atskiri kalbi: lietuvių ir latvių. Prūsų ir lietuvių bei latvių kalbų motyną kalbininkai praminė báltų[1] prokalbe.

Lietuvių bei latvių prokalbė pro baltų prokalbę labiausia prasikišo tuo, kad vietoje garsų *ō*, *ei* ir *tl*, *dl* pradėjo tarti *uo*, *ie* ir *kl*, *gl*. Baltų žodžiai *pōdas*, *deivas*, *artlan* (neutrum) ir *edlē* lietuvių bei latvių prokalbėje gauna naują išvaizdą, būtent: *puodas*, *dievas*, *arklas*[2] ir *eglė*, plg. latvių lytis: *puods*, *dievs*, *arklis* ir *egle*. Žr. R. Trautmann Die altpreussischen Sprachdenkmäler. Göttingen 1909 S. IX.

2. Baltai — indoeuropiečių tautos šaka

Báltai nėra visai skiri tauta nuo kitų Europos ir Azijos tautų: jie pridera prie vadinamosios indoeuropiečių šeimos. Šiton šeimon įeina sekančios tautos: 1) arijai arba indai bei irāniai, 2) armėniai, 3) trakai bei brigai, 4) graikai, 5) albanai, 6) iliriai, 7) italikai, 8) keltai, 9) germanai, 10) slavėnai (sen. rus. *словѣне*) ir 11) baltai.

Nors pirmosios tikros mintys apie europiečių kalbų giminumą ir siekia XVIII amžiaus, nors jau genijingasis Rask'as XIX a. pradžioje ir išvydo aiškų ryšį tarp graikų, lotynų, germanų, lietuvių ir slavėnų kalbų, bet galutinai mókslininkai kalbų giminumą teišsiaiškino vos tik tuomet, kuomet jiems teko pasižinti su sanskritu, šventąja indų kalba. Jau 1786 m. William'as Jones'as, pirmasis Kalkutoje įkurtosios draugijos Azijai tyrinėti pirmininkas, yra pasakęs minėtinus žodžius apie tąjį kalbų giminumą: „Sanskrito kalba nuostabi yra savo lytimi, ji kur kas tobulesnė negu graikų, turtingesnė negu lotynų, labiau išsirutulusi negu pastarieji abidvi kalbi. Ji tom abiem kalbom yra giminė tieka veiksmažodžio šaknimis, tieka gramatikos lytimis. Toks čia artimas giminumas, kad jis negali būti priepuolio padaras, ir toks apčiumpamas, kad kiekvienas filologas, kursai tąsias tris kalbas tyrinėja, turi būtinai
84(7) įtikėti, jog visos tos kalbos plaukia iš vieno šaltinio, kurio šiandie gal nė nebėra. Yra pamatų, gal ne taip perkalbingų kaip anie, ir tam spėjimui, jog gotų ir keltų kalba, kad ir turi jos sa-

[1] Kai kas báltus vadina ir *aisčiais* arba *aistais* (vokiškai *Aisten*).

[2] Lietuviai su latviais nebeturi bendrosios gymės (neutrum).

vyje svetimų priemaišų, yra tos pačios kilmės kaip ir sanskrito kalba".

Kad Jones'o žodžių būta teisingų, pirmasis mokslo keliu parodė Pranciškus Bopp'as, lyginamojo kalbų mokslo įkūrėjas. Jis 1833 m. pradėjo leisti savo lyginamąją gramatiką. Pirmajame tome Bopp'as sunaudojo šias kalbas: sanskrito, zendo, t. y. šventųjų zaratuštros kningų kalbą, graikų, lotynų, lietuvių, gotų ir vokiečių. Antrajan toman tapo įtraukta ir slavėnų kalba. Irių kalba, kurią prie indoeuropiečių giminės skyrė jau Jones'as, randa sau vietą kalbų moksle kur kas vėliau irgi Bopp'o tyrinėjimais. Mažosios Azijos armenių (Ἀρμένιοι) kalba kurį laiką buvo skiriama prie zendo. Hübschmann'as pirmasis parodė, kad armenių esama atskiros šakos. Albanų kalba, kurioje daugiau ne kitoje kurioje svetimų priemaišų, pasirodė esanti atskira indoeuropiečių giminės kalba, tiktai ilgainiui baisiai suromanėjusi, iš Gustavo Meyer'io tardymų.

Šitą nemažą kalbų šeimą sudaro taūtos, vienos lig šiolei išlikusios gyvos, kitos jau senai mirusios, palikusios ir nepalikusios po savo galvai palaikų. Prie mirusiųjų tautų pridera trakai (Omėro Θρῆικες) bei artimiausieji jų giminaičiai brigai (Βρίγες Φρύγες Herodot. VII 73), viena kita indoeuropiškosios kilmės Mažosios Azijos tauta, nemaža ilirių tauta, kurios šakų labiau pažįstami pietų Italijos mesapiai ir šiaurės Italijos venetai.

3. Indoeuropiečių šeima ir jos narių giminumo laipsniai

Visa vienuolika indoeuropiečių giminės šakų, t. y. arijai, armeniai, trakai bei brigai, graikai, albanai, iliriai, italikai, keltai, germanai, slavėnai ir báltai, yra žilojoje senovėje kalbėję viena kalba, kurią vadiname indoeuropiečių prokalbe. Šiandie mes nerasime tokios kalbos, kuri būtų nesuskilusi į tarmes. Ir senų senovėje vargu be yra kur buvusi kalba be tarmių. Šių dienų lyginamasis kalbų mokslas aptiko, kad ir indoeuropiečių prokalbės turėta tarmių. Senų senovėje būta indoeuropiečių prokalbėje dviejų didžiausių tarmių. Geriausia tarmių skirtas žymu iš tų atmainų, kurių teko susilaukti kietojo gomurio (palatalis) priebal-
i(8) siams *k' g'* arba *g'h*[1]. Vienoje tarmėje kietojo gomurio sprogstamieji (explosivae) priebalsiai pavirto gérklų (velares) priebalsiais *k*,

[1] *k'*, *g'* reiškia „minkštą" *k*, *g*, t. y. tokį, kaip žodžiuose *kitas*, *gira*.

g arba *gh*[1], antroje — bruzgamaisiais (spirantes) priebalsiais *ʒ*, *ž* arba *žh*. Pirmąją tarmę sudaro graikų, italikų, keltų ir germanų kalbos, čia, sako, priderėjus ir senovės ilirių ir makedonų kalba. Antrąją tarmę sudaro indai bei iraniai, trakai bei brigai, armeniai, albanai, baltai ir slavėnai.

Indoeuropiečių prokalbės žodžiai **k'ₑmtóm* „šimtas" ir **g'heim-* arba **g'him-* „žiema" buvo ištariami pirmojoje tarmėje kaipo **kₑmtóm* ir **gheim-* arba **ghim-*, o antrojoje — kaipo *šₑmtóm* ir **žheim* arba **žhim-*. Plg. lotynų *centum* (skaityk *kentum*), graikų ἑκατόν, senovės irių *cēt*, gotų *hund* (vokiečių *hund-ert* „šimtas") — sen. indų *śatám*, avestos (rytiečių iranių) *satəm*, lie. *šimtas*, latvių *simts*; lotynų *hiems*, gr. χειμών, sen. irių *gem-* = avestos *zima-*, armėnų *dziun*, lie. *žiema*, latvių *ziema*, slavėnų *zima*; lot. *cor*, *cordis*, gr. καρδία, vokiečių *Herz* = lie. *širdis*, la. *sirds*, slavėnų *serdce*. Daug panašių pavyzdžių skaitytojas gali rasti K. Brugmanno raštuose: Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. I. Bd. Strassburg 1897 S. 542—569 ir Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen. Strassburg 1902 S. 157—163.

Pirmąją tarmę, kurią galime praminti *kₑmt-ine*, sudaro vakarų Europos kalbos, priskaitant prie jų ir graikų kalbą, o antrąją tarmę, *šₑmt-inę* tarmę, — Azijos ir rytų Europos kalbos. Minėdami tai, kad slavėnai ir baltai gyvena Europos rytuose ir kad trakai Balkanų pussalyje ir žemajame Padunojyje irgi kadai yra gyvenę į rytus nuo pirmosios grupės tautų, mes turime teisę pirmąją tarmę praminti vakarine, o antrąją — rytine.

Kiekvienas indoeuropietis rytietis yra artimesnis rytiečiui, negu kuriam vakariečiui. Ir tolimiausis rytietis indas savo kalba kur kas yra artimesnis lietuviui, negu jo kaimynas vokietis. Indų žodis *šun-* „šuo" yra labiau panašus į lietuvių *šunį*, negu į vokiečių *Hund'ą*. Bet ir rytiečiai indoeuropiečiai ne visi lygūs giminumo laipsniu. Indai ir iraniai tarpu savęs kur kas yra artimesni, negu su kuriais kitais rytiečiais. Trakai ir brigai giminumo laipsniu nė kiek nežemesni už indus ir iranius. Mokslo vyrai tvirtina, jog, rytiečių tarmei suskilus, kurį tarpą indai ir iraniai
86(9) bus gyvenę draugėje ir kalbėję viena kalba. Taip pat bus buvę ir su trakais bei brigais. Armenių ir albanų kalbos turinčios daug bendra su trakais bei brigais: mat, jiems tekę kurį laiką būti kai-

[1] *k*, *g* yra kietas, kaip žodžiuose *kapas*, *galas*.

mynais. Bet pastarosios kalbos neturi tiek bendrenybių, kad reiktų jos laikyti trakų-brigų-armenių-albanų prokalbės vaikais.

Tarp vakariečių mokslo vyrai neranda nė vieno pavyzdžio, kurs giminumo laipsniu būtų lygus indų ir iranių arba trakų ir brigų giminumui. Tuos giminumo laipsnius, kuriuos galime ižiūrėti tarp vakariečių indoeuropiečių, pakankamai išaiškina geografija. Tos taūtos turi daugiau bendrų kalbos ypatybių, kurios arčiau prie viena kitos gyvena arba kitą kartą yra gyvenusios. Kuri kuriai vakariečių kalba yra artimesnė, galime matyti iš šios tabelės:

germanai
keltai italikai
ilirai graikai.

4. Baltai visų rytiečių artimiausi slavėnams

Visi šių dienų kalbininkai laikosi tvirtai įsitvėrę tos nuomonės, kad baltai esą artimesni slavėnams, negu kitai kuriai rytiečių indoeuropiečių tautai. Tokių kalbininkų, kurie būtų abejoję artimesniu baltų bei slavėnų giminumu, beveik ir nėra, jei neskaitysime Jauniaus ir Baudouin'o de Courtenay's. Baudouin'as priėjo prie tos nuomonės, kad baltai nė kiek ne artimesni slavėnams už kitas indoeuropiečių kalbas, ne savaisiais tardymais, bet Jauniaus autoritu. Reikia žinoti, kad Baudouin'as su Jauniumi dažnai susitikdavo ir tarp kita ko ištisas valandas kalbėdavo apie baltų bei slavėnų giminumą. Jaunius taip mokėjo karštai ir įtikinamai kalbėti, kad ilgainiui ir Baudouin'ą patraukė savo pusėn[1].

Jaunius savo išrodymų, kuriais tarėsi iš pamatų griaunąs mokslą apie artimesnįjį baltų bei slavėnų kalbų giminumą, surašęs nepapaliko, todel aš jų ir negaliu viešai kratinėti.

Visus išrodymus, kuriuos tiktai kalbų mokslas šiandie galėjo surinkti artimesniajam baltų bei slavėnų kalbų giminumui rodyti, sutraukė krūvon, pridėdamas nuo savęs keletą naujų, kalbininkas latvis Jonas Endzelynas. Jisai tą padarė savo rašte „Славяно-балтийские этюды. Харьков 1911. 8-o VIII+208."

7(10 Endzelyno išrodymų nėra reikalo kratinėti; mūsų tikslui bus gana galutinojo išvedimo, prie kurio jį privedė baltų ir slavėnų kalbos faktai. Išvedimas toks (p. 200 ir 201): „Jau bendrosios visų indoeuropiečių prokalbės gadynėje „slavėnų" tarmė šiuo-tuo

[1] Jaunius buvo patraukęs ir prof. A. Pogodin'ą. Ilgainiui Pogodinas nusikratė Jauniaus nuomonėmis apie giminumo santykius tarp slavėnų ir baltų.

skyrėsi nuo „baltų“ tarmės, užimdama maža-daug vidurį tarp „arijų“ ir „baltų“ tarmės. Kada indoeuropiečių kalba pradėjo skilti ir arijai jau buvo nuo slavėnų teritorijalinai atsiskyrę, pastarieji, būdami artimiausiais baltų tautos kaimynais, bus ir toliau dar gyvenę bendru gyvenimu. Tuomet jų kalbos buvusios taip artimos, kad slavėnas galėjęs suprasti baltą, o baltas slavėną.

Tuo metu jų kalbos pasidirbusios visą eilę jiems bendrų naujų žodžių ir susilaukusios keleto bendrų atmainų fonetikos, morfologijos ir sintaksies srityje. Vadinasi, galima kalbėti apie „slavėnų-baltų gadynę“; „slavėnų-baltų prokalbės“ termino geriau visai nevartoti, delto kad išraiška mus klaidina, verzdama manyti apie visišką vienumą kalbos žvilgsniu. — Kad slavėnų kalba nuo baltų kalbos šiuo-tuo skyrėsi jau indoeuropiškosios prokalbės gadynėje, rodo ir ta aplinkybė, kad nėra įvairių artimumo laipsnių tarp atskirųjų slavėnų ir baltų kalbų (kai kurios baltų tarmės, tiesą pasakius, išmirė, po savo galvai nepalikę nė jokių paminklų). Kai del slavėnų kalbų vargu be galima abejoti, kad jos visos vienodo tolumo nuo baltų kalbų“.

5. Kada baltų prokalbė suskilo į tarmes?

Kalbininkams baltų giminės tėra pažįstamos trys kalbos, būtent: lietuvių, latvių ir prūsų. Pirmieji dvi kalbi mokslui labiau pažįstami, nes jiedvi tebėra gyvi. Prūsų kalba kur kas mažiau pažįstama, negu lietuvių ir latvių kalba, nes ji senai jau mirusi. Prūsų kalbos mirimas tuo labiau apgailėtinas, kad iš jos ne ką ir palaikų teturime paveldėję.

Bet ir prūsų kalba laimingesnė už kuršių ir jotvingų kalbas. Prūsų kalbos visgi yra likęs vienas antras ir ilgelesnis tekstas, tuotarpu kad iš pastarųjų kalbos nėra likusio nė visumažiausio tekstelio. Visas kuršių ir jotvingų kalbos turtas — kelios dešimtys vardų.

Kuomet baltų prokalbė suskilo į dvi tarmi ir kuomet iš antrosios tarmės atsirado net dvi kalbi, būtent lietuvių ir latvių, tuo tarpu dar nieko tikra negali pasakyti nė vienas mokslo vyras. Šiandie čia vieni spėjimai tegalimi.

88(11) IX amžiūje, kada Baltijos jūros rytų pakraščius pradeda lankyti iš švėdų žemės varingai (*варяги*) arba ruosiai (*русь*, suomių *ruotsi*), lietuviai ir latviai jau daro dvi atskiri kalbi ir tauti. Apúolės (Telšių apskr. šiaurės vakaruose) apylinkės gyventojus Rimber-

tas savo rašte „Vita Ansgarii“ vadina *Cori*. Šitie *Cori* yra lybiškas *kuršių* vardas. Kuršių, kaip parodė Jono Endzelyno, latvių kalbininko, tyrinėjimai (Über die Nationalität und Sprache der Kuren Finnisch-Ugrische Forschungen 1912 Bd. XII 59—72), būta lietuvių bei latvių giminaičių. Lybių vardui *Cori* (arba *Curi*, plg. Heinricho kronikos *Curones*) suomių kalboje atsakytų **Kurhi*; plg. lybių žodį *tara* „daržas“ su suomių *tarha*. Vardas **Kurhi* (= sen. lyb. *kuri*) paimtas yra iš lietuvių ar latvių kalbos. Tą šalį, kur gyvena kuršiai (dabar jau sulatvėję!), žemaičiai vadina *Kuršas*, o latviai — *Kursa*. Kuršių vardas per latvius patenka net ir Nestoro kronikon: jisai rašo *Корсь* (paskiau *Корсь*, plg. senovinį *морг* su paskesniųjų laikų *морг*). Rusai su kuršių vardu turėjo pasižinti dar prieš XII amžių, plg. mano „Lituanikos“ p. 2. — Lietuvių garsas *š* paimtiniuose žodžiuose duoda suomių kalboje *h*, plg. lie. žodžius *šienas*, *kaušas* su suomių *heinä*, *kauha*. Lyginamasis suomių giminės kalbų mokslas rodo, kad šių dienų suomių *h* yra kilęs iš senesnio *š*. Žodžiai su garsu *š*, patekusieji suomių kalbon iš rusų kalbos, šitą *š* verčia ne į *h* bet į *s*. Suomių kalbininkai ne vienodą elgimos su *š* aiškina nevienodu senumu: tiktai visųsenasis *š* teduodąs *h*. Rusų kalbos žodžiai suomių kalbon yra patekę keliais šimtais metų vėliau nekaip lietuvių. Svetimųjų kalbų intaka suomių kalboje esanti ne vienos tautos ir ne vienos gadynės. Visųseniausioji intaka esanti iraniečių (skitų), paskui kurios einanti baltų, kiek vėliau — germanų (I amžius prieš ir I-II po Kr. gim.). Rusų intaka suomių kalboje tegalėjusi prasidėti tuomet, kada slavėnai, traukdami iš Pakarpačio ir vidurinio,o Padnieprio, perėję Dauguvos versmes, susidūrė su suomiais. Slavėnų traukimas į šiaurę turėjo prasidėti maža-daug tuo pačiu metu, kaip ir jų traukimas į vakarus ir pietus, t. y. V—VI amžiūje. Su suomiais slavėnai (*словѣне*) susidūrė maža-daug VII—VIII amžiūje. Rusų žodžiai, patekusieji suomių kalbon VII—VIII amžiūje, garsą *š* turi perdirbtą ne į *h*, bet į *s*, plg. sen. rusų žodį *шълкъ* „šilkas“ su suomių *sulku*. Kuršių vardas *Kurhi*, kaip rodo *sulku*, yra kur-kas seniau pakliuvęs suomių kalbon ne kaip rusų žodis *шълкъ*.

9(12) Taigi, suomių kalbos garsų istorija rodo, kad lybių su kuršiais pasižinta dar prieš VII—VIII amžių.

X—XI amžiūje lietuvių ir latvių giminės kalbos žvilgsniu būta kuo ne tokios, kokią ją randame vėliau. Baltų giminę Nestoro metu dariusios šitos tautelės: *Литъва*, *Зимигола* (lot. *Semigalia*, šiaurės vok. *Seim-gal-*), *Корсь*, *Лѣтьгола* (Heinricho kronikos

Lethigali), *Пруси*, *Ятвязи* ir *Голядь*. Tautą *Ятвязи* (nom. sing. *Ятвягъ*) senovėje lenkai vadinę *jaćwięzi* (nom. sing. *jaćwięg*), plg. lot. *Jacwingi*, *Jaczwingi*, *Jazuingi* A. Sjögren Ueber die Wohnsitze und die Verhältnisse der Jatwägen 6—7 (166—167). Lietuviškai šita tauta šiandien vadintųsi *Jotvingais*, nes rusų *я* = lietuvių *jo*, rusų *я*, kuriam atsako lenkų kalboje *ię* = lietuvių *in*. *Jotvingas* galėtų būti giminė su rusų žodžiu *ятво* „Zug, Schwarm Fische"; plg. serbų žodį *jata* (lietuviškai būtų **jota*) „Herde, Zug (von Tieren, Vögeln); Menge, Leute, Gedränge" Berneker Slavisches etymol. Wörterbuch 450. *Jotvingai* reikštų tą patį, ką ir suomių *Karjalaiset* (plg. *karja* „būrys").

Tautelės, vardu *Голядь*, gyventa Gžatsko ir Možaisko apskrityse. *Голядь* yra rinktinės (collectivum) reikšmės žodis (plg. *Сумь*, *Ямь*, *Либь*), kurį lietuviai dabar tartų *galindas*, pl. *galindai*. Kitus *galindus* randame Prūsų žemėje, kur dar XIV amžiūje tebebuvo sritis, vardu *Galindia* (lotyniškai). Prūsų galindai drauge su *sudinais* (sudavais) randas pažįstami Romai II amžiūje (Ptolemajas).

Jotvingų bei *galindų* vardas yra labai svarbus kronologijos žvilgsniu. Šiuodu vardu turėjo patekti rusų kalbon tuo metu, kada vietoje šių dienų *я* ir *у* (plg. *пять*, *дуб*) dar tebeturėjo n o s i n i u s garsus (юсы), t. y ligi ne prasidėjus X amžiui (Lituanica 1). Taigi, su *jotvingais* ir *galindais* rusai turėjo pasižinti tarp VII—VIII ir X amžių.

Vargu be galima abejoti, jog IX amžiūje lietuviai ir latviai bus jau turėję atskiras kalbas. Kuršiai, kaip galime spręsti iš suomių vardo **Kurhi*, davusio lybių kalboje lytį *Kuri* (*Cori*), yra buvusi atskira tautelė dar prieš rusų susidūrimą su suomiais, t. y. prieš VII—VIII amžių. Prūsai turėjo būti atskira tauta II amžiūje, nes jau tuomet Romai rados pažįstami dvi atskiri prūsų tautos gimini, būtent galindai ir sudinai.

Ar II amžiūje lietuviai su latviais tebebuvo dar viena tauta, ar jau dvi atskiri, sunku kas tikra pasakyti.

90(13) **6. Smolensko kunigaikštijoje dar XII amžiūje gyventa lietuvių giminės**

Del rašto „А. И. Соболевский. Где жила Литва? Известия Императорской Академии Наук. 1911, стр. 1051—1054".

Iš Novgorodo kronikų patiriame, kad XI—XIII šimtmečiuose (1198—1245) lietuvių dažnai keliauta Novgorodo ir Pskovo (Pliskuvos) žemių kariautų. Tie lietuviai, Sobolevskio nuomone, turėję

gyventi ne Vilniaus ir Trãkų apylinkėje, bet kur į rytus nuo Polotsko kunigaikštijos, t. y. šių dienų Vitebsko ir Smolensko gubernijose. Vilniaus ir Trãkų lietuviai negalėję kariauti Novgorodo žemių, nes jie buvę atskirti Polotsko kunigaikštijos. Per Polotsko žemes, kur gyvenę gudai (krivičiai, latvių „krievai"), lietuviai negalėję keliauti.

XII—XIII šimtamečio lietuviai, Novgorodo žemių kariautojai, gyvenę toje žemės srityje, kuri šiaurės vakaruose prasideda nuo Usviato (senov. *Вьсвятъ*) miesto, t. y. šių dienų Vitebsko gubernijos rytuose, pagal šiaurinį Dauguvos pakraštį. Dauguvos upė nuo tos vietos, kur jon įteka Meža (Межа), beveik iki pačių jos versmių buvusi lietuvių naguose. Šiaurės rytuose sieną dariusi Volgcs upė; Vazuzos upė beveik visa priderėjusi į lietuvių žemę. Protvos (senov. Пърьты, gen. sing. Пърътъве) upės augštutinė dalis, netoli šių dienų Verejos miesto, buvusi gyvenama lietuvių giminės — g a l i n d ų (голядь), kuriuos rusų kronikos mini du kartu, 1058 ir 1147 metais. Lietuvių žemę tais laikais dariusios šių dienų Vitebsko, Pskovo, Tveriaus, Maskvos ir Smolensko gubernijų dalys. Tie lietuviai buvę apsiausti Smolensko kunigaikščių žemės núovadomis.

Kad kitą kartą Smolensko gubernijoje turėję gyventi lietuviai, Sobolevskis tariasi parodęs ne vien išrašais iš Novgorodo ir kitų kronikų, bet ir šių dienų Smolensko tarmėse rado šešis žodžius, kurie, jo nuomone, esą Smolensko lietuvių palaikai.

Tai tokio turinio yra garsiojo rusų kalbos istorijos žinovo, akademininko Sobolevskio straipsnis.

Sobolevskio straipsnio nereiktų praleisti negirdomis: čia liečiamas lietuvių gyvenamojo ploto klausimas, ne labai senų laikų — XII—XIII amžiaus. Ar pasisekė Sobolevskiui neabejojamai parodyti Smolensko gubernijoje anuomet gyvenus lietuvius?

1(14) 1147 metais rusų kronika (Полное собр. русских лет. II т. Ипатьевская летопись. Издание второе. С.-Петербург 1908, стр. 339) pasakoja, jog ко Святославу присла Юрьи, повелъ ему *Смоленьскую волость* воевати. И шедъ Святославъ и взя люди *Голядь*, верхъ *Поротве* и тако ополониашся дружина Святославля.

Tautelė (люди), vadinamoji *Голядь*, gyvenusi XII amžiūje Smolensko valsčiūje (волость), Porotvos (dabar Протва) upės augštutiniame gale, t. y. šių dienų Gžatsko ir Možaisko apskrityse.

Pirmąjį kartą *Голяд*-į kronikos mini 1058 metais (l. c. 151): Побѣди Изяславъ *Голядь*.

Голяд-į visi šių dienų mokslo vyrai laiko lietuvių giminaičiais. Rusų *Голядь* (collectivum, plg. *Либь, Сумь, Чудь*) lietuviškai galėjo vadinties *galindais*[1] : rusų *я* iš lie. *in*. Galindų vardą randame ne tik tolimuose baltų žemės rytuose, bet ir vakarų pietuose: XIII amžiūje Prūsų žemės sritis vadinosi *Galindia*.

Prūsų ir lietuvių giminės vardas *galindai* yra vienas seniausiųjų: jį jau pažįsta Ptolemajas (mirė apie 178 metus), žr. jo Geogr. III 9: τῶν δὲ εἰρημένων εἰσὶν ἀνατολικώ εροι ὑπὸ μὲν τοὺς Οὐενέδας (= Slavėnai, Словѣне) (πάλιν) Γαλίνδαι (plg. *Galindia*) καὶ Σουδινοὶ (plg. *Sudowia, Sudawia*) καὶ Σταυανοὶ μέχρι τῶν Ἀλανῶν.

Galindai — *Голядь* rodo Smolensko kunigaikštijoje kitą kartą gyvenus lietuvių giminaičius. Bet Sobolevskiui nepasisekė parodyti, kad ir anoji „Литва“, Novgorodo žemių kariautoja, būtų buvusi galindų kaimynė. Kronikų išrašai niekuo neparodo, kad anie lietuviai būtų buvę ne iš šių dienų Lietuvos, bet iš Smolensko nuovados. Ir Vilniaus bei Trakų lietuviai galėjo pasiekti Novgorodo ir Pskovo žemes, visai nekliudydami rusų gyvenamųjų Polotsko žemių. Lietuviai Novgorodan ir Pskovan geriausiai galėdavo nukeliauti iš Padauguvio pro Dinabarką (*Naujinį* = rus. *Навгинь* dar XVI amž.) ir Sėlpilį (vok. *Selburg*) par sėlių (selones) ir latvių (*Лотыгола*) žemes. Nė viena kronikų žinelė nerodo lietuvių karo žygių iš rytų, t. y. nuo Smolensko.

Taigi, rusų kronikos visai nerodo, kad lietuviai būtų XII—XIII amžiūje gyvenę ir Smolensko kunigaikštijoje.

92(15) Smolensko tarmių žodynas irgi nerodo, kad Novgorodo kariautojai būtų buvę lietuviai nuo Smolensko. Pažiūrėkim, ar iš šešių Sobolevskio žodžių rodo ben vienas tai, ką turėtų rodyti.

Нѣтра „трясина“ negali turėti nieko bendra su *nendre*. Iš *nendrės* butų *нядра*.

Твань „болото из озера“ turi giminaičių net Dono srityje ir Tambovo apylinkėse (Даль VI[3] 733) : *твань, тванья* „топкое место, мочажина, мочала, болото“. Būdamas plačiai vartojamas, *твань* negali būti paimtas iš *tvano*. *Tvanas* rusų kalboje būtų davęs **твон*. Dono srities *тваль* rodo, kad žodyje *твань* priebalsė *н* pridera į sufiksą, o ne šaknį.

Лазбен „1) кадка без обручей, 2) болван“ Sobolevskis perdirba į **лазденъ*, kad tokiuo būdu šį žodį suartinus su *lazda*.

[1] K. Būgos Aistiški studijai I p. 10.

Daliaus žodynas (II³ 604) rodo, kad *лазбень* nėra taisytinas į **лаздень*.

Луста „ломоть, отрезанный во весь хлеб“ Daliaus (II³ 711) liudijimu yra pažįstama Pskovo, Orlo ir Permės gubernijose. Kad ir būtų *луста* paimta iš lietuvių kalbos (: *lùstas*), tai irgi mūsų klausimui ne ką tereikštų. Rusų *луста* yra kilusi iš senovinės pirmalytės **loustā*. *Луста* (iš **loustā*) balsių žvilgsniu taip santykiuoja su lietuvių žodžių *lùstas*, kaip ir slavėnų *луска* (= latvių žodžiui *lauska* „pléiskana“) su lietuvių žodžiu *lùskos* „drìskanos, лохмотья“ ir *lùskis* „apdriskėlis“. Žodžiuose *луста* (lietuviškai būtų **lausta*), *луска* (= la. *lauska*) ir *lùstas* bei *lùskos* šaknis yra *луc-* (= lie. ir la. *laus-*) ir *lus-*, kurią turime dar šiuose dviese žodžiuose: *lus-nà* „luska od ziarna“ ir *lùs-p-atas* „gałgan“. Tuodu žodžiu man pažįstamu iš Juškevičiaus žodyno rankraščio. — *Lùstas* negali būti paimtinis žodis; iš *луста* turėtumėm **lūstą*, nes visuose senesniuosiuose žodžiuose (*lustą* jau vartoja Daukša!) rusų *y* teduoda lietuvių kalboje *ū*, žr. mano „Lituanicą“ p. 7. — Apie *lusto* giminaičius aš kalbu savo „Baltikoje“ p. 17.

Рупит мне „думается мне“ vartojamas yra ne tik Smolensko, bet ir Kalugos, Pskovo, Tvero gubernijoje ir Rusijos rytuose
93(16) (Даль III³ 1744). Vietoje мне *рупит* yra sakoma *гребтится* (*гребта* „забота, опасенье, раздумье“). — Tieka pirmoji, tieka antrojo žodžio pirmutinė reikšmė yra „kasti, kasyti“ (plg. *гребу*, *гребень*, senov. *гробля* „ров, канава“). *Рупит* yra senobinis rusų žodis, giminė su serbų žodžiu *rupa* „Loch“ ir mažarusių *рупа* „Kartofelgrube“. Slavėnų šakniai *рup-* lietuvių kalboje tegali atsakyti *raup-*. Šaknį *raup-* turime žodžiuose: *raupyti* (praes. *raupau*) arba *raupinėti* „dłubać“ (žr. Juškev. žod. I 622), *raupai* „die Pocken“. Rusų *рупит* yra suprantamas ir be lietuvių *rūpi*. Greičiau galima įtarti, kad lietuvių *rūpi* yra paimtas iš rusų kalbos, o ne rusų *рупит* iš lietuvių. Rusų *рупить* = lie. *raupyti*, plg. rusų *лупить* = lie. *laupyti*. Lietuvių veiksmažodis *rūpi* (inf. *rūpėti*) nėra tas pats žodis su rusų *рупит*; paimtinis jis irgi negali būti. Jei *rūpi* būtų svetimas žodis, tada latviai vietoje *rūp* (inf. *rūpêt*) sakytų **ruop*, nes rusų *y* seniau imtuose žodžiuose duoda *uo* (Lituanica 14—16). *Rūpi*, *rūpėti* yra lygiai tokios rūšies veiksmažodis, kaip ir šie: *lydi*, *lydėti* greta su *léidžiu*, *lūki*, *lūkėti* greta su *láukiu*, *spūdi*, *spūdėti* (dieglys šone *spūdi* „dygso“ Linkmenes) greta su *spáudžiu* ir kt.

Rūpi, *rūpėti* : *raupaū*, *raupai* = *spūdi*, *spūdėti* : *spáudžiu*.

Teliko vienas žodis, kuris galima būtų laikyti lietuvišku, būtent *мяреча* „трясина“ (iš **мереча*). Žodžiui **мереча* (*мяреча*) lietuvių kalboje turėtų atsakyt **merkė*, plg. *merkiù*, *markà*, upės vardas *Merkys*, *Merkio* (Trakų apskrityje). Šaknis *merk-* „šlapinti“ slavėnams, rodosi, nepažįstama. Žodį *мереча* „pelkė, liūnas“ turėjo pažinti Vitebsko ir Minsko gubernijos gudai (bielarusai), kaip tatai matyti iš ežero vardo *Мереча* (Vit. gub.) ir upės *Соло-мереча* Minsko apskrityje ties miesteliu, vadinamu *Solomerecze*. *Соло-мереча* būtų gavusi sau vardą nuo miestelio vardo, o miestelis nuo tų pelkių, kurios apsupa ežerą, per kurį perteka Solomerečos upė. *Соломереча* kitą kartą galėjo vadinties *Сола* (to pat vardo upe esąs augštutiniojo Dniepro intakas Słownik geograf. XI 55). *Соло-мереча* būtų lietuviškai tariant „Solos“ pelkės.

Jei žodis *мереча* tiktai gudo šalyje tebūtų randamas, tai jis ga-
94(17) lėtų būti gautas iš lietuvių kalbos. Ežero vardas *Мереча* ir pelkių *Соло-мереча* galėtų būti paveldėti iš gudų pirmatakų, t.y. lietuvių. *Мереча* būtų mūsų *Merkio* upės bendravardis, o *Соло-мереча*—**Salos* upės **merkė*. *Сола*—**Salà* būtų giminė su prūsų žodžiu *salus* „Regenbach“ arba lie. *salà* „Insel“.

Nei kronikos, nei kalba visai nerodo, kad XII—XIII amžiūje būtų buvę lietuvių Smolensko kunigaikščių nuovadose.

Bet iš to istorijos fakto, kad Smolensko kunigaikščio nuovadose XII amžiūje dar gyvenusios lietuvių giminės liekanos — g a l i n d a i, galima yra padaryti beveik toksai pat išvedimas, kaip ir Sobolevskio. Galindai gyvenę šių dienų Možaisko (Maskvos gub.) ir Gžatsko (Smolensko gub.) apskrityse, t. y. Protvos upės pakraščiais. Prieš rusams atsikraustant, galindų turėjo būti daugiau ir jų gyvenamasis plotas kur kas platesnis, nekaip XII amžiūje. Kur tų galindų ir kitų jų giminaičių, kurių vardai istorijon nebepateko, žemės ir ar begalima dabar tųjų žemių nustatyti sienos? Ir tokiuosna klausimuosna šių dienų mokslas jau bando atsakinėti.

Nerašytajai tautų istorijai duoda šviesos vadinamoji „žemės kalba“. Tąją žemės kalbą sudaro vietų ir vandenų vardai. Nėra tokios tautos, kuri savo gyvenamųjų ir negyvenamųjų vietų nevadintų kokiuo vardu. Kokia tauta, įsikūrusi svetimos tautos žemėje, vietų ir vandenų vardus vienus priima tokiuos, kaip juos rado vadinamus anos žemės gyventojų kalboje, kitus išverčia savojon kalbon, kitus pavadina visai naujais vardais. Pastovesni vardai yra

vandenų (upių ir ežerų) vardai, todel juose ir išlieka žilosios senovės palaikai. Rusų upių vardai *Днепр* (senob. *Дънъпръ*) ir *Днестр* (senob. *Дънъстръ*) yra sarmatų, Rusijos slavėnų pirmatakų, vardai, plg. senobės šaltinių vardus *Danapris* ir *Danaster*. Upių vardus *Бобр* arba *Вепр* Sobolevskis laiko verstiniais vardais iš pirmatakų kalbos.

Vadinamoji „žemės kalba" rodo, jog į vakarus nuo XII amžiaus galindų sienos prieš rusų atkeliavimą gyventa lietuvių giminaičių. Gyvenus čia lietuvių bei latvių giminaičius rodo šitie upių vardai:

1) *Лучеса* — Mežos intakas iš kairės, 73 varstų ilgumo, teka per pelkes, 2) *Велеса* — Dauguvos intakas iš kairės, 73 v. ilgumo,
5(18) 3) *Мёжа* (E. Романов Материалы 115) — Dauguvos intakas iš kairės, 4) *Нача* — Obšos intakas iš kairės, 5) *Береза* — Mežos intakas, 6) *Обша* (žr. Сапунов Река З. Двина, прим. XIV[90]) — Mežos intakas iš kairės, 125 v. ilgumo, 7) *Сола* — Dniepro intakas iš dešinės, 8) *Лба* — Obšos intakas iš dešinės, 9) *Серемята* — Sovšos intakas iš dešinės (Sovša — Mežos intakas iš kairės), 10) *Вотря* — Vopies intakas iš dešinės, 11) *Вопь* ir *Вопецъ* — Dniepro intakai, 12) *Воря* — Ugros intakas iš kairės, 13) *Истра* — Vorios intakas, 30 v. ilgumo (Słownik geograf. III 307). Visos šitos upės randamos yra šiaurinėje Smolensko gubernijos dalyje.

Dabar lieka parodyti šitų upių vardų lietuviškumas.

1) *Лучеса* visais savo garsais yra lygi lietuvių upės vardui *Laukesà* (Dauguvos intakas iš kairės, inteka ties Gryvõs miestu priešais Dinabarko) ir latvių *Laucesa* (Dauguvos intakas iš kairės, netoli Fridrichstadto miesto. Rakstu krājums Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas izduots IV 110 šį upės vardą rašo *Laucese*). *Laukesõs* vardo esama gana popularaus: be paminėtųjų upių, dar turime pelkių vardą *Laũkesos* (pl., Žr. Dirvos-Žinyno Nr. 10 1904 m. Sausio mėn. p. 60) Gaurės parakvijoje (Raseinių apskr.). — Dauguvos upės sistemoje turime dvi *Laukesi* ir dvi *Лучесы*. Antroji *Лучеса* yra Dauguvos intakas (iš kairės), tekąs per Oršos (sen. *Ръша*) ir Vitebsko apskritis. Dauguvon *Лучеса* (100 v. ilgumo) inteka ties Vitebsko miestu. Vardas *Лучеса* (= *Laukesà*) rodo, kad lietuvių-latvių giminės prieš rusų atsikraustymą gyventa abiem *Pa-lučesiais*, t. y. ir Smolensko gubernijos šiaurėje ir nuo Vitebsko į pietų rytus (Oršos apskrityje).

2) *Велеса* neturi bendravardžių upių Lietuvoje ir Latvijuose. *Velesõs* vardas, kaip ir *Laukesõs* (= *Лучеса*), yra neabejojamai lie-

tuviškas: galūnė *-esà* tepažįstama báltų žemės varduose. Be *Laukesõs*, galūnę *-esà* turime šiuose upių varduose: *Raudesà,-õs, Raũdesą* — upelė netoli Vidžiūnų (Taurãgnų pav., Zarasų apskr.), *Bradesà* — Šventosios intakas ties Ušpãliais, *Velpesa* (Spruogis Геогр. словарь 42), *Eglesa* (l. c. 108). — Šaknį *vel-* turime šiuose upių varduose: *Veliuonà* „Wielonka, prawy dopływ Niemna" (Słownik geogr. XIII 359), la. *Velenīca, Velnīca* (Rakstu krājums...
96(19) IV 107). Upių šaknis *vel-*, matyti, yra giminė su mūsų žodžiais *velẽ* (greta su *vélẽ, vẽlę*), *velionìs, -iẽs, velionį, vẽlinas* ir *vélnias, veliúoka. Velesõs* vardas reikštų maža-daug tą pat, kaip ir šiauliečių *Vẽlių upẽlis.*

3) *Мёжа* lietuviškai galėtų vadinties **Mẽge. *Mẽgei* kuršių tarmėje randame bendravardį *Medze* (dvaras į šiaurę nuo Liepojos Bielenstein Die Grenzen... 224, 269). **Mẽgė = Medze* lygintina yra su upių vardais: la. *Mega* Valmieros apylinkėje (Konverz. vardnīca 2832) ir lie. *Megotas* Krãkių par. Kuršo srities vardas *Megowe, Megouwe* (Bielenstein Grenzen... 245), gal, irgi giminė su **Mẽgės* (= *Мёжа*) upe.

4) *Нача*, kaip ir *Лучеса*, Dauguvos sistėmoje yra popularus vardas: vieną *Načą* turime Smolensko, antrą (Dauguvos intaką iš kairės) Vitebsko (Lepliaus apskrityje) gubernijoje. Vardas *Нача* yra gerai pažįstamas Lietuvoje: *Nočià* — Pelesõs (dabar ištaria *Pelasà*) intakas iš dešinės, Lydõs apskrityje. *Nočiõs* vardas turi giminių ir tarp upių: *Nac-ianka* (lenk.; miestelis vadinasi *Notẽnai*) — Sãlanto intakas iš dešinės (Słownik geogr. X 220), Telšių apskr., *Noterìs* — Siesikų par. Ukmergės apskr., *Naczała* — Neries intakas iš kairės (Słown. g. VI 855, XIII 471).

Upės vardas *Нача* labai popularus Gudo šalyje, kur randame: 1) *Нач* arba *Нача* — Lanies intakas iš dešinės (Pripeties baseine), 42 v. ilgumo, 2) *Не-начь* — Priepeties intakas iš kairės, 3) *Нача* — Berezinos Bobro intakas (Dniepro baseine) iš dešinės, Borisovo apskr., 53 v. ilgumo, 4) *Нача* — du Dniepro Berezinos intaku iš kairės.

Nočios vardą tiktai Dauguvos, Nemuno ir Augštutiniojo Dniepro baseinuose terandame. Kitur šio vardo niekur nėsą (Погодин Из истории слав. передвижений 92). Iš to ir kitų panašių faktų Pogodinas tvirtina, kad Augštutiniojo Dniepro baseine prieš rusų atsikraustymą gyvenę lietuviai.

5) *Береза* gali būti perdirbtas vardas iš lietuviškos lyties **Berža.* Savo galūne **Berža* būtų lygi upės vardui *Klevà = Кле-*

ва — 1) Gaujos intakas iš kairės, Vilniaus gub. ir 2) Dniepro Berezinos intakas iš kairės.

Berža: *beržas* = *Kleva*: *klevas*.

7(20) 6) *Обша*, t. y. *Опша* yra vestina iš prarusiškos lyties **Опъша*, kuri yra lygi lietuvių žodžiui *āpušė* „осина". *Опъша* turi bendravardį ir Lietuvoje, būtent *Opusza* (lenk.): 1) ežerą netoli Tytuvėnų (Słownik geogr. II 568) = *Апуша* (Spruogis Географ. словарь 14) ir 2) upelę Vilniaus apskrityje (Słown. geogr. VII 569).

7) *Сола* turi sau giminaitę latvių rytiečių upėje, vardu *Sola* (iš *sala*), tekančioje Lubonės (Lubane) ežeran. *Сол-ица* (Možos intakas iš dešinės, Borisovo apskr. Słownik geogr. XI 51) irgi gali būti lietuvių palaikas. *Сола* = *Salà* gali būti giminė su *sala* „остров" arba su prūsų žodžiu *salus* „ручей".

8) *Лба* yra kilusi iš prarusiškos lyties **Лъба* (= lie. **Lubà*). **Лъба* = *Lubà* lygintina yra su šiais vandenų vardais: *Lubialis* — ežeras (Вольтер Списки нас. м. Сув. губ. 70, Słownik geogr. XI 616) ir la. lacus *Lubanus* (1305 m.) = *Lubānes* ezars (Bielenstein Die Grenzen... 99).

9) *Серемята* lietuviškai galėjo vadinties **Serminta*; galūnės žvilgsniu šita upė būtų tos pačios rūšies kaip ir *Širv-intà* — Šešupės ir Šventosios intakai, *Vieš-intà* — Lėveniės intakas, *Vaš-intà* — Jerõs intakas (Svėdasų pav.) ir kt. Šaknies *serm-* vandenų varduose Lietuvoje ir Latviuose nepasiseké rasti. *Serm-* galėtų būti giminė su Brigijos upe Ἕρμος (turi jau Omėras) — sen. indų *sárma-* „Strömen".

10) *Вотря* galėtų būti kilusi iš prarusiškos lyties **Вътъра*. Jei *Вотря* būtų kilusi iš **Вътъра*, tad ji būtų lygintina su vienasėdžio vardu *Uturiai* (Baisogalos pav.). **Вътъра* = lie. **Uturià* arba **Uturê*, plg. upės ir miesto vardą *Ut-enà*. **Вътъря* savo galūne galėtų būti giminė su šių upių vardais: *Vink-urė* Endriejavo par. (Dirva-Žinynas 1904 sausio mėn. 55), *Vinturà* „Wiktorka" ties Pabaisku („Draugijos" Nr. 35 p. 299), *Ind-ura* „Indurka" (žr. Słownik geogr. V 738, XV, 1 p. 611).

11) Jei *Вопь* būtų kilusi iš prarusiškos lyties *Въпь*, tad ji būtų giminė su žemaičių žodžiu *upis,-ies* „upė".

12) *Воря* (= lie. **Varià*) lygintina yra su upių vardais: *Va-*
98(21) *ris* — Šventosios intakas Anykščių pav., *Вара* (Spruogis Географ. слов. 35) ir *Varėnà* — Merkio intakas Trãkų apskr.

13) *Истра* yra tas pats vardas, kaip ir rytiečių lietuvių *Ystras* arba *Ystra* — Lėvenies intakas — ir latvių *Istra* — Sinios intakas Lu-

dzos (Liucino) apskrityje. *Ystra*, kaip rodo Prūsų Lietuvos upė, vardu *Įstra* (*Įsra*) „der Fluss Inster“, turi *y*, kilusį iš *in*.

Upelių vardai neabejojamai rodo, kad prieš rusų atsikraustymą Smolensko gubernijoje į šiaurę nuo Smolensko miesto gyventa lietuvių giminaičių.

Rytuose galindų žemė bus siekusi net Možaikos (Maskvos upės intakas ties Možaisku) ir Istros (Maskvos upės intakas Zvenigorodo apskrityje) upes. *Možaikos* upės vardas, kaip rodo miesto vardas *Можайск* (senob. *Можаескъ*), yra kilęs iš **Можая* (= lie. *Mažója* „малая“).

Smolensko lietuviai (arba galindai) yra turėję iš šiaurės ir rytų pusės kaimynais suomių giminės tautas. Tatai rodo upių vardai. Iš suomių giminės kalbų aiškinami yra šitie upių vardai, randamieji į šiaurę ir rytus nuo galindų žemės pasienio: 1) *Волга*, 2) *Туд*, 3) *Осуга*, 4) *Гжать*, 5) *Тверь* (senov. *Тьхвѣрь*, plg. *Тихвинь*), 6) *Москва* (senov. *Москы*, gen. sing. *Москъве*).

Tolimųjų rytų lietuviai arba galindai savo kaimynavimo su suomių giminės tautomis žymę yra palikę mardvių (rus. *мордва*) kalboje. Tada iš lietuvių kalbos mardviai tarp kitų žodžių bus gavę šituos: *šikšną*, *sóras* ir *peilį*.

Vadinamoji „žemės kalba“ ir suomių giminaičių mardvių kalba rodo, kad lietuvių dalies senovėje gyventa kur kas toliau į rytus, nekaip kad randame X—XII šimtamečiuose, ir jų būta kaimynais su suomių giminės tautomis.

XIV. APIE SENOVĖS PRŪSŲ IR LIETUVIŲ TIKRINIUS VARDUS

Del Jurgio Gerulio rašto „De Prussicis Sambiensium locorum nominibus. Dissertatio inauguralis. Tilsis. MCMXII. 8³ 168".

[Draugija XXI 1913 264—275]

Pavesta Maironiui del jo 25 metų literatūrinio darbavimosi sukaktuvių.

264 Nė viena aisčių arba baltų giminės kalba nėra tokiuo stropumu tyrinėjama, kaip prūsų kalba. Prūsų kalbos liekanų tyrinėti labjau negu kitados buvo sukrutę Vokios (Deutschland) mokslo vyrai pastaraisiais šešiolika metų. Iš veikalų, paskirtųjų prūsų kalbai, yra paminėtini : 1) Berneker'io Die preussische Sprache. Strassburg 1896, 2) Lewy'o Die altpreussischen Personennamen. Inaugural-dissertation. Breslau 1905 ir 3) Trautmann'o Die altpreussischen Sprachdenkmäler. Einleitung, Texte, Grammatik, Wörterbuch. Göttingen 1910.

Kad ir daug mokslo vyrų yra tyrę prūsų kalbą, vienok dar šiandien negalime pasakyti : visi prūsų kalbos faktai yra surinkti ir aiškūs, naujų tyrinėjimų nebereikalingi. Taip sakyti niekas dar negali, nes dar nevisi prūsų kalbos palaikai surankioti ir nevisa, kas ligi šiolei surinkta, išaiškinta. Vokios mokslo vyrai, daugiausiai Adalberto Bezzenbergerio kurstomi, yra jau nebemažą krūvą pririnkę prūsų kalbos palaikų. Eet ir ta krūva dar nėra visas „Thesaurus linguae Prussicae".

Daug medžiagos prūsų kalbos „Thesaurui" turima Prūsų šalies arkyvuose, labjausiai Karaliaučiūje. Ko vertos esama arkyvų

medžiagos, gali mums rodyti ir Jurgio Gerulio, Prūsų lietuvio kilimo iš Jogaudų, veikalas apie Sambijos vietų vardus.

265 Gerulio raštas tepaliečia tiktai vienos srities vietų vardus. Labai gaila, kad Gerulis iš savo rašto išleido visus Sambijos srities asménvardžius. Vietų vardai drauge su asmens vardais būtų kur-kas geriau nušvietę sambų arba sembų (Sambijos prūsų) tarmę. Iš asmens vardų gal būtų ką laimėjęs ir prūsų kalbos žodynas. O dabar sambų asmenvardžiai dar kurį laiką turės laukti rinkėjo ir tyrinėtojo. Reikia tikėtis, kad Bezzenbergeris ilgainiui ras savo mokinių būryje ir sambų asmenvardžių tyrinėtoją!

Tokios rūšies veikalai, kaip geruliškis, yra labai pageidaujami. Ilgainiui, gal, ir kitų Prūsų žemės sričių vietų ir asmens vardai susilauks tyrinėtojų.

Sambų vardo tikroji lytis ir ištarmė mums nežinoma ir vargu besusekama. Dusburgas šitą Prūsų žemės sritį vadina *Sambia*, o jos gyventojus — *sambitae*. Kitą kartą, laikydamos Jauniaus nuomonės, Sambią lietuviškai buvau vadinęs *Zambija*, artindamas tą vardą su žodžiu *žambas* „kampas" (prūsai sakytų *zambas*). Adomo Brėmiškio vardas *Sembi* rodo, kad *Sambia* negali būti giminė ir su *žambu*: iš lyties **zambi* (*sambi*) nebūtų galėję atsirasti **zembi* (*sembi*). *Sambo* varde garsas *a* yra jaunesnis už *e*. Nežinodami tikrosios ištarmės, mes tarkim taip, kaip turime parašyta senovės šaltiniuose, t. y. *sambai* (lot. *sambi, sambitae*) arba *sembai* (lot. *sembi*).

Senovės aktuose yra rasta keletas vadinamųjų „glosių". Tose glosėse akto statytojas paprastai aiškina, ką reiškia koks prūsų tikrinis vardas. Tokios glosės yra tuo brangios, kad jos padidina mažą tėžinomą prūsų žodyną. Iš tokių glosių paminėtinos yra 1) *Stabyno-tilte* = lapideus pons, 2) *Iwo-garge* = huwinboum, 3) *Wosis-pile* = Ciginburg, 4) *Treon-kaymyn-weysigis* = trium villarum pratum. Šitos glosės buvo žinomos ir be Gerulio. Bet ir Geruliui pasisekė sumedžioti dvi nauji glosi, kuri bent man buvo nežinomi, būtent: 1) *Moter* oder theil, *Moter* oder Beritt (72) ir 2) *Taplawken* warmfelt genannt (115). Žodis *moter*, tiesa, buvo pažįstamas ir be Gerulio, bet nežinia buvo, ką jis reiškia. Dabar mums aišku, kad *Glawsothe-moter* yra maž-daug tas pat, ką ir „glausočio (žemės) dalis, apylinkė, lenk. obręb".

Prūsų vietų vardai ne vienomis glosėmis brangūs. Daug yra
266 vardų, kurie ir be glosių aiškūs. Pavyzdžiui tesie: *Aucta-cops* mons, *Aucto-wangos* (plg. *Alxwangen* = la. *Alš-vanga* „alksnių vanga"), *Bersenik* „Bėržininkas", *Bit-pelkis* palus, *Garb-seden, Ilgen-pel-*

ke palus, *Ira-garbis* mons, *Labe-lawk*, *Layt-kayme*, *Mar-seden*, *Pille-cop* mons, *Sant-lauks*, *Sar-ape* fluvius, *Sarguttin-stabs* lapis, *Seren-appe* fluvius, *Stabo-brast* vadum, *Tiltenikin*, *Tris-kaym*, *Waixedies*, t. y. *Waik-sedis*, *Wilte-kaym*. Iš šito kad ir trumpo išrašėlio iš Gerulio rinkinio matyti, jog ir prūsų vietų vardų niekuo nesiskiriama nuo lietuvių vardų. *Garb-sēden* arba *Mar-seden* yra tokios pat veislės vardai, kaip ir lietuvių arba latvių : *Trāk-sėdis* Kvėdarnos par., *Mósėdis* (sen. *May-sedis*), *Al-sėdžiai* arba la. *Peli--sēži*, *Up-sēži* (Bielenstein Die Grenzen... 153 sq., 227).

Esama vietų vardų ir tokios rūšies kaip lietuvių *Pa-žiegė* ir *Antā-žiegė* (*Žiego* ežeras Dusetų par.) arba latvių *Pa-stende* ir *Stende* (upės ir muižos vardas Kurše). Prie šitos rūšies vardų reikia priskirti dvi vietovi, praminti nuo upės (*Neyden*), būtent *Kirs--neydin* (plg. *Kirs-appen*, prūsų *kirsa* „ant") ir *Po-neydin*, plg. *Po-palwen* ir *Palwe*, *Po-gawe* arba *Pa-gawe* ir *Gawe*.

Sambų žemės vardus Gerulis surašė žodyniškai ir kur galėjo sutraukė giminaitiškus vardus iš lietuvių ir latvių kalbos, pripliekdamas prie daugumos vardų savo arba kito kieno etimologiją. Vietų vardai etimologuoti yra labai sunkus darbas, retai kam tepavykstąs. Prūsų vardų kilmė aiškinti yra dar tuo sunkesnė, kad dažniausiai nesusekama yra tikroji vardo lytis. Pavyzdžiui gali tikti kad ir pačių *sambų* arba *sembų* vardas. Kur čia beetimologuoti, kad nėra žinios kaip šis vardas skaityti : *sambas* ar *zambas*. Tokių atsitikimų, kaip su *sambu*, turėsime devynias galybes.

Šį tą prie sambų žemės vardų norėčia pridėti ir aš. Vardus imsiu nagrinėti ta eilia, kuria jie Gerulio surašyti.

Ayslowiten, Aisoliten, Aisoln, kaip rodo *Ayssolen* ir vokiečių *Eisselbieten* ir *Eisseln* savo dviem *s*, negali būti giminė su lietuvių žodžiu *ąžuolas* (tarm. *dižuolas*). Šitie vardai, gal, nėra
267 skirtini nuo *Ayssen*. Plg. upių vardus: *Jiesià* — Nemuno intakas Garliavos par. (= aist. **Eisja*), *Jieslà* Krākių par. (= aist. **Eisla*), *Aistà* Vilkaviškio aps. (sen. *Eista*. Vilkaviškio tarmėje *e-*, *ei-* duoda *a-*, *ai-*).

Alx-wangen nėra skirtinas nuo kuršių vardo *Alš-vanga*, kilusio iš *alšu* „alksnių" (plg. *Alšu* muiža) ir *vanga* „lydimas, skynimas"[1]. Plg. pr. *Abschwangen* (vok.) iš *Abse* „apušis" ir *vanga*, kuršių *Ievanga* (Bielenstein Die Grenzen... 219) iš *iēva* + *vanga*.

---

[1] Bretkūno (Bezzenberger Beiträge zur Geschichte der Litauischen Sprache. S. 337) kalboje *vanga* reiškia „dirvą" (Acker).

Aura greičiau yra lygintina ne su *jáura*, bet su latvių žodžiu *aure* „vėtra, audra“ (Raksıu krājums Rīgas... XV p. 106).

Bayderithen + *Baidotai* — Salantų par. kaimas.

Balga + la. *Pie-balga* — Vidžemės miestas.

Bathowe + *Batakiai* — miestelis. Latvių *Bate* čia nepriklauso, nes turi ilgą *a* (žemaičiai taria *Buotė* iš *Botė*).

Bethen + *Betygala* — miestelis, *Betalis* — pavardė Rietaviškiuose 1783 m. (Акты Вил. Арх. Ком. XXV 532).

Dome + *Domijà* — upė, *Doměnai* — Sedos par. kaimas.

Durbin + *Durbùčiai* — Kelmės par. kaimas.

Eyskitin. Vietoje Vaišganto upelio vardo *Aiškunas* reikia rašyti *Eiškinas*, kaip kad taria mosėdiškiai. Dusetiškiai sako *eiškus* „aiškus“.

Eystynn + *Eistà* (dabar tariama *Aistà,-ōs, Aistą*) — Rausvės intakas (*Rausvė* — Širvintos intakas).

Eyt-wynne yra dvikamienis vardas, giminė su lietuvių vardais : *Eit-mìnas, Eit-vìlas* (žr. Apie liet. asmens vardus 18, 27,33).

Gilde-stabs + *Gildùtis* — Kupiškio par. pavardė.

Girme, Girmayn + *Girmuō, Girmuonies, Girmuonį* — Nemuno intakas Pagirmuonio par. Suv. gub.

Girte negali būti lyginamas su prūsų žodžiu *gertis* „gaidys“, nes *ir* ne = *er*. *Girte* galima būtų lyginti su sen. lie. vietovardžiu *Girta-kalnis* (= *Гирто-кольни* Spruogis, dabar *Girkalnis*).

268 ***Git-lawken*** + *Gitenis* — Salako par. pavardė, *Gitėnai* — Raguvos par. kaimas.

Gorowyten. Geruliui rodosi, kad *-wyten* yra ne sufiksas, bet atskiras žodis, giminė lietuvių *vietai*. *Gorow-yten* drauge su kitais prūsų vardais, būtent *Burwitę, Sangawiten, Schinewite, Turgawite* (Nesselmann), yra nesudėtinis žodis, turįs sufiksą *-yte(n)*. Gerulio *Transwieyten* ir Nesselmanno *Surweyte* savo antradalėmis gali būti giminės su lietuvių žodžiu *vietà* : lietuvių *ie* prūsų kalboje turi atsakyti dvibalsė *ei*.

Goytin + pr. *Gaitiss* (Ness.).

Greybowe + *Graibus* — Kupiškio par. pavardė (Kupiškėnų *rai* gali būti ir iš *rei*).

Gruden + *Grūdė, Grūdę* — Užpalių par. pavardė.

Guntheyn + *Guntùlis* — Dusetų par. pavardė.

Ilie fluvius = *Илия* — Neries intakas.

Kaby-kaym + *Kabáila* — Joniškėlio par. pavardė, *Kobond-ewicz* (Daukanto „Privilegia“ 227) iš *Kabandis* — latvių miesto vardas *Kabile*.

Kalmyn mons = *Kalminai* — kaimas (Basanavičius Iš gyv. vėlių... 149).

Kamisken rivus + *Kamatė* — Saločių par. upė, *Kamainiò, -os, Kamainią* — Alšios intakas Jiezno par. Trakų apskr., *Kamojà* — upė Švenčionių apskr., la. *Kamaldine* — Vyjos intakas (Konverz. vārdnīca 371).

Caporne = *Kapùrna* — Raseinių par. kalnas, pr. *Sur-Kaporn* (al. *Sorkapurn*) — laukas ties Christburgu (Pierson).

Karkaynis + *Karkažiškės* — Užpalių par. kaimas.

Kirs-appen, Kirs-neydin : *kirsa* „ant“ turi giminių senovės kuršių kalboje, plg. *Cers-angere* (Bielenstein Die Grenzen 135) „vietovė ant Angurės (dabar la. Engure) ežero kranto“.

Kyssellen, Kesselin, jei *y* turėtų kilusį iš *ē*, tad būtų giminė su latvių miesto vardu *Cēsis, Cēsu*.

Kogils + pr. *Cogeno* silva (Ness.), *Kogonossanthe* lapis (Cod. dipl. Varm. I doc. Nr. 103), la. *Kagari* BW 12967, 2.

Krakaw + *Krak-milžis* — Ušpalių par. kalva, *Krakės, Krakių* — miest.

Layde = *Laidė* — upė Pampėnų par., la. *Laides* muiža.

269 ***Layge-garbes*** + la. *Laidze* — kaimas netoli Slėkos Kurše.

Layt-kayme + *Laičiai* — Skapiškio ir Vadoklių par. kaimas, *Laitiečiai* — Pašvitinio par. kaimas.

Lungehnen + la. vietovės *Landze* (Bielenstein Die Grenzen 198, 309), *Laug-sēži* l. c. 199, *Langa-pelti* (Rakstu krājums Rīgas... IV 109).

Lapaynen = sen. la. *Lapaina* — Aluokstės intakas iš dešinės (Bielenstein l. c. 480).

Lassa rivus = *Лоша* 1) Ašmenos „Oszmianka“ intakas iš kairės (Słownik geogr. V 738, VII 755), 2) Uszos (Neries intako iš kairės) dešinasis intakas (l. c. XII 850), 3) Nemuno intakas iš kairės (Igumeno apskr. l. c. V 738, VII 82), 4) Czercień'io intakėlis Moziriaus apskr. (l. c. V 738), 5) ežeras Slucko apskrities pietūse (l. c.), 6) *Łoszanka, Łaszanka* — Nemuno Svisločies intakas iš kairės (l. c.). *Лоша* lietuviškai būtų *Lašà*. Dusetų parapijoje ties *Lašų* dvaru yra ežeras, kuri kaimynai vadina *Lašų* ežeru. Dvaras bus vardą gavęs nuo ežero (*Lašo*?).

Latheynen + *Latuvà* — Šventosios intakas Anykščių par.

Leydene, Leydete + la. *Liedes* upe, Pedecės intakas.

Ligeden + *Ligowdis* — 1563 m. pavardė (Акты Вил. Арх. Ком. XXV 97).

Lima + *Lìminas* — Linkmenų, Salako par. ežerai.

Liskow + *Liškiavà* — miest. ant Nemuno.

Lubayn + la. *Lubas* muiža Trikatos par. (Konv. vardn. 2540), *Lubāna* ezers Vitebsko gub.

Mintieytin, Mintite + Kuršio vardas *Minte* (Bielenstein l. c. 289), *Mìnčia* — Tauragnų par. vienasėdis, *Minta-gailiškiai* — Pabiržės par. kaimas.

Nastrayn + *Nasrėnai* — Salantų par. soda.

Neyden rivus + la. *Niediń* — ežeras (Bielenstein l. c. 204).

Nic-appe + la. *Nīca* „Niederbartau".

Pagen + *Pagaitis* — rietaviškis 1563 m. (Акты Вил. Арх. Ком. XXV 418), *Paginaitis* — tytuvėniškis 1581 m. (Акты Вил. Арх. Ком. XIV 252).

Parse lacus = *Paršo* ežeras arba *Parš-ežeris* — ežeras Varnių par.

Peyro-wayden vallis : pr. *No-woyde* silva *Waydey* silva (Ge-
270 rulis). *Peyro-* be nebus giminė su latvių žodžiu *pìere* „kakta"? Gerulis čia, kaip ir varde *Peidiniten, Peidemiten,* ieško priešdėlio *pei,* lygaus su latvių *pie* „apud". Prūsai to priešdėlio, matyti, bus neturėję. *Peidim-iten* vestinas yra iš lyties *Peidima-,* kilusios iš *Peidā-* arba *Peida-.*

Pelse-moter — sen. la. vietovė *Pelsua* (Bielenstein l. c. 115), *Pelši* (Rakstu krājums... IV 108).

Plautowyn + *Plaut-upis* — upelis Linkuvos par.

Po-girwen + *Girvės* kalnas netoli Varnių (Kossarzewski Lituanica 142a).

Po-kerben, Po-kirben + *Kìrbaičiai* — Šiaulių par. kaimas, *Kirbuliai* — Biržų par. kaimas.

Po-kirne + *Kìrnaičiai* — Joniškio par. kaimas.

Po-wirstiten del *ir* negali būti lyginamas su *werstian* „veršis".

Punnow + *Punià* — miest. Trakų apskr., *Puneikis* — Telšių apskrities pavardė, *Punius* (Daukanto „Privilegia" 196), *Puniszkis* iš Birštono 1578 m. (Акты Вил. Арх. Ком. XXV 109).

Pupayn + *Pupónys* — Kupiškio par. kaimas, *Pupėnai* — Kražių par. kaimas, *Pupeikis* — Dusetų par. pavardė.

Quedenow + *Kvědaina* arba *Kvědarna* — Raseinių apskrities miestelis.

Ragayne = *Ragainis* — Mósėdžio par. pavardė. Plg. *Valainis* — Rokiškio par. pavardė.

Reysan + la. *Reizeni* (Rakstu krājums IV 109).

Rippe-kaymen + *Ripeikiai* — Biržų par. kaimas.

Rumbingin + *Rùmbonys* — miest. ant Nemuno.

Rommowe + *Rumeĩkis*.

Russenig + la. *Rūsa* — miško dalis (Rakstu krājums IV 112).

Saloweiten = *Salwitten* nėra sudėtinis žodis, bet pamažinamasis (deminutivum) prie *Salwen*. *Salwen* = la. *Zalva* — Susėjos intakas.

Sauden + *Saudininkai* Lyduvėnų apylinkėje.

Saulisken + *Saulius* — Linkmenų par. pavardė, plg. gr. Ἥλιων (Fick Person. 174).

Schalven = *Skalvė*, *Skalv-kalnis*, *Pa-skalviai* netoli Rambyno (Basanavičius Iš gyvenimo vėlių... 183).

Sig-lawken + *Žìgas* — Linkmenų par., *Žigė* — Svėdasų par. pavardė.

Syndow + *Žindáičiai* — Jūrbarko par. kaimas.

271 ***Smayde-garbs*** + *Smaidriai* — Eržvilko par. kaimas.

Stangowe + *Stangė* — Nemuno intakas netoli Merkinės.

Steypata palus + *Stieprai* — pievų vardas (dumblynė!) Vadoklių par.

Skupayn = lie. Peter *Skupayn* 1414 m. Cod. Vit. 304.

Stupar = *Stupurai* — Joniškio par. kaimas.

Sunike + *Šunẽlis* — Linkmenų par. pavardė, plg. gr. Κυνίσκος (Fick Pers. 188).

Tatt-apis silva + *Tatula* — upė Vabalninko par. (bene iš **Tatuola*?), *Tatuõliškės* — Ušpalių par. kaimas.

Terpin + *Terpeikiai* — Subačiaus par. kaimas.

Tirskaym + *Tirkšliai* — miest. Telšių apskr. iš **Tiršk-liai*.

Uppin + la. *Upūši* (Rakstu krājums IV 109).

Waydey silva + la. *Vaidavas* upe BW 5775 var., 12868, 6, *Vaĩda-ginės* — balos Bileišių lauke Dusetų par.

Welowe, kaip rodo *Wilouwe*, turi *e* ilgąjį, kuriam lietuvių kalboje turi atsakyti *ė*. *Welowe* = *Vĕluva*. *Vieluva*, gali būti, tesako tiktai tose šnektose, kur nebeatskiria *ie* nuo *ė*. *Vėluva* lygintina yra su vardais : *Vėliškėnai* — Pāpilio par. kaimu ir *Vėlutis* — Ušpalių par. pavarde.

Wigal. Tasai kaimas, kurį Gerulis rašo *Vigeliai*, iš tikrųjų vadinasi *Vygėliai*. Yra Kamajiškiuose ir pavardė *Vygėlis*.

Wikus, Wyko = *Vyko* ežeras Dusetų par.

Winde-kaym + Vindeikiai — Šačių ir Mùsninkų (ant Širvintos) par. kaimai.

Winterinen + Vinturà — upelė ties Pabaisku, *Vintelìškė* — Žarėrų par. soda.

Wirsisten + *Viršytis* — upė Pašvitinio par., *Viršytė* — bala Linkuvos par., *Viršilà* — pavardė nuo Ukmergės.

Wyto-pelke + *Vytó-gala* — Girdiškės par. soda, *Vyčiai* — Tytuvėnų par. soda.

Wogaw rivus + *Uogis* ar *Uogys* — upelis Papìlės par., o gal *Pa-vóga* — raisčiai, vietos vardas Vyžuonų par.?

Wogrym + la. *Uogres* upe.

272 ***Woyteyn*** + *Vdìtimėnai* — Šilãlės par. soda, *Vatiliai* — Gargždų ir *Vaitùtiškiai* — Anykščių par. sodos.

Wopayne + *Op-lankis* — Tilžės apskr. kaimas (Basanavičius Iš gyv. vėlių... 89, 112).

Worennye, Worenyge nieko bendra neturi su *varingais* (rus. *варяг*), nes žodyje *Worenyge* galūnė *-yge* reikia skaityti *-ije*, kaip tatai matyti iš lyties *Worennye*.

Nemažą krūvą žodžių žmonių kalboje sudaro v a r d a i (nomìna). Vieni tų vardų yra b e n d r ì n i a i (appellativa, нарицательные), kiti — t i k r ì n i a i (propria, собственные). Lyginamajame kalbų moksle paprastai tėra lyginami tiktai b e n d r ì n i a i vardai. Retas kuris kalbininkas tepradrįsta lyginamojon gramatikon įtraukti vieną-kitą t i k r ì n į vardą.

Lietuvių ar latvių b e n d r ì n i a i vardai maža kuo tesiskiria nuo prūsų bendrinių vardų : jie pirštu prikišamai rodo, jog šių tautų esama kuoarčiausių. Baltų arba aisčių tautos yra tarpu savęs artimos ne tiktai bendriniais, bet ir t i k r i n i a i s vardais. Tiek latvių, tiek prūsų kalboje rasime devynias galybes tikrinių vardų (upių, ežerų, balų, miesų, sodžių ir kt.), kurie sutinka tarpu savęs ir šaknimis ir galūnėmis. Šitokios rūšies vardų daug randame ir Gerulio rašte ir mano prieduose, kuriuos augščiau prìpliekiau.

Prūsų asmens vardai — *Wisse-bar, Gene-but, Darge, Daukinte, Eit-wide, Gaile-mine, Mine-gaude, Gin-taute, Wis-kant, Wisse-mante, Wais-nar, Sur-mine, Taute-wille, Wil-taute* ir *Sur-wile* lygiai niekuo nesiskiria nuo lietuviškųjų, nes visus tuos vardus ligi šiolei gyvus išlaikė ir lietuviai savo pavardėse : *Vìsbaras, Gimbùtis, Dár-*

gis, Daukintis, Eit-vydas, Galmìnas, Mìngaudas, Gìntautas, Vìskanta, Vismantas, Vaiš-nóra, Surmìnas, Tautvìlas, Vìltautas ir *Survilà.*

Prūsų vietų ir vandenų vardai visai tokie patys, kaip ir lietuvių vardai. Prūsų vardai *Dargowayn* vila, *Gandelauken, Ilgasil* silva, *Ilgi* lacus; *Yvanthi* rivus, *Kapurne, Capostete* castrum, *Laukappe* fluvius, *Ruske* lacus turi bendravardžių ir Lietuvoje : *Dargvainiai* (Kossarzewski Lituanica 139), *Gandlaukė* Mósėdžio par., *Ilgašilis*
13 Dusetų par., *Ilgys* Dusetų par., *Yvančiaus* ežeras (*Paivančio* soda Žarėnų par.), *Kapùrnos* kalnas Raséinių par., *Kãpstato* ežeras Endriejavo par. ir *Kapstatai* — pievos vardas Vadoklių par., *Laukupys* Rokiškio ir Panemunėlio par., *Raudõs* upė ties Raudėnais, *Rūškio* ežeras (Kossarzewski Lituanica 253a).

Bendriniams vardams daryti prūsai pasigauna beveik tomis pačiomis galūnėmis, kaip ir lietuviai bei latviai. Del vietos stokos čia rečiau vartojamąsias galūnes tepaminėsiu.

Galūnė *-eil-* : pr. *Wirtheil* — vir, lie. *Kowejlowicz* (Daukanto „Privilegia" 199a), *Kumejlo* u Žomojti — ežeras 1446 m. (l. c. 79a), *Bruzd-eil-yns* iš Dravėnų Priekulės apskr. Basan. Mit. pasakos II 136. Plg. pr. *crup-eyle* „varlė".

Galūnė *-ail-* : pr. *Aswailen* — locus, *Tarailis* — vir Linkmenų par., *Šūdaĩlis* — vir nuo Obelių 1567 m. (Акты Вил. Арх. Ком. XXI 106). *Шикайл-ишки* (Опись докум. Вил. центр. арх. VI 1908 стр. 42), *Кулойлисъ* — upelis (Spruogis 155), *Buwojl-owicz* (Daukanto „Privilegia" 192a). Plg. pr. *scrit-ayle* „Radfelge, dzwono".

Galūnė *-ain-* : pr. *Stabain* — vir, vietų vardai (pl.) *Romaynis, Karkainis, Lankaynis, Campaginis* (*gi* = *i*, plg. *Campayn*), lie. *Ragainis* ir *Valainis* — vir, vietų vardai (pl.) — *Smurgainys* „Smorgoń", *Kėdáinys* „Kiejdany" (*Kėdas* — vir Kupiškio par.).

Galūnė *-ein-* : pr. *Kinteine, Manstein, Noseyns* — vir, vietų vardai — *Gierstenis* (*Girsteinen*) iš *Girsteinis, Golteynis, Guntieynis, Sursieynis*, lie. Томашъ *Кобейнисъ* 1595 m. (Акты В. А. Ком. XIV 533), *Raséiniai, Trauléiniai* — Kurtuvėnų par. soda. Prūsai greta su *-einis* yra tarę ir *-ieinis* : *ie* iš *e* dvibalsėje, žr. Trautmann Die altpr. Sprachd. 140.

Galūnė *-eit-* : pr. *Muntil-eitis* — dummis, *Swanieyten.* Lietuvių kalboje iš *-eit-* gali būti *-iet-* ir *-eit-*. Lie. *Kalnietis* — Kamajų par. pavardė.

Galūnė *-eid-* : pr. *Salleyde* — vir, *Salleyden* — locus, lie. *Saweyde* 1253 m. (Bielenstein Die Grenzen 291), *Melejd-o-wicz*

 (Daukanto „Privilegia“ 280), *Ковейд-аны* — kaima (Spruogis 139) Plg. *Ропидасъ* (Spruogis 276).

Galūnė *-ind-* : pr. vietų vardai *Galind, Karwinden, Stabynden,* lie. *Dalìnda*[1] (kur vartoama ta pavardė? Bene *Dolinda*? Radau D-ro K. Jókanto vardų sąraše), *Dolindžiai* — Pilkalnio apskrities kaimas (Basan. Mit. pasakos II 137), *Dubrindys, Dùbrindžio* — Kupiškio par. pavardė, *Tilindis* — Jūžintų par. pavardė.

Galūnė *-im-* : pr. *Pantim, Wogrym,* lie. *Žalìmas* ir *Alìmas* Kantaučių par. pavardės, *Vìlimas* Kamajų par., *Mylimas* Kvėdarnos par.; vietų varduose *Kantrimai, Butrimai, Gedrimai* drauge su Geruliu (63, 155) negalime ieškoti galūnės *-im-*, nes visi jie yra dvikamieniai vardai. *Kant-rìmas, But-rìmas, Ged-rìmas* antrąja savo dalimi yra giminės su vardais *Rim-bùtis, Rìm-tautas, Rìm-vydas.*

Disertacijos gale (133—101) Gerulis Sambų žemės bendrinius vardus mėgina sunaudoti gramatikos tikslams. Daugiausia vietos čia paskirta garsų mokslui (fonetikai). Nevisos garsų pereigos, kurias tikisi radęs Gerulis, yra prūsų kalbos faktas. Vietoje *e* varduose randame rašant ir *o*. Toksai *o* greičiausiai yra rašytojų klaida.

Kai-kuriuos fonetikos dalykėlius aš aiškinčia kitaip ne Gerulis. Prūsų žodis *Umpna* collis, *Umne* id est clibanus, Elbingo žodyno *vumpnis* „Backofen“ ir *umnode* „Backhaus“ rodo, jog prūsų kalboje iš *-bn-* gimstama *-mn-* arba *-mpn-*. Varduose *Dompni-kaym* arba *Domny-kaym,* Muntileytis *dumpnis,* Helle-*dompne,* Curve-*dumpne* turime prūsų žodi *dumna-* arba *dumpna-* (nom. sing. *dumnis*), giminę su latvių *dubens,* lietuvių *dùgnas* (*gn* iš *bn*) ir slavių *dъno* (*n* iš *bn*). *-mn-* (parašyta *-men-*, kur *e* yra vadinamoji „anaptyxis“) iš *-bn-* randame dar varduose : *Dramenau* greta su *Drab(e)naw, Thormenicke* greta su *Durbeniken.*

---

[1] Taip vadinos vargonininkas, tarnavęs Šiauliuose apie 1872—1881 m., tik jis pasirašydavo, rodos, *Delinda,* ne *Dolinda.* — „*Draugijos*“ *red. prierašas.*

XV. KALĖDŲ VARDO KILMĖ

[„Vilties“ nemokamas Mokslo ir Literatūros Kalėdų priedas 1913 9—11]

9 Lietuva oficijaliai tapo krikščioniška valstybe vos tik nuo 1387 metų. Prieš tuosius krikšto metus Lietuva Europai tebebuvo stabmeldžių valstybė. Algirdo laikais (apie 1370 m.) graikai pabraukdami pravardžiuoja lietuvius „ugnies garbintojais“ (pyrsolatrai Mitteil. d. litauisch. lit. Gesellsch. V 358). Kad ir tebegarbino dauguma lietuvių ugnį, bet ir Kristaus mokslas nebebuvo jiems visai svetimas. Lietuvių kaimynai gudai (bielarusai), su kuriais likimo buvo mums skirta gyventi vienu valstybės gyvenimu, XI—XII šimtmetyje jau buvo krikščionys. Kas gudų ir kuriais metais ėmė skleisti Kristaus mokslą Lietuvoje, istorijos šaltiniai tiksliai mums nepasako ir vargu be pasakys kuomet.

Apie tautų kaimynių senovės laikų santykius istorija mums nedaug ką tepasako. Visa mūsų senovės istorija tėra kruvinųjų karų istorija. Tenai rasime gana plačiai pamečiui aprašytus karus, kurie teko lietuviams vesti su savo kaimynais, bet veltui ieškosime tenai žinių apie ramųjį kultūros darbą. Kiekvienos tautos kultūros darbui ir jos ramiesiems santykiams su kaimynėmis tautomis tyrinėti reikia ieškoti kitokių šaltinių. Šiokie ar tokie rašto paminklai tam
10 reikalui ne ką mums teduoda. Geriausias ir ištikimiausias tautų kultūros istorijai tyrinėti šaltinis yra k a l b a. Mūsų kalba tai yra įvairių įvairiausių žinių aruodas. Kalba, jokių istorijos šaltinių nepadedama, mums gali pasakyti, su kuriomis tautomis lietuviai yra turėję santykių dar prieš atsiradimą lietuviškų, o net ir rusiškų kronikų, t. y. prieš XI amžių.

Rašytieji istorijos šaltiniai lygiai nieko negali mums pasakyti apie gudų prekybą su lietuviais IX, X ir XI šimtmečiuose, bet lietuvių kalba neabejojamai rodo tuomet buvus gan žymią prekybą. Iš tųjų prekybos žydėjimo laikų mes turime gavę iš gudų šiuos žodžius: *pundas* arba *pundus* „40 svarų", *birkavas* „400 svarų", *pipiras*, *šilkas*, *stiklas*, *asilas*, *katilas*, *kurtas*, *čerpė*, *turgus* ir *tulkas* „vertikas". Anuomet gudų prekijai, viešėdami Lietuvoje, *turgūje* pardavinėdavo lietuviams įvairius *tavorus*, *šilkus*, *pipirus*, sverdami juos *pundais* ir *birkavais*, o *stiklą*, *katilus*, *čerpes*, *kurtus* ir *asilus* padaigčiui be *mieros*. Gudų prekijai *turgūje* su lietuviais susišnekėdavo per *tulkus*. Visi tokie žodžiai, kaip *turgus*, *šilkas* ir kt., pirštu prikišamai rodo, kokių būta anais laikais santykių tarp lietuvių ir gudų. Lyginamasis kalbų mokslas turi tam tikrus būdus, kuriais neabejojamai parodo, jog anie prekybos terminai į lietuvių kalbą yra patekę ne vėliau kaip pirmojoje pusėje XII amžiaus; žr. apie tai mano „Lituaniką" ir Rocznik Slawistyczny VI 35.

Gudo vardas yra vienas seniausiųjų. Juo senovėje buvo vadinama viena germanų giminės tauta, būtent garsieji ir narsieji gotai. Tacito (97 m.) ir Ptolemajaus (180 m.) gadynėje gotai save vadinę *gutōs*, t. y. ta lytimi, iš kurios kilęs yra senovės rusų žodis *гѣтинъ* (pl. *гѣте*) ir sen. lenkų *giet*. Lietuviškoji gudo vardo lytis yra kur-kas senesnė ne rusų ir lenkų; ji yra senesnė net už pačių gotų kalbos lytį *gutōs*. Lyginamoji gramatika rodo, jog germanų žodis *gutōs* žilojoje senovėje buvo tariamas *ghudōs*. Pastaroji lytis germanų kalboje tebuvo galima tiktai prieš vadinamojo „Lautverschiebungo" atsiradimą, tai yra nevėliaus kaip apie 400 metus prieš Kristaus gimimą, žr. Streitberg Urgermanische Grammatik 136. Iš gotų kalbos, be gudo vardo, turime dar tris žodžius, būtent: *pekus* „Vieh", *midus* „Met" ir *alus* „Bier". Pasižinti su midaus bei alaus darymu ir su geresne pekaus veisle lietuviai turėjo prieš 200 metus po Kr., tai yra prieš gotų išsikraustymą iš Pavyslių.

Su taisiais germanais, kuriuos mes šiandie vadiname *vokiečiais* (Deutsche), lietuviai pasižino nesenai. Vokiečio vardas, kaip rodo latvių žodis *vācietis*, yra kur-kas senesnis nekaip deutsch'ų susidūrimas su lietuviais bei latviais. Iš latvių dainų matyti, kad vokiečių, Vokios (1a. *Vācas*) žemės gyventojų, tėvynė yra už jūros į vakarus nuo mūsų šalies. Latvių dainos drauge su kitais faktais verčia mus spėti, jog vokiečio vardu senų senovėje buvo vadinami

švėdai, senovės rusų varingai (варяги). Tie švėdai varingai, kurie Naugardo Slavėnuose 862 m. įsikūrė valstybę, retkarčiais atlankydavę ir Lietuvą. „Vita Ansgarii auctore Rimberto. Recensuit G. Waitz. Hannoverae 1884“ aprašo vieną švėdų žygį 853 m. Švėdai, išlipę iš laivų Liepojoje, penkiomis dienomis nueina net lig *Apuolės* pilies Skuodo parapijoje. Iš šito vieno fakto galima numanyti, kad švėdams Lietuvos pajūriai turėjo būti pažįstami ir kad švėdų kultūros liekanų galima ieškoti ne tik Gudo šalyje, bet ir Lietuvoje. Iš senovės švėdų (altnordisch) kalbos, kurią kadai kitkart mūsų senoliai prosenoliai bus vadinę vokiška, reikia aiškinti *kviečių* ir *kliepo* (duonos kepalo) vardai. Šiuodu vardu negali būti nei deutschiški (vokiški), nei gotiški. Iš vokiečių kalbos turėtume **vietys* ir **liepas*, o iš gotų—**kvaitys* ir **klaipas*. *Kvietys* ir *kliepas* yra kilę iš senesnių lyčių **kveitys* (=sen. švėd. *hveiti*) ir **kleipas* (sen. švėd. *hleifr*, kur *-r* yra vardininko galūnė), nes lietuvių garsas *ie* tegali kilti vien tik iš *ei*.

Suomių ir mardvos kalba rodo, kad Tacito gadynėje lietuvių turėta kaimynais iš šiaurės suomiai, o iš rytų — mardva. Nuo tos gadynės, kurios nepažymėjo jokie rašyti istorijos šaltiniai, lig šiai dienai išliko suomių ir mardvos kalboje ne vienas lietuviškas žodis. Suomiai ligšiolei lietuviškai tebevadina nemaža kultūrinių žodžių, pavyzdžiui tesie: *javai, žirniai, pelūs*; *kirvis, kaplys*; *kepurė*; *ungurys, lašis, takišys* (persėda), *laivas*; *kanklės*; *dievas*; *Perkūnas*; *oda, šikšna*; *ožys, paršas*; *tiltas, kelias, ratas*; *šienas, kaušas* ir kt. Tie suomių žodžiai mums tuo svarbūs, kad jie geriau nekaip senovės raštai rodo lietuvių kultūros laipsnį prieš du tūkstančiu metų.

Iš visų tų pavyzdžių aiškiai matyti, kiek šviesos gali duoti senovės gadynės tardytojams gyvoji liaudies kalba. Kalba, tartumi stebuklingasis veidrodis, rodo mums netiktai dabartį, bet ir tolimesniąją praeitį. Savo kalboje turime nemaža aiškių nurodymų, kas yra buvę Lietuvoje pirmieji krikščionių tikybos platintojai. Jau „Lituanikoje“ kalbos faktai mane privertė pripažinti, kad lietuviams krikščionybė nebebuvo visai svetima dar prieš Jogailos krikštą. Krikščioniškųjų sąvokų vardai rodo, jog lietuviai tikybos mokėsi iš Rytų, tiksliau sakant, iš gudų. Gudus tikybos mokytojais buvus rodo šie žodžiai: 1) dienų vardai: *nedėlia, utarnikas, sereda* ir kt., 2) švenčių vardai: *kūčia* arba *kūčios, velykos, verbų nedėlia, bloviešcios*, 3) *krikštas, kūmas, gavėnia*, 4) krikštijamieji vardai: *Alena, Ulijona, Povilas, Algenia* (Algė, Algutė). Dauguma tų terminų

įėjo į lietuvių kalbą ne anksčiau kaip antrojoje pusėje XII amžiaus, tiktai du žodžiu, būtent *krikštas* ir *Povilas*, bus gauti dar prieš XII amžių, žr. Lituanica 3,11.

Žemaičiai mums išlaikė labai seną gudų bažnyčios vardą *cirkva*. Tasai žodis yra mums geriausias liudytojas, kad gudai bus turėję savo bažnyčių Žemaičiuose XI-me ir pirmoje pusėje XII amžiaus. Buvus tuomet Žemaičiuose krikščionių rusiškais vardais rodo kaimo vardas *Dumytrai* (sen. rusų *Домитръ*).

Pakeliui, grįždamas prie *kalėdų*, turiu pastebėti, kad šisai var-
11 das lenkiškas būti negali. Iš lenkų kalbos turėtume **kalendos* arba **kalindos*; plg. *pakalindžiuï* atvažiawo (Olechnawicziaus Pasakos, Pritikimaj... 7), užważiôwo kûnigas *pakalindžiu* (Olechnawicziaus Elementorius 52). Del *kalėdos* „kalende, Getreidelieferung an Geistliche" (iš kur *kalėdóti*) ir *kalėdų* (Weihnachtsfest) kilmės negali būti dviejų nuomonių. Fonėtika pirštu prikišamai rodo, kad tuodu vardu yra atėjusiu iš Gudų; plg. gudų žodžius *колядá* „доброхотное даяние крестьян священно- и церковно-служителям ездящим по деревням для сбора хозяйственных продуктов" ir *коляды* „святки, время от 24 декабря до Богоявления" (Носович Словарь белорусского наречия 243).

Tiek rusų *колядá*, tiek lenkų *kolęda* eina iš vieno šaltinio, būtent iš lotynų žodžio *calendae*, žr. Berneker Slavisches etymologisches Wörterbuch I 545, Преображенский Этимологический словарь русского языка 341, Walde Lateinisches etymologisches Wörterbuch 83,86.

Peterburge 1913 m. gruodžio mėn. 21 d.

XVI. СЛАВЯНО-БАЛТИЙСКИЕ ЭТИМОЛОГИИ[1]

[Русский филологический вестник LXX 1913 100—108, 248—256; LXXI 1914 50—60, 464—471; LXXII 1914 187—202; LXXIII 1915 335—343; LXXV 1916 141—156]

X 100 **1.** Сл. *ablъko* Berneker 22, A. Schachmatov AslPh XXXIII 89 : лит. *obelìs* „яблонь" f., nom. pl. *óbeles*, gen. pl. *obelũ* Dùsetos Ков. г.; Lìnkmenes Вил. г.; *obuolis*, *-ies* „яблоко" у Даукши (Postilla Catholicka 1599 г.) : *obùlimis* bôdis 585_{26}, tąkius *obùlis* gimdzia 585_{29}; жем. *óbulas*, pl. *obulaĩ* „яблоко". Ср. собств. имя речки *Obelìs*, *-iẽs* (у А. А. Шахматова AslPh XXXIII 78 — *Abela*).

2. Сл. *bagъno* Berneker 38 + р. *багóн*, *багнó* и *багýн* „ledum palustre" : лит. *bojus* „топкое болото"?

3. Р. *балакать* Berneker 40 : лит. *balãzyti* „ругать".

4. Р. *блюбетать* „лепетать, мямлить; болтать пустяки, зря" : лит. *blebénti*, *blabẽti* „болтать, молоть вздор", *blèberis* „пустомеля".

5. Сл. *bladъ* Berneker 62 = лит. *blañdas* „дрема, сонливость; пасмурность"; лтш. *blàndîtiês* „шляться" BW 22973, 29509 var.,

---

[1] Ср. РФВ LXVII 232—250.

„Последние два-три года в языкознании после продолжительного затишья опять стали интересоваться вопросом о славяно-балтийском праязыке. Решение этого вопроса станет возможным лишь после всестороннего изучения балтийских и славянских языков. Часть балтийского материала, который может способствовать решению интересующего языковедов вопроса, я послал Вам вместе с этим письмом. Мои 263 славяно-балтийские этимологии служат поправками и дополнениями к словарю Бернекера. Литовский словарный материал преимущественно из живого разговорного языка".

(Из письма к редактору).

Энгзелин ЖМНПр 1919 июль 199 = лит. *blandýties* „протрезвляться“.

101 **6.** Сл. *blǫkati* Berneker 62 : лит. *blankstù, blankaũ, blañkti* „бледнеть“ Мариамполь Сув. г., лтш. *blankstīties* BW 21205. Р. *блуга́* „корова или овца, не привыкшая к дому и всегда блуждающая“ из прасл. **blǫga* : лит. *blinginti* „блестеть“ Bezzenberger Beitr. z. Gesch. d. Lit. Spr. 276. Корни *blǫd-* и *blǫk-* по отношению к конечному согласному можно сравнить с словами лит. *pa-švìndęs* (Dùsetos) и *pa-švìnkęs* „издающий дурной запах“.

7. Сл. *bliizgati* Berneker 65 : лит. *bliaũzyti* „молоть вздор“, *bliauškiù, bliaĩkšti* „злословить“. *Bliauz-* || *bliaušk-* ср. с лит. *taũzyti* „болтать, молоть вздор“ РФВ LXV 322 и *tauškiù, taĩkšti* Kossarzewski Lituanica 55b.

8. Сл. *blěsna*, р. *блесна́* „оловянная рыбка вместо наживы, с крючком, для ловли щук и окуней“ . лит. *blìzgė* „т. с.“ Dùsetos. Ср. прасл. *blěskъ* Berneker 63 : лит. *blìzgas* „блестка“.

9. Сл. *bo* Berneker 65 : лит. *bė* „ибо, потому что“ Dùsetos. Sáugais, *bė* sumìndysiu! „берегись, а то раздавлю!“, пр. *beggi* „ибо“ из *be-gi*.

10. Сл. *bolbotati* Berneker 69 = лит. *balbatúoti* „болтать, балаболить“ (ką̃ tù čià *balbatúoji*? Dùsetos), *balbatà* „болтун, пустобай“ : *balbù, balbėti* „болтать“ (ср. Юшкевич Лит. сл. I 145). Ср. *blàbositi* „заикаться; лепетать“ : лит. *balbasúoti* „невнятно говорить“.

11. Сл. *bodǫ, bosti* Berneker 65 : лит. *bedù, bedžiaũ, bèsti* „втыкать во что-нибудь“ (peĩlis *in-sì-bedė* žẽmėn; kuõlą *iñ-bedė*, ẽ skỹlę sù sãvim nusìnešė. Dùsetos), *bẽdrė* „яма“ Kossarzewski Lituanica 38a, *bedris* „топь, трясина“ l. c. 121a, 128a.

12. Сл. *bratъ* Berneker 82 = лит. *brotas* „побратанец, любимец“ : *brótauties* „брататься, дружиться“ Wołonczewski Tamoszians isz Kempis apej Sekima Jezaus Kristaus... Wilniuje 1852 p. 24_{12}, 312_{23}, 313_{16}.

13. Пл. *brazg* „звон“ : лтш. *brāzu, brāzēt* „бушевать, выть“
102 из балт. **brāžō*; лит. *brožti* „оцарапать; drasnąć, kaleczyć“ Kossarzewski Lituanica 41b : лит. *brózdu, brozdėti* „шелестеть, шуршать, производить несильный шум“, *brózda* griñdys Basanavičius Liet. pasakos, Medega liet. mytologijai I 183_{14}, РФВ LXV 312.

14. Сл. *brězgati* Berneker 84, р. *брязги* : лит. *brę̃zgia, breñgzti* „бренчать“, *brìngz-terêti* „брякнуть, ударить со звоном“ или *brángzterêti* Schleicher Lit. Leseb. 64 : лит. *bránkšt!* „*бряк*“.

15. Сл. *bruzgati* Berneker 96, р. *брюзгá* = лит. *briauzgà* „пустомеля“, *briauzgiù, briaũgzti* „говорить вздор“. Р. диал. *брýздить* „брюзжать, ворчать“ можно сопоставить с лит. *bruzduliúoti* „токовать, бормотать (о тетереве)“, tẽtirvinas *bruzduliúoja* Kossarzewski Lituanica 91a.

16. Пл. *buba* „страшилище, которым детей пугают“ : лит. *baũbas* „т. с.“, *baũbti* „реветь (о быке)“. В семазиологическом отношении ср. лит. *maũmas* „baubas“ (Dusetos) и *maumiù* „baubiu“.

17. Сл. *bъrl-* в серб. слове *bȑljaga* „лужа“ Berneker 120, Преображенский 25 : лит. *buřlas* „грязь“; *burlungis* „топь, топкое место“ (Nesselmann Wb. 333) следует, повидимому, читать с мягким *l*, ср. *burliùngis* „толстяк, жирный человек“ (Юшкевич Лит. сл. I 254).

18. Сл. *bьrgъ* Berneker 49 в чеш. слове *brh* „пещера, хижина, шатёр“ = пр. *-birgī* в мест. названии (nomen loci) *Wose-birgo* „логовище козы“ Gerullis De Prussicis Sambiensium locorum nominibus. Tilsis 1912 p. 131. Сюда же должно отнести и лит. *biřginti* „беречь; eikvóti põ nedaũg; używać oszczędnie“ Kossarzewski Lituanica 41b, Svėdasaĩ (Свядосцы Ков. губ.).

19. Р. *чемезúть* „производить сумятицу, сумбур“ Г. А. Ильинский Изв XVI,4 12 : лит. *kèmežoti* и *kemėžúoti* „идти неловко, неуклюже; ковылять, колтыхать“.

20. Сл. *čerslo* „сошник, резец“ Berneker 148 = лит. *keřslas*, pl. *keřslai* „железный инструмент (напр. *dróžtuvas* „струг“, *skābtas* „кривой резак“, *durà* „лом, пешня“ и др.) из *kert-slo-* Brugmann
103 Gr. II,1 p. 373; лит *keřstas*, pl. *keřstai* „кровопускательный ножик, ланцет“.

21. Сл. *čersъ* „через“ Berneker 148 = лтш. *cersa-* в мест. названиях *Cers-angere* (в документе 1253 г.; следует читать *Cers-angure*; ср. лтш. название озера *Eñgure* Endzelin Finnisch-ugr. Forsch. XII 64) и *Cers-upe* Bielenstein Die Grenzen des lettischen Volksstammes 183. Ср. прусские мест. названия *Kirs-appen* (пр. *ape* „река“) и *Kirs-neyden* (пр. *Neyden* собств. имя речки : пр. *Po-neydin* „местность, лежащая при речке *Neyden*“) Gerullis De Prussicis Sambiensium locorum nominibus 50.

22. Сл. *četvьrgъ* · Berneker 153 : лит. *ketvérgė* „20 копеек, т. е. четыре пятака“ (Dùsetos, где говорят и *penkélgė* „пять пятаков, 25 копеек“).

23. Сл. *či* Berneker 155 = лит. *kei* „quasi“ Sappuhn-Schulze Compend. 66.

24. Р. *чúхор, чихолка* „чуб, хохол“ : лтш. *ciesas* pl. „пырей, triticum repens“. Ср. собственные имена лтш. *Cies-upe* BW 6223 (: *upe* „река“) и пр. *Keysonis* campus.

25. Срб. *činiti* „выделывать кожу, дубить“ Berneker 156 в семазиологическом отношении можно сравнить с лит. *dìrbti* (káilius) „т.с.“.

26. Р. *чивцá* „цевка“ Даль IV³ 1337 : лит. *šeivà* „т.с.“. Литовское слово отличается от русского начальным согласным. При полном тожестве начального согласного литовцы говорили бы **keivà*. Этот случай чередования велярного *k* с палатальным не единичный; ср. прасл. *čermuxa* (Berneker 145) и лит. *šermùkšnis* „рябина“, лит. *kleĩvas* и *šleĩvas* „кривоногий“, лит. *kumpìs* и *šumpis* „окорок“, лит. *kveñkšti* и *šveñkšti* „хрипеть, сипеть“, лтш. *kvitêt* и лит. *švitėti* „блестеть“. Ср. Brugmann Gr. I² 545 и сл.

27. Сл. *dělіti* Berneker 195 = лит. *dailýti*, praes. *dailaĩ* „делить“ Zasččiai (Засеть) Гродн. губ.

104 **28.** Сл. *dělo* Berneker 194 : лит. *dailė* „дело, произведение; ремесло; искусство“, asz pádaras táwas ir *dailė* rąkų tawų Daukša Kat. 44_3, tatái io îpaczes búklumas ir *dailė* szatôno Daukša Post. 213_{30}, żmoniu iszmonia rado ir pramane wisokias *dayles* arba remeslus Szyrwid Punkty Kazań 1629 p. 41_6. Сюда же относятся названия разных ремесленников, а имено: *rata-dáila* „колёсник, kolodziej“ Lietuvių Tauta II 11, *rãta-dailė* „т. с.“ Ušpãliai (Ушполь Вилком. у.), *rata-daylis* „kolodziej“ Szyrwid Dict. 99; *Skridáila*, фамилия (Mósėdis Тельш. у.) из *skrit-dáila* „кто делает обода (*skrìtas* Юшкевич Лит. сл. I 62 п. с. *apsėgti*)“; *Kãždailis*, фамилия (Mósėdis) из *kãš-dailis* „корзинщик“ (*kašìs* „корзина, kosz“); *Skryndalis*, фамилия (Kretingà, Телыш. у. Акты Вилен. Археогр. Ком. XIV 148) диал. из *Skrỹndailis* „сундучник“ (skrynià, -ỹnios „сундук, skrzynia“); *Kilpindaylis*, фамилия (1562 г. Акты Вилен Арх. К. XXV 72, 79) „кто делает луки (*kìlpinis*) для стреляния“[1], *dailidė* „плотник; cieśla“ Lietuvių Tauta II 11. Вторая часть литовского названия колёс-

[1] Значение личного имени *Vóž-daila* (ср. название дер. *Vóždaitos* в Субочской вол. Вилкомир. у.) не определимо.

ника *rãta-dailė* вполне тожественна с тою же частью дрисл. слова Дрѣво-дѣлю „плотник“ (Leskien Hdb.[4] 73) :и *-dailė* и дѣлю восходят к общей форме **dailyē*; ср. *конóпля* и лит. *kanãpė* из **kanápyē*.

29. Сл. *dol'a* Berneker 209 = лит. *dalià, -iõs* „часть; участь, судьба, счастье“ (Dùsetos).

30. Р. *дор* „роспашь, росчисть“ : название ятвяжского села *Дора* (1256 г. Полн. собр. русск. лет. II[2] 834), теперь пл. *Dora* — селение в Щебро-Ольшанской гмине Август. у. Э. А. Вольтер Списки нас. мест. Сувалкской губ. 6, 88; лит. Новое *Доры* — сеножать над р. Кеною Вилен. у. Акты Вилен. Арх. Ком. XIV 449. *Дора* ипатьевской летописи по-ятвяжски произносилась **Darā*. Ср. лит. laũką *dìrti* „proscindere humum“.

105 **31.** Р. *дребезг*, пл. *drobiazg* и *drobiózg* Ильинский Изв XVI, 4 стр. 16, Berneker 225 : лит. *drebėzna* „осколок, pl. дребезги“ РФВ LXV 313 : лит. *drãbanas* „тряпьё, рвань“, *drabùžis* „одежда, платье“.

32. Р. новг. *дробѣть* „робеть“ Даль I[3] 1226 : лит. *drebù, drebėti* „дрожать“.

33. Р. *дрочиться* „дурить, бзырить“ Преображенский 197, м.-р. *дрочúти* „раздражать, дразнить, сердить“ Berneker 226 = лтш. *dracu, dracît* „бранить, пробирать“ Rīgas Latv. Biedr. rakstu krājums XV 112, лит. *drãkas, -à* „задирчивый“ : лит. *drinkù, drikaĩ, drìkti* „беситься, т. е. бегать, скакать“.

34. Сл. *druzgati* Berneker 228 : лит. *drùzgù, druzgėti* „распадаться на мелкие части“ : лтш. *drauza* miza BW 21706 var. „хрупкая кора“, *drâuzs* „перхоть“ Rīgas L. B. r. kr. XV 112.

35. Сл. *duda* Brückner KZ XLII 342 = лит. **dauda* РФВ LXVII 237, откуда уменьш. *daud-ýtė* „свирель, дудка“, диал. *daudýtā* „gatunek trąby narodowej około Birż, Kupiszek“ (Kossarzewski Lituanica 86a), *dauditemis* paduduosi Olechnowicz Pasakos, pritikimaj, weselos ir giesmes. Wilniui 1861 p. 46 : лит. *dudẽna* graũsmas, лтш. *dudina* pērkuoniņš BW 19000 „гром погремливает“.

36. Сл. *dupiti* „бить, стучать, топать“ Berneker 238 : лтш. *dupēties* BW 25853,5 var. „издавать глухой звук (?)“, лит. *dùpinas* „ботало“ Изв XVII, 1 23.

37. Сл. *duša* Berneker 239 = лит. *daĩsios* в выражении reñgiasi kaĩp várnos į *dausiàs* lẽktie (Naũmiestis — Владиславов Су-

валкс. г.). Точное значение нашего слова трудно определимо. У Mielcke (Wb. I 44, II 330) слово *dausos* принимает значение „die Luft, die obere Luft“, а у Юшкевича (Лит. слов. I 301) — „kraj błoži, kraj spoczynku“. В пользу толкования, даваемого Юшкевичем, говорит литовское название райской птицы (Paradiesvogel) *dausôs paukszti*s (Ruhig Wb. II 274, Mielcke Wb. II
106 367). Крестьяне Трокского уезда Вил. г. (напр., в Олькениках — Valkinỹkas) представляют себе *daĩsos* таким краем, где „visadù šilta, žiemõs nėrà“, т. е. всегда тепло и никогда не бывает зимы. Ср. следующие выражения, записанные И. О. Яблонским в Олькениках: Ar̃ tíej (sc. paũkščiai), kur̃ *dausósna* ìšlekia? Iš *dausę̃* pargrįšta. Paũkščiai jaũ grįšta ìš *dausę̃*. Jų̃ *dausósna* daũg nùlekia, bèt ìš tęnaĩ mãža pargįšta. Dabar̃ jų̃ pìlnos *daũsos*. Várnos nèlekia *dausósna*. Олькеникское *daũsos* может восходить к *daũsios*; ср. ольк. *dvasà* „дух“ из *dvasià*.

38. Пл. *debra* „овраг, рытвина“ Prace filol. III 73, Berneker 242 = лтш. *dubra* „лужа, топкое место“ Эндзелин ЖМНПр 1910 июль 202 : лит. *Duburỹs* — речка в Крокской (*Krãkės*) вол. Ков. у. и озеро в Антузовской (*Antãzavė*) вол. Новоалекс. у. : *Dubysà* (в актах *Dobeise* Scr. r. Pr. II 680, *Dobyse* l. c. 687) — пр. приток Немана : *Dubingà* — река в Вилен. у. : *Dùbė* — речка в Роговской (Raguvà) вол. Вилкомир. у. : *Dubùkas* — озеро в Куртовянской (Kùrtuvėnai при р. Kùrtuva) вол. Шавельск. у. Др.-чеш. *dúbra* „pascua in montium convallibus“ Berneker 215 может восходить и к праславянской форме *dub(ъ)ra*; ср лит. *daubura* „долина“ Ruhig Wb. II 350, Mielcke Wb II 468, Kur̃ *daũburos* gìlios, šlaitẽiiai žalì, tar̃p kálnų plaũkia upẽliai Viltis 1909 № 142.

39. Блг. *dъ́ńak* „слепая кишка, fundulus“ : *dъnó* „дно“ Berneker 246 = лит. *dugnõlis* „слепая кишка“ Kvėdarna : *dùgnas* „дно“ из **dùbnas* (ср. лтш. *dubens*).

40. Сл. *dъrpati* „драть, рвать“ (у Бернекера Slav. etym. Wrb. 256, *dьrpati*) : лит. *durpaloti* „кропать, вахлять“ Kossarzewski Lituanica 43a.

41. Сл. *ědъ*, р. *ѣжа* „яство, снедь“ Berneker 273 = лит. pinigų̃ *ėdžia* „кто много тратит денег“ Dùsetos.

42. Сл. *ęčati* Berneker 267 : лит. *ink-stė-ti* „заикаться, zająkać się“ Kossarzewski Lituanica 45a.

43. Сл. *ęgati*, р. *ягáть* „кричать, брюзжать“, *ягáйла* „горлан“:
107 лтш. *indzêt* „стонать, рюмить“ BW 31023 var., *îgt* „быть угрюмым, нахмуриваться“ : лит. *įzgauti* „дико напевать“.

44. Сл. *gadati* Berneker 288, Эндзелин ЖМНПр 1910 июль 202, Буга РФВ LXVI 236 = лит. *godóti* „стараться“ Kossarzewski Lituanica 44a; *godaũ, godýti* „находить чутьём, соображать“. Kãtinas *at-gõdo* sãvo namùs; bẽt *at-godeĩ* kẽlią namõ Sãlos (Солы Вилкомир. у. См. Юшкевич Лит. сл. I 709). Может быть, сюда относится и лтш. *gùods* „честь“.

45. Сл. *gava* „ворона, карга“ Berneker 297 : р. *гал-ка* Berneker 293 = лит. *kóvas* „грач, галка“, прасл. *kavъka* Berneker 295 : пр. *kole* (в рукописи *kote*, но ср. *col-varnis* Voc. 726 „corvus frugilegus“) Voc. 724 „галка“.

46. Сл. *gladъ-kъ* Berneker 300 : лит. *glodùs* „гладкий“, *glodì* mergýtės galvẽlė Kálvaičio Prūsijos Lietuvių Dainos 159 (№ 300); *glõdnas* и *glodnùs* „т.с.“ Юшкевич Лит. сл. I 707 : Kàd tavì *glódos* atim̃tų! Ar̃ tavì *glódos* nešiój !? Kossarzewski Lituanica 218a : *glódžiu, glósti* „гладить“, *susiglósk* gálvą — papũrusi (Kvẽdarna). Корень *ghlādh-* в балтийских языках известен и на ступени *ō* ; ср. лит. *gluodas* „gładki“ Szyrwid Dict. 59, *gluodinimas* „gładzenie“ l. c., *gluodnùs* „гладкий“ Basanavičius Ožkabalių dainos I 132 (№ CLIV), II 90 (№ CCCV), *gluõdenas* „медяница, anguis fragilis“ = диал. жем. *glũdins* (Kvẽdarna; Kossarzewski Lituanica 133b; Юшкевич Лит. сл. I 449) и *glǫudęns* (Veivìržėnai, Mósėdis, Salantaĩ), лтш. *gluodena* „т. с.“, откуда уменьш. *gluodeniṅa* BW 2686, 10, *gluodenīte* BW 9337. Корень *ghlādh-* возник путем распространения из *ghlā-*; ср. лит. *glõ-t-nas* „гладкий“ (Dusetos) и *gluõ-t-nas* „т.с.“ (Linkmenes; Kossarzewski Lituanica 44a), лтш. *glāsīt* „гладить“ BW 22060 и пр. *glosano* Voc. 778 „anguis fragilis“ РФВ LXVI 243.

47. Сл. *glemyždžь* „слизень“ Vondrák Vgl. Slav. Gr. I 414, Berneker 303 : лит. *glẽmėžius* „слизь“, žuvìs *glemėžiúota* Dusetos.

108 **48.** Сл. *gliva* „гриб, губка“ Berneker 303 = лит. *gléivos* „слизь“ Pasvalỹs Поневежского у., *gleivėti* „покрываться слизью, śluznąć“ Kossarzewski Lituanica 44a.

49. Р. *глудь* „гладкий, скользкий путь или место; гололедица“, ср. Berneker 308 п. с. *gludъkъ* : лит. *gludùs* „гладкий“ Kossarzewski Lituanica 44a, *gludì* galvẽlė „glodì“ Юшкевич Лит. сл. I 707, *glùdnas* „ласовитый, potulny; опрятный (собств. при-

глаженный)“ Dùsetos. Корень *ghlou-*; ср. лтш. *glaums* „гладкий“ BW 12190, 26540 var.

50. Сл. *-go* Berneker 315 = лит. *-ga*, напр., в *nėsan-ga* „ибо“ Bezzenberger Beitr. z. Gesch. d. Lit. Spr. 71, Postilla 1600 г. p. 19, *jo-ga* „jógi, что“ l. c. 71, *betai-ga* „но“ 1579 г. Willent Enchiridion 36_9, 38_{24} или *batai-ga* 1598 г. Kat. 123, *añs-ga* „вот!“, *šis-ga* и *tàs-ga* „вот, вот-те-на“ Raudėnai.

248 **51.** Сл. *godъ* „время, год“ Berneker 316 : сл. *god-ina* (ср. лит. *lent-ýna* „полка“ при *lentà* „доска“) = лтш. *gads* „год“ : лит. *gad-ýnė* „время, эпоха“. Сл. *godina* находится в таком отношении к лит. *gadýnė* как и сл. *vьršina* к лит. *viršūnė*. При заимствовании литовцы имели бы *gadynà, -ỹnos*; ср. *adynà, -ỹnos* „час“ из б.-р. *haď'źina*. Из современных говоров форма *gadynà* (ср. Ruhig Wb. I 34, Mielcke Wb. I 68) мне не известна.

52. Сл. *gomola* РФВ LXVII 238 : р. *гомзу́ля* „комсуля, ломоть, кус“ Даль I³ 921 из **gom-ъg-ul'a-*. Сл. формы *gom-ol-* и *gom-ъz-* своими суффиксами вполне тожественны с лит. формами *gãb-alas* „ком, кусок“ и *gãb-užas* „свёрток; горсть“.

53. Сл. *gordъ* „огород; город“ Berneker 230 : лит. *Gardai* (в док. 1253 г. — *Garde* Bielenstein Die Grenzen 238) — местечко Кальвария в Тельшев. у.; *Gařdamas* — местечко в Россиенском у.; *Gařdinas* — город Гродно. Древне-русское название Гродна *Городенъ*, род. *Городна* заимствовано из литовской формы *Gařdinas*, ср. *gardinỹs, gařdinio* „отгородка в хлеве для мелких животных“ Dùsetos.

249 **54.** Сл. *gostь* Berneker 337 : вост.-лтш. *gost-u* „гостей“ gen. pl. BW 2546, 2547 (I p. 919) и 26630,1 из *gast-u* (основа на согласный). Может быть, сюда должно отнести и лит. *Gastai* — местечко „Gassen, или Heinrichswalde“ Nesselmann Wb. 241; Kalwaitis Lietuwiszkų wardų klėtelė. Tilžėje 1910 p. 33 (у Mielcke Wb. II 262 — *Gaslai* опечатка вм. *Gastai*)?

55. Сл. *gǫba* „гриб“ Berneker 340 : лит. *gumbas* „шишка, желвак, нарост“, *gumbras* „т. с.“, *gumbulas* „желвак, железа“ : *gùmulas, gùmuras* „ком, жемок“. Славянская форма (ср. срб. *gȕba*, м.-р. *ґу́ба*, блг. *gъ̀ba*) от литовской отличается интонацией. Различие интонации находится в связи с грамматическим родом. Если имена существительные в мужеском роде с основою на *-o-* имеют „циркумфлектованную“ долготу, то они в женском роде, образованном при помощи форманта *-ā-*, названную долготу изменяют в „акутованную“. Ср. лит. *vařnas* : *várna* = р. *во́рон* : *во-*

рóна, р. *вóлок* : *волóка*, в.-р. *кóроб* : б.-р. *карóба*, лит. *laĩvas* : **láiva* (= лтш. *laĩva*) „лодка, корабль“, лит. *kaũpas* : срб. *kũpa* (*kũp* новообразование), лит. *maĩnas* : р. *мѣна*. При *gumbas* женский род был бы **gùmba*; ср. *kùmpa* „желвак, нарост“ (Lĕnas Вилкомир. у.). Срб. *gũba* : лит. *kùmpa*, пл. *kępa* „кочка“ = лит. *gaũgaras* : *kaũkaras* „бугор, вершина горы“ = лит. *geĩbti* : *keĩpti* „слабеть, издыхать“.

56. Р. *грабáстать* : *грабáздать* „хватать, грабить“ = лит. *grabasčiõti* „хватать, красть понемногу“, *grabėstúoti* „хватать ощупью“ : *grebėzdúoti* „хватать ощупью“, *grebėzdas* „неуклюжий человек“, *grebezúoti* „лепетать“.

57. Р. *грамáздать* „хватать, грабить“ : лит. *ãp-grama* adv. „ãp-graba, поверхностно“. Р. *громозд* „куча, ворох, груда“ Berneker 345 : лит. *gramõzdai* „рухлядь, baldai“ Basanavičius Liet. pasakos yv. IV 53, *gremėzdai* „т. с.“, *gremėzdas* „неуклюжий человек“, *gremezúoti* „лепетать“ : *gramėti* „падать с грохотом, проваливаться“.

250 **58.** Сл. *gręda* „бревно, балка“ Berneker 358 : лит. *grindà* „половая, мостовая доска“.

59. Сл. *gruzla* „ком, глыба“ Berneker 358 : лтш. *grauza* miza „хрупкая кора“ BW 21707 var., *grauzd-upīte* „песчаная речка“ BW 13630, 4 : лит. *gružùlis* „клёцка“, *gružià* „kiełb naski, gobius fluviatilis“ Szyrwid Dict. 89.

60. Пл. *guga* „шишка“ Berneker 361 : лит. *gugà*, род. *gùgos* „выпуклина, горбик“ = р. *грум* „глыба, ком“ Berneker 357 : прасл. *grъmъ* „куст“ l. c. 358.

61. Р. *гулóм* „огулом, оптом“ Berneker 361 : *гилем* пришли „толпой, буйным скопищем“ Даль I³ 863 : *óглом* „огулом, оптом“ Даль II³ 1652 (откуда лит. *aglù*) из **o-гълъмь*. Сюда, повидимому, должно быть отнесено и р. *гýля* „шишка, волдырь, нарост“ РФВ LXVII 240.

62. Срб. *gũra* „горб“ Berneker 363 : лит. kálno *gùras* „выступ горы“ РФВ LXVII 240, *gurnas* „лодыжка, мыщелка на ноге“ : *gũra* „человек, который ходит, выпрямив шею, хотя весь держится непрямо“ Sãlos, лтш. *gūrāties* „шататься (?)“ BW 25875, 8, Endzelin KZ XLIV 68.

63. Пл. *guziel* „опухоль“ Berneker 343 : лит. *gùžulas* „сноп из огрёбков“ Dùsetos = лит. *kaũkuras* „бугор, вершина горы“: лтш. *kukurs* „горб, спина“ = лит. *kauprà* „холм“ : *kuprà* „горб“. Ср. РФВ LXVII 239.

64. Сл. *-gъ* Berneker 366 = лит. *-gu*, напр., в *árgu* „или же“ Daukša Post. 17_{30}, 27_{35} = *árgu* l. c. 17_{31}, 131_1 = *argu* l. c. 25_{28}, 26_1, 93_{14}, 206_7, т. е. *aĩ-gu*; *ie^a^igu* „если“ l. c. $18_{13.33}$ = *jáigu* Kvědarna; *je-gù* „если“ Dùsetos; *tasai-gu* „тот ли“ Daukša Post. 23_{21}, *tatái-gu* „это же“ l. c. 52_{22}, 130_{22}, *tiê-gu* „те ли“ l. c. 23_{21}, *tiê-gu* l. c. 30_4; *tú-gu* „ты ли“ l. c. 26_{26}, *táwi-gu* wienam' „одному ли тебе“ l. c. 175_{30}; *ne-gu* „разве не“ l. c. $130_{23, 24, 31, 37}$, $131_{9, 14, 16}$, *nè-gu* „разве, исключая, chyba“; *noresiù-gu* „если захочу“ Daukša Post. 62_{30}, *nórie-gu* „если ты хочешь“ l. c. 9_5, *meldiê-gu* tu Daukša Kat. 21_{20}, *turié-gu* tu „должен ли ты“ l. c. 26_{10}, prânaszas *e^a^ssié-gu* tu? „не пророк ли ты?“ Daukša Post.
251 31_{27}, *lâpiṣie-gu* „если будешь баловать“ l. c. 90_1, *túri-gu* „имеет, имеют ли“ l. c. 18_{35}.

65. Сл. *gъdelъ* „щекотка“ Berneker 367 : кашуб. *gedlec* „щекотать“ Prace filolog. III 384. Корень *gud-* (: *kut-* в лит. *kùtinti* „щекотать“ Dùsetos и лтш. *kutinât* „т. с.“) некогда был известен и балтийской группе языков. Ливское слово *gödīnt* „щекотать“ (Thomsen Beröringer 264; лив. *ö* из *u*, ср. лив. *söv* = фин. *suvi*, лив. *törg.* = фин. *turku*) Эндзелин считает заимствованием из языка корси (лтш. *kùrši*, лит. *kuršiai*)[1], или куронов. Корсь отличалась от литовцев и латышей, между прочим, и тем, что вместо *kùtinti* || *kutinât* говорила *gudint*.

66. Сл. *gъmъzati* „ползти“ Berneker 367 : лит. *gūmúoti* „идти, переваливаясь с ноги на ногу“, р. *гим* „киша“, *гимзúть* „копошиться, шевелиться во множестве, кипеть“ Даль I³ 863 из прасл. *gym-ъz-iti*.

67. Сл. *gybati* „гнуть“ Berneker 373 = лтш. *gūbuoties* „нагибаться, ходить согнувшись“ BW 21569, *gūbâtiês* „нагибаться, наклоняться“.

68. Р. новг. *гверста* „дресва, крупный песок“ Жив. Стар. III 378 из прасл. **gvьrsta* : срб.-хр. *zvrst* „род мягкого камня“ Geitler Lit. Stud. 74, лит. *žvìrzdas* „крупная песчинка“, pl. *žvìrzdai* „дресва, крупный песок“, лтш. *zvìrgzdi* „т. с.“ BW 38, 10034, 15935. Ср. лит. *gargždas* „крупная песчинка; pl. дресва“ Юшкевич Лит. сл. I 109 п. с. *asỹs*, 414; *gargždais* nazywają pole kamieniste, żwirkowate, bezpłodne Kossarzewski Lituanica 134a; kuĩ yrà *gargžna* sù móliu, giliaĩ árk laũką Kalend. 1862

---

[1] О языке корси писал И. М. Эндзелин в Finnisch-Ugrische Forschungen XII (1912), S. 59-72.

p. 32^{a}_{48}; *gargžninis* júodžemis l. c. 29^{23}_{34}; лтш. *gargzda* „песчаная (с дресвою) почва". Собственное имя местечка *Gargždaĩ*, вин. *Gárgždus* (Тельшев. у.) говорит в пользу того, что вместо *gařgždas* (Яблонский у Юшкевича Лит. сл. I 414) следовало бы писать *gárgždas*.

252 **69.** Сл. *xrustěti* Berneker 403 из **ksroust-* = лтш. *skràustêt* „хрустеть" Rīgas Latv. Biedr. rakstu kr. XV 135 : лит. *skriaũznas* „худой и тоненький" (Lìnkmenes) из **skriauzd-na-s* „хрустящий".

70. Сл. *xrupati* Berneker 404 из *ksroup-* : лит. *skriupsnùs* „хрустящий", *skriùpsi*, *skriupsěti* „хрустеть" Dysnà : *skraĩbis* „боязнь" Юшкевич Лит. сл. I 183 п. с. *báimė*, *skraubstaũs*, *skraubstýties* „пугаться, опасатсья" l. c. I 207, п. с. *bijótis*, 410 п. с. *gąstáutis*.

71. Сл. *imǫ*, *jęti* Berneker 426 = вост.-лит. *imù*, *jėmjaĩ*, *iĩmti* „брать" Dùsetos (старики), Lìnkmenes, Szyrwid, Daukša, *jemù*, *jėmjaũ*, *jiĩmti* Dùsetos, Jūžintaĩ = лтш. *jemu*, *jēmu*, *jimt* Endzelin KZ XLIII 24, жем. *jamù*, *jiėmjáu*, *iĩmti* (Явнис у Гуковского, Описание Россненского уезда. Ковна 1893 стр. 53) из *jemù*, *jėmjáu*, *iĩmti*. Западно-литовская форма *ėmiaũ* лишилась начального *j* под влиянием *imù* и *iĩmti* из балт. **jimō* и **jimtei*. Лит. и лтш. *jemu* „беру" (ср. др.-инд. *yámati* „держит, даёт") в виду начального *j* не может быть тем же самым словом, что и лат. *emo* „беру, покупаю".

72. Сл. *inьjь* Berneker 432 : лит. *ýnis*, род. *ýnies* f. „иней, szron" Юшкевич Лит. сл. I 530.

73. Сл. *istъ* Berneker 435 = лтш. *īsts*, *īstens* и *īstans* „истинный, настоящий", *īsteniēki* „родные" BW 8489, 27430. Интонация латышского слова *īsts* (ср. срб. *īstī*) показывает, что оно не может быть заимствованием из русского. Из **ǵsto-* при заимствовании латыши имели бы **ists*; ср. лтш. *istaba* „изба" из др.-р. *istob* род. мн. или *istobka* (ср. лит. *karčemà* „корчма" из др.-р. *korčóm*, *korčómnik*). Долгота начального *i* в лтш. слове *īsts* показывает, что основною формою славянского слова не может быть **ǵstъ*. В этимологическом родстве с *istъ* = *īsts*, повидимому, находится и племенное имя дверних пруссов *Aestiorum* gentes (C. Taciti Germania cap. 45), или Aisti (Einhardus 844 г.). Этим именем, повидимому, назывались только те пруссы, которые жили
253 вблизи устья Вислы и у Фришгафа. Фришгаф у литовцев

называется *Aismarės* (Nesselmann Wb. 13, 383 из *Aist-marės* J. Schmidt KZ XXXIII 158[1]).

74. Сл. *ivića* „пояс, лента“ Berneker 439 : лит. *ievà,-ōs, ìėva* „гуж (в упряжи)“ Dùsetos.

75. Сл. *jakъ* „сильный, крепкий“ Schachmatov AslPh XXXIII 89 : лит. *juokiù* „numanaũ, чую“, ìř àš *nu-juokiù* kuř Adùtiškis (Dùsetos); *jėkiù, jėkti* „понимать“, ãnas niėko *nenujėkia* l. c.; *at-si-jokėti* „придти в себя“ l. c.

76. Сл. *jato* „толпа, множество“ Berneker 450, р. *ятвá, я́тво* „стая, косяк рыбы, руно“ : др.-пл. *jaćwing* (ср. gens *Jaczwingorum* Dlugosz Histor. Polon. Lipsiae 1711 lib. IV 394; natio *Jaczwingorum* l. c. lib. VII 770), др.-р. *Ятвягъ* из балт. **jātv-inga-s* или **jātuv-ingas*, если *ятвягъ* из * ѩтъвагъ. Племенное название **jāt(u)vingas* в семазиологическом отношении можно сравнить с названием карелов (фин. *karjalaiset* : *karja* „стадо“). Ср. лит. *jotis, -ies* f. „верховая езда (Nesselmann Wb. 39); конное войско (Daukantas Būdas 207—209)“.

77. Сл. *jędrъ* „торопливый, быстрый, скорый“ Berneker 455 : лит. *Indrajà* — речка, вытекающая из озера *Indrajas* вблизи м-ка Daũgailiai (Довгели) и впадающая в реку Šventója (Свента) через озеро Paštỹs; *Antándrajė* (диал. *Untándrajė*) из **Antà-indrajė* — деревня над оз. *Indrajas*; *Pa-indrė* — деревня при р. *Indrajà*; *Indraĩlis* — озеро между деревнями *Paindrė*, Vozgėliai и Davaĩniai (Дусятской вол. Новоалекс. у.) : пл. *Indr-up-ka* — заст. и дер. в Вилен. губ. (Słownik geogr. III 277, XV 611) из лит. *Indr-upis* (*ùpė* „река“), лтш. *Indra*, р. *Индрица* — правый приток Зап. Двины Сапунов Река З. Двина, примеч. XIV[90], Słownik geogr. XV 611, III 277 : русск. *Идрия* — озеро в Себежском у. Вит. губ. (Трусман) и речка *Идрица* — приток р. Великой в Себежск. у. Słownik geogr. III 243 из балт. **Indrijā*.

78. Сл. *kavornъ* Berneker 298 : лтш. *kuõvãrna* „галка“ BW
254 16003, kuõvãrnis „т. с.“ BW 2686, 2, 7 : лит. *kóvarnis* „грач, gawron“ Laĩžuva; Kossarzewski Lituanica 123b из *kó[va]-varnis*; ср *kóvas* „грач“.

79. Сл. *kladъ* Berneker 507 = лит. *klõdas* „слой, warstwa“ Subãčius; Kossarzewski Lituanica 46a, *pa-klõdė* „простыня“ (у Бернекера 508 с неверным обозначением интонации!).

80. Сл. *kladǫ, klasti* „скоить, холостить“ Schachmatov AslPh XXXIII 90 : *kladǫ, klasti* „укладывать, класть“ = лит. *guldaũ*,

guldýti „скопить, холостить“ Dùsetos : *guldaũ, guldýti* „укладывать, класть“.

81. Срб. *klȅknēm, klȅći* „падать на колени“ Berneker 514 = лит. *klénkti* „идти скоро“ Alsėdžiai, kàs gál *klénkti* priẽš vėją taĩp vėlù? *at-klénkiu, at-klénkti* „скоро приходить“ (у Юшкевича Лит. сл. I 127 ударение обозначено неверно); лтш. *klencēt* „прихрамывая таскаться“ Bielenstein Die Lettische Sprache I 145.

82. Срб. *klȉca-ti* : срб. *klȉk, klȉka*, р. *клик, клúка* = лтш. *brēkât* BB XXV 271 : лтш. *brèkt* „кричать“ = лит. *klýkauti* „покрикивать“ : *klỹkti* = *rėkauti* : *rėkti* „кричать“.

83. Р. *клы́кать* „плакаться на что-либо, хныкать“ Даль II³ 303 : лит. *klūkiù, klūkti* „клянчить, канючить“ Kvėdarna, Юшкевич Лит. сл. I 442 п. с. *glabóti*, Daukantas Būdas 123_{13}, 233_{12}. По отношению к интонации *клы́кать* || *klūkti* можно сравнить с срб. *klȉcati* || лит. *klỹkti*.

84. Р. *кобéня* „крюк стенной“ Даль II³ 317, ср. Berneker 532 : лит. *kaben-ėkas* „крюк“ (Юшкевич) и *kebenėkas* „т. с.“ (Куршат) : *kabėklis* и *kebėklis* „т. с.“.

85. Р. *кокóра* „копань, лесина с корнем“, *кокор-ы́га* „копань“ : *кочерá* „суковатое дерево, коряга“, *кочер-ы́га* „кочанный стебель“ : *кокýра* „лепёшка, ватрушка“ (в семазиологическом отношении ср. н.-в.-н. *Krapfen* „крендель“ при с.-в.-н. *krāpfe* „крюк“) : *кочýра* „кочка“ из **kokėurā*. *Кочергá* — производная форма от слова *кочера*. *Кочьр-га* : *кочера* = *четвьр-*
255 *-гъ* : *четверо*. Формы *кочера* || *кочура* по отношению к суф|иксам можно сравнить с лит. формами *kaĩkaras* || *kaũkuras* „бугор, вершина горы“, а формы *кокора* || *кочера* — с лит. *kùkštara* (Юшкевич Лит. сл. I 130 п. с. *atkùkštaroti*, 487 п. с. *gugà*) || *kùkštera* „горб, спина; клажа коробейника, носимая им на спине“ (Daukantas Būdas 130_{23}, Ylakiai). Из балтийских языков с названными словами можно сопоставлять : лтш. *cecers* „курчавый“, *cekuls* „хохол; пучок“ = лит. *kėkulas* „ком“, šlapì grūdaĩ sukiñba in *kėkulus* (Юшкевич) : лит. *kakarlis* „мутовка, sėkor (ср. р. *кокóра* !)“ Panemunėlis.

86. Сл. *kolbositi*, чеш. *klábositi* „болтать“ Berneker 506 = лит. *kalbãsiju, kalbãsyti* „болтать, разговаривать“ Kùpiškis, Svėdasaĩ.

87. Сл. *koldęd'źь* „колодец“ Berneker 543 : прасл. *kolda* „колода“ = лит. *šul-inỹs* и жем. *šùlinė* (с двумя ударениями!) „колодец“ : лит. *šùlas* „столб (собств. колода); клёпка“.

88. Сл. *kolъ* Berneker 551 : лит. *kuõlas* „кол“ = лат. *jocus*: лит. *juõkas* „смех, pl. шутки“.

89. Сл. *komati* „толкать“ Berneker 552 : р. *комѣть* „изнурять себя“ Даль II³ 378 : лит. *kamúoti* „мучить, изнурять“ Dùsetos, Kvědarna, Юшкевич Лит. сл. I 405 п. с. *galąsti*, Вольтер Лит. хрест. 208_{44}.

90. Р. *комýля* „ком, кусок“ Даль II 378 : лит. *kamulỹs* „клубок“ Mósėdis, Laĩžuva = слов. *gomúlja* Berneker 326 : лит. *gãmulas* „ком“.

91. Р. *конáть* „душить, сживать со-свету“, пл. *konać* „умирать“ Berneker 560 = лит. *kanóju*, *kanóti* „мучить, убивать“ Kvědarna, если лит. слово не заимствовано.

92. Сл. *konopja* Berneker 558 и лит. *kanãpė* „конопля“ восходят к праформе **kanapyē*. Литовцы с культурою конопли познакомились приблизительно в одно и то же время, что славяне, но без посредничества последних. Из прасл. формы *kanopja*
256 или *konopʲa* при заимствовании литовцы имели бы **kanapià* (в части зап. и вост. говоров — **kanapjà*) или **kanaplià*.

93. Сл. *kotъ* Berneker 589 : лит. *katìs,-ìės* f. „кошка“ Vabalniĩkas, Pasvalỹs Поневежск. у., *kãtys* nom. pl. (у Бреткупаса *katis* Bezzenberger Beitr. z. Gesch. d. Lit. Spr. 101) = фин. *kasi*, *katti* „кошка“ (из балт. языков?) : вост.-лтш. *kotyns* из *katins*, Jõńeišam taidys ūsas, kai munami *kotynam* BW 20274.

LXXI 50 94. Сл. *krajь* Berneker 605 : лит. *Krúoja* — приток реки Mūša (откуда местечко *Pa-krúojis*, Покрои, Поневеж. у.) = куронск. *Croye*, т. е. *Kruoja*, ручей между Алшванген и Эдвален Bielenstein Die Grenzen 477.

95. Слов. *krękа* „черный дятел, dryocopus martius“ Berneker 609 : лит. *krãkė* „т. с.“ Kvědarna.

96. Сл. *kroky* Berneker 621 : лит. *krãkė* „lazdà, палка“ Mósėdis, Salantaĩ. Лит. krẽklas, pl. kreklaĩ „стропило, krokiew“ (Dùsetos, Výžuonos) заимствование из белорусского, ср. *крякла* у Даля II³ 505, Преображенского 388.

97. Сл. *krukъ* „ворон“ Berneker 629 : лит. varnus arba *kriauklius* acc. pl. Daukantas Būdas 113_{21}, лтш. *kraûkli* kraucināja „вóроны каркали“ BW 11950.

98. Сл. *krupa* Berneker 630 : лтш. *kraupa* miza „хрупкая кора“ BW 21706 var., *kraũpis* „парш“, лит. *kraupùs* „шершавый, chropawy“ Szyrwid Dict. 26 : лит. *krùpis* „жаба, ropucha“ Alsėdžiai, Kossarzewski Lituanica 138b, Юшкевич Лит. сл. I 129 п. с.

atkrupìnti, 142 п. с. *atrébžduoti*. Ср. P. Persson Beitr. z. idg. Wortforschung 862.

99. Срб. *kȕka* „крюк“ Berneker 639 : лит. *kaũkas* „норило“ Изв XVII, 1 33. *Kùka* (по-литовски было бы **káuka*) || *kaũkas* в интонационном отношении можно сравнить со следующими парными формами : б.-р. *карóба* || в.-р. *кóроб*, лит. *kaĩbas*, срб. *kljȕna* || срб. *kljûn* Berneker 529, *сморóда* || *смóрод*, *волóка* || *вóлок*, *мѣ́на* || лит. *maĩnas*, лтш. *laĩva* (= лит. **láiva*) || лит. *laĩvas* „лодка, корабль“. Ср. P. Persson Beitr. z. idg. Wortf. 528.

51 **100.** Пл. *kulig* „чайка“ Berneker 642 : лит. *kúolinga* „рыбная птица, синевато-серая, величиною с цаплю (garnỹs), но поменьше, чем žuvĕda (белая птица; Larus?)“ Dùsetos. Кашуб. *kuling* „kulig“ Prace filolog. III 410 не есть ли древне-прусское слово? Вокализм этих слов неясен. Ср. лит. *bluõzgas* || лтш. *blauzga* „перхоть“, лит. *kúopa* „толпа, собрание“ || *kaĩpas* „куча, насоп“, *spúogas* || *spáugas* „прыщ“, *búožė* || лтш. *bauze* „набалдашник, шарик“, *šliuõžti* || *šliaũžti* „ползти“, *ruõpti* (Юшкевич Лит. сл. I 622) || *raupýti* „ковырять, долбить“, *suõkti* || *saũkti* „протяжно петь“, *sruõbti* || *sraũbti* „хлебать“, *čiuõžti* || *čiaũžti* „скользить“.

101. Сл. *kuprъ* „грузка“ Berneker 646 : лит. *kauprà* „холм, бугор“, *kaũparas* „курган“ Veliuonà.

102. Ц.-сл. ковъ-ти Leskien Hdb.[4] 113, Berneker 592 : р. *ку-ю*, пл. *ku-ję* || лит. *káu-ju* = ц.-сл. тровъ-ти : пл. *tru-ję* = лит. *šlav-ù* Kvĕdarna : лит. *šlúo-ju* „мету“. Прасл. *kuti* (= лит. *káuti*, лтш. *kaût*) || *kov-a-ti* можно сравнить с лтш. *lùgt* || лит. *lūg-o-ti* „просить“ (Daũkantas). Ср. Изв XVII, 1 27.

103. Р. *кузлó* „гузло“ Даль I[3] 1004 из прасл. **kuzъlo* : лит. *kùžulas* „сноп огрёбков“ Dùsetos, лтш. уменьш. *kuzulinis* „хохол“ BW 2558 : лтш. *kuźli* „космы“ : *kuzma* „горб“ BW 24050. Р. *гузлó* из **guzъlo* находится в родстве с лит. *gùžulas* „сноп огрёбков“ Dùsetos. Ср. P. Persson Beitr. z. idg. Wortf. 114, 465.

104. Сл. *-kъ* в ц.-сл. нѣ-къ-ли „τάχα, forte“ Leskien Hdb.[4] 106 : лит. *tàs-ka-t*, *šìs-ka-t*, *añs-ka-t* „вот! вона!“ Bezzenberger Beitr. z. Gesch. d. Lit. Spr. 175, 176, *anas-ka-t* „т. с.“ Nesselmann Wb. 185, *tas-ka-jau* „tas-jau, тот же самый“ l. c. 91. Рядом с *tas-ka-t* говорят и *tàs-ga*, *tàs-ga-t*, *tàs-ga-ti-s*, *tàs-ga-tês* „вот! вот тебе и на!“ Raudĕnai, Varniaĩ, Laĩžuva; ср. сл. *ne-kъ-li* с *ne-gъ-li* Berneker 316.—Иначе о *tàskat* и др. Эндзелин Lietuvių tauta II 291.

105. Сл. *kъlpъ* Berneker 650, кашуб. *kelp* „łabędź morski“
52 Prace filolog. III 399 : лит. *gulbis* „лебедь“ Kvědarna, Юшкевич Лит. сл. I 488, 714, *gulbė* „т. с.“ Dùsetos, Kùpiškis, Lìnkmenes (форма *gulbẽ* мне неизвестна). Вместо *gùlbas* (Berneker 660, Leskien Bild. d. Nomina im Lit. 189) следует читать *gulbas* (ср. лтш. *gùlbis*). Славяно-балтийское название лебедя представляет для нас большой интерес своим консонантизмом. Такие слова, которые являлись бы в двух формах: одна — со звонкими согласными, а другая — с глухими, не составляют большой редкости. Привожу несколько балтийских примеров чередования звонких согласных с глухими в одном и том же слове. Лит. *gúoga* Labanóras || *kúoka* „дубина“ Dùsetos. *Gungulỹs* || *kunkulỹs* „клуб воды“. *Gaĩgaras* || *kaĩkaras* „холм; вершина горы“. *Gaĩras* || *kaĩras* „косма, волос (грубый)“ Joniškis Шавельск. у. *Geĩbti* || *keĩpti* „ослабевать, издыхать“. *Gargulỹs* || *karkulỹs* „хрип“. *Grýtis* || *krýtis,-ies* „сак рыбачий“. *Glìžti* || *klìšti* „искривляться“. *Glusnùs* || *klusnùs* „чуткий“. *Griaĩnos* Dùsetos || *kriaĩnos* „черенок ножа“. *Grìgti* || *krìkti* „рассеиваться“. *Dvozgulỹs* || *tvoskulỹs* „перхота“. Лтш. *dzeruôkslis* || *ceruôkslis* „задний (жерновой) зуб“. Лтш. *buols* || *pùols* „комолый“. *Duols* || *tuols* „т. с.“. Лит. *buñburas* || *puñpuras* „почка“. Лит. *burnà*, acc. *bùrną* || лтш. *pur̃ns* „морда“. Лтш. *baũgurs* || *paugurs* „бугор“. Лит. *gùmuras* || лтш. *kumurs* „куча, рой“ Изв XVII, 1 32. *Gardìs* || *kardìs* „решотка“ Aist. stud. I 141. *Glèbỹs* || лтш. *klèpis* || лит. *klèbỹs*, acc. *klẽbį* „обхват, объятие, охапка“ Aist. stud. I 154.

106. Сл. *kъrčь*, м.-р. *корч* „куст“ Berneker 665. Если в древнепрусском языке слово *Curche* (в акте 1249 г.) действительно служило для обозначения последнего „снопа“ жатвы, в который, убегая от жнецов, пряталось божество плодородия, то оно может быть вполне тожественным с малорусским *корч*. Что *Curche* могло обозначать последний сноп жатвы, видно из следующих слов акта: Idolo quod semel in anno collectis frugibus consueverunt confingere et pro deo colere, cui nomen *Curche* imposuerunt, vel aliis diis qui non fecerunt celum et terram qui-
53 buscunque nominibus appellentur, de cetero non libabunt. Mierzyński Mythologie Lituanicae Monumenta I 89. Имя божества *Curche* сохранилось в следующих географических названиях (ср. Pierson Altpreuss. Namencodex) : 1) *Curh-sadel* campus вблизи Hohenstein, на ю.-з. Вармии 1254 = *Kurko-sadel* 1341 = *Kurchus-sadil* 1371 = *Kurken* 1346 = *Korkaw* 1428 г. = теперь Dorf *Kur-*

ken; 2) *Kurkau*—местность в окр. Gilgenburg 1338 г. и 3) *Kurke-lauk* вблизи Nordenburg'a 1345 г. = теперь Gut *Kurken-feld*. В собственном имени *Kurkus-sadil* форма *Kurkus* есть род. ед. ж. р., где окончание *-us* (с долгим *u*) восходит к старшему *-ōs*; ср. *Kurkosadel* из *Kurkōs sādelē*, или *sādilē* „деревня (ср. лит. *sodà* Kvědarna, Mósėdis, Alsėdžiai) божества *Kurkō*". Божество *Curche*, как показывает *Kurkussadil* || *Kurkosadel*, по-прусски называлось *Kurkū* (ср. диалект 3-го катехизиса) или *Kurkō* (ср. диалект эльбингенского словаря). *Kurkō* (по-литовски было бы *Kurka*) вместе с *kъrčь*, может быть, находится в родстве с др.-инд. *kurcá-* „связка, вязанка, пучок".

107. Сл. *kъrmiti* Berneker 668. Р. *о-кóрм* „отрава" в семазиологическом отношении можно сравнить с лит. *apì-penai* „отрава, яд" (Daukša Post. 49_9) || *penėti* „кормить".

108. Сл. *kъrpa* Berneker 669 : лит. *kurpjù*, *kurpjaũ*, *kuřpti* „корпеть" Dùsetos.

109. Срб. *krplje* Berneker 670 : лит. *kurplė* „kùrpė, башмак" Юшкевич Liet. dainos 1050, 4.

110. Сл. *kъrzina* „корзина" (иначе Berneker 578) : лтш. *kurze* „кузовок из коры (для ягод)", vīžu *kurze* BW 31349 или vīžu *kurza* BW 20531, 20602, 20690, 31632 „связка лаптей".

111. Сл. *kъsьnъ* Berneker 672, ц.-сл. *късьнѣти* „медлить, мешкать" Leskien Hdb.[4] 119 : лит. *kušù*, *kušėti* „двигаться, шевелиться" = лит. *trunkù*, *trùkti* „медлить, мешкать" : лит. *tráukti* „тянуть; отправляться (напр., ištráukė į miẽstą)".

54 **112.** Сл. *kyjь* „палка, молоток" Berneker 676 : лит. *kūja* "ходуля" Dùsetos, Kùpiškis, Taurãgnai, лтш. *kūja* „палка" BW 11335, 16262, 23333; лит. *kūjõkas* „ходуля" Viekšniaĩ, Virbãlius, Kossarzewski Lituanica 126a: *kūza* „палка" BW 11336, 26124, 1.

113. Сл. *kyla*, срб. *kìla* Berneker 677 = лит. *kúla* „кила" (Veliuonà), „горб, шишка" (Alsėdžiai)". Kopūstai į *kúlas* išėjo; *kúloju*, *kúloti* „рости в шишки, wypuszczać guzy" (Юшкевич), kopūstai pràded *kúloti*, t. y. léisti gumbùs; *kúlotas* „с килою" Kossarzewski Lituanica 92a. Существование лит. формы *kūlà* сомнительно.

114. Сл. *kypěti* Berneker 677, Буга РФВ LXVII 242 = лит. *kūpėti*, praes. *kūpu* „выливаться через край из посуды от кипения, кипеть", лтш. *kûpêt* „дымиться" : лит. *Kupà*, род. *Kupõs* (в РФВ LXVII 242 неверно **Kùpos*!)—левый приток реки *Lėvuõ* (Лавены; асс. *Lėvenį*) под м-ком Kùpiškis (Купишки) Вилкомир.

у. : *Kupawka* — речка вблизи дер. *Kupawa*, в 18 в. от Ошмяны (Ašmenà) Słownik geogr. IV 883; *Kupowo* — озеро вблизи дер. *Kupowo* в Сувалкс. у. l. c. IV 889.

115. Сл. *lagoda* Berneker 684 : лит. *loga* „громада, куча; что идёт к месту и делу" (Юшкевич). Kiřmys vienõ *logo* gùli, vìrbžd, krùt. Dĕk iñ *logą*, kàs kám išpúo'a. Tàs eĩn iñ *logą* „это идёт к стати; это под стать". Jìs, kaimýnas, ne'dĕtas į mũsų *logą* (Яблонский у Юшкевича Лит. сл. I 507 п. с. *įdėti* пишет *lõgą*) „он, сосед, еще не включен в нашу компанию, в наше общество; он нам еще не стать". *Logà* (диал. *lâgà*) „kaĩtas, раз" GGA 1885 S. 938. *Lóga* „kaĩtas, раз", màna *lóga* „моя очередь, очередь за мною" Kurschat Grammatik der Lit. Spr. § 1043 = лтш. *lãga* „слой, порядок, очередь". Лит. *logóti* „складывать; składać w ład" (Юшкевич). Jýnai *logója* kraĩtį, t. y. kráuna į víeną *logą* „она приводит в порядок своё приданное". Интонацию лит. слова *loga* мне не удалось установить.

116. Р. *лам* „лом, дром, сухой хворост и коренье в лесу"
55 Berneker 688 = лит. *lúomas* „часть; раз; полоса, участок земли; ряд; сословие, звание; образ, вид, род" : *lúomas* „dalìs laũko; ława" (жем. *lûms*) Kossarzewski Lituanica 36b. Víenu *lúomu* (жем. *lûmu*, где *ū* из *uo*) àtsiuntė daũg pinigų Юшкевич Лит. сл. I 164 п. с. *atsiųsti*. Kókiuos *lúomus* išėdė píevo tãvo arkliaĩ Юшкевич Лит. сл. II п. с. *lúomas* (жем. *lûms*). Bũčiau piřkęs tą *lúomą* žẽmės l. c. Vienam̃ *lúome* laukaĩ l. c. *Pa-lūma* (диал. из *pa-lúoma*), wyraz żmudzki, oznacza razem wzięte zagony lub błonie kilku z kolei gospodarzy, lub kilku wsi z kolei Kossarzewski Lituanica 114a. *Lúomu* (*palúomu*) sùgulė svečiaĩ añt ãslos Юшкевич l. c. Põ *lúomu sĕk* grũdus, t. y. kìts priẽ kìto l. c. Yrà... moterỹstė *lúomas* šveñtas Daukša Post. 95_1. *Lúomas* vẽdusių iř tekėjusių gẽras yrà l. c. 95_6. Víeno *lúomo* „von einer Gattung" Mielcke Wb. I 154, II 147, Ruhig Wb. II 112, откуда *viena-lúomis, -ė* „одинаковый" Lìnkmenes (Юшкевич Лит. сл. I 286 п. с. *dailùs* имеет *vienlomis*, где *o* = *uo*) и *viena-lúomiškas* „т. с." Dùsetos : ãnas šnẽka *vienalúomiškai*, t. y. nepakéldamas iř nenuléizdamas baĩso. Toj' tu *lûmu* „ĩ tą nukálts, numálts, eben auf den Schlag" Ruhig Wb. II 108, Mielcke Wb II 141 опечатка вм. *tojau* (> *toj' tu*) *lûmu* = *tuojaũ lúomu* (instrumentalis qualitatis. Ср. Delbrück Vrlg. Syntax d. indogerm. Spr. I 240 и сл.). Лит. слову *lúomas* вполне соответствует лтш. *luõms* „раз; улов, налов". При лит. *lúomas* || лтш. *luõms* существует также параллельная

форма *lúoma* || лтш. *luõma* „часть, доля, удел“ Bielenstein Lett. Spr. I 76, 127 : *lúoma* „род, die Art, Gattung“ Mielcke Wb. I 154, II 210, Ruhig Wb. II 158; „сословие, звание, stan“ Daukantas Būdas 103_{18}, Giwatas Didiujû Karwaidû 234_{19}, 242_{17}, Lietuvos istorija II $264_{13, 14}$, Valančiauskis Žemajtiu Wiskupistė I 180 (Dauk. и Val. пишут *louma*, где *ou* из *uo*). Форма *lomà* „Ziel, Schicksal“ (Berneker 688) не существует. Вместо **lomà* „доля, судьба“ (Nesselmann Wb. 356, 372 пишет *loma* без ударения) следует писать *lúoma*; ср. лтш. *luõma* „часть, доля“ и Geitler Lit. Stud. 95, Būga Aist. stud. I 3,213. Форма клайпедского
56 диалекта *lóma* (в выражении: isz sàvo *lómôs*, kùrę Dėvs būs lė̃męs Mitteil. d. Lit. litter. Ges. I 65) тоже говорит в пользу того, что вм. **lomà* следует писать *lúoma*, так как *ō* в этом диалекте всегда восходит к *uo*.

При форме *lúoma* || лтш. *luõma* существует и *lomà* || лтш. *lãma* (Bielenstein Lett. Spr. I 54) со значением „впадина, лог“. *Lomà,-õs, lõmą* Veliuonà, Юшкевич Лит. сл. I 524 п. с. *įlomis*, 615 п. с. *išplìkti*, Вольтер Лит. хрест. 81_{21}, Daukša Post. 36_6, 44_1. *Lomà* „кусок, участок“: Màno vìsos píevos vienõ *lomõ*, t. y. vienam̃ dáikte (Veliuonà) = лтш. viênã *lãmã* „in einer Masse, durcheinander“. Балт. *lāmā* ничего общего не имеет с латин. *lāma* „болотистое, грязное место, лужа“. Балт. *lāmā* образовано от корня *lem-* „ломать“; ср. лит. *lìmti* „ломаться“ РФВ LXVII 242. Лит. *lomà* — такое же образование, как и *dorà* || *derė̃ti*, *skolà* || *skelė̃ti*, *tvorà* || *tvérti*, *vorà* || *vérti* Leskien Bild. d. Nom. 216 и сл., *gonà* „стадо“ Юшкевич Лит. сл. I 710 || *genù*, *giñti* „гнать“.

117. Сл. *lanъ* Berneker 689 = лтш. *lāns* „лес, пуща“ : tādēł nemācēju lielu *lānu* trīcināt BW 22352; es redzēju Sāra *lānu* trim reizām nuocērtam BW 27301.

118. Сл. *lapa* РФВ LXVI 243, Berneker 690 = лтш. zaka *lāpa* „заячья лапа“ BW 12957. — Ср. P. Persson Beitr. z idg. Wortf. 196 и сл.

119. Сл. *laska* Berneker 691 : лит. *lokšnùs* „чувствительный, нежный, умильный; tkliwy, czuły“ Kossarzewski Lituanica 48a из **lāšk-nù-s* = и.-е. **lāsk-nu-s*.

120. Р. *лáзить* пчол Даль II³ 613, ср. Berneker 697. В семазиологическом отношении ср. лтш. *kâpju* bites BW 30534, лит. mė̃dų *kópti* „вынимать мёд“ Kvė̃darna, išė̃jo į krū́mą drė̃vėse iř įkiluosė medaũs *kópti* Valančiauskis у Вольтера Лит. хрест. 238_{17}.

121. Сл. *lelějati* Berneker 699 : лит. *leliúoti* „колыхать, качать“ (Юшкевич). Õ mãno mergẽlė lėlẽlę *leliãvo*. *Leliuo* vaikùtį. Čiūčiuo *leliuo* dukterẽlę Daukantas Dainės 43.

122. Сл. *lelbkъ* Berneker 700 : лит. *lẽlis* „caprimulgus“ Dùse-
57 tos, Kossarzewski Lituanica 47b, 112b, *lẽlė* „т.с.“ Kvėdarna : *lẽnis* „caprimulgus“ Šiauliaĩ : *lẽpis* „т. с.“ Viekšniaĩ, Kossarzewski Lituanica 112b = лтш. *lẽpis* „полуночник“. Váikščioja, kráustos, kaĩp *lẽpis* kiaušiùs nešiódams Kossarzewski Lituanica 123b.

123. Чеш. *lemež* „лемеш“ Berneker 701 = лит. *lemežis, -ies* f. „зуб сошной рассохи, на который надевается нарог (сошник, лемеш)“ Jõniškis Шавельского у., где произносят *lãmežis* (*lã* из *lẽ*, ср. *lãdas* = *lẽdas*, *lañta* = *lentà*).

124. Р. *лепёшка* Berneker 701 : лит. *lepaĩšis* „лепёшка из картофеля и ячменной муки“ (Юшкевич) : *lapaturšis* „род лепёшки“ Jūžintaĩ.

125. Сл. *lěnъ* Berneker 711 = лит. *lẽnas* „lẽtas, флегматичный, вялый“ Bìržai, Kùpiškis, лтш. *lẽns* (П. Шмидт) или *lẽns* (Bielenstein Lett. Spr. I 59, где *ê* может восходить и к обще-лтш. *ê* = лит. *ẽ*) „медленный“ : лит. *lẽtas* и (Alsėdžiai, Mósėdis) *lėtùs* „вялый, флегматичный“.

126. Сл. *li* Berneker 716 : прасл. *lě* : *le* l. c. 697 = лтш. *nu-lei* BW 9721, 15022, 6835,2, 21001,4, Bielenstein Lett. Spr. II 372 : *nu-lai* BW 786, 21001,9, 26305,4 : *nu-le* BW 6444,1, 7948, 25028,2,3, 25198 „только что, лишь теперь“. Рядом с *-lei* || *-lai* || *-le* встречается и *-la* || *-li* || *-lu*; ср. *nu-la* BW 6835,5 var., 7948 var., *nū-la* BW 25028 var. : лит. *nù-li* „нынче, теперь, nùgis“ Nesselmann Wb. 424 : *nū-lu* BW 15745,2 var.; *ai-le* BW 6693 var., 24349 : *ai-li* BW 373, 15368, 24350 : *ai-lu* BW 370, 15903, 24358 „ай же!“, *je-li* „хотя бы“ BW 18135,4 var., *juo-li* „более, magis, juõ“ BW 11439,1, 23195 var. Лтш. пермиссивная частичка *laĩ* „пусть, möge“, как и лит. *laĩ* (Alsėdžiai, Kvėdarna, Mósėdis) и пр. *-lai*, не имеет ничего общего с лтш. глаголом *laĩst* „пускать, lassen“. Старолатышское *laid* „laĩ“ отнюдь не говорит в пользу происхождения партикулы *laĩ* из повелительного (желательного) наклонения *laĩdi* (ср. Endzelin KZ XLII 375, Zubatý Rocznik Sław. II 16 и сл.). *Laid* возникло из *laĩ* и постпозиции *-d(a)*; ср. лтш. *nevai-d* „нет, nėrà“ BW 816, 1 var., 817,4 (I p 857), *navai-d* BW
58 23638,2, *nevai-da* 4319, 25385,3, *nevaidas* 25369,4 и *nevai* BW 813[1]

(I p. 856) || *neva* 13646,28, 17501, 20573; *nava* 13646,16 (*-va* || *vai*, ср. авест. *vā*: др.-инд. *vāi* „wahrlich“ Wackernagel Aind. Gr. I, 1 S. 107)[1]; *irai-d* „есть“ BW 6445,8, 23638,2 || лит. *yrai* „есть“. *Laî* „пусть, möge, лит. *te-gù*, *te-*“ не следует отделять от *laî* с другими значениями, а именно: 1) *laî* диал. *lain* и *lei* || *leit* KZ XLII 375 „также, и“: mẽs *laî* iêsim „мы также пойдём, и мы пойдём“; 2) „же, лит. gi“ : kuo *lai* daru BW 87,1 var. „что же мне делать?“; kā *lai* es priecājuos, kad nuomira māmulińa BW 4334 „как же мне радоваться, ведь умерла моя мать“; kuo *lai* vedu BW 16176 „что же мне вести?“; kā *lai* „как же“ BW 15134, 16730,6 var.; kur *lai* „где же, куда же; kur̃ gi“ BW 13818, 14665; 3) „чтобы, лит. kàd“ : Dēl' sīkuma bāleliņi nelaiž mani druviņā, *lai* bitīte nenuonestu dravenieka dēlińam BW 9466 „братья не пускают меня в поле за малорослостью, чтобы (kàd) пчела не унесла меня к сыну бортника“. Visi manim l'aunu vēl, *lai* es ilgi nedzīvuoju BW 9156,1 „все желают мне зла, чтобы я долго не жил“; 4) „хотя бы, kàd ir“ : Ar tautieti lidzi ietu, *lai* (var. kad, kaut) tas ietu Vāczemē BW 9722,1 var. „с чужениным (женихом) я пошла бы вместе, хотя бы он отправлялся в немецкую страну“.

Лтш. *laî* во всех своих значениях одного и того же происхождения. *Laî* „пусть, möge“ и *-lai* „же“ (напр., в *nū-lai*, *nu-lai* „nù-gi“) в семазиологическом отношении ничем не отличаются от лит. *te* „пусть, möge“ (ср. *tè-nešа* „пусть несёт, несут“) и *-te* „же“ (ср. *ne-te* Изв XVII, 1 18 при лтш. *ne-le* BW 8707,3, 17805 || *ne-la* BW 8720,2).

Теперь перейдём к фактам литовского языка. С постпозицией *-li* в слове *nù-li* мы уже встречались, когда говорили о лтш. постпозициях *-lei* || *-lai* || *-le*. Интересующая нас постпозиция
59 встречается в следующих вариантах: 1) *-le* : *es-le* „tegul, esto, sit ita“ Klein Grammatica Litvanica...Regiomonti 1653 p. 137_{14}; 2) *-l'* : *eĩke-l'* „иди же“, *dúoke-l'* „дай же“ Šiauliaĩ, где *-l'* могло возникнуть только из *-li*; из *-le* следовало бы ожидать *-l* (твёрдое), так как *le* в шавельском говоре изменилось в *la*, ср. *lãdas* „lẽdas, лёд“; 3) *-liui* : *es-liui* „te esie taipo, lass gleich sein“ Bretkūnas Jes. 10, 28 (Bezzenberger Beitr. z. Gesch. d. Lit. Spr. 64[3]) = *esluy*, padėley „recht so“ Ruhig Wb. II 288, Mielcke Wb. II 385 (ср. Nesselmann Wb. 20), где *-luy* следует читать как

[1] Ср. *ne* man *vaid* „у меня нет“ BW 4311, *ne* tai *vaid* „у нее нет“ BW 5216, Эндзелин Слав.-балт. этюды 84[2].

-liui. Партикула *-liui* возникла путём скрещения *-li* или *-lei* с *-lu* (ср. лтш. *nū-lu, ai-lu*); ср. лит. *tiesiagiuy* Szyrwid Punktay Sakimu 1629 p. 114_{25} = *tiesiógiui* „прямо" : *tiesio-giei* Daukša Post. 99_{22}, *tiesiagiey* Szyrwid l. c. 107_{11}, *tiesiogiay* Szyrwid Dict. 256 s. v. *po prostu* = *tiesió-gei* : *tiesio-gu* Daukša Post. 106_{36}, *tiesió-gui* l. c. 102_{21}, 157_{31}, *tiesiógui* 154_{14}, 326_{17}, 327_{27}[1].

Что касается вокализма партикул *le* || *la*, *lei* || *lai* || *li* и *lu*, то их можно сравнить с тем отношением, которое мы наблюдаем между партикулами: 1) лит. *bè* || прасл. *bo*, лит. *beĩ* || гот. *-bai* и лит. *baĩ*; 2) лтш. *je-le* || *ja-le* Bielenstein Lett. Spr. II 372, лит. *jeĩ*, || гот. *jai*, гот. *ju* || лит. *jaĩ*; 3) *ne* : *nei* || пр. и лтш. *ni*. Партикула *le*, подобно партикулам *te* и *ne*[2], имеет при себе параллельную форму с *ē* (долгим); ср. лтш. *nu-lē-t* „только теперь, еще теперь, только что" BW 18498 var., 25028,2 var. или *nū-lē-t*, откуда вост.-лтш. *nỳulēt* BW 24246,1, где *-t* постпозиция; ср. лтш. *šei-t*
60 BW 10190,2, 13276,2 || *šei* „здесь" BW 10052, *nu-la-t* BW 3417 (I 935), 21221,1, 25028 var. : *nū-lei-t*, откуда вост.-лтш. *neulèit* BW 16092 var. „теперь, лит. *nùgi*", лит. *tàs-ga-t*, *tàs-ga-ti-s*, *tàs-ga-tė-s* и *tàs-ga* „вот тебе и на!"; лит. *nè-t*, *ne-te*, *ne-ta*, *ne-ti* Изв XVII, 1 18.

Слав. *lě*, может быть, равно не балтийской партикуле *lai*, но *lē*. О партикуле *le* см. также у Brugmann'a Gr. II², 2 S. 340.

127. Сл. *logъ*, р. *лóгово* „лёжище, постель животного", ср. Berneker 704 : лтш. уменьш. *lagaž-iņa* „кровать, постель" BW 24858.

464 **128.** Сл. *lomъ*, р. *лом* = лит. **lãmas* в наречии (собств. instr. sing.) *ãp-lamu* „поверхностно, небрежно" Kvědarna, Юшкевич Лит. сл. I 50 п. с. *ãplamas*, 240 п. с. *brūkšmis* (**aplamù* вм. *ãplamu*) и „вообще, ogólnie" Daukša Post. 116_9 : *ãp-lamas, -à* „дураковатый, бестолковый" Viekšniaĩ : *lamūža* „человек облом, неряха" Alsėdžiai : *lamañtas* „кусок, kawał" Salantaĩ РФВ LXVII 242: *lamãkas* „т. с." Alsėdžiai, dìdelio *lamãko* dúonos neėd šuõ; blùsų galvõ *lamãkais* (Юшкевич) : *lamãtas* „т. с.", mėsõs *lamãtą* dãvė (Юшкевич) : *lámstau*, *lámstyti* „ткать узорчато, wzorzysto tkać, áusti gémbėmis (Dùsetos)" Kvědarna, Kossarzewski Lituanica 151c; *lamstỹtis* (sc. áudeklas) „браная, узорчатая ткань" l. c.; *lámstai* „узо-

[1] Что в формах *tiesiógiui* || *tiesiógei* || *tiesiógu(i)* имеем мы дело с постпозициями, видно из форм *tiesió-p (Kvědarna)* и *tiesiáu* (Mósėdis).

[2] Лит. *tẽ* „на! изволь!" (Kvědarna, Mósėdis, Dùsetos) = греч. τῇ „на!". Лит. *nẽ* „ни" (ср. *nė* vienas, *nẽ* jìs tõ nemóka) = лат. *nē*, др.-инд. *nā*, ирл. *ní*.

ры в ткани", *lámstais* áusti; *lamstùs, -ì*, acc. *lamstų* „узорчатый, wzorzysty" Kossarzewski Lituanica 151c. Может быть, сюда принадлежат следующие географические названия: *Lanõkai* — дер. в приходе Vabalnỹkas (на речке Vabalà) Поневежск. у.; лтш. *Lamiņi* — подмызок вблизи г. Kandava Bielenstein Die Grenzen 289; *Lamẽstas*[1] — озеро и *Antã-lamẽstė* — застенок и фольварок в приходе Lìnkmenes (Лынгмяны) Свенцянск. у.; *Lamenà* — левый приток
465 реки Nerìs (род. Neriẽs „Вилия") в приходе Žãsliai (*Łomiana* в Słown. geogr. III 594, V 691, VIII 724) = *Lamen* 1402 г. Scr. rer. Pr. II 692; пр. *Lamen* — озеро в Помезании 1379 г.; *Lam-garbe* 1535 г. или *Lan-garbe* (*ng* из *mg*) — дер. вблизи г. Rössel; *Lamothe* — прусс из Вармии 1363 г., *Lamoten* — имение в окр. Gutstadt 1451 г.

129. Сл. *loskotъ* „грохот, треск", пл. *łoskot*, чеш. *loskot* „т. с.", р. *лóскать* „бить, лёскать; хлопать бичем, чем-либо плашмя по воде" ‖ *лёскать* „хлопать, щелкать бичем" Berneker 702, *лоскотáть* „трещать, стрекотать, бойко и резко говорить" Berneker 692 : лит. *laskúoti* „весело петь", Tūlą diẽną piemens *belaskúoja* linksmaĩ, kàd subuñda ankstì (Юшкевич) : *lakštúoti* „весело петь, говорить" (Veliuonà) из **lãšk-ta-s* „łoskot". Лит. *laskúoti* вм. **lašk̃úoti* (ср. **lašk-t-úoti* > *lakštúoti*) с *s* под влиянием *lazgù, lazgėti* „лоскотать, говорить без умолку".

130. Сл. *loskutъ* Berneker 686 : лит. *lãskutas* (сл. было бы **loskъtъ*) „отрепье, лоскутье, лохмотье" (Юшкевич) : *lãskatas* „тряпка, лоскуток", *laskatúoti* „висеть, качаться (о отодравшемся лоскутке); махать" (Юшкевич): *lãskana* „рубище, лохмотья, тряпьё" РФВ LXVII 242, „шелуха, łuska" (Юшкевич), žìrnių *lãskanas* iššlúok : *laskarúoti* „идти скоро, бежать" : *laskìnda* „оборванец, голяк" Alsėdžiai (*-inda* = р. *-яда*, напр., в слове *гол-ядá*). В слове *lãskutas* тот же самый суффикс, что и в жем. *lùk-utas* „тряпка, лоскуток" Kvėdarna.

131. Сл. *lotokъ*, в.-р. пск. твр. и б.-р. *лотóк* „поток или жолоб кровельный" (род. ед. *лоткá* — новообразование вм. *лотóка*), пл. *łotok, -u* „водяной спуск", *łotoczek* daszny „жолоб кровельный,

---

[1] Słownik geograficzny V 609 название *Lamẽstas* переделал в *Łaumiesta!* Левый приток р. Юры (Jūra) *Aitrà*, род. *Aĩtros* (Kvėdarna) в Słownik'e (V 329) превратился в *Литру* (*Litra*)! Левый приток речки *Obe'is* там (V 609) назван *Лаукессою* вм. лит. *Lankesà*! Литовских и латышских географических названий, исковерканных до неузнаваемости, в Słownik'e geograficzn'ом бесчисленное множество.

водоток" = лит. *latãkas* „1. жолоб для стока воды, rura wodna, fistula aquaria, tubus, canalis (Szyrwid Dict. 328); сток, канал, ров водяной, rynna, kanał, canalis (l. c. 329); potok, rynsztok (Юшкевич); struga, potok (Miežinis 126); naciek, sciek (Довконт Польско-литовский словарь. Рукопись в Архиве Литовского Научного О-ва в Вильне); eine Wasserröhre, Wasserleitung (Nesselmann Wb. 350) : 2. жолоб кровельный, kapisz dachu (Юшкевич п. с. *latakas* и I 218 п. с. *bleřbalas*, 252 п. с. *buřbulas*, Svėdasaĩ); 3. желобок для стекания берёзового и кленового сока; dudka lub ryneczka dla scieku soku z drzewa (Юшкевич, Dùsetos, Svėdasaĩ, Veliuonà); 4. лужа, klãnas, valkà (Kvėdarna, Salantaĩ); eine Pfütze, zusammengelaufenes Wasser (Kurschat)". Ìlgas vãlandas vaĩžėsi pérgale, kraũją *latãkais* šlãkindami „долго не могли решить битвы, кровь проливая ручьями" Daukantas Lietuvos istorija II 34. Kraũs *latãkais* pabėgo „ручьями полилась кровь" Salantaĩ. Põnas taĩp jį plãkė, kàd kraũjo *latãkai* bėgo. *Latãkais* bėg vanduõ. Põ *latakù* nestovėk „не стой под кровельным жолобом!". Sulà tėka *latakėliù* ìš klėvo, ìš bėržo „сок течет желобком из клёна и берёзы" (Юшкевич).

Latãkas в третьем значении имеет при себе параллельную форму *lekėtas* : *lėkets* (диал. из *lekėtas*, ср. *làtaks*, но род. *latãka* Mósėdis, Salantaĩ, Laĩžuva) „kleine hölzerne Rinne, wie man sie in einen Baum steckt, um dessen Saft zu gewinnen" Bezzenberger Lit. Forsch. 135; *lekėtas* „korytko od soku", *lekėtą* į bėržą įgrįžia, kàd sulà bėgtų Юшкевич. Форма *lekėtas* возникла путём метатезы из *letekas*, ср. лит. *vilkãtas* „оборотень, wilkołek" Dùsetos, Szyrwid Dictionarium trium linguarum Wilna 1677 p. 340 (W. Schulze Jagić-Festschrift 343[5]), Dict. tr. l. Vilnae 1713 p. 399 и *vilkatà* Вольтер Лит. кат. Н. Даукши 172_1 = лтш. *vilkata* BW 19392, 2 из **viltãkas* и **viltakà*, как об этом можно судить на основании форм *vilk-tãkas* и *vilka-takỹs* Lietuvių tauta II 13 и сл.; *maskatúoti* „махать, жестикулировать" из *mastakúoti*, ср. *mastagúoti* „т. с.", *mastýti*, *mèsti*; *plãštaka* „ладонь" из **plãškata*, ср. сл. *ploskъ* „плоский", лтш. *plaskains* „т. с.".

Latãkas || **letėkas* (> *lekėtas*) по отношению к формантам можно сравнить с лтш. *lîdaka* || *lîdeka* Эндзелин Сл.-балт. этюды 93, лит. *lydàk'* GGA 1885 915 || *lydekà* „щука" Kvėdarna, Szyrwid Dict. 362 или *lydėkas* Kartenà, Týtuvėnai; ср. еще лит. *lam-ãkas* „кусок, kawał" Alsėdžiai. Суффикс *-ãka-* (= и.-е. *-óko-*) тожествен с германским *-áxa-* (Brugmann Gr. II[2], 1 стр. 493).

467 Лит. слово *latãkas* нет основания считать славянским заимствованием. В пользу исконности слова *latãkas* в литовском языке говорит не только чередование гласных (Ablaut) в параллельной форме, но и заимствование нашего слова со стороны финнов. Фин. *lotakko, lätäkkö* „лужа, лужица“ [1] восходят к древнебалтийским формам **lotàkos* и **letèkos*. Финские формы *lotakko* и *lätäkkö* дают нам указание на то, как следует понимать *o* в финских словах балтийского происхождения. В древнейший период финно-балтийских отношений балты индоевропейское *o* сохраняли лишь при отсутствии на нем ударения. Индоевроп. *o* под ударением перешло в *a*. Фин. слова (Thomsen Berör. 89) *olu* „alùs“, *morsian* „martì“, *lohi* „лтш. lasis“ (: лит. *lašišà*) и *toe* из **toge^c* „лтш. tacis“ (: лит. *takišỹs* Kvĕdarna) имеют *o* из балтийского неударенного *o*.

Корень *let-* || *lot-* || *lat-* „течь“ : корн. *lad* „liquor“, ирл. *lathach* „ил, тина“, др.-в.-н. *letto* „глина“ из **ledjan*, лат. *latex* „всякая влажность, жидкость“ Fick II[4] 238, III 350, Walde[1] 327. Наш корень встречается и в географических названиях, преимущественно водных. Ср. лит. *Lãt-ažeris* = пл. *Łot*, *Łota* — озеро, из которого вытекает левый приток Немана (Nẽmunas) *Ratnyčia* (Ротничанка) Słownik geogr. V 740; *Lãt-upis* — 1) ручеёк в приходе Anykščiaĩ (Оникшты) Вилкомир. у., 2) приток реки Струны Ковен. у. Kossarzewski Lituanica 238a; *Łota* (из лит. **Latà*) — речка в Ошмянском у. Słownik geogr. V 740 = лтш. *Lata*; *Late* — ручей Dzimtenes Vēstnesis 1912 № 76, Latvija 1911 № 176, Rīgas Latv. Biedr. XVI kr. 51; *Latuvà* — правый приток р. Šventója (Свента) в приходе Anykščiaĩ = *Лотова* Акты Вилен. Арх. Ком. XXXII 391 = ripa *Lettowiae* 1259 г. Bielenstein Die Grenzen 434, a Hilgebeke (= Šventója) seorsum usque borchwal (= piliakalnis), nomine *Lettow* (= заст. *Latuvà* „Лотово“ в 2 верстах от м-ка Indriõniškis „Андронишки“); *Лотва* — 1) приток р. Турии в Слуцком у. Мин. г. Słownik geogr. V 741, XII 282;
468 2) озеро в Вилейском у. Вил. г. l. c. V 741 из др.-р. формы *Лотъва*, заимствованной из лит. *Latuvà*; *Letów-ka* (из лит. **Letuvà*) — ручей в Виленском у. Słownik geogr. IV 846; *Let-anka* (из лит. **Letà*) — правый приток р. Nerìs (Вилия) Słownik geogr. V 180, XIII 471; *Lẽtausas* — приток реки Jūra в Россиенском (Raséiniai) у.; *Letukiai* — дер. в приходе Sedà (Сяды) Тельшевско-

[1] Иначе о финских словах А. А. Шахматов Изв (Bulletin) 1911 805.

го у.; пр. *Latheynen* 1400 г. Gerullis De Prussicis Sambiensium locorum nominibus 61.

132. Сл. *lozgotati*, р. *лазгота́ть* „лоскотать, болтать без умолку“, *лезга* „болтун“ : лит. *lazgù*, *lazgẽti* „трещать, стрекотать, болтать без умолку“, *lãzginti* „przymiłać się lękając się kogo, šnẽkinti malóniai (Kossarzewski Lituanica 106b); приводить в весёлое состояние“ (Юшкевич Лит. сл. I 385 п. с. *džiùginti*), *lãzgurti* „звенеть, дрожать“ Юшкевич I 382 п. с. *dzingilis*. Ср. выше п. с. *loskotъ*.

133. Сл. *lubъ* „луб“ Fick III[4] 377 = лит. *lúobas* „еловая или липовая кора“, лтш. *luôbît* „лупить“ : лит. *lubà* „потолочная доска, deska do stalowania“, *lùbos*, род. *lùbų* „потолок, stalowanie, strop, polap“ Kossarzewski Lituanica 48a, Dùsetos, Lìnkmenes, род. *lubę̃* „т. с.“ Salantaĩ = лтш. *luba* „луб“ : лит. *lubenà,-ōs*, *lùbeną* „кожица, lupsnìs“ Ùžventis, Šãtės : *lùbnios*, род. *lùbnių* „розвальни (сани)“ Dysnà, Dùsetos из **lùbinios* (ср. *kélnios* из *kẽlinios* „штаны“, *áuksnas* из *áuksinas* „15 копеек, złoty“ Dùsetos), *lùgnios*, род. *lùgnių* „т. с.“ Svėdasaĩ, Ušpãliai (*gn* из *bn*, ср. лтш. *Dignāja* из **Dibnāja*, **Dubnāja* — мыза Dubena в Курляндии) : *kárk-luba* „боковая доска в телеге“ (Lietuvių Tauta II 8) или *kark-lubės* „deski zamiast drabek; dumpeklės, kriplės“ (Kossarzewski Lituanica 155b). Славянскому *u* в балтийских языках обыкновенно соответствует *au*; но также нередки случаи с балт. *ō* (= лит.-лтш. *uo*) вместо ожидаемого *au*. Ср. сл. *kupa* и *gruda* и лит. *kúopa* „собрание, сход“ Юшкевич Лит. сл. I 418 п. с. *gaujà*, 495 п. с. *iškutúoti* „gmin, pospólstwo, zgiełk, natłok“ Kossarzewski Lituanica 47a = лтш. *kuõpa* „куча“, *kuõpã* „вместе“ и лит. *grúodas* „мёрзлая, кочковатая грязь“. Параллельные формы с *u*, напр., *lubà* и *lub-enà*, говорят в пользу происхождения *uo* из дифтонга *ōu*. Следует полагать, что дифтонг *ōu* давал балтийское *ō* только под ударением, между тем как при отсутствии ударения *ōu* после сокращения в *ou* изменялось в *au*. Таким образом есть возможность выводить лит. *grúodas* и лтш. *graûds* „зерно“ из одной первоначальной формы **ghrōudo-* : *grúodas* из **ghrōúdo-* (ср. лит. *grúoduotas*), лтш. же *graûds* из **ghrōudó-* (ср. лит. диал. *gruodúotas*). Такое объяснение применимо и к формам: лит. *spúogas* || *spáugas* „прыщ“, *plúostas*, лтш. *pluôsts* || лит. *pláustas* „плот, пором“ (ср. др.-исл. *flaustr* „корабль“), лит. *búože*, лтш. *buoze* || лтш. *bauze* „набалдашина“. Рядом с *raũplės* (ср. лтш. *ràupš* „шероховатый“ из **raupja-s*) имеется параллельная форма *rúoplis*

469

m. „свиль березовая, czeczotka“ (Salantaĩ), которая, повидимому, восходит к и.-е. *rōúplyo-. Raũplės, как показывает лтш. ràupš, имеет au из и.-е. ou с кратким o. К образованиям типа *rōúplyo- принадлежат: 1) лит. dúožis, -io „щербина“ (Ruhig Wb. II 85, Mielcke Wb. I 62, II 112, Nesselmann Wb. 131) при daũžti „разбивать, расколотить“, 2) ruogis (Бродовский пишет rogis, где o = uo) „створожившееся молоко“ при лтш. raũgs „закваска“ из и.-е. rōugó-, 3) ûglis, -io „рост, произрастание“ Ruhig I 10, II 175, Mielcke I 15, II 232, Nesselmann 32 при лтш. aũgu „росту“ из и.-е. *ōugō̆. И-е. дифтонг ōi в словах типа *rōúplyo- дал лит.-лтш. uoi, откуда ui. Ср. I) лит. klùikis „глуповатый“ (Юшкевич Лит. сл. I 707 п. с. gluĩnas) при klaĩkti „сходить с ума“, 2) лтш. kluinis при kleinis „кривоногий“, 3) лтш. kruilis при kreilis „левша“, 4) rùinis „пестряк“ (Kvědarna) при raĩnas „пёстрый“, 5) rùišis „хромец“ при ráišas „хромой“ Kvědarna, Mielcke I 217 из *wrōiḱó- (= гр. ῥοικός), 6) gruinỹs „плешивый“ — диал. новообразование вм. grùinis (ср. žãlis и žaỉỹs „бурого цвета“) при grýnas „голый, нагой“ Dysnà, Lìnkmenės. Лит.-лтш. ui возникло из и.-е. ōi под ударением еще в следующих формах: kùika „кляча“ || пр. -caican „лошадь“, lùina „лентяй, болван“ ||
670 ирл. lían „тихий, кроткий“ из leino-, šlùina „телепень“, лтш. sluins „бродяга“ || лит. šlaĩtas žmogùs „nędzny człowiek, charłak, palaĩkis žmogùs“ Kossarzewski Lituanica 125a, lùiba „пентюх, болван“ || láibas „тонкий“, líebas „хилый“, из и.-е. *lōib(h)ó и *lēib(h)ó-; luitas „замазка“ || laistýti „замазывать глиною щели“ (laĩtas — новообразование), mùistyti || máistyti „кивать головою“ Kossarzewski Lituanica 48a. Подобную догадку о происхождении литовско-латышского дифтонга ui высказывает и И. М. Эндзелин в одном из своих писем[1]. Такое происхождение дифтонга ui весьма правдоподобно. Окончание дат. ед. -ui (ср. výrui) нашего предположения, что ui из ōi только под ударением, не опровергает. Изменению -ōi в -ai воспрепятствовала параллельная форма с -ō (ср. жем. výruo, лат. virō). Предполагаемое -ai из неударяемого -ōi, повидимому, сохранилось в добейкском (Debeikiai Вилкомир. у.) говоре; ср. tám výrai K. Jauniaus Lietuvių kalbos gramatika. Peterburgas 1911 p. 65. Instr. pl. (ср. Brugmann Gr. II², 2 S. 267) taĩs (výrais) — новообразование вместо *tuĩs под влиянием výrais (из vírōis). Лит. sluñkius „лентяй“ (ср. slenkù, sliñkti „ползти“) может быть восходит к балтийской форме *slōñ-

[1] Ср. IF XXXIII 120 и сл. *Кор. прим.*

kyus. Лит. *aštuñtas*, лтш. *astûtaĩs* из балт. **aštõnto-*, между тем как лтш. *astuôtaĩs* и жем. *aštañtas* (диал. *àštǫnc* Mósėdis, Salantaĩ) „восьмой“ из и.-е. *ok̂tōntó-*. Лит. *pur̃vas* „грязь“, лтш. *pùrvs* „болото“, как показывает лтш. *puors* „болото“ и нижне-луж. *para* „грязь“, восходят к и.-е. форме **pṓr-vo-* Эндзелин Сл.-балт. этюды 203.

134. Сл. *luska* ‖ *luzga* „шелуха, кожура“ РФВ LXV 318, р. кур. *лускáт* „лоскут“ Даль II³ 692 : ц.-сл. лоуспа „ἔλυτρον“ : р. *лýстá* „лузга, ломоть, корка“. Из балтийских языков сюда принадлежат: лтш. *lauskas* „перхоть“, лит. *lùskatai* Salantaĩ, *lùskos* „тряпьё, лохмотье“ вм. **lùškos* (ср. *lùkštas* „скорлупа, шелуха“ из **lùšk-tas*) с *s* под влиянием **lùzgos* ‖ *lųzgù*, *luzgaũ*, *lùgzti* „обдираться, рваться“ Alsėdžiai, žuviẽs *lùzganos* „рыбья чешуя“ Lygumaĩ, *lùzgis* „drìskis, skãris, harłach“ (Daukantas Польско-лит. рукоп. словарь) : *lùspatas* „тряпка, отрепье, лохмотье; голыш“, *lùspatoties* „шляться“ Alsėdžiai : *lùstas*, pl. *lùstai* „ломоть, кусок (Daukša Post. 156_{27}, 166_{10}, 169_{28}); связка льна (Dysnà, Dùsetos, Ušpãliai); пласт, слой (Pùšalotas); кипа (бумаг Dùsetos); skiba roli, stria (Szyrwid Dict. 338) ; sztuka, frustum l. c. 338“. Põpierius *lùstais* sudẽtas. Apiẽ *lustẽlį* dúonos „o szmatek chleba“ Szyrwid Punktay Sakimu 1644 г. 102 : *luzmà* „ротозей“ Kretingà из **luzd-mà* : *lusnà* „шелуха“ Юшкевич. Корнем нашей группы слов служит *lous-* ‖ *lus-*. Р. смл. *луста* „ломоть, отрезанный во весь хлеб“ нет никакой необходимости вместе с А. И. Соболевским (Изв — Bulletin de l'Académie... 1911 1054) считать литовским заимствованием. (Ср. K. Būga Kalbų mokslas bei mūsų senovė. Kaunas 1913 p. 15.).

LXXII 187 **135.** Сл. *lъkno*, чеш. *lekno* „nymphaea alba“ : лит. *luknė* „кубышка жолтая; nymphaea lutea“ — производное от **luknà* „болотистое место, Bruch“ : лтш. *lukna* bẽrza galuotnīte „гибкая верхушка берёзы“ BW 22762 var., лит. *lùknas,-nà* „расходящийся в стороны (о рогах)“ : *Luknà* kárvė „kuriõs ragaĩ tiẽsiai eĩna į šalìs“, *luknì* galvìjai Kùpiškis : *lùkštas*, pl. *lùkštai* „nymphaea lutea (Kvẽdarna, Salantaĩ); калужница, caltha palustris“ : Sudžiū́vęs kaĩp žaltỹs añt *lùkšto* — o łokomcu mówią w Worniach, co sobie żałuje i zdycha z głodu mając co zjeść Kossarzewski Lituanica 33a. *Lùkštas* из **luk-sta-s* (*ks* даёт *kš* РФВ LXV 303). Корень *luk-* довольно распространён в водных названиях. Ср. 1) *Luko* — приток реки Омулева в Галиндии XIV в. из пр. *Lukō* f. или *Lukas* m. = пл. *Łek*; 2) рѣкоу *Лъкъ* (= *Лоукь* в Хлебн. и Погод.

списке) 1252 г. Ипат. лет.[2] 813_4 (= пл. *Elk* вм. **Łek, Łka,* нем. *Lyck*) из ятвяжской формы *Lukas*; 3) *Lukoja*—река в приходе Kelmė, Krãžiai Россиен. у., откуда дер. *Pà-lukõjis*; 4) *Lukainis*—приток р. Rešketà в приходе Varniaĩ Тельш. у. Kossarzewski Lituanica 156b; 5) *Lùknas*—озеро в приходе a) Výžuonos Вилкомир.
188 у., b) Labanóras Свенцянского у.; 6) *Luknà*—a) лев. приток р. Minijà, b) прав. приток р. Šventója в приходе Skuõdas (Шкуды) Тельш. у., c) р. недалеко от Trãkai (Троки) Вилен. г. (Słownik geogr. III 631, 897), d) лтш. *Lukna*—дер. в Цискадском приходе (Słownik geogr. V 817); 7) *Lùknė*—лев. приток р. Dubysà (ср. Słownik geogr. II 192, V 816); 8) *Łoknia*—правый приток р. Случи Słownik. geogr. V 689, может быть, из лит. *Lùknė*; 9) *Luknojai*—дер. около Labguvà (Labiau) Nesselmann Wb. 374, Kalwaitis Lietuwiszkų wardų klėtelė 44.

Для названия „кубышки" в литовских говорах известны и другие формы, в которых вместо *luk-* является *lug-*; ср. *lugmei* pl. „Wasserrose, Mummel" Mitteil. d. Lit. litter. Ges. II 137 и *lugnas*[1] „nymphaea" Юшкевич. К корню *lug-* „гнуть, ломать" (Изв XVII, 1 35) восходят: 1) лит. *pa-lùgnas* „гибкий; послушный", 2) *lùgnas, -nà* „влажный" Юшкевич, 3) *lũgai* „лужа" : Lũgai añt kẽlio pasidãrė Rudaminà; ср. *Lũgas*—озеро в приходе Dùsetos, 4) лтш. *Ludza* (= лит. **Lugià*)—озеро у города Люцина Витеб. г. Река, вытекающая из этого озера, по-русски называется *Лжа*. Форма *Лжа* восходит к древнерусской *Лъжа*, возникшей из пралатышской формы **Lugyā* : лтш. *u* = р. *ъ*, лтш. *gyā* = р. *жа*. Русские пришли в непосредственное соприкосновение с литовцами и латышами еще в общерусский период. Географическая номенклатура, усвоенная русскими от литовцев и латышей, показывает все фонетические особенности, приписываемые общеславянскому периоду. Лит. географические названия *Bėršta* „река" (Daukantas Privilegia 184b, 197b), *Merkỹs*—пр. приток Немана, *Suvártuva*—дер. в прих. Kelmė, *Gařdinas*—Гродно, *Audrà*—приток оз. Sartaĩ (Dùsetos), *Laukesà*—левый приток Двины, *Aitrà*—левый приток Юры, *Týtuva*—речка под м-ком Цитовянами, *Latuvà*—прит. р. Свенты, *Nẽmunas*—Неман, **Venčia*—озеро при дер. *Až-vìnčiai* (где *in* из *en*) в приходе Sãlakas (ср. лтш. *Veňta*—

[1] [Prof. L. A. Bulachovskio straipsnio „Из Baltica в русской лингвистической литературе (1914-1922)" išnašoje TŽ II 44 Būga pastebi: „*Lugno* vietoje reikia rašyti *lūgnas* (*ū* tvirtagalis, geschleift; Sint,". — *Z. Z.*].

р. Виндава), *Asūna* (вост.-лтш. *Osyuna*)—м-ко Осунь Двинск. у. в русском языке приняли следующие формы: 1) *Берешта*— р. на границе Минской и Вит. губ.; 2) *Мереч*—м-ко при впаде-
189 нии реки Merkỹs в Неман, недалеко от Гродна; 3) *Своротва*— пр. приток Молчадки в Новогруд. у. Slown. geogr. XI 728; 4) *Городенъ* Ипат. лет.[2] 819, 847, *в Городнѣ* 874, *к Городноу* 847 из др.-р. *Городьнъ* = общерусск. **Гордьнъ*; 5) *Удра*—приток Вилии в Мин. г.; 6) *Лучеса*—а) лев. приток Двины, впадает вблизи Витебска, b) лев. приток Мёжи в Бельск. у. Смолен. губ.; 7) *Ятра*—лев. приток Молчади в Новогруд. у.; 8) *Титва*— им. Мин. повета Акты Вилен. Арх. Ком. XIV 367 = *Citwa* l. c. 369 от названия реки *Титва*, пл. *Citewka*, *Citwa* — приток Березины в Игум. у. Slownik geogr. I 709, 726; *Титовка* (Slownik geogr. XII 729 пишет *Tytówka*)—пр. приток Олы в Бобруйском у. из др.-р. *Титъва*; 9) *Лотва* — пр. приток Турии в Слуцком у. Slown. geogr. V 741, XII 281 из др.-р. *Лотъва*; 10) б.-р. *Нёман*, *Нёмна*, ср. *на Нгмнѣ* Ипат. лет.[2] 859, 874 из др.-р. *Немънъ*; 11) *Вяча* — левый приток Свислочи в Минск. у. Slown. geogr. XIII 265; 12) *Осына* — озеро и м-ко в Себежском у. Вит. губ.

Наш, далеко неполный, список русских географических имён литовско-латышского происхождения показывает, что в период занятия части литовской и латышской территории дреговичами и кривичами русский язык сильно отличался от языка древнейших памятников. В то далёкое время еще существовали юсы, как об этом можно судить на основании слов *Вяча*, *ятвягъ* и *голядь* (coll. к *голядъ*), возникших из балтийских форм **Venčiā*, **jātvingas* и **galindas*. *Городьнъ*, *Съворотъва*, *Мереч*ь и *Берешта* вошли в русский язык до появления полногласия. В формах *Лучеса* и *Мгречь č* восходит к мягкому *k*.

Русские пришли в соприкосновение с финнами приблизительно в то же время, что и с литовцами. Финские заимствования в русском, а русские в финском вполне аналогичны с литовскими. Русско-финские отношения, как и русско-литовские, имели место в то отдалённое время, когда в русском еще существовали носовые гласные и дифтонги типа *tolt*, *tert* и *tort*. Финские
190 формы *kuontalo*, *suntia* и эст. *und* указывают на произношение с юсом русских слов: *кудель*, *судья* и *уда*. Фин. *karsta* „короста", *paltina* „полотно", *värttänä* „веретено" и р. *сорога* „cyprinus rutilus" (из фин. *särki* „т. с.") и *соломя* „пролив" (из фин. *salmi* „т. с.") служат прямым указанием на отсутствие полногласия в

древнейший период русско-финских отношений. В формах *Ижера* и *селижар* (из *Сережарь*) *ž* восходит к мягкому *g*; ср. фин. **Ingerä* и *Серегѣрь*[1] А. И. Соболевский РФВ LXIV 98.

Точная датировка древнейшего периода русско-финских и русско-литовских отношений пока невозможна. Не подлежит сомнению только то, что эти отношения имели место до первой половины IX-го века, т. е. до „призвания" варягов в 862 году.

136. Сл. *lьstь* „лесть" Эндзелин Изв XIII, 4 210, Fick III[4] 369 из и.-е. **lig̑-ti-s* „лизание" : лтш. *likstes* mèle „лакомка; подлиза, льстец (собств. язык лизания или лизуна)" BW 908, 7 var. Форма *likste* возникла из **lisk-tē*, что является продуктом контаминации форм **lis-kē* (откуда лтш. *liškes* mèle „лакомка, лизун" BW 908) и **lis-tē* (*s* из пралтш. *z* = лит. *ž*; ср. лит. *liežiù* = р. *лижу*). При лтш. *liške* и *likste* известно несколько параллельных форм: *liza* || *liska* BW 908, 1 var. || *liška* BW 908, 6 var. || *lizga* || *ligzda* „лизун, лакомка; подлиза, льстец" BW 15665. Форма *ligzda* — контаминация из *lizga* + **lizda* (**lizg--da* > *ligzda*).

137. Р. *мелен* Berneker 144 п. с. *čerenъ* : вост.-лтш. *mylyns* BW 7988,1; 23816,5 „шестик, укреплённый наискось в ручной жорнов и в полицу, для молотья" из балт. **mìlinas* : нижне-лтш. *mìlns* m. и *milna* f. BW 13646,4,12 „т. с." (ср. *àuns* из *ãvinas*
191 „баран"). Лтш. *milna* „Pērkuona āmurs, Perkuns Hammer" (Rīgas Latv. Biedr. rakstu kr. III 136) есть то же самое слово, что и *milna* „мелен" (из балт. **milinā*), а потому ничего общего оно не может иметь с *молнией* и др.-исл. словом *Miǫllnir* „молот Тора" Mikkola IF XXIII 122; Trautmann Die altpreuss. Sprachd. 376. Пл. *mlon* „мелен" восходит к **mel-no-* Vondrák Vergl. Gramm. I 306. Ср. лит. *milinỹs* „мелен" Dùsetos, Ruhig II 284, Mielcke I 157, II 380 : ирл. *mol* „т. с." Fick II[4] 212 : д.-инд. *mála-* и лит. *mìlas* „сукно" Schrader Reallex. 431.

138. Сл. *mękъ-kъ* „мягкий" : лит. *mìnkštas*, лтш. *mîksts* „мягкий" из балт. **mink-sta-s* РФВ LXV 305 : лит. *mánkau*, *mánkyti* „гнести, мять; мучить" Vilkavìškis || сл. *mǫka*, *mǫčiti* „мучить".

---

[1] Ср. *Серегеж* — местность в Деревской пятине; *Сережа* — приток р. Куньи, притока Ловати; *Сереженка* — пр. приток Велесы в Бельском у. Смоленск. губ. из фин. **Sereg-*. В суффиксальном отношении *Серегѣрь* можно сравнить с речным названием *Тьхв-ѣрь*.

139. Сл. *mętǫ, męsti* „мешать, мутить“, ц.-сл. мѧтѫ, мѧсти: лит. *menčiù, menčiaũ, mę̃sti* „мешать, перемешивать“ Jõniškis, Lėnas (Ланы), *meñtalas* „закваска, rozczyn do zakisu“, *mentìs* „лопатка, месилка“ Alsėdžiai, Kantaũčiai, Salantaĩ, *mentùris* „мутовка, месилка, лопатка“ = лтш. *mieturis* BW 885 : *manta-s* в личных именах (ср. мою брошюру „Apie lietuvių asmens vardus“. Vilnius 1911), напр. *Daug-mantas* и *Daumantas* (*m* из *gm*) „много мутящий, *Wielemąt“, *Mantautas* из **Manti-tautas* „мутящий народ“ (ср. др.-р. *Мути-жиръ* и лит. *Manti-gáila*).

140. Сл. *mělь, mělъkъ*, р. *мель* „мелюзга, малявка, моль-рыба“, *мелёк, -лькá* „т. с.“, *мелúк* „мелкий окунь“ : лтш. *maĩle* „мелюзга, моль-рыба“, лит. *máila* w Rekijowie (= *zmaila* w Telszach = *bruišė* w Chwiejdanach...tylko w rzekach) Kossarzewski Lituanica 213a, *maĩlius* coll. „мелюзга (рыба)“ Dùsetos. Ср. лтш. *Mail-upe* или Mazā Jugla „Kl. Jögel“, река.

141. Р. твр. пск. *мúзгать* „квелиться, плакать“ Даль II[3] 847 : лит. *mỹzgaruoti* „мжить, моросить; хныкать“ : Kíek *mỹzgaruoja* lietùs Adùtiškis (Годуцишки Свенцянск. у.) : *myžlóju, myžlóti* „хныкать“ Dùsetos ‖ *mỹžti* „mingere“, срб. *mižam* „mingo“. Ср. лит. *Maižuvà* — ручей в приходе Linkuvà (Линково) Поневеж. у.

192 **142.** Сл. *mogǫ*, ц.-сл. могѫ, мошти Schachmatov AslPh XXXIII 91 : лит. *mãgulas, -là* „daugùs, mnogi“ Viekšniaĩ (Kossarzewski Lituanica 32b).

143. Сл. *mold-ьn-ьсь*, цсл. младьньцемъ dat. pl. Zogr. Leskien Hdb.[4] 184: пр. * *mald-in-īka-s* „дитя, младенец“, откуда *maldenikis* Voc. 189 (*e* из *i*, ср. *laukinikis* Voc. 407) и *malnijks* Ench. 71_{32}, 81_{9} из **mald(i)nīkas*.

144. Сл. *monisto* „ожерелье, бусы, гривенка“ : лит. *manẽlis* „блёстка, мишура, błyskotka“ Юшкевич I 220 п. с. *blìzgas, manelė*[1] „браслет“ Bretkūnas I Mos. 24, 30 (Bezzenberger Beitr. z. Gesch. d. Lit. Spr. 299), *maneliai* pl. „оковы, кандалы“ Daukantas Būdas 162_{28}, 212_{2}; Giwatas Didiujû Karwaidû 1_{14}, 43_{2}, Lietuvos istorija II 127_{2}, 225_{21}, *maneliai* „vinculum (Daukantas Żodrodys 41a), kajdany (Daukantas Польско-литовский словарь. Рукопись)“. Ср. Fick III[4] 308.

---

[1] [Prof. L. A. Bulachovskio straipsnio „Из Baltica в русской лингвистической литературе (1914—1922)“ išnašoje TŽ II 45 (I išnaša) Būga pastebi: „*Manelė* yra lenkiškas žodis (*manela* „bransoleta“; ital. *maniglia*, pranc. *manille*)“. — *Z. Z.*].

145. Р. *мотóр* „провор“, *мотóра* „мот, расточитель“ = лит. *matãras* „веретено, самопрялка для верёвок“ Mósėdis, *matarúoti* „мотать = махать, размахивать“ : *metù, mèsti* „кидать, бросать; мерить; сновать (пряжу)“ : *mastaũ, mastýti* „обшивать через край внакидку, обметать; плести“, *mastìs, -iẽs* „tasiemka, plecionka“ Kossarzewski Lituanica 48b, *mastagúoti* „махать, размахивать; жестикулировать“ Kvẽdarna : víenu *matù* „одним мигом“ Dysnà : *mõturas* „свиток (верёвок)“, *mõturti* „мотать в клуб, в моток“ Alsẽdžiai.

146. Сл. *тиха* „муха“ ‖ *тъха*, р. *мóха* „мошка“ : лтш. *mũsa* BW 2750 и пр. *muso* Voc. 782 „муха“ из балт. **mūsā*, готланд. *mausa* из **mũsa* „т. с.“ : лит. *mùsas* „большая муха“ Basanavičius Liet. pasakos Medega liet. mytologijai I 72_8, *mùsinas* „т. с.“ Dùsetos, Tatarés Pamokslaj 125, *musìs, -iẽs*, gen. pl. *musų̃* f. „муха“ Alsẽdžiai, Kvẽdarna, Mósėdis, Юшкевич Лит. сл. I 93 п. с.
193 *aptiẽsti*, Liet. svotbinės dainos № 991,1. Dáuginos ìt *mùsys* pavãsarį Valančiauskis Prade 91, Vienà veĩslė musų̃ ... smùlkius ... kiaušiùs dèd añt ... pumpurẽliais Daukantas Ape Sodnus 157; лтш. *muša* BW 20903 = лит. *musià*, род. *mùsios* „муха“ Dùsetos, Svėdasaĩ, Szyrwid Dict. 158, Kossarzewski Lituanica 49a, *musẽ* „муха“ Grìškabūdis, Virbãlius, Iř *musẽ* àpgal jáutį, kàd vil̃ks jį sugáun Daukantas Apiniû aug. 45, *musėlẽ* „муха“ Kvẽdarna : *musió-mirė* „мухомор“ Sãlakas или *mùsia-mirė* Dùsetos : *mùsulas* „culex“ Daukantas Prasma 29; „scierwowiec“ Daukantas Польско-литовск. слов.; „мошка, komar“ Kossarzewski Lituanica 49a. Vélnias sãkęs : àš padìrbsiu tókius *musuliukùs* iř taĩs tavè apléisiu Basanavičius Liet. pas. Medega liet. mytologijai I 9 (№ 11). Ср. *Musià*, род. *Mùsios* — правый приток р. Nerìs (Вилии) в Вилен. у., откуда название м-ка *Mùs-(i)nykai* „Мусники“.

147. Слов. *múl* „комолый“ W. Schulze KZ XL 566 : лит. *mùlas, -à* „т. с.“ Suvalkų Kalvarijà, Юшкевич Лит. сл. I 248 п. с. *buolas* : лтш. *mūlis* „комолый бык, вол“, *mūle* „комолая корова“ Thomsen Berör. 226. При *mùlas* имеется параллельная форма *šmùlas* „комолый“ Kvẽdarna, Veivìržėnai, Юшкевич Лит. сл. I 248 п. с. *buolas*, 449 п. с. *glum̃žas, šmùlis* Daukantas Būdas 184_{10}.

148. Чеш. *mula* „тина“, р. ярс. *муль* „муть, мутная вода“, *мулúть* „мутить жидкость, болтать“ Даль II³ 937 : лит. *maulióti* „измазаться, испачкаться плача“, *maulióties* „покрываться грязью, соплями“ : Veřkia *ap-si-mauliójęs* „apsitẽpęs, apsisnerglẽjęs“ Lìnk-

menes : *mùlstu, mulaũ, mùlti* „становиться грязным“, *mùlinas žą̃sinas* „жолторыжий, глинистый“, vaĩkas vìsas *mùlinas* „грязный“ Alsĕdžiai : *mul̃vas* „грязь, pur̃vas“ Юшкевич, *mul̃viju, mul̃vyti* „хныкать“ Dùsetos : лтш. *mula* mute „dula, melna, dunkelfarbig“ BW 12400, 2 var.

149. Сл. *muna* „грязь“, откуда чеш. *mouniti* „пачкать, марать“ : *Муна*—озеро в прих. Daugėliškis Свенцян. у. и лежащий вблизи озера застенок (vienasĕdis) *По-муне* из лит. **Munà* или **Mùnas* и **Pa-munỹs* (литовское произношение мне не удалось установить) : *Muncken*—озеро вблизи Pr. Friedland из др.-пр.
194 **Mun-ìka-s* (deminut.). В этимологическом родстве с названием озера *Munà* или *Mùnas*, повидимому, находится и река *Nẽmunas*[1]; ср. обапол *Немна* в грамоте 1387 г. (А. А. Шахматов Курс истории русского языка II 377) из др.-р. *Немънъ* = б.-р. *Ńóman, Ńómna* Карский Белоруссы I 48. *Nẽmunas* — имя сложное, возникшее из отрицания *ne-* „не“ и водного названия **mùnas* „грязь, ил, тина“. В сознании народа *Nẽmunas* слово сложное, в пользу чего говорит жемайтская форма *Nàmuns* (Гуковский Ковенский уезд 1892 стр. 3 вм. диал. *Nàmọns*, где *ọ* из *u*, пишет *Наманс*); ср. жем. (напр., Kvĕdarna, Veivìržėnai) *na-žináu* „nežinaũ, не знаю“, *na-lámi* „nelaimė, несчастье“, но *nešù* „несу“, *nerù* „ныряю“.

Водные названия, в которых первою составною частью служит отрицательная частичка *Ne-*, не составляют большой редкости. Мне известны следующие названия с *Ne-*: 1) *Nevárdė*—rzeka, wpada do rz. Nekačia, a z nią do jeziora Biržulis Kossarzewski Lituanica 177 : *Várduva*—левый приток р. Ventà (лтш. Veñta „Виндава“) Alsĕdžiai, *Вордукшня*—река в прих. Baisógala Спрогис 36; 2) *Не-веда*—речка Спрогис 201, *Ne-wedzis*—озеро в гмине Копциово Вольтер Списки нас. м. Сув. г. 60 : *Ved-ìkis*—ручей в прих. Pàvandėnis Draugija VII 227, лтш. 1338 г. *Ved-eme*—руч. Bielenstein Die Grenzen 446, 480, *Vedreĩkė*—руч. в прих. Griñkiškis Ковен. у. (ср. *Не-ведро*—озеро в Невельском у. Вит. губ.), *Ведера*—река Спрогис 37 = пр. *Wedera* или *Wedir*—озеро Nesselmann Thes.; 3) *Ne-vads*—nazwisko, wieś i rzeka na O. od

[1] [Prof. L. A. Bulachovskio straipsnio „Из Baltica в русской лингвистической литературе (1914—1922)“ išnašoje TŽ II 45 (2 išnaša) Būga pastebi: „*Nemuno* šiandie aš nebeskiriu nuo „šilo“ (raisto) uogos ir grybo (budies) vardo *nemuogė* ir *nemunė* (Būga K[alba ir] Sn[ovė] I 245—7)“.—*Z. Z.*].

Twer (= Tvẽrai) Kossarzewski Lituanica 186a; 4) *Ne-vėžis* — прав. приток Немана = др.-жем. *Na-wesche* Scr. r. Pr. II 682 : *Vėžas* — речка в приходе Kvėdarna; 5) *Ne-kačia* — приток озера Biržulis Kossarzewski Lituanica 125, 177, по-жемайтски *Nàkačia*, откуда название дер. *Pà-nakãtis* Varniaĩ : *Kat-rà* „Котра" — правый приток Немана (так произносят литовцы прихода Marcinkónys „Марцинканцы"); 6) *Не-мокшта* — озеро Спрогис 202, откуда название м-ка *Nemãkščiai*, жем. *Namàkštė* : *Мокшты* — имение Спрогис
195 193 = жем. *Makštė* „Makščiaĩ" Alsėdžiai, *Pa-makštỹs* — фамилия (pavardė) Dùsetos 7) *Не-келпа* — лев. приток речки Liaudė в прих. Baisógala; 8) *Ne-mýla* — приток р. Jūra = др.-жем. *Namile* Scr. r. Pr. II 677.

Название главнейшей литовской реки *Nẽmunas* нельзя считать простым словом не только в виду жемайтской формы *Nàmuns*, но и в виду того, что литовцы не имеют ни одного существительного, как нарицательного, так и собственного, с суффиксом *-una-* (ср. Brugmann Gr. II², 1 стр. 279). В речных названиях очень популярен суффикс *-uona* (и.-е. *-ōnā*); ср. 1) *Vyžuonà*, *-ōs*, *Výžuoną*: a) приток реки Nemunẽlis в прих. Panemùnis Новоалекс. у. и b) приток реки Šventója в прих. Výžuonos Вилкомир. у.; 2) *Beržuonà* — речка в прих. Panemunẽlis Новоалекс. у.; 3) *Lazduonà* : a) приток реки Dubysà и b) приток реки Šyšà в прих. Vainùtas Россиенского у.; 4) *Šaltuonà* — река в прих. Eržvilkas Россиен. у. Суффикс *-ūna-s* мне известен только в одном речном названии, а именно в *Eiškūnas* (ручей недалеко от м-ка Mósėdis „Масяды" Тельш. у.).

Река Неман у литовцев называется *Nẽmunas*. Формы **Nẽmanas*, **Nemonas* или **Nemuonas*, с которыми оперирует А. А. Шахматов (AslPh XXXIII 77), из живого языка мне неизвестны. Форму *Nẽmunas* приходилось мне слышать от литовцев родом из приходов Dùsetos (Дусяты), Merkinė (Мереч), Alytùs (Олита), Virbãlius (Вержболово), Naũmiestis (Владиславов), Seinaĩ (Сейны), Kvėdarna (Хвейданы) и Salantaĩ (Саланты). В Прусской Литве для названия Немана та же форма; см. словарь Куршата: *Nẽmunas* 271 и *Niãmunas* 274; Kalwaitis Lietuwiszkų wardų klėtelė 70 : *Nemuns*, *Niamunas* „Memel" и *Nemunyn-upė* „Nemonienstrom". Довконт в своём сочинении „Budas senowęs Lėtuwiū" (Петербург 1845) имя Немана даёт в следующих формах: *Nemons* 2_{17}, 5_{19}, 7_{14}, tarp uppes Islos ir *Nemąno* 9_{11}, *Namóno* itakos saloie 9_{13}, tarp ... *Nemóno* 9_{19}, antropus *Nemóno* 9_{22}, iszwokę *Ne-*

196 *móno* krąntys 244_1, *Nemunas* 74_{24}. Из написаний Довконта ясно, что и в его говоре наша река называлась *Nẽmunas*, диал. *Nèmọns*. Буквами *o* ‖ *ą* ‖ *ó* ‖ *u* Довконт хотел выразить звук *ọ* (узкое *o*, средний звук между *u* и *o*), возникший из общелитовского *u*. — Форма *Nemûnas*, известная нам из сборника песен и словаря А. Юшкевича (Lietuvių Tauta I 405[23]), обязана своим происхождением не живой речи, но неверному орфографическому приёму. Ольсядские жемайты, между которыми А. Юшкевичу пришлось работать с 1871 по 1879 г., слово *Nẽmunas* произносят как *Nèmọns*, где „узкое" *o* восходит к *u*. В первоначальной рукописи словаря, хранящейся в архиве Литовского Научного Общества, вместо *Nemûnas* Юшкевич писал *Nemunas*. — Название дер. *Nemaniûnai* (в прих. Pagirỹs Вилкомир. у.) не имеет ничего общего с именем Немана, так как оно образовано от фамильного имени (pavardẽ) *Nem-ãnis*; ср. *Nem-eĩk-šis* — житель дер. Ažùbaliai в прих. Jūžintaĩ Новоалекс. у., *Nem-ote* — самбийский пруcс 1296 г.

Итак, для названия реки Немана вполне засвидетельствована только одна форма *Nẽmunas*. Наша река называлась *Nẽmunas* даже в то отдалённое время (VII и VIII вв.), когда русские, достигнув берегов Немана, пришли в непосредственное соприкосновение с литовцами. Белорусское название Немана *Ńóman*, *Ńómna*, предполагающее древнерусскую форму *Немънъ* (А. И. Соболевский Vĕstnik slov. star. IV 119), также указывает на древнелитовск. форму *Nẽmunas*. *Немънъ* выводим только из формы *Nẽmunas*.

150. Р. *мур* „луговая трава" = лтш. *maũrs* „мурава, дёрн" BW 17194, zalà *maũra* BW 18771, *maũriņš* „гусячьи лапки, potentilla anserina", liẽla *maũra* zâle „подорожник, свиная трава, polygonum aviculare", maza *maũra* zâle „метлика, poa annua"; лит. *mauraĩ*, вин. *máurus* „ряска, lemna" Kvẽdarna, Ruhig II 119, Mielcke I 160, II 155, Bezzenberger Lit. Forsch. 140, *mauraĩ* „ситник, juncus" Bezzenberger l. c. Tù žaliúoki sù žaliaĩs *maurẽliais* Liet. svot. dainos 280,7. Iš pakraštẽlio žalì *mauraĩ* plaũko
197 l. c. 322,8. Р. юж.-зап. *муро́г* „мурава, луг, пожня; дёрн" = лтш. *mauragas* pl. „ястребинка, hieracium pilosella". Р. вор. *мур* „цвиль, плесень" (Даль II[3] 939) этимологически то же самое слово, что и *мур* „луговая трава". Сл. слово *murъ* и балт. *mauras* обозначают „мокредь" (грязь, мокрое место) и нуждающиеся в ней растения (мокрица, lemna). Чеш. *moura* „серая (бурая) корова; серая кош-

ка“ и р. *мýрый* „рыжебурый с чорною волною, тёмно-пёстрый“ в семазиологическом отношении можно сравнить с лит. *mulvas* (žąsinas) „жолто-рыжий, глинистый“ || *mulvas* „грязь“. К рассмотренной нами группе слов должно относить еще следующие: чеш. *mour* „копоть, сажа“ : лит. *máuras*, мн. *mauraĩ* „грязь, тина, muł, szlam, kał“ Kossarzewski Lituanica 48b, Linkmenes, Dùsetos. Pùsmirkes akìs kilnója kaĩp varlĕ iš *maurią* Юшкевич Лит. сл. I 224 п. с. *blũsčioti*, *máurinti* „грязнить, błocić“ Kossarzewski Lituanica 48b, *ap-mauroti* „замшиться, покрыться мохом“ Довконт Польско-лит. слов. (рукоп.) п. с. namszeć (ср. р. *мур* „плесень“), *máurioti* „загрязнять, пачкать; брести по грязи“: Svetimos taũtos jėmė *maurioti* Lietuvos ūkė Daukanto Būdas 243_{28}. Garsus jūrins *mauriojo* po visą žemaičių jūrą, sau grobį griedams l. c. 221_{25}. Antras rašyto(ja)s ... sako .. .žemaičiai arba aušrėnai (= Aestii C. Taciti Germania cap. XLV)...po jūrą *mauriojantys* (= mare scrutantur) ir jų vienų žemė gintarai tesantys randamys l. c. 184_{18}. Ediga *mauriojo* sau Lietuvoje su kardu ir ugnia Lietuvos istorija II 254 : *mùrstu*, *mùrti* „мокнуть, становиться грязким“ : *į-mùro* Dirvà Mielcke I 93. Kĕlias *įmùro* l. c. I 113, II 245; *iš-mùrints* kelỹs BB VIII 109; *murùs* „грязный“ : Jõ *murì* sermėgà Liet. svot. dainos 267,3; *mùras* „размокшая земля, грязь“ Юшкевич; *mùrinas, -à* „грязный, испачканный“ Panemùnis Новоалекс. у.; *muriòti* „пачкать, марать“ Daukantas Žodrodys 10a п. с. *contamino* и Польско-лит. словарь (рукопись) п. с. *kalać, gwazdać, nagwazdać*. Pausanias savo didę kãrės garbę negodinga giltine *su-muriójo* Daukantas Giwatas Didiujû Karwaidû 42_3. Idant savo gražybės *nesumuriótumi* nedorybe Daukantas Pasakas Phedro
193 28 : лтш. *murît* „марать, пачкать“ Bielenstein Lett. Spr. I 402. Из водных названий сюда принадлежат: 1) *Maura* „нем. Mauer“ — приток реки Deimenà „нем. Deime“ = *Mawra* fluvius 1318 г. Gerullis De Prussicis...nominibus 67, *Mawers* 1595 Hennenberger Erclerung II 15; 2) *Maurin* — озеро вблизи Salfeld 1331 г., откуда название города *Morungen* 1326 Scr. r. Pr. I 214; 3) *Maurupė* — река в Прусской Литве Kalwaitis Liet. w. klėtelė 70. В слове сл. *muro-* = балт. *maura-* r суффиксального происхождения; ср. пл. *mul*, чеш. *mula* „тина“, слов. *múža* „топкое болото“, *múzga* „топкая грязь“ (что касается суффикса, то ср. лтш. *mur-ga* „лужа“ при лит. *máuras* „грязь, тина“), чеш. *muniti* „марать“ : лтш. *mau-t* „плыть“, *maunu* par udeni „płynę“ Kurmin Słownik polsko-łacińsko-łotewski, Wilno 1858 стр. 142, *myustus*, *maunu*,

myunu, maudus, myudus „plywam, no, nato“ l. c. из *mūstuos, mau-nu, mū-nu, mauduos* (= лит. *máudaus*) и *mūduos*. Лтш. *mūstuos* и *mūnu* предполагают неопределённое наклонение *mū-ti* = сл. *myti*, срб. *mȉti*.

151. Сл. *mъčati sę*, ц.-сл. мък-нѫ-ти Leskien Hdb.[4] 115, р. *у-мкнуть* : лит. *munkù, mukaũ, mùkti* „удирать, умыкать“ (Mósėdis) и „сходить, слезать, отслаиваться; оседать, опускаться, разлезаться“ Юшкевич : *maukiù, maũkti* „ссовывать, стягивать; поводить рукою обрывая; потягивать (вино), пить“: Visùs lapeliùs *nù-maukiau*, kõl obuolĕlių suradau Kalvaitis Pr. Liet. dainos 11 № 22. Emė jiẽ tą degìnę *maũkt* Basanavičius Liet. pasakos. Medega liet. mytol. I 58 ; *mauką* „bỹbio atmaukamóji óda“ Mósėdis = лтш. *maũka* „meretrix“; *máukna* „кора, луб“ Kvėdarna, Mósėdis, Alsėdžiai: Plėšti *máukną* nuõ mėdžio Вольтер Лит. хрест. 195_{41}.

152. Сл. *mъzga*, р. *мзга* „гниль, цвиль, тля“, *мзгляк* и *мозгляк* „хилый, слабый“, *мзглой* и *мозглый* : р. *мха* „ржи на хлебе, болезнь колоса“ из *mъxa* = лит. *mùsos*, род. *musę* „плесень“ : *Musomìs* aptráukė Salantaĩ, *ap-musóti* „оплесневеть“ l. c. Alùs *ap-*
199 *-mussójęs* Mielcke II 291 (*ss* указывает на краткость *u*), *musojaĩ*, вин. *musójus* „плесень“ Kvėdarna, Salantaĩ : *mūsas* sing. tantum „плесень“ : *Mūsù* aptráukė Dùsetos, *mūsai* pl. t. „Kahme im Getränk“ Ruhig II 218, Mielcke II 291, *mūsijù, mūsýti* „покрываться плесныю“ Dùsetos.

153. Сл. *mъža*, р. твр. *мжа* „дремота, дрема“, *мигáть* „хлопать веками, жмуриться и тотчас опять открывать глаза“ = лит. *miegóti* „спать“ : *ne-migà* „бессонница“ manė pjáuja Šakiaĩ. Jaũ jám *ne-migà* Basanavičius Liet. pas. yv. IV 150. Šiañdie *nẽmiga*, rytó nėkila Naũmiestis (Владиславов Сув. г.).

154. Сл. *ne-že* „нежели, чем“ при сравн. степени Vondrák Vergl. Sl. Gr. II 336; Сидоноу отъраднѣе бѫдетъ на сѫдъ неже вама Зогр. Leskien Hdb.[4] 183: лит. *ne-gù, negì* „т. с.“ conj. compar. (= *ne-kaĩp* Kurschat Gr. d. Lit. Spr. §§ 1529, 1606, daugiaũs... *ne-kaĩ* Schleicher Lit. Lesebuch 77, ср. 104; *sūnaũ, juobà* „более, magis“ mán tiñk nusižẽminimas iř kantrýbė neklotėsė, *ne-kaĩ* dìdė linksmýbė iř aitra láimė Wołonczewski Tamosziaus isz Kempis apej Sekima Jezaus Kristaus 259 : *ne-kõ* Kvėdarna, Veivìržėnai). Tãvo peilis aštrẽsnis *ne-gù* mano. Piřm *ne-gì* „pierwiej niż, priusqam“ Szvrwid Dict. 248. Véikiaus prlima álkstančius... *negì* puotinykùs Szyrwid Punktay Sakimu 1629 p. 23_{30}.

Pàts Diẽvas *ne pirmà* pasiródė bažnýčioj Saliamono, *negì* bùvo tóbūlai padarýta l. c. 61_{23}. Kurìs *negì* žmõgų karãlium ìr viešpatim̃ pastãtė, *pirmà* namùs jam padãrė l. c. 61_{19}. После сравнительной степени в части восточных говоров вместо *negù*, *negì*, *nekaĩp*, *nekaĩ*, *nekõ* „чем, нежели", как и в латышском (Bielenstein Lett. Spr. II 349), может употребляться даже одно отрицание *nè*; ср. Antã-žiegės laukė žolẽs *daugiaũ nè* mũsų „в поле деревни Antãžiegė (при озере *Žiegas*) больше травы, чем в нашем"; lìg Berniũnais pėsčias *greičiaũ* nuveisì *nè* važiúotas „до деревни Berniũnai можно скорее дойти пешком, чем едучи в телеге"; *pirmjaĩ* šáukš-
200 tas pliš *nè* kaktà „скорее лопнет ложка, чем (твой) лоб" Dùsetos; vaikám grũšnios *gardžiaũ nè* mėsà „для детей груши вкуснее, чем мясо" Ušpãliai; kur kàs *daugiaũ nè* šim̃tas bùvo žmoniũ „было там людей многим больше, чем сто" Dùsetos. *Nè* „чем, нежели" нельзя отделять от *nè* „подобно, как бы, будто бы, словно", известного мне из следующих выражений: žõdžiais *nè* kalavijù kókiu švaĩto „słowem jako mieczem jakim szyrmuje" Szyrwid Punktay Sakimu 1644 стр. 14; *nè* zérkolas žìba „блестит словно зеркало" Szyrwid Dict. 73 п. с. *jakoby*. Наше второе *nè* тожественно с др.-инд. *ná* „gleichsam, wie" Brugmann Kurze vgl. Gr. 618. При *nè* в значении древнеиндийского *ná* известно и *néi*; ср. giltinẽ sudžiũvus *néi* šakalỹs Liet. pas. Med. liet. mytologijai I 214; áitvaras, kaĩp neša pìnigus, išródo *néi* ugnìnė kacérga l. c. 127.

Nè-g „чем, нежели" (из *ne-gù* или *ne-gi*) имеет при себе параллельную форму *nen-g* „als, ohne nur" Ruhig I 94, Mielcke I 179; ср. gér èst nepradėjus, *neng* nepabaĩgus „lieber nicht angefangen, als nicht vollendet" Mielcke I 79; pirm *neng* Rhesa Aisopas 8, 23. При *nen-g* известно и *nen-t* : gerẽsniai àtmen árti, *nent* põterį bylóti. Kat. 1547 стр. 6_{14}; begerẽsni čià Diẽvo žõdžių žmónes mokìnti, *nent*... naĩsą Diẽvo turẽti l. c. 7_{12}.

Nè-g : *nen-g* = *nè-t* (ср. víenas iš jų ne pirm̃ norėjo tikėt, *nèt* rañką idėtų šónan Szyrwid Punktay Sakimu 1644 стр. 234_1) Bezzenberger Beitr. z. Gesch. 265_{21} : *nen-t*.

155. Сл *nĕ-kъto* „aliquis", имамь ти нѣуто ѹешти Зогр. Leskien Hdb.[4] 175 = лит. turiù táu *nẽką* pasakýtie Dysnà; *nẽkas* „кое что, нечто" l. c. : nuõ kitų *nẽką* (у Wil. *nęka*, где *ę* = *ė*) turėtų išmókti Willent Ench. 46_{18}; dúokig mùmus šitą malónę, įdánt... *nẽką* pajustùmbime... peršėjimo Daukša Post. 205_1. Ц.-сл. нѣ оу кого „apud aliquem" Leskien Hdb. 106 = жем. *nẽ*

prỹ kõ „ни у кого“, откуда жем. *nẽkas* „никто, nemo“. Форма *niẽkas* (ср. ни-къто „nemo“ : ни оу кого „apud neminem“ = лит. *niẽ-kas* : *neĩ* pàs ką̃) „никто“ в жемайтских говорах не встречается.

201 **156.** Сл. *ni* „чем, нежели“ при сравнит. степени, ср. др.-р. *луче* ми смерть *ни* курское княжение Соболевский Лекции[4] 263 = лит. *neĩ* „т. с.“ : Vaikaĩ šiõ svíeto buklesnì yrà, *nei-g* vaikaĩ šviesýbės Post. 1591 г. (Вольтер Лит. хрест. 25_{20}).

157. Сл. *noga* „нога“ Trautmann Altpreuss. Sprachd. 381 : лит. *nãginė* „постола“ Dùsetos, Pałąngos Juze 106_{22}, Вольтер Лит. хр. 193_{20}, 238_{30} = лтш. *nadzene* „т. с.“ BW 20600,1 и литовское заимствование *naǵene* BW 20600 var.

158. Р. *ольгá* „топкое болото“ Даль II[3] 1738 : пл. *Olza* — prawy dopływ Odry na Śląsku cieszyńskim (J. Rozwadowski Zaranie Śląskie I 1908) из сл. **olьďźa* = в.-р. *польга*, м.-р. *пільга* Соболевский Лекции[4] 30 : ц.-сл. полꙗ . Речное название *Olza* Розвадовский сопоставляет со словами лат. *alga* „порост, трава водяная“, норв. *ulka* „липкая слизь, тина, ил“, образованными от корня *el-* „течь, мокнуть, быть грязным“ при помощи суффикса *-go-* ‖ *-gā-* (ср. Lidén Stud. zur aind. u. vgl. Sprachgeschichte 29 и сл.). Из балтийских языков сюда следует относить: 1) *Alga*, нем. *Algefluss*, впадающая в Куришгаф рядом с Неманом Kalwaitis Liet. wardų klėtelė 68, Słownik geogr. I 31; 2) *Alg-upỹs* — лев. приток реки Striūnà, впадающий в р. Nevėžis с правой стороны Kossarzewski Lituanica 238a, Słownik geogr. I 33, XI 420; 3) лит. *Algenassche* bake (gen *Algonas*) 1404 г. Bielenstein Die Grenzen 451; 4) пр. *Algasis* silva 1338 г. Gerullis De Prussicis Sambiensium locorum nominibus 15; 5) пр. *Algetos* — брод на р. Passarge 1284 Pierson Altpr. Namencodex. О корне *el-* „течь“ см. также РФВ LXVI 241.

159. Сл. *opętь* „опять“ из **ot-penti* = лит. *apént* „т. с.“ Mósėdis, Salantaĩ; Daukantas Būdas $176_{30, 31}$, Вольтер Лит. хр. 200_{16}, Wolonczewski Tamosziaus isz Kempis... 205_{13}, 238_{21} из *at-pénti* (ср. Kat. 1547 г. 16_{29}) : žmogùs tùr supũti ir žemė *atpént* pa-
202 viršti Post. 1591 г. (Вольтер Лит. хр. 18_{14}) : *atpєnč* Daukša Post. 51_{21}, 320_{34}. Ср. лит. *péntis*, *-ies* f. „обух“ Dùsetos, Panemunėlis, Salantaĩ, *pentìs*, *peñtį* Kvėdarna = лтш. *piêts* „обух“ из **pentìs* : р. *пятá*, пл. *pięta*.

160. Сл. *ǫt-ъka* „утка“ = лит. *ant-uka* „eine Schnepfe“ Mielke I 6, *añtukas* „saxicola oenanthe“ Dùsetos (дер. Vozgėliai), *antukýtis* „т.с.“ Veliuonà.

XIII 335 **161.** Сл. *pa-portь*, пл. *paproć* „папоротник" : лит. *papártis* „т. с.", как показывает интонация латышского слова *papaŕde*, представляет собою новообразование вм. *papartỹs*. Форма *papartỹs*, *pãparčio* известна в некоторых восточных говорах, напр., в Дусятах (Dùsetos) и Сейнах (Seinaĩ). Но в Дусятах при *papartỹs* говорят также и *papaŕtys*. Лит. *pa-partỹs* восходит к и.-е. форме **po-porətīs*; ср. ирл. *raith* „папоротник" из **prati-* Pedersen Vgl. Gr. d. kelt. Spr. I 91. Латышские названия папоротника отличаются от литовского разнообразием формантов, ср. *papaŕ-de* : *papar-škis* BW 17634 var. : *paparkšťeňa* Zbiór wiadomości XV 249 уменьшит. к *papar-kste* из **papar-stē* или **papar-sk-te* : *paparksne* Magaz. XX,3 152 из **papar-sk-nē* (ср. *paparškis*) : вост. *papor-ts* „paprоć", *paportins* „paprocina" Kurmin Słownik polsko-łacińsko-łotewski 132.

162. Сбр. *pàsmo* „пасмо, моток" = лтш. *puõsmis*, род. *puõsma* „прясло, звено изгороди" BW 10868, 11563, 16321, 18677, 27789. Лит. *põsmas* „пасмо" заимствование из русского (resp. польского).

163. Сл. *pelva*, м.-р. *полóва*, сбр. *pljèva* = лтш. *pelvas* pl. „мякина" Endzelin KZ XLII 378, BW 16764 var., 17160 var. Лит. *pẽlūs* (Szyrwid Dict. 253 п. с. *plewa*) в XVI веке было словом женского рода (Изв XVII, 1 36). Лтш. *pelus* тоже женского рода, ср. padziedam *savas pelus* izveduši BW 656.

164. Сл. *pis-ьmo* „письмо" = лит. *pieš-ìmas* „пачканье сажею, рисование углём" : лит. *piešiù* = сл. *pišǫ* Изв XVII, 1 37. Ср.
336 сл. *běl-ьmo* „бельмо" || *běl-ъ* с лит. *karšt-ìmas* „горячее (кушанье)" || *kárštas* „горячий", *minkšt-ìmas* „мягкоть" || *mìnkštas* „мягкий" Dùsetos, Linkmenes.

165. Сл. *pirъ* || *piti pьjǫ* || *pojiti*: лит. *piẽtūs* „обед (Dùsetos); юг (Ramýgala, Naũmiestis)", loc. pl. *pietūsì* „на юге" (Ramýgala, где *-ì* из *-ę̀*) и *pietusè* (Naũmiestis) : *pietuvis* „wiatr południowy" Kossarzewski Lituanica 49b, *pietukſztis* „obiadowy" Szyrwid Dict. 197 : *pietugù* „обедаю" Adùtiškis (Годуцишки Свенцян. у.), Liet. pasakos. Med. liet. mytol. I 69, 176.

166. Р. *пласт* = лит. *plúoštas*, pl. *plúoštai* „горсть, емок; волокно". *Plúoštą* vìlnų... atnèšti Liet. pas. Med. liet. mytol. I 73 : *plúoštakas* gẽras linų „порядочная горсть льна" Kossarzewski Lituanica 93b.

167. Сл. *pleskati*, р. ручей *плéщет* : лит. *plẽška*, *pleškėti* „трещать", лтш. *plekšķis* „болтун".

168. Сл. *plesna* „плесна, ступня“ = лтш. **plesna, pleksna*, лит. *plẽsnas* „ступня“ Lazūnai в Ошмянском уезде (где произносят *plãsnas*, ср. *lãdas* из *lẽdas* „лёд“) : лтш. *plezna* BW 2141,2 из **plezd-na, plēzna* BW 2141 : *pleza* BW 2141,1 var. вм. *plezda* (Ulmann) под влиянием *plesa* „Schwimmfuss der Gänse und Enten“. Славяно-балтийские названия „плюсны“ образованы от того же самого корня, что и в словах *плоский* и *плостить*, т. е. *ple-s-*; ср. лтш. *ple-ce* „камбала, *pleuronectes*“, р. *плечи*, пл. *plecy* из **ple-k-tyo-* : лит. *plečiù* „расширяю“ из **ple-t-yō*. К корню *ple-s-*, кроме названия „плесны“, восходят: 1) *plẽkštė* „стручок, когда только что зарождается зерно (горох, боб); камбала (плоскуша), pleuronectes“ Kvėdarna из **plešk-tė* = лтш. *plekste* „камбала“ BW 19235, 19355; 2) *pleštekẽ* (Naŭmiestis) или жем. (с *i* из *e*) *pleštikẽ* „мотылёк“ (Mósėdis) из **plėšk-ekẽ* (*t* из *k* путём диссимиляции двух *k*) : *plestekė* РФВ LXVI 245 или (с диал. *i* из *e*) *plestikė* „мотылёк“ GGA 1885 929 из *plest-ekẽ*. Лит. *plešk-*
337 так относится к *plest-*, как лит. *rūšk-anas* „туманный, пасмурный; хмурый, сердитый“ (Kvėdarna) к *rūstas* „сердитый, хмурый“ или р. *плоский* к *плостить*.

169. Р. *плѣть* „тлеть, гореть без пламени“, *плѣнь* „истлевшая вещь, пережонная ветошка, гнилушка“ = лит. *plėnys*, род. *plėnių* „белая зола = плёнка, образующаяся на тлеющих углях“. Vókyčiai, gudaĩ ir̃ tautoriai (sc. totõriai) susitãrusys vìsą Lietuvą ir̃ Žemaičiùs taĩp nùsiaubė, jóg *plėnys* víenos añt degẽsais týrūse jaũ lãkstė (Daukantas Būdas 198). Į *plėnis* sùdegė Liet. pas. Med. liet. mytol. I 130; *iš-plėnėti* „испепелиться“ Юшкевич Лит. сл. I 614.

170. Сл. *ploskъ* „плоский“ : сл. *plaskъ*, пл. *płaski, płaszcza* „всякая плоская рыба, камбала“ = лтш. *plask-ains* „плоский“, лит. *plãštaka* „ладонь“ из **plãšk-ata* (ср. *vilkãtas* из **viltãkas* „оборотень“), *plaksnìs* „плотка (рыба)“ Dievẽniškis из **plask-nìs*: лтш. *plāsk-ains*, лит. *plókščias* „плоский“ из **plãšk-tya-s, plokšt-ẽkė* „плоский стручок“ Salantaĩ. Рядом с *plošk-* из и.-е. *plās-k-* известна и форма *plost-* : *plost-ẽkė* „отщепок, atšókusi, bèt tebesilaĩkanti geležiẽs skevéina“ Kvėdarna, Юшкевич Лит. сл. I 225 п. с. *blūzgas* (жем. вм. *bluõzgas*), 229 п. с. *brandis*, 506 п. с. *icas*. Лит. *pliókščias* „плоский“ (Dùsetos, Kùpiškis, Kossarzewski Lituanica 50b) „мягкостью“ *l* обязано форме **plẽkščias* „plókščias“, откуда *plẽkštė* „плоский стручок (= *pliókštis, -ies* f. Dùsetos); камбала“.

171. Сл. *pluskati*, пл. *pluskać* „плескать“ : лит. *pliáušku*, *pliauškėti* „хлопать“, *pliauškiù*, *pliaũkšti* „болтать, молоть вздор“ Юшкевич Лит. сл. I 231 п. с. *briaũgzti*, 262 п. с. *cingúoti* : žùvys *pliauškia* vandenyjè Kalvaitis Prūs. liet. dainos 214 „рыбы плещут в воде“; vandenyj *pliauškėnęs* l. c. 18 (№ 35); karosėli, ... kuĩ tù ... *pliáuškiojai*? l. c. 152; *pliáukšteriu* árklį Szyrwid Dict. 30 п. с. *ciokać* „plaudere equos“; *pliáukščioti* „похлопывать“ Юшкевич Лит. сл. I 265 п. с. *čiaukšnóti*; atẽjo velniaĩ, àtkasė kãpą, atsidãrė grãbą, káulus iškrėtė, skũrą — *pliáukšt* añ kraňto Liet. pas.
338 yv. IV 62; tìk plùmpt į žẽ.nę! *pliáukšt pliáukšt*! iĩ paliñdus põ kãkaliu Liet. Pas. Med. liet. mytol. I 29.

172. Сл. *pluskъ*, р. *плюск* „сплющенное место вещи“, *плюска́* „цветочное блюдце, донце, семенная тарелочка“, пл. *pluskwa* „клоп“ : лтш. *plaũksta* и *plausta* BW 13195, 30508 „ладонь, plãštaka“ : лит. *pliauskà*, род. *pliaũskos* „плаха, бревешко, расколотое пополам“ Kossarzewski Lituanica 50a, Юшкевич Лит. сл. I 176 п. с. *aũkštas*, 205 п. с. *béržinis* (*plauſka* Szyrwid Dict. 361 п. с. *szczepa*, повидимому, опечатка вм. *plauſka* = *pliauskà*), *pliaũskė* „т. с.“ Dùsetos, Lìnkmenes.

173. Р. *поло-водье* или *вóдо-поль* „вешний разлив рек“ : лит. *-pala-s* в *ùš-palas* „выступившая сверх льду вода“ Dysnà, Dùsetos, Ušpãliai (*ùš-* не из **ùž-*, ср. *uš-eĩti* „взойти“ при *až-eĩti* „зайти“ l. c.) или *aũm-palas* „наледь“ из **aũnt-palas* : *pìlti* „лить“. Иначе Эндзелин KZ XLIV 65.

174. Сл. *porъ*, напр., в ц.-сл. подъ-поръ „sulcrum“ = лит. *spãras* „подпорка“ Dùsetos, *ãt-sparas* „подпора, подставка“ : сл. *perti*, р. *перéть*, пл. *przeć* || лит. *spìrti* „подпирать“. Сл. *porъ* || лит. *spãras*, ср. с лит. *pã-talas* || сл. *po-stelь*, лит. *plẽsti* || *splẽsti* „расширять“.

175. Кашуб. *puta* „cunnus, vulva“ Prace filol. III 605 : лит. *pùtė* „cunnus“, др.-сев. *fuð* f. „т. с.“ Fick. III[4] 242 : лит. *paũtas* „ovum; testiculus“ и *páutas* „testiculus“ Salantaĩ. Ср. РФВ LXVII 244, Изв XVII,1 37, Persson Beitr. 243.

176. Чеш. *puta* „курица“ : сл. *pъt-ica* „птица“, лит. *pùtė*, *pučiùtė* „курица (детское слово)“, šilo *pùtinas* „тетеревь, соб. боровой петух“ (шуточно) Kvědarna, лтш. *putnis*, род. *putna* „птица“.

177. Сл. *pъrskati*, р. *порскать*, пл. *parskać* : лит. *purkščiù*, *puřkšti* „фыркать; брызгать, моросить“ : лит. *puřslos* „брызги изо рта“ Kvědarna, *puřslai* „т. с.“ Юшкевич Лит. сл. I 252 п. с.

bur̃bulas, 365 п. с. *dunduliúoti* : др.-исл. *fors* „водопад“ Būga Aist. stud. I 176.

339 **178.** Пл. *pysk* „рожа; рыло, морда“ ‖ *pycha* „гордость, надменность“ : лит. *pū̃škas* „прыщ“ Kvẽdarna или *pùškas* „т. с.“ Dùsetos, *pūškúoti* „тяжело дышать“ Юшкевич I 414 п. с. *gargúoti*, Kvẽdarna; *pó-pūškė* „волдырь“ Юшкевич I 40 п. с. *api-pūkšti*, *pó-pūkšlė* „т. с.“ l. c. 420 п. с. *gebenė*, *pūkšlẽ* „guz“ Szyrwid Dict. 69 : *pauškulẽ* „волдырь“ Юшкевич I 420 п. с. *gebenė*, *pãpauškas* „guz“ Szyrwid Dict. 69, *pauškė̃ti* „пузыриться, вздуваться“ Юшкевич.

179. Срб. *prsi* pl. „грудь“ = лит. *pìršys*, род. *pìršių* „грудь лошади“ Naũmiestis, Kvẽdarna, Юшкевич I 259 п. с. *cacìnė*, *pìršingas* arklỹs „лошадь, у которой красивая, хорошая грудь“ l. c. В Мариамполе Сув. г. вм. *pìršys* говорят *pìlšys*.

180. Кашуб. *raja* „błoto, bagno“ Prace filol. III 606 = лтш. villa *Roye* 1387 г., теперь *Ruoja*, река и деревня в приходе Эрвален Bielenstein Die Grenzen 450, *Ruoja* — ручей вблизи Дондангена; крестьянская усадьба вблизи Грендзена и Неу-Мокена l. c. 263, 264 : р. *Рай* (Ипат. лет.) из ятв. **Rōja-s* (первоначально только название озера), *Райгородъ* Полное собр. р. лет. XVII 307_{17}, *Райгород* l. c. 238_2, 254_3, 368_{34} = ятвяж. *Rōgardas* (из **Rōjagarda-s*), czu *Rogard-en* XIV в. Scr. r. Pr. II 692. В ятвяжском названии города *Rō-gardas* (лит. **Rúogardas*) *ō* восходит к *ōi* из *ōja*; ср. лит. *Mósėdis* (м-ко Масяды Тельшев. у.) из **Mój(a)-sėdis* = *Maysedis* в акте 1253 г. Bielenstein Die Grenzen 235. Ср. лтш. *rāja* „стоячая, гнилая, железистая вода в низких местах“.

181. Сл. *razъ* = лит. *rúožas*, мн. *ruožaĩ* „черта, полоса“ Dùsetos, Ramýgala, Kùpiškis, Lìnkmenes: *rė̃žiu*, *rė̃žti* „резать, делать черту“ : jìs eĩt sãvo *ražù* ‖ *rė̃žtu* Svėdasaĩ ‖ *rúožtu* „он идёт согласно с своим решением“ : tasaĩ tãkas, tasaĩ *rúožtas* „полоса“ lìkęs vadìnamas vélnio kálnu Liet. pas. Med. liet. mytol. I 33; šìtuo *rúožtu* eĩna piẽskos (Naũmiestis).

182. Сл. *rěšiti* „solvere“ Эндзелин Слав.-балт. этюды 69, Иль-
340 инский РФВ LXIX 14 и сл. : ц.-сл. **не отъ-рѣшаетъ ли своего волоу ли осъла отъ ѣсліи** Зогр. Leskien Hdb.[4] 193, **раз-рѣшити... отъ ѫзы** l. c. 193, **въведъши и въ храмъ и тꙋ приваза и... мати его по двою днию от-рѣши и** Житие св. Феодосия Печерского. Сл. слову *rěšiti* соответствуют в балтий-

ских языках лит. *raišaũ, raišýti* и лтш. *ràisu, ràisît.* В балтийских языках глагол **raišītei* имеет два основных, но противоположных, значения: „связывать — развязывать, соединять — разъединять". В латышском *ràisīt* по Биленштейну Lett. Spr. I 431 обозначает „связывать — binden (nicht „reissen" Stend.)", а по П. Шмидту (Троякая долгота), Штендеру, Бергманну и Ульману (ср. Ulmann Lettisch-deutsches Wb. 219) — „отвязывать, развязывать, разрывать, напр., путы, оковы — reissen"; ср. zirgu *raišu* turēt „держать лошадь на пастбище без пут" Ulmann l. c. Лит. *raišýti* тоже сохраняет оба основных значения. Выражение „Jõnas maišùs *raĩšo*" в одном и том же говоре может иметь два противоположных значения, т. е. „Иван развязывает мешки" и „Иван завязывает мешки". Противоположность значения зависит от состояния мешков. Если мешки были завязаны, то глагол *raĩšo* тогда принимает значение „развязывает", а если не завязаны, то — „завязывает". Ср. grỹbai jaũ *raĩšos* „грибы уже начали рости (собств. завязались)" Mielcke Wb. I 88; lig mazgùs *iš-raišýsi* par-diẽn sugaišì „пока развяжешь узлы, пройдёт целый день" Dùsetos : Retà mergà teišteka *neraišýta* „немного девиц выходит замуж без отговаривания" Dùsetos, Lẽnas, Svẽdasaĩ; *raišýtojui* kařklų vytūlas „тому, кто расстраивает свадьбы, полагается связка лозы" (пословица) Lìnkmenes; *raĩštai* „отговаривание, расстраивание (свадьбы)" l. c., *raĩšlas* „odmowa, odmawianie (namowa do odmowy)" Kossarzewski Lituanica 50b. В старопечатных текстах глагол *raišaũ, raišýti* имеет значение „обвинять, accusare"; ср. *raiszît* Daukša Post. 163_{32}, *apraiszît* 212_{6}, *apraiszîtas* 198_{3}, *râiszo* 163_{31}, 295_{30}, *râisze* 217_{28}, buwa szmogus bagotas, kuris tureia uszwaizda, tas buwa iem *apraischitas*, kaip butu lobi
341 io sugaischinens Post. 1591 (Вольтер Лит. хрест. 25_{6}); busiu *apraiszytas* Kat. 1677 (Вольтер l. c. 94_{6}); *aprayszau* „obwiniam kogo" Szyrwid Dict. 204.

Такой дуализм значения, как в слове *raišýti*, в литовских глаголах вполне обычное явление. Только то странно, как этого дуализма до сих пор не заметили составители литовских грамматик и словарей. Примеры: 1) *eĩti* значит „приходить — уходить", 2) *važiúoti* „приезжать — уезжать", 3) *vilktis* „одеваться — раздеваться", 4) *aũtis* „обуваться — разуваться", 5) *kélti* „поднимать — снимать", 6) *lìpti* „взлезать — слезать", 7) *vèsti* „приводить — уводить", 8) *nèšti* „приносить — уносить", 9) *rìšti* „связывать — развязывать", 10) *darýti* „открывать — закрывать двери"

и др. Подобный дуализм значений известен и в славянских языках; ср. ц.-сл. лѫчити „разъединять“ и чеш. *loučiti*, пл. *łączyć* „соединять“ Vondrák Vgl. Gr. I 260.

Итак, с семазиологической стороны нет никаких препятствий для сопоставления сл. слова *rěšiti* „solvere“ с балт. **raišītei* „jungere — disjungere“. Г. А. Ильинский РФВ LXIX 15 решительно протестует против сопоставления славянского слова с балтийским по соображениям чисто-фонетического характера, полагая, что сл. *х* (после *ĭ*, *ŭ*) = лит. *š* не может восходить к и.-е. *sk̑*. Сл. *měsiti* (= лит. *maišýti*) нисколько не опровергает положения Эндзелина об изменении и.-е. *sk̑* после *ĭ*, *ŭ* в сл. *х*, так как оно восходит к и.-е. *moik̑-* и по образованию нетожественно с лат. *misceo*. Форма корня с *sk̑* сохранилась в сл. *po-měxa* из **po-moisk̑ā* (ср. лат. *misceo*, др.-в.-н. *miskan* „мешать“). Индоевропейскому *s* в положении между гласными в литовском языке может отвечать только *s*; ср. *vìsas* = сл. *vьxo-*, *ausìs* || сл. *uxo*, *lýsia* (Virbālius) || сл. *lěxa*, *dūsúoti* = сл. *dyxati*, *dùsas* = сл. *dъxъ*, *saũsas* = сл. *suxъ* и мн. др. Славянским словам *měxъ*, *orěxъ*, *krъxa* и *vetъxъ* в литовском соответствуют формы с *š* вместо ожидаемого *s*, т. е. *maĩšas*, *ríešutas*, *krušà* и *vētušas* Эндзелин Слав.-балт. этюды 58. Лит. *š* выводить из и.-е. *s* при каких-то особых условиях тоже нет возможности, так как и.-е. *s* между гласными во
342 всяком положении сохраняется без изменения. Звук *š* в словах *maĩšas*, *ríešutas*, *krušà* и *vētušas* может восходить только к и.-е. *sk̑*. Слова *jū́šė* || сл. *juxa* и *kráušė* || сл. *kruxa* составляют другую категорию, т. е. слов, заимствованных из древнепрусского языка; ср. пр. *iuse* и *crausy*. Пр. *iuse* и *crausy* восходят к балт. формам **yūsyē* и *krausī*, род. *krausyās*. Формы *yūsyē* и *krausyās* в древнейший период прусского языка должны были измениться в **yušyē* и **kraušyās* и, наконец, в **yuš'ē*, **krauš'ās*. Из последних форм литовцы и заимствовали свои *jū́šė* и *kr(i)áušė*. В пользу заимствования говорит еще и то обстоятельство, что названные слова известны лишь на сравнительно небольшой территории. Эти слова знают только прусские литовцы, ближайшие соседи древних пруссов. Слово *jū́šė* даже в Прусской Литве не повсеместно известно: его не знают, напр., ни Mielcke, ни Ruhig (у них *jukà* из пл. *jucha*).

Кроме *jū́šė* и *kráušė* к прусским заимствованиям литовского языка следует относить и *ušės* „šēšės, Wochenbett, Kindbett“ из др.-пр. **uš'ēs* (= **usēs* Vocabularium и Kat.) и *pus-sevaitė* „среда,

Mittwoch" (= пр. *possi-ssawaite* Voc. 20). Др.-пр. форма **jūš'ē*, откуда впоследствии *iuse*, показывает, что лит. *-ė* в именах сущ. и прил. типа *žẽmė, dìdė* восходит к балт. *-yē*; ср. фин. диал. *purjes* „паруса" из балт. **buryēs* (Thomsen Berör. 163), откуда лит. *bùrės*, род. *bùrių* „т. с.", лит. *kanãpė* = сл. *konopya* из **kanápyē*.

183. Сл. *rodъ* = лтш. *rads* „родственник" Эндзелин Слав.-балт. этюды 195 : р. *рóжа* „лицо, урода = лит. gỹmis" = лтш. *raža* „многочисленная семья; урожай" : *radīga* labībińa BW 28053 „хорошо уродившийся хлеб" : *rasme* и лит. *rasmẽ* „урожай, obfitość, gausà" Jūžintaĩ, Kossarzewski Lituanica 51a : *randù, radaũ, ràsti* „находить". Ср. E. Lidén Ein Baltisch-slav. Anlautgesetz 21.

184. Р. прм. *рогаль* „калач, рогатый хлебец" = лит. *raguõlis* „лепёшка; блин" Dùsetos, Ušpãliai : *ragaĩšis* „ситный хлеб" : *rãgas* = *rogъ*.

343 **185.** Р. пск. твр. *роговúна* „горный отрожек, гребень, гряда, гривка, рёлка; мыс (он же *роговьё*)" Даль III³ 1694, уменьш. к **роговá* = лит. *raguvà, -õs, rãguvą* „овраг, ущелье, косогор" Ilguvà, *rãguva* „т. с.; droga na ukos góry idąca" Kossarzewski Lituanica 231, Юшкевич I 124 п. с. *atkálnė*, 301 п. с. *daubà*, Kvẽdarna : *rãgas* „рог; часть суши, вдающаяся в озеро, реку = мыс, полуостровок" Изв XVII, 1 42. Ср. *Raguvà* — м-ко в Вилкомир. у.; *Rogow-ica* — lewoboczny dopływ Węgorapy (= лит. Ungur-upė или Ungurė), pow. darkiejmski Słown. geogr. IX 491 из лит. *Raguvà*; *Ragaudà, -õs, Rãgaudą* — ручей в прих. Kvẽdarna; *Rag-upė* — 1) ручей в Пилкалнском окр. Kalwaitis Liet. wardų klėtelė 70, 2) приток реки Pentà Słown. geogr. XI 617, Вольтер Сп. н. м. Сув. г. 258.

XXV 141 **186.** *ruda* „рудá" : лтш. *raudu* kalējińš „кузнец металлов (железа?)" BW 910, 10 var. : лап. *ruöw'dë* „железо" из балт. **roudā* Wicklund Entwurf einer Urlappischen Lautlehre I 142 и сл. Ср. лит. *Raudà* — река при м-ке Raudẽnai в Шавель. у.; *Raudė* — ручей в прих. Varniaĩ Тельш. у.; *Raudẽnis* — озеро в гмине Равданской Сув. г.; *Raudesà, -õs, Raũdesą* — речка при дер. Vidžiũnai в прих. Taurãgnai Новоалекс. у.; *Raudỹs* — приток реки Akmenà в Тельш. у. Kossarzewski Lituanica 125c; ruczaj przychodzący od Trumpajn l. c. 142a.

187. Пл. *rudy* „рыжий" = лит. *raũdas* „sar̃tas, рыжий (о лошади)" Kvẽdarna, Mósėdis, Юшкевич I 108 п. с. *arklỹs*, 293 п. с. *daraŝavótas*, Pałąngos Juze 96_9, лтш. *raudi* zirgi BW 29624, *rau-*

dis BW 29584,2 = лит. *raũdis* „рыжко". Ср. выше под словом *ruda* „руда́".

188. Р. *рю́ма* „плакса, хныкса, рёва", *рю́мзать* „плакать, хныкать" ‖ р. *ры́мза* „плакса", *рымо́нить* „реветь, рюмить" : лит. *bùlius riáumoja* „бык ревёт" Plókščiai (Благославенство) Сув. г. : др.-сев. *rymja* „brüllen", лат. *rūmor* „шум, молва".

189. Р. *руно́* „толпа, куча, стая, косяк", напр., *руно* овец, сельдь и язь ходят *руном* : лтш. *raunas* laiks „время течки (у кошек)" : лтш. *rūte* „течка собак" : пл. *ruja* „течка; стая волков", откуда заимствовано лит. *rujà* „merka" и *rujà* vilkų „стая волков, Wölfen" Юшкевич I 418 п. с. *gaujà*; лтш. *ruoja* „течка диких животных" заимствование из др.-р. (кривского) **руя* : лит. *raulióti* „реветь (о быке)". Ср. РФВ LXV 321.

190. Срб. *рȕра* „яма", м.-р. *ру́па* „яма для картофеля" :
142 лит. *raupaũ, raupýti* „ковырять, долбить", лтш. *ràupš* „шероховатый", лит. *raupaĩ*, вин. *raupùs* „оспа" Dùsetos : *rumpù, rùpti* „шершаветь", *rùp-kė* „жаба" Kvėdarna, Kossarzewski Lituanica 138b *rūpūžė* „жаба"; *rupùs* „крупный", *rùpūs* mìltai Dùsetos : *rūpi, rūpėti* „заботит, интересует, гребтится, скребёт на сердце", *rūpinuos* kuõ „забочусь о ком-нибудь". Ср. р. *рюха* „яма на волка, скрытая засада" AslPh XXIX 494 : лит. *rausiù, raũsti* „рыть землю", kiaũlės visàs pievas *iš-raũsė* (inf. *rausýti*) Dùsetos : *rūsìs, -iės, rūsį* f. „яма под картофель, погреб" Юшкевич I 545 п. с. *įsiraũsti*, 582 п. с. *išimti*, 703 п. с. *genesỹs*, Tatare Pamokslai 154, Plókščiai; *rus-ni-s* (с *ū*?) „jama z ogniem do suszenia lnu" Akielewicz Głosownia litewska 117; лтш. *rūsa* „мусор"; сл. *ryti* „рыть" : лит. *rū-tì-s* „яма под картофель, погреб" Юшкевич I 128 п. с. *atknìsti*, 703 п. с. *genesỹs*.

191. Р. *ру́стом* „ручьём, потоком, струёй" ‖ *ру́слом* „т. с." Даль III³ 1746 из и.-е. *rous-to-* и *rous-lo* : лит. *rusėti* „течь", *rusnóti* „тихо течь, pamažì sravėti" Kvėdarna. К корню *ru-s-*, *rou-s-* „течь, sravėti, srūti" восходят следующие водные названия: 1) *Raũsvė*—левый приток реки Šešùpė, откуда название дер. *Pa-rausiaĩ* (без *v*!) в Вилковишском у. Сув. г. = *Rawse* XIV в. Scr. r. Pr. II 684, 689, *Rausen* 683; 2) *Rausvė*, нем. *Rauschwe*, приток реки Širvintà в Сталупянском окр. Kalwaitis Liet. wardų klėtelė 70, Słownik geogr. XI 549, 550; 3) лтш. *Rausene* BW 10900, мыза (от названия реки?), 4) *Rusnìs*, нем. *Rußstrom*, правый рукав Немана Basanavičius Iš gyvenimo vėlių 363, 372, откуда название города *Rùsnė* Słownik geogr. II 507, X 20; 5) *Rusota*—rze-

czka w pow. grodz., gm. Hoża Słownik geogr. X 33 из лит. *Rusatà*, где *sa* диал. из *se* (ср. *sãnas* „sẽnas“ и др. Merkinė „Мереч“) : суффикс *-eta*, ср. *Als-età*—речка в прих. Kamajaĩ Новоалекс. у., *Ner-età*—правый приток реки Nemunėlis в прих. Kvetkaĩ Новоалекс. у., *Up-età*—ручей в прих. Veivìržėnai Россиенск. у.; 6) *Rusele*—ручей вблизи Drewsdorf в Вармии 1304 г.; 7) *Russe*—болото в Галиндии 1350. Ср. авест. *ravan-* m. „река“ Brugmann Gr. II², 1 стр. 299: др.-перс. *rautah-* n. „река“ : р. *ручей*, пл. *ruczaj* : лтш. *Raũna*[1]—лев. приток реки Gaũja (нем. Aa), пр. *Runa* „die Rune“—ручей в Вармии 1251 г. : лит. *Rav-onà*—лев. приток Немана под м-ком Prienai Сув. губ. : лтш. *Rũja*—река BW 12092, 12093, *Rĩjas*—крестьян. усадьба Rakstu krājums IV 101.

143 **192.** Ц.-сл. ръыкати, р. *рыкать, рычать* : лтш. *rùkt* „ворчать“, лит. *rūkti* „рычать“. Eĩt apsukuĩ *rūkdamas* kaĩp liũtas Daukša Post. (по оригн.) 522₃₅ : др.-в.-н. *rohõn* „brüllen“ Fick III⁴ 350. Ср. выше п. с. *рю́ма* и *руно́*.

193. Сл. *se* „ecce“, жено се сынъ твоі Сав. Leskien Hdb. 252 = лтш. *še* tev siera gabaliņš BW 10332 „вот тебе кусочек сыра“, лит. *še* táu! „вот-те и на! я не ожидал того“. Лтш. *še* вм. *se* под влиянием *šis*, где *š* из косвенных падежей; ср. лтш. *se*, kuńas! BW 25246 „пошли вон, суки!“ = лит. *šė* laũk! „пошол вон!“ Ср. лат. *ce*-do Brugmann Gr. I² 550.

194. Сл. *sernъ*, пл. *śrzon, szron, śron* „иней, изморозь“, р. *се́рен* „наст, черен по снегу“ = лтш. *sẽrsnis, -na* „иней“ в выражении *sẽrsnu* mēnesis Rakstu kr. XIV 82, лит. *šẽrkšnas* „т. с.“ из **šeršk-na-s* (**šerška-s* : лтш. *sẽrs-ta-* „наст“ = р. *пускать* : *пустить* = лит. *laĩškas*. : сл. *listъ*. Ср. Эндзелин Слав.-балт. этюды 54³ и сл.) : *širšnìja, širšnýti* „покрываться инеем“ РФВ LXV 309 ; *širkšnas* „иней“ Юшкевич I 88 п. с. *ãpšalas* : герм. *herna* n. „мёрзлый ком снега“ Fick III⁴ 78.

195. Р. *сѣжа* „перебой, плетень на реке для рыбной ловли“: лит. *per-sėda* „закол для рыбной ловли“ Veliuona : *sėdžia* „кутец, матня невода или бредня“ Dùsetos, Kossarzewski Lituanica 52a :

---

[1] [TŽ I 12 Būga rašo: „Kad žemės ploto į šiaurę nuo Dauguvos kitą kartą būta suomiško, rodo šie upių vardai:... *Raũna* (la.) „Gaujos (vok. Livl. Aa) kair. intakas“ = *Руна* — 1) Polos intakas (ji įteka Ilmenio ežeran) Naugardo gub., 2) Vselugo ežero intakas Tveries gub. Kitaip, bet klaidingai, aiškina Būga RFV LXXV 142“. Ten pat išnašoje Būga pastebi: „*Raunos* intakai *Raunaisis* ir *Raunis* LV 114 irgi turi būti kilimo suomiški“. — *Z. Z.*].

ц.-сл. сѣждѫ = лит. *sėdžiu* „сижу“ Bartholomae Stud. II 151 и сл.

196. Др.-р. **sьlьdь*, откуда *сельдь, селёдка*, пл. *śledź* : р. нвг. сиб. *сельгá* „селедка“ из **siligā* : пр. *sylecke* Voc. 575 „селёдка“ из балт. **silikyē* : лит. *silkė*, вост.-лтш. *silce* BW 20233, 2 „селёдка“. Лтш. *silke* „селёдка“ (П. Шмидт; Bielenstein Lett. Spr. I 65; BW 2234, 19378, 22283) заимствование из литовского. Название „сельди“ заимствовано, повидимому, из финских языков; ср. фин. *salakka* „Weissfisch“, *silakka* „Strömling“. Ср. Trautmann Altpr. Sprachdenkm. 426 п. с. *sylecke*, Буга Aist. st. III 130.

197. Сл. *sьrdь* „сердце“ в ц.-сл. вьсе-срьдь „sincere“ Leskien Hdb.[4] 103 = лит. *širdìs*, лтш. *sirds* „т. с.“. Форма *širdis* f. „сердцевина“ (Trautmann Altpr. Sprachd. 424), которую R. Gauthiot слыхал в комайском (понемунском) говоре, не может считаться общелитовской, так как она в названном говоре восходит к *širdìs*;
144 ср. комайский род. ед. *širdẽs*, где *e* долговатое, при род. ед. *smeřtẽs* (*ẽ* долговатое, средней долготы) : им. ед. smeřtis.

198. Р. *скородá* „борона, смыка“, *скородúть* пашню „бороновать“, пл. *skródlić* „скородить“ : лит. *skardaũ, skardýti* „разрывать, раскидывать (землю): сокрушать на крупные части, крупно молоть“. Galvìjai kójomis *nu-skařdė* kriaũšių. Žaliùs rugiùs gìrnomis kíek *ap-skardė*. Šiẽmet daũg paršų *iš-skařdėm* Dùsetos. Atjója bernẽlis... žemùžę *skardýdamas* Liet. Svotb. d. 281,1. Žemaičiai *skařdės* sù kryžõkais Довконт у Вольтера Об этногр. поездке 135_{22}. Kàd *skařdės* (= mùšės su peĩliais) — nèt baisù! Linkmenes = лтш. *skārdīt* „раскидывать, разбрасывать ногами (о ревущем быке)“ BW 25341 var. : лит. *skařdis*, род. *skařdžio* „обрывистый берег реки“ Alsėdžiai, Mósėdis. Nuo *skařdžio* rietėjau Pałąngos Juze 31_{12}. Pilė... añt dešinúoju *skardžiù* Nêmuno rioksójo Довконт у Вольтера Об этн. поездке 133_9; *skařdžius* coll. „оба обрывистых берега реки, ущелье“ Dùsetos : лит. *skerdžiù, skeřsti* „колоть, резать свиней“ : *skirstù, skirdaũ, skiřsti* „трескаться, лопаться“; *su-skiřdusios* rañkos; *į-skiřdęs* akminuks „įskéldėjęs, popękany“ Kossarzewski Lituanica 124a; píenas *su-skiřdęs* „gražiaĩ surūgęs, skiltimis dalijamas“ Naũmiestis. Сюда принадлежат следующие водные названия: 1) пл. *Skroda* — lewy dopływ Pisy; stanowiła kiedyś granicę między pruską prowincyą Galindyą a Mazowszem Słownik geogr. X 717 = *Skarde* в акте около 1350 г. Töppen Hist. compar. Geographie von Preussen 87 из ятв. *Skardā*; 5) б.-р. *Sko-*

rod-na — prawy dopływ Piereczutej, uchodzącej z Jałówką do Usy ‖ *Skorodna* — wś w pow. wilejsk., gm. Krajsk Słownik geogr. X 701 ‖ *Skoroda* — wś, pow. drysieński, par. Zabiały l. c. XV, 2 590 из лит. *Skardà* „обрывистая (река)"; 3) *Skařd-upis* — река в Инстербургском окр. Basanavičius Iš gyvenimo... 347; речка в прих. Gargždaĩ Тельш. у.; приток р. Pentà в Владислав.; правый приток р. Dótnuva Słownik geogr. I 911, X 699; 4) *Skařdžius* — речка в прих. Skãpiškis Новоал. у. и озеро в прих. Sãlakas Новоал. у.

199. Сл. *skorъ*, пл. *skory*, р. *скорый* Эндзелин Слав.-балт. этюды 46[1] : лит. *skėrỹs*, род. *skẽrio* „саранча, locusta" Naŭmiestis, Slavìkai, Szyrwid Dict. 361. Pririjo kaĩ *skėrė̃* „нажрался как саранча" Lìnkmenes : гр. σκαίρω „прыгаю", σκάρος „скачек, прыжок". Из водных названий сюда принадлежат: 1) *Skara* — der Fluss Pregel 1576 Lucas David 1, 61, *Skarra* — т. с. Henneberger Der See Ströme und Flüsser Namen 18 или *Skaret* — т. с. XVI в. Pierson Altpr. Namencodex из прусск. *Skarā* и *Skar-etā* „Быстрица"; 2) *Skar-upė* — река в приходе Gavaičiai Kalwaitis Liet. w. klėtelė 71; 3) *Skarýčia* — приток реки Virvýčia вблизи имения Vìržuvėnai (Янополь) Kossarzewski Lituanica 214a, 237b; лев. приток реки Mūša Słownik geogr. VI 816, X 655; 5) *Szczara* — lewy dopływ Niemna w gub. mińskiej i grodzieńskiej Słownik geogr. VII 83, XI 818 = Шара 1599 г. Акты Вил. Арх. Ком. XIV 625 = до рѣкы Шарьѣ Ипат. летоп.[2] 819 под 1253 г. из пралит. **Skērijā* или *Skērjā*; *Szczar-ka* — rzeka przy wsi t. n., pow. wileiski, przy b. drodze poczt. z Ilii do Radoszkowic Słownik geogr. XI 819. Форма *Шара*, с которою оперирует Кочубинский (Территория доисторической Литвы ЖМНПр 1897, январь 88), не существует, и как таковая не имеет ничего общего с лит. словом *siaŭras* „узкий". Ср. Буга RS VI 38.

200. Р. *скрестú*, *скребáть*, пл. *skrobać* : лит. *skrebù*, *skrebėti*, „шершить, шелестеть". Pelẽ *skrēba*; *skrembù*, *skrèbti* „chrobotać się, trochę podmarznąć" Kossarzewski Lituanica 52b; „скорбнуть, скорузнуть" : *skrãbalas* „погремушка, побрякушка" Šãtės, лтш. *skrabt* „скрести, скоблить, чесать, царапать". Ср. Persson Beitr. 864[2].

201. Сл. *skъrbь* „moeror, cura", р. *скóрбнуть* „siccari" : лит. *skurbti* „печалиться" Miežinis, лтш. *skurbt* „хмелеть" BW 19477, 19750 var. : лит. *skiurbti* „хиреть, чахнуть" Юшкевич I 83 п. с. *ap-skiurbti* : *skuřsti* „т. с.", *skurdùs* „żałośny, smutny, nędzny" Kossarzewski Lituanica 53a.

202. Сл. *slava* : лит. *šlóvė* „честь, хвала“ Kvėdarna, Mósėdis; Daukša Post. 193_{30}; 196_{29}; ilgaĩ gyvénk, neregėdamas pìkta, lõskoje Diėva ir žmoniũ *šlovėdams* 1653 г. Вольтер Лит. хрест. 75_{27}: *šlavė̃* „честь, слава“ Dùsetos = лтш. *slave* „т. с.“ BW 11139, 23949 : liela *slava* sliv „идёт большая слава“ BW 25974, inf. *slivêt* „слыть“.

203. Сл. *sluga* „слугá“ Schachmatov AslPh XXXIII 92, Буга РФВ LXVI 248 и сл., Leskien Bildung der Nom. 230, Ablaut 308 = лит. *slaugà* „служение; слуга“ : sugìldė širdį jũ *slaũgos* kárčios, jũ žõdžiai žiaũrūs ir storì „(моему) сердцу причинили боль горькие ухаживанья (прислуживанья) их, суровые и грубые слова“ Jozapa Miglovaras Rasztai. Iivaires Eilas. Pirmas pluuksztas. Tilžė 1884, 25. Prijimkit martėlę mán ùž *slaugėlę* Юшкевич Liet. dain. 1495, 2 „примите невестку мне за ухаживательницу (по-
146 мощницу)“. Сл. *služiti* = лит. *slaugýti* „заменять кого-нибудь в работе; ухаживать, прислуживать кому-нибудь“ : Tėvą mótyną *slaugýti* (ср. Юшкевич I 333 п. с. *diseriuoti*) „atstóti, jų viėtoje dìrbti“ Mósėdis, Salantaĩ. Kàs *paslaugỹs* apsiřgus sėnai močiùtei? Seinaĩ (в песне). Slaugytojas Keršulis ir dabar likosi *pa-slaugyt* šeimininkui Lazdynų Pelėda Klaida 461. Rýman sù šventu Petru ejo drauge, visus dalykus apaštolo *slaũgė* Palągos Juze 25. Par tą šventę visi lýgi (жем. вм. lýgūs) bùvusys, kaipogi didžturčiai vargdienius *slaũgiusys* Daukantas Būdas 136_{30}. Turiu vienturtę dukrelę, kuri... sunkiũ darbeliũ nedirbo, seno tetušio neklausė, baltos matušės *neslaugė* Daukantas Dajnes 41. Kad ir muni pauginsi, aš tamstos *ne-slaugýsiu* l. c. 43. Kad tu muni pauginsi, aš tavęs *neslaugysiu* l. c. 77. Jau su dievu matušei — aš tavęs *nebslaugysiu* l. c. 54. Liepė *slaugyti* kleboną Wał. žem. wisk. I 111. Jauns pavyskūpė dideliai *slaugė* senõlį dėdę l. c. I 209. Manęs *neslaugysi* Юшкевич Liet. dain. 1483, 5. Ar sugrįši, dukrelaite, manę *paslaugyti*? l. c. 1487, 8. Paliks mažiausios seselės matušėlei *slaugyti* l. c. 1503b. Džiaugiuos, kad manęs... *neslaugosi* (2 sing. fut., infin. *slaugóti*) Iwinski Kalend. 1864 27.

Не сюда ли должно отнести и лит. *slaugaĩ-s*, *slaugýti-s* „прятаться, slapýtis, kryć się, taić się“ (Lėnas, Lygumaĩ, Kossarzewski Lituanica 53a) и *slaugstaũs*, *slaugstýtis* „скрываться, таиться“ (Naujãmiestis Поневеж. у.), *slaugiu* „taję“ Juszkiewicz Słown. (рукопись), *slaugĩnas* „biegun, błąkacz“ l. c.?

204. Сл. *smordъ*, пл. *smród*, р. диал. *смóрод*, откуда лит. *smãradas* „зловоние, смрад“ Uśpãliai = вост. лтш. *smòrds* „запах“

BW 12720, 1, 2 (по-литовски было бы *smařdas; bus smardas BrP II 137) : лит. smardùs, вин. smařdū „смрадный, smrodliwy".

205. Р. *стáя* „стадо зверей, птиц; скотный двор, загон; хлев, сарай" : лит. *bè pár-stojo* „беспрестанно" (*par-* диал. вм. *per-*) Юшкевич I 324 п. с. *dỹkas* : *stójuos* „встаю" — др.-перс. *a-stāyam* „ich stellte" Brugmann Kurze vgl. Gr. 94. Ср. сл. *sta-ne* „станет" : *sta-ti* = лит. *eĩ-na* 3 praes. : *eĩ-ti* „идти".

206. Ц.-сл. стоборъ : слов. *steber* „столб" Vondrák Vgl. Gr. I 432 лит. *stãgaras* „стебель, łodyga" : ц.-сл. стежеръ „cardo" = слов. *klopot* : *klepet* „crepitus" = ц.-сл. тоното: тенето Vondrák l. c. 450. Ср. лит. *stãbaras* „сухой, твёрдый стебель, łodyga" Dùsetos (форма *stẽbaras* Aist. stud. I 73 не вполне засвидетельствована) : лтш. *stebere* „Ziemer" BW 28423, 28428. Лит. *stãbas* „столб; идол, кумир; паралич" Lietuvių Tauta I 210, 213 и сл., stulpai arba *stabai* Довконт у Вольтера Лит. хрестом. 204_{35} = лтш. *stabs* „столб (в заборе)" BW 6485 = пр. *stabis* Voc. 32 „камень (собств. нечто неподвижное)", *Stabo-brast* vadum и *Stabyno-tilte* lapideus pons 1331 Gerullis De Prussicis Sambiensium locorum nominibus 111 : лит. *nustembù, -stebaũ, -stèbti* „удивиться, собств. остановиться, стать", *stabaũ, stabýti* „останавливать". Ср. Fick III[4] 483.

207. Сл. *struja*, р. *струя́* : лит. *sraũjas* „быстрый (о течении)" Dùsetos, Kossarzewski Lituanica 54a, *sraujà* ùpė = лтш. *strâuja* upe BW 3717, 14815, 17219, 23078 : лит. *sr(i)aũnas* или *sraunùs* „т. с.". Tek *sriauns* upalis Pałąngos Juze 79_{18}. *Sriaunoje* upėj l. c. 80. At-tíenis... *nesrauṇùs* Юшкевич I 115 п. с. *atienis*. *Sraunùs* upelis Liet. svotb. d. 418,5, 1028,10. *Sraunì* upelė Kalvaitis Pr. liet. d. 206. *Nesraũnūs* upeliai l. c. 89. *Sraũns* upelis l. c. 206 (*str* диал. из *sr*). Augštãjan kalnely *strauniójì* upelė bėga be kojeliū Seinai : *stravì* upelė Marcinkónys Трокск. у. : *iš-srụvù* или *iš-srūnù, -sruvaũ, -srūti* „вытечь струйкою" Юшкевич I 644.

208. Пл. *strumień* „ручей, поток" : лтш. *strâume* „струя" (ср. Brugmann Gr. II[2], 1 249), лит. *sriaumù, sriaumėti* „течь". Ta paskujoji (sc. upė) į uksinę arba juodąją marią *sriaũmai* Daukantas Būdas 74_{24}, лтш. *strâuts* „поток, ручей" = лит. *Srautas* = *Сровть* — речка Опись докум. Вил. центр. арх. VI 39, 93, *sriautas* „nurt" Kossarzewski Lituanica 54a. Сюда должны быть относимы следующие водные названия: 1) *Strava* — prawy dopływ Niemna Słownik geogr. VII 84, XI 394 = ad fluvium *Strebe* Scr. r. Pr. II 616, *Strewe* 698, 707 из лит. *Strėvà* (так произносят в Жижморах)

из *Srėvà (на берегах Стравы говорят *straũjas* вм. *sraũjas* „быстрый"); 2) *Strusto* — озеро в Новоалекс. у. Słownik geogr. XI 422, Schachmatov AslPh XXXIII 79 из лит. **Sru-sta-s* (: *srù-to-s* „навозная жижа" = *lakštà* из *lak-stà* : *lak-tà* „насест"); 3) *Srúoja* — правый приток реки Várduva в прих. Alsėdžiai : др.-в.-н. *Struo-na* река Persson Stud. 165.

209. Сл. *stryjь*, пл. *stryj* „дядя по отцу", др.-р. стрыи Соболевский Лекции[4] 231 : лит. *strūjus* „дед" Daukša Kat. 26_{16}: ирл. *sruith* „старый, достопочтенный" из **stru-ti-* Pedersen Vgl. Gr. I 81, Fick II[4] 314.

210. Сл. *stъp-ъka*, р. *стопка* „деревянный гвоздь в стене для повески шапки, пояса" Ильинский РФВ LXVI 276 : лит. *stupér-*
148 *-galis* „хвостец (у человека)" Panemùnis Новоалекс. у. (= *stubérgalis* „т. с." Dùsetos, Salos), лтш. *stuperklis* „т. с." „Deenas Lapas" peelikums 1893,1 : лит. *Stupuraĩ* — дер. Янишской вол. Шав. у. = *Stuburaĩ* — дер. в прих. Vabalniñkas Поневеж. у. : *stūp-ta* „колода для наковальни, truncus cui incus affigitur" Kvėdarna : гр. στύω Prellwitz Wrb.[2] 440.

211. Сл. *stьblo*, сбр. *stáblo*, ц.-сл. стьбло „caudex, caulis", срб. *stabar* „ствол" из *stьbrъ* Vondrák Vgl. Gr. I 434 : лтш. *stiba* „палка" BW 23333 var., *stibis* „сухой прутик" = лит. *stìbis* „pēnis" Юшкевич I 330 п. с. *dinkis*, *stibýna* „у кого длинные голени" l. c. I 523, *stibý-kaulis* „голенная кость" l. c. I 125 п. с. atkapóti 217 п. с. *blaũzdkaulis* Lėnas, *stibū-kaulis* „т. с." Dùsetos : *stíebas*[1] „столб; ствол; стебель" Aist. stud. I 171, Lìnkmenes, Mósėdis; Daukša Post. 22_{28}; Szyrwid Dict. 343 п. с. *slup*, Юшкевич I 407 п. с. *galvėti* : *stáibis* „голень" Aist. stud. I 27, Alsėdžiai, Laižuva, Mósėdis, Юшкевич I 216 п. с. *blauzdà*, 279 п. с. *čiurnis*, 326 п. с. *dilbis*.

212. Сл. *syrъ*, срб. *sìr*, *sìra* „сыр" = лит. *sūras* „солёный", лтш. *sũrs* „горький", откуда лит. *sūris* „сыр" (ср. *márgis* „пестряк" при *márgas* „пёстрый") : *Suris*, *-io*, M ein littauischer *sehr gesalzener* Käse Ruhig Wb. (1747) I 144, Mielcke (1800) I 263 || Käse, Kiėžas, -ėžo, m. Käse, ein littauischer *sehr gesalzener*, *Súris -rio*, m. Ruhig II 220, Mielcke II 293.

213. Сл. *syrъ*, р. *сырой* „humidus, crudus" : лит. *šiūrùs* „острый, суровый, пронизающий до костей (о ветре)" вм. **šūrùs*

[1] Форма *stėbas*, с которою оперируют Leskien Bild. d. Nom. 166, Persson Stud. 59, 193, Walde Et. Wrb. s. v. *tabula*, Fick III[4] 483, не существует.

(= сл. *syrъ*), с „мягким“ *š* из *šiaurùs* „т. с.“ РФВ LXVII 245, Юшкевич I 401 п. с. *gailùs*. *Šiauriù* vėjužiù aš nisiūzdįsiu Kalvaitis Pr. liet. d. 93. Pūsk, pūsk, vėjeli, papūsk *šiaurìni!* l. c. 66. Puty wiejelis, puty *sziaurunelys* Schleicher Lesebuch 22; pūsk vėjėli, pūsk *sziauroneli* l. c. 44 из *šiauruonẽlis* „сиверко“ (диал. *u*, *o* из *uo*). Что касается отношения интонаций в словах *šiáurė* „север“ и *šiaurùs*, *šiaūrū* „резкий, холодный, северный (о ветре)“, то их можно сравнить со следующими парами: *méilė* „любовь“ ‖ *meilùs*, *meĩlū* „любезный“, *téisė* „правда“ Daukša Post. (по оригин.) 365_{23} ‖ *teisùs*, *teĩsū* „правый, невиновный“. *láimė* „счастье“ ‖ *laimùs*, *laĩmū* „счастливый“.

214. Ц.-сл. свѧт-ьць „святой, праведный муж“ Fick II[3]
149 701 = лит. *švent-ìka-s* „священник“ : Reiks maldýti *šventikùs*, kàd laikýtų maldeles ùž Marelės vėlėlę Юшкевич Liet. dainos 1228,19. Ср. следующие географические имена: 1) *Šventaĩ* — имение в прих. Kvėdarna Россиен. у.; 2) *Šveñtas* — озеро вблизи дер. Ginùčiai в прих. Lìnkmenes Свенц. у. и в прих. Gryvà в Иллукстском у. Курл. г.; 3) *Šventėlis* — оз. в прих. Sãlakas Новоалекс. у.; 4) *Šventója* — правый приток реки Nerìs (Вилия) Dùsetos, Anykščiai; река, впадающая в Балт. море = лтш. (собств. куронское) *Sventāja* Konverzacijas vārdnīca 1123; Bielenstein Die Grenzen 380[3]; 5) *Šveñt-upė* — речка в прих. Príenai Сув. г.; 6) *Šveñt-upis* — ручьи в приходах Kùrtuvėnai, Líeplaukė, Krekenava; *Švent-upỹs* — приток реки Nevėžis в прих. Apýtalaukis Ковен. у.

215. Р. *щебло́* „драть, лучина, треска“, *щéбель* и *щéбень* „битыш“ : лит. *skebérda* „щепка, отерёбок“ Юшкевич I 641 п. с. *iš-skebérdėti*, *skebérdėti* „отдираться, отпариваться“ (ср. Юшкевич I 159) : лтш. *skabarda* „щепка, осколок“ BW 22478 var., 26292 var. : *skabarga* „т. с.“ BW 26296, 14.

216. Р. *щель*, *щóлка* : лит. *skélti*, лтш. *šķelt* „колоть, щепить“ : лит. *skelandė* „щепа, кусочек дерева“ Kossarzewski Lituanica 39a : *skeliáuda* „осколок“ Kvėdarna, Юшкевич I 302 п. с. *daūžti*, *skeliáudra* „т. с.“ Dùsetos, Gìrkalnis (Гиртоколь) Россиен. у. : др.-сев. *skilja* „trennen, scheiden“ Fick III[4] 458.

217. Б.-р. *щéрба* „выщербинка; трещина; зазубринка“ = лтш. *šķirba* „щель, трещина“ BW 19443,2, Эндзелин Слав.-балт. этюды 198 : лит. *skerbti* „глубоко врезывать“ Viekšniaĩ, *skerblė* „род столярного инструмента“ l. c. : лтш. *šķerbala* „щепка“ BW 26296, 17 var. : *skarba* „заноза, осколок“, *skarbs* „суровый, сердитый“.

218. Сл. *tetervь*, др.-р. *тетеревь* Срезневский Матер. III 953, пл. *cietrzew*, *-wia* : лит. *tetervà* „тетёрка, tetrao tetrix“ Mielcke Wb. I 293. Ц.-сл. тетрави acc. pl. Miklosich Lex. p.-sl. из **tetorvь* : пр. *tatarwis* Voc. 767 „тетерев“ = сл. *pepelъ* : *popelъ*, пл. *popiół* = пр. *gegalis* „colymbus minor“ : р. *гоголь* „anas clangula“. тетерь Срезневский Матер. III 953 (Сборн. XII в.) = лтш. *teteris* BW 15212, *teter-īga* „тетёрка“ BW 2675 (суффикс *-īga* = лит. *-inga* в названиях птиц, напр., *kregžd-ingà* при *kregždė* „ласточка“) : лит. *tetirvà* „тетеря“ Szyrwid Dict. 28, Dùsetos, Kamajai, Kvėdarna, Lìnkmenes, *tėtirvinas* „тетерев“ Dùsetos : лтш. *titars* „индюк“. Ср. Trautmann Altpr. Sprachd. 446; Буга Aist. stud. I 138; Thomsen Berör. 231.

150 **219.** Ц.-сл. тѧжькъ „тяжолый“, тѧгота р. *тягота*, *тяга*, пл. *ciąg* : лит. *tingùs* „ленивый“. Greitas pamylėt, *tingùs* añt rūstýbės 1653 г. Вольтер Лит. Хрест. 79_4. Prijautė mano širdùžė *tiñgų* bernùžī Kálvaitis Liet. dainos 148 : др.-сев. *thungr* „тяжолый“ Zupitza KZ XXXVII 388, Fick III[4] 180 : лит. *tìngiu*, *tingėti* „лениться“. Ср. лтш. (собств. куронское) *Tingernieki* BW 20949 var. (*er* диал. из *ur*)—деревня (или жители дер. **Tinguri*?).

220. Сл. *tolka*, б.-р. *толокá*, пл. *tłoka* „помощь, сбор населения к одному хозяину, по кличу, для дружной работы, на один день“ = лит. *talkà*, *-os*, *talką* Dùsetos, Kvėdarna, Lìnkmenes, Mósėdis = лтш. *tàlka* „т. с.“ BW 19469, 11—15 : *talkus* „т. с.“ BW 28443, 28503 28511 : лит. riñktis ir *telktis* „собираться“ Liet. pas. Med. liet. mytol. I 30. Galėjo talką sáu *telkti* Daukantas Būdas 4_{28}.

221. Сл. *trepetъ*, р. *трепешúться*, *трепехтаться* „трепетать, биться“ : лит. *trep-ùmas* „проворство, ловкость“ Юшкевич I 87 п. с. *apsukrùs*, гр. τρέπω „поворачиваю, склоняю“.

222. Сл. *trъska*, пл. *trzaska* „щепка“, *trzask*, р. *треск* из *trъskъ* : лит. *treškù*, *treškėti* „трещать“, *trėškė* „старая баба“ Viekšniai : *traškùs* „хрупкий“ Юшкевич I 247 п. с. *builis*, *trãškanos* „гной из глаза“ : *trėškiu*, *trėkšti* „выжимать (сок)“ Kvėdarna : *troškùtis* „род печенья“ Kossarzewski Lituanica 109b || пр. *troskeilis* „пирожное“ Voc. 343, ср. лит. *trióškis* м. „лютик, ranunculus acer (dañtes nuõ jõ trùpa; pūslės ìškelia añt liežùvio)“ Dùsetos, *tróškis* „трещина“ Nesselmann Wrb. 116 : лтш. *trasa* miza „хрупкая кора“ BW 21706, 2 var.

223. Р. *тропáть* „стучать, топтать вслух ногами, ходить со стуком“ : пр. *trap-t* „подходить“ Trautmann Altpr. Sprachd. 450, лит. *trapinėti* „постукивать ногами“ Aist. stud. I 127 : *trėpsi, trepsėti* „т. с.“ Dùsetos, *treplėnti* „утаптывать“ Юшкевич I 95. Ср. выше п. с. *trepetъ*.

224. Чеш. *troskotati* „разбивать, разрушать“, р. пск. *троскотáть* „трещать“ || пл. *troska* „забота, скорбь“ = чеш. *troska* „обломок“ = лит. *traškà* „хрупкость“. Ср. выше п. с. *trъška*.

225. Р. *трун* „тряпка“ : лит. *tráunau, tráunyti* „тереть, издавать глухой звук от трения“ Юшкевич 480 п. с. *grumšti* : лтш. *truni* pl. „гниль, тлен“, *trunu, trunêt* „гнить, тлеть“ Bielenstein Lett. Spr. I 71 = лит. *trunù, trunėti* „т. с.“ Dañtys... *ištrunėjo*
151 „зубы выкрошились“ Юшкевич I 424 п. с. *gélti* : *trūnioties* „тереться, лезть“ Kõ tù čià *trūniojies* teĩp mūsų? Dùsetos : гр. τρύω „тру“ Prellwitz Wrb.[2] 456.

226. Р. пск. *трупúть* „мельчать, крошить“ : лит. *trupù, trupėti* „крошиться“ = р. *лупить*, лтш. *làupît* „грабить“, лит. *laupýti* Aist. stud. I 187 : лит. *lupù, lùpti* „драть“. Ср. гр. τρυπάω „сверлю“ Persson Beitr. 858.

227. Пл. *trusk* „треск, хруст“ : лит. *traukšla* „хвощ, equisetum palustre“ Kossarzewski Lituanica 243a, *traukšlỹs* „т. с.“ Юшкевич I 109 п. с. *asys*, из *traušk-* : *trùška, truškėti* „хрустеть“, *trùškinti* „сокрушать“ Kvėdarna. Р. *трухá* „перетёртая мелоч“, *трýхлый* : лит. *traũš-ti* „крошиться, распадаться на части“ Юшкевич I 369 п. с. *dursti* (*š* вм. *s* из *traušk-*), *traũšiai* „equisetum palustre“ Kvėdarna, Юшкевич I 617 п. с. *išpliutyti*, лтш. *trausa* miza „хрупкая кора“ BW 21706 var. : *trusa* miza l. c. *trusla* miza BW 11521, 21716, лит. *tr(i)ušìs* „тростник“. Ср. выше п. с. *трун* и *трупúть* : лтш. *trûdêt* „гнить, тлеть“, Laî tas *trûd* „пусть он гниёт“ BW 27332, 1.

228. Сл. *trъstь*, пл. *trzcina* „тростник, трость“, р. *трость* = балт. **trustis* f. В литовском известна только форма с *s* перед начальным *t* : *strustìs, -iẽs* „ein bastener Halm im Siebe“ Ruhig Wrb. I 63, „ein Halm im bastenen Sieb, ein Weberkammblatt“ Mielcke Wrb. I 260, „Kammrohr“ l. c. II 292 = *srustìs,-iẽs* „skiẽto kartelýtė (jų̃ ẽsti dvì), kuĩ dañtes sukáišiota, одна из двух жордочек бёрда, куда вставлены зубья“ Kùpiškis Вилкомир. у. Корень *(s)tru-s-* что и в пл. *trusk* (см. выше). В семазиологическом отношении ср. лит. *trušìs* „тростник“ и лтш. *truss* „хруп-

кий, ломкий". Ср. гр. θρύον из *τρύhον, и.-е. *trusom „ситовник" Boisacq 354.

229. Сл. *tъrkati*, р. *тóркать* „толкать, колотить" : лит. *tùrk-terėti* „толкнуть" Юшкевич I 366 п. с. *dùnksterėti* : р. *турúть* „гнать, бежать скоро".

230. Слов. *úkati* „ликовать, jauchzen" : лтш. *aũka* „буря" : лит. *ūkas* „ptak puhacz" Kossarzewski Lituanica 86a, *ūkas* „tókia vandeńs paŭkštė, didùmo sulig gaidžiù, м. б., выпь" Dùsetos, Jūžintaĩ.

231. Р. *уклéя*, *уклейка*, пл. *uklej*, *uklejka* „cyprinus alburnus" : лит. *áukšlė* „т. с." Kurschat, Šakiaĩ, Veliuonà и *aukšlė*, *aũkšlę* Dùsetos, Seinai РФВ LXV 303.

232. Пл. *ul*, р. *ýлей* : лтш. *aũlis* „улей" Bielenstein Lett. Spr. I 75, лит. *aulỹs*, *aũlio* „т. с." Kvėdarna, Mósėdis, Alsėdžiai. Ukinykas... turėjo pry namų keturias dešimtis *aulių* su bitėmis Вольтер Лит. Хрест. 237_{42}. Prikalus bambą prie *aũlio* ar *drẽvės*
152 varė apsukuõ plíekdamys Daukantas Būdas 181_{10}. При лтш. *aũlis* следовало бы ожидать в литовском **áulis*. Ср. лит. *avilỹs*, *ãvilio* „улей" Dùsetos, Ušpãliai.

233. Р. *верен-úца* „ряд, цепь каких-либо предметов" Преображенский Этим. слов. 74 : лит. ùbagų *pa-varẽ* „вереница нищих" Kvėdarna : *vorà,-õs*, *võrą* „ряд". Utelės paĩ apkaklę eit *voromìs* Kvėdarna. Víeną *võrą* (šiẽno) išdžiovẽnom Dùsetos : *veriù*, *vérti* „вдевать нитку; нанизывать; колоть" = лтш. *vẽrt* „нанизывать"; *vėrulỹs*, *vėrulio* „колика, резь" Kvėdarna, Kossarzewski Lituanica 210a, Юшкевич I 306 п. с. *dieglỹs*, Aist. stud. I 164.

234. Р. *верещать*, пл. *wrzeszczeć* Преображенский 75 : лит. *su-* или *pra-vìrkštu*, *-vìrkštau*, *-vìrkšti* „начать плакать" из *viršk-* : *verkš-nó-ti* „поплакивать" Dùsetos из **veršk-nó-ti*.

235. Сл. *verti*, ц.-сл. **врѣти** „замыкать, запирать" Leskien Hdb.[4] 112 = лит. *vérti*, напр., vartùs „замыкать, запирать — отмыкать, отпирать" : *atã-varas* „окно в болоте, вадья" Dùsetos = пл. *ot-wór* „отверстие" : *at-varà* širdìs Юшкевич I 168.

236. Сл. *vęto-* „большой", откуда ц.-сл. **вѧштии** (ср. **люштии** при **лютъ**), р. *Вяче-слав*, *Вят-ко*, лит. *Veñclovas* из пл. **Więc(e)-sław* : лтш. (собств. куронское) *Veñta* „Великая" — река Виндава Endzelin FUF XII 67 : лит. *Vént-* в названии озера, от которого прозвалась деревня *Až-vėnčiai* „за озером *Vént-*" (диал. *Ažvinėei*) Sãlakas Новоалекс. у. Литовское название Виндавы

Ventà, -ōs, Veñtą — заимствование из куронского (лит. *kuršiai, kuršininkai*) языка.

237. Р. твр. нвг. *вя́терь* „верша“ Даль I³ 435, Живая Старина III 377 = лит. *vénteris, -io* „верша из нитяной сетки“ Довконт польско-лит. слов. (рукоп.), Būdas 24, Ruhig II 141, Mielcke II 186, Szyrwid Dict. 396, Biržai, Dùsetos, Kossarzewski Lituanica 58c, *vénteris* „верша из ивовых прутьев“ Salantai, *vénteris* „ein grosses Fischergarn, mit Kähnen zu fischen“ Ruhig I 176, Mielcke I 323. Yliñdo ìt žuvìs y *véntery* Волончевский Prade 81. *Vénteris* yrà sù sparnais, užstãto bè tãkišo Kossarzewski Lituanica 125b : *vénterė* „ein Fischersack“, *vénteres* spęsti „Fischersäcke aufstellen“ Mielcke I 323, skylė *venterėsa* Rhesa Aisópas 42 : *véntaris, -io* „верша из нитяной сетки“ Kurschat Deutsch-lit. I 440, 486, Viekšniai (по Kossarzewski Lituanica 32a), Seinai. Более обычною формою должна считаться *vénteris* = лтш. *veñteris* „Reuse“ Bielenstein Lett. Spr. I 61, BW 3690, 2; 30757 (куронское слово или заимствование из литовского) : *Venteru mãjas* — усадьба при Aizupe в Тальсенском у. Konverz. vārdnīca 47. Р. диал. *вя́терь*, м.-р. *вя́тер*, пл. *więcierz*, как и р. *ве́нтерь*
153 (Преображенский Этим. слов. 72), есть больше основания считать заимствованием из балтийских языков, чем родственным словом с лит. *vénteris*.

238. Сл. *větъ* в сложении с *otъ, sъ, pri, za* Преображенский Этим. слов. 109 : лит. *vait-enù* „àptariu, sprendžiu, сужу, полагаю“ Višakio Rūdà Сув. г.

239. Ц.-сл., др.-р. вѣвѣрица „белка“ : лит. *vẽveris, -iẽs, vẽvery* „т. с.“ Būga Aist. stud. I 62 Mãno dieveris kai *vẽveris* Dùsetos (дер. Antãžiegė), Lìnkmenes : *voveris, -iẽs, vóvery* „белка“ Юшкевич I 356 п. с. *duba*, Dùsetos, Mósėdis, Daukanto Elementorius 50,23, nom. pl. *vóveres*, gen. pl. *voverių* Dùsetos, Ušpãliai, Svėdasai.

240. Р. *виля́ть* : лит. *vieloju, vieloti* „свёртывать — развертывать, vynióti“ Prienai : *vielà* „проволока“.

241. Сл. *vitъ* в ц.-сл. имѩ-витъ „богатый“ Berneker I 429 : лит. *vietà, viẽtos* „место, двор, усадьба“, лтш. *vieta* „место, постель“ РФВ LXVII 246.

242. Р. *вихать* „колебать в разные стороны“ Преображенский 86 : лит. *viskù, viskėti* „колебаться, находиться в движении“ вм. **viškù* с *s* из *vizgù, vizgėti* „т. с.“ РФВ LXV 324. Сюда следует

относить и ц.-сл. вих-ъръ ‖ лит. *vìesulas* „вихорь" РФВ LXVII 247.

243. Сл. *vodъ* в слове *по-водъ* „причина" : лит. *vadà, -ōs* „повод, причина, causa, ansa" Kvědarna. *Вое-вода*, лит. *jaut-vada* „верёвка для ведения вола" Lietuvių tauta II 8.

244. Р. *сý-волока* „народ сволочь, сброд" Даль IV³ 614, *Su-wołoka*—folw. pow. sieński Słownik geogr. XV, 2 633 = вост.-лит. *Sū-valka* из *Są-valka*, пл. *Suwałka*—potok przy wsi Martyszuny, pow. wileński, o 31 w. od Wilna Słownik geogr. VI 141, XI 612 : лит. *valkà, -ōs, valką* „лужа, калюża" Kossarzewski Lituanica 58a, Kùpiškis, Kamajai, лтш. *valks* „дождевой поток" Bielenstein Lett. Spr. I 56.

245. Сл. *volstь*, р. *вóлость*, пл. *włość* = лтш. *vàlsts* f. „волость" : Šī devīta kunga *vàlsts* BW 15264, Triju kùngu *vàlstis* BW 10861 nom. pl. Caur devīņas kunga *valstis* BW 17006 acc. pl. Вместо *valsčius* „волость" (ср. Szyrwid Dict. 400, Ruhig I 172, Mielcke I 314, II 23) при полном соответствии литовской формы латышской и славянской форме следовало бы ожидать **valstìs*. Может быть суффикс *-ju-* в слове *valsčius* имел первоначально собирательное значение? (ср. лит. *maĩlius* „мелюзга",
154 *skaŕdžius* „оба крутых берега реки" ‖ skardỹs „один крутой, обрывистый берег реки"). Ср. лтш. *valdinieks* „правитель" BW 21778, 2 var., 22346 : лит. *valdžionìs, -iõs, valdžióny* „т. с." (у Довконта *valdionis*) Bùvo mókyts výrs kaip rèts *valdžionìs* Вольтер Лит. хрест. 190_{18}. Jū̃ didúmenę vadìnusys kunigais, ō jū̃ *valdžióny* kunigáikščiu Вольтер Об этн. поездке 129_{11} : *valdžióti* „управлять, владеть" Ižg tavęs išeis vadas, kurìs *valdžiōs* žmonėmìs Daukša Post. 80_{31} : *valdóti* „т. с." Pripildykit žẽmę ĩr *valdókit* jā̃ Библия Хилинского Genesis I 1_{28}.

246. Ц.-сл. съ-вора „fibula", р. *свóра* „завязка, привязка; бечовка, на которой водят борзых собак" : лит. *pa-varà* „верхняя или нижняя верёвка, к которой прикреплены рыболовные сети" Dusetos, *vãras*, мн. *vãrai* „жердь (для забора), kártis tvõrai tvérti" Dusetos, Tauragnai, *vãras* „планка, служащая для скрепа частей дверного полотна" Юшкевич I 672 п. с. *yvylis*, Kvědarna : *veriù, vérti* „низать, вдевать".

247. Сл. *vъrkъ*, пл. *warkot* „ворчание" Преображенский 98 : лит. *urkti* „ворчать" Šuva uŕkia Jūžintai; *uŕkioti* „брюзжать, ворчать, бранить" Юшкевич I 335 п. с. *dõknyti*, Kantaŭčiai, *ur-g-ėti* „ворчать" Юшкевич I 190 п. с. *bambėti*. Ср. 1) *Uŕkis* — озеро в

$2^1/_2$ в. от м-ка *Uñt-urkė* „Интурки“ (*unt-* диал. из *ant-*) Słownik geogr. XII 817; 2) *Urka* — lewy dopływ Mekli, lew. dopł. Barupi, lew. dopł. Niewiaży l. c. XII 817, I 113 = „часть им. Вондчагола (Vandžiógala), Ковен. пов., над реч. Уркею“ 1602 г. Опись докум. Вилен. центр. арх. VI 162 из лит. **Urkė* или **Urkia*; 3) *Urkuvėnai* (ударение на *Ur-*) — дер. в прих. Šiauliai „Шавли“.

248. Сл. *vǫlna*, р. *волна́* „Welle“ Преображенский 92 = лтш. *vilna* „волна“ BW 31003, 1 var., 3 var. : *vilne* BW 31003, 1 : *vilnis* м. Шмидт, Ульманн: лит. *vilnìs* : *vilnià*, род. *vìlnios* Dùsetos, Daukša Post. 107_{25}; 109_{27}, Szyrwid Dict. 390.

249. Сл. *zęba* „зяблик, fringilla“ Преображенский 260 : лит. *žìbė*, *žibėlė* „fringilla cannabina“ Довконт Польско-лит. слов. (рукоп.) п. с. *makolągwa*. *Žibėlė* činkčió Daukantas Dajnes 139 : *žìčù*, *žìbėti* „блестеть, светить“. В семазиологическом отношении ср. нем. *Fink* „зяблик“ ‖ *Funke* „искра“. В сл. слове мы имеем корень *žib-* с носовым инфиксом.

250. Сл. *zębati* „germinare“ Преображенский 259 : лит. *žémbiu* (3 pers. *žémbi*), *žémbėti* „прозябать, poczynać, wyrastać“ Dùsetos, Kossarzewski Lituanica 58a, *žámbėju*, *žámbėti* „т. с.“ Kvėdarna : *žembiù*, *žeñbti* „кроить, резать“ *Atžeñbk* dúonos sklimbėly Kossarzewski Lituanica 211a, Kvėdarna : *žañbas*, мн. *žañbai* „wszelka ostra, kątowata rzecz, np. skveřno žañbas, stógo žañbas, sėklos žañbas, itd.“ Kossarzewski Lituanica 121a. Diřvos *žañbas* „кусок, угол нивы“ Dùsetos.

155

251. Сл. *zidъ*, *zьdati* Преображенский 246, Буга РФВ LXV 325, LXVII 249 : лит. *žid-uika* „горшок для молока, Milchtopf“ Ruhig II 256, 353, Mielcke II 341, 472 : пр. *siduko* Voc. 353 „Sieb-topf“. Суффикс *-uika* мне известен лишь в двух словах : *žid-uika* и *šaš-uika* „ostrupialec; wołowe oko (ziele)“ Kossarzewski Lituanica 54b; *Šed-ūikis* — фамилия, откуда название деревни *Šedūikiai* в прих. Svėdasai Вилкомир. у.

252. Срб. *zòra* „заря“ Преображенский 242 = лит. *žarà*, *-ōs* „т. с.“ Kvėdarna Юшкевич I 403 п. с. *gaizdras*, *žãras* „заря“ l. c. 188 п. с. *balzganas*, *žaraĩ* „лучи“ l. c. 233 п. с. *brėkšti* : *žėrì* 3 praes., *žėrėti* „блестеть, светиться, лосниться“ : *žyrù* (*y* из *in*) или *žìrstu*, *žìraũ*, *žìrti* „искриться, показываться искрам“ Jōniškis Шавельского у. Ãkys jãmui *ap-žìro* Юшкевич I 104 п. с. *ap-žìrti* : *žeriù*, *žeřti* „выгребать жар“ : *žarijà,-ìjos* „горящий уголь“ Dùsetos, Kùpiškis, Mósėdis.

253. Р. *зорóд* Даль I³ 1730 = лит. *žárdas* мн. *žárdai* „переплот, леса для сушки снопов (особ. гороха) под открытым небом“ Dùsetos, Ruhig I 185, Mielcke II 160 = лтш. *zārds* „т. с.“ ср. BW 25965. От *žárdas* образованы следующие формы: *žárdžiu* (и *žárdiju* Kvėdarna), *žárdyti* „класть в переплот“ Výrai žìrnius *žárdžia* Dusetos, *žárdiena* „загорода при žárdas для телят или жеребят“ Rietavas, Salantai, Юшкевич I 426 п. с. *genesys*, *žar̃dis* „т. с.“ Kurschat Deutsch-lit. I 363, II 134, Mielcke II 394 *už-žárdžiau* (praes. *žárdau*, inf. *žárdyti*), *žar̃dy* — veršis neveršis (3 fut. *veržiúos*) Eržvilkas. Zubatý Arch. f. Sl. Phil. XVI 420 и сл.

254. Сл. *ząbrъ*, откуда р. твр. *зубр-úна* „суковатый шест“ Даль I³ 1735 : лит. *žam̃bras* „соха“ Liet. pas. Med. liet. mytol. I 13 (№ 27), *žam̃bris* „т. с.“ Kossarzewski Lituanica 211a : *žambis* „соха“ Mósėdis, Юшкевич I 668 п. с. *ytvara*.

255. Сл. *zъlъ*, р. *зол* Vondrák Vgl. Gr. I 344 : лит. *yžulnùs* или *y-žul-snùs* (*y* из *in*) „ukośny“ Юшкевич I 676 : *at-žū́lus*, „чорствый, бесчеловечный“ Kvė́darna : *nuo-žvelnùs* „покатый, ukośny“ Slavìkai и *y-žvil̃nas* „т. с.“ Юшкевич I 676. Ср. Persson Beitr. 757.

256. Сл. *zvęgati*, р. *звя́гать* Преображенский 246 : лит. *žvéngti* „ржать“ : *žvangùs* bal̃sas „зычный голос“ Dysnà.

156 **257.** Ц.-сл. желы „ulcus“, слов. *želva* „железа“, р. *жолвь* „шишка на теле, опухоль, пухляк, нарыв“, *желвак* „шишка; яйцо“ Zubatý AslPh XVI 424 из сл. *žely*, *želъve* : р. *желабóлка* „утолщение, шишка“, пск. *желоболка* „шишка, набалдашник“ Даль I³ 1323 из сл. **želbol-ъka*, уменьш. к **želbola* : сл. *golva* „голова“ Berneker I 323 = лит. *galvà* „т. с.“ из и.-е. **goləwā* (ср. сл. *žely* = и.-е. **gelū-s*) „шишка“ : сл. *želza* „железа“ РФВ LXVII 249. Ср. Persson Beitr. 67.

258. Р. *жень* „стремянка, лазиво, снасть для лаженья борти, добычи мёда“ = лит. *genỹs* Marcinkónys Трокского у., лтш. *dzenis* „т. с.“ BW 1985, 3144 var., 30331, 30371. В Марцинканцах рядом с *genys* „лазиво“ говорят и *geinỹs* : ср. лтш. *dzeinis* „т. с.“ BW 3351³, 3428. М. б. сюда относится и лит. *geinỹs* „основа ткани“ Юшкевич I 59 п. с. *aprietìmas*, 347 п. с. *drikà*, 422. — „die *Geynen*... darmit sie die Beute besteigen“ акт 1604 г. Mit I 36. *Geinys* Drawininku „Knecht der Bienenwarter“ Ruhig (1747) II 227.

259. Сл. *žerti*, ц.-сл. жрѣти, жьрѫ Преображенский 236 : лит. *prã-garas* „про-жора, ненасытный“ (Dùsetos, Lìnkmenes) и „ад, piekło“ Szyrwid 247, Kvědarna : *gérti*, лтш. *dzért* и (Изв. VI 4, 146) *dzẽrt* „пить“.

260. Сл. *žędlo* „жало“ Преображенский 220 : лтш. *dzenuôls* „жало“ (П. Шмидт), если не из *gzeluôns* (лит. *geluõ*, *gẽluonis*, *-iẽs*, *gẽluony* „жало“) : *dzenuolis* „т. с.“ BW 28643 var., вост.-лтш. nũ biteitis *dzanyugleńa* BW 2843,2, уменьш. к *dzanyuglis* из общелтш. *dzenũglis* (*gl* из *dl*) : *dzenuols* „улей“ BW 26639 : *dzenis* = лит. *genỹs* „дятел (собств. рубайла, ср. гр. δρυς-κολάπτης „дятел“).

261. Сл. *žьlna*, р. *желна* Преобр. 226, Эндзелин Слав.-балт. этюды 195 = лит. *gilna* Miež., лтш. *dzilna* „желна“ : лив. *kill* „Grünspecht“ Thomsen Berör. 173 : лит. *geltónas* „жолтый“.

262. Р. *жýборить*, *жýбрить* „есть с трудом на одни зубы; жевать мешкотно, кой-как“ Даль I³ 1364 : лит. *žiaũberoti* „gryść (jak koń), skorynkę chleba“ Kossarzewski Lituanica 58d : *žiauberis*, *-ies*, *žiaũbery* „горбушка (хлеба)“ Dùsetos или *žiaubrẽ*, *žiaũbrę* „т. с.“ Dysnà : *žiauberis* „холм, бугор“ Lìnkmenes.

Петербург, март 1913 г.

XVII. KANN MAN KELTENSPUREN AUF BALTISCHEM GEBIET NACHWEISEN?

(Aus Anlass der Arbeiten Schachmatov's über keltisch-slavische und finnisch-keltische Beziehungen[1]).

[Rocznik slawistyczny VI 1913 1—38]

1 Die slavische Urheimat — gewöhnlich zwischen der mittleren Weichsel im Westen, dem Dniepr im Osten, den Karpaten im Süden und der Pripet im Norden gedacht — verlegt Schachmatov in eine nördlich von den Balten gelegene Gegend, d. h. ins Bassin der westl. Düna und den unteren Lauf des Niemen. Diese Annahme begegnet mancherlei Schwierigkeiten: 1) ist Sch. auch bei einem solchen Ansatz genötigt, eine zweite, spätere Urheimat der Slaven im Weichselgebiet anzunehmen, und hiebei muss eine allgemeine Verschiebung sämtlicher Slaven vorausgesetzt werden; 2) muss er dann eine slavisch-lappische Nachbarschaft voraussetzen, zu deren Erhärtung man keinerlei Beweismaterial aus dem Lappischen beibringen kann; 3) muss er die Balten, statt sie nördlich von den Slaven zu suchen, südlich von denselben unterbringen.

Im Zusammenhange mit der Annahme slavischer Stammsitze
2 nördlich von den Balten steht auch die zweite Annahme Sch.'s, wonach die *Veneti* des Tacitus und Οὐενέδαι des Ptolemaeus Kel-

[1] Zu den ältesten slavisch-keltischen Beziehungen. Archiv f. slav. Phil. XXXIII 51—99 und К вопросу о финско-кельтских и финско-славянских отношениях I—II. Bulletin de l'Acad. Imp. des Sc. de St. Pétersbourg 1911 S. 707—24, 791—812. — Ich beschränke mich auf diejenigen Partieen (fast nur des ersteren Aufsatzes), wo baltisches Sprachmaterial herangezogen wird.

ten sein sollen. Wenn die Veneter wirklich Kelten waren, dann bleibt für die Slaven im I—II Jhdt n. Chr. kein Platz mehr im Weichselgebiet übrig. Denn diese keltischen Veneter müssen von den Goten nach Osten und Nordosten gedrängt worden sein. Die Anwesenheit von Kelten in der Weichselgegend sowie östlich und nordöstlich davon versucht Sch. an der Hand geographischer Namen zu erweisen.

Die Untersuchungen Kočubinskij's[1], Pogodin's[2], Karskij's[3], Bielensteins[4], Endzelins[5], Bezzenbergers[6] u. a. haben gezeigt, dass man auf Grund von geographischen Namen zu recht genauen Folgerungen über die Einwohnerschaft einer bestimmten Gegend gelangen kann.

Leider lässt die Methode der Ortsnamenforschung trotz solcher Arbeiten wie K. von Ettmayer: Geographia raetica, Versuch einer kritischen Ortsnamensystematik, German.-Roman. Monatsschr. II 299—307, 357—65 noch viel zu wünschen übrig. Man kann aber doch verlangen, dass für einen Ortsnamen alle in lebenden Sprachen vorliegenden Formen und die ganze schriftliche Überlieferung berücksichtigt werde. Die Vernachlässigung jeder von diesen Seiten rächt sich bitter. Wenn wir nur die heutige Lautform des Ortsnamens *Орша*, der Flüsse *Друть*, *Рось*, des Fleckens *Gìrkalnis* (im Kreise Raséiniai des Gouv. Kovno) und des Dorfes *Labardžiaĩ* (ebenda) berücksichtigen, werden wir voraussetzen, sie entsprächen altruss. **Оръша*, **Друть*, **Рось* und altlit. **Gìria-kalnis* (*girià* „Forst, grosser Wald" und *kálna*
3 „Berg") und **Labardžiaĩ* und — damit unbedingt fehlgehen. Denn altruss. belegte Formen Ръша, Дрьють, Ръсь; Гиртокол(н)ь und Лобворди (in Urkunden des XVI Jhdts, aus altlit. *Gìrta-kalnis* „berühmter Berg" und *Laba-vardžiaĩ* „guten Namen habend") zeigen, dass jene Rekonstruktionen unrichtig waren. Fälle, wie *Орша—Ръша*, *Друть—Дрьють*, *Рось—Ръсь*, *Gìrkalnis—Gìrtakalnis* und *Labar-*

---

[1] Территория доисторической Литвы. Журнал Мин. Нар. Просв. 1897 январь S. 60—94.

[2] Из истории славянских передвижений. Петербург 1901.

[3] Белоруссы. Варшава 1903. Том I, S. 30—82.

[4] Die Grenzen des lettischen Volksstammes. St. Petersburg 1892.

[5] Über die Nationalität und Sprache der Kuren. *FUF XII* 59—72.

[6] Die litauisch-preussische Grenze. Altpreussische Monatsschrift XIX 651—5; Über die Verbreitung einiger Ortsnamen in Ostpreussen, l. c. XX 123—8.

džiaĩ—*Labavardžiaĩ* können sich aber in der Ortsnamenforschung auf Schritt und Tritt ereignen.

Von lebenden Sprachen ist die an Ort und Stelle gesprochene Sprache die Hauptquelle. Für die baltische Ortsnamenforschung sind also die litauischen Namen natürlich viel wichtiger als die veränderten Formen, in denen sie im Deutschen, Polnischen und Russischen erscheinen. Schachmatov benutzt nun leider für seine Zwecke nur die fremdsprachlichen Formen baltischer Namen, die mitunter wenig Ähnlichkeit mit dem Original haben. Die Listen litauischer Ortsnamen von Vaišgantas[1] und Kálvaitis[2] sind ihm offenbar unbekannt. Trotz ihrer Unvollständigkeit und Ungenauigkeit können sie aber dem Benutzer sehr gute Dienste leisten.

Dadurch, dass er die Veneter Kelten sein lässt, ist Sch. genötigt auch die Taciteische *Aestiorum gens* für keltisch zu erklären. Die am Οὐενεδικός κόλπος wohnenden Aestii müssen natürlich ebenfalls Kelten sein. In Tacitus' Worten: „quibus (scil. den Aisten) ritus habitusque Suevorum, lingua Britannicae propior" sieht er einen direkten Hinweis darauf. Ich glaube aus diesen Worten nur das schliessen zu können, dass die Sprache der Aisten dem Keltischen näher stand oder klang, als dem Germanischen. Die baltischen Aisten haben[3] mit den Kelten die Laute *k*,
4 *g* und *t*, *d* dort gemein, wo das Germanische χ (*h*), *k* und *p*, *t* aufwies; vgl. lit. *kãrias* „Heer", kelt. *korjo-*, aber got. *harjis* Fick II[4] 71; lit. *garnỹs* „Reiher", kelt. *garanus*, aber ags. *cran* „Kranich" l. c. 106; lit. *tautà* „Volk" Изв XVII, 1 47, kelt. *toutā*, aber got. *þiuda* l. c. 131; lit. *dù* „zwei", kelt. **dvā(u)*, aber got. *tvai* l. c. 158.

Sch.'s Ansicht vom Keltentum der Aisten ist nicht neu. Schon 1881 versuchte Keltsch (Nationalität der Aisten und Preussen. Altpreuss. Monatsschr. XVIII 538—605) zu erweisen, dass „die Aestier dem keltischen Volk angehörten" und meinte „fast alle Fluss- und Bachnamen Preussens seien noch heut keltisch".

---

[1] Sanraszas geografiszkuju Lietuvos vardu. Dirva-Žinynas Nr. 10 January 1904 Shenandoah Pa. S. 35—61 (zitiert: Vš I); May 1904 S. 3—29 (zitiert: Vš II).

[2] Lietuwiszkų wardų klėtelė. Tilžėje 1910 (zitiert: Klv[2]).

[3] Vlg. Dr. Albert Ulrici Land und Volk der Aisten. Ein Beitrag zur Bestimmung ihrer Wohnsitze in den ältesten Zeiten. Zeitschrift für wissenschaftliche Geographie. Jahr 1882, Bd. III 70—6, 106—14.

Pierson hat, schon lange vor Keltsch, in seiner Abhandlung „Spuren des Celtischen in der altpreussischen Sprache" (Zeitschrift für preussische Geschichte und Landeskunde... herausgeg. von Constantin Rössler. 1874, Bd. XI 755—60) keltischen Ursprung der Aestii angenommen und sie für ein Mischvolk erklärt. Pierson erklärt 78 preussische Wörter für sicher keltische Lehnwörter.

Im folgenden gehe ich durch alle baltischen Orts- und Flussnamen, die Sch. für keltisch hält. Aus dieser Zahl konnte ich nur den Namen der *Weichsel* für ausschliesslich keltisch ansehen. Ein Paar FN haben ja wirklich einige Ähnlichkeit mit den keltischen, aber man hat keine genügenden Gründe sie für keltisch anzusehen. Selbst wenn man im baltischen Toponymikum einige mit keltischen gänzlich identische ON und FN vorfände, würde dies nicht so verwunderlich sein, da doch beide Sprachgruppen schliesslich verwandt sind. Eine genaue Übereinstimmung hat man z. B. zwischen kelt. *Nāva*, jetzt die *Nahe* bei Bingen (Holder Altcelt. Sprachsch. II 693), und lit. *Nóva* (rechter Nebenfluss der Šešùpė im Gouv. Suvalki); vgl. griech. νόα · πηγή. Λάκωνες. Hier kann man eben nur sagen: indogermanisch! Keltisch brauchen solche Namen nicht zu sein.

Abava — rechter Nebenfluss der Venta (nhd. Windau) im Lande des Baltenvolkes *Kǫrsь* (das Land heisst lit. *Kuršas*, sein Einwohner *Kuršis* oder *Kuršininkas*). Die Quantität des anlautenden *A-* ist noch nicht endgültig festgestellt. Baron und Wissendorff (Latvju dainas 13268, 30697) schreiben es kurz, andere, wie Bielenstein (Die lettische Sprache I 190, Die Grenzen des lettischen Volksstammes 154, 184, 193) und etwa noch Jelgavas Latviešu Biedrības rakstniecības nuodalas rakstu krājums II 147 bezeichnen es als lang. Wenn im Flussnamen *Abava* das anlautende *a* wirklich kurz ist, so könnte man es wirklich, wie auch Šachmatov will, mit kelt. *abu-* „Fluss" Fick II[4] 10 und lat. *amnis* aus **ab-ni-s* Pedersen Vgl. Gr. I 116 verbinden. Aus der baltischen geographischen Nomenklatur lässt sich ausser dem Flussnamen *Abava* noch folgendes hierher stellen: 1) lett. *Abuls* — linker Nebenfluss der Gaũja (= Livländische Aa) Dzimtenes Vēstnesis 1912 № 95, 2) *Abbus* (die lettische Form ist mir unbekannt) — linker Nebenfluss der Venta im Kirchspiele Amboten Słownik geogr. I 19, XIII 212, 3) „ein flis, das heist *Abilitis*" Scr. rer. Pruss. II 697, Fluss im Gouv. Suvalki, 4) lit. *Abisavas* — See im Kirchspiel Sãlakas des Gouv. Kowno, 5) *Оболь* — a) linker Ne-

benfluss der Łučesa im Oršanschen Kreis des Gouv. Mogilev, b) rechter Nebenfluss der westl. Düna im Gouv. Vitebsk; aus einem balt. *Abalis, 6) lit. *Abõkai* — Dorf Vš I 45, 7) lit. *Ablinga* — Dorf Vš I 55.

Abela — linker Nebenfluss des Fl. Nevėžis (poln. Niewiaża); die Eingeborenen z. B. im Kirchspiel Pagirỹs nennen ihn *Obelìs, -iẽs, Óbelį*. Vgl. *Obelė* — rechter Nebenfluss der Krúoja im Kirchspiel Radvìliškis Vš II 4; *Obelijà* — See im Kreise Seinaĩ Gouv. Suvalki; *Obel-ùpiai* — Gut im Kirchspiel Alvìtas Gouv. Suvalki (*obelìs* „Apfelbaum" und *ùpė* „Fluss"); preuss. *Wobel* — See im Lötzenschen 1400 Scr. rer. Pruss. II 527 (preuss. *woble* Voc. 616 „Apfel").

Adwa — ein solcher Fluss wird von W. Pol unter den rechten Nebenflüssen der westl. Düna aufgeführt. Aber solch einen Namen gibt kein anderer Forscher an (Slow. geogr. I 23). Vielleicht ist *Adwa* verdruckt für *Aswa*? Vgl. einen See *Осва* in Kreise Dünaburg (Dvinsk); ein See *Освэй* und Fluss *Освея* im Kreise Drisa des Gouv. Vitebsk. *Осва* aus lett. *Asva* = lit. *Ašvà*, gen. *Ãšvos* — 1) linker Nebenfluss des Veivìržas im Kr. Raséiniai (Rossieny), 2) linker Nebenfluss des Vadakstìs im Kr. Šiauliaĩ (Šavli). Vgl. preuss. „do das vlis *Asswene* kummet", „durch den See *Assuenus*" Cod. dipl. Warmiensis № 230, S. 386.

Alūksna — Nebenfluss der Peddetz, woher der Name der
6 Stadt *Alūksne* „Marienburg" Dzimtenes Vēstnesis 1912 № 95 oder *Alūkste* BGr 98. Vgl. den See *Alauksts* im Kr. Wenden „Dienas Lapas" pielikums 1893 I 15, Konverz. vārdnīca 1015: altruss. *Алыстъ* BGr 98 aus lett. *Alūkst(a)-s*: lit. aus lett. *Alūkstà, -ōs* — Stadt Illuxt im östlichen Kurland: lett. *Aluoksne* (vgl. Slow. geogr. II 228) oder *Aluokste* BGr 226 — ein nicht unbedeutender Fluss, der bei Sackenhof mit Durbe sich vereinigt. J. Endzelin Dzimtenes Vēstnesis 1911 № 227 verbindet den Flussnamen *Alūksna* sehr einleuchtend mit lett. *aluksna* „sumpfige Stelle". Vielleicht gehören dazu auch die folgenden Flussnamen: 1) *Alanga* — rechter Nebenfluss des Fl. Jūra Slow. geogr. I 25, III 628, XV 23, 2) *Alantas* — linker Nebenfluss der Minijà im Kirchspiel Kuliaĩ Kossarzewski Lituanica 171, Vš I 43, Slow. geogr. VI 446, 3) *Alaušà* — Flüsschen und *Ãlaušas* — a) See unweit des Fleckens Sudeĩkiai Kr. Vilkomir (lit. Ukmergė und Vilkamergė), b) See beim Flecken Svėdasaĩ Kr. Vilkomir; *Alaušaĩ* — See beim Flecken Bálnykai Kr. Vilkomir Kossarzewski Lituanica 223, 4) *Ãlmenas* —

See im Kirchspiel Lìnkmenes des Kr. Święciany (lit. Švenčiónys), 5) *Almuoné* — Fluss in Preussisch-Litauen Klv² 68, Basanavičius Iš gyvenimo vėlių bei velnių 340, 6) preuss. *Alna* — der Fluss Alle 1251 und See bei Gutstadt 1362 Pierson = lit. *Alnà,-ōs, Ãlną* — Flüsschen Holanka im Kr. Seinaĩ, 7) *Alona* — Nebenfluss des Nevėžis im Kr. Kovno, Kossarzewski Litu. 217, 239, 8) preuss. *Alowe* — See in Ermland 1355 Pierson, 9) *Aluotà* — Flüsschen im Kirchspiel Svėdasaĩ, 10) *Alvìto ežeras* im Gouv. Suvalki.

Daga — Nebenfluss der Šventója (Święta) im Kr. Vilkomir. Vgl. *Dagaĩa* — Fluss bei Sprogis; *Pa-dagaĩ* — Weide des Dorfes Žadeikiškiai im Kr. Rossieny Kossarzewski Lituanica 171; *Daglėjas* und *Daglėjėlis* — zwei Seen im Kirchspiel Jūžintaĩ im Kr. Novoaleksandrovsk; *Dãgr-upis* — Bach im Kirchspiel Linkuvà Vš II 14.

Drysa — rechter Nebenfluss der Düna (lett. *Dàugava* oder *Duonava* BW 30368,9 var., lit. *Dauguvà,-ōs, Daũguvą*). In Akten des XVI Jhdts findet sich *Дрыса*.

Dryświata — linker Nebenfluss der Dysnà. *Drysa* und *Dryświata* können im wruss. aus zwei altruss. Formen entstanden sein: *Дрыса* und *Дрысвата* oder *Дръса* und *Дръсвата*; vgl. disn. und
7 święcian. *дрывá, крывáвы* aus *дръва, кръвавыи*. Der Fluss Dryświata heisst bei den Litauern des Kirchspieles Vìdžiai — *Drūkša* Słow. geogr. XIII 294, woher der Name des Fleckens Dryświaty *Drūkšos* l. c. II 180. In litauischen Zeitungen wird der Flecken und das Gut Dryświaty als *Drukšė* verzeichnet. Also ist wruss. *Drysa* aus **Druk-sā* oder **Drūk-sā* entstanden, woher weiter die Form *Drukša* oder *Drūkša* (*kš* aus *ks* РФВ LXV 303—7).

Drywiaty — See in der Nähe der Ortschaft Braslav im Kreise Novoaleksandrovsk. Der litauische Name ist unbekannt. Vielleicht ist *Drywiaty* aus einer litauischen Form **Drùv-intas* entstanden; vgl. *Jūžintas* — Name zweier Seen: einer im Kirchspiel Sãlakas, der andre im Kirchspiel Jūžintaĩ Kr. Novoaleksandrovsk; *Žùvintas* — See im Gouv. Suvalki; preuss. *Spargint* lacus. In diesem Falle wäre **Drùvintas* verwandt mit poln. *Drwęca* aus **Druvontjā* Rozpr. Wydz. fil. 28, 255 f., gall. Δρουεντιας Fick II⁴ 157, lit. *San-druva* — Flüsschen im Kr. Rossieny; *Draverna* — Flüsschen im Kirchspiel Prökuls Basanavičius Liet. pasakos. Medega liet. mytologijai II 217, woher der Dorfname *Dravernai* „Drawehnen" GGA 1885 945.

Druja — linker Nebenfluss der westl. Düna im Kr. Novoaleksandrovsk und Disna. Litauisch heisst dieser Fluss *Drúoja* (Fluss in Preussisch Litauen Klv[2] 68, Słow. geogr. II 160) oder *Drujà* (Dorf beim See Bìržulis im Kreise Telšiai Vš I 51; vgl. lett. *Drujas* lāma Rakstu krājums IV 107).

Dubysà — rechter Nebenfluss des Flusses Nẽmunas Vš I 54, *Dobyse* Scr. rer. Pruss. II 637, *Dobeise* l. c. 680 = *Дубиса*— Wiese unweit des Sees Ельспогъ im Kreise Vilkomir Опись док. Вил. ц. арх. др. акт. книг VI 63. Der Flussname *Dubysà* hat nichts gemein mit dem keltischen Worte *dubos* „schwarz" Fick II[4] 153, Pedersen Vgl. Gr. I 116, da er von einer Reihe von balt. Wörtern nicht getrennt werden kann, nämlich lit. *dubùs* „tief", *duburỹs* „tiefe Stelle in einem Fluss", *daubà* „Schlucht". Zur Wurzel *dhub-* „tief" Fick III[4] 208 gehören noch folgende Namen: 1) *Dubãkė* — Teich im Dorfe Dysnà des Kirchspiels Tverẽčius (*dubùs* und *akìs*), 2) *Dùbė* — linker Nebenfluss des Flusses Nevẽžis im Kirchspiel Raguvà Vš II 23, Słow. g. II 191,
8 VII 133; Wiese beim Dorfe Kaniūkai (Конюхи) im Kirchspiel Ušpãliai, 3) *Pa-dubỹs* — Sumpf zwischen Anhöhen in der Nähe des Dorfes Antãžiegė im Kirchspiel Dùsetos, 4) *Dubijosìjos* oder (seltener) *Dubijõsios* — Wiese beim Dorfe Gaĺsiškės im Kirchspiel Sãlos des Kr. Novoaleks., 5) *Dubingà* — Fluss im Vilnaer Kreise, 6) *Dubùkas* — See im Kirchspiel Kùrtuvėnai Vš II 10, 7) *Duburỹs* und *Duburáitis* — zwei Seen im Kirchspiel Antãzavė, 8) *Dubjója* — Wiese des Dorfes Veseliškiai im Kirchspiel Panemùnis (Kr. Novoaleks.), 9) *Dùbros* — Wiese des Dorfes Trumpãliai im Kirchspiel Ušpãliai: lett. *dubra* „Pfütze, sumpfige Stelle", poln. *debra* „Schlucht". Das Suffix *-īsā* (vgl. aind. *manīṣā* „Weisheit, Huld" Brugmann Grd. II[2], 1 546), welches wir im Flussnamen *Dubysà* finden, ist ein seltenes Wortbildungselement; vgl. noch den Namen des Sees *Iwisa* im Kreise Disna Słow. geogr. III 325 aus lit. **Ievysa* (*ievà* „Faulbaum").

Dubna — rechter Nebenfluss der westl. Düna im Kr. Dünaburg. Die dort wohnenden Letten benennen diesen Fluss *Dybnòja* BW 17063, 3, wobei *y* aus *u*, wie das im Worte *dybyns* aus *dubins* „Boden, Grund" zu sehen ist. Auf solche Weise entspricht die ostlettische Form einem gemeinlettischen *Dubnãja* „der tiefe (sc. Fluss *upe*)". „Castrum *Dubena*" in einem Dokum. des Jahres 1343 BGr 447, 477 nennen die östlichen Letten heute *Dygnõja* (vgl. BW 28664), wo *gn* auf *bn* zurückgeht, wie im litauischen

Worte *dùgnas* „Boden, Grund“ (vgl. lett. *dubens* und slav. *дъно*). Lett. *Dubnāja* ist nahe verwandt mit dem lit. *dùgnas* „Boden, Grund“ aus **dùbnas*; vgl. kelt. *dubno-s* „tief“ Fick II[4] 153, Pedersen Vgl. Gr. I 35. Das baltische *dubna-* „tief; Boden“ findet sich noch in folgenden Ortsnamen wieder: 1) preuss. *Dubna* — nomen loci Nesselmann Thes. 33, 2) *Dompni-kaym*, *Domnykaym* 1400 Gerullis 28 aus *dumna-* „tief“ und *kaima-* „Dorf“, 3) Muntileytis *dumpnis* in Sambia 1331 Gerullis 71, *Helle-dompne* in Sudavia 1384 Scr. rer. Pruss. II 684, *Curwe-dumpne* — Dorf bei Bladiau in Ermland 1430, jetzt Kordommen Pierson. Das preuss. *dumpnis*, *dumnis* lässt sich zurückführen auf baltisch **dub-na-s*, was mit lit. *dùgnas* „Boden, Grund“ identisch ist. Zum Lautwandel *bn* zu *mn* (*mpn*) vgl. man preuss. *Umpna* collis, *Umne* id est clibanus
9 1331 Gerullis 121, *vumpnis* Voc. 331 „Backofen“, *umno-de* Voc. 330 „Backhaus“ neben lit. *ùbas* oder *ùblas* „Ofen“ und *ùbla-dė* „Backhaus“.

Eisra — Nebenfluss des Fl. Gėgė im Kirchspiel Piktupėnai Klv[2] 68. Vgl. *Aistà,-ōs*, *Aīstą* — rechter Nebenfluss der Širvintà Słow. geogr. II 317, XI 617, XII 127, Dorf *Aistìškiai*; *Eisetį ežeras* im Kirchspiel Labanóras Kr. Święciany; *Iesià,-siōs*, *Iēsią* (aus balt. **Eisjā*) — linker Nebenfluss des Nėmunas gegenüber Kovno; *Ieslà* aus balt. **Eislā* — Bach beim Dorfe *Pa-ieslỹs* im Kirchspiel Krākės (Kroki) Kr. Kovno; preuss. *Eissen* — See bei Osterode Pierson. *Aistà* wurde im XVI Jahrh. wie *Eistà* (vgl. *Эйста* in Ревизия пущ и переходов звериных ... составленная ... Воловичем в 1559 г. Вильна 1867 S. 36) gesprochen; vgl. preuss. *Eystynn* 1493 Gerullis 31. Die baltische Wurzel *eis-* in Flussnamen kann verwandt sein mit aind. *ēšá-* „eilend“, aisl. *eisa* „heftig vorwärts eilen“.

Ilija — linker Nebenfluss des Fl. Vilija im Gouv. Minsk u. Vitebsk = *Ilie* flumen in Sambia 1351 Gerullis 42 aus balt. **Ilijā*. Vgl. *Ila* — linker Nebenfluss der livländischen Aa Słow. g. II 500; *Ильупъ* — Bach bei Sprogis aus lit. *Ýl-upis*; *Ilantz* — See bei Dt. Eilau 1317 Pierson; *Ylavia* — Burg und Stadt Dt. Eilau 1317 Pierson; *Illau* — Feld bei Kirpehnen in Samland Pierson; *Ilisken* 1400 und *Ilnik* 1352 Gerullis 42. Der baltische Flussname *Ìlijā* (mit langen ī, wie aus nhd. *Eilau* ersichtlich) kann verwandt sein mit slav. *ilъ* „Schlamm“ Berneker EW 424.

Inster — Nebenfluss der Pregel. Litauisch heisst der Fluss *Įsrà,-ōs* (Schleicher Lit. Lesebuch 203) oder *Įstrà* (Nesselmann

Wb. d. lit. Spr. 28, Basanavičius Iš gyv. vėlių 162). dagegen die Stadt *Įsrutìs,-tiẽs* oder *-ts* „Insterburg" (*bè Įsrùts* Schleicher Lit. Lesebuch 36, *pirm Įsrùts* l. c. 248, *Įsrùts miestẽlis* Juškevičius Liet. dainos 661,1). Der baltische Flussname **Instrā* ist auf dem ganzen Gebiet verbreitet, wo heutzutage Balten wohnen, oder wo sie früher wohnten, bevor sie durch die russischen Slaven verdrängt wurden. Vgl lit. *Įstrà* (man spricht es aus: *Ỹstra*) — rechter Nebenfluss des Lèvuõ (Ławena) im Kreise Ponevėž (lit. Panevėžỹs) = lett. *Īstra* — linker Nebenfluss des Flusses Siňucha im Lucynschen Kreise = russ. (wohl aus der Sprache der Galinder)
10 *Истра* — 1) linker Nebenfluss der Voťa im Gžat'schen Kreise des Gouv. Smolensk, 2) linker Nebenfluss der Moskva. Bei den Preussen hiess der Fluss Inster offenbar *Instrutis* f., woher dann seine polnische Benennung *Instruć*; vgl. *Instrut* „Inster" 1340 Pierson; *Inster-pisken* — Pissa, Nebenfluss der Inster 1400 Scr. rer. Pruss. II 603. Thrakisch Ἴστρος könnte auch hierher gehören, aber es gibt da auch eine bessere Möglichkeit, s. Brugmann Grd. II², 1 349, R. Much bei Hoops Reallex. I s. v. *Danuvius*.

Isa — 1) rechter Nebenfluss des Fl. Ščara im Slonimschen Kreise (Länge 84 Werst), 2) rechter Nebenfluss der Obol', eines rechten Nebenflusses der westl. Düna im Kreise Gorodok (Länge 6 Werst) Słow. geogr. XV 614 = balt. *Insā* „der kurze (sc. Fluss)". Vgl. *Insse* — Bach und Dorf am kurischen Haff 1595 Pierson; *Įsai* — Kirchdorf Inse am Haff Nesselmann Wb. 28 oder *Ỹsė* Kurschat Lit.-d. Wb. 147, Klv² 66: lit. *įsas,-à* „kurz" Adùtiškis, Tverečius, lett. *îss*, preuss. *īnsan* acc. sing. „kurz". Russ. *Isa* kann auch aus einer urlitauischen Form **Iesā* oder **Eisā* entstanden sein (vgl. oben s. v. *Eisra*). Der Flussname *Isa* — ein linker Nebenfluss der Velikaja im Kreise Sebež und Opočka ist wohl finnischer Herkunft, da er durch ein Gebiet fliesst, das einst von Ostseefinnen bewohnt war (s. Trusman, sowie Карский Белоруссы I 47). Vgl. estn. *Isa-jõgi* — Fluss der in den Peipussee mündet und in der Nähe von Izborsk beginnt (Trusman): fin. *isä* „Vater" und fin. *joki* „Fluss, Strom".

Jesa — Nebenfluss des Lepelschen Sees. In Urkunden des XVI Jhdts (Trusman) und bei den örtlichen Einwohnern, z. B. im Kirchspiel Zabolotje des Kr. Lepel (Сапунов Списки нас. мест Витебской губ. 187), heist dieser Fluss *Яса*. Die Form *Эсса*, mit der Кочубинский Территория доисторической Литвы 85 operiert, ist weder in den heutigen Mundarten, noch in histo-

rischen Quellen anzutreffen. Den weissrussischen Flussnamen *Яса* führe ich auf urlitauisch **Aisà* zurück. Vgl. *Aĩsė* — einen Nebenfluss des Veivìržas Vš I 54, Klv² 68 = *Aysę* Scr. rer. Pruss. II 667; *Aisėnai* — Dorf und Zollstation am Flusse Aisė an der preussischen Grenze = preuss. *Ayssen* 1458 Gerullis 15: lett. *Aistara* — Privatgut Aistern im Kirchspiel Durben (vgl. *Aistarnieki* BW 12684). Zum Lautwandel lit. *Ai-* zu russisch *Я-* vgl. man lit.
11 *Aitrà*, gen. *Aĩtros* — linker Nebenfluss des Fl. Júra Slow. g. I 24, III 628 mit weissruss. *Ятра* — linkem Nebenfl. des Flusses Molčad' Slow. g. III 510, VI 642. *Aĩsė* und *Яса* gehören zu den oben unter *Eisra* aufgeführten Flussnamen.

Ławena — rechter Nebenfluss der Mūša. Litauisch heisst der Fluss *Lėvuõ*, *Lėveniẽs*, *Lėvenį* (im Kirchspiel Kùpiškis) oder *Lėvėnė* (im Kirchspiel Pandėlỹs) = *Levene* in einer Urkunde vom J. 1259 BGr 435. Ein Flecken am Flusse Lėvuõ führt den Namen *Pa-lėvenė*.

Limonia — linker Nebenfluss der Ščara im Kreise Slonim = lit. **Limanià*, woher *Lìman-iškė* — Wiese in der Umgegend des Dorfes Lėnas im Kirchspiel Vadõkliai Kr. Vilkomir. Vgl. *Lìminas* — See im Kirchspiel Sãlakas und Lìnkmenes = altruss. **Льмьно*, woher weissruss. *Лемно* — Dorf und *Лемянка* — Flüsschen im Kreise Drisa (Сапунов Список нас. м. Вит. г. 153); *Pãliminė* — Ortschaft im Kirchspiel Dùsetos, *Pa-liminỹs* — Ortschaft im Kirchspiel Vadõkliai; *Limeĩkiai* — Dorf im Kirchspiel Raguvà Vš II 23; preuss. *Lima* pratum in Sambia Gerullis 64, *Limaio* — See bei Gutstadt in Ermland 1362 Pierson. Die Wurzel *lim-* in Wasserbezeichnungen ist vielleicht weiter in griech. λίμνη „See, Teich" und λειμών „Wiese" Prellwitz EW² 263 zu suchen.

Lučesa — 1) linker Nebenfluss der westl. Düna im Kreise Orša und Vitebsk, 2) linker Nebenfluss der Mĕža (Карский Белоруссы I 46), eines linken Nebenflusses der westl. Düna im Kreise Bĕlyj des Gouv. Smolensk = lit. *Laukesà*, *-õs*, *Laũkesą* — linker Nebenfluss der Dauguvà (so wird die westliche Düna von den Litauern des Fleckens Gryvà gegenüber Dünaburg benannt), der im *Laũkesas*-See seinen Anfang nimmt (Słow. geogr. XV, 2 260); *Laũkesos* — Sümpfe zwischen den Flecken Jūrbarkas, Tauragė und Gaũrė im Kreise Raséiniai = lett. *Laucesa* — linker Nebenfluss der Dàuguva im Kirchspiel Vec-Sērena (Alt-Sehren) und Sēlpils (Selburg) des Kreises Friedrichstadt Słow. g. XV, 2 213, Rakstu krājums IV 110. Die russische Form des Namens *Lučesa*

gehört zu den ältesten Lehnwörtern aus dem Litauischen. Einmal wegen des Wandels von *au* zu *u* und dann wegen desjenigen von palatalisiertem *k* zu *č*. Der Laut *č* aus *k* findet sich auch im wruss. Namen des rechten Nebenflusses des Niemen, nämlich in
12 *Mereč-anka* und im ON *Méreč*, e. Flecken daselbst. Die Litauer nennen den Fluss *Merkỹs*, gen. sing. *Meřkio* und den Flecken *Merk-inė*. Die Form *Mereč* ist aus urruss. **Merčь* entstanden. Der altruss. Name von Grodno: *Городенъ*, gen. sing. *Городна* geht auf urrussisch **Gordьnъ* zurück, welches aus lit. *Gařdinas* „Grodno" entlehnt ist.

Minija — Fluss im Kreise Telšiaĩ und in preuss. Litauen Vš I 59, Klv[2] 70, GGA 1885 945, Kantaŭčiai, Plùngė. Vgl. *Minelis* — See im Kirchspiel Labanóras Slow. g. VIII 746; *Minupie* — Dorf im Kirchspiel Ŭžventis l. c. VI 483.

Misa — Nebenfluss der Ekau (lett. Iecava) BGr 143, 157, BW 20027. Vgl. lett. *Misaiņi* — ON Rakstu krājums IV 109; preuss. *Misse, Missino, Missote* — Personennamen Pierson.

Musiá, gen. sing. *Mùsios* — rechter Nebenfluss des Neris (Vilija), woher der Flecken *Mùsnykai* im Kreise Vilna. Vgl. preuss. *Mussnyk* — See im Allensteinschen 1352 Pierson; *Mussayn* 1402 — ON Gerullis 72; *Muso* — Personenname 1524 Pierson. Der Flussname *Musià* ist wohl dasselbe Wort wie auch lit. *musià*, gen. sing. *mùsios* „Fliege" Dùsetos, Szyrwid Dict.[5] 158.

Mūša — 1) linker Nebenfluss des Nemunėlis Slow. g. I 19, VI 815, 2) rechter Nebenfluss der Šventója l. c. VI 816, woher Dorfname *Pa-mūšė* Vš II 23, 3) Flüsschen im Kirchspiel Eržvilkas Vš I 61. Die erste *Mūša* heisst lettisch *Mūsa* BGr 142, 157, Konverz. vārdnīca 2407. *Mūša* und *Musià* können nicht mit kelt. *mutso-* „Schmutz" Fick II[4] 206 verbunden werden.

Nẽmunas, woher wruss. *Ńóman*, gen. sing. *Ńómna*, was ein altrussisches *Немънъ* voraussetzt (s. A. Sobolevski Věstník slovan. starož. IV 19). Die Formen *Nemuonas* (*Nemūnas*), *Nemonas* und *Nemanas* werden für unsern Flussnamen durch keine lebende Mundart bezeugt. Die žemaitischen Litauer des Kreises Raséiniai sprechen anstatt *Nèmọns* (mit engem *o* aus kurzem *u*) *Nàmọns*, und diese Form zeigt, dass *Nẽmunas* ein Kompositum[1] ist: *Ne-* „un-, nicht-" und *-munas*; vgl. žemait. *nažęnáu* = aukštaitisch

[1] [Vėliau Būga buvo linkęs *Nemuną* laikyti vientisiniu žodžiu ir sieti jį su *nemune* „toks šlapių vietų grybas", *nemuoge* „vaccinium myrtillus", žr. Kalbą ir senovę 190, 244–249. – *Z. Z.*].

(hochlitauisch) *nežinaũ* „ich weiss nicht“ neben žemait. *nešò* „trage“. Flussnamen mit der negativen Partikel *ne-* sind keine Seltenheit, wie folgende litauischen Beispiele zeigen: 1) *Nevadas* — Fluss östlich der Ortschaft Tvẽrai im Kreise Raséiniai Kossarzewski Li-
13 tuanica 186 : *Vadà* — Bach im Kirchspiel Linkuvà Vš II 14; *Vadaktis,-iẽs* — Nebenfluss des Nevẽžis Vš II 13; *Vadaksis,-iẽs* — a) rechter Nebenfluss der Venta im Kirchspiel Laĩžuva (vgl. Słow. g. XIII 212, 729), b) Bach im Kirchspiel Indrióniškis Kr. Vilkomir Kossarzewski Lituanica 135 : *vadaksnis,-ies* „eine nasse Wiese“ Juškevič Lit. slov. I 229 s. v. *brandùs*; 2) *Ne-vardė* — Nebenfluss der Nẽkačia Kossarzewski Lituanica 177, woher das Dorf *Nevardẽnai* im Kirchspiel Varniaĩ Vš I 50 : *Várduva* — linker Nebenfluss des Flusses Ventà im Kirchspiel Alsẽdžiai; *Вордукшня* — Fluss im Kirchspiel Baisógala Sprogis; 3) *Ne-veda* — Fluss im Felde *Mẽdininkai* Sprogis: *Vedeikis* — Bach im Kirchspiel Pàvandẽnė Draugija VII 227; altlett. *Vedeme* — Bach, der in einem Morast zwischen Pundiken und Papundiken entspringt BGr 446, 480 : arm. *get* „Fluss“ Brugmann Gr. I² 303, 541, thrak. βέδυ „Wasser“; 4) *Ne-vẽžis* — rechter Nebenfluss des Nẽmunas = *Nawesche* Scr. r. Pruss. II 682 (*na-* in žemaitischer Aussprache aus *ne-*): *Vẽžas* — linker Nebenfluss der Jûra im Kirchspiel Kvẽdarna Kr. Raséiniai; 5) *Nẽ-kačia* — Nebenfluss des Sees Bìržulis im Kirchspiel Pàvandẽnė Kr. Telšiaĩ Kossarzewski Lituanica 125, 177 = žemait. *Nakačia* Vš I 51, woher der Dorfname *Pà-nakãtis* im Kirchspiel Varniaĩ Kr. Telšiaĩ : *Katrà,-õs*, wruss. *Kotra* — linker Nebenfluss des Nẽmunas im Kreise Grodno; 6) *Не-мокшма* — See (bei Sprogis), woher der Ortsname *Nemãkščiai*, žem. *Namàkštė* : *Мокшмы* — Gut (bei Sprogis) = žem. *Makštė* pl.; *Pa-makštys* — PN im Kirchspiel Dùsetos; 7) *Не-келна* — Fluss im Kirchspiel Baisógala, 8) *Ne-mylà,-õs*, *Nemýlą* — Nebenfluss der Jûra im Kirchspiel Žviñgiai Kr. Raséiniai = žem. *Namylà* — „das flis *Namile*“ Scr. rer. Pruss. II 677: *Mylinė* — Fluss in Preuss. Litauen Klv² 70; wruss. *Mila* — Fluss im Kreise Ihumen Słow. g. VI 431.

Der zweite Teil des Flussnamens *Nẽmunas* findet sich erhalten in dem Namen eines Sees *Mùno ẽžeras* im Kirchspiel Daugẽlìškis des Kreises Švenčiónys ½ Klm von der Dysnà entfernt. Wenn *Mùnas* etymologisch mit čech. *mouniti* „beschmutzen“ verwandt ist, dann kann man dem Flussnamen *Nẽ-munas* die Bedeutung „nicht-trübe, ohne Schlam“ zuschreiben. Der Zusammenhang des

Flussnamens *Nẽmunas* mit dem Namen der irischen Göttin *Ne-*
14 *man* oder *Nemon* ist unwahrscheinlich wegen des *u-* Vokals, und man hat auch keinen Grund *Nẽmunas* für eine Umbildung der keltischen Formen zu halten. Eine solche wäre nur dann möglich, wenn im Litauischen ein Suffix *-una-* vorhanden wäre. Die baltischen Sprachen aber zeigen uns keine Spur von Suffixen wie *-uno-* und *-unā-* Brugmann Grd. II², 1 279.

Nereta — 1) rechter Nebenfluss der Dàugava im Kreise Dünaburg Słow. g. III 281, VI 955, 2) rechter Nebenfluss des Nemunẽlis l. c. VI 955. Der zweite Fluss ist auch den Litauern bekannt. Sie nennen ihn *Neretà,-õs*, *Nẽretą*. Ein Gut und ein Dorf „Nerft", das an der zweiten *Neretà* liegt, nennen die Letten *Nereta* BW 6137, 12633 var., 31415 var., die Litauer z. B. im Kirchspiel Dùsetos, Kvetkaĩ, Panemùnis und anderswo *Nẽretos,-ę̃*. *Ner-età* gehört zu: 1) *Nerìs,-iẽs* f. — rechter Nebenfluss des Nẽmunas, der bei Kovno (Kaũnas) in den Nieman mündet = *Nyeriz*, *Nieriz* 1237 BGr 422, „in terram Swilone et ad aliam dictam Seten (= Šėtà) juxta *Nergam* sitas" Scr. rer. Pruss. II 542, „juxta flumen *Nergiam*... descenderunt prope *Nergam* usque in Egullen (≐ Eigùliai)" l. c. 591, *Nerge* l. c. 694, „castrum Wille = Vìlnius „Vilna")... flumen vulgariter *Nerryne*" l. c. 550, 2) *Nerys* — Flüsschen im Kirchspiel Eržvilkas Vš I 61, woher der Dorfname *Paneriaĩ* l. c., 3) *Nẽrotas* — Bach südlich vom Flecken Tûbinai Kr. Raséiniai Kossarzewski Lituanica 184, 4) *Nérka* — Bach im Kirchspiel Vadõkliai Kr. Vilkomir: „stagnum nomine *Nertze*" BGr 451 aus lett. *Nerce*, 5) *Nergia* 1258, *Nerei* 1248 — die frische Nehrung Pierson: *Neria* Curonensis 1326 Scr. rer. Pruss. I 144, *Nerge* 1337 l. c. II 665, Gerullis 74 — die kurische Nehrung, aus preuss. *Ner-ijā*, 6) *Nergen* 1595, jetzt *Narien* — ein inselreicher See bei Morungen Pierson, 7) *Nerey-zobe*, *Nerey-zowe* 1325 Gerullis 74 (preuss. *zobe*, *zowe* „See"), 8) *Ner-medien* 1595 — Dorf auf d. frischen Nehrung: *Nerijā* „Nehrung" und *median* „Wald". Die Flussnamen auf *ner-* sind wohl verwandt mit lit. *neriù*, *nérti* „tauche unter" und aksl. *nrěti*. Von den russischen Flussnamen gehört hierher *Neretva* — rechter Nebenfluss des Bug im Gouv. Volynien Słow. geogr. VI 955.

Das Suffix *-etā* ist in litauischen Flussnamen eines der häufig-
15 sten. Vgl. lett. *Veseta* BW 24518,7 var. (vgl. BGr 339); *Upetà* — Bach im Kirchspiel Veivìržėnai; *Šepetà* — Sumpf und Bach im Kirchspiel Kùpiškis (vgl. Słow. geogr. XI 791); „rivum Loden-

becke (= Lúodis und Lúodykštis — zwei Seen im Kirchspiel Sãlakas, durch welche der Fluss Šventója fliesst) descendendo quousque pervenitur, ubi alio nomine vocatur, scil. die *Dussethe* (= *Dùsetas* — See durch welchen die Šventója fliesst). Praedicto rivo *Dussethe* sequendo usque in lacum, qui dicitur die Sarthe (= Sartaĩ, acc. Sartùs — See beim Flecken Dùsetos, durchströmt von der Šventója), circa praedictum lacum transeundo usque ad ripam, quae de lacu effluit et volgariter dicitur Swentoppe (d. h. Šventupỹs. In Dùsetos heisst es Švintãja, dial. für Šventója)" 1259 BGr 435. Der durch den Flecken *Dùsetos* hindurchfliessende Fluss heisst heute Šventója. Ein Teil der Šventója zwischen den Seen *Dùsetas* und Sartaĩ hiess früher *Dusetà*; vgl. die Form *Дусема* in e. Inventar von anno 1605 (Опись докум. Вил. ц. арх. VI 269) und *Dusiata* in Inventaren der Kirche von Dùsetos aus dem Ende des XVII Jhdts. Ein Dorf an der Šventója, 10 Klm. von Dùsetos entfernt und *Pa-dusetỹs* (heute spricht man *Padustỹs*) benannt, zeigt gleichfalls, dass der obere Lauf der Šventója bis zum Flecken Dùsetos einst *Dusetà* hiess.

Netta — rechter Nebenfluss des Bober, dem See *Necko* im Kreise Augustov des Gouv. Suvalki entströmend. Im Buche Ревизия пущ и переходов звериных... 1559 г. (Вильна 1867 S. 49, 50) heisst See und Fluss *Muma* und *Мицко*. In deutschen Urkunden wird für *Netta* die Bezeichnung *Mete* Scr. rer. Pruss. II 692, 703 oder *Meete* l. c. 702 angetroffen; vgl. „ad fluvium qui effluit a lacu dicto *Meten-see* et dicitur *Meten-flies*... in fluvium dictum Beber" 1402 Cod. epist. Vitoldi 83. Die Form mit dem *M-*, nämlich *Muma* und *Mete*, wo *i* und *e* ein enges jatwingisches oder sudauisches *ē* wiedergeben, scheint die ältere zu sein; vgl. *Meruniska* — Landschaft im Sudauerland 1326 Scr. rer. Pruss. I 139 = *Mierunsken* — Kirchdorf im Kreise Goldapp aus jatwing. *Mērūn-iskā* (sc. *pilis* „Burg"), so benannt nach dem jatwingischen Häuptling *Mērūns*; vgl. preuss. *Merun* Lewy Die altpreuss. Personennamen 54.

Osa — 1) rechter Nebenfluss der Weichsel, 2) Nebenfluss der Laukné, eines Nebenflusses der Nemunýn-upė Slow. geogr.
16 IV 931, 3) Nebenfluss der Wolownia im Novogródschen Kreise l. c. VII 616. Die zweite *Osa* erscheint in Akten des XIV Jhdts als *Wosse* Lietuvių Tauta I 240. *Wosse* entspricht einem preussischen *Vůsã* (*ů*, *o* aus *a*. S. Trautmann Die altpreuss. Sprachd. 109, Būga Aist. stud. I 17), davon eine genaue Entsprechung ist lett. *vasa* oder *ie-vasa* „Feuchtigkeit des Bodens". Vgl. *Vasintà* —

Nebenfluss der Jerà (= *Gerre* in e. Urkunde des XIV Jhdts BGr 451), dem See *Vasintēlis* in der Ebene des Dorfes Daujõčiai im Kirchspiel Svėdasaĩ Kr. Vilkomir entströmend; *Vãsaknas* — See beim Gut Vãsaknos im Kirchspiel Dùsetos.

Den andern beiden *Osa*-Flüssen (dem ersten und dritten) kann aber im Baltischen auch **Asā* entsprechen. Vgl. ostlett. *Osyuna* — See und Flecken im Dünaburger Kreise aus balt. **Asūnā* = wruss. *Osyna* — See und Gut im Sebežschen Kreise Gouv. Vitebsk, wo heute schon keine Letten wohnen; *Asalnaĩ* — See im Kirchspiel Lìnkmenes; preuss. *Asseniken* ON Gerullis 17.

Pisa — 1) Fluss, dem See Vištýtis entspringend, bildet die Verbindung zwischen Angerapp und Inster Słow. geogr. VIII 223, XI 617, 2) Nebenfluss der Alle (aus preuss. *Alnā*) im südlichen Teile des Ermlandes = „in terra Galindiae in litore fluminis *Pisze* edificavit castrum Wartenbergk" Dusb. III 360, Scr. rer. Warmiensium 73, 74: *Pisse* — See bei Wartenberg 1306 Pierson, woher *Pysekaym* des XV Jhdts, jetzt *Piestkeim* (aus *Pisde-kayme* 1388 durch Volksetymologie) — Dorf im Allensteinschen Pierson, aus preuss. *Pīsa-kaimis*, 3) See im Kr. Rössel, 4) rechter Nebenfluss des Fl. Narev (Słow. g. VI 908), auch *Pisek* l. c. II 507 genannt. Der Flussname *Pīsā* gehört, wie man sehen kann, zu den verbreitetsten Namen bei den Preussen und den ihnen nahe verwandten Jatwingern oder Sudauern. *Pīsā* ist verwandt mit lett. *pīsā* „ein grundloser Morast, wo nur kleine Birken und Fichten wachsen". Wenn balt. *pīsā* auf älteres **pīd-sā* zurückgeht, so kann es zu griech. πτοος „Wiese" und Πτσα — eine Quelle (Prellwitz EW² 380) gehören.

Pyvesà, -õs, Pývesą — rechter Nebenfluss der Mūša Słow. g. VIII 235 = *Pywessen* in e. Urkunde des XIV Jhdts BGr 451.
17 Vgl. aind. *pīvas-á-* „fett; schwellend, bauschig", slav. *pivo* „Bier", gr. πίων „fett, strotzend, reich" Prellwitz EW² 371.

Plisa — 1) linker Nebenfluss des Niemen im Nowogródschen Kreise, 2) rechter Nebenfluss der Dniepr-Berezina im Borisovschen Kreise, 3) linker Nebenfluss des Berezinaer Bober im Senschen Kreise, 4) See im Kreise Disna, 5) See und Bach im Nevelschen Kreise, 6) *Плисы* — See und Dorf im Kreise Gorodok (Trusman). Vgl. *Plissinges* — Wiese bei Tromp in Ermland 1284 Pierson. Kočubinskij Территория 86 führte den Flussnamen *Plisa* auf lit. *plýšti* „bersten, zerreissen" zurück. Diese Erklärung ist unwahrscheinlich wegen des *s* an dessen Stelle man ein *š* erwartet.

Pregora 1325, ***Prigora*** 1302 Gerullis 90, Pierson — der Pregelfluss kann auf ein preuss. **Prēg-urā* zurückgehen. Das Suffix *-urā* liegt m. e. in folgenden zwei Flussnamen vor: 1) *Indura* — Bach beim Flecken Indura im Gouv. Grodno: *Indus* — Bach bei der Stadt Tilsit Basanavičius Iš gyv. vėlių 151, 363, Klv² 72; *Indisse* — See in Galinden Mon. hist. Warm. III 67; *Indrajà* — Flüsschen, dem See Ìndrajas beim Dorfe *Antándrajė* (dial. *Untándrajė* aus **Untā-indrajė* : *unta* „añt") entspringend und in den See *Paštỹs* mündend, durch den die Šventója fliesst. Von den am Flusse *Indrajà* gelegenen Dörfern heisst das zweite *Pa-indre*. Der See *Indraĩlis* liegt nahe von diesem Flusse. *Indr-up-ka* heisst ein Dorf im Ošmjanschen und Vilnaer Kreise Słow. g. III 277, XV 611, *Indrica* oder auch *Indra* — ein rechter Nebenfluss der westl. Düna Сапунов Река Зап. Двина, примеч. XIV[90], Słow. geogr. l. c. = *Idrica* — Nebenfluss der Velikaja im Sebežer Kreise Słow. III 243, *Idrija* — See daselbst (Trusman); 2) *Vinturà* — Bach den die Polen zu *Wiktorka* verändert haben Draugija № 35 299, Słow. geogr. XIII 447.

Ein Element *prēg-* findet sich meines Wissens nicht in Flussnamen. Sollte man nicht *Pregora* für ein Kompositum halten, d. h. **Prē-gārā*, **Prē-gārā* oder **Prē-gurā*? Vgl. preuss. *pre-artus* „Pflugreute", *Pre-butyn* villa Nesselmann Thes. 142 = *Preybutten* Gerullis 91, *Pri-lawck* 1515 l. c. 92 mit *ī* aus *ē*. In diesem Falle wäre **-gurā* verwandt mit *Gorin* 1294 — See im Kr. Rosenberg
18 Cod. dipl. Pruss. II 37, *Goryn* 1293 — Dorf l. c. 34, jetzt *Guringen* bei Lessen; *Gor-lauken* — Ort bei Kreutzburg Pierson.

Rìga flumen in Urkunden vom J. 1297 u. 1304 BGr 37, woher der Name der Stadt *Riga* (lett. *Rīga*). *Rīga* hat, wie aus žemait. *Ringà,-ōs*, *Riñgą* ersichtlich, natürlich mit kelt. *Riga* garnichts zu tun (s. J. Endzelin Dzimtenes Vēstnesis 1911 № 227). Dem lett. *Rīga* entspricht ganz genau lit. *rìnga* „wer krumm ist" Schleicher Lit. Lesebuch 66. Die Wurzel *ring-* „krümmen" (idg. *u̯rₑng-* Lidén Balt.-slav. Anlautgesetz 13) findet sich in folgenden Gewässernamen: 1) „Szweta... do reki *Ringi*... ot Terwety rieczki" Dowkont Privilegia 185b = *Ringa* — Fluss im Kirchspiel Klaĩpėda Klv² 70, 2) *Ringỹs* — Nebenfluss der Šventója beim Flecken Ušpãliai; Bach im Kirchspiel Pašilė Vš I 56, 3) *Riñguva* — rechter Nebenfluss der Venta im Kirchspiel Kuršėnai, 4) *Ringóvė* — rechter Nebenfluss der Lazduonà, die in den Fl. Dubysà mündet,

5) *Rynge* 1400 — See in Schalauen Scr. rer. Pruss. II 596, 6) *Ring-asir* 1338 — der Ringsee bei Seeburg Pierson.

Sarija — rechter Nebenfluss der westl. Düna im Kreise Lucyn und Drisa. Vgl. lett. *Sāra lans* — Wald BW 27301; *Saro* — See im Senschen Kreise Słow. geogr. X 325; *Sora* (lit. *Sara?*) — linker Nebenfluss der Žeimenà im Kreise Švenčiónys; preuss. *Sar-appe* 1450, jetzt *Schwarup* — Fluss an der Grenze der Kreise Insterburg und Ragnit Gerullis 102; *Seria* — der Fluss Passarge 1251 Cod. dipl. Pruss. II 1; *Sergie* 1326 Scr. rer. Pruss. I 119 aus balt. *Serijā*: *Pa-sseria*, *Pa-ssaria* — ds. Nesselmann Thes. 120; gall. *Sarnus* — Flussname Fick II[4] 291.

Sidra — linker Nebenfluss des Bober im Kreise Sokólka Słow. geogr. I 204, X 482, Ревизия пущ 29, 175, 180 aus jatwing. *Sīdrā* oder *Sīdurā* (vgl. die Flussnamen *Ind-ura* und *Vint--urà*). Vgl. *Sydr-iškiai* — Dorf im Kirchspiel Krãžiai Vš I 57; *Sýdeklis* — See im Kirchspiel Vìržuvėnai (Janopol) im Kreise Telšiai; *Sojdy* — See im Lucynschen Kreise (Trusman), *Sojdzianka* — rechter Nebenfluss der Vilija bei der Ortschaft *Sojdzie* Słow. g. XI 9, XIII 471 aus balt. **Saidā*.

Strusto — See und Dorf im Braslavschen Kirchspiel des
19 Novoaleksandrovsker Kreises; *Strustianka* (Słow. g. VII 425 schreibt dafür *Strusianka*) — Bach beim Dorfe Okminica daselbst. Dieser See hiess offenbar lit. **Srustas* aus **srut-to-s*. Vgl. lit. *srùtos*, gen. *srùtų* „Mistjauche", lett. *strâuts* „ein Regenbach; eine Stromschnelle in einem Bache" = *Сровтъ* aus lit. *Srãutas* — Flüsschen Опись докум. VI 39, 93; žemait. *srūnù*, *sruvàu*, *srūti* „fliessen, rinnen"; preuss. **strōvō* „strom", woher *Strowange* „alio nomine" 1358 — Dorf Schönfliess bei Bischofstein Pierson.

Ugra. Ein Solcher Nebenfluss der Uogre (BW 25720, 31023 var., BGr 183, 286) existiert offenbar garnicht. Sapunov (Река Западная Двина 51) behauptet, der Fluss Uogre „Oger" werde von den Russen *Угр* genannt. Der Flussname *Угаринка* (Sapunov 44) oder *Ugorynka* (Słow. g. XI 725), *Uhorynka* (l. c. XII 757) kann, getrennt von *Uogre*, mit lit. *Ùgarių ẽžeras* „Богинское озеро" 10 Klm. östlich der Stadt Vìdžiai verbunden werden. *Ugor--inka* ist ein Deminutiv zum altruss. **Въгора* (vgl. *Усвят* — Stadt im Gouv. Vitebsk neben altruss. *Въсвятъ*), entstanden aus balt. **Ugarā*. Vgl. lett. *Ugāle* — Privatgut und Parochie BGr 182; *Udze* — Hof bei Doblen.

Lett. *Uogre* geht zusammen mit der parallelen Form *Wogen* BGr 45 auf balt. **Vang-rē* und **Vang-nē* zurück. Dieses stellt sich zu: lit. *vángstau, vángstyti* „vermeide" (vgl. Daukša Post. 199$_{18}$), *vangùs* „träge"; *vingùs upẽlis* Juškevičius Liet. svotb. dainos 279,5; *vingrùs* „krumm", *nevingrūs laukeliai* Kálvaitis Pr. Liet. dainos 89 № 180; *vìngis* „Krümmung"; *vìngris* „ds." Jõniškis im Kr. Šiauliaĩ. Vgl. *Ving-upė* u. *Vingr-upė* — Flussnamen Klv² 72; *Vingės upė* — Flüsschen im preuss. Litauen Basanavičius Iš gyv. vėlių 358; *Vìngris* — Wiese im Kirchspiel Linkuvà Vš II 14; *Wangritten* — Dorf bei Bartenstein Pierson.

Ula — 1) linker Nebenfluss des Merkỹs im Kreise Lida (lit. Lydà,-õs, Lỹdą) und Troki (lit. Trãkai) Słow. geogr. VI 259, XII 788, 2) linker Nebenfluss der westl. Düna, dem Lepelschen See entfliessend. Kočubinskij (Территория 84), Pogodin (Из истории сл. пер. 92) und Karskij (Белоруссы I 46) leiten den Namen *Ula* von lett. *uõla* „ein Kiesel, kleiner Stein" u. lit. *uolà* „der Fels" her. Für die erste *Ula* ist diese Herleitung phonetisch unmöglich, da die an ihr wohnenden Litauer des Kirchspiels Marcinkónys sie nicht **Uolà*, sondern *Ūlà* nennen, woher der Dorfname *Pã-ūliai*. Die zweite, weissrussische *Ula* trenne ich vom lit. Fluss *Ūlà* (denn daraus wäre doch russ. **Вылa* zu erwarten), und leite sie aus balt. **Aulā* her. Vgl. lett. *Aul'a* — See im Dünaburger Kreise Słow. g. XV 53; *Aul'u māja* BW 10983,2 var. oder *Aulene* BW 10258, BGr 85, *Aulenberg* in der Pfarre Serben (lett. Dzẽrbene); *Aulė* — Fluss im preuss. Litauen Klv² 68, Słow. g. V 51; *Aulomas* — Bach nahe der Stadt Panevėžỹs Viltis 1909 № 127. In russ. *Ula* findet sich *u* für balt. *au*, wie im Flussnamen *Lučesa* = lit. *Laukesà*, lett. *Laucesa*.

Usa — 1) rechter Nebenfluss des Niemen im Kreise Minsk und Ošmiana (lit. Ašmenà), 2) rechter Nebenfluss der Dniepr-Berezina im Igumenschen Kreise. Wenn *Usa* mit dem Seenamen *Uświat* (Słow. g. XII 848) und *Усвяча* (Сапунов Река Зап. Двина, примеч. XIII^{89}), rechtem Nebenfluss der westl. Düna, namensverwandt ist, dann geht es auf altrus. **Въса* zurück; vgl. *Въсвятъ* in der I-ten Novgoroder Chronik s. anno 1223, 1225, 1245. Wenn **Въса* litauisch ist (Kočubinskij Территория 86 erklärt es aus lit. *úosis* „Esche"), dann muss ihm im Litauischen ein **Usà* entsprechen. Die Wurzel *us-* findet sich noch in folgenden baltischen Gewässernamen: 1) *Usiógìnė* — Wiese im Kirchspiel Vadõkliai (zum Suffix vgl. man *Kančiógìnė* — Bach im Kirchspiel Tverẽčius),

2) lett. *Usmas ezers* BW 30953,1, BGr 258 = „stagnum, quod *Usme* dicitur", „villa *Usme-sede*" (vgl. lit. *Mó-sėdis* = *Maysedis* in e. Urkunde vom J. 1253 BGr 235) in e. Urkunde vom J. 1290 BGr 441: *Usaiki* BGr 220. Neben *us-* findet sich auch *aus-*, z. B. im Namen des Sees *Aũs-las* (dazu Aviliũ ẽžeras im Kr. Novoaleksandrovsk beim Gute Mùkuliai). Der See *Ũsiai* beim Flecken Lìnkmenes gehört offenbar nicht hierher, da dieser Name wohl auf gemeinlit. **Ąsiai* zurückgeht: in Lìnkmenes spricht man statt *ąsà* „Henkel" ein *ūsà*. Das Element *us- aus-* in diesen Flussnamen hängt vielleicht zusammen mit aind. *ōṣá-* „schnell, eifrig".

Ša — 1) rechter Nebenfluss der Dubna (ostlett. Dybnòja) im Kr. Rėžica u. Dünaburg, 2) rechter Nebenfluss des Niemen im Kr. Minsk, 3) linker Nebenfluss des Niemen im Slucker und Novogródschen Kreise, 4) linker Nebenfluss der Vilija im Kreise Minsk u. Vilejka, 5) rechter Nebenfluss der Dniepr-Berezina im
21 Igumenschen Kreise, 6) *Ušač* — linker Nebenfluss der westl. Düna im Borisovschen u. Lepelschen Kreise, 7) *Ušica* — linker Nebenfluss der Velesa im Kr. Bėlyj. Die Berezinaer *Uša* findet sich in der Hypatius-Chronik s. anno 1150: Изяславъ... переиде рѣку Оушю подъ Оушескомъ. Die Form *Оушю* der Hypatius-Chronik zeigt, dass der russische Flussname *Уша* nicht mit lett. *Uša* identisch ist; sonst wäre aus dem balt. Wort russ. **Въшю* geworden (vgl. oben). Lett. *Uša* kann auf zweierlei baltische Grundformen zurückgehen: entweder **Usjā* (vgl. oben s. v. *Usa*) oder **Ušjā*; vgl. *Ušantė* — Fluss u. *Ušantaĩ* — Dorf im Kirchspiel Szydłowo Vš I 58; *Ушня* — rechter Nebenfluss der Venta (Sprogis; Słow. g. XIII 855), woher der Dorfname *Ušnėnai* im Kirchspiel Ùžventis. Alle vier russischen *Уша*-flüsse sind höchst wahrscheinlich litauischer Herkunft, da sie altlitauisches Gebiet durchqueren (vgl. Kočubinskij, Pogodin u. Karskij). Dem russ. *Уша* kann im Litauischen **Ausia* oder **Aušia* entsprechen. Ich halte es auch für möglich, dass *Уша* aus einem lit. **Uosia* „Eschenbach" (vgl. lett. *Uoš-upe* — Nebenfluss der Kl.-Jägel Słow. g. XV 625) entstanden ist. Vgl. *Суя* — See im Kreise Polock nahe der Grenze des Lepelschen Kreises = lett. *Suoja*, woher *Suojenieši* BW 9662, 5 = lit. *Šúoja* — Nebenfluss des Kiršinas im Ponevėžer Kreise.

Uszawa (Hasau). Bei den Letten heisst dieser Fluss *Užava* J. Endzelin Dzimtenes Vēstnesis 1911 № 227, Konverz. vārdnīca 44, BGr 198, 211, 306, BW 14000, 9 = *Osna* in einer Urkunde vom J. 1230 BGr 198, *Hosowe* in e. Urk. vom J. 1338

l. c. 447. Vgl. *Ùžrė* — See im Kirchspiel Žarėnai Kossarzewski Lituanica 139, Vš I 50.

Vaka — linker Nebenfluss der Vilija im Kreise Troki u. Vilna = *Woke* Scr. rer. Pruss. II 589, „uffder *Wake*" l. c. 696, *Вакя* oder *Вокя* bei Sprogis. Die Litauer nennen diesen Fluss *Vokė*; vgl. *Vokė* — sagenhafte Gestalt Lietuvių Tauta I 206. Das Element *vāk-* findet sich noch vor in: 1) *Вакуписъ* — Flussname bei Sprogis, aus lit. *Vok-upis*, 2) *Wakanty* — See im Kirchspiel Jeleniewo des Kreises Suvalki aus jatwing. **Vāk-antas* (vgl. zur Wortbildung *Gérbantas* — See im Kirchspiel Lìeplaukė Vš I 45, *Alantas* —
22 Fluss im Kirchspiel Kuliaĩ l. c. I 43, *Ywanthi* — Bach bei Plastwich in Ermland 1304 Pierson), 3) *Wakusz-anka* — rechter Nebenfluss der Narevka im Pružanschen Kreise des Gouv. Grodno, Deminutiv zu **Vakušь* (vgl. *Wolkusz* — Nebenfluss der Czarna Hańcza) = jatwing. **Vākaušis* (*š* aus den obliquen Kasus eingeführt, wo es aus *sj* entstanden ist); vgl. zur Wortbildung *Lók-aušis* — Fluss im Kirchspiel Laũkuva Kossarzewski Lituanica 141 (: *Lokỹs* — Bach im Kirchspiel Skarùliai Vš II 28 = lit. *lokỹs*, lett. *lâcis*, preuss. dial. *tlōkīs* „Bär" im Ortsnamen *Tlokum-pelk* BB XXII 244 f., XXIII 314); *Āl-aušas* — See beim Flecken Sudeĩkiai im Kr. Vilkomir.

Várduva — linker Nebenfluss der Ventà im Kr. Telšiaĩ. Vgl. *Вордукшня* — Flüsschen bei Sprogis, woher der Dorfname *Várdukšniai* im Kirchspiel Baisógala; *Ant-vardė* u. *Antvardáitė* — linke Nebenflüsse der Mìtuva im Kirchspiel Stakiaĩ oder Pàmitùvis Kr. Raséiniai Vilniaus Žinios 1906 № 203, Slow. geogr. XV, 2 463. *Várd-* gehört zu lit. *verdėnė* „Quelle", *versmė* und žemait. *vérsmė* „ds." aus **verd-smė*, *virdùklis* „ds.": *vérdu*, *virti* „sieden".

Velesa — linker Nebenfluss der westl. Düna im Kr. Bělyj des Gouv. Smolensk; *Za-velesy* — Dorf im Gorodokschen Kreise des Gouv. Vitebsk (Trusman). Karskij Белоруссы I 46 verbindet, darin Trusman folgend, diesen Flussnamen *Velesa* mit. lit. *vėlės* (Juškevič Лит. слов. I 371 s. v. *dūšià*, 375 s. v. *dvãsė*, 424 s. v. *geltà*, 684 s. v. *jìs*) oder žemait. *vėlės* „die geisterhaften Gestalten der Verstorbenen". In diesem Falle wäre *Velesa* zu übersetzen etwa als „Навья (sc. река)". Dies ist sehr gut möglich, da es Parallelen gibt wie lit. *Vėliį upėlis* in der Niederung des Dorfes Vinkšnėnai im Kirchspiel Šiauliaĩ und lett. *Velenīca* oder *Velnīca* — Bach im Kirchspiel Rumbinieki Kr. Duobele Rakstu krājums IV 107. Der Flecken *Veliuonà,-ōs*, *Veliuoną* am rechten Ufer des

Niemen an der Stelle wo sich in diesen der Bach *Wielonka* (Słow. geogr. XIII 359; litauisch. wohl *Veliuonà*. Vgl. zur Wortbildung die Flussnamen: *Beržuonà, Ežeruonà, Lazduonà, Šaltuonà, Vyžuonà* u. a.) ergiesst, — hat wohl auch seinen Namen von den „Geistern der Vorfahren" d. h. *vẽlės*. Im XVI Jhdt nannten die Litauer die Göttin der Ahnengeister (d. h. der *vẽlės*) *Veliuonà*, wie noch aus
23 den Angaben von Johan. Lasicius (De diis Samagitarum... Basileae 1615) zu ersehen ist. Dort lesen wir: *Vielona* Deus animarum cui tum oblatio offertur, cùm mortui pascuntur. dari autem illi solent frixae placentulae, quatuor locis sibi oppositis, paullulum discissae. eae Sikies *Vielonia* pemixlos[1] nominantur (Magazin herausg. von der lettisch-literar. Gesellsch. XIV, 1 90). Und: Skierstuvves festum est farciminũ. ad quod deum Ezagulis ita vocant: *Vielona* velos atteik musmup und stala[2]. veni, inquit, cum mortuis farcimina nobiscum manducaturus l. c. 92.

In der Wortbildung unterscheidet sich der Name der Totengöttin *Veliuonà* (aus balt. **Velj-ōnā*: lit. *velẽ* „Totengeist" aus balt. **veljē*) durch nichts vom Namen der Göttin, welche das Haselgesträuch schützt und *Lazduonà*[3] heisst; vgl. lat. *Põm-ōna* „Obstgöttin". *Velẽ* (auch *vèlẽ*, acc. sing. *vẽlę*), *velionìs* (vgl. lett. *vel'ãn-ieši* „die Toten" BW 27798,5) und *Veliuonà* sind etymologisch verwandt mit: 1) lett. *velis*, pl. *velì* „Totengeister", 2) lit. *vèlỹs*, gen. sing. *vẽlio* „Verstorbener" im Kirchspiel Jõniškis, Añturkė (Inturki) Kr. Vilna, 3) lett. *veleniẽtis* „Verstorbener" BW 27798, 4) lit. *vẽlinas* „Teufel", woher **vel(i)nas*, **velnas* und schliesslich *vélnias*: *velin-uvà,-õs*, *vẽlinuvą* „ds." Daukša Post. 97_{28}; $173_{30,33}$, 5) lett. *velns* „ds.", 6) lit. *veliúoka* „Teufel" Daukša Post. 114_{28};

---

[1] Ostlit. *sìkės — veliónią penùkšlas, d. h.* „Fladen sind die Kost des Verstorbenen". *Velionis*, gen. *velioniẽs* „Verstorbener" in Jūžintaĩ Kr. Novoaleksandrovsk, aber in Dùsetos gen. *veliónio*, dial. *velãńą*.

[2] Ostlit. *Veliúona! veliuõs ateĩk mùsump uñt stãtą*, d. h. „Veliuonà! erscheine auf unserem Tisch zum Totenfest". Vgl. lett. *vel'i* „die Geister der Verstorbenen" BW 27364. Cep, māmiņa, kukuliti, *vel'uos* mani vadīdama, kuo mieluošu *vel'u* bērnus par vārtiņu vērumiņu BW 27434 „backe, Mütterchen, ein Brödchen und geleite mich in das Reich der Toten, damit ich die Kinder der vel'i beschenke zum Lohn für das Öffnen des Tores (welches in die Unterwelt führt)". — Lit. *veliaĩ*, woher loc. pl. *veliuõs*, bezeichnete im XVI Jhdt „das Totenfest, poln. *Dziady*".

[3] Bei Lasicius l. c. 89: *Lasdona* auellanarum (sc. dea). Vgl. *Lazduonà* — a) Nebenfluss der Šyšà im Kirchspiel Vainùtas Kr. Rasẽiniai, b) Nebenfluss der Dubysà im Kirchspiel Čẽkiškis Kr. Kaũnas.

24 148_{25}; 159_{9}; 170_{32} (zur Wortbildung vgl. lett. *tĕv-uõcis* „Schwiegervater")[1]. Der Zusammenhang von balt. *vel-*, *vēl-* „Geist, Seele eines Verstorbenen" mit aisl. *valr* m. „die Leichen auf dem Schlachtfelde" (Fick III[4] 402, Mikkola BB XXI 223, Grienberger Arch. f. slav. Phil. XVIII 43 f., Schrader Reallex. 683) ist für mich zweifelhaft.

Der rechte Nebenfluss der Усвяча heisst *Веля* (s. Slow. geogr. XIII 305). Dieser Name kann etymologisch verwandt sein mit *Velesa*. Die Urform wäre balt. **Veljā* oder auch **Veljē* (woher lit. *velĕ* „Geist, Seele des Verstorbenen")[2]; vgl. preuss. *Welle* — Nebenfluss der Drewenz 1260 Pierson.

Das Suffix *-esā* haben wir bereits in russ. *Лучеса* (= lit *Laukesà*) und lit. *Pyvesà* oben kennen gelernt. Es findet sich auch sonst oft in Flussnamen in Litauen. Vgl. 1) *Bradesà* (im Slow. geogr. I 357 — *Bredessa*) — linker Nebenfluss der Šventója beim Flecken Ušpãliai; *Bradĕsiai* — Dorf bei der alten Furt über den kleinen Fluss, welcher die beiden Seen auf dem Wege vom Flekken Dùsetos nach Obẽliai (Abeli) verbindet: *Brãdumas* — Bach im Kirchspiel Sedà Kr. Telšiaĩ; *Im̃-bradas* — Flecken beim See im Kr. Novoaleksandrovsk; 2) *Eglesa* — Bach bei Sprogis: lit. *ẽglė* „Tanne"; poln. *Jeglia* — Dorf in der Landschaft Löbau, in e. Urkunde vom J. 1335 „Tannenwalde" (W. Kętrzyński O ludności polskiej w Prusiech... 24, 91), aus preuss. *Eglijā* „Tannenwald"; lett. *Egluona* — Bach in Selenland = *Eglona* in e. Urkunde des XIV Jhdts BGr 451; 3) *Raudesà* — Bach beim Dorfe Vidžiũnai im Kirchspiel Taurãgnai Kr. Novoaleksandrovsk: *Raudà,-õs*, *Raũdą* — rechter Nebenfluss der Žižmà, welche von links in die Ventà mündet. Dazu der Name des Fleckens *Raudĕnai*; 4) *Rùdesas* und
25 *Rudesẽlis* — zwei Seen im Kirchspiel Añturkė (unweit des Sees Uřkis) Kr. Vilna: *Rudekšnà* — rechter Nebenfluss des Obelìs, der von links in den Nevĕžis mündet; 5) *Velpesa* — Bach bei Sprogis, woher der Dorfname *Velpẽsiai* im Kirchspiel Lýduvėnai Vš

---

[1] Das Tatsachenmaterial über *vẽlės* oder *vẽlės* s. bei: a) E. Wolter Литовский катихизис Н. Даукши 121—125, b) J. Basanavičius Iš gyvenimo vėlių bei velnių. Chicago Ill. 1903, 8° LXXXIII + 386, c) K. Būga in der Draugija II 64, d) Kr. Barons un H. Wissendorffs Latwju dainas III, 3 S. 860—963 (Peterburgā 1909).

[2] Zur Zeit der finnisch-baltischen Berührungen sprachen die Balten (und vielleicht sogar die Urlitauer) anstatt *bùrės* „Segel" — **burjēs*, woher finn. *purjes*, *purje* „Segel" Thomsen Beröringer 163.

I 57: lett. *Vilpene* — Nebenfluss der Abava Słow. geogr. XIII 533; lit. *Vilpìškiai* — Dorf im Kirchspiel Kovarsk Vš II 23.

In russischen Flussnamen findet sich das Suffix *-esā*, ausser *Lučesa* und *Velesa*, noch in folg. Fällen: 1) *Oresa* — rechter Nebenfluss des Ptič im Kreise Bobrujsk und Mozyf, 2) *Očesa* — rechter Nebenfluss des Iput', eines linken Nebenflusses des Sož im Kr. Homel des Gouv. Mogilev Słow. geogr. VII 372, Karskij Белоруссы I 59. Kočubinskij (Территория 90) und Pogodin (Из истории сл. передв. 93) halten *Oresa* für einen litauischen Namen (**Aresà* von *ãras* „Adler" Juškevič Liet. dainos 193,20). Dies dürfte richtig sein, da der Fluss durch einst litauisches Gebiet fliesst. Es wäre aber riskiert die *Očesa* wegen des Suffixes *-esā* für litauisch anzusehen. Das Bassin des Sož liegt abseits von den Stammsitzen der Litauer. Das linke Ufer des Dniepr haben die Litauer in vorhistorischen Zeit nicht einmal am oberen Lauf erreicht. Wenn *Očesa* und auch die *Oka* nichtslavische Namen sind (vgl. slav. *oko*, gen. *očese* „Auge", lit. *ãkas* „Wuhne", lett. *aka* „Brunnen"; lit. *Akelė* — Flussname Klv² 68, preuss. *Jodis-acko* — nomen fontis Nesselmann Thes. 59, Gerullis 43), dann wäre es vielleicht möglich ihre Erklärung im Iranischen zu finden? Die der *Očesa* benachbarten Flüsse zeigen Namen, die weder slavisch noch baltisch sind. Vgl. z. B. Flussnamen wie *Uť*, *Ip-uť* (vgl. *Ipa* — linker Nebenfluss der Pripeť) und *Chorop-uť*. *Uť* (auch *-uť* in *Iputť* und *Choroputť*) könnte mit avest. *aota-* „kalt" zusammenhängen. Dann könnte *Uť* (= iran. **auti*) dasselbe bedeuten wie lit. *Šaltuonà* — linker Nebenfluss der Šešuvà, oder *Šált-upis* — Bach beim Dorfe Laĩbikiai im Kreise Kalvaria des Gouv. Suvalki (vgl. *šáltas* „kalt").

Der Flussname *Oresa* darf nicht getrennt werden von: 1) poln. *Orzyc* — rechter Nebenfluss der Narev in Mazovien Słow. geogr. VI 908, VII 614 = jatwing. *Aretis* in e. Urkunde vom J. 1350 Töppen, Hist.-comp. Geogr. von Preussen 28, 2) wruss. *Orono* —
26 See bei der Stadt Sebež im Gouv. Vitebsk. Zum Suffix vgl. man *Okono* — See im Lepelschen Kreise (vgl. *Okiena* — Flussname im Kr. Ošmiana Słow. g. X 915, aus lit. **Ak-enà*: *Aknystà* — linker Nebenfluss der Šventója beim Flecken Debeĩkiai l. c. II 59, VII 426); *Rosono* — See im Kr. Polock des Gouv. Vitebsk (vgl. lit. *Rãs-upis* — Bach bei der Stadt *Raséiniai*, lett. *Rasa* — Ortsname BW 12967); *Rogona* — Bach im Kirchspiel Obol' Kr. Gorodok des Gouv. Vitebsk (vgl. lit. *Ragan-upis* — Nebenfluss der Šušvìs im

Kirchspiel Jósvainiai Słow. Geogr. XII 800), 3) *Aringine* — See im Ermlande in e. Urk. des XV Jndts Monum. hist. Warm. III 29.

Vilija — rechter Nebenfluss des Niemen. Der untere Lauf der Vilija (von Vilna abwärts) heisst lit. *Neris,-ĩės* f. Möglich, dass ursprünglich nur der obere Lauf dieses Flusses *Vilijà* hiess. Für Вилия gebraucht die Hypatius-Chronik (s. anno 1237; vgl. Полн. собр. р. лет. XVII 92_{18}; 146_{7}; 150_{35}) die Form *Велья*. Westrussisch *Велья* geht auf altruss. **Вьлья* zurück. Dieses entstanden aus lit. *Vilijà*[1]. *Вилія* ist eine neue Entlehnung aus einer Periode, wo lange Vokale von kurzen nicht unterschieden wurden. *Vilijà* dürfte nicht zu trennen sein von *Vilnius* „Vilna" (in den litauischen Chroniken und Urkunden *Вильня, Вилня*). Die Stadt liegt am linken Ufer der *Vilija* beim Einfluss der *Vilejka*. Der Fluss *Vilejka* heisst auch *Wilenka* (s. Słow. geogr. V 623, XIII 463). In den „Акты, изд. Вил. арх. ком." (XIV 449) steht neben dem Deminutiv *Виленка* auch ein *Вильна*: „рѣка Вильна ... Сунтоки (= ostlit. *Suntakai* aus *San-takai*)[2], гдѣ Кена и Виленка сходятся". *Вильна* entspricht also der litauischen Form **Vil'na*, gekürzt aus **Vilina*. Zum Ausfall von kurzem *i* vgl. man ostlit. *áuksnas* aus *áuksinas* „złoty, 15 kop.", *pãkulnis* aus *pãkulinis* „Heden", *šulnỹs* aus *šulinỹs* „Brunnen"; *Taurãgnai* — Flecken Tavroginy im Kr. Novoaleksandrovsk, aus altlit. *Taurãginai* Изв XVII, 1 43. Der Flussname *Vil-ijà* kann verwandt sein mit lit. *vielóju, vielóti* „wickeln" im Kirchspiel Príenai des Gouv. Suvalki, *vielà* „Metalldraht" aus idg. **u̯ei-lā*; vgl. ags. *wîr* „Metalldraht, gewun-
27 dener Schmuck", ir. *fiar* „schief" aus idg. **u̯ei-ro-* Fick II[4] 270, III[4] 406, Walde EW[1] 676.

Vindava. Dieser Fluss heisst lit. *Ventà,-ōs, Veñtą*, lett. *Veñta*. Den Flussnamen *Veñta* schreibt J. Endzelin FUF XII 67 mit gu-

---

[1] [Tautos ir žodžio I 9 Būga rašo: „Žurnale RS VI 26 upės vardą *Vьlьja* (iš kur rus. *Велья*) esmi laikęs aistiškos kilmės upėvardžiu, bet šiandie to daryti nebegaliu del upės vardo geografijos, nes j i s y r a p a ž j s t a m a s i r a n a p u s P r i p e t i e s (į pietus nuo jos), kur aistiškos kilmės upėvardžių nėra. Štai *Vilijos* „Neries" bendravaŕdžiai iš a n a p u s Pripeties: 1) *Велья* — Sniežeties dešinasis intakas (Sn. — Desnos kair. int. Orlo gub.) MS 191, 2) *Вилия* — Teterevo dešinasis intakas (Kievo gub.) MS 45, 3) — Gorinos kair. intakas (Valuinės gub.) MS 162, 4) — Slučies dešinasis intakas (Sl. įteka iš dešinės į Pripetį) MS 169". — *Z. Z.*].

[2] Vgl. l. c. 376: „отъ Су-токъ, гдѣ рѣчка Ректа у рѣку Двиносу упала" In e. Urkunde vom J. 1590. Weissruss. *Сутоки* — lit. *San-takai* (*Сунтоки* s. oben) pl. von *sántakas* „Zusammenfluss".

ten Gründen der Kurischen Sprache zu und vergleicht ihn mit aksl. вѧшти „maior". Semasiologisch betrachtet wäre dann *Veñta* identisch mit russ. *Velikaja* und lett. *Liẽl-upe*, d. h. „die Grosse". Wegen der lettischen Form *Veñta* mit gedehnter Betonung, für deren Alter auch. serb. *vȅći*, čech. *více* sprechen, wäre im lit. **Vénta* zu erwarten. Lit. *Veñtą* ist man genötigt als eine kurische Entlehnung anzusehen mit der Voraussetzung, dass dieser Name nicht vom oberen, sondern vom unteren Lauf dieses Flusses aus sich verbreitet hat. Beiläufig kann noch bemerkt werden, dass *Ventà* bei den an der Windau wohnenden Litauern des Kirchspiels Kuršėnai zur Bedeutung „Fluss im allgemeinen" gelangt ist[1].

Lett. *Veñta* mit Šachmatov für eine livische Veränderung eines älteren *Vinda* (kelt. *vindos* „weiss")[2] anzusehen geht m. e. wegen der grossem Verbreitung des Elements *vent-* in litauischen Ortsnamen garnicht an. Vgl. 1) *Ventė* „Windenburg" Klv[2] 64 (vgl. lett. *Vente* „der Fluss Windau" BW 12029), woher *Ventės rags* „die Windenburger Ecke" Basanavičius Iš gyv. vėlių 383 oder *Venčia ragas* Bezzenberger Lit. Forsch. 196, 2) *Wentainen* — Ortsname Bezzenberger Lit. u. Spr. d. preuss. Letten 139[1], aus lit. *Vent-ainiai*, 3) „von *Wentin*[3] dem Walde, und troffen die Mittov
28 (= Mituva — rechter Nebenfluss des Niemen)... ins land Pomedien und Erogeln (= jetzt Ariógala aus altlit. Eriógala)" Scr. rer. Pruss. II 676, 4) „Galschan... *Wentischken*... Crewe... Remigaln Aschminen (= Ašmenà, poln. Oszmiana)... flis Kassa... Medeniken... flis die Bene" l. c. 707. Der ostlitauische Name des Sees *Víntas*, erschliessbar aus dem Dorfe *Až-vinćei* (*-ćei* aus *-čiai*), welches hinter (ostlit. *àž*, *ažù*) dem See liegt, kann mit dem lett. Flussnamen *Veñta* zusammenhängen. *Víntas* im Dialekt des Kirchspieles Sālakas Kr. Novoaleksandrovsk kann auf gemeinlit. *Véntas* zurückgehen, da dieser Dialekt den Wandel von *en*, *em* zu *in*, *im* kennt.

---

[1] Kossarzewski Lituanica 144a schreibt: *Wenta*. W parafii Kurszańskiej nadwentowscy mieszkańcy tem imieniem nazywają nie tylko właściwie tak nazwaną ich Wentę, ale wszelkie rzeki, których imienia nieznają.

[2] Daneben kommt im Baltischen auch *vind-* vor, dessen Bedeutung allerdings nicht zu bestimmen ist. Vgl. *Winde-kaymen* 1258 in Samland Gerullis 128, *Vindeikiai* — a) Dorfname im Kirchspiel Šātės Vš I 52, b) Dorf an der Širvintà (Nebenfluss der Šventója) im Kirchspiel Mūsnykai; *Winde-lauken* — Feld in Natangen 1284 Pierson; *Windil* — Ermländer 1340 Pierson.

[3] Derselbe Wald heisst l. c. I 184 *Wint* (etwa eine deutsche Veränderung von *Vent-*?): campum Calsen... silvam, dictam *Wint*... Junigedam.

Der lett. Flussname *Veñta* entspricht Laut für Laut dem wruss. *Вята* — linken Nebenfluss der westl. Düna im Kreise Disna. Der linke Nebenfluss der Svisloč *Вяча* im Kreise Minsk geht wohl auf lit. **Venčia* aus balt. **Ventjā* zurück.

Vissa — rechter Nebenfluss des Bober hat, wie die Schreibung *Wuyss* (*uy* aus poln. *y*) im XIV Jhdt (bei Pierson Altpreuss. Namencodex) beweist, mit keltisch *Vissa* nichts zu tun.

Wisła „Weichsel". Den keltischen Ursprung dieses Flussnamens halte ich für wahrscheinlich. Die Balten, speziell die Preussen, haben die Weichselmündung verhältnismässig spät erreicht. Zur Zeit des Tacitus und Ptolemaeus war diese von Nichtbalten eingenommen. Die südlichen Preussen erreichten die Weichsel schon zu der Zeit, als die Weichselbewohner für späteres *Vīslā* (vgl. *Wisle* in e. Urkunde vom J. 890 Scr. rer. Pruss. I 732) noch *Vīstlā* sprachen. Die Form *Vīstlā* musste im Südpreussischen (vgl. pomezan. *-tinklo* „Netz", *piuclan* „Sichel", wo *-kla-* aus idg. *-tlo-*) zuerst zu *Vīsklā* (vgl. *Viscla* 350 J. bei Jornandes De reb. Get. c. 5 Pierson) und schliesslich zu *Vīkslā* werden; vgl. *Wixla* in e. Urkunde vom J. 1243 Pierson; *-skl-* ist hier zu *-ksl-* geworden, infolge eines allen baltischen Sprachen gemeinsamen Lautwandels, wonach *sk* und *zg* vor Konsonanten zu *ks* (*kš*) und *gž* wurden; vgl. lett. *plāskains* „platt, flach", aber lit. *plókščias* „ds." aus **plāsk-tios*; lett. *blauzga* „Schinn", aber *blàugzna* „ds."; lett. *lauskas* „Schinn, Schelfer", slav. *luska* „Hülse, Schale", aber lit. *lùkštas* „Schale", ríešutis *lùkšti* 3. praes. „Nüsse knacken" im Kirchspiel Dūsetos, Sālakas; russ. *Moskva* „Moskau", aber ostlit. *Maksva* (s. Būga Изв XVII, 1 17).

29 Deutsch *Weichsel* stammt aus preuss. *Vīkslā*. Die Zeit der Entlehnung mögen die Germanisten bestimmen.

Die Wurzel *veis-* „fliessen" (Fick II[4] 265, Pedersen Vgl. Gr. I 73) findet sich auch in baltischen Flussnamen. Vgl. 1) *Veisiējus* — See beim Flecken *Veisiejaĩ* im Kreise Seinaĩ des Gouv. Suvalki, 2) *Висинча* — rechter Nebenfluss der Solča im Kreise Vilna Sprogis, Slow. geogr. XI 42, XIII 570, 3) *Висяты* — See im Kreise Disna, aus lit. **Veis-intas*, 4) *Виства* — Flüsschen im Kirchspiel Žoroslav des Gouv. Grodno Ревизия пущ 180, aus lit. **Veistuva*. Die preussischen Namen *Weyssen* — der Weisssee bei Gollingen in e. Urkunde des XV Jhdts Mon. hist. Warm. III 66 und *Weysike* — Fluss Weeske in Pogesanen 1250 Pierson können zurückgehen auf balt. *veis-* und *veiš-*. Das Element *veiš-* u. *viš-*

findet sich vor in: 1) *Viešintà, -ōs, Viešintą* — linker Nebenfluss des Lėvuō (Ławena); 2) *Viéštovė* — Nebenfluss der Minijà im Kirchspiel Kuliaĩ; 3) *Viešmuō* — Flüsschen im Kreise Ponevėž Vš II 15; 4) *Višakis*, poln. *Wysoka* — rechter Nebenfluss der Šešùpė im Gouv. Suvalki.

Ich wende mich nun von den See- und Flussnamen zu den von Schachmatov behandelten Ortsnamen. Auch hier behandle ich nur die auf baltischem Gebiet vorkommenden Ortsnamen und zwar der Übersichtlichkeit wegen in alphabetischer Reihenfolge:

Boyden — Gut bei Salfeld im Kreise Morungen. Dieser Name kann nicht getrennt werden von den preuss. Personennamen *Boydike* — Schalauer (scalovita) 1384 (zum Suffix vgl. man die lit. Personennamen *Galdìkas, Rastikas, Žirnìkas*) und *Boydune* — Ermländer 1355 Pierson (zum Suffix vgl. man die lit. Personennamen *Norūnas, Gaižūnas, Medūnas*). Preuss. dial. *Boyd-* geht zurück auf *Bayd-* (über preuss. *oi, ăi* aus *ai* vgl. Trautmann Die altpreuss. Sprachd. 144), wie aus *Bayditten*, jetzt *Beyditten* — Gut bei Bischofstein 1595 (Suffix *-ītja-* wie in lit. Ortsnamen *Barstýčiai, Vilkýčiai*) und *Baydoths* — Ermländer 1358 Pierson (balt. Suffix *-āta-* wie in lit. Personennamen *Daugotas, Vaidotas* Lietuvių Tauta I 226) ersichtlich. Der preussische Personenname *Baydoths* hat eine genaue Entsprechung in lit. *Báidotas*, erhalten im Dorfnamen
30 *Báidotai* im Kirchspiel Salantaĩ Vš I 41. Der Ortsname *Boyd-en* stellt sich zum preuss. Personennamen *Bāidā* oder *Bāidja-*, letzterer mit ungefähr derselben Bedeutung wie lett. *baĩda* „Schreckniss"; vgl. lit. *baidýti*, lett. *baĩdît, biédêt* „schrecken".

Boyken im Kreise Ragnit hat nichts gemein mit dem Namen der keltischen *Boier*, da es eine deutsche Veränderung eines lit. *Puikiai* Klv² 53 ist. Vgl. *Puicken* — Gut bei Pr. Eilau 1403 Pierson; lett. *Puikal'* — Bauernhof unter Pusseneeken BGr 260.

Boyen im Kreise Lötzen. Wenn in diesem Ortsnamen *o* auf balt. *a* zurückgeht, dann ist er nicht zu trennen vom Dorfnamen *Bajėnai* (deutsch *Bojehnen*) im Kirchspiel Piktupėnai Klv² 26. Der Dorfname *Bajėnai* stammt vom Personennamen *Bajėnas* (zum Suffix vgl. man die lit. Personennamen *Ragėnas, Kalėnas, Girėnas*), der zum Personennamen *Bajonìs* gehört. Von lit. *Bajonìs* darf offenbar preuss. *Boyan* — Ort in Samland 1258 und *Boyans* — Brücke über d. Welsch in Ermland 1325 Pierson (*bo* aus *bā, ba*) nicht getrennt werden. Die Namen sind vom Adj. *bajùs* „gefährlich, grausam" Mielcke L.-d. Wrb. 27 gebildet.

Wenn in diesem ON *o* auf balt. *ō* (lit.-lett. *uo*) zurückgeht, dann ist er verwandt mit lett. *Buoju* mūža (deutsch *Bojen* — Privatgut im Kirchspiel Hasenpoth) = *Boynseme, Boyensemme* in Urkunden des J. 1253 BGr 427, *Boyenseme* 1338 l. c. 446 aus kurisch *Buojun zeme. Buoju mūža* könnte auf einen Bach **Buoja* zurückgeführt werden, wenn ein solcher einmal dort bestanden hat. Ein Bach versiegt im Laufe der Zeit öfters, aber sein Name kann sich lange in benachbarten Ortsnamen halten. Der Bach *Buōja* wäre in seiner Wortbildung identisch mit: 1) *Drúoja* — Fluss in preuss. Litauen (vgl. Slown. geogr. II 160), 2) *Krúoja* — rechter Nebenfluss der Mūša = kur. *Croye* in e. Urkunde vom J. 1338 — Grenzbach zwischen Alschwangen und Edwalen, ein linker Zufluss des Edwalschen Baches BGr 477, 446, 3) *Ruoja* — Fluss und Dorf im Kirchspiel Erwalen = „de villa *Roye*" in e. Urkunde vom J. 1387 BGr 263, 450: *Paŭ* (in Urkunden des XVI Jhdts) — See südlich von der Stadt Augustov, woher ON *Pau-городъ* (Полн. собр. р. лет. XVII 307) = jatwing. *Rōj(a)-gardas*, woher *Rōgardas* =
31 *Rogarden* in e. Urkunde d. XIV Jhdts Scr. rer. Pruss. II 692, 4) *Srúoja* — rechter Nebenfluss der Várduva im Kirchspiel Alsėdžiai, 5) *Šúoja* — linker Nebenfluss des Kiršinas, eines rechten Nebenflusses des Nevėžis = lett. *Suoja*, woher *Suojenieki* BW 9662, 5 = jatwing. *Sōjā*, woher der poln. Name des Sees *Sajno* und das Dorf *Sajenek* im Kreise Augustow des Gouv. Suvalki; *Sajno* aus **Sajbno* = jatwing. **Sōjinan* (sc. *ezeran*), d. h. See in den der Fluss *Sōjā* mündet (bezw. aus dem dieser Fluss fliesst).

**Buoja* stellt sich zu lit. *bojus* „Sumpf, Moorgrund".

Brygi — Dorf im Kreise Ljucin des Gouv. Vitebsk. Diesen lett. Namen aus kelt. *brīgo-* „Macht, Wert" Fick II[4] 185 herzuleiten hätten wir nur ein Recht, wenn es sicher wäre, dass dieser Name auf urbalt. *Brīga-* zurückgeht. Die Quantität des *i* (*i* oder *ī*) und Qualität des *g* (*g* oder *ǵ*) ist uns aber unbekannt.

Galattuvai, Feld im Amt Vilkijà im Kreise Kaunas (Sprogis), ist dunkler Herkunft. Für die Richtigkeit dieser Lesung würde ich auch keine Garantie übernehmen. Ist nicht *Gala-tubai* das richtige? Vgl. *Туби* — Dorf im Kirchspiel Kėdáiniai des Kreises Kovno. Dieser Name würde bedeuten „Feld am Rande des Dorfes Туби" (vgl. lit. *tūbas* „Filz" und den Personennamen *Tūbėlis* im Kirchspiel Panemunėlis).

Galten im Kreise Memel (Klaĩpėda) und nahe Kandau im Kreise Talsen. Die Balten nennen diese Ortschaften: lit. *Galtai* Klv² 32 und lett. *Galtene* Ulmann Lett.-d. Wtb. 360, Brasche D.-lett. Wtb. 808. Hierher gehören auch: 1) *Golteynis* 1333, *Galteynen* 1400 — ON in Samland, 2) *Golte* — Samländer 1289 und Ermländer 1348 Pierson = lit. *Galtỹs* — PN Klv² 10. Vgl. lit. *galt-inis* „Maschenform zum Flechten der Netze" Geitler Lit. Stud. 83, Hirt Ablaut 619.

Galt-garben im Kreise Fischhausen, *Galtengrab* 1515 Gerullis 33. Dieser Name bedeutet: „Berg eines *Galta-* oder *Galtja-* (Personenname)". *Gallgarben* — Dorf bei Schaken in Samland (= *Geilgarben* — Berg in Samland „auf deutsch Weissenberg" 1595 Pierson: preuss. *gaila-* „weiss") ist natürlich andrer Herkunft als *Galtgarben.*

Jumar, ON am Wolmar, stammt vom Flussnamen *Jumara*
32 (lett.), einem Nebenfluss der Gaũja (Konverz. vārdnīca 1301). *Jumara* ist finnischer Herkunft; vgl. finn. *jumista* „dumpf lauten, krachen, knacken", *jumu* „das Gekrache, Getöse".

Jumurdehn (die Form *Jumardehn* existiert nicht BGr 470) — Gut in der Erlaaschen Pfarre, lett. *Jumurda,* kann, da es finnisch ist (vgl. oben *Jumara*), mit kelt. **Jubar-dūnum* (aus kelt. *b* wäre lett. *m* unbegreiflich) nicht zusammenhängen.

Kalten — 1) Beigut des Privatgutes Wainoden im Kreise Hasenpot, 2) jetzt *Kalken* (= *Calten* in einer Urkunde vom J. 1290) — Beigut von Dondangen im Kreise Windau. Lettisch heissen sie: 1) *Kalte* BGr 202, 2) *Kalkī* aus kur. *Kalti* (vgl. Endzelin FUF XII 65) = lit. *Kalčiaĩ* — Dorfname Vš I 54, II 22; vgl. lit. *Kal̃tės* — Dorf im Kirchspiel Ylakiaĩ Vš I 52; *Colte* — Pogesane 1326 Scr. rer. Pruss. I 120, woher *Coltenyn* — Gut in Pomesanien 1306: *kal̃tas* „schuldig".

Kollaten — Gut bei Memel in Urkunden vom J. 1253: *Kalaten, Calaten* BGr 252. Die Litauer sagen dafür *Kalatė* Klv² 37, Basanavičius Iš gyv. vėlių 333. Zum Formans vgl. *Kamatė* — Flüsschen im Kirchspiel Salõčiai Kr. Panevėžỹs (: *Kamojà* — Fluss im Kr. Švenčiónys; *Kamynes lacus* Nesselmann Thes. 63); lett. *Lagata* — Wiese Rakstu krājums IV 111; *Kambata* BW 13258,2; *Rembate* BW 12441 var. (nicht etwa *-āta*? vgl. *Trikāta*); *Subata* BW 16043 (mit kurzem *a*; vgl. lit. *Subãčius* — Flecken im Kr. Illuxt und Vilkomir). *Kal-atė* ist verwandt mit preuss. *Kalis* — Dorf bei Seeburg 1345 und *Kalioth* — Samländer 1360 Pierson, lit.

Kalĕnas — Spitzname im Kirchspiel Ušpãliai; vgl. *kãlė, kalĕ* „Hundin".

Labbar — Ortschaft, die im heutigen Kurland in Urkunden des Jahres 1253 erwähnt wird BGr 233, 428, 430. Vgl. lit. *Laborai* — Dorf im Kirchspiel Linkuvà Vš II 13: *lãbas* „gut". Zum Suffix vgl. *Skaborai* — Dorf im Kirchspiel Tvĕrai: *skabùs* „scharf; hurtig"; *Béržoras* — See und Kirchdorf im Kirchspiel Plãtcliai: *béržas* „Birke"; *Lieporai* — Dorf im Kirchspiel Šiauliaĩ und Kriukai; *Liepora* — linker Nebenfluss des Švitinỹs im Kr. Šiauliaĩ: *liepa* „Linde".

Loboržs — Ortsname im Kr. Rĕžica des Gouv. Vitebsk BGr 16,
33 aus gemeinlett. *Labārža-*, einer genauen Entsprechung von lit. *Labardžia-* im Dorfnamen *Labardžiaĩ*, acc. *Lãbardžius* im Kirchspiel Rietãvas Kr. Raséiniai. Der lit.-lett. Ortsname stammt aus urbalt. *Laba-vardja-* „einen guten Namen habend" (vgl. lett. *Liĕl--vārde* BGr 43, 365: *liĕls* „gross" und *vārds* „Name"). *Labardžiaĩ* heisst in Urkunden des XVI Jhdts *Лобворди*, damals also sprachen die Litauer noch *Labvardžiaĩ*. Zur Vereinfachung von *bv* und *pv* zu *b* und *p* vgl. heutiges *Apardaĩ* (See im Kirchspiel Dũkštas) aus **Apvardaĩ*: altes *Api-vardaĩ*, letzteres im offiziellen Namen *Опиварда*, poln. *Opiwarda* Slown. geogr. VII 555 noch erhalten.

Metellen — Dorf im Kreise Heydekrug. Vgl. *Meteliaĩ* — Dorf am grossen See im Kr. Seinaĩ Gouv. Suvalki; *Мемел-ица* — Meierei, Dorf und Sumpf in der Gemeinde Simno (Вольтер Списки насел. мест Сув. г. 150); *Met-ežer-ynai* — Kirchdorf Gr.-Friedrichsdorf Klv² 47; preuss. *Metyngen* — See im Rösselschen 1397 Pierson; *Mete* — Samländer, woher der Dorfname *Met-kayme, Mete-kayme* Gerullis 69; lett. *Metums* — Familienname BW 10980, 2 var. (zum Suffix vgl. man lit. *Šilums* Basanavičius Iš gyv. vĕlių 55, Klv² 17; preuss. *Astume* — Ermländer 1363 Pierson; *Auctume* — Häuptling der Pogesanen 1326 Scr. rer. Pruss. I 99: preuss. *aukta-* „gross").

Puyken — Dorf im Kr. Ragnit, s. o. unter *Boyken*.

Zarthen — Dorf im Kr. Memel, „ad rivum de *Sarde*" in e. Urkunde vom J. 1253 BGr 425, 252. Die Žemaiten des Fleckens Kretingà und seiner Umgebung nennen es *Žardė* pl., was = hochlit. *Žardžiai* (vgl. Basanavičius Iš gyv. vĕlių 200) ist. Balt. *Žardja-* hat mit kelt. *Tarodūnum* nichts zu tun, da es nicht zu trennen ist von: lit. *žárdas*, pl. *žárdai* „озоро́д = Stangengerüst zum Trock-

nen von Erbsen, sowie von Hafer, Weizen und Gerste" Dùsetos, Ruhig Lit.-d. Wtb. 1747 S. 185 = lett. *zãrds* „ds.", lit. *žárdiena* „umzäunte Wiese in der Nähe eines *žárdas*, wo gewöhnlich Kälber und Fohlen weiden" Mósėdis, Юшкевич Лит. сл. I 426 s. v. *genesỹs*; *žařdis* „ds." = preuss. *sardis* Voc. 802 „umzäunter Raum".

Die vorstehende Durchmusterung der von Sch. als keltisch angesprochenen Ortsnamen kann nur zu einem negativen Ergebnis
34 führen: auf baltischem Gebiet hat es niemals Kelten gegeben. Positiv kann aber nur die Erkenntnis sein: das heutige Weissrussland war vor der Einnahme dieses Landes durch die Dregoviči und Kriviči — ***baltisch***. Diese Erkenntnis kann nach den Arbeiten von Kočubinskij, Pogodin und Karskij für allgemein anerkannt gelten. Wir sehen oben, dass westrussische Flussnamen wie *Isa* (balt. **Insā*), *Jasa* (balt. **Aisā* s. v. *Jesa*), *Jatra* (lit. *Aitrà* s. v. *Jesa*), *Lučesa* lit. *Laukesà*), *Merečь* (lit. *Merkỹs* s. v. *Lučesa*), *Nemъnъ* (lit. *Nẽmunas*), *Ula* (balt. **Aulā*), *Velja* aus altruss. *Vьlьja* (lit. *Vilijà*) und *V'ata* (lett. *Veñta* s. v. *Vindava*) alte baltische Namen sind. Für ein hohes Alter der Berührungen zwischen Altrussen und Litauern und Letten sprechen die folgenden lautlichen Erscheinungen in Orts- und Völkernamen: 1) balt. *au* = russ. *u* z. B. *Laukesà* = *Lučesa*, 2) balt. *ė* = russ. *č* z. B. *Laukesà* = *Lučesa*, *Merkỹs* = *Merečь*, 3) balt. *ai* im Anlaut = russ. *ja* z. B. *Aitrà* = *Jatra*, 4) balt. *tart*, *tert* = russ. *torot*, *teret* z. B. *Gařdinas* „Grodno" = aruss. *Городенъ*, gen. *Городна* aus *Городьнъ*, *Merkỹs* = *Merečь*, 5) balt. „*en* + *consonans*" = russ. *'a* (aruss. ѧ) z. B. *Venta* = *Вята*, 6) balt. „*in* + *consonans*" = russ. *'a* (aruss. ѧ) z. B. *Galind-* (vgl. Γαλίνδαι bei Ptolemaeus) = *Голядь* collect., *Jātvingas* = *Ятвягъ*, 7) balt. *u* = aruss. *ъ* z. B. *Nẽmunas* = *Nemъnъ*, woher wruss. *N'óman*, gen. *N'ómna*, 8) balt. *i* = aruss. *ь* z. B. *Vilijà* = aruss. *Vьlьja*, woher *Велья* in der Hypatiuschronik. Russ. *i* aus balt. *in* in Flussnamen wie *Isa* (balt. *Insā* „die kurze") und *Istra* (balt. *Instrā*) muss jünger sein als *я* (aruss. ѧ) in *Голядь* und *Ятвягъ*. Zum Lautwandel *in* zu *i* vgl. finn. *Ingerä* = russ. *Ижера* Sobolevskij РФВ LXIV 99, Kulbakin l. c. LX 210; aisl. *Ingvarr* (rex vocabulo *Inger* Thomsen Der Ursprung des russischen Staates 49) = russ. *Игорь*.

Die ältesten litauisch-slavischen Beziehungen gehören also der Zeit an, als sich das Russische wenig vom Gemeinslavischen unterschied. Es gab noch Nasalvokale, und Lautverbindungen vom Typus *tort*, *tolt* und *tert* wiesen nur einen Vokal auf. Dies wird gestützt durch die russischen Lehnwörter im Litauischen. Lit. *lénkas* „Pole", *pundùs* oder *pùndas* „40 Pfund", *skavardà* „Pfanne"
35 und *čer̃pė* „Kacheltopf" aus altruss. ˙ЛѦХЪ, ˙ПѦ̃ДЪ **сковорда* und **черпъ* (vgl. Būga Изв XVII, 1 стр. 1, 4). Lit. *pundùs* (*pùndas*) ist untrennbar von *bìrkavas* „10 Pud = 400 Pfund". *Bìrkavas* entstammt mit lett. *bir̃kavs* einem altruss. **bьrkovъ* (sc. *věsъ*; adject. zu **Bьrka* — Stadt *Bjaerkö* in Schweden). Der Handel dieser Stadt erreicht seine Blüte im IX—X Jhdt (vgl. M. Tiander Город Бирка Журн. Мин. Нар. Просв. 1910 № 6). Gewichtsnamen wie **bьrkovъ* und **pǫdъ* (aisl. *pund*) müssen auf diese Blütezeit zurückgehen. Lit. *pundùs* (*pùndas*)[1] und *bìrkavas* können ungefähr derselben Zeit angehören. Auf einen ähnlichen Lautzustand des Altrussischen weisen die finnisch-russischen Beziehungen. Vgl. finn. *salmi* „Sund" = aruss. *соломя* „Meerenge", finn. *särki* „cyprinus rutilus" = russ. *сорога* „ds." Mikkola Berührungen I 46.

Ich gebe zum Schluss eine kleine Liste westrussischer Flussnamen, die man aus dem Litauischen (bezw. Lettischen) erklären kann. Leider sind die Quellen noch sehr dürftig, sonst wäre sie reichhaltiger ausgefallen.

Berešta — linker Nebenfluss der Jasa im Kreise Borisov und Lepel = lit. *Beršta*: *Béršta*s — See beim Dorf *Béršta*i im Kreise Grodno; *Béršta*lis — Bach im Kirchspiel Linkuvà Kr. Panevėžỹs; *Berszt-upie* — Dorf im Kirchspiel Pilviškiai Słown. geogr. XV 114; lett. *Berstebnieku* pagasts BW 12727: slav. **bersta*, russ. *берёста* „Birkenrinde": lit. *béržas* „Birke": lett. *birztala* „Birkengehäge" BW 13575,1,2.

Broža — rechter Nebenfluss der Berezina im Kr. Bobrujsk = it. **Bražà*: *Bražoļa* — Nebenfluss der Waka Słow. g. XII 899.

Cna — 1) rechter Nebenfluss der Uša im Kr. Vilejka, 2) rechter Nebenfluss der Gajna (Hajna) im Kr. Borisov, aus aruss. **Tъsna* = balt. **Tusnā* „die stille": preuss. *tusnan* acc. sing. „still".

---

[1] Lett. *puõds* „Gewicht von 20 Pfund" kann mit lit. *pùndas* „40 Pf." (aus **púondas*) auf altruss. **pǭdъ* zurückgehen. Auf ein *ǭ*, welches dann zu *ų̃* (vgl. finn. *suntia*: russ. *судья*) wurde, weist finn. *kuontalo* „pensum lini, hapsus nendi" (russ. *кудель*).

Cna, Nebenfluss der Oka und Mokša, kann auch iranisch sein (vgl. avest. *tušni-* „stillschweigend").

Gujka — rechter Nebenfluss der Moczyna im Kreise Minsk Słow. geogr. VI 563, Deminutiv zu *Guja* = lit. *Gauja* — linker
36 Nebenfluss des Niemen im Kr. Oszmiana; lett. *Gaŭja* — Livländische Aa BW 7500, 8977.

Kleva — linker Nebenfluss der Berezina im Kr. Ihumen = lit. *Klevà* — linker Nebenfluss der Gauja im Kreise Oszmiana: lit. *klẽvas* „Ahorn", *Klevaĩ* — Dorf im Kirchspiel Seinaĩ.

Komajsk, Dorf im Kreise Borisov Słov. geogr. IV 297 oder *Komojsk* l. c. XV, 2 111, ist eine Ableitung von *Komaja* = lit. *Kamojà* — Fluss im Kr. Švenčiónys, woher ein Fleckenname *Kamojaĩ*: *Kamajaĩ* — Flecken im Kreise Novoaleksandrovsk: *Kamatẽ* — Nebenfluss der Mūša im Kirchspiel Pasvalỹs Kr. Panevėžỹs.

Лепль oder *Липль* (in Urkunden des XVI Jhdts bei Trusman), Lepelscher See im Gouv. Vitebsk, aus altruss. *Лѣпль* = lett. *Lẽpja-*: lett. *lẽpa* „Seerose, nymphaea", lit. *lẽpis* „calla palustris".

Lošа — 1) Flüsschen im Kr. Mozyr, 2) See im Kr. Sluck, 3) linker Nebenfluss des Niemen im Kr. Ihumen = lett. *Laša*, Nebenfluss der Aluoksne Słown. geogr. II 228, aus balt. **Lašjā* „Lachsfluss": lit. *lašis* „Lachs". Der russ. Flussname *Loša* kann auch auf balt. **Lašā* zurückgehen; vgl. preuss. *Lassa* — Flüsschen in Samland Gerullis 61; lit. *Lašų ẽžeras* — See im Kirchspiel Dùsetos.

Lotva — 1) rechter Nebenfluss der Turja im Kreise Sluck Słow. geogr. V 741, XII 281, 2) See beim Dorf *Łotwie* im Kreise Vilejka, aus altruss. **Лотѣва* = lit. *Latuvà* — rechter Nebenfluss der Šventója im Kirchspiel Anykščiaĩ Kr. Vilkomir: lett. *Lata* — Bach nach der litauischen Grenze Dzimtenes Vēstnesis 1912 № 76 = *Łota* — Fluss im Kr. Oszmiana Słown. geogr. V 740; lit. *Lãt-upis* — a) Nebenfluss der Striūna Kossarzewski Lituanica 238, b) Flüsschen im Kirchspiel Anykščiaĩ Vš II 20; lit. *Lãt-ažaris* — See im Kreise Grodno.

Lža, rechter Nebenfluss der Velikaja, aus altruss. **Лѣжа* = lett. *Ludza* — ds. Fluss, woher der Stadtname *Ludzine* (*L'ucyn*). Lett. *Ludza* aus balt. **Lugjā*; Vgl. lit. *Lūgas* — See im Kirchspiel Dùsetos; russ. *luža* „Pfütze".

***Mož*a** — 1) linker Nebenfluss des Bober im Kr. Borisov, 2) rechter Nebenfluss des Moroč Słown. geogr. VI 680, *Mož-anka* — rechter Nebenfluss der Berezina im Kr. Borysow l. c. 760 =

37 lit. *Mažà* „die kleine“: *Mažalis* — See im Kirchspiel Léipalingis (Lejpuny) Kr. Seinaĩ; *Maž-upė* — Bach im Kirchspiel Joniškėlis Kr. Panevėžỹs Vš II 13, Słow. g. VI 215.

Ola — rechter Nebenfluss der Berezina im Kr. Bobrujsk = lit. **Alà*: *Alėja* — rechter Nebenfluss der Ùpė im Kr. Raséiniai; *Aluotà* — Flüsschen beim Flecken *Âluotos* im Kreise Vilkomir: *Alaušà* — Flüsschen im Kirchspiel Ušpãliai.

Osyno — See im Kreise Sebež = lett. *Asūna*, woher ostlett. *Osyuna* — See im Kreise Dünaburg.

Otolovo — See im Kreise Lepel Słow. geogr. = lett. **Atalava* (zu *ata-* vgl. man lett. *ata-dzīt* „wegtreiben“ BW 1103 var., *ata-gult* „sich niederlegen“ BW 1209, *ata-stu* „entfernt“ BW 11341, 4 var.): lit. *At-lavas* — See im Kirchspiel Pàvandėnė Draugija VII 227, Słow. geogr. I 52, V 655; vgl. gr. λούω „wasche“.

Nača — 1) rechter Nebenfluss der Lań, eines linken Nebenflusses der Pripiať, 2) rechter Nebenfluss des Bober im Kr. Borisov, 3) linker Nebenfluss der Berezina im Kr. Borisov, 4) linker Nebenfluss der westl. Düna im Kr. Lepel, 5) linker Nebenfluss der Obša im Kr. Bělyj des Gouv. Smolensk = lit. *Nočià* — rechter Nebenfluss des Flusses Pelesà im Kreise Lydà: poln. *Nacianka* (der litauische Name ist mir unbekannt) — rechter Nebenfluss des Sãlantas im Kr. Telšiaĩ (Słown. geogr. VI 852, X 220), woher der Name eines Fleckens *Notėnai*: lit. *Noterìs*, *-iẽs* f. — Fluss im Kirchspiel Síesikai Kr. Vilkomir: preuss. *Notkaymen* Gerullis 77.

Poňa — rechter Nebenfluss der Berezina im Kreise Vilejka und Borisov = balt. **Panjā* „die sumpfige“: preuss. *pannean* „Moosbruch“, lett. *pane* „Jauche, Mistwasser“ Rakstu krājums XV 129.

Rova — rechter Nebenfluss der Berezina im Kreise Borisov = lit. **Ravà*: *Revonà* (dial. aus *Ravonà*; vgl. *rėvas* für *rãvas* „Graben“ Príenai) — linker Nebenfluss des Niemen im Kirchspiel Príenai des Gouv. Suvalki. Zum Suffix vgl. man *Liepona* — linker Nebenfluss der Širvintà im Kr. Neustadt (Naŭmiestis) des Gouv. Suvalki; *Jevonà* — Fluss beim Flecken *Pa-jevonỹs* im Kreise Vilkavìškis des Gouv. Sùvalkai. Vgl. avest. *ravan-* (*raon-*) m. „Fluss,
38 Flusslauf“, pers. *rautah-* n. „Fluss, Strom“, lat. *Rūmo* — der alte Name des Tiber: lett. *ràva* „stehendes, faules, eisenhaltiges Wasser; sumpfige Stelle, Pfütze“, *Rāva* — Fleckenname in West-Kurland BW 11913, 1.

Svorotva — rechter Nebenfluss der Molčać im Kreise Nowogródek, aus altruss. *Своротъва* = lit. **Svartuva*: lett. *Svārtava* — Adsel-Schwarzhof im Kreise Walk BW 12092 var., 12868 var.

Ščara — linker Nebenfluss des Niemen im Kreise Slonim, aus altruss. *Щарья* (Hypatius-Chronik sub anno 1253) = balt. **Skērijā*: griech. σκάρος „Sprung", σκαίρω „hüpfe", slav. *skorъ* „schnell": preuss. *Skarra* — der Fluss Pregel (Hennenberger Der See Ströme und Flüsse Namen 18) aus balt. *Skarā*: lit. *skėrė̃* (Lìnkmenes) oder *skėrỹs* (Slavìkai, Szyrwid Dict. 361), acc. *skė̃rę* oder *skė̃rį* „gryllus; acridium migratorium".

Temra, linker Nebenfluss der Jasiolda im Gouv. Grodno Slown. geogr. XII 293, aus altruss. **Тьмъра* (zum Suffix vgl. man die lit. Flussnamen *Vinturà* und *Indura*. Vgl. oben s. v. *Sidra*). Vgl. preuss. *Tymmer lacus*, jetzt *Dimmer-see* an der Südgrenze Ermlands; lit. *Timbrė* — Bach in preuss. Litauen Klv² 71, *Tymmyr* in e. Urkunde vom J. 1352 Pierson: *Timenis* — Nebenfluss der Inster im Kirchspiel Kraupischken Slown. geogr. IV 733: preuss. *Thim* — See im Hohensteinschen 1595 Pierson.

Titva, poln. *Citva* — Flüsschen im Kreise Ihumen Slown. geogr. I 709, 726, *Тимва* — Gut im Bezirk Minsk Акты Вил. арх. ком. XIV 367 = *Citwa* l. c. 369 = lit. *Týtuva* — Nebenfluss der Dubysà, woher der Fleckenname *Týtuvėnai* (poln. *Citowiany*) im Kr. Raséiniai.

Udra — 1) rechter Nebenfluss der Kaspl'a im Kreise Poréčje des Gouv. Smolensk, 2) linker Nebenfluss der Ilija im Kreise Minsk und Vilejka Slow. geogr. III 259, XII 743 = lit. *Audrà* — Fluss der in den See Sartaì bei der Bucht *Audrãkampis* im Kr. Novoaleksandrovsk mündet Slow geogr. I 52, XII 744: *Audruvis* — linker Nebenfluss der Virčiuvis im Kirchspiel Jõniškis l. c. XIII 565, XV 54.

Petersburg, Mai 1913.

XVIII. KALBOS MAŽMOŽIAI[1]

[Vairas 1914 Nr. 9 p. 17—19; Nr. 10 p. 17—18; Nr. 11 p. 18—20; Nr. 13 p. 13—15; Nr. 15 p. 10—12; Nr. 17—18 p. 15]

1. Rašomoji bei šnekamoji kalba

Nr. 9 p. 17 Šiuodu terminu baisiai nepatiko Druskiui. Jam juodu yra didžiausia nesąmonė, baisus „suvalkietizmas". *Rašomoji* kalba, *vėtomasis* kretilas, *tašomasis* kirvis, *rašomoji* plunksna, *dainuojamoji* gaida ir nelaimingasis *tepamasis* aliejus Druskiui tuomet būtų ištikimi reiškimai, jei *rašomosios* kalbos šalininkas kun. Sragys parodytų, kad jie esą tikrai girdėti Kauno gubernijoje prieš kokią 20 metų. Jeigu visi tie reiškimai būsią girdėti vos prieš 2—3 metus iš „Šaltinio" skaitytojo, tai jie tiek turėsią vertės, kiek ir pernykštis sniegas. Tokiuo atsitikimu Druskius galėsiąs manyti *tepamąjį* aliejų ir jo draugus atėjus per laikraščius iš Suvalkų padangės kartu su „nariais" ir kitais ne kuo tegeresniais Rygiškių Jono dirbiniais.

Ką Druskius (Draugijos Nr. 74 p. 154—161) rašo del *rašomosios* kalbos ir *tepamojo* aliejaus, tėra vien tuščia kalba, visai nesutinkanti su patimi dalyku. Terminas *rašomoji* kalba nėra jokia „nesąmonė" nei joks „suvalkietizmas". Jis ne nuo vakar dienos vartojamas. Jau Kuršaitis prieš 40 metų (Druskiui gana ir 20 metų senumo!) savo vokiečių bei lietuvių kalbos žodyne (Deutsch-littau-

[1] [Vienas šios serijos straipsnis, būtent, „Galūnė -ysta arba -ystė" (Vairas 1914 Nr. 13 p. 14), čia nespausdinamas, nes jį, labai nežymiai pakeitęs, vėliau Būga pakartojo „Kalboje ir senovėje" (p. 230). Kiti straipsniai spausdinami ta tvarka, kaip buvo atspausdinti „Vaire", tik jų eilės numeracija ne visur sutampa su numeracija „Vaire" (pirmasis serijos straipsnis „Vaire" visai nenumeruotas). — *Z. Z.*].

isches Wörterbuch Halle a. S. 1868 bis 1874) žodžiui *Schriftsprache* aiškinti pasigauna Druskiaus leliojamuoju terminu, t. y. *rãszomoji kalbà* II 170. Be to, mūsų rašytoja Žemaitė sakosi esanti Varniškiuose girdėjusi rūpimąjį mums terminą tokiame sakinyje: „*Šnekamoji* kalba dabar daug kuo skirias nū *rašomosios*".

Terminas *šnekamoji* kalba yra buvęs gerai pažįstamas ir Jauniui, kurs taip rašo savo „Lietuvių kalbos gramatikoje" (1911 m.): *Šnekamos* kalbos žodžiui sąjunga... davus apstesnę prasmę... nesunku yra pasidaryti esybėvardį (Sąjungojimas 159). Tuos pačius žodžius randame ir 1897 metais ektografuotame gramatikos išleidime ant p. 279. Druskiaus tvirtinimas, kad Jaunius *tepamųjų* aliejų nepažinęs ir nevartojęs, nėra pamatuotas. Be *šnekamos* kalbos, toje pačioje (p. 13_7) gramatikoje turime ir antrą terminą *rašomasis* (prapuolė). 1905 m. sausio mėn. 5 d. aš esmi iš Jauniaus užsirašęs šiuos žodžius:

„(*Aš*) *duodu vaikui duoną valgyti*". Visi sakinio žodžiai gali būti vartojami pasyviškai:

Vaikas *duodamas* = vaikas, kuriam duoda.
Duona *duodama* = duona, kurią duoda.
Troba *duodama* = troba, kurioje duoda (sc. valgyti).

„(*Aš*) *ariu jaučiais dirvą pavasarį*".
Passivum:

Dirva *ariama.*
Ariamas jautis = kuriuo aria.
Ariamasis laukas = kuriame aria.

Tais pačiais metais vasario mėn. 16 d. prūsų kalbos žodžių samplaikai *lānkinan deinan* paaiškinti Jaunius pasigavo terminu *nedirbama* diena. Kas yra atsidėjęs skaitęs „Vilties" kalbos dalykus, tas galėjo rasti ir daugiau Jauniaus vartotųjų, o Druskiaus leliojamųjų, panašių išraiškų.

Taigi, Jauniui „participia passivi praesentis" yra buvę gerai pažįstami.

Visų išgalių del kenčiamųjų dalyvių vartojimo trumpame straipsnyje negalime iškloti. Tikiuosi tai padarysiąs neilgai trukus ilgesne monografija. Bet ir dabar, kad be reikalo Druskius ar kas kitas, *rašomosios* kalbos bei *tepamojo* aliejaus nekentėjas, man negalėtų nieko prikišti, neiškenčiu nepadavęs pavyzdžių iš senesniųjų rašytojų.

Pavyzdžiai:

1) iš Vilento 1579 m. Epistolų ir Evangelijų: sedose ant *sudijemoia* sosta 172_{13}.

2) iš Daukšos 1595 m. Katekizmo: Kuris e^a^st ke^a^twirtas dáiktas krikszczioni reikalingas ir *priwâlomas*? 23_9, Ką dâro *ne^a^ pride^a^ramo* 37_{19}, Nůg nůdêmes *mirsztamós*... iżwerżei 59_{17}.

3) iš Daukšos 1599 m. Postilės: Tassái szytai waistą ir gedigą ir *sópamą* prieme nieko to *ne réykiamas* 76_{33}, Szytai téwas... ir asz *sopami* iészkoiome tawęs 88_{11}, Kłausit' bâlso *prideramoio* piemenés 328_{27}, Ir iei ką *mirsztamo* gers... niéko iam' ne kludis 302_{18}, Padórei ir *iżgánomai* praszo 451_{12}, Tatái żękłas tikras, o ne *apsirįkamas* 458_7.

4) iš 1605 m. Katekizmo: Pamokimas wienam kuriamgi krikszczoniuy *reykiamas* 29_6, Kiek wel yrá nusideimu *száukiamu* paklupdymo Diewop? 83_{16}.

5) iš 1640 m. Širvydo „Punktų sakymų": Sakos *liepiamas* ir priwerstas padaris 8_{28}, (Diewo) girius nieku budu negal but *priwiliamas* 25_8, Dušia... ne wieno daykto kunuy *reykiamo* ne priwało 40_{14}.

6) iš Mielckės 1800 m. žodyno: Dymantas stiklo *rėžiams* „Schmergel" II 419, Skėpeta prákaitû *szlóstoma* „Schweisstuch" II 430, Kujėlis strunû *taisoms* „Stimmhammer" II 457, *Sėjams* cziėsas „Saatzeit" II 398, Kudikis *žinàams* „Säugling" II 402, Lentėlė *wálgoma*, torėlus „Scheibe" II 407, *Mėgamoji* kammarà „Schlafkammer" II 414, Móstis brangiáusey *kwėpjama* II 69, Gėlmės *jėszkomas* szwinnas „Bleywurf" I 81, Lenta *sėdimoji* „Sitzbrett, als im Webstuhl" I 148, *Skaudama* koja „schlimmer Fuss", ant *skaudamos* kojôs užmynė I 241, *Mėžemoji* szákė „Mistgabel" II 207, Ruimas lenktyn *bėgams* „Laufplatz" II 319, Žymėlė *giėdama*, *žáidžema*, skaitytinė *giedamoji* „Note". II 359.

7) iš Daukanto „Būdo" (1845 m.): Iki sziolej *geramą* stotkėlį senó iprotió taurī arba tauragī tebwardīn 17_6, Cielàs gīrrès taupę īr óż szwentàs tórieję... iżenktī tenaj negalieię, negut *galą daroms* kajpo szwento wījto głôbôs sau wejzieię 18_4, Žmôgós *galą darom's* tegalieięs tenaj (=i szwentą gīrrę) móktī 111_4, Paskou diewieię gėlžījs ginkłus, beje: kaławijus abem pusem *kértamus* 209_{14}, Kôžnós elgījs kajp *tinkams* 163_{19}, Storasta... lejdęs kajp *tinkamims* sawo łaukus artī 227_{19}.

18

8) iš Valančiauskio „Žiwatu szwentuju“: Kas *tinkams* katalikus musze 83, Darik pats kąn *tinkamas* 4_{25}, *Puolemoji* liga 15_5, Tankiai Pentepolej giweno, o cze *nepatelpams* kieles i kitą wietą 104.

9) iš Kuršaičio vokiečių bei lietuvių kalbos žodyno (Deutsch-lit. Wb. 1868—1874): *Jójamos* kélinės „Reithosen“ II 129, *Wálgomasis* laĩkas „Essenzeit“, *wálgomas* száuksztas „Esslöffel“, *wálgomasis* stãlas „Esstisch“ I 412, *Wálgomoji* stubà „Esszimmer“ I 412, „Speisezimmer“ II 195, Drùgio *krecziamóji* diėnà „Fiebertag“ I 437, *Skaĩdamąję* kóją užgáuti I 84 sub verbo *anstossen*, Asz turiù *gẽliamas* (od. *skaũdamas*) kójas „es reisst mir in den Füssen“ II 129, *Wérdamas* rỹkas „Kochgefäss“ I 698, *Gẽriamas* stìklas „Trinkglas“ I 547, Ausiũ *gìrdimoji* gyslėlė „Gehörnerv“ I 504, *Rãszomoji* plùnksna „Schreibfeder“ I 425.

10) iš Juškevičiaus „Lietuviškų dainų“: Tropijau į *mirštamą* širdužėlę Nr. 131,7, Lėkė kulkelė, kaip sode bitelė, par protingą galvužėlę, par *mirštamą* širdelę Nr. 1142,7.

11) iš Juškevičiaus žodyno: *Neskundamai* duoda I 3 s. v. *abradnus*. Adata pavalkų *siuvamoji* I 3 s. v. *adata*. Iš *būsimos* vietos čia persikelsiu I 256. *Esamo* vieto kodel negausi? I 419 s. v. *gauti*. Metas jau *gulimasis* buvo kaip jiejie atvažiavo I 488 s. v. *gulėti*. *Marinamųjų* liekarstvų davė jamui III 13. Ana yra *mėgstamo* kūno III 26. Diena, *valgoma* su mėsa, vadinas mėsiška III 35. *Bijomui* (=*bijomam*) ir *mylimui* turėk arielkos III 42. *Mirštamas* tas, kas tur mirti, kaip žmogus. Žvakė *mirštamoji* III 48. Aš buvau mislios, tos kalės *norimosios* tas šunukas, o čia ne III 49. Tu niauzgi kaip katinas uodegą *laužiamas* III 77. Ne kiek reikia, dar *liekamai* yra žirnių (s. v. *likti*). Kubilas žlugto *žluginamas* (s. v. *lostva*). Kur du suolu grinčio suveina už stalo vadinas krikštasuolis, t. y. *verkiamasis* kampas (s. v. *krikštasuolis*).

12) iš 1885 m. „Auszros“: Tryliktame szimtmetyje Kryžokai Vokieczei Prusûsna ateidami dar radę czionai 2037
19 ežerus, o *liekamojoje* Lietuvoie dar XVI szimtmetyje buvusi „daugybė dideliu upiu ir ežeru“ 107. Visada atsiras namûse *atliekamas* žmogus 124. Su tais spieczeis iszlekia drauge ir visi *atliekamiejie* bitinai 126. Užmusz *atliekamus* bitinus 204. *Gyvenamos* trobos erczios 284. Po pietu turėdamas *spėjamo* czėso pramigo dar iki geru paludieniu 329. Norėjau placzius

apie tai *spėjame* laike atsakyti 398. Yra bevelyjama *sekamas* žines tame įvyzdyje (sc. Beziehung) rasti: 1) ..., 2) ... 277. Yra velytina turėti suraszus... meilingu, nėkingu, *bariamu* žodžių 279.

Šitų kelių dešimtų pavyzdžių iš mūsų rašytojų (1579—1885 m.), rodosi, turėtų pakakti ir Druskiui. Mūsų pavyzdžiai pirštu prikišamai rodo, kad *rašomoji* bei *šnekamoji* kalba, *kuliamoji* mašina ir kitos į tas panašios išraiškos atsiradusios yra mūsų kalboje ne nuo vakar dienos. Jų pradžios nieku būdu negalima ieškoti Suvalkų padangėje. Rygiškių Jonas bei jo gimtoji šalis (Suvalkų padangė) nė kiek čia ne kalti.

Pavyzdžių iš tarmių čia neduodu, palikdamas juos žadėtajai monografijai. Tačiau ir dabar neiškenčiu nepasisakęs, jog man dar nėra tekę rasti tokios Lietuvoje šnektės, kuri nepažintų *kuliamosios* mašinos, *jojamojo* arklio ir kitų tolygių išraiškų.

Sėjams vės („nedidelis šiltas vėjas, kuriuo galima sėti" Tverai), *išeinama* liga („iš kurios žmogus gali išeiti, pagyti" Ramygala), *tepamieji* taukai[1], *mirštama* liga („kuria sirgdamas žmogus paprastai miršta" Suv. Naumiestis) ir visos kitos tos rūšies išraiškos yra kur kas senesnės, ne kaip mūsų pirmieji rašto paminklai (XVI amžius). Kenčiamieji dalyviai ir latvių kalboje nieku neprasikiša pro mūsuosius. Tatai aiškiai galime matyti iš paduodamųjų pavyzdžių:

Cērt mūsu māršai *sēdamu* vietu (Latwju dainas Nr. 18920) „Kirsk mūsų marčiai *sėdimą* vietą". *Patīkamu* dziesmu dziedu divi reiz vakarā 14745, 1 „*Patinkamą* dainą dainuoju du kartu vakare". Kuo, brāliši, raudat mani? — Paši mani iedevāt *raudamāja* vietiņā 17474 „Ko, broleliai, raudate manęs?— (Juk) patys mane indavėt *raudamojon* vietelėn". Met, māsiņ, aizkrāsni *rakstamuo* adatiņu, gan ieduos dēlu māte lieluo maisu *tāpamuo* 17072 „Mesk, sesele, užkrosnin *rašamąją* adatėlę, juk induos (paduos tau) sūnų motyna didžiąją maišų *lopomąją* (sc. adatą)". Ar bāliņu sarājuos tēva zirgu laidarā: tēvs man deva *dancuojamu*, brāl'i deva *ecējamu* 16416 „Su broleliu susibarau tėvo žirgų tvarte: tėvas man davė *šokamą* (sc. žirgą), broliai davė *ekėjamą*". *Slaucamuo* guovi ņemšu, *aramuo* kumeliņu 16428 „*Melžiamąją* karvę imsiu, *ariamąjį*

[1] „Pelės raganos išėdusios visus kalvarato *tepamuosius* taukus: gausi, mamalė, dar duoti taukų tepalui". Girdėta Salantuose šimtais kartų pirma 45 metų. Taip pat sako ir Mosėdyje — Visa ta pastabą iš kun. Sragio laiško.

kumelytį". Šī dienińa *jājamā*, rītdienińa *vedamā* 16032 „Ši dienelė *jojamoji*, rytojaus dienelė *vedamoji*". Sirmi zirgi... tie bij brūtes *vedamie* 15956 „Širmi žirgai... tie buvo marčios *vedami*" (= marčiai vesti, vežti). Es nuokalu zuobentińu abu puses *cērtamuo* 15993 „Aš nukalau kalavijėlį abiem pusėm *kertamą*". Zied, pukīte! ši dienińa *ziežamā* 17691 „Žydėk, žolynėli! ši dienelė *žydima*". *Sakams* vārdu neklausija 23013 „*Sakomas* žodžių neklausė". *Nākams* laiks „die künftige Zeit". *Rūgamā* desa „ein Sauertopf".

Karaliaučiūje 1914 m. gegužės mėn. 3 (16) d.

2. Nieku būdu

Nr. 10 p.17 Druskius ar Jakštas (gerai nebeatmenu) „Draugijoje", bekritikuodamas Rygiškių Jono „Sintaksę" ir „Rašomosios kalbos dalykus", buvo labai užsipuolęs ant Rygiškių Jono reiškimo *nieku būdu*. Šis reiškimas, kaip ir kitos Rygiškių Jono „pramonės", Druskiui pasirodė esąs priešingas logikos dėsniams. Prie tų „pramonių", drauge ir „nesąmonių", kaip menu, jo tuomet buvo paskirta ir reiškimai : *tu manim nesirgk* ir *šnekamoji, rašomoji kalba*.

Ar reiškimas *nieku būdu* prieštarauja ar neprieštarauja logikos dėsniams, mums vis tiek daug. Kad ir būtų jis tikra nesąmonė, bet nieko nestengtų prieš patį faktą. Išraiška *nieku būdu* yra neabejojamas kalbos faktas, pažįstamas ir Lietuvos Rytams, ir Lietuvos Vakarams. Rūpimąją mums išraišką geriausiai pažįsta ir Daukša savo 1599 metais išleistoje Postilėje. Pavvzdžiui tesie kad ir šie Daukšos sakiniai:

> Norint' ste^{a}buklįgais bûdais... bû gúnditas, o wienók *nieku budú* ne^{a} bû pakrútintas 32_{19}. Kad Christus pagaléi kûną butų́ ne vżgimęs, *niekú bûdu* ne butų́ kriksztiies, nes' tatái yr' szwęnte Diewo vżreiszkimo : *nieku budu* ne butų nukriżewôtas, nes' tatái yr' szwę́nte Welîkų : *nieku budu* notsiuntes butų́ Dwâsios szwęntos : kurios est' diénos Sekminių $49_{26, 27, 28}$.

Be to, pas Daukšą išraišką *nieku būdu* randame dar puslapiuose 95_{29}, 140_{28}, 275_{11}, 345_{19}. Rytietis Širvydas 1629 metų „Sakymų Punktuose" rūpimąją mums išraišką vartoja gana dažnai, žr. p. 19_{18}, $25_{7, 22}$, 47_{28}, 62_{17}, 90_{22}, $103_{5, 12}$, 110_{35}, 117_{12}, 119_{21}, 150_{22}, 154_{20}. Iš vakariečių lietuvių rašytojų išraišką *nieku būdu* vartoja : Mielckė 1800 m. žodyne (I 179, II 209, 295, 344, 357), Kuršaitis 1883 m.

savo liet.-vok. žodyne (61, 274 „in keinerlei Weise") ir Antanas Juškevičius (žod. I 245).

Tokiuo būdu išeina, kad išraiška *niekù būdù* nėra jau tokia peiktina, o per tai ir uitina iš mūsų rašomosios kalbos. Ji niekuo negeresnė už išraišką *nėjokiuo* (arba *nei-jokiuo*) *būdu*.

3. Ligotas

Rygiškių Jonas „Rašomosios kalbos dalykuose" žodžiui *ligótas*
18 nenori palikti vietos rašomojoje kalboje. Mat, viena, šis žodis esąs jam iš šnekamosios kalbos nepažįstamas; antra, jis nesutinkąs su bendrąja taisykle. Žodžiai galūne *-otas* (*-uotas*) reiškią viršaus arba oro pusės ypatybės turėjimą, o galūne *-ingas* — vidaus ypatybės turėjimą, plg. išraiškas : vėžys *vaikuotas*, bet kalė *vaikinga*. Sekant bendrąja taisykle, žodžiui *ligótas* tegalima esą duoti tiktai reikšmė „matomus ligos ženklus turįs ant savo kūno paviršio". Bet šnekamoji kalba ne visados laikosi paprastųjų taisyklių. Greta su *kálnuoti laukai* Žemaičiuose yra sakoma ir *skardinga Aitrà*[1].

Ligótas yra paprastas žodis kun. P. Sragio liudijimu Salantų apylinkėje. Su Sragio liudijimu sutinka ir Daukantas, nes jo „Būde" (1845 m.) skaitome : Sunóms walnó buwī sawa tiewus parkarszusius ir *lĩgotus*... degintī 176_9. Žodis *ligotas* yra pažįstamas ne vien Žemaičiuose, bet ir Rytų Lietuvoje, kaip tą galime spręsti iš Daukšos ir Širvydo raštų. Daukšos 1595 m. Katekizme skaitome: Eimi *ligótas* wáistitoiop' 48_{11}. Iš 1599 m. Postilės, pavyzdžiui, gali būti kad ir šitas sakinys : Nieko kito ner kas mus dâro sylpnáis ir *ligótais*... tiektái tai, iog apláidžiame sáwa tikrąjį walgima ir ême apipenus 57_{32}

Žodį *ligotas* tarmėse gali atstoti ir kitos lytys. Prūsų Lietuvoje esą sakoma *ligūstas*. Daugailiečiuose[2] esmi girdėjęs sakant *ligúostas*, o Dusetiškiuose — *ligùistas*.

Kuri lytis labiau tiktų rašomajai kalbai, tuo tarpu sunku pasakyti. Visos tos lytys vienoda téise gali būti vartojamos, nes jos visos kalbininko žvilgsniu yra lygiai geros ir tikros.

4. Deja

Su žodžiu *deja* tikra mums deja! Ir kalbėta buvo ir rašyta[3], jog tame žodyje reikia rašyti t r u m p a s i s *e*, o tačiau ligi šiolei mūsų laikraščiai teberašo *dėja* (su i l g u o j u *ė*)!

[1] Aitros upė Kvėdarnos parapijoje.

[2] Daugailiai yra Zarasų apskrities miestelis. Lenkiškai miestelis vadinasi Dowgieli.

[3] K. Būgos Kalbos dalykai. Kaunas 1910 p. 30.

Kalbėk nekalbėjęs, rašyk nerašęs, o mūsų laikraštininkai vis savąją varys! Retas kuris laikraštininkas, klausiamas, kam jis čia rašo ilgąjį *e*, mokės savo rašybą pateisinti. Jis taip rašąs, nes mataąs ir kitus taip rašant. Bet iš kur tie kitieji bus prasimanę taip rašyti? Klaidai pradžią, man rodosi, bus davęs Miežinio žodynas, kuriame irgi rašoma yra *dėja*. Miežinio rašymas su *ė* visai nerodo, kad iš tikrųjų čia būtų ilgasis *e*. Miežinis, o gal ir jo leidėjai, nemokėjo skirti *e* nuo *ė*. O todel čia negalime remties Miežiniu.

Rodo reikiant rašyti *deja* (su trumpuoju *e*) ne tik tie faktai, kurie buvo paduoti mano „Kalbos dalykuose" (Kaunas 1910 p. 30, 31), bet ir keletas kitų. Jaunius „Lietuvių kalbos gramatikoje" (Peterburgas 1911) p. 71 rašo žodį *dejà* su trumpuoju *e*. Balsio *e* trumpumą rodo ir Daukanto „Būdas", kuriame randame tokį sakinį : *Deja* tam kas netejsingaj rąnkó kórį tarp jû palytieię, ar żôdió óżgawo, tas ąnt wijtó żiakterieję 34_{13}. *Dejà* nėra skirtina nuo *dejavimo*. O kad *dejúoti* reikia rašyti su trumpuoju *e*, rodosi, tuo niekas neabejoja.

5. Vėliava

Kas lenkiškai *chorągiew*, o vokiškai *Fahne*, tas lietuviškai vadinasi *vėliava*. Kirtis, matyti, ant *ė*, t. y. toje pat vietoje, kaip ir žodžiuose : *pỹliava*, *mẽzliava*, *baũdžiava*, *nẽšliava*, *Tẽpliava* (Prūsų miestas). *Vėliava* mums pažįstama iš dviejų šaltinių, būtent, Mantvydo ir Daukanto. Mantvydo antru atveju išleistuose Širvydo „Punktuose Sakymų"[1] randame glosę : Karuna, *Wielawa* 121^{1}. Daukanto „Būde" skaitome : *Wielawą* kurie Żámajtej tórièię tokę pat, kajp ie Kalnièną, iô(u)dą raudonuse łaukuse 74_{14}; szis iszwituręs raudoną *wielawą* arba paparti idawę karejwéms 129_{12}; karęs *wielawo* 171_{16}, 204_{26}; *wielawàs* i karę neszę 202_{3}; īszwitóro raudoną *wielawą* ir karejwems padawę 204_{16}; Karauna stôdama i kową tórieię priszakie didelę bałtą *wielawą* 210_{23}. Daukantas savo lenkų bei lietuvių kalbos žodyne prie žodžių *chorągiew* ir *znamię* turi vertimą *wielawą*, o prie *proporczyk* — *wielawinykas*.

Daukanto ir Mantvydo „karūnos" vardas *wielawa* yra skaitytinas kaip *vėliava*, nes žemaičių *ie* atatinka augštaičių garsui *ė*.

---

[1] Punktay Sakimu nu adwenta iki gawienes par Kuniga Kastąntina Szyrwida senowie iszduoti o dabar darbu ir łobiu Kuniga Leona Montwida, Teologios Magistra, Sedos klebona isznauje iszspausti. Wilniuje. Spaustuwej' Jozapa Zawadzka 1845.

Laikraščių lyčiai *vėluva* nėra nėjokio pamato. Reikia rašyti ir tarti *vėliava*.

Vėliavos kilmė neaiški. Sąryšis su *vėlūku* negalimas, nes *vėliavoje ė* yra šakninis, tuo tarpu kad *vėlūke ė* yra antrojo kamieno pradžia. Mat, *vėlūkas* yra sudėtinis žodis, t. y. *vė-lūkas*, ir, be to, paimtinis. *Vėlūkas* paimtas yra iš latvių kalbos. Latviai tą žodį taria *vēluoks* „Wimpel, Flagge" (Latvju dainas Nr. 14278 var.). Tas žodis yra kilęs iš *vēja luoks* „vėjo (rodomasis) lankas". Lietuviškai ta lytis skambėtų *vėlankė*, plg. žem. *vėpūtė* „Wetterfahne, флюгер".

Kad *vėlūkas* yra latviškas žodis, nėra ko stebėties, nes tą žodį tevartoja tie lietuviai, kurie susiduria su latviais (kuršiais), t. y. kopininkai ir klaipėdiškiai.

6. Tikėti kuo

r. 11 p. 18 Žodžių sámplaika (constructio) *tikėti kuõ* (*kuomì*, *kuõm*) daug kam rodosi keista labai ir nepaprasta. Tūlas, sekdamas slavų kalbomis, norėtų išraišką *tikėti kuo* visur pakeisti išraiškomis *tikėti kam* ir *tikėti į ką*. Bet taip daryti mūs neleidžia sutariamas lietuvių kalbos šnektų liudijimas. Tiek senovės, tiek šių dienų kalba rodo didelį mums rūpimosios žodžių samplaikos populiarumą. Žemaičiuose dažnai girdimoji patarlė „*netikėk* viĩka *ráišu*[1], pirmù kójes nepadaũžes" savo žodžių supliekimu turi beńdrų po visą Lietuvą. Pavyzdžiui tesie kad ir šie sakiniai:

Juom dabar labai ir tiki (Dusetos). Iš 1599 m. Daukšos Postilės : Ne tikékis *tû* iog' tu artés nůdžias sawás užmirszái, idánt' Wieszpatis Diewas turétų ias vžmirszt 16_8; Netikêkis *tû*, negáusi nîeko, iey teip yszmanai 78_5; tikédamies *iû* sąnczіu draugeie atêio kêlą dienós 88_6. Iš Mielckės 1800 m. žodyno. tikkios *iôm* „hoffen" II 277, tikiůs *tůmi* „ich verlasse mich darauf" I 293, nusitikiu *Diewù* „ich verlasse mich, vertraue auf Gott" I 184, *Diewu* nusitikėt „bauen auf Gott" II 71, *tôm* tikkios', nusitikiu „darauf vertrauen" II 125, *tomi* pasitikiu „getrösten sich" II 231. *Žadais* tikieti „adhibere fidem" Daukanto Žodrodys 2b. Jis *manimi* n'išsitik „er traut mir nicht" Kuršaičio Liet.-vok. žod. 269 suo verbo *nė*. Jis *Perkūnu* nelabai išsitikėjo Schleicher Lit. Lesebuch 245. Toks šūvis nenuveis tuščiom, tikėk *manim* (Liet. pasakos yvairios IV 80).

[1] *Ráišu* yra žemaitiškas įrankininkas iš vardininko *ráiša* „ráišėjimas, das Hinken, хромание".

Tikėti kuo neabejojamai yra tikra ir lietuviška žodžių sámplaika, paveldėtoji iš senų senovės. Samplaikos senumą rodo ir paimtinis žodis *viẽryti*, kurs irgi sakinyje supliekiamas yra su įnagininku. Veiksmažodis *viẽryti* įnagininką yra gavęs iš *tikėti*. Pavyzdžiui duodu kelis sakinius su *vieryti kuo*:

Wierik manim tare wilkas (Tataré Pamokslay 118). Iš Rytų Lietuvos (Dusetos, Linkmenys) : *Vieryk manim*, kad mačiau. Anas nė *dievu nevierija* „он даже в бога не верит". *Nieku nevierija*.

7. Kliauties kuo

Žemaičių tarmės žodis *kliáunuos*, *klióviaus*, *kliáuties* taja-pat yra jungiamas su i r a n k i n i n k u kaip ir jo bendrareikšmis *tikėties kuo*. Pavyzdžiui duodu du sakiniu iš Daukanto raštų ir vieną iš Valančiauskio :

Lankaj neklowies tù wejkiù Witauta *parsikijtimu* (Liet. chrest. 199_{16}). *Tùmi* pasiklowęs (Вольтер Об этногр. поездке 123). Pasiklauti *protu* (Tamosziaus isz Kempis 4 kningas 222_{17}).

8. Abejoti kuo

Kad veiksmažodis *abejóti* jungiamas yra su i r a n k i n i n k u, kaip ir *tikėti* bei *kliáuties*, neabejojamai mums rodo šis Daukšos 1599 metų Postilės sakinys:

Iżtikimóii żmoná... nużémintai szâuke páskui Wiészpatį, *niekú ne abeiôdama*, iog' ią iżkłausît' turêio 155_{22}.

19 **9. Rūpinties kuo**

Šis veiksmažodis irgi jungiamas yra su i r a n k i n i n k u. Pavyzdžiai:

1) iš 1599 m. Daukšos Postilės : ir mes *rûpįkimes' swetimáis wârgais* teip' tikrái kaip' sawáis 158_5.

2) iš Daukanto „Būdo" : Tij kónegaj newen patió Dijwa moksłó, bet ir patios ukęs *rekalajs rupintijs* tórieię 128_1. Kas jus tīnaj sówalgę ir sógierę *toumi nerupīnos* 151_{22}. Kuriejû-Kuriejis *rupīnos* só sawo kónegajs dwasiszkajs ir ukiszkajs *rekalajs* 159_{29}. Kittī wissi tyrusi... wijnó sawo *pijsó terupīnas*, beje: gano bąndą, awys ir arklus 183_{16}. Jaunoumene...

senowie *niekó kittó nerupīnos*, tiktaj žīrgû *gražybī* 186_{12}. Nieks *toumi nebrupīnos* 241_{12}.

3) iš tarmių : Tu *manim* (*munim* Kvėdarna, Salantai) *nesirūpink* (Dusetos).

10. Dienoje, metuose kartą

Šiam laiko vietininkui turime gražių pavyzdžių žemaičių ir Daukšos tarmėje. Daukanto „Būde" skaitome:

Masginius trys kartus *dījno* masgoię 65_{21}. Trobû īr nómû asłas kas dijna szławinieię, o kijmą īr łajdarą *nedielo* kartą 65_{28}. Kijk. wijna łajptą buwusi pawesta kijk wijnam dąngaus żenkłou, ąnt kóriomis kas *mienesie* wijną kartą aukawusis 107_{4}.

Valančiauskio „Żiwatusi Szwentuju" randame tokį sakinį:

Nedieloj du kartu 92.

Iš Daukšos Postilės:

wálgidamas... tiektái wieną kártą *dienoie* 147_{25}, kârtą *metisse* 573_{6}.

11. Dangaus žengimas „Wniebowstąpienie, Himmelfahrt"

Tiesiog negalima nė atsidžiaugti šiuo Daukšos sakiniu: Dabókimesig' kokiós náudos ir dżéugsmai vżáugo múmus iżg' *dąngáus żęgimo* 303_{35}. *Dangaus žengimas* yra tikras ir neabejojamas reiškimas. Ir šiandie vargu kas, nemokėdamas svetimų kalbų, kitaip pasakytų. Tolygi žodžių samplaika vartojama yra tiek Rytų, tiek Vakarų Lietuvoje.

Pavyzdžiai:

Vaiske niekas žmogaus teip nevargina kaip tie *tvoros lipimai* ir *ravo šokimai* (Dusetos), t. y. laipiojimas tvoromis ir šokinėjimas per ravus. Itos ãvižos da prieš *Vidžių važiavimą* sėtos (Tverėčius). Da ir šiandie negaliu užmirštie *Suvalkų buvimo* (Suv. Naumiestis), t. y. tų dienų, kurias man teko Suvalkuose išbūtie.

12. Šaukimas „верста"

Rusų žodį *верста* Rytiečiuose atstoja žodis *vaŕstas*[1]. Jaunius *varsto* vietoje visuomet sakydavo *šaukimas*. To žodžio kitą kartą būta plačiai vartojamo, kaip tai matyti iš šių pavyzdžių:

[1] Dusetiškiai skiria varstą į a r i a m ą ir v a ž i u o j a m ą. Ariamąjį varstą kitur vadina *varsna*. *Varstą* reikšme „верста" pažįsta ir Daukša (1599 m. Postilė: Sąku krikszczionimus kiemûse giwenąntiems kiek *wârstų* patekét' bażniczion 89_{6}).

1) iš Daukšos Postilės: Kad' musump' eit' gentis koksai... noretumbime... ilgą kélą io trumpiáusiu padarit, o trisdeszimtis arba keturias dêszimtis mîlų ing wiéną *szaukimą* apgrêszt 43_{31}.

2) iš Daukanto „Būdo": Tosī giriesī ilgajniou isīkurę atsīkijmīniedamis wenkijmiusī par gerą *szaukīmą* nu kits kīto, teip, idant balsą gajdio ar szónijs sawo sósiedo galietum gīrdietī 18_{21}. Rejkint kad īr spejgoutij basī par kélys *szaukīmus* pri sósiedû sóbiegioię 45_{7}.

13. Velionis „nieboszczyk, der Selige, Verstorbene"

Kitą kartą aš, sekdamas Jauniumi[1], esmi vedęs lenkų žodį *nieboszczyk* iš lietuvių kalbos. Šiandie to daryti nebegaliu. Žemaičių *nabāštikas* ir augštaičių *nabāšninkas*[2] arba *nabāšnykas* nei savo garsais nei lytimi negali būti lenkų *nieboszczyk*'o tėvu. *Nieboszczyk*'as yra slaviškos kilmės žodis, neatskirtinas nuo šių irgi slaviškų lyčių: *ne-bogъ* (greta su *u-bogъ*)[3], *nebožьcь*, *nebožęta*. Mūsų *nabaštikas*, jei būtų savas žodis, lenkiškojo žodžio giminė, tad jis būtų tariamas **nebagikas* (= sl. *nebožьcь*) arba **nebagikykas* (= sl. *nebožьčikъ*, iš kur lenkų *nieboszczyk*).

Slaviškosios kilmės *nabaštiką* (*nabašninką*) visai gali atstoti Rytų Lietuvos žodis *velionìs*, *-iẽs*, *-iónį*. Mūsų laikraštininkai labai dažnai tą žodį rašo su ilguoju *ė*, t. y. *vėlionis*. Tarmių mokslas sutartinai rodo reikiant tą žodį rašyti su trumpuoju *e*, t. y. *velionìs*. Plg. mano straipsnius Draugijoje (II 67) ir Revue Slavistique (1913 m. VI 23). Kad ir giminė *velionìs* „numirėlių dvasios" vardui *vėlė*[4], vienok rašytinas yra su trumpuoju *e*, nes to reikalauja patsai tojo balsės trumpumo faktas.

„Juodojo" arba „nelabojo" vardas *vélnias*, kilęsis iš senesnėsios lyties *vėlinas* (taip XVI amžiūje dar tebesakydavo Daukša), yra visuartimiausias mūsų *velionies* giminaitis.

---

[1] Draugija II 64—68.

[2] Pastaroji lytis kilusi yra iš lyties **nabaštninkas*, sutrumpėjusios iš *nabašt-ininkas*.

[3] Iš pirmosios lyties mes turime pasiėmę iš slavėnų *nabagą*, o iš antrosios — *ùbagą*.

[4] Reikiant ilgąjį *ė* rašyti žodyje *vėlė*, be kitų faktų, rodo ir Daukanto rašyba. Daukantas rašo „Būde": *wieles* 73_{16}, nu *wielies* 91_{26}, *wieliemis* 91_{28}, *wieliems* 117_{9}, 139_{22}, *wielī* wadīnos 145_{24}. Daukanto *ie* visada atstoja augštaičių *ė*.

14. Mokslo keikiamas straipsnis[1]

Ir. 13 p. 13 Su *rašomąja* kalba tiek to : su ja šiaip netaip dar galima esą apsiprasti, bet su mokslo *keikiamais* straipsniais to susilaukti nieku būdu ir tikėtis negalima esą. Mat, pastaroji išraiška esanti didžiausia „nesąmonė", nes kame esą girdėta, kad mokslas kuomet būtų keikęs straipsnius! O kadangi tiktai žmonės tegalį keikti mokslo straipsnius, tai ir reikią sakyti mokslą *keikiąs* (*keikiantis*) straipsnis! Kad pirmasis sakymo būdas būtų „nesąmonė", tai dar labai abejotinas dalykas. Del antrojo sakymo būdo nesąmonumo negali būti jokio abejojimo. Tiktai tuomet tegalima būtų sakyti mokslą *keikiąs* straipsnis, kuomet p a t s a i straipsnis keiktų tąjį mokslą. Bet patsai straipsnis to daryti negali, nes jis nėra a s m u o (žmogysta). Mokslą keikti tegali piktos valios žmonės. Mokslui keikti jie dažnai padrožia ir tam tikrą straipsnį. Tojo straipsnio, kuriuo piktosios valios žmonių yra niekinamas, dergiamas ir net keikiamas mokslas, kitaip mes negalime praminti, kaip tiktai mokslo *niekinamu*, *dergiamu* ir *keikiamu* straipsniu. Mokslo niekinamasis, dergiamasis ir keikiamasis straipsnis tėra tiktai piktosios valios žmogaus i n a g ė (irankis). O inagė, kuria žmogus ką daro, reiškiama yra kenčiamuoju dalyviu.

Peilis, kuriuo žmonės galvijus pjauja, vadinamas yra „peilis galvijų *pjaujams*" (Mielckės žodynas II 413). Armatos galas, iš kurio kareiviai šauna, vadinamas yra „armatos *šaunams* gals" (Volterio Liet. chr. 210_{31}). Vanduo, kuriuo žmonės gydosi, yra *gydomas* (Volterio Liet. chr. 333_{12}, 335_{3}). Todel ir straipsnis, kuriuo žmonės keikia mokslą, tegali būti pramintas tiktai mokslo *keikiamu* straipsniu.

Mokslo *keikiamas* straipsnis prasme lygus yra su *bariamu* žodžiu (ругательное слово, Schimpfwort), kurį jau 1885 metais
14 „Auszroje" (p. 279)[2] vartojo Miglovara. Panašių išraiškų turi ir latviai, nes jų *lanėjama* grāmatiņa (Latvju dainas Nr. 20787,1) „keikiama, barama gromatėlė" niekuo neprasikiša pro mūsų *keikiamąjį* straipsnį.

15. Galūnė -yba arba -ybė

Sakiniui „jaunystė—paikystė" daug kame tarmėse atsako sakinys „jaunybė[3]—paikybė", iš ko pirštu prikišamai matyti, kad galūnė *-ybė* yra vienaprasmė su galūne *-ystė*. Kas Daukanto *vergyba*

[1] Plg. 1914 m. „Vilties" priedo Nr. 5 p. 126.

[2] Yra velytina turėti suraszus meilingu, nėkingu, *bariamu* žodžiu.

[3] Daukša 1599 m. Postilėje (p. 490_{44}) sako: Tęn bus *iaunibe* be senátwes.

(Būdo p. 38_5) arba *pagonybė* (l. c. 108_3), tai kitų lietuvių — *vergystė* „poddańswo, jarzmo niewoli, udręczenie, więzienie, niewola, uciemiężenie, ucisk“ (Kossarzewski Lituanica 58b) arba *pagonystė* (Kuršaičio žod.).

Galūnėje *-yba* || *-ybė*, kaip ir galūnėje *-ysta* || *-ystė*, iš-pat prādžių *y* priderėjo ne prie galūnės, bet prie to žodžio kamienagalio, prie kurio buvo prisiplakusi galūnė *-ba* || *-bė*. Iš žodžių *ganýba* (plg. *ganýti*), *dalý-ba* (plg. *dalý-ti*), *žený-bos* (plg. *žẽnytis*), *svetý-ba* (plg. *svetỹs*, *svẽti-mas*), *žvejýba* (plg. *žvejỹs*), *piršlybos* (plg. *piršlỹs*) galūnė *-y-ba*, kame jos yra tikroji vieta, tapo apibendrinta ir perkelta ne savo vieton. Tokiuo būdu turėjo atsirasti *pený-ba* (Jušk. žod. I 410) prie *penėti*, *derýbos* (= latvių *derĩbas* Latvju dainas Nr. 15497) prie *derėti*, *augybė* (Daukanto „Būdas“ 178_{26}) prie *áugti*, *sargýba* (l. c. 196_6) arba *sargybė* (Kalvaičio Prūs. liet. dainos 235) prie *sárgas*, *kaltýbė* prie *kal̃tas*, *sėdýba* „sėdymoji vieta — Gesäss, der Hintere“ (Kamajai) prie *sėdėti*, *karšyba* (Juškos žod. I 412) prie *káršti*, *lažyba* (Volterio Liet. chr. 236_{33}) prie *lažìntis*. Žodis *ponybė* be paprastos „ponumo“ reikšmės[1] turi dar ir antrąją „daugybės ponų“ reikšmę. Jaunius sakėsi buvęs girdėjęs Kvėdarniškiuose tokį sakinį: Visa *ponybė* išvažiavo į Raseinius; visa *ponybė* susirinko Raseiniuose. *Výrybė* Sintautų parapijoje reiškianti „vyrų lúomą“, o Vabalninko — „vyrų susirinkimą, vyriją“. *Ponýbė* ir *výrybė* mums rodo, kad „kolektyvumo“ (būrumo) reikšmė daiktavardyje gali rastis iš ypatybių, neturinčių nieko bendra su skaičiumi. *Jaunìmas* — tai „jaunųjų“ būrys (молодежь), tuo tarpu kad kiti žodžiai ta pačia galūne neturi būrumo reikšmės, plg. duonos *minkštìmas*, *skystìmas*, *tirštìmai*, *tuštìmai*. *Bendróvė*[2] yra tai „beñdrų“ kúopa, bet jos giminaičiai *senóvė* (: *senas*), *gerovė* (: *geras*) ir *prastóvė* (: *prastas*) būrumo reikšmės neturi. Juškevičiaus *jauniškė* reiškia tą patį, ką ir *jaunimas*, t. y. jaunųjų būrį, tuo tarpu kad Dusetiškiuose *jauniškė*[3] lygi yra *jaunumui*. *Vyrijà*, *lapijà*, *brolijà* — „kolektyvinės“ reikšmės žodžiai, bet jų giminaitis *vergijà* „niewola“ tosios reikšmės, rodosi, neturi.

---

[1] „Petras kurmonui davė auks(i)ną: mat ir jis nori pas(i)rodytie su savo *ponybe*“. Girdėta Dusetiškiuose.

[2] *Bendrovės* pievomis Dusetiškiuose vadinamos yra *bendrinės* pievos (Kvėdarna), kurias bendrai visas sodžius pjauna ir tik nupjovę šienu dalijasi. Čia *bendróvė* atstoja maž-daug rusų žodį „община“.

[3] Anas iš *jauniškės* buvo nedoras.

Toji prasmių kaitymos apraiška geriausiai paliudyta ir svetimose kalbose. Iš svetimųjų kalbų pavyzdžiui tesie šie žodžiai: lenkų *służba* „tarnavimas : tarnai“, sl. *junota* „jaunumas : jaunimas“, avestos *gadotūt* „Räubertum: Räuberbande“ ir graikų συγγένεια
15 „Verwandschaft : die Verwandten“ (Brugmann Grundriss II² 641), lotynų *servitium* „vergavimas : vergai (= vergijà)“.

16. Vyskūpija bei vyskūpystė

Žemės plotą, kurį valdo vyskūpas[1], Daukantas savo „Būde“ (p. 248_{23}) vadina *vyskūpija*. Žodį *wyskupija* Ruhig'is (1747 m. I 183), Mielcke (1800 m. I 335) savo žodynuose aiškina žodžiu „das Bisthum, Land“. Ruhig'is (II 75) ir Mielckė (II 100) rašo *wyskupija*, o prie žodžio *Bischofsthum, Amt — wyskupystė*.

Mielcke sekdami ir mes turėtumėm „vyskūpo valdomąjį žemės plotą“ (Land) vadinti *vyskūpija*, o jo „amatą“ (Amt), „užsiėmimą“ arba „lúomą“ — *vyskūpyste*. Rytiečiuose *vyskūpija* galėtų atstoti ir *vyskūpystę*, nes čia *sėbrystės* ir *pagonystės* vietoje sakoma yra *sėbrijà* ir *pagonijà*[2].

Sėbrijà, pagonijà, vergijà „niewola“, *susiedijà* „Nachbarschaft, соседство“ (Dusetos) galūne ir reikšme yra artimiausi giminės su graikų žodžiu ξενία „Gastlichkeit“, lotynų *servitium* „vergija“ ir senovės indų *rājiyam* „Herrschaft“.

17. Moterystė

Ruhig'io ir Mielckės *vyskūpystė* rodo, kad „moterų luomui“ vadinti kuogeriausiai tinka terminas *moterỹstė*. Todėl nėra mažiausio reikalo šis terminas pakeisti visai nauju, būtent, *moterybe*. Terminą *moterystės luomą* jau pažįsta ir mūsų senasis Daukša (1599 m. Postilėje), plg. jo sakinį : Yra... *moterîste lûmas* szwęntas 95_1.

Jei *vyskūpỹstė* ir *moterỹstė* reiškia l u o m ą, tai ne ką kita reikš ir *kunigỹstė*. Rytų Lietuvoje, labiausiai Vilniaus ir Gardino gubernijoje, *kunigyste* yra vadinamas ne vien šventikų (sacerdos, Prister) luomas, bet ir b a u d ž i a v a, rusiškai sakant, б а р щ и н а. *Kunigystà (kunigỹstė)* reikšme „барщина“ bus dar tuomet atsiradu-

[1] Žodyje *vyskupas* balsį *u* turi i l g ą žemaičiai ir vakariečiai augštaičiai. Rytiečių augštaičių čia *u* t r u m p a s.

[2] Dusetiškiuose girdėta yra sakant: Kitajus su Japonu suvejo *sėbrijon* (=*sėbron* Saliečiuose); Ką rašo sūnus iš *pagonijos* (=Japonų žemės)? *Pagonijos* čėsais „во времена язычества“.

sl, kuomet patsai *kùnigas* tebeturėjo bendresnę „pono“ (барин)[1] reikšmę, plg. latvių žodį *kungs* „ponas“, lie. *kunigáikštis* ir slavėnų *kъnędzь* (rus. *князь*)[2].

18. Medžioklės terminai bei lietuvių protėvynės klausimas

Nr. 15 p. 10 Lenkų žodį *polować* lietuvių kalboje atstoja žodis *medžióti*. Lenkai, sakydami *polować*, rodyte rodo žvėrų ir paukščių ieškantys po laukus (*pole*), tuo tarpu kad lietuviai jų ieško ne po laukus, bet po girias. Lietuvių žodis *medžióti* reiškia „vaikščioti po girią“, „girioje ieškoti žvėrų bei paukščių“. Lenkų ir lietuvių „medžiojimo“ terminai duoda nemāža šviesos senovės laikams. Tuodu terminu rodo, kad bendroji lenkų tėvynė yra buvusi laukuose, o lietuvių giriose, nes rytiečių žodis *mẽdžias*[3], kuriam atsako latvių *mežs* ir žemaičių *mẽdė*, reiškia „girią“, „mišką“. Tokiuo būdu išeina, kad senovės lietuviai bus buvę mẽdininkai (gìrininkai), o senovės lénkai — laukiniñkai. Lenko vardas *polak*[4] irgi laukininką reiškia.

Medžioklės[5] terminai rodo buvus medininkais netiktai lietuvius, bet ir jų giminaičius latvius bei prūsus. Latviai sako: *medība* „medžionė“ (Latvju dainas Nr. 26428, 30442), *medît* „medžioti“ l. c. 13520, 30444, *medinieks* „medžiotojas“ l. c. 30445, 30490. Iš prūsų kalbos čia priklauso žodis *medione* (=medžiõnė).

Lietuvių, latvių ir prūsų bendroji tėvynė, kaip rodo medžiojimo terminai, ieškotina yra giriotame krašte, tuo tarpu kad

---

[1] Ruhigio 1747 m. žodyne (I 70) *kunigas* (*kunigs*) aiškinamas yra šiais žodžiais: „1. ein geistlicher Herr; 2. ein vornehmer Herr. Jau dabar ir Ponùs *Kunigais* pagáuna wadinti“.

[2] Lietuvių, latvių bei slavėnų šitas viešpaties vardas paimtas yra iš germanų kalbų (plg. vok. *König*).

[3] Nū važúosim *mẽdzian* (Lazūnai). Aklas *mẽdzias* „глухой лес“ (Valkininkas).

[4] Plg. kas rašoma yra knygose, vardu „Johannis Herburti de Fulstin, Regni Polonici Senatoris Cl. Chronicon seu Rerum Polonicarum Compendiosa descriptio. Basileae 1615 pag. 1“: Polaci itaque, siue Poloni dicti sunt à *Pole*, quod et planitiem et uenationem Slauis significat: (nam et planam ferè apertamque regionem ij tenent, et apprimè studio uenandi tenentur).

[5] *Medžióti* „Wildjagen“ Daukanto „Būdo“ p. 111_4, Juškos Svotb. dainų Nr. 422,7, 461,14, Liet. pasakos (Med. mytol.) I 27. *Medžionė* „Jagd, polowanie“ Anykščiai, Volterio Liet. chr. 169_{32}, 170_{18}. *Medžióklė* „Jagd“ Volterio Liet. chr. 170_{29}, 196_{18}, Daukšos Postilė 582_{29}. *Medijas* „Jäger“ Ruhig II 213.

lenkų protėvynė—tyruose (laukuose). Bet vienų medžiojimo terminų nepakanka protėvynės „girių“ sienoms nustatyti. Tam tikslui reikia kitų faktų.

Lietuvių protėvynė nesiekė Jūros (das Baltische Meer), nes tais daiktais, kur šiandie iki jos lietuviai prieina (Palanga, Klaipėda ir kt.), dar atminamai tebegyveno *kuršiai* (la. *kursis*, rus. *корсь*, lybiškai *kur*[*h*]*i*, iš kur istorijos šaltinių vardas *Cori*). Tas pats reikia pasakyti ir apie latvių protėvynę. Visas pajūris su Liepojos,
11 Ožputės, Kuldingos, Ventos pilies (la. Vent's pils), Talsų ir Tukumo miestais yra tai tikrasis Kuršas, senovės kuršių žemė. Jūros pakraštys į šiaurę nuo Dauguvos iki Salacės upei dar XII—XIII amžiūje tebebuvo lybių (senovės rus. *Либь*, la. *Ĩbietis*) rankoje. Kad latviai iš senų senovės nėra buvę „jūrmaliniekai“ (Jūros pakraščio gyventojai), tuo mes nė neabejojame radę naujų parodymų (Beweis) latvio etnografo ir sinologo Petro Šmidto tyrinėjimuose. Jūros gyvių ir augmenų terminalogija esanti nelatviška, kas tegalima esą išaiškinti tuo, kad latviai nesenai tepasiekę Jūrą. Vadinamoji „žemės kalba“, t. y. gyvenamųjų bei negyvenamųjų vietų vardai (miestai, kalnai, pievos, balos, upės, ežerai), irgi rodo latvius gyvenusius ne prie Jūros. Žemės kalba rodo dar daugiau. Ne tiktai vakarų, bet ir rytų Vidžemėje latviai nėra buvę pirmieji gyventojai. Vietų bei vandenų vardai rodo prieš latvių įsibrovimą čia gyvenus suomių giminės tauteles. Sekant upių bei ežerų vardais, latvių protėvynės reikia ieškoti į pietų rytus nuo Vidžemės kairiajame Padauguvyje, t. y. Lėplio ežero (sen. rus. *Лѣпль* iš la. *Lēpja-*)[1], dviejų Lučesų upių[2] (Oršos, Vitebsko ir Bielo apskrityse) ir Velesos[3] upės (Bielo apskrityje Smolensko gub.) srityse. Persikėlę per Dauguvą, latvių protėviai pirmų pirmiausia užima Polocko ir Sebežo apskritis. Čia latvių pėdsakus randame paliktus upės varde *Полота* (iš kur miesto vardas *Полот-ьскъ*, dabar *Полоцк*) ir ežero varde *Осыно*. Pirmasis vardas bus kilęs iš latvių vardo *Palta* (: *palte* „Regenbach, Pfütze“ Latvju dainas Nr. 8331, 8854), o antrasis—iš *Asūna*[4]. Persikelti latvius per Dauguvą prispiria krievų (*кривичи*) vilnys. Anapus

---

[1] Žr. mano straipsnį, vardu „Kann man Keltenspuren auf baltischem Gebiet nachweisen?“ (Revue Slavistique t. VI Cracovie 1913) p. 36.

[2] l. c. 11.

[3] l. c. 22.

[4] l. c. 37. Dinabarko apskrityje yra ežeras, kurį rytiečiai latviai vadina *Osyuna* (iš *Asūna*).

Dauguvos latviai susiduria su suomių giminės tautomis. Latviai, krievų stumiami, išjudina ir suomių gimines. Dalis tosios giminės, įsibrovus latviams, krievams bei slavėnams (sen. rusų Naugardo *словѣне*) į dešinąjį Padauguvį ir į Ilmenio bei Peipaus ežerų sritis, išsikrausto į šių dienų suomių žemę (Finnland). Ilgainiui latviai apima Vidžemę, o jos gyventojus lybius sulatvina.

Suomių giminės tautoms vadinti latviai turi tris atskirus vardus, būtent : *igaunis* „Ehste" (Latvju dainas Nr. 9515, 28161,1), *lībietis* „Live" l. c. 31880 ir *sāms* arba *sāmietis* „Oesulaner". *Sāmu zeme*[1] vienų liudijimu esanti „Oesel", o kitų—„Finnland". *Sāmu sala* visur, kame tik tą žodį pažįsta, reiškianti vokiškai vadinamąją salą „Oesel". Vardu *sāms* (lietuviškai būtų *somas*) kitą kartą yra save vadinusios visos Jūros pakraščio suomių giminės taūtos. Taip verčia samprotauti tikrųjų „*suomių*" (: *Suomi, suomalaiset*), *Sāmų* (lietuviškai būtų *Somų*) salos „igaunių" ir šiaurės „lapių" (: *Sabme* iš *Sām-*) vardai. Latviškasis suomių vardas yra labai senas. Iš suomių lyties *suom-* arba iš igaunių *sõm-* latviai šiandie turėtų **suoms*, plg. latvių *skruotēt* = vok. *schroten*, *ruovis* = igaunių *rõw* „pelenės stogelis". Latvių žodis *sāms* bus paimtas dar tuomet, kada patys suomiai tebetarė *sām-* arba *sȧm-*. Bet tai turėjo atsitikti labai senai, kur-kas anksčiau nekaip rusų (Naugardo slavėnų) valstybės inkūrimas (862 m.). Naugardo slavėnai turėjo susidurti su suomiais maža-daug VII—VIII amžiūje[2]. Jau tuomet suomiai savo vardą bus tarę su *uo* arba *õ*, nes senovės rusų vardas *сумь* tegalimas iš senesnėsios lyties *suomi* arba *sõmi*[3]. Iš *sāmi* arba *sȧmi* rusai būtų turėję **самь*. Taigi, latvių *sāms* yra daug senesnis nei rusų VII ar VIII amžiaus vaikas *сумь*.

Latvių protėvynė, kaip matėme, ieškotina yra į pietų rytus nuo Vidžemės kairiajame Padauguvyje. Čia latviai bus gyvenę ligi neprasidėjus slavėnų traukimui iš Pakarpačio ir viduriniojo Padnieprio į šiaurę, į Dauguvos versmes, tai yra ligi V—VI amžiui[4].

---

[1] *Sāmu* zemes mēs ļautiņi (Latvju dainas Nr. 26034), izstaigāju *Sāmu* zemi l. c. Nr. 26387. Šiaurės vakarų vėją, pučiantį nuo *Sāmų* salos, Skuodo apylinkės latviai vadina *sāmelis* (Latvju dainas Nr. 31825).

[2] K. Būgos Kalbų mokslas bei mūsų senovė. Kaunas 1913 p. 11.

[3] *Русь* irgi suomiškos kilmės žodis. Čia rusų balsis *y* irgi kilęs yra iš suomių *uo* arba *õ*. Suomiai vardu *ruotsi* vadina švėdus. Švėdų-ruosių vardas, jiems suslavėnėjus, teko ir jų valdomiesiems slavėnams, krievams (кривичи) ir kitiems jų giminaičiams.

[4] K. Būgos Kalbų mokslas... 11.

Lietuvių protėvynės reikia ieškoti greta su latvių protėvyne, nes latviai kalbos žvilgsniu yra visuartimiausieji lietuvių giminaičiai. Prūsai kur-kas mums tolimesni. Kočubinskio[1], Pogodino[2] ir Karskio[3] tyrinėjimai parodė, kad šių dienų Gudo šalis (Белоруссия) turi devynias galybes lietuviškos kilmės vietų ir vandenų vardų. Tie vardai pirštu prikišamai rodo kitą kartą Gudo šalyje gyvenus lietuvius arba latvius. Minsko gubernija į šiaurę nuo Pripeties upės lig pačiam Dnieprui prieš gudų atsikraustymą buvusi lietuvių gyvenama.

Į vakarus nuo latvių protėvynės, t. y. Bielo, Gžatsko ir Možaisko apskrityse Protvos paupiais, dar XI—XII amžiūje tebegyventa lietuvių ir latvių giminės liekanų, vardu *galindai*[4]. Rusų kronikos (1058 ir 1147 m.) mūs galindus vadina *голядь*.

Rodo kadai kitkart lietuvius gyvenus juoba į rytus ne tiktai vadinamoji „žemės kalba" (upių, ežerų vardai), bet ir mardvių (rus. мордва) kalbos liudijimas. Mardvių kalboje yra keletas žodžių, paimtų iš lietuvių kalbos. Thomsenas, šitų žodžių tyrinėtojas, mano, mardviai būsią lietuviškos kilmės žodžius gavę per suomius,
12 kada pastarieji gyvenę arčiau prie mardvių. Thomseno nuomonė nepriimtina delto vien, kad mardviai turi ir tokių žodžių (*sóros, pēlis*), kurių suomiai visai nepažįsta. Tie žodžiai neabejojamai rodo mardvius buvus lietuvių kaimynais.

Suomiai — seniausieji lietuvių bei latvių tautos kaimynai. Beveik tose pačiose vietose suomius randa ir pirmojo bei antrojo amžiaus rašytojai Tacitas (*Fenni*) ir Ptolemajas (Φίννοι). Abu jie rodo suomius gyvenus netoli Jūros į šiaurės rytus nuo Vyslos šalia *venetų* (slavėnų)[5] ir *aisčių* (Tacito *Aestii* ir Ptolemajo Γαλίνδαι και Σουδινοί). Kad suomiai tuomet su vienais aisčiais tėra buvę kaimynais, tatai matyti iš suomių kalbos. Aistiškosios kilmės žodžiai suomių kalboje lytimi ir garsais yra kur-kas senesni nei germaniškosios kilmės žodžiai. Pastarieji neprikišamai senesni nei slavėniškosios kilmės žodžiai. Germanistos randa, kad suomių kalbon germanų žodžiai paimti esą I prieš Kr.—I po Kr. amžiuose. Aistiškosios kilmės žodžiai suomių kalbon būsią paimti dar prieš I amžių prieš Kr.

[1] Территория доисторической Литвы. Журнал Мин. Нар. Просв. 1897 январь p. 60—94.

[2] Из истории славянских передвижений. Петербург 1901.

[3] Белоруссы. Варшава 1903. Том I p. 30—82.

[4] K. Būgos Kalbų mokslas... 12—21.

[5] *Venetų* vardu senovėje buvę vadinami slavėnai. Tos pačios kilmės yra vokiečių vardas *wenden* (Lužicos sirbai) ir suomių *Venäjä* (rusai).

Visuseniausieji slaviškosios kilmės žodžiai toliau nesiekią kaip tik iki VII amžiaus po Kr. Suomių slavistos Mikkolos nuomone, visi tie žodžiai esą paimti iš rusų kalbos.

Suomių bei lietuvių-latvių tautos kaimynysta aiškius savo pėdsakus palikusi yra suomių kalbos žodyne. Todel mums suomių kalba yra ištikimiausias šaltinis, iš kurio semiame žinių ne tiktai apie kalbą, bet ir apie mūsų kultūrą prieš 2000 metų. Lietuvių bei latvių protėvynėje buvus daug girių rodo ir suomių kalba su savo žodžiu *metsä* „giria"[1]. *Metsä* yra paimta iš žodžio *mēdžias* (= la. *mežs*) „giria". Tarp tų medžių (suomių *metsä*) „girių" turėta būti daugybės upių ir pelkių, delko senovės Lietuvoje keliai (= suomių *keli*) be tiltų (= suomių *silta*, kur *si* iš *ti*, plg. suomių *niisi* = lie. *nýtys*) buvo negalimi.

Taigi, faktų dauguma verčia mus lietuvių bei latvių protėvynės ieškoti toli į rytus nuo šių dienų Lietuvos, senovės suomių ir mardvių kaimynystoje.

19. Vókia „Deutschland"

Nr. 17 — 18 p. 15 Vókiečių žemę Daukša savo Postilėje vadina *Vókia*. Jisai rašo: atgrîžo dide dalis *Wókios* żemes 124_{31}, Lútrai... túri *Wôkioy'* ir Lękûse daug' Żydų 125_{12}, *Wôkios* kâres priesz Ciésorių 192_{1}, *Wókioi* 444_{2}, *Wôkioie* 412. *Vókios* vardas pažįstamas ir mūsų žodynų rašytojams Ruhigiui (I 182, II 100, 349), Mielckei, Nesselmannui ir Kuršaičiui, tik jie nevisai taisyklingai jį rašo: *Wókiė*, *Wûkiė*—Ruhigis, Mielckė ir Nesselmannas ir *Wókė*, *Wûkiė*—Kuršaitis.

Vókios vardas ne vienų lietuvių turtas: jis yra bendras ir mūsų giminaičiams latviams. Tą vardą latvių kalbininko Endzelyno liudijimu pažįstą latviai rytiečiai Rezeknės apskrityje, kur esą sakoma *Vòcys zeme*. Lyčiai *Vòcys zeme* rašomojoje latvių kalboje atsakytų *Vãcas zeme*. Latvių lytis *Vãca* (= ryt. *Vòca*) visais savo garsais prilygsta lietuvių lyčiai *Vókia*.

Šalies vardas *Vókia* (latvių *Vãca*) yra mums davęs *vókiečio* vardą. *Vókietis* (latvių *vãciētis*)[2]—toksai pat išvestinis žodis kaip ir

[1] Ir suomių, kaip ir lietuvių, protėviai medžioja po girias, kaip galima matyti iš žodžių *metsästäjä* „der Jäger", *metsästä* „in den Wald (= *metsä*) gehen, auf die Jagd gehen, fangen, jagen".

[2] Kirtį ant *o* rodo Kuršaitis, Schleicher'is (Lit. Lesebuch 113), Jūžintų šnekta. Suv. Naumiesčio parapijoje, kame paprastai girdime tariant *vokietỹs*, senieji žmonės tebesako senoviškai, t. y. *vókietis*.

šiauliẽtis (: *Šiauliaĩ*). Kaip greta su lyčia *šiauliẽtis* turîme ir *šiaulỹtį* (žemaičių tarmėje), taip lygiai ir greta su *vókiečiu* Žemaičiuose randame *vókytį*. Žemaičių *šiaulỹtis* ir *vókytis* skiriasi galūne nuo augštaičių lyties *šiauliẽtis* ir *vókietis*.

Ką šiandie vadina lietuvis *vokiečiu*, o latvis *vãciẽšu*, senovėje galėjo būti ir ne vokietis. Su deutsch'ais lietuviams bei latviams teko pasižinti gana vėlai. Patsai vókiečio vardas kur-kas senesnis nei lietuvių bei latvių susidūrimas su deutsch'ais. Todel „Vókios žemės" reikia ieškoti ne Deutschland'e[1], bet anapus Jūros Švėdų žemėje[2], iš kurios IX amžiūje atkęla į Naugardo slavėnų bei krievų žemę vadinamieji *varingai* (rus. *варяг*) arba *ruosiai* (rus. *Русь*, suomiškai *ruotsi*, šaltinių 'Ρῶς). Tiejie ruosiai 862 metais inkuria Slavėnuose bei Krievuose valstybę, kuri ilgainiui, ruosiams išvirtus slavėnais, gauna jų pačių vardą *Русь* (lietuviškai būtų *Ruosis*, *-ies*). IX amžiūje varingai neaplenkia ir mūsų žemės : 853 metais jie, išlipę iš savo laivų Liepojoje, žemės keliais nutraukę net į Skuodo apylinkes ir tenai paėmę Kuršių pilį, vardu Apuõlė (žem. *Apòuli*).

Turėjus lietuvius bei latvius reikalų su senovės Švėdų žemės „vokiečiais", rodo mūsų kalba. Kalėdiniame (1913 m.) „Vilties" priede aš esmi jau parodęs, kad mūsų žodžiai *kliepas* „duonos kepalas" ir *kviečiaĩ* (*kvietỹs*) vestini yra iš senovės švėdų kalbos. Šiuodu žodžiu būtų savu, nepaimtiniu, jei mes juodu tartumėm **klaibas* ir **švaidžiai* (*švaidys*). Be to, tuodu žodžiu yra kultūros žodžiu, todel jų negalima kelti į žiląją senovę, į tą senovę, kada dar nebuvo buvę nei vokiečių, nei lietuvių, kada visos indoeuropiečių šakos tautos tebebuvo viena tauta, kalbanti viena kalba. Tuomet, be abeja, indoeuropiečiai dar nemokėjo duonos kepti ir kviečių sėti. *Kliepas* germanų padaras. Iš germanų *kliepo* „duonos" kepti išmoksta ir jų kaimynai : slavėnai (*хлѣбъ*), suomiai (*leipä*), lietuviai (*kliepas*) bei latviai (*klàips*)[3].

---

[1] Senovės lietuviai Deutschland'ą vadinę *Tautà*, taip bent rodo Ruhig'o (1747 m. I 158, II 100, 349) ir Mielckės (1800 m.) žodynai.

[2] Latvių dainose *Vãc-zeme* (iš *Vãc[a]s zeme*) visados dedama yra anapus Jūros, tenai, kame vakarais nusileidžia saulutė.

[3] Latvių *klàips* dar tuomet paimtas yra iš švėdų kalbos, kada patys švėdai tebetarė *ai*. Lietuvių *kliepas* (iš *kleifr*) eina iš tų laikų, kada švėdų kalboje *ai* buvo jau ištariamas kaip *ei*, nes lietuvių (ir latvių) *ie* tegali kilti tiktai iš *ei*. Latvių (tiksliau sakant, kuršių) žodis *klaipas* „duona" kyšo *Klaipėdos* miesto varde. *Klaip-ėda*—tai „duonos ėdėja" (sc. pilis).

Bezzenberger'is, Karaliaučiaus ūniversiteto lyginamojo kalbų mokslo profesorius, bei jo mokinys prof. Trautmann'as randa švėdų kalboje ir lietuviškos kilmės žodžių. Švėdų žodžiai *vâk* „vaikas“ ir *mutur* „mùturas“ esą paimti prekybos keliu iš klaipėdiškių šnektos (*vâks* „vāks, vaikas“ ir *mùturs*).

XIX. SENOVĖS LIETUVIŲ „ROJAUS“ VARDAS

[„Vilties“ nemokamas mokslo ir literatūros priedas I metai 1914 Nr. 7 p. 200—201]

200 Iš Ruhigo (1747 metų II 274) ir Mielckės (1800 metų II 367) žodynų gauname patirti, kad senovės lietuvių turėta paukščiui, vokiškai vadinamam *Paradiesvogel*, tam tikras savas vardas, būtent *dausõs paukštis*. Rusai tą paukštį vadina *райская птица*, kas lietuviškai būtų „rojaus“ paukštis. „Rojaus“ vardą bei jo sąvoką lietuviai bus gavę drauge su krikščionybe iš savo kaimynų slavėnų (rus. *raj*, lenk. *raj*). Senovės lietuvių „rojus“, neturįs nieko bendra su krikščionybe, mūsų žodynininkų liudijimu būsiąs buvęs *dausa* vadinamas.

Dausà (singulare tantum) arba kitų šaltinių *dausos* (plurale tantum) lietuviams esą buvusios, Juškevičiaus (žod. I 301) žodžiais betariant, „kraj błogi, kraj spoczynku“. Trakų apskrities dzūkų supratimu, *dausos* esančios tokia šalis, kame „visadu šilta“, kame „žiemos nėra“. Į tąsias *dausàs* rudenį išlekią paukščiai. Varna ir kėkštas irgi rengiąsi lėkti į dausas, bet juos besirengiančiuos užklumpanti žiema. Žiemą lėkti nėsą kaip, todel juodu ir lieką čia pas mus. Tąjį varnos bei kėkšto rengimąsi pastebėjusios yra mūsų patarlės, kuriose štai kas sakoma : Rengias kaip kėkštas į *dausàs* lėkti (Eržvilko, Veliuonos apylinkė), rengiasi kaip varnos į *dausiàs* lėktie (Suv. Naumiestis).

Greta su lytimi *dausos* (Eržvilkas, Veliuona) sakoma yra ir *dausios* (Suv. Naumiestis). Trakų apskrities dzūkų lytis *dausos* gali būti kilusi tiek iš pirmosios, tiek iš antrosios lyties : mat, tenai „minkštasis“ *s* yra tariamas kietai (plg. *dvasà* „dvasia“). Santykis, kurį randame tarp lyčių *dausos* ir *dausios*, niekuo nesiskiria nuo

to santykio, kurį turime tarp žodžių *eilà* (Salantai) ir *eilià* (Dusetos, Daukša) arba *jūra* (žemaičiai) ir *jūrios* (augštaičiai).

Prie daugskaitos *dausios* turėjusi yra būti ir vienskaita *dausià*. Toji mūsų *dausià* visais savo garsais sutinka su slavėnų žodžiu *duša* (rus. *душа*, lenk. *dusza*)[1]. Taigi, mūsų *dausios*, rusiškai sakant, bus *души*, t. y. vėlės, mūsų tėvų protėvių *dvasios* (lot. *manes*).

201 Tėvų protėvių dvasias (vėles) graikai vadinę πατέρες, indai—*pitáras* (gr. πατήρ, ind. *pitár-* „tėvas"), gudai—*dźedy*, *dźady* (iš čia Adomo Mickevičiaus „Dziady"). Kas graikams πατέρες arba gudams *dźedy*, tas lietuviams *dausios*. Žodžiu *dausios* lietuviai vadina ne tiktai „tėvų protėvių dvasias", bet ir jų gyvenamąją vietą. Reikšmės žvilgsniu žodis *dausios* yra vienos rūšies su žodžiais *lénkai* „поляки, Польша", *žemaičiai* „žmujdzini; Žmujdź", *Berniūnai* „Berniūnas su savo žmona bei vaikais; Berniūno gyvenamoji vieta" ir kt.

Žodynų *dausos paukštis* rodo, kad vadinamojo „Paradies'o" (plg. *Paradies-vogel*) arba „rojaus" (plg. *райская птица*) turėta dvi lyti : vienaskaitinė (singulare tantum) ir daugskaitinė (plurale tantum), t. y. *dausà* ir *dausos* (greta su *dausios*). *Dausà*, būdama vienaskaitos lytimi, turėtų reikšti tiktai vieną „dvasią" arba „vėlę", bet ištikrųjų ji reiškia daugybę dvasių (vėlių). Mūsų *dausà* yra išvestinis žodis iš nebevartojamosios lyties **dausas*, išlikusios slavėnų kalbose (rus. *дух*, lenk. *duch*). Kai del reikšmės kaitaliojimosi, lytys *dausà* (pluralitas) ir *дух* (singularitas) niekuo nesiskiria kad ir nuo šių porų : *sėbrà* „sėbrija" (Saliečiuose) ir *sėbras*, latvių *vērga* „vergija" (Latvju dainas Nr. 31639) ir *vergas*, graikų πάτρα „tėvynė" ir πατήρ „tėvas", sen. lie. *Prūsa* „Prūsų žemė, Prūsai" ir *prūsas*.

Taigi, *dausà* arba *dausios* (*dausos*) ir bus tikrasis senovės lietuvių „rojus", mūsų tėvų protėvių bei senelių prosenolių ilsėjimosi šalis, kurioje visados esą šilta ir kur kas ruden: lekią iš mūs krašto paukščiai. Po *Dausias*, tąjį lietuvių Ἠλύσιον πεδίον, *dausiójį* mūsų vėlės.

Karaliaučiūje 1914 m. gegužės mėn. 12 (25) d.

---

[1] Slavėnų garsui *u* lietuvių kalboje atsako *au*, kas matyti iš žodžių rus. *друг* = lie. *draugas*, rus. *сух* = sausas, rus. *тук* = taukas. Slavėnų *ś* atsako mūsų „minkštajam" *s*, pvz. : rus. *шить* = lie. *siūti*, rus. *шутить* : *siaučiu*, *siautimas*.

XX. RAŠYBOS KLAUSIMU

[Vairas 1915 Nr. 21]

332 Mano nuomone, dabar ne metas rašybos dalykais suosties, kada mums tenka savo gyvybė nuo karo pavojaus ganyti. Dabar, aplink mumis gaudžiant armatoms, ramiai ir rimtai tarties svarbiu rašybos reikalu mes, kad ir norėdami, nestengtumėme. Kad ir nemaža rašybos reikalu buvo rašalo sudergta visokių tariamųjų „filologų", bet lig šiolei rašybos mainymo būtinumas del to nepasidarė nė kiek neatidėtinesnis. Ir del ko taip dabar, didžiausios suirutės ir maišaties laiku, visiems vadinamiesiems mūsų kalbininkams sunižo nagai—ūmai perkeisti savo rašybą. Naujosios rašybos projektas nėra pamatuotas ir, be to, priešingas mūsų rašto istorijai.

Lietuvių tauta ne šiandien išdygo. Lietuviai ne nuo vakar dienos ėmė savąja kalba šį-tą rašinėti. Beveik keturių šimtų metų tarpas rašto istorijoje visgi ben kiek reiškia. Per tiek metų lietuviai išleido tūkstančius knygelių : visų jų rašyba ėjo evoliucijos keliu, pamaži tobūlėdama, iki, pagalios, pagimdė mūsų pirm nedaugelio metų beveik visos šviesuomenės priimtąją rašybą. Mūsų visuomenės lig rašybos revoliucijos metui buvo vartojama vienoda rašyba—Kriaušaičio gramatikos padaras. Anoji rašyba, mano ir kitų, mokėjusių lietuviškai rašyti, buvo tikruoju evoliucijos keliu kilusi. Ji buvo „Auszros" vaikas, o „Auszra" vėl ne iš dangaus buvo nukritusi : ji mūsų kalbininkų Šleikerio (Schleicher), Kuršaičio ir visų pirm jų buvusių rašytojų padaras. Kas yra sekęs mūsų rašto istoriją, tas bus pastebėjęs rašybos tobūlėjimą, ėjusį evoliucijos keliu.

Rašyba visose tautose, turinčiose ben kelis šimtus metų rašto istorijos, yra ėjusi tuo pačiu evoliucijos keliu kaip ir mūsoji. Mūsų kaimynai, kurių raštai senesni už mūsuosius ben keliais šimtais metų, nėra tokie greiti kaitalioti savąsias rašybas, kaip mes kad darome. Pas mus—kas metai, tai nauja rašyba. Lietuvių rašyba pridera ne tiktai nuo metų, bet ir nuo žmogysčių (asmenų), Druskius (Filografas), Rygiškių Jonas ir Būga lenda kiekvienas su savotiškomis rašybomis. Kalbininkai lietuvių kalbą ir tautą laiko seniausiąja visų mūsų kaimynų (indoeuropiečių). Bet apie save mes patys taip sakyti negalime : esame visai nebrendę vaikai, kuriuos visokie vėjai kur norėdami lanko. Kad mes būtumėm subrendę vyrai, o ne maži vaikai, tai ar mainytumėm kas metai rašybą, kaip tie vaikai tites (žáislus)? Imkim, pavyzdžiui, kaimynus : lenkus, rusus, vokiečius, latvius. Ar jie taip vaikiškai elgiasi su savomis rašybomis? Latviai ligi šiolei dar nepakeitė net vokiškųjų raidžių lotyniškosiomis! Latviai, didžiausieji vokiečių nekentėjai, dar ir šiandie tebevartoja savo neprietelių raides!! O lietuviai mažvaikiai dabar norėtų pakeisti ne raidžių formą, bet visą rašymo būdą! Latviams sunku pakeisti vienas šriftas (=kūnas) kitu, o lietuviams niekai (tiktai nusispjauti!) net duoti rašybai visai nauji pamatai (=dvasia, dūšia)!

Rašyba yra rimtas dalykas, o ne koks vaikų žaislas. Rašybos reforma daroma rimtai, atsižiūrint in jos istoriją.

Rašybai esu nusidėjęs ir aš, t. y. elgęsis su ja kaip mažas vaikas. Laikas, prityrimas ir rašto istorijos pažinimas mane padarė kiek rimtesniu. Del senųjų savo nusidėjimų man dar ir dabar širdį sopa ir širdį graužia.

Dabar aš jau nebesu toks greitas, koks buvau buvęs prieš išleizdamas savo „Rašybos mažmožius“ (1913 m.), prie visokių rašybos atmainų. Šį-tą taisytina randu ir aš, bet ne griautina visa iš pamatų. Taisytini keli mažmožiai, bet visi rašybos gróblai (grėbčiai) lieka neliesti. Gróblai (skelietas) liks tie patys ir šimtų šimtus metų, kolei lietuvių kalba tvers.

Mūsų tėvai, senoliai ir prósenoliai paliko mums rašybą kilminę, kilminė ji turi likti ir toliau. Mūsų tėvai rašė : *segu* || *segti*, *seku* || *sekti*, *lesu* || *lesti*, *vežu* || *vežti*, taip ir mes rašysim. Pramanioti čia naujas rašymo būdas—nuolaiko žmogaus darbas. Rašyti *gįvas*, *įla*, *bįlà* „речь, дело, тяжба“, gìti „выздоравливать“ etc. yra nesąmonė. Visa mūsų rašto istorija tajai rašybai prieštarauja. Delko čia netinka mums tėvų ir (pro)senolių paliktoji rai-

dė *y*? Ar tik delto, kad ji turėjo nelaimės nepatikti Druskiui (=Jakštui, Filografui)? Mat, Druskiui ji pasirodė esanti lenkiška! Viskas, kas lenkiška, Druskiui nemiela : todel—šalin su *y*! Jis tik užmiršo, kad mūsų *y* ir lenkų *y* fonetikos žvilgsniu vienas in antrą nepanašūs garsai. Kas yra sekęs lietuvių rašybos istoriją, tas bus pastebėjęs, kad *y* yra kilęs ne iš lenkiškojo *y*, bet iš *ij*, *ỹ* (taip rašo Kleinas, 1701 N. Testam. ir daug kitų raštų) vietoje *ii*.

Ilgajam *u* reikšti raidė *ų* (*Bųgà, kųnas, lųpa!!*) netinka. Rašto istorija rodo tą raidę kur kitur vartojus. Delko čia netinka raidė *ū*?

Mūsų rašyba turi būti Kriaušaitinė, kaip kad nesenai buvo visų tebevartojama:

333 1) *žąsìs, skę̃sti, lį̃sti, skųsti, tą, šį, katę, sūnų.*
2) *tylėti, byla, gysla, skystas.*
3) *rūkas, dūmai, rūšis.*
4) *dievas, pienas, tie.*
5) *duona, ruožas, suosties.*
6) *į kalną, įkelti, įsegti, įpėdinis, įdėm.*
7) *eiti, nešti* : *neštis, vežtis* arba *nešties, vežties.*
8) *vežu* || *vèžti* || *veždamas, pešu* || *pešti* || *pešdamas.*
9) *lesdamas, vesdamas* (jei prieš *vezdamas* protestuotų).
10) *lazda, vėzdas, veizdėti.*
11) *pinsiu, gyvensiu.*
12) *lėk, suk, trūk* : *bėgk, segk.*
13) *kylu, griūvu*[1], *svylù, byrù,* bet *gęstu, šąlu.*
14) *grįžtu, lūžtu* ||*grįžti, lūžti.*

Del *augštas, riogsoti* galima dar pasiginčyti.

Karo metu rašybos atmainų aš nenorėčiau matyti. Dabar reikia rūpinties Lietuvos gyvybės klausimu.

Su rašyba reikia palaukti ramesnio laiko.

[1] *Kylu, griūvu* ne *į, ų* delto, kad iš augštaičių tarmės neaišku čia *į, ų*. Žemaičiai neturi to typo žodžių.

XXI. ФОНЕТИКА КОНЦА СЛОВА В ЛИТОВСКИХ ГОВОРАХ[1]

Звуковой состав языка очень изменчив: он подвергается изменению не только в зависимости от фонетических условий, но также от места и времени. В другом месте, т. е. у другой группы лиц того же языка, тот же звук может подвергаться совершенно другим изменениям вследствие различия в артикуляционной базе, ударениях, темпе и пр. Так в ионическом наречии долгое ᾱ изменилось постепенно в η, а в дорическом и ахейском наречиях сохранилось как ᾱ. В другое время в том же говоре такие же звуки могут измениться ина́че, так как физиологические (артикуляционная база) и психические условия могут быть уже другие. Так, в известную эпоху пралатышского языка всякие *k* и *g* в положении перед гласными *i* и *e* изменились в *c* и *З(dz)*; когда же в более позднюю эпоху этого же пралатышского языка сохранившиеся перед твердыми гласными *k* и *g* очутились перед *-i*, возникшим из *-ai*, то они не подверглись уже изменению (*vìlki*, *sluôgi* при *pìeci*, tu *redzi*). — Andere Zeiten, andere Lautgesetze.

В звуковых (фонетических) изменениях мы различаем два класса явлений: 1) фонетические изменения в звуках речи происходят сами по себе вне зависимости от влияния со стороны особых условий звукового характера, будь то в составе отдельного слова или сочетания слов в речи, и 2) такие фонетические изменения, которые вызываются как раз наличностью этих особых фонетических условий (влияние соседних звуков, по-

[1] [Straipsnis nebaigtas. Spausdinamas pirmą kartą. Rankraštis saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne (signatūra — *D 489*). — *Z. Z.*].

ложения в начале или в конце слова, в начале или конце речи, ударения, темпа речи и т. п.).

Мне придется ниже касаться второго класса фонетических изменений, и то не всех, а лишь тех, которые вызваны фонетическим условием положения звука в конце слова. Фонетическое изменение одного и того же звука может быть различным в зависимости от места своего положения в слове. Так, индоевропейское *s* в праславянском языке в начале слова сохранилось как *c*, в средине слова после *i*, *u*, *r* и *k* изменилось в *x*, а в конце слова исчезло. Так, и.-е. *e* в нижнелитовском говоре окрестностей Хвейдан в начале слова при условии неударяемости гласного изменилось в *a* (*aglìšakė* при *ẽglė*), в средине сохранилось как *e* (*nešù*), а в конце слова изменилось в *i* (voc. *výri*, *dīvì*). Судьба и.-е. *s* в греческом языке находится в полной зависимости от места положения в слове: в конце слова оно сохраняется (ὁδός, τρεῖς), между тем как в средине исчезает (род. ед. γένεος, γένους), а в начале слова дает *h-* (ὁ = др.-инд. *sa*, ἑπτά = др.-инд. *saptá*, лат. *septem*).

Фонетика конца слова литовского литературного языка (среднелитовского наречия) исследовалась Бругманном (Grundr. I² 936 ff.) и Поржезинским (Сборник в честь Ф. Ф. Фортунатова), а потому я здесь ее не буду и касаться. Моя задача будет состоять в описании тех изменений конца слова, которые имели место в нижнелитовском (жемайтском) наречии. Нижнелитовское наречие в лингвистической литературе является настоящею terra incognita. Наша terra incognita дает лингвисту много новых фактов, которые в корне изменяют не одно научное положение, касающееся не только литовского (балтийского), но даже и индоевропейского праязыка.

Нижнелитовское наречие распадается на два поднаречия: юго-восточное и северо-западное. В первом поднаречии литовско-латышские дифтонги *uo* и *ie* изменились в долгие *ū* и *ī*, а во втором — в дифтонги *ọu* и *ẹi*. В говорах северо-западного поднаречия краткие *i* и *u* являются в двух разновидностях — широкие (открытые) и узкие (закрытые), между тем как говоры юго-восточного поднаречия знают только широкие краткие *i* и *u*. *Šỳs*[1] : *šì*, *pãty* : *pãtì*, *patì*, *kártys* : *kártìs* ; *kárpù* (*kárpọ*) instr. sing. f. : *kárpu* gen. pl., *pãršọs* : *pàršus* acc. pl.

[1] [t. y. *Šès*. Raide *y* čia ir toliau Būga, tur būt, žymi paplatėjusį žemaičių *i*, kurį dabar paprastai žymime *e* rašmenimi. — *Z. Z.*].

Пралитовский язык распался на два наречия — нижне- и верхне-литовское (жемайтское и аукштайтское) — по причине неодинаковой судьбы сочетания *ja*. В говорах пралитовского языка, из которых впоследствии образовалось верхнелитовское (аукштайтское) наречие, сочетание *ja* сохранилось без изменения, между тем как в говорах, которые впоследствии вошли в состав нижнелитовского (жемайтского) наречия, это же сочетание изменилось в *je*. Нижнелитовское фонетическое явление вполне аналогично с праславянским изменением *jo* в *je* (Brugmann Gr. I² 146 : к „id" = *ŏ* „quod", др.-инд. *yád* „quod", dat. pl. *konje-mъ* при *vьlko-mъ*, praet. praes. *znaje-mъ* при *vezo-mъ*). Вместо **mèdjagā* „строевой материал", **mèdjamus* „деревьям" предки нижнелитовцев стали произносить **mèdjegā*, **mèdjemus* и, после исчезновения *j* перед *e* (ср. voc. *svetè* от основы *svetja-*), *mèdegā*, *mèdemus*. Сочетание *ja* не подверглось изменению лишь в положении перед *v* (и в дифтонге *jau* : *jáujas*, *šiáutuvas*) : *baŭdžiava*, *važiavaŭ*, *jãvas*, *kliãvas*. Изменение *a* в *e* после *j* было причиною того, что в нижнелитовском наречии на месте верхнелитовских аффрикат *č* и *dž* являются взрывные зубные *t* и *d* : *jáutē*, *mèdē* = в.-л. *jáučiai*, *mẽdžiai*.

Один и тот же конечный гласный слова иначе изменяется в открытом слоге, иначе — в закрытом; напр.: *sauly* „sáulė" при *saules* „sáulės". Конечный гласный при одинаковых остальных фонетических условиях изменяется различно в зависимости от ударения. Так, пралитовское *-jā* в нижнелитовском говоре окрестностей Мосяд под ударением изменилось в *-je* (*dvasè*, *valè*, *minè*), а при отсутствии ударения — в *-jy* (*kójy*, *Leipójy*, *jójy*). Изменение гласного в конце слова обусловлено не только открытостью или закрытостью слога и присутствием или отсутствием ударения на гласном, но и числом слогов. Судьба конечного гласного в односложном слове может быть другая, чем в двусложном или многосложном слове.

Конечное *-e* односложных словечек *ne* „не", *be* „без" и *te* „пусть; только" в большинстве нижнелитовских говоров изменилось в *-a*, между тем как то же *-e* в двусложных и многосложных словах в одних говорах сохранилось как *e*, в других же перешло в *-y*.

В односложных предлогах *nuo* „от", *prie* „при, у" и *prieš* „перед, против" дифтонги *uo* и *ie* монофтонгировались в долгие *ū* и *ī* даже в тех нижнелитовских говорах, в которых *uo* и

ie в других случаях дало *ọu* и *ẹi* (*dọ́una, sẹ́ina, tẹ́i, tọ̀udlù*). Нижнелитовское *tẹ̀i* „те“ говорит в пользу того, что изменение *ẹi* в *ī* произошло в проклитическом положении.

Фонетические изменения гласного конца слова в двусложных и многосложных словах

При сравнении нижнелитовских грамматических форм с соответствующими среднелитовскими или восточнолитовскими (напр., говор Дусятский или Оникштинский) и пралитовскими надо иметь в виду звуковой закон о сокращении конечных слогов, в силу которого неударяемые конечные долгие гласные литовского праязыка в нижнелитовских говорах переходят в краткие, пралитовские же краткие подвергаются исчезновению; ср., напр., верхнелитовские: *výras* „муж“, род. ед. *výro*, род. ед. *kárties* „жерди“, *dìrba* „делает, делают“, *dirbo* „он делал, они делали“ с нижнелитовскими: *vĩrs*, род. ед. *výra*, род. ед. *kártỹs, dýrb, dýrba*. В нижнелитовских говорах подвергаются сокращению конечные долгие монофтонги *o, ė, ī, ū* (gen. sing. *vėitas*, nom. sing. *sáuly*, gen. sing. *sáules*, nom. pl. *ãkis*, nom. pl. *lĩtus*) при отсутствии ударения одинаково в открытых и закрытых слогах. Формы дательного ед. *vìlkuo* „волку“ и имен. ед. *mėnuo* „месяц, луна“ говорят в пользу сохранения дифтонга *uo* без изменения даже при неударяемости. Вопрос о судьбе дифтонга *ie* осложняется тем обстоятельством, что при случае сохранения в дат. ед. *šùnie* „собаке“ имеется и случай сокращения в *-i* в формах неопределенного наклонения *vèsti* при возвратной форме *vèsties(i)*. В пользу сокращения неударяемого *ie* в конечном слоге говорят также формы род. ед. основ на *-i*, как, напр., *kártỹs* „жерди“, *váltỹs* „барки“ при *šyrdỹis* „сердце“, *ašỹis* „оси“. Дательный ед. *šùnie, dañtie, ãkie*, может быть, восходит не к пранижнелитовской форме **šùnie*, а к форме **šùniei* с *-i* по аналогии с основами на *-ā* (*ãšvai*). Пранижнелитовская форма дат. ед. **šùniei* имела бы параллель в латышской форме дат. ед. *sirdii* (при *sirdi*) и в литовской XVI века—*schirdij, szirdij*, возникших из *sirdi*, лит. *širdi* по аналогии с *ãšvai*.

Из кратких конечных гласных в нижнелитовском исчезают только пралитовские *a* и *i* при отсутствии на них ударения и при нахождении их в открытом слоге (*mùnie vis tiek pàt* из *mùnie visa tieka pãti*); пралитовские *e* и *u* сохраняются во всяком положении, даже в открытом слоге (*výre* voc., *áišku* nom. ntr.).

В пралитовских окончаниях *-is* (*kártis*, *váltis*) и *-us* (*áiškus*, *spĕrus*) краткие гласные не подверглись исчезновению. Какова судьба была пралитовского окончания *-es*, напр., в имен. мн. основ на согласные (*dañtes*, *šùnes*, *žą̃ses*), достоверно нам неизвестно, так как консонантные основы во всех нижнелитовских говорах в имен. мн. имеют окончания основ на *-i-* (*dañtys*, *šùnys*, *žą̃sys*). Формы 3 лица будущего времени *vẽses* „будет вести с собою, для себя", 3 лица условного наклонения возвратного залога *vẽstumes*, герундия наст. вр. *vèdantes*, прош. врем. *vẽduses* и 2 лица ед. ч. повелительного наклонения *vèskes*, ничего не говорят в пользу сохранения *-es*, так как во всех этих формах после *s* некогда стояло *-i*.

Выше мы сказали, что в пралитовском окончании *-us* неударяемый краткий гласный *u* не исчезает. Но нам могут возразить, что этому утверждению противоречит форма дат. мн. *vaikáms*, *sūnùms* : ведь эта форма еще в XVI веке имела вместо *-ms* окончание *-mus*. На такое возражение следует ответить, что здесь изменение окончания *-mus* в *-ms* произошло не фонетическим, а психическим путем.

Пралитовское окончание *-as*, имевшее место только в имен. ед. основ на *-a-* (из и.-е. *-o-*), в нижнелитовских говорах в большинстве случаев выпадает, напр.: *nóms* D[5] 19, *sens* D[7] 16, *wir's* D[7] III, *gals* D[5] 37; *laps*, *grob's* D[7] 165, *grejts* D[7] 166, *róds* D[7] 33, *Darżyniks* ŽCh 263; *Sieſzts* ŽCh 310, *pykts* l. c. VI, *Szwęnc* 296, *drukts* D[5] 33, *trumps* D[5] 33, *īlgs* 33, *szalts* D[5] 68, *kaln's* D[7] 136, *darb's* D[7] 154, *žīrg's* 136, *werts* SH 23; *mìnkšts* Kv, *pìlns* Kv. Основы на *-va-* после согласных, утратив *-a-*, удерживают *v*, напр., *pilvs* „желудок", после гласных *v* изменяют в *u*, вследствие чего в таких основах появляются вторичные дифтонги и трифтонги, напр., *kliáus* (верхнелит. *kliãvas* „клен"), *gỹus* (верхнелит. *gývas* „живой"), *tĕus* (в.-лит. *tĕvas* „отец"), *kóus* (в.-лит. *kóvas* „грач"), *pjáutǫus* (в.-лит. *pjáutuvas* „серп"), *dĩus* Kv || *dẽius* Rt (в.-лит. *diẽvas* „бог"). Если перед окончанием основы *-a-* стоят фрикативные (спиранты) *s*, *z*, *š*, *ž* или плавный (*r*, *l*) и носовой (*m*, *n*) с предшествующим другим согласным, но не плавным и не носовым, то нижнелитовские говоры удерживают тематическую гласную, но расходятся относительно ее качества: юговосточные говоры произносят чистое *a*, северозападные изменяют ее в *ǫ*(*u*); ср., напр.: *sausós* D[5] 95$_9$, *garsós* D[5] 30, *karosós* D[7] 167, *pĩjsós* D[5] 32, *basus* ŽCh 70, *awk-*

sus 282, *balſsus* 231, (*balsós* D⁵ VII), *cieſus* 2, *ćieſus* 54 (*cziesós* D⁷ 150), *wyſus* 156, 176, 320 (*wīssós* D⁷ 119), *skérsós* D⁷ 24, *ąntwejzós* D⁵ 169_6, *prívāzas* Kv, *prĩvāzǫs* Rt, *ouszós* D⁵ 21, *Daukszós* D⁵ 34, *łouszós* 66, *wargszós* D⁷ 25, *drĩjżós* D⁷ 167, *dĩrżós* D⁵ 234_1, *mażós* D⁵ 25_{23}, D⁷ 15, *linkſmós* D⁵ 97, *linkſmus* ŽCh VII, 83, 262, *dziawkſmus* ŽCh 262, *aſzmus* 288, *sekmus* 312, *lĩjknós* D⁵ 30_3, *kożnus* ŽCh 7, *kóżnós* D⁷ VII, *kóżnós skajtitos* D⁵ 30, *slesnós akmou* D⁵ 24, *ſlabnus* ŽCh 305, *ſmutnus* 157, *kaklós* D⁵ 39, *aklus* ŽCh 100³, *żenklós* D⁷ III, *ąntrós* D⁵ 25_{18}, 184_{13}, 42, D⁷ 18, *untrus znoks* ŽCh 308, *bęndrós* D⁵ 31, *łatrus* ŽCh 183, *Petrus* 179, 180, *tykrus* 213, 242, 260, 268, 300. *Sãpnas, giñklas, kãklas, dumblas, tìkras, liũdnas, liñksmas, paršas, dařžas, mãžas, vìsas, prívāzas* в Kvědarna при *sãpnǫs, giñkląs, kãkląs, dumblǫs, tìkrǫs, liũdnǫs, liñksmǫs, paršǫs, dařžǫs, mãžǫs, prĩvāzǫs* в Rietãvas.

Следует отметить, что рядом с *gyws* D⁵ 33 (*giws* ŽCh 258, SH 22), *Dĩjws* D⁷ 74 (*Pons Diews* ŽCh 249), *tĩjws* D⁵ 33 встречаются формы и с основным *a*, изменившимся в *ǫ* (*u*) : *tiewós* D⁵ 45, D⁵ 108, *Tiewus* ŽCh VI, 53, 59, 154. Переход *-as* в *-s* для нижнелитовского наречия уже засвидетельствован памятниками XVI века: 1547 г. *gals* 18, *talims* 14, *pilns* 30, *kuns* 30, *aithwars* 5, *diews* 5, 1559 г. *mans miels ſunus* 42_{16}, *tews* 42_{16}.

Основы на *-ja-* при тех же условиях, что и основы на *-a-*, лишаются не только гласного *-a-*, но и *-j-*, напр.: *szlaps* D⁵ 95_9, D⁷ 165, *żals* D⁷ 44, 73, *stats* SH 15, *tószcz* D⁷ 167, *toksay ſwets* ŽCh 270, *trets* 287, 309, *skajtitos* D⁵ 30, D⁷ XI, XII, *milietos* ŽCh 29, *yſzganitos* 56; 1547 г. *mokitos* 9, *apgintas* 28, *ischgelbetas* 34, *wes* 29, *kraus* 25 при *kraugis* 13; 1559 г. *kraus* 43_{16} при *chrikſtitoghis* 33_2. *Jáus* „jáujas—овин", *naũs* „naũjas", *šlàps* „šlãpias", *tùšts* „tùščias", *pěsts* „pěsčias", *věs* „vějas", *pjověs* „pjovějas", *rašýtos* „rašytojas" в Хвейданском говоре. *Vél'ns* Kv : *wels* D⁵ 49, D⁷ 168.

Основы на *-ja-* лишились тематического гласного после того, как *a* после *j* изменилось в *e*; так по крайней мере приходится судить на основании формы *tretes* (straipstis) 1547 года (11).

Окончание *-as* винит. мн. основ на *-ā-*(*tàs mergàs* : *šárkas*) как в верхнелитовском, так и в нижнелитовском праязыке имело долгое *ā*. Если бы в нижнелитовском праязыке здесь было бы *a* краткое, то в таком случае вместо *-as* мы имели бы *-ǫs* в нижнелитовских северозападных говорах как и в им. ед. *dãržǫs*.

Что вин. мн. в литовском праязыке оканчивался на *-ȧ̃s*, а не на *-ȧ̃ns* (ср. пр. *rãnkans*), доказывается фонетикою восточных верхнелитовских говоров : в них *-ȧ̃s* изменяется в *-as*, а *-ȧ̃ns* — в *-us*. Форма вин. мн. с постпозицией *-na* (*mergós-na*, *rañkos-na*) тоже говорит за окончание *-ȧ̃s*.

В основах на *-jā-* окончание винит. мн. *-ȧ̃s* еще в XVI веке являлось как *-as* (1547 г. : *deganczias* 24, *kleidenczias* 6, *turinczias* 6). К XVIII веку *-jas* изменилось в *-jes* : *koies* ŽCh 70, *kieles* dyinas 40.

-a

В среднелитовском (литературном) наречии в одном конечном гласном *-a* открытого слога совпали три разных звука литовского праязыка: 1) *-ā́* : nom. sing. f. *tà merga*, 1 du. *esvà*, 2 du. *està*; *yrà*, *nėra*; *ganà*; 2) *-a* : nom. sing. neutr. *sveĩka*, *gẽra*, 3 praes. *nẽša*, 3 permissivi *tèneša*, adv. *pirmà*; 3) *-ȧ̃n* : instr. sing. f. *tà mergà*, *staigà*, *gretà*, *kadà*, *tadà*. Из нижнелитовских говоров юговосточного поднаречия пралитовские *-ā́*, *-a* и *-ȧ̃n* совпали в одном *-a* в говоре окрестностей местечка Eřžvilkas и Žvingiai; ср. SH : *pyrma* „прежде" 7, 30, 31 : su *laza* 29, sunke *lyga*... myry 56, *ranka* 4. В говорах северозападного поднаречия на месте *-ā́* является *-a*, как и в выше упомянутых говорах, но зато *-a* и *-ȧ̃n* совпали в одном открытом *u* (*ǫ*) : **1.** *ta* D[17] 43, *skóba pótra* D[5] 41_{6}, *wījta* 63_{27}, *esma* D[17] 74, *yra* D[5] 31_{29}, *niera* 89_{16}, *gana* ; **2.** *walnó* buo D[5] 180_{9}, *newalnó* 236_{13}, wīssó *pīrmó* D[5] 76_{5}, *pyrmu* ŽCh 39, 301 ; **3.** kajrījī *rąnkó* D[5] 139_{21}, *tó* patī *szīlīmó* 156_{18}, *ſu anu*, *ſu tu* ŽCh 7, *tu* paty macy 302, *ſu* dydy *giedu* 69, *gretó* D[5] 20_{30}, *tyló* 138_{21}, 146_{14}, *kadó* D[5] 117_{17}. Пралитовское краткое неударяемое *-a* во всех жемайтских говорах исчезло : kas *pikt* ira 1547 15, *pykt* buwa ŽCh 192, *gier* 1547 17, *gin* ir reda 1547 32, *dyrb* ŽCh 324, *giwen* 304, *gięs* 297.

-ja, *-ia*

Как и *-a*, *-ja* (*-ia*) восходит к трём различным пралитовским звукам (*-jā́*, *-ja* и *-jȧ̃n*). В литературном наречии во всех трех случаях является *-ja* (*-ia*), а в говоре юговосточного нижнелитовского поднаречия окрестностей местечка Eřžvilkas и Žviñgiai в тех же случаях находим *-je* (*-e*) ; ср. SH : **1.** *-jā́* : *myne* 28, *żyne* 21, pykta *dwase* 38 (2 раза), *wale* 10, *cze* 21 ; **3.** *-jȧ̃n* : *sunke* lyga... myry 56, su *pacze* 49, 53. В говорах северозападного

поднаречия *-jā* изменилось в *-je*, а *-jān* — в *-y* (*-ę*) : **1.** *-jā* : *wzie* D[5] 28_{16}, *sīje* 20_{32}, *mīne* $32_{1,14}$, *myne* ŽCh 111, 112, *wale* 112, *Dwafe* 120, *nawje* 145, 249, diena *trete* 261, *grebieje*, *audieje* D[5] 29_4, *tretioje* D[5] 26_{27}, *cze* D[10] 6_{14} ; **3.** *-jān* : ąnt tó *sījī* D[5] 20_{33}, *deszīnouiī kojī* 139_{19}, *kajrījī* rąnkó 139_{21}, mąſty *brągy* patepe ŽCh 70, *aky* 158. В говоре Довконта в 40—50 годах прошлого столетия пралитовское *-jā* произносилось как *-je* независимо от ударения, но в настоящее время там *-je* распалось на две разновидности: *-jy* (*-ję*) в неударяемом положении (*kójy*, *Lęipójy*) и *-je* под ударением (*vejè*, *minè*). Следует особенно подчеркнуть тот факт, что нижнелитовские говоры в XVI веке на месте *-jā*, распавшегося в современных нижнелитовских говорах в зависимости от ударения на *-je* и *-jy*, имели еще *-ja* : 1547 г. *treczia* dalis 10, 12, *Karaliczia* 33, *walia* 12, 22, *duscha* 19. Изменение *-jān* в *-jy* (*-ję*) для части северозападных нижнелитовских говоров уже засвидетельствовано Катихизисом 1547 г.: *stipri* wiera tikieti 13, rąnka *stipry* 25, visa *schirdy* 4, *schirdi* 21.

-e

Конечное краткое *-e* в литературном наречии троякого происхождения: 1) из *-ē* : voc. sing. *dievè*, *tĕve*, *vĕje*[1], acc., gen. sing. *manè*, *tavè*, *savè*, 1 pl. *esmè*, *nĕšame*, 2 pl. *estè*, *nĕšate* ; 2) из *-e* : *nebè*, *tebè* и 3) из *-ēn* : instr. sing. *katè*, *sáule*, inf. II *neštè*, loc. sing. *kamè*, *žambè*, *vĕje*, *lóvoje*, *katėjė*, *širdyjė*, *dangūjė*, loc. pl. *mergosė*, *žambuose*, *katėsė*, *trisė*, *širdysė*, *pietuosė*. В юговосточном нижнелитовском говоре окрестностей местечек Eržvilkas и Žviñgiai во всех трех случаях сохраняется *e*; ср. SH : **1.** *Diewe* 9, *buste* 4 : **3.** twyrta *szyrde* 67 (по склонению основ на *-ė-*), *tame pateme* 16, *meduje* 38, *snape* 7. В северозападных нижнелитовских говорах во всех трех случаях является *-y* (*-ę*) : **1.** *wirī* D[17] 14, *Tiewy* voc. sing. ŽCh 142 ; **3.** só *īszkīlmī* D[5] 139_{17}, ſu *żwayzdy* ŽCh 35, ſu *wyrwy* 65, *kamy* ŽCh 25, *tamy* 142, *žiamamījī galī* D[5] 21_{12}, *patemī* 21_{12}, *kuny* ŽCh 143, *Tiewy* 153, *tojy* szalie ŽCh 74, *kuriojy dyinojy* 131, *tojy biedojy* 166, *lygojy* 91, *śyrdiejy* 212, *kieliejy* 25_2, *metusī* D[5] 92_{15}, *karczīmosī* 228_{10}, *rąkosy* ŽCh 155, *numusy* 22. Замечательно то, что памятник 1787 года (ŽCh) даёт рядом с зват. ед. *Tiewy* 142 с *-y* во 2 лице мн. *-e* в *eſte*

[1] [Voc. sing. *dieve*, *tĕve*, *vĕje*, kaip rodo lot. *tupe*, gr. λύκε, skr. *vrka*, gali turėti galūninį *-e* ir iš trumpojo *-e*. Plg. Būgos pastabą šios pastraipos pabaigoje. — *Z. Z.*].

82, 146, *paźiſte* 153. Это обстоятельство говорило бы за нетождественность *-e* в двух последних формах: окончание зват. ед. *-e* восходило бы к и.-е. *-e*, а окончание 2-го лица мн. ч. *-te*—к и.-е. *-tĕ*. Изменение пралитовских *-ē* и *-ēn* в *-y* (*-ę*) часть северозападных нижнелитовских говоров уже знала в XVI веке; ср. 1547 г. : *esti* 2 pl. 16, *wisamy* 15, *stany* 10, *dienaghi* 36, *galwagi* 12. Говор Forma Chrikſtima 1559 *-i* из *-e* еще не знает : *pone* 35_3 voc. sing., *kokeme didzeme warge* 34_8, ius... geide *eſte* 36_{13}.

-es

Окончание вин. мн. основ на *-ē-* во всех нижнелитовских говорах сохраняется в виде *-es* ; ср., напр., *dajlīdès* D⁵ 228_{19}, tàs *pīlès* 194_{15}. *-es* винительного мн. восходит к пралитовскому *-ēs* (лат. *faciēs*).

-i

Во всех говорах верхнелитовского наречия и в юговосточных нижнелитовского в одном конечном кратком *-i* открытого слога совпали три разных звука литовского праязыка, а именно: 1) *-ī* : nom. sing. f. *šì*, *patì*, *saldì*, *sukantì*, *mãtanti*, instr. sing. *širdimì*, *dangumì*[1]; *gì*, *ikì*; 2) *-ie* : nom. du. *dvì*, *katì*, *válti*, *sẽseri*; nom. pl. *gerì*, 1 sg. *esmì*, adv. *tolì*; 3) *-i* : 3 praes. *ẽsti*, *dẽsti*. В северозападных нижнелитовских говорах пралитовское конечное долгое акутованное *-ī* в открытом слоге отражается в виде узкого краткого *-i*, смягчающего предшествующий согласный; ср., напр. : *śì* Ms, Slnt, Als, *pati* D⁵ 63_{27}, 176_{12}, *lieti*, *śwyiſi* ŽCh 4, *gyli* 76, *aukauinti* D⁵ 140_1, dar *nebuwusi* wīs atlikta D⁵ 164_{17}, *paszaḷusi* buo 189_{23}, *toumi* D⁵ 83_{10}, *wądemi* ŽCh 84, 145_3, *ſeſermi* 12, tykiek *munymi* 77, *nesgi* D⁵ $10_{11,16}$, 12_8, 32_{22}, *lygi* gywas D, *ligi ne uźgymys* ŽCh 73, *iki* 21, *iki* ſmerte 144. Пралитовский акутованный дифтонг *-ie* в открытом конечном слоге в северозападных нижнелитовских говорах изменился в краткое открытое *-y* (resp. закрытое *-ę*); ср., напр.: *dwī dalī* D⁵ 23_{23}, *abī szalīnī sijnī* D⁵ 19_{26},

[1] [Istorinės gramatikos konspekte (LTSR Mokslų Akademijos rankraštynas KB-24) dėl instr. sing. galūnės Būga rašo (80 skiautelė): „Galūnę *-mi* rodo buvus prūsai, germanai ir slavėnai: pr. sen *mā:m* „su manimi" (plg. *mai-sei* „manęs"), sl. *tĕmь* (prie dg. įn. *tĕmi*), sen. angl. *ðaém*, sen. isl. *ſeim* „tuõ" iš ide. **toi-mi*. Augštaičių *-mi* del savo kirčio turi būti kilęs iš *-mí* [...]. Galūnės *-mi* kilimą iš prólytės *-mí* patvirtina žemaičiai su savo *-mi* . Prolytę *-mi* žemaičiai ištartų *-m* arba *-:mę*". — *Z. Z*].

dwy dyiny ŽCh 78, *dwy źuwy* 81, *ertī* nómaj D⁵ 33_{11}, *ſieśy* mieneſis ŽCh 19, *dydy ſmutkay* 42. Пралитовское неударяемое краткое *-i* исчезло: *eyt* ŽCh 283, *nejt* D¹⁰ III_4, *palījkt* D¹⁰ 1_{12} (ср. kas do *deſtys* ŽCh 22, kas *deſtys* 39). Форма 3 лица настоящего времени *eīt* „идёт", возникшая из *eīti*, говорит в пользу того, что *-y* неопределенного наклонения *eīty* (*móktī* D⁵ 111_4, *pralyity* ŽCh 32) отражает собою пралитовское *-ie* (*eītie* Ds, refl. *nèšties*), а не *-i*. Окончание 2-го лица ед. настоящего времени изъяв. и условного наклонения *-i* в северозападных нижнелитовских формах *buſi* ſeſermi ŽCh 12, ką *lyipſi* 57, *turi* 76 (D⁵ 57_{21}), *eſi* 76, *ymi* 233, *eyti* 153 (при inf. *eyty* 153), ar tó *nori* D⁵ 38_{17}, kou *bewejki* 64_{22}, *rasi* 32_9, *butumi* ŽCh 43, 129 развилось из долгого монофтонга *-ī*, что явствует из косвенно возвратной формы *dỳrbī-s(i)* „делаешь себе" и *vèstumī-s* „ты вёл бы вместе с собою, для себя", между тем как в верхнелитовских говорах то же окончание развилось из дифтонга *-ie*. Параллель нижнелитовской форме 2-го лица ед. *turì* || *turìs* находим в древнепрусском *turrì* (14×) при *turei* (6×) = в.-лит. *turì* || *turíes*. Окончание *-i* основ на *-ja-* (при имен. ед. на *-is*) в нижнелитовских говорах восходит к пралитовскому *-ī*; ср., напр.: *mólki* ar tó nori D⁵ 38_{17}, douk *dījwali* 41_{10}, o *ſałdus medi* ŽCh 253. Узкое *-i* нижнелитовских форм вин. ед. местоимений *munį* D¹⁷ 43 (prisz *muni* ŽCh 147, *muni* 6, *mąni* 163), *tawį* D¹⁷ 43 (ср. SH *muny* 4,51, *tawy* 5), *sawį* D¹⁷ 43 и твор. ед. *ſu tawi* ŽCh 77 по своему происхождению не тождественно с верхнелитовским окончанием *-e*; *-i* здесь скорее всего произошло из пралитовского *-ín* (ср. пр. *sin* „себя" вин. ед.), хотя и не исключена возможность возводить жем. *-i* к пралитовскому *-ī*.

-is

Как в открытом конечном слоге, так равно и в закрытом гласный *i* в северозападных нижнелитовских говорах является в двух разновидностях — как *-i* (закрытое, узкое) и как *-y* или *-e* (открытое, широкое). Первая разновидность нашего *-i* всегда восходит к пралитовскому долгому *-ī*, а вторая — к краткому *-i*. Пралитовское долгое акутованное *-ī̀s* отражается в следующих нижнелитовскик формах: вин. мн. *awys* D⁵ $32_{3,11}$, *trys dalys* 4_{16}, 182_{15}, *źuwis* ŽCh 81, *lygonis* ŽCh 64, 93, *dewinis Mienefis* 140, *mumis* ŽCh 144, pas *mómis* D⁵ 56_{13}, *iumis* ŽCh 130, só *mómis* D⁵ 88_1, *akstīmis* D⁵ 23_{10}, 209_9, *akmīnīmis* 23_3, 128_{24}, 148_{16}, *trymis*

ŽCh 115, *ſu ſeſermis* 107, *noſymis* 26, *krutymis* 30, *akmemis* 102, 106, 117, *ſu dydiomis aſzaromis* 10, *nógis* D[5] 234_{21}, 237_{9}. Пралитовское долгое циркумфлектованное *-īs* : *dīdis* D[5] 86_{9}, *dydis* ŽCh 23,80 (*dydiſ-is* 279), *milawsis* ŽCh 135, *ſaldziawſeſis* 52, *dydiſis* 279, *jautys* D[5] 178_{27}, *Mokitynis* ŽCh 74, 132, *żodis* 119. Пралитовское краткое *-is* в северозападных нижнелитовских говорах изменилось в *-ys* (*-ęs*) : *szīs* D[5] 161_{10}, 129_{12}, 132_{14}, *aszīs* D[5] 181_{34}, *dalīs* 149_{26}, *srītīs* 196_{5}, *debesys* ŽCh 89, та *gętys* 61, *lygonys* 90, 91, *naktys* 83, *ugnys* 268, 310, *waltys* 83; *szalīp* D[5] 26_{19}.

-u

Краткое *-u* в конечном открытом слоге может быть троякого происхождения : из пралитовских *-u*, *-ū́* и *-úo*. Случаи с пралитовским *-ū́* из нижнелитовских говоров, различающих двоякое краткое *u*, никем не отмечены. Краткое *-u* и дифтонг *-úo* в северозападных нижнелитовских говорах совпали в одном звуке, а именно, в открытом широком *-ù*. Нижнелитовское *-u* из пралитовского краткого *-u* : *tó* D[5] $55_{14,15}$, *só* D[5] 24_{23}, *nó* „nunc“ D[5] 55_{16}, *nù* D[17] 15, им. ед. среднего р. *atstó* D[5] 22_{30}, 121_{8}, *sunkó* 92_{28}, 155_{3}, *īlgó* 58_{29}, мест. мн. *trīsó* D[5] 190_{10}. Нижнелитовское *-ù* из пралитовского дифтонга *-úo* : твор. ед. tou *kartó* D[5] 62_{2}, им. дв. *dó* D[5] 19_{14}, 23_{7}, *abódó seneló* D[5] 165_{16}, *anoudó*... *tīkroió broló* 137_{5}, *módó* 165_{5}, *Dongù* D[17] 15; 1 ед. наст. *maló* D[5] 75_{21}, *essù* D[17] 50, *busiù* D[17] 54.

Мнение Бругманна (Gr. I[2] 938) о происхождении nom. du. *sū́nu* из **sū́nū* и Микколы (Urslavische Grammatik I 42) о возникновении литовского личн. местоимения 2-го лица *tù* из балт. **tū* (пр. *toū*) опровергается показанием северозападных нижнелитовских говоров.

-us

Пралитовское краткое *u* в окончании *-us* в северозападных нижнелитовских говорах отражается в виде открытого широкого *ù* : им. ед. *dąngós* D[5] 36_{15}, *sunós* 179_{8}, 224_{6}, *bóklós* 71_{1}, герундий *nutīkós* D[5] 18_{27}. В вин. мн. основ на *-a-* (*-ja-*) и *-u-* (*-ju-*) северозападные нижнелитовские говоры отражают пранижнелитовское окончание *-ū́s*, на месте которого верхнелитовские говоры имеют окончание *-ṓs* (лат. *lupōs*, лит. винит. с постпозициею *laukúos-na*); ср., напр.: *nómus* D[5] 38_{34}, *poudzius* D[5] 228_{19}, *jus* szīldę „juos“ D[5] 17_{18} (ср. 1559 г. priſch *tus* 33_{19}, *tus* kitus 39_{21}, *ius* 40_{11}; 1547 г. *tus* 4, 6, *ius* 15), *mus* „nos“ D[17] 43, *jus* „vos“

D[17] 43. Нижнелитовское окончание вин. мн. *-ū́s* в основах на *-a-* (*-ja-*) повидимому восходит к пралитовскому *-úons* (ср. юго-восточный нижнелит. местн. мн. *laukų̃nsỳ*), а в основах на *-u-* (*-ju-*) — к *-ū́ns* (ср. др.-инд. *sūnū́n*, лтш. *mūs*, *jūs*).

-ė

Пралитовское конечное циркумфлектованное *-ẽ* открытого слога в современных нижнелитовских говорах под ударением отражается в виде дифтонга *-ie*, а при неударяемости изменяется в широкое открытое *-y* (resp. *-ẹ*). Пралитовское *-ẽ* под ударением: *garbie* ŽCh 113, 291, *naſzlie* 38, *pawardie* 69, *źwayzdie* 35, *dubie* SH 41, *duktie* SH 10. Неударяемое пралитовское *ẽ* : *bobutī* D[5] 183_1, *kalwę* D[5] 28_4, *dydy upy* SH 4, *gyry* 74, *mergialy* 9, *upy* 31, *weysly* 7, *statī* D[5] 67_{31}, 130_{13}, *griebstī* 65_{30}, *dawy* SH 3. Переход пралитовского *-ẽ* в современное *-y* (resp. *-ẹ*) проходил чрез ступень *-e* (не узкое), засвидетельствованную нам Супрасльским Житием Иисуса Христа 1787 года : *daylyde* 25, *meyle* 145, *ſaldibe* 29, *ſzłowe* 69, 113, 291, *ſzulyne* 76 и *lyipe* V, *pabęgie* 20, *wede* 73 при *garbie* 113, 291 и др. (см. выше).

-es

Пралитовскому конечному *-ės* под ударением в нижнелитовских говорах соответствует *-ies* : dydios *garbies* ŽCh 72, nu *garbies* 82. Конечное неударенное *-ės* в современных северозападных говорах является в виде *-ys* : *lãpỹs* gen. sing. et nom. pl. Ms, Slnt, pri... *drewęs* D[5] 181_{10}. В конце XVIII столетия северозападные говоры на месте современного *-ys* имели *-es* : ant *źiemes* ŽCh 29, nu *żiemes* 26, ant plykos yr mykłos *żiemes* 26, yſz *ſawles* 23, yſz *iawniſtes* 26, dieł *ſmarwes* 36, *źmones* bagoćiey ŽCh 27, kytas *Paneles* 20. В юговосточных нижнелитовских говорах ударяемое и неударяемое конечное *-ės* одинаково изменилось в *-es* : ysz... *upes* SH 31, del *mergiales* 9, *żemes* 6 и им. мн. wysokes *pyktibes* 6, septines *karwes* 18.

-y

Voc. sing. *arklỹ*

-ys

Пралитовское долгое циркумфлектованное окончание *ĩs-* литературное наречие знает в двух категориях грамматических форм: 1) в имен. ед. основ на *-ja-* : *arklỹs* „лошадь“, *gaidỹs* „пе-

тух", и 2) в им. мн. основ на *-i-* : *trỹs* „три", *kártys* „жерди". Первое *-ĩs*, т. е. *-ĩs* под ударением, во всех нижнелитовских говорах сохраняет свою долготу, между тем как второе *-ĩs* подвергается сокращению вследствие неударяемости, но в северозападных говорах сохраняет прежнее качество — узкость : *akys* D[5] 33_{31}, *bĩtys* 133_{21}, *awys* D[17] 15, *awis* ŽCh 155, *śyrdis* 152, *upis* 333, *wynis* 240, *ſieśy mieneſis* 19, *daruntis* 63. Основы на *-ja-* || *-i-* (вин. ед. *brólį*, *árklį*) в среднелитовском (литературном) наречии образуют им. ед. двояко: 1) на *-is* при ударении на основе: *brólis* „брат", *káilis* „шкура", *meĩtėlis* „боров", и 2) на *-ĩs* (*-ỹs*) при ударении на окончании : *ežỹs* „ёж", *ungurỹs* „угорь". Восточное верхнелитовское наречие (ср. Барановский Заметки 14 сл.) не знает форм типа *brólis*, *káilis* : там говорят только *brólys*, *káilys*. Латыш. *brãlis* также предполагает пралатышский им. ед. на *-ĩs* (Эндзелин Сл.-балт. этюды 143[2]). Качество гласного *i* окончания имен. ед. *-is* (с ударением на основе) показывает, что и в нижнелитовском наречии, как и в восточном верхнелитовском, это окончание возникло из *-ĩs* : *jautys* D[5] 178_{27}, *Mokitynis* ŽCh 74, 132, *źodis* 119, *dĩdis* D[5] 86_{9}, *dydis* ŽCh 23, 80, *dydiſis* 279.

-o

-o является окончанием в следующих двух категориях грамматических форм: 1) род.ед. *tõ*, *kienõ*, *žaũbo*, напр. *namõ*, и 2) 3 лицо наст. и прош. времени изъяв. накл. *rãšo*, *bėgo*. В нижнелитовских говорах *-o* сохранило свою долготу под ударением, а неударяемое *-o* сократилось в *-a*. Примеры: **1.** *kyino* ŽCh 118, *Dyiwa* 69, nu wyns *antra* 20, *to sapna* SH 17, *oužoula* D[5] $21_{11,13}$, iſch *to* 1559 34_{3}, nůg *scho czeſa* 1559 36_{10}, iſch *diewa* 34_{5} ; **2.** *saka* D[5] 123_{30}, *kalą* D[5] 141_{20}, *atrada* ŽCh V, *dyrba* 4.

-jo, *-io*

Окончание *-jo*, *-io* имеется в трех категориях грамматических форм: 1) в род. ед. *šiõ*, *vėjo*, *svėčio*, 2) в 3 лице прош. вр. *pynėjo*, *ėjo*, и 3) в 1 лице ед. условного наклонения *eĩčio*, *bũčio*. В окончании *-jo*, *-io* нижнелитовские говоры *-o* сократили в *-a* при отсутствии на *-o* ударения, под ударением же *-o* сокращению не подверглось; ср., напр.: **1.** *kurio* SH 12, nůg *ſcho czeſa* 1559 36_{10}, *brola* SH 12, ysz *kiala*, *to walgia* 11, *medžia* 4, 59, *bemigtanczia* 3 (при ysz *rupeszcze* SH 23, nu *aukszcziause* kunyga

57), *ßadzia* 1547 7, *galincziaia* 11, *karia* 1559 35_{14}, *ſzodzia* 34_2; **2.** *yszeja* SH 13, *nueja* 10, *lyja* 6, *norieja* 9, *raudoja* 12, *turieja* 38 (: *turiejos* 36), *kenteia* 1559 37_1, *praſſideia* 36_{31}. В северозападном нижнелитовском говоре Супрасльского Жития Иисуса Христа 1787 на месте *-ja, -ia* везде является *-je, -e* : **1.** yſz *medie* 303, niera... *ſzalte dydie* 5, pry... *wysagalynte* 11, yſz... *dyde* ſmutka 11, dieł *dyde Sopule* 32, nie *źode* 74, to patyis *kiele* 188 ; **2.** *eie* 4, *yiſzkoje* yr atrada V, *turieje* 73, *wakśćioie* 51. В настоящее время северозападные нижнелитовские говоры на месте *-je, -e* (из *-jo, -io* чрез посредствующую ступень *-ja, -ia*) имеют *-jy, -y* : **1.** *medī* D[5] 68_{32}, 209_{22}, be *mokesnī* 168_{15}, pri *aulę* 181_{10} ; **2.** *penieję* D[17] 83, *žīnoię* D[17] 92.

Окончание 1-го лица ед. ч. условного наклонения *-čio*, хотя и не носит на себе ударения, однако *-o* не сокращает в *-a*. Последнее обстоятельство говорит в пользу переноса ударения с окончания (ср. *nu-siųsczà* Ba[1] II, *intekczé* DPo 284_{19}, *iβmeʒczé* DPo 161_{26}, *pažinczé* 144_4 при *regêcże* DPo 144_2) на основу после прекращения действия закона о сокращении неударяемого *-o* : *Bućio* ŽCh 13, *galećio* 3, *turiećio* 3 (ср. *padarîczio* DPo 138_{26}, *ſakîczio* 334_{19}), *butio* D[17] 84, *laikytio* D[17] 88.

-os

Окончание род. ед. и им. мн. основ на *-ā-* (gen. sing. *mergōs, rañkos*, nom. pl. *tōs, meřgos, rañkos*) в нижнелитовских говорах сокращается в *-as*, когда ударение падает на основу. Примеры: **1.** род. ед.: ant io *wietas* 1559 36_{25}, Po *maldos baβniczas* tarnas 36_9, *Krokuwas* Daktars ŽCh IV, ant *tos wyitas* 2, *dyinos* 4, *waſaras* niera *karſztos* 5, *giedas* 14, iki *pabągos* 21, *mykłos* žiemes 26, *duonas* ne teka 43, yſz *burnas* 59, 115, ant *žiemos*... *wyitas* 61, iki *awſzras* 82, *tōs* D[17] 43, i *joustas* miera D[5] 24_{28}; **2.** им. мн : *tos anos* D[17] 44, *uwłas* ŽCh 116, *wīssas* uppys D[5] 7_{13}.

-jos, -ios

Окончание род. ед. и им. мн. основ на *-jā-* сохраняет долготу только под ударением: *vejōs, valdžiōs* gen. sing. и *šiōs, kuriōs* gen. sing. et nom. pl. Неударяемое *-jos, -ios* чрез посредствующие ступени *-jas, -ias* (1547 г. : *iszczas* 28, *paczias* 4 nom. pl.; 1559 г.: *baſniczas* tarnas 36_9) и *-jes, -es* (ŽCh : yſz gieros *wales* V, nu *mynes* 157, ant *Mares* 83, anos *koies* 70, nom. pl. *židentes*

5) изменилось в *-jys*, *-ys*. Окончание *-jys*, *-ys* из северозападных нижнелитовских говоров знает говор Масядский и Салантский в род. ед. и в им. мн., а говор Довконта это окончание знал только в род. ед. : *-(j)es* в им. мн. сохранялось (*karès* D[6] 183_7, *gĩrres* 30_9). В юговосточных говорах окончание *-(j)es* из *-jos* сохранилось без изменения: ysz *newales* SH 72, *newales* 48 (при ysz... *newalas* 29), nom. pl. kytas *septines tuszczias* (warpas) SH 18, *septines* karwes 18, *paczes* 40, *deganczes* lampas 33, *wysokes* pyktibes 6 при gen. sing. *kurios* SH 13, ant tos *żynios* 24, *werczios* 41, *paczios* 41 (*dydios* garbies ŽCh 72, yſz *neżynios* 210).

-ūs

Окончание им. мн. основ на *-u-* (*-ju-*) *-ūs* в нижнелитовском наречии вытеснено окончанием *-ai*, заимствованным у основ на *-a-*. Как архаизм *-ūs*, но только с сокращением долготы при сохранении прежнего качества (узкости) гласного *u*, в 40 годах прошлого столетия был в употреблении в говоре Довконта: tij *sunus* D[5] 162_{15}, *lytus* 83_6 при им. ед. *sunós* 179_8, 224_6.

-ie

В среднелитовском (литературном) наречии окончание *-ie* в трех категориях грамматических форм: 1) в зват. ед. основ на *-i-* : *širdiẽ*, *kártie*, 2) в мест. ед. основ на *-a-* : *namiẽ* „дома", и 3) в им. мн. местоимений : *tiẽ*, *šiẽ*, *aniẽ*, *kuriẽ*. Категория форм типа *širdiẽ*, *kártie* в нижнелитовских говорах не существует, так как зват. ед. основ на *-i-* заменен имен. ед. : voc. oi! *awĩs* D[17] 15, oi graźi *akĩsi* D[17] 17. Судя по форме неопределенного наклонения *vestỹ* || *vèsties*, из *kártie* в нижнелитовском наречии следовало бы ожидать **kártỹ* (**kártę*). В loc. sing. и nom. pl. нижнелитовские говоры имеют *-ī* (ю.-в.) и *-ęi* (*-yi* с.-з.), фонетически возникшие из *-ie*.

-ies

Окончание родит. ед. основ на *-i-* в нижнелитовском наречии является в двух разновидностях: 1) как *-ies* при ударении на окончании : iſch linxſmos *ſchirdies* 1559 38_{29}, *ſzyrdyis* ŽCh 29, 55, *ſzalyis* 40, *akmenyis* 62, to *patyis* 188, *źuwyis* 57, *naktyis* 82, и 2) как *-ỹs* (*-ęs*) при ударении на основе: nog *ugnis* 1547 25, *materis* 10, 11, 14, *macis* 1559 34_{31}, *czeſtis* 37_{35}, *ſmertis* 34_3, 41_{35},

iki dewintoie *mienefys* ŽCh 24, *Mienefys* 138, pry *ugnys* 179, diel *ugnys* 310, be *wīlitęs* D[5] 238_{17}. Окончание *-ỹs* возникло повидимому из *-ies*.

-uo

В им. ед. окончание *-uo* ни в одном нижнелитовском говоре не сокращается в *-u* даже при неударяемости окончания; ср. ю.-в. *míénū* = с.-з. *míénọu*. Среднелитовским формам творительного ед. *kuõ, tuõ* в нижнелитовских говорах соотзетствуют *toumi, anoumi* D[17] 43 и *tù* (*tùkartù*) D[10] 3_2, *tù* łajkù 3_9, *tù* pa'iù łajkù 5_{21}). Форма *tù* из пралитовского **túo* с таким же акутом, как и в instr. sing. *gerù* при *gerúo-ju*.

-uos

На месте *-uos* среднелитовских форм вин. мн. *juõs, tuõs, anuõs, šiuõs* нижнелитовские говоры имеют *-us* (с узким *u*) из *-uns* : *tus* 1559 33_{19}, 39_{21}, *ius* 40_{11}, *jus* szīldę D[5] 17_{18}. Пранижнелитовское *-uns* могло возникнуть как из *-úons* (ср. ю.-в. *laukụ^{n}si*), так равно и из *-ûns* (по аналогии основ на *-u-* : *mùs* „нас").

-ą

Носовое *-ą* является окончанием для вин. ед. основ на *-a-* и *-ā-* (*tą̃ výrą* и *tą̃ meřgą*) и им мн. причастия наст. вр. действ. зал. (*mãtą, suką̃*). Назальность в нижнелитовских говорах сохранялась только под ударением, а неударяемое *-ą* теряло свою назальность. В части говоров носовое *-ą* изменилось в долгое *ō* (Kařtena, Kuliaĩ : *kertō*), из которого впоследствии развился дифтонг *ọu* (Skuõdas, Lenkìmai : *kertõu*). Примеры: **1.** *-ą* под ударением: *aną* ŽCh 2, *tą* 4, *ką* 43, *tą* wījtą D[5] 68_{10} (fem.) при *tou* rytą D[5] 136_{24} (masc.), *kólou* D[5] 216_6, *kertou* 120_5, *nepriderou* D[10] 245_{16}, *traukou* D[10] 167_5 ; **2.** *-ą* после ударения: ryta *meta* D[5] 55_{33}, 164_{24}, *wījtą* 68_{10}, *rytą* 136_{24}, *essó* D[5] 156_{23}, *essù* D[10] 75_1, *nessù* D[10] 7_{16}, *daró* D[5] 216_6, *nemintó* 170_{14}, 228_{31}, *nemintù* D[10] $18_{[illegible]}$, *munkù* 20_{14}, *najkīnó* D[5] 120_6.

Двойственность формы вин. ед. *tou, anou* (муж. р.) || *tą, aną* D[17] 43 (жен. р.) может быть объяснена предположением, что в *tou* отразилось пралитовское *tañ* (gr. τόν), а в *tą* — пралитовское *tāñ* (gr. τήν).

Окончание *-ją -ią* известно в тех же грамматических формах, что и *-ą*. В нижнелитовских говорах ударяемое *-ją* (*-ią*) изменилось в *-ję* (*-ę*) : uβu *ię* 1547 16, *ię* 1559 33_{10}; ŽCh 141, *ję* SH 42, *kurę* 1547 10, 33; ŽCh 34, 143, SH 26, *ſchę* diena 1559 36_{14}, *szę* pacze dina SH 52, *wiſſokę* 1559 37_{23}. Неударяемое *-ją* (*-ią*) в нижнелитовских говорах, различающих двоякое (открытое и закрытое) краткое *i*, изменилось в *-ji* (*-i*), при краткости *-ą* в пралитовском языке, и в *-jy* (*-y*), при долготе конечного *-ą* в пралитовском языке. Окончание *-ją*, *-ią* имело краткое *-ą* 1) в вин. ед. основ на *-ja-* (индоевр. *-i̯o-*) и 2) в им. мн. причастия наст. и буд. врем. дейст. зал. (*-jant-* и.-е. *-i̯o-nt-*) : **1.** *krawii* ŽCh 32, 142 (*kraugi* 1547 13, *kraughi* 1559 43_{15}), *kraujį̇* D⁵ 67_{26}, *kieli* ŽCh 34, 151 (tikra *kiely* 1547 5), *kelį* „viam“ D⁵ 210_{20}, *wieji* ŽCh 83, *welni* ŽCh 101, *treti* karta ŽCh 160, *treti* 167 (*trety* siky SH 35), *brągi* kuna ŽCh 149, *žalį* lapą D⁵ 67_{28} ; **2.** *regi* ŽCh 269, *ſmyrdi* 183, *wajksztĩnieji* D⁵ 90_3, esame... *neturę* SH 65, *szokĩnieji* 90_4, *rejki* 18_{30}, 92_{18}, 98_5, *kariaui* D¹⁰ 50_8, *nepawejksi* D⁵ 192_{11}, *busi* D¹⁰ 20_6, 41_{11}, *nebusi* 218_1, *reksi* 218_{13}, *negaliesį* 174_{19}, *nebturiesi* 179_1. Окончание вин.. ед. основ на *-jā-* в северозападных нижнелитовских говорах отражается в виде *-jy*, *-y* : *waly* ŽCh 33, 37, par *Mary* 82, 83 (ср. *Marioy* 327, *mario* 70_3), *paty* 71, mąną *patę* D⁵ 178_{18}, y *ſwety* ſzali ŽCh 42, duna *ſaldy* 148, muka *karty* 160, *ylſynty* 58, aną *nawjy* 181, *deśimtąiy* dali 133, *kajrĩję koję* D⁵ 139_{20}. В юговосточном литовском говоре прихода Eĩžvilkas и Žviñgiai пралитовское неударенное окончание вин. ед. *-jān* сохранило более древнюю ступень изменения *-je*, *-e* : dawy *żyne* SH 14, *żyne* 24, i *gyre* (gyrio) 41, *kalcze* 18, *pacze* 18, 34, *waldże* 27, *dwase* 3, *penietoje* SH 10, *żalujencze* szaka 8, *nemyrsztancze* 3, *tykrąja* wiera pamety 56. В последнем говоре пралитовское неударенное окончание вин. ед. *-jan* дало *-jy*, *-y* (этот говор имеет только открытое *i*) : *viéjỹ*, *svẽtỹ*. Форму вин. ед. м. *kialia* 51, (smarku) *wieja* 6, (giar) *krauja* 6, как показывает *trety* (siky) 35, очень рискованно считать достоянием говора Станевича (говор окрестностей местечка Eĩžvilkas) : здесь *-a* приходится объяснять влиянием соседнего верхнелитовского говора.

-ąs является окончанием исключительно в имен. ед. причастий наст. вр. действ. зал. на *-ant-*, напр.: *nešąs, sukąs* || *mãtąs, ẽsąs*. В нижнелитовских говорах неударенное *-ąs* сократилось в *-as* или *-ùs* (*-ọs*). Примеры : **1.** *-ąs* под ударением: *degąs* 1559 35_{27} (при *eſſas* $39_{13,25}$), *nemokąs* ŽCh 51, *ſergąs* 105, 305, wąndu *tekąs* 303 (при *eſſus* 55), *brókous* D[7] 16, *nedegous* 165, *werkous* 32 (при *mĩrsztós* 25), *neapweżous* D[10] 7_{15}, *kalous* 44_8, *lankous* 23_{10}, *gejdous* 13_{15}, *negeidous* 197_4, *pagebous* 56_5, *sugiebous* 131_{10}, *linkous* 82_4, *żibous* 195_1, *ketous* 240_6, *brusdous* 248_1, *nuweikous* 200_{17} (при *essùs* 32_1), *kalbous* ĩr *sekous* D[5] 4, *óżemous* 25, *dĩrbous* 38, *gérous* 183_{24} (при *essós* 7) ; **2.** *-ąs* после ударения: *eſſas* 1559 $39_{13,25}$, sakies *esas* SH 71, *eſſus* ŽCh 55, *eſus* 192, *byius* 23, *żynus* 67, ne *żynus* 51, *miektus* 67, *užlaykus* 179, 198, *myrſztus* 238, *darus* 300, *giwenus* 328, *mĩrsztós* D[7] 25, *giwenùs* D[10] 5_{14}, *wadinùs* 18_{14}, *darùs* 32_3, *essùs* 32_1, *nepažistùs* 32_5, *skaitus* 248_1, *nuźeminus* 200_{17}, *essós* D[5] 7_3, 64_{25}, *gywenós* 6, 16, *rodós* 7, *ejtós* 9, *bejtós* 32, *nudziunós* 21, *klausós* D[5] 121_{27}, *žĩnós* 156_{26}, *taupós* 227_1..

-jąs, -iąs

Именительный ед. причастий настоящего и будущего времени в пралитовском языке оканчивался на *-jant-s* : *veřčiąs, veřsiąs*. В нижнелитовском праязыке *-jans* (из *-jants*) должно было измениться в *-jens* (ср. *werkiętì, ſzawkęnti* ŽCh 243) по фонетическому закону о переходе *a* в *e* после *j* (ср. *nekiętems* ŽCh 132, *meldes* 159 3 praes., *ſpawdes* 64 3 praes.). В северозападных говорах нижнелитовского наречия, в котором *e* в дифтонге *en* (*en* + *cons.*) сузилось в *ę*(*y*), из *-jens* впоследствии должно было развиться *-jęns*, *-jyns* и, наконец, в *-jys* (*-jęs*). Носовое *-ỵ* совпало с *-į* из пралитовского *in* (ср. *kieli* „viam" ŽCh 34, 151 из **kelja-n* и *ſzali* ŽCh 42 из **šali-n*) в узком *-i* : *kiętis* ŽCh 148 (при loc. sing. *kiętyntemy* kuny 151) „keñčiąs", *bewažiouis* D[5] 32, *bewažoujis* 187_{16}, *žalouis* 104_{29}, kou jis *beweikis* D[10] 247_{23}, *busis* D[5] 199_8, *nebĩszgisis* 66_5, *gywensis* 142_{21}, *mĩrsis* 179_{26}, 118_{30}, *iwiksis* D[10] 4_3, *atwarisis* 5_{13}, *ąnturiesis* 6_9, *nuwejksis*, *nebginiosis* 37_4, *truksis* 248_2. В нижнелитовском юговосточном говоре прихода Eĩžvilkas и Žviñgiai, не знающем сужения *e* в *y* (*ę*) в дифтонге *en* (*žeñgtỹ*, *teñstỹ*), неударяемое *-jan*(*t*)*s* дало в конечном результате *-jes* : *neužkentes* SH 48 (при с.-зап. *kiętis* ŽCh 148).

-ę

-ę является окончанием винительного ед. основ на *-ė-* (*kãtę*, *lãpę*) и именительного мн. причастия прошедшего вр. действ. залога (*nẽšę*, *sùkę*). В обоих названных случаях окончание *-ę* никогда не имеет на себе ударения. В большинстве нижнелитовских говоров *-ę* винительного ед. изменилось в *-y* (*-ė*) : *dydy* ŽCh 33, 34, *źwayzdy* 35, tą *ſzulyny* 76, *pósę* D[5] 139_{18}, *żwakę* D[17] 15. Юговосточный нижнелитовский говор прихода Eĩžvilkas и Žviñgiai в вин. ед. на месте *-ę* имеет *-e* : i tą *dube* SH 41, *upe* 30, *mergiale* 10, *weysle* 8. Им. мн. причастия является в двух разновидностях: 1) *apleydy* ŽCh 59, *ſugawy* 131, *dawy* 133, *buwī* D[5] 123_{39}, *nugaławī* D[10] 234_{18}, tou *pasakī* 250_1 и 2) buwa *atneszę* SH 20, *pareję*, *radę* 20, *susiedę* 15 : *īszkajszęi* D[10] 35_{15}, *iszlaužęi* 95_{20}, *apgulęi* 114_{23}, *nusiminei* 178_{18}, *nulejdĕj* D[5] 20, *sódurīj* D[5] 21, *prikīszīj* 42.

-ęs

Окончание *-ęs* знают две категории грамматических форм: 1) им. ед. м. р. причастия прош. вр. действ. залога: *nẽšęs*, *sùkęs* и 2) род. ед. местоимения *manẽs*, *tavẽs*, *savẽs*. Ударение в причастиях всегда падает на основу, а в род. местоимения ударение может падать как на окончание, так и на основу. Причастия: *Buwes* SH 16, buwa jau *pasenes* 8, *pawarges* 11 — *dawys* ŽCh 33, *darys* 43, *yſzgyrdys* 10, *užgymys* 72, *paſiutys* 134, *tarys* 145, *gawęs* D[10] 182_{23}, *pasiklowęs* 123_3, *atpidęs* 133_{21}. Местоимение: *manęs* 1547 4, *munęs* ŽCh 129 при nu *munys* ŽCh 76, *tawys* 11, *ſawys* VIII, *mùnęs*, *tawęs*, *sawês* D[17] 43, *mąnęs* D[5] 34_{19}.

Причастия *klawpęs* ŽCh 52, 53, 140, *kielęs* 67, 82, 155 = *kielęis* D[10] 57_5, *linkſminęs* ŽCh 74, *stoięs* 98, 144, *ſtojęs* 172, *nemokięs* 104 = *mokęis* D[10] 131_{23}, *ſiedęs* ŽCh 170, 214 = *siedījs* D[5] 20, *paraszęis* D[10] 35_{12}, *nusiautęis* 47_{12}, *wilęis* 74_{16}, *apwożęis* 115_{22}, *grumęis* 123_3, *rižęis* 177_{12}, *warżęis* 214_2, *radęis* 225_{16}, *nebaręis* 245_{14} своим *-ęs* (*-ęis*, *-ījs*) нисколько не противоречат закону о сокращении конечного слога при отсутствии на нём ударения, так как во всех этих случаях *-ęs* возникло из *-ęs* + возвратное местоимение *si* : *klaũpęs* из **klaũpęsỹ* < **klaupens-si*.

-į

Носовой пазвук гласный *-į* сохраняет в некоторых юговосточных нижнелитовских говорах (Kvĕdarna) в окситонических формах (напр.: *šįn*, *kurįn*), а в баритонических формах носовой па-

звук изчез во всех нижнелитовских говорах. Баритоническое *-į* в северозападных нижнелитовских говорах дало краткое узкое *-i* : *pīlį* D⁵ 196_{13}, *szį akmīnį* D⁵ 178_{17}.

Что скрывается под *-i* нижнелитовских форм именительного мн. причастия наст. вр. *regi* ŽCh 269, *ſmyrdi* 183, вряд ли удастся кому установить, так как в *-i* совпали пралитовские *-in* и *-jan*. Другие падежи того же причастия скорее всего свидетельствуют в пользу *-jan* ; ср. mieſzłays *ſmyrdyntes* ŽCh 184 (*yn* из *en* < *jan*; из *in* было бы *in*), *źidentes* nom. pl. f. ŽCh 5.

-įs

Окончание *-is* (с узким *i*) нижнелитовских причастий *galis* D⁵ 66_{9}, *regis* 29_{31}, *tóris* 20_{6}, *norys* „хотя" 61_{22}, 103_{30} одинаково может восходить как к пралитовскому *-in(t)-s* (ср. в.-лит. *mylį̃s*, *mýlintį*), так и к пралит. *-jan(t)-s* (ср. *ſmyrdi* ŽCh 183 при instr. pl. *ſmyrdyntes* ŽCh 184). Ср. Źiwatas Jezaus Kristaus. Wilniuj 1853 : *busęnt* 152, *siedenti* acc. 165, *tilent* 164, *tebkłausiniejęnt* 167, *atejsęnt* 245, *iszganisęnt* 245 (*nerejkint* 169).

-ų

Окончание *-ų* имеем в четырех категориях грамматических форм: 1) в вин. ед. основ на *-u-* (*sū́nų*, *dañgų*), 2) в род. мн. всевозможных основ (*žam̃bų*, *dantų̃*, *pačių̃*), 3) в 3 лице условного накл. (*eĩtų*, *nèštų*) и 4) в супине (*kùltų*, *nẽštų*). В первой, третьей и четвертой категории форм *-ų* возникло из пралитовского дифтонга *-un*, а во второй — из пралитовского дифтонга *-uon* (гр. -ων, напр., в χηνῶν, ὀδόντων). Первая и третья (четвертая категория в нижнелитовском наречии исчезла) категория грамматических форм, никогда не имеющая ударения на окончании, в нижнелитовских северозападных говорах *-ų* сократила в узкое *-u* : **1.** *alu*, *mīdu* darę D⁵ 21_{32}, tokį *żmôgû* 175_{21}, nedorą *sunû* 176_{4} ; **3.** ie *żinotu* D¹⁰ I_{12}, *butu* D¹⁷ 56, *brauktu* D¹⁷ 68. Вторая категория грамматических форм (род. мн.) удерживает носовой пазвук окончания *-ų* в нижнелитовских анусварных говорах (Kvědarna, Rietãvas), если ударение стоит на окончании; в противном же случае пазвук исчезает. Ср., напр., *tų̃n* „τῶν", *trijų̃n* „τριῶν, лат. trium", *avjų̃n* „ὀίων, лат. ovium", *šunų̃n* „κυῶν, др.-инд. çúnām", *pęiminų̃n* || *pīminų̃n* „ποιμένων" при баритонических *vī́ru* „др.-лат. *virom*", *káušu* „др.-инд. *kóçām" и др. В говоре Довконта из *-ų* получилось под ударением долгое *-ū*, после же ударения — краткое узкое *-u* : nu... *lytû* ĩr *spejgû* D⁵ 17_{19}.

XXII. ИСЧЕЗНОВЕНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ ЯЗЫКА, ЛИШЕННЫХ МОРФОЛОГИЧЕСКОГО ЗНАЧЕНИЯ[1]

Язык, как продукт деятельности психофизической организации человека, в своей истории подвергается различным изменениям в зависимости от изменения в тех сложных комбинациях причин, которыми обусловлено его существование. На изменении звукового состава грамматических форм в языке отражается не только физическая, но и психическая сторона человека. Под физическою стороною звуковых изменений понимают изменения, вызванные изменением артикуляции индивидуального произношения. Изменения прагр. *ā* в ион. *η*, и.-е. *ū* в сл. *ы*, и.-е. *o* в герм., алб., балт. *a* относятся к числу изменений физического (физиологического) характера. Замена одного звука другим, одной морфемы другою являются изменениями психического порядка. Сюда, напр., относятся: замена окончания твор. мн. *-ы* чрез *-ами* (по аналогии с *жена-ми*) в р. *волками*, замена окончания род. ед. *-ѣ* в *душѣ* окончанием *-ы* (по аналогии с *жены*) в р. *души*, замена окончания им. мн. *-ūs* в *sûnūs* окончанием *ai* (по аналогии с *tėvai*) в лит. диал. *sūnaĩ* и др.

Звуковые изменения первого рода называют фонетическими, а изменения второго рода — аналогичными, вызванными по закону психической ассоциации. Звуковые изменения нефонетического характера не исчерпываются одной аналогией. Есть целый ряд нефонетических изменений в звуковой стороне слов, — таких изменений, для объяснения которых аналогия не годится.

[1] [Straipsnis nebaigtas. Spausdinamas pirmą kartą. Rankraštis saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne kartu su pluoštu šiam darbui surinktų pavyzdžių bei išrašų (signatūra — *D 486*). — *Z. Z.*].

Интересующий нас психический фактор нефонетических изменений слов производит в языке не замену одних морфологических элементов другими, как это имеет место при так называемой аналогии, а совершенно их устраняет (отбрасывает). Нефонетическое устранение звуков и даже целых морфем происходит либо путём отпадения (ἀπο-κοπή, в абсолютном конце слова), либо путём выпадения (ἔλ-λειψις, не в абсолютном конце слова). Случай отпадения будем иметь, напр., в р. *мать* из *мати*, лит. *šiañdien* „сегодня" из *šiañdieną*, а случай выпадения — в лит. твор. мн. *mergõms*, *vagimìs* из *mergomis*, *vagimìs*. Отпадение (ἀποκοπή) гласного принадлежит к явлениям конца слова. Выпадение (ἔλλειψις) одинаково возможно как в конце, так и в середине слова (ср. лит. *rãt-lankis* при диал. *rãta-lankis*).

Конечный слог двусложных и многосложных слов может исчезать (отпадать) как фонетическим, так равно и нефонетическим путём. Фонетическим путём, напр., исчезли в славянских языках конечные *-ъ* и *-ь* (*сон*, *дѐн*), а в нижнелитовских говорах пралитовские краткие *-a* и *-i*.

В языке подвергаются устранению обыкновенно только те элементы языка, которые тем или иным путём лишились прежнего морфологического значения. Любая морфема любой грамматической формы лишается своего старого значения при переходе из одной части речи в другую. Когда, напр., форма имени существительного, прилагательного или глагола принимает значение наречия, то морфема, прежде служившая показателем падежа или лица, вследствие неразличения наречием категории падежа-лица может быть отброшена, ср. *vãkar(ą)* „вчера", *rýt(ą)* „завтра", *как(о)*, *так(о)*, *kiek(a)*, *tiek(a)*, м.-р. *зась* „прочь" (*за ся*), *dieva(s)ži(no)*, *спасибо(г)*, *нáдо(бть)*.

В позднейшей стадии развития языка даже морфологизованные флективные элементы (падежные и личные окончания) подвергаются нефонетическому изменению, т е. более длинные морфологические элементы сокращаются путём отпадения или выпадения краткого гласного, если с последним не связывается какое-либо представление значения флексии. Так, напр., в литовских говорах формы 1 и 2 лица мн. *nẽšame*, *nẽšate* лишились конечного *-e* по той простой причине, что с ним не связывалось представление значения ни лица, ни числа. Исчезновение конечного *-и* в им. ед. *мать* и *дочь* произошло вследствие того, что с ним не ассоциировалось представление значения имен. падежа

ед. числа. В северновеликорусских говорах в твор. мн. *мозгами* и *женами* исчезло *-и*, так как с *-и* более не связывалось представление значения твор. падежа: творительность также хорошо передавалась и формою без *-и*, т. е. *мозгамь*, *женамь*. Совпадения с дат. мн. не было: *-м* в дательном ведь было твёрдое. Дательный совпал с творительным в одной форме только впоследствии (ср. твор. ед. *путём* < др.-р. *путьмь*, твор. ед. *тем*, мест. ед. *том* < др.-р. *тѣмь*, *томь*). То же самое нужно сказать и относительно потери окончания *-у* (*-ѫ*) в твор. ед. *ženój*, *dušój* (*женою*, *душею*) [но *кóстью*, *матерью*].

XXIII. BALTICA
В „ПРАСЛАВЯНСКОЙ ГРАММАТИКЕ“ Г. А. ИЛЬИНСКОГО[1]

[Archivum philologicum I 1930 37—68]

37 **1.** Стр. 33 (§ 31). Иранское происхождение слов *чаша*, *пенька* и *хомьстор* (хомяк) более чем сомнительно. *Чашу* нельзя отделять от прусского слова *kiosi*, так как последнее не может быть заимствованием из пл. *czasza*. Возможно, что славяне и пруссы название „чаши“ заимствовали из неизвестного нам языка в форме **kiāsiā* и **kiāsī* (в первоисточнике вместо *a* и *s* могло быть также *ō* и *š*).

Пеньку в виду малорусской формы с *е* (а не *і*) следует выводить из **пьн-ька* и видеть здесь тот же корень, что и в сл. *пото* или лит. *pántis* „путо“, *pinù* „плету“. **Пынька* является таким растением, волокна которого идут для витья веревок.

Хомяком называют не только живущего в норах зверка „cricetus frumentarius“ (нем. Hamster), но и „крысу“ (Даль IV[3] 1219). Жемайты (нижние литовцы) Тельшевского уезда Ковенской губернии (напр., в приходах Alsědžiai „Ольсяды“, Ylakiaĩ „Иллоки“, Salantaĩ „Саланты“ и др.) „крысу“ называют *kãmas*
38 (диал. *kàms*, род. *kãma*, дат. *kàmǫu*), т. е. почти также, как и пермяки (*хомя́к*). Лит. *kãmas* „крыса“ отличается от латышского *kāmis* „хомяк“ вокализмом, а потому для последнего слова невероятно русское происхождение. В балтийских формах *kamas* (лит.) ‖ *kāmis* (лтш.) имеем такой же случай чередования краткого с долгим, как и в следующих: лтш. *lase* (лит. *lãšas*) BW

[1] Г. А. Ильинский Праславянская грамматика. Нежин, Типо-лит. „Печатник“, бывш. насл. В. К. Меленевского. 1916, стр. XXVIII+536. 8°.

18139, 30014,1, Magaz. XIV, 1 153 || *lāse* BW 4386, 15958 „капля“, лтш. *velì* BW 27364 || *vēli* BW 27434 var., лит. *vĕlės* „души умерших“, лит. *rãgės* || *rõgės* „дровни“, лит. *durà* || лтш. *dūre* „пешня“ и др. — Происхождение „хомяка“ даже после привлечения к сравнению литовского материала попрежнему остается темным.

2. Стр. 39 (§ 37). Германское происхождение „меча“ приходиться считать недоказанным: ведь славянское *е* или *ь* ни в коем случае не могло образоваться из германского долгого *ē* (гот. *mēkeis*).

**Koldędzъ* „колодец“ в виду литовской параллели *šul-inỹs* „колодец“ (: *šùlas* „столб, колода; клёпка“) приходится считать славянским образованием от *колоды*. Что касается словообразовательной стороны, то ср. в.-р. *деревя́га*, *комя́га*, пл. *komięga* (к лит. *kam-ienas* „ствол“).

Вместо *рьрть* и *rědъky* в качестве основных форм следует выставлять *рьрьть* (resp. *рьрьтъ*, откуда лит. *pipìras* „перец“ Изв XVII, 1 2) и *rьdìky* (ср. лит. заимствование из русск. *ridìkas*) или *redьky* (пл. *rzodkiew*). Лтш. *rutkis*, род. *rutka* „редька“ из пралтш. **rudika-s* (ср. *dùns* из **avinas* „баран“, *pērklis* из *pereklis* „гнездо“, *kùngs* из **kunigas* „барин“ и др.) вместе с лит. диал. (Dùsetos „Дусяты“) *rudìkas* восходят к кривичской форме **rъdьkъ*. В форме **rъdьkъ* *ъ* получилось из *ь* после отвердения *r*; ср. лтш. *krusts* „крест“, предполагающее кривичское **krъstъ* из *крьстъ*.

3. Стр. 40 (§ 38). *Валандаться* своим формантом *-анд-* напоминает финнизмы (см. J. Kalima Die ostseefinnischen Lehnwörter im Russischen. Helsingfors 1915) *арандать*, *бурандать*, *вляжандать*, *кобандать*, *корандать*, *ловандать*, *мяляндать*, *нюгандать*, *порандать*, *ряжандать*, *урандать* и др.

39 Литовское происхождение *яндовы* сомнительно. Из лит. *indauja*[1] фонетическим путем *яндсва* не могла развиться.

Список литванизмов русского языка, который дает нам автор праслав. грамматики (*янтарь*, *ковш*, *зубр*), может быть дополнен следующими: *пуня*, *жлукто*, *стирта*.

4. Стр. 52 (§ 49), 313 (§ 246). Лит. форма *motė̃* „жен(щин)а“, с которою обыкновенно оперируют лингвисты (ср., напр., Berne-

[1] Это слово приводит С. П. Микуцкий в рецензии на словарь литовского языка Г. Нессельманна (3 вып. Известий II-го Отделения Академии Наук. Отдельный оттиск с датою 25 марта 1852 г.; стр. 9) : *indauje* (от *indas* посуда) *ендова*.

ker SEW II 27, Boisacq Dict. 635, Hirt Akz. 227, Mikkola Ursl. Gr. I 50, Trautmann Altpr. Sprachd. 124, 230, 381, Walde EW s. v. *mater*, Brugmann Gr. I² 163, 342, II 1² 333, II 2² 125, 297, KGr. 78, 109 при *mõtė*! Gr. II 2² 277), не существует ни в живом языке, ни в памятниках. *Motė* является изобретением Куршата, что явствует из собственных его слов, гласящих: „*motė* N. Sing., Frau, Weib, findet sich nirgend in Gebrauch, dafür immer nur *moterißkė*“ Kurschat Grammatik der litt. Sprache S. 208, § 741. Даукша Postilla 1599 года (изд. Э. А. Вольтера) пишет *móte* 95_{25}, 9_{6} (2 раза), $_{12}$, род. ед. *móteres* 95_{8}, Postilla Даукши 1599 года по оригиналу: *móte* 462_{9}, $464_{14,17}$, 519_{31}, $561_{5,9,13}$; род. ед *móterę̃s* 344_{19}, 464_{48}, *móterias* 464_{13}, *Moterias* 504_{20}; им мн. *móterias* 474_{31}, *móterias* 481_{18}; род. мн. *móteru* 464_{17}, 599_{51}; дат. мн. *móterimus* 464_{14}; твор. ед. *su móterimi* 488_{10}. Ruhig Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon... Königsberg 1747 пишет *mótė* I 90, *mótė* II 109 *mótė*, *ters* II 395: Mielcke Littauisch-deutsches und Deutsch-littauisches Wörter-Buch... Königsberg 1800—*móte*, *ters* auch *tês* II 143 п. с. *Ehemahl*, kunnigaikßczio *mótė* II 204 п. с. *Fürstin*, wyro *mótė*, *ters* II 532 п. с. *Weib*; Юшкевич Литовский словарь—им. ед. *móteris* I 342 п. с. *drauguõlis*, род. мн. *móterų* I 193 п. с. *baronas*, 220 п. с. *blyzgis*. Тот факт, что Шлейхер в своем Lit. Lesebuch вместо *mótė* пишет *motė* (т. е. *motė̃*), столько же говорит в пользу действительного существования формы *motė̃* с ударением на окончании, сколько же написание И. О. Яблонского *mõtė* (рядом с *mótė* у Юшкевича Лит. сл. I 489 п. с. *gulova*) в пользу восходящего (geschleift) ударения гласного *o*. Как Шлейхер (Gera *motė* vyrui kelĩ rodo. Piktoji *motė* vyrui kelį užkerta Lit. Lesebuch 90) и Куршат (*motė̃*, auch *mótė*, *-ters*, Weib Lit. Gram. 210, § 748), так и Яблонский снабдили ударением и интонацией вышедшее из употребления слово *mótė* по догадке. Даукша, Руиг и Милке в один голос говорят, что „жен(щин)а“ до конца XVIII столетия называлась у литовцев *mótė*, род. *móter-es* или *móters*. Древность ударения *mótė* подтверждают не только пр. *mūti* (из **mãtė̃*) и лтш. *mãte* „мать“, но и вост.-лит. и жемайтское *móteris*, род. ед. *móteries*, род. мн. *móterų* „жен(щин)а“. Лит. *mótyna* „мать“ является уменьшительною формой к *mótė*. При им. ед. **motė̃* уменьш. было бы **motýna*; ср. *lentýna* „полка“ при *lentà* „доска“. Основа

móter-[1] благодаря двусмысленности именительного ед. *mótė* (ср. *sáulė* „солнце“, род. *sáulės* при *jentė* „ятровка“, род. *jenter-es*) в некоторых говорах приняла вид основы на -[*i*]*ē*- (*mótė*); ср. Adomu (дат. ед.) buwo... Roiuy priduota vżu *mote* (вин. ед.) Iewa. Kniga Nobażniſtes... Kiedayniſe 1653 p. 262); pataſs ne pateptas irá *Motes* (род. ед.) ir wira l. c. 263; *motey* „żenie“ Punktay Sakimu Ширвида 1644 г. стр. 187; kienogi iβ jû bus ana *Mote* (им. ед.)? Kadangi ſeptijni jû turėjo ję už *motę* (вин. ед.) Новый завет 1701 г. Luc. 20, 33 при wijras tegul ne apléidźia *moteries* Посл. Павла к Коринф. 7,1.

5. Стр. 52 (§ 49). Лит. глагол *bóju, bójau, bóti* не имеет ничего общего с сл. *bajati* и гр. дор. φᾱμί, так как его основное
41 значение не „спрашивать о чем“, как переводит Ильинский Куршата, но „побаиваться“ (Явнис лит. *nebóju* переводил „non timeo“), откуда развилось значение „обращать внимание“ (ср. Лит. словарь Юшкевича под словом *bóti*). *Bóti* „бояться, пугаться“ (ср. пл. *bać się*, др.-англ. *beofian* из **bi-bōjan* Streitberg Urgerm. Gr. 56) — Kõ *pa-bójai* (чего ты испугалась) peĩ šiàs trìs nedėlėlès? Фортунатов и Миллер Лит. нар. песни № 6. *Bóti* „обращать внимание“, „принимать к сведению, в расчет“, „не игнорировать“ — Aš tõ niẽko *nebóju* ; añs manì *pabójo* „он заметил меня, обратил на меня внимание“ Kvėdarna „Хвейданы“. От *bóti* „бояться || обращать внимание“ образовано наречие (твор. мн.) *bõtais* (ср. Лит. словарь Юшкевича п. с.): mùn nẽ *bõtais* nebùvo „мне было безразлично, я даже и в ус не дул“ Alsėdžiai.

6. Стр. 56 (§ 52). Не смотря на срб. *svȉjet svȉjeta* (чакав. *svét svéta* Leskien Untersuch. Leipzig 1893 S. 570) в литовском вопреки Ильинскому нужно писать не **sviẽtas*, а *sviétas* (Изв XVII, 1 7, Куршат и все известные мне говоры).

7. Стр. 56 (§ 53). Лит. *sėmens* (мн. ч.) следует переводить не словом „посев“, а „льняное семя“; ср. *sėmenìnis* aliẽjus „льняное масло“. Фин. *siemen* (ср. пр. *semen* „семя, зерно“) может служить доказательством, что некогда и в литовском языке *sėmen-* (ср. род. мн. *sėmen-ų* Dùsetos, Suv. Naũmiestis „Владиславов“) или *sėmen-* (ср. род. мн. *ſemenų* Даукша Post. 119_{28}) обозначало вообще „семя“; ср. *sėmenija* „пора, время, когда следует сеять“ (Dùsetos).

---

[1] Daniel Klein Grammatica Litvanica. Regiomonti 1653 : *mote* uxor, Dualis *dwi moteri*, Pluralis *moteres* 25. *Mote* (Uxor, G. *Moteries*) et contractè *moters* D. *Motery*. V. ô. *Mote*. Plur. N. *moteres* Ac. *moteres* 53—54.

8. Стр. 63 (§ 58). Вместо „оставаться прилипшим“ лит. *lìpti* следует переводить „липнуть, прилипать к чему, льнуть; приставать к кому“, „взлезать resp. слезать, лазить“.

9. Стр. 64 (§ 59), 225 (§ 188, 1). Куршат в лит.-нем. словаре под словом *mūsas* „плесень“ дает множ. число *musaĩ*. В форме именительного мн. *musaĩ u* является несомненною опечаткой вместо *ū*, как это ясно видно из формы *mūsaĩ*, данной Куршатом под словом *mūsū́tas*. Несуществующая в живом языке форма
42 **musaĩ* (опечатка вм. *mūsaĩ*) почти всеми лингвистами отождествляется с сл. *мѣхъ*; ср., напр., Brugmann Gr. I² 110, Fick III⁴ 327, Meillet Études II 237, Walde EW п. с. *muscus*. В вост.-лит. говорах (напр., в Dùsetos, Ušpãliai „Ушполь“) *mūsas* является singulare tantum (pìnigą *mūsù* aptráukė). Рядом с *mūs*-литовским говорам нечужда параллельная форма с кратким *u*: *mùsos*, род. *musę̃* „плесень“ (*musomìs* aptráukė Salantaĩ), *ap-musóti* „оплесневеть“ l. c., *musojaĩ*, вин. *musójus* „плесень“ Kvĕdarna, Salantaĩ.

10. Стр. 64 (§ 60). *ь* в германском заимствовании *осьтъ* „уксус“ восходит не к долгому *ī* (гот. *akeit*), а к краткому; ср. др.-сакс. *ecid*, др.-англ. *eced*. *ь* в *мьчь* „мечь“ ни в коем случае не может быть отражением готского долгого *e* (*mēkeis*).

11. Стр. 67 (§ 63). *a* в лит. слове *kvãpas* „дыхание, запах“ отражает не и.-е. *ə*, а индоевропейское *o*, как это наглядно видно из членов чередования *kvepĕti* „пахнуть“ || *pa-kvìpo* „начало пахнуть, запахло“ (ср. *drebiù* при *drìbo*, *krečiù* при *krìto*). *Kvãpas* : *kvepiù* = *dãgas* : *degù* = *tãkas* : *tekù*.

Лит. *stataũ* следует переводить не словом „*помещаю“, а „ставлю, строю (напр., дом, namùs, tróbą *stataũ*)“.

12. Стр. 72 (§ 68). Форма **navas* „новый“ чужда как старому, так и современному литовскому языку; она является изобретением Нессельмана (Wörterbuch der Littauischen Sprache. Königsberg 1850, S. 416) : „*Nawas, a*, eine, wie es scheint, ältere Form für *Naujas*, neu; daher *Nawatnas, o*, m. ein Neuling (Bd.) Vlg. indeſs Poln. *Nowotny, Nawinne, ês*, f. Name eines Dorfes bei Goldapp, auch *Naujëna* genannt. *Nawikaulis, io*, m. = *Naujikaulis* s. d. unter *Naujas*“. *Navãtnas* „merkwürdig, interessant“, *navatnas* daiktas, *navatnaĩ* adv. „merkwürdig“, *navãtnastis, -ies* „das Wunderding, die Seltenheit“ (Mitteil. der Lit. liter. Gesellsch. I 229 из Шадова — Šeduvà) являясь заимствованием из польского языка (*nowotny, nowotność*), не может считаться потомком несу-

43 ществующего лит. **nava-s. Navì-kaulis* „навья косточка“ (Baisógala, Mielcke Wb. I 111, II 232), как показывает жемайтское (напр., в Kvĕdarna) *naujõs* káulas, совершенно непричастен к *nav-* „новый“, а является заимствованием из русского языка (*навья* кость). Название деревни *Navinė* произошло из *Naujìnė* вследствие выпадения *j* перед *i* ; ср. лтш. *savińa* BW 7958 var. из *saujińa* уменьш. от *saũja* „горсть“, вост.-лит. (напр., в Dùsetos) *greĩmas* „плёнка на молоке“ из *grėjìmas* (ср. лтш. *kreims* при *krējums*), *klaĩmas* „гумно“ из *klājìmas* „klojìmas“.

13. Стр. 80 (§ 76). Форма инфинитива лит. **pa-si-baudyti* „подыматься“ восстановлена Бецценбергером Beiträge zur Geschichte der Litauischen Sprache 311 на основании 3 лица прошед. времени *pajsibaude*, т. е. *pa-si-baudė* „он собрался (+ инфинитив *kéltis* „встать“, *eĩti* „идти“, *važiúoti* „ехать“ и др.)“. В живом современном языке инфинитив имеет форму *pa-si-baũsti*, *baũstis* (ср. Юшкевич Лит. сл. под сл.); ср. *baustis* „wybierać się co robić“ при *bausti* „karcić, napominać“ Kossarzewski Lituanica 133a; *baudžiúos* važiúot bažnýčią (Šakýna „Шакиново“), Prancìškus *baũdės*, *baũdės*, ir atẽjo (l. c.) ; *baũdžiasi* eĩt į Alvìtą (S. Naũmiestis) ; *Baudas* (жем. вм. *baũdžiasi* „собирается“) kaip kieksztaj i óżmarį liektĩ (Довконт Apiniû aug. 49) ; жем. *su-si-baudu*, susitaru (Довконт Żodrodys 9 п. с. *conjuro*), *susibaudžiù* „conspirationem ineo“ (Jaũnius).

Baudžiúo-si развило значение „собираюсь“ из значения „заставляю, принуждаю себя“, как можно полагать на основании выражения atẽjo į pẽklą, *baũdžia* rãšto, vélnias nedúoda (Basanavičius Liet. pasakos. Medega mitol. I 38) „пришел в ад, требует подписи, а чорт не дает“, vélnias *baũdžia*, kàd pasirašýtų l. c. I 41 „чорт настаивает, чтобы он подписался“. Ср. *baũdinti* „возбуждать охоту; побуждать, поощрять“ (Alsĕdžiai, Švĕkšna).

Тот же вокализм, что в сл. *buditi* (и.-е. *bhoudh-*), является и в лит. *baudžiù*, *baũsti* „настаивать, принуждать, требовать; наказывать“.

Сл. *bljudǫ* из и.-е. **bheudh-* : лит. *baudžiù* из и.-е. **bhoudh-* =
44 лтш. *bèidzu* : лит. *baigiù* „оканчиваю“ = лит. *léidžiu* : лтш. *laîžu* „пускаю“ = сл. *meljǫ* : лтш. *malu* (лит. *malù*) „мелю“ = лит. *stẽna* „стонет“ : р. *стонет* и др.

14. Стр. 84 сл. (§ 81 а). И. М. Эндзелин Изв XV, 2 198—215 в статье „О судьбе носовых звуков в латышском язы-

ке" доказал, что латышскому праязыку были известны перед губными согласными *b* и *p* дифтонги, как оканчивающиеся на губную носовую *m* (*am*, *em*, *im*, *um*), так равно и на зубную носовую *n* (*an*, *en*, *in*, *un*). Пралатышские дифтонги с *m* во второй части перешли без изменения в современный латышский язык (*gramstît*, *grèmdêt*, *grimt*, *grumstît*), между тем как дифтонги с *n* во второй части подверглись так называемой „вокализации", по которой пралатышское *an* изменилось в современное *uo*, пралтш. *en* — в *ie*, пралтш. *in* — в *ī* и пралтш. *un* — в *ū* (*kuôduõls* = лит. *kánduolas* „ядро", *cìešu* = лит. *kenčiù* „терплю", *grìda* = лит. *grindà* „половая доска, мостовина", *jûgs* = лит. *jùngas* „иго, ярмо"). Лтш. *zùobs* „зуб" (лит. *žambas*) является потомком не и.-е. **ĝómbho-s*, как полагают языковеды, а и.-е. **ĝónbho-s*. Если бы из **ĝonobho-s* (ср. др.-в.-н. *knebil* Hirt Abl. § 643 и р. *знобить* при пл. *zrębić*, р. *зябнуть*, *прозябать*) в индоевропейском праязыке образовалось бы **ĝómbho-s* (с уподоблением зубного *n* перед губным *b*), то в таком случае латыши говорили бы не *zùobs*, а **zàmbs* (ср *sìmts* „сто", *rimt* „успокаиваться", *gremzt* „скрести"). В виду всего этого следует полагать, что и праславянский язык получил от своего предка **ĝónbho-s* (р. *зуб*), **ronb(h)o-s* (пл. *rąb*) с неассимилированным *n* перед губным *b(h)*.

15. § 81 b. Лит. *mandrùs* имеет значение „хитрый; надменный, спесивый", повидимому, только в Прусской Литве, между тем как по сю сторону рубежа является в том же значении, что и пл. *mądry* „мудрый" (Юшкевич Лит. сл. II 10 s. v., Plókščiai „Благословенство", Mósėdis „Мосяды"); ср. *mándrauti* „спесивиться, важничать; франтить" (Plókščiai). Вост.-лит. *mañdras*, *mandrà* „франтящий", *mandréiva* (дер. Pažiegė в прих. Dùsetos) или
45 *mandréila* (дер. Vozgĕliai в том же прих.) „франт", в виду *an* вместо ожидаемого в Дусятском говоре *un* (ср. дусятские формы *runkà* „rankà", *rundù* „randù, нахожу", *brúngus* „brángus, дорогой"), следует признать полонизмом. Если лит. (не дусятское!) *mandrùs* не заимствование из польского, то оно принадлежит к той же этимологической группе, что и: a) лтш. *muodris*, жен. *muodra* „живой, проворный, бодрый" : *muôdît* „будить", *muôstiês* „просыпаться", b) лит. *manda* „проба, испытание" Довконт Рукоп. словарь п. с. *examen*, *experiment* (toké *manda* arba praba Kning. med. siekłû 23), *mandyti* „пробовать, испытывать" l. c. под словом *probować* (Ne wiena karta *mandę* jì atsikéltì ìr biegtì Daukantas Ugnęs kn. 48; *mandę* bernelis mąną budelį, ir mąną

augumelį Daukantas Dajnes 67), c) *mañdagus* „приличный, благовоспитанный, вежливый (Mielcke Wb. II 440); wspaniały, zacny (Kossarzewski Lituanica 48b в вост.-литовской форме с *-un-*); расторопный, ловкий (Юшкевич Лит. сл. II 10 s. v.)“: *mandagiju, -gyti* „муштровать“ (Юшкевич l. c.).

Лит. *muñdras* „живой, проворный; веселый, бодрый“ (Kàs táu keñk sèsel, tù mán teĩp smūtnà iř povisám ne *mundrà* iššiūri Schleicher Lit. Lesebuch 165) или *mundrùs* (Kurschat D.-lit. Wb. I 105 „munter“, *mundriù* od. akýlu padarýti „munter machen“ I 124, *muñdrios* ãkys „lebhafte Auge“ I 126, II 15, adv. *muñdriai* II 139 или *mundriaĩ* II 15 : *mùndrinimas* „Aufmuntern“ I 111) в виду параллельной формы *mudrùs*[1] приходится отделить от *mandrùs* и сопоставлять с лтш. *mudîgs* „старательный, рачительный“ (oppos. *slinks*) BW 12289, *mudît* „побуждать, погонять, торопить, понукать“.

16. Стр. 86 (§ 82b). Лит. *gųnžỹs* „птичий зоб“ известно нам из тех жемайтских говоров, в которых долгие *ī* и *ū* перед *s*, *š* и *ž* назалируются (K. Būga Kalbos dalykai Kaunas 1910 p. 52),
46 т. е. где вместо *trỹs* „три“, *jūs* „вы“, *didỹsis* „большой“, *gýsla* „жила“ (= пр. *-gislo*), *skýstas* „жидкий“ [= пр. *skijsta-* „чистый“][2] говорят *trĩns*, *jūns*, *didĩnsis*, *gĩnsla*, *skĩnsts* (Kvědarna, Rietãvas). В ворнянском (Varniaĩ Тельш. у.) говоре даже новое *ū*, возникшее из *uo*, назалируется, напр., в следующих формах: *glúnsnis* из *glūsnis* = *glúosnis* „ива“ (или *glúosis*, *-io* Jūžintaĩ), *búnži* из *būži* = *búožė* „набалдашник; безмен“, *šūn* из *šū* = *šuõ* „собака“, *paskūn* из *paskū* = *paskuõ* „после“, дат. ед. *žmuõgun* из *žmuõgū* = *žmõguo* „человеку“ и др. Во всех жемайтских говорах др.-русские слова *нáпасть* (сущ.) и *масть* „мазь“ изменились в *põpąstis,-ies* и *mąstìs,-iẽs*, вин. *mãstį*. В виду возможности возникновения диал. жемайтского *gunžỹs* (Юшкевич Лит. сл. I 498, 715) из пралитов. *gūžỹs* было бы методологически более правильно писать *u* „неносовое“; ср. лит. *gaužė* „башка“ Буга РФВ LXXVII, 239 || пл. *guza* и словин. *gúza* „зад“.

---

[1] *Mudrus*, budrùs Mielcke Wb. II 525 п. с. *Wacker*, II 348 п. с. *munter*. *Mudrus*, drąſus, bingęs l. c. II 349 п. с. *muthig*. *Mudrus, ri*, greitas, apſiſukkąs „frisch, kühn“ l. c. II 197. *Mudrus*. witzig, beherzt, frisch. *Mudrus* gaidys, ein muthiger Hahn Mielcke Wb. I 173. Ср. *mùduruoti* „кивать, мотать головою“ Alsėdžiai.

[2] Причастие прош. вр. стр. зал. от *skyd-* в *skýstu*, *skýdau*, *skýsti* „отделяться, становиться жидким“: *skiedžiu* „разъединяю, разбавляю“.

Gūžỹs, gūžio „зоб“ S. Naūmiestis (pareīna, parsvyrúoja žąsys pilnaīs *gūžiaīs*). *Gūžỹs* „wole u ptaków“ Akielewicz Głosownia lit. 133, „(Kropf), Hühnerbrust“ Kurschat D.-lit. Wb. I 659. Skilvis mãla; teñ ỹr sù žvyrù, *gūžỹs* — kuĩ grūdaĩ čieli stóvi (Šakýna). Prìles sáu gūžį Юшкевич Liet. dainos 219,8. Žvìrblis... sãkalui *gūžį* pérplėšė Басанович Liet. pasakos, med. myt. I 65. *Guźis, źio* Mielcke Wb. II 281 п. с. *Hühnerbrust*, I 91 „die Leege der Gans“, *guźis, iês* „Kropf eines Vogels“ l. c. II 310 = *guβis, βio* „Brustknochen am Huhn“ l. c. I 90, II 113, где β по старой орфографии вм. *ź* = *gūžis; gūžio* „птичий зоб“ Salantaĩ.

Gunž- из балт. *gūž-* или **gū-n-ž-* имеется в следующих двух жемайтских словах: a) *gúnži* (аукшт. **gūžė* или **gūžis,-ies* ж.) „мослок, локоть гуся (alae anserinae pars durior qua pueri incauti percutiuntur — Явнис)“ Kvėdarna; b) *gunž* „зоб“ вин. ед. Юшкевич Liet. dainos 1451,2.

47 Вост.-лит. *gūžis,-ies* (при новообразовании *gūžė*) „зоб“: *ẽ* čià žūsìs dìdeli *gūži* (Pažiegė в прих. Dùsetos); išdrìbusiu *gūžiu* žūsìs (Vozgẽliai в прих. Dùsetos); paūkštė dìdeli *gūži* (Jūžintaĩ).

Gūžis,-ies „зоб“ этимологически является тем же словом, что и *gūžis,-ies* „вилок, кочан“ (Dùsetos, Valkinỹkas „Олькеники“, Šeduvà — Mitteil. der Lit. liter. Gesellsch. I 226, Kossarzewski Lituanica 44b „głowa kapusty“).

17. Стр. 86 (§ 83b). Лит. *péntis* — не „*крюк“, а *mentùrė* — не „*дрожжи“! *Péntis* (обыкн. *kiřvio péntis*),-*ies* „обух“ (Явнис Грам. лит. яз. 12, 32, Anykščiaĩ, Dùsetos, Panemunėlis „Понемунок“, Salantaĩ) и „пята“ (Valkinỹkas). *Mentùrė* (обыкновенно *mentùris, -rio* Юшкевич Лит. сл. I 54 п. с. *apmaišýti*, Plókščiai, Salantaĩ) „месилка, мутовка“.

18. Стр. 87 (§ 84a). Лтш. *rimba* следует переводить не словом „ломоть“ (у Ильин. опечатка — „ломать“!), а „диск, кружок“ (собственно „отрубок“ к лит. *rémbėti* „покрываться рубцами, заживать“ и сл. *rąbiti*).

19. Стр. 88 (§ 85). Форма **iščios* (И. пишет *iščos*) „чрево, утроба“ в литовском языке не существует. Интересующее нас слово в Постилле Даукши 1599 года (цитирую по оригиналу) является в следующих формах: им. ед. *îſcia* $394_{1,1}$, род. ед. *îſcios* 203_{3}, 594_{17}, *îſczios* $600_{1,3}$, 617_{25}, 627_{7}, *iſcios* 346_{4}, вин. ед. *îſcią* 251_{12}, 255_{8}, мест. ед. *îſcioie* 244_{10}, *iſcioia* 471_{10}, *îſczioia* 599_{29}, 613_{11}, *îſczioi* 598_{21}, *iſcioie* $399_{1,1,30}$, им. мн. *iſcios* 290_{30}, *îſcios* 165, род. мн. *iśčių* 239_{28}, мест. мн. *iſciosa* 441_{18}. В говоре Даукши на-

ше слово произносилось *ýsčia* (с неподвижным нисходящим ударением). Бреткунас (Bezzenberger Beitr zur. Gesch. der Lit. Spr 40) показывает, что *ý* слова *ýsčia* восходит к *in*: *infczios*, *infczıofa*, *per infczas*, *infchczes*. Лит. *įsčios* „чрево, утроба" находится в родстве с лтш. *iekšas* „внутренности, кишки", возникшим из балт. праформы **en-stjā-s* (ср. Эндзелин Латышские предлоги I 91) „ἔν-τερα".

Кроме Даукши и Бреткунаса слово *įsčia* (Даукша) или (plu-
48 rale tantum) *ísčios* (Бретк.) знают еще следующие источники: 1) Катехизис 1547 г.: им. мн. wisas *isczias* 28_8, 2) Энхиридион Вилента 1579 г.: им. мн. *ifczios* 145_{22}, вин. мн. *ifczias* 198_{23}, 3) Summa 1653 г.: *iśćioje* arbá žiwate Вольтер Лхр. 95_{25}, 4) Margarita Theologica 1600 г.: teatgrifchtie dufcha to waika ing io *ifczas* 260b, *ijfczofa* (*ij* = *ī*, долгому *i*) żemes 177a.

20. Стр. 88, 17. Жемайтская диал. форма *gįnsla* (Mikkola BB XXII 245, Ursl. Gram. I 71, Walde EW п. с. *filum*, *vēna*) „жила", как мы видели выше (16), не является потомком балтийской назалированной ступени **gī-n-slā*, а потому мы не имеем права форму *gįsla* считать родоначальником аукштайтской формы *gýsla* (= пр. *gislo* „жила" в *pettegislo* „тыльная артерия"; неверно Trautmann Altpreuss. Sprachd. 397).

21. Стр. 94 (§ 88). Лит. *kimštas* (прич. прош. страд. от *kemšù*) значит не „*заштопанный", а „напиханный, набитый, начиненный" (об. *prì-kimštas*), „которого напихали, набили, начинили чем-нибудь"

22. Стр. 95 (§ 90b). Сл. *dąti* и лит. *dùmti* скорее всего отражают собою и.-е. **dhu-mə-*, а не **dhₒmə* (или, как пишет Ил., *dhᵘm̥-*); ср. сл. *dymъ*, лит. *dū́mai*, лтш. *dums* BW 4897, 16471 var. и *dūms* BW 16471 var. „чернобурый": сл. *dują*, *duti* Berneker SEW I 236.

23. Стр. 96 (§ 92a), 191 (§ 151d). Вместо лит. **tìmsras* „чалый, чернобурый (о лошади)" следует писать согласно с произношением *tim̃sras* (Suv. Naũmiestis „Владиславов" Сув. г.). Ruhig Wb. 1747 II 321 и Mielcke Wb. 1800 I 294, II 430 дают *timfras*, *timfrótas* (т. е. *timsrúotas*), что Куршат переделывает в „*tìmsras*, *tìmsrotas* nach Mielcke, Schweisstuchs" D.-lit. Wb. II 176. С неверным обозначением интонации *tim̃sras* из словаря Куршата проникло в лингвистическую литературу; ср. Brugmann Gr. I² 410, 672, II 1² 385, KGr 130, 346, Hirt Abl. 162, 342, Hirt Akz. 143, Walde EW s. v. *tenebrae*.

24. Стр. 96 (§ 92b). Литовцы словом *kamienas* (Pilviškiai, Liet. pasakos yv. IV 143) или *kamēnas* (жем. Alsėdžiai, Kvėdar-
49 na) обыкновенно называют не „*конец древесного ствола у корня“, а самый „ствол“. У восточных литовцев (напр., в Dùseios) слово *kamienas* приобрело значение „ботва, стебель картофеля“.

25. § 93a. Лит. *gìnti* следует переводить не словом „*гнать“, а „защищать“, „запрещать“, „утверждать || отрицать“ („гнать“ будет *giñti*).

26. Стр. 97 (§ 93b). Сл. *къпъ* „пень, ствол“ не родственно ли с лит. *kūnas*, мн. *kūnai* „тело“?

27. § 94 (стр. 97, 2 строчка снизу). Вместо лит. **ántras* „второй“ нужно писать *añtras*.

28. Стр. 109 (§ 103b). Вместо лтш. *schùlts* и *kulmaji* следует писать *žults* „желчь“ и *kulmāji* „очески“.

Вместе с Ил. мы не можем считать слова́ сл. *bъrgъlъ* „род щегла“, лат. *frigulo* „кричу“ и лит *burguliúoti* (не **burgulūti!*) „ворчать, журчать“ двусложными, т. е. возникшими из соединения корня **bьr-* || **fri-* || **bur-* + с корнем **gъlъ* *gulō* || **guliúoti*. В лит. *burguliúoti* нет никаких следов сложения двух корней, так как оно разлагается не на **bur* + *gul-* (два самостоятельных корня), а на *burg-ul-*, где *-ul-* такой же словообразовательный формант, как и в следующих глаголах: *buršk-uliúoti* рядом с *burškúoti* и *burškiù*, *burkšti* (ср Юшкевич Лит. сл. s. v.), *mirg-uliuoti* рядом с *mirgu*, *raibuliuoti* „ряби́ть“ (безлично) при *ribėti* „т. с.“ и *raibas* „пестрый“, лтш. *streipulûôt* „шататься“, лтш. *spigulûot* „сверкать, блестеть“ (ср Leskien Bild. der Nom. im Lit. 490).

Лит. *burg-uli-úoti* находится в родстве со следующими словами: лит. *bùrgu* (не **burgù* как у Trautmann'a Altpr. Sprachd. 282), *burgėti* „брюзжать, ворчать; прыскать, бить ключом; журчать“, *burgėsas* (у Бернекера SEW I 119 жем. *burgėsus*, т. е. *bǫrgėsǫs*, где *-ǫs* из *-as*, род. *bǫrgėsa*, дат. *bǫrgėsǫu*) „брюзга, ворчун“ Būgà Aist. stud. I 179, *sám-burga* „наледь (ampalas)“ Kvėdarna, лтш. *burguliņa* BW 1359 var. „водяной пузырь“ (уменьш.).

29. Стр. 110 (§ 104). Вместо лит. **àrdas* „жердь в овине“, **rėklis* „шест“ и пр. **rielis* „чердак“ следует писать лит. *ardas*,
50 мн. *ardai* „колосники“, *rieklės*, род. *rieklių*[1] „жерди, перекладины

[1] Вместо *riekles* (*rėklės* по орфографии Бругмана) лингвисты обыкновенно пишут **rėklės*, напр., Fick III[4] 335, Leskien Bild. d. Nom. 498, Trautmann Altpr. Sprachd. 415, Walde EW s. v. *rarus*, *ratis*. В дополнение к материалу, на основании которого было мною установлено в Aist. stud. I 91, 166

(над печкой для сушки дров) = duae perticae mediocres, quibus superposita ligna siccantur (по толкованию Явниса)" Būgà Aist. stud. I 91, 166 и пр. *riclis*.

30. Стр. 110 (§ 105). В литовском языке слово **prìndis* „пряжа" не существует; есть лит. *sprìndis* или вост.-лит. (напр., в Dùsetos) *sprindỹs*, род. *sprìndžio* „пядь, пядень".

31. Стр. 111 (§ 106). Вместо лит. **tùlšti* следует писать *tulžtù*, *tulžaũ*, *tul̃žti* „разбухать, отекать" Būgà Aist. stud. I 172.

Вм. сл. *stъl̥pъ* — лтш. *tulpīties* (у Ил. *tulpitës* § 98b, § 106) должно стоять *tъl̥pa*, лтш. *tulpīties*, так как сл. слову *stъl̥pъ* в латышском соответствует *stulps* BW 18591 (лит. *stul̃pas*).

51 **32.** Стр. 114 (§ 107), 200 (§ 158c). Слово *dervà* ни в одном говоре литовского языка не имеет значения „*дрова". По Куршату (Deutsch-lit. Wb. I 591a „harzdurchzogenes Kiefernholz"), по Руигу (I 25, II 222) и Милке (I 50, II 296, 312) *dervà* — „смолистое сосновое дерево", а прилагательное *dervìngas* (Ruhig II 191, Mielcke II 254 „harzig" — „смолистый"). *Dervìngas* kélmas (Salantaĩ) = *smalìngas* kélmas (Dùsetos) „смолистый пень". Прилагательное *dervìngas* „смолистый, harzig" показывает, что словом *dervà* первоначально называлась „смола" (ср. др.-исл. *tjara*, нем. *Teer* „смола").

(> Endzelin Arch. f. Sl. Phil. XXXII 284), что вместо **rẽklės* следует писать *ríeklės*, в настоящее время могу присоединить следующее: *ríeklės* Schleicher Lit. Lesebuch 247 (Kaĩp jì/į̃ bùtą išbẽgo, taĩ àš užsilipaũ añt *ríeklių*, kuriõs ùžkakalė bùvo); сев.-зап.-жем. *rė́iklęs*, род. *rė́ikliu* Salantaĩ из *ríeklės*; вост.-лит. *rieklės* „die Vorrichtung über dem Ofenschlund in den Rauchenstuben zum Trocknen von Holz, besonders zum Leuchtspan" Mitteil. I 232 из Šeduvà „Шадово"; *rieklė* Юшкевич Лит. сл. I 106 п. с. *ard-kilà* (напечатано *árdkela*, где *e* = *ę* = *i*), *ríeklės* l. c. 467 п. с. *grẽdai*; pro langa nùg *riekliu* ſchoktu Бреткунас Post. 1591 г. I 273, uſzkopa ant *riekliu* l. c. I 414. В родстве с *ríeklės* находятся: 1) лит. *ríeti* „складывать дрова в ríeklės для сушки" Salantaĩ, Viekšniaĩ (Kossarzewski Lituanica 40a „składać drwa do ryklów"), 2) *rietuvẽ*, вин. *ríetuvę* „поленница (Marcinkónys Вил. г.) = strues lignorum (по Явнису в Мариамполе Сув. г.)", 3) málkų *rietinẽ*, вин. *ríetinę* „поленница" (Príenai Сув. г.). — Вместо *ríeklės* неправильно пишут **rẽklės* следующие лингвисты: Leskien Bild. der Nom. 498, Walde EW s. v. *rarus*, *ratis*, Fick III[4] 335 (при *rẽklės* 343), Trautmann Altpr. Sprachd. 415, Wiedemann Lit. Praet. 26, Blankenstein Untersuchungen zu den langen Vokalen in der *ě*-Reihe 52, 94, Persson Beitr. 635. Вместо *ríeju* (жем. *rejù*), *ríejau*, *ríeti* „складываю дрова в ríeklės для сушки" пишут неправильно **rẽju* Persson Stud. 46, Beitr. 635, 741 сл., 856, Hirt. Abl. 89, Akz. 129, Brugmann Gr. I[2] 176, KGr. 81, Walde EW s. v. *rarus*, *reor*, Trautmann Altpr. Sprachd. 120, 415, Wiedemann Lit. Prät. 26.

Dervà,-õs, deřvą имеет следующие значения: 1) „густой древесный сок“: tór... daugiaus undens nekajp sakīnęs *derwos* Довконт Kning. med. siekłů 43; 2) „смола, деготь“: *derwa* Довконт Рукоп. словарь п. с. *smoła*, Довконт Żodrodys 30 п. с. *pix*, Kossarzewski Lituanica 37a „kołomaź, smoła“, l. c. 38b „dziegieć“, imerkina jos kojes i werdąntę *derwą* Волончевский Prade 174, uostaj (усы) isz parsza szeriu su *derwu* pri rupu priklejuoti Pałąngos Juze 51_{25}, palejstuwius... łajstis deganti *derwu* Волончевский Tamosziaus isz Kempis 67_1, su *dervà* (smalà) padãrė kryžiùs Басанович Liet. pasakos, med. myt. I 74, Trìs ãtvejus pýlė ĩ *deřvą* vandeñs Волончевский Paaugusių žmonių knyg. 9, išgërusi *dervõs* vándenį... nùmirė l. c. 9; 3) „сосновый пень, из которого добывают смолу“ Kvědarna, Šeduvà (Mitteil. der Lit. liter. Gesellsch. I 224), откуда *dervìnis* degùtas Šeduvà; 4) „смолистая (сосновая) лучина, смоленина“ Gelãžiai, Prūsẽliai (Поневеж. у. Ков. г.): *derwa* „łuczywo smolne“ Kossarzewski Lituanica 150a, naktimis iszeinanczios isz eżero su deganczіomis *dervomis* (с факелами) Auszra 1885 232.

Рядом с *dervà* имеется параллельная форма *dervė* „1. смола (Szyrwid Dict. 1713 p. 345 п. с. *smclny*) : velniaĩ gìrdys *derve* „черти будут поить смолою“ Вольтер Лхр. 208_{32}; 2. смолистая лучина (Juszkiewicz Polsko-litewski słownik п. с. *łuczywo*; рукопись)“.

Исходным значением слова *dervà* было „смола“; ср. фин. литванизм *terva* (v. Thomsen Beröringer 166) и лтш. *dar̂va* „смола, деготь“.

52 **33.** Стр. 125 (§ 113). Вместо лит. **árvas* „свободный“ следует писать *arvas*, так как интонация слова неизвестна (Юшкевич *ár* не отличал от *ar̃*).

34. Стр. 132 (§ 115). Вместо лит. **sérgu* должно быть *sérgiu* „стерегу“ (*sergù* „я болен, хвораю“).

35. Стр. 136 (§ 116). Вм. лит. **šẽstiti* должно стоять *šẽstoti* „шастать“.

36. Стр. 138 (§ 117). Вм. лит. **krĩksti* должно быть *krỹkšti* „весело кричать, стрекотать“. Та же ошибка повторяется и у Boisacq'a Dict. 516 п. с. κριγή.

37. Стр. 141 (§ 119). Прусское *assanis* „осень“ не может служить доказательством, что р. *осень* имеет *о-* не из *е-* (ср. пл. *jesień*), так как говор элбингенского словаря знал изменение начального *е-* в *а-*; ср. *addle* „ель“ при пл. *jodła*, лит. *ẽglė*, *aſy*

„межа“ из балт. *ežĩ при лит. *ežià*, лтш. *eža*, *affegis* „ерш“ при лит. *ežegỹs*, *áffaran* „озеро“ при лит. *ẽžeras*, лтш. *ezers*.

Р. *осётр* вместе с пл. *jesiotr* восходит к и.-европейской праформе **eḱe-tro-s*, которая находится в родстве с лит. названием „окуня“ *eše-rỹs*. Форма *erškẽtas* „осётр“ (Юшкевич Лит. сл. I 695 п. с. *erškẽtis*) возникла из **ešẽtras* (= др.-лит. *efchetras* „кит“ Bezzenberger Beitr. zur Gesch. 283) под влиянием *erškẽtis* (при *erškẽtis* и жем. *éršketiu* с одним ударением, при твор. ед. *éršketiu* с одним ударением) „терновник, шиповник“.

38. Стр. 148 (§ 126). Личное местоимение третьего лица в литовском языке всегда является с *j*, т. е. *jìs*, ж. *jì* „он, она“. Формы **ìs*, **ì* не знают все известные мне говоры и все лексикографы (Ruhig, Mielcke, Nesselmann, Kurschat, Miežinis, Юшкевич, ср. Kurschat Gramm. § 892). Ср. восточно-латышское *jis* „он“ BW 10992, 10992,1, *jei* „она“ BW 11151,7 из **jī*.

Корнем славянского слова **jьskra* „искра“ является не и.-е. *es-* „гореть“, но *is-*, чередующееся с *eis-* и *ois-*; ср. лит. *iesmẽlė* „огонёк“, *iesmẽ*, вин. *íesmę* (*ie* из и.-е. *ei*) „количество дров, необходимое для того, чтобы раз истопить печь (яросл. *истопень*)“
53 Jõniškis (Янишки Шав. у.): *ais-tra* „пыл, страсть“, *áikštis,-ies* ж. „пыл, страсть“ из **áis-k-ti-* || *áiškus* „ясный“ из и.-е. **ois-ku-*.

39. Стр. 149_1. Сл. *istъ* „истинный“, как показывает лтш. *īsts* (ср. *ista* māte BW 145 „родная мать“, oppos. *sveša* māte) или *īstans* (П. Шмидт) „истинный, настоящий“, не может быть потомком гипотетического **jьstъ*. Славянскому **jьstъ* в латышском языке как при родстве, так равно и при заимствовании соответствовало бы **ists* с кратким *i*; ср. лтш. *istaba* или (Nīca „Nieder-Bartau“) *istuba* BW 11417,4 из др.-р. **jьstъba* „изба“.

Сл. *istъ* (срб. *ȉstī*) и лтш. *īsts* восходят к и.-е. **īs-to-*, находящемуся в родстве с арм. *isk* „en réalité“ из **istwo-* (?) Meillet Études 301 и лит. *ìsčias* „ясный“ (Nesselmann Wb. 29; количество гласного *i* неизвестно).

40. Стр. 163 (§ 133). Слово лит. *aiža* (= лтш. *aīza* „расселина“) нам известно в значении „трещина, расселина“ из рецензии С. П. Микуцкого словаря литовского языка Г. Нессельманна (Оттиск из 3-го вып. Известий II-го Отделения Академии Наук. 1852 г., стр. 9), откуда оно было заимствовано в словарь Межиниса.

Слово *яд* „venenum“ вместе с другими (ср. Berneker SEW I 272) я возвожу к *ēdo-* (ср. в.-р. *ѣда*) и нахожу такое же

развитие значения, как и в *о-трава* при пл. *s-trawa* „пища, корм“ и в лит. *api-penaĩ* „яд“ при *api-penė̃ti* „окормить“.

Лит. *éngti* следует переводить не „*лениво делать“, а „сдирать, драть; бессердечно поступать, притеснять; изводить, мучить непомерной работой“ (ср. Юшкевич Лит. сл. под словами *ángti* [диалектически из *éngti*] и *éngti*), „с трудом, тяжело работать“ (Куршат).

Лит. *ežẽ* значит не „межиполосье“, а просто „межа“ или „гряда“ (ср. Юшкевич Лит. сл. I 696). Наше слово является в следующих вариантах: 1) *ežẽ* „межа“ Suv. Naũmiestis, Virbãlius „Вержболово“ (при *lýsia* „гряда“), 2) *ẽžė* „межа; гряда“ Mósėdis, Довконт Рукопис. словарь п. с. *grzęda* : *eże*, род. *eżęs* Довконт Tab. aug. 27, ąnt *eżęs* l. c. 28, Ape sodnus 20, negalieje
54 nie *eżes* żemes... użrasziti Волончевский Żem. wisk. II 104 (из *ežẽ*, *ežẽs* в говоре Довконта и Волончевского было бы **eżie*, **eżies*), szīltose *eżiese* Daukantas Tab. aug. 26, ipatiniomis *eżiemis* īszdajkstitī Ape sodnus 35, 3) *ežià*, род. *ẽžios* „межа; гряда“ Dùsetos, Kùpiškis : unt *êżios* Olechnowicz Element. 64 : *ažià*, род. *ãžios* „межа“ Jẽznas Трокск. у. Вил. г., pràded sẽti pagal *ãžios* Юшкевич Liet. dainos 332,50, sẽja burokùs *ãžiomi* „грядами“ Linkmenes, sãnas jáucias *ãžios* negadzìna (пословица) Kãpčiamiestis (Kopciowo Сув. г.), Léipalingis (Лейпуны), где *a-* диалектически из *e-*.

На глубокую древность лит. формы *ežià*, род. *ẽžios* указывает лтш. *eža* „межа“.

41. Стр. 163 (§ 131 I). Хотя Ил. и ссылается на мою статью в РФВ LXVII (не LXVIII как у Ил.!) 247 сл., в которой я доказал, что вместо Куршатовой формы **vẽvesa* „вошь домашних животных и птиц“ (а не „*вошь, блоха“!) следует писать согласно показанию литовских говоров, отличающих *ė* (= и.-е. *ē*) от дифтонга *ie* или *ë* (= и.-е. *ei*), *víevesa* (для говора Куршата) и *vievesà,-õs*, вин. *víevesą* (для всех остальных говоров), но все-таки постарому продолжает писать **vẽvesa*. Считаю своим долгом вторично обратить внимание лингвистов, что форму **vẽvesa* (Mikkola IF XXVI 295, Petersson KZ XLVI 132) или **vėvesà* (Mikkola Ursl. Gr. I 41) как несуществующую следует заменить формою *vievesà* (по орфографии Бругмана — *vëvesà*).

К материалу, сообщенному мною в РФВ LXVII 247 могу присоединить еще жем. *wyjwysa* „drobna biała wesz u krów“ Kos-

sarzewski Lituanica 255b, где *yj* из пралитов. *ie*, а *y* (в значении польского *y*) из *e*.

42. Стр. 175 (§ 144 c, 2). В виду 2 л. мн. Imperativi *berěte, vьlcěte, žьdzěte* приходится считать 2 л. ед. *beri, vьlci, žьdzi* потомками и.-е. оптатива **bhero-ī-s, *vl̥koīs, *gh₂ghoīs*, а не конъюнктива. Из *vl̥kēīs* мы ожидали бы на славянской почве **vьlči*.

Сл. *vьlcěte* (при ind. praes. *velče-ši*) так относится к сл. *xvalite* (ind. praes. *xvali-ši*), как лит. *te-velkiẽ* (при ind. praes. *velka-me*) к *te-regỹ* (при ind. praes. *rẽgi-me*)[1]. Литовская параллель наглядно показывает, что и 2 л. ед. *vьlci* является таким же оптативом, как и *xvali*.

55

Сл. *vьlcěte* из и.-е. **vl̥ko-ī-te*, а лит. *-velkiẽ* из и.-е. **velke-ī-t*. Из и.-е. **velko-ī-t* в литовском следовало бы ожидать **-velkaĩ*.

43. Стр. 188 (§ 151a). Лит. *at-lagai* „поле, покинутое по истощении почвы, перелог (откуда лтш. *pãr-lags*), залежь" Ruhig Wb. I 9, Mielcke I 13 „ein Stück Ackers, das drey oder vier Jahr drösch gelegen hat" (ударение не засвидетельствовано), равно как и *vilagaĩ* „подбивка, подложка" (šeškų̃ vilkų̃ — *vilagaĩ*, šuniẽs paũtai — guzikai из песни Baisógala), являются заимствованиями из пл. *odłóg* и *wyłoga*. Литовцы „поле под паром" называют *pū́dymas* или (Dùsetos) *pūdýmas*, а „поле, покинутое по истощению почвы" — *dirvónas* (не **dirvõnas* как у Куршата и лингвистов, напр., у Berneker'a SEW I 186, Brugmann Gr. II, 1² 281, Leskien Bild. der Nom. 393).

Славянские заимствования лит. *at-lagai* „пл. odłóg" и лтш. *pãr-lags* „р. перелог" в этимологических работах (ср., напр., Berneker SEW I 708, Boisacq Dict. 574, Blankenstein Untersuchungen 37, 94, Fick III⁴ 357, Walde EW s. v. *lectus*) обыкновенно сопоставляются с несуществующею чистолитовскою формой **pā-lėgis* (Leskien Bild. der Nom. 288) „die Bettlägerigkeit". Свое **pãlėgis* Куршат взял из словаря Милке (*pálėgis* Mielcke Wb. II 231 „lange Krankheit", 315 „Lagerhaftigkeit", *palėgis* l. c. I 151, 188 „die Bettlägrigkeit" = *pálėgis* Ruhig Wb. 1747 II 231, 236 : „Proverb. Diėwe dùk páwargį, ne *pálėgį*" Ruhig Wb. II 236, Mielcke II 315). Mielcke Wb. I 151 чувствовал связь слова *palėgis* с *ligga* „ligà, болезнь", так как оба слова отнесены им к одному этимологическому гнезду. Руигово и милково *pálėgis* следует транскрибировать в виде *pā-liegis*; ср. *pa-liegęs,-gusi* „занемоглый", *paliego*

[1] 3 л. ед. optativi сохранилось, напр., в выражении velniaĩ jõ *neregỹ* „да не видят его черти!" (в значении „чтоб его черти взяли") Dùsetos.

56 žmõgus „получил трудноизлечимую болезнь“ Pìlviškiai, kožna wałanda gali *pa-liegt* (Kalendorys deł Lietuwininku Ameryke ant 1890 meto. Paraše D. T. Boczkauskas. Mahanoy City Pa. p. II), dwilukas... pradejo sirginetie, *paliego* (Tataré Pamokslaj... Suwałkuose 1851 p. 40), apwinis dabar pagełto, *paliego*, apsirgo ir numire l. c. 48, *lïego* (занемог) jemiens ir bicziuolis (Olechnowicz Pasakos 109_6), *nu-lėgęs* (= *nu-lìegęs*), nuwargęs Ruhig Wb. II 252 п. с. *matt* (= Mielcke II 336). *Pã-liegis,-io* м. „недомогание, хворание“ || (*pa*)*lìegti* „занемочь, захворать“, как уже заметил Mielcke Wb. (1800 г.), находится в родстве с лит. *ligà* „болезнь“.

44. Стр. 189 (§ 151b). Лит. *nu-dìlbti* (обыкн. *delbti* Dùsetos, ср. Юшкевич Лит. сл. s. v. и *dèlbti*, *pa-dèlbti* S. Naũmiestis) следует переводить не словами „*хлопать глазами“, а „опускать, потуплять глаза“, ср. лит. *dìlba* „кто глядит исподлобья (kàs akis *nudelbęs*)“. Пр. *dalptan* не „*пролом“ (так же и § 208, 1), а „инструмент для пробоя дыр в металле, пробойка“.

45. Стр. 190 (§ 151c). Инфинитива **mérti*, тождественного с сл. **merti* (в.-р. *у-мерéть*), не знают ни живые говоры литовского языка, ни его памятники. Существует только *mìrti* „умирать“ при praes. *mìrštu*, praet. *mìriaũ* = лтш. **mìrt*, **mìrštu*, откуда или *mìrt*, *mìrstu*, или *mìrt*, *mìrštu* Endzelin IF XXXIII 113.

Для лит. *mãras*, мн. *maraĩ* вполне засвидетельствовано лишь значение „чума, мор“ Kùpiškis, Tvẽrai : *máras* ſúkus Даукша Post. 311_3, nůg *máro* bů apſáugoti l. c. 456_1, *marái* ir badái 373_6, *Maras* ſmaugt žmoniu indriſa (Kniga Nobažniſtes 1653 p. 270), *mãro* mẽtai Šakýna, Волончевский Wajku kn. 53, *marũ* mẽtai Kvẽdarna, Mósėdis, *mãro* ligà Kvẽdarna, Волончевский Wajku kn. 54, *marũ* kapaĩ Kvẽdarna. *Mãras* со значением „смерть“ мне известно из двух источников: 1) Szyrwid Punktay Sakimu 1644 г. стр. 168 : *maras* с польским переводом śmierć, 2) Юшкевич Liet. dainos: Týko mumìs *mãras* gróbti 503,1 и Kárdas màno—*mãras* màno 1081,5. В своем словаре А. Юшкевич слову *mãras* приписывает
57 общеизвестное значение „чума, мор“. Весьма вероятно, что *mãras* „смерть“ в песни ввел брат Антона Юшкевича Иван на место стоявшей в оригинале *smerĩtis*. Не подлежит сомнению, что Иван Юшкевич при печатании сборника песен брата Антона некоторые славизмы заменил литовскими новообразованиями и устаревшими словами. При таком положении дела мы будем стоять ближе к действительности, если *mãras* переведем не словами „*смерть, *язва“, а „чума, мор“.

46. Стр. 192 (§ 151). В лтш. языке 1 л. ед. наст. в форме **vijù* „вью, свиваю“ невозможно; должно быть *viju* Эндзелин Сл.-балт. этюды 173. В литовском при *vejù* „вью, свиваю“ диалектически существует и *vijù* : 1) вост.-лит. lìzdą *vìja* patì paũkštė (Lìnkmenes), wirwe *wiiaſi* (Szyrwid Punktay Sakimu 1644 p. 158) и 2) жем. virvès *vìjem* „vẽjame“ Salantaĩ (но añs munì *vẽjes, véi* „он гонится за мною“ l. c. по сообщению kun. P. Sragỹs); в говоре Довконта было *vìj* из *vìja* „гонит“: munkąntius *węi* Giwatas did. Karwaidû 121 (где *ę* из краткого *i*): „nachjagen nicht *weju* sondern *wiju* (Ragnit)“ Mitteil. der Lit. liter. Gesellsch. I 21.

Вместо лтш. **dub'ns* (§ 151g) должно быть *dubens* „дно“.

47. Стр. 193 (§ 151g). Вм. лит. **novĩtĩ* „умерщвлять“ должно быть *nõvyti*, praes. *nõviju* „мучить (Микуцкий 11), изводить, умерщвлять“ Salantaĩ, Довконт Žodrodys 3 п. с. *afficio*, 41 п. с. *vexo* : skaudes biedas likumo ĩr mĩrusį *nowĩj* Довконт Pasakas Phedro 37, asz *nowijau* ir *nowisiu* tas biauribes Волончевский Wajku kn. 4, múʒa, *nôwiia* Даукша Post. 361_9, *nôwiia* 353_{35}, *nôwít* 285_{33}. Ср. лит. *novis,-ies* „мучение“ (: лтш. *nâve* „смерть“) Довконт Lietuvos istorija I 33, 200, II 226, Pasakojimai 27 : nu *nowiû* Pizistrato, kùrès nesenè buwo pritirusis Довконт Giwatas did. Karwaidû 13.

48. Стр. 209 (§ 169,2). Лит. *tĩrpti* следует переводить не словом „*окаменеть“, но „таять“, „тёрпнуть, обмирать, неметь (о членах, частях тела)“; ср. burnà *at-tĩrpsta* „der Mund taut auf, wird gesprächig“ Mit I 62 : *tìrpu, tirpẽti* „дрожать (*tirtẽti*)“ Plókščiai, *tìrpterėti* „вздрогнуть“ Jẽznas, *tirpìklis* „рыба gymnotus (пл. drętwik)“ Kossarzewski Lituanica 56a.

58 **49.** Стр. 209 (§ 170,2). Лит. *tašýti* значит не „*обрубать“, но „тесать, обтёсывать“; ср. лтш. *tèst, tèšu* „тесать“.

50. Стр. 216 (§ 180). Даже после исследования Г. А. Ильинского Изв XX, 4 135 сл., по моему мнению, вопрос о происхождении славянского *x* из и.-е. *kh* остается недоказанным. При решении вопроса должно исключить все слова звукоподражательного происхождения. Но и в словах незвукоподражательного происхождения, в которых Ил. *x* возводит к и.-е. *kh*, можно видеть другие звуки.

Сл. *xabiti* „схватывать“ из **ksā×b(h)* при лит. *skabinėties* „вешаться на шею, обниматься“ (Dùsetos).

Р. *шóбоны, шóболы, шебёл* „ветошь, лохмотья“ из и.-е. **kseb(h)-ono-, kseb(h)-olo-* || *kseb(h)-elo-*: лит. *šẽberkštis,-ties* ж. „щепа, ос-

колок“ (atšáiža, skevéina, atskìlusi, bèt dár nenukrìtusi) Kùpiškis, Skãpiškis из и.-е. *kseb(h)-er- (лит. š- из kš- из и.-е. ks-). И.-е. kseb(h)- является параллельною формой корня skeb(h)- „щепить“: лтш. skabarda „заноза“ BW 22478.

М.-р. *шерепáтий* „шершавый“ (*шерéпа* „безобразная женщина“) вместе с лит. *šérpėti* „залупляться, задираться“ восходит к и.-е. *kserp-. Вариант корня skerp- сохранился в лтш. *škērpele* „щепа“ BW 26294 var., гр. σκορπίος.

Сл. *xorbrъ* „храбрый“ из и.-е. *ksorbh-ro- так относится к лтш. *skarbs* „острый, строгий, суровый, задорный“ из и.-е. *skorbho- (лтш. *škerbala* „щепа, осколок“ BW 26296,17 var., лит. *skirbti* „киснуть [о молоке]“, р. *щерба*), как р. *хвоя* из и.-е. *ksvojā к лит. *skujà* „хвоя“ из и.-е. *skujā.

Шест (Jagić Arch. f. sl. Phil. II 397. Ильинский Изв XX, 4 151) из и.-е. *ksek-sto-: лит. *šėkštis* „подпорка, шест“ из и.-е. *ksek-sti- и пр. *saxto* „бревно“ (*sa-* из *se-*) из и.-е. *ksek-stā. Если лит. слово *šėkštis* находится в родстве с лит. *šakà* „ветвь, сук“, *šãkės* „вилы“ и лтш. *sekumi* „навозные вилы“ BW 29111, то в таком случае р. *шест* придется возвести к и.-европейской
59 праформе *ksetᵘto-s при и.-е. *setᵘt- в лтш. *škeste, škestra* „слега, жердина“ Rakstu kr. III 137 || лтш. *šketers* „т. с.“. След и.-е. корня *kset-* можно видеть в лит. *šatrà* „жердь, слега“ Merkinė, Léipalingis.

Махать с *х* аналогичным (ср. Ильинский Изв XX, 4 184) из *s* = лит. *mosúoti* „махать“ к *móju, moti*.

Сл. *plěxъ* „лысый“ из и.-е. *ploi-so- при лит. *pleĩ-šė* „плешь“ (*š* из и.-е. *k*) и *pleĩ-k-ė* „плешь“: *pleĩ-n-ė* „безлесная равнина“.

Рышить из и.-е. *roisk (Эндзелин Сл.-балт. эт. 69, Буга РФВ LXXIII 339 сл.) или из *roi-s, если лит. *raišýti* не из* *roisk-*, а из *roi-k-.

Шут, шустрый (Ильинский Изв XX, 4 149) из и.-е. *seu-to-, seut-ᵘtro-: лит. *siaũstas* „шаловливый, шалящий“, *siaučiù, siaũsti* „шалить“ = лтш. *šàušu, šàutu, šàust* „сечь розгами“ (ср. Endzelin KZ XLIV 66).

И.-е. *ks-* в литовском языке превратилось в *š-*, что мы видели выше на примерах *šėberkštis, šérpėti* и *šatrà*. *Шип* „ость, игла, колючка“, срб. *šîp* „особого вида гвоздь; острие“ из и.-е. *kseipo-s Ильинский РФВ LXX 257, Изв XX,3 103 (:др.-инд. *kšíp-* ж., *kšipā́* „палец“) находится в родстве со следующими литовскими словами: 1) *šipulỹs* „щепа, осколок, отломок“ Юшкевич Лит. сл.

I 165 п. с. *atšipuliúoti*, Leskien Bild. der Nom. 487, Auszra 1884 210, Sintautaĩ, Vabalnỹkas : *šipulỹs* „ždžbło“ Prienai, *šipulùkai* „zapałki“ l. c., sudraskė tą kelmą į *šipulius* Bs[1] 142, medis į smulkius *šipulėlius* išlakstė Bs[1] 26 : лит. *šipulỹs* из и.-е. *ksip-* при *kseip* в пл. *szypulka* „черешок, стебелёк“, *szyplać* „ковырять, щипать“ из сл. **šipъljati* ; 2) *šìpinti* „откалывать (skélti)“: *nušìpinau* šipulėlį „nusiskėliau“ Veliuonà : 3) *šiepiúos, šiepiaũs, šiẽpties* „оскалить (ср. лит. *skélti* „раскалывать“) зубы“; 4) *šimpù, šipaũ, šipti* „тупеть“; 5) лтш. *sip-sna* „прут“ (иначе Endzelin KZ XLIV 58).

Рядом со *kseip-* „щепать, колоть (лит. *skélti*)“ в и.-европейском праязыке существовал параллельный корень *skeip-*; ср. р. *щипать*: лит. *skiẽpas* „прищепок, прививок“ || *skypata* „отколок, отломок щепа“ || лтш. *šķipasts, šķipsnis* „щепоть“.

60 Сохранение и.-европейского *kh* в славянских языках еще и потому невероятно, что так называемым „tenues aspiratae“ *ph, th, kh* азиатской группы индоевропейских языков (арийские и армянский яз.) в европейской группе соответствует „tenues“ *p, t, k*. Ср. лат. *sto, tego* = гр. ἵ-στη-μι, στέγω, (σ)τέγος, ὀστέον || лат. *sperno, spūma* : гр. σπείρω, σπῖλος, σκάπτω, σκάπετος (: перс. *kāfaδ* „il creuse, il fend“, *šikāfaδ* „il fend“) || лат. *scelus* : гр. σκολιός (др.-инд. *skhalatē* „блуждает, сбивается с пути, собств. идет косо, криво“), σκεδάννῡμι (др.-инд. *skhadatē* „расщепляет, раскалывает“), ἐρείκω (др.-инд. *rékhati*).

51. Стр. 227 (§ 191). Вм. лит. **iškernóti* следует писать *iškeřnoti* (= *iszkèrnůti* Bezzenberger Lit. Forsch. 123, *iszkernoti* Geitler Lit. Stud. 87). Лит. (= сев.-зап. жем.) *keřnoju, keřnoti* значит 1) „портить“ : vaikaĩ kõšę *iškeřnojo* — išmaišė, ištérliojo, 2) „хулить, мешать с грязью, поносить“: Añs sàvo piemẽnę visaĩp *iškeřnojo* (Salantaĩ, Ylakiaĩ, Viekšniaĩ; ср. Довконт Giwatas did. Karwaidû VIII 59_1, Liet. istorija I 41, II 22, 464, Būdas 175_{31}, Волончевский Tamosziaus isz Kempis 202, Pałąngos Juze 55, Būgà Aist. stud. I 145, 191): *kérnoiù*, biaurinù Довконт Żodrodys 10 п. с. *contamino, kernote* l. c. 10 „officere contumelijs“, *kérnos* ĩr pejks Daukantas Pasakas Phedro XVIII, *kérnotĩ* l. c. 1, Kaimýnai àną stàtei *iškeřnoj*. Meřga *ap-si-keřnojusi* (apsitérliojusi) „wenn sie ein Kind hat“ Mit I 68, *ap-si-keřnojusi* „hat sich in Schande gebracht“ l. c. 136, apskélbė raštùs *keřnojančius* Augùstą Вольтер Лхр. 189_{15}.

52. Стр. 228 (§ 191). Лит. *diržtù, diržaũ, diržti* следует переводить не словами „делаться *упрямым", но „делаться тягучим, нехрупким, неломким",

53. Стр. 232 (§ 193). Вместо «др.-ир. [т. е. „древне-ирландское"] *moasis*» должно быть «др.-прус(ское) *moasis*». Прусскому слову *moasis* (диал. из **māisis*) при решении вопроса о сл. *x* = лит. *š* (из предполагаемого и.-е. *s*) не должно быть места по той простой причине, что в прусском, как и в латышском языке, и.-е. *s* и *k̑* или *sk̑* resp. *ks* совпали в одном звуке *s*. Пр. *moasis* (лтш.
61 *màiss*) нисколько не доказывает, что лит. *maĩšas*, мн. *maišaĩ* „мешок" восходит к и.-е. **moiso-s* (др.-инд. *mēṣa-s*).

54. Стр. 234 сл. (§ 195). Исчезновение *v* после задненебных согласных перед *o* из и.-е. *ə* более чем сомнительно.

Сл. *kopa* „куча" не из и.-е. **kvəpā* ; ср. в.-лтш. *kopana* „охапка, бремя" (Kurmin Słownik polsko-łacinsko-łotewski. Wilno 1858 p. 11) из **kapena*, лтш. *kapele* „копна; бугорок" при лтш. *kāpas*, лит. *kõpos*, род. *kõpų* „дюны" из и.-е. **kāpā-*.

Колѣно не из и.-е. **kvəl-ēno-*; ср. лит. *kelẽnas* „коленная чашка" (Radvìliškis) при *kẽlis* (вост.) и *kelỹs* (зап.) „колено": гр. σκολιός „кривой, гнутый", σκέλος „бедро".

Гол не из и.-е. **gvəlo-*; ср. др.-в.-н. *kalo* „плешивый, голый": лтш. *galdît* „лущить" = лит. *gáldau, gáldyti* „стирать, счищать" (собств. „огаливать").

55. Стр. 241_2. Вм. лит. **brįkterẽti* „*дребезжать" должно быть *brìnkterėti* „звякнуть падая, упасть со звонким стуком" (ср. Юшкевич Лит. сл. I 237).

56. Стр. 245_6. Основным значением лит. слова *gailùs* является не „вспыльчивость" (ср. Юшкевич Лит. сл. I 401), а „едкость", „кусаемость", „острота".

Gailùs „едкий, острый, терпкий, горький": *gaĩlūs* dūmai, *gailùs* šarmas, *gailì* rasà, *gaĩlioṣ* ašaros; pūkõnės (род грибов) *gáilios* (не *gaĩlios*, как в Dùsetos!) Lìnkmenes; *gailì* dirvà, *gailù* ártie (Dùsetos). *Gailùs* szũ (Brod.), nelàps szũ (Kurschat Deutsch-lit. Wb. I 196 „beissig"), *gailus* szů „ein giftiger Hund" Mielcke Wb. I 69, szů *gailùs*, piktas Ruhig Wb. II 59 (= Mielcke II 78) „beissig". *Gailùs* „jähzornig" Ruhig Wb. II 214, 414 : *gailus* ſzmogus pakel waida Бреткунас Post. II 494.

Рядом с *gailus* в восточных говорах существовала параллельная форма *gailas,-a* (м. б. с *ái*; ср. вост. вин. ед. *gáilų* Lìnkmenes и *gáilysta* „жалость, сострадание" l. c., Anykščiaĩ, Dùsetos) :

giwo ir *gáilo* žálczio Даукша Post. 454_{41}, *Gayla* żweris, *gaylinikte*
62 (опечатка вм. *gaylinikie*, где *kie* = *kė*) Szyrwid Dict. 1713 p. 77 п. с. *jędza*, *gaili* kaip' βúnes Даукша Post. (по изд. Э. Вольтера) 277_{26}.

57. Стр. 247_4. Вм. лит. **žvìgti* „визжать" должно быть *žviẽgti*. Есть и *žvìg-* в *su-žvingù*, *su-žvigaũ*, *sužvìgti* „завизжать, начать визжать" (sãko, *su-žvigęs* meĩtėlis Dùsetos).

58. Стр. 250_{11}. Лит. *su-rìkti* значит „вскрикнуть", а не „*рычать".

59. Стр. 254_7. Сл. *děža* м. б. имеет *ě* из и.-е. *ē*; ср. лит. *dėžė̃*, вин. *dėžę* „коробка, жестянка, губянка" (к и.-е. **dhē* „класть", лит. *dėti*).

60. Стр. 261 (§ 204). Сл. *selo* „село" находится в родстве не с лит. *šalìs* „край, сторона, страна", а с лит. *salà,-õs* (Dysnà, Gryva, Gaidė̃) и в.-лтш. *sola* „деревня" (Kurmin Słownik 237) из балт. **salā* : лангобард. *sala* „двор, дом, постройка" Meringer IF XVIII 242. И.-е. корень *sel-* „сидеть": лат. *solium* „сиденье, трон", лит. *súolas*, лтш. *suôls* „скамейка".

61. Стр. 262. В литовском языке *d* по общему правилу перед *m* выпадает. Куршатовы **ėdmi* „ем", **ráudmi* „плачу" как искусственные неживые формы языка ничего не доказывают. Древнелитовскому языку, сохранявшему в неприкосновенности спряжении на *-mi*, формы на **-dmi* были чужды; ср. *emi* „edo" Klein Grammatica Litvanica Regiomonti 1653 p. 117 = *ėmi*, *raumi* „ploro cum ejulatu" l. c. = *ráumi*, *demmi* „pono" l. c. 117, 120 = *demì*, *giemi* „cano" l. c. 120 = *giemi*, *ėmę* apipęnus Даукша Post. 57_{31}, *ėmę* ir giárėmę l. c. 488_{37}, т. е. *ėme* „мы едим". И в латышском языке *-dm-* дает *-m-* : *ēmu* „ем" BW 19290, 1, *duomu* „даю" BW 15391, 1; 15789; 16168.

62. Стр. 262_{15}. Вм. лит. **bláivas* „*светлый" должно быть *blaĩvas* „голубой; белесоватый; трезвый".

63. Стр. 263. Вм. лит. **blìskėti* должно быть *blyškėti* : *blyβkėti* „bliken" Haack Wb. (Halle 1730) 18, blizgù, *blyβku* „blinken, neutr." Ruhig Wb. II 78 (= Mielcke II 102), *blyβkiu,-ėti* „ich
63 funkele, schimmere, glänze" Mielcke Wb. I 29; ср. dangùs *blaĩkštos* „небо проясняется" (ср. Юшкевич Лит. сл. I 214) из **blaišk* + *stā-*.

Вм. лит. *raiškus* „открытый" должно быть *ráiškus* „ясный, явный" Kvėdarna : *ráiβkaus* gailėiimo Даукша Post. 479_2, *ráyβkei*

ir βwieſei bîło l. c. 62_{21}, *rayβku* tay ir iż anu żodźiu (Szyrwid Punktay Sakimu 1644 p. 220).

64. Стр. 267 (§ 211_1). Сл. *sъtъ* „пласт вощины с медом“ принадлежит к той же этимологической семье, что и сл. *šiti* „шить“. Словом *sъtъ* славяне назвали то, что пчелы „сшили“. Ср. выражение лит. bìtys *siùva* „пчелы делают соты, работают“ (Kurschat Lit.-deutsches Wb. 49 п. с. *bitìs*) : Bittês daug *prifuwo* „die Bienen haben viel Wachs eingetragen, angesetzt“ Mielcke Wb. I 28, 266, Parskyrą tarp dĩjnos ĩr naktĩjs tiktaj te numanę nu bĩtiû gaudesio (от жужжания пчел) szowosĩ (в дуплах, в бортях) *siówąntiû* (делающих соты, ячейки) ar po mediû žĩjdus užąntiû (Daukantas Būdas 14), Bìtys koriùs *siùwa* „die Bienen bilden Zellen“ Kurschat D.-lit. Wb. I 238, Màne bitês... *siùvo* koriùs Юшкевич Liet. dainos 141, 8; 547, 3. Выражение bitys *siùva* приходится считать весьма древним в виду лтш. bite(s) *šũn* : *šũn*, bitĩte, bìezu kâri BW 30287 „делай (соб. шей), пчелка, густой сот“.

Как в славянском, так и в латышском языке, „сот“ или „сотовые ячейки“ получил название от глагола *šũt* (лтш.) „шить“: *šũna* RKr XV 98 (*šũnu* bite namu dara BW 30387 „из сотов пчела дом строит“) и *šũńi* (П. Шмидт).

В слове *sъtъ* корнем является не *sjū-*, что в сл. *šitъ*, лит. *siūtas*, лтш. *šũts*, др.-инд. *syūtá-s* „шитый“, а параллельная его форма без *j*, т. е. *su-*; ср. лат. *suo*, *sūtum*, др.-инд. *sūtra-m* „нитка“. Что касается вокализма (сл. *sъtъ* из и.-е. **sū-to-s* при лат. *sūtum*), то ср. лит. *bù-tas*, мн. *bùtai* „жилище, дом; сени“ из и.-е. **bhū-to-* при причастии лит. *būtas*, сл. *bytъ* из и.-е. **bhū-to-s*.

65. Стр. 268 (§ 211, 7). В то время, когда *s* после *r* изменялось в *š* (ср. *mìršti* „умираю“ при *gìmstu* „рождаюсь“), в литовском (балтийском?) праязыке еще существовала группа *ts* (из *t*+*s* и *d*+*s*); в противном случае вместо **garsas* „звук; весть“ из **gartsas* (**gard-sas*; ср. *girdėti* „слышать“, *gerdas* „слух, молва“) было бы в современном литовском языке **garšas*; ср. *garšas*, мн. *garšai* „снить, aegopodium podagraria“ из и.-е. **ghorso-* при др.-в.-н. *gers* „снить“.

64

66. Стр. 270 (§ 217, 1). Вм. «*лт. (т. е. литовское) *gráuds* „зерно“» должно быть «лтш. (=латышское) *graûds*“» (по лит. „зерно“ *grûdas* = вост.-лтш. **grūds*, откуда *gryuds* Kurmin Słownik 274 п. с. *ziarno*).

67. 272_3. Лит. *rãžas* не значит „*шест метлы". *Rãžas*, мн. *ražaĩ* имеет следующие значения: 1) „зубец (у вил)": *šãkė* sù trimìs *ražaĩs* Kurschat D.-lit. Wb. I 306 „dreispitzig", 2) „комель соломы, срезанный стебель, оставшийся на корню": *rażas* ścierń, *rażay* ściernie, culmetum (Paszkiewicz Słownik; рукопись, ок. 1820 г.), *rażùs* (т. е. *rãžǫs*, где *-ǫs* из *-as*), sziaud's, stimberys, stĩjbs Довконт Žodrodys 10 п. с. *culmus*, *rażai* „die Stoppeln (Acker und Wiese)" Ragnit (Mit I 19), galvijùs añt *ražį* giñti Kurschat D.-lit. Wb. II 211 „Stoppel", dwaro jawus issĩrĩjźósis (т. е. *į-si-rę́žę*) piaun auksztus *rażus* palĩkdamis Довконт Būdas 38, 3) „голик, старая метла" Dùsetos : *rážas* „stumpfer Besen" Ruhig Wb. II 65, 87 = *rãžas* Kurschat D.-lit. Wb. I 219 „Besenstumpf", Bérną pamačiaũ, *rãžą* pagavaũ Юшкевич Liet. dainos 285, 2. Ср. *ražienà*, мн. *ražienos* „пожниво" Šiauliaĩ : жем. им. мн. *ražienas* „ściernisko" Kossarzewski Lituanica 133a, šmõts palìkdavo añt *ražienų* (Liet. pasakos, med. mytol. I 11).

Вм. *tri-rãžis* „с тремя зубцами (о вилах)" по непонятной причине Бругман Gr. II, 1² 69, 113 пишет **tri-rą̃žis*.

68. Стр. 272_{10}. Вм. лит. **drugis* „лихорадка" следует писать *drugỹs* „1. бабочка, мотылек; 2. лихорадка".

69. Стр. 272 (§ 220). Сл. *gabrъ* следует отделить от *grabъ* в виду польских форм *gab* и *gabina* „ulmus, вяз". Пл. *gab* (= лит. *gúobas*; см. ниже) и *gabina* находятся в родстве с лит. *guobà,-õs*, *gúobą* (Suv. Kalvarijà при новообразовании *guõbą* Mósėdis,
65 Salantaĩ) = лтш. *guôba* „ulmus campestris" (П. Шмидт, Bielenstein Lett. Spr. I 76) и лит. *gúoba* Plókščiai „Błagosławieństwo Сув. г." = лтш. диал. *guõba* Bielenstein l. c. и лит. *gúobas* „báltas, šviesùs mẽdžias, rũšis artimà vìnkšnai" Léipalingis : *gûba* „ein Reisterbaum" Ruhig Wb. I 42, *guoba* „gabina (drzewo)" Kossarzewski Lituanica 44b, жем. вин. мн. *goubas* Daukantas Ugnęs kn. 63 (*ǫu* из *uo*) : лтш. tur es cirtu *guobas* luokus BW 34630 = tur es cirtu *vĩksnas* luokus 34630,1 „там я (с)рубил вязовые дуги".

Пл. *gab* : чеш. *hab-r* = сл. *dǫbъ*, сл. *dǫb-rъ* Berneker SEW I 216 = лит. *žam̃bis* „соха": лит. *žam̃b-r-is* „соха" (в.-р. *зуб-р-ýна*) Буга Изв XVIII, 1 45.

70. Стр. 273_8. Сл. *topolь* „дерево тополь" (при лат. *pōpulus*) находится в родстве с вост.-лит. *túopa* „тополь" (*uo* из и.-е. *ō*) Būgà Aist stud. I 87*.

71. Стр. 273 (§ 221). „Вставочного" *t* между *s(š)* и *r* центральные литовские говоры не знают, а между тем слово *aštrùs*

„острый“ в названных говорах всегда является с *t*. Последнее обстоятельство говорит в пользу того, что *t* в *aštrùs* или *āštras* (вост., напр., у Ширвида Dict. 234 п. с. *ostry* : *aʒtras*; Даукша Post. 363_{14} : *aʒtras* wîzius) является не вставочным, а суффиксальным, как и в др.-инд. *áṣṭ-rā* „рожон“. Жем. диал. (северо-зап. часть Тельшевского у.) форма *ašrùs* возникла из *aštrùs*, как и *srĕnos* из *strĕnos* „поясница“.

72. Стр. 287. По учению Г. А. Ильинского сл. *rǫká*, *bordá* возникли из и.-е. **rónkā*, **bhórdhā*, а вин. *rǫ̑kǫ*, *bórdǫ* — из и.-е. **ronkā̆m*, **bhordhā̆m*. Неужели в индоевропейском праязыке именительный ед. был **rónkā*, **bhórdhā* (ударение на основе), а винительный ед. **ronkā̆m*, **bhordhā̆m* (ударение на окончании)? Чем же было вызвано подобное перемещение ударения в индоевропейском праязыке?

При вин. ед. *рýку* (срб. *рȳку*), *бóроду* (срб. *бра̏ду*), *нóгу* возможны также формы винительного с ударением на окончании, напр., *верстý*, *волнý*, *женý*, *росý*, *слугý*. Следовательно, в винительном ед. типа „*бóроду*“ переноса ударения с конечного нис-
66 ходяще-долгого слога на предыдущий не было. В славянском винительный ед. сохранил индоевропейское место ударения (*рýку*: *женý* = гр. θέρμην : τομήν).

Основы на *-ā-* в литовском языке старое место ударения сохранили в следующих падежах: Р. ед. *rañkos*, *viẽtos* || *algõs*, *talkõs*, М. ед. *rañkoje*, *viẽtoje* || *algojè*, *talkojè*; Мн. ч.: Р. *rañkų*, *viẽtų* || *salų̃*, *lankų̃*, Д. *rañkom(u)s*, *viẽtom(u)s* || *salóm(u)s*, *lankóm(u)s*, Тв. *rañkomis*, *viẽtomis* || *salomìs*, *lankomìs* и М. *rañkose*, *viẽtose* || *salosè*, *lankosè*. Перенос ударения с окончания на основу имел место в следующих формах: Д. ед. *al̃gai*, *sãlai*, *pãbaigai*, В. ед. *al̃gą*, *sãlą*, *pãbaigą*, Тв. ед. *pãbaiga* (при И. ед. *pabaigà*), В. мн. *pãbaigas*, И. В. дв. *pãbaigi*. Но и в последних формах перенос ударения с окончания на основу нельзя признать общебалтийским явлением. В те времена, когда постпозиция **nā̆* „по направлению к“ присоединялась к В. ед., последний еще сохранял индоевропейское место ударения, т. е. тогда В. ед. являлся в следующих двух разновидностях: 1) **rañkān*, **viẽtān* и 2) **galvā̃n*, **salā̃n*. Из **rañkān nā̆* „к руке, в руку“, **viẽtān nā̆* „к месту, на место“ произошли современные формы *rañkon(a)*, *viẽton(a)*, а из **galvā̃n nā̆* „к голове, в голову“, **salā̃n nā̆* „к острову, на остров“ образовались формы *galvonà* или *galvõn*, *salonà* или *salõn*;

ср. М. ед. с постпозициею *pi „при, у“: *rañkai-p(i)* при *mergái-p(i)*; М. ед. с постпозициею *én „в“ : *rañkoj-e* при *mergoj-è*.

В славянских языках перенос ударения с окончания на основу в В. ед. основ на *-ā-* не имел места; ср. *жену́*, *волну́* при *ру́ку*, *зи́му*. То же состояние сохраняют и сложные прилагательные; ср. В. ед. *живу́-ю* (скр. *jīvá-*, лтш. *dzîvs* из балт. **gīvá-*), *суху́-ю* (др.-англ. *séar*, с.-н.-н. *sôr* из герм. **sauzá-* при гр. αὖος) при *но́ву-ю* (скр. *náva-*, гр. νέος). В литовском языке в период сращения имени прилагательного с местоимением винительный ед. имел уже перенесенное ударение с окончания на основу, вследствие чего в литовском отсутствует тип винительного ед. „*живу́-ю*“.
67 Лит. В. ед. *gývą-ją* „живу́ю“ из **gī́vān jā̃n* (ср. выше **rañkān nā́*), но И. ед. *gyvó-ji* „живая“ из **gīvā́ jī́*.

Сращение винительного ед. с **nā́* в литовском произошло раньше, чем слияние имен прилагательных с местоимением *jìs*. **Sausā́ rankā́* „сухая рука“ и **antrā́ rankā́* „вторая рука“ в период сращения с **nā́* имели В. ед. в виде **sāusā̃n rañkān* и **añtrān rañkān*, откуда современное *sausonà rañkona*, но *añtrona rañkona*. Формы *sausonà* (*sausõn*) || *añtrona* (*añtron*) при *saũsą-ją* || *añtrą-ją* объясняются хронологиею сращения.

При В. ед. с перенесенным ударением *saũsąją*, *añtrąją* И. ед. жен. р. сохранил старое место ударения: *sausó-ji* (= р. *сухá-я*, герм. *sauzá-*), *gyvó-ji* (= р. *живá-я*, скр. *jīvá*, лтш. *dzîvs* из балт. **gīvá-*), но **añtro-ji* (гот. *anþar*, лит. *pus-añtros* „полторы“, iżg *ą́ntros* βaliés Даукша Post. 13_{22}, 34_{10}, 118_{10}, 133_{25}, 138_{30}, 170_{5}, 184_{20}, 192_{12}, 314_{12}, 315_{7}, 358_{30}, 361_{9}, 362_{12}, wienas *ą́ntram* 88_{26}, ą́ntrame 342_{10} и др.).

Из форм *gyvóji* || *añtroji* мы извлекаем вторую дату для хронологии переноса ударения: сращение прилагательных с местоимением *jìs* произошло до изменения И. ед. **añtrā* (*-ā* акутованное) в **antrā́*, но уже после того, как в В. ед. вместо **gīvā̃n* явилось **gī́vān* (отсюда *gývą-ją*). Перенос же ударения на основу в В. ед. **gī́vān* имел место после сращения В.[1] с постпозици-

[1] То же самое нужно повторить и относительно сращения В. мн. с **nā́*. В период сращения В. мн. имел следующий вид: **rañkās, blùsā́* || *lankā́s, salā́s*; **ràtuos, làpuos* || *sakúos, laukúos*. Из **rañkās nā́* || *lankā́s nā́*, **ràtuos nā́* || *sakúos nā́* развились современные формы *rañkosna* || *lankósna*, *rãtuosna* || *sakúosna* (напр., в Merkìnė „Мереч“, Lazū́nai, Zietela „Дятлово“ Слоним. у.).

ей *nā́; ср. *sausọnà salonà* „на сухой остров“ при *añtrona viẽtona* „на второе место“.

68 Что сращение имени прилагательного с местоимением *jìs* произошло позже, чем с постпозициями **nā́* и *pi*, вполне понятно: местоимение *jìs* не всегда тесно примыкало к прилагательному, очень часто оно ставилось даже перед прилагательным, как в том можно убедиться из следующих примеров: 1) Зв. ед. м. р. *pra-iiſ-pûlęs* żmógau Даукша Post. 226_{10} (по ориг. 169_{21}) = *prapúolęs-is* „пропавший“, 2) Р. ед. м. р. idant deſine mánogi vżumirstu żáyſła *pà-io-pràſtà* Катих. 1598 г. Вольтер Лхр. 54_{26} = *pã-prasto-jo*, 3) Р. ед. ж. р. *Pra-ios-βokuſios* Nedêlos Даукша Post. 20_{20}, giwâtos *pra-ios-βokuſios* 46_{23} = *pra-šókusios-ios*, 4) Д. ед. м. р. Id wel giàray darićia || *Nu-iám-puluoſiámuy* (опечатка вм. *-puoluſiámuy*) Kniga Nobażniſtes 1653 p. 241 = *nu-púolusiam(u)-jam*, 5) М. ед. ж. р. *Pra-ią-βókuſioi* neᵃdéloi Даукша Post. 32_{4}, nedéloi *pra-ią-βokuſioje* 105_{17} (по ориг. 76_{41}), *pra-ią-βokuſioie* l. c. по ориг. 346_{37} = *prašókusio(je)-joje*, 6) И. мн. м. р. *pri-iie-lieſti* żmônes Даукша Post. 364_{22} = *pri-liestíe-ji*, Yr wyſy *ſu-ie-ſpauſti* rângkiteſi jopi (Kniga Nobażniſtes 57_{21}) = *su-spaustíe-ji*, Kurie eſte ápſunkinti || *Nu-ghie-wargie...* Manimp atauβinſites l. c. 186 = **nu-var̃gę-ji* (теперь *nu-var̃gusie-ji*), 7) Р. мн. *pra-ių-βôkuſių* nůdemių Даукша Post. 242_{30} (ориг. 182_{43}) = *prašókusių-jų*, 8) В. мн. м. р. *pa-iůſ-dûtus* Даукша Post. 454 = *pa-dúotuos-ius*, 9) В. мн. ж. р. *pra-ies-βókuſes* nůdemes Даукша Post. 148_{5} = *pra-šókusiąs-ias*.

PRIEDAI

1. SUTRUMPINIMAI[1]

a(ug). = augštaičių, augštaitiškai (hochlitauisch).
A = Auszra. Laikrasztis iszleidžiamas Lietuvos milėtoju. Tilžėje 1883, 1884, 1885.
acc. arba gal. = accusatívus, galininkas.
Ad = Adutiškis, Švenčionių raj.
adj. = adjectivum, būdvardis.
adv. = adverbium, prieveiksmis.
agr. = agronomijos terminas.
air. = airių, airiškai.
aist. arba balt. = baltų (aisčių).
Aist. stud. arba Bg[1] = K. Būga Aistiški studijai. I dalis. Peterburgas 1908.
Ak = M. Akielewicz Głosownia litewska. Poznań 1890.
Akm = Akmenė.
Akn = Aknysta, į šiaurę nuo Rokiškio, Latvijos TSR.
Akt = Акты издаваемые Виленскою Археологическою Комиссиею. Том XXV.
AktDn = Акты Литовско-русского государства, изданные М. Довнар-Запольским. Выпуск I (1390—1529). Москва 1899.
AktLieM = Акты Литовской метрики. Том первый. Выпуск первый 1413—1498 г. г. Собраны заслуж. профессором Императорского Варшавского Университета Ф. И. Леонтовичем. Варшава 1896. — Том первый, выпуск второй 1499—1507 г. г. Варшава 1897.
Al = Alytus.
alb. = albanų, albaniškai (albanesisch).
alg. = algebros terminas.
Aln = Alunta, Molėtų raj.
Als = Alsėdžiai, Plungės raj.
Alv = Alovė, Daugų raj.
Alvt = Alvitas, Kybartų raj.

[1] Pateikiami suvienodinti sutrumpinimai visiems trims šio rinkinio tomams. Daugelio sutrumpinimų paaiškinimai imami iš Būgos žodyno (p. VIII—XIX). Vietovės nurodomos pagal dabartinį administracinį paskirstymą. — *Z. Z.*

Am = J. Ambraziejus Lenkiškai-lietuviškai-rusiškas žodynas. Vilnius, 1907. Iš čia žodžius yra išrinkęs St. Dabušis.
AM = Altpreussische Monatsschrift. Königsberg 1864 ir kt.
An = Anykščiai.
anat. = anatomijos terminas.
ang. = anglų, angliškai (englisch).
Ant = Antalieptė, Dusetų raj.
Antz = Antazavė, Obelių raj.
ap. = apylinkė (Umgegend).
aps(kr). = apskritis (уезд, Kreis).
Ar = Ariogala.
arab. = arabų, arabiškai (arabisch).
arch. = architektūros terminas.
arith. = aritmetikos terminas.
arm. = armėnų, armėniškai (armenisch).
ASb = Археографический Сборник документов, относящихся к истории северозападной Руси.
ASg = Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie.
AslPh = Archiv für slavische Philologie. Berlin 1876 ir kt.
astr. = astronomijos terminas.
at(t). = atiškai (attisch).
Aug = Augšt(a)dvaris, Jiezno raj.
av. = Avestos, avestiškai (awestisch).
Av = dr. P. Avižonis.
B = Lexicon Germanico-Lithvanicum et Lithvanico-Germanicum, darinnen ... von Jacobo Brodowskij, Praecentore Trempensi. Karaliaučiaus archyvo XVIII amžiaus pradžios (1713—1714 m.) rankraštis. Du tomu: Msc. 127 fol. = B^1, Msc. 128 fol. = B^2.
Ba = A. Baranauskas.
Ba^1 = Anykščių šilelis.
Ba^2 = Litauische Mundarten gesammelt von A. Baranowski. Band I: Texte aus dem Weberschen Nachlass herausgegeben von Dr. Franz Specht Oberlehrer am Ludwigsgymnasium in Cöthen. Leipzig 1920.
Ba^3 = Ostlitauische Texte. Mit Einleitung und Anmerkungen herausgegeben von Anton Baranowski und Hugo Weber. Erstes Heft. Weimar 1882.
Ba^4 = Еп. Антоний Барановский Заметки о литовском языке и словаре. I—VIII. СПБ 1898 (LXV т. Сборн. отд. р. яз. и слов. И. А. Н.).
balt. arba aist. = baltų (aisčių).
bart. = bartų, bartiškai (t. y. Bartos prūsų).
BB = Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen, herausgegeben von Dr. A. Bezzenberger, Göttingen 1877 ir kt.
Bč = Kalendorys del Lietuwininku Ameryke Ant 1890 meto. Parasze D. T. Boczkauskas. Mahanoy City, Pa.
Bd = Būdvietis, Lazdijų raj.
bev. g. arba n(eutr.). = bevardė (niekatroji, daiktinė) giminė, neutrum.

Bg = K. Būgà.

Bg[1] arba Aist. stud. = K. Būga *Aistiški studijai. I dalis.* Peterburgas, 1908.

Bg[2] = K. Būga Kalbos dalykai (Quaestiones grammaticae). Kaunas, 1910.

Bg[3] = Kaź. B(uga) Litewski język. Wielka Encykl. ilustr. Ser. I. Tom XLIII – IV. Zesz. 346b str. 624 – 633.

Bg[4] = K. Būgos straipsniai „Lietuvių Tautoje". Cituojama žurnalo tomais ir puslapiais.

Bg[5] = K. Būgos straipsniai žurnale „Русский Филологический Вестник". Cituojama žurnalo tomais ir puslapiais.

Bg[6] = K. Būga Lituanica. С. Петербург 1912 (Изв. отд. р. яз. XVII, 1).

Bg[7] = K. Būga Kalbų mokslas bei mūsų senovė. Kaunas, 1913.

Bg[8] = K. Būgos straipsnis „Kann man Keltenspuren auf baltischem Gebiet nachweisen ?" žurnale „Roczník Slawistyczny" t. VI. Kraków 1913 p. 1 – 38.

Bg[9] = K. Būga Priesagos -ūnas ir dvibalsio uo kilmė. Kaunas, 1921.

Bg[10] = K. Būga Kalba ir senovė. I dalis. Kaunas, 1922.

Bg[11] = K. Būga Lietuvių kalbos žodynas. I – II sąs. Kaunas, 1924 – 1925.

BG = Dr. A. Bielenstein Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert. St. Petersburg 1892.

Bgl = Bugailiškis, Kupiškio raj., J. Jablonskio šaltinis.

BGLS = A. Bezzenberger Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache. Göttingen 1877.

BGr = Dr. A. Bielenstein Lettische Sprache, nach ihren Lauten und Formen erklärt und vergleichend dargestellt. 2 Bde. Berlin 1863, 1864.

BiL = M. Biržiška Lietuvių dainų literatūros istorija I. Vilnius, 1919.

Bk = stud. Juozas Bukota iš Išlandžių.

Bl = Balbieriškis, Prienų raj.

блг. = болгарский.

Bln = Bálninkai, Kavarsko raj.

Bn = Jonas Bendorius Aušrelei beaištant. Liaudies dainos mišriam chorui. Pirmoji dalis. Marijampolė, 1920. St. Dabušio sunaudota.

bo. = bojotų, bojotiškai (böotisch).

bot. = botanikos terminas.

Bp = Babtai, Kauno raj.

Br = Jonas Bretkūnas.

BR = Jono Biliūno raštai. Paveikslai, apysakos ir eilės. Tilžė, 1913. Žodžiai St. Dabušio rinkti.

б.-р. = белорусский.

Bra = G. Brasche Deutsch-lettisches Wörterbuch. Riga u. Leipzig 1880.

BrB = Biblia tatai eſti Wiſsas Schwentas Raſchtas Lietuwiſchkai perguldítas per Jana Bretkuna Lietuwos Plebona Karaliaucziuie [1579 – 1590].

BrB[1] = Penkta dalis Biblios Lietuwischkai Jono Bretkuno perguldítas Pranaschas Hoseaschus. Anno 1590. 26. August. VIII skyrimai, kuriuos žodynui Būga nusirašė 1921 m. rudenį.

BrB[2] = Scheschta dalis Biblios Lietuwischkos. Jano Bretkuno perguldita. Psalteras ing lietuwischką lieszuwį gulditas Jano Bretkuno Labguwos plebano. Metuſa Chriſtaus 1580. Būga naudojosi labai netobulu Becenbergerio nuorašu.

bret. = bretonų, bretoniškai (bretonisch).

BrP = Postilla Tatai esti Trumpas ir Prastas Ischguldimas Euangeliu... Per Jana Bretkuna... Karalaucziuie 1591. Dvi dalys.

Brs = Barstyčiai, Sedos raj.

Brš = Birštonas, Prienų raj.

Brt = Bartininkai, Vilkaviškio raj.

Brz = Bérzninkas, buv. Seinų apskr.

Brž = Biržai.

BrŽ = Богдан Барвінский Жигимонт Кейстутович Великий князь Литовско-русский (1432—1440). Історична монографія. Жовква 1905.

Bs = Jonas Basanavičius iš Ožkabalių.

Bs[1] = Lietuviškos pasakos. Medega mitologijai. I. Shenandoah, Pa 1898. Bs[2] = tas pat II. 1902.

Bs[3] = I t., Bs[4] = II t., Bs[5] = III t., Bs[6] = IV t.: Lietuviškos pasakos yvairios. Chicago, Ill, 1903—1905.

Bs[7] = Iš gyvenimo vėlių bei velnių. Chicago, Ill, 1903.

BS = A. Brückner Litu-slavische Studien. I Teil: Die slavischen Fremdwörter im Litauischen. Weimar 1877.

Bsg = Baisogala, Šeduvos raj.

Bt = Batakiai, Skaudvilės raj.

Btg = Betygala, Ariogalos raj.

Btk = Butkiškės, Ariogalos raj.

Btn = stud. P. Būtėnas iš Dovydų (Joniškėlio raj.).

Btr = Butrimónys, Jiezno raj.

bulg. = bulgarų, bulgariškai (bulgarisch).

Bv = R. Gauthiot Le parler de Buividze. Paris 1903.

BW = Latvju dainas, Kr. Barona un H. Wissendorffa izdotas. Jelgavâ, Pēterburgā 1894—1915.

bvL = beveik visos Lietuvos žodis.

Bz = prof. dr. Adalbert Bezzenberger.

bžk. = bažnytkiemis.

C = Clavis Germanico-Lithuana. Dviejų tomų (I Aal—Lust: Msc. 85 in 4°, II Maal—Zwölfter: Msc. 86 ir 4°) Karaliaučiaus archyvo rankraštis su prierašu „Sum Christiani Friederici Stimeri Salav. 1746".

caus. = causativum, priežastinis veiksmažodis.

cf. = confer, palygink.

Ch = 1663 (8) m. Chilinskio biblija.

chem. = chemijos terminas.

chir. = chirurgijos terminas.

хр. = хорватский.

Cir = I. Cīrulis Par drustēniāšu izluāksni RKr XV 51—103.

Cod. Vit. = Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376—1430 collectus opera Antonii Prochaska. Cracoviae 1882 (Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. Tomus VI).

comp. = comparativus, augštesnysis laipsnis.

conj. = conjunctio, jungtukas.

Cp = Carl Cappeller Kaip senieji Lietuvininkai gyveno. Heidelberg 1904.

Cs = Ciskodo apyl. (buv. Rėzytės apskr.) lietuviai (Lätgaloje).

ц.-сл. = церковнославянский.

č(ek). = čekų, čekiškai (tschechisch).

Č = Čedasai, Pandėlio raj.

Čb = Čiobiškis, Širvintų raj.

čer. = čeremisų, čeremisiškai.

Čk = Čekiškė, Vilkijos raj.

d. = daina.

D(auk.) = S. Daukantas.

D^1 = Żodrodys toie kningelieie essontiû żodiû. Prie rašto „Epitome Historiae Sacrae. Auctore C. F. Lhomond, in Universitate Parisiensi, Professore Emerito. Petropili, 1838", p. 63 + (žodynėlio) 42.

D^2 = Lenkiškai-lietuviškas Daukanto žodynas. Mokslo Draugijos rankraštis (Vilniuje).

D^3 = Apiniû augīnīmas. Parodimas kajp apinius auginti... B. A. Grunards o iszgóldę i Żiamajtiû kałbą Jonas Ragaunis. Petropilie. Isspausta pas K. Kraju 1847.

D^4 = Abecieła Lījtuwiû — Kalnienû īr Żiamajtiû kałbos... Petropilie 1842.

D^5 = Budą Senowęs — Lëtuwiû Kalnienû īr Żámajtiû īszraszę... Jokub's Łaukys. Petropīlie 1845.

D^6 = Naudinga bīttiû knygele taj ira ajszkós pamokimas kajp par iszmintingą bittiu kawojimą gał daug naudos nusipelnyti wissīms bitteles mylentims ąnt gèro paraszytą par G. G. Settegast. Petropilie. Ispausta pas K. Kraju. 1848.

D^7 = Dajnes Żiamajtiû... Pirmasis Pédelis. Petropīlie 1846.

D^8 = Darbay senuju Lituwiu yr Żemaycziu. Daukanto rankraštis, kurio keturioliktajame puslapyje pasakyta „Raszita metuse 1822".

D^9 = Epitome Historiae Sacrae..., kurios antrajame puslapyje parašyta: Reimprimatur... Petropoli 1838 anno.

D^{10} = Giwatas Didiujû Karwaidû senowęs suraszę łotiniszkay Kornelius Nepos. Iszguldę... J. Dewinakis... Petropīlie 1846.

D^{11} = S. Daukantas Lietuvos istorija. Plymouth, Pa 1893, 1897. 2 tomu.

D^{12} = Kningėle medīniû siekłû... pargóldę... Jonas Purwys. Petropīlie 1849.

D^{13} = Pasakojimas apej Wejkałus Letuwiu tautos senowie kuri trumpaj apraszia Simonas Daukąntas Rasztinikas Pilozopios Magistras Metuse 1850. — Paskutinio puslapio gale parašyta: *Galas*

pirmoses dalies. Rankraštis (8°. 730 p. Bibliotheca Seminarii Samogitiensis. Armar. 29 Nr. 9).

D^{14} = Daukanto pasakų rinkinys. Mokslo draugijos rankraštis.

D^{15} = Pasakas Phedro iszgúldę... Motiejùs Szauklys. Petropīlie 1846.

D^{16} = Kningele apej žinias Draugistes Nuosituriejimo. Petrapilie 1846 (plg. Geitl 74).

D^{17} = Prasmą łotinû kałbôs, paraszę K. W. Myle. Petrapilie. Ispausta pas K. Hintze. 1837.

D^{18} = Pamokslą ape Sodnus... īszgoldę... Anton's Žejmys. Petropīlie 1849.

D^{19} = Tabokû Augīnīmas... īszgoldę Jonas Girdenis. Petropilie 1847.

D^{20} = Ugnęs-kningélę... apskélbę Antonas Wajnejkis. Petropīlie 1849.

D^{21} = Išrašai iš Daukanto raštų, kuriuos duoda E. Volterio knygelės „Об этнографической поездке по Литве и Жмуди летом 1887 года. Ст. Петербург 1887".

Δ = K. Daukšos žodynėlis: Wyrazy wyjęte z rękopiśmiennego słównika litewskiego na polski Kazimierza Krzysztofa Daukszy nauczyciela parafialnej szkoły w Birżach (KosL 41—59).

DA = Dėdė Atanazas Kaip pasiklosi, taip išmiegosi. Apysaka. Kaunas, 1908, 162 p.

dan. = danų, daniškai.

dar. = darytinis, pramanytinis žodis.

dat. arba naud. = dativus, naudininkas.

Db = Stasys Dabušis iš Vilkanastrų sodžiaus (Léipalingio apyl.).

Dbk = Debeikiai, Anykščių raj.

dg. arba pl. = daugiskaita, pluralis.

Dg = Daugai.

Dgč = Degučių kaimo (buv. Marijampolės apskr.) dainos (1913 m. „Ateitis"). Žodžiai St. Dabušio rankioti.

Dgl = Daũgailiai, Dusetų raj.

Dglš = Daugėliškis, Ignalinos raj.

dial. = dialectice (dialektisch), šnektos lytis.

dim(inut). = diminutivum, mažybinė lytis.

Dj = Daujėnai, Pasvalio raj.

Dk = Daukša, XVI amžiaus rašytojas.

DK = 1595 m. Daukšos katekizmas (E. Volterio laida).

Dkš = Daukšiai, Simno raj.

Dkšt = Dũkštas.

Dl = Déltuva, Ukmergės raj.

Dm = Domantonys, Alytaus raj. sodžius.

ДМ = Документы Московского Архива Министерства Юстиции I т.

Dn = Christian Donalitius, Litauische Dichtungen... herausgegeben von G. H. F. Nesselmann. Königsberg 1869.

DO = В. Е. Данилевич Очерк истории Полоцкой земли до конца XIV столетия. Киев 1896.

dor. = doriečių, doriškai.

DP = Postilla Catholicka. Tái esti Iżguldimas Ewangeliu kiekwienos Nedelos ir szwentes per wissús metús. Per Kúnigą Mikaloiu Daukszą Kanonîką Médnikų, isz łękiszko perguldita. Su walá ir daláidimu wîreusiuių. Wilniui Drukârnioi Akadêmios Societatis Jesu. A. D. 1599.

DPo = „Postilla Catholicka" Якуба Вуйка в литовском переводе Николая Даукши. Ст.-Петербург 1904, 1909. 2 sąsiuviniu.

DPr = „Privilegia" — Jura, immunitates et privilegia Samogetarum in unum collecta. Daukanto surinktųjų dokumentų nuorašai. In folio 384 lakštai.

Dr = Darbėnai, Kretingos raj.

др.-брет. = древнебретонский.

др.-инд. = древнеиндийский.

др.-исл. = древнеисландский.

др.-перс. = древнеперсидский.

др.-пл. = древнепольский.

др.-р. = древнерусский.

Drs = Darsūniškis, Jiezno raj.

Drs¹ = Darsūniškio ap. dainos. 1911 m. „Ateities Žiedai" Nr. 9. Žodžiai St. Dabušio rinkti.

др.-сев. = древнесеверный.

Drsk = Druskininkai.

др.-в.-н. = древневерхненемецкий.

Ds = Dusetos.

DS arba SP = Patarles ir Dainos. Surasze nůg żmoniu Meczius Davalnis-Silvestraitis. Tilžėje 1889.

Dsm = Dusmenys (gen. Dusmenų), Daugų raj.

Dsn = Dysna, Ignalinos raj.

DSS = В. Н. Добровольский Смоленский областной словарь. Смоленск 1914.

Dt = Dotnuva.

du. arba dv. = dualis, dviskaita.

DU = Deszyms Uwogu del asabu smutkuosi ir siełwartuosi atliekancziu. Piertłumaczyta isz lenkiszka lietuwiszkaj par Kleryku Jonu Jodełajti. Wilniuje. Kasztu S. Neumana. Spaustuwi A. Syrkina 1865.

dv. = dvaras.

dv. arba du. = dviskaita, dualis.

Dv = Dieveniškis, Šalčininkų raj.

Dvd = Dovydai, Joniškėlio raj. kaimas.

dz. = dzūkų, dzūkiškai.

E = Prof. Dr. J. Endzelynas.

eccl. = bažnyčios žodis.

El = J. Elisonas Zoologijos sistematikos terminų žodynėlis. Kaunas 1920.

En = J. Šerenga Lietuvos Eneida arba Lietuvių Tautos Ineita į Atrastąją Tėvynę. Eilės. Dvi dalys. Seinai, 1913, 1914. Žodžiai St. Dabušio rinkti.

End = Endriejavas, Rietavo raj.

ent. = entomologijos terminas.

Er = Ereminienė iš Žarėnų (Telšių raj.). St. Dabušio šaltinis.
Erž = Eržvilkas, Skaudvilės raj.
est. = estų, estiškai (igauniškai, estnisch).
Ev = Ewangelie Polskie y Litewskie Tak Niedzielne iako y wszytkich swiąt ktore w kościele katholickī, według Rzymſkiego porządku przez cały Rok czytaią. Vilnae Typis Academicis Soc. Jesu 1690. Mokslo Draugijos knygyne.
ež. = ežeras.
f(em). arba mot. g. = femininum, moteriškoji giminė (gimtis).
F = Karaliaučiaus archyvo rankraštis — Msc. 123 fol. (vok.-liet. žodynas). F^1 = Msc. 124 fol., F^2 = Msc. 125 fol. A (liet.-vok. žodynas).
fam. = familiariter, familiariai.
FCh = 1559 m. „Forma chrikstima" (Litauische und lettische Drucke, herausgeg. von A. Bezzenberger. II Heft. Göttingen).
FI = И. П. Филевич История древней Руси. I. Территория. Варшава 1896.
Fick = Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen von A. Fick. 4 Aufl. Bearbeitet von A. Bezzenberger, Hj. Falk, A. Fick, Wh. Stokes und Alf Torp. Göttingen 1890, 1894, 1909 I—III Bd.
fig. = figuraliter, vaizdingai.
FM = Ф. Фортунатов и В. Миллер Литовские народные песни. Москва 1872.
fr(ig). = frigų (brugų) kalba (phrygisch).
frq. = verbum frequentativum, dažninis veiksmažodis.
FUF = Finnisch-ugrische Forschungen.
fut. = futurum, būsimasis laikas.
g(ud). = baltarusių, baltarusiškai (gudiškai, weissrussisch).
G = Dr. Jurgis Gerulis (vok. Gerullis) iš Jogaudų (buv. Vilkyškių vlsč., Tilžės apskr.).
G^1 = Die altpreussischen Ortsnamen. Berlin und Leipzig 1922.
G^2 = De Prussicis Sambiensium locorum nominibus. Tilsit 1912.
Γ = Silvestro Gimžausko rankraštinis žodynėlis (apie 1879—1881 m.): Žodžej isz givōs kałbos letuviu Linkmeniszkiu.
$Γ^1$ = Ištraukos iš S. Gimžausko raštų (Ateities spinduliai 1917 m. 203—208).
gal. arba acc. = galininkas, accusativus.
gal. = galų, gališkai (gallisch).
Gb = Gibai, buv. Seinų apskr.
Gd = Gadūnavas, Telšių raj.
GD = Liudas Gira Laukų dainos. Seinai 1912. St. Dabušio rinkti žodžiai.
Gdl = Gudeliai, Prienų raj.
Gdr = Giedraičiai, Širvintų raj.
Gdž = Gudžiūnai, Dotnuvos raj.
Geitl = L. Geitler Litauische Studien. Prag 1875.
$Geitl^1$ = L. Geitler Beiträge zur litauischen Dialektologie (Wiener Sitzungsber. phil.-hist. Cl. CVIII Bd.). Wien 1885.
gen. arba kil. = genetivus, kilmininkas.
geom. = geometrijos terminas.
germ. = germanų, germaniškai.

Gg = Gegužynas, Kaišiadorių raj.
GGA = Göttingische gelehrte Anzeigen.
Gl = Gelgaudiškis, Šakių raj.
Glv = Gelvonai, Širvintų raj.
Gm = Aplankimas seniuka diel brolu žemajcziu ir lietuwiu par kunega Gomalewski kamendoriu bažniczes Ilłuksztas Apraszitas ir ing spaustuwe paduotas Dunaburge. *Spaustuwie M. B. Neumana 1853.*
Gn = Ginteliškė, Salantų raj.
GN = Naujas Istatimas Jezaus Christaus Wieszpaties musu Lietuwiszku Ležuwiu iszgulditas par Jozapa Arnulpa Kunigayksztì Giedrayti Wiskupa Žiemayczìu, ženklinika S. Stanisłowo. Iszspaustas pas kunigus *Missionorius Wilniuje 1816.*
got. = gotų, gotiškai.
gr. = graikų, graikiškai.
Gr = Gaurė, Tauragės raj.
Гр = gromata: 1589 m. Гр = Isch Diewo malones, mes Jurgis Fridriks... Bz BB II 119. 1724 m.
Гр = H. Weber BB II 112.
gram. = gramatikos terminas.
Grd = Girdiškė, Skaudvilės raj.
Grg = Gargždai.
Grk = Girkalnis, Raseinių raj.
Grl = Garliava, Kauno raj.
Grnk = Grinkiškis, Šeduvos raj.
Grš = Griškabūdis, Kudirkos Naumiesčio raj.
Gršl = Grūšlaukis, Salantų raj.
Grv = Gervėčiai, Baltarusijos TSR, Molodečno sritis, Astravo raj.
Grz = Gruzdžiai, Šiaulių raj.
Grž = Gražiškiai, Kalvarijos raj.
Gs = Gasčiūnai, Joniškio raj.
gub. = gubernija.
Gur = Gurónys, Veisiejų raj. sodžius (Feliksa Saltõnas).
g. v. = gyvenamosios vietos vardas.
Gž = Gižai, Vilkaviškio raj.
H = *Vocabularium Lithuanico-Germanicum* et Germanico-Lithuanicum, darin alle im Neuen Testament und Psalter befindliche Wörter nach dem Alphabet enthalten sind... ausgefertigt von F. W. Haack, S. S. Theol. Cultore, zur Zeit Docente im Lithauischen Seminario zu Halle. Halle 1730.
HE = Hennenberger Erclerung der Preuss. grössern Landtaffel, Königsberg 1595.
Hes = Hesychii Alexandrini lexicon.
Hg = Hagen Preussens Pflanzen 1818 (plg. LF VI).
hibr. = hibrida vox, pusiau svetimas žodis.
Hol = Яков Ф. Головацкий Памятники дипломатического и судебно-делового языка русского в древнем галицко-володимирском княжестве и в смежных русских областях в XIV и XV столетиях. Львов 1867.
hom. = Homero kalbos žodis.

I = L. Ivinskis.

I¹ = Genawejte Pasaka wiena tarp gražiausiu ir werksmingiausiu. apej jos wargus, rupesnius ir stebuklingus Diewa pariedimus, kajp giariems užmok giaru, o piktiems atiduoda piktu. Isz lenkiszka liežuwia iszguldita par Ł. Iwiński. Wilniuje. Kasztu ir spaustuwie Juozapa Zawadzkia. 1863 (1858).

I² = Kalendorius ukiszkasis. Wilniuje 1846—1864, 1878.

ib. = ibidem, ten pat.

icht. = ichtiologija, žuvų mokslo terminas.

id. = idem, reiškia tą pat.

ide. = indoeuropiečių.

IE = Ишгульдимай швенту евангелію. Дались пирма. Вильнюй 1869.

IF = Indogermanische Forschungen. Zeitschrift für indogermanische Sprach- und Altertumskunde. Strassburg.

Ig = Igliáuka, Kapsuko (buv. Marijampolės) raj.

Yl = Ylakiai, Sedos raj.

IL = Ипатьевская летопись = Полное собрание русских летописей. Том II. Издание второе. С. Петербург 1908.

Ilg = Ilguva, Šakių raj.

IM = Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. Rīga 1920 ir kt.

imp. = verbum imperfectivum, eigos veikslo veiksmažodis.

imper. = imperativus, liepiamoji nuosaka.

impers. = impersonale verbum, beasmenis veiksmažodis.

In = Инвентари имений XVI столетия (Акты изд. Вилен. Археогр. Комм. Том XIV).

ind. = indų, indiškai, s. ind. = senovės indų.

Ind = Andrioniškis (Indrioniškis), Anykščių raj.

indecl. = indeclinabile, nelinksniuojamasis žodis.

inf. = modus infinitivus, bendratis.

ingr. = ingrų, ingriškai (ижора).

instr. arba įn. = instrumentalis, įnagininkas.

interj. = interjectio, jaustukas.

intr. = intransitivum verbum, nedarybinis (= negaliniuotinis) veiksmažodis.

ирл. = ирландский.

isl. = islandų, s. isl. = senovės islandų (altisländisch, altnordisch).

isp. = ispanų, ispaniškai (spanisch).

Išl = Išlandžiai, Simno raj. sodžius.

it. = italų, itališkai.

iter. = iterativum verbum, dažninis veiksmažodis.

Iz(v) arba Изв = Известия отделения русского языка и словесности Имп. Академии Наук С. Петербург.

įn. arba instr. = įnagininkas, instrumentalis.

J = Литовский словарь А. Юшкевича с толкованием слов на русском и польском языках. Том I (A—J). С. Петербург 1897, 1904. Naudotasi ir žodyno rankraščiu (K-, L- ...).

J¹ = A. Juškevičiaus žodyno (= J) pirmoji redakcija. Mokslo Draugijos rankraštis.

J² = A. Juškevičius Słownik. Mokslo Draugijos rankraštis.

J^3 = Lietuviškos dajnos užrašytos par Ąntaną Juškevičę. 3 tomai. Kazanius 1880, 1882.

J^4 = Lietuviškos svotbinės dajnos, užrašytos par Ąntaną Juškevičę ir išspausdintos par Joną Juškevičę. Petropylė 1883.

J^5 = Svotbinė rėda Velūnyčiu Lietuviu surašyta par Ąntaną Juškevičę 1870 metūse. Kazanius 1880.

Jb = Jonas Jablonskis iš Rygiškių (Griškabūdžio apyl.), kalbiniñkas.

Jb^1 = P. Kriaušaitis ir Rygiškių Jonas Lietuvių kalbos gramatika. Etimologija. Vilnius 1919.

Jb^2 = Pasakėčios. Rinkinėlis kalbos mokslui. Kaunas 1920.

Jb^3 = Rygiškių Jonas Lietuvjų kalbos sintaksė. Pirmojí dalís. Seinai 1911.

Jb^4 = Mūsų žodynėlis. „Vargo mokyklos" priedėlis. Surinko Rygiškių Jonas. Voroneže 1918.

Jd = Juodaičiai, Ariogalos raj.

JJ = Jon's Juška. Kałbos Lėtuviszko lėžuv'o ir lėtuviszkas statraszimas arba ortograpija. Peterburge 1861.

JJ^1 = И. А. Юшкевич Литовские народные песни. С. Петербург 1867.

JJ^2 = Jono Juškevičiaus žodynėlis. Mokslo Draugijos rankraštis.

Jk = Khmeyer ir Schulz Gamtomokslis aukštosioms klasėms (vertimas). Kaunas, 1921. St. Dabušio rankioti žodžiai.

JM = Mužikėlis. Pirma laida. Tą kningelę broliams Lietuviams parupino Jankaus Mertynas. Ragainėje 1885.

Jn = K. Jaūnius.

Jn^1 = К. Явнис Грамматика литовского языка. Петроград 1908—1916. Naudojamasi paprastai „Перевод грамматики литовского языка, исполненный К. Буга".

Jn^2 = Диалектологические особенности литовского языка в Россиенском уезде (ст. Маг. бог. Кс. К. Явниса) rašte „К. Гуковский Описание Россиенского уезда. Ковно 1893" стр. 20—55.

Jn^3 = I: Поневежские говоры литовского языка rašte „К. Гуковский Поневежский уезд. Ковна 1898" стр. 87—141; II: Поневежские говоры литовского языка. Часть II. Ковна 1899. 34 стр.

Jn^4 = Praelectio, qua ante diem III idus Septembres a. D. MDCCCXCIX scholas de litteris latinis in R.-C. E. Academia Caesarea Petropolitana auspicatus est Casimirus Jawnis, S. Th. M. Petropoli 1900.

Jn^5 = Интонации гласных звуков литовского языка. Ковна 1900.

Jnš = Joniškis.

Jnšk = Joniškėlis (v. š. *Jaūškę*, vok. Johannischkehlen < Joniškėlis).

jon. = joniškai (ionisch).

JP = Pamokslai Pagał Ewanelios Szwentos Żodźiu Ant wisu nedielu par metus surasziti par kunegu Rapolu Jassykiewicze Dominikoniu Ir iszspaudinti. Pirma dala. Wilniuje 1855. Untra dala. Wilniuje 1857. I, II.

Jrb = Jurbarkas.

Jrg = Mįslių knyga. Lietuvių mįslių rinkinys (su viršum 1000 mįslių). Surinko ir paaiškino Kleofas Jurgelionis. Chicago. Ill. 1913.

Jrk = Jurkšaitis (iš Gaibrasčių, buv. Ragainės apskr.).

Jrk¹ = C. Jurkschat Litauische Märchen und Erzählungen. Heidelberg 1898.

Js = mokytojas Jasulaitis, J. Jablonskio šaltinis.

Jsv = Jósvainiai, Kėdainių raj.

jur. = teisės mokslo terminas.

Jz = Jieznas.

Jzm = Giwenimas żmogaus krikszczionies arba iszguldimas prisakimu wieszpaties Diewa ir bażninczios szwentos żiamajtiszkaj paraszitas par kunega Wincenta Juzumowicze. Wilniuje 1861.

Jzm¹ = Szwentas Izidorius Artojas. Kningele diel žinios ir naudos artoju żemajtiszkaj iszrasze Wincentas Juzumowicze kunigas Kałnuju. Wilniuje 1854.

Jž = Jūžintai, Dusetų raj.

JŽ = Žiemos wakaro adynėlė... suraszė Janku Mertynas. Tilžėje 1885.

JŽd = Jumskio žodynėlis (plg. TŽ I 352—366).

k. = kaimas.

K = Fr. Kurschat Littauisch-deutsches Wörterbuch. Halle a. S. 1883.

K¹ = Fr. Kurschat Deutsch-littauisches Wörterbuch. 2 Teile. Halle a. S. 1868—1874: I, II.

K² = F. Kurschat Beiträge zur Kunde der littauischen Sprache. Erstes Heft. Deutsch-littauisches Phraseologie der Präpositionen. Königsberg 1843. — Zweites Heft. Laut- und Tonlehre der littauischen Sprache. Königsberg 1849. I, II.

kam. = kamienas (Stamm).

kar. = karelų, kareliškai (karelisch).

kaš. = kašubų, kašubiškai.

1547 Kat. = Catechismusa prasty szadei... Karaliauczui... MDXLVII — išleisti rinkinyje „Litauische und lettische Drucke des 16. Jahrh." 1 sąs

Kb = Kabeliai, Varenos raj.

KB = Е. Ф. Карский Белоруссы. Том I: Введение в изучение языка и народной словесности. Варшава 1903.

Kbr = Kybártai.

Kč = Kučiūnai, Veisiejų raj.

Kd = B. Kuodaitis. St. Dabušio šaltinis.

Kdl = Kiduliai, Šakių raj.

Kdn = Kėdainiai.

kelt. = keltų, keltiškai.

KG = Кантычкасъ арба Книнга гѣсмю паръ Мотѣю Волончевски вискупа парвейзѣта иръ ишнауе ишспауста. Вильнюй 1865.

KG¹ = „Kantyczkas", kurios senesnės už KG (lietuviškomis raidėmis). K. Būgos egzempliorius be pradžios.

KGr = F. Kurschat Grammatik der littauischen Sprache. Halle a. S. 1876.

KI = Iszguldims apej sakramenta Pakutos... par kuniga Prałota Kassakauski. Wilniuji 1862.

kil. arba gen. = kilmininkas, genetivus.
kimr. = kimrų, kimriškai (kymrisch).
kipr. = kipriškai (kyprisch).
Kir = A. Kirtiklis, Marijampolės (Rygiškių Jono) gimnazistas.
KK = Katechismas Aba Trumpas Pamokslas Wieros Krikśćioniszkos dej waykialu mažu. Kiedaynise 1653.
KK[1] arba KN = Kniga Nobaźnistes Krikśćioniszkos... antra karta perdrukawota... Kiedaynise... Meatu Pona, 1653.
KK[2] = Maldos Krikscioniszkos, Wisokiam meatuy ir reykalams bendriems prigulinćios... Kiedaynise... 1653.
KK[3] = Summa Aba Trumpas iszguldimas Ewangeliu... Kiedaynise... Meatu Pona 1653.
KL = Dr. Wojciech Kętrzyński O ludności polskiej w Prusiech niegdyś krzyżackich. We Lwowie 1882.
Kl = Kuliai, Plungės raj.
Kl[1] = Kulių par. pasaka. Trautmann Sitzungsber. der preuss. Kön. Akad. 1918 XXXVII 800—804.
KlC = M. Danielis Kleinii Compendium Lituanico-Germanicum, Oder Kurtze und gantz deutliche Anführung zur Littauischen Sprache, wie man recht Littauisch lesen, schreiben uud reden soll. Cum Privilegio S. R. M. Pol. & Seren. Elect. Brandenb. Königsberg, Gedruckt und verlegt durch Johann Reusnern, M. DC. LIV.
KlG = Σὺν τῷ Θεῷ. Neu Littauisches, verbessert und mit vielen neuen Liedern vermehrtes Gesangbuch, Nebst einem sehr nützlichen, nie ausgegangenen Gebetbüchlein, Auch einer Teutschen, hochnötig-unterrichtlicher Vorrede an den Leser. Naujos Giesmju Knygos, Kurrose sénos Giesmes su pritárimu wissû Baźnyczos Mokitoju per musu Lietuwa yra pagérintos, O náujos grážos Giesmes pridêtos. Taipajeg Maldu Knygeles didźausey Baźnyczoje wartojamos, Su labay priwálingu Pirm-pamokinnimu βias Knygeles skaitanczuju, Patogiey suguldytos ir iśdûtos. Karalauczuje Iśspaude sawo issirádimais Pridrikis Reusneris Metûse M. DC. LXVI.
KlGb = Neues Littauisches, sehr nöthiges und Seelenerbauliches Gebetbüchlein, Oder Naujos labbay privvalingos ir duszoms naudingos Maldu Knygeles... nûg M. Danjelo Kleino... Karalauczuje... Metûse Kristaus 1666.
KlGr = Grammatica Lituanica Mandato & Autoritate Serenissimi Electoris Brandenburgici adornata & praeviâ Censurâ primùm in lucem edita à M. Daniele Klein Pastore Tils. Litv. Praemissa est ad Lectorem Praefatio non minùs utilis, quàm necessaria. Cic. de Clar. Orat. Nihil simul est & inventum & perfectum. Regiomonti, Typis et sumptibus Johannis Reusneri Anno 1653.
Klk = Klykoliai, Akmenės raj.
KlL = D. Kleino „Lexicon Lithuanicum", Karaliaučiaus archyvo XVII amžiaus nuorašas (Msc. 178[4], plg. KZ L 233).
Klm = Kelmė.
Kln = Kalnùjai, Raseinių raj.

Klp = Klaipėda.

Klp[1] = Klaipėdiškių dainos. Surinko Jons Pakalniškis. Išleido A. Bruožis. Vilnius 1908.

Klt = Kaltanėnai, Švenčionėlių raj.

Kltn = Kaltinėnai, Varnių raj.

Klv = V. Kálvaitis, tautosakos rinkėjas.

Klv[1] = V. Kalvaitis Prūsijos Lietuvių dainos. Tilžėje 1905. Pirmasis skaitmuo reiškia dainos Nr., antrasis — psl.

Klv[2] = W. Kalwaitis Lietuwiszkų Wardų Klėtelė. Tilžėje 1910.

Klvr = Kalvarija.

KlvrŽ = Žemaičių Kalvarijà, Sedos raj.

Km = Kamajai, Rokiškio raj.

Kmn = stud. Kamantauskas, kilimo iš Rumšiškių.

Kn = Kauno artimoji apylinkė.

Kn[1] = Pakaunės Žagariškiai, stud. J. Bukotos žiniomis.

KN arba KK[1] = Kniga Nobažnistes Krikščioniszkos... antra kartą perdrukawota... Kiedaynise... Meatu Pona, 1653.

Kna = Алфавитный список населенных мест Ковенской губернии. Ковна 1903.

Knt = Kantaučiai, Plungės raj.

KO = Keidoszių Onutė. Paraszė Savasis. Tilžėje 1907.

кор. = корельский.

korn. = kornų, korniškai (kornisch).

KosL = Lituanica czyli Wiadomości o Litwie zebrane przez Ś. p. ks. Ambrożego Kossarzewskiego. Rankraštis.

Kp = Kupiškis.

KP = Pieśni ludu litewskiego. Zebrał Oskar Kolberg. Kraków 1879 (Osobne odbicie ze Zbioru wiadomości do Antropol. kraj. Tom III). 64 psl. 8°.

Kpč = Kāpčiamiestis, Veisiejų raj.

Kpr = Kupreliškis, Vabalninko raj.

Kpš = Kaūpiškiai, Kybartų raj.

kr. = kretiškai (kretisch).

Kr = Букварсъ жемайтишкай-русишкасисъ парашитасъ пагалъ мокима ну В. Золотова падота, ишгульдитасъ паръ Іона Кречински. Ковна 1865.

Krj = Kriukai, Joniškio raj.

Krk = Krakės, Dotnuvos raj.

Krkl = Karklėnai, Varnių raj.

Krkn = Krekenava, Ramygalos raj.

Krn = Kruonis, Kaišiadorių raj.

Krnč = Krinčinas, Pasvalio raj.

Krok = Krókialaukis, Simno raj.

Krp = Kruopiai, Žagarės raj.

Krs = Kaŕsakiškis, Panevėžio raj. (Būga rašo ir *Kaŕsokiškis*).

Krsn = Krosna, Simno raj.

Krsp = Krasnopolis, buv. Seinų apskr.

Krš = Kuršėnai.

Krt = Kaŕtena, Kretingos raj.

Krtn = Kretingà.

Krtng = Kretigālė (D.-Crottingen), Klaipėdos raj.
Krtv = Kùrtuvėnai, Šiaulių raj.
Krv = Krėvė, rašytojas (kilimo iš Merkinės apyl.)
Krž = Krãžiai, Kelmės raj.
Ks = *Juozo Kasakaičio iš Kampinių rus.-liet. žodynėlis* (8 sąs.) be pavyzdžių.
KS = Kr. *Skriwèriaus Dûsziôs Skarbnyczià... taję isz wókiszkôs kalbôs* lietùwiszkąję iszwerte Fr. Kurszátis... 1. Dalykėlis. Karaliauczìuje 1844.
Kš = Kaišiadorys.
Kt = Keturvalakiai, Vilkaviškio raj.
KT = A. A. Кочубинский Территория доисторической Литвы. Журнал министерства народного просвещения. 1897. Январь, p. 60—94.
Ktv = Kietāviškės, Vievio raj.
Ktv[1] = Kietaviškių dainos, T. Brazio rankraštis.
KtvN = Naujosios Kietaviškės, Vievio raj.
Kur = Kurkliai, Kavarsko raj.
Kurm = Słownik polsko łacińsko łotewski ułożony i napisany przez xiędza Jana Kurmina. Wilno 1858.
kurš. = kuršių, kuršiškai.
Kv = Kvėdarna (Kvėdaina), Šilalės raj.
KV = Konverzacijas vārdnīca. Rīga.
Kvr = Kavárskas.
Kvt = Kvetkai, Pandėlio raj.
KZ = Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen, herausgeg. von A. Kuhn... Berlin und Gütersloh, Göttingen.
Kž = Kužiai, Šiaulių raj.
l(enk). = lenkų, lenkiškai (polnisch).
L = A. Lalis *Lietuviškos ir angliškos kalbų žodynas. Pirma dalis: lietuviškai-angliška.* Chicago, Ill 1903.
L[1] = *Lenkų ir lietuvių kalbos žodynas.* Surengė Antanas Lalis. Vilniuje 1922.
Λ = *Laukžemės šnektos žodynėlis. Mokslo Draugijos rankraštis (XIX amžiaus pradžia).*
la. = latvių, latviškai.
lap. = lapių, lapiškai (lappisch).
lpK = *Kolos lapių šnekta*, lpN = Norvegų žemės lapių šnekta, lpŠ = Švedų žemės lapių šnekta.
лап. = *лапландский.*
Lb = Labanoras, Švenčionėlių raj.
LB = A. Leskien und K. Brugmann Litauische Volkslieder und Märchen. Strassburg 1882.
l. c. = loco citato, tenai pat.
Lc = Leckava, Mažeikių raj.
Лхр = Э. Вольтер Литовская хрестоматия. Ст. Петербург 1904.
Ld = Dr. Jan Bystroń Katechizm Ledesmy w przekładzie wschodnio-litewskim z wydania wileńskiego z r. 1605. W Krakowie 1890.

Ldk = Lyduokiai, Ukmergės raj.
Ldv = Lýduvėnai (Liùdavėnai) Tytuvėnų raj.
LF = A d. Bezzenberger Litauische Forschungen. Göttingen 1882.
Lg = Lyguma, Pakruojo raj.
lyb. = lybių, lybiškai (livisch).
lie. = lietuvių lietuviškai.
LieM = Литовская Метрика, senosios Lietuvos valstybės aktai.
liud. = liudiškai (lüdisch), t. y. lydiškai.
лив. = ливский.
Lizd = K. K. Lizdeika (= Elizierius Draugelis nuo Pilviškių), Raulas suskius („Ateitis" 1913). St. Dabušio rinkti žodžiai.
Li = Liubavas, Kalvarijos raj.
Ljd = Liudvinavas, Kapsuko (buv. Marijampolės) raj.
Lk = Luokė, Užvenčio raj.
Lkč = Lekėčiai, Šakių raj.
Lkš = Lukšiai, Šakių raj.
Lkv = Laukuva, Rietavo raj.
Lkž = Laukžemė, Kretingos raj.
Ll = Lioliai, Kelmės raj.
Lm = (Lementorius): Karalauczuje I'spáustas Reuznêraus. Anno MDCCVIII.
Ln = Lėnas, Kavarsko raj.
Lnk = Lenkimai, Skuodo raj.
Lnkl = Lankėliškiai, Vilkaviškio raj.
Lnkm = Linkmenys (Linkmenes), Švenčionėlių raj.
Lnkv = Linkuva.
Lnž = Lynežeris, Varėnos raj. (sen. Lydos apskr.). St. Dabušio šaltinis.
loc. arba viet. = locativus, vietininkas.
lot. = lotynų, lotyniškai.
Lp = Lėipalingis, Veisiejų raj.
LP = Lietuvių pasakos. Vaikų rinkinys. „Aušros" išleidimas. Vilnius, 1905. Žodžiai St. Dabušio rinkti.
Lpl = Lieplaukė, Telšių raj.
Lpn = T h. Lepner Der Preusche Littauer... 1690. Danzig 1744.
LPr = Prawadninkas ing amżyna tiewiszki dągaus... Par Kuniga Jona Lachawicze apraszitas. Wylniuj 1849.
Ls = A. Leskien Bildung der Nomina im Litauischen. Leipzig 1891.
Ls[1] = A. Leskien Ablaut der Wurzelsilben im Litauischen. Leipzig 1884.
Ls[2] = A. Leskien Litauisches Lesebuch. Heidelberg 1919.
Lš = Liškiava, Veisiejų raj.
LT = Lietuvių Tauta. Mokslo Draugijos laikraštis. Vilnius.
лтш. = латышский.
луж. = лужицкий.
Lv = Lewentorius Łankiszko-Lietuwiszkas Diel Weiku Olkiniku Parapijos surinktas piar Plebonu tos Parapijos K. F. W. Wilniuje 1862.

LV = Latvijos vietu vàrdi. I. daļ'a. Vidzemes vàrdi. Piedaloties A. Ābelei, J. Kauliņam un P. Šmitam savācis un rediģēiis J. Endzelīns. Rīgā 1922.

Lz = Laz(d)ūnai, Baltarusijos TSR, Molodečno sritis, Jurouškių raj.

Lzd = Lazdijai.

LzP = Lazdynų Pelėda.

LzP¹ = Klaida.

LzP² = Lazdynų Pelėdos raštai. Tomas I. Vilniuj 1914.

l. ž. = liaudies žodis.

Lž = Laižuva, Mažeikių raj.

m(asc). arba vyr. g. = masculinum, vyriškoji giminė.

M = Littauisch-deutsches und Deutsch-littauisches Wörter-Buch, worinn das vom Pfarrer Ruhig zu Walterkehmen ehemals heraus gegebene zwar zum Grunde gelegt, aber mit sehr vielen Wörtern, Redens-Arten und Sprüchwörtern zur Hälfte vermehret und verbessert worden von Christian Gottlieb Mielcke, Cantor in Pillckallen. Nebst einer Vorrede des Verfassers, des Herrn Prediger Jenisch in Berlin, und des Hrn. Krieges- und Domainen-Raths Heilsberg, auch einer Nachschrift des Herrn Professor Kant. Königsberg, 1800, I, II Teile.

mak. = makedonų, makedoniškai (macedonisch).

math. = matematikos terminas.

Mc = K. Maciaus papildiniai prie Juškevičiaus žodyno. Mokslo Draugijos archyve.

Mck = Mockevičiaus kelių kalbų žodynas. Rankraštis. St. Dabušio rinkti žodžiai.

Mč = S. Mečius Trumpas žemės aprašymas. Vilnius 1906.

md = mardvių, mardviškai (mordwinisch).

mdM = mokšos tarmė.

mdE = erzios tarmė.

ME = K. Mühlenbachs Lettisch-deutsches Wörterbuch. Redigiert, ergänzt und fortgesetzt von J. Endzelin. Riga 1923.

med. = medicinos terminas.

MG = Gramatyka Litewsko-Polska. Gramatika arba Spasabas iszsimokinimo Lenkiszkos kalbos Paraszita per Motieju Franciszka Marcińska. Warszawa 1861. St. Dabušio sunaudota.

Miež = M. Miežinis Lietuviszkai-latviszkai-lenkiszkai-rusiszkas žodynas. Tilžėje 1894.

Miež¹ = M. Miežinis Lietuvių kalbos gramatika. 53 psl. 8°.

mil. = kariuomenės terminas.

min. = mineralogijos terminas.

Mit = Mitteilungen der litauischen litterarischen Gesellschaft. Heidelberg.

myth. = mitologijos terminas.

Mk = S. Mikuckis.

Mk¹ = Словарь литовского языка Г. Нессельмана (из III-го выпуска Известий II-го отделения Академии Наук) 2 записка С. П. Микуцкого. Напечатано по распоряжению Императорской Академии наук 25 марта 1852 г. Непременный секретарь П. Фукс. В типографии Императорской Академии Наук 5+16.8°.

MK = Mokslas Rima Kataliku. Wilniuje 1863.
Ml = Mielagėnai, Ignalinos raj.
ML = Mokslas lietuwiszko skaitimo ir Katechizmas. Wilniuy 1852.
ML[1] = Mokslas skaityma diel mažu wajku su mokslu kryksczionyszku yszdut's su pritarimu wiresnibys dwasyszkos. Mètusy 1838. Kyrmelû Mènesej' 23 dyinó. Wylniuje spaustuwiè Juzupa Zawadzki 1838 = MSL XIII (Paris 1904) p. 116—130 (R. Gauthiot).
MLM = Mierzyński Mythologiae Lituanicae Monumenta. Źródła do mytologii litewskiej, od Tacyta do końca XIII wieku. Warszawa 1892. — Część II. Wiek XIV i XV. Warszawa 1896.
Mlt = Molėtai.
mot. g. arba f(em). = moteriškoji giminė, femininum.
moz. = mozūrų, mozūriškai (masurisch).
MP = Postilla Lietuwiszka Tatai est Iżguldimas prastas Ewangeliu ąnt kożnos Nedelios ir Szwentes per wisus metus, kurios pagal buda sena Bażniczioy Diewa est skaitomos. Nu isz nauia su didżiu perweizdeghimu est iżduota. Nokladu Jos Mili: Ponios Zophios paßußwes Ponios Morkuwienes Wnucżkienies Marszałkienes R. J. M. Wilniuy per Jokubą Morkuną, tarną Kunigaiksczia Jo Milistos Poną Poną Krysztafa Radiwiła, Waiwados Wilniaus. Metuose Diewa 1600. Naudotasi labai nepilnu egzemplioriu.
MPs = Pasakų rinkinys. Rankraštis gautas iš J. Murkos.
MR = Jozapa Miglovaras Rasztai. Iivaires Eilas. Pirmas pluuksztas. Tilžėje 1884.
м.-р. = малорусский, т. е. украинский.
Mrc = Marcinkonys, Varėnos raj.
Mrj = Kapsukas (buv. Marijampolė).
Mrk = Merkinė, Varėnos raj.
Mrs = Miroslāvas (Slabadà), Alytaus raj.
Mrs[1] = Miroslavo apyl. rauda („Tėvo apraudojimas" 1913 m. „Ateitis"). Žodžiai St. Dabušio išrankioti.
ms. = mjslė (mąslė) Rätsel.
Ms = Mósėdis, Skuodo raj.
MS = П. Л. Маштаков Список рек Днепровского бассейна. С. Петербург 1913.
Msc = manuscriptum, Karaliaučiaus archyvo rankraštis.
MSL = Mémoires de la société de linguistique de Paris. 1868 ir kt.
mst. = miestas, miestelis.
Mš = Meškuičiai, Šiaulių raj.
Mt = P. Matulionis Žolynas. Dalis II. Vilnius 1906.
MT = Margarita Theologica, Collecta & conscripta à M. Adamo Francisci, Jegerndorfense, Monasterij Heilsbrunnensis Abbate. Zemczuga Theologischka Kuri Sawieie aptur, trumpa parodima, ir ischguldima, Wiriausiūiu daliu moxlo Chriksconischkoio, pro Bażniczes ir Ischkallas Orthodoxischkoses Confessies Augustanos, alba Sassu. O nu: Lietuwischkai jra perguldita per Simona Waischnora warnischki Ple-

bona Ragaines Ischspausta Karaliaucziuie Prusu per Jurgi Osterbergerą, maetûsą, Christaus 1600.

Mtl = Meteliaĩ, Lazdijų raj.

Mtl¹ = Barčių (Metelių apyl.) kaimo dainos (1913 m. „Ateitis"). Žodžiai St. Dabušio išrinkti.

muz. = muzikos terminas.

Mž = Mažvydas. Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams. Spaudai parûpino dr. Jurgis Gerullis. Kaunas 1922.

Mžk = Mažeĩkiai.

n(eutr). arba bev. g. = neutrum, bevardė (*niekatroji, daiktinė*) *giminė*.

N = G. H. F. Nesselmann Wörterbuch der littauischen Sprache. Königsberg 1851.

naud. arba dat. = naudininkas, dativus.

neol. = neologismus, darytinis (kaltinis) žodis.

Nj = Naujãmiestis, Panevėžio raj.

Nj¹ = Naujamiesčio dainos. Iš Ustronės Vidugiryčių užrašė J. Tumas. 1913 m. „Ateitis". Žodžiai St. Dabušio išrinkti.

nl. ž. = ne liáudies žodis.

Nm arba SN = Kudirkos Naumiestis, buv. Suvalkų Naumiestis.

Nmj = Nemajûnai, Lazdijų raj.

Nmk = Nemãkščiai, Skaudvilės raj.

Nmn = Nemunáitis, Alytaus raj.

NmT = Naûmiestis, Šilutės raj. (buv. Tauragės apskr.).

nn. = nereikalingas neologizmas.

н.-н. = нижненемецкий.

nom. arba var. = nominativus, vardiniñkas.

norv. = norvegų, norvegiškai.

n. prop. = nomen proprium, tikrinis vardas, Eigenname.

Nr = Norekónys, buv. Joniškių apyl. sodžius.

NS = Dr. A. R. Niemi ir A. Sabaliauskas Lietuvių dainos ir giesmės. Annales Academiae scientiarum Fennicae. Ser. B. Tom VI.

NT = Naujas Testamentas Wieszpaties musu Jezaus Kristaus, Pirmą kartą ant Swieto Lietuwiszkoj kalboj, Ant Isákimo Maloningiausio Karalaus Prussu &c. &c. &c. Su didžiu daboijimu pérgulditas, o Ant Garbês Diewui Traicej' Szwentoj' wienatijam. Lietuwos žmonėms ant iszganitingos naudôs Iszspáustas Drukawójo arba iszspáude Spáustuwoj Reusnéro Karalaučiuj', Métu MDCCI.

NT¹ = Naujas Testamentas. Berlynė, rasztais iszspaustas prie Trowitsch ir sunus. 1866.

NTh = G. H. F. Nesselmann Thesaurus linguae Prussicae. Berlin 1873.

num. card. = numerale cardinale, kiekinis skaitvardis.

num. ord. = numerale ordinale, kelintinis skaitvardis.

n. v. = naujas vardas, dabar įvedamas.

Nv = Nevarėnai, Telšių raj.

н.-в.-н. = нововерхненемецкий.

Nz = Surinkimas dasekimu par mokintus žmonias... daritu apey bytes... par... C. J. Niezabitawski parguldítas. Wilniuje 1823.

O = Elementarius arba lengwus mokslas skaytit par kunigu K. Olechnowicziu... Wilniui, Metuasi 1858 (ar 1846 m. Būgos egzempliorius be pradžios: 25—70 psl.).

O¹ = Pasakos pritikimaj weselos ir giesmes. Par kunigu K. Olechnowicziu... Wilniui... Metuosi 1861.

Ob = Obėliai.

ol. = olandų, olandiškai (niederländisch).

olon. = aunuksų, aunuksiškai (olonetzisch).

олон. = олонецкий.

On = Onuškis, Rokiškio raj.

Onš = Onuškis, Daugų raj.

Op = Opšrûtai, Vilkaviškio raj. St. Dabušio šaltinis.

OP = Ординация королевских пущ... составленная... в 1641 году. Вильна 1871.

or. = originale (parašyta).

orn. = ornitologijos terminas.

oset. = osetų, osetiškai (ossetisch).

osk. = oskų, oskiškai.

ostj. = ostiakų, ostiakiškai.

Ož = Ožkabaliai, dr. J. Basanavičiaus tėviškė.

Ož¹ = Dr. J. Bassanávit'ius Oškabalųn myslei. Mittteilung der Litauischen litterarischen Gesellschaft. Zehntes Heft (II 4). Heide'berg 1885, p. 19 = 28.

Ož² = Ožkabalių dainos. Surinko d-ras Basanavičius. Shenandoah, Pa 1902. Du tomu. Skaitmuo reiškia dainos Nr.

p. = pietūs, pietietis.

p(ag). = pagina, puslapis.

P = Pabrėža, XIX amžiaus pirmosios dalies rašytojas.

P¹ = Botanika arba Taislius Auguminis parašyta kun. Ambražiejaus Pabrėžos. Shenandoah, Pa 1900.

P² = Tays'ós Augumyynis... tai yra Botanika paraszyta „Kónyga Ambroziejo Paabrežos bówósiojo koznadyjo yr mokitojo Kretingos mokslyniiczioy, Tercyorio zok. Sz. Frąnczyszkaus, iszdouts metusy 1843". Atskiri Rankraščio lapai, rašyti tarp 1835—1845 m. (Ex Bibliotheca Seminari Samogitiensis. Scr. 29, Nr. 160a).

P³ = Rekólekcyiys Dwasyszkas 1846. Kretingos vienuolyno rankraštis.

P⁴ = Kretingos vienuolyne esą Pabrėžos rankraščių atskiri lapai, Būgos nusirašytieji 1923 m. VII 11.

P⁵ = Pamokslós arba Erts apraszims wysokiu baysibiu Grieka neczistatas par kónyga Jórgi Pabreża paraszits. Kretingos vienuolyno rankraštis, kurio 1923 m. VII 11 Būga tesuspėjo sunaudoti pirmuosius tris psl.

П = D. Poškos (Paszkiewicz) XIX amžiaus pradžios lenk.-lietuviškas žodynas. Mokslo Draugijos rankraštis.

PA = Probočių Anūkas Mažosios Lietuvos buvusiejie rašytojai ir žymesniejie lietuvių kalbos mylėtojai. Tilžėje 1920.

Pan = Panevėžio mokiniai.

par. = parapija.
part. = participium, dalyvis.
Pb = Pabéržė, Nemenčinės raj.
PB = Burtai, surinkti Papilių sodžiuje. „Ateities Žiedai" 1912 m. Nr. 3. St. Dabušio žodžiai išrankioti.
Pbr = Pabiržė, Biržų raj.
Pbs = Pabaiskas, Ukmergės raj.
Pd = Padubysys (Bazilijonai), Kelmės raj.
p-dė = pavardė
p. dz. = pietiečiai dzūkai.
perf. = perfectivum verbum, įvykio veikslo veiksmažodis.
pers. = persų, persiškai.
PF = Prace filologiczne wydawane przez J. Baudouina de Courtenay, J. Karłowicza, A. A. Kryńskiego i L. Malinowskiego. Warszawa. 1885 ir kt.
Pg = Pagiriai, Ramygalos raj.
PG = Prisiwertimas grieszna žmogaus ing Diewa. Rigoje 1863.
Pgr = Pagramantis, Tauragės raj.
PgS = А. Л. Погодин Из истории славянских передвижений. СПБ. 1901.
phys. = fizikos terminas.
Pj = Paiūris, Šilalės raj.
Pjv = Pajevonys, Kybartų raj.
Pk = Pakapė, Šiaulių raj.
PK = Pawinnastes krikszczioniszkos arba katechizmas. Wilniuy 1828.
PKj = Pakiauliškỹs — buv. Klebiškio vls. (Prienų raj.) kaimas, per kurį teka Iesią Kiáuliškės upė. St. Dabušio šaltinis.
Pkl = Pikeliai, Mažeikių raj.
Pkn = Pakúonis, Prienų raj.
Pkr = Pakrúojis.
pl. arba dg. = pluralis, daugiskaita.
p. l. = pamatinė lytis (Grundform).
Pl = Palėvenė, Kupiškio raj.
пл. = польский.
plg. = palygink, vgl., cf.
Plk = Plókščiai, Šakių raj.
Pln = Piùngė.
Pln[1] = Plungės par. pasaka. Trautmann Sitz. der Kön. preuss. Akad. 1918. XXXVIII 798—800.
Plng = Palangà, Kretingos raj.
Plš = Palūšė, Ignalinos raj.
pl. t. = pluralia tantum, tik daugiskaitoje.
Plt = Plãteliai, Salantų raj.
Plv = Pilviškiai, Vilkaviškio raj.
PM = Apie popieszischkaie Mische D. Aegidius Hunnius. Karaliauczluie 1600.
Pmp = Pùmpėnai, Joniškėlio raj.
Pn = Punià, Jiezno raj.
PN = Pierson Altpreuss. Namencodex. Zeitschrift für Preuss. Geschichte und Landeskunde X 483, 618, 685, XIII 358.

Pnd = Pandėlys.
Pnm = Panemunėlis, Rokiškio raj.
PnmA = Augštoji, Augštutinė Panemunė, Kauno raj.
PnmR = Panemùnis Pandėlio raj.
PnmZ = Žemoji, Žemutinė Panemùnė, Šakių raj.
Pns = Punskas, Lenkijos Liaudies Respublika, Suvalkų apskr.
Pnv = Panevėžys.
Pnv[1] = buv. Panevėžio par. Pažalvaičiai (sd.). Žinios iš stud. P. Janeliūno.
Pnv[2] = buv. Panev. par., Rėklių sodžius, Pan. gimnazijos VIII klasės mok. A. Koncė (Kuncė).
polab. = polabų, polabiškai.
port. = portugalų, portugališkai (portugiesisch).
Pp = Papilė, Akmenės raj.
PP = Pasakos apie paukščius Žemaitische Tierfabeln. Text, Wörterverzeichnis und Ueberzetzung herausgegeben von Hugo Scheu Oekonomierat und Rittergutsbesitzer auf Adl.-Heydekrug und Alexander Kurschat Professor und Oberlehrer am Kgl. Gymnasium in Tilsit. Heidelberg 1913.
Ppl = Papilys, Pandėlio raj.
ppr. = paprastai, gewöhnlich.
pr. = prūsų, prūsiškai (altpreussisch).
pr. I = 1545 m. pirmojo katekizmo kalba, pr. II = 1545 m. antrasis katekizmas, pr. III = 1561 m. trečiojo katekizmo kalba, pr. Voc. = Elbingo žodynėlis, prG = S. Grunau'o žodynėlis.
пр. = древнепрусский.
p. r. = pietų rytų lietuviai.
Pr = Parausiai, buv. Pa(e)žerių vls. kaimas (Liudas Zeikus). St. Dabušio šaltinis.
Пр = А. Преображенский Этимологический словарь русского языка. I — II. Москва 1910 — 1914.
praef. = praefixum, priešdėlis.
praep. = praepositio, prielinksnis.
praes. = praesens, esamasis laikas.
praet. = praeteritum, būtasis laikas.
pranc. = prancūzų, prancūziškai (französisch).
PrB = Prellwitz Die deutschen Bestandteile in den Lettischen Sprachen. Erstes Heft. Göttingen 1891.
Preuss. Urk. = žr. PU.
Prk = Priekulė.
Prl = Perlojà, Varėnos raj.
PrL = Prūsų Lietuva, Mažoji Lietuva.
Prn = Prienai.
Prnv = Pėrnarava (Pernurava), Ariogalos raj.
pron. = pronomen įvardis.
prov. = provansalų, provansališkai (provenzalisch).
prž. = priežodis.
ps. = pasaka.
Ps = Pasvalys.

PS = K. Širvydo 1629 (ed. von Richard Garbe. Göttingen 1884) (I) ir 1644 (II, metų „Punktay Sakimu".

П. с. р(ус.)л(ет). = Полное собрание русских летописей.

Pš = Pašvitinys, Linkuvos raj.

Pšl = Pùšalotas, Joniškėlio raj.

Pšš = Pašiáušė, Šiaulių raj.

Pšv = Pašušvys, Radviliškio raj.

Pšv[1] = Pašušvio par. dainos. „Ateitis" 1913. St. Dabušio žodžiai išrankioti.

Pt = Г. Петкевич Материалы по народной медицине литовцев. Живая старина 1911 г. Год XX стр. 167—218.

ptr. = patarlė.

Ptr = Putriškiai, Kapsuko (buv. Marijampolės) raj. (buv. Padovinio vls.).

PU arba Preuss. Urk. = Preussisches Urkundenbuch. Politische Abteilung. Band I. Erste Hälfte... von Archivrath Philippi... und Dr. Wölky. Königsberg i. Pr. 1882. Bd. I. Zweite Hälfte... von August Seraphim. Königsberg i. Pr. 1909.

Pv = Pivašiūnai, Daugų raj.

pvz. = pavyzdžiui, zum Beispiel.

PŽ = *Patarles Žemaicziu. 8° maž. 52 psl. 1309 patarlės. Valančiaus rinkinys.*

Pžr = Pažeriai (Paežeriai), Vilkaviškio raj.

Q = Karaliaučiaus archyvo rankos rašto žodynas: Msc. 83[4] ir Msc. 84[4]. Žymima raide Q, jei žodis yra abiejuose rankraščiuose, ir Q[1], jei tik 83, ir Q[2], jei tik viename 84 têra.

Qu = Bevardis vokiškas lietuvių kalbos žodynas. 2 tomu in 4°. XVIII amžiaus rankraštis (plg. N p. VI).

r(yt). = rytai, rytiečiai, rytietiškai.

R = Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon, Worinnen ein hinlänglicher Vorrath an Wörtern und Redensarten, welche sowol in der H. Schrift, als in allerley Handlungen und Verkehr der menschlichen Gesellschaften vorkommen, befindlich ist: Nebst einer *Historischen Betrachtung der Littauischen Sprache;* Wie auch einer gründlichen und erweiterten Grammatick, mit möglichster Sorgfalt, vieljährigem Fleiss, und Beyhülfe der erfahrensten Kenner dieser Sprache gesammelt von Philipp Ruhig, Pfarrern und Seniore zu Walterkehmen, Insterburgischen Hauptamtes. Königsberg, druckts und verlegts J. H. Hartung 1747.

R I = Littauisch-Deutsches Lexicon,

R II = Deutsch-Littauisches Lexicon,

R III = Betrachtung der Littauischen Sprache,

R IV = Anfangsgründe einer Littauischen Grammatick.

p. = русский.

r. a. = rytiečiai augštaičiai.

RA = Aisópas arba Pásakos isz Grykonû kałbôs pergulditos per D. L. J. Rhesa.. Karaláuczuje, 1824.

Rč = Aplankimas szwencziause Sakramenta... Parasze kun. Jeronimas Raczkauskis. Wilniuje 1863.

rd. = raudà.
Rd = Radviliškis.
Rdd = Raudóndvaris, Kauno raj.
Rdm = Rudaminà, Lazdijų raj.
Rdn = Raudėnai, Kuršėnų raj.
RdN = Nemunėlio Radviliškis, Biržų raj.
Rdnj = Rudnia, Varėnos raj.
Rdš = Rūdiškės, Trakų raj.
refl. = reflexivum, sąngražinis veiksmažodis.
RFV ir РФВ = Русский Филологический Вестник. Варшава.
Rg = Ragaine, vok. Ragnit (dab. Niemanas, Kaliningrado srities).
Rgl = Ragėliai, Rokiškio raj.
Rgš = Rỹgiškiai, Griškabūdžio apyl. kaimas, J. Jablonskio tėviškė.
Rgv = Raguvà, Troškūnų raj.
Rgvl = Raguvėlė, Troškūnų raj.
РИБ = Русская Историческая Библиотека. Москва.
r. k. = rašomoji kalba.
Rk = Rõkiškis.
RKr = Rakstu krājums Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas izduots. Rīga.
Rm = Kamỹgala.
Rmš = Ruñšiškės, Kaišiadorių raj.
Rp = Jons Iszmisłoczius par Rupejką. Wilniuj 1863. (Geitl 75).
RP = Ревизия пущ и переходов звериных... составленная... Воловичем в 1559 году. Вильна 1867.
Rs = Raséiniai.
RS = Rocznik Slawistyczny. Revue Slavistique. Kraków.
Rt = Rietāvas.
rum. = rumunų, rumuniškai (rumänisch).
rus. = rusų, rusiškai (великорусский, grossrussisch).
Rz = Rozalimas, Pakruojo raj.
RŽ = XIX amžiaus pradžios rytiečių augštaičių šnektos žodynėlis. Mokslo Draugijos rankraštis.
s(en). = senas, pvz.: s. pers. = senoji persų kalba, s. air. = senoji (senovės) airių kalba.
S(ing). arba vn. = singularis, vienaskaita.
S = И. Я. Спрогис Географический словарь древней жомойтской земли XVI столетия. Вильна 1888.
SA = Сенасъ Аукса Алторюсъ... Вильнюс 1866.
SA¹ = tas pat lietuviškomis raidėmis. Būgos egzempliorius neturi nei pradžios, nei pabaigos.
sab. = sabinų, sabiniškai.
saks. = saksų saksiškai.
samb. = sembų (sambų), sembiškai (t. y. Sembos prūsų).
Sb = Subāčius, Kupiškio raj.
SB = Naudingos Biczû Knygeles... raszytos nû G. D. S(ettegast). Karaliaucziuje 1806 (1820).
SbA = Subāčius, Ilūkstos raj. (Latvijoje).

sc. = scilicet, suprask.
Sc arba Sc(r). rer. Pr(uss). = Scriptores rerum Prussicarum. Leipzig. 1861 – 1874.
SC = Compendium Grammaticae Lithuanicae Theophili Schultzen Past. Cattenov. Regiomonti Typis Friderici Reusneri Ser. El. Br. Typogr. Ao. 1673.
Sch = A. Schleicher Litauisches Lesebuch und Glossar. Prag 1857.
Sch[1] = A. Schleicher *Litauische Grammatik. Prag 1856.*
Sch[2] = Lituanica von prof. Schleicher (Aus dem Junihefte des Jahrganges 1853 Sitzungsberichte...).
Schm arba Šmt = Prof. Dr. P. Šmits (P. Schmidt).
sd. = sodžius (r.), sodà (ž.).
Sd = Sedà.
SD = A. Сапунов Река западная Двина. Историко-географический обзор. Витебск 1893.
Sdk = Sudeikiai, Utenõs raj.
Sdr = *Sudárgas (Sudérgas), Šakių raj.*
sėl. = sėlių, sėliškai.
SG = Słownik geograficzny. Warszawa.
SGd = Lietuvių dainų ir giesmių gaidos Lietuvos šiaurės rytuose surinko A. Sabaliauskas. Helsinkai 1916. XVI + 231 + VI. St. Dabušio žodžiai išrankioti.
SGS = П. Семенов Географическо-статистический словарь Российской империи, т. I – V. СПБ. 1863.
SH = Historyia Szwenta... Par Symona Stanewicze... Wylniuje 1823.
Sim = Simučio patarlių rinkinys (iš visur). Jis pats esąs kilimo nuo Kaftenos. P. Sragio šaltinis.
sirb. = serbų (Būga rašė ir sirbų), serbiškai (serbisch-kroatisch).
Sk = Skaisgirys, Žagarės raj.
Skd = Skuõdas.
Skdv = Skaudvilė.
Skp = Skāpiškis, Pandėlio raj.
skr. = sanskrito, sanskritiškai, s. indiškai.
скр. = санскрит(ский).
Skr = Skirsnemùnė, Jurbarko raj.
sl. = slavų, slaviškai, s. sl. = senovės slavų.
сл. = славянский.
slB = bažnytinė slavų kalba (kirchenslavisch).
Sl = Sā'os netoli nuo Kamajų, Rokiškio raj.
Slb = Slabadõs (arba Miroslāvo) dainos 'Alytaus raj.), užrašytos Juozapo Lelēšiaus (iš Gudinės, buv. Jevaravo vls., Marijampolės apskr.). St. Dabušio šaltinis.
Slč = Saločiai, Pasvalio raj.
Slk = Sā'akas, Dūkšto raj.
Slm = Salāmiestis, Vabalninko raj.
Sln = Salančiauskas iš Trùmpaičių (Žagārės-Jõniškio apylinkė).
Slnt = Salantaĩ (daugiausia P. Sragio žinios).
slov. = slovėnų, slovėniškai (slovenisch).

слов(ин). = словинский.
slovc. = slovinciškai (slovinzisch).
slovk. = slovakų, slovakiškai.
Slv = Slavikai, Šakių raj.
Sm = Semeliškės, Vievio raj.
Sml = Smilgiai, Šeduvos raj.
Smn = Simnas.
Sn = Seinai.
SN arba Nm = Suvalkų Naumiestis (dab. Kudirkos Naumiestis).
с.-н. = средненемецкий.
с.-н.-н. = средненижненемецкий.
Snt = Sintautai, Kudirkos Naumiesčio raj.
Snt[1] = Dainos, užrašytos Voverių kaime, buv. Sintautų par. 1911 m. „Ateities Žiedai" Nr. 9. St. Dabušio išrankioti žodžiai.
sorb. = sorbiškai: a. sorb. = augštaičių sorbų kalba (obersorbisch), ž. sorb. = žemaičių sorbų kalba (niedersorbisch).
Sp = Sparnuočiai. Pasakojimai vaikams. Parašė Pr. Mašiotas. Iliustravo P. Rimša. „Švyturio" bendrovės leidinys. Kaunas, Vilnius 1922. St. Dabušio išrankioti žodžiai.
SP arba DS = Patarles ir Dainos. Surasze nůg żmoniu Meczius Davainis-Silvestraitis. Tilžėje 1889.
SPSn = А. Соболевский и С. Пташицкий Снимки грамот XIV в. СПБ. 1903.
sq. = sequen(te)s, sekantis, -ys.
Sr = Peliksas Sragys (salantiškis) iš Imbarės sodos.
срб.-хр. — сербо-хорватский.
Srd = Seredžius, Vilkijos raj.
Srg = Surdėgis, Troškūnų raj.
Srj = Seirijai, Lazdijų raj.
Srt = Sartininkai, Pagėgių raj.
Srv = Surviliškis, Dotnuvos raj.
Ss = Sasnavà, Kapsuko (buv. Marijampolės) raj.
Ssk = Siesikai, Ukmergės raj.
ST = Summa aba Trumpas iszguldimas Ewangeliu szwentu. Mintauioje 1863.
Std = Lettisches Lexicon In zween Theilen abgefasset, und den Liebhabern der lettischen Litteratur gewidmet von Gotthard Friedrich Stender, Präpositus emeritus zu Selburg, Pastor zu Selburg und Sonnaxt, und der k. d. G. zu Göttingen M. Mitau, gedruckt bey J. F. Steffenhagen, Hochfürstl. Hofbuchdrucker (1789).
Stk = Stakliškės, Jiezno raj.
Stm = Stumbriškis, tarp Vabalninko ir Panevėžio, į Karšakiškį kokie 6 varstai.
Stp = J. Steponáitis nuo Pilviškių. St. Dabušio šaltinis.
sub. = substantivum, daiktavardis.
s.-ugr. = suomių-ugrų prokalbė (finnisch-ugrisch).
suom. = suomių, suomiškai (finnisch).

sup. = superlativus, augščiausiasis laipsnis.
Suv. ž. = žr. Sv. ž.
sv. = svetimas, svetimos kilmės žodis.
s. v. = sub voce (verbo), po žodžiu (prie žodžio).
Sv = Svėdasai, Anykščių raj.
sva. = senovės vokiečių augštaičių kalba, althochdeutsch.
Svn = Suvainiškis, Pandėlio raj.
с.-в.-н. = средневерхненемецкий.
Sv. ž., Suv. ž. = Suvalkų žemė, buvusi rus. Сувалкская губерния.
Sz = Sziauleniszkis senelis. Pirma dalis. Wilniuja 1863. Antra dalis 1861. Dalis treczia 1864. I, II, III.
SzD = C. Szyrwid Dictionarium trium linguarum. Quinta editio. Vilnae 1713.
Š = 1) Lietuvių ir rusų kalbų žodynas. Sudarė d-ras J. Šlapelis. Vilniuje 1921. 2) Jurgio Šlapelio Lietuvių kalbos žodynas išverstas rusiškai, lenkiškai ir vokiškai. Vilniuje 1920—1922. Teišėjo tiktai 16 psl.
Š¹ = Svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynėlis. Skaitytojams palengvinimas. Sudarė Jurgis Šlapelis. Tilžė 1907.
šak. = šaknis, Wurzel.
šauk. arba voc. = šauksmininkas, vocativus.
Šauk = Šaukėnai, Užvenčio raj.
Šd = Šeduvà.
ŠD = Szwentdienis darbas arba skajtimaj swentosi dienosi del brolu Lietuwiu iszguldita isz linkiszka letuwiszkaj par K. P. W. Wilniuje 1862.
š. dz. = šiaurės (žiemių) dzūkai.
Šj = Šiaulėnai, Radviliškio raj.
Šjl = Šiauliai.
Šk = Šakiai.
Škn = Sakýna, Žagarės raj.
Šl = M. Šalčiaus rašytas žodynas (Prienai). Žodžiai St. Dabušio išrankioti.
Šll = Šilalė.
Šlv = Šiluva, Tytuvėnų raj.
Šm = 50 launimo dainų užrašė ir sustatė Stasys Šimkus trims, dviems ir vienam balsui. Kaunas 1922 Vilnius. St. Dabušio žodžiai išrankioti.
Šmk = Šimkaičiai, Raseinių raj.
Šmn = Šimónys, Kupiškio raj.
Šmt arba Schm = Prof. Dr. P. Šmits (P. Schmidt).
šn. = šnektos lytis, mundartlich.
Šn = Šunskai, Kapsuko (buv. Marijampolės) raj.
Šr = Širvintos.
š. r., š. r. a. = šiaurės rytiečiai, šiaurės rytiečiai augštaičiai.
Šrk = Šarkėlės (Barčiūnai), Seirijų apyl.
Šš = Šešuoliai, Ukmergės raj.
Št = Šėta, Kėdainių raj.
Štk = Šateikiai, Salantų raj.
Šts = Šatės, Skuodo raj.
Šv = Švėkšna, Priekulės raj.

ŠvD = Švietimo Darbas. Švietimo Ministerijos mėnesinis laikraštis.
šved. = švedų švediškai.
Švn = Šveñtežeris. Lazdijų raj.
Švnč = Švenčiónys
š. v. ž. = šiaurės vakariečiai žemaičiai.
T = J. Trusmano raštai (žr. TN, TP, TVt, VtS).
TA = D-ro Šneiderio Typų Atlasas. Gamtotyros ir geografijos paveikslų atlasas mokyklos ir namų mokslui. Iš vokiečių šeštojo leidimo vertė A. Vireliūnas. 1920. St. Dabušio žodžiai išrankioti.
t. b. = tikriau bus.
TD = Trakiečių dzūkų dainos, užrašytos J. Šimtakojo Merkinės parapijoje. Shenandoah. Pa 1899.
Th = V. Thomsen Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog. København 1890.
typ. = spaudos terminas.
Tj = Tauĵėnai, Kavarsko raj.
Tl = Telšiai.
Tlž = Tilžė, vok. Tilsit (dab. Sovietskas, Kaliningrado srities).
Tn = Teneniai, Šilalės raj.
TN = Ю. Ю. Трусман Чудско-литовские элементы в новгородских пятинах. Часть первая. Пятины Водская, Деревская и Шелонская. Ревель 1897.
tot. = totorių, totoriškai (tatarisch).
Tot = [X. Tatarė] Pamokslai iszminties ir tejsibes... Ispausti Suwałkuase 1851 Metuase.
Tot¹ = [X. Tatarė] Tiesiauses Kieles ing Dangaus Karaliste. Iszspaustas Suwałkuase 1853.
t. p. = tas pat.
TP = Ю. Ю. Трусман Этимология местных названий Псковского уезда. Ревель 1897.
t. p. k. = tas pat kaip ir.
tr. = transitivum verbum, darybinis (= galiniuotinis) veiksmažodis.
Tr = Traupis, Troškūnų raj.
trak. = trakų, trakiškai (thrakisch).
Trg = Tauragė.
Trg¹ = buv. Tauragės vls., Pāmilušio káimas. St. Dabušio šaltinis.
Trgn = Taurāgnai, Utenōs raj.
Trk = Tirkšliai, Mažeikių raj.
Trs = Truskavà, Ramygalos raj.
Trš = Trýškiai, Kuršėnų raj.
Tršk = Troškūnai.
TS = Tėvynės Sargas. Tilžėje.
TS¹ = „Tėvynės Sargo" Kalendorius 1900 metams.
Tt = Týtuvėnai (Týtevėnai).
turk. = turkų, turkiškai.
Tv = Tvėrai, Rietavo raj.
Tv¹ = Tverų dainos. St. Dabušio šaltinis.

TV = P. A. Trupinėlis Vytautas, didis Lietuvos kunigaikštis. Tilžėje 1885.
Tvr = Tverėčius, Ignalinos raj.
TVt = Ю. Ю Трусман Этимология местных названий Витебской губернии. Ревель 1897.
TŽ = Tauta ir žodis. Humanitarinių Mokslų Fakulteto leidinys.
U = Ulmann Lettisches Wörterbuch. Riga 1872.
Ūd = Ūdriia, Simno rai.
ugr. = ugrų, ugriškai.
ukr. = ukrainų, ukrainiškai (kleinrussisch).
UL = Universitas linguarum Lituaniae in principali ducatus eiusdem dialecto grammaticis legibus circumscripta... anno a descriptione universi orbis 1737. Vilnae... Denuo edidit indicem verborum adiecit Joannes Rozwadowski. Cracoviae 1896.
Ulb = Ulbinaĩ, Varėnos raj.
umbr. = umbrų, umbriškai.
Ūnt = Inturkė (Unturkė), Molėtų raj.
Up = Upýna, Skaudvilės raj.
Urb = Urbanavičius (kilimo — plungiškis žemaitis), buvęs Salantuose džiakonu. J. Jablonskio šaltinis.
Uš = Ušpāliai (= Užpaliai), Dusetų raj.
Ut = Utena.
Užg = Užùguostis, Jiezno raj.
Užl = Užùlėnio sodžius, Kavarsko raj.
Užv = Užventis.
v. = vakarų, vakarietis.
v. = vide, veizdėk, žiūrėk.
V = M. Valančius (Valančiauskas).
V¹ = Antano Tretiniuko Pasakojimai. Žodžiai St. Dabušio rankioti.
V² = Dawatku kninga arba istatimas ir maldas isirasziusiuju i tretil zokana S. Prąnciszkaus. Wilniuie 1864.
V³ = tas pat. Shenandoah, Pa 1902.
V⁴ = Giwenimaj Szwentuju Diewa. Wilniuje. Kasztu ir spaustuwieje Juozapa Zawadzkia. 1860. (Iszspausti daleidu. Wilniuje 1859 metusi Waseria 9 dieno). Wiskupas Žemajcziu: Motiejus Wołonczawskis). 289 psl. Žodžiai St. Dabušio rankioti.
V⁵ = List Pasterski Macieja Wołonczewskiego... Wilno 1850.
V⁶ = Paaugusių žmonių knygelė. Parašė vyskupas M. Valančius. Tilžėje 1902.
V⁷ = Palangos Juze. Wilniuje 1863.
V⁸ = Palangos Juzė. Parašė vyskupas M. Valančius. Penktas pataisytas išleidimas. Vilnius 1907. St. Dabušio šaltinis.
V⁹ = Prade ir iszsiplietimas Kataliku tikieima. Wilniuje 1864.
V¹⁰ = Valančiaus „Senojo statymo" istorija. Egzempliorius be pradžios. St. Dabušio ir A. Vireliūno šaltinis.
V¹¹ = Tamosziaus isz Kempis apej Sekima Jezaus Kristaus kningas kietures. Iszgulditos par... Wołonczewski. Wilniuje 1852.
V¹² = Wajku Kningiele su abrozdelejs. Mažoji 8° 1 + 100 psl.

V^{13} = Žemaitiu Wiskupiste. Wilniuje 1848. I, II dalis.

V^{14} = Žiwatas Jezaus Kristaus Wieszpaties musu Arba Istorije Naujoje Istatima, iszspausta Wilniuj 1853. Būgos egzempliorius be pradžios.

V^{15} = Žiwataj Szwętuju Tu kuriu wardajs žemajczej už wis gieb wadinties. Eilu abecielas surasziti. Antra karta iszspaustas Wilniuj. Kasztu ir Spaustuwi Jozapa Zawadzkia. 1863 [Pardrukawota 1881 metą. — Rasziau Warniusi 1854 metusi. Motejus Wołonczewskis Wiskupas]. Žodžiai St. Dabušio rankioti.

V^{16} = tas pat. Nauja laida. Shenandoah, Pa 1901.

W = Bartholomäus Willent's litauische Uebersetzung des Lutherschen Enchiridions und der Episteln und Evangelien. Herausgegeben von Fritz Bechtel. Göttingen 1882.

v. a. = vakariečiai (lietuviai) augštaičiai.

va. = vokiečiai augštaičiai (hochdeutsch).

vad. = vadiškai (wotisch).

Vald = Хр. Валдемар Русско-латышский словарь. Митава, 1890.

var. arba nom. = vardininkas, nominativus.

varm. = varmių, varmiškai (t. y. Varmijos prūsų).

Vb = Vabalninkas.

v. bulg. = vidurinių amžių bulgarų kalba (mittelbulgarisch).

VChr arba Vo^1 = E. Volteris Lietuviška chrestomatija. St. Peterburgas 1904.

Vd = Vadoklai, Ramygalos raj.

Vdk = Vidùklė, Raseinių raj.

Vdž = Vidžiai, Baltarusijos TSR, Polocko sritis.

vengr. = vengrų, vengriškai (magyarisch)

veps. = vepsų, vepsiškai.

Vg = Vaiguvà, Užvenčio raj.

VG = Witolorauda. Giesme isz padawimu Lietuwos par J. I. Kraszewski lenkiszkay suraszyta. Lietuwiszkay iszgulde... J. A. W. Lietuwis. Paznonius 1881.

VgK = Vaiguvos kaimas, Kruonio apyl. 1913 m. „Ateities Žiedai". St. Dabušio pasinaudota.

Vgr = Vegeriai, Žagarės raj.

viet. arba loc. = vietininkas, locativus.

vyr. g. arba m(asc). = vyriškoji giminė, masculinum.

Vkš = Viekšniai, Akmenės raj.

vL. = visos Lietuvos žodis, lytis.

Vl = Veliuonà, Vilkijos raj.

Vl^1 = Pelutėliai, Veliuonos apyl. St. Dabušio šaltinis.

Vlk = Valkininkai, Eišiškių raj.

Vlki = Vilkijà.

Vlkm = Ukmergė (Vilk[a]mergė).

Vlkš = Vilkyškių apyl. dainos (žr. LB 13—78).

Vlkv = Vilkaviškis.

Vln. ž., Viln. ž. = Vilniaus žemė, buvusi rus. Виленская губерния.

vls. = valsčius.

vn. arba s(ing). = vienaskaita, singularis.
Vn = Vainùtas, Šilutės raj.
Vnd = Vandžiógala, Kauno raj.
Vnž = Vienžindžiai (pùsvarstis nuo Dovydų), Joniškėlio apyl. sodžius. St. Dabušio šaltinis.
Vo = Э. Вольтер Списки населенных мест Сувалкской губернии. С. Петербург 1901.
Vo[1] arba VChr = E. Volteris Lietuviška chrestomatija. St. Peterburgas 1904.
Vo[2] = Э. Вольтер Литовский Катихизис Н. Даукши, С. Петербург 1886.
Vo[3] = Э. А. Вольтер Об этнографической поездке по Литве и Жмуди летом 1887 года. С. Петербург 1887.
voc. arba šauk. = vocativus, šauksmininkas.
Voc. = Elbingo žodynėlis.
vog. = vogulų, voguliškai.
vok. = vokiečių, vokiškai.
вот. = вотяцкий.
votj. = votiakų, votiakiškai (wotjakisch).
Vp = Vėpriai, Ukmergės raj.
Vr = Antanas Vireliūnas (kupiškėnas iš Vėžionių).
VR = A. Vienuolio raštai. 1 knyga. „Švyturio" leidinys. St. Dabušio žodynui pasinaudota.
в.-р. = великорусский, т. е., собственно русский.
Vrb = Virbālis, Kybartų raj.
Vrn = Varėnà.
Vrnj = Varniai.
Vrž = Viržuvėnai, Янополь, buv. Telšių apskr.
vs. = vienasėdis (застенок, la. māja).
Vs = Veisiejai.
v. š. = vietos šnekta.
Vš = Vaižgantas (Būga rašo ir Vaišgantas) — Juozas Tumas (svėdasiškis. iš Malaišių).
Vš I, II: Vaišgantas Sąrašas geografiškųjų Lietuvos vardų. Dirva-Žinynas 1904: I = Nr. X, II = Nr. XI.
Vš[1] = (I, II, III) = I: Vaižgantas Pragiedruliai. Vaizdai kovos del kultūros. Pirmos knygos — Pirma dalis. Vilnius 1918. II... Pirmos knygos — Antra dalis. 1918. III. Antroji knyga. Vaduvų kraštas. 1920.
Vš[2] = Juozas Tumas-Vaišgantas Karo vaizdai. Rygoje 1915.
Všk = Vaškai, Linkuvos raj.
Všn = Viešintos, Troškūnų raj.
VšR = Višakio Rūdà, Kazlų Rūdos raj.
Všt = Vištýtis, Kybartų raj.
Vt = Apie gyvulių ligas ir jų gydymą. Parašė... Matė Veitas. Tilžėje 1906.
Vtk = M. Vaitkus Šviesųs krislai. Jono Rinkevičiaus leidinys. Vilnius 1913.
VtS = Список населенных мест Витебской губернии. Витебск 1906.

vulg. = vulgariter, vulgariai.
vv. = vietovardis.
Vv = Veiveriai, Kazlų Rūdos raj.
vva. = vidurinių amžių vokiečių augštaičių kalba (mittelhochdeutsch).
Vvr = Veivìržėnai, Priekulės raj.
Vvs = Vievis.
vvž. = vidurinių amžių vokiečių žemaičių kalba (mittelniederdeutsch).
vž. = vokiečių žemaičių tarmė (niederdeutsch).
Vž = Vėžaičiai, Klaipėdos raj.
Vžn = Vìžainis, Lenkijos Liaudies Demokratinė Respublika, Suvalkų apskr.
zir. = zirianiškai (syrjänisch).
zool. = zoologijos terminas.
Zp = Zapýškis, Kauno raj.
Zr = Zarasai.
Zs = Zasėčiai, kaimas prie Zietelos (žr. Zt).
ZslPh = Zeitschrift für slavische Philologie.
Zt = Zietela (dažniau ištaria vietos gyventojai Zýtela; s. rus. Зѣтела), l. Dzięcioł, dab. Дятлово, Baltarusijos TSR, Gardino sritis.
ž(em). = žemaičių, žemaitiškai (niederlitauisch).
Ž = Žemaitė.
Ž¹ = Žemaitės raštai. Apsakymėliai. Pirmasis tomas. J. ir P. Leonų leidimas. Vilnius 1914. VI + 391.
Žb = Žiobiškis, Rokiškio raj.
ŽB = Жемайтско-литовский букварь. Вильно 1864.
ŽCh = Žiwatas Pona yr Diewa musu Jezusa Christusa... Apraśitas Metusy Pona 1753. y Druka Paduotas... Supraslaw... Metusy Pona 1787.
Žd = Židikai, Sedos raj.
Žg = Žagarė.
Žgn = Žaiginys, Tytuvėnų raj.
Žl = Žėlva, Ukmergės raj.
Žm = Žeimis, Jonavos raj.
ŽmB = Žeimelis, Linkuvos raj. (buv. Biržų apskr.).
Žml = Žemalė, Mažeikių raj.
ЖМНПр = Журнал министерства народного просвещения.
Žmt = Žemaitkiemis, Ukmergės raj.
Žn = Žinia apie gidima ligu kuno ir duszes. Ape Luteri ir Kalwina. Wilniuje 1857.
Žp = Žiupsnio priežodžiai (iš Gudžiūnų).
žr. = žiūrėk.
Žr = Žarėnai, Telšių raj.
žr. a. = žiūrėk augščiau.
žr. šž. = žiūrėk šį žodį.
žr. ž. = žiūrėk žemiau.
Žsl = Žąsliai, Kaišiadorių raj.
Žv = Žviňgiai, Šilalės raj.
ŽvK = Knygelės be pirmojo psl., kurios, kaip matyti iš 23 psl., yra išleistos 1767 m.

Žvr = Žvirgždaičių kaimas, buv. Gižų vls., Vilkaviškio apskr. (A. Ambraziejūtė). „Ateitis“ 1913 m. „Mūsų Tautinės Tvėrybos Žiedai“ priedas prie „Ateities“. Žodynui St. Dabušio naudotasi.

Žž = Žiežmāriai, Kaišiadorių raj.

+ = ženklas, dedamas nesamiems žodžiams, nesamoms lytims žymėti (vartojamas Būgos „Lietuvių kalbos žodyne“).

2. RETESNIŲ IR NEBEVARTOJAMŲ TERMINŲ SĄRAŠAS

anusvara su nosiniu atspalviu ištariamas balsis (pvz., tarmių ir senųjų raštų *ą, ę, į, ų*).

anusvarės šnektos — kuriose *ą, ę, į, ų* ištariama su nosiniu atspalviu. pvz., *žąnsis, kęnsti, lįnsti, skųnsti* (Švėkšna. Kvėdarna. Rietavas. Varniai...).

beanusvarės šnektos — kuriose *ą, ę, į, ų* tariama be nosinio atspalvio.

pusiautinai anusvarės šnektos — kuriose *ą, ę* tariama kaip *ąn, ęn*. bet *į, ų* kaip *y, ū*, pvz., *žąnsis, kęnsti*, bet *lysti, skūsti*.

apkaimija apylinkė.

apskųstinis linksnis galininkas, accusativus.

išapskųstinis (linksnis) — kilęs iš galininko.

balsingas skardus. pvz., *balsingosios santaros* — skardieji priebalsiai.

balsių kaitaliojimas žr. *kaitaliojimas*.

beanusvarės šnektos žr. *anusvara*.

bepriegaidis žr. *priegaidė*.

brūzgamieji pučiamieji (priebalsiai), spirantes.

darbādaiktis duomuo (tai, kuo remiamasi darant išvadas), pvz., *kalbos darbādaiktis* — kalbos duomuo, faktinė kalbos medžiaga (kuria remiamasi darant išvadą).

daugiskaitlis daugiskaita.

daugsąjamis žr. *sąjama*.

duotinis linksnis naudininkas, dativus.

dvikybis dvigubas.

dvikybė santara — geminata.

dvisąjamis žr. *sąjama*.

dvitarsnis žr. *tarsnis*.

esybėvardis daiktavardis.

gymė giminė, pvz., *moteriškoji gymė* — moteriškoji giminė.

gimtinis linksnis kilmininkas, genetivus.

gimtis giminė, pvz., *vyriškoji gimtis* — vyriškoji giminė.

grįžtamasis veiksmažodis sangrąžinis veiksmažodis.
negrįžtamasis veiksmažodis — nesangrąžinis veiksmažodis.
gurguolė grupė, samplaika, pvz., *santarų gurguolė* — priebalsių samplaika.
Elvingo žodynas Elbingo žodynas.
įrankininkas linksnis įnagininkas, instrumentalis.
į(si)saga intarpas, infiksas.
išapskųstinis linksnis žr. *apskųstinis linksnis.*
išroda įrodymas.
išvardinis veiksmažodis iš daiktavardžio padarytas veiksmažodis, verbum denominativum.
išveiksmažodinis padarytas iš veiksmažodžio.
įvardė įvardis, pronomen.
įvardovietė įvardis, pronomen.
kaitaliojimas kaita, pvz., *balsių kaitaliojimas* — balsių kaita.
kalbomastis kalbos taisyklingumo kriterijus.
kalbomokslis gramatika.
lygintinis (lyginamasis) kalbomokslis — lyginamoji kalbotyra.
kenčiamasis dalyvis neveikiamosios rūšies dalyvis, participium passivi.
kilmėmokslis etimologija.
kilmėmokslišlkas — etimologiškas.
kilmėmokslišlkai — etimologiškai.
kitoniškinimas disimiliacija.
kitoniškinimo keliu — disimiliacijos būdu, per dissimilationem.
lyginamasis kalbomokslis žr. *kalbomokslis.*
lygintinis kalbomokslis žr. *kalbomokslis.*
lytimokslis morfologija.
negrįžtamasis veiksmažodis žr. *grįžtamasis veiksmažodis.*
nepareiginis veiksmažodis verbum intransitivum.
nepriegaidėtas žr. *priegaidė.*
nosburn(in)is nosinis, pvz., *nosburnis tarsnis* — nosinis garsas, *nosburninė įsaga* — nosinis intarpas (infiksas).
pareiginis veiksmažodis verbum transitivum.
pasturdėlis postpozicija.
pirmalytė pirminė lytis, archetipas.
pobalsis garso atspalvis, pvz., *nosinis pobalsis* — nosinis garso atspalvis (носовой пазвук).
potonis, potoninė sąjama skiemuo, esąs po kirčiuotojo skiemens.
priegaidė kirtis (ankstyvesniuose Būgos raštuose).
priegaidėta sąjamà — kirčiuotas skiemuo.
priegaidėta galūnė — kirčiuota galūnė.
bepriegaidis arba *nepriegaidėtas padėjimas* — nekirčiuota (bekirtė) padėtis.
bepriegaidė arba *nekirčiuota sąjamà* — nekirčiuotas skiemuo.
priešbūtiškas priešingas, priešpriešinis.
pritaikinimas asimiliacija.
pusiautinai anusvarės šnektos žr. *anusvara.*
raštãkalbė bendrinė (literatūrinė) kalba, raštų kalba.

rodytinis parodomasis, pvz., *rodytinė įvardė* — parodomasis įvardis, pronomen demonstrativum.
sąjamà skiemuo.
dvisąjāmis žodis — dviskiemenis žodis.
daugsąjāmis — daugskiemenis.
sąjunga jungtukas.
santaika sintaksė.
santarà (gen. sing. *santarõs*) priebalsis.
santaragalūniniai kamienai — priebalsiniai kamienai.
sudrauginimas žr. *žodžių sudrauginimas*.
sumažintinė prasmė mažybinė reikšmė, deminutivum.
susmulkintinis žodis arba *lytis* mažybinis, deminutivum.
šauktinis linksnis šauksmininkas, vocativus.
tarmėmokslis dialektologija.
tarsnis garsas.
dvitarsnis — dvibalsis, diftongas.
per įtekmę lūpinio tarsnio — dėl lūpinio garso įtakos.
tarsnymokslis arba *tarsnimokslis* — fonetika.
tarsnydėsnis arba *tarsnidėsnis* — garsų dėsnis, fonetikos dėsnis (Lautgesetz).
vienatarsnis — monoftongas.
vardinis linksnis vardininkas, nominativus.
vardolinksnis vardininkas, nominativus.
vienaskaitlis vienaskaita.
vienatarsnis žr. *tarsnis*.
vietolinksnis vietininkas, locativus.
žodykilmė etimologija.
žodykilmiškas — etimologiškas.
žodykilmiškai — etimologiškai.
žodykilminis — etimologinis.
žodylytė žodžio lytis, forma (Wortform).
žodžių sudrauginimas asociacija.

3. KAI KURIŲ NELIETUVIŠKAI UŽRAŠYTŲ VIETOVARDŽIŲ SĄRAŠAS

Бартники Baŕtninkai, Vilkaviškio raj.
Бейсагола Baisógala, Šeduvos raj.
Биржи Bìržai.
Бирштаны Birštonas, Prienų raj.
Благославенство Plókščiai, Šakių raj.
Бутриманцы Butrimónys, Jiezno raj.
Вевиржаны Veivìržėnai, Priekulės raj.
Векини Viekšniaĩ, Akmenės raj.
Велёна, Велиона Veliuonà, Vilkijos raj.
Видукли Vidùklė, Raseinių raj.
Вижуны Výžuonos, Utenos raj.
Вилкавишки (Вилковишки) Vilkavìškis.
Вилкомир Ukmergė (Vilk[a]mergė).
Виндава Ventà (upė).
Виштинец Vištýtis, Kybartų raj.
Владиславов(о) Kudìrkos Naŭmiestis.
Воболники Vabalniŭkas.
Водакли Vadõklíai, Ramygalos raj.
Водакты Vadaktaĩ, Panevėžio raj.
Войнута Vainùtas, Šilutės raj.
Ворни Vaŕniai.
Гавры Gaŭrė, Tauragės raj.
Гайды Gaidė, Dŭkšto raj.
Гервяты Gervėčiai, Baltarusijos TSR, Molodečno sritis, Astravo raj.
Гиртоколь Giŕkalnis, Raseinių raj.
Годлево Garliavà, Kauno raj.
Грива Gryvà (prie Dysnos, Latvijos TSR).
Дебейки (Добейки) Debeĩkiai, Anykščių raj.
Довгели Daŭgailiai, Dusetų raj.
Дорбяны Darbėnai, Kretingos raj.
Дусяты Dùsetos.

Дятлово Zietela, Baltarusijos TSR, Gardino sritis.
Езно Jiẽznas.
Жвинги Žviñgiai, Šilalės raj.
Жогини Žaiginỹs, Tytuvėnų raj.
Засеть Zasẽčiai, kaimas netoli Zietelos (Baltarusijos TSR, Gardino sritis).
Иллоки Ylakiaĩ, Sedos raj.
Интурки Iũturkė, Molėtų raj.
Иоганишкели Joniškẽlis.
Коадъюттен, Коадютен (Coadjuthen) Katýčiai, Pagėgių raj.
Ковно, Ковна Kaũnas.
Колтыняны Kaĩtanėnai, Švenčionėlių raj.
Комаи Kamajaĩ, Rokiškio raj.
Константиново Vaškaĩ, Linkuvos raj.
Корцяны Kaĩtena, Kretingos raj.
Краупишки Kraũpiškas (buv. Rytprūsiuose).
Кретинген (Krottingen) Kretingà.
Кринчин Krinčinas, Pasvalio raj.
Кули Kuliaĩ, Plungės raj.
Купишки Kùpiškis.
Лавково Laũkuva, Rietavo raj.
Лаикосодзе Laũksodis, Linkuvos raj.
Лейпуны Léipalingis, Veisiejų raj.
Линково Linkuvà.
Лынгмяны Liñkmenys, Švenčionėlių raj.
Мариамполь Marijámpolė (dab. Kapsukas).
Масяды Mósėdis, Skuodo raj.
Мемель (Memel) Klaĩpėda.
Мереч Merkinė, Varėnos raj. (ir upė Merkỹs).
Недзинга Nedzìngė, Varėnos raj.
Новоалександровск Zarasaĩ.
Олита Alytùs.
Олькеники Valkiniũkai, Eišiškių raj.
Ольсяды Alsėdžiai, Plungės raj.
Оникшты Anykščiaĩ.
Опитолоки Apýtalaukis, Kėdainių raj.
Пильвишки Pìlviškiai, Vilkaviškio raj.
Плотели Plãteliai, Salantų raj.
Погири Pagiriaĩ, Ramygalos raj.
Попили Papilỹs, Pandėlio raj.
Поланген (Polangen) Palangà.
Помпяны Pùmpėnai (Pámpėnai), Joniškėlio raj.
Поневеж Panevėžỹs.
Понемунок Panemunẽlis, Rokiškio raj.
Плунгяны Plùngė.
Посволь Pasvalỹs.
Прекульн (Prõkuln) Príekulė.
Прены Príenai.
Пуня Punià, Jiezno raj.

Рагнит (Ragnit) Ragaĩnė (buv. Rytprūsiuose), dab. Niemanas, Kaliningrado srities.
Радвилишки Radvìliškis.
Ракишки Rõkiškis.
Ремигола Ramýgala.
Ретово Rietãvas.
Саланты Salantaĩ.
Салаты Salõčiai, Pasvalio raj.
Свентоезёры Šveñtežeris, Lazdijų raj.
Свенцяны Švenčiónys.
Сейны Seinaĩ (Lenkijos Liaudies Demokratinė Respublika).
Серее Seirìjai, Lazdijų raj.
Синтовты Sintautaĩ, Kudirkos Naumiesčio raj.
Скопишки Skãpiškis, Pandėlio raj.
Словики Slavìkai, Šakių raj.
Смильги Smìlgiai, Šeduvos raj.
Солоки Sãlakas, Dūkšto raj.
Солы Sãlos, Rokiškio raj.
Товрогины Taurãgnai, Utenos raj.
Твереч Tverẽčius, Ignalinos raj.
Тельши Telšiaĩ.
Тильзит (Tilsit) Tìlžė, dab. Sovietskas, Kaliningrado srities.
Троки Trãkai.
Ужвенты Ùžventis.
Упполь Užpãliai, Dusetų raj.
Хвейданы Kvẽdarna (Kvẽdaina), Šilalės raj.
Чекишки Čẽkiškė, Vilkijos raj.
Шавли Šiauliaĩ.
Шакиново Šakyna.
Шаты Šãtės, Skuodo raj.
Швекшна Švẽkšna, Priekulės raj.
Эйрагола Ariógala.
Южинты Jūžintaĩ, Dusetų raj.
Юрборг Jùrbarkas.
Янишки Jõniškis.
Янополь Janãpolė, Varnių raj.

TURINYS

Pratarmė *Z. Zinkevičius* 5
Kazimieras Būga *Z. Zinkevičius* ir *J. Kabelka* 13
1. Gyvenimas 13
2. Mokslo darbai 69
I. Kalbos dalykai (1907—1910) 101
1. Teip ar taip? 101
2. Prekė ir kaina 104
3. Siela ir vėlė 105
4. Pavojus 107
5. Atidė 108
6. Pora 109
7. Tiesa, teisė ir teisybė 109
8. Kalbos dalykai 112
9. Aukkuras ar aukara? 114
10. Patarmė 115
11. Elgeta „mendicus". Algys „angelus" 115
12. Deià 121
13. Gyvolis. Senolis 122
14. Nuduotùvės 123
15. Sveikata „mylistos" vietoje 124
16. Dosnus „hojny". Dotilas „datek" 125
17. Ypatus, ypačiai 127
18. Dubuõ „bliūdo" vietoje 128
19. Žydras „himmelblau" 130
20. Вороуга. Ariógala. Veredava 131
21. Kalbos dalykai 137
II. Pavardžių priesaga -eikia- ir -eiko- (1907) 140
III. Medžiaga lietuvių, latvių ir prūsų mytologijai (1908—1909) 143
1. Dievaitis „idolum" 143
2. Suaixstix 149
3. Panicke 154
4. Rickoyot'as ir priesaga -ota- (resp.-uota-) vietų ir žmonių varduose 159

5. Romowe 165
6. Criwe 170
7. Zincz 180
8. Waidelotte 183
IV. K. Jauniaus mokslo darbas nuo 1902 m. iki mirčiai (1908) 190
V. Kalbos dalykai (1909) 195
VI. Kadūkas, aznyčia ir keletas kitų svetimos kilmės žodžių (1910) 196
VII. Apie lietuvių asmens vardus (1911) 201
Literatūra. Versmės 201
Dvikamienių asmens vardų galūnės 205
Dvikamieniai sudėtiniai daiktavardžiai galūnėmis *-as* ir *-a* vienaskaitos vardininke 207
Kokiais rusiškais balsiais yra pakeičiami lietuviškų vardų lietuviški balsiai XIII—XV šimtmečio dokumentuose? 227
Žodžio pradžios ir vidurio taisyklės 227
Žodžio galo taisyklės 230
Lietuvos kunigaikščių vardai 232
Миньдовгъ IL 858_8 233
Воишелкъ IL $858_{17,19}$, $859_{2,13}$ 235
Тренята 1263 IL 860_{11}, $861_{3,6,10}$ 237
Троидении 1270 IL 871_{16} 239
Витень 240
Якгаило П. с. р. лет. XVII 155_{19}, 166_{24}, 193_6, 377_{35} 242
Jagel 248
Jagil Scr. rer. Pr. III 250
-gal vietovardžiuose 251
Лыгвеніи 253
Витовтъ 254
Швитрикгаило 259
Mažeikis ir Mažeika 260
Daugailai : Daugailiai ir į juos panašūs vietovardžiai 260
Jungiamasis balsis 261
Витолтъ. Кгеди-кгольдъ 265
Vaid-ila(s). Jund-ila(s) 267
VIII. Литовское название „внука“ anūkas и nepuotis (1911) 270
IX. Baltica (1911) 273
1. О происхождении литовского z 273
2. О литовско-латышском дифтонге ui 292
3. Балтийские (айстийские) этимологии 305
X. Славяно-балтийские этимологии (1912) 323
XI. Lituanica (1912) 339
1. К вопросу о хронологии литовских заимствований с русского . 339
2. Литовско-латышские uo и ie в заимствованных с русского словах на месте ожидаемых ū и ī 351
3. Этимологии 353

XII. Del mūsų rašybos (Rašybos mažmožiai 1913) . . 384
Priebalsių rašyba 385
Balsių rašyba 393
XIII. Kalbų mokslas bei mūsų senovė (1913) 401
Prakalba 401
1. Lietuvių, latvių ir prūsų giminumas 403
2. Baltai — indoeuropiečių tautos šaka 404
3. Indoeuropiečių šeima ir jos narių giminumo laipsniai 405
4. Baltai visų rytiečių artimiausi slavėnams 407
5. Kada baltų prokalbė suskilo į t rmes? 408
6. Smolensko kunigaikštijoje dar XII amžiūje gyventa lietuvių giminės 410
XIV. Apie senovės prūsų ir lietuvių tikrinius vardus (1913) 419
XV. Kalėdų vardo kilmė (1913) 429
XVI. Славяно-балтийские этимологии (1913) 433
XVII. Kann man Keltenspuren auf baltischem Gebiet nachweisen? (1913) 496
XVIII. Kalbos mažmožiai (1914) 531
1. Rašomoji bei šnekamoji kalba 531
2. Nieku būdu 536
3. Ligotas 537
4. Deja 537
5. Vėliava 538
6. Tikėti kuo 539
7. Kliauties kuo 540
8. Abejoti kuo 540
9. Rūpinties kuo 540
10. Dienoje, metuose kartą 541
11. Dangaus žengimas „Wniebowstąpienie, Himmelfahrt“ . . . 541
12. Šaukimas „верста“ 541
13. Velionis „nieboszczyk, der Selige, Verstorbene“ 542
14. Mokslo keikiamas straipsnis 543
15. Galūnė -yba arba -ybė 543
16. Vysküpija bei vysküpystė 545
17. Moterystė 545
18. Medžioklės terminai bei lietuvių protėvynės klausimas . . . 546
19. Vókia „Deutschland“ 550
XIX. Senovės lietuvių „rojaus“ vardas (1914) 553
XX. Rašybos klausimu (1915) 555
XXI. Фонетика конца слова в литовских говорах (1916?) 558
[-a 564, -ja,-ia 564, -e 565, -es 566, -i 566, -is 567, -u 568, -us 568, -ė 569, -ės 569, -y 569, -ys 569, -o 570, -jo,-io 570, -os 571, -jos,-ios 571, -ūs 572, -ie 572, -ies 572, -uo 573, -uos 573, -ą 573, -ją,-ią 574, -ąs 575, -jąs,-iąs 575, -ę 576, -ęs 576, -į 576, -įs 577, -ų 577].

XXII. Исчезновение элементов языка, лишенных морфологического значения (1916?) 578
XXIII. Baltica в „Праславянской Грамматике“ Г. А. Ильинского (1916?) 581
Priedai *Z. Zinkevičius* 609
1. Sutrumpinimai 611
2. Retesnių ir nebevartojamų terminų sąrašas 645
3. Kai kurių nelietuviškai užrašytų vietovardžių sąrašas 649

К. БУГА
ИЗБРАННЫЕ СОЧИНЕНИЯ
том I
На литовском языке
Госполитнаучиздат Лит. ССР, 1958 г.

Dailininkas *P. Rauduvė*
Redaktorė *B. Medekšaitė*
Techn. redaktorius *A. Perevičius*
Korektorės *E. Valtkūnienė* ir *I. Burnelytė*

Leidinys Nr. 4654 Tiražas 15 000 egz.
Pasirašyta spausdinti 1958.XII.1. LV 04656. Popierius 60×92/16 = 20,5 popier. lapo — 41 sp. l., 42,52 autor. l., 43,62 apsk. leid. lanko. 42 556 ženklai 1 sp. lanke. Kaina Rb 19,70

Spaudė Valst. K. Požėlos v. sp. Kaune, Puškino g. 11. Užsakymo Nr. 50

Pastebėtos klaidos

Psl.	Eil.	Išspausdinta	Turi būti
131	10 iš ap.	*Daugaĩ*	*Daũgai*
131	1 „ „	*r-eĩkis*	*r-éikis*
133	8 „ „	*žámbis*	*žaũmbis*
136	5 „ virš.	*Varaĩkiai*	*Vareĩkiai*
137	1 „ „	*Várdukšniai*	*Vařdukšniai*
137	2 „ ap.	*Tul-kinčiai*	*Tul-kiñčiai*
166	13 „ „	„krivaitis“	„kirvaitis“
209	3 „ „	bajorista	bajorysta
211	4 „ „	*gyv-ẽda, gyv-ẽdra*	*gyv-ẽda, gyv-ẽdra*
212	6 „ virš.	„žvirzdas“	„žvirzdas“ Ds
212	15 „ „	*-nosos*	*-nõsos*
213	11 „ „	*kiřm-graužo*	*kiřm-graužos*
213	18 „ „	*kłáužadoj*	*kłáužadoy*
214	13 „ „	*nakti-gultas*	*nakti-gulĩtas*
217	18 „ ap.	rasos	daug rasos
224	6 „ virš.	*Pùt-rimas*	*Pût-rimas*
242	13 „ ap.	Paberžės	Pabiržės
246	4 „ „	*Wisse-b te*	*Wisse-bute*
247	7 „ virš.	*-gáila*	*-gáila*
247	8 „ „	*gajlo*	*gajlo*
249	12 „ „	*Jo-gèla(s)*	*Jo-gẽla(s)*
249	12 „ ap.	ryt. ir	ryt. iš
254	4 „ virš.	*Lengs*	*Leng-*
254	5 „ „	Basanavičiau-	Basanavičiaus
258	13 „ ap.	*Mýž-*	*Mỹž-*
267	14 „ virš.	*Minialg-:*	*Minialg-: Min-álga*
267	6 „ ap.	*jotvingas* (*ятвягъ*, lenk. *jaćwing*),	jotvingas (ятвяг, lenk. jaćwing)
277	12 „ virš.	*šmákšt*	*šmàkšt*
286	2 „ „	*kliugẽti*	*kiugẽti*
296	3 „ „	Beinelahm	Beine lahm
296	13 „ ap.	443	433
299	3 „ virš.	*lùĩšis*	*luĩšis*
309	19 „ ap.	λζνός	ληνός
321	9 „ virš.	*žliũgę* „мокрица“	*žlũgę* „мокрица“
321	12 „ „	*žliãuktys*	*žliaũktys*

Psl.	Eil.	Išspausdinta	Turi būti
325	7 iš ap.	лит. *ci-k-sta*	лтш. *ci-k-sta*
330	20 „ virš.	sauprastamei	sauprasmei
336	9 „ „	Viehhaus	Viehlaus
337	2 „ „	᾽Ερμος	᾽Ερμος
348	15 „ ap.	*говѣіе*	*говѣніе*
350	1 „ „	185	180
352	1 „ virš.	*kudēlis*	*kuodēlis*
382	3 „ „	*làudis*	*l'àudis*
387	9 „ „	kokio	kokios
411	5 „ ap.	ополонниашся	ополоннишася
412	10 „ virš.	ἀνατολικώ εροι	ἀνατολικώτεροι
425	8 „ „	*Rommowe*	*Rummowe*
427	17 „ ap.	*Кулойлисъ*	*Кукойлисъ*
433	12 „ „	*bladъ*	*blǫdъ*
435	4 „ virš.	*bruzgati*	*bŕuzgati*
444	18 „ ap.	*Indrajas*	*Ìndrajas*
444	2 „ „	скоить	скопить
497	16 „ „	*kálna*	*kálnas*
539	5 „ virš.	*vė-lūkas*	*vẽ-lūkas*
561	1 „ „	*tėi*	*tèi*
570	16 „ ap.	напр.	нар.
572	12 „ „	*akīsi*	*akīs*
642	tarp 10 ir 11 eil.	(vžn ir zir.)	Vžns = Výžuonos, Utenos raj.